

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA
OSMANLIYA BAKIŞ (1920-1970)**

DOKTORA TEZİ

Tayfun BARIŞ

Danışman:

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

BURSA – 2017

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA
OSMANLIYA BAKIŞ (1920-1970)**

DOKTORA TEZİ

Tayfun BARIŞ

Danışman:

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

BURSA – 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

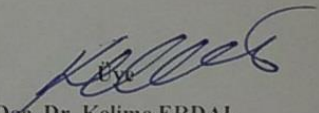
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 711041004 numaralı Tayfun Barış'ın hazırladığı "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Osmanlıya Bakış (1920-1970)" konulu Doktora tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20.10/2017 günü 10¹⁵ - 11¹⁵ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının BASARILI (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna oy birliği (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu

Başkanı)

Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

Uludağ Üniversitesi

 Üye
Doç. Dr. Kelime ERDAL

Uludağ Üniversitesi

 Üye

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA

Uludağ Üniversitesi

 Üye

Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU

Balıkesir Üniversitesi

 Üye

Doç. Dr. Yüksel TOPALOĞLU

Trakya Üniversitesi

20.10/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/09/2017

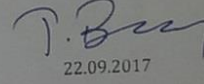
Tez Başlığı / Konusu: CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA OSMANLIYA BAKIŞ (1920-1970)
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 588 sayfalık kısmına ilişkin, 21/09/2017 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

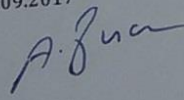
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22.09.2017

Adı Soyadı: Tayfun BARIŞ
Öğrenci No: 711041004
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Doktora
Statüsü: Y.Lisans Doktora

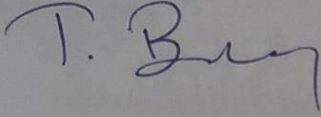
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
22.09.2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA OSMANLIYA BAKIŞ (1920-1970)” Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

21/09/2017

Adı Soyadı : Tayfun Barış
Öğrenci No : 711041004
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Doktora
Statüsü : Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Tayfun Barış
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Yeni Türk Edebiyatı
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xii + 576
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA OSMANLIYA BAKIŞ (1920-1970)

13. yüzyılın sonlarında (1299) bir devletleşme sürecine giren ve altı yüz yılı aşan bir sürede üç kıtada hâkimiyetini güçlü bir şekilde devam ettiren Osmanlı Devleti, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde çok çeşitli tarihî sebeplerin neticesinde çökmüştür. Ancak Mustafa Kemal Atatürk ve çok değerli komutanlarının Türk milletiyle birleşerek vermiş oldukları Millî Mücadele'nin sonucunda, yıkılmış olan devletin yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti tesis edilmiştir. Hem kültürel hem de sosyal olarak Osmanlı Devleti'nin en tabî ve meşrû vârisi olarak değerlendirilebilecek olan yeni devletin, benimsediği idare şekli açısından Osmanlı Devleti'nden tamamen farklı olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Çeşitli sahalarda pek çok dönüşüm ve değişimin yaşandığı bu süreçte yeni devletin temellerini atmak için gerçekleştirilen birçok girişimin bilhassa sosyo-kültürel zeminde önemli kırılmalara neden olduğu, bu durumun da gerek halk tabanında gerekse de aydın kesiminde Osmanlı-Cumhuriyet eksenli farklı bakış açılarına yol açtığı görülmektedir. Tarihî süreçte ortaya çıkan, zamanla derinleşerek günümüze kadar varlığını devam ettiren ve karşılık ilişkisine dayanan bu bakış açısı farklılıkları Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında da çok geniş bir şekilde yansıtılmaktadır.

Çalışma kapsamında bu bağlamda incelenen romanların büyük bir bölümünün “tarihî roman” tarzında, bir kısmının da “devir/dönem/çağ romanı” türünde eserler olması nedeniyle çalışmanın ilk bölümünde, iki alt başlık altında tarih-edebiyat ilişkisini inceleyen ve tarihî romanın gelişme sürecini özetleyen teorik bir kısma yer verilmiştir.

Romanlarda incelenen temel konunun Osmanlı Devleti merkezli olması da, Osmanlı Devleti'nin siyasî ve askerî aşamalarının genel olarak ayrı bir bölümde ele alınmasını gerektirmiştir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde, tarihte kurulan Türk devletleri içinde siyasî devamlılığı en uzun devlet olan Osmanlı Devleti'nin kuruluş, gelişme, duraklama ve dağılma süreçlerine özet bir şekilde yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise, temel olarak 1920-1970 yılları arasında yazılan romanlarda; Cumhuriyet devri yazarlarının Osmanlı Devleti'ne nasıl bir bakış açısıyla yaklaştıkları, bu yaklaşımlarını hangi unsurlar vasıtasıyla yansıttıkları, romanlarda ele alınan konuların/meselelerin hangi zeminde değerlendirildiği, romanların yazılma tarihlerinin yazarların bakış açıları üzerinde etkili olup olmadığı, üretilen eserlerde gerçek-kurgu dengesinin ne ölçüde kurulduğu ve kullanılan kurmaca/fiktif unsurların eserlerdeki bakış açılarını etkileyip etkilemediği dört alt başlık altında incelenmiştir.

Bu bölümde incelenen yüz dört romanın elli dokuz tanesinde genel olarak Osmanlıya olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı, kırk beş romanda ise daha çok olumsuz bir bakış açısının hâkim olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit, Cumhuriyet sonrasında genelgeçer bir şekilde sürekli dillendirilen Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlıya ilgili unsurlara olumsuz bir yaklaşım olduğu şeklindeki yargının, en azından Cumhuriyet döneminin belli bir kesitinde yayımlanan Türk romanları bağlamında çok da doğru olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, bakış açısı, tarih, roman, tarihî roman, devir/dönem romanı, Cumhuriyet devri.

ABSTRACT

Name and Surname	: Tayfun BARIŞ
University	: Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Turkish Litratione and Language
Branch	: Modern Turkish Litratione
Degree Awarded	: Doctorate
Page Number	: xii + 576
Degree Date	:
Supervisor	: Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

THE OVERVIEW to OTTOMAN in REPUBLICAN PERIOD TURKISH NOVEL (1920-1970)

Being founded at the late thirteenth century and implementing her will on three continents for six centuries; the Ottoman Empire collapsed at the first quarter of the twentieth century, as a result of several historical reasons. Still; under the leadership of valuable commanders, Mustafa Kemal Atatürk is the first among them, The Turkish nation managed to be united and founded the modern Republic of Turkey after waging a national war on the ashes of the Ottoman Empire. Republic of Turkey is the natural and legitimate successor of the Ottoman Empire both culturally and socially yet; the fact that its way of governance is fundamentally different than the Ottoman Empire is undisputable. It can be seen that many actions taken in order to enhance the founding of the new republic created some schisms in socio-cultural sphere and this situation gave way to different perspectives toward the Ottoman Empire and Republic of Turkey among the intellectuals as well as the common folk. This difference of perspectives; that was born from the historical context and still lives at the present day by deepening through time, is clearly reflected in the Republican Era Turkish Literature.

Most of the novels that were reviewed in this study are historical novels and the others are period novels. Therefore; two sections about history – literature relationship and development of historical novel genre were included at the beginning of the study.

The key feature of the reviewed novels is their focus on the Ottoman Empire. For this reason, a section about the summaries of the political and military eras of the Ottoman Empire, from the founding to the collapse, was added at the second chapter.

The third and the last chapter consists of four sections about what were the perspectives of the republican era novel writers to the Ottoman Empire, which elements they used in order to reflect their perspectives on their works, how they judged the incidents/issues in their works, the influence of the writing dates on their novels, what the balance between fiction and truth is in their works and how these fictive elements altered the perspective in their works.

In that chapter, it has been found out that fifty nine novels out of the one hundred and four have a positive attitude toward the Ottoman Empire whereas forty five novels have mostly negative attitude. This detection, points out that the popular belief that the Ottoman Empire was mostly viewed negatively in the Republican era is wrong; at least in the novels written between 1920 and 1970.

Key words: The Ottoman Empire, perspective, history, novel, historical novel, period novel, the Republican era.

ÖN SÖZ

Doktora sürecinin tez aşamasında “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Osmanlıya Bakış (1920-1970)” adlı bir çalışmaya yönelmemde belli başlı bazı sebepler önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda tarih disiplinine duyduğum özel ilgiyi ilk husus olarak zikretmem gereklidir. Zira tarih milletlerin hafızasıdır ve hafızasını diri tutmayan milletler geleceğe güvenle bakamazlar. Bu noktada ikinci olarak temas edeceğim husus Osmanlı Devleti ve tarihine olan merakımdır. Bu merakım da Osmanlı tarihinin, Türk tarihinin en gösterişli dönemlerinden birisi olarak ön plana çıkmasıyla alâkalıdır. 13. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar, yaklaşık altı yüz yıl boyunca çok geniş bir coğrafyada Türk ve İslâm varlığının en güçlü temsilcisi konumunda bulunan Osmanlı Devleti; hüküm sürdüğü zaman diliminin uzunluğu, hâkimiyeti altına aldığı milletlerin çeşitliliği ve dünya tarihinde hem siyasî hem de askerî yönden oynadığı önemli rol bakımından her saha için önemli bir malzeme kaynağıdır.

1920’den 1970’e kadar yazılan Türk romanlarında, yazarların Osmanlıya nasıl bir bakış açısıyla yaklaştıklarının somut bir şekilde tespit edilmesi de bu anlamda son derece önemli gözükmektedir. Bu amaçla yapılan çalışmada yüz kırka yakın eser taranmış, yirmi dokuz yazar tarafından kaleme alınan toplam yüz dört roman üzerinde inceleme yapılmıştır. Çalışma kapsamına alınan romanlar hakkında yapılmış özgün incelemeler, yazılan makaleler ve lisansüstü tezler ise incelememizi destekleyen yan unsurlar olmuştur.

Bu çalışmada, böylesine geniş çerçeveli bir konuyu tercih etmemdeki önemli sebeplerden birisi de bana her zaman ufuk açıcı fikirleriyle yön veren kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU’dur. Çünkü değerli hocamın çalışabileceğim en uygun konuyu, alternatif bir tez konusu olarak bana sunduğunu, incelememin son kısmına geldiğimde çok net bir şekilde anlamış bulunmaktayım. Bu nedenle öncelikle bu zorlu süreçte bilimsel anlayışını her zaman örnek aldığım, gerek ders gerekse de tez aşamasında yönetime ilişkin görüşlerini ve tavsiyelerini benden hiç esirgemeyen; disiplinli, sabırlı, hoşgörülü tavrıyla incelememi her aşamada destekleyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU hanımefendiye saygıyla teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez izleme komitemde yer alan Doç. Dr. Kelime ERDAL ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA’ya da çalışmalarına verdikleri destekten ötürü minnettarım.

Bu zorlu süreç boyunca maddî-manevî yönden sıkıntılarımı özveriyle paylaşan aileme; yazmış olduğum metinleri Türkçeye uygunluk açısından bir kez daha gözden geçirme zahmetine katlanıp, görüş ve önerilerini benimle paylaşan değerli eşim Seval Hanım'a da çok teşekkür ederim.

Son olarak; başta çalışmalarım esnasında benden değerli görüşlerini ve teknik desteklerini hiç esirgemeyen, aynı odayı paylaştığımız kıymetli dostlarım İbrahim KARAHANCI ve Fırat Ender KOÇYİĞİT olmak üzere bütün araştırma görevlisi arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Tayfun BARIŞ
Bursa, Nilüfer - 2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EDEBİYAT-TARİH İLİŞKİSİ VE TARİHİ ROMAN	5
1.1. Anlatı Serüveni İçerisinde Tarihî Roman Türü.....	5
1.2. Tarihî Romanın Gelişimi.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	35
2.1. Osmanlı Devleti Tarihinin Siyasî ve Askerî Yönden Kısa Bir Değerlendirmesi.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA OSMANLIYA BAKIŞ	42
3.1. Kuruluş ve Yayılış Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış.....	42
3.2. Yükseliş Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış.....	81
3.3. Duraklama Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış	307
3.4. Gerileme ve Dağılma Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış	409
SONUÇ	542
KAYNAKÇA	557
EKLER	574
ÖZ GEÇMİŞ	576
TEZ ÇOĞALTMA ve ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU	577

KISALTMALAR

C.	: Cilt
Ed.	: Editör
s.	: sayfa
Bkz./bkz.	: Bakınız
b./B.	: Basım
a.g.e.	: Adı geçen eser
S.	: Sayı
TTKB	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Çev.	: Çeviren
Akt.	: Aktaran
a.g.m.	: Adı geçen makale
ss.	: Sayfa Sayısı (Ansiklopedi maddeleri için)
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
AKMY	: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Osmanlı Devleti; 13. yüzyılın sonlarına doğru tarih sahnesine giren, aradan yaklaşık bir yüzyıl geçmeden bir cihan devleti haline gelen, “i’lâ-yı kelimetullah” ve “devlet-i ebed müddet” düsturlarına daima bağlı kalarak altı yüz yılı aşan bir sürede hâkimiyetini sürdürmüş olan, ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde çok çeşitli etkenlerin de tesiriyle çöken bir Türk-İslâm devletidir. Bu bakımdan Roma İmparatorluğu’ndan sonra dünyanın en uzun ömürlü, hanedan olarak en uzun süre yaşayan, üç kıtada en büyük toprak parçasında hüküm süren Osmanlı Devleti’nin en tabîî ve meşrû vârisinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti olduğu net bir şekilde ifade edilmelidir.¹ Zira tarihin devamlılığı çerçevesinde, 1923 yılında kurulan yeni devletin, Osmanlı’nın sosyal, ekonomik ve kültürel miraslarını devraldığı unutulmaması gereken bir gerçektir. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin idare şekli açısından Osmanlı Devleti’nden tamamen farklı olduğunun ve yepyeni bir devlet modelini benimsediğinin de altını çizmek gerekmektedir. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla devreden bazı siyasî ve askerî zorunlulukların neticesinde gerçekleşen bu değişim ve farklılaşma son derece sancılı bir şekilde cereyan etmiştir. Çünkü bu süreçte devleti ve toplumu oluşturan her unsur yeni baştan ele alınmaya çalışılmış, her alanda eskisinden farklı bir yapı oluşturulmasına gayret edilmiştir. Siyasî, iktisadî, sosyal, kültürel ve dinî sahalarda uygulamaya koyulan pek çok inkılâbî da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Ancak yeni bir devletin temellerini atmak amacıyla gerçekleştirilen bu girişimlerin bilhassa sosyal ve kültürel zeminde büyük kırılmalara ve tartışmalara yol açtığı, bunun da hem halk tabanında hem de aydın kesiminde Osmanlı-Cumhuriyet eksenli, iki kutuplu bir bakış açısının ortaya çıkmasına neden olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Tarihî süreçte ortaya çıkan ve zaman zaman derinleşerek günümüze kadar da varlığını devam ettiren bu fikrî çatışmaların ve tezatlı yaklaşımların en somut tezahürlerini, edebiyat alanında görmemiz mümkündür. Edebî sahanın modern anlatı türlerinin başında gelen roman, bu bağlamda ön plana çıkmaktadır. Çünkü roman, sahip olduğu teknik özellikleri dolayısıyla; ele alınan konunun geniş, ayrıntılı bir şekilde yansıtılmasına imkân sağlayan, yaşanan hadiselerin ve tecrübelerin kurguya dayalı olmakla birlikte farklı bakış açılarıyla ortaya konulmasına fırsat veren önemli bir edebî türdür. Bu özellikleriyle roman, millet-kültür bağlamında, genel olarak edebiyatın sosyal işlev anlayışına da hizmet etmektedir. Ayrıca yazarlar ellerindeki mevcut malzemeyi, kendi yaratma kabiliyetleri ölçüsünde kurgulayarak yeniden inşa etme gibi kıymetli bir işlevi de, en rahat ve

¹*Osmanlı Ansiklopedisi*, C. I., (ed. Güler Eren), Ankara, Semih Ofset, 1999, s. 11-12.

geniş biçimde roman türünde yerine getirebilme imkânını bulmaktadırlar. Bu nedenle biz de bu çalışmada, Cumhuriyet devri yazarlarının Osmanlı Devleti'ne olan yaklaşımlarını ve bakış açılarını daha geniş bir ölçekte ortaya koyabilmek için en uygun edebî tür olarak gördüğümüz roman türünden hareket ettik. Böylece yazarların genel olarak Osmanlı Devleti'ne nasıl bir bakış açısıyla yaklaştıklarını, bu yaklaşımlarını hangi unsurlar aracılığıyla yansıttıklarını, ele aldıkları konuları/meseleleri hangi zeminde değerlendirdiklerini, eserlerin yazılma tarihinin yazarların bakış açıları üzerinde tesirli olup olmadığını, yazarların eserlerine yerleştirdikleri tarihî malzemeyi kullanırken gerçek-kurgu dengesini oluşturup oluşturmadıklarını ve kullanılan kurmaca/fiktif unsurların eserlerdeki bakış açısını ne kadar etkilediğini tespit etmeye çalıştık. Bu tespitleri yaparken de yazarların “kurgulama (Fiksiyon)” ögesini tarihî gerçekler karşısında ne dereceye kadar kullandıklarını sorgulamaya gayret ettik. Çünkü edebî bir tür olan romanın oluşumunda kurgulama, bakış açısı ve yazarın dünya görüşü/düşünce dünyası öğeleri devamlı bir etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Bu etkileşim içerisinde, oluşturulacak olan kurguya yazarın bakış açısı yön vermekte, bakış açısı ise yine yazarın dünya görüşü ya da düşünce dünyasından beslenmektedir. Bu üç öge arasındaki etkileşimi daha somut bir şekilde ortaya koyabilmek için de, yazarların kurgusal dünya vasıtasıyla ortaya koydukları bakış açısının, tarihî gerçekliklerle bire bir örtüşüp örtüşmediğini tespit etmeye gayret ettik. Böylece yazarların Osmanlı Devleti'ne olan yaklaşımlarının, tarihî gerçeklik bağlamında ne kadar isabetli olup olmadığı hususunda bir görüş ortaya koymaya çalıştık.

“Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Osmanlıya Bakış (1920-1970)” adıyla yapılan bu çalışma, Türk devlet tarihinin önemli bir kesitine damgasını vurmuş olan Osmanlı Devleti'nin siyasî devamlılık süresiyle sınırlıdır. Bu çalışmayı sınırlandıran bir diğer husus da incelenen romanların 1920-1970 yılları arasında yayımlanmış olanlardan seçilmiş olmasıdır. Her ne kadar çalışmamızın başlığında, Cumhuriyet döneminde yayımlanmış olan romanları kapsadığı ifade edilmişse de; inceleme için tarih kesiti Cumhuriyet'in ilân edilmesinden üç sene öncesinden yani Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı tarihten itibaren başlatılmıştır. Bunu yaparken de incelenen romanların tematik açıdan bütünlüğünün korunmasını ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanan romanların, Cumhuriyet'in hemen öncesindeki romanlarla aynı çizgide olup olmadıklarını ortaya koymayı amaçladık. Cumhuriyet dönemi Türk romanı üzerinde daha önce de Osmanlı dönemi/tarihi merkezli çalışmalar ortaya konulmuştur. Ancak bu araştırmaların hiç birisi, yazarların Osmanlı Devleti'ne olan bakış açılarını genel bir çerçevede ve eser merkezli olarak ortaya koyacak

şekilde yapılmamıştır.² Çalışmamızın Osmanlı Devleti tarihini merkeze alması, geçmiş dönemi ele alan romanların inceleme kapsamına alınmasını gerektirmiştir. Bu kapsama hem “tarihî roman” hem de “Devir/Dönem/Çağ romanı” şeklinde tanımlanan eserler de girdiği için, iki türe de araştırmamızda yer verdik.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümü iki alt başlıktan meydana gelmektedir. İlk alt başlıkta tarihî romanın tanımı, yapısı, çeşitleri, edebiyat tarihi içerisindeki yeri, tarihî roman —devir/dönem/çağ romanı ayrımı hakkında teorik bilgiler verilmiştir. İkinci alt başlıkta ise tarihî romanın Batı’daki ve Türkiye’deki gelişim süreci üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde kuruluşundan sona erdiği döneme kadar Osmanlı Devleti’nin siyasî ve askerî aşamaları genel bir şekilde ortaya konulmuştur. Çünkü çalışmamız “Osmanlı’yı merkeze alması hasebiyle doğal olarak ve doğrudan geçmişle, daha dar manada da Osmanlı tarihiyle yakından ilişkilidir. Zira Osmanlı tarihi, içinde bulundurduğu birçok hadise, entrika, kahraman, savaş, zafer, yenilgi ile bilinen veya bilinmeyen daha pek çok unsuruyla Cumhuriyet dönemi yazarları için verimli bir malzeme kaynağı olmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümü dört alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde genel olarak Cumhuriyet döneminde üretilmiş olan romanlardan faydalanmak suretiyle, bu eserleri ortaya koyan yazarların tematik yönden Osmanlı Devleti’ne nasıl bir anlayışla yaklaştıkları ve Osmanlı’yla ilgili unsurları hangi açılardan ele aldıkları incelenmiştir. Bu bölüme ait alt başlıkların sınıflandırılmasında Osmanlı Devleti’nin yüzyıllar içerisinde geçirdiği siyasî, askerî, iktisadî ve sosyal süreçlerin niteliği temel alınmıştır. Bu tasnifin şekillendirilmesinde Osmanlı tarihi konusunda yapılmış olan ve tarih alanında muteber görülen kaynaklardan yararlanılmıştır. Buna göre “Kuruluş ve Yayılış Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış” adlı ilk alt başlığın belirlenmesinde kronolojik olarak 13-14. yüzyıllar; “Yükseliş Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış” adlı ikinci alt başlıkta 15-16. yüzyıllar;

² Gizem Akyol tarafından hazırlanmış olan “1923-1950 Arası Türk Romanında Osmanlı İmajı” başlıklı doktora tezi, Osmanlı konusunda yapılmış olan kapsamlı çalışmalardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak bu tez ile bizim çalışmamız arasında belli başlı bazı farklar bulunmaktadır. İlk olarak bu tez, yazarının da ifadesiyle bir imaj araştırmasına dayanmaktadır. Bu nedenle bizim çalışmamızdan farklı olarak, belli imgelerden hareket edilmekte ve eser merkezli değil yazar odaklı bir inceleme ortaya konulmaktadır. İkinci olarak söz konusu tezin zaman dilimi sınırlaması yirmi yedi yıllık bir süreci kapsamaktadır (1923-1950). Bu da içerisinden örneklem alınan sürecin, bizim çalışmamızdan daha dar bir zaman dilimini kapsadığını göstermektedir. Son olarak da bu tezde, Osmanlı kurumlarından ve kültürel unsurlardan hareket edilmek suretiyle, belli imajların yazarlarda oluşturduğu algı incelenmeye çalışılmıştır. Ancak bu çalışmada yazarların genel anlamda Osmanlı Devleti’ne olan bakış açıları ve yaklaşımlarına dair herhangi bir yargıya, sonuca ulaşılmadığı da görülmektedir. Bkz. Gizem Akyol, *1923-1950 Arası Türk Romanında Osmanlı İmajı*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir, 2011.

“Duraklama Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış” adını taşıyan üçüncüsünde 17-18. yüzyıllar ve “Gerileme ve Dağılma Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış” şeklinde başlıklandırılan dördüncüsünde de 19-20. yüzyıllar sınırlayıcı zaman dilimleri olarak seçilmiştir.

Bu çalışmada, incelenen romanların ilk baskılarının kullanılmasına dikkat etmeye çalıştık. Bununla birlikte çeşitli nedenlerle ilk baskısına ulaşamayan eserler için de özgün metne sadık kalarak yapılmış olan yayınlardan yararlanmaya gayret ettik. Elli yıllık bir zaman dilimini ele aldığımız bu incelemede, 1920-1970 yılları arasında yayımlanan Türk romanlarında Osmanlı Devleti’ne ne şekilde yaklaşıldığı ve ortaya konulan bakış açılarının tarihî gerçekliklerle ne ölçüde benzeştiği incelendiği için hacimli bir çalışmanın meydana getirildiği ifade edilebilir. Ayrıca bu çalışmanın, bundan sonra “Osmanlı Devleti’ne yaklaşım” bağlamında yapılacak olan başka çalışmalara da önemli bir örnek teşkil edeceğini düşünüyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EDEBİYAT-TARİH İLİŞKİSİ VE TARİHÎ ROMAN

1.1. Anlatı Serüveni İçerisinde Tarihî Roman Türü

Bir toplumda geçerli olan ve gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü olarak görülebilecek olan kültür;³ daha genel bir ifadeyle doğanın verdiklerinin dışında, insanın doğaya kendisinden kattıklarına verilen genel bir kavram olarak da nitelenebilir.⁴ Durağan değil dinamik olan, tarihî süreçte pek çok değişim ve gelişim geçiren kültür, sahip olduğu özelliklerle insan yığınlarını “millet” haline getiren en kapsamlı olgu olarak ön plana çıkmaktadır.⁵ Çünkü içinde barındırdığı niteliklerle kültür; hem toplumların maddî-manevî bir birikime sahip olmasını hem de milletlerin kendi kimliklerini oluşturmasını/temellendirmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda hem geniş kapsamlı hem de sosyal bir olgu olan kültürün, aktarım işlevi de son derece önemli bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Zira geçmişin deneyimlerinin kültürel bir aktarım olarak gelecek nesillere gelenek yoluyla ulaştırılması, kültürün en karakteristik özelliği olarak görülmektedir.⁶ Kültür bu en karakteristik özelliğini bazı maddî ve manevî öğeler yardımıyla hayata geçirmektedir. Buna göre toplumların tarih boyunca ürettiği, geliştirdiği her türlü teknik araç-gereç ile bilimsel ve teknolojik ürünler maddî kültür unsurları olarak değerlendirilirken; bir milleti diğer milletlerden ayıran, insanların kendine özgü yaşam tarzlarını belirleyen dil, din, sanat, mimari, hukuk, tarih, edebiyat, musiki, gelenek ve görenekler ise manevî kültür unsurları olarak adlandırılmaktadırlar. Maddî unsurlardan farklı olarak bu manevî kültür unsurları; milletleri millet yapan, onları ebedî olarak yaşatan, tarihe, toplumlara ruh ve şekil veren, millî şahsiyet kazandıran, yaşama gücü, kuvvet, kudret ve hâkimiyet iradesi kazandıran asıl dinamik kültürel unsurlar olarak dikkati çekmektedir.⁷ Sayılan bu nitelikler nedeniyle adı geçen unsurları aynı zamanda birer kültürel değer olarak adlandırmak da yanlış olmayacaktır.

Çok boyutlu ve karmaşık bir bütünlük arz eden kültür kavramının manevî unsurları arasında yer alan “edebiyat”, işlevi itibarıyla son derece dikkat çeken bir sahadır. Çünkü

³ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe)*, 6. b., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010, s. 17.

⁴ Rahim Tarım, *Kültür, Dil, Kimlik/Behçet Necatigil'in Şiir Dünyası*, 2. b., İstanbul, Özgür Yayınları, 2004, s. 15.

⁵ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, 15. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2002, s. 22.

⁶ Tarım, *a.g.e.*, s. 17.

⁷ Birol Emil, *Türk Kültür ve Edebiyatından Meseleler I*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997, s. 18.

kültürün en somut, en göze çarpan ifade biçimlerinden olan edebiyat eserleri, hem toplumun her alanda görülen kimlik şifrelerini yansıtır hem de oluşturdukları kültür ortamının gelecek nesillere doğrudan veya dolaylı olarak aktarımını sağlayacak kültür taşıyıcıları olarak ön plana çıkarlar.⁸ Bu çerçevede Arap söz varlığından alınıp edep kökünden türetilen⁹ edebiyatın, kültürün aynadaki aksine benzediği ve kültür sahasında her ne varsa, hepsinin yansımalarını kendisinde topladığı net bir şekilde ifade edilebilir.¹⁰ Hem sanat alanında hem de bilim sahasında karşılığı bulunan bir terim olarak edebiyatın iki temel yönünün vurgulanması gerekmektedir. Birinci yönüyle edebiyat, duyguları, düşünceleri, hayalleri, olayları, eşyaları soyut ve somut değerleri anlatmak üzere kelimelerle meydana getirilen bir sanat dalı olarak öne çıkarken; diğer yönüyle de edebî eserleri inceleyen bir bilim dalı olarak görülmektedir.¹¹ Birinci boyutuyla güzel sanatların bir kolu olarak ele alınabilecek olan edebiyat; düşünce, duygu, hayallerin söz veya yazı halinde güzel ve etkili bir şekilde anlatılma sanatı olarak tanımlanabilir.¹² Bu tanımdan hareketle edebiyatın, dile getirdiği unsurları heyecan uyandıracak tarzda, estetik bir biçimde ve orijinal bir şekilde mevcut dilin söz varlığıyla ortaya konulmasına dayandığı net bir şekilde belirtilmelidir.¹³ Bu çerçevede önemli bir kültür taşıyıcısı olan edebiyatın, tarih boyunca oluşan kültürel birikimi ve tarihî malzemeyi çeşitli edebî türler vasıtasıyla aktarmaya hizmet ettiği görülmektedir. Bu bağlamda edebî sahada hem nazım/şiir hem de nesir/düzyazı türlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu edebî türlerden en dikkat çekici olanı kökü anlatıya dayalı en eski tür olan, destanlara dayandırıldığında bütün edebiyat türlerinin “ata”sı sayılabilecek kadar eski; modern zamanlar düşünüldüğünde ise henüz “çocuk”luk dönemini yaşadığı söylenebilecek kadar yeni bir tür olan romandır.¹⁴ Bu bağlamda genel bir değerlendirmeye edebiyatın en genç çocuğu¹⁵ şeklinde de nitelendirilebilecek olan roman, hayatı her cephesiyle geniş bir biçimde kavrayan; her şeyi bir akış, değişme, gelişme olarak his ve idrak eden bir duyuş/görüş tarzının ifadesi olarak görülebilir.¹⁶ İşte bu özellikler romanı, kültürün aktarımı işlevini üstlenen edebiyatın içerisinde yer alan diğer edebî türlere nazaran bir adım daha öne çıkarmaktadır.

⁸ Mustafa Miyasoğlu, *Kültür Hayatımız*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999, s. 14-15.

⁹ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınevi, 2015, s. 16.

¹⁰ Kaplan, *a.g.e.*, s. 10.

¹¹ Mehmet Önal, *Yeni Türk Edebiyatı (En Uzun Asrın Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım)*, 3. b., Ankara, Akçağ Yayınları, 2008, s. 28.

¹² Seyit Kemal Karaalioglu, *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İstanbul, İnkılâp ve Aka Basımevi, 1975, s. 97.

¹³ Önal, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁴ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş 2 (Hikâye-Roman-Tiyatro)*, 2. b., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 30.

¹⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, 2. b., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 209.

¹⁶ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, 8. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010, s. 315.

Edebiyata, edebiyat sanatını veya bu sanatın somut hali konumundaki edebiyat eserlerini inceleyen bir bilim dalı olarak yaklaşıldığında da, kültürel işlev yönünden durumun değişmediği ifade edilebilir. Zira bu noktada yapılan çalışmaların, edebiyatın kültürel değerleri muhafaza etme ve gelenekten geleceğe aktarma amacına hizmet ettiği görülmektedir. Böylece bilimsel olarak edebiyat üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler, tarihî süreçte kültürle çok sıkı bir ilişki içerisinde olan edebî eserlerin ihtiva ettiği kültür değerlerinin somut olarak ortaya çıkmasına da katkıda bulunmuş olmaktadır. Bu çerçevede edebiyat hangi yönden ele alınıralsa alınsın; kendi varlığıyla, oluşturduğu edebî gelenekleriyle, bünyesinde barındırdığı edebî zevkleriyle, ifade vasıtası olarak kullandığı dili ve muhtevasıyla, yaratıcısı olan sanatkârıyla, toplumları muhatap almasıyla son derece güçlü, bir o kadar da zengin bir kültürel değer olarak kabul edilebilir.¹⁷

Kültürel aktarımın gerçekleşmesine yardımcı olan ve böylece aslında içinde bulunduğu kültüre de önemli bir katkı sağlayan diğer bir manevî kültürel unsur da tarihtir. Yüzyıllar boyunca sanat ve özellikle de edebiyatla iç içe geçmiş bir şekilde gelişen ancak, 17. yüzyıldan itibaren ayrılmaya başlayıp¹⁸ 19. yüzyılın başlarında pozitif bir bilim dalı haline gelen tarih;¹⁹ hem geçmişte meydana gelen hem de günümüzde yaşanmakta olan ancak zamanın ilerlemesiyle geçmiş olmaktan kurtulamayacak olan hadiseleri/olguları anlatan ve aktaran bir disiplindir. Tarih de, tıpkı edebiyat gibi bir milletin bütün fertlerinin bilmesi, benimsemesi, koruması ve geliştirmesi gereken kültür hazinelerinden biri olarak görülmelidir. Zira millet, biyolojik ve kültürel varlığıyla toptan tarihin malı olarak değerlendirilebilir.²⁰ Bununla birlikte bir bilim dalı olarak tarih; belgelere, çeşitli bulgulara dayanması, sebep-sonuç ilişkisini önemsemesi ve olabildiğince nesnel bir anlayışla hareket etmeye çalışması yönüyle edebiyattan ayrılmaktadır. Ancak bu farklılıklar, tarihin kültür taşıyıcılığı işlevini yerine getirmesi için herhangi bir engel oluşturmamaktadır. Bir yönüyle geçmişin, insan zihninin kendi öz benliği üzerine tefekkürü ile oluşan bir bilinç süreci²¹ olarak görülebilecek olan tarihin, toplumlar tarafından bilinmesi son derece önemli gözükmektedir. Çünkü bu durum insanların, mevcut millî karakterini bir şekilde tanımasını ve geleceğini doğru bir şekilde yönlendirmesini sağlayacaktır. Bu sürecin belli bir tarih bilgisi ve sevgisi ile de

¹⁷ İsmail Çetışli, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2008, s. 198.

¹⁸ Yakup Çelik, “Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihi Romanda Kişiler”, *Bilig*, Ankara, S. 22, 2002, s. 56.

¹⁹ Georg G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, 5. b., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 23.

²⁰ Kaplan, *Kültür ve Dil*, s. 48.

²¹ Altan Çetin, *Tarihten Tefekküre*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2016, s. 9.

güçlendirilmesi sonucunda hem millî şuurun doğması sağlanmış²² hem de milletin ortak hafızasına katkıda bulunulmuş olacaktır. Zira kültür milletlerin şahsiyeti ise tarih de hafızasıdır.²³ Şüphesiz ki bir milletin kolektif yani toplumsal hafızasını oluşturan ana etkenlerden birisi de tarihî hafızadır. Bu niteliğiyle tarihî hafızanın, geçmişte yaşanmış olan hadiselere ait bilgilerin tekrar üretilerek inşa edilmesi ve inşa edilen bu bilgilerin yeni nesillere aktarılması işlevinde büyük bir rol oynadığı görülmektedir.²⁴ Bütün bu özellikleriyle tarih, kültürün zaman içindeki hem siyasî hem de sosyal akışını ve sürekliliğini sağlayan önemli bir kültür aracı olarak ön plana çıkmaktadır.

Kültürün manevî karakterli iki önemli ögesi olan edebiyat ile tarihi aynı zeminde birleştiren, benzer ve farklılıklarıyla belli bir noktada kesişmelerini sağlayan en etkili edebî tür ise, kuşkusuz ki modern zamanların en önemli anlatım türlerinden biri olan romanın²⁵ bir alt kategorisi olarak nitelendirilebilecek olan “tarihi roman”dır. Tarihi romanın da içerisinde geliştiği roman türü, edebiyat sahasında 17. yüzyıldan itibaren müstakil ve kendine özgü bir biçim olarak ortaya çıkana kadar, anlatıya dayalı başka edebî türler onun işlevini yerine getirmişlerdir. Modern zamanların ürünleri olan roman ve tarihî romanın henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde, hem kültürel birikimin hem de tarihî nitelikli unsurların kendisinden sonraki devirlere aktarımını sağlayan bu edebî türlerin kökeninde; insan davranışı için model teşkil eden, insanın kendisini, üzerinde yaşadığı dünyayı ve evreni olaylar, nesnelere, davranış biçimleri ve kurumlar bütününde anlamlandırmasını sağlayan, her zaman için bir yaratılışın hikâyesini anlatan, bireyselliğe karşı kolektif bilinci temsil eden kutsal metinler olarak görülen “mit”ler yer almaktadır.²⁶ Esas itibarıyla mitolojinin inceleme alanına giren mitler; geçmişte bir milletin değer yargılarını, yasaklarını, yaptırımlarını, ceza sistemini ortaya koyarken adeta insanın eğitimini de hedeflemiştir. Bu nedenle de bazı araştırmacılar mitleri insanlığa ilk mesajlar olarak vasıflandırmaktadırlar.²⁷ Bununla birlikte mitolojinin tabiatüstü ve fizikötesi kuvvetlerin yanı sıra, tabiat kuvvetleriyle savaştan yiğitleri de belirtmesi, destanların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Zira destanlar tarih öncesi insan topluluklarının

²²Hülya Eraydın Argunşah, *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1990, s. 1.

²³Emil, *a.g.e.*, s. 27.

²⁴Mehmet İpçioğlu, “Hayal ve Gerçek: Tarihî Romanların Toplumsal Hafızaya Katkısı”, İstanbul, *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2014, s. 119.

²⁵Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I (Romanın Unsurları)*, 4. b., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2004, s. 7.

²⁶Mehmet Aça, Metin Ekici, A. Müge Yılmaz, “Anonim Halk Edebiyatı” *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 10. b., (ed.) M. Öcal Oğuz, Ankara, Grafiker Yayınları, 2013, s. 135.

²⁷Reyhan Gökben Saluk, “Mit ve Mitoloji”, *Türk Mitolojisine Giriş*, (ed.) Fatma Ahsen Turan-Meral Ozan, Ankara, Gazi Kitabevi, 2015, s. 9.

tarihleri olmaları bakımından mitolojiyle ortaklık göstermektedirler.²⁸ Bu bağlamda destanlar, mitlerin temellendirdiği ilkel ve göçebe dönemde yaşayan insanların başvurduğu diğer bir önemli edebiyat ürünü olarak öne çıkarlar. Sözlü gelenekte, sonraki nesillerin yeni katkıları ve değiştirmeleriyle yazılı hale gelinceye kadar yaşayan destanlar; henüz yazılı tarihin teşekkül etmediği dönemlerde, bilim ile aklın toplum düzenine hükmedemediği çağlarda, insanların ıztıraplarını, sevinçlerini, büyük göçlerini veya varlık-yokluk mücadelelerini olağan dışı unsurlar aracılığıyla ifade ettikleri anlatılardır. Bu anlatılarda hâkim olan unsurlar ise akıl ve gerçekten ziyade, his ve muhayyiledir.²⁹ Üretildikleri dönemlerde tarihsel ya da sosyal olaylarla çok sıkı bir ilişki içerisinde bulunan, edebiyatın malı olmakla beraber tarihten de beslenen³⁰ ancak yine de doğrudan doğruya tarih olarak kabul edilemeyecek olan³¹ destanlar; ihtiva ettikleri tarihi malzemeler yönünden tarihin aydınlatılmasında başvurulan en önemli kaynaklar olarak da öne çıkmaktadır. Bu bakımdan destanlar gerek tarih gerekse de düşünce ve sanat bakımından büyük bir öneme sahiptirler.³² Destanlar, Türk edebiyatının tarihi gelişim sürecinde de son derece önemli bir yere sahiptirler. Büyük bir kısmı İslâmiyet'ten önceki devirlerde oluşan Türk destanlarında, o yüzyıllarda yaşayan Türk kavimlerinin hayat tarzları, başlarından geçen önemli olaylar, bozulan düzenin yeniden tesisi gibi konuların sıklıkla işlendiği görülmektedir. Onuncu yüzyıldan itibaren Türklerin kitleler halinde İslâmiyet'i kabul etmeleriyle birlikte kültür ve medeniyet anlayışında meydana gelen değişmelerin de destanlara güçlü bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Bu yansımanın en somut tezahürü de, İslâmiyet'ten önceki destanların en önemli kahraman tipi olan alp tipinin belli ölçüde değişerek gazi tipine dönüşmesidir. Cihana hâkim olmak bu iki tip için de en önemli amaçtır ancak İslâmî destanlarda yer alan gazi tipinin bu amaca ulaşmak istemesindeki en önemli sebep, alp tipindekinden farklı olarak dünyevî değil dinî ağırlıklıdır. Yani bu tip, Anadolu'ya gelen Müslüman Türklerin bu coğrafya üzerinde verdiği mücadelelerin destandaki temsilcisi olmuştur.³³ Bu bağlamda İslâmiyet'in kabulünden sonra Türk edebiyatında İslâmî karakterli olarak doğan menkıbevî nitelikli destanlardan Battâlnâmeler (Battal Gazi etrafında), Dânişmentnâmeler (Danişmend Gazi etrafında) ve Saltuknâmeler (Satuk Buğra Han çevresinde) dikkati çekmektedir. Birbirlerinin devamı niteliğinde olan bu Türk

²⁸ Muharrem Kaya, *Türk Romanında Destan Etkisi*, İstanbul, Kesit Yayınları, 2015, s. 23.

²⁹ Bilgehan Atsız Gökdağ, Kemal Üçüncü, *Başlangıcından Günümüze Türk Destanları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2007, s. 21.

³⁰ Ali Öztürk, *Çağları İçinde Türk Destanları*, İstanbul, Alioğlu Yayınevi, 2000, s. 7.

³¹ Mustafa Necati Sepetçioğlu, *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, 6. b., İstanbul, İrfan Yayıncılık, 1998, s. 7.

³² Mehmet Yardımcı, *Destanlar*, 4. b., İzmir, Ürün Yayınları, 2010, s. 9-13.

³³Bkz. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3/ Tip Tahlilleri*, 6. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2005, s. 101.

menkıbelerinde ana düşünce Anadolu'yu Türkleştirmek ve İslâmlaştırmaktır.³⁴ 11. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın başlarında yazıya geçirildiği anlaşılan bu menkıbevî nitelikli destanları, Türk edebiyatı için vazgeçilmez bir niteliğe sahip olan Dede Korkut hikâyeleri takip eder. Destan yapısından halk hikâyesine geçiş sürecinde adeta bir ara dönem ürünü sayılabilecek olan, 14. veya 15. yüzyılda yazıya geçirildiği tahmin edilen bu hikâyeler bütün bir Oğuz kavminin yaşayış ve dünya görüşlerinin etrafında toplanmıştır. Bu hikâyelerde genel olarak efsanevî bir kişiliğe sahip olan, destan kahramanı olarak da nitelendirilebilecek Dede Korkut veya Korkut Ata'nın, içinden çıkılması güç durumları akıllı ve bilgisi ile çözüme kavuşturarak darda kalan Oğuz boylarına yardım etmesi anlatılmaktadır. Aslında bu hikâyelerin esas karakteri hem destanî hem de epiktir. Bu açıdan onları birer destan parçası saymak ve onlara dar manada destan demek de mümkündür. Ancak bu hususta, bir geçiş dönemi özelliği gösteren Dede Korkut hikâyeleri için kullanılacak en uygun tabirin “destanî hikâye” olduğunu da belirtmemiz gereklidir.³⁵ Türk edebiyatının anlatıya dayalı tür gelişiminde Dede Korkut hikâyelerinden sonra ele alınabilecek edebî ürünler ise Gazavatnâme, Cenknâme ve yine bunlarla benzerlik gösteren Fütüvvetnâmeler'dir. İlk örnekleri 15. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanan, gazâ merkezli oluşturulan bu eserlerde zaferler, fetih hadiseleri, yapılan akınlar bazen olağanüstü unsurlarla desteklenerek bazen de masalsı özellikler kullanılarak anlatılmaktadır.³⁶ Bu çerçevede, Türk edebiyatında Dede Korkut hikâyeleriyle başlayan edebî anlatı türlerinin gelişim sürecinde yer verilmesi gereken diğer önemli iki tür de Efsane ile Masal'dır. Dinî, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatımları olarak tanımlanan³⁷ efsaneler büyük ölçüde millilik vasfını haizdirler. Tarihle de çok yakın bir ilişkisi bulunan efsanelerin hem destan ve Dede Korkut hikâyeleriyle hem de Gazavatnâme ve tasavvuf edebiyatının temel kaynaklarından olan menakıpnâmelerle sıkı bir bağı bulunduğunu ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Halk kültürünün anlatmaya dayalı ürünlerinden olan ve

“Kahramanlarından bazıları hayvanlar ile tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen sözlü bir anlatım türü”³⁸

şeklinde tanımlanan masallar da, hem mitolojiye hem de tarihe bağlanabilmesi yönünden “mit”ten romana doğru gelişen çizgi içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Ancak efsanelerde yer alan tarihî gerçeklik yapısının masallarda bulunmadığını ve masalların daha çok sembollerle örülmüş mitik bir gerçekliğe sahip olduğunu da vurgulamamız

³⁴ Aça-Ekici-Yılmaz, a.g.e., s. 176.

³⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, 5. b., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s. 27-33.

³⁶ Argunşah, a.g.e., s. 4-5.

³⁷ Ali Berat Alptekin, *Efsane ve Motifleri Üzerine*, 2. b., Ankara, Akçağ Yayınları, 2014, s. 15.

³⁸ Saim Sakaoğlu, *Masal Araştırmaları*, 4. b., Ankara, Akçağ Yayınları, 2010, s. 2.

gerekmektedir.³⁹ Tarihin en eski çağlarından itibaren mitlerle başlayan anlatı serüveni en son olarak halk hikâyeleri ve özellikle de bunların bir çeşidi olan realist halk hikâyeleriyle birlikte romana ulaşmaktadır. Batı tesirindeki Türk romanının doğduğu ve geliştiği Tanzimat döneminde kaleme alınan romanlar ile realist halk hikâyelerinde bulunan mekânların genelde İstanbul olması, olayların merkezinde daha çok mirasyedilerle bu mirasyedilerin ağına düşen “düşmüş” kadınların bulunması, anlatımın meddah tavrıyla yapılması gibi tipik benzerlikler⁴⁰ bu bağlamda son derece dikkati çeken ayrıntılar olarak zikredilebilir.

Kısaca temas edilen tarihî-edebeî süreçte de görüldüğü gibi tarihin en eski devirlerinden beri iç içe olan ve kültürel açıdan son derece kıymetli bir ortaklığı bulunan edebiyat ile tarih, gerek edebî sahada romanın ayrı bir tür olarak ortaya çıkması gerekse de tarihin ayrı bir bilim disiplini haline gelmesiyle birlikte birbirlerinden kopmuşlardır. Ancak sonrasında bu kopukluk yine edebî ürünlerle giderilmeye çalışılmış, bu noktada iki alan arasındaki kesişme teknik ve estetik yönden en verimli kaynaşma zemini olarak görülen roman türünde gerçekleşmiştir. Zira tarihle roman sanatı arasında teknik itibariyle olduğu kadar, insanın yeryüzündeki macerasını ele alarak işleme bakımından da büyük bir yakınlık bulunmaktadır.⁴¹ Söz konusu olan bu yakınlık hem çok eski devirlerden beri edebiyatın bir şubesi olarak görülen, ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren akademik çevrelerde kendisini güçlü bir şekilde hissettirdiği için gittikçe edebiyattan uzaklaşmış olan tarihin⁴² yeniden edebiyata yakınlaşmasını sağlamış, hem de bu yakınlaşmanın en somut şekilde tezahür ettiği tarihî roman türünün oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Namık Kemal’in artık klâsikleşmiş olmakla birlikte hâlâ belli bir ölçüde geçerliliğini koruyan ve;

*“Güzerân etmemişse bile güzerânı imkân dâhilinde olan bir vak’ayı ahlâk ve âdât ve hissiyât ve ihtimalâta müteallik her türlü tafsilâtıyla beraber tasvir etmektir.”*⁴³

şeklinde tarif ettiği, daha farklı niteliklerini yansıtabilecek biçimde de:

*“Gerçeklikle kurmacalık arasında bir yerde, ama kurmacalık vasfı daha ağır basan, gerçekliği ancak malzeme olarak kullanıp, onu bozan ve dönüştüren bir yapıya sahip olan edebî bir tür”*⁴⁴

³⁹ Kaya, a.g.e., s. 25.

⁴⁰ Aça-Ekici-Yılmaz, a.g.e., s. 197.

⁴¹ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, 6. b., Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 247.

⁴² Ahmet Özcan, *Türkiye’de Popüler Tarihçilik 1908-1960*, Ankara, TTKB, 2011, s. 1.

⁴³ Namık Kemal, *Celâleddin Harzemşah*, Yay. Haz. Oğuz Öcal, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 39.

⁴⁴ Selçuk Çıkla, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece Dergisi /Türk Romanı Özel Sayısı*, 2. b., Ankara, S. 65/66/67, Yıl 6, 2010, s. 108.

olarak tanımlanabilecek olan roman sanatı; bilhassa sahip olduğu teknik unsurlar arasında yer alan zaman ögesini kullanmak suretiyle — geçmiş zamanı da merkeze alarak — tarih disipliniyle bağlantısını kurmaktadır. Bunun bir sonucu olarak zaman kavramının en fazla tarihî romanlarda ön plana çıktığını ve buna bağlı olarak da zamanın kullanılış biçiminin bir esere tarihi roman vasfı kazandıran en önemli unsur olarak değerlendirilebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bir romanda zamanın kullanılış şekli, o romanın tarihî roman olarak nitelenip nitelenmeyeceği noktasında son derece büyük bir öneme sahiptir.⁴⁵ Elbette ki ciddi ve kuralcı bir bilim dalı olarak tarih, zaman seçimi konusunda romana oranla çok fazla tercih hakkına sahip değildir. Çünkü tarihin zamanı çizgisel/tek boyutludur. Bu nedenle de tarihin seyri içerisinde zamandan kopuşlar, kırılmalar, geriye dönüşler ve ileriye sıçramalar görmek pek de mümkün değildir. Bu bağlamda mevcut kaynakları en isabetli şekilde yorumlama ve değerlendirme ilkesine bağlı olarak işleyen tarih metodolojisi, tarih ilminin yazarına herhangi bir inisiyatif kullanma hakkı da vermemektedir.⁴⁶ Buna karşın her şeyden önce hem estetik hem de sanatsal boyutu bulunan romanın temel anlayışında, diğer edebî türlerde de olduğu gibi “kurgusalılık” özelliği yer almaktadır. Bu kurguya dayalı olma niteliği sayesinde roman yazarları, zaman kavramının kullanılışında, tarihçilere nazaran daha geniş bir kullanım hakkına sahip olabilmişlerdir. Sözümlü ettiğimiz bu kurgusal olma durumu; geniş anlamıyla romanın, içinde yaratıldığı reel gerçeklikten; dar anlamıyla da tarihî romanın, önemli başvuru kaynaklarından biri olan tarihi gerçeklikten sıyrılıp farklı, değişken ve kendisine özgü bir gerçeklik yapısına sahip olmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum kurmaca bir metin olan romanın ikili bir gerçeklik yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Elbette ki roman, yaşanan hayatın yani içinde üretildiği ortamın nesnel gerçekliğinden; tarihî roman da malzeme olarak seçtiği tarihî gerçeklikten faydalanan bir türdür. Ancak hangi türde yazarsa yazsın romancı, dış gerçeklik olarak adlandırılabilir olan bu yapıyı birebir olarak eserine yansıtmaz. Romancının düşüncelerinden, hayallerinden, tecrübelerinden ve duygularından geçerek değişime uğrayan dış gerçeklik öğeleri, — gerçeğimsilik özelliği de kazanarak — kurmaca bir gerçeklik şeklinde romana aksederler. Kurmaca gerçeklik ise kurmaca eserin kendi içinde tutarlı ve gerçekçi olmasıyla alâkalıdır. Roman, böylece hayatın gerçeklerini kendi iç gerçekliği haline getirerek sunmuş olmaktadır.⁴⁷ Genel anlamda roman türü için geçerli olan bu gerçeklik yapısı, dar anlamda tarihî roman için de aynı şekilde geçerlidir.

⁴⁵ Ramazan Topdemir, “Tarihi Romanda Zaman Meselesi”, *International Journal of Social Science*, C. 5, S. 2, Elazığ, 2012, s. 293.

⁴⁶ Fatih Arslan, “Tarihin Dirildiği Gün: Maziden Roman Ütopyasına”, *Erdem Dergisi/Mustafa Necati Sepetçioğlu Özel Sayısı*, S. 49, Ankara, 2007, s. 381-382.

⁴⁷ Çıkla, a.g.m., s. 109.

Çünkü hiçbir tarihî romanın tarihte yaşanan olayları, yaşayan kişileri, olayların geçtiği mekânları tamamen aslına uygun olarak yansıttığı söylenemez.⁴⁸ Zira tarihî romanlarda da yazarı tarafından inşa edilen yeni ve muhayyel bir âlem, başka bir tabirle itibarî bir âlem bulunmaktadır.⁴⁹ Bu noktada sırtını tarihî malzemeye dayayan tarihi romanın gerçeğinin de, itibarî nitelikli bir tarihî gerçeklik olduğu ifade edilebilir. Tarihî roman yazarı, tarih biliminin akademik çerçevede ortaya koyduğu temel bilgileri hareket noktası olarak seçer. Ancak bir bilim adamı olmadığı için tarihî olaylara ve belgelere bağlı kalmak zorunluluğunu hissetmez. Çünkü onun esas işi, elde ettiği nesnel gerçekliği olan bilgileri yorumlamak, yeniden inşa etmek ve hatta tarihçinin bilimsel olarak tamamlayamadığı bazı boşlukları da kendi hayal dünyasının yardımıyla tamamlamaktır.⁵⁰ Böylece tarihî romanın kendi iç gerçekliği de oluşturulmuş olur. Tarihî romanlarda kurulan itibarî âlemle bağlantılı bir şekilde oluşan bu iç gerçeklik, bu romanların geçmişe olan bakış açılarını da belli ölçülerde etkilemektedir. Bu etkilenmenin miktarı da son derece önemlidir. Çünkü eserde ortaya konulan bakış açısı, romanın estetik kıymetini de tayin edebilmektedir. Gerek zaman kavramının ele alınış şekli gerekse de kurgusal olma özelliği tarihî romanın, tarih bilimi içerisinde üretilen herhangi bir metinden ayrılmasını sağlayacak farklı referans noktaları olarak görülmektedir. Tarihî roman ile tarih ya da tarihyazımı arasındaki farka daha somut olarak işaret edilmesini sağlayacak olan diğer bir özellik de tarihi romanın olay örgüsünün merkezine “birey”i almasıdır. Çünkü tarihî roman bir roman türü olarak, bireysel yaşamların belli bir tarihsel anda nasıl şekillendiğine ve bu şekillenmenin ele alınan tarihsel dönemin özelliğini ortaya koymasına ağırlık verir. Bu durum aslında genel olarak edebiyatın da özel ve ferdî olanla meşgul olmasıyla paralellik arz etmektedir.⁵¹ Bu yaklaşımı başka roman türleri de az veya çok ortaya koyabilir ama tarihî roman, tarih içindeki insanın bireysel veya toplu yaşantısına dengeli bir şekilde eğilerek bu noktada kendine ayrı bir yer edinmektedir.⁵² Bu noktada modern çağın

⁴⁸Tarihî gerçekliği olan unsurlar roman kurgusu içerisinde yer almaktadırlar. Yani bunlar yazarların yeniden yapılandırmasıyla edebî esere sokulmuşlardır. Dolayısıyla romanlarda yer alan tarihî gerçekliği bulunan unsurları gerçeğin birebir yansımaları olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Zira romanlarda yer verilen bu unsurlarla ilgili ayrıntıları belgeleyebileceğimiz, kanıtlayabileceğimiz bir kaynak da bulunmamaktadır. Ancak onların bilimsel tarih kitaplarına, hatt-ı hümayunlara vs. geçen davranış-söz-düşüncelerini ve yaşadıkları malûm olayları tespit edebilmemiz mümkündür. Bu nedenle tarihî gerçekliği olan unsurları da bir anlamda “kurmaca unsurlar” sınıfına sokmamız gerekmektedir. Geniş bilgi için bkz. Wolf Schmid, *Narratology: An Introduction*, de Gruyter, 2010, s. 31-32.

⁴⁹ İtibarî âlem kavramıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 5. b., Ankara, Akçağ Yayınları, 2000, s. 14-15.

⁵⁰ Hülya Argunşah, “Tarihi Romanın Yükselişi”, *Hece Dergisi /Türk Romanı Özel Sayısı*, 2. b., Ankara, S. 65/66/67, Yıl 6, 2010, s. 454.

⁵¹ Muharrem Dayanç, ““Yeni Türk Edebiyatı” Kaynağı Olarak Tarih ve Tarihî Eleştiri”, *Turkish Studies*, C. 4, S. 1, Ankara, 2009, s. 1878.

⁵²Erol Köroğlu, ““Millî Hakikat” Üzerine Tezler: Atilla İlhan’ın Gâzi Paşa’sında Tarihyazımı ile Tarihsel Roman Arasındaki Sınır İhlalleri” *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 219.

ürünleri olan, birbirlerine yakın bir zaman aralığında ortaya çıkan tarih disiplini ile tarihî roman arasındaki ayrım konusunda yaşanan tartışmalara temas etmek de, tarihî romanın mahiyetinin ve belli başlı özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak bakımından gerekli gözükmektedir. Bilhassa postmodern tarih anlayışı temsilcilerinin önderlik etmesiyle 20. yüzyılın başlarından itibaren tartışılan bir mesele haline gelen bu konuda, temel görüş sahiplerinden biri olarak Edward Hallett Carr öne çıkmaktadır. 20. yüzyılın tarih sahasında önemli bir araştırmacı olarak kabul edilen Carr, *Tarih Nedir?* adlı kitabında Tarih Nedir? sorusunu “*Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog*”⁵³ şeklinde cevaplandırmıştır. Tarihi doğrulanmış bir olgular kümesi olarak değerlendiren ve tarihi oluşturan belgeleri, vesikaları, yazıtları bir balıkçının tablasındaki balıklara benzeterek, tarihçinin bu tabladan istediğini alabileceğini ifade eden Carr; böylece hem tarihsel gerçekliğin tek başına bir anlam ifade etmediğini hem de geçmişin var olabilmesi için mutlaka tarihçinin bulunması gerektiğini ortaya koymuştur.⁵⁴ Eserinde İngiliz tarihçisi R. G. Collingwood’un “*tarihi, tarihçinin zihninde yeniden oluşan bir yapı*” olarak değerlendirmesine de temas eden Carr,⁵⁵ böylece R. G. Collingwood’un da gerek tarih yazarını gerekse de onun düşünce ve yorumunu tarihsel gerçekliğin ortaya çıkmasında önemli bir unsur olarak gördüğünü belirtir. Tarihçiyi öne çıkarıp, tarihin yorum yönüne ağırlık veren bu görüşler hem tarih ile tarihi romanı hem de tarihçiyle tarihi roman yazarını birbirine yaklaştırmış olmaktadır. Bazı kaynaklarda çelişkili gibi gözükse de “tarihin kurmacalığı” ibaresiyle anılan bu durum, yapısalcı ve sonrası yaklaşımların en önemli isimlerinden olan Roland Barthes tarafından da iddialı bir şekilde ortaya konulmuştur. Barthes, 1967 yılında kaleme aldığı “Tarihin Söylemi” adlı makalesinde “*Gerçekçi roman gibi tarih de, “hakikatini” öyküleyici anlatıya, ifadelerinin mimarisine ve genişlemelerinin bolluğuna yönelttiği dikkatli ilgiden üretir.*”⁵⁶ ifadelerini kullanarak tarihin öyküleyici anlatıyı, üretildiği yer olan kurmacadan ödünç aldığını ve dolayısıyla tarihsel anlatımın kurmaca anlatıdan ayırt edilemeyeceğini vurgular. Postmodern tarih anlayışının bir diğer önemli ismi olan ve aslında çıkış noktası olarak Barthes’i alan Hayden White da bu konuda aynı çizgiyi devam ettirmektedir. Bu noktada White, tarih disiplinin kurguya dayalı anlatılarla olan akrabalığından bahseder ve tarihçilerin; mit, fabl, epik, romans, roman ve drama türüne özgü bir anlatım tarzına müracaat ettiklerini belirtir. White yapmış olduğu bu ve buna benzer

⁵³Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, 18. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 82.

⁵⁴Çelik,a.g.m., s. 50.

⁵⁵ Carr,a.g.e., s. 73.

⁵⁶Roland Barthes, “The Rustle of Language”, Çev. Richard Howard, The U.S.A.,*Berkeley-Los Angeles: University of California Press*, 1989, 127-140. Akt. :Köroğlu, a.g.m., s. 220-221.

tespitlerle, tarihsel olayların da tarihçiler tarafından belli bir olay örgüsü ve kurgu içinde tertiplendiğini, bu nedenle tarihin de edebî metinler gibi yaratıcı, kurgusal, metne dayalı bir üretim olduğunu göstermek istemiştir.⁵⁷

Tarihî anlatıyı neredeyse edebiyatla aynı konuma getiren bu görüşler, gerek edebiyat kuramcılarının gerekse de bazı tarihçilerin eleştirilerine hedef olmaktan kurtulamamıştır. Buna göre edebiyat kuramcılarında Dorrit Cohn *Kurmacanın Farklılığı* (*The Distinction of Fiction*) adlı eserinde, anlatıya dayalı olan tarihin göndergesel bir tür olduğunu; kurmacaya dayalı edebî bir tür olan tarihî romanın ise herhangi bir kaynağa göndermede bulunmak gibi bir zorunluluğunun bulunmadığını vurgulamaktadır. Cohn'a göre kurmaca bir tür olan tarihî roman, hem yazarının yaratmış olduğu dünyaya hem de gerçek/dış dünyaya göndermede bulunabilir. Ancak tarihi roman yazarı metnini oluştururken herhangi bir şekilde gönderme yapmak zorunda da değildir. Buna karşın bilimsel bir yönü olan tarih disiplini, tarihî romandan farklı olarak gerçek/dış dünyaya göndermede bulunmak ve belli unsurlarla bağlantısını kurmak mecburiyetindedir.⁵⁸ Dorrit Cohn'un bu tespitlerini, felsefeden edebiyat alanına ithal ettiği “olanaklı dünyalar” kuramıyla bir adım daha ileri götüren isim ise yine bir edebiyat kuramcısı olan Lubomir Dolezel olur. Tarih disipliniyle, kurmaca bir edebî ürün olan tarihî romanın ayırımına kendi geliştirdiği olanaklı dünyalar kuramıyla yaklaşan Dolezel, iki tür arasındaki farklılıkları mukayeseli olarak şöyle açıklamaktadır:

* Kurmaca üreticisi (roman yazarı) olanaklı dünyaların evreninin tümünde dolaşabilir, istediği türden bir olanaklı dünyayı seçebilir. Bu fizikî nitelikli bir olanaklı dünya olabileceği gibi (gerçek, dış dünya, tarihî malzeme vb.), fiziksel olarak olanaklı olmayan bir dünya da olabilir (Fantastik, bilim-kurgu, muhayyel). Oysa tarih fiziksel olarak olanaklı dünyalarla kendisini sınırlamak zorundadır.

* Tarihî dünyadaki şahsiyetler (Tarih disiplininin kişileri), tarihte gerçekten yaşamış karakterlerden seçilmek zorundadır. Kurmaca olan tarihî anlatılar için böyle bir sınırlama yoktur.

⁵⁷ Bkz. Hayden White, “The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation”, *The U.S.A., Baltimore: Johns Hopkins University Press*, 1990. / Hayden White, “The Fiction of Narrative: Essays on History, Literature and Theory, *The U.S.A., Baltimore: Johns Hopkins University Press*, 1957-2007. / Hayden White, “Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism”, *The U.S.A., Baltimore: Johns Hopkins University Press*, 1985. Akt. : Halim Kara, *Osmanlı'nın Edebî Temsili/Tarihsel Romanda Fatih*, İstanbul, Hat Yayınevi, 2012, s. 12-13.

⁵⁸ Dorrit Cohn, *The Distinction of Fiction*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1999, s. 1-17. Akt. : Kara, a.g.e., s. 14.

* Aslında ne kurmaca ne de tarihsel dünyalar birebir gerçek insanları kapsayabilir; ikisi de bunlara karşılık gelecek temsilleri oluştururlar. Fakat kurmaca dünya, gerçek dünyadan aktardığı temsille istediği gibi oynama imkânına sahipken, tarih disiplininin böyle bir lüksü bulunmamaktadır. Yani tarihsel dünyanın kişileri belge ve vesikalara dayalıdır.

* Kurmacanın olanaklı dünyası, kendisinden öncesi olmayan bir yaratıya dayandığı için, kurmaca metinler doğru-yanlış değerlendirmesine tabi olmaz; bunlar ne tamamen doğrudur ne de tamamen yanlıştır. Oysa tarihin olanaklı dünyasına doğru-yanlış sorgulamasıyla yaklaşmak kaçınılmazdır; çünkü kendisinden önce gelen bir geçmişe dayanarak olanaklı dünyalar kurmaktadır.⁵⁹

Böylece iki kutuplu bir hale gelen tarih/tarihyazını ile roman/tarihî roman arasındaki ayrım tartışması, iki ucu da birleştiren ve belli ölçüde bir senteze ulaşan edebiyat eleştirmenlerinin de katılımıyla genişleyerek günümüze kadar devam ede gelmiştir. Buna göre David Price, Elisabeth Wesseling ve Ann Rigney gibi edebiyat eleştirmenleri kurmacaya dayalı olan tarihî romanın, tarihî ve hayalî gerçekleri ihtiva etmesi açısından melez bir tür olduğunu ileri sürerler. Bu eleştirmenlere göre tarihsel roman türü, bazen ne tam olarak tarih ne de kurmaca olduğundan her iki türün bazı temel geleneklerini ihlâl edebilmektedir. Ve aslında iki saha arasında devamlı bir etkileşimi de öngören bu durum, tarihî kurmacayı yani tarihî romanı diğer kurmaca türlerden de ayıran esas noktalardan biri olarak öne çıkmaktadır.⁶⁰

Kısaca temas etmeye çalıştığımız tüm bu görüş ve tartışmalar tarihî roman türüyle ilgili bazı temel noktaların hâlâ yerli yerine oturmadığını göstermektedir. Özellikle 20. yüzyılda şekillenen, günümüzde de çeşitli biçimlerde etkisini devam ettiren bu postmodern merkezli tarihî tartışmalar tarihten belli ölçüde şüphelenmeye yol açmakla birlikte tarihin tamamıyla inkâr edilmesinin de önüne geçmiş olmaktadır. Tarihî gerçekliğin dondurulmuş, yekpâre bir gerçeklik olmadığını da ortaya koyan bu görüşlerin diğer bir önemli sonucu da, 19. yüzyılın soğuk, didaktik, kuralcı nitelikli olan tarih bilimini bir kurmaca dünya olan edebiyata yaklaştırmış olmasıdır. Bu yakınlaşma neticesinde ise 19. yüzyıldaki hâkim tarih anlayışının kabul ettiği tarihî gerçeklerin ötesinde başka bir tarihî algıyı işaret eden yeni tarihyazımlarının ortaya çıkmış olduğu görülmektedir.⁶¹ Böylesine zorlayıcı, çelişkili ve

⁵⁹Lubomir Dolezel, *Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, The U.S.A., 1998. Akt.: Köroğlu, a.g.m., s. 223-224.

⁶⁰Kara, a.g.e., s. 16.

⁶¹Argunşah, a.g.m., s. 456.

kaygan bir zeminde bilim ile sanatı buluşturan tarihî roman; kendisine işlemek için konu arayan romancıyla, bilimsel araştırmalar neticesinde elde ettiği bilgiyi bir metne dökmek isteyen tarihçiyi “anlatı” ortak paydasında buluşturmuş olmaktadır. Her ne kadar belli bir ortak paydada buluşmuş olsalar da tarihe bakış açılarındaki farklılık yönünden, tarihçiler ile tarihî roman yazarlarının temelde ayrı noktalardan hareket ettiklerinin altının çizilmesi gerekmektedir. Zira tarih, tarihçiler için bir amaçtır. Bu amaç geçmişte gerçeği arayan tarihçilerin devamlı değişen olguların peşinde koşmalarına dayanmaktadır. Ancak tarihî romancılar için tarih sadece bir araçtır, çünkü romancı tarihi/geçmişini kendi hikâyesini/kurgusunu üzerine oturtacağı bir zemin olarak görmektedir. Böylece tarihî romancılar, kendi zihinlerinde oluşturdukları kurguyu tarihî bir arka planı da kullanmak suretiyle okuyucularına aktarmış olurlar.⁶² Tarihî romancıların, oluşturdukları kurguyu gerçekliği bulunan tarihî bir zemine oturtmuş olmaları, ortaya çıkan eserin okuyucularda kuvvetli bir gerçeklik duygusu uyandırmasını da sağlamaktadır. Ancak okuyucuda oluşabilecek olan bu gerçeklik vehminin çok zedelenmemesi için, kullanılan tarihî malzemenin aşırı derecede tahrif ve tahrip edilmeden eserin kurgusuna yedirilmesi gerekmektedir. Yazar elbette ki eserinde işleyeceği konuyu seçmede, seçtiği konuyu şekillendirmede ve belli bir biçime soktuğu malzemeyi yorumlamada belli bir serbestliğe sahiptir. Zaten bu serbestlik tarihî romanı, bilimsel nitelikli bir tarihî metinden ayıran temel hususlardandır. Ancak yazarın, eserini oluştururken tarihî romanların sosyal ve kültürel işlevlerini düşünmesi, geniş kitlelere hitap etmesi kuvvetle muhtemel olan eserinin toplum üzerinde yapabileceği olumsuz tesirlerini de hesap etmesi gerekmektedir. Bu noktada tarihî roman yazarının, eserinde kurgu-gerçek arasındaki dengeyi sağlamaya çalışması ve eserini meydana getirirken mensup olduğu millete karşı olan sorumluluğunu da unutmaması gerekmektedir. Bu bağlamda temas etmeye çalıştığımız “amaç” ve “araç” kıstası, her ne kadar tarihî romancı ile tarihçi arasındaki çizgiyi belli bir oranda belirginleştiriyorsa da, tarihî roman türünün diğer roman çeşitlerine göre daha fazla tartışmaların odağında yer almasını tam olarak engelleyememiştir. Bu durum tarihî roman türünün adlandırılmasından tanımlanmasına; sınıflandırılmasından edebî bir tür olarak sınırlarının çizilmesine kadar belli başlı farklılıkların oluşmasına da sebep olmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak bu tür romanlar için çeşitli kaynaklarda “tarihî roman”, “tarihten söz açan roman”, “tarihe dayanmış roman”, “tarih romanı”, “tarihsel roman” gibi adlandırmaların yer aldığı dikkati çekmektedir. Terimleştirmede yaşanan bu karmaşanın/çeşitliliğin romancının tarihe bakışından, tarih

⁶² Birsen Atalay, “Tarih ve Roman İlişkisi Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, S. 198, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 352.

karşısındaki duruşundan, tarihle arasındaki mesafeden kaynaklandığı kadar; gerek tarihin gerekse de tarihî romanların üzerinde yapılan incelemelerin farklı değerlendirmelere yol açmış olmasından da kaynaklandığı ifade edilebilir.⁶³ Bu bağlamda gerek tarih-edebiyat, tarih-roman, tarihçi-romancı ilişkisi ve gerekse de tarih ile tarihî roman kavramları çevresindeki pek çok yorumu yansıtan bu değerlendirmelerin ışığında; tarihî romanla ilgili yapılmış olan bazı farklı tanımların da ortaya konulması, türün daha somut bir şekilde anlaşılması açısından son derece gerekli gözükmektedir:

*“Tarihî roman, temelleri maziye dayanan, yani başlangıcı ve sonucu geçmiş zaman içinde gerçekleşmiş olan hadiselerin, devirlerin ve bu devirde yaşamış kahramanların hayat hikâyelerinin edebî ölçüler içerisinde yeniden inşa edilmesidir.”*⁶⁴

*“Geçmiş yüzyıllarda oluyormuş gibi bir takım olaylar icat etmek, bu olaylara çerçeve olarak bir çağın olaylarını ve yaşayışını vererek, hayali kahramanlara gerçek süsü vermek, böylelikle tarih ve romanın ayrı ayrı uyandıracığı ilgiyi sağlamak demek olan tarihî roman, romantizmin meydana getirip usul, kural ve geleneğini kurduğu çeşittir.”*⁶⁵

*“Tarihî romanlar, tarihi karakterleri ilham kaynağı olarak kullanan, konusunu tarihî olaylardan seçen ve türün gerektirdiği dil ve anlatıma dayanan eserler olarak ifadesini bulur.”*⁶⁶

*“Ele aldığı dönemi zaman, mekân, insan ve olay unsurları bakımından yazarının şahidi olmadığı bir dönemi “gerçeğimsi bir hayat” halinde kompozisyonlaştıran edebiyat eserlerine, tarihî tahkiyeli eser diyoruz.”*⁶⁷

*“Böylece roman, bir tarihî periyodu; o devrin kültürel iç yapısıyla birlikte alarak işleyen, bugünle geçmiş arasındaki diyalektik çatışma ve çelişkileri yansıtan bir sanat perspektifi içinde ele alacaktır. Veya bir tarihî materyali bu açıdan ele alan bir romana tarihî roman denilecektir.”*⁶⁸

*“Roman türlerinden biri olan “tarihî roman”, adında taşıdığı tarihî nitelendirmesinden dolayı zamanı öne çıkaran bir hususiyete sahiptir. Konusu itibariyle bir esere bu sıfatı kazandıran en önemli özellik, zamanı hal içinden çıkararak kendi içine kapalı, geçmişte kalmış bir devri incelemesindedir.”*⁶⁹

*“Tarihsel roman her şeyden önce bir romandır, tarih değil.”*⁷⁰

⁶³ Mehmet Can Doğan, “Tarihî Romanın Dinamikleri ve Son On Beş Yılın Tarihî Romanları”, *Türk Yurdu*, C. 20, S. 153-154, Ankara, 2000, s. 142.

⁶⁴ Argunşah, *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*, s. 7.

⁶⁵ Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, 2. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 25.

⁶⁶ Kemal Erol, “Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2012, s. 61.

⁶⁷ Sadık Tural, “Tarihî Roman Geleneği veya Cezmi” *Doğumunun Yüz Ellinci Yılında Namık Kemal*, Ankara, TTKB, 1993, s. 69.

⁶⁸ Yalçın, a.g.e., s. 249.

⁶⁹ İlknur Tatar Kırılmış, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili 1961-1965)*, Ankara, Gece Kitaplığı Yayınları, 2015, s. 12.

⁷⁰ Alfred Döblin, “Der historische Roman und wir” *In: Aufsätze zur Literatur, Ausgewählte Werke in Einzelbaenden*, Olten, 1963, s. 163-164. Akt.: Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 13.

Gerek farklı adlandırmalarda gerekse de yapılmış olan çeşitli tanımlarda tarihî romanın en çok geçmişle olan bağlantısına vurgu yapıldığı görülmektedir. Tarihî romanlar geçmişle olan bu bağlantısını, 3 farklı zaman boyutu üzerinde kurmaktadır:

1. Eserin yazılış zamanı.
2. Eserde anlatılan zaman ya da vaka zamanı.
3. Eserin okunma zamanı.

Özellikle eserin yazılış zamanı ile eserde anlatılan vakanın oluş zamanının birbirine olan yakınlık ve uzaklığı; kurgu dünyası uzak/tamamlanmış/geçmiş zaman olan her romanın “tarihî roman” olarak adlandırılmasının pek de mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bir eserin tarihî roman olarak adlandırılabilmesi için romanda ele alınan vaka zamanının, yazar için uzak/tamamlanmış/geçmişte kalmış olan bir zaman dilimine ait olmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Yani bir romana tarihî roman diyebilmek için, bu romanda anlatılan vakanın; bizzat yazarın gözlemleyemeyeceği, en fazla çocukluğuna indirgenebilecek, bu nedenle de en az 60-70 yıl kadar öncesinde bir zamanda gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bununla birlikte yazarın bizzat şahit olduğu, yaşadığı olaylardan yararlanarak kaleme aldığı ve bu nedenle de eserdeki vaka zamanı ile eserin yazılma zamanı arasındaki sürenin çok yakın olduğu romanlar için de, Batı’da bir devri anlatan eserleri tanımlamaya yönelik kullanılan “chronicle” teriminden ilham alınarak oluşturulan “devir romanı” tabirinin kullanılması uygun gözükmemektedir.⁷¹ Böylece tarihî roman adlandırmasının, “kronik” adı verilen devir/çağ/dönem romanlarıyla karışmasının da önüne geçilmiş olacaktır.⁷² Bu noktada üçüncü zaman boyutunda yer alan okuyucunun eser karşısındaki durumunun değişmediğini ve gerek tarihî roman gerekse de devir romanı sınıfına giren herhangi bir romanın okuyucu için aynı noktada bulunduğunu da belirtmemiz gerekmektedir.

Yukarıda yer verilmiş olan tanımlardan hareketle, tarihî romanın en genel ifadeyle; geçmiş zamanlardaki vakaları sanat eseri hâlinde anlatmayı amaçlayan edebî bir tür olduğunu tespit etmemiz yanlış olmayacaktır. Toplumsal hafızanın şekillenmesinde son derece etkili bir edebî tür olan tarihî romanın, bu amacı gerçekleştirirken bazı sosyal, kültürel ve bilimsel işlevleri de yerine getirmekte olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki tarihî romanların geçmişle

⁷¹ Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, Ankara, Kesit Yayınları, 2016, s. 19-20.

⁷² İbrahim Kavaz, “Tarihselcilik Anlayışı ve Tarihî Romanlarda Gerçeklik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilig*, Ankara, S. 63, 2012, s. 105.

sığınma duygusunu besleme işlevidir.⁷³ Toplumların hayatı da, tıpkı insanların yaşamlarında olduğu gibi bazen iyi bazen de kötü günlerden oluşmaktadır. Milletler, yaşamakta oldukları kötü günlerde karamsarlığa kapılmamak için kendilerine olumlu örnek teşkil edecek, şevk verecek ve özgüvenlerini arttıracak geçmişteki bazı olumlu motiflere sığınma ihtiyacı hissederler. Tarihî romanlar, bilhassa modern toplumlara mensup insanların bu ihtiyacını gidermede önemli bir fonksiyon üstlenmektedirler. Tarihî romanın Batı'daki çıkışını Romantizm akımıyla ilişkilendiren Sadık Tural da, tarihî romanların bu işleviyle ilgili düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

*“Bu eserlerin hareket noktası, içinde yaşanan zamanın çirkinliklerinden, mâzinin muhteşem ve huzur verdiği inanan, düzenli olduğu kabul edilen devrelerine sığınmak olmuştur.”*⁷⁴

Bu işlevle bağlantılı olarak tarihî romanların; yerli-millî tarihin övgüsünü ortaya koyması, tarihteki değerlerin hatırlatılması, tarihten günümüze kadarki kültürel mesajların yeni nesillere iletilmesi, okumaya olan ilginin arttırılması ve hem millî şuurun hem de tarih bilincinin oluşturulması noktasındaki katkıları da ön plana çıkmaktadır. Tarihî romanlar toplumsal/millî yönleri ağır basan, sosyal ve kültürel nitelikli bu olumlu işlevleri vasıtasıyla hem içinde üretildikleri milletlerin kimliklerinin olgunlaşmasına hem de gelecek nesillerin ortak belleklerinin zenginleşmesine hizmet etmiş olmaktadır.

Tarihî romanlar bu sosyal ve kültürel işlevlerinin yanı sıra bazı bilimsel işlevlere de sahiptirler. Bilhassa tarih disiplini merkeze alan bu işlevler arasında; tarihe yeni yaklaşımların geliştirilmesi, tarihî bilgilerin eleştirilebilir/yorumlanabilir olmasını sağlaması, tarih bilimine olan ilginin arttırılması, tarihe/geçmiş/maziye dair yeni düşüncelerin ortaya konulması, tarih öğretimi için uygun şartlar sağlayan yardımcı bir unsur olarak kullanılabilmesi⁷⁵ ve tarihî bilgilerin sıkı, kuru, didaktik bir anlatımdan kurtarılarak anlaşılabilir olmasını sağlaması gibi unsurlar yer almaktadır. Tarihî romanlar bilimsel yönden ele alınabilecek olan bu gibi işlevleriyle de, hem sosyal bilimlerin önemli bir disiplini hâline gelmiş olan tarih için tamamlayıcı bir nitelik kazanmış hem de bilim adamı kimliğiyle bu alana emek veren tarihçilere farklı okumalar yapabilmeleri için imkân vermiş olurlar.

Mehmet Kaplan, bu amaç ve işlevlerle oluşturulan tarihî romanların, ne kadar önemli bir görevi yerine getirdiğini;

⁷³İpçioğlu, a.g.m., s. 119.

⁷⁴Tural, a.g.m., s. 71.

⁷⁵ Ahmet Şimşek, “Tarihsel Romanın Eğitimsel İşlevi”, *Bilig*, Ankara, S. 37, 2006, s. 67-69.

“Tarihî romanların anlattığı olayları tarih kitapları anlatmaz. İlmî özelliği olan kitaplar, kişilerin özel hayatından söz etmez. Ancak romancı tarihî olaylara kendi sanatsal becerisini de ekler. Buna rağmen tarihî bir roman okurken, olayları sürükleyen kahramanların romancı tarafından oluşturulduğunu bilsek bile yine de onların gerçekte yaşamışlar gibi bizi etkilediklerini görürüz.”⁷⁶

ifadeleriyle dile getirirken, Alev Alatlı da aynı konuda şu önemli tespitlerde bulunmaktadır:

“ ... tarihin de romansız anlaşılamayacağını düşünüyorum. Tarih, ciddi bir iştir. Geçen yüzyılda Dostoyevski Rusya tarihinde olmasaydı anlayamazdık. Belki de hiç romanı olmadığı için Osmanlıyı anlayamadık.”⁷⁷

Bu noktada böylesine önemli işlevleri yerine getirme vazifesini üzerinde taşıyan tarihî romanın, diğer roman türlerine ve farklı edebî ürünlere göre kendine özgü, özel bir söylem biçimine yani dil anlayışına sahip olması da gayet doğal karşılanmalıdır. Çünkü tarihî malzemenin aktarılış ve sunum biçimini belirleyecek olan dil yapısı, okuyucunun eserle olan ilişkisini olumlu ya da olumsuz manada etkileyecek olan temel unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bu çerçevede tarihî romanlarda kullanılacak olan farklı dil yapısının sağlayabileceği faydalar birkaç maddede şöyle sıralanabilir:

* Tarihî bağlam anlayışının okuyucunun zihninde doğru bir şekilde oturtulması sağlanabilir.

* Okuyucunun algısında oluşturulması düşünülen/gereken gerçeklik hissini daha güçlü bir şekilde yapılandırılması sağlanabilir.

* Okuyucunun eserdeki vakayı, olayın geçtiği dönemi ve şahısları gerektiği şekilde ve ölçüde kavraması sağlanabilir.

* Eserde tarihî atmosferin yaratılmasına katkıda bulunulabilir.

*Romanda yer alan tarihî gerçekliğin bozulmamasına, zedelenmemesine ve tarihe yazar tarafından müdahale edildiği izleniminin ortadan kaldırılmasına yardımcı olunabilir.

Bu bağlamda tarihî romanın gerek farklı tanımlarını gerekse de amaç ve işlevlerini göz önüne aldığımızda; bir romanın “tarihî roman” olarak vasıflandırılmasını sağlayan belli başlı bazı hususiyetlerinin de ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu çerçevede tarihî romanı diğer roman türlerinden ayıran, sınırlarının daha somut ve belirgin bir hâle gelmesini sağlayan teknik şartlardan biri romanda anlatılacak şahsiyetin veya vakanın artık mazi olmuş,

⁷⁶ Mehmet Kaplan, “Türk Romanlarında Şahıslar Nasıl Konuşturulmalı?”, *Türk Edebiyatı*, S. 54, 1997, s. 7.

⁷⁷ Alev Alatlı, “Belki de Hiç Romanı Olmadığı İçin Osmanlıyı Anlayamadık” *Kültür Dünyası*, S. 19, 1998, s. 29.

tamamlanmış bir zaman diliminden seçilmiş olmasıdır.⁷⁸Bu durum geçmişe yönelecek olan yazarın önce araştırma-inceleme, bilgi toplama, seçme-ayıklama işlemlerini yerine getirmesini, sonra da elde ettiği malzemeyi değerlendirip yorumlayarak eserini inşa etmesini yani edebî yaratım sürecine girmesini gerektirmektedir. Bu süreç gereklidir zira yazarın eserini oluştururken ele aldığı bütün malzeme yazar için artık uzak geçmişte bulunmaktadır. Buna bağlı olarak eserdeki vaka zamanı ile eserin yazılma zamanı arasındaki fark ne kadar büyük olursa sanatkârın hazırlık süresi de bir o kadar artacaktır. Ancak yazarın işini zorlaştıran bu hususun daha evvel de belirtildiği gibi, hem tarihî romanın belirleyicilerinden hem de sahil bir tarihî roman oluşturmanın temel unsurlarından biri olduğunu özellikle vurgulamamız gereklidir. Roman türünde kaleme alınan bir eserin “tarihî roman” sınıfına dâhil edilmesini sağlayacak olan şartlardan birisi de kurgunun oluşturulması sürecinde yazarın tarihe bağlı kalmasıdır. Tarihe bağlı kalmak, elbette ki eserin belli oranda tarihî gerçekliğe sahip olmasını beraberinde getirecektir. Ancak bu gerçeklik yapısının, tarihten ilham almakla birlikte tarih biliminin ortaya koyduğu gerçeklikten farklı bir yapı olduğunu da belirtmemiz gereklidir.⁷⁹ Çünkü yazar, disiplinlerarası bir anlayışla tarih biliminden aldığı bilgileri, kendi dehasıyla işleyerek yeniden yorumlamakta ve geçmiş zamanı farklı bir surette hâlihazıra taşımaktadır. Sadık Tural bu süreci şöyle ifade etmektedir:

*“Tarih romancısı vesikanın ortaya koyduğu malzemeyi önce öğrenir; sonra kendisine tesir eden unsurlar arasında seçmeler, ayıklamalar yapar; daha sonra da edebî yaratmanın sihri ile onlara can verir.”*⁸⁰

Bu şekilde üretilen bir tarihî romanda, kurgusal (fiksiyon) unsurlarla gerçekliği bulunan öğeler arasındaki dengenin sağlam ve tutarlı bir şekilde oluşturulması gereklidir. Zira bu denge kurgusal unsurlar aleyhine bozulursa hem eserin “gerçeğimsilik” özelliği zedelenmiş hem de yazarın oluşturmak istediği “iç gerçeklik” zarar görmüş olacaktır. Buna karşın eserdeki bu denge gerçekliği bulunan öğeler aleyhine bozulmuş olursa, bu sefer de hem oluşturulmak istenen “tarihî atmosfer” tam olarak oluşturulamamış hem de esere “tarihîlik” niteliğini kazandıran “tarihî ortam” (eserin konusu, karakter kadrosu, mekânı, dekoru vb. unsurlar bu ortamı oluşturmaktadır.) tam olarak yansıtılmamış olacaktır. Bu noktada tarihî gerçekliğin, okuyucunun öğrendiği tarihle romanda yorumladığı tarih arasındaki ikilemden

⁷⁸Argunşah, “Tarihî Romanın Yükselişi”, s. 458.

⁷⁹Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, s. 38.

⁸⁰Sadık Tural, “Tarihî Roman ve Atsız’ın Tarihî Romanları Üzerine Düşünceler”, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1982, s. 225.

etkilendiği⁸¹ ve aslında tarihî romanın çok katmanlı bir kurgu ürünü olduğu da kesinlikle unutulmamalıdır. Zira tarih bilimi, 20. yüzyılın yeni tarihçilik anlayışının ortaya koyduğu biçimde⁸² belli ölçülerde yoruma dayalı bir alan olarak ele alınır; hem bu bilgilerden yararlanarak edebî bir eser ortaya koyan yazarın hem de bu eseri okuyan okuyucunun değerlendirmeleri ikinci ve üçüncü yorum/değerlendirme/kurgu aşamaları olarak nitelenebilir. Burada önemli olan nokta, yazarın tarihe bağlı olarak eserini oluştururken yarattığı kurmaca dünyada tutarlı ve gerçekçi bir tavır takınabilmesidir. Bu hassasiyetle üretilen bir tarihî roman, okuyucunun eserdeki gerçeklik seviyesini ister kendi duygu ve düşünce dünyasından; isterse de yazarın yarattığı kişi ve olaylar açısından algılayabilmesini sağlamış olacaktır.⁸³

Tarihî romanın vazgeçilmez şartlarından birisi de, bu tür eserlerin ideolojik bir boyutunun bulunmasıdır.⁸⁴ Tarihî bir zemini hareket noktası olarak seçen tarihî roman yazarı, ele aldığı malzemeyi edebî bir yapıya dönüştürürken kendi duygu, düşünce ve sahip olduğu dünya görüşünü de az veya çok mutlaka eserine aksettirmiş olacaktır. Tarihî roman türünün doğasından kaynaklanan bu durum, eserin inşa sürecinde yazarın bakış açısının son derece önemli bir rol oynadığı anlamına gelmektedir. Bu bakış açısında yazarın hem duyguları ile düşünceleri hem de ideolojik eğilimleri ve siyasî tercihlerinin etkili olması kaçınılmazdır. Estetik ve felsefe alanında çalışmaları bulunan György Lukacs'ın, tarihî romanın görevlerinden biri olarak ortaya koyduğu şu tespit bu bakımdan son derece önemlidir:

“Görevimiz, insanların hangi toplumsal ve insanî güdülerle düşündüğünü, hissettiğini ve davrandığını tarihsel hakikatte vuku bulduğu şekliyle tecrübe edilebilir hale getirmektir.”⁸⁵

Bu bağlamda tarihî romanların, sahip oldukları ideolojik yapıyla, sadece ele aldıkları dönemi yansıtmak ve o döneme ışık tutmakla kalmadıkları; aynı zamanda içinde üretildikleri devir hakkında da okuyuculara bir fikir verdikleri net bir şekilde ifade edilebilir. Bu durum, tarihî romancıların kurmacalaştırdıkları maziyi, kendi yaşadıkları dönemin toplumsal, siyasî ve kültürel sıkıntılarını/görünümelerini yansıtmaları için bir vasıta olarak görmelerinden de ileri gelmektedir.⁸⁶ Tarihî romanların temel yapısında yer alan yazar-merkezli bu ideolojik kaygı ve endişeler; gerçek-hakikat, birey-toplum, özel-kamu, geçmiş-bugün-gelecek, bireysel

⁸¹ Zeki Taştan, “Tarihî Gerçekler ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihî Roman”, İstanbul, *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2014, s. 162.

⁸² S. Dilek Yalçın-Çelik, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 21-36

⁸³ Zeki Taştan, a.g.m., s. 162.

⁸⁴ Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, s. 41.

⁸⁵ György Lukacs, *Tarihsel Roman*, Ankara, Epos Yayınları, 2010, s. 50.

⁸⁶ Halim Kara, “Mazinin Edebi Temsili: Tarihsel Romanda Fatih'in Karakterizasyonu”, *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 337.

kimlik-sosyal kimlik gibi kurmaca dışı meseleler arasındaki ilişkilerin okuyucu tarafından daha net bir şekilde anlaşılması için de son derece önemli gözükmektedir.⁸⁷

Tarihî romanlarla ilgili temas edilmesi gereken önemli hususlardan birisi de tarihî romanların sınıflandırılması meselesidir. Bu konuyla ilgilenen hemen her araştırmacının farklı sınıflandırmalar yapmış olması, tarihî romanın tasnif edilmesi aşamasında da hâlâ bir birlikteliğin sağlanamamış olduğunu göstermektedir. Bu noktada, yapılmış olan bazı farklı tasnif denemelerine yer verilmesi, en azından değişik bakış açılarının ortaya konulması bakımından yararlı olacaktır. Tarihî romanların tasnifinin, genel olarak bu romanlarda işlenen tarihî unsurların ele alınışı, oluşturulan kurgunun konumu ve yazarlarının edebiyata olan yaklaşımlarının temel alınarak yapılabileceğini belirten Hülya Argunşah; söz konusu romanları tarih-romanlar, popüler tarihî romanlar ve postmodern tarihî romanlar olarak 3 kısma ayırmaktadır. Argunşah yapmış olduğu tasnifte, tarihî gerçekliğe bağlı kalıp, kurguyu arka plana iten romanları tarih-romanlar; tarihi bir gerçeklik olarak kabul ederek, didaktik veya eğlendirici yönünü ön plana çıkaran romanları popüler tarihî romanlar; postmodernist bir anlayışla kaleme alınan ve postmodernist tarih anlayışından da etkilenen romanları ise postmodern tarihî romanlar olarak nitelendirmektedir.⁸⁸

Tarihî romanların tasnifiyle ilgili görüş ortaya koyan isimlerden birisi de Şaban Sağlık'tır. Sağlık, belirli bir felsefî veya ideolojik yapıyı içinde barındıran, tarihî bilgiyi öne çıkaran, yazarı tarafından sanatsal ve estetik kaygılarla oluşturulmuş olan tarihî romanları “edebî tarihî romanlar” olarak nitelendirirken; konusunu tarihî olay ve kişilerden alan, bununla birlikte ele alınan konuyu aşk, cinsellik, entrika, macera, taht kavgası gibi belli öğeler aracılığıyla işleyen romanları da “tarihî popüler romanlar” olarak adlandırmaktadır. Sağlık bu tasnifi yaparken, iki tür tarihî romanın da birbirine benzer bir zeminde oluşturulduğunu ancak öncelik verilen konu ile bu konunun ele alınış biçiminin böyle bir ayrımı yapmayı kolaylaştırdığını da ifade etmektedir.⁸⁹

Klâsik tarih anlayışının 20. yüzyılla birlikte değişmesine paralel olarak, aynı yüzyılın sonlarına doğru postmodern eğilimlerin tarih ve edebiyat alanlarında kendisini güçlü bir şekilde hissettirmesi; yukarıda yer verilen nispeten gelenekselleşmiş tarihî roman sınıflamalarının belli ölçüde değiştirilmesini ve modern-postmodern ayrımına dayanan yeni

⁸⁷ Halim Kara, *Osmanlı'nın Edebî Temsili/Tarihsel Romanda Fatih*, s. 23.

⁸⁸ Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, s. 59-60.

⁸⁹ Şaban Sağlık, *Popüler Roman Estetik Roman*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2010, s. 141.

bazı tasniflerin ortaya konulmasını zorunlu kılmıştır. Buna örnek olarak S. Dilek Yalçın Çelik'in tarihî romanlarla ilgili yapmış olduğu şu tasnif verilebilir:

“1- *Kronolojiye dayalı gerçekçi tarihî romanlar*

a) *Popüler tarihî romanlar*

b) *Biyografik, anı tarzında tarihî romanlar*

2- *Modernist kurgu ile kaleme alınan tarih romanları*

3- *Postmodern kurgu ile kaleme alınan tarih romanları*”⁹⁰

Hülya Argunşah'ın klâsik tarza daha yakın olarak yapmış olduğu tasnifle de benzerlik gösteren bu tasnifte ilk maddede yer alan tarihî roman türlerinin, klâsik anlayışla belirlenen sınıflandırmalarda değişik adlarla da olsa bulunduğu görülmektedir. Ancak klâsik ile postmodern arasındaki aşamayı belirginleştiren modernist nitelikli tarihî romanlar ile üçüncü maddeyi oluşturan postmodern kurgulu tarihî romanlar, bu tasnifi diğerlerinden ayırmaktadır. Bu tasnifin son maddesinde belirtilen tarihî roman türünün, daha çok 1980 sonrası dönemde yazılmış olan postmodernist çizgilere sahip romanları kapsadığı görülmektedir.⁹¹

1.2. Tarihî Romanın Gelişimi

Geniş bir açıdan bakıldığında roman-tarih ilişkisini insanlık tarihinin çok eski zamanlarına kadar götürmek mümkün gözükmemektedir. Ancak antik Yunan medeniyetine kadar takip edilebilecek bir çizgiye sahip olan bu ilişkinin, günümüzdeki tarihî roman algısından farklı bir noktada konumlandırıldığını da bilhassa vurgulamamız gerekmektedir. Çünkü eski dönemlerdeki tarih-roman birlikteliği; geleneksel kalıpların dışına çıkılmayan, düzyazıdan uzak, mit merkezli olan ve tamamen lirik bir söylem üzerine inşa edilmiştir. Hatta Ortaçağ Fransa'sında ön plana çıkan, romanın öncülleri olarak görülen, daha çok destan ve masal ile roman arası dönemin ürünleri olarak değerlendirilen⁹² şövalye romanları yani romanslar için de bu tespitin büyük ölçüde geçerli olduğunu ifade etmeliyiz.⁹³

Modern anlamdaki ilk örnekleri Batı'da verilmiş olan tarihî romanın ortaya çıkış ve gelişme süreci, genel olarak modern roman türünün doğuşuyla benzerlikler göstermektedir. Zira Batı toplumlarında Ortaçağ'ın feodal sisteminden kapitalist bir düzene geçilmesi, buna bağlı olarak burjuva sınıfının doğması, birey merkezli bir anlayışın yavaş yavaş her alanda

⁹⁰ S. Dilek Yalçın-Çelik, *a.g.e.*, s. 76.

⁹¹ S. Dilek Yalçın-Çelik, *a.g.e.*, s. 77-82.

⁹² İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş 2*, s. 36.

⁹³ Gögebakan, *a.g.e.*, s. 14.

egemen olmaya başlaması gibi tarihî, sosyal ve ekonomik dönüşümlerin roman türünün doğuşunda büyük bir rol oynadığı gibi⁹⁴, bu etkenlerin tarihî romanın ortaya çıkışına da müsait bir zemin hazırladığı görülmektedir. Tarihî romanın ilk örneklerinin İngiltere’de verilmiş olması bu tespitin doğru olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü İngiltere, hem sanayi hem de burjuva devrimini 17. yüzyılda gerçekleştirerek, bu alanlarda Fransa ile Almanya’nın yaklaşık yüz yıl önüne geçmiştir. Macar filozof ve estetikçi György Lukacs da, bu konuya temas etmiş ve yeni türdeki tarihî romanın ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmasının kesinlikle bir tesadüf eseri olmadığını altını çizmiştir.⁹⁵ Bununla birlikte tarihî romanın oluştuğu ve geliştiği zemine katkıda bulunan iki etkenden daha söz edilebilir. Bunlardan ilki 1789 yılında Fransa’da meydana gelen Fransız Devrimi’dir. Gerek Fransız Devrimi gerekse bu devrimin ardından meydana gelen Napolyon önderliğindeki Fransa ile Avrupa’nın diğer güçlü devletleri arasındaki savaşlar (Napolyon Savaşları) Avrupa’da milliyetçi eğilimlerin artmasını sağlamıştır. Zira Napolyon komutasındaki Fransız ordularının işgaline uğrayan milletler, çok geçmeden millî bir bilinçle ve buna bağlı olarak intikam duygusuyla hareket etmeye başlamışlardır.⁹⁶ İşte hem milliyetçiliği hem de millî bir bilince yönelmeyi besleyen bu siyasî, sosyal ve askerî hadiseler tarihî romanın da belli işlevlerle ortaya çıkmasını zorunlu hâle getirmiştir. Bu bağlamdaki ikinci etken ise 18. yüzyılın ortalarından itibaren yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başlayan; önce İngiltere ve Almanya’da vücut bulan, Fransız Devrimi’nden sonra da sahasını genişletip gücünü arttıran Romantizm akımıdır.⁹⁷ Romantizm akımıyla birlikte milletleşme olgusunun ön plana çıkması, toplumların millî bir kimlik oluşturmaya gayret etmesi ve her milletin kendi tarihine yönelmeye başlaması gibi eğilimler yine tarihî romanı besleyen temel unsurlar olarak görülmektedir. Fransız Devrimi’nin siyasî ve sosyal sonuçlarının daha güçlü olarak 19. yüzyılda ortaya çıkması, Romantizm akımının 19. yüzyılın başında kesin hâkimiyetini ilân etmiş olması ve modern anlamda ilk tarihî romanın yine aynı yüzyılda yazılmış olması bu noktada manidar görünmektedir.

Ünlü İskoçyalı romancı, şair Sir Walter Scott (1771-1832), Batı’da modern anlamdaki tarihî romanın kurucusu ve ilk temsilcisi olarak kabul edilmektedir. 1771’de İskoçya’nın Edinburgh şehrinde doğan, hukuk tahsili yapan ama daha çok folklor ve halk şarkıları üzerine

⁹⁴ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş 2*, s. 36. / Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1 (Ahmet Mithat’tan A. H. Tanpınar’a)*, 10. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 9.

⁹⁵ Lukacs, *a.g.e.*, s. 36.

⁹⁶ Göğebakan, *a.g.e.*, s. 19.

⁹⁷ İsmail Çetişli, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, 6. b., Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 71.

çalışan Scott; bu çalışmalarını roman türüne de taşımıştır.⁹⁸ Yazarın çok tanınan, genel olarak İskoç tarihinden ilham alarak oluşturduğu ve ilk kez 1814 yılında yayımlanan *Waverly* romanı bugünkü anlamıyla tarihî romanın başlangıcı sayılmaktadır.⁹⁹ Fiktif yapının, tarih ve eğitimin iç içe geçtiği bu romanda genel olarak İskoçya tarihinde meydana gelen 1745 Jakoben Ayaklanması anlatılmaktadır.¹⁰⁰ İmzasının yer almadığı *Waverly* roman serisinde çıkan 1820 tarihli *Kara Şövalye* adlı eseriyle İngiltere tarihine geçen Scott,¹⁰¹ daha sonra yayımladığı *Guy Mannering* adlı romanının başına da ismi yerine “*Waverly*’in yazarı” ibaresini koymuştur.¹⁰² Yazar ilk eserini verdiği 1814’ten ölümüne kadar, genellikle maddî sıkıntıları karşılamak amacıyla otuzu aşan “çok satan” türünde tarihî roman kaleme almıştır.¹⁰³ Bunlardan 1820 yılında yayımlanmış olan *Ivanhoe* adlı romanında Scott; İngiliz toplumunun tarih içerisinde nasıl ortaya çıktığını, aşiret yapılarının nasıl çözülerek Norman ve Sakson sentezi bir milletin doğduğunu göstermeye çalışmıştır.¹⁰⁴ Taner Timur, Scott’un özellikle bu eserinde işlediği konuyla hem Puşkin’den itibaren Rus edebiyatını hem de Balzac’tan sonraki Fransız edebiyatını derinden etkilediğini ifade etmektedir.¹⁰⁵ Walter Scott’un bunların dışında kaleme aldığı önemli eserleri arasında; İngiltere tarihinden Kraliçe Elizabet dönemini işlediği *Kenilworth*, 15. yüzyıl Fransa’sının anlatıldığı *Quentin Durward*, Filistin’deki Haçlı seferlerinin işlendiği *The Talsiman (Tılsım)* ve XII. asırda İstanbul’da İmparator olan Alexius Comnenus’un saray hayatının anlatıldığı *Count Robert of Paris* yer almaktadır.¹⁰⁶ Aynı zamanda şairlik yönü de bulunan, tür olarak ise daha çok İskoçya pastoralleri şeklinde şiirler yazan¹⁰⁷ Walter Scott, romanlarında genel olarak; mensup olduğu milletin tarihini, göçebe toplulukların ilkel hayatını, bu toplulukların birbirleriyle mücadelelerini, gerektiğinde bunların ortak bir düşmana karşı nasıl birleştiklerini,¹⁰⁸ İskoçya’nın bağımsızlık mücadelelerini ve yaşadığı ülkenin doğal, tarihî zenginliklerini konu olarak işlemektedir.¹⁰⁹ Walter Scott sadece ele aldığı konularla değil eserlerinde kullandığı bazı yeni tekniklerle de pek çok yazarı etkilemiştir. Scott’un; olayın geçtiği yerin şartlarını geniş bir şekilde tasvir

⁹⁸A. Ömer Türkeş, “Romana Yazılan Tarih”, *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 92.

⁹⁹Zeki Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000, s. 20.

¹⁰⁰Çelik, a.g.m., s. 58.

¹⁰¹Türkeş, a.g.m., s. 92.

¹⁰²Topdemir, a.g.m., s. 292.

¹⁰³Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, s. 21.

¹⁰⁴Çelik, a.g.m., s. 58.

¹⁰⁵Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. b., Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 214.

¹⁰⁶Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, s. 21.

¹⁰⁷Yalçın, a.g.e., s. 252.

¹⁰⁸Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, s. 21.

¹⁰⁹Yalçın, a.g.e., s. 253.

etmesi, olay örgüsünü dramatik unsurlarla zenginleştirmesi, buna bağlı olarak diyaloglara sıklıkla yer vermesi bu bağlamda dikkat edilmesi gereken unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Walter Scott'un gerek içerik gerekse de şekil olarak pek çok yeni unsurla oluşturduğu, geliştirdiği ve önderlik ettiği tarihî roman türü farklı ülkelerde pek çok yazarı da etkilemiş, böylece onun izinden giden yazarların aynı çizgide eserler vermelerini sağlamıştır. İngiltere'de Charles Dickens, William M. Thackeray; Almanya'da J. W. Von Goethe; Rusya'da Alexandre Puşkin, Nikolai Gogol, Lev N. Tolstoy; Fransa'da Victor Hugo, Stendhal, Gustave Flaubert, Honore de Balzac, Alexandre Dumas; Amerika'da James Fenimore Cooper ve Arap edebiyatında ise Corci Zaydan bu çerçevede anılmaya değer yazarlardır.¹¹⁰

Osmanlı'da tarihî romanın ortaya çıkışı da, bu türün Batı'daki doğup gelişme macerasına benzer bir şekilde olmuştur. Avrupa'da 18. ve 19. yüzyıllarda meydana gelen siyasî, sosyal, ekonomik, askerî ve kültürel hadiseler nasıl Batılı yazarları etkilemişse, Tanzimat dönemiyle birlikte yönünü Batı'ya çevirmiş olan Osmanlı aydınları ve yazarları da meydana gelen olayların yarattığı değişimlerden belli oranda etkilenmişlerdir. Bu bağlamda Osmanlı aydınlarının/yazarlarının Tanzimat döneminde Batı'yı özellikle Fransa merkezli bir biçimde algılamaları son derece dikkat çekicidir. Çünkü Fransa Devrimi'ni yaratan düşünceler, milliyetçilik olgusu, Romantizm akımının bakış açısı ve tarihe yönelme eğilimi hep Fransız edebiyatı kanalıyla Tanzimat dönemi edebiyatçılarının zihin çerçevelerine girmiştir.¹¹¹

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinin 19. yüzyıla birlikte hızlanmaya başlaması ve devletin siyasî-askerî alanda yaşadığı mağlubiyetlerin, büyük toprak kayıplarının milletin üzerinde olumsuz bir etki yaratması da Tanzimat yazarlarının tarihe ilgi duymalarında etkili olmuştur. Bu bağlamda edebiyatı sosyal faydayı sağlamak için bir araç olarak değerlendiren, öncelikle mensup olduğu milleti bilinçlendirme işlevini benimseyen, karamsarlığa gömülmüş toplumu yeniden diriltmeyi en önemli görev sayan Tanzimat döneminin ilk nesil yazarlarının, tarihi konu alan edebî türlere yönelmesi de son derece doğal karşılanmalıdır. İşte bütün bu iç ve dış etkenler, Türk edebiyatında konusunu tarihten alan ilk romanların Tanzimat döneminde yazılması sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede devrinde "hace-i evvel" olarak adlandırılan, son derece velût bir yazar olan, Türk roman ve hikâyesinin öncü isimlerinden sayılan Ahmet

¹¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Türkeş, a.g.m., s. 92-97.

¹¹¹ Geniş bilgi için bkz. Gül Mete Yuva, *Modern Türk Edebiyatı'nın Fransız Kaynakları*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 21-81.

Mithat Efendi tarihî roman türünde ilk eseri veren şahsiyet olarak öne çıkmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, tarih alanında yapılacak çalışmaların ne kadar değerli olduğunun ve kendi devrine kadar da bu alana gereken önemin verilmediğinin farkındadır. 1892 yılında yayımlanmış olan *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı romanının ön sözünde kullandığı şu ifadeler bunu açıkça göstermektedir:

“... bizde târih-i Osmânînin taharriyât-ı dekâyıkına lâyıkiyla girişilmemiş olduğundan, târih-i millimiz dahi mertebe-i kemâline isâl edilememiş ve bulunduğumuz yerlerde bizden evvel bulunan hal ile âlemin sair taraflarında peyda olan bizden başka halkın ahvâl-i tarihiyyesi merak bile edilmemiş bulunduğu halde Rum-ı şarkî imparatorluğunun ahvâli kütüb-i ecnebiyye tettebbuuyla iştigâl etmeyen ihvânımıza nasıl mâlum olabilir ki...”¹¹²

İşte bu bilinçle hareket eden Ahmet Mithat Efendi'nin 1871 tarihli *Letaif-i Rivayât* serisi içerisinde yer alan *Yeniçeriler* adlı eseri, Türk edebiyatındaki ilk tarihî roman örneği olarak kabul edilebilir. Bu eserinde Sultan III. Selim dönemini ele alan Ahmet Mithat, bu döneme ait toplum yapısını, aile kurumunu, toplumsal örf, âdet, gelenekleri, kültürel ve ahlâkî değerdeki yozlaşmayı, askerî yapıdaki bozulmayı belli belgelere dayandırmak suretiyle yansıtmaya çalışmıştır.¹¹³

Ahmet Mithat Efendi bu eserinden sonra konusunu tarihten alan sekiz roman daha kaleme alır. 1874 yılında yayımlanan *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar* ve onun devamı olarak 1875 yılında yayımlanan *Zeyl-i Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*'da denizci Fas'lı Hasan Mellah'ın başından geçen olaylar anlatılmaktadır. Yazar bu eserinde idealize edilmiş bir Müslüman tipini ve bu yolla İslâmî ahlâk anlayışıyla değerlerini okuyucularına sunmaktadır. 1874 yılında yayımlanan *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* adlı eserde olaylar III. Selim zamanında geçmektedir. Ön planda daha çok Yeniçeriler ile Nizam-ı Cedîd taraftarları arasındaki çatışmalara ve casusluk olaylarına yer verilmiştir. 1875 yılında yayımlanan *Hüseyin Fellah*'ta Tanzimat döneminin önemli sorunlarından biri olan cariyelik kurumunun eleştirildiği görülmektedir. 1877 yılında yayımlanan ve tarihî konulu bir macera romanı olan *Süleyman Muslî*'de olaylar Kudüs, Musul, Mısır, Bitlis, Urfa, Konya gibi yerlerde geçmektedir. Bu eserde de *Hasan Mellah*'ta olduğu gibi olumlu bir Müslüman tipi canlandırılmaya çalışılmıştır.¹¹⁴ 1888 yılında basılan *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanda Müslüman Arnavutlar ile Hıristiyan Solyotlar arasında geçen savaşlar anlatılırken; 1892'de yayımlanan *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı eserde de Ahmet Metin adlı bir Türk gencinin,

¹¹² Geniş bilgi için bkz. Ahmet Mithat Efendi, *Ahmet Metin ve Şirzat*, Yay. Haz. Sacit Ayhan-Levent Ali Çanaklı, Bursa, Dörtrenk Yayınları, 2011.

¹¹³ Erol, a.g.m., s. 63.

¹¹⁴ Nurullah Çetin, “Tanzimat Döneminde Türk Romanı”, *Hece Dergisi /Türk Romanı Özel Sayısı*, 2. b., Ankara, S. 65/66/67, Yıl 6, 2010, s. 28/29/31/33.

Selçuklu devrinde yaşamış Şirzat adlı bir Türk asilzâdesinin izlerini aramak için Sicilya'ya gitmesi ve akabinde gelişen olaylar anlatılmaktadır.¹¹⁵ Bu romanlara son olarak 1910 yılında yayımlanan *Jön Türk* adlı eseri de ilave etmek gereklidir. Zira bu eserde de tarihî bir figür olan Jöntürkler aracılığıyla belli bir döneme ışık tutulmaktadır.¹¹⁶

Tanzimat döneminde Ahmet Mithat Efendi'yle birlikte tarihî roman türünde eser veren diğer bir öncü şahsiyet de Namık Kemal'dir. Onun da, diğer Tanzimat dönemi yazarları gibi gerek Fransız edebiyatıyla çok sıkı bir ilişki halinde olması gerekse de bu edebiyatın da etkisiyle Romantizm akımının tesirinde kalması tarihe yönelmesinde büyük bir rol oynamıştır. Namık Kemal tarihe verdiği önemi, yazmış olduğu *Osmanlı Tarihi*'nin "ifade-i meram" kısmındaki şu sözlerle dile getirmektedir:

"Tarih ki mazinin müstakbele nâkil-i ahbârıdır, zâhirde bir hikâyeden ibaret görünür, fakat hakikatte fenn-i şahane vasfiyle tebcil olunan ma'rifet-i hükûmetin en büyük hâdimlerindendir.

*Hakikat ! Bir milletin tarihi bilinmezse bekâsına, terakkisine lâzım olan esbâbın mevcudu, mefkûdu nereden öğrenilecek?"*¹¹⁷

Ahmet Mithat Efendi'ye benzer bir tarih şuuruyla hareket etmiş olan Namık Kemal'in bu alana yönelmesini ve farklı türlerde eserler üretmesini Ahmet Hamdi Tanpınar son derece doğal karşılamaktadır. Tanpınar, bu husustaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

*"Destana meraklı, çökmeğe başlamış bir imparatorluğu kalkındırmayı ve fikren geri kalmış bir cemaati asrına ulaştırmayı üstüne almış bir muharrir için de bundan tabii bir şey olamazdı. Kaldı ki hayran olduğu ve Şinasi'den sonra tek usta bildiği Hugo da tarihten hareket ediyordu."*¹¹⁸

İşte bu anlayışla çalışmalarını sürdüren Namık Kemal, edebî anlamda ilk tarihî romanını yazmadan, kuruluşundan Kanunî Sultan Süleyman'a kadarki kısmıyla Osmanlı Devleti'ni ele aldığı *Devr-i İstîlâ* (1867) adlı eserini yazar. Konu olarak seçtiği bu süreci özetleyen Kemal, daha sonra sırasıyla *Fatih Sultan Mehmet* (1872) ve *Yavuz Sultan Selim* (1873) adlarını taşıyan, iki önemli Osmanlı padişahını anlattığı biyografi türünde eserler kaleme alır. Aynı ayrı cüzler halinde yazılmış olan bu eserler daha sonra *Evrak-ı Perişan* adı altında toplanarak da yayımlanır.¹¹⁹ Namık Kemal'in Osmanlı tarihine yöneldiği diğer bir eseri de 1872'de yayımlanan ve İstanbul'un fethini anlatan *Barika-yı Zafer*'dir.¹²⁰ Bununla

¹¹⁵ Argunşah, *Tarih ve Roman*, s. 201-204.

¹¹⁶ Erol, a.g.m., s. 63.

¹¹⁷ Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978, s. 267.

¹¹⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 8. b., İstanbul, Çağlayan Basımevi, 1997, s. 411.

¹¹⁹ Geniş bilgi için bkz. Namık Kemal, *Evrak-ı Perişan*, Yay. Haz. Raif Karadağ-Ömer Faruk Harman, İstanbul, Tercüman Gazetesi Yayınları, (Tarihsiz), s. 23-44/105-188/189-251.

¹²⁰ Geniş bilgi için bkz. İskender Pala, *Namık Kemal'in Tarihî Biyografileri*, Ankara, TTKB, 1989, s. 195.

birlikte Namık Kemal, kaleme aldığı tarihî eserlerde Osmanlı tarihiyle sınırlı kalmamış ve Osmanlı öncesindeki İslâm tarihini ilgilendiren iki önemli şahsiyeti de biyografilerine konu edinmiştir. Bunlardan biri *Evrak-ı Perişan*'da yer alan *Selahattîn-i Eyyübî*, diğeri de yazarın Magosa'dayken yazdığı, yine *Evrak-ı Perişan* serisinden olmakla birlikte 1888 yılında müstakil bir kitap halinde yayımlanmış olan *Tercüme-i Hâl-i Emir Nevrûz*'dur.¹²¹ Namık Kemal, İslâm tarihinde sembol isim olan bu iki şahsiyeti ele alarak, hem İslâm birliği vurgusunu yapmaya çalışmış hem de o dönemde Batı'da yükselen İslâm karşıtlığına bir cevap vermeye gayret etmiştir.

Namık Kemal, Osmanlı tarihini merkez alarak ürettiği çeşitli türdeki tarihî eserleriyle Kanunî Sultan Süleyman dönemine kadar getirdiği tarihî süreçten sonrasını ise bir romanla devam ettirmek ister. İşte bu noktada Türk edebiyatının çağdaş anlamdaki ilk tarihî romanlarından biri olan *Cezmi* ortaya çıkar. *Cezmi* romanındaki vaka zamanının, Kanuni'den sonra gelen II. Selim ve III. Murat dönemlerini kapsaması bu anlamda dikkat çekicidir. Dolayısıyla Namık Kemal'in, Kanunî devrinde bıraktığı tarih çalışmalarını, bu kez roman türüyle sürdürerek, topluma bu şekilde hizmet etmeyi düşündüğü ifade edilebilir.¹²²

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*tarihî kadro içinde bir ideoloji romanıdır.*"¹²³ şeklinde tarif ettiği *Cezmi*; Namık Kemal'in 1878 yılında Midilli'deyken yazmayı tasarladığı ve yazım aşamasına geçtikten sonra da 1881 yılının ortalarına doğru tamamladığı, tarihî zeminde oluşturulmuş bir eserdir. Romanda genel olarak başkahraman Cezmi'nin yetişmesi, İran savaşlarında gösterdiği kahramanlıklar, bu savaşlar sırasında tanıdığı Adil Giray'ı kurtarmak için İran'a gidişi ve orada başından geçen olaylar anlatılmaktadır. Namık Kemal aslında bu romanını iki cilt olarak tasarlamış ancak sadece birinci cildini yazabilmiştir. Yazarın seçtiği konu ve işlediği olaylar göz önüne alındığında bu eseriyle; 16. yüzyıldaki Osmanlı-Safevî mücadelesi aracılığıyla İslâm birliği idealini yansıtmaya çalıştığı söylenebilir.¹²⁴ Namık Kemal modern tarihî roman yapısıyla kaleme aldığı *Cezmi* adlı romanıyla kendisinden sonraki yazarları da etkilemiştir. Bu roman İbnü'l Emin Mahmut Kemal İnal'ın *Sabih*, Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Öksüz Turgut* ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı tarihî romanlarının yazılmasına da sebep olmuştur.¹²⁵

¹²¹Geniş bilgi için bkz. Pala,*a.g.e.*, s. 4.

¹²²Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar*, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950), s. 28.

¹²³Tanpınar,*a.g.e.*, s. 407.

¹²⁴Fatih Altuğ, "İstinat Duvarı Olarak Cezmi: Tarihe Müstenit Hikâye", *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 158.

¹²⁵Tural, "Tarihî Roman Geleneği veya Cezmi", s. 91.

Edebiyatımızda modern anlamdaki ilk örnekleri Tanzimat döneminde Ahmet Mithat Efendi ve Namık Kemal tarafından verilen tarihî roman türü, daha sonraki süreçte tarih anlayışında meydana gelen değişmelere paralel olarak gelişme göstermiştir. Tanzimat döneminde Batı'dan çevrilen tarihî nitelikli romanların teknik-estetik seviyesinin çok yüksek olmaması ve Servet-i Fünûn devri yazarlarının da tarihle çok fazla ilgilenmemeleri hem tarihî romanın gelişimini yavaşlatmış hem de tarihî roman yazarlığını olumsuz manada etkilemiştir.¹²⁶ Bu durum 1900'lü yılların başına kadar tarihî malzemedeki, daha çok tiyatro türünde yararlanılması sonucunu doğurmuştur. Bununla birlikte gerek Tanzimat döneminde gerekse sonraki süreçte çeşitli türlerde eser veren Ali Suavi, Süleyman Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Bursalı Mehmet Tahir ve Necip Asım gibi şahsiyetlerin başlattıkları millî tarih vurgulu faaliyetlerin, edebî alandaki asıl neticelerinin II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıktığını da belirtmemiz gereklidir.¹²⁷ Meşrutiyet döneminde; Tanzimat'tan beri süre gelen millî romantizmin etkisinin yeniden güçlü bir şekilde hissedilmesi,¹²⁸ devletin çöküşünün önüne bir türlü geçilememiş olması, yaşanan siyasî çekişmelerden milliyetçilik/Türkçülük düşüncesinin güçlenerek çıkması, sosyal olarak yaşanan acı tecrübelerin sonucunda toplumda millî bilincin uyanması ve Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesinin sağladığı hürriyet havası yeniden tarihî romanların yazılması için gerekli ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bu dönemde yazılan tarihî romanlarda büyük bir çoğunlukla Osmanlı tarihinin ele alındığı, bunun yanı sıra ilk kez eski Türk tarihine kadar gidildiği de görülmektedir. Bu bağlamda gerek Osmanlı gerekse de diğer eski dönemlerin işlendiği bu eserlerin genelinde Türkçülüğün, Turancılığın izlerini bulmak mümkündür.¹²⁹ Meşrutiyet döneminde tarihî roman türünde yayımlanmış olan altı eser tespit edilmiştir. Fazlı Necip'in *Dehşetler İçinde* (1909-1910), Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Öksüz Turgut* (1910), Süleyman Sudî'nin *Kızıl Köşk* (1914), Dünder Alp'in *Şarkın En Büyük Hükümdarı Timurlenk* (1914), Moralizâde Vassaf Kadri'nin *Şimal Rüzgârı* (1915) ve Ahmet Naci'nin *Kamer Sultan* (1916) adlı romanları bu türde yayımlanmış olan eserlerdir. Bu yazarlardan sadece Fazlı Necip'in daha sonra tekrar tarihî roman türünde eser verdiği (*Saraylarda Mecnunlar*-1928), diğerlerinin ise bir daha bu türe yönelmediği görülmektedir.¹³⁰ Meşrutiyet devrinde kaleme alınan bu tarihî romanların sanat değerlerinin çok yüksek olmadığını vurgulamamız gerekmektedir. Bu durumun, adı geçen dönemde eser veren yazarların da, tıpkı Tanzimat

¹²⁶Yalçın,a.g.e., s. 256.

¹²⁷Argunşah, *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*, s. 16.

¹²⁸Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, s. 31.

¹²⁹Taştan, "Tarihî Gerçekler ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihî Roman", s. 60.

¹³⁰Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, s. 31.

dönemi yazarları gibi sanatı sosyal fayda amaçlı kullanmalarından ve öncelikle halkta millî bir şuur uyandırmayı hedeflemelerinden kaynaklandığı ifade edilebilir. Meşrutiyet döneminde, yazılmış olan bu az sayıdaki telif romanlardan daha çok, tercüme şeklinde yayımlanmış olan eserler dikkati çekmektedir. Romanları tercüme edilen yazarlar arasında Walter Scott, Leon Cahun, Michael Zevako ve Corci Zaydan bulunmaktadır. Kendisinden sonra tarihî roman türünde eser veren hemen hemen bütün yazarları etkileyen, Türk yazarlarının da Tanzimat'ın ilk yıllarından itibaren tanıdığı¹³¹ bir isim olan Walter Scott'un *Selahaddin-i Eyyubî* ve *Arslan Yürekli Rişar* adlı tarihî nitelikli eserleri de ilk olarak Meşrutiyet döneminde Türkçeye tercüme edilmiştir.¹³²

Cumhuriyet sonrası dönemde, tarihî roman türünde verilen eserlerin sayısında artış yaşandığı görülmektedir. Bu durum hem kurumsal tarihçiliğin gelişmesi ve buna bağlı olarak profesyonel tarihçilerin yetişmesine hem de ele alınabilecek tarihî nitelikli konuların çeşitlenmesine bağlanabilir.¹³³ Bu süreçte eser veren yazarların çoğunluğunun daha çok popüler tarihî roman türünde eser verdikleri görülmektedir. Bunlardan doğum tarihi itibarıyla pek çoğu 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında doğmuş olan Ahmet Refik Altınay (1881), İskender Fahrettin Sertelli (1898), Enver Behnan Şapolyo (1900), Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (1901), Zuhurî Danışman (1902), Kadircan Kafılı (1903), Reşat Ekrem Koçu (1905), Nihal Atsız (1905), Abdullah Ziya Kozanoğlu (1906) ve Feridun Fazıl Tülbentçi (1912) gibi isimler ön planda gelmektedir. Yine aynı nesle mensup olan Nahit Sırrı Örik (1895) ve M. Cemal Kuntay (1912) ise edebî tarihî roman anlayışına kaymış ve bu yönde eserler oluşturmuşlardır. Gerek popüler tarzda gerekse edebî biçimde tarihî roman türünü ortaya koyan bu yazarların, tarihî romanın Türk edebiyatındaki gelişme sürecine önemli katkılarda buldukları görülmektedir.

Cumhuriyet'le birlikte yaklaşık 600 yıl süren bir devletin sona ermesi, yerine halkı merkeze alan yeni bir yönetim sisteminin tesis edilmesi, yeni rejimin kendi ideolojisini geniş kitlelere yaymak istemesi, buna bağlı olarak gerçekleştirilen siyasî, sosyal, kültürel hamleler ile bu girişimlere karşı gösterilen gerek olumlu yaklaşımlar gerekse de olumsuz tepkiler bu dönemde yazılan tarihî romanların konularını ve eserlerin yazılma amaçlarını yakından

¹³¹ Namık Kemal, Celâleddin Harzemşah adlı eserinin mukaddimesinde, Avrupalıların roman türündeki ilerlemelerinden bahsederken Walter Scott'tan da övgüyle söz eder ve bu yazarla ilgili şu değerlendirmede bulunur: “*Hele içlerinde “Walter Skot” gibi, “Charles Dickens” gibi, “Viktor Hugo” gibi, “Aleksandr Düma” gibi meşâhirin bazı hikâyeleri şu asr-ı medeniyete medâr-ı mübâhat (iftihar kaynağı) olan muhalledede (ölmez eserler) addolunmaktadır.*” Bkz. Kemal, a.g.e., s. 39.

¹³² Bu eserler Balkan Savaşı yıllarında Mehmet Halit tarafından dilimize aktarılmıştır. Bkz. Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, s. 32.

¹³³ Özcan, a.g.e., s. 293.

etkilemiştir. Ayrıca bilhassa Balkan Savaşları'ndan sonra hız kazanan ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da gittikçe yaygınlaşan Millî edebiyat anlayışına paralel olarak gelişen millî bilinç ile millî tarih şuurunun da bu dönemde yazılan romanları yakından etkilediğini vurgulamamız gerekmektedir. Bütün bu faktörler, tarihî roman yazarlarının kendi bakış açıları çerçevesinde bazen olumlu ya da olumsuz olarak Osmanlı tarihine yönelmelerini, bazen de Osmanlı öncesi eski Türk tarihini eserlerine konu edinmelerini sağlamıştır. Bu noktada Cumhuriyet devri tarihî roman yazarlarının; tarihî roman türünü, Osmanlı dönemlerini veya diğer bazı tarihî dönemleri seçerlerken kişisel tercihlerinin yanında, hem o devirdeki bazı siyasî-sosyal gelişme ve uygulamalardan hem de o devrin hâkim tarih anlayışlarından büyük ölçüde etkilendikleri görülmektedir.¹³⁴

Bir tarafında tarih disiplininin diğer bir tarafında geniş anlamıyla edebiyatın, daha dar anlamıyla da romanın yer aldığı tarihî roman türü, Türk toplumunun zihin haritası olması yönünden son derece önem kazanmış durumdadır. Çünkü bu eserler, hem toplumun ortak değerlerini hatırlatmada hem de milletin tarihten beslenen kimliğini oluşturmada büyük bir rol oynamaktadır.¹³⁵ Bu bağlamda kurgusallığı açık, tarihten ödünç alınan verilerle inşa edilen, popüler yönü bulunmakla birlikte aynı zamanda sanatsal-estetik kaygılar da taşıyan edebî bir ürün olan tarihî romanlar; okuyucuların tarihle olan bağlantılarını güçlendiren ve insanlarda medeniyet algısının tesis edilmesine yardım eden önemli bir kültürel unsur olarak da kabul edilebilir.

¹³⁴Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar, (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, s. 44.

¹³⁵Erol,a.g.m., s. 69.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Osmanlı Devleti Tarihinin Siyasî ve Askerî Yönden Kısa Bir Değerlendirmesi

Tarihte, uygarlıklar, birbirlerini daha çok göçler, fetihler ve ticarî ilişkiler yollarıyla etkilemiştir. Osmanlı uygarlığı da Türklerin yüzyıllarca süren göçleri ve fetihleri sonunda bir yandan Arap-İran, öte yandan da Bizans uygarlıklarıyla temasa geçmeleri ve bunlardan etkilenmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır.¹³⁶ Bu uygarlığı oluşturan aslî unsurlardan olan Osmanlı Beyliği, İlhanlılar'ın baskısı ile göç eden ve 13. yüzyılda Selçuklu Devleti'nin dağılması sonucunda batı uç bölgelerinde hayli kalabalık bir sayıya ulaşan Türkmen beyliklerinden birisidir. Tarihî kaynaklara göre beyliğe adını veren Osmanlı ailesi Oğuz Han nesline dayanan Kayı boyundan gelmektedir.¹³⁷ Selçuklu Devleti'nin Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın ordusunda hizmet eden ve Söğüt'ü de göstermiş olduğu hizmetlerin karşılığında sultandan yurt olarak alan¹³⁸ Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey liderliğindeki bu küçük beylik, önce Kastamonu uç bölgesinde yerleşmiş, zamanla da Eskişehir, Bursa ve İznik'e kadar olan sahaya hâkim olmuştur. Osman Bey'in bu sahada yer alan tekfurlarla mücadelesi ve özellikle de 1302'de Bizanslılara karşı kazanılan zafer Osmanlı Beyliği'nin civardaki Türkmen beylikleri arasında ön plana çıkmasını sağlamıştır. Osmanlılar yerleştikleri bölgede güçlerini arttırdıktan sonra önce Bursa'yı (1326), ardından da İznik (1331), İzmit (1337) ve Kocaeli yöresini topraklarına katmışlardır. Böylece Bizans İmparatorluğu'nun merkezine kadar dayanan Osmanlılar, Bizans'ın içinde bulunduğu karmaşadan da yararlanarak Marmara Denizi kıyılarına kadar yanaşp, Gelibolu'ya geçerler. Gelibolu'nun 1354'teki fethiyle Avrupa yakasında, ilerideki yıllarda yapılması düşünülen fetihleri yönlendirecek çok önemli bir stratejik nokta da elde edilmiş olur. Sultan I. Murat'ın tahta geçmesiyle Anadolu ve Balkanlar'da faaliyet alanını genişleten Osmanlı Beyliği, bu süre zarfında devlet olma yoluna girmiş, yavaş yavaş merkezî sistemi oluşturma çabalarını başlatmış, devlet bürokrasisinin teşekkülünün ilk adımlarını atmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi fethetmesiyle (1363) birlikte Balkanlar'daki hareketliliğini arttırmasından rahatsız olan Balkan devletleri,

¹³⁶ Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, 5. b., Ankara, İmge Kitabevi, 2010, s. 79.

¹³⁷ Feridun Emecen, "Osmanlılar (Siyasî Tarih/Klâsik Dönem)", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, ss. 487.

¹³⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler*, İstanbul, NTV Yayınları, 2015, s. 25.

Osmanlıları Rumeli'den atmak için büyük bir Haçlı ordusu oluştururlar. Ancak 1389 yılında, oluşturulan bu orduya karşı Osmanlı Devleti'nin kazandığı Kosova zaferi, sadece Osmanlıların Avrupa yakasındaki gelecekleri açısından değil Balkan tarihi bakımından da bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca ele geçirilen bu Balkan toprakları, daha sonra Avrupa içlerine yapılacak seferler için Osmanlı Devleti'nin kullanacağı ana dayanak hattını oluşturmuş ve daha Anadolu bütünüyle ele geçirilememişken Osmanlıların Orta Avrupa'da yerleşik bir hale gelmesini sağlamıştır. Sultan I. Murat'ın Kosova'da şehit edilmesinden sonra yerine geçen Yıldırım Bayezid (I. Bayezid) döneminde, Osmanlı Devleti daha güçlü ve etkili bir merkezî yapılaşmaya doğru yol almaya başlar. Ayrıca bu devirde Anadolu'daki eski beylikler Osmanlı sancağı haline getirilmiş, Karamanoğlu Beyliği ile Kadı Burhaneddin Devleti bertaraf edilerek Memlûk idaresindeki Malatya bölgesine kadar ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra batıda da Bulgar Krallığı ile Dobruca Despotluğu'nun ortadan kaldırılması nedeniyle yeni bir Haçlı ordusu Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkar. 1396 yılında karşısına çıkan bu Haçlı ordusunu büyük bir hezimete uğratan Yıldırım Bayezid, hiç vakit kaybetmeden İstanbul'u kuşatır. Fakat Orta Asya ve İran'da büyük bir devlet kuran Timur'un Anadolu'ya yönelmesi bu kuşatmanın yarım kalmasına neden olur. 1402 yılında Timur'la karşı karşıya gelen Yıldırım Bayezid'in yenilmesi, Anadolu birliği yolunda önemli adımlar atmış olan Osmanlılar için büyük bir yıkım olmuştur. Timur'un galip gelmesi ve Yıldırım Bayezid'i esir etmesi hem Anadolu'da kurulmuş olan siyasî birliğin bozulmasına hem de Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında siyasî kargaşanın çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı tarihinde "Fetret Devri" olarak adlandırılan bu karmaşa dolu dönem, Osmanlı tahtı için mücadele eden şehzadelerden Çelebi Mehmet'in (I. Mehmet) galip çıkmasıyla son bulur. Sultan Mehmet tahta geçtikten sonra öncelikle babasının sağlamış olduğu, Timur tarafından paramparça edilmiş olan siyasî birliği kurmaya gayret etmiş, bunu yaparken de düşmanlarına karşı hoşgörülü bir politika izlemeye özen göstermiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zor durumdan faydalanarak Osmanlıları Balkanlar'dan atmak isteyen Haçlıların karşısına bu sefer de Sultan II. Murat çıkmıştır. II. Murat'ın başında olduğu Osmanlı ordusunun kazandığı Varna (1444) ve II. Kosova (1448) Savaşları, Balkan devletlerinin büyük bir hayal kırıklığına uğramalarına neden olmuştur. II. Murat'tan sonra Osmanlı tahtına geçen, ileride "Fâtih" unvanıyla anılacak olan II. Mehmet devrinde Osmanlı Devleti, merkezîyetçi siyasî yapısını yeniden güçlendirmeyi başarır.¹³⁹ Bu noktada özellikle Bizans

¹³⁹ Cemal Kafadar'ın Yıldırım Bayezid ve Fatih Sultan Mehmet dönemleriyle ilgili şu tespitleri, Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başındaki devlet yapısının gelişimiyle ilgili son derece önemli görüşler olarak öne çıkmaktadır: " *Ardından, Yıldırım Bayezid'in birkaç kuşaktır oluşturulan merkezîleşme dinamiklerine*

İmparatorluğu'nun merkezi olan İstanbul'un fethedilmesi (1453) Fatih Sultan Mehmet'e hem içte hem de dışta büyük bir şöhret kazandırır. Sultan II. Mehmet'in cihanşümül bir bakış açısına sahip olduğunu gösteren bu fetihden sonra İstanbul, Osmanlı Devleti'nin yeni payitahtı olur ve hemen ardından da Rumeli'yle Anadolu'da birçok sefer gerçekleştirilir. Bu dönemde Osmanlı Devleti Batı, Doğu ve Kuzey'de son derece büyük askerî başarılar elde eder ve bu zaferlerin neticesinde Anadolu'daki siyasî birlik çok daha güçlü bir şekilde sağlanmış olur. Fatih Sultan Mehmet'in 1481 yılında aniden ölmesi neticesinde tahta çıkan II. Bayezid, idarî ve askerî alanlarda selefine oranla daha pasif bir politika izler. Fâtih'in gerçekleştirdiklerine bir tepki dönemi olarak yorumlanan¹⁴⁰ II. Bayezid'in saltanatında ön plana çıkan Cem Sultan hadisesi, Osmanlı Devleti'nin dışarıda aktif bir siyaset izlemesini engellemiştir. Buna rağmen Karadeniz'de hâkimiyetin büyük ölçüde sağlanması, Venedikliler için son derece önemli olan bazı limanların (Modon, Koron ve İnebahtı Limanları) ele geçirilmesi gibi olumlu hadiseler yine bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu olumlu gelişmeler yaşanırken 16. yüzyılın başlarından itibaren doğuda baş gösteren ve Anadolu'nun emniyetini sarsan Safevî Şahı İsmail'in faaliyetleri, Osmanlı Devleti için önemli bir sorun teşkil etmeye başlar. Sultan II. Bayezid, doğudaki bu tehlikeye karşı bazı tedbirler almışsa da; Şah İsmail'in Anadolu'ya yönelik niyetleri ancak, babasından tahtı devralarak Osmanlı Devleti'nin başına geçen Yavuz Sultan Selim'in kazanmış olduğu Çaldıran Savaşı'yla (1514) sonlandırılmış olur. Yavuz Sultan Selim kısa süren saltanatı döneminde kazanmış olduğu Mercidabık (1516) ve Ridaniye (1517) savaşlarıyla da Memlûkleri tarih sahnesinden silmeyi başarmıştır. Bu zaferlerden sonra yönünü batıya çevirmeye hazırlanan Yavuz Sultan Selim'in, 1520 yılındaki beklenmeyen vefatından sonra tahta geçen oğlu Kanunî Sultan Süleyman (I. Süleyman) döneminde, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ağırlığı yeniden güçlü bir şekilde hissedilmeye başlanır. Belgrad (1521) ve Rodos'un (1522) fethi, Avrupa'ya karşı karadan ve denizden yönelişin ilk adımlarını oluşturmuştur. 1526 yılında kazanılan Mohaç zaferiyle Macar Krallığı Osmanlı Devleti'ne bağlı bir hale getirilirken, 1529'daki Viyana Kuşatması'yla da Kanunî Sultan Süleyman, Batılı devletlerin gözünde korku salan bir figür haline gelmiştir. Bu dönemde karada yaşanan savaşlar bilhassa Fransa'nın da teşvikiyle denizlere sıçramış ve başında Barbaros Hayrettin Paşa'nın bulunduğu Osmanlı Donanması Akdeniz'de Haçlılara geçit

çok daha sistematik bir çerçeve vermesi gelir. Kısacası, Yıldırım Bayezid, Fatih Sultan Mehmet'in tam anlamıyla bir öncülüdür. Ama başarısız bir öncül... Timur badesinde çözülen ilmikleri, Fetret Devri'nden sonra, Osmanlı Devleti bulduğu yerden örmeye devam etmiştir. Fatih, Yıldırım gibi, ama bu kez kalıcı bir şekilde, merkezleşme eğilimini sistematize etmiştir. Böylece merkezkaç güçlerin kıymeti harbiyesi azalmıştır. 17. yüzyılda başka dinamikler ortaya çıkana kadar..." Cemal Kafadar, "Ortaçağ Anadolu'su ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine", *Cogito/Osmanlılar Özel Sayısı*, 13. b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, S. 19, 1999, ss. 75.

¹⁴⁰ Emecen, a.g.m.,ss. 493.

vermemiştir. 1538'deki Preveze Deniz Zaferi ve 1560 yılındaki Cerbe Adası'nın fethi Akdeniz'i tamamen bir Türk gölü haline getirmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar Kalesi'nin fethi de (1566) Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetinin pekişmesine yardımcı olmuştur. Sultan Süleyman'ın vefatını takip eden yıllarda; Sultan Süleyman da dâhil olmak üzere, daha sonra tahta geçmiş olan Sultan II. Selim ve Sultan III. Murat'a da sadrazam olarak hizmet eden (toplam 14 yıl) Sokullu Mehmet Paşa, 16. yüzyılın son çeyreğindeki Osmanlı Devleti'ne damgasını vurmuştur. Sokullu Mehmet Paşa'nın o günün şartları içinde gerçekleşmesi zor projeleri, bu devre bambaşka bir mahiyet de kazandırmıştır. Zira ortaya konan bu projeler (Süveyş ve Don-Volga Kanalları'nın açılması vb.) 16. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetinde kendisine biçtiği rolü göstermesi bakımından da son derece mühimdir. Ancak bu önemli projelerin hiçbiri hayata geçirilememiştir. Bunda, o dönemde Osmanlı Devleti'nin ilgisini Kıbrıs'a ve İran'a odaklamasının da büyük bir etkisinin olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Nitekim bu politika doğrultusunda önce Kıbrıs (1571), sonra da Tunus fethedilmiştir (1574). Tunus'un fethedilmesi, İspanyolların Kuzey Afrika topraklarına hâkim olma iddiasını tamamen ortadan kaldırmıştır. Son alınan bu yerlerle birlikte Kuzey Afrika'dan Fas'a kadar etki alanını genişletip Atlantik'e dayanan Osmanlı Devleti için gelinen bu sınırlar, ulaşılabilecek en son sınırları oluşturmuştur. Ancak Batı'da 1593'te başlayan ve on dört yıl süren uzun savaşlar, — 1596 yılında Haçova'da zafer kazanılmış olsa bile — Osmanlı askerî teşkilâtının yetersizliklerini somut bir biçimde ortaya koymaya yetmiştir. Askerî yapıdaki bozulmanın aynı sistem içerisinde bulunan bürokrasiyi, malî ve idarî yapıyı da olumsuz bir şekilde etkilemesi, devletin dönen çarklarının 17. yüzyıl başlarında duraklamaya başlamasına neden olmuştur. Bu süreçte doğuda ve batıda iki cepheli bir savaşı aynı anda yürütmek zorunda kalan Osmanlı Devleti, içeride de bazı isyanlarla baş etmek zorunda kalır (Celâli, Canbolatoğlu ve Ma'noğlu isyanları). Bu devreden sonra Osmanlı Devleti, Batı'da kendi topraklarını korumaya yönelik faaliyetlerde bulunacağı bir safhaya girmiştir. Doğuda yapılan savaşların uzun sürmesi ise devleti iktisadî olarak çok zorlamaya başlar. Bununla birlikte karşılaşılan askerî ve malî sıkıntılar bazı pratik çözüm yollarıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 17. yüzyılın sonlarında iktidar çekişmeleriyle de boğuşan devlet, Köprülü Mehmet Paşa'nın sadârete getirilmesiyle birlikte batıda yeni bir atılım içerisine girer. Köprülü'nün tavizsiz politikaları nedeniyle içte de sükûnet sağlanmış olur. 1683 yılındaki Viyana kuşatmasına kadar devam eden bu olumlu hava, kuşatmanın bozguna dönüşmesiyle birlikte yerini acı ve sefalet dolu yıllara bırakır. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin 1526'dan beri mücadele verip genişlettiği sınır bölgelerinin elden çıkmasına neden olmuştur. 18. yüzyılın başlarından itibaren Karlofça'nın

rövanşını alma fikri Osmanlı devlet adamlarının zihinlerinden hiçbir zaman çıkmamıştır. Bu intikam hırsı Osmanlı Devleti'nin bir yüzyıl boyunca doğuda Rusya'yla, batıda Avusturya'yla ve denizlerde de Venedikliler'le uzun savaşlar yapmasına yol açmıştır. Ancak uzun süren bu mücadeleler sonunda Osmanlı Devleti istediğini alamamış ve 16. yüzyıldan beri elde tutulan topraklar da büyük ölçüde elden çıkmaya başlamıştır. Yaşanan mağlubiyetlerin de etkisiyle 18. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti; her şeyin artık savaşla kazanılamayacağını, masa başında da zaferlerin elde edilebileceğini ve özellikle de diplomasinin devletler arası ilişkilerde ne kadar önemli olduğunu kavramaya başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin belli bir süre denge ve barış siyaseti izlemesini de beraberinde getirmiştir. Ancak Rusya'nın 1768 yılında Kırım'ı işgal etmesi ve Çeşme Limanı'nda Osmanlı donanmasının yakılması (1770) bu siyaseti kesintiye uğratmıştır.¹⁴¹ Yaşanan bu iki hadise Osmanlı askerî ve idarî sisteminde yaşanan olumsuz tabloyu tamamıyla gözler önüne sermiştir. 18. yüzyılın sonlarında meydana gelen bu gelişmeler, müteakip yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devlet adamlarını, başta askerî saha olmak üzere pek çok alanda reformlar yapmaya zorlamıştır. Bilhassa Sultan III. Selim'in aktif olarak başlattığı ve genel olarak "Nizam-ı Cedîd" adıyla nitelenen girişimler bu süreci özetlemektedir. Ancak sonuç itibarıyla büyük bir başarısızlıkla neticelenen ve III. Selim'in hayatını kaybetmesiyle noktalanmış bir dizi yenilik hareketini, daha sonra tahta geçen Sultan II. Mahmut kararlılıkla devam ettirmiştir. Sultan II. Mahmut devrinde gerçekleştirilen açılımların önemli sonuçlarından birisi de, anayasal düzlemde devletin temel kurallarında önemli değişikliklerin yapılmasına dayanan Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesidir (3 Kasım 1839). Sultan II. Mahmut'tan sonra Osmanlı tahtına geçen Sultan Abdülmecit döneminde ilân edilen bu fermanı, 1856 yılında ilân edilen Islahat Fermanı takip etmiştir (18 Şubat 1856). Gerek ilân edilen bu fermanların gerekse de Sultan II. Abdülhamit döneminde ilân edilen I. Meşrutiyet ve buna bağlı olarak tesis edilen Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun, devletin iç siyasetinin zarureti olmaktan ziyade dış gelişmelerin zorlayıcılığının eseri olduğu da net bir şekilde ifade edilebilir.¹⁴² Ancak bütün bu iyi niyetli girişimlere rağmen, 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde; Balkanlar'daki ayaklanmaların, karışıklıkların son bulmaması, dışarıdan sürekli alınan borçların ödenemez hale gelmesi Osmanlı Devleti'ni fazlasıyla zorlamaya başlar. Meşrutiyet'in ilânını izleyen süreçte patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı'nda (1877-78/93 Harbi) Osmanlı ordularının Avrupa ve Asya cephelerinde büyük bir yenilgiye uğraması, Osmanlı Devleti için tam bir yıkım olur.

¹⁴¹ Emecen, a.g.m., ss. 490-496.

¹⁴² Kemal Beydilli, "Osmanlılar (Siyasî Tarih/Yakın Dönemler)", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, ss. 498.

Bu savaşın sonunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla (13 Temmuz 1878) yapılan paylaşım neticesinde, Avrupa'da bulunan Osmanlı topraklarında Romanya, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan adlarını taşıyan dört müstakil devlet kurulur. Yine bu savaş sonrasında Osmanlı borçlarının ödenmesi işi, devletler arası alacaklılardan oluşan bir kuruma devredilerek Dyn-1 Ummiye İdaresi oluşturulur. Bu idarenin ilk işi de devletin önemli gelir kaynaklarına el koyarak kendi sömürü düzenini uygulamaya sokmak olmuştur. Bu dönemde tahtta bulunan Sultan II. Abdülhamit, dağılma ve zlmenin yol açtığı kargaşa ortamında devletin ayakta kalabilmesi için, hem ite hem de dışta o dönem şartları altında başarılı kabul edilebilecek tarzda dengeli bir siyaset izlemeyi başarır.¹⁴³ Onun saltanatıyla özdeşleşen ve tarihî kaynaklarda "İstibdat devri" olarak da nitelenen bu uzun süreç, 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilân edilmesine kadar devam etmiştir. Bu önemli siyaset gelişmenin yaşandığı 20. yüzyılın ilk çeyreği, Osmanlı Devleti için okş hızlandıran bazı askerî hadiseler de sahne olur. 1912 yılında imzalanan Uşı Antlaşmasıyla sonuçlanan Osmanlı Devleti ile İtalya Krallığı arasındaki savaş ve 93 Harbi sonrası Balkanlar'da kurulan devletler arasındaki paylaşım kavgası neticesinde cereyan eden Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin artık sona yaklaştığını gösteren en önemli hadiseler olmuştur. Zira Balkan Savaşı sonrasında Londra'da yapılan barış görüşmeleri (16 Aralık 1912) sonucunda Edirne ile Doğu Trakya dâhil bütün Rumeli ve Ege Adaları Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Ancak sonrasında bilhassa Bulgaristan'ın en büyük hisseyi almış olmasıyla, Balkan devletlerinin arasında çıkan ikinci bir savaş, Osmanlı Devleti'nin çabuk hareket ederek Edirne'yi geri almasıyla sonuçlanmıştır. Bu olumlu hadiseye rağmen Osmanlı Devleti için sonun başlangıcını oluşturacak olan felaket, Edirne'nin geri alınmasından yaklaşık bir sene sonra patlak veren I. Dünya Savaşı olmuştur. 1914 yılında başlayan savaşa Almanya'nın başını çektiği İttifak devletleri safında katılan Osmanlı Devleti, 1918 yılında ilk olarak Bulgaristan'ın savaştan çekilmek zorunda kalması ve sonrasında da Almanya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun mütarekeye yanaşmalarıyla birlikte mağlup sayılmış olur. Kısa bir müzakereden sonra dikte ettirilen Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ise Osmanlı Devleti'nin mutlak yenilgisini belgeleyen bir ateşkes antlaşması olur.¹⁴⁴ Böylece yenilgiyi kabul eden Osmanlı Devleti 10 Ağustos 1920'de Paris'in yakınlarında bulunan Sevres'de imzalanan Sevr Antlaşması'yla birlikte, hâkimiyeti altında bulunan topraklarının da büyük bir

¹⁴³ İlber Ortaylı'nın, II. Abdülhamit için yapmış olduğu şu değerlendirme bu bağlamda son derece dikkat çekicidir: "II. Abdülhamit Han, eğer ulu cediti I. Abdülhamit'in döneminde yaşasaydı, Osmanlı İmparatorluğu'nun şark dünyasında kaderi değişmiş olurdu. Bu, onun kişiliğiyle ilgilidir. Çünkü tarihte eğer kişilerin, içtimai şartlar ve dünya şartlarının bir lde dışında rolü var ise, II. Abdülhamit Han bu bakımdan en kayda değer şahsiyettir." İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, 16. b., İstanbul, Timaş Yayınları, 2012, s. 53.

¹⁴⁴ Beydilli, a.g.m., ss. 496-502.

kısmını da kaybeder. Ancak bu süreçte yaşanan olumsuz hadiselerle karşı gösterilen tepkinin ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe güçlenmiş olan milliyetçi eğilimlerin millî bir uyanış hareketi haline dönüşmesiyle, Osmanlı Devleti'nin kaderi başka bir yöne doğru gelişme gösterir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin hem kurucu hem de aslı unsurunu oluşturan Türk milleti, kendisine liderlik eden Mustafa Kemal'in (Atatürk) çevresinde toplanarak büyük bir mücadele vermiş ve bu mücadele sonunda da Osmanlı Devleti'nin yerine, yine aynı topraklar üzerinde devam edecek olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tesis edilmesini sağlamıştır.

Böylelikle 600 yılı aşan bir zaman diliminde hüküm süren, “devlet-i ebed müddet” anlayışıyla resmî, fiilî ve hukukî varlığını en uzun süre devam ettiren bir Türk-İslâm devleti olan Osmanlı Devleti'nin manevî devamlılığı, 20. yüzyılın başlarında yeni esaslarla birlikte kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde sürdürülmüş olur. İlber Ortaylı bu durumu şu ifadelerle net bir şekilde tespit etmektedir:

*“Türkçe yazılı Türk tarihi içinde, Osmanlı tarihi ve Osmanlı devlet yapısı bir zirveyi ifade eder. Bütün o Osmanlı öncesi asırlar, adeta Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Osmanlı medeniyetini inşa etmek için gayret göstermişlerdir. Böylesi bir tarihsel ustalık, bir değer söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti bu değerlerin devamı bir devlettir.”*¹⁴⁵

¹⁴⁵ İlber Ortaylı, *Tarihimiz ve Biz*, 8. B., İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 152.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA OSMANLIYA BAKIŞ

3.1. Kuruluş ve Yayılış Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış

Anadolu'da uzun yıllar boyunca güçlü bir şekilde varlığını devam ettiren Anadolu Selçuklu Devleti'nin 13. yüzyılın sonlarından itibaren çöküşe geçmiş olması, bu süreçte Anadolu'nun Batı uç bölgelerine yerleşen Türkmen beyliklerinden biri olan Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunu tamamlayıp topraklarını genişletmesi için gerekli zemini hazırlamıştır. 13. yüzyılın son çeyreğinde civardaki tekfurularla mücadeleler vererek beyliğini olgunlaştıran Osman Bey, bilhassa Karacahisar Kalesi'nin fethiyle (1288) Osmanlı Beyliği'nde devletleşmeye giden ilk büyük adımı da atmış olur. Osman Bey'den sonra beyliğin/devletin başına gelen padişahların gerçekleştirmiş olduğu fetihlerle Osmanlı egemenliği; 15. yüzyılın başlarına kadar Kuzeybatı Anadolu'nun küçük bir uç beyliğinden, Anadolu'nun tamamını, Güneydoğu Avrupa'yı ve Arap coğrafyasını içine alacak olan bir devlet varlığına doğru genişleme göstermiştir. 14. yüzyılın sonlarına kadar sadece askerî olarak değil, idarî teşkilât, siyasî yapı ve iktisadî sistem anlamında da gelişme gösteren Osmanlı Devleti, 15. yüzyılın başlarında tam bir yerleşik devlet vasfını kazanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yayılış dönemini konu alan önemli romanların yayımlandığı görülmektedir. Bu bağlamda temas edilecek olan ilk eser, Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından kaleme alınan ve ilk defa 1950 yılında yayımlanan *Osmanoğulları*'dır. Eserde genel olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yayılış süreci ele alınmaktadır. Yazar, bir beyliğin, nasıl üç kıtaya hâkim olacak bir devlet haline geldiğini bütün ayrıntılarıyla bu hacimli eserinde anlatmaktadır.

Yaşı bir hayli ilerlemiş olan Ertuğrul Gazi, kardeşi Dündar Bey ve adamlarının muhalefet etmesine rağmen Kayı Aşireti reisliğini en küçük oğlu Osman Bey'e bırakır. Yazar daha bu görev değişikliği gerçekleşmeden hem Osman Bey'in yetiştirilme şeklinden bahsederek hem de Ertuğrul Gazi'nin oğlu için sarf ettiği cümlelerden yararlanarak, Osmanlı beyliğini devlet haline dönüştürecek olan Osman Bey'e olumlu bakış açısını yansıtır:

“Yıllar geçti... Ertuğrul Gazi ihtiyarlarken Osman gelişiyor, bir delikanlı oluyordu. On dört yaşında iken iyi ata biniyor, güzel kılıç sallıyor, isabetli ok fırlatıyordu. Ertuğrul, oğlunu on beş yaşında cenge sokmaktan çekinmedi. Kayı aşiretinin nüfuzlu kişileri Osman'da büyük bir istikbal görüyorlardı. Bir gün Söğüt'ün yaylaklarına yapılan bir cirit oyununda Osman büyük maharet

gösterdi. Herkesin takdirini kazandı. Ertuğrul oyundan sonra toplanan arkadaşlarına, “Bu çocuğa iyi bakın, biz ihtiyarlıyoruz, bu dünyadaki misafiretimiz uzun sürmezse ona çok dikkat edin,” dedi.”¹⁴⁶

Yazar bu olumlu bakış açısını eserin ileriki kısımlarında Osman Bey’in dış görünümünü tasvir ederken de devam ettirir:

“Elbiseleri tertemiz ve yeniydi. Osman Bey kırmızı çuhadan serpuş giymiş, üzerine ak çuhadan müdevver ve burma bir sarık sarmıştı. Geniş ve kırmızı yakalı elbisesi kendisine çok yakışmıştı. Sağ elinde ucu oymalı kıymetli bir mızrak vardı. Kaşları her zamanki gibi çatık ve siyah ela gözleri parlaktı. Atının üzerinde dik ve mütehakkim duruyordu.” (s. 503–504)

Söğüt’te yapılan toplantıda alınan bu kararı orada bulunmayan Dünder Bey ve Hızır Alp dışındaki bütün beyler ve Ertuğrul Gazi’nin diğer oğulları Sarubatı ve Gündüz Bey de benimsemişlerdir. Osman Bey’in aşiret reisliğini hemen hemen bütün civar tekfurları (İnegöl-Eskişehir-Karacahisar-Akhisar-Kestel-Lefke-Harmankaya) vakit geçirmeden tebrik ederlerken, kutlama için en son gelen elçi Yarhisar Tekfuru Nikefor’un elçisi olur. Zaten Nikefor, Osman Bey’in aşiretin başına geçmemesi için Dünder Bey’le işbirliği yapmış, Dünder Bey’in aşiret reisi olması için çalışmış ama bunda muvaffak olamamıştır. Dünder Bey de bu işbirliğinden bir şey çıkmayacağını düşündüğünden dolayı Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhusrev ile uç beyliğinin kendisine verilmesi hususunda görüşmek için Konya’ya gitmekten vazgeçmiş ve Söğüt’e gelerek Osman Bey’den özür dilemiştir. Osman Bey kendisine karşı olan bu tavırlara rağmen ne Dünder Bey’le ne de Tekfur Nikefor’la ilişkilerini keser. Ve elçileri Abdurrahman ve Turgut Alp vasıtasıyla devamlı uyum siyasetini takip eder. Osman Bey aşiret reisi olması için büyük bir gayret gösteren babasının yakın dostu Ömer Bey’in kızı Mal Hatun ile 1281 yılının Ağustos ayında evlenir. Bu evlilikten Orhan Bey doğar (1282). Bu yıllarda aynı zamanda Anadolu siyasetini derinden etkileyen hadiseler de yaşanmaktadır. Türk-Moğol İmparatorluğu’nun (İlhanlı devleti) baskısıyla Selçuklu devleti ikiye ayrılmış, başkent Konya ise başsız kalmıştır. Yaşanan bu hadiseler karşısında Osman Bey sık sık çevresindekilere danışarak tedbirli olmaya çalışır. Fikir alışverişinde bulunduğu önemli isimlerden biri de Şeyh Edebalı olur. Osman Bey, Eskişehir civarında bulunan İtburnu köyünde ikamet eden Şeyh Edebalı’ye gidip gelirken şeyhin kızı Balâ Hatun’a gönlünü kaptırır. Ama Şeyh Edebalı bu izdivaca sıcak bakmaz. Osman Bey’in aşiretinin sınırlarını genişletme politikası bazı civar tekfurların hoşuna gitmez. Bu tekfurların başında İnegöl Tekfuru Nikola gelmektedir. İki taraf arasında gerilen ilişkiler sonucunda Derbent Geçidi mevkiinde Osman Bey’in askerleriyle İnegöl tekfurunun adamları karşılaşılır. Osman Bey bu mücadelede zafer elde edemediği gibi kardeşi Sarubatı’nın oğlu Baykoca da şehit olur

¹⁴⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Osmanoğulları*, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 2008, s. 58. (Alıntılar bu baskıdandır.)

(Ermeni Derbendi Savaşı/1285). Bunun üzerine Osman Bey, Yarhisar Tekfuru Nikefor'un İnegöl'de zafer eğlencesi tertiplendiği sırada Kolcahisar'ı basmış ve büyük bir zayıat vermek suretiyle Derbent Savaşı'nın intikamını almıştır.

Osman Bey 1286 yılında hayatını Şeyh Edebali'nin kızı Balâ Hatun'la birleştirir. Daha önce bu evliliğe karşı çıkan Şeyh Edebali, Osman Bey'in gördüğü bir rüyadan hareketle bu izdivaca izin vermiştir. Ayrıca bu rüyaya göre Osman Bey ve Kayı aşiretinin siyasî istikbali çok parlak olacaktır. Bunun ilk göstergesi de Osman Bey'in kendisine karşı birleşik bir ordu kuran tekfurları - Bu orduyu ilk Haçlı ordusu saymak yanlış olmayacaktır - Ekizce mevkiinde mağlup etmesi olur (1286/1287). Osman Bey'in kardeşi Sarubati'nın şehit olduğu bu savaştaki zaferi haber alan yeni Selçuklu Sultanı Gıyasettin Mesut da, Kayı aşiretinin Selçuklu Devleti'nin batıdaki en güçlü uç beyliği olduğunu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Bununla da yetinmeyen Selçuklu Sultanı bir heyet göndererek Söğüt ve Eskişehir'in sancak haline getirildiğini ve başına da Osman Bey'in geçirildiğini bir fermanla ilan eder. Bu zaferin ardından üzücü bir hadise gerçekleşir ve hastalığı ağırlaşan Ertuğrul Gazi vefat eder (1288).

Eskişehir'in de sancak haline getirilerek Kayı aşiretine verilmesinden sonra, Eskişehir'e giderek idareyi ele alan Osman Bey burada son derece adaletli, eşitlikçi bir yönetim tarzı uygular. Yazar bu noktayı özellikle vurgular ve olumlu açıdan ele aldığı idare tarzını şu sözlerle dile getirir:

“Kasaba halkına din ve ırk gözetilmeden eşit muamele yapılmasını emretti. Kimse haksızlığa uğramayacaktı. Rumlar daha ilk günlerde Osman Bey'in adil idaresinden memnun kaldılar. İşleri güçleri ile meşgul olmaya başladılar. Şimdi Eskişehir pazarı daha kalabalık oluyor, büyük miktarda mal mübadelesi yapıyordu. Aradaki anlaşmazlığa rağmen İznik tacirleri de kasabaya geliyor ve mallarını satabiliyorlardı.” (s. 398–399)

Artık hem Söğüt'te hem de Eskişehir'de kendini gösteren Osman Bey bununla da yetinmeyerek ordusuyla Karacahisar üzerine yürür ve burasını fetheder (1291). Osman Bey'in, Karacahisar'ın fethinden sonra sergilediği yönetim şekli ve imar girişimleri de yine yazarın olumlu ve yüceltici bakış açısıyla ifade edilir. Yazarın bu noktada Osman Bey'in yönetim tarzı ile tekfurların yönetim şeklini mukayese etmesi ve Osman Bey'in yönetimini ön plana çıkarması son derece dikkat çekicidir. Aslında eserin bu kısımlarında devlet teşkilatı, yönetim mekanizması, oluşturulan hoşgörü iklimi ve adalet erkine ait üzerinde durulan hususlar çok önemlidir. Zira Osmanlı beyliği bu temel dayanaklar üzerinde yükselerek dünya çapında bir devlet halini almış ve yine bu ana düsturlar sayesinde cihana altı yüz yıl hükmedebilme başarısını göstermiştir. İşte, romandaki vakanın zamanı göz önüne alındığında,

şanlı ve uzun ömürlü bir geleceğin şifreleri sayılabilecek olan bu olumlu tablonun yazar tarafından şu şekilde dile getirildiği görülür:

“Osman Bey bir taraftan Karacahisar’ı imar ettiriyor, diğer taraftan kasabanın sakinleri arasında din ve ırk farkı gözetmeden idaresini sağlıyordu. Kasabada kalan Rumlar daha iyi bir hayata kavuşmuşlardı. İçlerinde fetihten memnun olanlar da vardı. İşleri güçleriyle meşgul oluyorlar, üstelik tazyik de görmüyorlardı. İstedikleri zaman kimseye sormadan aşiret başkanının huzuruna çıkabiliyorlar, şikâyetlerini ve derterini açıkça söyleyebiliyorlardı. Hâlbuki eskiden tekfuru görmek bir meseleydi. Maiyet halkından şikâyette bulunmaksa adeta yasak edilmişti.” (s. 445)

“Anadolu Moğol ve Selçuk emirlerinin fena muamelelerinden müteessir olan halkın Kayı topraklarına akını devam ediyordu. Osman Bey göçmenleri iyi kabul ediyor, fethedilen hisarlar da evler ve işleyecek toprak veriyordu. Bu suretle civar Rum hisarlarını Türkleştirmekle beraber, Türk ve Hıristiyan ahali üzerinde aynı adil muameleyi yapıyordu. Yarhisar, İnegöl ve Bilecik köylerinde işi gücüyle meşgul olan Rumlar, Türklerin adaletinden o kadar memnun oluyorlardı ki, tekfurların yerine Türk idaresinin hâkim olmasını hiç yadırgamıyorlardı.” (s. 623)

Söğüt, Domaniç, İnönü, Eskişehir ve Karacahisar’ın Kayı aşiretinin eline geçmesi diğer tekfurları ve Germiyanogullarını büyük bir endişeye sevk eder. Ancak her türlü engelleme girişimine rağmen Kayı aşiretinin gelişmesinin önüne geçilemez. Zira 1299 yılına gelindiğinde Bilecik, Yarhisar ve İnegöl de artık Kayı aşiretinin idaresi altına girer. Bu süreçte Osman Bey, oğlu Orhan Bey’i de Yarhisar Tekfurunun kızı Holofira (daha sonra Nilüfer adını alır.) ile evlendirmiştir.

Eserde Osman Bey ve onun başında bulunduğu Osmanlı Beyliği’ne karşı olumlu ve yüceltici bir bakış açısı ortaya konulurken, buna karşılık Bizans imparatorluğu ve bu imparatorluğa bağlı olan tekfurlara olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Böylece karşıtlık ilişkisi güçlü bir şekilde oluşturulmuş, Osmanlı beyliğinin üstün olan tarafları dolaylı yoldan vurgulanmış, düşman olan Bizans ile ona bağlı unsurların özellikle sosyal ve ahlâkî zaaflarına dikkat çekilmiş ve Osmanlı Beyliği’nin nasıl bir ortamda gelişip büyüdüğü daha somut bir şekilde belirtilmiştir. Bu durum İnönü Hâkimi Eftimyadis’in, özeleştirisini de yaparak Bizans’a bağlı olan tekfurlar için Osman Bey’e söylediği sözlerde net bir şekilde görülmektedir:

“Bunlar bir gün gelecek, yıkılıp gidecekler. Çünkü İttihadın, ittifakın ne demek olduğunu öğrenememişler, birbirlerine dost görünenler bile içten içe düşmandırlar. Menfaatleri için her şeyi yaparlar. Ben nelere şahit oldum, nelere beyzadem. Şimdi İznik’te bulunan Eskişehir Rum tekfuru sırf yerinde kalabilmek için, kızı Talia’yı kendi eliyle sancak beyinin koynuna sokmuştur. Vaktiyle Lefke tekfurunun kızı, Bilecik Rum beyi ile beraber yaşar, karısı bunu bildiği halde ses çıkarmaz, hatta buluşmalarını, sevişmelerini kolaylaştırdığı olurdu. Pazara çıkarılmış bir esire yüzünden iki tekfurun senelerce birbirlerine düşman olarak yaşadıklarını herkes bilir. Ne yazık ki ben de bunların arasında yuvarlanmaktan kendimi kurtaramıyorum.” (s. 223)

Anadolu'daki karışıklıkların arttığı, Selçuklu Devleti'nin gücünün tamamen bittiği, Moğol İmparatorluğu'nun baskısının güçlü bir şekilde hissedildiği 1300 yılı Kayı aşireti için önemli bir dönüm noktası olur. Bu elverişli ortamda bağımsızlığı ilan etmenin uygun olduğunu düşünen Osman Bey ve aşiretin ileri gelenleri Bilecik'te yaptıkları bir toplantıyla bunu gerçekleştirirler. 4 Cemaziyelevvel 699/27 Ocak 1300 tarihinde Kayı aşireti bağımsız bir beylik haline gelerek "Osmanlı" adını alır. Bu beyliğin başkanlığına da Osman Bey seçilir. Artık müstakil bir beylik haline gelmiş olan Osmanlıların ilk fethettikleri yerler ise Yenişehir, Yundhisar ve Köprühisar olur (1301). Bu gelişmeler tekfurların kendi aralarında tekrar toplantı yapmalarına neden olur. Bursa'daki toplantıda İstanbul'un (Bizans) da yardımıyla büyük bir ordu kurularak Osmanlı üzerine gidilmesi kararı alınır. 27 Temmuz 1302'de Koyunhisar Ovası'nda karşılaşan iki ordudan galip gelen yine Osman Bey olur. Yazar, Koyunhisar Savaşı'ndaki mücadelesi, hırsı ve kuvveti ile askerlerine örnek olan Osman Bey'e askerî açıdan da olumlu ve destanî bir bakış açısıyla yaklaşarak, savaşın kazanılmasında Osman Bey'in oynadığı rolün altını kalın çizgilerle çizer:

"Beylerinin böyle hayatını hiçe sayarak düşman hattına dalması, dilâverleri coşturdu. Şimdi savaşın en korkunç ve kanlı safhası burada başlamıştı. Türk dilâverleri bir çılgın gibi gözlerini bile kırpmadan ölüme ve zafere gidiyorlardı. Abdurrahman ile Karamürsel, Osman Bey'in böyle düşman içine dalmasını tehlikeli görmüşler ve geri çekilmesi ve ihtiyatlı bulunması için yalvarmışlardı.

"Aman beyzade, mukayyet ol. Vallah bizi öksüz bırakırsın."

Osman Gazi hiçbir şey dinlemiyordu. Naralar birbirini kovalıyordu. Kısa bir zamanda durum düzelmiş, sağ kanat yavaş yavaş düşmanı geriye atmaya muvaffak olmuştu, fakat bu kadarı kâfi değildi." (s. 696)

Bu mağlubiyet sonrası Bizans İmparatorluğu da Osmanlıyı ciddi bir tehdit olarak algılamaya başlar. Buna rağmen fetihlere ara vermeyen Osman Bey, Kite Kalesi ve Harman kaya'nın ele geçirilmesinden sonra en büyük hedef olarak Bursa'yı belirler. Osmanlılar 1314 yılından itibaren Bursa'nın fethi için hazırlıklara başlarlar. Fakat ilerleyen süreçte rahatsızlanan Osman Bey, Bursa seferini oğlu Orhan Bey'in gerçekleştireceğini aşiretin ileri gelenlerine ifade eder (1317). Aşiretin de uygun görmesiyle Orhan Bey, orduyla birlikte Bursa'ya doğru hareket eder. Osman Bey ise son aşkı olan, ölen Bilecik tekfurunun kızı Teodora ile istirahatata çekilir ve vaktini oğlunun muzaffer olabilmesi için Allah'a dua etmekle geçirir. Osman Bey'in rahatsızlanması ve Bursa'ya gidecek olan ordunun başına oğlu Orhan'ı geçirmesi yakınlarını, dostlarını, beyliğin ileri gelenlerini ve Kayı halkını derinden üzmüştür. Yazar bu noktada hâkim bakış açısıyla araya girerek, olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla Osman Gazi'nin millet ve devlet hayatında ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu vurgular ve Osmanlı devletinin temellerini atan Osman Bey'in karakterini şu şekilde aktarır:

“Osman Gazi, onlar için her şey demektir. O kadar alışmışlardı ki, su, güneş ve ekmek neyse Osman Bey de onlar için oydu. Hepsi de vücutlarını beraberce yıpratmışlar, uzun yıllar at üzerinde yalnkılıç hisarlarından hisarlara koşmuşlar, kan ve ateş içinde boğuşmuşlardı. Her birinde gaza meydanlarının nişanesi olan iki üç yara vardı, fakat Osman Bey daha çok yıpranmıştı. Üzerinde aynı zamanda bir devlet kurmanın sorumluluğunu da taşıyordu. Gözlerine uyku girmedığı geceler o kadar çoktu ki, mütemadiyen düşünüyordu. Sakin, soğukkanlı bir adam olmasına rağmen cengin en kızgın anlarında birden kendinden geçer, yirmi yaşında bir bahadır gibi ileriye fırlar ve zaferin kazanılmasında başlıca amil olurdu. Dilâverlerini kendi canı gibi sever ve onları lüzumsuz yere kırdırmazdı. Öz oğlu ile bir bahadırı ayırt etmezdi.” (s. 741)

Eserin vakası 1281–1317 yılları arasında geçmektedir. Vaka zincirinin içerisinde yer alan Ermeni Derbendi Savaşı (1285), Osman Bey’in, Ömer Bey’in kızı Mal Hatun (1281) ve Şeyh Edebalı’nın kızı Bâlâ Hatun (1286) ile evlenmesi,¹⁴⁷ Ekizce Mevkii’inde Birleşik Tekfur ordusuyla yapılan savaş (1286–1287), Ertuğrul Gazi’nin vefatı (1288), Kayı aşiretinin Bilecik’te müstakil bir beylik haline gelmesi (1300)¹⁴⁸ ve Koyunhisar Savaşı (1302) önemli hadiseler olarak görülmektedir. Romanda kronolojik bir sıralamayla verilen bu olaylar tarihî gerçekliği olan olaylardır ve tarihteki gerçekleşme sırasına uygun olarak esere yerleştirilmişlerdir.¹⁴⁹

Eserin şahıs kadrosu çok geniş olup, bu şahısların çoğunluğu yine tarihî gerçekliği olan karakterler olarak göze çarpar. Bunların dikkat çekenleri arasında Ertuğrul Gazi, Osman Bey, Saru Batı, Turgut Alp, Gündüz Alp, Dünder Bey, Ömer Bey, Konur Alp, Hasan Alp, Akça Koca, Samsa Çavuş, III. Gıyasettin Keyhusrev, Şeyh Edebalı, Mal Hatun, Bâlâ Hatun, Baykoca, Dursun Fakih, Gıyasettin Mesut, Tekfurlar Nikola ve Nikefor, Köse Mihal

¹⁴⁷ Tarihi kaynaklarda Osman Bey’in iki eşiyle ilgili bir tutarsızlık olduğunu görüyoruz. Uzunçarşılı, Osmanlı tarihlerinin Edebalı’nın kızından Orhan ve Alâettin’in doğdukları şeklinde bilgi verdiklerini ancak Orhan Gazi’nin 1324 tarihli vakfiyesinde Mal Hatun binti Ömer Bey kaydıyla bu hanımın Şeyh Edebalı’nın kızı olmadığını anlaşıldığını söyler. Uzunçarşılı, Edebalı’nın kızının adının Bâla Hatun olduğunu ve muhtemelen bu hanımın yalnızca Alâettin’in annesi olduğunu ifade eder. Son olarak Uzunçarşılı, Mal Hatun ile Bâla Hatun’un ayrı ayrı Osman’ın eşleri olduğunun malum olduğunu ve bunlardan Mal Hatun’un Orhan’ın annesi olduğunun anlaşıldığını tespit ederek, Osmanlı resmî kayıtlarının yanlış olarak Orhan’ın dedesi olarak Edebalı’yı gösterdiklerini ifade etmektedir. Feridun Fazıl Tülbetçi de eserinde, Uzunçarşılı’nın bu tespitlerine uygun olarak hareket etmiş ve şahıs kadrosunu bu bilgilere göre oluşturmuştur.

Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, 5. b., Ankara, TTKB, 1988, s.105.

¹⁴⁸ “An’anevî olarak Osmanlı devletinin kuruluş tarihi, 27 Ocak 1300 olarak tespit edilmiş ve II. Abdülhamit zamanında bu gün millî gün şeklinde kutlanmış, bu tarih bizim mektep kitaplarına 1299 olarak geçmiş ve Selçuklu Sultanı Alâeddin’in Orhan Gazi’ye istiklâl vermesi, daha doğrusu onu büyük uç beyi tanıması tarihi sayılmıştır. Fakat bu tarihin gerçek bir tarihî kıymeti olmadığı meydandadır. Bu tarih, ne Osman Gazi’nin cülus tarihi, ne son Selçuklu padişahının düşme tarihi, ne İl-hanlı metbûluğundan kurtuluş tarihidir. Binâenaleyh devletin kuruluşu olarak bu tarih kabule şayan değildir.”

Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. II, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 250.

Bununla birlikte son dönemlerde Osmanlı devletinin kuruluş dönemiyle ilgili bazı yeni çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların neticesinde Osmanlı devletinin kuruluş tarihinin 1302 yılı olması gerektiği gibi bir sonuca da ulaşıldığını belirtmemiz gereklidir. Bu görüşü ortaya atan ve temellendiren Halil İnalçık, Osman Gazi’nin 1302 yılında Koyunhisar’da Bizans İmparatorluğu ordusunu yenmesini, Osmanlı devletinin kuruluş tarihi olarak tespit etmektedir.

Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, 17. b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 12.

¹⁴⁹ Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 256-257./Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 103.

(Abdullah Mihal), Bizans imparatoru II. Andronikos Paleologos ve kızkardeşi Prenses Maria bulunmaktadır.

Mekân unsuru da yine coğrafi gerçekliğe uygun olarak ve Osmanlı beyliğinin genişleme yönünü gösterir bir şekilde eserin yapısına yerleştirilmiştir. Buna göre Ertuğrul Gazi'nin başında olduğu Kayı aşireti Söğüt ve Domaniç'i merkez seçerek yerleşmiş, ancak sonrasında İnönü, Eskişehir, Karacahisar, Bilecik, Yarhisar, İnegöl, Yenişehir ve Harmankaya'yı alarak Bursa kapılarına dayanmıştır. Bu yerler arasında Bilecik, aşiretin bağımsız bir beylik haline gelmesini sağlayan toplantıya ev sahipliği yapması açısından önem taşımaktadır. Vakanın içerisinde Selçuklu devletinin başşehri olmasından dolayı Konya'nın ve Şeyh Edebalı'nın köyü olması nedeniyle önemli olan, Eskişehir'in yakınlarında bulunan İtburnu köyünün adları da sıklıkla geçmektedir. Eserinde yer verdiği vakaların tarihî kronolojiye uygunluğuyla, tarihî gerçekliği bulunan şahıs ve mekân unsurlarıyla romanında tarihî altyapıyı gerçekçi bir şekilde oluşturan yazar, bazı dramatik unsurlar vasıtasıyla da eserinin kurgusal boyutunu oluşturmuştur. Bu dramatik yapı içerisinde iki durum dikkati çekmektedir. Bunlar aşk ve ölümdür. Aşk teması, eserde askerî ve siyasî mücadeleler arasında devamlı canlı tutulmuş ve olayların akışında sebep-sonuç ilişkisini kuvvetlendiren bir yapı unsuru olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Osman Bey'in Mal Hatun, Balâ Hatun ve Teodora ile olan ilişkisi, Abdurraman Bey'in Evdoksiya (Gül Hatun) ile, Turgut Bey'in Yorgiya ile ve Orhan Bey'in Holofira (Nilüfer) ile yaşadıkları aşklar dikkat çekicidir.¹⁵⁰ Ölüm teması ise özellikle Osman Bey'in kardeşi Saru Batı'nın oğlu Baykoca'nın ve Saru Batı'nın tekfurlarla yapılan savaşlarda ölmeleri ile Ertuğrul Gazi'nin hastalığından dolayı vefatı (1288) konu edilerek güçlü bir şekilde işlenmektedir.

Eserde idarî, askerî, insanî yönlerden Osman Gazi'ye ve Osman Gazi'den hareketle genel anlamda Osmanlı Beyliği'ne son derece olumlu, yüceltici ve destanî bir bakışın mevcut olduğunu görüyoruz. Aynı zamanda gerçekçi bir yaklaşımı da içeren bu bakış açısı içerisinde, Osman Bey'in yönetim tarzı ile Osmanlı Beyliği'nin hızla büyümesi arasında kurulan ilişki son derece dikkat çekicidir. Zira tarihî kaynaklarda Osmanlı Beyliği'nin kuruluş dönemi ve Osman Gazi'nin yönetim tarzı incelendiğinde eserdeki bakış açısıyla birebir örtüşen bilgilere rastlamaktayız. Buna örnek olmak üzere çalışmalarını bilhassa Osmanlı Klâsik dönemi üzerine yoğunlaştırmış olan Halil İnalçık'ın tespitlerine yer vermek doğru olacaktır. İnalçık,

¹⁵⁰Ahmet Hamdi Tanpınar *Beş Şehir* adlı eserinde, Osmanlı'nın kuruluşunda önemli rol oynayan bu aşklardan söz eder ve kuruluşa aşkın/sevginin güçlü bir şekilde sindiğini belirtir. Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Ankara, MEB Yayınları, 2001, s. 113-117.

15. yüzyılın ünlü tarihçisi Âşıkpaşazâde'ye de atıfta bulunarak Osman Gazi ve dönemi hakkında şunları ifade etmektedir:

“Osman, Germiyan tarafından gelen yağma akınlarına karşı bölge Hıristiyanlarını koruma görevini üstlenmiş, fetih olunan yerlerde yerli Hıristiyan halkı, köylü ve şehirliliyi istimâlet ile yerlerinde bırakıp korumuştur. “İstimâlet”, hoşgörü ile kendi tarafına kazanma anlamındadır. Osmanlı kaynakları, istimâletin, Osmanlı fetihlerinde ve devletin kolaylıkla yayılışında önemini vurgularlar. Âşıkpaşazâde (Bab 13) diyor ki: “Bu dört pâre hisarları (Bilecik, Yarhisar, İnegöl, Yenişehir) kim aldılar, vilâyetinde adlî dâd ettiler ve cemî’ köyleri yerli yerine gelüp mütemakkin oldılar. Vakitleri kâfir zamanından daha eyü oldu belki. Zira bundaki kâfirlerin rahatlığını işidüp gayri vilâyetlerden dahi adam gelmeye başladı.” Geyve fethinde (20. Bab) “halkını emn ü amân ile inandurdılar.” Rum halkı, İslâm’ın “zimmet” hukuku dairesinde koruma, Rum Ortodoks rahiplerinin ayrıcalıklarını tanıma, Osmanlı egemenliğinin hızla yayılış sırrını açıklar. İslâm devletinin egemenliğini kabul eden gayrimüslimler, “zimmi” haklarını kazanır, onların canını malını himaye ve dinlerini icrada serbestlik, devlet için dinî bir borçtur.”¹⁵¹

Ertuğrul Gazi oğlu Osman Bey'e 4,800 km² civarında bir toprak mirası bırakmıştır. Osman Bey'in, oğlu I. Murat'a bıraktığı toprak mirası ise yaklaşık 16,000 km kare olmuştur.¹⁵² Aradaki bu fark hem Osman Bey'in idareciliğini, gerçekleştirdiği stratejik fetihleri, devlet mekanizmasında yaptığı atılımları ve oluşturduğu hoşgörülü iklimi göstermesi bakımından hem de baba mirasının 43 yıl uğraşarak 3–3,5 katına çıkarıldığının tespit edilmesi açısından son derece önemlidir. İşte Osman Gazi'nin kendi şahsiyetinde topladığı kuruculuk vasfı ve yapıcı olma düşüncesidir ki aynıyla kendisinden sonraki Osmanlı hükümdarlarına da sirayet etmiş ve bu sayede Osmanlı devleti çok uzun bir müddet dünyaya hükmedebilme başarısını göstermiştir.

Feridun Fazıl Tülbentçi, eserinde Osman Gazi'nin devlet adamlığı yanında babalık tarafına, ilme olan saygısına ve bilim adamlarına verdiği değere de temas etmektedir. Osman Bey'in, büyük oğlu Orhan'ın ve ikinci oğlu Alâettin'in yetişmesinde hangi nitelikleri göz önünde bulundurduğu romanda şu şekilde ifade edilir:

“Oğullarının en büyüğü Orhan'ı tam bir cenk adamı olarak yetiştirmişti. İkinci oğlu Alâettin ise yaşının pek küçük olmasına rağmen devlet işlerinde bilgi sahibi olmuştu. Savaş meydanlarında pişen ağabeyi kadar cesur ve süratli karar sahibi değildi, fakat daha tedbirli ve daha ihtiyatlıydı. Bunda dedesi Şeyh Edebalı'nın de mühim rolü olmuştu.” (s. 733–734)

Böylece yazar, Osman Bey'in değerli bir aşiret reisi olmakla kalmayıp aynı zamanda iyi bir aile reisi olduğunu da göstermiş olmaktadır. Osman Bey ve onun idaresindeki beyliğin ilim adamlarına göstermiş olduğu ilgi ve yakınlık da yazarın bilhassa vurguladığı

¹⁵¹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I/Klasik Dönem (1302–1606):Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, 51. b., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 12-13.

¹⁵² Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 261.

noktalardandır. Çünkü Moğolların baskı ve zulmünden kaçan ilim adamları sığınılacak tek yer olarak kendilerine kucak açan Osmanlı Beyliği'ni bulmuşlardır. Şüphesiz ilim adamıyla ilme gösterilen bu saygı beylikten devlete geçiş aşamasında ve devletin güçlü hale gelmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Bütün bu hususlar yazarın olumlu ve yüceltici yaklaşımının farklı pencerelerden bakış açılarını yansıtmaktadır.

Eserle ilgili son olarak belirtilmesi gereken husus da Şeyh Edebali ve öğretilerinin etkisi gerçeğidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yaşayan, din âlimi ve ahi şeyhi olan Şeyh Edebali, hem Osman Bey'in kayınbabası olması hem de Osman Bey'in - her ne kadar gerçekliği tartışmalı da olsa - gördüğü kutlu rüyayı Osmanlı Beyliği'nin geleceğiyle ilişkilendirerek yorumlaması açısından eserde yer alır. Beyliğin genişleme süreci ve devlet haline gelme aşaması bu rüya yorumunun büyük oranda isabetli olduğunu gösterir. Yazarın bu noktada Şeyh Edebali'ye ve onun temsil ettiği tasavvufî anlayışa olumlu ve efsanevî yaklaştığı görülür. Bu yaklaşımın da tarihî süreçte yaşananlarla paralellik gösterdiğini ifade etmemiz yanlış olmaz. Çünkü 13. ve 14. yüzyılların Anadolu'sunda tasavvufî öğretiler ve bunların temsilcileri çok önemli bir işleve sahip olmuşlardır. Tekke ve zaviye şeklinde kurumsallaşan, somut bir hale bürünen bu yapı insanların ruhlarına, gönüllerine hitap ederek toplumun olgunluk seviyesini arttırmıştır. Adı geçen müesseseler bu fonksiyonlarıyla fark edilmesi gereken gerçek bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Kendi zamanlarının hem moral merkezleri hem de kâmil insan yetiştirme kurumları olan bu yapılar, her inançtan ve milletten insana salt insanlık açısından yaklaşarak farklı kültürler arası iletişimin kurulmasına katkıda bulunmuşlardır. Buradan hareketle eserde, Osmanlı beyliğinin kuruluşunda, kurumsal bir yapıya kavuşturulmasında ve hızla büyümesinde gerek bu yapıların gerekse de İslâmiyet'teki kutsal savaş anlayışının önemli bir rol oynadığı hissettirilmeye çalışılmıştır.¹⁵³ Zira buna bağlı olarak alp ve alp-erenlik kavramları da ön plana çıkmaktadır. Romanda olayların merkezinde yer alan Osman Bey ve yakın silah arkadaşları hep bu çerçevede görülebilecek olan şahsiyetlerdir. Halil İnalçık, yazarın bu bakış açısını şu tespitlerle doğrular niteliktedir:

“Başka deyimle, gazâ, İslâmî kutsal savaş, Osman'ı ve onun gibi bu ucda, savaşan alplar ve alp-erenleri harekete geçiren, “doyum” akınlarına anlam kazandıran kutsal ideolojidir. Başlangıçta Aygıt Alp, Turgut Alp, Konur Alp, Hasan Alp, Akça Koca, Samsa Çavuş gibi uc liderleri bağımsız

¹⁵³“Osmanlı devletinin kuruluş ve gelişmesinde gazâ ülküsü önemli bir etmendir. Sınır beylikleri toplumunun kültürü, sürekli gazâ ve Dârüİslâm'ın bütün dünyayı kapsayana dek sürekli yayılması ülküleriyle kuşatılmıştı. Gazâ, her türlü girişim ve özveri için esin kaynağı olan dinî bir ödevdi. Sınır toplumunda bütün toplumsal erdemler gazâ ülküsüyle uyumluydu.”

Bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)*, s. 12.

hareket ediyorlardı. Zamanla onlar, Osman Gazi'nin "yoldaş"ları oldular; zira Osman Gazi, çağdaş gözlemci Pacymeres'in kanıtladığı gibi, bu ucda en atılgan, en başarılı gazâ öncüsü durumuna gelmişti. Öbür yandan rivâyetin anlattığına göre, uc toplumunda, Babaî dervişlerin en saygın kişisi Vefâiyye halifelerinden Ede-Bali, Osman'a teberrükte bulunmuş, Tanrı'dan gazâ önderliği beşâretini vermiştir. (Ede-Bali'nin bu ucda Vefâiyye halifesi olduğunu çağdaş bir kaynak, Elvan Çelebi Menâkıbnâme'si açıklar, bkz. S. 22–23). Ede-Bali'nin Hânedâna Tanrı'nın dünya egemenliği bağışladığı hakkında çok rastlanan rüya motifi ise, kuşkusuz sonraları eklenmiş bir hikâyedir. Osman'ın ve sonra gelen Osmanlı sultanlarının Vefâiyye şeyhleriyle yakınlığı bir gerçektir.”¹⁵⁴

Kemal Tahir'in kaleme aldığı, ilk kez 1967'de yayımlandıktan sonra 1968 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yılın romanı ödülüne layık görülen *Devlet Ana* adlı eserde; Osmanlı'nın kuruluş yılları, aşiretten devlet haline geçiş sürecinde yaşanan siyasi ve sosyal olaylar ön plana çıkarılarak anlatılmaktadır.

Sen Jan şövalyelerinden Notüs Gladyüs, gemiyle geldiği Gemlik limanından Karacahisar yönüne doğru hareket eder. Amacı uç beyi Ertuğrul'un sınırlarındaki mağaralardan birinde yaşayan Cenevizli Keşiş Benito'yla buluşmaktır. Aynı zamanda Napoli kralının gayrimeşru çocuğu olan Notüs Gladyüs, dinlenmek için o civarda bulunan Issızhan'a gider. Notüs Gladyüs, Issızhan'dayken hanın işletmecisi Mavro ile Ertuğrul Bey ve beyliğine dair sohbete dalar. Eserin henüz başında geçen bu diyalogda Mavro'nun anlattıkları, Ertuğrul Bey'e ve onun başında bulunduğu beyliğe olumlu bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“İçlerinde ermişî var, dervişi var... Rum abdalları derler, Rum gazileri derler... Ertuğrul Bey'in savaşçısı, ev hesabına gelmez. Bekâr gazilerin beşi onu bir evde barınırçünkü. Savaşçı dervişlerin beşi onu bir zaviyeye birikmiştir. Rum abdallarına geldi mi, dam, çadır tanımaz bunlar, ağaç gölgesinde, ot yığnında eğleşirler. Ezraile elense çekmiş, gözü kara yiğitlerdir her biri... Karıları bile dövüşkendir Ertuğrul Bey'in... Bunlara <<Rum bacıları>> derler, başkanları, Demircan eniştemin anası Bacıbey'dir.”¹⁵⁵

Kısa bir süre sonra Notüs Gladyüs'ün esas beklediklerinden Türkopol Yüzbaşı Uranha ile hemen onun ardından da Keşiş Benito hana gelirler. Üçünün de ortak amacı Ertuğrul Bey'in iyi savaş atlarını çalmak ve karışıklık yaratarak uç topraklarındaki huzuru bozmaktır. Şövalye ve yüzbaşı Ertuğrul Bey'in atlarını çalmayı başarırlar ancak bunu yaparken hem Ertuğrul Bey'in at eğitimcisi Demircan Bey'i hem de nişanlısı ve aynı zamanda Issızhan'ı işleten Mavro'nun ablası Liya'yı öldürürler. Demircan Bey ve Liya'nın cesetlerini Ertuğrul Bey'in torunu Orhan görür. Orhan'la birlikte atların olduğu yere giden arkadaşı Kerim Çelebi, ağabeyi Demircan Bey'i Karacahisarlılara ait bir okun öldürmüş olduğunu fark eder. Rum bacılarının başkanı ve “Bacıbey” lakaplı Devlet Hatun'un büyük oğlu Demircan

¹⁵⁴İnalçık, *Devlet-i Aliye (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I/Klâsik Dönem (1302–1606):Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, s. 11.

¹⁵⁵ Kemal Tahir, *Devlet Ana*, 17. b., İstanbul, Tekin Yayınevi, 2003, s. 23. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Bey'in öldürülmüş olması Bitinya Uç Beyi Ertuğrul'un kışlağı Söğüt'te üzüntüyle karşılanır. Nakris hastalığından muztarip olan Ertuğrul Bey, bu hadiseden sonra epeydir kendisine vekâlet eden oğlu Kara Osman Bey'in Şeyh Edebalı'ye gitmesini ister. Eserde Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey'e; fizikî görünüm, sahip olduğu meziyetler ve askeri nitelikler bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Osman Bey, orta boyluydu ama, geniş omuzlu, kalın pazılıydı. Kollarının bacaklarının, gövdesine göre uzunluğu, doğuştan iyi savaşçı, iyi binici olduğunu gösteriyor; çatık kaşları, kemerli burnu, köşeli çenesi, tuttuğunu koparma gücünü, biçimli ağzının ucundaki yumuşak gülümseme, gerektiği zaman insanların suçlarını bağışlama yeteneğini meydana koyuyordu.” (s. 116)

Demircan Bey'in öldürülmesi, Ertuğrul Bey'le uzun zamandan beri beylik mücadelesi veren kardeşi Dünder Bey'i de harekete geçirir. Ertuğrul Bey'in beş altı yıldır sürdürdüğü barışçıl politikayı eleştiren Dünder Bey, baskın ve savaş stratejisinin benimsenmesini ister. Olaydan sonra yapılan araştırmalarda Demircan Bey'i katledenlerin Karacahisar'a gittikleri anlaşılır. Meselenin görüşülmesi için hemen o gece toplantı yapılır. Ancak bu konunun görüşüldüğü sırada çadırında hasta yatan Ertuğrul Bey'in vefat ettiği, beyin kan kardeşi Akça koca tarafından haber verilir. Bu üzücü haber üzerine babasına vekâlet eden Osman Bey, daha toplantı bitmeden beyliğe seçilir. Ertesi gün, üç sene evvel talip olduğu kızını kendisine vermeyen Şeyh Edebalı'ye gitmeye olumlu bakmayan Osman Bey, Akça Koca'nın da telkiniyle İtburnu'ndaki ünlü Ahi Şeyhi Edebalı'nın tekkesine gider. Tekkenin kapısında Dursun Fakı tarafından saygıyla karşılanan Osman Bey, beyliğini tebrik eden Şeyh Edebalı'ye devlet işleriyle ve gelecekteki planlarıyla ilgili görüşlerini aktarır. Eserde Şeyh Edebalı'nın vefat eden Ertuğrul Bey için, oğlu Osman Bey'e yapmış olduğu değerlendirmeler, Ertuğrul Bey'e hem karakter ve sahip olduğu özellikler hem de idareciliği yönünden olumlu bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“ — Baban rahmetli, büyük savaşçıydı, dünyaya gücü yeter yiğitlerdendi. Dileseydi, at sırtından hiç inmez, vilâyetler bozar, basıp çarpıp yurtup koparıp ortalığa dehşet salarak hazineler toplardı. İstemedi, para bırakacağına saygılı ad bıraktı.

İçini çekerek daldı biraz, sesi gürleştirdi:

— Benzeri bulunmaz adam güdücülerdendi. Sertliğin gerektiği yerde sertti çelik kadar, yumuşaklık gereken yerde yumuşaktı pamuk gibi... İyileri incitmez, kötülerini undurmazdı. Uzak umutluydu, çünkü sabırlıydı. Kavrayışı, bağışlayışı tez, öfkesi, cezalandırması yavaştı. Okuma-yazma bilmezdi ama öğütlerden en yararlıyı hemen seçer, uygulamada hiç duraklamazdı. Olmaya ki, tuttuğu yolun yanlışlığı ispatlana...” (s. 170)

Sohbet sırasında Osman Bey'in, zayıflamış olan Selçuklu devletinin merkezi Konya'dan ziyade batıya yönelmek istemesi Şeyh Edebalı'yi çok şaşırtır. Yazarın, bu

şaşkınlık esnasında Şeyh Edebalı'nın Osman Bey hakkında düşündükleri vasıtasıyla da Osman Bey için olumlu ve yüceltici bir bakış açısını ortaya koyduğu görülmektedir:

“Edebâli <<bazı işlerin bilmeyenlere kolay geldiği>> suçlamasıyla sersemlemiş, deminden beri küçümsediği Osman'ın, bu zamana kadar gördüğü çeşitli insanlardan hiç birine benzemediğini, birdenbire fark ederek telâşlanmıştı. Hayır, babası Ertuğrul Bey'den de başkaydı bu Türkmen delikanlısı, belli ki, kolay çekilip çevrileceklerden değildi. Bunca yıllık insan tanıma tecrübesiyle bunu şimdiye kadar nasıl olup da fark edemediğine şaşıyor, kendisine karşı olan güveni sarsılıyordu.” (s. 175)

Bu görüşmeden sonra Söğüt'e dönen Osman Bey, büyük bir hışımla oraya gelen Karacahisar tekfuru Aksantos'un kardeşi Filatyos ile karşılaşır. Yapılan görüşmede Demircan Bey'i öldürenlerin Karacahisar'la Söğüt'ü birbirine düşürmek istedikleri anlaşılır. İki taraf da gerekli tedbirlerin alınmasını kararlaştırıp görüşmeyi bitirirler. Bu arada Söğüt'ün demircisi Kaplan Çavuş'un yakın dostu gezgin ozan âşık Yunus Emre, Söğüt'e gelir. Uzun zamandır görüşmeyen iki dost koyu bir sohbeta dalarlar. Yunus Emre, gelirken Şeyh Edebalı'nın tekkesinde kaldığını, kaldığı gece Osman Bey'le ilgili bir rüya gördüğünü ve Şeyh Edebalı'nın de bu rüyayı olumlu tabir ettiğini arkadaşına anlatır. Aslında, bu rüyadan manevî olarak haberdar olan ve bunu Allah'ın bir işareti olarak düşünen Şeyh Edebalı, Yunus Emre'yi Osman Bey'e müjdecî olarak göndermiştir. Kaplan Çavuş bu müjdenin Şeyh Edebalı'nın kızı Balkız Hatun'la ilişkili olduğunu anlar. Daha sonra konuşma başka bir konuya kayar. Kaplan Çavuş, bir Moğol binbaşısından öğrendiği ateş tozunu ve geliştirmeye çalıştığı delikli demiri yakın dostuna anlatır. Kaplan Çavuş ideal haline getirdiği bu iş için Eskişehir'den Söğüt'e göç etmiştir. Ayrıca Söğüt'e yakın mağaralardan birinde yaşayan Kamagan Derviş de çeşitli usullerle ateş tozu yapmış ve Kaplan Çavuş'a vermiştir. Yunus Emre'nin getirdiği müjdeyi alan Osman Bey, üç yıl öncesinde olduğu gibi yine Eskişehir Sancak Beyi Alışar'ı, Balkız Hatun'u istemek için Şeyh Edebalı'nın tekkesine gönderir. Ancak Bal Hatun'da (Balkız) gözü olan Alışar Bey, Şeyh Edebalı'ye gittiğinde kızını kendisine ister. Şeyh Edebalı'nın reddetmesi üzerine de kızı kaçırmaya niyetlenir. Alışar Bey, Kadı Hüsamettin Efendi'nin (Hophop Kadı) bağlantı kurduğu Moğol ordusundan çıkma eşkıya Çudaroğlu'yla görüşür. Çudaroğlu da beraberinde getirdiği Notüs Gladys ve Türkopol Yüzbaşısı Uranha ile Bal Hatun'u kaçırmaya çalışırlar. Ancak Çudaroğlu ve yanındakilerin bu girişimi sonuçsuz kalır çünkü yolda karşılarına çıkan dervişler onları engellerler. Şeyh Edebalı, yaşananlardan ve işin iç yüzünden Osman Bey'in haberdar edilmemesini, meseleyle kendisinin ilgileneceğini, Osman Bey'le sancak beyinin arasının bozulmaması gerektiğini ifade eder. Sancak Beyi Alışar, Osman Bey'i de kandırmış ve Şeyh Edebalı'nın kızını yine vermediğini söylemiştir. Ancak çok geçmeden gerçekleri öğrenen Osman Bey, Alışar Bey'le

görüşmek için İnönü Voyvodası Nurettin Bey'in konağına gider. Davetli olan Alışar Bey ise görüşmeye gecikir. Kısa bir süre sonra voyvodanın konağı Karacahisar tekfurunun kardeşi Filatyos, Alışar Bey, Eşkiya Çudaroğlu, Harmankaya Tekfuru Kosifos Mihaelis (Köse Mihal), Şövalye Notüs Gladyüs ve Türkopol Yüzbaşısı Uranha tarafından kuşatılır. Sonunda Osman Bey ve adamları, konağı kuşatanlarla çatışmaya girerler. Söğüt'ten yardımcı kuvvetlerin de gelmesiyle Alışar Bey ve yanındakiler mağlup edilir. Bu hadiseden sonra Osman Bey, Gündüz Bey, Gündüz Bey'in oğlu Bayhoca, İnönü Voyvodası Nurettin Bey, Mavro, Kerimcan ve Orhan Bey Şeyh Edebali'nin tekkesine giderler. Eserde, henüz 13 yaşında olan Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'e de kişilik yapısı bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Osman Bey de, on üç yaşındaki oğluna değme pişkin savaşçılardan, bölük başılardan daha çok güvenmekteydi. Orhan'ın özelliği, emirlere kesinlikle uyması, ama arkalarını da hiç bırakmamasıydı. Bu emrin bağlı olduğu olayı sık sık ölçüp biçer, yakın uzak ilintilerini yeniden birbirine vururdu. Bu da ona, hem iyi bir uygulayıcı, hem de, sırasında kendi aklını kullanan değerli bir başbuğ yeteneği veriyordu.” (s. 237)

İnönü'deki vuruşmayı duyan Şeyh Edebali, barış ortamının bozulmuş olmasına üzülür. Ama bu üzücü hadiseyi mutlu bir olay takip eder ve Osman Bey, Şeyh Edebali'nin kızı Bal Hatun'la evlenir. Osman Bey'le Bal Hatun'un evlenmesinden sonra bahar mevsiminin gelişiyle birlikte söğüt halkı yaylağa doğru göç etmeye başlar. Ancak Karacahisar Tekfuru Filatyos'un, Çudaroğlu çetesiyle işbirliği yaparak Söğüt halkına pusu kurduğunun öğrenilmesi üzerine göç durdurulur. Durumu tehlikeli gören Osman Bey, Söğüt'e dönüş kararı verir. Sonrasında Osman Bey ve Şeyh Edebali, Konya'ya bir haberci göndererek Selçuklu Sultanı Mesut Bey'den askerî yardım talep ederler. Fakat bu talep olumlu karşılanmaz. Haberci olarak gönderilen Kaplan Çavuş ise başka bir haber getirir ve Moğol tahtında oturan Abakaoğlu Argun İlhan'ın vefat ettiğini bildirir. Moğol devletinde taht kavgasının yaşanmaya başladığının göstergesi olan bu haber üzerine Osman Bey ile Şeyh Edebali bu siyasî boşluktan faydalanmaya karar verirler. Zaman geçirmeden harekete geçen Osman Bey önce Karacahisar'ı sonra da Eskişehir Sancağı'nı fetheder. Bu durum, civarda bulunan diğer tekfurları çok endişelendirir. Tekfurlar, eskiden beri Osman Bey'e dost olan Bilecik Tekfuru Rumanos'un, Yarhisar tekfurunun kızı Lotüs'le evlenme arifesinde olmasını, Osman Bey'in ortadan kaldırılması için önemli bir fırsat olarak görürler. Yapılan plan çerçevesinde Osman Bey, pusuya düşürülmek maksadıyla düğüne davet edilir. Ancak kendisine kurulan tertibi önceden haber alan Osman Bey, pusudan rahatlıkla sıyrılır. Sonrasında ise sırayla Bilecik, İnegöl ve Atranos Hisarlarıyla Yarhisar Osman Bey tarafından fethedilir. Bu fetihler sırasında damadının yanında yer alan Şeyh Edebali, Osman Bey'in giderek babası Ertuğrul Bey'e

benzemeye başladığını düşünür. Eserde, Şeyh Edebali'ye izafe edilen düşünceler vasıtasıyla Osman Bey' e bilhassa askeri yönden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Edebâli, damadını, savaşa hazırlanırken ilk defa görüyor, sezdirmeden ölçüp biçiyordu. Kara Osman Bey, birden insanı gerçekten şaşırtacak kadar rahmetli babası Ertuğrul Gazi'ye benzemişti. Ertuğrul Bey de vuruşma önceleri böyle heybetlenir, görünüşü, en yüreksiz savaşçılara bile güven, cesaret, vuruşma isteği verirdi.” (s. 425)

Yaşanan hadiseler Yarhisar tekfurunun kızı Lotüs'e (Lülüfer) âşık olan ve sevdiği kızın zorla da olsa tekfur Rumanos'la evlendirilecek olmasına içten içe üzülen Orhan Bey'i çok sevindirmiştir. Hisarların fethedilmesi, düşmanların birer birer mağlup edilmesi Söğüt'ü şenlik yerine çevirir. Osman Bey, gösterdiği yiğitlikten ötürü Kerimcan'ı Yarhisar'a subaşı olarak tayin etmek ister. Ancak savaşçılığa bir türlü ısınamayan Kerimcan, Şeyh Edebali'nin Bilecik'te kuracağı medresede molla olmak istediğini söyleyerek yapılan teklifi kibarca reddeder. Annesi Bacıbey Devlet Hatun, ağabeyinin intikamını alan oğluna tekrar mollalığa dönmek istediği için çok kızar fakat daha fazla da üstüne gitmez.

Romanın vaka zamanı 1290 yılıdır. Geniş bir şahıs kadrosuna sahip olan eserde tarihi gerçekliği bulunan karakterlerin yoğun olduğu görülmektedir. Vakanın gelişiminde bunlardan Ertuğrul Bey, Kara Osman Bey, Orhan Bey, Yunus Emre, Hayma Hatun, Bal Hatun, Şeyh Edebali, Akça Koca, Mal Hatun, İnegöl Tekfuru Aya Nikolas, Harmankaya Tekfuru Kosifos Mihaelis (Köse Mihal), Yarhisar Tefuru Senyör Hrisantos, Gündüz Alp, Lotüs (Lülüfer), Moğol Sultanı Abakaoğlu Argun İlhan, Selçuklu Sultanı Mesut, Bayhoca ve Dünder Bey ön planda gelirken; kurmaca şahsiyetler olarak ise Bacıbey Devlet Hatun, Kerim Çelebi (Kerimcan), Kamagan Derviş, Türkopol Yüzbaşısı Uranha, Şövalye Notüs Gladys, Keşiş Benito, Kaplan Çavuş ve Eşkiya Çudaroğlu dikkati çekmektedir. Yazarın, bu eserinde fazla sayıda karaktere yer vermesi ve bu karakterlerden önemli bir kısmını kahramanlaştırması son derece önemli gözükmektedir. Çünkü Kemal Tahir, kendi düşüncelerini ortaya koymak için yarattığı kahramanlardan fazlasıyla yararlanmaya çalışan bir yazardır.¹⁵⁶ Eserin mekân unsuru beyliğin yayılmasına paralel olarak genişleme göstermektedir. Beyliğin kışlağı ve yaylağı olan Söğüt ile Domaniç; daha sonra fethedilen yerlerden Bilecik, İnönü, Yarhisar, Karacahisar ve Eskişehir coğrafi gerçekliği olan yerler olarak öne çıkmaktadır. Beyliğin yerleşmiş olduğu bölge için eserde “Bitinya” ismi de kullanılmaktadır. O dönem için Anadolu'nun kuzeybatısında bulunan tarihsel bölgeye verilen ad olan “Bitinya”; bugünkü Bursa, Kocaeli,

¹⁵⁶Argunşah, *Türk Edebiyatında Tarihi Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*, s. 162.

Sakarya, Bilecik, İznik, Düzce, Yalova, Bolu, Kastamonu, Bartın ve Zonguldak illerini içine almaktadır.

Eserde Ertuğrul Bey'e, Osman Bey'e, Orhan Bey'e idari, askeri ve kişilik özellikleri bakımından son derece olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu çerçevede Ertuğrul Bey'in adaletli, hoşgörülü ve savaşçı yapısına temas edilirken; Osman Bey'in de kurucu vasfına, stratejik hamlelerde bulunma gücüne, sahip olduğu vizyona ve keskin zekâsına vurgu yapılmaktadır. Vakanın geçtiği sıralarda henüz çocuk yaşta olan Orhan Bey'in ise emre bağlı olması, güvenilir olması ve aklını her daim kullanabilmesi gibi özellikleri öne çıkarılmaktadır. Tarihi kaynaklarda yer alan genel bilgilere başvurulduğunda yazarın bu bağlamdaki bakış açısının isabetli olduğu görülmektedir.¹⁵⁷

Kemal Tahir ileride devlet haline gelecek olan beyliğe, sadece yönetici konumunda bulunan bu isimlerle değil, bunların dışındaki bazı unsurlarla da olumlu bakış açısını yansıtmaya çalışmaktadır. Bu unsurlardan en dikkat çekici olanı ise ahilik teşkilâtıdır. Eserde ahilik kurumu; devlet-halk ilişkisini güçlendiren, toplumu belli unsurlar dâhilinde olumlu yönde şekillendiren, halkın üretim gücünün artırılmasına yardımcı olan, eşraf-esnaf-halk üçgenindeki hukuki ve ahlâki çerçeveyi oluşturan bir yapı olarak ortaya konulmaktadır. Sosyal yapıdaki dinamizmi ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlayan bu esaslar, eserde, ahilik teşkilâtına girişte yapılan bir tören vasıtasıyla şöyle ortaya konulmaktadır:

“Bundan böyle sana şarap içmek, kemik ataraktan kumar oynamak yoktur. Gammazlık, kasıntı, karalamak yoktur. Kıskanmayacaksın, kin tutmayacaksın, zulmetmeyeceksin!... Yalan söylemek, sözden dönmek, namusa kötü bakmak gayet ayıptır ve de yoktur. Ellerin günahını görmezden geleceksin! Pintilik yoktur, hele hırsızlığı akla getirmek bile yoktur. Kuşanacağıın kuşağın onurunu bil! Kılıç erliğine soyunmaktasın. <<Ali'den üstün yiğit ve de Zülfikâr'dan üstün kılıç olmaz.>> denilmiştir. Çabala ki, bu basamaklara yanaşabilesin!” (s. 87)

Kemal Tahir'in ahilik kurumu için ortaya koyduğu yaklaşımın da, tarihi bilgilerle büyük ölçüde örtüştüğünü görmekteyiz. Bu hususta, Halil İnalçık'ın konuyla ilgili tespitlerinin hatırlanmasının yeterli olacağını belirtmemiz gerekmektedir.¹⁵⁸

Kemal Tahir'in Osmanlıya dair olumlu bakış açısını yansıtan diğer bir unsur da esere koyulması uygun görülen “Devlet Ana” adıdır. Çünkü yazar tarafından bilinçli bir şekilde tercih edilen bu başlık, ‘Ana’nın insan hayatındaki yerine paralel olarak Osmanlı’da devletin ‘şefkat’ özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda ‘Rahman Devlet’ olarak

¹⁵⁷Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 100-128.

¹⁵⁸Geniş bilgi için bkz. İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, s. 37-42.

yorumlanabilecek olan bu yapının, aynı zamanda bir sığınak olarak da değerlendirilebileceği söylenebilir.¹⁵⁹ Yazar temel anlamda, kuruluş aşamasındaki beyliği ‘ana’ imajı çevresinde ele almış ve bu noktadan hareketle bakış açısını oluşturmuştur.

Kemal Tahir’in, eserinin yayımlanmasından sonra Selim İleri’yle yapmış olduğu bir söyleşide, *Devlet Ana*’yı yazma amacına dair söyledikleri de eserdeki bakış açısı bağlamında son derece dikkat çekicidir:

“Ben *Devlet Ana*’da herhangi bir topluma onur verecek bir tarihsel başlangıcımız olduğunu ve buna layık insan birikimine sahip olduğumuzu belirlemek istedim. Anadolu insanının taşıdığı potansiyele duyduğum sonsuz saygıyı dile getirmeye çalıştım. Karşımıza çıkanlar sanırım bunu kabul etmeyenlerdir. Bunlar, cevheri özel yöntemlerle çürütülmek istenen bir toplumda elli yıllık tarihle var olunur, yaşanabilir sananlardır.”¹⁶⁰

Aynı noktaya romanla ilgili yazdığı inceleme yazısıyla Berna Moran da temas etmiş, yazarın amacının, Türkiye’de çökmüş bir imparatorluğun yarattığı aşağılık duygusunu silmek ve Osmanlı insan tipini, onun erdemlerini, devlet kurma yeteneğini belirtmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁶¹ Bu amaç ise *Devlet Ana*’yı, yazarın kaleme aldığı yakın geçmişe ait olan ve tarihsel doğruluk kaygısı ağır basan diğer romanlardan ayırmış (*Kurt Kanunu*, *Yorgun Savaşçı*, *Yol Ayrımı* gibi); daha çok idealist bir çizgiye yaklaştırmıştır.

Asıl adı Mehmet Samih Fethi olan; M. Turhan, Bedrettin Mümtaz, Halil Rüştü, Samih, S., M.S. imzalarını kullanan M. Turhan Tan’ın¹⁶² kaleme aldığı ve ilk kez 1931 yılında yayımlanan *Gönülden Gönüle* adlı romanda Osmanlı Devleti’nin kuruluş sürecindeki ilk dönemleri ile Orhan Bey’in başta olduğu bu zaman diliminde yaşanan hadiseler/zaferler anlatılmaktadır. Turhan Tan, daha eserin vakasının anlatımına tam olarak geçmeden Batılıların tarih anlayışını eleştirerek; Batılı tarihçilerin, sanatkârların gerçek olmayan olayları sanki gerçekmiş gibi sunduklarının, bazen de gerçekte olan hadiseleri ve şahsiyetleri olduğundan çok fazla büyüterek aktardıklarının altını kalın çizgilerle çizme gereği duyar. Turhan Tan buna örnek olmak üzere Fransızların ünlü Kralı Şarlman’ın (Charlemagne) yeğeni ve asilzâdelerinden olan, sonradan adı kılıcıyla birlikte efsaneleştirilerek kahramanlaştırılan Roland’ı örnek verir. Yazar, buradan hareketle kendisinin de içinde bulunduğu ve Türk tarih yazımına gerek bilimsel gerekse de edebî bağlamda katkıda bulunan şahsiyetlerin böyle bir yola tevessül etmediklerini, hangi türde olursa olsun ortaya konulan eserlerde gerçekliği

¹⁵⁹ Sezai Coşkun, *Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir* (İnsan, Eser, Fikir), İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 353.

¹⁶⁰ Coşkun, *a.g.e.*, s. 351.

¹⁶¹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, 19. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 212.

¹⁶² *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. II, 2. b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 937.

bulunan tarihî malzemenin kullanıldığını, bir mübalâğa yapılmışsa da bunun seviyesinin belli ölçütler çerçevesinde oluşturulduğunu özellikle belirtir. Aslında eserin daha sonraki kısımlarında yazarın Osmanlıya dair nasıl olumlu bir bakış açısı ortaya koyacağını da gösteren şu mukayese içeren ifadeler, bu bakımdan son derece dikkat çekici görünmektedir:

“Biz, iltizamî tafsilatımızla hep bu hakikatı göstermek istiyoruz. Avrupa, mütehevvir (öfkeli-hiddetli) Roland’ın şarkılarını hâlâ bir hamaset destanı olarak terennüm ediyor. Roland kimdir ve ne yapmıştır? Bu soruların doğru cevabı “hiç!”tir. Şarlman’ın yeğeni olduğu bile henüz lâyıkıyla tevsik edilemeyen bu efsanevî adamın bıyığından kılıcına kadar her şeyi için bir neşide, bir şarkı vücuda getirilmiş ve bunlar on asırdan beri koca bir kavmin dilinde gezmekte bulunmuştur. Hâlbuki bizim alplarımız, bizimkahramanlarımız nemusannadır, ne muhayyel! Kocaeli vilâyetimiz, Akça Koca’nın lâyemut bir heykeli hâlinde yanı başımızda duruyor. Daha düne kadar Abdurrahman gazinin ismini taşıyan Kartal kazası, o büyük kahramanın birçok hatıratını köylerinde muhafaza ediyor. Bizim için onların yüksek hareketlerini ispat etmek değil, o hareketlerin bu asırda da milletimize şeref getirecek kısımlarını yapmaya çalışmak lazımdır.”¹⁶³

Osmanlı Beyliği’nin Bursa’ya fethetmesinde büyük rol oynayan Kunur, Akça Koca ve Abdurrahman Alpler, yine fethin manevî önderleri olan Abdal Murat, Duğlu Baba (Tavlı Baba), Abdal Musa (Ahi Musa) ve Geyikli Baba (Âhu Baba)’yı Uludağ eteklerinde ziyaret ederler. Akça Koca, devşirme usûlüyle asker elde edilmesinden, Kunur Alp de Türk erkeklerinin Rum kızlarla nikâhlanmasına izin verilmesinden dert yanarlar. Alplerin bu eleştirilerindeki ortak hedef ise Çandarlı’nın icraatlarıdır. Ancak abdallar ve özellikle de Geyikli Baba onlara mantıklı açıklamalar yapar ve alplerin farklı bir bakış açısına sahip olmasını sağlarlar. Eserde alplar ile abdal/dede/ahiler arasında geçen bu sohbet vasıtasıyla, Osmanlı’nın kuruluşunda önemli bir role sahip olan bu iki kesimden alplere sahip oldukları askerî donanım, dürüstlük ve cesaret; abdallara da manevî kuvvet, marifet ve bilgelik açısından son derece olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Evet; onlar da, dedeleri, babaları ve bütün Türk muharipleri gibi kendilerinden yüksekleri, kendilerinden kuvvetli olanları kıskanmamışlar, doğruluktan zerre kadar inhıraf etmemişler, yalan söylememişler, hiçbir yerde ve hiçbir sebeple iki yüzlülük göstermemişlerdi.” (s. 17)

“Fihakika apdallar da birer cihangirdi. Kimi Horasan’dan, kimi İran’dan gelen bu zeki Türkler, uzun ömürlerinin her anını bir tecrübe ve bir müşahede-i arifâneyle geçirdikleri için görüşlerinde isabet, reylerinde rezanet vardı. Taşdıkları muharip ruhuyla muhite intibak ettikleri gibi zekâlarındaki yükseklik, tecrübelerindeki genişlikle de hem-muhit oldukları insanların fevkinde yükseliyorlardı.” (s. 24)

Bu arada Osmanlı Beyliği’nin Beyi olan Orhan Bey’in evlendiği Yarhisar Tekfuru’nun kızı Nenofar — ki evlendikten sonra Nilüfer adını almıştır — çocukluk arkadaşı, Aydos hâkiminin kızı Teofano’yu Bursa’ya davet etmiştir. Teofano, Bursa’ya geldiğinde Nenofar’ın Türkler hakkındaki övgü dolu sözlerinin doğru olduğunu görür. Eserde Nenofar (Nilüfer) ile

¹⁶³ M. Turhan Tan, *Gönülden Gönüle*, İstanbul, Agâh Sabri Kitabevi, 1931, s. 11-12. (Alıntılar bu baskıdandır.)

yakın arkadaşı Teofano arasındaki mektuplaşma vasıtasıyla bilhassa Nenofar'ın (Nilüfer) ağzından Osmanlıya olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığını görmekteyiz. Nenofar mektuplarında kocası Orhan Bey'in, savaşta hakiki bir ejder, evde ise tam bir melek olduğunu, Türklerin karakteri düşünüldüğünde meziyet sayılamayacak bu özelliğin aslında her Türk'ün meşrebi olduğunu, Orhan Bey ile alpların Rumların ismi olup cismi olmayan kahramanları Agamemnonlar'dan, Aşiller'den, Herkül'lerden çok daha üstün olduğunu hatta Türklerin at uşaklarının bile Rumların kutsal saydıkları mitolojik kahramanlardan üstün olduğunu anlatır.¹⁶⁴ Bu kadarla yetinmeyen Nenofar (Nilüfer), Osmanlıların/Türklerin yaşayışı, hayat anlayışı, kültürleriyle Bizanslılarınkini de karşılaştırarak Osmanlıyı bu yönlerden de üstün tutar. Eserde Osmanlıya dair olumlu bakış açısını yansıtmaya devam eden bu değerlendirmeler Nenofar'ın (Nilüfer) ağzından şu şekilde dile getirilir:

“Bizans sarayını da, Türk haymelerini de gördüğüm için bu hükmümü bilerek ve anlayarak veriyorum. Saraylardaki hayat, süfliyetin sırmalara bürünmesinden başka bir şey değildir. Buradaki yaşayışta insaniyetin şekl-i aslisiyle tecellisi demektir.

(...)

Lâkin bu fakr içinde ne büyük bir servet-i hissiye, ne muhteşem bir gına-yı kalp var! Bizans imparatorluğunun payitahtı bile zevcimin bir bakışıyla zelzele geçirirken ve civarımızdaki kaleler, şehirler birer birer Türk silâhına ram olup giderken ne kocamın ne arkadaşlarımın yüzlerinde gururun galiz gölgesi görülmez. Kibir, çalım, nümayiş ve tefahür, tıpkı altın ve elmas gibi onlarca menfur.” (s. 44-45)

Yazar roman kurgusu içinde, bir tekfur kızı olan Nilüfer Hatun'a yazdırdığı bu satırlarla Türkleri ancak aralarında yaşayanların tanıyabileceklerini yansıtmak istemiştir. Böylelikle ötekinin kendisiyle Türkleri özdeşleştirebileceğine dikkat çekmiştir.

Yazar, Osmanlıya olan olumlu yaklaşımını Teofano'nun Nenofar'a (Nilüfer) yazmış olduğu cevabî mektup üzerinden de sürdürür. Bu noktada yazarın Teofano'nun ağzından, Rumlarla mukayese etmek suretiyle Osmanlıların/Türklerin adil oluşlarına, mütevazı yapılarına ve askerî niteliklerine temas ettiği görülmektedir. Bu mektubun başında Teofano öncelikle, Nenofar'ın daha evvel kendisine yazmış olduğu mektupta dile getirdiği şu ifadeleri zikreder:

“ — Her Türk böyle mükemmeldir. Zevcimin herhangi bir Türk'ten zerre kadar farkı ve kimseye karşı faikiyeti olmadığına yemin ederim. O âdildir ve her Türk harp sahnesinde aynı mümtaziyeti gösterir. O, yerinde halim ve yerinde şedittir. Türklerin hepsi bu iki zıt hasleti nefislerinde cem etmişlerdir.

Münakaşamız başlamıştı.” (s. 68)

¹⁶⁴ Tan, a.g.e., s. 38.

Daha sonra da kendi babası da dâhil olmak üzere mensup olduğu milleti yani Rumları son derece olumsuz bir bakış açısıyla şöyle tasvir ederek içinde bulunduğu hayal kırıklığını anlatmaya çalışır:

“*Keşke gelmeseydim, keşke görmeseydim. Artık Aydos hâkiminin bir Türk’e at uşağı bile olamayacağını, Rumların iri kıyım birer salyangozdan, dilli birer sümüklü böcekten başka bir şey olmadıklarını anlamış bulunuyorum. Bu anlayış; zirvelerden, göz karartıcı şahikalardan düşmek gibi bir şey oldu. Gururum kırıldı, neşem parçalandı.*” (s. 83)

Teofano’nun Bursa’da olduğu sırada Osmanlılar, Bizanslı Rumları Plekanon (Maltepe) Savaşı’nda mağlup ederler. Bu savaşta esir alınan Rumların nasıl bir korku yaşadıklarını Teofano yakından görür. Gördükleri ve duyduklarının etkisiyle kendi milletine nefret duygularıyla dolu bir şekilde memleketine dönmekte olan Teofano, yolda kendisini tehlikeli bir durumdan kurtaran Abdurrahman Alp’e de âşık olur.

Plekanon (Maltepe) Savaşı’nın kazanılmasından sonra Orhan Gazi ahlere yeni bir görev verir. Buna göre Akça Koca komutasındaki ordu Marmara Denizi’nin Anadolu kıyısını Rumlardan temizleyecek ve Rumlara ait olan kaleler fethedilecektir. Sefere çıkan Osmanlı ordusu büyük bir başarı kazanır. Akça Koca Kandıra ve İzmit’i (Kocaeli), Konur Alp Samandıra’yı, Abdurrahman Alp de Aydos’u fethederler. Bu kalelerden savaşmadan alınan tek yer Aydos Kalesi olur. Çünkü kızı Teofano’nun Abdurrahman Alp’e âşık olduğunu öğrenen Aydos Bey’i, kaleyi mücadele etmeden teslim eder.¹⁶⁵ Yazar, kalenin tesliminden önce Aydos hâkimiyle kızı Teofano arasında geçen diyalog yoluyla da, Osmanlıya olan olumlu bakış açısını destanî, efsanevî ve hamasî bir şekilde şöyle devam ettirir:

“ — Ah baba, söyleme, utanyorum.

— *Utanmak bize, milletin mukadderatını deruhte edenlere yakışır. Biz asırlardan beri gaflet içinde yaşadık, her türlü pisliği kabul ettik, yalan söyledik, riyakârlığı şeref bildik, fuhşa kapıldık, her şenaâti yaptık. İnsanlığın ruh-u ulvîsi, bizim yaşayışımızdan iğrendi. Türkler işte o muazzam istikraha tercüme oluyorlar, bütün beşeriyet namı hesabına yüzümüze tükürüyorlar ve bizi insanlık hududu haricine çıkarıyorlar.*

Teofano ağlıyor, fakat sözüne devam ediyordu:

— *Ben başımıza inen her Türk yumruğunda, insaniyet âlemindeki namuskâr zümrelerin gayzını hissediyorum. Ensemizde parlayan her Türk kılıcında, semavî bir şimşek, lânet şimşeği kuvveti seziyorum. Türkler, yalnız beşerin değil Allah’ın da gazabını temsil eden bir millettir ve Rumluğu yeryüzünden kal’edeceklerdir.”* (s. 164)

¹⁶⁵Ahmet Hamdi Tanpınar da *Beş Şehir* adlı eserinde Bursa’dan bahsederken Aydos Kalesi’nin kapılarını Türklere açan bu tekfur kızıyla Abdurrahman Alp’in aşklarından söz etmektedir. Bkz. Tanpınar, *Beş Şehir*, s. 114.

Aydos kalesinin Osmanlı beyliğine geçmesiyle birlikte birbirlerini ilk görüşte seven Abdurrahman Alp ile Teofano da böylece kavuşmuş olurlar.

M. Turhan Tan vakanın bitmesini müteakip, Osmanlıya/Türklüğe genel anlamda olumlu bir bakış açısı içeren ve bu bakış açısını gelecek nesillere aktarmayı öngören şu cümlelerle eserini sonlandırır:

“Biz, dün ve bugün olduğu gibi yarın da gençlerimizin o hamasetkâr hüviyeti muhafaza edeceklerine ve icabında düşmanlarımızın — yalnız kadınlarına, çocuklarına değil — erkeklerine de: “Kara Abdurrahman geliyor!” feryadıyla can korkusu aşılayacaklarına eminiz.

Bir taraftan olgun ve dolgun kafalara, diğer taraftan çelik bileklere ve ürkmeyen yüreklere istinat eden bir yurt için kara gün yoktur!” (s. 167)

Eserin vaka zamanı 1328-1337 yılları arasındır. 1328 tarihi, eserin daha ilk cümlesinde yer alır. Bununla birlikte eserde daha sonra herhangi bir yıl bilgisine rastlanmamaktadır. Eserdeki hadiselerden İzmit’in fethinin tarihi kaynaklarda yer aldığı gibi 1337 yılında gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda vaka zamanının tespiti söz konusu olabilmektedir. Bu zaman diliminde vaka zincirinde yer verilen Pelekanon/Eskihisar (eserdeki şekliyle Plekanon/Maltepe) savaşı (1329), Aydos Kalesi ile Kandıra ve İzmit’in fethi (1337) olayları tarihî kronolojiye uygun bir şekilde esere yerleştirilmiştir.¹⁶⁶ Eserin şahıs kadrosu çok geniş değildir. Bununla birlikte vakaların işleyişinde ön planda gelen karakterlerin büyük çoğunlu tarihî gerçekliği bulunan şahsiyetlerdir. Bunlardan Osmanlı beyliğinin başında olan Orhan Bey, Çandarlı Kara Halil, alpler Kunur (Konur) Alp, Akça Koca, Abdurrahman Alp (Gazi Abdurrahman), Samsa Çavuş; ahiler ve fakihler Dursun Fakih (Tursun Fakih/Fakı), Osman Yahşi (Yahşi Fakih), Ahi Şemsettin; abdâllar Abdâl Murat, Duğlu Baba (Tavlı Baba), Abdâl Musa (Ahi Musa), Geyikli Baba (Âhu Baba)¹⁶⁷ ile Orhan Bey’in eşi Nenofar yani Nilüfer (tarihi kaynaklarda daha çok Holofira olarak geçmektedir.) işlevleriyle dikkati çekmektedirler. Eserde hâkim mekân Bursa ve çevresidir. Fakat beyliğin fetih politikası doğrultusunda sonradan ele geçirdiği Samandıra, Kandıra ve Kocaeli (İzmit) de vakanın içerisinde sıklıkla zikredilen yerlerdendir.

¹⁶⁶Geniş bilgi için bkz. İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, s. 43-46.

¹⁶⁷ Eserde, Osmanlı devletinin kuruluşuyla doğrudan ilişkilendirilen belli başlı üç teşekkülden biri olan ve kaynaklarda diğer ikisine oranla daha belirsiz, değişken bir şekilde kendisine yer bulan abdâlları Ömer Lütfi Barkan şöyle anlatmaktadır: “*Ve esasen, Bursa’da türbesi olanlardan Şeyh Abdal Murad Horasan erenlerinden olup Bursa fethinde bulunmuştur. Şeyh Abdal Musa Yesevi fukarasındandır ve Hacı Bektaş ile Ruma gelmiştir. Emir Sultan Hüseyin nesebidir. Buhara’da doğmuş büyüştür. Şeyh Geyikli Baba Sultan da fukarayı Yeseviyedendir.*” Bkz. Ömer Lütfi Barkan, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara, 1942, s. 292.

M. Turhan Tan eserini oluştururken kurgulamış olduğu edebî yapıya, tarihi malzemeyi serpiştirirken pek çok tarihi ve edebî kaynaktan yararlanma yoluna gitmiştir. Bu kaynaklar arasında Hammer, İbni Kemal, Ahmet Rasim Bey, Ahmet Refik Altınay, Ziya Gökalp, Dede Korkut ve Evliya Çelebi bulunmaktadır. Yazar yararlandığı bu kaynakları sayfaların alt kısımlarında zaman zaman dipnot vermek suretiyle gösterir ki bu tutum ne romanın edebî yapısına ne de estetik anlayışına uymaktadır.

Eserde genel olarak Osmanlıya/Türklüğe (yazarın, Türklüğü, Osmanlı beyliğinin kurucu unsuru olarak değerlendirdiği için bu iki kavramı bazen birbiri ardına bazen de birbirinin yerine kullandığı görülmektedir.)¹⁶⁸, Osmanlı beyliğinin başında bulunan Orhan Bey ile beyliğin devlete dönüşmesi sürecinde büyük roller oynadığı anlaşılan Alplere (Gaziler), Abdâllara (Babalar/Babaî dervişleri), Ahilere (Fakihler) olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle karşılaştırıldığında, M. Turhan Tan'ın bu bakış açısının büyük ölçüde isabetli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti'nin inkişafındaki âmilleri sayarken 11. madde olarak Osmanlı'nın ilk hükümdarları arasında yer alan Orhan Bey'in kuruculuk meziyetini özellikle vurgulama ihtiyacı hissetmiştir:

*“Bütün bu âmillere ilâve olarak, ilk Osmanlı hükümdarlarının, Osman'ın, Orhan'ın, Murad'ın ve bilhassa bu sonuncusunun, büyük kuruculuk meziyetlerini de göz önünde tutmak lâzımdır. Büyük ve yaratıcı fertlerin içtimâî hayattaki hâkim rolünü nazar-ı itibare almayan — yanlış anlaşılmuş — bir determinisme, içtimâî hayatın ve tarihî tekamülün çok mühim bir âmilini unutmuş olur.”*¹⁶⁹

Yine Fuat Köprülü, yazarı bilinen gerçek anlamdaki ilk Osmanlı tarihi sayılabilecek olan, Âşıkpaşazâde tarafından kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Osmân* ya da *Âşık Paşazâde Tarihi* 'nde “*Gâziyân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm, Abdâlân-ı Rûm*”¹⁷⁰ olarak adlandırılan dört oluşumun, Osmanlı devleti açısından ne kadar büyük bir önem arz ettiğini şu ifadelerle vurgulamaktadır:

“İlk Osmanlı annalistlerinden Âşık Paşazâde'nin, yalnız eserinin bir yerinde, Anadolu'da büyük ve müstakil teşkilâtlar şeklinde mevcudiyetlerinden bahsettiği dört teşkilât vardır ki, yalnız, uc

¹⁶⁸ Fuad Köprülü, Osmanlı beyliğinin kurucu unsuruyla ilgili yapmış olduğu şu değerlendirmesiyle, M. Turhan Tan'ın romanında bu kavramları kullanırken durduğu noktayı doğrulamaktadır: “*Osmanlı sülâlesini kendi içinden çıkarmak itibarıyla bu devletin çekirdeğini teşkil eden unsurun, Selçuklularla beraber Anadolu'ya gelen Türklerin büyük ekseriyeti gibi, Oğuz yani Türkmenlerden olduğunu eski menbalar müttefikân söylerler.*” Bkz. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 7. b. Ankara, Akçağ Yayınları, 2012, s. 94.

¹⁶⁹ Köprülü, a.g.e., s. 127.

¹⁷⁰ Geniş bilgi için bkz. Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Yay. Haz., Hayati Develi-Samih Rifat, İstanbul, 2003, s. 319-377.

beyliklerinin değil, hattâ umumiyetle Anadolu'nun siyasî ve içtimaî tarihini anlamak için, bunlar hakkında doğru bir fikir edinmek zaruridir."¹⁷¹

Ahî ve fakıları, (Fakı kelimesi, İslâm ilimlerinde, özellikle hukukta uzman anlamına gelen fakîh'in kısaltılmışı olarak kullanılmaktadır.) uc toplumu şeklinde yapılanmış olan Osmanlı beyliğinde, Osman Gazi'nin manevî destekçileri, hukuk ile sosyal hayatın örgütleyicileri olarak niteleyen Halil İncılık, "*Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde ahîlerin ve füyüvvet akımının kesin bir rol oynadığı kuşku götürmez.*"¹⁷² tespitinde bulunmak suretiyle romandaki yaklaşımın doğru temeller üzerine oturtulduğunu bu açıdan da kanıtlamaktadır. Buna benzer olarak Halil İncılık'ın alp ve gaziler için yapmış olduğu şu tespitlerin de, romanda Orhan Bey'in alpleri için kullanılan niteliklerle birebir örtüştüğü görülmektedir:

"Türk geleneğinde savaş-eri olarak gazide bulunması gerekli on karakter sayılır: cesaret, yılmazlık, kendine güven, güçlülük ve savaşganlık, atılganlık, dayanıklılık, yerinde metanetle durma, sabırlılık, fırsatları kollama, yoldaşına vefâ vasıflarıdır; bunlar Dede Korkut, Dânişmendnâme gibi Türk destanlarında kahramanların vasıflandırılmasında belirlenmiştir."¹⁷³

Son olarak bu bağlamda Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" olarak nitelediği abdâllar için sarfetmiş olduğu şu ifadelerin de, M. Turhan Tan'ın bakış açısını somut bir biçimde desteklediğini belirtmeliyiz:

"Onlar yeni bir dünyaya, yâni diğer bir Amerika'ya gelip yerleşen halk yığınları için, içtimaî ve siyasî büyük bir rol oynamış büyük kahramanlar, bu hengâmeli devirde halkın içinden yetişmiş mümessil şahsiyetlerdir ve bu itibarla onları son zamanın dilenci dervişlerinden dikkatle ayırmak lâzım gelir."¹⁷⁴

Abdullah Ziya Kozanoğlu tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1931 yılında yayımlanan *Savcı Bey* adlı eserde Osmanlı Devleti'nin 3. Padişahı I.Murat (Murat Hüdavendigâr) dönemi siyasi ve sosyal olaylarıyla birlikte ele alınmaktadır.

Savcı Bey, Murat Hüdavendigâr'ın Beyazıt (Yıldırım) ve Yakup Çelebi ile birlikte 3 oğlundan biridir. Eserde Savcı Bey'in, babasından sonra iyi bir padişah olabileceken, kardeşi Yıldırım Beyazıt'ın Bizans Prensi Manoel ile birleşerek babasını Savcı Bey'e karşı kıskırtması ve sonuçta Savcı Bey'in ölümü anlatılır. Savcı Bey de Bizans tahtının büyük varisi Andronikos ile anlaşmıştır. Sıkı dostlukları mevcuttur. Eserin sonunda Savcı Bey'in de yardımıyla Andronikos Bizans tahtına kavuşur.

¹⁷¹Köprülü,a.g.e., s. 106.

¹⁷²İncılık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, s. 36.

¹⁷³ İncılık, a.g.e., s. 25.

¹⁷⁴ Barkan, a.g.m., s. 286.

Kozanoğlu, bu eserinde bilhassa Şehzade Savcı Bey vasıtasıyla Osmanlı'ya karşı son derecelolu bir bakış açısı ortaya koyar. Bu bakış açısını Bizanslıların daha şehzade iken Osmanlı Beylerinden nasıl ürkütüklerini göstermek suretiyle yansıtmaya başlar. Bizans İmparatoru (Yuanidis Paleogos)'un küçük oğlu Prens Manoel Paleogos, Savcı Bey'in kendisini tanıtmaya karşısında büyük bir şaşkınlık yaşar:

“ — Savcı Bey! diye kekeledi.

Manoel ismini bile işitse üç gün, üç gece korkusundan uyuyamayacağı Murat Bey'in oğlu ile karşılaşmanın verdiği heyecan altında titremeye başladı. Varengler ise “Türk” kelimesinden yılmış olduklarından:

Yeniçeriler şimdi meydana çıkıverse acaba hangi yoldan kaçmak daha uygun olur?” diye çevrelerine bakmaya başlamışlardı.”¹⁷⁵

Ayrıca yazar Savapolos yani Savcı Bey'i okuyucunun gözünde ön plana çıkarmak, onun yaşadıklarını roman boyunca saygı ve hayranlıkla takibini sağlamak için,

“bir genç kızın rüyasına girecek kadar güzel ve nur yüzlü, geniş omuzlu, keskin bakışlı bir bahadırdı. Kendisinde dağlarda gezen serseri bir kavgacıdan çok, şehirlerdebüyümüş birsoylu kişi inceliği vardı.” (s.8)

nitelemesinde de bulunur. Bu tür tasvirlerle aslında Kozanoğlu'nun hemen eserin başında okuyucuyu yönlendirdiği ve belli bir bakış açısıyla hareket ederek; okuyuculara Osmanlıyla ilgili unsurlara olumlu bir yaklaşımı telkin etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Romanda dikkati çeken önemli bir bakış açısı değişikliği ise Savcı Bey'in kardeşi Yıldırım Beyazıt ile ilgilidir. Zira Savcı Bey ne kadar olumlu bir karakter olarak çizilmişse, Yıldırım Beyazıt da bir o kadar olumsuzdur. Kozanoğlu, Yıldırım Beyazıt'ı kıyasıya eleştirir. Yıldırım Beyazıt eserde, iktidar hırsına kapılmış, Osmanlı tahtını ele geçirmek için kardeşine bile acımayan bir karakter olarak karşımıza çıkar. Kozanoğlu, Osmanlı tarihinin hemen başlangıcındaki bu taht kavgasının sonraki dönemlerde de pek çok kanlı olaya örnek oluşturduğunu söyleyerek, özellikle bu olayda üstlendiği rol için Yıldırım Beyazıt'a yüklenir:

“Yıldırım Beyazıt, önce de yazdığımız gibi, Savcı Bey'e hiç benzemeyen bir yaratılıştadır. Çok mağrurdu. Kimsenin kendisinden ileri geçmesini istemezdi.

(...)

Gayesine erişmek için de kardeşlerinin ölümünü hazırlamaktan kaçmadığı gibi, onları kendi eliyle öldürmeye hazır. Yıldırım Beyazıt Bey'in bu ihtirası Türk tarihinde kanlı birçok olayların başlamasına yol açmış, ondan sonra her tahta geçen padişahın bütüncardeşlerini boğazlatması âdeta sosyal ve dinsel bir borç şekline girmişti.” (s.145)

¹⁷⁵Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Savcı Bey*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2004, s. 16. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Romadaki olayların geçtiği zaman dilimi Sultan Murat Hüdavendigâr dönemidir. Olaylar Sultan Murat'ın Anadolu beyliklerinin isyanını bastırmak için Anadolu'ya geçmesinden önce başlar (1381). Eserdeki hadiselerin dört yıl sürmesi ile vakanın 1385'te son bulduğu söylenebilir. Romanda anlatılan hadiseler ile tarihî olayları karşılaştırdığımızda pek çok benzerlik görebilmekteyiz. Savcı Bey'in I.Murat'ın oğlu olması,Edirne'de vekâlet ettiği babasına isyan etmesi, Yıldırım Beyazıt'ın babasıyla kardeşinin arasını açması tarihî gerçekliğe uygun durumlardır. Yalnız eserde, Savcı Bey'in gözleri kızgın yağ ile oyulurken, tarihî kaynaklar onun 1385 yılında idam edildiğini belirtmektedir.¹⁷⁶ Elbette ki Kozanoğlu'nun, Savcı Bey'in nasıl öldürüldüğünü bilmemesi mümkün değildir. Zira eserlerine bakıldığında geniş bir tarih bilgisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki gözlerin kızgın yağ ile oyulması idamdan çok daha eziyetli ve hafızada yer edici bir durumdur. Kozanoğlu'nun Savcı Bey'in öldürülüş şekli üzerinde yaptığı bu değişikliği, sanat eserinin tarihî gerçeklerden ana olayları değiştirmemek şartıyla ayrılabilmesi; kurgunun ve yazarın muhayyilesinin daima devrede olduğu gerçeğiyle açıklamak mümkündür. Ancak bu açıklamanın eksik bir açıklama olduğunu söylemek gerekir. Çünkü Kozanoğlu'nun, kurgunun yazara sağladığı serbestliğe bağlı olarak değiştirme ve yeniden kurma imkânını kullanarak okurun Savcı Bey'e acımasını, onun haksızlığa uğradığını asla unutmamasını, Yıldırım Bayezit'e karşı büyük bir öfke duymasını ve böylece genel olarak Yıldırım Bayezit'e karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirmesini istediği anlaşılmaktadır.

Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1947 yılında yayımlanan *Sultan Yıldırım Bayezid* adlı eserde genel olarak; I. Murat (Hüdavendigâr)'ın son döneminde yaşanan siyasî ve askerî olaylar ile Osmanlı'nın 4. Padişahı olan Yıldırım Bayezid'in 13 yıllık saltanatının siyasî, sosyal ve askerî gelişmelerine yer verildiği görülmektedir.

Eserin henüz başında yazar, Osmanlıya ve I. Murat'a son derece olumlu bir bakış açısı geliştirir. Bu bakış açısı Osmanlı'nın imar ve şehircilik anlayışıyla net bir şekilde ortaya konulmaktadır:

“Türkler Edirne'yi fethettikleri zaman harabeye dönmüş bir kasabadan başka bir şey bulamamışlar, Tuna ile Meriç'in birleştiği yerde kurulan ve birçok kara yollarının da uğrağı olan bu şehirler güzelini kısa zamanda imar ederek başkenti Bursa'dan buraya taşımışlardı. Şehirde Sultan Murad tarafından yaptırılan sarayın değil Anadolu'da bütün Avrupa'da bile benzeri yoktu.”¹⁷⁷

¹⁷⁶ Öztuna, a.g.e., s. 292-299.

¹⁷⁷ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Sultan Yıldırım Bayezid*, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2008, s. 10. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Ayrıca yazarın ülkeler fetheden, dünyaya sözünü geçiren, düşmanlarını tir tir titreten Osmanlı Sultanı Murat'a, bilime ve bilim adamına duyduğu saygı açısından olumlu bir şekilde yaklaştığı görülür. Zira Şehzade Bayezid'in Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'la izdivacı meselesini görüşmek için Kütahya'dan Edirne'deki saraya gelen Germiyan heyetinde yer alan dönemin meşhur ve saygın ilim adamı Cemaleddin İshak (İshak Fakih)'a padişahın gösterdiği hürmet ve saygı oldukça dikkat çekicidir. Konunun akışı içerisinde ayrıntı gibi gözükse de bu durumun özellikle vurgulanmış olması ifade ettiğimiz bağlamda son derece önemlidir. Sonrasında bu kutlu birliktelik gerçekleştirilir ve Osmanlı Sultanı I. Murat (Hüdavendigâr) oğlu Şehzade Bayezid'i, Germiyan Beyi Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'la evlendirir. Süleyman Şah'ın talebiyle gerçekleşen bu izdivaç iki beyliğin arasında olumlu ilişkilerin gelişmesine de vesile olur. Zira düğünden sonra Bayezid, eşini de yanına alarak Kütahya'ya gelir ve Germiyanlıların idaresini eline alır. Bu arada Sultan Murat'ın oğullarından Savcı Bey, Bizans Şehzadesi Andronikos ile anlaşıp babasına isyan eder. Andronikos da babası Yuannis Paleogos'u tahttan indirmek niyetindedir. Ancak bu ortaklaşa isyanı haber alan Bayezid babasını bundan haberdar eder. Bunun üzerine Sultan Murat ordusuyla Savcı Bey'in üzerine yürür ve yakalayıp idam ettirir. Andronikos'u da babasına teslim eder.

Eserde Osmanlı-Bizans arasındaki siyasî ve askerî ilişkilere de sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Bu noktada 14. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne siyasî ve askerî açıdan olumlu ve hamaşî bir bakış açısıyla yaklaşıldığını söylememiz mümkündür. Buna karşılık Bizans'a olumsuz ve küçümseyici bir tavırla yaklaşılmaktadır. Çünkü Osmanlı bu dönemde o kadar kuvvetli ve Bizans da o kadar zayıftır ki, Osmanlı sultanları Bizans'ın iç işlerine istediği gibi karışabilmekte, kimin tahta geçebileceğine karar verebilmekte ve gerektiğinde kendini savunamayacak derecede zayıf olan Bizans'ın koruyuculuğuna soyunabilmektedirler. Böylece Osmanlı'nın vurgulanmak istenen güçlü ve iradeli duruşu daha da ön plana çıkarılmış olmaktadır. Yazarın hâkim bakış açısıyla ortaya koyduğu şu ifadeler bu durumu somutlaştırmaktadır:

“Ertesi günü, Bizans İmparatoru Yuannis Paleolog, Bursa'ya davet edildi. İstanbul'da olan bitenden son dakikada haberdar olan imparator, Bursa'ya korkarak gelmişti, çünkü kendisinin Bizans içinde kalabilmesi ancak Sultan Murad'ın müsaadesine ve iltimasına bağlı bir şeydi. Bizans'ın Osmanlıları elinde bir oyuncak olduğunu gayet iyi biliyordu.” (s. 54)

Bizans imparatoru ise kendisine teslim edilen oğlunu öldürmeyerek gözlerine mil çektirip hapse attırır. Oğlunun çıkardığı isyanı atlatan Sultan Murat bu sefer de damadı olan Karaman ülkesinin hükümdarı Alâattin Bey'in isyanı ile karşı karşıya kalır. Osmanlı ordusu

bu isyanı da bastırır. Sultan Murat'ın Konya'ya girmesini, Alâattin Bey'in eşi ve aynı zamanda Sultan Murat'ın kızı olan Nefise Hatun önlemiştir. Osmanlı'nın Karamanlılarla mücadele etmesini fırsat bilen Sırp'lar ve Bulgarların kışkırtmasıyla toplanan Haçlı ordusu Balkanlardan hareket ederek Osmanlı Devleti'nin üstüne gelir. Bu durum karşısında I. Murat ordusuyla Haçlıların önüne çıkar. Kosova Ovası'nda karşılaşılan iki ordudan galip gelen Osmanlı ordusu olur (1.Kosova meydan muharebesi/15 Haziran 1389). Bu savaşta ordunun sağ kanadına komuta eden Bayezid'in yıldızı parlar. Savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynayan bu şehzadenin mücadelesi son derece olumlu bir bakış açısıyla şu şekilde okuyuculara aktarılmaktadır:

“Bayezid savaşa hâkim olmuştu. Karşısındaki Sırp askerini eziyor, kırıyor, parçalıyordu. Yaralanan atını bir sipahi ile değiştiriyor, sonra tekrar ateş hattına girerek vuruyor, vuruyordu. Kosova sahasında akisler yapan gür ve erkek sesiyle naralar atıyordu.” (s. 89)

Ayrıca bu savaşın kazanılmasıyla Osmanlı/Türk İmparatorluğu'nun sınırlarının nerelere ulaştığına dair bilgilere yer verilerek, olumlu ve hamasî bir tavırla Osmanlı'nın cihanşümül bir devlet olma yolunda ilerlediği de belirtilmiş olmaktadır: *“Kosova Meydan Savaşı Türk İmparatorluğu'nun hudutlarını Tuna'ya kadar genişletiyor, Sırbistan hâkimiyetimiz altına giriyor, Bulgar istilası tamamlanıyordu.”* (s. 89)

Ancak bu kesin galibiyetin ardından savaş meydanında dolaşan Sultan Murat bir Sırp asilzadesi olan Miloş Kabiloviç tarafından bıçaklanarak öldürülür. Bu üzücü hadisenin hemen ardından vezirlerin kararıyla Bayezid tahta çıkarılır.

Yazar Osmanlı Devleti'nin yeni padişahı Bayezid'i fizikî açıdan tasvir ederken hem olumlu ve övücü yaklaşımını ortaya koyar hem de bu özelliklerinin yanında Bayezid'in askerî ve karakter özelliklerine değinmek suretiyle olumlu bakış açısını daha da somutlaştırmış olur:

“Bayezid, yirmi bir yaşında, toparlak yüzlü, beyaz tenli, gür ve kumral kaşlı, ela gözlü, koç burunlu, orta boylu, geniş omuzlu, kuvvetli bir gençti. Küçük yaşta orduya girmiş ve henüz on altı yaşında iken babasının yanında savaşlara katılmıştı. Ok atmakta ve ata binmekte mahirdi. Yaşından beklenmeyecek askerî bilgilere sahip olması ve cesareti sayesinde kendisini bütün orduya sevdirmişti.” (s. 10)

Diğer Şehzade Yakub Bey ise Bayezid'in rızasıyla öldürülür. Osmanlı Devleti'nin 4. Padişahı olan Bayezid döneminde Rumeli'de genişleme politikası devam ettirilir. Ayrıca Bayezid Sırp'larla ilişkileri sıcak tutmak için krallığa yeni seçilen Stefan'ın kız kardeşi Prenses Maria Despina (Olivera) ile evlenir. Bu izdivaç için Edirne sarayına davet edilen yeni Sırp Kralının Bayezid karşısındaki korkusu da oldukça dikkat çekicidir. Buna göre babası Sultan Murad gibi Bayezid de çekinilen, korkulan ve saygı duyulan bir Osmanlı sultanıdır.

Osmanlı Devleti ve Sultan Bayezid için olumlu ve övücü bir bakış açısını yansıtabilecek nitelikteki bu ziyaretteki manzarayı yazar, şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Stefan, Bayezid’in önünde saygı ile eğilerek elini öptü. Huzurda oturmasına müsaade edildi. Stefan ne söyleyeceğini şaşırmişti. Cesaret ve kahramanlığı kadar hiddeti ile de meşhur olan Türk hükümdarını kızdıracak bir kelimenin ağzından çıkması ihtimalinden korkuyordu. Günlerce önce hazırladığı ve hatta ezberlediği nutkunu bir türlü söyleyemiyor, ter döküyordu.” (s. 93)

Bayezid bununla kalmaz Bizans’a da müdahale ederek daha evvel hapsedilmiş olan Andronikos’un, babası Yuannis Paleogos’un yerine tahta çıkmasını sağlar. Ancak kısa bir süre sonra Yuannis ve küçük oğlu Manuel’in isteklerini dikkate alarak Andronikos’un tahttan indirilmesini sağlayıp, Bizans tahtının eski sahiplerine iade edilmesini sağlar. Bizans’ta işlerin yoluna girmesi, Rumeli’de sükûnetin sağlanması ile Bayezid Anadolu birliğini sağlama faaliyetlerine girişir. Bu süreçte Yuannis Paleogos’un ve Andronikos’un ölmesi üzerine Bizans tahtında tek kalan Manuel’in Osmanlı’ya karşı olumsuz tavır takınması Bayezid’i kızdırır. Bayezid de divanı toplayarak İstanbul’un kuşatılmasına karar verir. Hazırlıklar başlar başlamasına ama Bayezid, Sadrazam Çandarlı Ali Paşa’nın ve eşi Maria Despina’nın telkinleriyle Bursa’daki sarayında sefahat ve içki âlemlerine dalar. Eski arkadaşları ve sadık kulları Doğan Bey, Seyyid Ali, Öfkeli Mustafa, Kütahyalı Elvan bu durumdan oldukça rahatsız olurlar ama ellerinden de bir şey gelmez. Bu süreçte Bayezid, ordunun başında da bulunmaz. Bu noktada yazarın alışkanlıkları nedeniyle Bayezid’e olumsuz manada eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Hatta Yıldırım Bayezid, 1393 yılında Bulgaristan’a yapılan sefere büyük şehzadesi Süleyman Çelebi’yi memur kılar. Bu seferde Bulgaristan tamamıyla ele geçirilmiş; Silistre, Niğbolu, Vidin ve Tırnava fethedilmiştir. Bu fetihlerden sonra Bayezid yakın arkadaşı ve çok güvendiği Doğan Bey’i Niğbolu Kalesi’nin beyi olarak tayin eder. Bulgaristan’ın tamamen Osmanlı’nın eline geçmesi Macar Kralı Sigismund’u, Papa’yı ve Venediklileri harekete geçirir. Hemen yeni bir Haçlı ordusu kurma girişimleri başlar. Bu arada Doğudan da Timur tehlikesi yaklaşmaktadır. Zira Timur İran, Irak ve Diyarbakır’ı alarak Osmanlı sınırlarına dayanmıştır (1394). Bütün bu tehlikeler karşısında Bayezid hâlâ Bursa’daki rahat hayatına devam etmektedir. Padişahın bu hayatı Seyyit Ali’nin Doğan Bey ile olan konuşmasına da açık bir şekilde yansımaktadır. Yazar, Seyyit Ali’nin ağzından da olsa Bayezid’in özel hayatına olan olumsuz bakış açısını şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Yaramı deşersin beyzadem. Bursa yine o Bursa. Saraylar Frenk dilberlerinin karargâhu haline geldi, çalgı seslerinden sokaklardan geçilmez. Sultan Bayezid de her akşam başka bir eğlencede. Çandarlı da sultandan aşağı kalmak istemiyor, korsanlar, Bursa’ya güzel Akdeniz esirleri taşımakla meşgul, diğer vezirler de Çandarlı’ya benzemek için can atıyorlar. Anadolu’da yolsuz

hareketler başladı. Bunun haberleri Bursa'ya kadar gelir, fakat padişahımıza duyurmazlar. Sarayda bir maskara türedi, efendimizi eğlendirir. Vezirlerle sinsi sinsi konuşur.” (s. 146)

Bununla birlikte Bursa'ya Ulu Cami'yi yaptıran padişah, aynı zamanda şehri bir bilim merkezi haline getirmeye çalışmakta ve devletin adlî yapısında önemli kanunların temelini atmaktadır. Bayezid'in teşkilâtçı yönünü gösteren bu girişimler yazar tarafından özellikle belirtilmektedir. Padişah, huzuruna gelen halktan duyduğu, kadıların görevini adaletli bir şekilde yapmadığı ve rüşvetle iş görüldüğü şikâyetleri karşısında çok sinirlenir. Gerekli tahkikatın yapılmasından sonra Bayezid, Sadrazam Çandarlı Ali Paşa'ya, “*Affi şahanemiz mazlumlar içindir. Hepsinin ateşe verilmesini irade ederim. Onlar nasıl halkın yüreğini yakıtırsa, ben de onların bedenlerini bir çıra gibi yaktırırım.*” (s. 166) diyerek bütün kadıların Yenişehir'de bir eve doldurulması ve yakılması talimatını verir. Aralarında çok önemli âlimlerin de olduğu bu insanların yakılmasının doğru olmayacağını vurgulayan Çandarlı Ali Paşa ve vezirler, kadıların belli bir gelirleri olmadığı için böyle bir yola başvurduklarını söylerler. Bunun üzerine Bayezid kararından geri döner ve kadıların çalışma şartlarında önemli düzenlemeler yaptırır. Yazar, kadınlara bazı malî haklar da sağlayan bu kanunî düzenlemelerin bizim adlî tarihimizde önemli bir merhale olduğunu vurgular. Ve bu açıdan Yıldırım Bayezid'e olumlu bakış açısını içeren şu cümleleri kullanır:

“Bunun üzerine Yıldırım kadıların hepsini affetti. Varidatlarını arttırdı. Harç tarifesi yaptırdı. Bir kanun hazırlattı. Adlî tarihimizde önemli bir merhale olan bu kanundan sonra kadılardan hiçbir şikâyet gelmedi.” (s. 167)

Bu arada hazırlıklarını tamamlayan ve Macar Kralı Sigismund'un başkomutan, Fransız Navar Kontu Korkusuz Jan'ın da yardımcısı olduğu Haçlı ordusu, Niğbolu Kalesi'ne dayanır ve bu kuşatma karşısında Doğan Bey kaleyi çok iyi savunur. Bunu haber alan Bayezid adeta bir “Yıldırım” gibi ordusuyla Niğbolu'ya yetişir ve savaş başlar. Savaşta Yıldırım Bayezid'in nasıl mücadele ettiği - ki bu kısım padişaha askerî açıdan son derece olumlu bir bakışın da somut bir yansımasıdır - şu şekilde ifade edilmektedir:

“Haçlılar ordusunun en korkunç bir kısmını böylece ortadan kaldıran Bayezid, Macarların üzerine atılmak için kâfi zamanı da kazanmış, ikinci hatta bozulan piyadeyi tekrar nizama sokmuştu. Bundan sonra Macarlara da aynı şiddetle yüklendi, bir rüzgâr gibi esiyor, bir şimşek gibi çakıyordu. Hücum ettiği her yerde düşmanı kırıyor, eziyor ve perişan ediyordu.” (s. 218)

Bu mücadelenin sonunda Yıldırım Bayezid'in başında olduğu Osmanlı ordusu Haçlıları bir kez daha perişan hale koyup mağlup eder (Niğbolu zaferi/28 Eylül 1396). Yazar savaş öncesinde kendilerinden son derece emin olan Haçlıların bu mağlubiyetin ardından

uğradığı bozgunu ve bu zaferin İslâm dünyasında yaptığı etkiyi yine Osmanlıya olan olumlu ve hamasî bakış açısını aksettirecek şekilde şöyle dile getirmektedir:

“Bu suretle bozgun geri hatlara da sirayet etti. Haçlılar Tuna’ya doğru kaçmaya başladılar. Budin’de iken zaferden emin görünen ve “Gök yıkılsa mızraklarımızla tutarız” diyenler Türk süvarilerinin mızrakları altında canlarını kurtaramadılar. Ancak Macar Kralı Sigismund, maiyetiyle kaçabilmişti. Esirlerin sayısı on binleri geçiyordu.” (s. 219)

Bu zaferin hemen ardından Yıldırım tekrar isyan eden Karamanoğlu Alâattin Bey üzerine yürür ve Konya’yı alarak, uslanmayan eniştesini idam ettirir. Yıldırım Bayezid hızını alamayarak Anadolu birliğini tam manasıyla sağlamak için Samsun’u, Tokat’ı, Elbistan’ı ve Maraş’ı alarak Diyarbakır tarafına yönelir. Ama daha ileriye gitmeyerek Bursa’ya döner ve Bizans’ın kuşatılma hazırlıklarını takip eder. Timur’un, daha evvel Osmanlıya sığınan Bağdat Hükümdarı Sultan Ahmet Celayir ve Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf’u istemesi üzerine iki sultan arasında başlayan nefret dolu mektuplaşmaların sonunda iki ordu Ankara Ovası’nda karşı karşıya gelirler. Savaş sırasında zor durumda kalan Bayezid’e, Seyyid Ali ve Doğan Bey kaçıp canını kurtarması tavsiyesinde bulunurlar. Ancak Bayezid askerlerinin bir kısmının kendisine ihanet etmesine rağmen yüksek bir sadakat ve cesaret örneği göstererek bu teklifi geri çevirir. Yazar bu durumu, Yıldırım’a şahsiyeti ve liderlik anlayışı açısından oldukça olumlu bir yaklaşımı gösteren şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Bayezid, “Biz Sultan Murad Hüdavendigâr’ın oğluyuz, rütbe-i şehadeti ihraz etmeden meydan-ı gazadan nasıl çıkar, evlad-ı vatani yüzüstü bırakırız?” cevabını veriyordu. İhanetin kurbanı olan Bayezid, savaşı terk etmeyi askerlik ve padişahlık şerefine uygun bulmuyordu.” (s. 287)

Sonunda Anadolu beylerinin ve askerlerinin ihanetine uğrayan Yıldırım Bayezid yenilir ve Timur’a esir düşer (28 Temmuz 1402). Timur’un savaşı kazanmasından sonra Anadolu birliği darmadağın olur. Timur ayrıca İzmir’i Rodoslulardan 15 gün gibi kısa bir sürede alır. Yıldırım’ın eşi Maria Despina ve iki kızını da esir eden Timur’un elinde esir olmaya daha fazla katlanamayan Yıldırım, esaret hayatı sürdürdüğü Akşehir’de kendisini zehirleyerek yaşamına son verir (8 Mart 1403). Yazar Yıldırım Bayezid’in esarete dayanamayarak hayatına son vermesini onurlu bir davranış olarak değerlendirir. Şerefle yaşayan bu Osmanlı sultanının, ölümünün de şahsiyetine ve yaşantısına uygun düştüğünü romanın son cümleleri olan şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“Bayezid, Semerkand’ın en mükellef saraylarında bile olsa esir yaşamak istememiş ve yüzüğüne sakladığı bir zehri yutarak hayatına son vermişti. Bayezid şerefle yaşamış ve şerefle ölmüştü. İntihar haberini yolda alan Timur da çok müteessir oldu. “Yazık,” dedi. “cihan bir kahraman kaybetti.”” (s. 300)

Yazar böylece eserin sonunda, Yıldırım Bayezid'i mağlup eden Timur'un ağzından kendi olumlu bakış açısını yansıtan cümlelere yer verir ve vakanın başından beri genel olarak Osmanlıya dair sürdürdüğü olumlu, hamasî bakış açısına uygun olarak eserini tamamlamış olur.

Eserin vaka zamanı 1381–1403 yılları arasındır. Bu tarihler arasında Osmanlı tahtında I. Murat (Murat Hüdavendigâr/1362–1389) ve Yıldırım Bayezid (1389–1402) bulunmaktadır. Bu yıllar arasında vakanın gelişimi içerisinde zikredilen Şehzade Savcı Bey ve Bizans İmparatorunun büyük oğlu Andronikos'un, babaları I. Murat ve Yuannis Paleogos'a isyan etmeleri (1385), I. Kosova Meydan Muharebesi (15 Haziran 1389), Niğbolu Savaşı (28 Eylül 1396), Ankara Savaşı (28 Haziran 1402) ve Yıldırım Bayezid'in ölümü (8 Mart 1403) gibi hadiseler - özellikle yılları dikkate alındığında - tarihî kronolojiye uygun olarak verilmiştir.¹⁷⁸ Osmanlı Devleti'nin olumlu ve olumsuz olarak büyük ölçüde etkilendiği bu vakalara tarihî kronolojiye uygun bir şekilde yer verilmiş olması, eserde tarihsel zeminin ve zaman anlayışının güçlendirilmesine yardımcı olmuştur. Yine önemli siyasî ve askerî olayların yaşandığı yerler olarak Edirne (Başkent), Bursa, Kütahya, Rumeli Toprakları (Kosova Ovası, Niğbolu, Silistre, Vidin), Ankara Ovası ve Akşehir gibi mekânlar ön plana çıkmaktadır ki bu mekânların kullanılmış olması da okuyucuda tarihsellik algısının oluşumuna önemli derecede hizmet etmektedir. Bu çerçevede değerlendirilebilecek başka bir husus da şahıs kadrosunun büyük bir çoğunluğunun tarihî gerçekliği bulunan karakterlerden müteşekkil olmasıdır. Bunlardan olaylarda oynadıkları rol açısından en dikkat çekenleri arasında Osmanlı Sultanları I. Murat ve Yıldırım Bayezid; Şehzadeler Savcı Bey ve Yakub Bey; Germiyan Hâkimi Süleyman Şah, ünlü âlim Cemaleddin İshak, Sultan Murat'ın kızı ve Karamanoğlu Alaattin Bey'in eşi Nefise Sultan, Süleyman Şah'ın kızı ve Bayezid'in ilk eşi Devlet Hatun, Yıldırım'ın 2. eşi ve Sırp Kralı Stefan'ın kız kardeşi Maria Despina (Olivera), Sadrazamlar Çandarlı Hayrettin ve Ali Paşalar; Yıldırım'ın damadı ve Hundî Hatun'un eşi Emir Buharî (Emir Sultan), Macar Kralı Sigismund, Navar Kontu Korkusuz Jan, Bulgar Kralı Sisman,

¹⁷⁸Romadaki bilgileri doğrulayan tarihî kaynaklardaki kronolojik bilgiler şunlardır:

“Sultan Murat, bu iki âsinin İstanbul yakınında Apikridon mevkiindeki kuvvetleri üzerine yürüdü; kuvvetleri dağılan iki âsi prens Dimetoka'ya kaçtıysa da orada yakalandılar (787 H.— 1385 M.).” / “Osmanlıların Balkanlar'daki durumunu tayin edecek olan I. Kosova muharebesi Sırp kaynaklarına göre 1389 senesi Haziranın 20.günü ve bizim tarihlerdeki kaynakların tetkikine göre takvim hesabı üzere 16 Şaban 791—10 Ağustos 1389 Salı günü Kosova sahasında yapılmıştır.” / “Niğbolu (Niğebolu) muharebesinin kat'i neticesi 25 veya 28 Eylül 1396 ve 29 Zilhicce 798'de alınmıştır.” / “Ankara muharebesi diye meşhur olan ve Osmanlı istilâsını yarım asır gerileten bu savaş ya 19 Zilhicce 804—20 Temmuz 1402 Cuma günü yahud 27 Zilhicce 804—28Temmuz Cuma günü yapılmıştır.” / “Yıldırım, nihayet Timur'un kendisini Semerkand'a götüreceğini anlamış ve İzmir seferinden döndükten sonra parmağındaki yüzük taşının altında sakladığı zehiri alarak hastalanmış ve Akşehir'e geldikten sonra 14 Şaban 805—9 Mart 1403 Perşembe günü vefat etmiştir.”

Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 142-254-287-310-320.

Bizans Kralları Yuannis Paleogos ile oğulları Andronikos ve Manuel, Sırp Kralları Lazar ve Stefan bulunmaktadır. Ancak yazar eserin edebî yapısı içerisinde, - belki de kurgusal zemini de işin içerisinde sokmak için - kendi muhayyilesinden yararlanarak yarattığı bazı şahsiyetleri ve dramatik unsurları da yerleştirmiştir. Mesela Doğan Bey, Öfkeli Mustafa, Devlet Hatun'un mahiyetinde yer aldığı ifade edilen Günyüz adlı kız, Bizanslı bir şövalyenin kızı olan Afro adlı kız ve Elvan Bey (Kütahyalı Elvan) buna örnek olarak verilebilir. Hadiselerin içerisinde Elvan Bey'in ölümü, Doğan Bey ile Günyüz'ün aşkı ve Günyüz'ün hastalıktan ölmesi, Doğan Bey ve Afro'nun aşkı gibi dramatik ve kısmen de trajik unsurların bulunmasının, eserin edebî ve estetik yapısına az da olsa katkıda bulunduğu söylenebilir.

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin, I. Murat'a askerî ve siyasî yönden ortaya koyduğu olumlu ve hamasî bakış açısı, tarihî kaynaklarda adı geçen dönemle ilgili verilen bilgiler göz önüne alındığında oldukça tutarlı gözükmektedir. Zira bu hükümdar döneminden önce 95.000 km² olan Osmanlı devleti, 20 Haziran 1389'da yani 27 yıl sonra, takriben 500.000 km²'ye yükselmiş ve Avrupa toprakları (291.000 km²) Asya topraklarını (208.000 km²) geçmiştir. Bu suretle Sultan Orhan'ın bıraktığı toprakların, 5 katından biraz fazla daha büyüdüğü rahatlıkla söylenebilir.¹⁷⁹ Ayrıca İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, *Osmanlı Tarihi* adını taşıyan mufassal eserinde, I. Murat'ın azimli, irade sahibi, vakarlı, ciddî, din ve mezhep farkı gözetmeksizin tebaasına karşı rahim ve müşfik olan, açık, samimi, içte/dışta sevgi, saygı uyandıran büyük bir Türk hükümdarı olduğunu ifade ettiğini de görmekteyiz.¹⁸⁰

Yazarın, Yıldırım Bayezid'e olan olumlu ve hamasî yaklaşımında da isabetli olduğu görülmektedir. Ayrıca vaka içerisinde içkiye ve sefahate alışkın olan, bilhassa Sadrazam Çandarlı Ali Paşa ile eşi Sırp Kralı'nın kız kardeşi Maria Despina'nın etkisiyle eğlence hayatına düşen Yıldırım Bayezid'in bu durumunun vurgulanması da yazarın bu noktada tarafsız ve gerçekçi davrandığını göstermektedir. Çünkü tarihî kaynaklarda verilen bilgilerin, eserde yer alan bu bilgilerle önemli ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Buna göre Yıldırım Bayezid, fütuhatını Rumeli'den ziyade Anadolu'da yapmış; bunun yanında Bulgaristan'ın doğrudan doğruya ilhakıyla, Niğbolu (Niğebolu) muzafferiyeti gibi büyük bir başarı ile Balkanlar'da sükûn ve istikrarı temin etmiştir. Ayrıca Anadolu beyliklerini bir hamlede ortadan kaldırarak Amasya, Samsun, Sivas ve Malatya'yı alıp devletin sınırlarını Erzincan'a kadar genişletmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Öztuna, a.g.e., s. 304.

¹⁸⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 257-258-259.

¹⁸¹ Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 497.

Değerli tarihçilerden Yılmaz Öztuna da bu dönemi ele aldığı *Büyük Türkiye Tarihi* adlı eserinde, hem Yıldırım Bayezid için 14. yüzyıldaki Arap tarihçisi Kahireli İbnü Hacer'in, 20. yüzyılın önemli Fransız tarihçilerinden Benoist-Mechin'in ve yine aynı yüzyılın Romanyalı büyük tarihçisi Iorga'nın övgü dolu ifadelerine yer verir, hem de bu hükümdarın 13 yıl, 1 ay, 8 gün gibi kısa süren saltanatında yaptığı işlerin ve kazandığı başarıların muazzam olduğunu özellikle vurgular.¹⁸² Bu tespitlerin yanı sıra, Yılmaz Öztuna'nın değinmediği ancak İ. H. Uzunçarşılı'nın vurguladığı; Yıldırım Bayezid'in mizaç itibariyle asabî, şedit, hırçın ve inatçı olup; içkiye olan iptilâsının asabını bozduğu kaydı da¹⁸³ Feridun Fazıl Tülbentçi'yi tarafsızlık/gerçekçi yaklaşım açısından doğrulamaktadır. Bu bağlamda yazarın, Osmanlı'ya gerek yönetici şahsiyetler (I. Murat/Yıldırım Bayezid) ve askerî yönden gerekse de sosyal (Hukuk, devlet teşkilatı, ilme ve ilim adamına saygı/hürmet) ve kültürel (mimari, şehircilik) açılarından geliştirmiş olduğu olumlu, hamasî, tarafsız ve gerçekçi değerlendirmeleri son derece isabetli ve tutarlı gözükmemektedir. Sonuç olarak yazarın, tarihî gerçekliği olan şahsiyetleri ve askerî hadiseleri kısmen de olsa kurguya dayalı şahsiyetlerle sentezleyerek eserini oluşturmuş olduğu ve Osmanlıya genel anlamda olumlu bir bakış açısı geliştirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Enver Behnan Şapolyo'nun kaleme aldığı, ilk baskısı 1944 yılında yapılan *Yıldırım ve Prenses Olivera* adlı eserde; genel olarak Yıldırım Bayezid'in Haçlılarla yaptığı Niğbolu Savaşı (1396) ile sonrasında Timur'un ordusuyla karşı karşıya geldiği Ankara Savaşı (1402) öncesi ve sonrasıyla anlatılmaktadır.

Yıldırım Bayezid, Bursa'daki sarayından Osmanlı Devleti'ni yönetmekte, Anadolu birliğini sağlamaya ve Rumeli sınırlarını genişletmeye çalışmaktadır. Eserde yazar Bayezid'i öncelikle fizikî açıdan olumlu bir şekilde tasvir eder:

“Yıldırım Bayezid da güzel adamdı. Yuvarlak yüzlü, kırmızıya mail beyaz tenli, koç burunlu, şehlä gözlü, kumral sakallı ve geniş göğüslü, ateşin bakışlı bir delikanlı idi.”¹⁸⁴

Bayezid iki evlilik gerçekleştirmiştir. İlk eşi Germiyanoğlu Yakub Bey'in kızı Devlet Hatun, ikinci eşi ise Sırp Kralı Lazar'ın kızı Prenses Olivera'dır. Ancak Bayezid Olivera'ya daha düşkündür. Eserde bu iki kadından hareketle bir mukayese yapılır ve Olivera olumsuz bir yaklaşımla ele alınırken Devlet Hatun övülür:

¹⁸²Öztuna, a.g.e., s. 351–352.

¹⁸³Uzunçarşılı, a.g.e., s. 322.

¹⁸⁴ Enver Behnan Şapolyo, *Yıldırım ve Prenses Olivera*, Ankara, Ali Bitik Kitabevi, 1944, s. 5, (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Olivera’ya kadar, Türk padişahlarının sarayı pek sade her türlü anlayıştan uzak, pek mütevazıyâne idi. Öyle tantanalı alaylar, eğlenceler olmaz, saray hayatı yok. Bir hükümet reisinin evi idi. Fakat bu Sırp kız, Bursa sarayına girince, Ali Paşa gibi birisi de sadrâzam olunca, Bursa sarayı binbir gece masallarındaki günleri yaşamaya başladı.” (s. 7)

“Yıldırım’ın asıl birinci karısı olan Haseki Sultan Devlet Hatun müteessirdi. O Türk soyundan gelme, bir Türk kızı idi. Ahlâklı ve Türk terbiyesiyle yetişmişti. Yıldırım’ın gözü Germiyanzâde Yakub Bey’in kızı, Devlet Hatun’u hiç görmüyordu. Çünkü bu kadın padişahların sefahate dalmasını, memleket için bir felâket olduğunu biliyordu...” (s. 32)

Yazar bilinçli olarak, Devlet Hatun’u benimseyip olumlu, örnek bir şahsiyet olarak ön plana çıkarmıştır. Olivera’nın ise bir Osmanlı-Türk Sultanı olan Yıldırım Bayezid’e zarar veren, padişahın devlet işlerini olumsuz yönde etkileyen ve Bayezid’in Türk-İslam geleneklerinden uzaklaşmasına neden olan bir karakter olarak çizildiği görülmektedir. Aslında yazarın, Olivera’ya daha çok önem veren ve Devlet Hatun’u görmezden gelen Yıldırım Bayezid’e kadın konusundaki tercihi ve bu tercihinin ona yaptırdığı hatalardan dolayı, dolaylı yoldan da olsa olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı anlaşılmaktadır. Çünkü padişah, yazar tarafından olumsuz bir şekilde ele alınıp, eleştirilen Olivera’ya sevgi, yakınlık duymakta ve sonradan Müslüman olan bu Sırp kızının sözünden çıkmamaktadır. Zaten vakanın ilerleyen kısımlarında yazarın, ortaya koymuş olduğu bu olumsuz ve eleştirel yaklaşımı daha da netleştirip genişlettiği görülür. Şu ifadeler artık, Yıldırım Bayezid’in devleti yönetirken tasarrufa dikkat etmediğini, sarayda Olivera’nın da etkisiyle zevke, sefaya daldığını, adaletli hükmetmediğini ve halkın da bu durumdan pek hoşnut olmadığını somut bir şekilde göstermektedir:

“Hüdavendigâr Murat’ın Kosova muharebesindeki Sırp (Miloş Kaploviç) tarafından bir hançerle şehadeti, daha ruhlarda millî bir kin olarak yaşıyor..ondan sonra Murat’ın oğlu, bu hanedandan bir Sırp kız saraya alarak, zevk ve sefaya dalmasına bir türlü tahammül edemiyorlardı. Balkanlardan alınan bütün varidat Bursa sarayına sarfediliyor, halk bakımsızdı.” (s. 13)

Enver Behnan, romanda Osmanlı’nın Yıldırım Bayezid’ten önceki hükümdarları olan Osman Gazi, Orhan Gazi ve Murat Hüdavendigâr (I.Murat)’ın da isimlerini zikreder. Yıldırım’ı bu üç padişahla mukayese ederek, kahraman bir babanın oğlu olan Bayezid’in babasına ve atalarına layık bir şekilde davranmadığını vurgular. Yani yazar açık bir şekilde Osman, Orhan ve I.Murat’a genel anlamda olumlu yaklaşırken, Yıldırım’ı olumsuz bir bakış açısıyla ele almaktadır. Yıldırım’a, özellikle sarayda benimsemiş olduğu hayat tarzı nedeniyle eleştirel bir tavır takınan yazarın, askerî yönetim ve cenk meydanlarındaki başarısı konusunda ise adı geçen padişaha olumlu ve yüceltici bir bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Bu durum Şapolyo’nun ele aldığı dönemi, vakanın içerisinde yer verdiği şahsiyetleri tarafsız ve gerçekçi bir gözle gördüğünün açık bir göstergesidir:

“Bir milleti içinden harap eden sefahat, içki, rüşvet, dalavera... nihayet sonsuz ihtiraslar Yıldırım’ın Bursa sarayında mevcuttu. Çünkü Yıldırım Bayezid’e kadar Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr Türk milletinin bir padişahı değil, bir beyi idi. Sade giyerler, halk gibi yemek yerler, büyük servetlere malik olmayıp, hatta saraylarda bile yaşamazlardı. Halbuki cenk meydanında şehit düşen kahraman bir babanın oğlu Bayezid ise, bunun aksine idi... Hem de kardeşi Yakup Çelebi’yi çadırına davet ederek boğdurmuş bir adamdı. Şimdi de bu Sırp İslav kızını severek sarayına almış, zevk içinde yaşıyordu. Vakti Yıldırım yine, cenk meydanlarında savaştan geri kalmıyordu. Fakat bu sefahati ve gururu bir gün onu ve memleketi büyük bir felâkete hazırlayabilirdi.” (s. 32)

Bir akşam sarayda padişah için düzenlenen eğlencede Şeyh Şazeli isimli karagöz oyuncusu bir oyun sergiler. Ancak oyun padişahı eleştiren bir hal alınca Bayezid kızar ve oyunu yarıda kestirir. Bayezid, yönetimini ve aldığı kararları eleştiren bu oyunu Devlet Hatun’un tertiplemediğini iddia eder. Kıskançlık duygusuyla hareket eden Devlet Hatun da bunu kabul eder. Bunun üzerine orada Devlet Hatun ile Olivera arasında kavga çıkar. Bu duruma sinirlenen sultan da Sadrazam Ali Paşa’ya emrederek salonun boşaltılmasını ve Olivera ile yalnız bırakılmasını ister. Sarayda böyle sıkıntılar yaşansa da Bayezid askerî bakımdan çok başarılı bir yönetim sergilemektedir. Macaristan’ı fethetmiştir. Papa’ya ve Avrupa’ya korku saçmaktadır. Bu durum Avrupa’yı harekete geçirmiş, Papa’nın çağrısı üzerine çeşitli batılı devletlerden oluşan Haçlı ordusu Niğbolu Kalesi’ni Osmanlıdan almak için kuşatmıştır. Yıldırım Bayezid’e özel yaşamındaki tercihlerinden, devletin iktisadî ve siyasî yönetiminde gösterdiği bazı zaaflarından dolayı kızdığı anlaşılan Şapolyo’nun, askerî açıdan Bayezid’e ve onun yönettiği devlet ile orduya son derece olumlu ve hamasî bir bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Nitekim Niğbolu Savaşı öncesinde Haçlılardan gelen temsilcilere Yıldırım, romanda şu sözlerle meydan okur:

“Haydi krallarınıza söyleyiniz.. benim ordumdan daha büyük bir ordu hazırlasın ve karşıma gelerek, haklarını muharebe meydanında istesin. Bu gibi haklar murahhaslarla istenmez, silâh kuvvetiyle alınır. Haklar talep ile değil, kuvvetle elde edilir..Türk daima hakkı silâhiyle kazanmıştır..Karşımızdakilerini de öyle görmek isteriz.” (s. 18)

Uzun süredir hazırlık halinde olan ve İstanbul’u kuşatmak için yola çıkmış olan Osmanlı ordusu, bu gelişme üzerine yön değiştirir ve Niğbolu’ya doğru hareket eder. 30 Eylül 1395 tarihinde Niğbolu Kalesi civarında başlayan savaşta Yıldırım’ın ordusu Haçlı ordusunu hezimete uğratarak büyük bir zafer elde eder. Niğbolu zaferi Avrupa’yı bir kez daha titretir.

Yazar bu savaşta Haçlıların Osmanlı ordusu önünde düştüğü acıklı durumu ve Türk askerinin sahip olduğu nitelikleri şu sözlerle aktarırken olumlu ve hamasî yaklaşımını sürdürmektedir:

“Yeryüzünün en cesur, en zeki ve en tecrübeli askeri, Fransızları, bir kedinin fare ile oynaması gibi önlerinde oynatıyorlar, içlerinden sağ kalacaklara harp etmek nedir? Ananesinde askerlik yazılı bir millet nasıl harp eder, ve ne suretle neşeli ve talimli manevralar yapar, bunu ilk defa Avrupalılara öğretiyorlardı. Bu zavallı milletler, cenk oyunlarında bir çocuk kadar tecrübesiz ve beceriksiz idiler..Bunlar Türklerle cenk etmeği şövalyelerin köylü önünde düello etmesi zannediyorlardı. Halbuki Türkün kılıcı pek keskin, oyunu pek yamandı. Şimdi el mi yaman! Bey mi yaman göreceklerdi.” (s. 29)

Yazar bununla da kalmaz ve 14. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin batılı devletlerden askerî ve teknik olarak ne kadar üstün olduğunu vurgulamaktan da geri durmaz:

“Evet!.. Harp etmesini öğreniyorlardı. Hele ara sıra atılan topların sesini duyan bu haçlı ordusunun ödü patlıyordu. Çünkü Avrupa daha top nedir ? Topun sesi nedir, ömürlerinde bir kere bile duymamışlardı. Çünkü ilk defa topu muharebede Türkler bu haçlılara karşı kullanıyorlardı. Barut kokusunu Avrupalılar birinci Kosova muharebesiyle, Niğbolu'da kokladılar.. Onlar için bu ne dehşetli bir harp silâhi idi.. Bunun ne olduğunu, nasıl patladığını bir türlü anlayamıyorlardı.” (s. 30)

Topu, topun kullanılmasını bu savaşta Osmanlılardan öğrenen Avrupalıların uğradığı hezimetin ve Yıldırım Bayezid'in kazandığı parlıtlı zaferin yankıları yine yazarın hamasî ve destanî anlatımıyla şu şekilde ifade edilir:

“Fakat Niğbolu zaferini de Türk kazanmış, tarihine altın yıldızla yazmıştı. Niğbolu zaferi, Avrupayı tir tir titretmiş, Türklerle harp etmekten herkes korkmuştu...

...Niğbolu zaferi Avrupa'da müthiş bir heyecan uyandırdı. Kim bu sefere iştirak etmiş ise, o bir daha geri dönmemişti. Yıldırım Bayezid, bu büyük Türk zaferini fetihnameler göndererek ilân etti. Bunun üzerine Mısır'da oturan Halife bir menşur göndererek Yıldırım'a (Sultanı İklmilrum) unvanını verdi. Bundan sonraki padişahlara sultan denilmeğe başlandı.” (s. 31)

Ancak bu askerî üstünlük altı sene sürer. Çünkü yine bir Türk sülalesine mensup olan Timuri Gürgâni yenilmez ordularıyla Orta Asya'dan gelerek Osmanlı sınırlarına dayanmıştır. Türkistan, İran, Irak ve Hindistan'ı fetheden Timur, Yıldırım Bayezid'e sığınan Azerbaycan hâkimi Kara Yusuf ile Irak hâkimi Sultan Ahmet'i mektupla geri ister. Ancak Yıldırım bu mektuba nefret dolu bir karşılık verir. Bunun üzerine Timur Anadolu'ya girerek, Sivas'ı zapt eder. Şehrin valisi ve aynı zamanda Bayezid'in oğlu olan Tuğrul Bey'i şehit eder. Şehri de yağmalar. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid'in başında olduğu Osmanlı ordusu Ankara'ya doğru yola çıkar.

Yazar, kısa bir süre sonra başlayacak olan savaşın anlamsızlığını özellikle vurgulayarak asıl düşmanın ortak olduğuna işaret eder. Ve iki Türk ordusunun birbirini kırmasına eleştirel ve olumsuz bir tavırla yaklaşarak hem Timur'u hem de Yıldırım Bayezid'i tenkit eder:

“Bu iki Türk biri Orta Asyalı, diğeri Anadolulu... Niçin ve kim için cenk edecekler, birbirlerini kılıçtan geçireceklerdi? Eğer maksat gaza ise, gazilik yalnız kâfirlere karşıdır... Zafer ise, yine kâfirlere karşıdır. Türk Türk'ü hiç kırar mı? Hangi taraf mağlûp olsa, yine zarar müşterekti.” (s. 49)

Bu konuda yazarın tenkitleri haklı görünmektedir. Çünkü 1402 yılındaki bu savaştan mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti 1413 yılına kadar bir duraklama ve çöküş dönemine girmiştir. Tarihî kaynaklarda Fetret Devri olarak adlandırılan bu dönemde Yıldırım Bayezid'in oğulları taht kavgasına girişmişler ve ancak Çelebi Mehmet'in kardeş mücadelelerinden galip çıkması neticesinde bu uğursuz devir sona erdirilebilmiştir. Ama bu dönem hem Osmanlı'nın uzun bir sürede sağladığı siyasî birliğin bozulmasına neden olmuş hem de devletin batıya açılmasına ve belki de İstanbul'un daha geç fethedilmesine sebep olmuştur.

Ve bu iki kuvvetli Türk sultanı 20 Temmuz 1402 tarihinde Ankara civarında karşı karşıya gelirler. Sonuçta adamlarının ihanetine uğrayan Yıldırım Bayezid yenilerek Timur'a esir düşer. Yıldırım'la birlikte Rumeli Beylerbeyi Firuz Bey ve Timurtaş Paşa da esir düşerler. Ancak Timur, Yıldırım'a hürmet gösterir ve misafir nezaketi ile davranır. Çünkü Timur bu mağlup hükümdara, Avrupalılara karşı kazandığı zaferden dolayı hayranlık duymaktadır. Timur esir aldığı hükümdara bir esir muamelesi yapmaz ancak Osmanlıyı gerileten, Türklerin bölünmesine hizmet eden bu sultana yazar oldukça olumsuz ve eleştirel yaklaşır:

“Timur, kuvvetle yenemeyeceği Türk oğlunu, hileli harp vasıtalarıyla yenmek sevdasına düşmüştü. Orta Asya'nın bu kan dökücü canavarı, şimdi medeniyette yüksek Türk milletini imha için kudurmuş, askerlerini Anadolu Türkünün bağrına saldırıyordu.” (s. 51)

Bu zaferden sonra Timur Bursa'yı ve İzmir'i işgal eder. İzmir'in işgali nedeniyle düzenlenen eğlenceye Timur, Devlet Hatun ve Olivera'yı da getirtir. Devlet Hatun, Yıldırım'ı Timur'a şikâyet eder. Timur ona sıcak ve samimi davranır zira Devlet Hatun bir Türk kızıdır. Kendisine yaranmaya çalışan Olivera'ya ise sakilik yaptırır. Olivera'nın bu tavırları Yıldırım'ı kızdırmıştır. Ordusuyla Semerkant'a hareket eden Timur, Yıldırım Bayezid'i Akşehir'de ikamete mecbur eder. Ancak Yıldırım bu duruma daha fazla dayanamaz ve intihar eder. Bu duruma Timur da çok üzülmüştür. Sonrasında Timur, Devlet Hatun'u serbest bırakır ve oğullarının başına gidip valide sultan olmasını ister. Timur'un, Devlet Hatun'a sırf bir Türk kızı olması hasebiyle takındığı olumlu tavır eserde özellikle vurgulanmaktadır. Yazarın, bu noktada, aslında Yıldırım Bayezid hakkındaki olumsuz değerlendirmelerini Timur'a izafe ettiğini görmekteyiz:

“Timurlenk bunu mahsus tertip etmişti, bir Müslüman hükümdar bir kâfir kızıyla nasıl evlenirdi. Müslüman Timurlenk'in kafası da bunu almıyordu. Hele Devlet Hatunu da dinledikten sonra bu hakarete iyice karar vermişti. Yıldırım'a bu ahlâksızlığının cezasını bu suretle vermek istiyordu.” (s.64)

Bu noktada “ahlâksız” kelimesini kullanan yazarın, aslında haddini aştığını da belirtmemiz gereklidir. Bir yabancıyı sevmek ya da içkiye düşkün olmak ne kadar ahlâksızlık olarak kabul edilebilir? Keyfe düşkünlük, zaafllara yenilmek ayrı, ahlâksızlık ayrı şeydir. Eserde de görüldüğü gibi Yıldırım’ın insan olarak zaaflları mevcuttur ve bir hükümdar olarak zaman zaman bu zaafllarının kurbanı olmuştur. Fakat bu durumu bir ahlâksızlık göstergesi saymak doğru gözükmemektedir. Yazar, bir Türk hükümdarına zaaf yakıştıramadığı için belli ki çok öfkelenmiş ve bu öfkelerini ifade ederken kelimeleri bazen düşünmeden seçmiştir. Şüphesiz ki Yıldırım Bayezid trajedisi olan bir hükümdardır ve bu trajedisi ile tam bir edebî eser kahramanıdır. Bununla birlikte bu bağlamda Şapolyo’nun, eserini oluştururken Yıldırım’ın hayatından ilham almış olması son derece isabetli olmuştur.

Eserde vaka zamanı 14. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıl başlarıdır. Bu bağlamda somut olarak iki tarih bilgisine yer verildiğini görmekteyiz. Biri Niğbolu savaşının başladığı tarih olarak gösterilen 30 Eylül 1395, diğeri de Timur ve Osmanlı ordusunun Ankara civarında yaptıkları savaşın tarihi olan 20 Temmuz 1402’dir. Ancak yazarın Niğbolu Savaşı için verdiği tarih, tarihî kaynaklarda verilen bilgilere uymamaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* adlı mufassal eserinde Haçlı ordusu ve Osmanlı ordusunun 1396 yılının Eylül’ünde karşı karşıya geldiğini ve muharebenin kati neticesinin de 25 veya 28 Eylül 1396 (29 Zilhicce 798) tarihinde alındığını kaydeder.¹⁸⁵ Bununla birlikte Uzunçarşılı, Feridun Bey’e atıfla, bu ünlü yazarın *Münşeat* adlı eserinde Niğbolu Savaşı için 25 Kasım 1395 tarihini verdiğini de belirtir. Fakat bu bilginin üzerinde mutabık kalınmadığını da vurgular. Bunun yanında Yılmaz Öztuna da *Büyük Türkiye Tarihi* adlı eserinde Niğbolu Savaşı için 25 Eylül 1396 tarihini vermektedir.¹⁸⁶ Sonuç olarak yazar, bu savaş için verdiği tarih bilgisini ya kendi kurgusal üretimi içerisinde düşünerek oluşturmuş ya da üzerinde mutabık kalınmayan Feridun Bey’in *Münşeat*’ı gibi eserlerden yararlanmak suretiyle kullanmıştır.

Şapolyo’nun Ankara Savaşı için vermiş olduğu tarihin ise tarihi kaynaklara düşülen kayıtlarla tutarlı olduğunu görmekteyiz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Ankara savaşı için; “*Ankara muharebesi diye meşhur olan ve Osmanlı istilâsını yarım asır geriletken bu savaş ya 19 Zilhicce 804/20 Temmuz 1402 Cuma günü, yahud 27 Zilhicce 804/28 Temmuz 1402 Cuma*

¹⁸⁵Uzunçarşılı,*a.g.e.*, s. 282-287.

¹⁸⁶Öztuna,*a.g.e.*, s. 322.

günü yapılmıştır.” bilgisini verir.¹⁸⁷ Yılmaz Öztuna da bu savaş için 28 Eylül 1402 tarihini zikretmektedir.¹⁸⁸

Eserdeki hadiselerin yaşandığı temel mekânlar olarak Niğbolu, Ankara ve Bursa göze çarpmaktadır. Bunlar coğrafi ve tarihî olarak gerçek mekânlardır. Bursa ve Ankara günümüzde Türkiye sınırları dâhilinde bulunmaktadır. Fakat bugün sahip olduğumuz toprakların dışında kalmış olan Niğbolu, Tuna nehri kıyısında yer alan bir kasabadır. Bugün Bulgaristan sınırları içerisinde yer almaktadır. Niğbolu savaşı münasebetiyle eserdeki vakaların akışı içerisinde yer alan Niğbolu, o dönem Rumeli’de yeni yeni yayılmaya çalışan Osmanlı devleti için son derece önemli bir mevkiidir.

Yazarın oluşturduğu şahıs kadrosunda çoğunlukla tarihî gerçekliği olan şahsiyetler bulunmaktadır. Bunların önde gelenleri arasında Yıldırım Bayezid ve eşlerinden Devlet Hatun (Devletşah), Prenses Olivera (Olivera Despina) ile Germiyanoglu Yakub Bey, Timur Gürgâni (Timurlenk), Tuğrul Bey (Sivas Valisi ve Yıldırım’ın oğlu), Firuz Paşa, Timurtaş Paşa, Sadrazam Ali Paşa yer alır.

Enver Behnan Şapolyo, *Yıldırım ve Prenses Olivera* adlı eserinde Yıldırım Bayezid’e askerî bakımdan olumlu ve hamasî bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu bakış açısı tarihî kaynaklarda Yıldırım Bayezid için verilen bilgilerle örtüşmektedir. Nitekim Yıldırım Bayezid 1389’da Sultan Murat’ın bıraktığı 500.000 km²’lik devleti 13 yılda iki misline yakın bir büyüklüğe, 942.000 km²’ye getirmiştir. Ayrıca bu dönemde babası I. Murat’ın aksine Asya topraklarının, Avrupa topraklarının büyüklüğünü 59.000 km² kadar geçtiğini görmekteyiz¹⁸⁹ ki bu da Yıldırım Bayezid’in Anadolu’daki siyasî ve askerî birliği oluşturmaya ne kadar büyük bir önem verdiğini göstermektedir.

Ancak eserde kişilik özellikleri ve bu özelliklerin yansıdığı özel hayat açısından Bayezid’in eleştirildiği görülmektedir. Aslında yazar bu olumsuz bakışında da haklı gözükmektedir. Çünkü tarihî kaynaklarda Yıldırım’ın mizaç itibarıyla asabî, şedîd, hırçın ve inatçı olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca içkiye olan düşkünlüğünün de asâbını bozduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁰ Bu gibi olumsuz değerlendirmelere rağmen Yıldırım’ın hadiseler karşısındaki ölçülü ve soğukkanlı davranışları ön plana çıkartılır. Satır aralarında da Osmanlı’nın 4.

¹⁸⁷Uzunçarşılı,*a.g.e.*, s. 310.

¹⁸⁸Öztuna,*a.g.e.*, s. 346.

¹⁸⁹Öztuna,*a.g.e.*, s. 352.

¹⁹⁰Uzunçarşılı,*a.g.e.*, s. 322.

padişahının azimli, irade sahibi, cevval, cesur ve pek değerli bir kumandan olduğu sezdirilir. Bu noktada yazarın objektif bir bakış açısı geliştirdiğini söylememiz yanlış olmaz. Yazar, kuşkusuz ki Bayezid'in askerî ve siyasî yönünden hareketle Osmanlı Devleti'ne de olumlu ve hamasî bir bakış açısı geliştirmiştir. Ayrıca bu olumlu değerlendirmeleri yaparken sadece padişaha bağlı kalmamış çeşitli vesilelerle Türk ve Batılı mukayesesine de girmiş ve hemen hemen her alanda Türk'ü/Osmanlıyı Batıya üstün tutmuştur. Eserde Niğbolu Savaşı öncesi anlatılırken yazar hakîm bakış açısıyla araya girerek çok çarpıcı olan şu değerlendirmelerde bulunmaktan kendini alamaz:

“Bu Avrupalı milletler daha o zaman Türkoğlunun ne olduğunu iyice bilmiyorlardı. Türkleri Çinliler gibi sarı ırktan, ibtidai insanlar zannediyorlardı. Hâlbuki Türk milletini, beyaz ırkın en güzeli, en yakışıklısı, en zeki ve medeniyetçe devrinin en yükseği idi. Bu asırda Avrupalıların evlerinde helaları bile yoktu. Bahçelere ve sokaklara pislerlerdi. Banyo nedir bilmezlerdi.. kadınları leş gibi kokardı. Mendil kullanmayı ve elbise ütümeyi Türklerden öğrenmişlerdi.. Bütün silâhları paslı demirden idi.. Hâlbuki o zaman Türklerin silâhları halis çelikten, üzerleri altınla işlenmiş ayetlerle süslü idi.. askerlerin üzerindeki renk renk elbiseler onların krallarında bile yoktu. Askerin yediği yemeği onlar ancak bayramlarında yiyebilirdi.. Türk Sipahileri küheylan atlar üzerinde sefer ediyorlardı. Türk vezirlerinin sorguçlarında ve atlarının kaltaklarında zümrütler ve yakutlar dolu idi. Servet itibarıyla Türkler bu zaman dünyanın en zengin bir milleti idi. Askerî talim bakımından Türk ordusunun önüne çıkacak bir millet daha yoktu.. Kahramanlık ve iyi ahlâklılık yalnız Türklere vergi idi.. Bu zamanlara kadar Türk ordusunu yenmiş bir millet daha yeryüzünde yoktu.. Bakalım şimdi bu muazzam haçlı ordusu Türk'ün kılıcı önünde nasıl eriyecekti...” (s. 21–22)

Sosyal, kültürel ve teknik bakımdan Osmanlıya son derece olumlu ve yüceltici bir yaklaşımı ortaya koyan bu ifadelerle benzeyen cümleler, Osmanlı'nın askerî bir birimi olan Akıncılar için de benzer şekilde vakanın içerisine yerleştirilir:

“Türk serdengeçtileri de mütemadiyen Tuna'yı aşarak Ulah ülkesinde Macaristan'da akınlar icra ediyorlardı. Bu Türk akıncılarının verdiği dehşet Avrupa'da umumî bir korku doğurmuştu.” (s. 19)

Bütün bu unsurlar değerlendirildiğinde yazarın 14. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıl başı itibarıyla Osmanlıya özellikle kültürel, teknik ve askerî bakımlardan olumlu ve yüceltici bir bakış açısı geliştirdiği, Batılılara ise bu alanlar üzerinden tam tersi bir tavırla yaklaşıldığı görülmektedir. Bununla birlikte yazarın, Yıldırım Bayezid özelinde objektif bir şekilde hareket ederek bu padişahı hem askerî hem de idarî yönden övdüğü ve olumlu bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Buna karşın aynı padişahın mizacı ile özel hayatındaki bazı tercihleri yönünden de eleştirildiği ve Bayezid'e olumsuz yaklaşıldığı anlaşılmaktadır.

3.2. Yükseliş Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış

Osmanlı Devleti, Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nı (1402) kaybetmesiyle başlayan Fetret Devri'ni (1402-1413), devletin ikinci kurucusu olarak nitelenen Çelebi Mehmet'le atlatır. 15. yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran bu sıkıntılı dönem sonrasında, bilhassa II. Murat'ın kazanmış olduğu savaşlarla Balkan coğrafyasındaki hâkimiyetini pekiştiren Osmanlı Devleti, Sultan II. Mehmet'in (Fâtih Sultan Mehmet) İstanbul'u fethetmesiyle birlikte tam anlamıyla güçlü bir klâsik Türk-İslâm devleti modeline dönüşür. Aynı zamanda Anadolu ile Rumeli'deki toprakların birleştirilmesini de sağlayan bu fetihle başlayan ve 1529 yılındaki Viyana kuşatmasına kadar devam eden süreçte, Osmanlı Devleti devamlı bir gelişme göstermiştir. Sadece Türk tarihine değil, dünya tarihine de damgasını vuran Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar Kalesi'nin fethiyle (1566) Osmanlı Devleti, özellikle Avrupa'lılar için bugün dahi izleri zihinlerden silinmemiş olan büyük bir tehdit algılamasına yol açmıştır. Her ne kadar Kanuni'nin vefatından sonra, onun ayarında bir padişah Osmanlı tahtına oturmamışsa da, Osmanlı Devleti 16. yüzyılın sonlarına kadar dünya siyasetindeki ağırlığını büyük ölçüde korumayı başarmıştır.

Osmanlı Devleti'nin gücünün doruğuna ulaştığı bu dönem, Cumhuriyet sonrası Türk romanında son derece ilgi görmüş ve en geniş biçimde işlenmiş olan bir zaman dilimidir. Bu noktada ilk olarak, Bekir Büyükarkın tarafından kaleme alınan ve ilk kez 1967 yılında yayımlanan *Tan Yeri* adını taşıyan esere temas edilebilir. Eserde 1402 senesinde Osmanlı ordusu ile Timur'un başında olduğu ordu arasında Anadolu'da cereyan eden Ankara Savaşı sonrasında Anadolu'nun durumu anlatılmaktadır. Bu genel çerçevede vaka birbirine paralel iki düzlemde gelişir. 1. düzlemde 15. yüzyıl başlarındaki Anadolu'nun ve Osmanlı Devleti'nin hem sosyal hem de siyasî serüveni işlenirken; 2. düzlemde ise asıl adının Dâim Bey olduğu sonradan anlaşılacak olan Gündoğdu'nun şahsi macerası ele alınır.

Eserde Osmanlı Devleti ve Anadolu coğrafyasının kaderini çizecek olan siyasî ve askerî hadiseler şöyle bir gelişme göstermektedir: Osmanlı ordusunun başında bulunan Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesi ve esir alınmasıyla Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin sağlamış olduğu birlik bozulmuş, şehzadeler ve beylikler kendi aralarında üstünlük mücadelesine girişmişlerdir. Şehzadeler arasında uzun süren bu mücadeleleri en sonunda kardeşi Musa Çelebi'yi mağlup eden Mehmet Çelebi kazanır ve padişah olarak tahta oturur. Eser Edirne sarayında vefat eden Mehmet Çelebi'nin Amasya'da bulunan oğlu Murat'ı (II. Murat) tahtın vârisi göstermesi üzerine, Murat'ın Bursa'da tahta çıkmasıyla son bulmaktadır.

Bu sosyal ve siyasî yapıya paralel olarak yazar tarafından aktarılan Gündoğdu'nun (Dâim Bey) hayat macerası ise şu şekilde ortaya konulmaktadır: Gündoğdu ile dayısının kızı Fatma Hanım birbirlerini sevmişlerdir. Ancak dayı Hacı İvaz, bu birlikteliğe sıcak bakmaz. Fakat onlar Fatma'nın ağabeyi Ahi Çelebi'nin (Atayî) yardımıyla kaçarlar ve gizlice nikâhlanarak Sivas'a yerleşirler. Kısa bir süre sonra Timur ordusuyla Sivas'ı işgal eder. Bu işgal esnasında Fatma'yı Timur'un askerleri kaçırlar. Gündoğdu'yu da dövüp bir çukura atarlar. Kocasının öldüğünü sanan Fatma'yı Timur'un ordusundan bir Kara Tatar alıp götürmüştür. Aslında Murat Hüdavendigâr ile Kosova Savaşı'nda şehit düşen büyük akıncı Günhan Bey'in oğlu olan Gündoğdu (Dâim Bey) bu hadiseden sonra eşi Fatma'yı arayıp bulmak için Anadolu'yu karış karış dolaşmaya başlar. Ancak Fatma'nın ağabeyi Ahi Çelebi, Timur'un elinden kurtarılan kardeşinden, eşinin Timur'un işgali sırasında öldüğünü duymuştur. Bunun üzerine çok güvendiği ve yiğit bir kişi olan Tuğrul Alp ile kardeşi Fatma'yı evlendirmiştir. Tuğrul Alp ile Fatma'nın Ahmet isminde bir de çocukları olmuştur. Bunlardan habersiz olarak eşini arayan Gündoğdu (Dâim Bey) en sonunda Edirne'de Ahi Çelebi'den gerçekleri öğrenmiştir. Aslında o, Anadolu'da dolaşırken Tuğrul Alp ile tanışmış ve bu cesur askerden yardım görmüştür. Ancak Gündoğdu'nun sonradan Hacı İvaz'ın yeğeni Dâim Bey olduğunu fark eden Tuğrul Alp, Bedrettinlilerden Börklüce Mustafa ve adamlarıyla çatışırken ağır bir şekilde yaralanır ve vefat eder. Yaralıyken de Dâim Bey'e mutlaka Ahi Çelebiyle görüşmesini ve kendisine ait olan emaneti almasını söyler. Edirne'de Ahi Çelebi'den söz konusu emanetin kendi Fatma'sı ve Tuğrul Alp'in oğlu Ahmet olduğunu öğrenen Dâim Bey vakanın sonunda Ahi Çelebiyle birlikte Söğüt'e giderek Fatma ve Ahmet'i görür. Bu sırada ağır hasta olan Fatma birkaç gün içinde vefat eder. Oğlu Ahmet'i de eski kocası Dâim Bey'e emanet eder. Dâim Bey, Anadolu'yu dolaştığı sıralarda Toroslarda tanıştığı ve belli bir süre kendisine yarenlik eden Yörük kızı Döndü ile birlikte küçük Ahmet'i de alarak serhat boylarına doğru yol alır. Çünkü Edirne'de görüştüğü ve iltifatlarına muhatap olduğu padişah Mehmet Çelebi, Dâim Bey'e kılıcını hediye ederek tıpkı babası Günhan Bey gibi sınırlarda devlete hizmet etmesini istemiştir.

Eserdeki vaka 1402–1421 yılları arasında geçmektedir. Eşi Fatma'yı arayan Gündoğdu (Dâim Bey) sırasıyla Bursa-Akşehir-Toroslar-Konya/Aksaray-Sulucakarahöyük-Kırşehir-Konya-Karaman(Larende)-Edirne-Söğüt-Seyitgazi-Karaburun-Amasya ve İznik'i dolaşır. Eserde yazar, Dâim Bey'in yapmış olduğu bu gezi vasıtasıyla okuyucuya 15. yüzyıl başlarındaki Anadolu coğrafyası hakkında ve bu coğrafyanın sosyal, siyasî, kültürel, dinî ve ekonomik hayatı hakkında son derece doyurucu bilgiler sunmaktadır. Zira Dâim Bey,

Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş-ı Veli türbesini ziyaret ederek, Bektaşilerin dergâhında dinlenir; Kırşehir'de Ahilerin dergâhında kalarak, Ahi Evran ile tanışmak suretiyle Ahilik felsefesini öğrenir, Konya'da Mevlana'nın türbesini ziyaret ederek bir Mevlevî dergâhında karnını doyurur, Karaman'da (Larende) Yunus Emre ve Taptuk Emre'nin mezarlarını, Söğüt'te Ertuğrul Gazi'nin mezarını ziyaret eder, Seyitgazi'de de Seyyit Battal Gazi'nin mezarını ziyaret ederek kahramanlık dolu günleri hatırlar. Böylece eserde son derece olumlubir bakış açısıyla, Türklerin kendilerine özgü dünya görüşleri ve yaşayışları çerçevesinde oluşturdukları, eski yerli kültürden de etkilenmiş olan ve Osmanlı devlet anlayışının hoşgörülü iklimi içerisinde gelişme imkânı bulan Bektaşilik, Mevlevilik, Ahilik teşkilâtı gibi toplumun manevî/ahlâki alt yapısını kuvvetlendiren unsurlar bilhassa vurgulanmış olmaktadır.

Büyükarkın, Ankara savaşından önce büyük çabalarla Anadolu ve Rumeli'de küçük devletleri ortadan kaldırarak siyasî birliği sağlamış olan Yıldırım Bayezid'e son dereceolumlu yaklaşıp, onun Osmanlı Devleti'nin sınırlarını ne kadar genişlettiği hakkında bilgi vererek, bu güçlü hükümdarın yenilmesinden sonra ne olacağını sorgular:

“Yıldırım Bayezid Han gerçekten yenilmişse bundan sonrası ne olacaktı? Hâlbuki Osmanlı nasıl da kuvvetlenmişti. Hemen hemen Anadolu'daki diğer Türk beylerini Yıldırım Bayezid Han birleştirmiş, Osmanlı'ya katmıştı.

Karadeniz sahillerindeki Sinop ve Samsun Çandarlıoğulları'nda; Trabzon, Pontus İmparatorluğu'nda; Maraş, Adana, Antalya Memlûk Devleti'nde kalmak şartıyla Osmanlı'nın hududu Anadolu'da Erzincan'a kadar dayanmıştı.

Karamanoğulları, Aydınoğulları, Menteseoğulları, Eşrefoğulları, Germiyanoğulları, Saruhanoğulları hep Osmanlı'ya katılmıştı. Anadolu Selçuklu Devleti ise çoktan çöküp kaybolmuştu.”¹⁹¹

Yazar, Yıldırım Bayezid ile Timur'un¹⁹² Asya'dan gelmiş olmasına rağmen, aralarında büyük bir siyaset ve amaç farklılığının bulunduğunu vurgulayarak, bu iki hükümdarı mukayese etmek suretiyle Yıldırım Bayezid'e olan olumlu ve hamasî bakış açısını şu ifadelerle sürdürmektedir:

“Yıldırım Bayezid, Anadolu'da Türk birliğini kurmak, Türk'ü bir araya getirmek için çırpınmıştı. Timur ise ele geçirdiği ülkelerde yerleşmek hususunda hiçbir niyet beslememişti. Belki de sadece yenmenin, eziyet etmenin, herkesin karşısında eğilmesini görmenin ihtirasını yaşamıştı. Suriye'yi, Bağdat'ı almış, geri dönmüşü. Hindistan'ı işgal etmiş, çekilmişti. Altınordu devletini yenmiş, ta Moskova'ya kadar gitmiş, oralarını da bırakmıştı.” (s. 33–34)

¹⁹¹Bekir Büyükarkın, *Tan Yeri*, 6. b., İstanbul, Ötügen Yayınevi, 2012, s.16. (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹⁹²Ünlü tarihçi Halil İnalcık, Timur'un Cengiz Han'ın dünya imparatorluğunun vârisi olma iddiasıyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz. İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, s. 71.

Bu cümleler elbette Timur için olumsuz ve eleştirel bir bakış açısını da yansıtmaktadır. Romanın ilerleyen kısımlarında vakanın merkez kişisi olan Gündoğdu'nun Bursa'da Ulu Camiî'ye yapılanlara şahit olduğu sahne, adeta bir çekirge sürüsü gibi hareket eden Timur'un askerlerinin ne ölçüde medeniyetten yoksun olduklarını gözler önüne sermektedir:

“Avlu kapısına doğru ilerledi; fakat birden olduğu yerde kaldı. Kır at da kulaklarını dikti.

Burnuna koyu bir gübre kokusu çarpmıştı. Kulaklarına at kişnemeleri geliyordu...

Evvelâ ne olduğunu anlayamadı. Arkasındaki Tatarların dizlerini vurarak katıla katıla gülmekte olduklarını fark edince sanki bütün dünya başına çöktü. Timurlular camiye ahır yapmışlardı.

En korkuncu buydu; insanların öldürülmesi, evlerin yıkılması bir sanat eserinin hayvan yatağı olması yanında hafif kalıyordu.” (s. 44–45)

Timur ve askerlerinin kültür ve medeniyet düşmanlığını bu tablo ile somutlaştıran Büyükarkın, Akşehir'de Timur'a esir bulunurken 43 yaşında vefat eden ve 13 yıllık saltanatı son bulan Yıldırım Bayezid'in arkasından üzülen Gündoğdu'ya şu sözleri söyler:

“Bilir misin onun yaptırdığı eserler pek çoktur? Bursa'da, Ulucami'den başka, kendi adına bir cami daha vardır. Güney Makedonya'da, Karaferya'da da bir camisi varmış. Yine Bursa'da bir darüşşifa, bir medrese, Edirne'de, Balıkesir'de, Kütahya'da da birer cami yaptırmıştı. Severdim ben onu, çok severdim. Bugün için ağlamak istiyor!” (s. 51)

Böylece yakıp yıkan, acımasız, taş üstünde taş baş üstünde baş bırakmayan ve olumsuz bir şahsiyet olarak karakterize edilen Timur'un karşısına; Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid her türlü değere saygılı, yapıcı ve son derece olumlu bir kişilik olarak çıkarılmış olmaktadır. Eserde ortaya konan Yıldırım Bayezid'in bu olumlu kişiliği tarihî kaynaklardaki bilgilerle de birebir uyum göstermektedir.¹⁹³

Yıldırım Bayezid'in vefatından (1403) ve Timur'un Anadolu'dan çekilip Çin üzerine sefere gitmesinden - ki Timur da bu sefer esnasında vefat etmiştir - sonra Yıldırım'ın 5 oğlu (Süleyman Çelebi-Mehmet Çelebi-Mustafa Çelebi-İsa Çelebi-Musa Çelebi) arasında taht kavgaları başlar. Bu mücadelenin sonunda Musa Çelebi ve Mehmet Çelebi taht için kozlarını paylaşırlar. Ve neticede Mehmet Çelebi, Rumeli'de konuşlanmış olan Musa Çelebi'yi yenerek Osmanlı tahtına oturur. Yazar bu mücadele içerisinde yer alan Süleyman Çelebi'ye, nefsinin isteklerine çokça meylettığı gerekçesiyle mesafeli ve eleştirel yaklaşır:

“Derlerdi ki, Süleyman Çelebi eli açık ve iyi bir insandır. Savaşlarda cesurdur, ilme ve sanata çok önem verir. Fakat nefsinin getirdiği hazlara fazlasıyla düşkündür. Durmadan şarap içer.” (s. 222)

¹⁹³ Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 323.

Süleyman Çelebi'ye karşı tarihî kaynaklardaki kayıtlarla¹⁹⁴ çelişmeyen böyle bir yaklaşımı geliştiren yazar, Musa Çelebi'ye de - belki kendisine Mehmet Çelebi ile olan mücadelesini kaybetmesine neden olan özellikleri dolayısıyla - yine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşır:

“Musa Çelebi çok sert davranıyordu. Etrafindakileri kırıyor galibiyetlerinin verdiği gururla kimseye önem vermiyor, hatta azarlıyordu. Bu yüzden serhat gazileri, beyler ondan yavaş yavaş uzaklaşıyordu.

Yanında sadece beylerbeyi Mihaloğlu Mehmet Bey, Timurtaşoğlu Umur Bey ve bir de Şeyh Bedrettin kalmıştı.” (s. 245)

Yazarın bu noktadaki tespitleri de tarihî gerçeklerle paralellik göstermektedir.¹⁹⁵

Taht mücadelesi içinde yer alan Süleyman ve Musa Çelebilere kısmen olumsuz veeleştiril yaklaşan Büyükarkın, sonunda tahta oturup Osmanlı devletinin 5. padişahı olan Mehmet Çelebi için ise farklı bir bakış açısı ortaya koyar. Yazar, önce ölüm döşeğindeki Mehmet Çelebi'nin ağzından Osmanlı devletini dağılmaktan hangi şartlarda kurtardığını söylettirir, sonra da hâkim bakış açısıyla devreye girerek Mehmet Çelebi için kendi olumlu vehamasî hükmünü verir:

“ — Ben bugüne kadar durup dinlenmemişim. Uykusuz kalmışım, susuz kalmışım. Hastalansam da, hastalığımı bilmemişim. Hamdolsun ki dağılan halkımı topladım, küskün ve kırgın beylerimi bir araya getirdim. Açlığın önüne geçmeye çalıştım. Baş kaldırına, hırsıza, uğursuza acımadım. Yine de gönül kırmamaya çalıştım...” (s. 439)

“Tam on dokuz yıl durmadan bu topraklar için didinen, hayatını hiçe sayıp savaşta en önde at süren, gözyaşları sadece Türk'ün huzur ve rahatı için akan şu adam nihayet dinlenecekti!” (s. 442)

Hayatını devlete hizmet etmeye adanmış olan Çelebi Mehmet, eserin sonunda vefat eder. Ancak kaderi yine onu rahat bırakmaz. Zira oğlu Murat (II. Murat) ancak 45 gün sonra Amasya'dan gelerek Bursa'da tahta oturabilmiştir. Bu süre zarfında halk ve özellikle yeniçeriler padişahı divanda görmeyi dilemişlerdir. Padişahın mahiyetindekiler de herhangi bir olumsuzluğun yaşanmaması için vefat etmiş olan Mehmet Çelebi'yi ölmemiş gibi gösterip halkın ve yeniçerilerin huzursuzluk çıkarmasını engellemişlerdir.

“Ertesi gün divan kuruldu... Gerçekten de, Mehmet Han divanda bulundu! Yeniçeri çorbacıları onu uzaktan görüp alkış tuttular. Mehmet Han ise onlara başıyla selâm verdi.” (s. 445)

¹⁹⁴ “Âlim ve ince ruhlu, ilim ve sanat erbabının hâmisî olan Emir Süleyman, sefahate düşkün olup rahatı severdi;” Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 329.

¹⁹⁵ “Musa Çelebi, cesur, gözü pek, faal hükümdar olmakla beraber çok sert ve haşin idi.” Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 339.

“Artık içerdekiler dayanamadılar; yeniçeri çorbacıları sevinçle uzaklaşırken tekrar hüngür hüngür ağlamaya başladılar.Oyun oynuyorlardı, bir çocuk gibi oyun oynuyorlardı!.. Mehmet Han öldükten sonra dahi milletin birliğini koruyordu ve bu oyuna o da canlıymış gibi katılıyordu.

Onu bir gece evvel yeniden eczalamışlardı. Sabahleyin ise elbiselerini giydirmişler, başına kavuğunu oturtmuşlar, beline bir kılıç takmışlardı. Sonra zorla bir divana oturtup gözlerini açmışlar, bir eliyle kılıcını kavratmışlardı.” (s. 446)

Bu trajikomik oyun padişah Çelebi Mehmet’in cesedinin bile ülkesine hizmet etmeye devam ettiğini göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir.¹⁹⁶ Ayrıca yazarın bu padişaha olan olumlu bakış açısını çok kuvvetli bir şekilde hissettirmektedir.

Yazarın olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı karakterler arasında Hacı İvaz Paşa ve Tuğrul Alp de bulunmaktadır. Hayalî bir şahıs olan Gündoğdu’nun dayısı Hacı İvaz Paşa, Mehmet Çelebi’nin yardımcılarındandır. Bursa’da subaşı olarak görev yaptığı sırada Mehmet Çelebi’nin Rumeli’de kardeşi Musa Çelebi ile uğraşmasından yararlanarak Bursa’yı işgal etmeye çalışan Karamanlılara karşı Bursa’yı 31 gün savunmuş ve başarılı olmuştur.¹⁹⁷ Ayrıca Hacı İvaz Paşa Mehmet Çelebi için Bursa’da bir medrese ve türbe yaptırmasıyla da öne çıkarılmaktadır. Yazar, Bursa’dan geçen Gündoğdu ile Osmanlı askerleri arasındaki konuşmada Hacı İvaz Paşa hakkındaki olumlu tavrını Dâim Bey’in (Gündoğdu) sözleriyle netleştirir:

“ — İştmişti ki, Hacı İvaz Paşa Mehmet Çelebi için bir cami yaparmış. Uzaktan da olsa bunu görmek için buralara kadar gelmiştim. Acaba aslı var mıdır?

— Elbet! Yalnız cami değil, medrese ve türbesiyle bir bütün olacak. Şurada, şu tepenin üzerinde... Adına “Yeşil Cami” diyecekler, çinilerle süslenecek her tarafı. Henüz başlanmadı.

— Sevindim buna, Hacı İvaz Paşa, iyi bir asker olduğu kadar iyi bir mimardır da.” (s. 291)

Eserde olumlu bir şahsiyet şeklinde karakterize edilen diğer bir şahıs da Tuğrul Alp’tir. Tarihî gerçekliği bulunmayan Tuğrul Alp, tıpkı Hacı İvaz Paşa gibi Mehmet Çelebi’ye hizmet etmektedir. Ve adeta Anadolu’da Türk birliğinin kurulması için savaştan mert, yiğit, cesur ve kahraman askerlerin bir sembolü gibidir. Tarihsel bağlamda düşünülürse, yazarın Tuğrul Alp vasıtasıyla, Anadolu’nun bir Türk-İslâm coğrafyası haline gelmesinde ve

¹⁹⁶Bu inanılmaz gibi görünen durum tarihî kaynaklarda da doğrulanmaktadır. “Divan kurularak tımar ve sancak verip işler görülürdü; hiç kimse Sultan Mehmet’in ölümünden haberdar değildi; padişahın maiyeti olan silahdarlar padişahın, görülmemesinden dolayı şüphelenerek “efendimiz ne oldu? Divana çıkmaz” diye vezirlere hücum ettiler, fakat vezirler, hekimler çıkmasına müsaade etmiyor diyerek cevap verdiler ve bir takım tedbirlerle padişahı görmek isteyenleri aldattılar.” Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e.,s. 374.

¹⁹⁷Tarihî kaynaklar Karamanoğlu Mehmet Bey ile Çelebi Mehmet’in kardeş çocukları olduğunu ve Karamanoğlu Mehmet Bey’in şehri yağmalarken dayısı olan Yıldırım Bayezid’in mezarını açtırıp kemiklerini yaktırdığını ifade etmektedirler. Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e.,s. 349-350.

bu topraklarda yüzyıllardır yaşayacak olan güçlü bir Türk devletinin tesis edilmesinde büyük rolleri bulunan Alp tipini sembolize etmeye çalıştığı söylenebilir.¹⁹⁸

Eserde Büyükarkın'ın olumsuz bir bakış açısıyla yansıttığı tek karakter Timur değildir. Anadolu'da 15. yüzyıl başlarında kendine özgü bir din algısı/yorumu ile ortaya çıkan ve önemli görülebilecek derecede ilgi de görmüş olan Simave Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin Mahmut ve yardımcıları Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa (Dede Sultan) da yazarın olumsuz yaklaştığı kişilerdir. Mehmet Çelebi'ye karşı Musa Çelebi'nin yanında yer alan Şeyh Bedrettin ve adamları, Musa Çelebi'nin ortadan kaldırılmasından sonra isyan etmişlerdir. Şeyh Bedrettin'in Rumeli'de, daha evvel Yıldırım Bayezid'in topraklarını fethettiği Sivas hâkimi Kadı Burhanettin'in oğlu olan Börklüce Mustafa'nın İzmir taraflarında ve Torlak Kemal'in Manisa'da çıkarmış olduğu kalkışma hareketleri Mehmet Çelebi ve adamları tarafından zor da olsa bastırılmış ve sorumlular şiddetle cezalandırılmıştır.¹⁹⁹ Yazar, Musa Çelebi tarafından Kazaskerlik vazifesine de getirilmiş olan Şeyh Bedrettin'in benimsediği düşüncelere katılmadığını,²⁰⁰ Gündoğdu ile Şeyh Bedrettin arasında Edirne'de geçen konuşma sırasında Gündoğdu'nun ağzından ortaya koyar:

“ — Siz bâtinî misiniz? Diye sordu, bâtinî misiniz?

— Anlamadın mı yabancı? Ben de seni bilgili sanmıştım. Evet, bâtinîyim!

— Öyleyse Türk'ün kaderine daha olumlu yol çizin! O hasta dirilmeli, güçlenmelidir; her şeyden evvel de dinlenmeye ihtiyacı vardır.

— İyileşecek! Benim dediğim yoldan!

— Sizin gösterdiğiniz yol Türk'ü felâkete götürür! Kana boğar etrafı.” (s. 274)

Bununla birlikte yazar, Börklüce Mustafa'nın etrafında toplanmış olan müritlerine karşı sarf ettiği sözlerle de, Bedrettinliler²⁰¹ olarak da anılan bu isyancı hareketin son derece yıkıcı ve bölücü bir nitelik kazandığını ve esas hedefin Osmanlı'nın yıkılması olduğunu somut bir şekilde ortaya koyarak olumsuz bakış açısını güçlendirmektedir:

“ — Karşımıza kim çıkarsa yürüyeceğiz, devireceğiz, geri dönmeyeceğiz. Kendi başımızın çaresine kendimiz bakacağız!.. Yemin edin, and için, mesut günler uğruna benimle gelin. Osmanlı'yı devirin!.. Ondan sonra rahat rahat şarap içersiniz, saz çalıp eğlenirsiniz!..” (s. 336)

¹⁹⁸Türk Edebiyatında Alp tipi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, C.I, 8.b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2006, s. 13.

¹⁹⁹Bu hadiseler tarihî kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 360-367. / Öztuna, *a.g.e.*, s. 377-380.

²⁰⁰Şeyh Bedrettin'in dinî görüşlerinin ayrıntısı için bkz. Turan, *a.g.e.*, s. 149-151.

²⁰¹Bedrettinliler konusunu daha geniş bir biçimde ele alan başka bir roman da Durali Yılmaz'a aittir. Durali Yılmaz, *Şeyh Bedrettin-İsyancı Bir Sufinin Darağacı Yoculuğu*, 2.b., İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2002.

Eserde vakanın gelişim seyri içerisinde temas edilen Sivas'ın Timur tarafından işgali, Timur'un ordusu ile Osmanlı ordusu arasında yaşanan Ankara Savaşı, Şehzadeler arasında yaşanan taht mücadelesi (1402–1413 Fetret Devri/Saltanat Fasılası), Karamanoğlu Mehmet Bey'in Bursa'yı kuşatması ve yağma etmesi ile Rumeli ve Anadolu'da çıkan Bedrettinliler isyanı gibi olaylar tarihî gerçekliği olan hadiselerdir. Vakanın içerisinde yer alan bu olayların yanında Gündoğdu ile Fatma'nın serüveni, Tuğrul Alp ile Fatma'nın evlenmesi, hem babası hem de annesi ölen küçük Ahmet'in en sonunda Gündoğdu yani Dâim Bey ile Yörük kızı Döndü'ye emanet edilmesi gibi unsurlar eserin dramatik boyutunu oluşturmaktadır.

Eserin şahıs kadrosunda Gündoğdu (Dâim Bey), Tuğrul Alp, Fatma ve Döndü gibi hayalî kişilerin dışında yer alan karakterlerin büyük çoğunluğu tarihî gerçekliği bulunan isimlerdir. Bunlar arasında vakada oynadıkları rol bakımından ön planda yer alan şahsiyetler şunlardır: Yıldırım Bayezid ile oğulları Süleyman, Mehmet, Mustafa, İsa, Musa Çelebiler, Hacı İvaz Paşa, Çandarlı Ali Paşa, Bayezid Paşa, Ahi Çelebi (Atayî), Timur, Simave Kadıoğlu Şeyh Bedrettin, Börklüce Mustafa, Torlak Kemal, Karamanoğlu Mehmet Bey, Germiyanoglu Yakub Bey ve Aydınoğlu Cüneyd Bey.

Tan Yeri romanı hakkında son olarak vurgulanması gereken bir nokta daha bulunmaktadır ki, o da bu eserin metinlerarasılık bağlamında son derece zengin bir malzemeye sahip olduğu gerçeğidir. Zira yazar eserinde Baba İlyas'ın torunu Âşık Paşa'nın, Yunus Emre'nin, Anadolu'daki âşıkların, Divan sahibi Ataî'nin (Ahi Çelebi) ve Bektaşilerin şiirlerine; Nasrettin Hoca'nın hikmet ve ibret içeren fıkralarına, Bilge Kağan'ın Orhun abidelerinde yer alan sözlerine; Kaşgarlı Mahmut'un "Divanü Lûgati't-Türk adlı lûgatındaki Türkleri yücelten ifadelerine; Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" de yer alan düşüncelerine; Mevlâna ve oğlu Sultan Veled'in öğütlerine; Farabî'nin nasihatlerine; Oğuz Kağan ve Göç destanlarının hikâyelerine yer vermiştir.

Böylece Büyükarkın, son derece olumlu ve yapıcı bir bakış açısıyla İslâmiyet öncesinde Orta Asya kökenli olarak başlayan ve İslâmiyet'e geçişle birlikte özellikle Anadolu'da gelişen Türk-İslâm kültürüne ait pek çok somut örneğin altını çizmiş olmaktadır. Şüphesiz ki tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti hem bu kültürel öğelerden yararlanmış hem de faydalandığı geniş kültür birikimine önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda yazarın eserinde çizmeye çalıştığı bu genel çerçeve, yine Osmanlıya dair olumlu bir yaklaşımın ifadesi olarak yorumlanabilir.

Hüseyin Nihal Atsız tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1958 yılında yayımlanan *Deli Kurt* adlı romanda, Yıldırım Bayezid'in oğullarından İsa Bey'in oğlu Murat'ın (Deli Kurt/Şehzade Murat) mücadele ve aşk dolu hikâyesi anlatılır. Yıldırım Bayezid'den sonraki kargaşa ve karmaşa döneminde yaşanan hadiseler de, İsa Çelebi'nin meçhul oğlu Murat'ın merkezde olduğu bir düzlemde ele alınmaktadır.

Yazar daha vakanın baş kısmında kullandığı genel ifadelerle Osmanlıya nasıl bir bakış açısıyla yaklaşacağını ipucularını vermektedir. Eserde Osmanoğulları'nın karakteristik özellikleri arasında sayılan şu tespitler, Osmanlıya olan olumlu ve yüceltici bakış açısını net bir şekilde yansıtmaktadır: “*Osmanoğulları çok konuşmasını sevmedikleri gibi, uzun yazmaktan da hoşlanmazlardı. Osmanoğulları büyük iş yaparlar, fakat bundan bahsetmezlerdi.*”²⁰²

Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda mağlup olup, Aksak Temür Bey'e esir olmasından sonra oğulları arasında taht kavgaları başlar. Yıldırım Bayezid'in oğullarından büyük Şehzade Süleyman Edirne'de, ortanca Şehzade İsa Bey ise Bursa'da ikamet etmeye başlarlar. Eserde devlete büyük zarar veren şehzade kavgaları dile getirilirken Osmanlıların kim olursa olsun dıştan gelecek hiçbir düşmandan korkmayacak kadar cesur ve korkusuz oldukları olumlu bir yaklaşımla özellikle vurgulanır. Fakat Osmanlıya olumlu bakış açısı içeren bu vurgunun yanı sıra, bu kavga sürecinde oluşabilecek olan iktidar boşluğunun devlet için esas sıkıntıyı yaratabilecek nokta olduğu ve iktidara ortak olanların da esasında bu durumdan korktuklarını ifade eden şu cümleler son derece dikkat çekicidir:

“Osmanlılar ne Birleşik Haçlılardan çekinirler, ne de yeni bir Aksak Temür Beğ'in çıkmasından telâşa kapılırlardı. Fakat bir Osmanlı şehzadesinin meydana atılmasından büyük huzursuzluk duyarlardı. Osmanlı ancak Osmanlı'dan korkardı.” (s. 82)

İçinde bulunduğu durumu tehlikeli bulan İsa Bey güvendiği bir sipahi olan Barakoğlu Çakır Bey'e hamile olan karısı Balâ Hatun'u emanet eder. Çakır Bey de Balâ Hatun'u sütanesi Satı Kadın'a teslim eder. Çakır Bey Balâ Hatun'u bıraktıktan ancak on yıl sonra Satı Kadın'ın oturduğu Türkmen köyüne gider. Bu zaman zarfında İsa Bey ölmüş, kardeş kavgaları sona ermiş, Yıldırım Bayezid'in küçük oğlu Şehzade Mehmet Osmanlı tahtına oturmuştur. Satı Kadın da dönen Çakır Bey'e, Balâ Hatun'un doğumdan sonra rahatsızlanıp öldüğünü söyler. Balâ Hatun'un ölmeden önce Murat adını verdiği çocuk ise Satı Kadın'ın oğlu Evren'le birlikte büyümüştür. Sultan Çelebi Mehmet'in sipahileri arasına girmiş olan

²⁰²Hüseyin Nihal Atsız, *Deli Kurt*, 62. b., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015, s. 16. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Çakır Bey, Türkmen köyüne bir sonraki gelişinde iyice büyümüş olan - köylülerin “Deli Kurt” lakabını taktıkları - Murat’la Evren’i yanına alır. Çakır Bey, Deli Kurt Murat ve Evren’i cebeci olarak Osmanlı ordusuna yazdırır. O sırada Aydın yöresinde Torlak Kemal adlı bir dervişin çıkardığı isyan başarılı bir şekilde bastırılır. Bu mücadelede Deli Kurt Murat herkesin dikkatini çeker. Orduya komuta eden Şehzade Murat ile Beyazıd Paşa da Deli Kurt Murat’a iltifat ederler. Kısa süre sonra rahatsızlanan Mehmet Çelebi’nin yerine Osmanlı tahtına oturan oğlu Şehzade Murat (II. Murat), Deli Kurt Murat’ı tımarlı sipahi yapar. Tımarlı sipahi olan Deli Kurt Murat eğitim aldığı hocasının kızı Melek ile evlenir. Deli Kurt Murat, Osmanlı ordusuyla hem Karamanoğlu hem de Macarlar üzerine yapılan seferlere katılır. Bu noktada yazar Karamanoğlu üzerine yapılan seferin başarısı nedeniyle Osmanlıya askerî bakımdan olumlu bir bakış açısıyla yaklaşır. Bu bakış açısı Karamanoğlu devleti için ortaya konulan olumsuz yaklaşımla daha da somut ve belirgin bir hale getirilir. Yazar Karamanoğlu devleti için;

“Bu Karamanoğlu hep böyleydi. Osmanoğlu ile yıldızı bir türlü barışmıyordu. Kız alıp verme dolayısıyla araya hısnlık da girdiği halde düşmanlık, öncekileri gölgede bırakmıştı. Çünkü Karamanoğlu, gâvurlarla birleşerek Osmanlıya saldırıyordu ki bu, Müslümanlığa yakışmazdı.” (s. 119)

değerlendirmesini yaparken, kendisine karşı Hıristiyanlarla işbirliği içinde olan Karamanoğlu üzerine giden Osmanlı ordusu için de şunları ifade eder: *“Osmanlı ordusu, yıldırım hızıyla ilerliyordu. Molalar çok az ve kısa idi. Böyle bir yürüyüş karşısında Karaman ordusunun toplanamayacağı belliydi.”* (s. 119)

Bununla birlikte Macarlarla yapılan savaş kaybedilmiştir. Mağlubiyetle sonuçlanan bu savaşta esir düşen Deli Kurt Murat ise bir fırsatını bularak kaçar ve kendisini büyüten Satı Kadın’ın köyüne gelir. Burada bir süre kalan Deli Kurt Murat tekrar Osmanlı ordusunun bulunduğu Macar topraklarına gider. Yapılan savaş Macarlar kazanır. Çakır Bey’le Evren bu mücadele sırasında şehit düşerler. Bu savaşta üstün gayret gösteren Deli Kurt Murat’a Sultan II. Murat, bölükbaşı unvanını verir. Bu arada şehit olan Çakır Bey’in eşyalarından çıkan mektupları okuyan Deli Kurt Murat kendisiyle ilgili gerçekleri öğrenir. Yıldırım Bayezit’in oğlu İsa Bey ile Balâ Hatun’dan doğan bir Osmanlı şehzadesi olduğunu öğrenen Deli Kurt Murat, eşi Melek Hatun’un doğurduğu oğluna “İsa” adını koyar. Deli Kurt Murat Bey, karışık duygularla tekrar Osmanlı ordusunda yerini alır. Osmanlı ordusu II. Murat idaresinde Macar ordusuyla bu kez Varna’da karşı karşıya gelir. Çok zorlu geçen savaş Osmanlı ordusu kazanırken, Macar Kralı Ladislas öldürülür. Macar ordusunun kumandanı Yanko Hunyad ise kaçarak kurtulur. Eserde Varna savaşını uyguladığı başarılı harp taktikleriyle kazanan II.

Murat ve Osmanlı ordusu için askerî yönden olumlu ve yüceltici bir bakış açısı ortaya konulmaktadır:

“İkinci Murat Bey, bir savaş kurdu idi. Evvelce kendisini yenmiş olan Yanko Hunyad’ın nasıl bir kumandan olduğunu biliyor, Macarların askerliğini iyi tanıyordu. Bu ilk çatışmada düşman daha çok kayıp vererek sayı üstünlüğünü kaçırmış, buna karşılık biraz ilerlemişti. Fakat şu da vardı ki o, bütün kuvvetini savaşa sokmuş olduğu halde kendisinin Kapıkulu askerleri daha çarpışmaya katılmamışlardı.” (s. 233)

Varna savaşından sonra Padişah II. Murat tarafından alay beyliği ile ödüllendirilen Deli Kurt Murat Bey doğruca Türkmen köyüne gider. Ancak karısı ile çocuğunun yaşanan büyük selde hayatlarını kaybettiğini öğrenir. Bu talihsiz Osmanlı şehzadesi yaşadığı üzüntüyle obada kalamayacağını anlar ve kendisini uçsuz bucaksız yollara atar.

Eserin vaka zamanı 1403-1444 yılları arasındadır. Eserde bu zaman diliminde geçen en önemli vaka olan Varna Savaşı tarihî kronolojiye uygun olarak vaka zincirinin içerisine yerleştirilmiştir.²⁰³ Romadaki şahıs kadrosunun büyük çoğunluğu tarihi gerçekliği olan kişilerden oluşmaktadır. Bunların önde gelenleri arasında Yıldırım Bayezid’in oğullarından Süleyman Bey (Büyük şehzade) ile İsa Bey (Ortanca şehzade), Aksak Temür Bey (Aksak Timur), Osmanlı Padişahları I. Mehmet (Çelebi Mehmet), II. Murat; Beyazıt Paşa, Torlak Kemal (Şeyh Bedrettin’in müritlerinden), Karamanoğlu İbrahim Bey, Macar Kralı Ladislas ve Macar Kumandanı Yanko Hunyad yer alırken; hadiselerin akışında zaman zaman önemli bir yer tutan fiktif karakterler olarak ise Satı Kadın, Sipahi Çakır Ağa, Balâ Hatun, Evren, Murat (Deli Kurt Murat/İsa Bey’in oğlu), Melek ve Gökçen Kız dikkati çekmektedir. Olayların geçtiği coğrafi gerçekliğe sahip ana mekânlar arasında da İstanbul, Bursa, Edirne, Aydın, Manisa, Akşehir, Semendire ve Varna bulunmaktadır.

Eserde Osmanlı hanedanlığı vurgusu (Osmanoğulları tabiri hanedanlığa işaret etmektedir) ile birlikte bu aileye mensup olanlara ve kurucu ailenin adıyla anılan Osmanlı devletine olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Yazar bu bakış açısını oluştururken Osmanlıların askerî niteliklerinden ve bazı karakteristik özelliklerinden yararlanır. Bu bağlamda düşmanları kim olursa olsun Osmanlıların cesaretli yapılarından asla taviz vermediklerinin altını çizen yazar, ayrıca “*Osmanlıların hem güvenilir*” (s. 133) hem de “*ince konuşmayı bilen*” (s. 137) insanlar olduğunu bilhassa belirtir.

²⁰³İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klâsik Dönem 1302-1606: Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*,s. 107.

Eserde ayrıca Osmanlı ordusuna ve Sultan II. Murat'a da özellikle Varna'da kazanılan zaferden dolayı, askerî bakımdan olumlu bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Tarihi kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırıldığında Hüseyin Nihal Atsız'ın bu bakış açısının isabetli olduğu görülmektedir. Zira Halil İnalçık II. Murat için;

*“Murat aslında içkiye düşkün, sanat, edebiyat ve musikiyi takdir eden, tasavvufa ve mistik bir hayata yönelmiş bir adamdı. Sonraki devirde gelse zayıf bir sultan sayılırdı. Fakat o zamanki dinamik Osmanlı toplumu, tımar isteyen asker ve Hamza Bey, ŞihabeddinPaşa gibi atılgan askerler onu sürükledi ve böylece kazandığı zaferlerle en büyük sultanlar arasında yer aldı.”*²⁰⁴

tespitlerini yaparken, kazanılan Varna zaferi (1444) içinse; *“Varna'da Osmanlı zaferi (10 Kasım 1444) yalnız Balkanlar ve Bizans için değil, Avrupa için de hayati önemde sonuçlar vermiştir.”*²⁰⁵ şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun yazdığı, ilk kez 1932 yılında yayımlanan *Sarı Benizli Adam* adlı eserde; Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı'ndan sonra girdiği duraklama yani Fetret dönemi yaşanan karışıklıklar merkeze alınarak anlatılmaktadır.

Yazar eserin başlangıcında tarihî olarak gerekli ön bilgileri verir. Sonra bu bilgiler çerçevesinde Yıldırım Beyazıt ile Ankara Savaşı'nda esir düşen ama sonra kaçıp kurtulan Şehzade Mustafa'yı (Düzme Mustafa) olayların merkezine yerleştirir. Ve Şehzade Mustafa'dan yola çıkarak bu dönemdeki taht kavgalarını anlatır. Bu kavgalar Yıldırım Beyazıt'ın oğulları Musa, İsa, Emir Süleyman, Kasım, Çelebi Mehmet ve Şehzade Mustafa arasında yaşanır. Son kazanan Çelebi Mehmet (I.Mehmet) olur. Şehzade Mustafa da eserin sonunda öldürülür. Romanda Şehzade Mustafa, İstanbul'da (Bizans) tanınmamak için Sarı Yani/Sarı Batı adını taşımaktadır. Eserde, Osmanlı tahtına aday olan şehzadelerin zaman zaman Bizanslılara karşı üstünlük kurduklarını görmemiz mümkündür. Bizans'la olan çatışma ve mücadeleler açısından - özellikle Şehzade Mustafa'nın bu noktada ön planda geldiği görülür - yazar yine Osmanlı ile ilgili unsurlara olumlu ve hamasî bir yaklaşım içerisindedir. Ancak taht için kavgaya eden şehzadelerden söz ettiğinde Kozanoğlu'nun devletin varlığını ön planda tuttuğu ve iktidar hırsına kapılarak devletin varlığını tehlikeye atan şehzadeleri eleştirdiği görülmektedir. Taht kavgalarına düşen şehzadelerden bazıları Bizans'ın elinde oyuncak olurlar. Bu oyunlara alet olmamak için çırpınan, tahtta ve mevkide gözü olmayan Şehzade Mustafa'nın bile akıbeti ölüm olur. Ve yine Bizanslılar tarafından II. Murat'a karşı öne sürülmekten kendini kurtaramaz. Bu noktalarda yazarın ifadeleri son derece eleştirel ve

²⁰⁴İnalçık, a.g.e., s. 106.

²⁰⁵İnalçık, a.g.e., s. 107.

gerçekçidir. Bu bakış açısı özellikle kurumsallaşmamış bir devlet yapısına işaret etmektedir. Aynı eleştirel bakış Yıldırım Beyazıt için de söz konusudur.

Eserdeki vak'a zamanı, 1402 Ankara Savaşı sonrasıdır. Tarihte Şehzade Mustafa'nın Anadolu'ya gelmesi 1405 yılına rastlar. Olaylar Şehzade Mustafa'nın asılmasıyla son bulur. Bu olayın tarihi de 1422'dir.²⁰⁶ Bu bilgilerden hareketle eserdeki olayların 17 yıllık bir zaman diliminde gerçekleştiği söylenebilir.

Enver Behnan Şapolyo tarafından kaleme alınan, ilk baskısı 1953 yılında yapılan *Fatih İstanbul Kapılarında* adlı eserde; Osmanlı padişahı II. Murat'ın son dönemlerindeki siyasî, askerî olaylar ile oğlu Şehzade Mehmet'in (Fatih Sultan Mehmet) doğumu, yetiştirilmesi ve II. Mehmet'in başında olduğu Osmanlı ordusunun İstanbul'u fethetmesi işlenmektedir.

Yazar, daha eserin başında kullandığı genel ifadelerle hem II. Murat devrine olumlu bir bakış açısıyla yaklaşır hem de şairliğini özellikle vurguladığı Sultan Murat'ın, şiirlerinden bazılarında vakanın akışı içerisinde yer vermek suretiyle Muradî mahlaslı padişaha ve dönemin edebiyatına olumlu/estetik yaklaşımını ortaya koyar:

*“Bu devirde Türk milleti de şanlı günlerinin bahtiyarlığı içindeydi. Çünkü Osmanlı tahtında Koca Murat Gazi oturuyordu. Halk tarafından çok sevildiğinden Koca Murat Gazi diye anılırdı. O kahraman olduğu nispette, ince ruhlu bir şairdi.”*²⁰⁷

“Uykuda dün gece cânım gibi cânan gördüm

Teni efsurdede kalkıp eseri cân gördüm.

*

Leblerin hasta iken ağzıma aldım ya Allah,

Ey tabibi dilû cân derdime derman gördüm.” (s. 6)

Yazar bu dönemde Osmanlı Devleti'nin başkenti olan Edirne ile burada bulunan ve Sultan Murat tarafından yaptırılan saraya da estetik bir bakış açısıyla yaklaşır. Böylece Osmanlı'nın bu dönemdeki mimari yapı anlayışını, çevre düzenlemesindeki medeniyet seviyesini ve süslemecilik sanatındaki hünelerini de yüceltmış olur:

“Edirne Kavak Meydanına Muradı Hüdevendigâr bir saray yaptırmıştı. Bu saraya mermer bir kapıdan girilirdi. Gayet süslü yapılmış olan bu sarayın geniş bir damı olup üzerinde bir de Cihannüması vardı. Odaların duvarları yeşil çinilerle kaplı olup, duvarları altın yıldızlarla bezenmişti. Meriç nehrinin bir kolu olan Tunca sularıyla bu sarayı yalayarak akmakta idi. Bu sarayın

²⁰⁶Öztuna, a.g.e., s. 389.

²⁰⁷Enver Behnan Şapolyo, *Fatih İstanbul Kapılarında*, 2. b., İstanbul, Rafet Zaimler Kitabevi, 1965, s. 5, (Alıntılar bu baskıdandır.)

bahçesinde mevsimine göre renk renk çiçekler, birçok selvi, çınar, pek çok da kavak ağaçları semaya yükselmekte idi.” (s. 6)

Koca Murat Gazi, kendi döneminde özellikle Balkanlar’daki fetihlere ve Bizans ile olan karşılıklı ilişkilere önem vermiştir. Bu noktada en büyük yardımcısı Veziriazam Çandarlı Halil Paşa olmuştur. Yazar, zaman zaman II. Murat’ın kişiliği ve karakteri hakkında da önemli bilgilere yer verir. Böylece bu süreçte II. Murat’ın nasıl bir hükümdar olduğunu, nasıl bir yönetim tarzını benimsediğini de anlatmış olur. Hâkim bakış açısıyla ortaya konulan şu ifadeler, yazarın II. Murat’a hem karakteri itibariyle hem de devlet adamlığı yönünden son derece olumlu yaklaştığını göstermektedir:

“Koca Murat Gazi çok zeki ve durmadan çalışan bir padişahı. Hem de temiz yürekli bir insandı. Müslüman ve Hıristiyan onu sevmeyen bir kimse yoktu. O, hakikaten sevmeye layık bir Türk padişahı idi. Zamanı Türk milletinin en mesut günleri idi.

Koca Murat Gazi saltanat hırsına kapılmamış bir padişahı. Müslüman hükümdarlar olsun, imparatorlar tahtlarına dört elle sarıldıkları halde, bu Türk padişahının gözünde saltanat sürmek hevesi yoktu. Tebaası olan Hıristiyanlara fazlasıyla müsamaha gösterirdi. Komşu devletlerle barış halinde yaşamayı gaye edinmişti. Barışçı ve insanlığı seven bir hükümdardı.” (s. 9)

Yönetim tarzı böyle olmasına rağmen Bizans rahat durmamakta ve devamlı Osmanlıyı rahatsız eden girişimlerde bulunmaktadır. En büyük sıkıntı kaynağı ise Bizans’ta esir bulunan Şehzade Mustafa’dır. Çünkü Bizanslılar sık sık esir tuttıkları Yıldırım Bayezid’in oğlu Şehzade Mustafa’ya (Düzmece Mustafa) asker vererek Anadolu’da isyan çıkartma tehdidiyle Osmanlıyı korkutmaktadır. Bu durumdan sıkılan II. Murat, Bizans’ı kuşatır (1422). Fakat hem Bizans’ın barış teklif etmesi hem de Avrupa’da toplanan Haçlı ordusunun üzerlerine gelmesi nedeniyle, Bizans’ı vergiye bağlamak suretiyle kuşatmayı kaldırır. Bu arada Germiyan Beyliği’nin başında bulunan Yakub Bey, eşiyle birlikte II. Murat’ı Edirne’de ziyaret eder. II. Murat’ın Yakub Bey ile ilişkileri son derece iyidir. Zaten Yakub Bey’in vefatından sonra, kendisinin vasiyeti gereğince Germiyan Beyliği (Kütahya ve çevresi) Osmanlı Devleti’ne katılmıştır. Osmanlı Devleti’ne Balkanlar’da sıkıntı çıkaran diğer bir unsur da Sırplılardır. Ancak II. Murat’tan çekinen Sırp kralı barış ister ve iyi niyetinin bir göstergesi olarak kız kardeşi Mari’yi Sultan Murat’a eş olarak vermeyi teklif eder. II. Murat, siyasî birliği de düşünerek, aynı zamanda çok güzel olan Mari ile evlenmeyi kabul eder. Mari’nin Edirne’deki saraya gelmesi, Sultan Murat’ın bir Türk kızı olan eşi Hüma Hatun’u üzmüştür. Ancak Sultan Murat, İsfendiyar oğlunun kızı ve ayrıca hamile olan eşi Hüma Hatun’un gönlünü alarak, bu birlikteliğin tamamen siyaset için olduğunu ifade eder. Sonrasında Hüma Hatun bir oğul dünyaya getirir (29 Mart 1432). Murat Han oğluna Mehmet adını koyar. Bu mutlu hadise yazar tarafından öylesine destanî ve hatta uhrevî unsurlarla örülü

bir şekilde anlatılır ki; okuyucuda, doğan varlığın insanüstü bazı özelliklere sahip ve yaratıcı tarafından özenle yaratıldığı izlenimi uyanır. Yazarın, Şehzade Mehmet'e daha doğarken olumlu ve hamasî bir bakış açısı ile yaklaştığını yansıtan şu ifadeler adeta geleceğin İstanbul fatihini müjdelere gibidir:

“29 Mart 1432 Cumartesi sabahı Tunca'dan esen tatlı bir rüzgâr kundağa sarılmış küçük Mehmet'in yüzünü okşuyordu. O gece gökte parlayan bir kıvrıklı yıldız görüldü. Anadolu'da büyük bir zelzele oldu., kıvrıklı yıldızın doğuşunu hayra alâmet addettiler. Bu yıldız gökte uzun kıvrığı ile bir hafta görüldü.” (s. 25–26)

Doğumu esatiri bir şekilde anlatılan Şehzade Mehmet; annesi Hüma Hatun, sütannesi Halime Hatun ve babası Sultan Murat tarafından son derece bilinçli bir şekilde yetiştirilir. Yazarın, Şehzade Mehmet ile Halime Hatun arasındaki diyaloglar vasıtasıyla Osmanlı/Müslüman/Türk kimliğine dikkat çekici derecede olumlu ve hamasî bir bakış açısı yansıttığını görürüz:

“Şehzade meraklanarak:

— Bu yeni bir devlet mi?

— Hayır oğlum Türklerin devleti, Oğuz Hanlar kuruldu. Hâlâ devam ediyor. Selçuk Han ve Osman Han olsun bu devleti devam ettirdiler. Yeni sülaleler kurdular. Bizim devletimiz dünya durdukça devam edecektir.

Şehzade Mehmet:

— Türk milleti dünya durdukça yaşayacaktır.

— Bu her Türk'ün kalbinde sönmez bir imandır. Bu sebeptendir ki, Türk milleti tarihin her çağında müstakil bir devlet kurmuştur. Hürriyet ve İstiklâl Türklerin sönmez karakteridir.

Şehzade Mehmet ayağa kalkarak:

— Yaşasın babalarımız.

— Oğlum Mehmet babaların çok yüksek ahlâklı insanlardı. Medeniyetleri yüksekti, adaleti severlerdi, kahraman kişilerdi. Dünyanın üç katasında at oynatmışlardı.” (s. 37–38)

Bunun yanı sıra Sultan Murat Han tarafından Ankara'dan Edirne'ye davet edilen Hacı Bayram-ı Veli ve onun müridi Akşemsettin, Şehzade Mehmet'e olumlu yönde tesir ederler. Ayrıca Şehzade Mehmet bu süreçte Molla Gürânî, Şerafettin Kırımı, Hayreddin, Molla Fenari, Molla Hüsrev, Abdürrahim Rumi gibi önemli hocalardan da dersler almıştır. Şehzade Mehmet ile Molla Gürânî arasındaki derslerde de, tıpkı Halime Hatun ile küçük şehzade arasındakine benzer ifadeler söz konusudur. Bu hoca-öğrenci arasındaki karşılıklı konuşmalar da yazarın Türk ve Osmanlı tarihine olan olumlu ve hamasî yaklaşımının somut birer göstergesi olarak kabul edilebilir:

“ — Dinliyorum.

— Mehmet!.. Atalarımız derlerdi ki: (Yukarıda gök basmadıkça, aşağıda yer delinmedikçe devletimizi ve müesseselerimizi hiçbir kuvvet yıkamaz. Türk devleti dünya durdukça devam edecektir. Tanrı devlet güneşini Türk kalelerinden doğdurdu, onlara memleket idaresini verdi. Türk adını onlara kendi verdi: Türkleri asrın hakanları yaptı, bütün insanların idare dizginlerini onların eline verdi. Hak üzerine hâkim ve hak üzerine müeyyide yaptı. Her kim ki muradına ermek isterse Türklere kendini sevdirmelidir. Birgün gelecek Türklere hudutsuz bir hâkimiyetine malik olacaktır. Sen Türklerin Osmanoğulları sülalesinden bir şehzadesin bu sülaleden Koca Murad oğlu Mehmet'sin, onun babası Çelebi Mehmet, onun babası Yıldırım Bayezid, onun Murat Hüdâvendigâr, onun Orhan Gazi ve onun babası da Osman Gazi'dir.” (s. 57)

Bu tip diyaloglar aracılığıyla yazar, İslâmiyet öncesi Türk devletlerinden Selçuklular'a, Selçuklular'dan Osmanlılar'a uzanan geniş bir perspektifle Türk tarihini ele almaktadır. Böylece yazar, Türk-Osmanlı tarihine olumlu-yüceltici çerçevede bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmış ve bu tarihin devamlılığın önemini anlatmaya çalışmıştır. Yazarın bu noktada Türk tarihine ve Osmanlı Devleti'ne karşı son derece milliyetçi ve hamasî bir tavır takındığını görüyoruz. Buna göre Osmanlı Devleti de kendisinden önceki Türk devletlerinin anlayışını devam ettirmiş, “Kızılma” ülküsü olarak sembolleşmiş olan fetih politikasını benimsemiştir. İslâmiyet'in kabulüyle de “İlâ-yı Kelimetullah”ı yaymak, cihangir ve cihanşümül bir imparatorluk olmak, Osmanlı Devleti'nin tek ve nihaî hedefi olmuştur. İşte Şehzade Mehmet'ten önceki sultanlar hep bu amaç uğruna mücadele etmişlerdir. Ve şimdi sıra Şehzade Mehmet'e gelmiştir.

Şehzade Mehmet zamanı geldiğinde önemli sancaklardan olan Manisa'ya vali olarak gönderilir ve Çiçek Hatun'la evlendirilir. Fakat Şehzade Mehmet Manisa'da oturmakla birlikte sürekli İstanbul'a gider gelir. İstanbul'a giriş çıkışlarında eski bir topçu ustası olan Dombay Usta ve Horasan erenlerinden olan Yavedud Baba'dan çokça yardım görür. Ayrıca Yavedud Baba, Şehzade Mehmet'i Ahilerle tanıştırır ve sıcak ilişkiler kurulmasına aracı olur. Yazar, Horasan erenlerinden olan Yavedud Baba vasıtasıyla, hem Anadolu'nun hem de İstanbul'un fethedilmesinde dinî-tasavvufî yapıların etkisini ortaya koymaktadır. Yavedud Baba'nın Şehzade Mehmet'e söylediği şu sözler göz önüne alınırsa, eserde, Osmanlı'nın sahip olduğu kültürel ve manevî değerlere olumlu bir bakış açısının geliştirildiği rahatlıkla söylenebilir:

“ — Bunlar kimdir?.

— Babalarımız Anadolu'yu, Rumeli'ni hep böyle fethettiler. Bizlere bütün tarih boyunca Horasan erenleri derler. Feth olunacak kaleleri kumandanlardan önce biz keşfederiz. O diyara hicret eder, bir dergâh kurarız. Yani kalenin içine gireriz.

Oranın ahvalini tetkik eder, Padişahlara bildiririz. Fetihlere yol açarız. Düşmanın kuvveti ne kadardır, ahlâkı ne derece bozulmuştur. Bu ahlâkları sağlam ise, onları içinden zararlı fikirlerle yıkmaya çalışırız. Hanlar kiralarız, içini erzakla doldururuz. Ambarlara saman ve arpa yığılırız. Sonra kralların saraylarına kadar adam sokarız.” (s. 77)

Bu arada Şehzade Mehmet, İstanbul’da Bizans İmparatorunun başvekili olan Naturas ve kızı Prenses Erini ile tanışmıştır. Şehzade Mehmet bilhassa Erini’den çok etkilenir. Artık onun kafasında hem İstanbul’u hem de Erini’yi almak vardır. Bu süreçte Sultan Murat iki defa tahttan çekilir. Ancak birincisinde Balkanlar’daki Haçlı tehlikesi ve sonucunda yaşanan savaş nedeniyle (Varna Zaferi/1444); ikincisinde de yeniçerilerin düşük ayarlı paradan dolayı çıkardıkları isyanın bastırılması (Buçuktepe isyanı/1446)²⁰⁸ sebebiyle tahta geri döner. Bu geri dönüşlerde Şehzade Mehmet de kendi sancağı olan Manisa’ya gitmektedir. Yazar, II. Murat’ın tahtı kendi elleriyle oğluna bırakmasını da olumlu bir şekilde yorumlar. Henüz güçlü, kuvvetli iken ve oldukça başarılıyken, bir padişahın bu âlicenap davranışı göstermesi imparatorluklarda eşine az rastlanan bir hadisedir. Bundan dolayı eserde, Sultan Murat’a karakteri itibariyle son derece olumlu ve yüceltici bir bakış açısı geliştirildiği görülmektedir:

“O çok sevdiği Şehzade Mehmet’i, sağlığında eli ile tahta oturtarak, onu gözü önünde devlet hizmetine alıştırmak istiyordu. Bu büyük bir feragat idi. Her baba yiğidin kârı değildi. Koca bir imparatorluk tacını eli ile oğluna devir eden tek Padişah Sultan Murat Gazi olmuştu. Ona düşman olanlar onu uzlet köşesinde mahvedebilirlerdi. O buna da göğüs gerdi. Tek millet sağ olsun...”

...Murat Gazi düşmanlarının bile itiraf ettikleri gibi yüksek bir ahlâka temiz bir vicdana sahip bir Türk Padişahı idi.

Merhametliydi ve adaleti severdi. Sultan Murat saltanatından vazgeçtiği zaman kırk yaşında, oğlu ise pek gençti.” (s. 90–91)

Ancak II. Murat yeni bir haçlı tehlikesi baş gösterince oğlu Mehmet’i beraber savaşmak için tekrar Edirne’ye çağırır. Ve onların başında olduğu Osmanlı ordusu Haçlıları bir kez daha yener (II. Kosova zaferi/1448). Bu zaferin ardından kalp rahatsızlığı nedeniyle vefat eden (49) II. Murat’ın yerine II. Mehmet tahta çıkar. Yeni padişah pek sıcak bakmasa da Sadrazam Çandarlı Halil Paşa görevine devam eder. Ama II. Mehmet’in esas güvendiği adamları Zağnos, İshak ve Mahmut Paşalar olur. II. Mehmet’in tahta geçtikten sonra ilk hedefi İstanbul’un Bizanslılardan alınması olur. Bu hedefe ulaşmak için ilk olarak daha önce Yıldırım Bayezid’in boğaza yaptırmış olduğu Anadolu Hisarı’nın karşısına üç ay gibi kısa bir

²⁰⁸ “İsyan, yeniçerilerin maaşlarına yarım (buçuk) akçe zam yapılarak yatıştırılabildi. Ayaklanmanın asıl sebebi ise Çandarlı Halil Paşa’nın, II. Murat’ı tekrar tahta geçirmek istemesiydi. Nitekim isyan karşısında genç hükümdarın zor duruma düşmesi üzerine, II. Murat Manisa’dan Edirne’ye davet edildi ve gelişi genç padişaha bildirilmedi. II. Mehmet bir av partisine çıkarılarak oyalandı. II. Murat Edirne’ye geldikten sonra yeniçerilerin onayını alıp, tahta çıktı. Oğlunu da Manisa’ya vali olarak gönderdi.” Erhan Afyoncu-Ahmet Önal-Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Askerî İsyenlar ve Darbeler*, 2. b., İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010, s. 14-15.

sürede Rumeli Hisarı yaptırılır. Sonra Şahi adı verilen devasa toplar döktürülür. Bu işe Mühendis Muslihittin ve Sarıca Sekban büyük emek verirler. Bu noktada yazar İstanbul'un fethi için yapılan hazırlıkların teknik yönü üzerinde durur. II. Mehmet'in dünyada ilk zırhlı gemiyi oluşturduğunu, yeni silâhlar keşfettiğini söyleyen yazar, dünyaya bu derecede irade sahibi ve icat yeteneğine sahip başka bir hükümdarın gelmediğini sözlerine ekler. Ve şu ifadelerle, hem Fatih Sultan Mehmet'e hem de Osmanlı'nın o dönemdeki askerî ve teknik üstünlüğüne olumlu ve hamasî bakış açısıyla birlikte geliştirdiği yaklaşımını ortaya koyar:

“Bundan başka Edirne’de kurduğu fabrikada bir âlet daha yaptı. Bu da birçok tekerleklerle hareket etmekte idi. Bu âlet üç kat meşin ile örtülmüştü. Bunun içine birçok askerler girip harp etmekteydi. Bununla beraber surların hendeklerini aşmak üzere, birçok asma köprüler de yaptırmıştı. Türk donanmasına Rum ateşine karşı korumak üzere zırh yaptırmış, yani gemileri bakırla kaplattırmıştı.

Bu dünyada ilk zırhlı gemi demekti, bunlarla beraber silâhlar üzerinde yeni keşifler yapıldı. Bütün bu yeni silâhların da talimleri yapıldı. Fatih gibi cihana bu kadar büyük irade ve icat kabiliyeti de olan bir hükümdar daha gelmemiştir.” (s. 134)

II. Mehmet son olarak divanı toplar ve sefer öncesi kurmaylarıyla son bir değerlendirmede bulunur. Taarruzdan evvel Bizans İmparatoru Konstantin'e anlaşma teklif edilir. Ancak bu teklif kabul görmeyince Bizans hem karadan hem de denizden kuşatılır. Osmanlı ordusu, karadan gönüllüler hariç 170.000 asker ve denizden 350 parçalık bir donanmayla İstanbul'u sarar. Fakat Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey'in beceriksizliği yüzünden kuşatma yavaşlar. II. Mehmet çok kızdığı Baltaoğlu Süleyman Bey'i azlederek Çalı Bey'in oğlu Hamza Paşa'yı donanmanın başına getirir. Denizdeki bu başarısızlık üzerine II. Mehmet müthiş bir planla 70 gemiyi karadan yürüterek Haliç'e indirir. Kuşatma karadan da şiddetlenince Bizans çok zor durumda kalır. Yazar Osmanlı Devleti karşısındaki Bizans'ın içinde bulunduğu durumu da, şu olumsuz, küçültücü ama gerçekçi bakış açısıyla şöyle dile getirir:

“Bizans sarayı entrikalar içinde yüzüyordu, artık Bizans İmparatorluğu çökmek üzere idi, Anadolu ve Rumeli’ndeki bütün topraklarını kaybetmiş, son günlerini İstanbul şehrinin içinde tamamlamakta idi. Bin yıllık Bizans’ta ahlâk da tamamen bozulmuştu.” (s. 85)

“...Artık devlet hazinesinde para kalmamıştı. Kiliselerden mukaddes eşyalar pazarlarda satılıyordu. Para kalmayınca halktan durmadan zorla vergi alıyorlardı. Bu yüzden halk isyan ediyordu.” (s. 86)

Osmanlı ordusu 29 Mayıs 1453 Salı günü Topkapı tarafından Bizans'a girer. Bu taarruz esnasında Akşemsettin, Molla Gürânî ve büyük Türk âlimi Zeyrek askerlerin maneviyatını sürekli diri tutarlar. Yazar bu kuşatmayı ve taarruzu son derece hamasî ve destanî bir şekilde şu cümlelerle aktarır:

“Birden yer inledi, gök inledi, bütün cihan sustu yalnız rüzgâr, askerlerin surlar önünde çektiği Allah, Allah!.. seslerini yeryüzünden alıp götürmekte idi. Türk’ün sesi bütün kaleleri sardı. Elllerinde kılıçları, kalkanları olan Rumeli ve Anadolu’nun koç yiğitleri kaleye doğru bir şimşek gibi çıktılar.

Bu ulvî manzarayı görmek üzere güneş ilk ışıklarıyla Dünyayı aydınlatmıştı. Türkoğlu bir sel olmuş surları yıkmak üzere köpüklene köpüklene akıyordu. Surların üzerindeki çifte kartallı Bizans bayrağı mahzun mahzun son defa dalgalanıyor, Doğu Roma İmparatorluğu’nun son matemini tutuyordu.” (s. 164)

Fatih Sultan Mehmet fetihten sonra Rumlara, Bizans halkına, Galata’da oturan Cenevizlilere hoşgörülü davranır. İstanbul’daki imparatorluk sarayına giderek orada bulunan Bizanslı devlet adamlarına şu şekilde hitap eder:

“Biz Türkler, milletimizi sevdiğimiz kadar, insanları da çok severiz, kimsenin saadetine düşman değiliz. Kurduğunuz devlet çürümüştü. Ben bu ağacı söküp bahçenize bir çınar diktim. Onun gölgesinde mesut yaşayacaksınız. Hiçbir kimsenin malı ve mülkü elinden alınmayacaktır. Yalnız devlete ait şeyler bize geçecektir. Ticaretinize devam edeceksiniz. Dininizde serbest kalacaksınız. Karılarınızı ve çocuklarınızı esir etmeyeceğim. Hür olarak bir Türk gibi yaşayacaksınız. Âdet ve ananelerinizde, dininizde ve konuştuğunuz dilde serbestsiniz. Dinî merasiminize eskisi gibi devam edeceksiniz. Biz milletleri yok eden bir millet değiliz. Ancak insanları idare eden bir milletiz. Tanrı devlet idare etmek dizginlerini ancak Türklere vermiştir. Onun idaresinde dost kalanlar, daima mesut ve bahtiyar yaşarlar. Onun bunun sözüne uyup devlet idaresine karşı koyanlar kahrımıza uğrarlar, perişan olurlar. Devletimizde en büyük düstur adalettir.” (s. 183–184)

Yazarın, Fatih Sultan Mehmet’in ağzından aktardığı bu ifadeler; 600 yıldan fazla dünyaya hükmeden Osmanlı’nın yönetim sırrını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Fatih’in karakteristik özelliklerini de yansıtan hoşgörü, eşitlik, saygı ve adalet gibi erdemler, aslında Osmanlı Devleti’nin de dayandığı temel ilkeler olarak öne çıkmaktadır. Enver Behnan Şapolyo, bu nitelikleri vurgulamak suretiyle Türklüğe, Osmanlıya, Osmanlı Devleti’nin yönetim tarzına ve tabii ki Fatih Sultan Mehmet’e son derece olumlu, hamasî ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

Fatih, devamlı görüştüğü için artık dost olduğu Naturas’ı da evinde ziyaret eder ve kızı Erini’yi görmek ister. Ancak Erini çok hastadır. Fatih bu zavallı kız için kendi hekimbaşısını görevlendirir. Fatih’in Naturas’a ve Erini’ye yakın ilgisi çeşitli dedikodulara yol açar. Akşemsettin’in de içinde bulunduğu bazı âlimler ve Çandarlı Halil Paşa bu durumu hoş karşılamamışlardır. Bunu duyan Fatih Sultan Mehmet özellikle Çandarlı Halil Paşa’ya çok kızar ve bu deneyimli veziriazamı görevinden alarak, boğdurur. Yerine de Mahmut Paşa’yı veziriazam yapar. Bu arada Erini de yakalandığı hastalıktan kurtulamaz. Fatih Sultan Mehmet bu hadiselerden sonra imparatorluğun topraklarını genişletmeye başlar. Bu süreçte Sırbistan, Yunanistan, Bosna, Trabzon Rum İmparatorluğu, Karamanoğulları, Akkoyunlu devleti, Kırım, Rodos haricindeki Ege Adaları, Otranto fethedilmiştir. Bütün bu fetihlerden sonra

Fatih Sultan Mehmet atası Yıldırım'ın intikamını almak için 300.000 kişilik büyük bir orduyla Türkistan'a, Timuroğulları üzerine yürümeye başlar. Ancak bir süredir devam eden Nikris hastalığı Gebze yakınlarında ağırlaşır ve Fatih Sultan Mehmet sefer sırasında vefat eder (3 Mayıs 1481). Sadrazam Karamanî Mehmet Paşa da askerin zarar görmemesi için bu durumu gizleyerek, gerekli tedbirleri almaya çalışır.

Yazar eserinin son kısmında, Bizans'ı yok ederek İstanbul'u fetheden ve daha sonra üç kıtada yaptığı fetihlerle Osmanlı Devleti'ni gerçek manada bir cihan devleti haline getiren Fatih Sultan Mehmet'e hem askerî, siyasî, idarî nitelikleri bakımından son derece olumlu ve hamasî bir bakış açısı ortaya koyar, hem de II. Murat'ta yaptığı gibi yine şairliğini özellikle vurgulamak suretiyle bu ünlü padişahın sanatkârlık yönünü de estetik bir yaklaşımla ele alır. Avnî mahlasıyla yazmış olduğu şiirlerinden bir parçaya yer verir. Hatta bununla da kalmaz Fatih'in resme ve plastik sanatlara olan düşkünlüğünü ve ilgisini de bu estetik bakış içerisinde değerlendirir. Romanın son bölümü olan "Fatih'in Son Günleri" başlıklı kısımda yer alan şu ifadeler söz konusu bakış açılarının somut bir tezahürüdür:

"Fatih Sultan Mehmet, akıllara sığmayan fetihlerinden dolayı Türk milletinin vicdanında büyük bir sevgi kazanmış bahtiyar bir padişah olmakla beraber, dünya milletleri de ona hayran olmuşlardı. İstanbul fethi neticesinde ortaçağ tarihi kapanmış, yeniçağ açılmıştı. O, büyük bir kumandan olmakla beraber ilim ve sanat alanında da büyük bir kudrete sahipti. Fatih Arapça, Acemce, Lâtinçe, Yunanca ve İbranice dillerini öğrenmişti. Fatih boş zamanlarında ise şiir yazardı. O, yüksek ruhlu büyük bir şairdi. Şu şiiri ne güzeldir:

Sevdim ol dilberi söz dinlemedin ey gönül!

Eyledin kendini âleme rusvay ey gönül

Sana cevri eylemede kalmaz o pervay gönül

Cevre sabır eylemezsin nideyim ey gönül

Gönül, ey vay gönül, vay gönül, ey vay gönül!

Diye feryat etmişti. O, bu dereceye yükselmiş bir şairdi. Resmî de çok severdi. Rönesans devrinin en önemli ressamlarından (Bellini) yi sayarına davet ederek kendi tablosunu da yaptırdı. Yine bu devrin İtalyan heykeltıraşlarından Melzenanjeli de davet ederek, kendi heykelini yaptırmak istemişti." (s. 213)

Fatih İstanbul Kapılarında adlı eserde yer alan askerî ve siyasî olayların tarihî kaynaklardakilerle uyumlu olduğu görülür. Buna göre İstanbul'un II. Murat tarafından kuşatılması (1422-Haziran), Varna zaferi (1444-Kasım), Buçuktepe İsyanı (1446-Mart), II. Kosova Zaferi (1448-Ekim), II. Murat'ın iki defa tahtan indirilmesi ve tekrar geri dönmesi/döndürülmesi (1.kez-848 H./1444 M.// 2. kez-849 Ramazan Başı/1445 M.), Haliç'e

donanmanın karadan indirilmesi (1453-Kasım) ve İstanbul'un Fethi (29 Mayıs 1453) gibi hadiseler tarihî gerçeklikle örtüşmektedir.²⁰⁹

Vaka içerisinde kullanılan şahıs kadrosunun büyük çoğunluğu da yine tarihî gerçekliği olan şahsiyetlerden oluşmaktadır. Olayların gelişiminde önemli rol oynayan bu şahıslar arasında padişahlar II. Murat, II. Mehmet (Fatih), Veziriazam Çandarlı Halil Paşa, Şehzade Mustafa (Düzmece Mustafa), Hüma Hatun, Çiçek Hatun, Ulubatlı Hasan, Zağnos, İshak ve Mahmut Paşalar, Akşemsettin, Hacı Bayram-ı Veli, Molla Gürânî, Molla Zeyrek, Bizans İmparatoru Kostantin, Macar Kralı Sigizmund, Sarıca Sekban, Muslihittin, Kaptan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey ve Çalı Bey'in oğlu Hamza Bey göze çarpmaktadır. Eserde kullanılan geniş ölçekli mekân unsurları olarak o dönemki Başkent Edirne, Bursa, Osmanlının önemli sancaklarından olan Manisa ve İstanbul ön plana çıkmaktadır. Böylece yazar tarihî gerçekliği bulunan teknik unsurları kullanmak suretiyle, eserin tarihî atmosferini güçlendirmiş ve okuyucuda oluşturmayı düşündüğü tarihî gerçeklik algısını yaratmakta başarılı olmuştur.

E. B. Şapolyo'nun, bu eserinde II. Murat ve II. Mehmet dönemlerine, daha genel bir ifadeyle 15. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne askerî, siyasî, idarî, sosyal ve kültürel yönlerden son derece olumlu, yüceltici, estetik ve hatta zaman zaman destanî bir bakış açısıyla yaklaştığını görüyoruz. Başvurduğumuz tarihî kaynaklarda bu dönemle ilgili yer alan bilgilere baktığımızda yazarın ortaya koyduğu yargıların ve değerlendirmelerin büyük oranda isabetli olduğunu görmekteyiz. Nitekim tarihî kaynaklar II. Murat için;

*“II. Murat hakkında gerek Osmanlı tarihleri ve gerek İslâm ve Hıristiyan tarihlerinin mütefikan beyan ettiklerine ve yapılan tetkiklere göre bu padişah, ince ruhlu, hassas, çok âdil, merhametli, sözüne ve ahidlerine sadık, cesur, azim ve tedbir sahibi, güler yüzlü, ahidine riayet edenler hakkında dost ve ahidini bozanlar hakkında şedid idi. Hammer'in de itiraf ettiği gibi, memleketini şeref ve hakkaniyetle idare ederek milletinin hâtrasında mütedeyyin, lütfkâr, âdil ve metin bir hükümdar namı bıraktı; harpte olduğu gibi sulhde dahi sözünün sadık eri idi.”*²¹⁰

kaydını düşerken, İstanbul Fatihii II. Mehmet içinse;

“İstanbul'un fethi, II. Mehmet'i bir anda İslâm âleminin en şanlı sultanı durumuna getiriyordu. Mehmed, kendisini artık evrensel bir imparatorluğun, Rûm (Roma) kayserlerinin vârisi olarak görüyor, mutlak bir iktidar sahibi olduğuna inanıyor, İstanbul'un her bakımdan tekrar bir cihan devleti merkezi haline gelmesini istiyordu. Genç ve muzaffer sultan, otuz yıllık saltanatını bu amacı gerçekleştirmeye harcadı. Kuşkusuz, Yıldırım Bayezid'in imparatorluğu çöktükten sonra

²⁰⁹Uzunçarşılı, a.g.e., s. 389-430-435-439-481.

²¹⁰Uzunçarşılı, a.g.e., s. 451.

Osmanlı İmparatorluğu'nu kesin biçimde yeniden kuran Fâtih'tir. O, son derece otoriter bir sultan olarak kendi kişiliğinde klâsik Osmanlı pâdişahını yaratmıştır."²¹¹

*"Fatih, imparatorluğun, yalnız ülke bakımından yaratıcısı değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî, sosyal kurumlarını geliştirerek kesin şekillerini veren ve devletin gelecekteki siyasî gelişmelerini belirleyen de İstanbul Fâtih'i'dir."*²¹²

bilgisini vermektedirler. Dolayısıyla yazarın bu konudaki yaklaşımıyla, tarihî gerçeklik unsurlarının birbiriyle tamamen örtüştüğünü söylemek yanlış bir çıkarım olmayacaktır.

Eserde padişahların karakterleri ve kişilikleri dışında, genel olarak Osmanlı Devleti'ne geliştirilen olumlu bir bakış açısı da hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde gerçekçi ve tarafsızdır. Zira II. Murat döneminde Osmanlı bütçesi 2,500,000 duka (9.375.000.000 TL) idi. Bu meblâğ o dönem için hiçbir Avrupa devletinin bütçesinin uzaktan olsun yaklaşmayacağı bir değerdi. Ayrıca 1432'de yalnız Rumeli'ndeki Türk ordusu 120.000 kişi olup bunun yalnız 4-5.000'i devşirme (yeniçeri) idi. Tuna'da Türk ince filosu, II. Murat devrinde gerçek manasıyla teşekkül etmiş, 1434'te Avlonya üssünde ilk defa olarak Türk donanmasının Adriyatik filosu kurulmuştur.²¹³

Fatih döneminde ise Osmanlı Devleti 20'den fazla devleti ve bu arada 3 imparatorluğu tarih ve siyasî coğrafya sahnesinden silmiştir. Fatih Sultan Mehmet fetihlerinin yanı sıra, iktisada ve bayındırlığa da son derece ehemmiyet vermiştir. Onun 30 yıllık 2. saltanatı boyunca 380 cami inşa edildiğini söylemek imar faaliyetleri hakkında bir fikir vermeye yetecektir. Kendisinden bir asır sonra 20 milyon km kareye erişecek olan Osmanlı (Türkiye) İmparatorluğunun gerçek kaynağı ve dayanağı hiç şüphesiz ki Fatih'in şekillendirdiği idarî-sosyal-askerî yapı olmuştur.²¹⁴

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun kaleme aldığı ve ilk olarak 1925 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika halinde yayımlanan *Kara Davud* adlı eserde (kitap halindeki ilk baskısı 1928 yılında yapılır.) II. Murat'ın vefatından sonra Osmanlı tahtına çıkan II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ile fetihle önemli yararlılıklar gösteren Kara Davud adlı kahramanın dramatik unsurlarla dolu şahsi macerası anlatılmaktadır.

²¹¹ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, s. 110.

²¹² İnalçık, *a.g.e.*, s. 116.

²¹³ Öztuna, *a.g.e.*, s. 427.

²¹⁴ Öztuna, *a.g.e.*, s. 471.

Osmanlı Padişahı II. Murat, oğlu Şehzade Mehmet'i Edirne'de gösterişli bir düğünle evlendirir. Yazar, daha sonra İstanbul'u fethedecek olan yeni evli Şehzade Mehmet'in hem iç hem de dış yapısını tasvir ederken son derece olumlu bir bakış açısı kullanır ve Şehzade Mehmet'i daha eserin başında şöyle karakterize eder:

“Delikanlı, yirmi birinci yaşına yeni basmıştı. Gözlerinde korkunç bir zekâ parlıyordu. Ortası kemerli çekme burnunun muttasıl açılıp kapanan deliklerinde, zorlu bireda vardı. İnce dudaklarının üstünü zarif bir bıyık süslüyordu. En ağır zerbafan²¹⁵ yapılmış kaftanı altında hatlanan gürbüz endamı ne kadar muntazam, ne kadar âhenkli idi!”²¹⁶

“Oh! İkinci Murat'ın oğlu olan bu Mehmet Sultan çok şirin, zeki ve zevkli bir delikanlıydı.” (s. 39)

Düğünden sonra vali olarak görev yaptığı Manisa'ya dönen Şehzade Mehmet hiç zaman kaybetmeden mahiyetiyle ava çıkar. Avda, avını kaçırmamasına sebep olan bir adamı bağlatıp dövdüren şehzadenin karşısına naralar atan bir delikanlı atılır. Adının Akbulut oğlu Kara Davud olduğunu söyleyen korkusuz genç hem şehzadeyi kılıcıyla mağlup eder hem de adamlarını etkisiz hale getirir. Şehzadenin kendini tanıtmaya üzerine Kara Davud kendi kılıcını şehzadeye vererek ortadan kaybolur. Daha sonra Manisa Beyi Şehzade Mehmet'i kızdıran Kara Davud'un yolu Karamanoğlu İbrahim Bey'le kesişir çünkü Kara Davud'un, Şehzade Mehmet'in elinden kurtardığı “Kara Duman” lakaplı Erdoğan Bey, Karamanoğlu İbrahim Bey'in saray nazırıdır. Erdoğan Bey'in vasıtasıyla Kara Davud'la tanışan Karamanoğlu İbrahim Bey bu gözü kara delikanlıyı çok sever. Bunun neticesinde kendi kızını ve saray kumandanlığını Kara Davud'a teklif eder. Ancak Kara Davud bu teklifi kibarca reddeder. Bunun üzerine Karamanoğlu İbrahim Bey, Osmanlıya karşı ittifak arayışları çerçevesinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a yazdığı bir mektubu Kara Davud'a verir. Kara Davud da mektubu memnuniyetle götüreceğini söyleyerek yola koyulur. Karamanoğlu İbrahim Bey ile Kara Davud arasında bunlar yaşanırken Osmanlı tahtı el değiştirir. II. Murat'ın vefatından sonra Manisa'dan gelen Şehzade Mehmet, Osmanlı Devleti'nin yeni padişahı olur. Tahta geçtikten sonra civar devletlerin tebriklerini kabul eden Sultan Mehmet, Karamanoğlu İbrahim Bey'in diğer beyliklerle ittifak ederek Osmanlı Devleti'ne isyan ettiğini duyunca çok öfkelenir. Yeni padişah hiç zaman kaybetmeden Karamanoğlu Beyliği üzerine yürür. Karamanoğlu İbrahim Bey'in ordusunu mağlup etmeyi başaran Sultan Mehmet dönüşte

²¹⁵ “Altın ve sırma tellerle dokunmuş bir çeşit sırmalı kumaş. Zerbef de denilir.” Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2011, s. 745.

²¹⁶ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Kara Davud*, 2. b., İstanbul, Ak Kitabevi, 1966, s. 38. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Anadolu Hisarı'nda konaklar. Ve tam bu hisarın karşısına yeni bir hisarın yapılması talimatını verir. Eserde, yeni hisarın yapılışını çok yakından takip eden Sultan II. Mehmet'e hem askerî bakımdan hem de sahip olduğu kültürel ve edebî donanım yönünden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazarın hâkim bakış açısıyla dile getirdiği şu ifadeler bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“İşte şu! Şu genç adam... Şu kişneyen, şahlanan atının üstünde yalın kılıç bağırان ve haykıran adam. Tek heceli tek emriyle asırlara göğüs vermiş âbideleri bir an içinde hâk ile yeksan eden İkinci Mehmet...” (s. 222)

“Çocukluğundan beri bilgin mürebbiler elinde yetiştirilen İkinci Mehmet, genç yaşında Farsçayı ve Arapçayı bütün incelikleriyle kavramıştı. (Akşemseddin)in güzelliğiyle Şark edebiyatını, şark tasavvufunu derinden derine tettebbu eylemiş, bilhassa Fars edebiyatının künhüne nüfuz etmişti.” (s. 223-224)

Yeni hisarın yapımına başlanması Bizans'ta büyük bir endişe yaratır. Bu arada Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan ile görüşükten sonra pek çok macera yaşayan Kara Davud ile Kara Duman Erdoğan Bey, İsfendiyar Beyliği topraklarından bir Venedik gemisiyle hareket ederler. Bizans'a doğru yol alan gemi Rumeli Hisarı'nı selamlamayınca topa tutulur ve batırılır. Kara Davud ile Kara Duman Erdoğan Bey yüzerek kurtulurlar ve bir balıkçı kulübesine sığınır. Sonrasında Kara Duman Erdoğan Bey kimlik değiştirerek Bizans sarayına girer ve imparatorla görüşür. Bindiği geminin nasıl batırıldığını anlatır. Onu samimi bulan Bizans imparatoru da Kara Duman Erdoğan Bey'e Üsküdar Beyliği'ni verir. Bu arada Osmanlı Sultanı II. Mehmet Bizans'ı hem karadan hem de denizden kuşatmıştır. Eserde, İstanbul'u denizden kuşatmış olan Osmanlı donanmasına sahip olduğu büyüklük bakımından ve askerî yönden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır:

“Çanakkale'den hareket etmiş olan bu donanma üç yüz elli harp gemisinden mürekkepti. Nakliye gemilerinin sayısı ise belirsizdi. O güne kadar dünyanın hiçbir tarafında bu kadar kalabalık bir donanma görülmemişti. Bunu beklemeyen Bizanslılar, ne yapacaklarını şaşırıldılar. Surlardan denize atılarak intihar edenler oldu.” (s. 342)

Bindiği geminin batırılmasından sonra kıyıdaki balıkçı kulübesine sığınan Kara Davud ise burada Bizans'ın önemli adamlarından Grandük Notaras'ın kızı İren'le karşılaşır. İren, daha evvel Bizans'a iltica etmiş olan Osmanlı Şehzadesi Orhan Çelebi ile evlenmesi için baskı yapan babasından kaçarak bu balıkçı kulübesine sığınmıştır. Kara Davud ile İren'in tanışıklıkları zamanla aşka dönüşür. Bizans'ın içinde bunlar yaşanırken Osmanlı ordusu sonunda şehre girer. Yazar, İstanbul'un Osmanlı devleti tarafından fethedilmesini son derece hamasî ve destansı bir çerçevede tasvir eder. Bunu yaparken de hem İstanbul fatihi Sultan II. Mehmet'e hem de Osmanlıya olumlu ve yüceltici bir bakış açısı ortaya koyar:

“Türk kılıcının kazandığı zafer pek büyüktü. İkinci Mehmet şahsında kalıbında şahlanan Türk iradesi, yalnız bir şehir zaptetmiş değildi... Devrilen yalnız bir taç ve taht değildi. Türk azmi ve Türk karakteri bütün tarihe yepyeni bir rota çizmişti.

Türk beyleri bunu hissetmişlerdi. Yağız benizli Türk yavrularının gözlerindeki sevinç buna delâlet ediyordu.

Ortalık kararmıştı. Fakat ay, bulutlara isyan ediyor, tarihi şehirde boy gösteren yeni yiğitlere nurunu serpmeye başlıyordu.” (s. 435)

Şehrin alınması sırasında Sultan II. Mehmet, surlara Osmanlı sancağını diken cesur bir asker görür ve o askerin derhal huzuruna getirilmesini emreder. Fatih Sultan Mehmet, huzuruna getirilen askerin, Manisa ormanlarında kendisine meydan okuyan Kara Davud olduğunu görünce çok şaşırır. Sultan dostluğunu göstermek için Kara Davud’a elini uzatır. Ancak padişahın huzuruna girerken baş eğmeyen Kara Davud padişaha elini vermez ve şehrin içinde arattığı İren’in kendi zevcesi olduğunu haykırır. Padişah, kuşatmadan evvel gördüğü ve gönül verdiği İren’e sahip çıkan, kendisine de hakarete bulunan Kara Davud’u zindana attırır. Fakat Osmanlı ordusuna yardım için gelen Karaman Beyi İbrahim Bey ile Dulkadiroğlu Beyliği’nin büyük oğlu Kılıç Bey’in girişimleriyle Kara Davud’un kaçması sağlanır. Fethin tamamlanmasından sonra Konya’ya dönen Karamanoğlu İbrahim Bey, kaçmasına yardımcı olduğu Kara Davud’u misafir eder. Bu arada Bizans’ın fethedilmesinden sonra, izini kaybettiren Kara Duman Erdoğan Bey de, Dulkadiroğlu Beyliği’nin yeni Sultanı Kılıç Aslan’ın veziri olur.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’nun *Kara Davud* adlı eseri tefrika edilmeye başlandığı yıllardan itibaren büyük bir ilgi görmüş, bu ilginin Türkiye sınırlarının dışına taşması neticesinde de eser Fransızca, Rumca, Ermenice, Sırpça, Bulgarca ve İngilizceye çevrilmiştir. Bu roman ayrıca, gördüğü ilginin başka bir yansıması olarak Hollywood’da filme çekilmek üzere, on bin dolar mukabilinde Dooglas Fairbancks tarafından da satın alınmıştır.²¹⁷

Eserin vaka zamanı 1432-1453 yılları arasındır. Bu zaman dilimindeki vaka zincirinde yer verilen en dikkat çekici olay olan İstanbul’un fethi hadisesi tarihî kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.²¹⁸ Eserin şahıs kadrosunda tarihî gerçekliği bulunan şahsiyetler ağırlıktadır. Vakaların gelişimi içerisinde bunlardan Osmanlı padişahları II. Murat ile II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet); Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, Bizans İmparatoru 14. Konstantin Dragozes, Pontus Rum İmparatoru David, Sadrazam Çandarlı Halil Paşa, Zağanos

²¹⁷ Tepedelenlioğlu, *a.g.e.*, s. 5.

²¹⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 489.

Paşa, Grandük Notaras, Jan Jüstinyani ve Macar kökenli topçu ustası Urban'a ön planda yer verildiği görülmektedir. Şahıs kadrosunda en güçlü karakterize edilen kurgu-şahsiyet ise Akbulutoğlu Kara Davud'tur. Manisa ormanlarında henüz şehzadeyken II. Mehmet'i dövüştürülen Kara Davud, İstanbul'u fethedip "Fatih" unvanını alan padişaha Bizans sarayında karşı çıkıp elini vermeyecek kadar kendine güvenen bir kahraman olarak, padişaha karşı gelmesiyle değil Türk'ün ruh asaletini, vakarını temsil etmesi bakımından yüceltilir. Fatih Sultan Mehmet'in hemen her açıdan gayet olumlu bir şekilde tasvir edildiği böyle bir eserde, yazarın bu kadar güçlü bir karakteri İstanbul'u fetheden cihan padişahının karşısına çıkarmış olması oldukça dikkat çekicidir. Tez kapsamında ele alınan ve Fatih Sultan Mehmet'e olumlu bakış açısıyla yaklaşmış olan hiçbir eserde, bu kadar baskın bir karakter vasıtasıyla böylesine güçlü bir karşıtlık ilişkisinin kurulduğunu görmediğimizi belirtmeliyiz. Hülya (Eraydın) Argunşah, bu bağlamda yorumladığı Akbulutoğlu Kara Davud'u, yazarın, milletin sembolü olarak eserine yerleştirdiğini ifade etmektedir.²¹⁹ Eserde olayların geçtiği temel mekânlar ise coğrafi gerçekliği olan Osmanlı Devleti'nin payitahtları Edirne, İstanbul ile Manisa, Kastamonu ve Konya'dır.

Eserde Osmanlı Devleti'nin 7. Padişahı Fatih Sultan Mehmet'e gerek fizikî ve karakter özellikleri bakımından gerekse de sahip olduğu kültürel ve edebî nitelikler ile askerî dehası yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Halil İnalçık'ın Fatih Sultan Mehmet ile ilgili yapmış olduğu şu tespitler Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun bakış açısını büyük ölçüde destekler mahiyettedir:

*"İstanbul'un fethi, II. Mehmet'i bir anda İslâm âleminin en şanlı sultanı durumuna getiriyordu. Mehmet, kendisini artık evrensel bir imparatorluğun, Rûm (Roma) kayserlerinin vârisi olarak görüyor, mutlak bir iktidar sahibi olduğuna inanıyor, İstanbul'un her bakımdan tekrar bir cihan devleti merkezi haline gelmesini istiyordu. Genç ve muzaffer sultan, otuz yıllık saltanatını bu amacı gerçekleştirmeye harcadı. Kuşkusuz, Yıldırım Bayezid'in imparatorluğu çöktükten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu kesin biçimde kuran Fâtih'tir. O, son derece otoriter bir sultan olarak kendi kişiliğinde klâsik Osmanlı pâdişahını yaratmıştır."*²²⁰

*"Fâtih Sultan Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kurucusudur. Avrupa ve Asya'da başkenti İstanbul olmak üzere, dört yüzyıl boyunca büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdeği olacak bir imparatorluk kurmuştur. Fâtih, Sultanu'l-Berreyn ve Hakanu'l-Bahreyn (İki karanın ve iki denizin hükümdarı, yani Rumeli-Anadolu'nun ve Akdeniz-Karadeniz'in hükümdarı) lâkabını kullanıyordu. Dünya hâkimiyeti için savaştan, ama aynı zamanda bir hoşgörü ve kültür adamı da olan bir savaşıydı."*²²¹

²¹⁹ Argunşah, a.g.e., s. 107.

²²⁰ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klâsik Dönem 1302-1606: Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, s. 110.

²²¹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, s. 34.

Yazar, İstanbul'u fetheden II. Mehmet için ortaya koyduğu olumlu yaklaşımla olduğu kadar fetihle önemli bir rol oynayan Osmanlı donanması vasıtasıyla da, genel anlamda 15. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Tarihî bilgilerle mukayese edildiğinde eserde Osmanlı donanmasının İstanbul'un fethindeki işlevine dair kullanılan ifadelerin de doğruluk payının yüksek olduğunu görmekteyiz. Tarihî kaynaklara bakıldığında Bizans'ın kuşatıldıktan sonra dışardan, bilhassa deniz yoluyla yardım almaya çalışacağını tahmin eden Sultan II. Mehmet'in, devletin deniz kuvvetinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara hiç vakit kaybetmeden hız vermiş olduğu ve bu konuda elinden geleni yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte Sultan II. Mehmet'in, tahta çıkışıyla kuşatma arasındaki kısa sürede yaptıklarının donanmanın tamamen istenilen seviyeye gelmesi için yeterli olmadığını da kabul etmek gerekmektedir. Kuşatma sırasında denizde yaşanmış olan bazı aksaklıklar ve başarısızlıklar rahatlıkla bunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte kuşatmanın etkisiyle de olsa Osmanlı Devleti'nin deniz gücünün temellendirilmesi ve geliştirilmesinin Fatih Sultan Mehmet'le başladığı şüphe götürmeyen bir gerçektir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet'in kuşatmayla birlikte yaptığı girişimlerin bir sonucu olarak, deniz kuvvetinin ilerleyen yıllarda büyük bir güç haline geldiği ve özellikle de Ege denizinde Osmanlı donanmasının hâkim olmaya başladığı görülmektedir.²²²

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin kaleme aldığı, ilk olarak 1954 yılında yayımlanmış olan *[1453] İstanbul'un Fethi (İstanbul Kapılarında)* adlı romanda; II. Mehmet dönemi ve İstanbul'un fethi hadisesi ele alınmaktadır.

Yazar daha eserin başlarında, hastalığıyla uğraşan II. Murat'a askerî, idarî yönden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşır. Otuz yedi senedir saltanat süren II. Murat aynı zamanda ilme, sanata saygı duyan ve ilim-sanat adamlarını teşvik eden bir karakter olarak ortaya konulur:

“Halk ve asker Sultan Murat'ı sayıyor ve seviyordu. Murat otuz yedi senelik hükümdarlık hayatında memleketi şeref ve hakkaniyetle idare etmiş, metin, lütüfkâr ve âdil bir padişah olarak tanınmıştı. Fikir faaliyetini himayesi altına almış, ilim ve sanat adamlarına müreffeh bir hayat sağlamıştı. Devletin sınırlarını alabildiğine genişletmiş, vahdetini korumuş, 1444'te Varna'da, 1448'de Kosova'da birbirinden parlak iki meydan savaşı kazanarak Haçlı ordularını yerden yere vurmıştı. Eğer kendisine bir emri hak vâki olursa, milletini sonsuz bir mateme boğacaktı.”²²³

²²² Bkz. Murat Belge, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, 2. b., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 200.

²²³ Feridun Fazıl Tülbentçi, *[1453] İstanbul'un Fethi (İstanbul Kapılarında)*, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2008, s. 6. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Bu noktada II. Murat üzerinden Osmanlı Devleti'ne hem askerî, idarî olarak hem de dış siyaset açısından son derece olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı da görülmektedir. Çünkü eserde ele alındığı şekliyle 14. yüzyılın ortalarındaki Osmanlı devleti, çevresindeki en önemli güç olan Bizans İmparatorluğu'nun iç işlerine rahatça karışabilmekte ve siyasî etki alanını hiçbir sıkıntıyla karşılaşmadan genişletebilmektedir. Ayrıca Bizans İmparatorluğu'nun tahtına aday olan vârisler imparator olabilmek için Osmanlı sultanına başvurmaktadırlar. Bu durum Osmanlı Devleti'nin rakipleri tarafından nasıl algılandığını göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir. Yazar bu durumu şu ifadelerle ortaya koyarken — belki de Osmanlı Devleti'nin ağırlığını daha iyi vurgulayabilmek için — aynı zamanda Bizans'a olan olumsuz ve eleştirel yaklaşımını da belirtmekten çekinmez:

“Konstantin'in büyük kardeşi olan ve 21 Temmuz 1425'ten beri müstakil olarak saltanat süren sekizinci Yuannis üç defa evlenmiş ve bu üç kadından da çocuğu olmamıştı. 31 Ekim 1448'de öldüğü zaman hayatta bulunan üç kardeşi imparator olmak için mücadele hazırlıklarına başlamışlardı. Konstantin Mora'da Mistira'da hükümet sürüyordu. Kavganın patlak verdiği sıralarda metbuları olan Osmanlı Padişahı Sultan II. Murat'a başvurmuşlar ve ünlü tarihçi Françes'i padişah'a elçi sıfatıyla yollamışlardı. Bunun üzerine Murat Konstantin'i münasip görmüştü.

(...)

O günden beri değişen hiçbir şey yoktu. Bizans bir taraftan mezhep ve parti kavgaları içinde yuvarlanıyor, diğer taraftan sefalet ve sefahat içinde yüzüyordu. Kırk yedi yaşından fazla olmayan ve bekâr bulunan Konstantin, genç ve güzel Rum dilberleri ile gününü gün etmeye çalışıyordu.” (s. 19)

Osmanlı Devleti'nin, çevresinde olumlu bir politik konuma gelmesini sağlayan ve halk tarafından çok sevilen VI. Osmanlı Padişahı II. Murat belli bir süre sonra hastalığının neticesinde vefat eder. Sonrasında, daha evvel iki defa taht tecrübesi yaşamış olan ve Manisa sancağında bulunan oğlu II. Mehmet tahta geçer. Yazar, II. Mehmet'in taht için İstanbul'a gelişini anlatırken yeni padişaha olumlu bir bakış açısıyla yaklaşır ve bunu II. Mehmet'in âlimlere ve ilme verdiği değeri vurgulamak suretiyle yapar:

“Osmanlı Padişahı Sultan İkinci Mehmet Han, uzaktan görünmüştü. Arkasında kalabalık bir maiyet halkı vardı. Kır ve yürük bir ata binmişti. Sağında ve yarım at boyu gerisinde hocası ve devrin tanınmış ilim adamı Molla Hüsrev vardı. Padişah, hocasına bu şeref mevkiini vermekle ilme ve âlimlere verdiği önemi böylece milletine de göstermek istemişti.

(...)

Sıra müftüye geldiği zaman hazır bulunanların gözlerini yaşartacak bir olay oldu. Molla Fahrettin, kavuğunu düzeltip kendisine çekidüzen verdikten sonra ağır adımlarla ve vakur bir eda ile yürümüş, hafifçe eğilerek o da aynı hareketi yapmak istemişti. Genç padişah birdenbire atının üzerinde doğrulmuş, elini çekmiş:

— Üstadım, demişti, sizin gibi muhterem bir zata elimi nasıl öptürebilirim?

Koca müftü, din âlimlerinin vakar ve haysiyetini yüksekte tutan böyle âlicenap bir hareket karşısında gözlerinde sevinç yaşları tanelenmişti.” (s. 27)

Yazar bununla da yetinmez ve yeni sultana olan olumlu ve yüceltici bakış açısını daha da derinleştirir. Bunu yapmak için de zaman unsurunda bir geriye dönüş yaparak II. Mehmet’in Manisa’daki şehzadelik günlerine döner. Buna göre Şehzade Mehmet, Manisa’da çok yönlü bir eğitim almış; olgunluğu, geniş kültürü ve sahip olduğu yeteneklerle hocalarının takdirini kazanmıştır:

“Manisa’da altı yıl kalmıştı. Bu uzun devrede bir taraftan devlet idaresinin bütün inceliklerini öğrenirken, diğer taraftan da seçkin hocalardan ders alarak bilgilerini arttırmıştı. Kütüphanesini bilim kitapları ile doldurmuştu. Lâtince’den ve Yunanca’dan birçok eser Arapça’ya çevirtmiş ve bunlardan istifade etmişti.

(...)

Gençlik çağına yaklaştıkça birçok meziyet ve kabiliyeti üzerinde topluyor, o yaşta hiçbir şehzadeye nasip olmayan bir kemale erişiyordu. Sohbetinde bulunan devlet ve ilim adamları uzağı görüşlerini ve derin mütalaalarını dinlerken hayretten hayrete düşüyorlardı.” (s. 37)

Tahtı devralan yeni padişahın ilk emri Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ile Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa’nın görevlerinin devamı yönünde olur. II. Mehmet’in ilk karşılaştığı önemli hadise Karamanoğlu İbrahim Bey’in Bizans’ın da kışkırtmasıyla çıkardığı isyandır. Bu noktada Bizans, Yıldırım Bayezid’in oğullarından Şehzade Süleyman’ın torunu olan ve elinde esir tuttuğu Şehzade Orhan’ı Osmanlı Devleti’ne karşı koz olarak kullanmaktadır.²²⁴ Bunun üzerine Sultan Mehmet divanı toplayarak gerekli tedbirlerin alınmasını sağlar. Ayrıca ordunun hazırlanmasından sonra Gelibolu-Bolayır hattından Anadolu’ya geçerek Bursa’ya varır. Osmanlı’nın ilk başkentinde bir süre konaklayan Osmanlı ordusu daha sonra Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine yürür ve galip gelir. İbrahim Bey’in anlaşma teklifine olumlu yaklaşan Sultan Mehmet tekrar Bursa üzerinden Edirne’ye döner. Bu yolculuk esnasında Yıldırım Bayezid’in 1395 tarihinde yaptırdığı Anadolu Hisarı’nın karşısına başka bir hisar daha yapılması emrini verir. Böylece padişah, hem Bizans’ın artan tehditlerinden hem de Venediklilerin her işlerine geldiğinde boğazı kapatmalarından kurtulmuş olacak ve yakın zamanda İstanbul’a yapacağı sefer için de önemli bir karargâh noktası tesis etmiş olacaktır. Yeni bir hisarın yapılmaya başlanması Bizans İmparatoru XI. Konstantin

²²⁴Eserin kurgusu içerisinde yer alan bu durum tarihî kaynaklardaki bilgilerle birebir örtüşmektedir. Halil İnalçık’ın bu husustaki tespitleri şöyledir: “Timur’un ölümünden sonraki yarım yüzyıl boyunca Osmanlılara karşı Bizanslılar, kimi zaman Osmanlı tahtında hak iddia eden şehzadeleri kullanarak kimi zaman da haçlı tehdidiyle dayanabilmişlerdir. Bizans elçileri, II. Mehmet Karamanlılarla savaşırken, tahtta iddiası olan Orhan’ı serbest bırakma tehdidiyle birkaç ayrıcalık kazanabilmişlerdi.” Geniş bilgi için bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, s. 30.

Dragones'i endişelendirir. Derhal Osmanlı Devleti'ne bir heyet göndererek yapılmakta olan hisardaki çalışmaların durdurulmasını talep eder. Ancak Sultan II. Mehmet bu isteği kabul etmez. Padişahın gelen heyete verdiği cevap son derece dikkat çekicidir. Yazarın, II. Mehmet'e olan olumlu ve yüceltici bakış açısının da bir göstergesi olarak kabul edilebilecek olan şu ifadeler, Osmanlı sultanının kendine, ordusuna olan güvenini, cesaretini, hedeflerini ne kadar yüksek tuttuğunu göstermektedir:

“Genç hükümdar yerinden büsbütün kalktı. Kaşlarını biraz daha çattı. Sesini biraz daha yükseltti:

— Gidiniz, efendinize söyleyiniz. Şimdiki padişah eslafına asla benzemez. Şimdi benim iktidarımın ulaştığı yerlere onların emelleri bile yetişememiştir.

Rum elçileri bu haklı itham karşısında eziliyorlar, sararıyorlardı. Elçilik heyeti başkanı padişahın hiddetini teskin maksadıyla birkaç söz söylemek istedi. Fakat Sultan Mehmet müsaade etmedi.

— Sizin avdetinize izin veriyorum, fakat bundan sonra sizin getirdiğiniz haberlerle gelecek bulunursa, aynı müsamahayı göstereceğimizi sanmayın.” (s. 235)

Bu arada padişahın adamlarından Cafer Bey, daha evvel II. Mehmet'in isteği üzerine başlatmış olduğu iyi bir top döküm ustası bulma arayışlarını sonlandırmış ve daha önce Bizans'a hizmet etmiş olan Macar kökenli Urban'ı Edirne'ye getirmeyi başarmıştır. Bir yandan Urban ve Saruca Sekban Bizans'ın surlarını yıkabilecek nitelikte toplar dökmeye uğraşırken bir yandan da Rumeli Hisarı adı verilen yeni hisarın yapımına hız verilir. Bu girişimleri haber alan Bizans İmparatoru da boş durmamış ve şehrin savunulması için birçok tedbiri almıştır. Ancak bütün bu tedbirlerin çok da fazla faydasının olmayacağını okuyucuya hissettirmek isteyen yazar, Bizans İmparatorluğu'na olan olumsuz bakış açısı çerçevesinde hâkim anlatıcı vasıtasıyla - İmparator Konstantin'in dahi farkında olmadığı - Bizans hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler Bizans sarayının, halkın, tüccar sınıfının ve soyluların nasıl bir hayat tarzı içinde bulduklarını ve ne kadar yozlaştıklarını gözler önüne sermektedir:

“Konstantin hakikati bütün çıplaklığı ile bilseydi, böyle söylemezdi. Bizans tereddiye düşmüştü, zengin tacirlerin, gemi sahibi kaptanların, büyük sarrafların ve asilzâdelerin konaklarında geçen vakaları, içki âlemlerini, rezaletleri, kadın dalaverelerini, entrikaları tam manasıyla bilmiyordu. Müflis bir asilzâdenin güzel karısının zengin bir tacirle aynı yatakta yatmasına göz yumduğunu, tanınmış bir şövalyenin, karısının büyük bir sarraf ile dudak dudağa geldiğini görünce gülerek:

— Tenha bir yer bulamadınız mı? diye güya başını çevirdiğini bilemiyordu.

Bizans tereddi etmiş, ahlâk namına bir şey kalmamıştı.

Bizans içeriden de çöküyordu.” (s. 161)

“Artık ortada resmiyet diye bir şey kalmamıştı. Ahlâk kaideleri silinivermişti. Şu anda Bizans’ın manevî çöküşünü görmek mümkündü. Kocası seferde olduğu için ziyafete âşkı ile gelen gemi kaptanının zengin karısı, genç ve yakışıklı fakat züğürt şövalyeyi herkesin önünde öpüyor, genç bir asilzâde, bir şövalyenin güya iffeti ile tanınan karısını kolları arasına alıyordu.” (s. 185)

İşte bu durumdaki bir Bizans üzerine gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra sefer başlatılır. Yazar bu noktada II. Mehmet’e, ilim-din adamlarına ve istişareye verdiği değer yönünden; Osmanlı Devleti’nin 15. yüzyılın ortaları itibarıyla sahip olduğu orduya da teknik kapasite, nitelik ve nicelik yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşır ve şu ifadeleri kullanır:

“1453 yılı Nisan ayının 6’ncı Cuma günü sabahının erken saatlerinde Sultan Murat Han’ın kumandasındaki muazzam ve kudretli Türk ordusu, Bizans İmparatorluğu’nun payitahtı Konstantiniye’yi kuşatmaya başlamış bulunuyordu.” (s. 328)

“Başkumandan Sultan İkinci Mehmet’in altın sırmalarla süslü büyük kırmızı çadırı Aya Romanos karşısında kurulmuştu. Otağı hümayunun etrafında kapıkulu askerleri vardı. Ordunun manevî cephesini idare eden ilim ve din adamlarının ileri gelenleri, başlarında Sultan’ın hocası Molla Hüsvrev, Şeyh Akşemsettin, Molla Zeyrek ve Molla Gürâni olmak üzere otağın pek yakınlarındaki çadırlara yerleşmişlerdi. Padişah kendilerine geniş yetkiler vermişti. Divan toplantılarında onlar da bulunacak ve mütalaalarını açıkça söyleyeceklerdi.

Türk ordusunun mevcudu yüz elli bin ile iki yüz bin arasında idi. Fakat bu yekûna orduyu hümayun ile beraber gelen başıbozuklarla, amele ve işçiler de dâhildi. İlk hücumları bu gayri muntazam asker yapacak, muharebeler kızıştıktan sonra yerlerini muntazam birliklere bırakacaklardı.” (s. 329–330)

Osmanlı ordusu bir müddet Bizanslıların katı savunmasını aşamaz. Gerek Haliç’i kaplayan müdafaa zinciri gerekse de Rum ateşi adı verilen silah Osmanlı ordusunu epeyce zorlar. Bunun üzerine Sultan II. Mehmet tarihî hamlesini yapar ve donanmanın karadan Haliç’e indirilmesi kararını verir. Büyük bir uğraştan sonra bu karar uygulanır ve Bizanslılar 22 Nisan günü kendilerine korku ve şaşkınlık veren bir manzarayla karşılaşır. Eserdeki bu manzara, artık İstanbul’u fethetmek üzere olan II. Mehmet’e efsanevî bir boyutla ve askerî bir deha nazarıyla yaklaşıldığını göstermektedir. Yazarın şu ifadeleri II. Mehmet’in adeta bir destan kahramanı gibi karakterize edildiğini ortaya koymaktadır:

“Demek genç sultan, muhali mümkün kılacak kudretli bir hükümdardı, donanmayı hümayunun pür azamet surların karşısından geçerek Kabataş ve Salıpazarı limanlarına gidişini hayretle seyreden Rumlar, bir iki saat sonra dehşet içinde kalmışlardı.” (s. 333)

“Tarihin en mühim ve parlak savaş planlarından birini muvaffakiyetle başaran Koca Türk Sultanı, Allah’a hamd ü sena ediyor:

— Yarabbi, bana bugünleri de gösterdin, sana bin şükürler olsun, diyordu.” (s. 347)

Osmanlı ordusunun yetmiş parça gemiyi karadan Haliç’e indirmesi karşısında Bizans İmparatoru ağır şartlar içeren bir barış anlaşması teklif eder. Fakat bu anlaşmayı kabul

etmeyen Padişah II. Mehmet genel taarruza geçilmesi emrini verir. Padişah orduyu sadece sevk ve idare etmekle kalmaz, bizzat mücadelenin içinde yer alır. Böylece askerlerinin de daha şevkle ve cesaretle savaşmasını sağlamış olur. Bu sırada dikkati çeken bir diğer isim ise Ulubatlı Hasan olur. İstanbul'un surlarına Osmanlı sancağını ilk diken ve vakanın gelişiminde, İstanbul'un fethedilmesinde bu yönüyle öncü bir şahsiyet olarak gösterilen Ulubatlı Hasan da ordunun gayrete gelmesinde büyük bir role sahiptir. Eserde bu durum, özellikle İstanbul'un fatihi ve Feridun Fazıl Tülbentçi'nin de ifadesiyle "tarihe hükmeden" Sultan II. Mehmet ile Ulubatlı Hasan'a askerî açıdan olumlu, yüceltici ve destansı bir yaklaşım tarzıyla verilmektedir:

"Bir ara surlarda akisler yapan bir nara duydular:

— Ne durursunuz, şehbazlarım, yürüyün aslanlarım!

Bu, tarihe hükmeden Hazreti Sultan Mehmet'in sesi idi. Vezirlerin mümanaatına rağmen ateş hattına kadar sokulmuştu. Ulubatlı Hasan kendisinden geçmişti." (s. 358)

"Ulubatlı Hasan üzerine gelenlere, sağ elindeki kılıncı ile mukabele ediyor, sol eliyle sancağı dikiyordu. Vücudu delik deşik olmuştu. Kendisine şan ve şeref vermiş olan ecdat yadigârı kılıncını artık sallayamıyor, fakat iki eliyle birden sarıldığı bayrağı bırakmıyordu. Şimdi o civarda bulunan bütün yeniçeriler coşmuştu." (s. 359)

Ve bu mücadelenin sonunda taarruzun başladığı günün öğlen vaktinde İstanbul fethedilir (29 Mayıs 1453/Salı). Yazar, Fatih Sultan Mehmet'e vakanın başından beri sürdürdüğü olumlu bakış açısını, padişahın İstanbul'a girişini anlatan, aynı zamanda eserin son cümlesi olan şu ifadelerle bir kez daha ortaya koyar: "*Hazreti Fatih Sultan Mehmet Han, yüz binlerin gökleri yırtan alkışları arasında şan ve şeref içinde İstanbul'a girmişti.*" (s. 360)

Eserdeki vakaların yaşandığı zaman dilimi 1451–1453 yılları arasındadır. Bu zaman aralığında gerçekleşen ve eserin kuruluşunda önemli görülebilecek olan hadiseler arasında II. Mehmet tarafından Rumeli Hisarı'nın (Boğaz kesen) yaptırılması,²²⁵ Karamanoğlu İbrahim Bey'in Bizans'ın kışkırtmasıyla Osmanlı Devleti'ne isyan etmesi,²²⁶ İstanbul'un fethi sırasında gemilerin karadan Haliç'e indirilmesi ve İstanbul'un fethi²²⁷ yer almaktadır. Eserin kurgusu içerisinde yer alan bu olayların tarihî gerçeklere uygun olarak aktarıldığı görülmektedir.

²²⁵ Geniş bilgi için bkz. İnalcık, *a.g.e.*, s. 31. / Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni*, Ankara, TTKB, 1991, s. 7.

²²⁶ Geniş bilgi için bkz. Yücel-Sevim, *a.g.e.*, s. 4.

²²⁷ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 481/490.

Romanın şahıs kadrosu, Feridun Fazıl Tülbentçi'nin incelediğimiz diğer eserlerine oranla daha dar kapsamlı tutulmuştur. Ancak yine yazarın diğer eserleriyle benzer olarak, vakaların içerisinde yer verilen şahısların büyük çoğunluğu gerçek tarihî şahsiyetlerden ilham alınmak suretiyle oluşturulmuştur. Eserin kurgusunda ön planda yer alan bu şahsiyetler arasında Osmanlı Sultanları II. Murat ile II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), Veziriazam Çandarlı Halil Paşa, Vezir Zağnos Paşa, Bizans İmparatoru Konstantin Dragones (XI. Konstantin), Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca, Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa, Ulubatlı Hasan, Molla Hüsrev, Molla Gürâni, Top ustası Macar asıllı Urban, Kaptan-ı deryalar Balta oğlu Süleyman ile Hamza Bey, Mimar Muslihittin, Papa V. Nikola ve İstanbul'un Osmanlılara karşı savunulmasında görevli olan ünlü Cenevizli Kumandan Ciovanni Longo di Jüstiniani yer almaktadır. Şahıs kadrosunda bu şahısların dışında tarihî kaynaklarda isimlerine rastlayamadığımız, dolayısıyla yazarın kurgusal olarak vakaların içine yerleştirdiğini söyleyebileceğimiz bazı karakterler de mevcuttur. Bunlar Bursalı Sinan, Hoca Salim, Cafer Bey, Küçük Ahmet ve Serhat Kulu Ahmet Bey'dir. Bu şahısların çoğunluğu hem Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'yla işbirliği yapmakta hem de Sultan II. Mehmet'in yakın dostları olarak devamlı padişahın yanında yer almaktadırlar. Yazarın muhayyilesinin ürünü olan bu şahsiyetlerin en önemli işlevi ise padişaha ve veziriazama düşmanlar hakkında edindikleri bilgileri taşımaktır. Eserde buna bağlı olarak bilhassa veziriazama ve padişaha bağlı olan casusluk ve haber alma teşkilatı ön plana çıkarılır. Osmanlı yönetiminin ördüğü bu istihbarat ağının İstanbul'daki etkili faaliyetinin ve tabii ki şehrin alınmasındaki emeğinin altı özellikle çizilmektedir. Bu durum eserde Osmanlı Devleti'nin idarî mekanizmasına da olumlu ve yüceltici bir bakış açısının olduğunu ortaya koymaktadır. Eserdeki olayların geçtiği mekânlar coğrafi gerçekliği olan yerlerdir. Vakalar daha çok Osmanlı Devleti'nin o dönemki payitahtı Edirne ile Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da gerçekleşmektedir.

Genel olarak yazarın, eserini oluştururken Osmanlı Devleti'ne gerek devletin çeşitli mekanizmaları yönünden gerekse de yöneticileri bağlamında olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaştığını görmekteyiz. Bu çerçevede Fatih Sultan Mehmet'e olan yaklaşımın tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle örtüştüğünü ifade etmemiz gereklidir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet için "Osmanlı devletinin gerçek kurucusu" değerlendirmesini yapan Halil İnalcık bu dönem için şu tespitlerde bulunur:

"Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kurucusudur. Avrupa ve Asya'da başkenti İstanbul olmak üzere, dört yüzyıl boyunca büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun çekirdeği olacak bir imparatorluk kurmuştur. Fatih, Sultanu'l-Berreyn ve Hakanu'l-Bahreyn (İki karanın ve iki denizin hükümdarı, yani Rumeli-Anadolu'nun ve Akdeniz-Karadeniz'in hükümdarı) lâkabını

kullanıyordu. Dünya hâkimiyeti için savaşan, ama aynı zamanda bir hoşgörü ve kültür adamı da olan bir savaşçıydı.”²²⁸

İsmail H. Uzunçarşılı da Fatih Sultan Mehmet için şu ifadeleri kullanmaktadır:

“1451’de yirmi bir yaşında üçüncü defa Osmanlı hükümdarı olan Sultan II. Mehmet İstanbul’u fethedip bin yüz yıllık Şarkî Roma İmparatorluğu’nu ortadan kaldırarak bihakkin Fatih unvanını aldığı gibi yüksek kabiliyet ve dehasıyla dost ve düşmana kudretini teslim ettirmiş büyük bir devlet reisi idi.

Fatih Sultan Mehmet 886 H. (1481 M.) tarihine kadar otuz sene padişahlık etmiş bizzat yirmi beş seferde bulunmuştur. Yıl oldu ki sefere gitti, sefer oldu ki iki üç seferi bir yılda yaptı. Mevcut Osmanlı mülküne on sekiz iklim kattı. Anadolu’da da bir Hıristiyan devleti bırakmadı. Bosna da dâhil olmak üzere Balkanları tamamen ele geçirdi. Yirmi üç yaşında İstanbul fatihi olan Sultan Mehmet azim ve irade sahibi, temkinli ve verdiği kararı mutlak surette tatbik eden bir şahsiyetti.”²²⁹

Eserde Fatih Sultan Mehmet’in hem ilim ve sanata olan ilgisi hem de bilim adamlarına gösterdiği yakınlık ile ilim faaliyetlerini teşvik ve himaye etmesinin çeşitli vesilelerle vurgulandığı açıkça görülmektedir. Yazarın Fatih Sultan Mehmet’e olan olumlu bakışı çerçevesinde değerlendirilebilecek olan bu niteliklerin tarihi kaynaklarda da çok net yansımalarının bulunduğu söyleyebiliriz. Şu ifadeler bu tespiti güçlü bir şekilde kanıtlamaktadır:

“Fatih zamanına kadar Osmanlılarda fıkıh, kelâm, mantık, meânî ve buna müteallik ilimler eski İslâmî medreselerde olduğu gibi okutulmuş, fakat müspet ilimlere karşı pek alâka görülmemiştir.

Fatih’in cülûsundan itibaren felsefî ve ilmî düşünceler — bu hükümdarın alâkası ile — baş göstermiş olduğu görülmektedir. Fatih herhangi din ve mezhepte olursa olsun ilim adamlarını himayede büyük alâka ve kadirşinaslık göstermiştir.”²³⁰

“Devrinde büyük âlimler yetişmiş, mühim eserler yazılmıştır. İstanbul Üniversitesi’nin de kurucusu olan Fatih, daha hayatında bu ilim müessesesini üstün bir hale getirmiş, birçok Türk ilim adamını Memlûk ve İran, Türkistan medreselerine gitmek ihtiyacından vâreste tutmuştur. Bizzat kendisi şair ve güzel sanatlar ile edebiyata mensup, Arap ve Fars edebiyatlarını pek iyi bilen bir şahsiyet olması hasebiyle, devrinde ilmin ve sanatın hızla yükselmesi mümkün olmuştur.”²³¹

Ayrıca eserde Osmanlı Devleti’ne askerî ve idarî yönden olumlu bakış açısının bir zirvesi olarak kabul edilebilecek olan İstanbul’un fethi hadisesinin tasvir edilmiş şekli de dikkat çekicidir. Bu noktada yazarın adı geçen hadise için tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle doğru orantılı bir tavır sergilediğini de söyleyebiliriz. Buna örnek olarak Yılmaz Öztuna’nın yabancı tarihçiler R. Sedillot ve G. Schlumberger’e atıfla yapmış olduğu şu tespitleri zikretmek yeterli olacaktır:

²²⁸ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, s. 34.

²²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, 5.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 144.

²³⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 149.

²³¹ Öztuna, *a.g.e.*, s. 472.

“İstanbul’un Fethi’nde başarı temin eden hususlardan başlıcası, Türk ordusunun üstünlüğü ve Fatih’in askerî keşifleridir. Tarihçiler, bu mevzu üzerinde de durmuşlardır. R. Sedillot diyor ki: “Ortaçağ’a nihayet veren Türkler, yeni bir harp tekniği ortaya koyarak bundan faydalandılar. Orduları, bitmek tükenmek bilmez bir kitleyi ihtiyat olarak emri altında tutuyordu.” (Hist. Du Monde, 184)”²³²

“ “Türkler tarafından İstanbul’un Fethi, cihan tarihinin en büyük hadiselerinden birini teşkil etmiştir. Bu fethin, Avrupa’nın mukadderatı üzerindeki tesiri, mucizevî olmuştur. Doğu Avrupa’da Türkler’e, asırlar boyunca, üstünlük temin etmiştir... Bu hadise, hemen hemen tarihin akışını değiştirmiştir. Çeşitli yüz sebepten dolayı, son derece fevkalâde bir vâkiadır. Bilhassa bu devirde çok yeni bir silah olan top tarafından kazanılmış ilk büyük muhâsaradır... Bu azametli Nisan ve Mayıs 1453 ayları, Ortaçağ’ı kapar ve Modern çağların başlangıcını işaret eder” (G. Schlumberger, Introduction) [Bu tarihçinin Türklere karşı çok düşman olduğunu kaydetmek faydalıdır.]”²³³

Eserde II. Mehmet’in babası ve VI. Osmanlı sultanı olan II. Murat’a yönelik ortaya konulan bakış açısının da tarihi kaynaklardaki bilgilerle paralellik arz ettiğini görmekteyiz. Feridun Fazıl Tülbentçi tarihî bir şahsiyet olan II. Murat’ın askerî, idarî yönünü öne çıkartmış, ayrıca bu Osmanlı sultanının ulemaya ve din adamlarına olan ilgisinin, saygısının da altını çizmiştir. Bütün bu temas edilen noktaların tarihi gerçeklikte bir karşılığının olduğunu belirtmemiz gereklidir. Nitekim bu durumu Halil İnalçık;

“Murat, babasının 1416 bunalımından sonra yaptığı gibi, tahtta güvenliğinin, **status quo**’nun korunmasına bağlı olduğuna inanmıştı. Batı Anadolu beyliklerinin kimilerini ilhak ettiyse de, Karamanlılar ve Çandarlılarla barışı koruyor, Timur’un oğlu Şahruh’u kışkırtmamaya da özen gösteriyordu. Ancak, uzlaşmacı tutumunun, savaşmayı sürdürmek zorunda kaldığı Balkanlar’da Osmanlı egemenliğini tehlikeye soktuğunu çok geçmeden anladı. Bu savaşlar sırasında Osmanlılar, Batı’nın top ve tüfek gibi üstün silahlarını ve Hunyadi’nin başarıyla kullandığı “tabur cengi” taktiklerini alıp benimsediler. Osmanlılar, 1422 Konstantiniye kuşatmasında büyük toplar, 1444’teki Varna Savaşı’nda da tüfek kullanmışlardır. 1442’de Osmanlılar, Gelibolu’da altmış kadirga, Tuna’da ise seksen yüz kadar hafif tekneli bir ırmak filosu bulunduyorlardı. Osmanlı donanmasının, artan gücü Venediklileri kendi donanmalarını güçlendirmeye zorlamıştı.

II. Murat’ın hükümdarlık süresi önemli bir ekonomik gelişme dönemi olmuştur. Ticaret artmış, Bursa ve Edirne gibi Osmanlı kentleri önemli ölçüde büyümüştü. Casus Bertrandon de la Brocquiere, 1432’de yıllık Osmanlı gelirinini 2.500.000 altın dukaya çıktığı, Murat’ın elindeki kaynakları kullansa, Avrupa’yı kolayca istilâ edebileceği gözleminde bulunur.”²³⁴

şeklindeki ifadeleriyle desteklerken, Yılmaz Öztuna da;

“1432’de yalnız Rumeli’ndeki Türk ordusu 120.000 kişi olup, bunun yalnız 4–5.000’i devşirme (yeniçeri) idi. Fakat bu ordunun tamamı seyyar ordu olmayıp, mühim bir kısmı, kalelerdeki garnizonları teşkil ediyordu. II. Murat’ın son zamanlarında Yeniçeri ocağının efrat sayısı 5.000’i bulmuştu.”²³⁵

“II. Murat, Türk musikisi üzerinde de pek mühim eserler yazdırmıştır. Arapça ve Farsça’dan Türkçeye tercüme faaliyeti hızlanmıştır; birçok eser, padişahın emriyle “açık Türkçe” olarak tercüme

²³² Öztuna, a.g.e., s. 461.

²³³ Öztuna, a.g.e., s. 462.

²³⁴ Geniş bilgi için bkz. İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600), s. 28.

²³⁵ Öztuna, a.g.e., s. 427.

*olunmuştur. Bu suretle mimaride, şiirde, musikide, tarihte, müspet ve dinî ilimlerde büyük bir canlılık başlamış, Bursa ve Edirne, Türk kültür merkezleri olarak, İslâm dünyası çapında şahsiyetlerin faaliyetine sahne olmuştur.*²³⁶

sözleriyle söz konusu tespitlerimize farklı bir yönden katkıda bulunmaktadır.

Bununla birlikte eserde daha tarafsız ve zaman zaman da eleştirel bir bakış açısıyla ele alınan önemli bir şahsiyet daha bulunmaktadır. Bu kişi, veziriazamlık makamında bulunan, Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar hizmet etmiş bir ailenin mensubu olan Çandarlı Halil Paşa'dır. Çandarlı Halil Paşa olayların gelişimi içerisinde daima barışçı yönüyle dikkati çeker ve fetih hadisesinde hep çekimser kalır. Buna karşılık Sultan II. Mehmet, Vezir Zağnos Paşa, padişahın yakın dostları, din adamları, âlimler ve divanın diğer üyeleri çoğunlukla harp taraflısı olmuşlar, şehrin alınması yönünde görüş bildirmişlerdir. İşte bu noktada yazarın Çandarlı Halil Paşa'ya bir parça olumsuz yaklaştığı ama romanın geneline bakıldığında bu yaklaşımın tarafsızlığa doğru kaydığı görülmektedir. Çünkü Tülbentçi, eserin son kısımlarında Çandarlı Halil Paşa'nın kötü niyetli olmadığını, kendi düşüncelerinde tutarlı olduğunu belirtir. Ama ne yazık ki veziriazamın haksız çıktığını, kaderin bir cilvesi olarak kaybeden tarafta yer almak zorunda kaldığını da sözlerine ekleme ihtiyacı hisseder. Bu durum elbette, eserde, yazarın Fatih Sultan Mehmet'e olan olumlu yaklaşımının hanesine artı bir değer olarak yazılabilir. Çünkü eğer Çandarlı Halil Paşa haklı çıkmış olsaydı ya da Fatih Sultan Mehmet ileri görüşlülüğüyle, cesaretiyle hareket etmemiş olsaydı bugün için İstanbul Türklerin elinde olmayabilirdi. En azından bu şehrin fethedilmesinin daha da gecikmesi söz konusu olabilirdi. Padişaha ve onun veziriazamına olan bu bakış açısı farklılığının sebebi olarak da yazarın, okuyucuya, az önce ifade ettiğimiz tarihî çıkarımı yaptırma amacından kaynaklandığını belirtmemiz yerinde olacaktır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin kaleme aldığı ve 1930 yılında yayımlanan *Konstantiniye'nin Son Günleri (Surların İçinden)* adlı eserde İstanbul'un fethi için Osmanlı Devleti'nin yaptığı hazırlıklar, Osmanlıyı tehdit olarak gören Bizans'ın karşı tedbirleri, fetihden önceki Bizans sarayı ile halkın durumu anlatılmaktadır. Yazar bu eseriyle, bunun devamı olarak görülebilecek olan *İstanbul'un İlk Günleri (Surların Dışından)* adlı eserine de zemin hazırlamış olmaktadır.

Sultan II. Murat'ın vefatından sonra Osmanlı Devleti'nin başına oğlu II. Mehmet geçer. Yazar, Sultan Mehmet'e sanata ve edebiyata olan ilgisi bakımından olumlu bakış

²³⁶ Öztuna, a.g.e., s. 431.

açısıyla yaklaşır: “Sultan Mehmet’in şiire ve güzel sanatlara merakı vardı. Böyle latif ve şairane manzaralardan fevkalade zevk duyardı. Fakat hiçbir zaman gafil avlanmazdı.”²³⁷

II. Mehmet’in tahta geçmesiyle birlikte Osmanlı-Bizans ilişkileri de gerginleşmeye başlar. Bizans imparatoru ilk zamanlarda bu gerginliği çok ciddiye almaz. Bu durum eserde Bizans imparatoruna zevk ve sefaya düşkünlük yönünden olumsuz bir bakış açısıyla şöyle ortaya konulmaktadır:

“Ara sıra sefahat âlemlerinden başlarını kaldıran Bizanslılar, surları etrafında Türklerin dolaştıkları haberini işitince saraya hücum ediyorlar, imparatorun devlet işleriyle meşgul olmadığından, gece gündüz zevk ve sefahatle vakit geçirdiğinden şikâyet ediyorlar, başkent etrafındaki asayişsizliğe son verilmesini istiyorlardı.” (s. 25)

Osmanlı Devleti’nin Bizans surları etrafında tehdit oluşturmasından yavaş yavaş rahatsız olmaya başlayan Bizans İmparatoru Konstantin, II. Mehmet’e elçilik vazifesiyle bir heyet yollar. Padişah Edirne’ye gelen heyetin dostluk talebini kabul eder. Heyetin Bizansa dönmesinden sonra Bizans imparatoru elçilerle görüş alışverişinde bulunur ve durum hakkında genel bir değerlendirmede bulunur. Sultan II. Mehmet Bizans’tan gelen heyete barışçıl bir şekilde muamele etmesine rağmen Bizans’a yönelik askerî tedbirleri arttırmaktan vazgeçmez. Bir süre sonra Osmanlı Devleti’nin, kendilerini oyalamak için dostluk anlaşmasını kabul ettiğini anlayan İmparator Konstantin surların güçlendirilmesi emrini verir. Bizans imparatoru ayrıca, elinde esir tuttuğu II. Murat’ın kardeşi Orhan Çelebi’yi de Osmanlı Devleti’ne karşı bir tehdit unsuru olarak kullanmaya başlar.

Bu arada II. Mehmet, inşaatı bir süredir devam eden Rumeli Hisarı’nın bitirilmesini sağlar. Boğazkesen olarak da adlandırılan hisarın bitirilmesi Osmanlı Devleti’nin niyetini açıkça ortaya koyar. Yazar, Rumeli Hisarı’nın bitirilmesinden sonra büyük bir korku ve endişeye kapılan Bizans halkını da olumsuz ve küçümseyici bir şekilde şöyle karakterize etmektedir: “Bizanslılar, rüzgârdan bile manâ çıkaracak kadar maneviyâtı bozuk, her gün başka inancın esiri olan ve kalplerinde her dakika bir başka iman yaşatan zayıf ruhlu insanlardır.” (s. 123)

Bu gelişmeler karşısında Bizans imparatoru, Venediklilerden yardım ister. Bu yardım talebine olumlu karşılık verilir ve askerî yardım yüklü bir Venedik gemisi yola çıkartılır.

²³⁷İskender Fahrettin Sertelli, *Konstantiniye’nin Son Günleri (Surların İçinden)*, İstanbul, Maya Yayınları, 2011, s. 38. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Fakat bu gemi yeni yapılan hisardan atılan ateş neticesinde batırılır. Bu olay yakınlaşan fethin habercisi gibidir.

Eserde yer verilen olayların akışı içerisinde somut bir kronolojik tarih bilgisi bulunmamaktadır. Ancak eserin başı ve sonu, Rumeli Hisarı'nın yapılışı ile bitirilişini takip etmektedir.²³⁸ Tarihî kaynaklarda Rumeli Hisarı'nın inşasına Mart 1452'de başlandığı, Ağustos 1452 tarihinde de inşaatın tamamlandığı kaydı bulunmaktadır.²³⁹ Bu bilgidен hareketle eserin vaka zamanının 1452 yılı olduğu ortadadır. Olayların geçtiği ana mekân uzak ve yakın çevresiyle birlikte İstanbul'dur. Yazarın hadiseleri oluştururken kullandığı şahısların sayısı azdır. Bu şahısların büyük bir kısmı tarihi gerçekliği olan kişilerdir. Bunlardan, vakalar göz önüne alındığında en dikkat çekenleri ise Osmanlı Sultanı II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), Bizans İmparatoru Konstantin (XI. Konstantin), Orhan Çelebi, Lukas Notaras, Macar asıllı topçu ustası Orben (Urban) ve Kardinal İzador (Isidore)'dur.

İskender Fahrettin Sertelli bu eserinde, İstanbul'u fethettikten sonra "Fatih" unvanını alacak olan Osmanlı Sultanı II. Mehmet'e özellikle askerî yönden ve sanatkâr bir kişiliğe sahip olması bakımından olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu yaklaşım tarihî kaynaklarda Fatih Sultan Mehmet'le ilgili verilen bilgilerle birebir örtüşmektedir.²⁴⁰ Buna benzer bir bakış açısının Osmanlı ordusu için de askerî güç ve manevî kuvvet yönünden ortaya konulduğunu görmekteyiz ki bu durum da tarihî belgelerdeki bilgilerle paralellik arz etmektedir.²⁴¹

Ancak eserde daha ağır basan ve ön plana çıkarılan yaklaşım, yazarın Bizans'la ilgili olan tutumudur. İskender Fahrettin Sertelli, Bizans İmparatoru Konstantin'e, Bizans Devleti'ne ve büyük çoğunluğu Rum olan Bizans halkına olumsuz ve küçümseyici bir bakış

²³⁸ Nedim Gürsel'in kaleme aldığı *Boğazkesen/Fatih'in Romanı* adlı eserde de Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alışı işlenmektedir. Ancak Gürsel, eserinde adı geçen padişahın daha çok menfi taraflarına odaklanmıştır. Bununla birlikte Nedim Gürsel, eserinde özel bir teknik kullanmış ve tıpkı Ahmet Mithat Efendi'nin *Müşâhedat*'ta, Andre Gide'nin de *Kalpazanlar* adlı romanında yaptığı gibi romanının yazılışını eserin konusu haline getirmiştir. Bkz. Nedim Gürsel, *Boğazkesen: Fatih'in Romanı*, İstanbul, Can Yayınları, 1995.

²³⁹ Öztuna, a.g.e., s. 434.

²⁴⁰ "Harpte cesurdu; icabında ve bir tehlike vukuunda mağlubiyeti önlemek için ileri atılır, askeri teşci ederdi. Yerinde soğuk kanlılığını ve itidalini muhafaza etmesini bilirdi. Kendisi bilgili, birkaç lisana vâkıf ve aynı zamanda şairdi. Serbest fikirli olup taassubu yoktu; âlimleri davet ederek ilmî mübahaseler yaptırırdu." Uzunçarşılı, a.g.e., s. 145.

²⁴¹ "İstanbul muhasarasına iştirak etmiş olan Osmanlı ordusu mevcudu muhtelif rivayetlere göre yüz elli bin ile iki yüz bin arasında tahmin ediliyorsa da bunun ne kadarının hakikî ordu mevcudu ve ne kadarının gönüllü ve gayri muharip olduğu bilinmemekle beraber kara ordusu mevcudunun yüz bin ile yüz yirmi bin arasında olması ihtimal dâhilinde görülmektedir."

"Nakliye gemileriyle beraber büyük, küçük yüz elli parçadan ziyade olduğu söylenen Osmanlı donanmasını bazı Rum tarihleri dört yüz yirmiye kadar çıkarırlar."

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5. b., C. I, Ankara, TTKB, 1988, s. 473-474.

açısıyla yaklaşmaktadır. Bu durum, eserde oluşturulmaya çalışılan Osmanlı-Bizans karşıtlığının daha da güçlü hissedilmesine hizmet etmektedir. Bu karşıtlığı yazarın bilinçli bir şekilde oluşturduğu söylenebilir. Çünkü Bizans tarafı ne kadar aşağı çekilirse Osmanlı tarafı o kadar yukarı çıkacaktır. Bununla birlikte yazarın, 15. yüzyılın ortalarındaki Bizans imparatorluğuna karşı takındığı tutumun, sergilediği anlayışın ve yaratılmaya çalışılan genel Bizans algısının tarihî gerçeklik bağlamında çok da yanlış olmadığı görülmektedir. Nitekim Yılmaz Öztuna önce, Alman imparatorluğunu harp meydanlarında bilfiil kurduğunu söylediği Mareşal Von Moltke'ye; ve sonra da büyük Alman filozofu Hegel'e atıfla şu tespitlere eserinde yer vermektedir:

“Türkler’in umumî bir hücumu hazırladıkları bu sırada şehirde ikilik, cesaret kırıklığı ve katlik hüküm sürüyordu. Rumlar, en amansız bir düşmanlık ile, âyin sırasında mayalı mı, yoksa mayasız mı ekmek kullanılacağını münakaşa ediyor ve vatan hizmetinde kullanılmak için ellerinden alınmasını diye, hazinelerini yere gömüyorlardı. 29 Mayıs 1453sabahı, muhasaranın 53. Ve Roma İmparatorluğu’nun 1000 yıllık devrinin sonuncu günü idi.

(...)

Bizans İmparatorluğu, dâhilde her türlü ihtiraslar tarafından parçalanıyor, hâriçte ise, imparatorların kendilerine karşı zaaf ve mukavemet gösterebildikleri barbarların tehdidi altında bulunuyordu. Devlet, daimî surette tehlikeli vaziyette bulunuyordu ve bize süflî ve hatta gülünç ihtirasların, ne fikirlerde, ne fiillerde ve ne de şahıslarda büyük bir şey vermediğini gösteren iğrenç bir tablo arz etmektedir.”²⁴²

İskender Fahrettin Sertelli'nin yazdığı, 1930 yılında yayımlanan *Fatih'in Çocukları (Surların Altından)* adlı eserde İstanbul'un fethi, öncesi ve sonrasıyla ele alınmaktadır. Fetihte önemli rol oynadığı yazar tarafından hayal edilen Akdoğan ve Zeynep adlı iki küçük Türk casusu da vakanın merkezinde yer almaktadırlar.

Osmanlı Sultanı II. Mehmet, babası Sultan Murat'ın ölümüyle tahta geçtiği andan itibaren yapmış olduğu hazırlıkları tamamlayarak ordusuyla Bizans'ı fethetmek üzere yola çıkar. Bizans'ın fethi için acele edilmemesini söyleyen veziriazamını dinlemeyen padişah yola koyulurken, Edirne'de muhafızların başı olarak Hamza Bey'i görevlendirir. Yazar, bu noktada amacına ve idealine kilitlenen Sultan Mehmet'e olumlu bir bakış açısıyla yaklaşarak, onun olumlu kişilik özelliklerini şöyle vurgular: *“Sultan Mehmet'in azim ve iradesini kırmaya ve onu bu yoldan çevirmeye hiç kimse muvaffak olamamıştı.”²⁴³*

²⁴²Öztuna, a.g.e., s. 458.

²⁴³İskender Fahrettin Sertelli, *Fatih'in Çocukları (Surların Altından)*, İstanbul, Maya Yayınları, 2011, s. 278. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Bu arada Hamza Bey'in şehit olan yeğeninın çocukları Akdoğan ile Zeynep de gizlice orduya karışır. Bu iki küçük çocuk Karaca Ahmet Paşa'ya başvurarak, Sultan II. Murat döneminde şehit düşen babalarının intikamını almak için görev isterler. Sultan Mehmet'e takdim edilen çocuklara cephaneye taşımak, haberleşmeye yardımcı olmak gibi cephe gerisi vazifeleri verilir. Ama bunlara ek olarak Akdoğan ve Zeynep, ajanlık için yetiştirilmeye başlanır. Akdoğan'ın bir çatışmada yaralanmasından dolayı Zeynep, açılan lağımın birinden gizlice Bizans'a geçirilir. Şehrin içinde Karaca Ahmet Paşa'nın eski dostu olan Kolsuz Mihal'i bulan Zeynep, bu yardımsever adamın yanında kalmaya başlar. Bizans'ta kaldığı süre içinde Zeynep pek çok bilgi toplar ve bu bilgilerle Türk ordusunu yönlendirir. Eserde, küçük Türk casusu Zeynep'in gözünden Bizans'ın içinde bulunduğu durum aktarılmaktadır. Yazar, Bizans'a olan olumsuz bakış açısını Zeynep vasıtasıyla şu şekilde ortaya koymaktadır: “*Bizans sokakları bir gün içinde bin bir iniltiye ve korkunç facialara sahne olmuştu.*” (s. 337)

Yine Zeynep'in şahit olduğu ve halktan bir kadının sokakta gördüğü imparatora serzenişini gösteren şu cümleler de bu bağlamda dikkat çekicidir:

“*Onlara, ‘Ben fakirim, vergi verecek halde değilim. Eşyayı nereye götürüyorsunuz?’ diye sordum. Bana, ‘Ya para verirsin ya malını satacağız. İmparator öyle emretti.’ dediler. Sizden adalet ve merhamet dilenmeye geldim. Bu ne insafsızlık! Benim gibi kimsesiz bir kadın, istenen bu ağır harp vergilerini nereden bulup verecek? Paranız yoksa neden neden harbe girişiniz?’*” (s. 343)

Bizans'ın ne kadar zor durumda bulunduğunu gören, elde ettiği bütün istihbaratı Osmanlı askerleriyle paylaşan ve yaşından beklenmeyecek bir farkındalıkla “*Konstantin, rahiplerden yardım istiyor. Bizans yıkılmış demektir.*” (s. 346) hükmünü veren Zeynep belli bir süre sonra ortadan kaybolur. Kolsuz Mihal, Zeynep için çok endişelenir. Kısa süre sonra Türk ordusu Bizans'ı fetheder. Yazar bu fethin müjdesini daha eserin başında vermiş ve Türk ordusuna olumlu bakış açısını gösteren şu cümleleri kurmuştur: “*Bizans'ı kuşatan Türk ordusu çok kuvvetliydi. Bütün surlar baştan başa Türk askeriyeye sarılmıştı.*” (s. 282)

Fethin gerçekleşmesinden sonra Fatih Sultan Mehmet törenle şehre girerken atının yanında yürüyen Akdoğan ve Zeynep halkın dikkatini çeker. Onları izleyenlerden birisi de Kolsuz Mihal'dir. Zeynep, Kolsuz Mihal'i tanıyarak padişaha tanıtır. Padişah da fethin gerçekleştirilmesinde Zeynep'ten sonra önemli bir paya sahip olan Kolsuz Mihal'i ödüllendirir.

Eserde somut bir tarih bilgisine rastlayamıyoruz. Ancak öncesi ve sonrasıyla İstanbul'un fethinin anlatılması dolayısıyla vaka zamanını 1453 yılı olarak tespit etmemiz

mümkündür. Eserin temel mekânları Osmanlı'nın İstanbul'dan önceki başkenti Edirne ve fetihten sonraki başkenti İstanbul'dur. Romanın şahıs kadrosu çok az kişiden oluşmaktadır. Hadiselerin içinde etkin rol oynayan şahıslardan II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), Karaca Ahmet Paşa, Bizans İmparatoru Konstantin ve Lukas Notaras tarihi gerçekliği olan şahsiyetlerdir. Küçük Türk casusları Akdoğan ile Zeynep ise yazarın muhayyilesinden doğan kurgu-şahıslardır.

Eserde İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet'e kişilik özellikleri yönünden;²⁴⁴ Osmanlı ordusuna da askerî üstünlük bakımından²⁴⁵ olumlu ve yüceltici bir bakış açısı söz konusudur. İskender Fahrettin Sertelli, Bizans imparatorluğuna ise sosyal bozukluk, ekonomik zaafiyet ve adaletsizlik yönünden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu bağlamda eserde özellikle Türk casusu Zeynep ile yansıtılan genel manzarada, Bizans'ta yaşanan açlık, sefalet, parasızlık, hukuksuzluk, sosyal kargaşa ve karışıklıklar ön plana çıkmaktadır. Aslında yazar eserinin başından itibaren Bizans'ın içinde bulunduğu durumu bu şekilde ortaya koyarak Osmanlı Devleti'nin kazanacağını ve İstanbul'un fethedileceğini zımnen de olsa belirtmiş olmaktadır. Eserde ortaya konulan bakış açısı tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle de örtüşmektedir.²⁴⁶ Nitekim tarihin akışı içindeki hadiselerin, eserdeki olayların gelişiminden pek de farklı olmadığını, en azından sonuç itibarıyla aynı olduğunu bütün kaynaklar ittifaken kabul etmektedirler.

İskender Fahrettin Sertelli'nin 1930 yılında yayımlanmış olan *İstanbul'un İlk Günleri (Surların Dışından)* adlı romanında İstanbul'un fethedilme süreci, öncesindeki hazırlıklarla birlikte ele alınmaktadır. Yazar, ayrıca fetihten sonraki günlerde İstanbul'da yaşananlara da eserinde yer vermektedir.

Osmanlı Sultanı II. Mehmet, Bizans'ı fethedebilmek için pek çok girişimde bulunur. İstanbul'un devâsâ surları için Macar mühendisi Orben'in yaptığı yeni toplar döktürülür,

²⁴⁴ “Yirmi üç yaşında İstanbul fatihi olan Sultan Mehmet azim ve irade sahibi, temkinli ve verdiği kararı mutlak surette tatbik eden bir şahsiyetti.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5. b., C. II, Ankara, TTKB, 1988, s. 144.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Fatih Sultan Mehmet için kullanmış olduğu bu ifadeler yazarın bakış açısını tamamen doğrular nitelikte olup; İskender Fahrettin Sertelli'nin II. Mehmet'i karakterize ederken neredeyse Uzunçarşılı'nın bu eserinden yararlandığını düşündürecek kadar da birebir örtüşmektedir.

²⁴⁵ Yılmaz Öztuna, Türk askerinin üstünlüğünü yabancı kaynaklardan da yararlanmak suretiyle şöyle anlatmaktadır: “Bizanslılar, cesur, hatta kahramanca hareket ediyorlarsa da, Türkler'in harp sanatına ve cesaretine erişemiyorlardı. Prens Dukas şöyle diyor: Bizans askerleri ise, alâde bir Türk askeri kadar bile harp fenninde bilgili değildi. Zira Türk askerleri, bu maksat ve fikir ile yetiştiriliyordu.” Öztuna, a.g.e., s. 444.

²⁴⁶ “Bizans'ın çürümüş halini, bu devlete birkaç imparator veren bir hânedânın son ferdi olan Prens Dukas, şu cümle ile vâzihan anlatmaktadır: Her milletten fazla haksızlık yaptık ve bize her ne yaptı isen, hakiki ve adil kararınla yaptın Tanrım.” Öztuna, a.g.e., s. 458.

Mora eyaletinden Bizans'a yardım gelmesinin önüne geçilir, Karaca Paşa'nın gayretleriyle Bizans'ın dışında bulunan küçük yerleşim yerleri zaptedilir, Zağanos Paşa da Galata ve Beyoğlu civarında tertibat alarak Cenevizlilerin Bizans'a yardım etmelerini engeller. Yazar, padişahın bu tedbirleri ile bu önlemlerin Bizans'ta yarattığı endişeden hareketle II. Mehmet'e askerî yönden ve stratejik düşünme kabiliyeti bakımından olumlu bir bakış açısı geliştirerek şu ifadeleri kullanır: “*Sultan Mehmet bu siyasetinde çok başarılı olmuştur. Bizans'a o taraftan yardım gelme ihtimali kalmayınca, imparator ve saray erkânı telaşa düşmüşlerdi.*”²⁴⁷

Sultan Mehmet ayrıca Bizans'ın içinden ajanları vasıtasıyla devamlı bilgi edinmektedir. Padişaha gelen en önemli bilgi ise Bizans'ın en zayıf yerinin Romanos Kapısı (Topkapı) olduğudur. Bizans İmparatoru Konstantin ise savunma kumandanlığına Cenevizli Jan Jüstinyani 'yi getirir. İmparatorun siyasî danışmanlığını da Lukas Notaras yapmaktadır. Bütün hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte II. Mehmet yüz bin kişilik bir orduyla Edirne'den yola çıkar. Kuşatmanın uzaması, donanmanın istenen neticeleri bir türlü alamaması II. Mehmet'i kızdırır. Öfkeli padişah bunun üzerine stratejik bir hamlede bulunarak seksen parça geminin karadan Haliç'e indirilmesini sağlar. Yazar bu tarihî hadiseyi aktarırken Osmanlı ordusuna, donanmaya, askerlere son derece olumlu bir bakış açısı kullanır. Şu ifadeler Osmanlı ordusunun zekâ, kabiliyet, moral ve azim üstünlüğünü somut bir şekilde ortaya koymaktadır:

“*Gemiciler türkü çağırıyor, yollarda borular ve davullar çalınıyor, Türk donanması adeta karaları denize çeviriyordu. Bu da gösteriyordu ki, Türklerin düşmandan hiç korkuları yoktu. Filhakika, Türklerin bu dâhiyane azimleri, parlak bir muvaffakiyetle neticelendi.*” (s. 197)

Osmanlı ordusunun lehine dönen savaşta Sultan Mehmet bizzat mücadelenin içinde yer almaktadır. Yazar bu durumu II. Mehmet'e olan olumlu bakış açısını devam ettirecek bir şekilde şöyle belirtmektedir: “*Muharebe de olanca şiddetiyle devam ediyordu. Sultan Mehmet durmadan çalışıyor, cepheden cepheye koşarak muharebeyi bizzat tetkik ediyor, her tarafa yetişiyordu.*” (s. 179)

Eserde, Osmanlı askerlerinin kullanmış olduğu taarruz biçimi de yazarın ortaya koyduğu yaklaşımla bağlantılı olarak anlatılmaktadır. Ordunun surlara hücum ederken kullanmış olduğu kulelerin o tarihe kadar eşi benzeri görülmemiş büyüklükte olduğunun

²⁴⁷ İskender Fahrettin Sertelli, *İstanbul'un İlk Günleri (Surların Dışından)*, İstanbul, Maya Yayınları, 2011, s. 137. (Alıntılar bu baskıdandır.)

özellikle vurgulanması, yazarın Osmanlı ordusuna askerî ve teknik açıdan olumlu bir bakış açısıyla²⁴⁸ yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir:

“Hendek doldurulur doldurulmaz, Türkler hendeğin üzerinden ahşap bir kule yürütmeye hazırlandılar.

Bu kule birkaç katlı idi. O tarihe kadar görülenlerin en büyük ve en harikulâdesiydi. Altında büyük ve sağlam tekerlekler vardı. Bu sayede gayet kolay yürütülebiliyordu. Kulenin içinde asker, cephane, hatta surlara çıkmak için merdiven bile vardı.” (s. 180-181)

Gemilerin Haliç’e indirilmesiyle, Osmanlı ordusunun büyük bir hareket üstünlüğünü ele geçirmesinden sonra Bizans İmparatoru barış teklif etmek zorunda kalır. Yazar zor durumda kalan Bizans İmparatoru Konstantin’in ağzından da Osmanlı/Türk askerine olan olumlu yaklaşımını devam ettirir ve şu övgü dolu ifadeleri imparatora söylettirir: *“Hedefine ulaşmak ve karşısındaki düşmanı yenmek için, bütün manâsıyla hayatını tehlikeye atan bir asker varsa, o da Türk askeridir.”* (s. 216)

Veziriazam Çandarlı Halil Paşa bu barış teklifine olumlu yaklaşırsa da, Sultan Mehmet buna yanaşmaz ve şehrin teslim edilmesini ister. Bu istek kabul edilmeyince kuşatma daha da daraltılır. Kuşatmanın daha da şiddetlendirilmesi Bizanslıları doğa üstü varlıklardan yardım beklemeye sevk eder. Yazar, Bizans halkının içine düştüğü umutsuz durumu, Bizans imparatorluğuna olan olumsuz bakış açısını ortaya koyacak şekilde şöyle ifade eder:

“Batıl itikatların esiri olmaktan kurtulamayan halkın bir kısmı halâ,

“Cin orduları nerdeyse gelecek!”

“Semavi bir felaket Türk ordularını bir gece içinde mahvedecek!”

“Hıristos gökten inecek ve Bizanslıları kuşatmadan kurtaracak” gibi manâsız ve gülünç ümitlerle sevinerek bekliyorlardı.” (s. 244)

Açlık, parasızlık ve cephanesizlik yüzünden Bizans daha fazla direnemez. Osmanlı ordusu sonunda Romanos Kapısı’ndan şehre girer. Bizans İmparatoru Konstantin ile ünlü komutan Teofilos şehir içindeki çatışmalarda öldürülür. Osmanlı ordusunun İstanbul’u fethetmesi eserde olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla şöyle aktarılmaktadır:

²⁴⁸ Yazarın askerî ve teknik açıdan geliştirdiği yaklaşımın ne kadar yerinde olduğu ve gerçeği neredeyse birebir yansıttığını Yılmaz Öztuna’nın şu ifadeleri kanıtlamaktadır: *“II. Mehmet, büyük mucitlere has tahayyül dehâsı ile zırhlı kuleler icât etmiş, bunlarla surlara daha yakından sokulmayı deniyordu. Bu yürüyen kulelere küçük toplar da konmuştu. Yüzlerce Türk topu, Bizans’ın kat kat surlarında büyük gedikler açabilmek için gece gündüz susmuyordu.”*

Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 442.

“Şimdi şairleri susmuş, kahramanları ölmüş, ressamı kaybolmuş ve dünyaca aşılması imkânsız sayılan surları yıkılmış bir şehir vardı. Ve o şehirde yalnız Türk kahramanlarının sesi işitiliyor, Türk askerinin palaları ışıltıyor ve her yüksek tepede Türk sancakları dalgalanıyordu.” (s. 263)

Fetihten bir buçuk ay sonra Edirne’ye dönen Fatih Sultan Mehmet, kuşatma sırasında Rumlarla gizli ilişki kuran, Bizans lehine hareketleriyle kendisini kuşkulandıran Veziriazam Çandarlı Halil Paşa’yı bir gece ansızın idam ettirir. Yerine de İshak Paşa’yı tayin eder. Çandarlı Halil Paşa, eserde olumsuz bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Yazar, padişahın en yakınında bulunan ve veziriazamlık makamını işgal eden Halil Paşa için “kıskanç” ve “haris” nitelendirmelerini kullanır. (s. 146) Ayrıca padişah ile mukayese ettiği veziriazamı zekâ ve kabiliyet yönünden zayıf bulur:

“Padişah ve Halil Paşa... İkisi de birbirini atlatıyor, fakat Sultan Mehmet’in zekâ ve kabiliyeti karşısında perende atmayı başaramadığı için canı sıkılan veziriazam daima gülünç duruma düşüyordu.” (s. 147)

Eserde Fatih Sultan Mehmet’in dışında olumlu bakış açısıyla yaklaşılan, vakaların içerisinde aktif olan ve Veziriazam Halil Paşa’ya karşıt bir şekilde konumlandırılan önemli bir şahsiyet de Karaca Paşa’dır. Yazar, Karaca Paşa’yı hem kişilik yapısı hem de sahip olduğu askerî nitelikler yönünden şu şekilde ön plana çıkarmaktadır:

“Karaca Paşa’nın cesaret ve kabiliyeti herkesçe malumdu. Fakat, Halil Paşa’nın Karaca ile arası açık olduğundan, padişah bu vazifeyi özellikle ona vermişti.”

(...)

“Karaca Paşa sözünden dönmez, vatanını seven, mert bir askerdi.” (s. 139)

Eserdeki vakalar 20 Şubat 1453 ile 29 Mayıs 1453 tarihleri arasında cereyan etmektedir. İstanbul’un fethedilmesinden önceki 4 aylık zamanı içeren olay zincirinde önemli derecede rol oynayan şahsiyetlerin büyük bir bölümü tarihî gerçekliği bulunan kişilerdir. Bunlar arasında yer alan Padişah II. Mehmet (Fatih S. Mehmet), Veziriazam Çandarlı Halil Paşa, İshak Paşa (Halil Paşa’dan sonraki veziriazam), Macar asıllı topçu ustası Orben, Zağnos Paşa, Karaca Paşa, Bizans İmparatoru Konstantin, Bizans savunma kumandanı Cenevizli Jan Jüstinyani, Lukas Notaras (Bizans imparatorunun siyasi danışmanı) ve Orhan Çelebi (Bizans imparatorunun elinde bulunan II. Mehmet’in amcası) ön planda gelen şahsiyetlerdendir. Hadiselerin meydana geldiği temel mekân İstanbul’dur (Bizans). Bununla birlikte İstanbul’un Galata ve Beyoğlu semtleri ile Edirne ve Mora da çeşitli vesilelerle eserde zikredilen mekânlar arasında yer almaktadır.

İskender Fahrettin Sertelli bu eserinde şahıslar ön plana alındığında, İstanbul'u fetheden II. Mehmet'e askerî (ordunun sevk ve idaresi, askerın moral kapasitesinin arttırılması ile stratejik planlama bakımından), idarî ve siyasî yünden; Karaca Paşa'ya da kişilik ve sahip olduğu meziyetler yönündenolumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Eserde kurumsal olarak da Osmanlı ordusuna (kara ordusu ve donanma) olumlu yünden yaklaşıldığını görmekteyiz. Yazarın bu bakış açısının, romanın genelinde kendisini çok güçlü bir şekilde hissettirdiğini söyleyebiliriz.

Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilere başvurulduğunda yazarın olumlu bakış açısının tarihî gerçeklere uygun olduğunu görüyoruz. Şu ifadeler, eserde II. Mehmet²⁴⁹ için belirtilen nitelikleri tamamen doğrular nitelikte gözükmektedir:

“Fatih Sultan Mehmet azim ve irade sahibi, açık fikirli ilmî mübahaselerden hoşlanan ve ilim adamlarını himaye eden büyük bir hükümdardır. Kendisi birkaç lisana vâkıf olup aynı zamanda şairdi; şiirde Avnî mahlasını kullanmıştır. Zamanında büyük tehlikelerle karşılaşmış, aynı senelerde üç cephede yani Anadolu, Rumeli ve denizde mücadele etmek zorunda kalmış; tatbik etmiş olduğu vukufly planları ve soğuk kanlı hareketleriyle bütün zorlukları yenmeye muvaffak olmuştur. Zihninde tasavvur edip tatbik sahasına koyacağı planları hiç kimseye sezdirmeden hazırlığını yaparak süratle fılıyâta geçerdı; bundan dolayı düşmanları yapılacak hareketin ne cihete müteveccih olacağını bilmezlerdi.”²⁵⁰

Yine 15. yüzyılın ortalarındaki Osmanlı ordusunun kuvveti ve kudretini yansıtan şu tespitler de yazarın bakış açısıyla büyük ölçüde örtüşmektedir:

“İstanbul'un Fethi'nde başarı temin eden hususlardan başlıcası, Türk ordusunun üstünlüğü ve Fatih'in askerî keşifleridir. Tarihçiler, bu mevzu üzerinde de durmuşlardır. R. Sedillot diyor ki: Ortaçağ'a nihayet veren Türkler, yeni bir harp tekniği ortaya koyarak bundan faydalandılar. Orduları, bitmek tükenmek bilmez bir kitleyi ihtiyat olarak emri altında tutuyordu.”²⁵¹

İskender Fahrettin Sertelli, Fatih Sultan Mehmet'in idam ettirdiği Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ile Bizans imparatorluğuna genel olarak olumsuz bir bakış içerisinde. Bu bakış açısının da tarihi gerçekler bağlamında tutarlı olduğunu görüyoruz. Zira Çandarlı Halil Paşa, daha başından itibaren İstanbul'un fethine karşı çıkmış ve padişaha muhalif kalmıştır. Ancak yaşanan gelişmeler ve savaşın olumlu sonuçlanması veziriazamın sonunu hazırlamıştır. Bununla birlikte tarihî kaynaklarda, Çandarlı Halil Paşa'nın idam edilmesinde somut kanıtların bulunduğuna yönelik net bir bilginin de yer aldığını görmemekteyiz. Bu hususta

²⁴⁹ “<<Fatih>> diye tarihe geçen ve Türkler'in tarih boyunca yetiştirdikleri dünya çapında şahsiyetlerin şüphesiz en büyüğü olan beşer tarihinin pek mümtaz ve müstesna siması II. Sultan Mehmet 27 Recep 835/30 Mart 1432 Pazar günü sabahı güneşin doğduğu dakikalarda Edirne saray-ı Hümayünü'nda doğdu.” Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 432.

²⁵⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 525.

²⁵¹ Öztuna, a.g.e., s. 461.

ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in, Çandarlı Halil Paşa'yla eskiden kalma bir hesabının olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.²⁵²

Ragıp Şevki Yeşim'in kaleme aldığı, ilk kez 1964 yılında yayımlanan *Bizanslı Beyaz Güvercin* adlı eserde İstanbul'un fethi, Fatih Sultan Mehmet'in gizlice görevlendirmiş olduğu şehrin içindeki Türk casuslarının faaliyetleri ön plana çıkarılarak anlatılmaktadır.

Sultan II. Mehmet'in başında olduğu Osmanlı ordusu Bizans'ı muhasara altına almıştır. Eserde, Osmanlı ordusunun Bizans yöneticilerinde yarattığı korku Bizans İmparatoru Paleolog ile yakın adamı Grandük Notaras arasındaki diyalogla net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu diyalogda şehri kuşatan Osmanlı ordusunun II. Mehmet'in babası II. Murat'ın ordusuna oranla daha güçlü olduğu, hatta ne Araplar'da ne de Lâtinler'de böyle büyük bir ordunun bulunduğu özellikle vurgulanmaktadır. Aynı zamanda yazarın Osmanlı Devleti'ne askerî açıdan olumlu ve yüceltici bir bakış açısını da yansıtan konuşmalar şu şekilde gelişir:

“Grandük Notaras yine yanındaydı. Yalnız ona söylüyormuş gibi, kısık bir sesle:

— Bu ateş deryası, bu sesler, bu gürültü bana endişe veriyor. Yarın sultan yine hücumla geçecektir.

— Doğru görüyorsunuz haşmetmeab!

— Şu Likos vadisi bugüne kadar böyle korkunç bir asker yığını görmemiştir. Sultan Murat'ın askeri bile bu kadar yoktu.

— Hayır, yoktu haşmetmeab!

— Öyle duymuştum, Arapların da, Lâtinlerin de bu derece korkunç bir kuvveti yokmuş!

— Öyle derler haşmetmeab!²⁵³

Sultan Mehmet güçlü toplarıyla surları dışarıdan dövdürmekle kalmamış, pek çok casusu da Bizans şehrine göndermiştir. Bu casusların başı da Bizans'ta Leon adıyla bilinen Hamza Bey'dir. Hamza Bey kendisinin Türk casusu olduğunu bilmeyen İren'in yardımıyla

²⁵² “Osmanlı tarihçilerinin II. Mehmet'i mâzur göstermek maksadıyla Halil Paşa aleyhinde bir takım iftiralar yazmaları, asılsızdır. Fatih'in Halil Paşa'ya çocukluğundan, ilk saltanatından garazı vardı.”

“Nihayet Halil Paşa, İstanbul'un düşmeyeceğini ve düşse bile bütün Avrupa'yı Türk imparatorluğuna karşı ayaklandıracağını samimi olarak savunan bir siyasî görüşe sahipti. Bu görüş, Fatih'in görüşüne ve projelerine tamamen aykırıydı. Gerçekten Halil Paşa'nın tahminleri bir müddet sonra doğru çıktı ve Türkiye, tek başına 25 devletle birden pek uzun sürecek bir harbe girişti. Bu harpten Fatih'in dehâsi, Türkiye'yi muzaffer çıkardı. Fakat böyle olmayıp da Fatih, cihan imparatorluğu uğruna devletin başını belaya soksaydı, o zaman tarihe Halil Paşa haklı, II. Mehmet haksız olarak geçecekti.” Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 432.

²⁵³Ragıp Şevki Yeşim, *Bizanslı Beyaz Güvercin*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1964, s. 46. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Bizans'a girip çıkar. Padişah gelen son bilgilerin ışığında orduyu genel taarruza geçirir. Taarruz sonrasında başlayan mücadelede yeniçerilerin ortaya koyduğu irade eserde olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla şöyle tasvir edilmektedir:

“İşte bakın, şu, sura dayanmış bulunan merdivenlerde birkaç yeniçeri daha fırladı. Burçlar üzerinde ellerindeki kılıcı sağa sola sallayarak dövüşüyorlardı. Ayakta hiç korkmadan birer kahramanlık âbidesi halinde, bir dev heybetiyle uzanıp sıçrayarak, önlerine geleni devirerek dövüşüyorlar, sonra beş altı Bizanslı birden kılıç ve mızrak darbeleri ile birdenbire boşlukta sanki uçuyorlardı.

(...)

Bütün surlar müthiş Türk'ün yumruğu altında eziliyordu. Aslan kükreyip şahlanmıştı, köhne Bizans üzerine öldürücü pençelerini vurmaya başlamıştı.” (s. 78)

Günler süren savaşın sonunda İstanbul fethedilir. Cesurca dövüşen Bizans İmparatoru Konstantin Dragozes de Safalar lakaplı bir yeniçeri tarafından öldürülür. Yazar şehrin fethedilişini aktarırken son derece hamasî bir ton kullanmak suretiyle Osmanlıya olan olumlu bakış açısını ortaya koyar ve şu ifadelerle fethi anlatır:

“İki bin altı yüz küsur yıllık şehir, surlarına ve sokaklarına dökülen kanlarla artık ırkından dinine kadar her şeyini değiştirmeye, Müslüman Türklerin hakimiyeti altında yeni bir imparatorluğun gözde şehri olmaya hazırlanıyordu.

Bu güneş, işte şimdi bu yeni imparatorluğun muzaffer çocuklarının üzerine doğuyordu.” (s. 93)

Sultan II. Mehmet'in, şehrin düşmesinden 3 gün sonra yıkılan surlardan şehre girişi de eserde İstanbul'un fatihine olumlu yaklaşımla şöyle anlatılmaktadır: *“Bu parlak, güneşli, harikulâde haziran gününde, doğunun ve batının bu en büyük hükümdarı, bir tarih çağını açarcasına kudret ve kuvvetle köhne Bizans'a giriyordu.”* (s. 212)

İstanbul'a gösterişli bir şekilde giren padişah, Hamza Bey eşliğinde şehri dolaşır ve Ayasofya'da ilk cuma namazını kılar. Padişahın fethin hemen ardından Hıristiyanlarca mukaddes sayılan Ayasofya'da cuma namazı kılması, yazar tarafından Fatih Sultan Mehmet'e olan olumlu ve yüceltici bakış açısıyla aktarılmaktadır. Ragıp Şevki Yeşim, bunu yaparken tarihi zemini genişleterek, zamanı Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar götürür ve II. Mehmet'in Ertuğrul Gazi'nin torunu olduğuna vurgu yapar. Böylece yazar bakış açısını tarihin bütünsellik anlayışı üzerine oturarak, kazanılan zaferin büyüklüğünün doğru bir şekilde algılanmasını sağlamaya çalışmış olur:

“Böyle bir an tarihin en debdebeli, en azametli anlarından biriydi. Hamza Bey bile padişahın yanı başında olarak içeriye girerken tüylerinin diken diken olduğunu ve gözlerinin dolduğunu hissetti. Asya'dan kopup gelen bu Türk aslanı, Ertuğrul Gazi'nin bu henüz 22 yaşındaki heybetli torunu,

tarihlere devir açtıran bir azamet ve kudretle Batı dünyasının bir imparatorluğunu bir yumrukta çökertmiş ve ayaklarının altına almıştı. İçine girdiği bu muazzam mâbet, Hristiyanlık âleminde geçerek İslâm âleminin parlak saflarına geçiyordu.” (s. 214)

Namazdan sonra Bizans imparatorunun baş danışmanı Grandük Notaras’ın sarayına giden Fatih Sultan Mehmet, Notaras’ın idamını emreder.²⁵⁴ Sonrasında Bizans imparatorluk sarayı Vlakerna/Blakerna’ya da uğrayan Osmanlı padişahı harabe haline gelen sarayın derhal onarılması talimatını verir. Bu noktada da yazar Fatih Sultan Mehmet’in başka bir yönünü ön plana çıkarır ve zaferler kazanan büyük bir kumandan olmasının yanında, sanata, güzellik unsurlarına ne kadar değer veren önemli bir şahsiyet olduğuna da işaret eder. Yazar, şu ifadelerle Fatih Sultan Mehmet’in estetik anlayışına olan olumlu bakış açısını net bir şekilde ortaya koyar:

“Hamza Bey, bu 22 yaşındaki hükümdarın yalnız büyük bir kumandan ve büyük bir siyaset adamı değil, aynı zamanda sanata ve güzelliğe karşı da hayran bir insan olduğunu anlıyordu.” (s. 230-231)

Bu arada Hamza Bey kendisinden kaçan sevgilisi İren’i her yerde arar. Sevdiği adamın bir Türk casusu olduğunu öğrendiği için kaçan İren uzun aramalardan sonra bulunur. Böylece Fatih’in İstanbul’una kavuşması gibi Hamza Bey de sevdiği kadın İren’e kavuşur.

Romanın vaka zamanı 1453 yılıdır. Vaka zinciri içerisinde yer alan hadiseler 28 Mayıs 1453 ile 1 Haziran 1453 tarihleri arasında yani toplamda 5 günlük bir süre içerisinde meydana gelmektedir. Bu zaman diliminde öne çıkan en önemli olay ise İstanbul’un fethidir. Yazar bu olayı tarihî kronolojiye uygun bir şekilde esere yerleştirmiştir.²⁵⁵ Eserin şahıs kadrosu çoğunlukla tarihî gerçekliği bulunan şahsiyetlerden oluşmaktadır. Bunların önde gelenleri arasında Osmanlı Padişahı II. Mehmet, Veziriazam Çandarlı Halil Paşa, Vezir Zağanos Paşa, Rumeli Beylerbeyi Karaca Paşa, Ak Şemsettin, Molla Gürani, Macar asıllı topçu ustası Urban, Şehzade Orhan (Bizans’a iltica etmiş olan Osmanlı şehzadesi), Grandük Notaras, Bizans İmparatoru Paleolog (XI. Konstantin Dragozes) ile Jan Jüstinyanus yer alırken; vakaların gelişiminde önemli bir işleve sahip olan kurmaca karakterler olarak ise Türk casusu Hamza Bey (Leon) ile sevgilisi İren dikkati çekmektedir. Romanın ana mekânı İstanbul (Bizans) ve çevresidir.

²⁵⁴Ragıp Şevki Yeşim, romanının kurgusunu Fatih Sultan Mehmet’in Grandük Notaras’ın idamını emrettiği şeklinde oluşturmuştur. Ancak bu durum, tarihi gerçekliğe aykırı gözükmektedir. Zira Yılmaz Öztuna, Başvekil Lukas Notaras’ın, fetihden sonra Fatih Sultan Mehmet’in şehir dışındaki otağına gittiğini, padişahın iltifat gördükten sonra da serbest kaldığını belirtmektedir. Bkz. Öztuna, *a.g.e.*, s. 449.

²⁵⁵Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 4.

Eserde İstanbul'un fethi münasebetiyle, Osmanlı Devleti'ne askerî ve teknik üstünlük bakımından; Fatih Sultan Mehmet'e ise hem askerî dehası hem de sahip olduğu sanat anlayışı yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Halil İncalcık'ın gerek Fatih Sultan Mehmet gerekse de fetih hadisesi için yapmış olduğu şu genel tespitler, Ragıp Şevki Yeşim'in bakış açısının tarihi gerçekliklerle büyük ölçüde örtüştüğünü göstermektedir:

“İstanbul'un fethi, II. Mehmet'i bir anda İslâm âleminin en şanlı sultanı durumuna getiriyordu. Mehmet, kendisini artık evrensel bir imparatorluğun, Rûm (Roma) kayserlerinin vârisi olarak görüyor, mutlak bir iktidar sahibi olduğuna inanıyor, İstanbul'un her bakımdan tekrar bir cihan devleti merkezi haline gelmesini istiyordu. Genç ve muzaffer sultan, otuz yıllık saltanatını bu amacı gerçekleştirmeye harcadı. Kuşkusuz, Yıldırım Bayezid'in imparatorluğu çöktükten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu kesin biçimde yeniden kuran Fâtih'tir. O, son derece otoriter bir sultan olarak kendi kişiliğinde klâsik Osmanlı pâdişahını yaratmıştır.”²⁵⁶

Ragıp Şevki Yeşim, Osmanlıya olan genel olumlu yaklaşımını daha güçlü bir şekilde ortaya koymak için Bizans'ın, Osmanlı Devleti karşısındaki durumunu ve zaafiyetlerini öne çıkarmaya gayret etmektedir. Eserin önemli kişilerinden Türk casusu Hamza Bey'e Bizans için “Köhne Bizans” diye düşündürten ve “ ... bu budalacahareketlerle artık çökmeye ve tarihe karışmaya müstahak bunlar!” (s. 57) dedirten yazar, sonrasında Osmanlı Devleti ile Bizans İmparatorluğu'nu hâkim bakış açısıyla mukayese ederek Bizans İmparatorluğu için olumsuz yaklaşımını yansıtan şu görüşlerini ortaya koyar:

“Bizans... Doğu Roma İmparatorluğu... Kiliseler ve manastırlar diyarı... Ahlâksızlar, bin türlü entrikalar, ihanetler, vatansızlar ve Allahsızlar diyarı... Bir tarafta Allah'ın yolunda yürümekte olduğunu gözyaşları içinde yemin eden insanlar, öte yanda türlü rezaletler, türlü entrikalarla can ve mal kavgası yapan soysuzlar...” (s. 71)

Eserde, iki düşman devletin karşılaştırılması sonucunda Bizans İmparatorluğu için ortaya konulan yaklaşımın da, tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle uyduğu rahatlıkla söylenebilir.²⁵⁷

Eserin dikkat çekilmesi gereken bir yönü de, yazarın yaratmış olduğu kurmaca edebî düzen içerisinde kullanmış olduğu tarihi malzemedeki tashih yapma kaygısını hissetmiş olmasıdır. Ragıp Şevki Yeşim, vakaların gelişiminde İstanbul'un fethini anlatırken bir dipnot düşmüş ve İstanbul'un fethi sırasında şehirde bulunduğunu söylediği Venedikli Tarihçi Françes'e atıfta bulunarak, Fatih Sultan Mehmet'in gemilerinin bir bölümünü²⁵⁸ sanıldığı gibi

²⁵⁶İncalcık, *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klâsik Dönem 1302-1606: Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, s. 110.

²⁵⁷ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5. b., C. I., Ankara, TTKB, 1988, s. 465-467.

²⁵⁸ Kaynaklarda gemi sayısı 67 veya 72 olarak geçmektedir.

Dolmabahçe'den Kasımpaşa'ya değil; Beşiktaş'tan Eyüp'e kızaklarla geçirdiğini ifade eder. Bu noktada yazarın, roman sanatının kendisine sağlamış olduğu esneklik imkânını kullanmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte batılı kaynakların bir kısmından da yararlanan Türk tarihçilerinin büyük çoğunluğunun, Fatih Sultan Mehmet'in gemilerini, Çiftesütun denilen yerin altındaki Tophane'den hareketle Kasımpaşa'ya indirdiği görüşünü ittifaken benimsedikleri görülmektedir.²⁵⁹

Ziya Hanhan'ın kaleme aldığı ve ilk baskısı 1969 yılında yapılan *Denizler Delisi* adlı eserde, İstanbul'un fethi sırasında deniz kuşatmasında yaşanan başarısızlık nedeniyle Kaptan-ı derya Baltaoğlu Süleyman Bey'in Sultan II. Mehmet'in hışmına uğraması ve Süleyman Bey'in uğradığı haksızlığı içine sindiremeyen Yunus Reis ile arkadaşlarının donanmadan ayrıldıktan sonra yaşadıkları maceralar anlatılmaktadır.

İstanbul, Padişah II. Mehmet'in başında olduğu Osmanlı ordusu tarafından hem denizden hem de karadan kuşatılmıştır. Eserin henüz başında İstanbul'un daha evvel de kuşatıldığı özellikle belirtildikten sonra yazar sözü şehri son kuşatan Sultan II. Mehmet'e getirir ve daha sonra "Fatih" unvanını alacak olan Sultan II. Mehmet için genel anlamda olumlu ve yüceltici bir bakış açısını yansıtan şu cümleleri sarfeder:

*"Gerçi, Bizans'ın <<kutsal>> başkenti, sayısız denecek kadar kuşatma ve saldırı görmüştü. Bütün bu tehlikeleri başarıyla atlatan İstanbul, bu defa dayanabilecek miydi? Bu kez, kuşatmayı yönetecek olan genç padişah, ötekilerine benzemiyordu. Geleceğin tarihlerine <<Fatih>> unvanıyla geçecek ve bir çağı kapatıp, yeni bir çağ açacak olan İkinci Mehmet, işi çok sıkı tutuyordu."*²⁶⁰

Bizans'ın kuşatılması Hıristiyan dünyasını harekete geçirir. Bunun neticesinde İstanbul'a yardım gemileri yola çıkarılır. Osmanlı Sultanı II. Mehmet bu yardımların önünün kesilmesi hususunda Kaptan-ı derya Süleyman Bey'i uyarır. Buna rağmen yardım gemilerinin boğazı geçmeyi başardıklarını duyan padişah Baltaoğlu Süleyman Bey'in idamını emreder. Azledilen kaptan-ı deryanın canını Akşemsettin'in ricası kurtarır ve Süleyman Bey kırbaç cezasıyla cezalandırılır. Eserde canını zor kurtaran Süleyman Bey'e askerî açıdan olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

"Süleyman Bey, ünlü bir kaptan, tecrübeli bir deniz kurduydu.

İkinci Murat'ın saltanat devrinde, çoğu kez, küçük birliklerle Ege Denizi'ne çıkar, Cenevizli'ye, Venedikli'ye, Papa'nın gemilerine duman attırırdı." (s. 9)

²⁵⁹ Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 481/ Bkz. Öztuna, *a.g.e.*, s. 440.

²⁶⁰ Ziya Hanhan, *Denizler Delisi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1969, s. 7. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Süleyman Bey'in idamdan kurtulmasını sağlayan, Hacı Bayram-ı Veli'nin talebelerinden olan ve Sultan II. Mehmet'in büyük saygı duyduğu Akşemsettin de eserde, özellikle sahip olduğu manevî güçler nedeniyle olumlu bir bakış açısıyla ele alınmaktadır:

“Akşemsettin, Hacı Bayram çıraklarından ünlü bir kişiydi. Kendisinde <<olağanüstü>> haller görülmüyordu. İstanbul kuşatmasında büyük emeği vardı. Kılıçkuşanıp ön saflarda dövüşmüyordu ama, dövüşenleri coşturuyor, seve seve ölüme gönderiyordu. Padişah, Akşemsettin'e karşı, sevgi ve saygı besliyordu.” (s. 31)

Ölümden kurtulan Baltaoğlu Süleyman Bey aldığı kırbaç cezasında bir gözünü kaybeder. Bu durum donanmaya hizmet eden denizcileri çok üzer. İstanbul'un fethinden sonra, donanmada önemli görevler üstlenen Yunus Reis, Baltaoğlu Süleyman Bey'e yapılanları içine sindiremeyerek çektirisiyle donanmadan ayrılır. Yanında önemli adamları Deli Murtaza ile Kanatlı Ali de bulunmaktadır. Bu arada Sultan II. Mehmet yaptığından pişman olmuş ve Baltaoğlu Süleyman Bey'in itibarını iade etmiştir. Yunus Reis ve beraberindekiler ise filolarını genişleterek güneye doğru inmişler ve Ege Denizi ile Akdeniz'in birleştiği Nisiros Adası'na demirlemişlerdir. Coğunluğu Hıristiyan olan ada halkı Türk denizcilerin olumlu muameleleri neticesinde adanın isminin “İncirli Ada” olarak değiştirilmesine sıcak bakarlar. Aradan belli bir süre geçtikten sonra Osmanlı Padişahı II. Mehmet, Yunus Reis ve filosunun tekrar donanmaya katılmasını ister. Çünkü Osmanlı donanması Midilli Adası'nı fethetmek için yola çıkmıştır. Yunus Reis ve beraberindekiler de bu davete icabet ederek yola koyulurlar. Yunus Reis İstanbul'a vardığında İncirli Ada'nın anahtarını padişaha sunmayı da kafasından geçirir. Böylece İncirli Ada, Ege Denizi'nde Osmanlı Devleti'ne bağlanan ilk ada olma şerefine ermiş olacaktır.²⁶¹

Romanın vaka zamanı 1453-1454 yıllarıdır. Eserde bu zaman diliminde gerçekleşen en önemli hadise olan İstanbul'un fethi, olay örgüsünün içerisine tarihî kronolojiye uygun olarak yerleştirilmiştir.²⁶² Eser dar bir şahıs kadrosuna sahiptir. Tarihî gerçekliği olan şahsiyetlerden Osmanlı Padişahı II. Mehmet (Fatih), Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ile Kaptan-ı deryalar Baltaoğlu Süleyman Bey ve Hamza Bey ön planda gelirlerken; fiktif karakterlerden ise Deli Murtaza, Has Yunus Reis ve Kanatlı Ali (Çeşmeli) dikkati çekmektedirler. Eserde olayların geçtiği bütün mekânlar coğrafi gerçekliği bulunan yerlerdir. Ana mekân olan İstanbul ile Osmanlı donanmasının hazırlıklarını tamamladığı önemli bir üss olarak kullanılan Gelibolu

²⁶¹ Eserde Nisiros yani İncirli Ada'nın Ege denizinde Osmanlı devletine bağlanacak olan ilk ada olduğu yazar tarafından ifade edilir ancak bu durum tamamen yazarın muhayyel olarak yaratmış olduğu bir unsurdur. Zira Osmanlıların Ege Denizi'ndeki ilk adası Bozcaada'dır. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. III, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 9.

²⁶² Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 487-490.

ile İzmir hadiselerde önemli bir yer tutmaktadır. Fetihden sonra Osmanlı donanmasından ayrılan ve filosuyla yola koyulan Has Yunus Reis'in demirlediği Nisiros (İncirli) Adası da vaka zincirinde önemli bir yer tutmaktadır. On iki adalardan biri olan ve bazı kaynaklarda "İncirli Ada" olarak da geçen Nisiros Adası artık günümüzde bir Yunan Adası olmuştur.

Eserde İstanbul'u fetheden Osmanlı Devleti'nin 7. Padişahı Fatih Sultan Mehmet ile Kaptan-ı deryalardan Baltaoğlu Süleyman Bey'e askerî bakımdan; padişahın hocalarından Akşemsettin'e de fethin manevî tarafına yapmış olduğu katkılar yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Aslında Ziya Hanhan, eserinde İstanbul'un fethini arka planda bırakmış ve padişahın Baltaoğlu Süleyman Bey'le yaşadığı trajik vaka ile buna bağlı gelişen yan olayları ön plana çıkarmaya gayret etmiştir. Bununla birlikte yazar fethi gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmet'e eserinde son derece fazla yer ayırmış ve şu ifadeleri kullanmıştır:

"Osmanoğulları'nın genç hükümdarı, (FATİH) unvanını almıştı. Bütün dünyanın göz koyduğu İstanbul'da, şimdi onun tuğları dalgalanıyordu.

Genç padişah, daha iki yıllık bir hükümdardı. Öyle olduğu halde, eski bir çağı kapamış, yeni bir çağ açmıştı. Adı, yüz yıllar boyunca anılacak, şöhreti dünyayı tutacaktı. O, büyük devrimlerin, büyük zaferlerin adamıydı. Doğu Roma'nın bu ihtiyar şehri, emrine ram olmuştu. Mutluydu, hem iki kez mutluydu. Önce, tarihin en büyük zaferini kazanmış, İstanbul'u fethetmişti. Sonra da çağ değiştirmişti. Dünya, onun kılıcıyla yurtılan bir perdeden öte geçmiş, yeni bir yaşantının eşiğine gelmişti. Kendinden evvel gelenlerden hiçbiri, bu başarıya ulaşmamıştı." (s. 38)

Romanın belli kısımlarında yer alan bu ve buna benzer ifadelerle Fatih Sultan Mehmet'e ilişkin oluşturulan bakış açısının, tarihî kaynaklarca da doğrulandığını görmekteyiz. Nitekim Yılmaz Öztuna, Fatih Sultan Mehmet'le ilgili değerlendirmelerinde romandaki bakış açısını teyit eden tespitlerde bulunmakta ve özellikle de yabancı tarihçilerin Fatih Sultan Mehmet ile fetih hakkında söylediklerine eserinde yer vermektedir.²⁶³

Eserde Kaptan-ı derya Baltaoğlu Süleyman Bey için ortaya konulan olumlu yaklaşımın da tarihi bilgilerle paralellik arzettiğini görmekteyiz. Ayrıca, Süleyman Bey'in uğranılan başarısızlık neticesinde padişah tarafından azledilip yerine Hamza Bey'in tayin edilmesi, Fatih Sultan Mehmet'in o andaki sinirle görevinden aldığı Süleyman Bey'i dövmesi de tarihi gerçekliği olan ayrıntılardır. Ancak Ziya Hanhan, eserin kurgusunu oluştururken

²⁶³ "E. Bourgeois, *Manuel Historique de Politique Etrangere* adlı klâsik eserinin II. Cildine şu cümle ile başlar: *Eğer Fransızlar, haçlı Seferleri'nden vazgeçeseler ve Türkler'in İstanbul'a yerleşmesine göz yumсалardı, Avrupa ortaçağı biter ve Modern Çağlar, daha evvel başlamış olurdu."*

"Alman tarihçisi Deismann diyor ki: Fatih, dünya tarihinde bir dönüm noktası yarattıktan sonra, Doğu ve Batı'nın kapısında durarak, bu iki âlemin kültürünü nefsinde toplayan bir insandır." Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. II, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 461/465.

yaşanan olayı daha trajik bir hale getirmek ve böylece artan gerilimden romanını daha da faydalandırmak için olsa gerek bu gerçek ayrıntılarda bazı değişiklikler yapmıştır. Buna göre padişah Süleyman Bey'i kırbaçla dövmüş ve kırbaçlanma esnasında eski kaptan-ı derya bir gözünü kaybetmiştir. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Fatih Sultan Mehmet'in, huzuruna getirttiği Baltaoğlu Süleyman Bey'i elinde bulunan altından yapılmış bir değnekle dövdüğünü belirtir ve herhangi bir şekilde Süleyman Bey'in göz kaybından bahsetmez.²⁶⁴

Eserde Fatih Sultan Mehmet'in hocalarından olan Akşemsettin için ortaya konulan bakış açısının da, tarihi kaynaklarda yer alan tespitlerle örtüştüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz. Yılmaz Öztuna, büyük mutasavvıf ve tıp bilgini olarak nitelediği Akşemsettin'in Fatih'in hocalarından olduğunu, İstanbul'un manevî fatihi sayılabilecek derecede fethi desteklediğini ve vefatından sonra da evliyâdan sayıldığını özellikle vurgulamaktadır.²⁶⁵

Eserde ayrıca Osmanlı donanmasına mensup Türk denizcilerine de olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığını görmekteyiz. Çünkü donanmadan ayrılan Has Yunus Bey ile beraberindekiler Nisiros Adası'na yerleştikten sonra çoğunluğu Hıristiyan olan ada halkına son derece iyi davranmışlar; adaletli, merhametli ve koruyucu tavırlarıyla yöre insanının kalbini kazanmayı başarmışlardır. Ziya Hanhan, bu bakış açısını daha da güçlü bir şekilde yansıtabilmek için Türk denizcilerini, daha evvel adaya gelmiş olan Haçlı askerleriyle mukayese etmektedir. Adaya gelmiş olan Haçlı askerleri, aynı dinden olmalarına rağmen ada halkına kötü davranmış, kadınlara ve kızlara saldırmış, evleri talan etmişlerdir. Hâlbuki Müslüman olan Osmanlı/Türk denizcileri adaya sevgi ve dostluk getirmiş, hatta adada yaşayan insanların erzakları yeterli gelmediğinde kendi erzaklarını onlarla paylaşmaktan çekinmemişlerdir.²⁶⁶

İlk baskısı 1969 yılında yapılan, Ziya Hanhan'ın kaleme aldığı *Midilli Önlerinde* adlı eserde, Osmanlı Devleti'nin Midilli Adası'nı kısmen fethedişi anlatılmaktadır (Midilli Adası tamamen 1462 yılında fethedilmiştir).

Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra dinlenmek ve hava değişimi için Edirne Sarayı'na gider. Padişah oradayken, Midilli Adası civarında Cenevizlilerin zulmüne uğrayan bir Türk gemisinde bulunan ve yaralı olarak kurtulan Aydınlı Zeybek Ali huzuruna getirilir. Zeybek Ali'nin anlattıklarından etkilenen padişah, uzun

²⁶⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 478.

²⁶⁵ Öztuna, *a.g.e.*, s. 473.

²⁶⁶ Hanhan, *a.g.e.*, s. 93-94.

zamandır kafasında planladığı Midilli Adası'na sefer yapma düşüncesini hayata geçirmeye karar verir. Eserde Fatih Sultan Mehmet'in, bir Türk gemisine yapılan saldırıyı duyduktan sonraki hali, yapılan benzetmelerin de yardımıyla olumlu bir bakış açısıyla birlikte şöyle tasvir edilir:

“Neden sonra bir silkindi, başı dikleşti, göğsü kabardı. Deminki dalgın ve buğulu gözleri, şimdi iki ateş parçası gibi parlıyordu. Genç padişah, bu haliyle, tahtının üzerine tünemiş iri bir kartal andırıyordu. Delici gözleri, çengelli şahane burnuyla gerçek bir kartal gibi silkindi. Gökyüzünde, kendi av bölgesi olan gök parçasında yabancı kanatlar görmüş bir kartal hali vardı duruşunda...”²⁶⁷

Padişahın emri üzerine çok fazla zaman kaybedilmeden donanma kumandanı Kaptan-ı derya Hamza Bey'e hazırlık emri verilir. Bu sefer için İncirli Ada'dan (Nisiros Adası) çağrılan Has Yunus Reis ve filosu da Edirne'ye gelip padişahla görüştüktan sonra Gelibolu'ya giderler. Gelibolu'da toplanan harp meclisinde, öncelikle Midilli yakınlarındaki adaların ele geçirilmesi kararlaştırılır. Bu amaçla yola çıkan Osmanlı donanması Bozcaada (Tenedos), İmroz Adası ve Limni Adası'nı fethettikten sonra yönünü Midilli Adası'na çevirir. Yapılan savaş sonunda Midilli Adası kısmen fethedilir. Bu mücadeleler sırasında Osmanlı donanmasının cesaret dolu yapısı ön plana çıkar. Yazar, Osmanlı denizcilerinin bu özelliğini düşmanlarıyla mukayese etmek suretiyle olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla şöyle ifade etmektedir:

“Savaş verirken, kolay kılıç sallamak için, kolsuz kaftan giyilirdi. Kâfir savaşçıları ise, ağır demir zırhlara bürünür, bunun sonucu olarak, kılıç kullanmakta büyük güçlüklerle uğrardı. Giydikleri ağır zırhlarla belki canlarını korumuş olurlardı. Fakat, başarıyı sağlayamazlardı.

Küffâr savaşçılarının can kaygısına karşılık, Türk leventleri, savaşı ve başarıyı ön planda tutar, <<can sağlığı>>nı aklının kenarına bile getirmezdi. O tarihlerden bu yana, Akdenizi bir <<Türk Gölü>> haline getiren denizcilerimize, Lâtin tarihçileri <<Nu>> yani çıplak adını takmıştı.” (s. 109)

Bu savaşlar sırasında, daha evvel Edirne'de padişahın huzuruna çıkmış olan Zeybek Ali ile Yunus Kaptan'ın filusunda yer alan Kanatlı Ali de şehit düşerler.

Eserin vaka zamanı 1453-1455 yılları arasındır. Bu zaman dilimi içerisinde en önemli olay olarak öne çıkarılan Midilli Adası'nın kısmen fethi, eserde, tarihi kronolojiye ve tarihteki meydana geliş şekline uygun bir şekilde işlenmiştir. Midilli Adası, romandaki işleyişe benzer olarak 1455 yılında Limni Adası'yla birlikte Hamza Bey tarafından Osmanlıya tamamen tâbî hale getirilmiştir. Ancak adanın doğrudan doğruya Osmanlı devletine ilhakı 1462 yılının Eylül ayında gerçekleşmiştir.²⁶⁸ Eserin şahıs kadrosu çok geniş değildir. Hadiselerin

²⁶⁷ Ziya Hanhan, *Midilli Önlere*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1969, s. 16. (Alıntılar bu baskıdandır.)

²⁶⁸ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. III, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 9/25.

içerisinde, tarihi gerçekliği bulunan Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet, Kaptan-ı derya Hamza Bey ve Veziriazam Mahmut Paşa ile yazarın bir önceki eseri *Denizler Delisi*'nin de önemli fiktif karakterleri olan Has Yunus Reis, Deli Murtaza, Kanatlı Ali ön planda gelmektedirler. Vakaların geçtiği mekânlar olarak Ege denizinde fethedilen Bozcaada (Tenedos), İmroz Adası, Limni Adası, Midilli Adası ile Edirne ve Gelibolu dikkati çekmektedir.

Ziya Hanhan bu eserinde bilhassa Ege adalarının Osmanlı Devleti'ne katılmasında büyük payı olan, romanında “gerçekten iyi kılıç sallar, yaman ok salar, ustaca at binerdi /denizlerin ve karaların sultanı, âlemin efendisi, cihangirlerin cihangiri” (s. 41, s. 82) olarak nitelediği Fatih Sultan Mehmet'e ve onun başında olduğu Osmanlı donanmasına askerî açıdan olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu yaklaşımın tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle büyük ölçüde örtüştüğünü söyleyebiliriz. Zira Yılmaz Öztuna'nın ünlü tarihçi Babinger'e atıfta bulunarak yapmış olduğu şu tespitler, bu yargımızı tamamiyle destekler mahiyettedir:

“Fâtih devrinde Türk ordu ve donanması çok terakki etmiştir. Ordunun silahları, her birkaç senede bir yenilenir ve daha müttekâmilleri, eskilerinin yerine konurdu. Türk Osmanlı donanmasının gerçek kurucusu da Fatih'tir.

(...)

... Fatih devrindeki Türk denizciliğinin gelişmesini Babinger, <<hayrete sezâ>> şeklinde tavsif etmekte ve Donanma-yı Hümâyûn'un <<Avrupa donanmalarına üstün>> olduğunu söylemektedir (Babinger, 535).”²⁶⁹

Ziya Hanhan'ın kaleme aldığı ve ilk olarak 1970 yılında yayımlanan *Doğan Reis* adlı eserde Amasra, Sinop ve Trabzon Kaleleri ile daha evvel kısmen ele geçirilmiş olan Midilli Adası'nın Osmanlı Devleti tarafından tamamen fethedilmesi anlatılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleştirilen bu fetihlerde, Midilli Adası'nın ilk kuşatılışında şehit düşen Kanatlı Ali'nin oğlu Doğan Reis ve ona adeta babalık eden Deli Murtaza Reis sağlamış oldukları faydalarla ön plana çıkmaktadırlar.

Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet 1461 yılının Mayıs'ında Sinop ve Trabzon Kalelerini fethetmek maksadıyla karadan yola çıkar. Osmanlı donanması da kara ordusuna paralel olarak denizde yol almaya başlar. Osmanlı donanması kıyıya yakın bir şekilde ilerlerken önce Amasra Kalesi sonra da Sinop Kalesi savaşımadan fethedilir. Barışçıl bir usulle Osmanlı devletine katılan bu kalelerin alınışı, eserde Fatih Sultan Mehmet ile Osmanlı ordusuna olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla ortaya konulmaktadır. Bu bakış açısı Amasra

²⁶⁹ Öztuna, a.g.e., s. 130.

Kalesi muhafızı Taştan Bey ile Kaptan-ı derya Kasım Bey arasındaki diyalogla şu şekilde yansıtılmaktadır:

“ — *Hep denizden yana mı gelirsiniz?*

— *Karadan saadetli padişah yola çıkmıştır. Yer götürmez askerle gelir. Belki de şimdi Ilgaz Dağları üstündedir. Yanındaki asker sayısı iki kere yüzbindir.*

Taştan Bey'in gözleri faltaşı gibi açıldı. Böylesi yüksek bir sayıyı ilk kez işliyor olmalıydı:

— *Ne dedin beyim, ne dedin? İki kere yüz bin mi dedin? Ama, dağa taş sığmaz bunca asker.*

— *Gelen Osmanlı padişahıdır.*

— *Osmanoğulları'nın adını çok duyardık. Çok duyardık ama, bu kadar olduğunu bilmezdik.*

Kale dizdarının şaşkınlıkta hakkı vardı. Nedeni, o, şimdiye kadar böylesi <<İki kere yüzbin>> askerin bir araya geldiğini ne görmüş, ne de işitmişti.”²⁷⁰

Yazarın bakış açısını somutlaştıran buna benzer bir tablo da Sinop Kalesi'nin fethinde yaşanır. Sinop'un civarındaki dağlardan ordusuyla “*bir ışık demeti halinde inen, altın işlemeli kaftanlar ve yalın kılıçlarla dikkatleri çeken*” (s. 34) Fatih Sultan Mehmet, kalenin anahtarını mülk sizindir diyerek kendisine teslim eden İsfendiyaroğlu İsmail Bey'e, annesinin (Çiçek Hatun) de Sinop'lu olduğunu hatırlatacak şekilde son derece mütevazı bir şekilde şöyle cevap vermektedir:

“*Fatih, kibar adamdı, içliydi, duyguluydu:*

— *Sizden Sinop'u istemeye gelmemiştik, dedi. Varalım annemizin diyarını bir görelim demiştik.”* (s. 35)

Bu kalelerin fethiyle İsfendiyaroğlu Beyliği'ne son vermiş olan Osmanlı donanmasının sonraki hedefi Trabzon Kalesi olur. Padişahın büyük bir orduyla karadan üzerine geldiğini gören Trabzon Tekfuru Komnenus oğlu Davit, şehri kan dökülmeden teslim eder. Trabzon Tekfurluğu'nun da Osmanlı topraklarına katılmasından sonra Osmanlı ordusu İstanbul'a döner. Donanmanın bahar aylarında payitahta varmasından sonra, önemli reislerden Deli Murtaza Reis Midilli saldırısında şehit olmuş olan Kanatlı Ali'nin eşi ve çocuğunu ziyaret etmek için Gelibolu'ya gider. Kanatlı Ali'nin eşi Hatça Abla, oğlu Doğan'ı babasının yerini alabilmesi için yetiştirmiştir. Deli Murtaza Reis de Doğan'ı kendi gemisine alarak Gelibolu'dan ayrılır. Bu arada Fatih Sultan Mehmet, Eflak üzerine sefer düzenleyip “Kazıklı Voyvoda” namıyla bilinen ve halka zulüm eden Eflak prensinin üstesinden geldikten sonra tekrar Midilli Adası'na sefer yapmaya karar verir. Deli Murtaza ile yanına aldığı Kanatlı Ali'nin oğlu Doğan Reis de bu sefere iştirak ederler. Osmanlı donanması büyük gayretler

²⁷⁰ Ziya Hanhan, *Doğan Reis*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1970, s. 24-25. (Alıntılar bu baskıdandır.)

sonunda daha evvel yarım kalmış işi bitirerek Midilli Adası'nı tamamen fetheder. Padişah adanın fethinde büyük yararlılıklar gösteren Deli Murtaza'ya tuğ verirken, Doğan Reis'e de hil'at giydirir. Ancak Deli Murtaza Reis kendisine verilen tuğu kibarca ve mütevazı bir şekilde reddederek Doğan Reis'le birlikte Akdeniz'e açılmak için padişah'tan izin talep eder. Bu davranışı çok beğenen Fatih Sultan Mehmet onlara izin verir. Deli Murtaza da kendisine bağlı 5 gemilik bir filoyla Akdeniz'e açılarak Ceneviz, Venedik korsanlarının, Sen Jan şövalyelerinin ve papanın emriyle oluşturulan armadanın korkulu rüyası olmaya devam eder.

Eserin vaka zamanı 1461-1462 yılları arasındadır. Vaka zincirinin önemli hadiseleri olarak öne çıkan Amasra, Sinop, Trabzon Kaleleri ile Midilli Adası'nın yarım kalan fethinin tamamlanması tarihi kronolojiye uygun olarak ele alınmıştır.²⁷¹ Eserin şahıs kadrosunda tarihi gerçekliği bulunan kişiler daha fazla yer tutmaktadır. Bunların önde gelenleri arasında Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, İsfendiyaroğlu İsmail Bey, Trabzon Tekfuru (imparator) Komnenus (comnenus) oğlu David, Sarı Hatun (Uzun Hasan'ın annesi, adı bazı kaynaklarda Sâre veyahut Sitare olarak geçmektedir), İmparatoriçe Helen (Trabzon Tekfuru'nun karısı, bazı kaynaklarda adı Eleni olarak geçmektedir), Veziriazam Mahmut Paşa ile Kaptan-ı deryalar Kasım Bey ve Hadım İsmail Bey yer almaktadır. Bunun yanında hadiselerde önemli işleve sahip olan fiktif karakterlerden dikkat çekici olanları ise Deli Murtaza ile Kanatlı Ali'nin oğlu Doğan'dır. Romanın mekânları Fatih Sultan Mehmet'in 15. yüzyılın ortalarındaki fetih politikası doğrultusunda ele geçirilen yerlerden oluşmaktadır. Buna göre, fethedilen Amasra, Sinop, Trabzon Kaleleri ile Midilli Adası'nın yanında, devletin payitahtı İstanbul ve Kanatlı Ali'nin eşinin oturduğu Gelibolu, olayların akışında mühim görülebilecek olan yerlerdendir.

Eserde Fatih Sultan Mehmet'e, askerî nitelikleri ve sahip olduğu karakter özellikleri bakımından; Osmanlı ordusuna da, güçlü yapısı yönünden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Ziya Hanhan'ın bu bağlamdaki bakış açısının tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle büyük ölçüde benzeştiğini ifade edebiliriz.²⁷²

M. Turhan Tan'ın kaleme aldığı, ilk baskısı 1936 yılında yapılan *Akından Akına* adlı eserde; Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet ve ona bağlı akıncıların Eflâk Voyvodası Vilad ile olan mücadeleleri anlatılmaktadır.

²⁷¹ Öztuna, a.g.e., s. 17-22/25-26.

²⁷² Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5. b., C. II, Ankara, TTKB, 1988, s. 144-145/29-31.

Eflâk Voyvodası Vilad, Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in kendi yerine kardeşi Radol'u getirmek istediğini haber alınca korkuyla karışık bir öfke nöbetine tutulur. Bu ruh halinin verdiği güçle de büyük işkencelere imza atar. Bu noktada Vilad'ı asıl korkutan Osmanlı akıncıları, olumlu bir bakış açısıyla şöyle anlatılır:

“Bütün Avrupa için akıncı, rüyalarda görünen korkunç ejderhaların, insan kılığına bürünmüş devlerin atlı, palalı ve Türk Börkünü giyen canlı bir örneğinden başka bir şey değildi.

(...)

Sert, fakat dürüst olan bu Türklerle akıncılar arasında büyük bir ayrılık vardı. Türk gönül almayı, okşamayı, düşmüşlere el uzatmayı, ezileni korumak için ezilmeği göze almayı bilen bir centilmen milletti. Akıncının yüzü kalkan, dili kılıç, eli mızrakta. Yalnız boyun eğdirmek ister ve eğilmeyen boyunları koparıp geçirdi.”²⁷³

Yapılan işkenceleri öğrenen Osmanlı padişahı, Vilad'ın bir oyunla ele geçirilmesini sağlamak için Vidin Valisi Çakırcı Hamza Paşa ve mahiyetini görevlendirir. Fakat kendisine kurulan düzeni haber alan Vilad, Çakırcı Hamza Paşa ile adamlarını yakalatıp kazığa oturtur. Yine bu heyette yer alan Akıncı Kara Murat ise, kardeşi Mustafa'ya vahşice katlettiler. Vilad, küçük Mustafa'yı ölene kadar vicdan azabı çekmesi için serbest bırakır. Voyvodanın serbest bıraktığı Mustafa payitahta giderek her şeyi padişaha anlatır. Sultan Mehmet de bunun üzerine orduya gerekli hazırlıkların yapılması talimatını verir. Eserde Osmanlı kara ordusunun önemli bir parçası olan akıncıların diğer birliklerden farkı yine olumlu ve övücü bir bakış açısıyla şöyle belirtilmektedir:

“Ordu, gene ordu ile çarpışırdı. Lâkin akıncılar, tabiatla dövüşen kimselerdi. Onlar şu veya bu milleti yenmek değil, küreyi Türk kılıcına boyun eğdirmek için uğraşıyorlardı. Bundan dolayı coşkun nehirleri, ıslak bir şerit gibi çiğneyip geçiyorlardı. Uçsuz ve sonsuz ovaları bir yağlık, bir mendil atar gibi bir yana fırlatıp gözlerin alamayacağı mesafelere ulaşıyorlardı.” (s. 35)

Küçük Mustafa ise Eflâk üzerine akın yapacak olan Mihaloğlu Ali Bey'in akıncı kafilesine katılır. Eflâk üzerine sefer yapan Osmanlı ordusu Voyvoda Vilad'ın askerlerini mağlup eder. Kaçarak kurtulan Vilad'ı ise Macar Kralı Matyas Korven zindana attırır. Sultan Mehmet İstanbul'a dönmeden evvel Vilad'ın kardeşi Radol'u yeni Eflâk voyvodası olarak ilan eder. Fakat Radol'ün kısa bir süre sonra ölmesi üzerine zindandan çıkarılan Vilad boş kalan voyvodalık tahtına yeniden oturur. Ordunun yıprandığını düşünen Fatih Sultan Mehmet de bu durumu onaylar. Ama ağabeyinin intikamı peşinde olan Akıncı Mustafa kimlik değiştirerek girdiği voyvodalık sarayında Vilad'ı öldürmeyi başarır. Vilad'ı öldüren Akıncı

²⁷³ M. Turhan Tan, *Akıncıdan Akına*, 2. b., İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1960, s. 23-24. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Mustafa daha sonra akıncılarla birlikte Osmanlı ordusunun İşkodra kuşatmasına katılır. Yazar bu kuşatmaya katılarak ordunun gücüne güç katan akıncıların giyimi hakkında da bilgi vermeyi unutmaz ve olumlu yaklaşımını devam ettirdiğini gösteren şu ifadeleri kullanır:

“Sırası gelmişken söyleyelim: Eski Türk askerleri içinde en iyi giyinen akıncılardı. Onların cepkenleri, sıkmaları, yelekleri sırmadan parıl parıl parlardı. Lahurî şalların en pahalısını bellerine kuşanırlar, silâhlarını altınla yaldızlar, eğerlerini gümüşe kaplardı.” (s. 177)

Fatih Sultan Mehmet’in komuta ettiği ordu en sonunda İşkodra’yı fetheder. Sultan Mehmet, bu fetih sırasında büyük yararlılıklar gösteren Mustafa’ya Semendire Beyliği’ni verir. Yazar, İşkodra’nın fethini anlattığı satırlarda Osmanlı ordusunun topçuluk tekniği açısından çağının ne kadar ilerisinde olduğunu ve bu hücum vasıtasını ordunun adeta bir sanatkâr edasıyla kullandığını vurgulamadan geçmez. 15. yüzyılın Osmanlı Devleti’ne askerî bakımdan olumlu bakış açısını yansıtan şu ibareler bu bakımdan son derece önemli gözükmetedir:

“Tarihçiler, bu savaşta Türklerin topçuluk bakımından çok yüksek işler başardıklarını yazarlar. Gerçekten de öyledir. İşkodra önünde Türkler topçuluk sanatını enikonu inkişaf ettirdiler, bütün dünyaya bu sanat için yeni örnekler verdiler. Zeytinyağına batırılmış yün, balmumu, kükürt ve daha başka yanar maddelerden yaptıkları mermiyi ilk önce burada kullandılar.” (s. 180)

Mustafa, bey olduktan sonra ilk seferini ünlü akıncı Turhan oğlu Ömer Bey’le Venedik üzerine yapar. İtalya’ya yapılan ilk Türk akını olan bu seferde önemli başarılar kazanılır. Eserde bu sefer sırasında Ömer Bey’le Mustafa Bey arasında gerçekleşen “Kızılelma” konulu konuşma da son derece dikkat çekicidir. Ömer Bey, bu kavramın manasını bilmeyen Mustafa’ya “Kızılelma”nın Türkler için ne ifade ettiğini anlatır. Osmanlı Türklüğü’ne olumlu bakış açısını içeren bu cümlelerden sonra yazar da hâkim bakış açısıyla devreye girer ve Osmanlıya/Türklüğe genel anlamda olumlu yaklaşımını somut bir şekilde gösteren şu değerlendirmeleri yapar:

“Orta Asya’dan sağa sola, yukarıya aşağıya göç eden Türk, medeniyet yaratıcısı rolünü yapmak için bin bir devrim yarattı, sayısız devletler kurdu, mağara kovuklarında sürünen vahşilerden milletler vücuda getirdi. Bununla beraber hayatını, asırların kucağına sığmayan o parlak hayatını, bir kelime ile ifade olunabilecek kadar da toplu tuttu. Bu hayat, Turhan oğlunun dediği gibi, yeryüzünde en üstün bir millet olmaktan ibaretti. Kızılelma da, o ülküyü gösteren bir semboldü.” (s. 193)

Daha sonra Venedik seferinden dönen Mustafa Bey, Bosna Bey’i İskender Paşa’nın kızı ile evlenir. Düğünden hemen sonra Fatih Sultan Mehmet’in davetini kabul eden Mustafa Bey elçi olarak Venedik’e gönderilir. Osmanlı Devleti ile Venedik arasında bir barış anlaşması imzalanır. Ancak Fatih Sultan Mehmet bu anlaşmanın hemen sonrasında Gedik Ahmet Paşa’yı donanmayla İtalya’ya yollar. Semendire Beyi Mustafa’nın da yer aldığı

donanma Zanta, Kefalonya Adaları ile Otranto şehrini fetheder. İtalya seferinden dönen Mustafa Bey yeni doğmuş olan oğluna ağabeyi Murat'ın adını koyar. Yıllar geçtikten sonra Mustafa Bey'in oğlu Murat da akıncı olup seferlere katılmaya başlar. Ancak bu akınların birinden oğlu Murat'ın yaralı dönmesi Mustafa Bey'i çok üzer. Ama bu üzüntüye rağmen Malkoçoğlu Bali Bey'in isteği üzerine Mustafa Bey Lehistan seferine katılır. Mustafa Bey de Lehistan seferinden yaralı bir şekilde döner. O döndüğünde oğlu Murat çoktan iyileşmiş ve yeni akınlar için yola çıkmıştır. Mustafa Bey, evde iyileşmeye çalışırken, ağabeyi Kara Murat'ın öldürülmesinde Voyvoda Vilad'a yardımcı olan Dimitriyos Yaksiç'in Semendire yakınlarından geçtiğini haber alır. Mustafa Bey hiç zaman kaybetmeden adamlarıyla Dimitriyos Yaksiç'in önünü keser. İkisinin dövüşü sonunda önce Dimitriyos Yaksiç ölür, sonra da aldığı yaralardan dolayı Mustafa Bey şehit olur. Böylece Mustafa Bey, ağabeyi Murat'ın intikamını iki düşmanından da almış olur. Mustafa Bey'in eşi ise oğluyla kocasından hangisinin daha önce eve döneceğini merakla beklemektedir.

Eserin vaka zamanı 1462-1481 yılları arasındır. Vakanın akışı içerisinde gerçekleşen önemli hadiselerden İşkodra'nın fethi, Eflâk Prensi Vilad'ın (Vilad Çepeş/Kazıklı Voyvoda) Çakırcı Hamza Bey ve mahiyetini bir oyunla ele geçirip kazığa oturtması, Turhan oğlu Ömer Bey'in akıncılarıyla Venedik'e yaptığı sefer ile Gedik Ahmet Paşa'nın Zanta, Kefalonya Adaları ve Otranto şehrini fethetmesi tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.²⁷⁴ Ancak eserdeki kurguya göre Vilad'ın kazığa oturtup işkence ettikleri arasında akıncı Kara Murat ile kardeşi Mustafa yer almaktadır. Tarihi kaynaklarda ise bu isimler zikredilmemekte, işkenceyle öldürülen mühim şahsiyetler arasında Çakırcı Hamza Bey ve Kâtip Yunus Bey'in (Aslen Rum olan Silistre Bey'i) adları sayılmaktadır. Yazarın, bu olayın içerisine akıncı Kara Murat Bey ile küçük kardeşi Mustafa'yı tarihî gerçekliğin dışına çıkararak yerleştirdiği ve eserinin vaka zincirini bu iki kardeşin yaşadıklarından hareketle düzenlediği anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonraki olaylarda hep ön planda gelen Mustafa Bey'in intikamı hususunun, eserin esas düğüm noktasını oluşturduğu görülmektedir. Hadiselerde rol oynayan belli başlı karakterlerin büyük çoğunluğu da tarihi gerçekliği olan şahsiyetlerdir. Bunlar arasında Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet, Sadrazam Mahmut Paşa, Ahmet Gedik Paşa, Çakırcı Hamza Bey, Turhan oğlu Ömer Bey (Turahan-zâde Ömer), Mihal oğlu Ali Bey, Malkoçoğlu Bâli Bey, Macar Kralı Matyas Korven, Eflâk Voyvodası Vilad (Vlad Çepeş/Kazıklı Voyvoda) ile Vilad'ın kardeşi Radol (Radul) ön planda gelmektedir. Eserdeki vakaların oluşumunda

²⁷⁴Uzunçarşılı, a.g.e., s. 72-73/75/121/135-136.

büyük paya sahip olan fiktif karakterler olarak ise Akıncı Kara Murat Bey ile kardeşi Mustafa Bey dikkati çekmektedir. Romanda payitaht İstanbul dışında, Fatih Sultan Mehmet'in fetih politikasına uygun olarak yer verilen, coğrafi gerçekliği bulunan mekânlar arasında da Eflâk, İşkodra, İtalya'nın Venedik, Otranto şehirleri ile Zanta ve Kefalonya Adaları bulunmaktadır.

M. Turhan Tan *Akıncı Akına* adlı eserinde, Osmanlı Devleti'ne çeşitli unsurları kullanmak suretiyle genel olarak olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu bakış açısının yansıtıldığı temel unsurlardan birisi Osmanlı ordusunun önemli bir parçasını oluşturan akıncılardır. Akıncılarla ilgili bilgi veren kaynaklar yazarın bu yaklaşımını destekler mahiyettedir. Aslında Rumeli'nin Mihaloğulları, Evrenosoğulları, Paşayığitoğulları, Turhanoğulları gibi belli başlı uç beylerine bağlı olarak resmen değil ama pratikte görev yapan akıncılar, Osmanlı ordusunun hafif süvari birliğini oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda, sınır boylarında güvenliğin sağlanması ve yeni yapılacak fetihlerde üstlendikleri rol bakımından son derece önemli bir işleve sahip olan akıncılar için şu niteliklerin sıklıkla vurgulandığını görmekteyiz:

“Yetenekli rehberleri ve tebdil-i kıyafetler giymiş gözcüleri vardı. Düşman geçitlerini zapt edip, kasaba ve köylere saldırırlardı. Kimi zaman hiç beklenmedik bir şekilde gece yarısı ortaya çıkıyorlardı.

(...)

Geçtikleri memleketlerde mecâzi anlamda “yıllarca hiçbir horoz ötmezdi” şeklinde ifade edildiği üzere yıllarca bu yerler metruk (boş) kalırdı. Atlarını çok hızlı sürerlerdi.”²⁷⁵

“Türklerden teşkil edilmiş hafif süvari kuvvetleridir; akıncılar, serhat denilen uçlarda bulunup mükemmel teşkilâta tâbi idiler. İlk defa düşman memleketine yapılan akın ve elde edilen esirlerle o memleket hakkında malûmat elde edilir ve sonra bu, yerleşme mahiyetini alırdı.”²⁷⁶

“Ancak şunu hatırlatmak gerekir ki, Osmanlı'nın en aktif zamanlarında Balkan topraklarında, yüzyıllar boyunca etkin hale gelmesinde, Osmanlı idarî sistemi ve yönetiminin fethedilen topraklara taşınmasında, kalıtsal etkilerini devam etmesini sağlayan en önemli olgunun temelinde akıncılık sistemi yatmaktadır.”²⁷⁷

Yazar, olumlu yaklaşımı çerçevesinde Osmanlı Türklüğünün cesaret dolu, korkusuz ve pervasız yapısı üzerinde de durur. Böyle bir yapıyla büyük mücadelelere giren Osmanlıların barış zamanında, sosyal hayatta son derece yumuşak huylu, tatlı ve incelikli olduklarını ifade eder.(s. 53-151)

²⁷⁵ Hasan Basri Karadeniz, *Osmanlılar ve Rumeli Uç Beyleri (Merkez ve Uç)*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2015, s. 104.

²⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5. b., C. I., Ankara, TTKB, 1988, s. 518.

²⁷⁷ H. Çetin Arslan, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 236.

Bununla birlikte M. Turhan Tan vakanın gelişimi içerisinde, Fatih Sultan Mehmet'in Vilad'ın kardeşi Radol'u yeni Eflâk voyvodası yapmak istediğini ifade ederken, padişahın bu yakışıklı erkek çocuğuna karşı ilgisi olduğunu belirtir. Sonrasında bu ifadelerle ilgili sayfanın altına eklediği dipnotta bu bilginin Bizanslı iki tarihçi Kalkondilas'la Dukas'a ait olduğunu ve bunun aslında bir masal yani uydurma olduğunu vurgular. Ancak bu ilişki özelinde böyle bir bilginin uydurma olduğunu ortaya koyan yazarın, hemen sonrasında mesnetsiz bir biçimde “*Bu, bir masal olmakla beraber Fatih Sultan Mehmet'in güzel erkeklere karşı çirkin sevgiler beslediği de doğrudur.*” (s. 11) yargısında bulunması son derece dikkat çekici, hem tarihi hem de kendisinin dipnotta yaptığı açıklamalarla çelişen bir husustur. Ancak yazarın bu izaha ve ispata muhtaç yargısının, Türklerin yazdığı tarihi kaynaklarda hiçbir surette bulunmadığını da belirtmemiz gereklidir.

M. Turhan Tan'ın kaleme aldığı ve ilk kez 1933 yılında yayımlanan *Cem Sultan*²⁷⁸ adlı eserde; 7. Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in vefatından sonra tahta geçen oğlu II. Beyazıt ile kardeşi Cem Sultan arasındaki mücadele ve bu mücadeleden mağlup ayrılan Cem Sultan'ın macera dolu hayat serüveni anlatılmaktadır.

Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet seferde bulunduğu sırada rahatsızlanır ve Gebze yakınlarında hayatını kaybeder. 1. Vezir Nişancı Mehmet Paşa durumu askerlerden gizleyerek Amasya'da vali olan Veliaht Beyazıt'a ve Karaman Valisi Şehzade Cem'e birer haberci gönderir. Bu noktada yazarın, Şehzade Beyazıt'a alışkanlıkları ve karakteri yönünden olumsuz bir bakış açısıyla; Şehzade Cem'e ise kişiliği, cesur yapısı bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir:

“*Kanun böyle idi. Fakat Beyazıt, afyon delisi bir adamdı, genç bunaklardandı, bir sözü öbür sözünü tutmazdı.*”

Böyle bir akılsızı İstanbul'a getirip Hünkâr tanımak, devletin temeline yara açmak olacaktı. Hâlbuki beride Fatih'in küçük oğlu Cem Sultan, genç bir kurt gibi, dış geçirecek post, altını üstüne getirecek meydan arıyordu. Pençesi sağlamdı. Kaleminden ve kılıcından kan damlayan böyle bir genci, yaşça küçük diye, geri bırakıp ta öbür budalayı tahta çıkarmak düpedüz günahkârlıktı.”²⁷⁹

Fakat Karaman'a gönderilen haberci, Şehzade Cem'e muhalif olan Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından etkisiz hale getirilir. Babasının ölümünü daha erken öğrenen Beyazıt hemen yola çıkar ve İstanbul'da yeniçerilerle de anlaşarak Osmanlı tahtına oturur. Kendisine haberci gelmemesine rağmen durumdan haberdar olan Şehzade Cem ise önce

²⁷⁸ M. Turhan Tan, bu romanını M. Turhan imzasıyla yayımlamıştır.

²⁷⁹ M. Turhan Tan, *Cem Sultan*, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933, s. 5. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Konya’da sultanlığını ilan eder, sonrasında da İstanbul’a doğru yola çıkar. Cem Sultan ve ordusu Padişah Beyazıt’ın gönderdiği öncü kuvvetleri mağlup ederek Bursa’ya girer. Cem Sultan artık sultanlığını Bursa’da da ilan etmiş olur. Bu arada iki kardeş arasında kan dökülmemesini isteyen bazı sağduyulu devlet adamlarının girişimleriyle Cem Sultan ile Sultan Beyazıt’ın büyük halaları Selçuk Sultan (Çelebi Mehmet’in kızı ve Fatih Sultan Mehmet’in halası) arabuluculuk göreviyle İstanbul’a gider. Selçuk Sultan’ı hürmetle karşılayan Sultan Beyazıt, Cem Sultan’la anlaşmayı kabul etmez. Kardeşinin kendisine tabi olmasını isteyen padişah bununla da yetinmez ve Cem Sultan’ın sarayda eğitim gören büyük oğlunu idam ettirir. İki kardeş arasındaki kaçınılmaz savaş Yenişehir Ovası’nda gerçekleşir. Cem Sultan mağlup olur ve canını zor kurtarır. Cem Sultan canını kurtarmıştır ama ölene kadar hiç bitmeyecek olan esaret dolu bir hayata da başlamıştır.

Eserde ağabeyine yenilmiş olsa da Cem Sultan’ın akıllı, cesur, nazik, kuvvetli bir yapıda olduğuna, silâhşorluğuna, nişancılığına, yüzmeyi çok iyi bildiğine, bilgi seviyesinin yüksekliğine (Acemce bildiği, fıkıh ilmine düşkün olduğu, iyi yazarlığı özellikle vurgulanır.) ve yaşından çok daha olgun bir kişiliğe sahip olduğuna bilhassa temas edilmektedir.²⁸⁰ Yazar, bu noktada Cem Sultan’ın Karaman’daki valiliği sürecindeki yönetimine de dikkati çekerek, hem idarî bakımdan hem de karakter yönünden olumlu bir bakış açısıyla genç şehzadenin adil ve sosyal yönetim anlayışını şöyle ifade eder:

“Dört yana dağıttığı memurların kimseye sezdirmeden yaptıkları tecessüs neticesinde yoksullara gıda, hastalara ilâç, çıplaklara elbise dağıtıyordu. Borçluları alacaklıların tazyikinden kurtarıyordu, yetim kızlara koca buluyordu ve bütün bunları umulmayan zamanlarda yaparak yardımlarına bir nevi maneî kıymet verdiriyordu.” (s. 28-29)

“Evvelce de işaret etmiştik; Cem’i bütün Karaman vilâyeti halkı severdi, padişahlığını candan dilerdi. Onun nezaketi, cömertliği, güzelliği, gençliği halkın yüreğini kazanan birer âmil olmakla beraber bilhassa pehlivanlığı, silâhşorluğu herkesin hayranîyetini mucip oluyordu.” (s. 64)

Mağlubiyeti müteakip önce Konya’ya, oradan Halep, Şam ve Kudüs üzerinden Kahire’ye varan Cem Sultan, Mısır Sultan’ı Kayıtbay tarafından kabul edilir. Mısır’da kaldığı süre içinde Hicaz ve Mekke’ye giderek Hac vazifesini yerine getiren Cem Sultan, ağabeyi Beyazıt üzerine tekrar yürümek için Anadolu’ya geçmişse de düşüncesini gerçekleştiremez. Bu girişim sonuçsuz kalınca Rodos’a giden Cem Sultan oradan da Fransa’ya gönderilir. Cem Sultan’a çok saygılı ve müşfik davranan Fransa Kralı VIII. Şarl, Papa VIII. İnosan’ın ısrarlarına dayanamaz. Artık Cem Sultan’ın ikamet yeri Roma’da bulunan Vatikan olur. Gerek Papa VIII. İnosan gerekse de halefi Papa VI. Aleksandr Borjiya, Cem Sultan’a büyük

²⁸⁰ Tan, a.g.e., s. 27-28.

bir yakınlık gösterirler. Ancak o sırada büyük bir orduyla İtalya'ya giren Fransa Kralı VIII. Şarl, Roma'yı kuşatır ve Cem Sultan'ın da kendisine teslim edilmesini ister. Cem Sultan, kendisini papalıktan alan Fransa Kralı VIII. Şarl ile birlikte Napoli'ye doğru giderken aniden rahatsızlanır. Bu rahatsızlığın sonucunda Cem Sultan vefat eder. Fransa kralını gerçekten üzen bu ölüm aslında, Osmanlı Padişahı II. Beyazıt'ın gönderdiği Mustafa isminde ve Cem Sultan'ın da yakın bulduğu bir asker ile papanın ortak hareket ederek Cem Sultan'ı yavaş yavaş zehirlenmeleri neticesinde gerçekleşmiştir. Cem Sultan'ın ölüm haberini alan Sultan II. Beyazıt da sonunda rahat bir nefes almıştır.

Eserin vaka zamanı 1481-1495 yılları arasındır. Vaka zincirinde ön planda gelen şahsiyetlerin büyük çoğunluğu tarihî gerçekliği bulunan karakterlerdir. Bunlar arasında Osmanlı Padişahları Fatih Sultan Mehmet ile Sultan II. Beyazıt; Cem Sultan, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa, Selçuk Sultan, Fransa Kralı VIII. Şarl, Papa VIII. İnosan ve VI. Aleksandr Borjiya hadiselerde oynadıkları rolle dikkati çekmektedirler. Eserde kullanılan mekânlar, Cem Sultan'ın esaret ve sürgün dolu macerasına paralel olarak artış göstermektedir. Başka bir açıdan Osmanlı devletinin 15. yüzyıl sonlarındaki coğrafi etki alanını da yansıtan bu mekânlar arasında payitaht İstanbul başta olmak üzere Bursa, Konya, Gebze, Yenişehir, Halep, Şam, Kudüs, Kahire, Hicaz, Mekke, Rodos Adası, Fransa/Nis, İtalya/Roma ve Napoli yer almaktadır.

Eserde, vefatıyla vakanın başlangıcını teşkil eden Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'e “...büyükadı, bütün küreyi kaplayan bir kocanın ölümü...” (s. 58) cümlesiyle olumlu bir bakış açısı ortaya konulurken; aynı bakış açısının özellikle idarî yönden ve karakter bakımından Cem Sultan için de sergilendiğini görmekteyiz. Buna mukabil Cem Sultan'dan önce tahta oturma başarısını gösteren Sultan II. Beyazıt'a ise bilhassa kişilik yapısı ile karakter özellikleri yönünden son derece olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir.

Tarihî kaynaklarla mukayese edildiğinde M. Turhan Tan'ın bu üç şahsiyet için ortaya koymuş olduğu yaklaşımın büyük ölçüde isabetli olduğu görülmektedir. Nitekim Halil İnalçık, Fatih Sultan Mehmet için,

“Fâtih, imparatorluğun, yalnız ülke bakımından yaratıcısı değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî, sosyal kurumlarını geliştirerek kesin şekillerini veren ve devletin gelecekteki siyasî gelişmelerini belirleyen de İstanbul Fâtihî'dir.”²⁸¹

kaydını düşerken; II. Beyazıt ile Cem Sultan arasındaki taht çekişmesini anlatan İsmail Hakkı Uzunçarşılı da şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Her iki şehzâde de iyi tahsil görmüş ve iyi yetişmişti; kardeşinden on bir yaş büyük olmasından dolayı Bayezid, malûmatça daha üstün olmakla beraber meşrep ve incelik itibariyle Cem daha sevimli olup aynı zamanda cesur ve dinamik idi.”²⁸²

Bu noktada yazarın, II. Beyazıt için ortaya koyduğu olumsuz bakış açısını daha da kuvvetlendirmek için zaman zaman roman türünün teknik yapısına aykırı olarak dipnotlardan yararlandığı dikkati çekmektedir. Yazar, vakanın akışı içerisinde II. Beyazıt için sık sık kullandığı “deli” nitelemesini kanıtlamak için bu dipnotlardan birini kullanarak o dönemde padişah için anlatılan iki küçük hikâyeyi aktarır. Yine bu dipnotta II. Beyazıt'ın içkiye ve afyona olan düşkünlüğü de özellikle vurgulanır.²⁸³ Tarihî kaynaklarda II. Bayezit için verilen bilgilere bakıldığında, bu padişahın hayatının iki devreye ayrılması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre şehzâdelik hayatıyla saltanatının ortalarına kadar zevk, sefa, eğlence, içki ve afyon macunuyla vakit geçiren II. Bayezit, daha sonrasında ise bu kötü alışkanlıkları tamamen terk ederek ibadetle meşgul olmaya başlamıştır.²⁸⁴ Yazarın kendi bakış açısını somutlaştırmak için eserinde II. Bayezid'in hayatının ilk safhasını merkeze aldığı rahatlıkla ifade edilebilir. Ancak M. Turhan Tan'ın II. Bayezit için sık sık kullandığı “deli” nitelemesinin, tarihî kaynaklarda bir karşılığı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Eserde, Sultan II. Bayezit istisna edilirse 15. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne çeşitli unsurlar vasıtasıyla genel anlamda olumlu ve övücü bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar eserin son kısımlarında, Cem Sultan'ın sürgün olarak gittiği/gönderildiği her yerde gördüğü üstün itibar ve değere atıfta bulunarak bu genel bakış açısını somut olarak ortaya koyan bazı değerlendirmelerde de bulunur. Osmanlılığa/Türklüğe dair son derece hamasî bir tonda, bizzat yazar tarafından kullanılan şu ifadeler bu bağlamda son derece dikkat çekicidir:

²⁸¹İnalçık, *Devlet-i Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klâsik Dönem 1302-1606: Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, s. 116.

²⁸²İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5. b., C. II., Ankara, TTKB, 1988, s. 161.

²⁸³“Fâtih'in oğlu, Yavuz'un babası olup iki büyük arasında bir küçük vecizesiyle şahsiyeti mükemmelen tarif olunan Beyazıt, Osmanoğulları içinde deliliği ilk olarak görülen adamdır. Bir taraftan bol afyon ve bol şarap yutan, bir taraftan da sofuluğa bel bağlayan bu adamın deliliğini gösteren iki meşhur hikâye vardır.” Turhan, *a.g.e.*, s. 90.

²⁸⁴Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 246.

“Avrupa, orta zamanda din gürültülerine boğularak Şark’ı ve Şark’ın ezeli ve ebedi timsali olup asırlarca Garb’ı aydınlatan Türk’ü unutmıştu. Türk’lerin on dördüncü asırda Rumeli’ye geçmeleriyle bu unutuluştan kurtulundu. Türk adı, İsa’nın ismini de bastıran bir hâkimiyetle, her Avrupa’lının yüreğinde yer tuttu. Artık herkes Türk’ü düşünüyordu ve her hâdisede Türk’ün hayalini görüyordu. Bu << Türk’ü düşünme >> haleti şuur üzerinde o kadar büyük bir tesir yapmıştı ki zelzeleyi, Türk süvarisinin toprakları sarsmasına hamledenler görülmüyordu.” (s. 191)

Feridun Fazıl Tülbentçi’nin yazdığı, ilk olarak 1959 yılında yayımlanan *Cem Sultan* adlı eserde; Fatih Sultan Mehmet’in küçük oğlu, talihsiz Osmanlı şehzadesi Cem Sultan ile ailesinin mücadele dolu hayatı anlatılmaktadır.

Sefere çıkan ve Gebze yakınlarda konaklayan Osmanlı ordusunun başında bulunan Fatih Sultan Mehmet, hastalığının kötüleşmesinin ardından vefat eder. Tülbentçi, Fatih Sultan Mehmet’in ölüm hadisesinden önce İstanbul’u fetheden ve bu nedenle Batılı kaynaklarca “Büyük Türk/Grand Turco” olarak adlandırılan Osmanlı devletinin yedinci padişahına askerî açıdan olumlu bir şekilde yaklaşır ve şu ifadeleri kullanır:

“Maltepe’den Gebze’ye kadar uzanan ovanın her tarafı askerlerle ve çadırlarla dolmuş, taşmıştı. O zamana kadar misli görülmemiş muazzam topraklarla teçhiz edilmiş olan Osmanlı ordusunun mevcudu yüz binleri aşırıyordu. Fatih Sultan Mehmet’in renkli şeritlerle ve altın sırmalı saçaklarla süslü kırmızı çadırı Tekfur Çayırı mevkiinde kurulmuştu.”²⁸⁵

Özellikle teknik ve büyüklük bakımından Osmanlı ordusunun geldiği seviyenin altını bu sözlerle çizen yazar, sonrasında Sultan Mehmet’in saltanat yıllarını över ve bakış açısını genişleterek söz konusu döneme dair olumlu bakış açısını genelleştirir:

“Tanrı Sultan Mehmet’e on senecik daha ömür ihsan etseydi, cihan tarihinin istikametini belki de baştanbaşa değiştirecekti.

29 Mayıs 1453’te şanlar ve şerefler içinde İstanbul’a girerek Ortaçağ’a nihayet veren Hazreti Fatih, otuz yıl süren saltanatında, ordusunu zaferden zafere koşturmuş, ancak asırlara sığacak fetihler yapmıştı. İki imparatorluk, on dört devlet ve iki yüz şehir zapt etmişti.” (s. 12–13)

Padişahın beklenmedik vefatından hemen sonra Veziriazam Karamanî Mehmet Paşa divanı toplayarak üyeleri son durumdan haberdar eder. Veziriazam aynı zamanda Amasya’da bulunan Rum Eyalet Valisi Şehzade Bayezid’e de haberci gönderir. Bununla birlikte Karamanî Paşa, Konya’da bulunan Şehzade Cem’e gizli olarak haber vermeyi de bir görev bilir. Çünkü kendisi tahta Şehzade Cem’in geçmesini istemektedir.

Bu noktada yazarın Karaman Sancak Beyi olan Cem Sultan’a son derece olumlu yaklaştığı ve adı geçen şehzade için övgü dolu ifadeler kullandığı görülmektedir. Buna göre Cem Sultan, sarayının kapılarını ilme, sanata, dine, ilim-din adamlarına ve sanatkârlara açan

²⁸⁵ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Cem Sultan*, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 2008, s. 5. (Alıntılar bu baskıdandır.)

değerli bir şair olmasının yanında²⁸⁶ hem Arap edebiyatı ile Acem edebiyatında yetenekli hem de Rumca ve İtalyancada beceriklidir. Yazar bu yönlerden Cem Sultan'ı babasına benzetir ve ikisini de bu bağlamda mukayese eder. Böylece hem babasına hem de oğluna olumlu ve yüceltici bakış açısını ortaya koymuş olur:

“Cem Sultan, artık çocukluktan çıkıyor, delikanlılık çağına giriyordu. Bedenen olduğu kadar fikren de süratle inkişaf ediyordu. Güzel şiirler yazıyor. Arap ve Acem edebiyatında büyük bir istidat gösteriyordu. Coğrafya ve heyet ilmine de merak sarmış, bu mevzuda üstat sayılan bazı kimseleri Konya'ya davet etmişti. Rumca ve İtalyanca da çalışıyor, bilhassa Alfonso'dan pek istifade ediyordu.” (s. 31)

“Cem Sultan, bu bakımdan babası Fatih Sultan Mehmet Han'a çok benziyordu. Fatih de ilim ve din adamlarına aynı saygı ve müsamahayı gösterirdi. Onları vezirlerinden üstün tutar, nazlarını çeker, serbest hareketlerine ses çıkarmazdı.” (s. 32)

Yazar ayrıca Cem Sultan'ın fiziksel özelliklerini kabaca tasvir ederek, ne kadar usta bir asker olarak yetiştirildiği konusunda da belli başlı bilgiler verme gereğini hisseder:

“Cem, on sekiz yaşına bastığı zaman akranları ile mukayese edilemeyecek kadar gürbüz bir delikanlı olmuştu. Her türlü silahı maharetle kullanıyor, güzel ata biniyor, eski lalası gibi savurduğu oklar hedefine mutlak isabet kaydediyordu. Gürz sallamakta emsalsizdi. Sultan Alâeddin'in Konya ve Larende'deki gürzlerini birkaç okkalık halkalar ilave ederek ağırlaştırmıştı. Onları serbestçe kullanıyor, acı bir kuvvete malik olduğunu gösteriyordu. Uzunca boylu, geniş omuzlu, şahin burunlu idi. Gözleri biraz şehla idi. Güzel sayılmazsa bile sevimliydi.” (s. 33)

Yazarın altını kalın çizgilerle çizmeye çalıştığı bu dikkat çekici özelliklere rağmen yeniçeriler, ulema ve vezirlerin büyük çoğunlu saltanatın Şehzade Bayezid'in hakkı olduğu görüşündedirler. Nitekim İstanbul'daki siyasî boşluktan yararlanan yeniçeriler bir isyan çıkartarak Cem Sultan taraftarı olan veziriazamı katlederler. Bu hadisede veziriazamlık makamında gözü olan İshak Paşa'nın da rolü bulunmaktadır. Ayrıca Bayezid taraftarları Şehzade Cem'e gönderilen habercinin de yolunu kesmişler ve Konya'ya ulaşmasını engellemişlerdir. Bütün bu girişimler Bayezid için olumlu sonuçlar doğurmuş ve kardeşi Cem'den önce İstanbul'a ulaşmasını sağlamıştır. Yazarın, Cem Sultan'dan önce İstanbul'a ulaşmasına yardımcı olunan Şehzade Bayezid hakkındaki düşüncesi ise olumsuzdur. Zira Cem Sultan'ın olumlu özelliklerine karşılık Şehzade Bayezid'in bazı olumsuz özellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Eserin henüz başlarında yer alan şu ifadeler Bayezid için ortaya konulan olumsuz ve değersizleştirici bakış açısının somut bir göstergesidir ve yazarın, eserin kurgusunu oluştururken hangi şehzadenin tarafını tuttuğunu net bir şekilde göstermektedir:

²⁸⁶Yazarın romanda Cem Sultan'a olan kendi olumlu bakış açısı çerçevesinde özellikle vurguladığı bu husus tarihi kaynaklarda da bütün açıklığıyla yer almaktadır. *“Sultan Cem, babası Fatih ve ağabeyleri II. Bayezid'le Şehzâde Mustafa gibi şairdi. Şairlikte hepsini geçmiştir. Türkçe ve Farsça 2 Dîvân'ı vardır.”* Geniş bilgi için bkz. Öztuna, a.g.e., s. 173.

“Bayezid, zevk u safaya kendisini fazlaca kaptırmıştı. Maiyeti halkından bulunan Mahmut ve Müeyyetzâde Abdurrahman gibi bazı fena kimselerin teşviki ile afyon ve berş kullanmaya başlamıştı. Lalası Fenarizâde Ahmet Bey’in ısrarlarına ve yalvarmalarına rağmen bu muzır ve çirkin itiyattan vazgeçmemişti. Nihayet büyük şehzadenin bu hali babasının kulağına kadar gitmişti. Müteessir olan Fatih, Fenarizâde’ye bir hükmü şerif yollamak zorunda kalmış, oğlunun bu fena illetten vazgeçirilmesini ve teşvik edenlerin de şiddetle cezalandırılmasını emretmişti.” (s. 39)

Bununla birlikte yazarın vakaların ilerlemesine paralel olarak iki şehzadeye daha objektif olarak yaklaşmaya başladığı görülür. Hem Şehzade Bayezid’in hem de Şehzade Cem’in birbirlerine kıyasla hâkim özelliklerinin ortaya konulması bu noktada dikkat çekicidir:

“Her iki şehzadeyi görmüş ve tanımış olan haksever kimseler, şu mukayeseyi yapıyorlardı: Bayezid kardeşine nazaran daha malumatlı ve daha tecrübeliydi. Bu üstünlük aralarındaki yaş farkından da geliyordu. Mütedeyyin, yumuşak başlı, sakin, merhametli ve müsamahakârdı. Harpten ve kan dökmekten hoşlanmazdı. Fütuhât emelleri yoktu.

Cem ise, meşrep ve incelik bakımından ağabeyinden çok daha sevimliydi. Aynı zamanda iradesi kuvvetli, azimli, metin ve cesurdu. Gürbüz ve gösterişliydi. Hassas bir ruha malik olmasına rağmen harpten hoşlanırdı. Hiddet ve şiddet bakımından biraz babasına benzerdi.” (s. 67–68)

Nispeten tarafsız olan bu yaklaşım yavaş yavaş Şehzade Bayezid lehine bozulmaya başlar. Zira Şehzade Bayezid babasının sert ve kat’i ihtarlarını dinlemiş, keyif veren uyuşturucu maddeleri kullanmayı bırakmıştır. Ayrıca yaşam tarzında da önemli değişiklikler yapmış ve buna bağlı olarak din adamları ile âlimlere saygılı bir tavır takınmaya başlamıştır. Yazar bunları vurgularken Şehzade Bayezid’in tahta daha yakın olduğunu okuyucuya sezdirmek ister gibidir:

“... Bayezid’in, ibadetle vakit geçirmesi, etrafında hacıları, hocaları, şeyhleri ile tarikat mensuplarını toplaması, İstanbul’da ve hatta Karaman eyaletindeki hocalara maddi yardımlarda bulunması ve onlarla yakından temas sayesinde din adamlarının önemli bir çoğunluğunu kendisine bağlamıştı. Bunlara sarayının bütün kapıları açıktı, ilmi değerlerine bakmadan hürmet ve itibar gösteriyor, mütalaalarını alırken:

— İrşadınıza muhtacım, bizleri tenvir buyuruyorsunuz, diyerek gururlarını okşar, başköşede yer gösterirdi.” (s. 69)

Kendi aleyhine gelişen hadiseleri sonradan öğrenen Cem hiç vakit kaybetmeden askerleri ve mahiyetiyle birlikte payitahta doğru yürüyüşe geçer. Fakat tahta geçebilmek için geç kalır. Zira artık sekizinci Osmanlı sultanı olan II. Bayezid, tahtın yeni sahibi olmuş ve ilk icraat olarak veziriazamlığa İshak Paşa’yı seçmiştir. Yeni padişah payitahtta bulunan oğlu Korkut’u Manisa’ya sancak beyi olarak tayin ederken, Cem ‘in oğlu Oğuz Han’a dokunmaz ama saraydaki mecburi ikametini devam ettirir. Sultan Bayezid’in bu tavrı eserde son derece olumlu ve yüceltici bir şekilde ortaya konulmakta, kanunların gereken durumlarda kardeş katline izin vermesine rağmen padişahın ne kadar merhametli davrandığının altı çizilmektedir:

“Bazı müfsitler, Oğuz Han’ın ortadan kaldırılması tavsiyesinde bulunmuşlardı. Bayezid, buna yanaşmamış, biraderinin saltanat hırsına, bir de intikam hissinin ilavesini arzu etmemişti.

— Onun ne günahı var. Ben Allah’tan korkarım, demişti.

Zalim değildi, kan dökmekten hoşlanmazdı. İçinde hakikaten Allah korkusu vardı. Kanunnamede kardeş katline rıza gösteren açık bir madde bulunmasına rağmen, hakkına razı olduğu takdirde Cem için de böyle bir şey düşünmüyordu.” (s. 87)

İstanbul’a yetişemeyen Şehzade Cem bunun üzerine istikametini değiştirerek Bursa’ya gelir. Cem’in Bursa’da sultanlığını ilan ettiğinin duyulması üzerine Sultan Bayezid derhal ordusuyla Bursa’ya hareket eder. İki kardeşin ordusu Yenişehir Ovası’nda karşı karşıya gelirler. İki kardeşin bu savaştaki tutumu ve savaşma tarzlarındaki farklılık yazar tarafından özellikle vurgulanır. Yazar bunu yaparken eserin başından beri takındığı tutumdan vazgeçmeyerek yine Şehzade Cem’i askerî açıdan ağabeyine üstün tutar. Bu tavır askerî yeterlilik ve cesaret bakımından talihsiz şehzadeye olanolumlu ve destansı bakış açısını da somutlaştırmaktadır:

“Bayezid, ordusunun kumandasını babasının serdarı Gedik Ahmet Paşa’ya emanet etmişti. Hâlbuki Cem, her tarafa yetiştiriyor, askerinin şecaatini arttırıyor, elinden gelen bütün gayreti gösteriyordu.

— Koman kurtlarım, atılın şehbazlarım! Naraları Yenişehir Ovası’nda akislere neden oluyordu. Askerlik bakımından biraderine faik olduğunu gösteriyordu.” (s. 109)

Fakat bütün bu çabasına rağmen Cem Sultan savaşı kaybeder. Mücadeleden II. Bayezid galip çıkınca Cem Sultan önce Konya’ya orada da tutunamayınca Mısır’a gider. Cem Sultan ve ailesinin Konya’dan ayrılırken gördükleri ilgi, bu talihsiz Osmanlı şehzadesine halkın sevginin de ne kadar büyük olduğunu gösterir niteliktedir. Bu noktada yazarın “halkın sevgilisi” olarak da nitelediği Cem Sultan’a olan genel olumlu bakış açısının farklı bir tezahürünü ortaya koyan şu ifadeleri - belki sarayın ve bürokratların değil ama - halkın büyük ölçüde desteğini kazanan bir şehzadenin durumunu özetlemektedir:

“28 Haziran Perşembe günü, Karaman eyaletinin merkezi Konya, tarihin en ıstıraplı günlerinden birini yaşıyordu. Cem Sultan, ailesi efradını alarak kırk kişilik kapı halkı ile beraber ayrılıyordu. Yedisinden yetmişine kadar sokaklara dökülen Konyalılar:

— Bizleri nerelere koyar gidersin?

— Cemim, sultanım, efendim bizleri kimlere emânet edersin!

— Bizi öksüz koma, gitme! Feryatları, çığlıklar ve gözyaşları arasında Fatih Sultan Mehmet’in talihsiz şehzadesini uğurluyorlardı. Halk da halkın sevgilisi Cem de ağlıyordu.” (s. 122)

Memluk Sultanı Kayıtbay, ülkesine gelen Cem Sultan’a özel bir itibar gösterir. Çünkü ayağına kadar gelen bu Osmanlı şehzadesi, kendisi için gerektiğinde Osmanlı Devleti’ne karşı

kullanılabilecek olan önemli bir tehdit unsurudur. Cem Sultan Mısır'da da Konya'dakine benzer bir sevgi ve hürmet görür. Yazar bu durumu şehzadenin asil karakteri ile samimi tavırlarına bağlayarak hem olumlu bakış açısını sürdürür hem de Konya'daki ilginin tesadüf olmadığını göstermiş olur:

“Sultan Cem, asil ve samimi tavırları ve hareketleriyle Mısır devlet ve saray erkânının olduğu kadar halkını da teshir etmişti. Kahireliler, şehzadenin geçtiği ve geçmesi muhtemel olan yerlerde, hürmet ve muhabbetlerini her vesile ile izhar ediyorlardı. Şerefine saraylarda, bağlarda ve bahçelerde ziyafetler ve eğlenceler tertip olunuyordu.” (s. 136)

Mısır'da bulunduğu süre içerisinde Mekke'ye giderek Hac görevini yerine getiren Cem Sultan, Karamanoğlu Kasım Bey'in davetiyle tekrar Anadolu'ya geçer. Cem Sultan Mekke'de bulunduğu süreçte tanınmış Türk bilginlerinden Hasan Mahmut Bayati ile de görüşür. Bu görüşme sırasında Cem Sultan'ın Türk ve Osmanlı tarihine ilişkin söyledikleri son derece dikkat çekicidir. Bu sözler Cem Sultan'ın Türk tarihine olan ilgisini ve millî kimlik açısından ne kadar bilinçli olduğunu ortaya koymaktadır. Şehzadenin tespitleri Hasan Mahmut Bayati'yi o kadar etkiler ki, Bayati şehzadeyi kıramaz ve şehzadenin söylediklerini temel alarak Osmanlı tarihiyle ilgili olarak *Câm-ı Cem Âyin* adlı eserini kaleme almaya başlar. Yazarın Cem Sultan'a olan olumlu ve yüceltici bakış açısını gösteren bu kısım şu ifadelerle esere yerleştirilmiştir:

“Söz döndü dolaştı. Türk tarihine intikal etti. Cem, Osmanoğulları'nın Oğuz Han neslinden geldiğini söyledi:

— Ben, dedi, Türk olmakla en büyük iftiharını duyarım.

Oğluna, bundan dolayı Oğuz Han adını verdiğini açıkladı. Bu mevzuda acele ve muhtasar bir risale kaleme alması ricasında bulundu. Bayati, Şehzade'yi kırmadı. Osmanlı nesebini Oğuz Han'a çıkaran Câm-ı Cem Âyin adlı meşhur eserini bir hafta gibi kısa bir zamanda vücuda getirdi.” (s. 139)

Karamanoğlu Kasım Bey, Cem'le birlikte hareket ederek II. Bayezid'e karşı koymak arzusundadır. Fakat bu ittifak da istenen sonucu vermeyince Cem Sultan'ın bir sonraki iltica durağı Rodos Ada'sı olur. Rodos şövalyelerinin üssü olan adada Cem Sultan, Sen Jan tarikatının önderi olan D'aubusson'dan ve ileri gelen kumandanlardan epeyce itibar görür. Rodos şövalyeleri de Cem Sultan'ı gerektiğinde Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılabilecek güçlü bir koz olarak görmektedirler. Bu süreci yakından takip eden Osmanlı sultanı, şövalyelerden Cem Sultan'ı geri ister ve bu isteğin yerine getirilmemesi durumunda zora başvuracağını bildirir. Bundan ürken şövalyeler Cem Sultan'ın Fransa'ya nakledilmesini sağlarlar. Yazarın bu noktada şövalyeler arasında bulunan Kastil Şövalyesi Don Alvaro'ya söyletmiş olduğu şu ifadeler, aslında şövalyelerin II. Bayezid'ten çok donanımlı vezirlerden

ve cesur askerlerden korktuklarını ortaya koymaktadır ki; bu durum aynı zamanda II. Bayezid'e askerî açıdan olumsuz bir yaklaşımın da ürünü olarak yorumlanabilir:

“Merlo'dan sonra Kastil Şövalyesi Don Alvaro söz aldı. Aynı endişeleri o da ortaya attı:

— *Sultan Bayezid, belki harpten hoşlanmayan ve hatta korkan bir hükümdardır. Fakat babasının harpçi veziri ve kumandanları halâ sağ ve hizmettedir. Onların tahrik ve teşvikleri padişahı böyle müthiş bir maceraya sürükleyebilir. Ne yalan söyleyeyim, bunu düşündükçe ürperiyorum.”* (s. 167)

Cem Sultan'ın Fransa'ya nakledilmesi Padişah II. Bayezid'i çok sinirlendirir. Cem Sultan'ın yakalanması için gerekli hassasiyeti göstermedikleri gerekçesiyle hem babası Fatih Sultan Mehmet döneminin önemli paşalarından olan Gedik Ahmet Paşa'yı idam ettirir hem de Veziriazam İshak Paşa'yı azlederek Selanik'e sürgün eder. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'in padişahlığının devam ettiği dönemde, 1480 yılında Napoli krallığının elinde bulunan Otranto'nun fethedilmesinde büyük bir rol oynayan Gedik Ahmet Paşa'nın akıbeti son derece dikkat çekicidir. Zira eserde, Rodos şövalyeleriyle anlaşma zemini arayan ve Venediklilerle barış anlaşmasını yineleyen II. Bayezid'e en büyük eleştiri yine Gedik Ahmet Paşa'dan gelmiştir. Yazarın II. Bayezid'e, hem Gedik Ahmet Paşa'nın ağzından hem de kahraman-anlatıcı vasıtasıyla, - padişahı babasıyla da mukayese etmek suretiyle - askerî ve idarî yönden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı görülür:

“Gedik Ahmet Paşa, şövalyeleri sevmez ve onlara katiyen itimat etmezdi.

— *Derya eşkiyaları, derdi.*

Rodos beyliğine büyük bir devlet muamelesi yapılmasını ve tavizler verilmesini bir türlü hazmedememişti. Bir gün vezirlerin de huzurunda ağzını açmış, gözünü yummuş, ileri geri konuşmuştu.

— *Devletin şerefi pâyimal oldu, demişti.*

Buna benzer cesurane ve şiddetli bir tenkidi de Osmanlı-Venedik Antlaşması'nın yenilenmesi münasebetiyle yapmış, padişahı kızdırmıştı. Her sene alınmakta olan on bin duka altını vermeden vazgeçilmesini Bayezid'in yumuşaklığına ve aczine vermişti. Fatih Sultan Mehmet Han başını kaldırsaydı da devletin ne hallere düştüğünü görseydi.” (s. 224)

“Gedik Ahmet Paşa, iki kardeşi de yakından tanımak fırsatını bulmuştu. Cem'in daha yüksek meziyetlere sahip olduğunu görmüş anlamıştı. Fakat İtalya'dan döndükten sonra Bayezid'i meşru bir hükümdar olarak tahtta bulmuş, sadakatle arzı hizmet etmişti.” (s. 225)

Bununla da yetinmeyen II. Bayezid daha evvel dokunmadığı Cem Sultan'ın oğlu Oğuz Han'ın da idam emrini verir. Oğlunun idam edildiği haberiyle yıkılan Cem Sultan'ın Fransa'dan sonraki adresi İtalya'nın Roma şehri olur. Cem Sultan, Fransa'da olduğu gibi İtalya'da da büyük bir ilgi ve sevgiyle karşılanır. Fransa'nın Nis şehrinde Cem Sultan'ı

görmek için insanlar birbirlerini ezmişler, << yaşasın Sultan Cem >> nidalarıyla etrafı inletmişler, sokaklarından vakur bir şekilde, mahiyetiyle geçen talihsiz Osmanlı şehzadesini çiçek yağmuruna tutmuşlardır. Yazar buna benzer bir tabloyu Roma’da da tekrarlar ve gerek Cem Sultan’a gerekse de babası Fatih Sultan Mehmet’e olan olumlu bakış açısını yansıtan şu ifadelerle Roma’daki karşılamayı tasvir eder:

“1453 Mayısında İstanbul’u fethederek Doğu Roma İmparatorluğu’nun bin yıllık tarihine son veren ve büyük Türk İmparatorluğunu kuran Fatih Sultan Mehmet Han’ın oğlunu görmek için sabırsızlanan halk, sabahın erken saatlerinden itibaren Roma sokaklarını doldurmuş, taşırılmıştı.” (s. 287)

Cem Sultan Roma’da papalığın gözetimi altında belli bir süre esaret hayatı sürer. Fakat esaret hayatı Cem Sultan’ın karakterinde herhangi bir bozulmaya yol açmaz. O dinine bağlı bir Müslüman olmakla birlikte büyük ve şanlı bir imparatorluğun vârislerindedir. Yazar, Cem Sultan’ın bu bilinçli tavrını ve dik duruşunu son derece olumlu bir şekilde ele alarak, eserin sonunda da Cem Sultan’a olan yüceltici bakış açısını devam ettirir:

“Katolik âleminin en büyük reisi olan Papa’nın huzuruna giren kralların bile ayağını öptüklerini söylediler. Kendisinin hiç olmazsa dizini öpmesi ricasında bulundular. Cem, bu teklifi reddetti. Ne kavuğunu başından çıkarır ne de el ayak öperdi. Dini bütün bir Müslüman’dı. Mağfiret için Papa’ya ihtiyacı yoktu.

— Ölüme razı olurum, dedi fakat dinime ihanet etmem ve zarar verecek şeyleri işlemem. Ben aranızda ahd ü peyman üzerine gelmiş bir garibim. Bunca zamandır, beni zulüm ile hapsedtiniz, sonra da seni Papa davet eyledi, diyerek buraya getirdiniz.” (s.288–289)

Papa VI. Aleksandır, Sultan Bayezid ile haberleşerek Cem Sultan için kendilerine ödenen tahsisatın arttırılmasını ister. II. Bayezid buna olumlu karşılık verir. Ancak bu sırada Roma, Fransızlar tarafından işgal edilir. Fransa Kralı VIII. Charles, Cem Sultan’a özel ihtimam gösterir ve yanına alarak Napoli’ye doğru hareket eder. Bu Cem Sultan’ın son yolculuğu olur. Yolda hastalanan Osmanlı Devleti’nin talihsiz şehzadesi Napoli’de vefat eder.²⁸⁷

Eserdeki vakalar 1481–1495 yılları arasında gerçekleşmektedir. Eserde bu zaman dilimi içerisinde yer verilen Fatih Sultan Mehmet’in vefatı, iki şehzadeye de haber gönderilmesi, iki kardeşin ordusuyla Yenişehir Ovası’nda karşı karşıya gelmeleri, Cem

²⁸⁷ Bu ölümün sebebinde tarihçiler ortak bir paydada buluşmuş gözükmektedirler. Cem Sultan’ın vefat hadisesi için İ. H. Uzunçarşılı “Cem’in ölümü hakkında muhtelif tefsirler varsa da bunlardan kabule şayan olanı Fransa kralına teslim edilmeden evvel Papa Aleksandr Borjiya tarafından zehirletirilmiş olmasıdır. Esaret hayatı on üç sene sürmüştür” derken Yılmaz Öztuna da “Talihsiz adam uzağa gidemedi. 13 seneden beri mevkuf bulunduğu İtalya’nın havası, aydınlığı, göğü ve belki de hayranı olan ve şerefine şenlik yapan Fransız ordusunun taşkınlığı, ona uğursuzluk getirdi. Umumi kanaat altıncı Alessandro’nun, gerek intikam kastıyla (VIII. Charles’dan), gerekse Sultan Bayezid’den para koparmak için, onu zehirleyerek krala teslim ettiği merkezindedir.” demektedir. Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı,a.g.e., s. 174./Öztuna,a.g.e., s. 166.

Sultan'ın Konya, Mısır, Rodos Adası, Fransa ve Roma'ya gitmesi/gönderilmesi, Cem Sultan'ın oğlu Oğuz Han'ın idamı ile Fransa kralının gözetiminde Napoli'ye doğru yol alırken Cem Sultan'ın vefat etmesi gibi belli başlı hadiseler tarihî kaynaklardaki bilgilerle birebir uyum göstermektedir.²⁸⁸ Olayların akışında yer alan şahısların büyük çoğunluğu da yine tarihî gerçekliği olan şahsiyetlerden seçilmiştir. Bu şahsiyetlerden en önde gelenleri arasında Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Cem Sultan, Şehzade Korkut, Şehzade Oğuz Han, Gedik Ahmet Paşa, Karamanî Mehmet Paşa, İshak Paşa, Şeyhülislam Molla Gürâni, Hadım Ali Paşa, Mesih Paşa, Davut Paşa, İskender Paşa, Papa VIII. İnosan ile VI. Aleksandr (Rodrick Borciya), Fransa Kralı VIII. Charles, Mısır/Memluk Sultanı Kayıtbay, Macar Kralı Matyas Korven ve Rodos Meclisi Başkanı D'Aubbusson yer almaktadır. Eserde coğrafi mekânların, olayların akışına paralel olarak giderek genişlediği ve 15. yüzyılın sonu itibariyle Osmanlı Devleti'nin nerelere kadar etki edebildiğini gösterecek şekilde ortaya konulduğu görülür. Coğrafi gerçekliği bulunan bu mekânlardan İstanbul, Konya, Bursa, Yenişehir, Mısır, Rodos Adası, Edirne, Fransa/Nis şehri, Roma ve Napoli ön planda gelmektedir.

Eserdeki vakaların tarihi kronolojiye uygunluğu, şahıs kadrosunun genel olarak tarihî gerçekliği bulunan şahsiyetlerden seçilmesi ve mekânların coğrafi gerçekliğinin bulunması eserin, okuyucunun gözündeki inandırıcılık seviyesinin artmasını sağlamaktadır. Fakat bu özellikler aynı zamanda eserin kuru ve didaktik bir yapı üzerine kurulduğunu da göstermektedir. Yazar bu kuru ve didaktik yapının eseri sıkıcı hale getirmesini önlemek için hem Cem Sultan'ın hayatının trajik ve dramatik boyutlarını öne çıkarır hem de bu talihsiz Osmanlı şehzadesinin sürgünde yaşadığı aşklara - biraz da muhayyilesinin gücünü kullanarak - eserinde yer verir. Cem Sultan olayların akışı içerisinde Sen Jan Tarikatı Başkanı D'Aubbusson'un yeğeni Mari, Fransız Kontes Jozefin ve Baron Jak'ın kızı Helene ile ilişkide bulunur. Başvurduğumuz tarihi kaynaklarda muhtemelen diğerlerine göre daha önemli görülen Cem Sultan-Helene aşkı zikredilmektedir. Tarihi gerçekliği bulunan Helene, Baron Jean de Sassenage'nin kızıdır.²⁸⁹ Eserde Feridun Fazıl Tülbentçi'nin Fatih Sultan Mehmet'e ve Cem Sultan'a genel olarak olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı; II. Bayezid'e ise daha mesafeli, tarafsız ve zaman zaman da olumsuz olarak yaklaştığı görülmektedir. Yazarın Fatih

²⁸⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 162-175.

²⁸⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.172.

Sultan Mehmet için ortaya koyduğu tavrın tarihî kaynaklarda yer alanlarla birebir örtüştüğü görülmektedir.²⁹⁰

Cem Sultan'ın ele alınışında da bu bağlamda pek farklılık görülmemektedir. Zira tarihî kaynaklarda Bayezid'in bilgi seviyesi bakımından daha üstün olmakla birlikte Cem Sultan'ın daha sevimli, aynı zamanda daha cesur, dinamik, atak olduğu vurgulanmakta ve Fatih Sultan Mehmet'in de Bayezid'e kıyasla Cem'i daha çok sevdiği ifade edilmektedir.²⁹¹

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin II. Bayezid'e olan mesafeli ve olumsuz bakış açısının da tarihî gerçekliğe uygun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim İ. H. Uzunçarşılı II. Bayezid için şu kaydı düşmektedir:

“Sultan Bayezid ecdadına ve babasına nispetle daha az cevval idi. Spandoni'nin bir Venedik raporundan alıp naklettiğine göre Bayezid, sükûn ve rahatı severdi. Bayezid'in hayatını iki devreye ayırmak lazımdır: Biri şehzadelik hayatıyla saltanatının ortalarına kadar olan devri; ikincisi de buradan ölümüne kadar geçen zamandır; bu iki hayat devresi birbirinden tamamen ayrı ve birbirine zıttır.

Şehzadelik devri Amasya'daki yârânı ile zevk ve safa ve îş u nûş âlemleriyle geçmişti; bu tarihlerde kendisi uyuşturucu maddelerden afyon macunu da kullanmıştı.

(...)

... hükümdar olduktan sonra bir müddet daha içki âlemleri tertip etmiş ve sonra tamamen terk ile ibadetle meşgul olmuş ve bu hali ömrünün sonuna kadar devam ederek devlet idaresini vezirlerinin ve bilhassa ikinci defa Veziriazam Hadım Ali Paşa'nın eline bırakmıştır.”²⁹²

Sonuç olarak yazarın, bu eserinde Fatih Sultan Mehmet ve Cem Sultan'a askerî, idarî ve kişilik bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı görülürken, II. Bayezid'i ise aynı yönlere daha olumsuz bir şekilde ele aldığı görülmektedir. II. Bayezid özellikle padişahlığının belli bir dönemine kadar kötü alışkanlıklarıyla ön plana çıkarılırken, saltanatının tümünde de fazla sakin, tutuk, çekingen ve kardeşine göre daha az cesur bir karaktere sahip olarak tasvir edilmiştir. Tarihî kaynaklarda bu dönem ve şahsiyetlerle ilgili bilgilere bakıldığında, yazarın eserde çizmiş olduğu tabloya benzer bir manzara ile

²⁹⁰“1451'de yirmi bir yaşında üçüncü defa Osmanlı hükümdarı olan Sultan II. Mehmed İstanbul'u fethedip bin yüz yıllık Şarkî Roma İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak bihakkın Fatih unvanını aldığı gibi yüksek kabiliyet ve dehasıyla dost ve düşmana kudretini teslim ettirmiş büyük bir devlet reisi idi. Fatih Sultan Mehmed 886 H. (1481 M.) tarihine kadar otuz sene padişahlık etmiş bizzat yirmi beş seferde bulunmuştur. Yıl oldu ki sefere gitti, sefer oldu ki iki üç seferi bir yılda yaptı. Mevcut Osmanlı mülküne on sekiz iklim kattı. Anadolu'da da bir Hıristiyan devleti bırakmadı. Bosna da dâhil olmak üzere Balkanları tamamen ele geçirdi. Yirmi üç yaşında İstanbul fatihi olan Sultan Mehmet azim ve irade sahibi, temkinli ve verdiği kararı mutlak surette tatbik eden bir şahsiyetti.” Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 144.

“Fatih'in 49 yaş gibi pek faal bir derecede ölmesi, şüphesiz Türk tarihinin büyük felaketlerinden biridir. Bir müddet daha yaşadığı takdirde dünya tarihinin akışı, hatta dünyanın bugünkü coğrafyası şüphesiz değişecekti” Geniş bilgi için bkz. Öztuna, a.g.e., s. 126.

²⁹¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 161.

²⁹² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 245-246.

karşılaştığını söyleyebiliriz. Fakat II. Bayezid için ortaya konulan bu algının, eserde genel anlamda Osmanlı Devleti'ne yöneltilen olumlu ve yüceltici bakış açısını pek fazla etkilemediği ve Fatih Sultan Mehmet döneminde başlayan yükselişin II. Bayezid döneminde de yavaşlayarak da olsa devam ettiğinin, eserin satır aralarından hissettirildiğini ifade etmemiz yanlış olmayacaktır.

Bekir Büyükarkın'ın yazdığı, ilk olarak 1966 yılında yayımlanan *Suların Gölgesinde* adlı eser Osmanlı denizcilik tarihinden ilham alarak oluşturulmuştur. Romanda Osmanlı padişahlarından Fatih Sultan Mehmet döneminde denizlerde büyük kahramanlıklar göstermiş, devlete hizmet yolunda kolunu ve bacağına yitirmiş olan Kurt Ahmet Reis'in, kendisinden sonra denizlerde büyük başarılar kazanmaya devam eden dört oğlunun maceraları anlatılmaktadır. Vakanın gelişiminde ön planda yer alan karakter ise Kurt Ahmet Reis'in büyük oğlu Kurtoğlu Muslihittin'dir.

Yazar daha eserin başında kullandığı ifadelerle Kurtoğlu Muslihittin'e nasıl bir bakış açısıyla yaklaştığını/yaklaşacağını net bir şekilde gösterir:

“Akdeniz’de yıllar yılı sönmek bilmeyen bir güç ve azimle yelken şişiren, Rodos’tan İskenderiye’ye, Afrika sahillerinden Septe’ye, İspanya kıyılarından Venedik’e kadar etrafı kasıp kavuran, düşmanlarını rüyalarında bile terleten, kadınların sevgilisi, zayıfın, fakirin dostu, kuvvetlinin ve âdilin hayranı Kurdoğlu Muslihittin Reis kimdi? Kinini, çoşup taşan duygularını, kuvvet ve cesaretini nereden almıştı?”²⁹³

Vaka, Kurtoğlu Muslihittin'in sözlüsünü taşıyan geminin Rodos şövalyeleri (Sen Jan şövalyeleri) tarafından Akdeniz’de batırılmasıyla başlar. Bu olay üzerine Kurt Ahmet Reis eşi Dur kadını dinlemeyerek, belli bir yaşa gelmiş olan dört oğlunu da Akdeniz’e çıkarma kararını verir. Kurtoğlu Muslihittin kardeşleri Mustafa, Muzaffer ve Murat ile birlikte hem kendi intikamını almak hem de Rodos Adası’nı fethedip Osmanlı topraklarına katmak için denize açılır. Rodoslular Akdeniz’de serbestçe dolaşabilmektedirler. Çünkü Padişah II. Bayezit, kardeşi Cem Sultan’ın Roma’da (Vatikan’da) Papa’nın yanında esir olmasından dolayı Donanma-yı Hümayun’un Akdeniz’e açılmasına sıcak bakmamaktadır. Bu zafiyetten yararlanarak Akdeniz’de dolaşmakta olan Rodos şövalyelerinin ve onların lideri Santurluoğlu’nun karşısına, kısa bir süre içinde epeyce ganimet elde eden ve mürettebatını arttırmış olan Kurtoğlu Muslihittin ve kardeşleri çıkar. Bu ilk karşılaşmada iki taraf da birbirine üstünlük sağlayamazlar. Ancak Kurtoğlu Muslihittin Rodosluların peşini bırakmaya niyetli değildir. Bu ilk çatışmadan sonra İskenderiye’ye geçen Muslihittin eskiden beri

²⁹³ Bekir Büyükarkın, *Suların Gölgesinde*, 5. b., İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2010, s. 9 (Alıntılar bu baskıdandır.)

görüştüğü Zübeyde'den Santurluoğlu'nun İskenderiye'ye gelip, Mısır Sultanı Kayıtbay ile görüştüğünü ve Osmanlıya karşı Rodosluların, Mısır Kölemen devletiyle bir ittifak oluşturduklarını öğrenmiştir. Bu ittifaka göre denizlerde Rodoslular, karalarda da Mısırlılar egemen olacaklardır. Bu durum üzerine denize açılan Kurtoğlu Muslihittin eski baba dostu Kemal Reis'le karşılaşır. Yazarın “*Kemal Reis! Ne yaman, ne kurt, ne cesur adamdı o!*” (s. 90) iltifatına muhatap olan ve Osmanlı Donanması'nda vazifeli olan Kemal Reis'in yanında erkek kardeşinin oğlu Pirî Reis ile birlikte Muhittin Reis ve Burak Reis de bulunmaktadır. Cem Sultan'ın vefatından sonra (1495) daha rahat hareket etme imkânı bulan Kemal Reis ve donanması 1496 yılının Eylül ayında Kurtoğlu Muslihittin'in gemileriyle birleşerek Rodos Adası yakınlarında Sen Jan şövalyelerini ağır bir yenilgiye uğratırlar. Bu galibiyet, yazarın olumlu ve hamasî bakış açısını yansıtan şu ifadelerle okuyucuya anlatılır:

“Santurluoğlu, bu korkunç manevrayı, yanmakta olan, fakat bir türlü sönmeyen gemisinden fark etmişti; artık gülmüyor, zafer kahkahaları atamıyordu. Yüzünü alevler dağlıyor, üzerine kıvılcımlar düşüyordu. Yine de Türk filosunu kuşatıp yok etmek için emir vermeye çalışıyordu. Fakat buna da vakit bulamadı; Kemal Reis'in şaykası²⁹⁴ son defa güreledi. Bir gülle Santurluoğlu'nun teknesinin tam orta yerine düştü; tekne bir kere esnedi, sonra sular açıldı, sular kapandı.” (s. 119)

“Kısa zamanda Sen Jan donanmasından eser kalmamıştı. Ancak birkaç tanesi kurtulabilmiş, çoğu batmış, on kadarı da yedeğe alınmıştı. Bunların beş tanesi Kemal Reis'in hissesine düşmüştü.” (s. 126)

Bu zaferden sonra Kemal Reis, Rodos'un fethi için acele etmemesini söyleyerek Kurtoğlu Muslihittin'den ayrılır. Bu süreçte Osmanlı Devleti ile Venedikliler arasında savaş başlar. Kurtoğlu Muslihittin ve kardeşleri ise hem yaptıkları baskın niteliğindeki seferlerle Venediklilere, İspanyollara, Cenevizlilere Akdeniz'i dar edip, Rodos'un askerî/siyasî/ticarî bütün bağlantılarını koparırlar hem de İspanya'da büyük zulümlere maruz kalan Endülüs Müslümanlarına, Gırnatalılara büyük yardımlarda bulunurlar. İspanya'da yaşayan baskı altındaki Müslümanları gemileriyle Afrika kıyılarına taşırlar.²⁹⁵ Büyükarkın İspanyolların masum Müslümanlara reva gördüğü zulmü son derece olumsuz bir bakış açısıyla şu şekilde gözler önüne sermektedir:

“Malaga'nın İspanyolların eline geçişinden bu yana on altı yıl, Gırnata'nın ise on bir yıl olmuştu. Yine de Katoliklerce yapılan Müslüman katliamı bitmemişti.

²⁹⁴ “Kale muhasaralarında hem saldırı hem de savunma amaçlı kullanılan, büyük çaplı taş gülle atan bir top çeşidi. Macarca şajka kelimesinden geldiği tahmin olunmaktadır.” Ünal, a.g.e., s. 637.

“Şayka adlı savaş gemilerindeki küçük top çeşidi.” / Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, Gökkuşe Yayınları, 2010, s. 604.

²⁹⁵ Müslüman ve Türk dünyasında büyük tepki gören bu durumu meşhur Vatan şairi Namık Kemal de “İspanyollar, Gırnata'yı aldığı zaman, halkı, tebdil-i din icbâriyle ateşlere yaktılar. Biz İstanbul'u aldığımız vakit, her mezhep sahibine, icrâ-i ayin için me'zûniyet-i kâmile verdik.” sözleriyle değerlendirmektedir.” Öztuna, a.g.e., s. 159.

Girnata meydanlarında mutaassıp Katolik papazlarının eliyle en kıymetli kitaplar, el yazması eserler yakılmış böylece beş yüz bin kitap kül olup gitmişti. Katolikliği kabul etmeyen Müslümanlar zorlanıyor, sonunda ateşe atılıyor ya da parçalaniyordu...

Yıllar bu kini, yıllar bu işkenceyi, yıllar insanlığın bu korkunç dramını bir türlü sindirememiştii.” (s.161)

Ancak Kemal Reis ve Kurtoğlu Muslihittin gibi cesaretli, ferasetli, dirayetli Osmanlı denizcileri İspanyolların yapmış olduğu zulümlere kayıtsız kalmamışlar, aynı zamanda bir medeniyet ve kültür kıyımı olarak görülebilecek olan bu dehşet verici hadiseleri yaşayan masum insanlara yardım ellerini uzatmışlardır.²⁹⁶ Yazar, olumlu bir yaklaşımla Osmanlı Devleti'nin adalet anlayışını ve hoşgörü iklimi içerisinde yetişen Türk insanını temsil ettiğini düşünebileceğimiz Kurtoğlu Muslihittin'in çabalarını ve İspanyolların bu Türk denizcisinden duydukları korkuyu ibret verici bir şekilde dile getirmektedir:

“Muslihittin, İspanya sahillerine dört sefer daha yaptı. İspanyol donanması peşindeyken, kıyıları asker yığılmışken, pusulardan atladı, pusulara düşürdü, yalıları dövdü, tekneleri batırdı. Yine de yurtlarından edilmiş, özgürlükleri alınmış, mülkleri çalınmış, inançlarına el uzatılmış Endülüslüleri, Müslüman, Musevi, Arap, Berberî, hattâ Protestan demeden karşı yakaya, Afrika'ya taşıdı.

O, her seferinde uzaklaşıırken İspanyol Erkekleri:

— Şeytan, diye bağıryorlardı, şeytan; lânet olsun sana!” (s. 185)

Babası Kurtoğlu Ahmet'in isteğiyle daha evvel Sen Jan şövalyelerinin elinden kurtardığı Bali Paşa'nın kızı Ahu Hatun ile evlendikten sonra Kurtoğlu Muslihittin, yine en büyük sevdası olan Rodos Adası'na doğru sefere çıkar. Ancak bu girişim de hüsrarla sonuçlanır. Çünkü Sen Jan şövalyeleri Muslihittin ve kardeşlerini tuzağa düşürürler. Muslihittin ve Murat kurtulurken, Mustafa ve Muzaffer şehit olmuşlardır. Bunun üzerine Muslihittin, payitahtta bulunan Kemal Reis'in de kendisine katılmasıyla 36 parçalık bir filo ile tekrar Rodos'a saldırır. Fakat yine başarılı olamaz, ayrıca denizcilerin babası olarak görülen Kemal Reis de bu saldırı esnasında şehit olur. Bu üzücü hadiseden sonra Muslihittin Reis Tunus körfezinde Oruç Reis ve kardeşi Hızır (Hayrettin) Reis ile görüşür. Bu görüşmede Hızır Reis'in, Kurtoğlu Muslihittin'e söylemiş olduğu sözler, yazarın da olumlu bakış açısını destekler mahiyettedir:

“Kaç teknen oldu Muslihittin Reis? Yirmi beş yıl deryada levent gezmişsin. Rodoslulardan İspanyollara, Venediklilere, hattâ Papa'ya kadar senden çekinmeyen, korkmayan kalmamış. Ardına düşmüşler, yakalanmamışsın. Şimdi ise namın bütün Akdeniz'e yayılmış; forsunu görenler savaşmadan yelken indirir olmuş.” (s. 273–274)

²⁹⁶ TuranOfazoğlu da Cem Sultan adlı oyununda Beyazıd ve Cem arasındaki taht kavgasını anlatırken İspanya'daki Müslümanların ve Musevilerin uğradığı zulümden, Beyazıd'ın onlara sahip çıkışından söz eder.Bkz. Turan Ofazoğlu, *Cem Sultan*, 2. b., Ankara, AKMY, 1991.

Bu arada İstanbul'da tahtın el değıştirdiği duyulur. Şehzade Selim (Yavuz Sultan Selim) babasının yerine geçerek sultanlığını ilan etmiştir (24 Nisan 1512). Kurtoğlu Muslihittin de İstanbul'a giderek yeni padişah ile görüşür ve Rodos'un fethi için yardım ister. Kurtoğlu Muslihittin'i beğenen, ona kapıcıbařılık²⁹⁷ rütbesini layık gören Yavuz Sultan Selim önce doğu seferine çıkacağını, bu seferin bitiminde de birlikte Rodos'a hareket edeceklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Kurtoğlu Muslihittin adamlarıyla birlikte Afrika sahillerinde bulunan Tunus'a bağlı bir liman şehri olan Bizarta'ya yerleşir. Burası Barbaros kardeşlerin bulunduğu Halkulvad'a da oldukça yakındır. Kurtoğlu Muslihittin'in Bizarta'da olduğunu duyan Fransız donanması, Papa X. Leon'un arzusu ve Kral I. Fransuva'nın emri ile Bizarta'yı kuşatır. Ancak Kurtoğlu Muslihittin müthiş bir manevrayla Fransızları hem karada hem de denizde mağlup eder. Bununla da yetinmeyen Kurtoğlu Muslihittin gemileriyle Roma'ya kadar giderek üç bin leventle Vatikan'ı basmaya kalkar (10 Eylül 1516). Amacı Papa'yı kaçırmak ve Rodos adası karşılığında koz olarak kullanmaktır. Ancak Papalığın gerekli tedbirleri almış olması neticesinde bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Bu baskın istenilen neticeyi sağlamış olmasa da Papa'nın korkmasına yetmiştir. Büyükarkın, eserinde gözü kara bir Osmanlı denizcisinden Papa'nın hem de Roma'da nasıl korktuğunu hamasî ve biraz daefsanevî bir anlayışla şöyle ortaya koymaktadır:

“Bu sırada Papa X. Leon ise, vaktiyle Papa Aleksandr Borjiya'nın insanları makaralara bağlı zincirlerle kol ve ayaklarından çektirerek ikiye ayırttığı Vatikan Sarayı'nın bir mahzeninde elinde İncil kitabıyla titreye titreye, dişleri birbirine vura vura dua ediyor, Kurtoğlu'ndan kendisini kurtarması için Tanrısına belki de ilk defa içten yalvarıyordu?” (s. 365)

Ayrıca yazar, korkusuzca Roma'yı basan, Vatikan'ın kapısına dayanan Kurtoğlu Muslihittin'in sanata, tarihe ve kültürel birikime olan saygısını da leventlerinden Kara Mahmut'un sorusuna verdiği cevapla somut bir şekilde göstermektedir:

“ — Yağmaya girişelim mi Reisim?

— Hayır, Kara Mahmut! Bu eserler yıkılmaz, hakkımız yok onları parçalamaya! Yerine yenisini koyamayız ki! Biz çapulcu, hırsız değiliz Kara Mahmut Reis!” (s. 366)

Kurtoğlu Muslihittin Vatikan dönüşü Kahire'ye uğrayarak Mısır ordusunu iki kez yenen (1516-Ridaniye/1517 Mersidabık) ve sekiz günde çölleri aşarak Kahire'ye varan Yavuz Sultan Selim'le görüşür. Bu noktada yazarın Osmanlı Devleti'nin 9. Padişahı olan I.Selim

²⁹⁷ “Saray kapıcılarının başı olup, sarayın muteber hizmetlilerinden idiler.” / Yılmaz, a.g.e., s. 315.

“Görevleri saray kapılarını beklemek, divan günleri müracaat sahiplerine rehberlik etmek ve kapılardan silahlı geçilmesini engellemektir.” Ünal, a.g.e., s. 376-377.

yani Yavuz Sultan Selim’e de son derece olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Sultan Selim’in sonsuz çölleri ordusuyla sekiz günde geçerek Kahire’ye varmış olmasını özellikle vurgulayan yazar padişah hakkındaki olumlu düşüncelerini şu ifadeleriyle pekiştirmektedir:

“Karşısındaki padişah, öyle bir insandı ki, ardından on binleri sürükleyerek dağları, ovaları, çölleri aşmış, ordular devirmiş, koskoca bir devleti tarih sahnesinden silip süpürmüştü. Aynı zamanda Sultan Selim sert, yalana, riyaya tahammül etmeyen, kararından caymayan bir insandı.” (s. 385)

Sonrasında Muslihittin Reis, Rodos seferi için padişahın haber beklerken payitahttan ummadığı bir haber alır. Sekiz yıllık saltanat sona ermiş ve Yavuz Sultan Selim’in vefatı üzerine oğlu Süleyman Şah tahta oturmuştur. Tahttaki bu değişiklik üzerine fazla beklemenin gereği olmadığını düşünen Kurtoğlu Muslihittin gemileriyle tekrar Rodos’a saldırır. Ancak yine başarılı olamaz. Üstelik bu seferde kendisi yaralanmış, kardeşi Murat Reis de Rodoslulara esir düşmüştür. Bu başarısızlıktan sonra Kurtoğlu Muslihittin, İstanbul’a gelerek Divan-ı Hümayun’a katılır. Rodos’u fethetme isteğini yeni Padişah Süleyman Şah’a (Kanunî) iletir. Divan’da bulunan üyelerin çoğunun muhalefet etmesine rağmen Vezir-i âzam Piri Mehmet Paşa’nın desteğiyle Sultan Süleyman, Rodos’a sefer kararı alır. Bu Macaristan’a kadar gidip, Belgrad’ı alıp dönmüş olan padişahın ikinci seferi olacaktır. Yaylak Mustafa Paşa’nın başında olduğu ancak Kurtoğlu Muslihittin’in komuta ettiği Donanma-yı Hümayûn; toplam 700 parça gemi ile denizden, Sultan Süleyman da yetmiş beş bin askeriyle karadan Marmaris üzerinden Rodos’a doğru harekete geçerler (Mayıs 1522). Yazar hamasî ve efsanevî bir tavırla Osmanlı ordusunun hem karadan hem de denizden yaptığı bu saldırının Rodoslularda yarattığı korkuyu şu cümlelerle yansıtmaktadır:

“Surları, kule ve burçları dolduran Rodoslular şimdi önlerinden büyük bir sessizlikle tek sıra halinde geçen Türk donanmasına korku ve hayretle bakıyordu.

Bu öyle bir donanmaydı ki, saymakla bitmiyordu ve içinde de hiçbir insan görünmüyordu. Sanki bu tekneleri, bilinmeyen bir takım kuvvetler yönetiyordu. Küreklerin hışırtısı bile duyulmüyordu.

— *Kurtoğlu! Kurtoğlu! Yine karşımıza çıktı!*

— *Kurtoğlu geliyor!*

— *Kurtoğlu Türk donanmasıyla beraber geliyor!”* (s. 481)

Rodoslular yeni seçilmiş olan ünlü Granmetrleri Vilye dö Liladam ile birlikte adayı başarıyla savunurlar. Ancak ada yedi aylık sefer ve beş aylık kuşatma sonunda, karşılıklı anlaşmayla Osmanlı Devleti’nin eline geçmiştir (20 Aralık 1522). Adanın fethedilmesinden sonra Muslihittin’in kardeşi Murat Reis de sağ olarak kurtarılmıştır.

Eserdeki vaka zamanı 1496–1523 yılları arasındır. Olayların geçtiği bu zaman diliminde Osmanlı devletinin tahtında sırasıyla II. Bayezid (1481–1512), I. Selim (Yavuz/1512–1520) ve I. Süleyman (Kanunî/1520–1566) bulunmaktadır. Bu süreçte yaşanmış olan Cem Sultan'ın ölümü (1495), Osmanlı-Venedik savaşı (1499), İspanyolların Endülüs Müslümanlarına baskı ve zulüm yapmaları, Mısır'ın fethedilmesi (Merc-i Dâbık/1516-Ridâniye/1517) ve Rodos'un fethi (1522) gibi olumlu ve olumsuz hadiseler tarihî kaynaklarda yer almaktadır. Bu duruma uygun olarak romandaki olayların içerisinde yer alan karakterlerin pek çoğu da tarihî gerçekliği olan şahsiyetlerdir. Başta daha evvel isimlerini zikrettiğimiz padişahlar olmak üzere; Türk denizcilik tarihine damgasını vurmuş olan Kemal Reis, Pirî Reis, Oruç Reis, Kurtoğlu Muslihittin Reis, Burak Reis, Kara Mahmut Reis; yine mevcut dönemde Osmanlı devlet kademesinde görevli bulunan Vezir Çoban Mustafa ve Sadrazam Pirî Mehmet Paşa gibi isimler devamlı olayların içerisinde kendilerine yer bulmaktadırlar. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin ve Müslümanların düşmanı olarak öne çıkan İspanya Kralları Ferdinand, Şarlken ile Kraliçe İzabella, Rodos baş şövalyesi Vilye dö Lil Adam, Mısır Sultanları Kansu Gavri ve Tumanbay da dikkati çeken şahsiyetler arasındadır. Bununla birlikte yazar, daha evvel incelediğimiz romanlarında olduğu gibi *Suların Gölgesinde* adlı eserinde de dramatik unsurları güçlü bir şekilde işlemeye çalışmıştır. Büyükarkın, bunu yaparken başkarakter olan Kurtoğlu Muslihittin'in anne ve babasıyla olan ilişkileri (Muslihittin-Dur Kadın-Kurt Ahmet Reis) ile âşık olduğu ve gönül ilişkisi içerisinde olduğu kadınları (Anastasya-Zübeyde-Ahu Hatun) öne çıkarmaktadır. Bunların dışında okuyucunun ilgisini canlı tutma ve duygularını etkileme açısından önemli görülebilecek trajik unsurlara da eserde yer verildiği görülmektedir. Vakanın başlangıcında Kurtoğlu Muslihittin'in nişanlısı Fatma'yı taşıyan geminin Rodoslularca batırılması, Rodos Adası'nın kuşatılması sırasında Muslihittin'in iki kardeşinin şehit olması, Endülüs Müslümanlarına Katolik İspanyollar tarafından sistemli bir şekilde uygulanan şiddet ve baskı gibi hadiseler bahsettiğimiz bağlamda değerlendirilebilecek hadiselerdir.

Büyükarkın'ın, epik karakterli bir tarihî gerçeklik zemini üzerine dramatik ve trajik unsurların ağırlıklı olduğu bir üst yapıyı yerleştirmek suretiyle eserini oluşturma yoluna gittiği söylenebilir. Yazar, tarihî nitelikli bu eserini oluşturma sürecine ve şekline, romanın baş kısmındaki şu sözleriyle açıklık getirmektedir:

“Şüphesiz ki biz, ilmî seviyede tarihî bir eser kaleme almadık. Sadece tarihî gerçekler içinde kişileri karakterize ederek onların acılarını, sevinçlerini, aşklarını önümüze sermeye çalışıp bir roman meydana getirdik. Tarihin boşluklarını eldeki bilgilerin ışığı altında hayalimiz, mantık ve düşüncelerimizle tamamlamaya gayret ettik.” (s. 7)

Sonuç itibariyle Bekir Büyükarkın'ın, genel anlamda 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarındaki Osmanlı Devleti'ne son derece olumlu ve hamasî bir bakış açısı ile yaklaştığını belirtmemiz gereklidir. Yazar, bu bakış açısını özellikle I. Selim ve I. Süleyman üzerinden okuyuculara yansıtmaktadır. Bu iki hükümdarın gerçekleştirmiş olduğu fetihler ve düşman devletler karşısında uyguladıkları stratejik taktikler bu bakış açısına somut bir nitelik kazandırmaktadır. Yine bu iki padişahın etkisiyle Divan-ı Hümayûn'a seçilmiş olan üyelerin de Osmanlı Devleti'nin büyük ölçekli siyasî ve askerî başarılarında olumlu bir katkı sağladıkları, eserdeki hadiseler vasıtasıyla ortaya konulmaktadır. Yazarın II. Bayezid'e karşı ise farklı bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Eserde, II. Bayezid kendisinden sonraki iki padişaha nazaran daha sakin, pasif ve yeterince atak davranamayan bir sultan olarak karakterize edilmektedir. II. Bayezid'in devlet yönetimindeki bu farklı ve yumuşak tarzının nedeni olarak, kardeşi Cem Sultan'la giriştiği taht kavgası ve Cem Sultan'ın belli bir süre gerek Rodos şövalyeleri gerekse de Papalık tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı koz olarak kullanılmış olması gösterilebilir. Fakat bu durumu II. Bayezid'in 31 yıllık saltanatına teşmil etmek de mümkün değildir. Nitekim Cem Sultan'ın vefatından (1495) sonra geriye kalan 17 yıllık hükümdarlığında II. Bayezid daha aktif bir devlet yöneticisi olarak görülmektedir. Buna rağmen sonradan daha aktif hale gelen bu siyaset anlayışının I. Selim ve I. Süleyman seviyesinde olmadığını da vurgulamak gereklidir. Bu noktada tarihî kaynaklarda yer alan;

*“Sultan Bayezid ecdadına ve babasına nisbetle daha az cevval idi. Spandoni'nin bir Venedik raporundan alıp naklettiğine göre Bayezid, sükûn ve rahatı severdi.”*²⁹⁸

*“Babası zamanındaki Türk Rönesansı'nın devamını temin etti. Devrinde büyük fetihler olmadı. Fakat Fatih'in büyük fütûhâtı, bu devirdedir ki iyice hazmedildi.”*²⁹⁹

türündeki birbirine benzeyen tespitler, yazarın bakış açısındaki farklılığın haklı olduğunu bizlere göstermektedir.

Buna rağmen eserde ele alınan dönem Osmanlı Devleti'nin yükselişe geçtiği ve dünya siyasetinde söz sahibi olduğu bir zaman dilimidir. Yazar bu durumu daha kuvvetli hissettirmek için Sultan Süleyman'ın Rodos baş şövalyesine yazdığı gururlu ve tehditkâr mektubuna da eserinde yer verir:

“Allah'ın inayetiyle padişahların padişahı hükümdarların hükümdarı, Konstantinopol'un, Trabzon'un, Acemistan, Arabistan, Suriye ve Mısır'ın hâkimi, Rumeli ve Anadolu'nun sultanı, Mekke'nin muhafızı, Kudüs'ün sahibi ve denizlerin hâkimi Sultan Süleyman Han'dan Vilye dö Liladam'a selâm.

²⁹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 245.

²⁹⁹ Öztuna, a.g.e., s. 205.

... Dost olarak sen de Macaristan'da kazandığımız zaferler için bizi tebrik etmekte acele et. Bilmiş ol ki, orada bize karşı koymak isteyenleri kılıçtan geçirdikten sonra Belgrad'a boyun eğdirdik..." (s. 453)

Bekir Büyükarkın'ın olumlu ve hamasî bakış açısını, cesur ve yılmak bilmeyen ünlü Türk denizcileri vasıtasıyla da yansıtmaya çalıştığını görmekteyiz. Bu noktada özellikle Kemal Reis³⁰⁰ ve Kurtoğlu Muslihittin öne çıkarılmaktadır. Eserde bilhassa Kemal Reis'in Endülüs Müslümanları'nın kurtarılmasındaki rolü ve Kurtoğlu Muslihittin'in Rodos'un fethedilmesindeki çabası destansı bir çerçeve içerisinde işlenmektedir. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgiler de yazarın bu olumlu bakış açısını destekler niteliktedir.³⁰¹

Bekir Büyükarkın, eserinin "Ve Tarihin Gölgesinde" adlı son kısmında ise Kurtoğlu Muslihittin'e dair bilgilerin, incelemiş olduğu tarihî kaynaklarda yeteri kadar yer almamış olmasını, bu ünlü Türk denizcisi hakkında gerekli araştırmaların yapılmamış olmasını eleştirmektedir. Yazar, okuyucuyla karşılıklı bir konuşma havasında oluşturduğu adı geçen bölümde, yaratılan bu bilgi yoksunluğunu "düşmanca" diye nitelendirir ve şu ifadeleri kullanır:

"Ne acı gerçektir ki, Kurtoğlu Muslihittin'in hayat hikâyesini bundan sonra gerektiği kadar bilemiyoruz. Ne yaptı, nasıl yaşadı? Acaba ölümü nerde ve ne şekilde oldu? Suların gölgesi miydi, onun son dinlenme yeri?"

Düşmanları, kıskananları öylesine izini silmişler, öylesine onu bizden uzak tutmuşlar ve bizler de onu öylesine ihmâl etmiş, aramaz olmuşuz ki, kaybolmuş, örtünmüş, bilinmeyen gerçeklerin içinde erimiş!.." (s. 515)

"Şayet bir gün Kurtoğlu Muslihittin, ömrünün silinmiş yönlerini geçmişten seslenircesine önümüze sererse, onu tekrardan kaleme almak bizim için büyük bir zevk olacaktır." (s. 517)

Kendisinden sonraki nesillere ecdadını tanıtmayı amaçlayan, Türk tarihinin kısmen karanlıkta kalmış kahramanlık dolu sayfalarını günümüze taşımaya çalışan yazar, bu noktadaki sitem dolu eleştirilerinde de haklı gözükmektedir. Tarihî kaynaklara bakıldığında özellikle Kurtoğlu Muslihittin'in hayatı ve yaptıkları hakkında - bu ünlü Türk denizcisinin hadiselerde oynadığı büyük rol düşünülürse - yeterli bilgiye rastlamak mümkün değildir.

Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1947 yılında yayımlanan *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor* adlı eserde; Şehzade Selim'in, babası II. Bayezid'ten tahtı zorla devralması, kardeşleri Şehzade Ahmet ve Şehzade Korkut ile giriştiği taht mücadeleleri, tahta geçtikten sonra da kazandığı askerî başarılar, gerçekleştirdiği idarî icraatlar geniş bir şekilde işlenmektedir.

³⁰⁰ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 202.

³⁰¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 200-315.

Eserde vaka zincirinin iki temel noktadan hareket edilerek oluşturulmuş olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi Sultan II. Bayezid dönemi olaylarıdır. İkincisi ise babasından tahtı zorla alarak Osmanlı Devleti'nin 9. padişahı olan Yavuz Sultan Selim (I. Selim) döneminde yaşanmış olan idarî ve askerî hadiselerdir. Yazar, eserin hemen başında geçmişe dönerek Fatih Sultan Mehmet'in vefatından sonra oğulları II. Bayezid ile Cem Sultan arasında yaşanan taht mücadelesini, Cem Sultan'ın dramatik unsurlarla dolu hayat serüvenini, II. Bayezid'in tahta çıkışından sonra oğulları Şehzade Ahmet'in Amasya'ya, Şehzade Korkut'un Trabzon'a gidişlerini geniş bir şekilde aktarır.

Bu geriye dönüşten sonra yazar, tekrar 1510 yılına gelerek II. Bayezid dönemindeki olayları hikâyeye etmeye başlar. Bu noktada yazarın vakanın başlangıcı itibariyle devletin başında bulunan II Bayezid'e olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. II. Bayezid bilhassa yumuşak tabiatı, dine olan şahsî ilgisine bağlı olarak din adamlarının devlet işlerine karışmasına ses çıkarmaması, eğlence hayatına olan düşkünlüğü ve askerî bakımdan pasif olması hususlarında eleştirilmektedir. Yazar II. Bayezid'e bu eleştirilerini yaparken düşüncelerini daha somut ve kuvvetli hale getirmek için mukayese yöntemini de kullanarak II. Bayezid'i büyükbabası II. Murat ve babası II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) ile karşılaştırır. Bu hususlar eserde şöyle dile getirilir:

“Şahin'le Yakup İstanbul'a döndükleri zaman, Osmanlı başkentini türlü ihtiraslara sahne olmuş buldular. Yirmi sekiz yıldan beri saltanat süren Sultan İkinci Bayezid'in yumuşak tabiatı, onu bir taraftan vezirlerin, diğer taraftan yeniçeri ve sipahilerin oyuncağı haline sokmuştu. Artık kendi öz oğluna bile söz geçiremiyordu.”³⁰²

“Sultan İkinci Bayezid, hacı ve hocaların etkisi altında kalmış, devlet işlerine din adamlarının karışmasını hoşgörüyü karşılamıştı. Bu yüzden devlet erkânı arasında rekabet ve geçimsizlik almış yürümüştü. Hâlbuki o zamana kadar din adamlarının devlet yönetimlerine doğrudan doğruya karışmalarına müsaade edilmemişti. Bayezid, ne büyükbabası İkinci Murat gibi tecrübeli bir siyaset adamı ne de babası Fatih Sultan Mehmet gibi savaş boylarının istediği bir kahramandı. Bu yüzden Fatih'in zamanındaki fütuhata devam edilmemişti.” (s. 33)

(...)

“... diğer taraftan da eğlence âlemlerinde kırmadığı koz kalmamıştı. Hatta bu yüzden babasından epeyce takdir de işitmişti” (s. 33)

Ancak yazar sonraki kısımlarda II. Bayezid'in olumlu niteliklerini öne çıkarır. Olumlu bir bakış açısıyla bu padişahın âlimliği ve sanatkârlığı üzerinde durur. Böylece II. Bayezid'e olan olumsuz tavrını biraz dengelemiş olur:

³⁰² Feridun Fazıl Tülbentçi, *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 2008, s. 32. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Bununla beraber Bayezid’in de birçok meziyeti vardı. Âlim ve sanatkârdı. Bilim ve sanat adamlarına itibar eder, onların müreffeh bir hayat geçirmeleri için yardımlarda bulunurdu. Din âlimleri âdeta saraydan çıkmazdı. İlmi nücum ve ilahiyata fazla merakı vardı. Boş zamanlarında daima dinî eserler okurdu.”(s. 33)

Vaka, Şehzade Selim’in mahiyetiyle birlikte Trabzon’dan hareket ederek, II. Bayezid tarafından Bolu sancağından sonra Kefe sancağına atanan oğlu Süleyman Çelebi’nin (I. Süleyman/Kanunî Sultan Süleyman) yanına gitmesiyle derinleşmeye başlar. Vakanın genişlemesiyle birlikte yazarın Şehzade Selim’e (I. Selim/Yavuz Sultan Selim) olan yaklaşım tarzı da ortaya çıkmaya başlar. Yazar Şehzade Selim’in daha çocukluğunda almış olduğu askerî eğitimi ve ilim adamlarıyla olan ilişkisini ortaya koyarak, eserin ilerleyen bölümlerinde I. Selim’e karşı geliştireceği olumlu bakış açısının temellerini atmış olur:

“Selim o zaman Amasya’da bulunuyordu. Ufak bir çocuktü, fakat ok gemesini herkesten iyi öğrenmiş, ata binmesini en usta süvarilere parmak ısırtacak kadar iletmişti. Ayrıca Amasya’nın tanınmış bilginlerinden ders alarak bilgisini de arttırıyordu. Babasının tahta çıktığı gün, kendisine de hükümdarlık yolunun açıldığını anlamıştı.” (s. 34)

Oğlu Süleyman Çelebi’nin Bolu’dan Kefe’ye tayin edilmesi Şehzade Selim’i üzmez, bilakis sevindirir. Çünkü o, İstanbul’a Rumeli topraklarında bulunan Kefe üzerinden gitmenin daha kolay olacağını düşünmektedir. Böylece gerektiğinde diğer şehzadelere daha kısa sürede payitahta ulaşabilecektir. Şehzade Selim yakın adamları Ferhat, Şahin, Yakup Beyler ile Bosna Valisi Sinan Bey ve Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa’nın da yardımıyla taht için girişimlerini hızlandırır. Şehzade Selim bu girişimlerde Kırım Hanı Mengli Giray ve oğlu Saadet Giray’ın da desteğini almıştır. Sultan Bayezid bu durum karşısında oğlunu resmî olarak uyarma gereğini duyar ve Trabzon’a geri dönmesi hususunda ikaz eder. II. Bayezid bu ikazı dönemin ünlü âlimlerinden olan Mevlâna Nureddin Sarıgürz vasıtasıyla oğluna iletir. Yavuz’un, huzuruna gelen Mevlâna Nureddin’e karşı takınmış olduğu tavır son derece olumludur. Yazar bu tavrı ortaya koymak suretiyle Sultan Selim’in ilme ve ilim adamına vermiş olduğu değeri somutlaştırmış olur. Bu durum ise yazarın I. Selim’e son derece olumlu bir şekilde yaklaştığını net bir şekilde göstermektedir:

“Yavuz, Mevlâna Nureddin’in bütün doğu âlemini tutmuş olan şöhretini yakından biliyor ve takdir ediyordu. Üstadı çok iyi karşıladı, saygı gösterdi. Hatta daha ileri giderek, ikameti için kendi çadırını ona verdi. Mevlâna, gösterilen bu iyi kabulden çok memnun olmuştu. Şehzade’yi Trabzon’a dönmeye razı edeceğini sanıyordu. Halbuki gösterilen bu ilgi, Bayezid’in elçisi olduğu için değil, Mevlâna’nın bilim ve fazlına olan derin saygıdan ileri geliyordu.” (s. 124)

Ancak Selim çok kararlıdır ve çıktığı yolun dönüşünün olmadığını farkındadır. Gelen ikazın aksine hareket ederek ordusuyla Edirne’ye girer (Haziran 1511). Oğluyla savaşmak istemeyen II. Bayezid ikinci hamlesini yapar ve Semendire sancağını Şehzade Selim’e verir.

Rumeli’de baba-oğul arasında bunlar yaşanırken Anadolu’da iç savaş tehlikesi baş gösterir. Şah İsmail’e bağlı Şii çeteleri etrafa zarar verirlerken, Şehzade Korkut’un da kendi ordusuyla Antalya’dan Anadolu içlerine hareket ettiği haberleri kulaktan kulağa yayılır. Kendisine verilen sancakla yetinmeyen Şehzade Selim ordusuyla 1 Ağustos 1511’de İstanbul’a doğru hareket eder. II. Bayezid de ordusuyla amacı tahtı ele geçirmek olan oğlunun karşısına çıkar. Çorlu yakınlarında karşılaşan baba-oğuldan kazanan II. Bayezid olur (Ağustos 1511). Bu savaşı kaybeden Şehzade Selim, Kırım’a giderek kayınpederi Mengli Giray Han ile görüşür. Amacı gücünü tazeleyip yeniden taht mücadelesine devam etmektir. Şehzade Selim bu hazırlıklarını tamamladıktan sonra tekrar İstanbul’a doğru hareket eder. Fakat bu gidiş Sultan II. Bayezid’i ziyaret süsü verilmiş bir harekettir. Anadolu’daki karışıklıkları tam olarak önleyememiş ve İstanbul’da da asayiş tam manasıyla sağlayamamış olan II. Bayezid Yeniçeriler ile halkın desteğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bunu bilen Şehzade Selim’in ve bürokratların baskısı karşısında zor durumda kalan padişah 25 Nisan 1512 tarihinde kendi isteğiyle tahtı oğluna bırakmak zorunda kalır. I. Selim tahta geçtikten sonra Topkapı Sarayı’nda bir ziyafet verilir. Yeni padişah bu ziyafete şairleri ve sanatkârları da davet eder. Bu noktada yine yazarın I. Selim’e olan olumlu yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Çünkü burada I. Selim’in hem edebiyatçılara/sanatçılara karşı gösterdiği saygının altı çizilir hem de kendisinin şairliği/sanatkârlığı vurgulanır:

“O da rütbe mansıb farkına bakmadan vezirlerle şairleri aynı seviyede tutarak davet yapmış ve büyükbabasının an’anesini tekrar yaşatmak istemişti. Şair Necati’yi sağına almış ve bu suretle sanata ne kadar fazla kıymet verdiğini göstermek istemişti. Kendisi de Türk, Fars, ve Arap dillerinde şiir yazar ve söylerdi.” (s. 186)

I. Selim’in tahtı eline aldıktan sonraki ilk işi kardeşleriyle taht mücadelesine girişmek olur. Yeni padişahın ordusuyla kendi üzerine geldiğini duyan Şehzade Korkut, Manisa’dan kaçarak Teke sancağına sığınır. Amacı oradan deniz yoluyla Avrupa’ya gitmektir. Ancak Teke Valisi Kasım Bey Şehzade Korkut’u yakalayarak Sultan Selim’e teslim eder. Sonunun geldiğini anlayan Şehzade Korkut, Sultan Selim’e verilmek üzere bir mektup kaleme alır. Cellâtların vazifesini tamamlamasından sonra mektubu eline alan padişah üzüntüsünden gözyaşı döker. Yazar bu olayın Yavuz üzerinde yarattığı duygusal etkiyi açık bir şekilde dile getirmekten çekinmez. Böylece Sultan Selim’e objektif ve insanî bir tavırla yaklaşmış olmaktadır. Aslında bu trajik hadiseden yazar da etkilenmiş gibidir, zira bu kısımda kullandığı cümlelerden birisini eserine başlık olarak belirlemiştir:

“Selim yalnız kalınca biraderi Korkut’un acıklı vedanâmesini okumaya başladı. Her mısraında teessürü bir kat daha artıyordu. Sedire oturdu. Hiçbir zor karşısında eğilmeyen başını elleri arasına aldı.

Yavuz Sultan Selim Han ağlıyordu.

Yakup’un kapıyı hafifçe aralayarak içeriye girdiğini fark edince, ellerini yüzünden çekti. Yakup, Padişah’ın gözlerinde tanelenen yaşları görmüştü.

— *Sultanım üzülmeysin, diye teselli etmek istedi.*

Selim, yavaş yavaş sedirden kalktı. Yakup’a doğru yürüdü. Elini vefakâr arkadaşının omzuna koydu:

— *İçime ateş düştü Yakup, dedi. İstirap çekerim. Ben de insanım. Fakat günah yalnız benim mi? Devlet üç değil, hatta iki kardeş arasında bile taksim edilmezmiş, hayatımızın ne kıymeti var. Muradımız, devletin bekası ve itilâsı değil mi? Allah taksiratımızı affetsin.”* (s. 253–254)

Bu olayı duyan Şehzade Ahmet de 20 bin kişilik bir orduyla Amasya’dan hareket etmiştir. O sıralarda Bursa’da bulunan Sultan Selim’in ordusu ile Şehzade Ahmet’in ordusu Bursa yakınlarında karşılaşır. Başlangıçta Şehzade Ahmet’in lehine gelişen mücadele, özellikle Kırım Hanı’nın oğlu Saadet Giray’ın askerleriyle Sultan Selim’e destek vermesiyle yön değiştirir. Sonuçta zafer Sultan Selim’in olur (24 Nisan 1513). Esir edilmiş olan Şehzade Ahmet’in akıbeti de Şehzade Korkut’tan farklı olmaz.

Taht mücadelelerinden galip çıkan Sultan Selim artık Doğu seferine çıkmanın planlarını yapar. Bu noktada Yavuz Sultan Selim’e askerî ve idarî açıdan olumlu bir bakış söz konusudur. Yazar babası II. Bayezid ile de karşılaştırarak Yavuz’un bu konulardaki üstün özelliklerine temas edip, devleti yönetim tarzını yüceltmekle kalmaz; kadına bakış tarzındaki farklılığı da açık bir şekilde dile getirir:

“Kafası yalnız İran seferiyle meşgul olan ve doğuda Osmanoğulları İmparatorluğu için tehlike olarak şimdilik yalnız Şah İsmail’i gören Padişah’ın son günlerde, harem dairesine uğradığı bile yoktu. Hemen her gün divan topluyor, hazırlıklar hakkında malumat alıyor, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile yeniçerilerin Gelibolu yoluyla gizlice Anadolu’ya nasıl geçirileceğine dair konuşmalar yapıyordu. Sancak beylerine hazırlıklı bulunmaları için emirnameler gönderiliyor, hazinedeki altınlar, ileride bolca sarf edilebilmek için bugünden biraz fazlaca iktisada riayet ediliyordu.

(...)

Babasının yaptığına aksine olarak sarayını güzel kadınlarla doldurmak istememiş ve günlerini harem dairesinde zevk ve safa âlemleri içinde geçirmeyi arzulamamıştı. Yavuz, kadını yalnız ihtiraslarına râm olmaya mahkûm bir şey olarak kabul etmiyordu.” (s. 278)

Yazar, Yavuz’un kadına bakış tarzındaki farklılığı ileriki kısımlarda da özellikle vurgulamaya çalışır. Sultan Selim’in Haremağası Cafer’le olan konuşması bu noktayı bir kez daha gözler önüne serer. Yavuz’un buradaki konuşması, hem kendisine kadar olan Harem işleyişine hem de babasına dair bir eleştiriyi içermektedir. Belki de zamanının ruhuna aykırı

olan, içinde bulunduğu ortamın ve düzenin ötesinde bir anlayış olarak algılanabilecek olan bu fikirler, Yavuz'un farklı kişilik yapısını somutlaştırmaktadır. Bu fikir ve davranış değişikliğinin altının tekrar tekrar, kalın çizgilerle çizilmiş olması, yazarın Sultan Selim'e karşı takındığı olumlu tavırla ilişkilendirilebilir:

“ — *Hayır Cafer, hayır, hepsini beğendim. Fakat bunlar ailelerinden, yuvalarından zorla alınıp, buraya getirilmiş. Dikkat ettim, bana bakarken gözlerinin içi korku ile doluydu.*

— *Cennetmekân pederiniz..., diyecek oldu.*

Selim Haremağası'nın sözünü kesti:

— *Ne demek istediğini anlıyorum. Pederimiz haremî hümayunu Akdeniz dilberleriyle doldurmuş olabilir. Fakat biz, kadın meclislerini değil, savaş meydanlarını düşünürüz. Haremde geçirilecek zamanımız yok. Koynumuza zorla sokulmuş bir kızı da sevmeye yaradılışımız müsait değil. Sen dediğini yap. Bunları memleketlerine gönder dualarını alırız.” (s. 281–282)*

Şah İsmail'in Osmanlı sınırlarına hücum etmesi üzerine divanı toplayıp gereken kararı aldırın Sultan Selim, büyük bir orduyla 20 Nisan 1514 tarihinde İstanbul'dan hareket eder. Osmanlı ordusu Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum üzerinden Diyarbakır'a ulaşır. İki ordu Çaldıran Mevkii'nde karşı karşıya gelir (23 Ağustos 1514). 2 gün içinde sonuçlanan savaşı Osmanlı ordusu kazanır. Savaş cereyan ettiği sırada Yavuz'un adeta bir yeniçeri askeri gibi ateş hattına atılması yazar tarafından bir tablo misali tasvir edilir. Bu tabloda devletin başında olan bir padişahın dövüşme şekli, mücadele hırsı, kazanma azmi ve kahramanlık duygusu net bir şekilde ortaya konur. Sultan Selim'e askerî bakımdan olumlu ve destanî bir bakış açısı içeren kısım şöyle aktarılmaktadır:

“*Hersek Ahmet Paşa ile Dukakinzade, Padişah'ın atının üzengilerine sarılmış, bırakmak istemiyorlar:*

— *Gitme sultanım, gitme şevketlûm, bizi başsız bırakırsın, diye yalvarıyorlardı.*

Yavuz hiçbirini dinlemedi. Atını mahmuzladı. Yakup ve arkadaşlarını da yanına alarak ateş hattına atıldı. Şimdi genç bir yeniçeri neferi gibi dövüşüyor, on kişilik birliklere tek başına saldırıyor, vuruyor, vuruyordu. Oh... Yavuz Sultan Selim zevkine doyum olmaz bir kahramanlıkla vuruyor, naraları ordugâhta yankılar yapıyordu. Padişahlarını bu halde gören yeniçeriler son bir gayretle ileri atıldılar.” (s. 323)

Mağlup olan Şah İsmail çareyi kaçmakta bulurken eşi Taçlı Hatun ise esir edilmiştir. Çaldıran Savaşı'nın sonucuyla ilgili olan bu durum yine yazarın, Osmanlı ordusuna ve ona komuta eden Yavuz'a askerî olarak olumlu açıdan yaklaştığını gösteren şu ifadelerle ortaya konulur:

“*Gece olduğu zaman savaş bitmiş ve Yavuz Sultan Selim, tarihin en büyük ve en etkili imha savaşlarından birini kazanmıştı. Şah İsmail muharebe meydanından o kadar süratle uzaklaşmıştı ki hazineleri, harem dairesini ve en sevdiği karısını da kurtarmaya fırsat bulamamıştı.” (s. 326–327)*

Sultan Selim bu zaferin ardından ordusuyla Tebriz'e girer, Bayburt Kalesi'ni, Kemah'ı fetheder (19 Mayıs 1515) ve Dulkadiroğlu Beyliği'ne son vererek İstanbul'a döner (28 Mayıs 1515). Artık "Yavuz" lakabıyla anılan Sultan Selim, payitahtta bulunduğu süreçte hem Yeniçeri ocağında bazı düzenlemeler yaptırır hem de denizcilik sahasında ordusunu ıslah etmeye çalışır. Bu durum Yavuz'un, güçlü ve yetenekli bir asker olmasının yanında dirayetli bir yönetici olduğunu da göstermektedir. Yavuz'un ıslahatçı ve yapıcı karakterini ortaya koyan bu girişimler, yazarın Sultan Selim'e idarî yönden ve devlet adamlığı yönünden olumlu açıdan yaklaştığını gösteren şu cümlelerle ortaya konur:

"Ocakta terfi geleneğine indirilen bu ağır darbeden müteessir olan yeniçeriler telaşa düştülerse de Selim'in demir gibi iradesi karşısında isyan etmeye cüret edemediler. Yavuz, ocağın her şubesinde esaslı ıslahat yaptıktan ve sadakati müsellemler olan kumandanlar atadıktan sonra, donanmaya el attı." (s. 364–365)

Mısır Sultanı Kansu Gavri'nin Osmanlı Devleti'ne saldırgan bir tutum sergilemesi, Yavuz Sultan Selim'i tahrik eder. Bunun üzerine epeydir kafasında tasarladığı Mısır seferine çıkma fikrini derhal uygulamaya koyan Yavuz, gerekli hazırlıkların tamamlanmasıyla 7 Haziran 1516 tarihinde ordusuyla İstanbul'dan hareket eder. Antep üzerinden Dabık Ovasına süzülen Osmanlı ordusu 24 Ağustos 1516 tarihinde Mısır ordusuyla karşılaşır. Yetmiş bin kişilik Mısır ordusuna kırk iki bin kişilik bir kuvvetle saldıran Osmanlı ordusu önemli bir zafer kazanır. Bu savaşta da askerleriyle omuz omuza çarpışan Yavuz'a askerî açıdan olumlu bir bakış söz konusudur:

"Bazen bütün savaş boyunca hâkim olan gür ve erkek sesiyle haykırıyordu:

— Koman kurtlarım, gayret vaktidir şehbazlarım, atılın aslanlarım!

Bu naralar cesaret ve kahramanlıkla dövüşen ordunun yürek gücünü bir kat daha yükseltiyordu. Öyle anlar oluyordu ki Yavuz, vefakâr hizmetkârları olan Yakup ve arkadaşlarıyla beraber yüz kişilik bir süvari kolunun üzerine atılmaktan çekinmiyordu." (s. 394)

Yine savaşı kazanan Yavuz Sultan Selim önce törenle Haleb'e sonra da Şam'a girer (Eylül 1516). Gazze'nin de Osmanlı ordusu tarafından alınması üzerine Mısır'ın yeni seçilen Sultanı Tomanbay yeni oluşturulmuş bir orduyla Yavuz'un karşısına çıkar. Osmanlı ordusu savaşın yapılacağı Ridaniye mevkiine giderken daha evvel Cengiz ve Timur'un geçmeyi göze alamadıkları, Büyük İskender'in bile cesaret edemeyip deniz yolunu tercih ettiği Tih Sahrası'ndan kısa denilebilecek bir sürede geçmeyi başarır. Savaştan çıkan, yorgun ve yıpranmış askerlerin bu çözü geçeceklerine ne Mısırlılar ne de Yavuz'un bazı komutanları, vezirleri ihtimal vermişlerdir. Ancak Yavuz Sultan Selim iradesini ortaya koymuş ve çevresindekilerin bile muhalefet ettiği bir konuda kararlılığını göstermiştir. Kendisine

olumsuz görüş bildiren 4.Vezir Hüseyin Paşa'ya çok kızan padişah:“ — *Sen huzurumda böyle bir mütalâa serdine nasıl cüret edersin? Yoksa iktidarımızdan şüphe mi etmek istersin? Billâh böyle vezir istemem.*” (s. 401) diyerek vezirin katlini emreder. Ve o akşam Hüseyin Paşa idam edilir. Yazar, bu durumu objektif bir bakış açısıyla yansıtır ama bu ve buna benzer tavırlar Sultan Selim'in mizacı hakkında önemli ipucular içermektedir. Bu vesileyle padişahın sergilediği haşinlik, sertlik ve sinirlilik olumsuz bir nitelik olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu durum eserin çeşitli yerlerinde farklı örnekler vasıtasıyla zaman zaman hep dile getirilmektedir. Bu noktadan hareketle üzerinde durulan mizaç özelliklerinin Yavuz Sultan Selim'e has olduğu ve kendisinden önceki ile sonraki Osmanlı padişahlarında bu kadar yüksek derecede duygu yoğunluğundan kaynaklanan davranışlara rastlanmadığı vurgulanmak istenmiştir. Eserde yer alan olaylar bağlamında, mantığın yerini duygu patlamalarının aldığı zamanlarda Yavuz Sultan Selim'in verdiği kararlarda yanılığa düştüğü ve suçsuz insanların da bazen ağır cezalara çarptırılabilirdiği görülmektedir. Yazarın, vakanın gelişimi içerisinde bu duruma yer vermiş olması, eserde Sultan Selim'in birçok yönden ele alındığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak yazar, bu durumun yapılan işin başarısını gölgelemesine izin vermez ve bilhassa Yavuz Sultan Selim'e olumlu ve destanî bir bakış açısıyla yaklaştığını gösterecek olan şu ifadeyle bu kısmı sonlandırır: “*Fakat hiçbir kahraman, hiçbir hükümdar ve fâtihtir Tih Sahrası'nı Yavuz Sultan Selim gibi geçmemiştir.*” (s. 403)

Ridaniye sahasında meydana gelen savaştan yine Osmanlı ordusu muzaffer çıkar (23 Ocak 1517). Mağlubiyete uğrayan ve Kahire'ye kaçan Tomanbay'ı takip eden Yavuz Sultan Selim dört gün içinde Kahire'ye girmek suretiyle Mısır sultanını esir eder (28 Ocak 1517). Eserde, Kahire'nin alınması da Osmanlı ordusuna ve Sultan Selim'e askerî açıdan olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla aktarılmıştır. Yazar, bu bakış açısını oluştururken hem padişahın yakın mücadele arkadaşlarından Çal Hasan'ın şahitliğinden yararlanır hem de bizatihi Sultan Selim'in sarf ettiği cümleleri kullanır:

“*Oh... Bu zevkine doyulmaz bir savaştı. Kılıç hiçbir kahramanın elinde bu kadar kıymetlenmemiştir. Çal Hasan, artık kılıcını beline sokmuş, Yavuz'un maharet ve cesaretini hayranlıkla seyrediyor, onun naralarını duyunca gözünden sevinç yaşları geliyordu.*

Selim, o gece birkaç saat bu şekilde dövüştü. Üçüncü gece Kahire teslim oldu.

(...)

— *İşte, diyordu, geçilmesi imkânsız gibi görünen Tih Sahrası'nı bir nefeste geçtik. Zapt edilemez denilen Kahire'ye dövüşerek girdik. Şimdi Mısır ayaklarımızın altına serilmiştir.*” (s. 412)

Bu zaferler askerî ve siyasî bakımdan Yavuz Sultan Selim'e şöhret kazandırırken, bunun yanında kutsal bir payeyi de beraberinde getirir. Mısır'da ikamet eden son Abbasî Halifesi Mütevekkil, Yavuz'un huzuruna çıkarak İstanbul'da ikameti için izin ister ve halifeliği de Sultan Selim'e devreder. Böylece İslâm halifeliği gibi kutsal bir paye de Osmanlı devletine geçmiş olur. Eylül 1517'de İstanbul'a dönen Yavuz, oradan Edirne'ye geçerek kendi yokluğunda payitahtta bulunup işleri idare eden oğlu Şehzade Süleyman ile görüşür. Yavuz oğlunun idareciliğini takdirle karşılamıştır. Zafere ve başarıya doyamayan Yavuz Sultan Selim önce büyük bir doğu seferine çıkıp İran'ı tamamen almayı, sonrasında da Rumeli üzerinden Batı'ya yürüyüp Avrupa içlerine kadar gitmeyi planlamaya başlamıştır. Bütün bunlar Yavuz'un ne kadar cihangirane bir düşünce tarzına sahip olduğunu ve ne derece yüksek ideallere ulaşmaya çalıştığını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Kendine büyük bir güven duyan ve güçlü bir imana sahip olan Sultan Selim'in şu ifadeleri bu bağlamda değerlendirilebilir:

“ — Evet, bizi zaferler bekliyor, ben muzaffer ordularımın başında Budin'e girmek isterim. Çaldıran'da, Mercidabık'ta ve Ridaniye'de şerefle dolaştırdığımız kılıcımızı, Roma'da ve Cermanya'da da gezdirmek isterim. Bütün İran, memalikimiz içine dâhil olmalıdır.” (s. 460)

“ — Ben, meydanı gazada kaç defa şehadet aradım. Bize, rahat döşeginde ölmek şîn gelir, diye söze girmişken vazgeçerek sözü orduları muzaffer kılacak yeni seferlere getirmişti.

— Doğuda, bizden başka hâkim devlet kalmadıktan sonra batıya dönmek isterim. Rumeli'de yedi kralın taç giymesi ve sikke bastırması çok gelir. Şimdi daha iyi anlıyorum ki dünya benim gibi bir Padişah'a yetecek kadar büyük değilmiş.” (s. 461)

Yazarın, Osmanlı Devleti'nin sultanı Yavuz Selim'e bir roman kahramanı olarak bu sözleri söyletmesi kendi olumlu bakış açısının bir sonucu olsa gerektir.

İşte bu düşüncelerini divandaki üyelerle de paylaşan padişah, fikirlerini hayata geçirecek zamanı bulamaz. Çünkü sırtında çıkan bir çıbanı küçümseyen, tedbirli davranmayan ve bu nedenle de rahatsızlığı ağırlaşan Sultan Selim, 21 Eylül 1520 tarihinde ordusuyla Edirne'ye giderken yakın dostu Hasan Can'ın kollarında son nefesini verir.

Eserde vaka 1509–1520 yılları arasında gerçekleşir. Vaka zinciri içerisinde göze çarpan Şehzade Selim'in tahtı babası II. Bayezid'ten zorla devralması (Nisan 1512), Şehzade Korkut'un idamı (Mart 1513), Şehzade Ahmet'in idamı (Ocak 1514), Çaldıran Muharebesi (Ağustos 1514), Merc-i Dâbık Muharebesi (Ağustos 1516), ve Ridaniye Muharebesi (Ocak 1517) gibi siyasî ve askerî hadiseler tarihî kronolojiye uygun olarak verilmiştir.³⁰³ Bu durum

³⁰³Uzunçarşılı, a.g.e., s. 245-291.

yazarın vakayı kurgularken yararlandığı tarihî gerçekliği olan hadiselerle eserinde yer verirken gerçekçi davrandığını ve tarihî kayıtlarla çelişmemeye özen gösterdiğini kanıtlamaktadır. Bunun yanında eserdeki kalabalık şahıs kadrosu içerisinde yer alan pek çok ismin de tarihî gerçekliği olan şahsiyetler olduğunu görüyoruz. Bunlar arasında yer alan Padişahlar II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim; Şehzadeler Ahmet ve Korkut; Veziriazamlar Hadım Ali Paşa, Mustafa Paşa, Hersek Ahmet Paşa, Sinan Paşa, Yunus Paşa, Pirî Mehmet Paşa; dönemin ünlü âlimleri Mevlâna Nureddin Sarıgürz, Halimî Çelebi (Sultan Selim'in hocası), Alâeddin Ali Cemâli Efendi (Zembilli Ali Efendi), İbni Kemal Şemseddin Ahmet ile İran Safevi Devleti Başkanı Şah İsmail, Mısır Sultanları Kansu Gavri ve Tomanbay olayların akışında önemli roller üstlenmişlerdir. Eserde mekân unsuru Osmanlı devletinin 16. yüzyıldaki toprak varlığını ve devletin nerelere yayılma eğiliminde olduğunu gösterecek şekilde, geniş bir coğrafyaya yayılmış olarak verilmiştir. İstanbul, Bursa, Trabzon, Amasya, Manisa, Edirne, Bolu, Bayburt, Erzurum, Sivas, Kemah, Kırım, Tebriz ile Rumeli'de yer alan Kefe, Semendirek, İzvornik ve Alacahisar gibi coğrafi gerçekliği bulunan mekânlar hadiselerin akışı içerisinde zaman zaman kullanılan yerler olarak göze çarpmaktadır. Gerçekliğe uygun bir şekilde kullanılan bütün bu unsurlar eserin güçlü bir tarihî atmosfere sahip olmasını sağlamıştır. Ancak yazar, vakanın içerisinde kullandığı bazı dramatik unsurlarla eseri, tarihî gerçeklik yoğunluğundan kurtararak kurguya dayalı bir edebiyat ürünü haline getirmeye çaba göstermiştir. Yavuz Sultan Selim'in yakın dostları olan Ferhat, Şahin, Osman ve Yakup Beyler ile Çal Hasan gibi şahsiyetler kurgusal özelliklidir. Yine gerek Sultan Selim'in gerekse de yakın dostlarının gönül ilişkileri eserin yoğun dramatik tarafını oluşturmaktadır. Bu şekilde yazar, tarihî alt yapı üzerine kurgusal nitelikli dramatik bazı unsurları yerleştirmiş, tarihî akışa kahramanların aşk duygularını, üzüntülerini, acılarını, sevinçlerini yedirmeye çalışmıştır. Yazarın bunu yaparken eserini tarihî kuruluktan ve didaktik bir anlayıştan kurtarmaya çalıştığı, ayrıca tarihî şahsiyetleri beşerî çehreleriyle de yansıtmak istediği söylenebilir.

Eserde Osmanlı devlet yapısına, askerî sistemine genel anlamda olumlu ve yüceltici bir bakış açısı söz konusudur. Bu bakış açısı özellikle Padişah Yavuz Sultan Selim ve bazı önemli devlet adamları ile zamanın değerli âlimleri aracılığıyla oluşturulmaya çalışılır. Fakat Sultan II. Bayezid ile Fatih Sultan Mehmet döneminden beri uygulanan kardeş katli sistemi bu genel olumlu bakışın dışında kalırlar. Yazar, Yavuz Sultan Selim'in tahta geçişinden sonra uygulanan bu trajik hadiseyi şu şekilde aktarır:

“Yakup, “Neden müteessirsiniz, Sultanım? Sualini sormadı.

Padişah bu akşam hakikaten müteessirdi.

Ertesi günü, uykularından uyanan Bursa halkı, Padişah'ın Bursa'da bulunan beş biraderzadesinin idamını teessürle öğrendi.

Bilhassa yirmi yaşlarında bir delikanlı olan Şehzâde Âlemşah'ın oğlu Osman'ın kendisini tutmaya gelen cellâtlara karşı saatlerce mücadelesi çabuk duyuldu. Mazlum şehzadelerin cenazesi hemen aynı gün büyük ve hazin bir merasimle Sultan İkinci Murat'ın türbesi yanına defnedildi.

Veziriazam Koca Mustafa Paşa'yı takip eden bu idamlar, halk üzerinde fena bir tesir bıraktığı gibi, Sultan Selim'e candan bağlı olan Yakup ve arkadaşlarını da çok müteessir etmişti.” (s. 230)

Yazarın, hadiseyi aktarış şekli bu uygulamaya karşı sahip olduğu olumsuz bakış açısını net bir şekilde yansıtmaktadır.

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin II. Bayezid'e kişilik özellikleri ile askerî ve idarî açıdan olumsuz yaklaştığını görüyoruz. Bu yaklaşımın tarihî kaynaklarda bu padişah için verilen bilgilerle doğru orantılı olduğunu belirtmemiz yanlış olmayacaktır.³⁰⁴ Yavuz Sultan Selim ise aynı açılardan son derece olumlu bir şekilde ele alınmıştır ki, bu bakış açısı da tarihî kayıtlarda yer alan tespitlerle çelişmemektedir.³⁰⁵ Yazar, bu padişahın askerî niteliklerini, idarecilik anlayışını, siyaset algısını, ilme verdiği değeri ve şairliğini olumlu açıdan ortaya koymuş, Yavuz'un kişiliği ve iradesi ile Osmanlı devletinin 16. yüzyıldaki temel anlayışını birleştirmeye çaba göstermiştir.

Oğuz Özdeş'in yazdığı ve 1964 yılında yayımlanan *Yavuz'un Pençesi* adlı eserde 9. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in, tahtı babası II. Bayezid'ten zorla devralmasından rahatsızlanıp vefat etmesine kadarki mücadele dolu kısa saltanat hayatı anlatılmaktadır.

Trabzon Valisi ve Osmanlı Şehzadesi Selim, büyük bir mücadele verdikten sonra babası Osmanlı Sultanı II. Bayezid'den tahtı zorla devralır. Yazar, babayla oğul arasında yaşanan çatışmaları aktarırken fazla pasif bulmakla birlikte “*yumuşak ve iyi yürekli*”³⁰⁶ olarak nitelediği Osmanlı Sultanı II. Bayezid'e karakter bakımından (dine ve ilme düşkünlük vurgulanmaktadır) olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Mücadeleden çekinen ve sükûneti seven İkinci Bayezid, ortadan biraz uzun boyluydu. Zihnen daima meşgul olduğunu belirten karayağız çehresinde mahzun bir hal vardı. Ata binmekten, avdan başka bir şeyden hoşlanmayan, daima ibadetle meşgul olan, her fırsatta camiye giden, sadaka dağıtan ve bilhassa kozmoğrafya ilmine fazlaca meraklı olan padişah, ...” (s. 35)

³⁰⁴Uzunçarşılı, a.g.e., s. 245-248.

³⁰⁵Yücel-Sevim, a.g.e., s. 142-146.

³⁰⁶Oğuz Özdeş, *Yavuz'un Pençesi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1964, s. 25. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Babasının Dimetoka'ya doğru yola çıkmasından sonra tahta oturan ve yazarın “*kudretli bir padişah olduğu kadar, ileri görüşlü bir kumandan*” (s. 59) olarak nitelediği Sultan Selim, ilk iş olarak kardeşleri Şehzade Ahmet ve Şehzade Korkut'la giriştiği taht mücadelelerini kazanır. Sonrasında İran üzerine sefer kararı verir. Eserde Sultan Selim'in sefer esnasındaki disiplinli tavrı ve kuralcı tutumu olumlu bakış açısıyla şöyle ifade edilir: “*Askerlikte en ufak bir itaatsizliğe tahammülü olmayan padişah, seferde pençesini daha çok gösteriyor, müsamaha nedir bilmeyen karakteri büsbütün şiddetleniyordu.*” (s. 64)

Sultan Selim'in başında olduğu Osmanlı ordusu, Şah İsmail'in komuta ettiği İran-Safavi ordusunu Çaldıran Ovası'nda mağlup eder. Karısı Taçlı Hatun'un esir edilmesine engel olamayan Şah İsmail, Tebriz'e kaçarak canını kurtarır. Eserde, Çaldıran Ovası'ndaki savaş vesilesiyle Osmanlı ordusuna, sahip olduğu teknik özellikler, çağdaş yapısı ve yüksek seviyedeki donanımı yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Yazar, Osmanlı ordusunu, aynı yönlerden İran-Safavî ordusuyla mukayese etmek suretiyle malum bakış açısını şu şekilde ortaya koymaktadır:

“*Ama bunların yanında Osmanlı ordusunun savaş gücü hayli fazlaydı. Safavî ordusunda bir tek top bulunmamasına karşılık, Osmanlı ordusu, İstanbul'un fethini sağlamış olan muhteşem topçuluğun vârisiydi. Şahın askerleri tüfekten bile mahrumdu. Hasmını yenmek için okundan ve mızrağından başka hiçbir silahı yoktu. Üstelik Sultan Selim'in askerlerinde, dünya harp tarihinde ilk defa olarak bu muharebede kullanılan << Fitilli Muska >> denilen ağır tüfekler mevcuttu. Şah İsmail'in hemen hemen hiç yaya askeri olmadığı halde, Osmanlı ordusunun başında çelik gibi iradesiyle, bütün mukavemetleri yenen bir dev vardı: Piyade!...*” (s. 75)

Osmanlı ordusunun daha sonraki hedefi de Tebriz olur. Yazar, Sultan Selim'in Tebriz'e girişini olumlu yaklaşımıyla, adeta destansı bir kahramanı tasvir ediyormuşçasına en ince ayrıntısına kadar şöyle anlatmaktadır: “*Beyaz atının üstünde dimdik duran Sultan Selim, rüzgârın tesiriyle hafifçe açılan kaftanının içinde, uçmağa hazırlanan bir kartalı andırıyordu.*” (s. 90)

Belli bir süre Tebriz'de kalan Sultan Selim, Dulkadiroğlu Beyliği'ni de ortadan kaldırdıktan sonra İstanbul'a döner. İstanbul'da bir müddet dinlenen ve ordunun eksiklerini gidermesini sağlayan Osmanlı padişahı, Mısır Hükümdarı Kansu Gavri'nin Osmanlı sınırlarına müteceviz hücumlarda bulunması üzerine Mısır üzerine sefer yapmaya karar verir. Sultan Selim Merc-i Dâbık mevkiinde rakibi Mısır-Kölemen ordusunun kumandanı Kansu Gavri'yi mağlup eder. Bu zaferden sonra Halep ve Şam'a giren Osmanlı ordusu kışı Şam'da geçirir. Ancak Kansu Gavri'nin oğlu Tomanbay'ın seçimle Mısır tahtına çıkması ve bir orduyla Osmanlı ordusu üzerine gelmesi Sultan Selim'i öfkelendirir. Ordusuyla Kudüs ve

Gazze'yi arkasında bırakan Sultan Selim Tih Çölü'nü de beş günde aşarak Ridaniye mevkiinde Tomanbay'ın ordusuyla karşı karşıya gelir. Eserde Sultan Selim'in ordusuyla Tih Çölü'nü çok kısa bir sürede geçmesine özellikle dikkat çekilmektedir. Yazar o güne kadar ancak Pers askerlerinin ve Büyük İskender'in (İskender-i Kebir) geçebildiği bu zorlu bölgeyi rahatlıkla aşan Osmanlı padişahına hem askerî bakımdan hem de kişilik özellikleri yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“O zamana kadar bir iki kumandana nasip olan << Fatihler Yolu >> nu Sultan Selim Han aşmaz da kim aşardı? Çelikten iradesi, azmi ve ülküsü, önüne çıkan her engeli yenmek için yeterdi ona... Büyük kum çölinü aşanlara << Fatih >> deniliyordu. Bu yol da << Fatihler Yolu >> ydu. Çaldıran'a giden Yavuz mu aşamayacaktı bu yolu?” (s. 145)

Ridaniye'de yapılan savaşın galibi yine Osmanlı ordusu olur. Artık “Yavuz” lakabıyla anılan ve Kahire'ye giren Sultan Selim, Mısır'ın yeni sultanı olmuştur. Mısır'da 7,5 ay kalan Sultan Selim halifeliği, mukaddes emanetleri alarak İstanbul'a döner. Doğu seferinden büyük bir zaferle dönen Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı devletine olan toplam katkısını, devleti nereden alıp nerelere getirdiğini, o döneme kadar iki kıtaya hâkim olan devletini nasıl üçüncü bir kıtaya taşıdığını yazar olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla eserin son kısımlarında şöyle aktarmaktadır:

“Sultan Selim, yalnız bu seferinde, babasından vâris olduğu ülkeye bir mislinden fazlasını katmış, devletini, bin yıl önceki Doğu Roma İmparatorluğu kadar genişletmişti. Akdeniz'in doğusuna boydan boya hâkim olan, o zamana kadar dünyanın yalnız iki kıt'asında bulunan devleti, üçüncü bir kıtaya daha yerleşerek, muazzam bir imparatorluk haline getirmişti.” (s. 180)

İstanbul'a döndükten sonra devlet işleriyle meşgul olan, bir ara Edirne'de Manisa Valisi oğlu Şehzade Süleyman'la görüşen Yavuz Sultan Selim, yeni bir doğu seferinin planlamasını yaparken rahatsızlanır. Sırtında çıkan ve önemsemediği bir çıbanın etkisiyle hastalığı ağırlaşan Yavuz Sultan Selim, nedimi Hasan Can'ın ellerinde vefat eder. Bu üzücü hadiseden sonra Veziriazam Piri Mehmet Paşa'nın haber verdiği Şehzade Süleyman Manisa'dan gelerek Osmanlı tahtına oturur.

Eserin vaka zamanı 1510-1520 yılları arasındır. Bu süreçte gerçekleşen ve eserin tarihi malzemesini oluşturan önemli olaylardan Çaldıran Savaşı (1514), Dulkadiroğlu Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne katılması (1515), Mercidabık Savaşı (1516) ile Ridaniye Savaşı (1517) tarihi kronolojiye uygun bir şekilde esere yerleştirilmiştir.³⁰⁷ Eserin şahıs kadrosu da tarihi malzemeye uygun olarak daha çok tarihi gerçekliği bulunan kişilerden oluşmaktadır. Bunların ön planda gelenleri arasında Padişahlar II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim; Veziriazamlar

³⁰⁷Uzunçarşılı,a.g.e., s. 265-268/271/284-286/288-290.

Hadım Ali Paşa, Koca Mustafa Paşa, Hersekzâde Ahmet Paşa, Hadım Sinan Paşa, Pirî Mehmet Paşa; İran-Safavî devleti hükümdarı Şah İsmail, Mısır Sultanları Kansu Gavri ile Tomanbay, Şehyüislam Zenbilli Ali Efendi, Kaptan-ı derya İskender Paşa, Mimar Sinan Efendi (Mimar Sinan), Hasan Can (Yavuz'un has nedimi) ve Halimî Çelebi (Yavuz'un hocası) bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim, saltanatı boyunca hep doğuya sefer yapmış olduğu için eserdeki mekânlar da bu duruma paralel olarak, genellikle Osmanlı Devleti'nin doğuda fethettiği yerlerden oluşmaktadır. Payitaht İstanbul, Selim'in şehzadeyken valilik yaptığı Trabzon ve Sultan Selim'in babasıyla arasındaki mücadelelerin yaşandığı Edirne, Çorlu gibi yerlerin dışında Konya, Sivas, Erzincan, Erzurum, Tebriz, Halep, Şam, Humus ve Kahire eserdeki temel mekânlar olarak dikkati çekmektedir.

Eserde Yavuz Sultan Selim'in babası II. Bayezid'e karakter ve kişilik özellikleri bakımından olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. II. Bayezid'in özellikle dine ve ilme düşkünlüğü vurgulanmıştır. Tarihî kaynaklarda II. Bayezid ile ilgili yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde yazarın bakış açısının isabetli olduğu görülür. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sultan Bayezid'in ecdadına ve babasına (Fatih Sultan Mehmet) oranla daha az cevval olduğunu, sükûnu ve rahatı sevdiğini, özellikle hükümdar olduktan sonra şehzadelikteki hareketli yaşamının tam tersine ibadetle zaman geçirdiğini, İstanbul'da başlayan ilim cereyanlarını teşvik ederek; âlim, şair ve edipleri himaye ettiğini ifade etmektedir.³⁰⁸ Oğuz Özdeş, eserinde II. Bayezid'ten sonra tahta oturan Yavuz Sultan Selim'e de askerî açıdan ve karakter özellikleri yönünden olumlu yaklaşmaktadır. Sultan Selim cesur, atılgan, azimli, idealist, mücadeleci ve ileri görüşlü yapısıyla babasından ayrılmaktadır. Fakat iki şahsiyet ilme ve âlime değer verilmesi noktasında kesişmektedirler. Yavuz da tıpkı babası gibi ilimle meşgul olanlara büyük bir saygı ve hürmet göstermektedir. Eserde yer verilmiş olan, sefer sırasında yaşanan şu enstantane, bunu açıkça ortaya koymaktadır:

“İşte bu esnada, Kemal Paşazâde'nin atı, bir su çukuruna battığı için, sıçrayan çamurlu sular, divanda vezirlerini döven, başvezirlerinin kafasını uçurtan Yavuz'un kaftanını kirletti. Birden kıpkırmızı kesilen ak sakallı âlim, padişahın özür diledi:

— Kulunuzun kusurunu bağışlayın, sultanım!...

Yavuz, Kemal Paşazâde'ye uzun uzun baktıktan sonra, hafifçe gülümsedi:

— Ulema atının ayağından sıçrayan çamur, benim için şereftir. Öldüğüm zaman, bu kaftanı böylece sandukamın üstüne örtsünler!...” (s. 174)

³⁰⁸ Uzunçarşılı, a.g.e.,s. 245-246.

Eserde, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'ndan sonra İran'ın ulema ve bilginlerine saygı gösterip İstanbul'a göndermesi, hatta onların arasından seçtiği Hasan Can'ı has nedimi yapması ile Mısır'daki seferlerden sonra da oranın aydınlarına karşı benzer tavrı sergilemesi yine aynı anlayış ile rahatlıkla ilişkilendirilebilir. Tarihi kaynaklara bakıldığında yazarın Yavuz Sultan Selim'e olan bakış açısında da haklı olduğu görülmektedir. Nitekim İsmail Hakkı Uzunçarşılı, babasıyla mukayese ettiği Yavuz için;

*“İrade ve azim kudreti, derin görüşü ve yüksek dehasıyla babası zamanında uyuşuk ve durgun bir hale gelmiş olan idareyi pek kısa bir zamanda cevval bir hale getirmiş ve buna mâni olmak isteyenleri tepelemiştir.”*³⁰⁹

tespitlerini yaptıktan sonra onun özel meclislerinde ilmî, edebî sohbetlere önem verdiğini, değerli âlim ve şairlerin bu meclislere katıldığını da belirtmektedir. Oğuz Özdeş'in romanında yer verdiği, seferler ile savaşlardaki Yavuz Sultan Selim'in askerî başarısı da tarihen tescil edilmiş bir durumdur. II. Bayezid'in tahttan ayrıldığı sırada Osmanlı topraklarının toplam 2.373.000 km² olduğunu söyleyen Yılmaz Öztuna, Yavuz Sultan Selim vefat ettiğinde ise devletin topraklarının 6.557.000km²'ye ulaştığını ve 2,5 kat fazla bir büyüme elde edildiğini ifade etmektedir.³¹⁰

Eserde Osmanlı ordusuna da teknik kapasite ve donanım üstünlüğü yönlerinden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu yaklaşım özellikle İran-Safavî ordusuyla kıyas edilmek suretiyle ortaya konulmaktadır. Yazarın özellikle vurguladığı Osmanlı ordusunun bu güçlü yapısının, tarihi kaynaklarda da aynı şekilde ele alındığını görüyoruz. Yılmaz Öztuna'nın Çaldıran Savaşı'nda karşı karşıya gelen iki orduyla ilgili şu tespitleri bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

*“Fakat gerçek üstünlük Osmanlılar'da idi ve Şâh İsmail, münakaşa kabul etmez askerlik dehasına rağmen, bu üstünlüğü küçümsemek hafifliğinde bulunmuştu. Bu üstünlük, Osmanlı topçu birlikleri ve tüfikle tesli edilmiş azablar (hafif piyade) idi. Ağır piyâde tümeni olan 10.000 Yeniçeri, Yavuz'un etrafında, delinemez saflar teşkil etmişlerdi.”*³¹¹

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin kaleme aldığı, ilk kez 1949 yılında yayımlanan *Barbaros Hayreddin Geliyor* adlı eserde, Yenicevardarlı bir sipahi olan Yakup Bey'in oğulları Oruç ve Hızır Reis'lerin 16. yüzyıl başlarında denizlerde yaşadıkları heyecan dolu serüvenler anlatılmaktadır.

³⁰⁹Uzunçarşılı, a.g.e., s. 303.

³¹⁰Öztuna,a.g.e., s. 263.

³¹¹ Öztuna, a.g.e,s. 214-215.

Hızır Reis ve denizcileri esir düştükleri şaraplarıyla ünlü Naksos Adası'ndan adanın valisi Venedikli Kapello'nun kızı Karolina'nın yardımıyla kurtularak önce Trablus'a sonra da Preveze'ye yol alırlar. Buğday ve şarap ticaretiyle geçimini temin eden bu denizcilerin önemli duraklarından birisi de Cerbe Adası olur. Hızır Reis burada ağabeyi Oruç Reis'i beklerken adanın hâkimi Emir Şahap ile yakın ilişkiler kurar. Adanın hâkimi Emir Şahap, daha onlar gelmeden denizlerde yeni yeni kendisini gösteren bu Türk denizcileri hakkında bazı bilgiler edinmiştir. Gerek eski bir Berberî korsanı olan Ömer Reis'in bu konuda Emir Şahap'a anlattıkları gerekse de Emir Şahap'ın daha evvel duymuş olduğu bazı haberler, Barbaros kardeşlere yazarın olumlu bakış açısını daha eserin başında net bir şekilde yansıtmaktadır:

“ — Bendeniz, şimdiye kadar bu kadar çetin leventlere tesadüf etmedim. Bunlar galiba ilk defa levent geziyorlar. Midilli'den Kefalonya'ya ve oradan buraya yelken açmışlar. Bir bekledikleri varmış, o gelmeden emirimizi ziyaret etmek istemiyorlarmış. İçlerinde kırmızı suratlı, iri yapılı sağlam bir reis var ki, kimseye ehemmiyet verdiği yok. İki gün önce kendisine ganimetten hisse takdimi zamanının geldiğini hatırlatmışlar. “Hele ağamız gelsin, düşünürüz, acele ne gerek?” cevabını vermiş.

(...)

— Diş geçirmek için fırsat bekler ama efendimiz, ben bu işin pek de kolay olacağını sanmıyorum. Koca barkayı birkaç kişiyle esir eden bu leventler, baskın kişiler olsa gerek. Bir bakışta anlaşılıyor.”³¹²

“Emir Şahap sarsılır gibi oldu. Oruç adı onun için de yabancı değildi. Rodos Adası'nda yaptığı korkunç akınların macerasını dinlemiş, İtalyan sahillerindeki Hristiyan gemilerini nasıl söndürdüğünü, Mağrip sularında çok işitmişti. Eğer bu iki kardeş Cerbe'de birleşirlerse iyi işler görebilir, hatta kendisinin nüfuzunu bile kırabilirlerdi.” (s. 34)

Oruç Reis ve beraberindeki denizciler ise İskenderiye'den Cerbe'ye doğru hareket etmişler ve bu yolculuk esnasında Papa II. Julyus'un bandırasını taşıyan iki büyük savaş gemisini ele geçirmişlerdir. Bu olay hem Oruç Reis'in hem de kardeşi Hızır'ın şöhretlerinin artmasını sağlar. Yazar, vakanın akışı içerisinde hâkim bakış açısıyla araya girerek bu artan şöhreti ve Barbaros kardeşlerin İtalya sahillerinde uyandırdığı yankıyı kendi olumlu yaklaşımını içeren şu cümlelerle aktarır:

“Bu olaydan sonra Oruç'un müsamahası sayesinde kurtulan İtalyanlar, Cenova'ya gelerek olan biteni anlattılar. Kırmızı suratlı, kızıl sakallı, orta yaşlı bir Türk korsanının on İtalyan'a karşı terlemeden nasıl dövüştüğünü İsa'nın üzerine yemin ederek söylediler. Bu haber İtalya sahillerindeki şehirlere süratle yayıldı. Hatta bazı kasabalarda Oruç'un kırmızı sakalından ötürü:

— Barbarosa karasularımıza geliyormuş! Diye şayialar çıktı.

Bundan sonra gerek Oruç Reis ve gerek kardeşi Hızır Barbaros kardeşler adıyla tanınmaya başlarlar.” (s. 60)

³¹² Feridun Fazıl Tülbentçi, *Barbaros Hayrettin Geliyor*, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 2008, s. 33. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Cerbe Adası'nda kardeşi Hızır ile buluşan Oruç Reis'in daha sonraki hedefi Tunus'un Halkulvâd Limanı olur. Bu hedefe ulaşmak için de Tunus'un Sultanı Muhammet'le yakın ilişkiler kurar. Bunun sonucunda Sultan Muhammet'in uygun görmesiyle Oruç ve Hızır Kardeşler Halkulvâd Limanı'na doğru yola çıkarlar. Ancak Hızır Reis'in gemisinde kendisine âşık olan Emir Şahap'ın kızı Ayşe de bulunmaktadır. Kendisinden habersiz bir şekilde gemisine binmiş olan Ayşe'yi gören Hızır Reis bu duruma sevinir, çünkü o da Ayşe'ye karşı bir şeyler hissetmiştir. 10 Ekim 1513'te Tunus'un Halkulvâd Limanı'na giren Hızır ve Oruç kardeşler, bu limanı merkez üs olarak belirlerler. Gerek Oruç gerekse de Hızır kendi filolarıyla bu limandan hareket etmek suretiyle çeşitli yerlere seferler düzenlerler. Bu seferlerde İtalyalı, Venedikli ve İspanyol denizcilere denizleri dar eden Hızır ve Oruç kardeşler elde ettikleri ganimetlerle de zenginliklerini arttırmışlar, filolarını genişletmişlerdir. Hızır ve Oruç Reislerin bu başarılarına karşılık vermek isteyen İspanyollar Becaye Adası'nı işgal edince, bu adanın Sultanı Abdurrahman'dan gelen yardım talebi üzerine Oruç Reis gemileriyle hareket eder. Ancak İspanyol Pedro de Navarro'nun çok sağlam bir şekilde yaptırmış olduğu Becaye kalesi ele geçirilemediği gibi, bu saldırı esnasında Oruç Reis'in de bir kolu kopmuştur. Bu hadiseden dolayı Becaye kuşatması yarım kalmış, ağır yaralanan Oruç Reis de Tunus'ta dinlenmeye çekilmiştir. Bu olayın intikamını almak isteyen Hızır Reis Akdeniz sahillerini baştanbaşa dolaşarak denizleri Hıristiyanlardan temizlemek için harekete geçer. Malaga Limanı ve İtalya sahillerinde yer alan pek çok liman ve ada Hızır'ın kızgınlığından hissesini alır. Hızır ve Oruç Reis'lerin çok güçlenmesinden rahatsız olanlardan birisi de Tunus'un Sultanı Muhammet'tir. Bu rahatsızlığından dolayı daha evvel Hızır Reis ile evlendirmeyi düşündüğü kızı Fatma'yı bu izdivaçtan vazgeçirir. Ancak Fatma, Hızır Reis'e âşıktır.

Tunus'ta bunlar yaşanırken Cerbe Adası'nda iktidar el değiştirir. Emir Şahap, muhalif Top Sakallı Beşir tarafından devrilir. Artık Cerbe'nin tek hâkimi Beşir'dir. Bununla birlikte hasta olan babası Emir Şahap'ı ziyarete gitmiş olan Ayşe de hapsedilmiştir. Beşir'in bir amacı da Emir Şahap'ın kızı Ayşe'yle evlenmektir. Fakat bu emeline ulaşamaz. Çünkü Ayşe'nin zindana atıldığını duyan Hızır Reis ve arkadaşları Cerbe Adası'na giderek Top Sakallı Beşir'i öldürüp, Ayşe'yi kurtarırlar. Artık Cerbe Adası'nın yönetimi de Barbaros kardeşlere geçmiştir. Bu önemli olay Hızır ve Ayşe'nin evlenmesiyle mutlu bir şekilde sonuçlanır. Cerbe Adası'nda işini bitiren Hızır Reis yeniden Tunus'a döner ve sefer mevsiminin gelmesini beklemeden 1515 yılı başlarında tekrar denizlere açılır. Bu süreçte Monte Kristo Adası, Korsika Adası, Bonifacio Boğazı, Sardunya Adası, Pianosa Adası ve Giglio Adası'na uğrayan

Hızır Reis ve filosu, Ustica Adası'nda Oruç Reis ile birleşerek Tunus'un Halkulvâd Limanı'na dönerler. Barbaros Kardeşlerin Halkûlvad Limanı'na döndüklerinde, halka karşı göstermiş oldukları şefkat ve cömertlik de yazar tarafından özellikle vurgulanır. Bu durum Osmanlı dönemi denizciliğinin önde gelen şahsiyetlerinden olan Barbaros kardeşlerin, denizcilik literatüründe yer alan ve genel kabul görmüş “**Korsan**” tabirine uymadığını açık bir şekilde göstermektedir. Yazarın, Barbaros kardeşlere insanî yönden geliştirmiş olduğu olumlu ve yüceltici bakış açısını yansıtan söz konusu davranış farklılığı, eserde şu şekilde aktarılmaktadır:

“Oruç Reis saraydan doğruca limana dönerek sultanın mutemet adamı Yahya'nın aracılığıyla tutulan tellallarla yiyeceği olmayan fakir fukaranın bedava buğday almak üzere limana gelmesini ilan ettirdi. Bu o zamana kadar görülmüş şeylerden değildi. Diğer korsanlar buğday yüklü gemi ele geçirdiler mi ekmezsiz halka iki üç misli fiyatla satarlardı. Bu ilanı duyan halk, develer ve merkeplerle limana doldular. Senetsiz, sepetsiz çuvallarını doldurarak neşe ve sevinç içerisinde şehre döndüler.” (s. 131)

Yazar bu olumlu ve yüceltici bakış açısını daha da güçlendirmek için Barbaros kardeşlerin esir aldıkları insanlara karşı takınmış oldukları tavra işaret ederek, bu Türk denizcilerinin/korsanlarının; diğer korsanlardan farklı olan vicdanî yönlerinin, merhametli yanlarının ve iyi kalpliliklerinin altını kalın çizgilerle çizer:

“Aydın, hepsine çok iyi muamele ediyor, hatta daha ileriye giderek, müteessir olmamalarını, sivillerden hiçbirinin forsaya konmayacağına, kadınların esir pazarlarına sevk edilmeyeceğine dair teminat bile verdi. Hâlbuki Akdeniz'de muzaffer olan korsanlar, asker, sivil dinlemezler, bütün erkekleri forsaya alırlar, kadınları da yaşlarına bakmadan esir pazarlarında ucuz pahalı haraç mezat satarlardı. Bilhassa İspanyollar ve Venedikliler, ihtiyaçları bile forsaya çakmaktan çekinmezlerdi.” (s. 162)

Barbaros kardeşler, daha evvel Oruç Reis'in bir kolunu kaybetmesine neden olan Becaye Kalesi'ne yeniden saldırırlar (Mayıs 1515). Fakat yine muvaffak olamazlar. Bu adanın yakınında bulunan Cicelli Kalesi'nin alınması da bir işe yaramamıştır. Bu sırada İspanyolların, Cezayir, Bizerta ve Tunus'a saldırmak için hazırlık yaptıkları duyulunca Barbaros kardeşlerin bütün dikkati bu muhtemel saldırı üzerinde yoğunlaşır. Buna göre Hızır Reis ve arkadaşları Cicelli'de kalıp güvenliği sağlayacaklar; Oruç Reis ise Cezayir'i fethetmek için yola çıkacaktır. Cezayir'e çok güçlü giren Oruç Reis, buradaki iktidar mücadelesini kazanarak adanın tek hâkimi olur. Oruç Reis, Cezayir'i yönetmeye başladıktan sonra askerî ve idarî olarak önemli girişimlerde bulunur. Böylece Cezayir'in devlet yapısını daha da güçlendirmiş olur. Yazar devlet mekanizmasında yapılan yenilik ve ıslahatları şu cümlelerle aktarmaktadır:

“Sabah olur olmaz, reisleri saraya topladı. Kasaba adındaki iç kalenin genişletilmesini ve onarılmasını emretti. Devlet teşkilatının kurulması, büyük memuriyetlere Türklerin tayini ve levent ocağının kurulması gibi esaslı kararlar alındı.” (s. 374)

Buna benzer bir devletçilik ve teşkilatlanma anlayışını Hızır Reis’te de görmek mümkündür. Nitekim Hızır Reis Dellis şehrine girdiği zaman hem bu şehrin hem de bu şehre bağlı olan dört beldenin kalkınıp gelişmesi için derhal idarî ve malî yapılandırmaya gitmiş ve işleyen devlet çarkının bozulması için gayret sarf eden zorbalara karşı da gerekli müdahalede bulunmaktan çekinmemiştir:

“Hızır Reis, Dellis ve ona tabi dört beldenin kalkınması için bir plan hazırladı. Memleket nüfusunu, binalarını, kasaba ve köylerini yazdırdı. Gelir ve giderlerin bir cetvelini yaptırdı. Kaidler ve kâtipler tayin etti. Medreseler açtırdı. İlim adamlarına daima güleryüz gösterdi. Menfaatleri bozulduğu için başkaldırmak isteyen mütegalibenin başını ezdi. Bu suretle ilk defa muntazam işleyen bir hükümetin temelini atmış oldu.” (s. 441)

Böyle bir devlet şuurunu taşıyan, halkın daha iyi hizmet alabilmesi için yönetsel iyileştirmelerde bulunmaya çalışan Oruç ve Hızır Reis, elbette ki bildiğimiz anlamda bir “**korsan**” olarak nitelendirilemez. Yazar olayların akışı içerisinde bu noktayı iyi tespit ederek konunun işleniş çerçevesinde ve tarihî gerçekliğin elverdiği ölçülerde devamlı surette olumlu bakış açısıyla bu farkın altını çizmeye çalışır. Eserde Barbaros kardeşlerin devlete karşı hissettikleri bağlılık duygusu da güçlü bir şekilde işlenmiştir. Gerek Oruç Reis gerekse de Hızır Reis Osmanlı devletine ve bu devletin başında bulunan sultanlara gönülden bağlıdır. Devlete hizmet etmeyi esas görev olarak benimseyen bu Türk denizcileri, Osmanlı sultanlarının temel amaçlarından olan “Devlet-i ebed-müddet” felsefesine tüm kalpleriyle inanmışlardır. Hızır Reis’in, Murat Reis ile yapmış olduğu şu konuşma hem bu anlayışı çok net bir şekilde yansıtır hem de Osmanlı/Türk denizcisi olan Barbaros kardeşleri, diğer milletlere mensup olan korsanlardan net bir şekilde ayıran çizgiyi somutlaştırır:

“Hızır arkadaşımı susturdu:

— Sen ne dersin Murat? Yavuz Sultan Selim’in uğruna bizim gibi bin can kurban olsun. Biz yurdumuzdan olduk ne çıkar. Rahmetli babam anlatırdı. Fatih Sultan Mehmet efendimizden sonra gelen Bayezid-i Veli devleti itila yollarında yalnız bırakmış. Demek Selim dedesi Fatih’e çekecek. Biz bayram yapmayalım da kimler yapsın? Biz devlete hizmet için buralara geldik. Yoksa bir harami gibi çapul çupul yapmak için değil. Biz faniyiz, devlet baki. Efendimize layık olabilmek için Tunus’un, Cezayir’in anahtarını götürelim, başka bir şey istemem.” (s. 239)

Aslında yazarın Barbaros kardeşlere olan olumlu ve yüceltici bakış açısını içeren bu diyalog, aynı zamanda Osmanlı padişahları Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim için de aynı yaklaşımın yazar tarafından benimsendiğini ortaya koymaktadır. Yazar hâkim bakış

açısıyla, Oruç Reis'in ilme ve ilim adamına verdiği değer ile adaletli idaresini yansıtan şu cümleleri de satır arasına yerleştirmek suretiyle Oruç Reis'e olan olumlu tavrını sürdürür:

“Sultan Oruç ilim adamlarına çok itibar ediyor, onları âdeta el üstünde taşıyor, kabile şeyhlerini de derecelerine göre maddî ve manevî tatmin ediyordu. Halk üç dört günde Türklere alışmış ve ısınmıştı.” (s. 374)

Barbaros kardeşlerin Cezayir'i almasından sonra, İspanyolların Cezayir'i almak için yaptıkları karşı saldırı Oruç Reis ve leventlerinin üstün mücadelesiyle savuşturulur. Sonrasında Oruç Reis, Cezayir'i idarî olarak ikiye ayırır. Batı'yı kendisine, Doğu kısmının yönetimini ise kardeşi Hızır'a bırakır. Cezayir'in idaresini eline alan Barbaros kardeşlerin önüne bu sefer de Tlemsan şehrinin İspanyollar tarafından işgal edilmesi sıkıntı olarak çıkar. İspanyollarla işbirliği yapan Tlemsan hâkimi Ebu Hamnu da Oruç Reis'e meydan okur. Bunun üzerine Oruç Reis, Hızır Reis'i Cezayir'de bırakarak Tlemsan üzerine yürür. Oruç Reis, Ebu Hamnu'yu yenerek yerine Ebu Zeyan'ı geçirir. Fakat İspanyolların tahrikine kapılan yeni hâkim Ebu Zeyan da isyana meyledince Oruç Reis çok kızar. Ve kendisini Tlemsan şehrinin yeni sultanı olarak ilan eder. Cezayir'den sonra Tlemsan'ın da Barbaros kardeşlerin eline geçmesi İspanyolları hemen harekete geçirir. Güçlü bir orduyla Tlemsan kalesine yüklenen İspanyolları durduramayan ve kardeşi Hızır Reis'ten gelen yardım talebini de geri çeviren Oruç Reis, beraberinde bulunan az sayıda askerle mücadele etmek zorunda kalır. Bir levent ile on düşman askerine hücum eden Oruç Reis, bu mücadelenin sonunda İspanyol kumandanlarından Şövalye Alfarez Garcia ve elli adamının arasında kalarak vuruşa vuruşa şehit olur. Yazar eserin sonunda bu hadiseyi aktarırken Oruç ve Hızır Reis'lere askerî yönden olan olumlu ve destanî bakış açısını çok kuvvetli bir şekilde hissettirir.

“Oruç haddinden fazla cesur, kararında ölünceye kadar sabit, en tehlikeli işlere kendisini atar, malını canını sakınmaz, âlicenap bir kahramandı. Savaşların dehşetli hengâmeleri dışında kan dökmekten hoşlanmazdı. Leventlerinden itaatsizlik görmedikçe zalim değildi. Müslümanlığın ve Türklüğün cesur bir mücahidiydi. Dinin ve hükümdarının düşmanlarına karşı müthiş bir cidal açmıştı. Deniz savaşlarında bir üstat, bir dahî idi. Bütün Avrupa'yı titreten bu büyük korsan dünyaya çocuk bırakmadan ölmüştü. Fakat müthiş Barbaros adının bir mirasçısını bırakıyordu. Bu Hızır Reis'ti.”

Barbaros Hayreddin Paşa adı ile Akdeniz'de Türk'ün muzaffer sancaklarını şan ve şeref içinde dolaştıracaktı.” (s. 473–474)

Tlemsan'da yaşanan hadiseye çok üzülen Hızır Reis, ağabeyinin intikamını almak için hazırlıklara girişir. Cezayir'in Sultanı Hızır Reis ve leventleri oluşturdukları filolarla İspanya sahillerini ateş yerine çevirirler. Böylece Oruç Reis'in de intikamı alınmış olur. Yazar bu noktada romanın vakasını tamamlar. Ancak eserini, hem vakanın başından itibaren Barbaros kardeşler üzerinden 16. yüzyılın Türk denizciliğine dair geliştirdiği olumlu ve yüceltici bakış

açısını yansıtabacak hem de okuyucuda Osmanlı'nın bu yüzyıldaki zaferlerinin süreceği hissini uyandıracak biçimde bitirir:

“Ertesi ve daha ertesi günler felaket haberleri birbirini takip etti. Taragona Limanı da Malaga'nın akıbetine uğramış, Oran'dan İspanya'ya yelken açan asker yüklü beş gemi batırılmıştı. İspanya sahilleri alevler içinde yanıyor, Türk leventleri zaferden zafere koşuyor ve İspanya sahillerinde şu cümle dehşetle dolaşıyordu:

— *Barbaros geliyor!”* (s. 495)

Romadaki vakaların cereyan ettiği zaman aralığı 1512–1518 yılları arasındadır. Vaka zincirinin önemli halkaları olarak göze çarpan Cerbe Adası yönetiminin Barbaros kardeşlere geçmesi, Becaye Kalesi'nin İspanyollardan alınmaya çalışılması ve bu sırada Oruç Reis'in kolunun kopması, Cicelli (Cicil/Cicel/Şirşal/Çiçel/Çerçel/Şerşel) Kalesi'nin alınması,³¹³ Cezayir'in fethedilmesi³¹⁴ ile Tlemsan savunması ve bu savunmanın sonucunda Oruç Reis'in İspanyollar tarafından şehit edilmesi (1518) hadiseleri tarihî gerçekliği bulunan hadiselerdir. Eserde bu olaylara kronolojik gerçekliğe uygun olarak yer verilmiştir. Şahıs kadrosunun büyük bir çoğunluğu da yine tarihî gerçekliği bulunan karakterlerden oluşmaktadır. Bunlara örnek olarak dönemin Padişahı Yavuz Sultan Selim, Şehzade Korkut, Şehzade Ahmet, Türk denizcilerinden Oruç Reis, Hızır Reis, İshak Reis, Aydın Reis, Süleyman Reis, Salih Reis, Murat Reis, Turgut Reis; Sultan ve krallardan ise Becaye Sultanı Abdurrahman, Tunus Sultanı Muhammet, Fransa Kralı I. Fransuva, İspanya Kralı V. Karlos ve Cezayir Sultanı Salim Eltumî verilebilir. Yazar, eserin tarihî gerçeklik boyutunu ve somut dokusunu daha da güçlendirebilmek için olayların geçtiği mekânları da coğrafi gerçekliği bulunan yerlerden seçmiştir. Eserde önemli görülebilecek yerler arasında Tunus-Halkulvâd Limanı, Cerbe Adası, Becaye Kalesi, Cicelli Kalesi, Bizarta Limanı, Cezayir ve Tlemsan şehri bulunmaktadır. Olayların gerçekleştiği zaman diliminde Osmanlı tahtında Yavuz Sultan Selim bulunmaktadır. Yazar her ne kadar ön planda Barbaros kardeşlere ve onlara bağlı olan diğer reislere yer vermiş olsa da dönemin padişahı Sultan Selim'e zaman zaman olayların akışı içerisinde yer vermiş ve olumlu ve yüceltici bakış açısını ortaya koymuştur. Nitekim eserde Yavuz'un doğu seferlerinde kazandığı başarılar şu şekilde aktarılmaktadır:

“1515 yılı sonları ile 1516 yılı başları Avrupa ve Asya için önemli olaylarla dolu idi. Büyük Türk hakanı Yavuz Sultan Selim, muzaffer kılıcını Doğu'da şerefle dolaştırıyor, yeni zaferler için ordularını seferber ediyordu.” (s. 285)

³¹³Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, (Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan, İstanbul, Yay. Haz. Seda Çakmakçıoğlu-Çetin Sarı, Kabalıcı Yayınevi, 2007, s. 44-46.

³¹⁴Yücel-Sevim, a.g.e., s. 183.

Eserde, Osmanlı denizciliğinde adları öne çıkan şahsiyetler ve onların mücadeleleri son derece olumlu, yüceltici ve destanî bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Böylece Feridun Fazıl Tülbentçi gerek dönemin padişahı gerekse de Barbaros kardeşler vasıtasıyla 16. yüzyılın başındaki Osmanlı Devleti'ne genel anlamda olumlu yaklaşmaktadır. Tarihî kaynaklar incelendiğinde eserdeki bu yaklaşımın, yerinde ve doğru tespitlerden hareketle ortaya konulduğunu görebilmekteyiz. Çünkü Osmanlı deniz tarihinde Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı donanması hizmetine girmesi, denizcilikle ilgili bir eyaletin teşkiliyle onun beylerbeyliğine ve donanma komutanlığına getirilmesi dikkat çekici bir gelişme olarak görülmektedir.³¹⁵ Bir taraftan Doğu'ya bir taraftan da Avrupa içlerine kadar ilerleyen Osmanlı Devleti'nin diğer taraftan denizlerde de aynı başarıyı göstermesi gerekmektedir. Bu sebeple Oruç Reis ve özellikle de Barbaros gibi ünü bütün Akdeniz'i tutmuş bir deniz amiralinin Osmanlı devletinin hizmetine girmesi, Osmanlı imparatorluğunun denizcilik anlayışında bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

Yazarın konunun akışı içerisinde sürekli olarak bir “korsan” mukayesesine gitmesi ve Barbaros kardeşlerin bilinen “korsan” tabirinden çok farklı olduklarını vurgulamaya çalışması da isabetli bir görüş olarak düşünülebilir. Zira denizlerde tarih kadar eski olan korsanlık, Osmanlı denizciliğinde 15. yüzyıldan itibaren ön plana çıkmaya başlamıştır. Fakat Osmanlı denizciliği bağlamında bu noktada önemli bir fark göze çarpmaktadır. Daha çok haydutluk olarak anlaşılacak istenen korsanlığın aslında İslam hukukunun prensiplerine göre hareket eden ve İslam'ın cihat ve gaza anlayışının bir gereği olarak karada sınır boylarında öncü kuvveti olarak mücadele veren akıncıların denizlerdeki benzeri olduğunu hatırlamak gerekir.³¹⁶ Bu sebeple Osmanlı korsanları devlet hizmetinde veya kendi adlarına savaştıkları zamanlarda dahi İslam hukukuna göre inanç savaşı yapmışlardır. Bunun sonucu olarak bu dönemde kendilerinden daha çok levend veya gönüllü levend şeklinde bahsedilen Osmanlı korsanları hukuk dışına çıktıkları zaman “haramî levend” olarak adlandırılmışlar ve bu yüzden cezalandırılmışlardır.³¹⁷ Aslında korsanlık faaliyetlerinin bu çerçevede yani yarı yasal bir şekilde yapılmış olması, Türk denizcilerinin ileride gelişecek olan Osmanlı donanmasına önemli bir destek teşkil etmesini de sağlamıştır. Nitekim Osmanlı devlet donanmasının güçlü bir şekilde Akdeniz'de görülmeye başlamasıyla korsan gemileri devlet donanmasına iltihak etmişler ve böylece güçlerini birleştirmişlerdir. Bilhassa Akdeniz'deki ilk mücadeleler sırasında ferdî hareket eden ve organize olmayan Türk korsanları, daha sonraki yıllarda

³¹⁵ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, 4. b., İstanbul, Kitap Yayınevi, 2011, s. 27.

³¹⁶ Öztuna, *a.g.e.*, s. 298.

³¹⁷ Bostan, *a.g.e.*, s. 24.

fetihler geliştikçe Osmanlı donanmasıyla birlikte hareket etmeye başlamışlar veya devlet hizmetine girmek suretiyle Batı Akdeniz'e ulaşarak İspanya ile boy ölçüşebilir hale gelmişlerdir.³¹⁸

Yazar, Osmanlı denizciliğine olan olumlu ve yüceltici bakış açısını sadece gösterilen kahramanlıklar, kazanılan zaferler ile ele almaz. Buna ilave olarak 16. yüzyılda zirvesini yaşayan Osmanlı denizciliğinin teknik seviyesine de temas eder. Ve Batı dünyasıyla yaptığı bir mukayeseden yola çıkarak Türklerin dünya denizciliğine yapmış olduğu katkılardan da söz eder ki bu aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin askerî gelişmişliğini göstermesi bakımından da son derece manidardır:

“Hindistan'ı ararken Amerika'yı bulan Kristof Kolomb medeniyet âlemine yeni bir kıta hediye ederken, denizciliğe de ufak bir hizmeti dokunmuştu. Kolomb'un Atlantik'i aşan La Santa Maria adlı gemisi yelkenli idi. Bu hadiseden sonra Akdeniz'de yelkenle yürüyen gemiler çoğalmaya başladı. Türklerde yelkenlinin tarihi daha eskidir. Akdeniz'de Kolomb'dan evvel Türklerin kumandasında yelkenli korsan gemileri vardı.” (s. 279)

Feridun Fazıl Tülbentçi, aynı dönemi ve benzer konuyu ele alan birçok yazarın yaptığı gibi Osmanlı denizciliğinin en üst düzeye ulaştığı bir zaman diliminde yaşanan olaylara eserinde yer vermiştir. Bu durum bütün Osmanlı tarihi düşünüldüğünde daha çok bir yüzyıl (16. yüzyıl) içinde hatırlanabilecek olan bir zamana işaret etmektedir. Dolayısıyla yazarın - tarihî gerçeklikler ve kronolojik uygunluklar göz önüne alındığında - Osmanlı denizciliğinin seviyesi, Osmanlıya mensup önemli reislerin faaliyetleri ve bu denizcilere teknik destek sağlayan dönemin padişahı Yavuz Sultan Selim vasıtasıyla 16. yüzyılın Osmanlı Devleti'ne olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşması son derece tutarlı görünmektedir.

Yazar bu bakış açısını yansıtırken de eserini tarihî gerçekliklere boğmak istememiştir. Tülbentçi, bilhassa bayan kurgusal karakterlerin ağırlıklı olduğu, dramatik yoğunluğu bulunan aşk unsurunu ve tarihî gerçekliği olan bazı trajik, üzücü hadiseleri - Oruç Reis'in kolunun kopması, Oruç ve Hızır'ın kardeşleri İshak Reis'in şehit olması vb. - de olayların içine serpiştirerek romanı sıkıcılıktan kurtarmaya çalışmıştır. Eserde aşk unsuru bağlamında Hızır Reis'in Emir Şahap'ın kızı Ayşe, Sultan Muhammet'in kızı Fatma, Venedik Valisi Kapello'nun kızı Karolina ile yaşadığı aşk; Endüslü Zekeriya'nın kızı Naime'nin Hızır'a duyduğu ama karşılık görmediği sevgisi, bir papaz olan Danilo'nun kızkardeşi Maria ile Aydın Reis'in evlenmesi gibi unsurların ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

³¹⁸ Bostan, a.g.e., s. 24-25.

20. yüzyılın operet yazarlarından olan, aynı zamanda gazetelerdeki yazı ve eleştirileriyle de tanınan Ekrem Reşit (Rey)³¹⁹ Bey'in Türkçe ve Fransızca olarak kaleme aldığı, ilk olarak 1937 yılında yayınlanmış olan *Hayrettin Barbaros*³²⁰ adlı romanı da Osmanlıya dair pek çok unsuru içeren bir eser olarak incelenmeye değerdir. Eserde genel olarak Rumelili bir sipahi olan Yakub Bey'in oğulları İlyas, Oruç, İshak ve Hızır'ın denizlerdeki maceraları ve özellikle de Hızır Reis'in Osmanlı Devleti'ne yaptığı hizmetler ele alınmaktadır.

Yakub Bey, 1457 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Midilli'nin fethedilmesinden sonra fethedilen yerleri Türkleştirme politikası doğrultusunda adaya yerleştirilen asker kökenli Türklerdendir. Burada evlenerek eski işi olan çömlekçiliğe dönen Yakub Bey'in İlyas, Oruç, İshak ve Hızır isminde dört oğlu olur. Yazar daha eserin başında, ileride Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en büyük denizcilerden olacak olan Hızır'ın doğum hadisesini adeta destanî unsurlarla süsleyerek anlatma yolunu seçer. Böylece vakanın ilerleyen kısımlarında nasıl bir bakış açısına sahip olacağı konusunda okuyucuya ipucu vermiş olur:

*“Rivayete göre Yakub'un dördüncü oğlu doğarken dışarıda, çatıları evleri koparıp atabilecek kadar kuvvetli bir fırtına hüküm sürüyordu; fakat bu korkunç fırtına doğan çocuğun ilk yaygarası önünde birdenbire hızını kaybetmiş ve durmuştu. Yakub Bey de bu Hızır gibi yetişen çocuğunun adını Hızır koymuştu.”*³²¹

Yazar bununla da yetinmeyerek Hızır'ın diğer kardeşlerinden ve arkadaşlarından farkını şu şekilde ortaya koyarak özellikle Hızır özelindeki olumlu bakış açısını sürdürür:

“Kardeşleri ve arkadaşları yaşça ondan daha büyük oldukları halde ondan biraz çekinirlerdi; zira Hızır fazlaca haşarı, hiddetli ve hatta müstebitti; fakat aynı zamanda da onu severlerdi çünkü onun kalbi iyiydi. Zayıfları vikaye eder ve annesinin ona verdiği şekerleri pek cömertçe etrafındakilere dağıtırdı.” (s. 2)

Yakub Bey'in oğulları da babalarıyla aynı işe devam ederler ve ticarete atılırlar. Ancak Ceneviz ve Rum gemicileri onların ticaretine zarar vermeye çalışırlar. Bu olaylar Oruç'un korsanlığa heves duymasına yol açar. Ancak denizlerdeki mücadelelerde İlyas şehit olmuş, Oruç da esir düşerek Rodos'a mahkûm edilmiştir. Ama bu esaretten hava şartlarının da yardımıyla kurtulan Oruç, Antalya'ya giderek kardeşi Hızır ile buluşur. Ve kaldıkları yerden ticarete devam ederler. Ticaretin yanında denizlerde yaşadıkları çatışmalar Oruç ile Hızır'ın tanınmasında ve diğer gemicilerin onlara korkuyla bakmasında etkili olmuştur. Yazar iki kardeşin denizlerde uyandırdığı etkiyi şöyle tarif eder:

³¹⁹ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 24. b., İstanbul, Varlık Yayınları, 2007, s. 362-363.

³²⁰ Eserin Fransızca orijinal adı ise *La Vie de Khaireddine Barberousse*'dur.

³²¹ Ekrem Reşit, *Hayrettin Barbaros*, İstanbul, Deniz Matbaası, 1937, s. 2. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Bu vakalar Hızır’la Oruç’un isimlerini deniz üstünde tanıtmıştı. Bu isimleri olur olmaz bir tarzda telaffuz eden ecnebi gemicileri daha dün herkesçe meçhul bugün ise en büyük, en meşhur korsanlarla boy ölçüşen bu gençlere hayret ederek onları ufuktan birdenbire kopan iki fırtına bulutuna benzetiyorlardı. Yakub Bey’in oğullarının gemicilerde uyandırdıkları hayret günün birinde korkuya çevrildi.” (s. 13)

Bu arada Osmanlı tahtında Sultan Yavuz Selim ile kardeşi Korkut arasında soğuk rüzgârlar esmektedir. Ancak bu rekabette padişah olması hasebiyle Yavuz Sultan Selim bir adım öndedir. Bu durum özellikle Oruç Reis için tehlike oluşturmaktadır. Çünkü o, denizlerde Şehzade Korkut’un himayesi altındadır. Bu tehlikeli durumun farkında olan Hızır Reis kardeşinin zor durumda kalmasını engellemek için denizlere açılır ve Oruç’u Cerbe adasında bulur. Tunus’a giden iki kardeşten Hızır, Gırnata’dan İspanyol zulmünden kaçan Hatice isminde bir kızla tanışır ve ona ilgi duyar. Bu kızdan İspanya’da Müslümanlara yapılan zulüm ve işkenceleri dinleyen Hızır ve Oruç, denizlerde İspanyollara ve Cenevizlilere göz açtırmazlar. Özellikle Hızır İspanyol zulmünden kaçan Müslümanlara yardımcı olur. Bu noktada yazar araya girer ve İspanyolların Müslümanlara reva gördükleri zulümleri Hatice ve annesinin başına gelenlerden hareketle açıkça ortaya koyarak, tarihte Osmanlı Devleti’nin ve Türklerin denizlerdeki en önemli düşmanları olan İspanyollar için sahip olduğu olumsuz bakış açısını şu cümlelerle dile getirir:

“Herkesi bahtiyar zannediyordu, fakat bir gün acı acı feryatlar koptu!..Ah ! o sesler... Yüzleri örtülü, göğüslerinde salipler, siyaha bürünmüş korkunç herifler eve hücum ettikleri gibi...Yakmaya, yıkmaya, öldürmeye gelmişlerdi... Yaralardan kanlar akıyordu... Çocuklar diri diri ateşe atılıyordu... Haticeyi annesi sürükleyip kaçırmıştı. Nice gün ve gece ikisi yürümüşlerdi.” (s. 11)

İspanyollar bu süreçte özellikle Hızır’dan çok etkilenmişler, hissettikleri korkunun bir neticesi olarak ona “Barbaros” lakabını takmışlardır. Yazar, bu korkuyu ve Hızır’ın denizlerdeki şöhretini belirtmekten de geri durmaz:

“Hızır’ın bu kahramanlıkları İspanyolları derin bir korkuya soktu. İspanyollar kendisine Barbaros diyorlardı. Bu kelime Hızır’ın henüz çıkmakta olan bakır renkli sakalını ifade eden “Barbaros” kelimesinin tahrif edilmiş şekli olacaktır. Hızır’ın isim ve şöhreti bütün Berber memleketlerinde şöhret buldu.” (s. 15)

Denizlerdeki bu maceralar esnasında Oruç yaralanır ve iki kardeş Tunus’a dönerler. Hızır ise seferlerinden birinde esir olarak aldığı Beatrice’e âşık olmuştur. Ancak iki kardeş Tunus’ta fazla zaman kalamazlar, İspanyol zulmünden zarar gören Buogie, Cicelli, Şerşil gibi şehirlerdeki insanlara yardım ederler. Bu arada Oruç rotasını Cezayir’e çevirir. Ama Hızır buna sıcak bakmaz. İki kardeş bu konuda ayrılırlar çünkü Hızır daha tedbirli davranmaktan yanadır. Denizlerde bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim Mısır seferinde bulunmaktadır. Belli bir süre sonra Cezayir’de kendini sultan ilan etmiş olan Oruç

Reis'in zor durumda kaldığı haberi etrafa yayılır. Bunun üzerine Hızır Reis kardeşine yardıma gider. Oradaki devlet teşkilatını güçlendirir, karışıklıkları önler. Bu uygulamalar Hızır'ın teşkilatçı bir anlayışa sahip olduğunu, bir devletin ancak yerleşik ve güçlü kurumlarla ayakta kalabileceği düşüncesinde olduğunu göstermektedir.

Hızır Reis, bununla da kalmaz Cezayir'in Osmanlı Devleti'nin himayesine girmesi gerektiğini söyler. Ama iki kardeş bu noktada da ihtilafa düşerler. Çünkü Oruç, buna karşı çıkmıştır. İki kardeş çareyi devleti ikiye ayırmakta bulurlar. Böylece Garbî Cezayir'i Oruç, Şarkî Cezayir'i de Hızır yönetmeye başlamıştır. Hızır Şarkî Cezayir'de aşk ve ilim dolu bir hayatı yaşarken, Oruç yine rahat durmaz. İspanyolların kışkırtmasıyla Garbî Cezayir'i fethetmek için kalkan Tunus'un prensi Hamit İbni Hamit'e kızan Oruç, askerleriyle Tlemcan şehrine doğru yola çıkar ve bu şehirdeki kaleyi alır. Ancak kalenin İspanyollar ve yerliler tarafından kuşatılması üzerine Oruç kaçmayı planlar. Ama çölde az sayıda adamıyla İspanyollara yakalanan Oruç öldürülür. Bu arada Tlemcan kalesinin alınması sırasında İshak da şehit olmuştur. Oruç'un ölmesinden de ümide kapılan İspanyollar 15 Mayıs 1518'de Cezayir'i işgal için yola çıkarlar. Ama Hızır Cezayir'de büyük bir zafer elde ederek İspanyol ve Sicilya donanmasını dağıtır. Cezayir halkı bunun üzerine Barbaros'a büyük sevgi gösterisinde bulunur. Bu manzara yazar tarafından son derece hamasî ve olumlu bir bakış açısıyla şöyle aktarılır:

“Bütün Cezayir ahalisi Barbaros'u karşılamaya çıktı. Bu kere onun muvaffakiyeti şimdiye kadar olanların kâffesinin fevkinde idi. Büyük gayretlerden sonra yorgun düşmüş fakat azametini muhafaza eden Barbaros mübahi bir çehre ile ilerliyordu...”

... Geceye bakmayarak halkın sevinç sesleri kesilmiyordu. Elcezayir halkı anasının Hızır'a yardımını onun Allah tarafından iltizam edildiği manada aldılar. Bu tarzı telâkki onun memleket üzerindeki nüfuzunu bir kat daha arttırdı.

Bu fetihten sonra Hızır'ın adı denizleri doldurdu ve titretti. Ve o günler kadar mesut zamanlar yaşamamış olan Elcezayir'e de “galip Cezayir” namını verdirdi.” (s. 39)

“Senin kahramanlıklarıdır ki Hristiyan kalplerini korku ve dehşetle doldurdu. Yalnız senin adındır ki bizim için emin ve kale ve siper olabilir.

Şeyhlerden birisi de:

— Sen bizim aramızda bulduğukça biz hiçbir kâfirden korkmayız.” (s. 42)

Bu zafer, Barbaros'un Cezayir'de siyasî ve askerî birlikteliği sağlamasını da kolaylaştırır. Bundan güç alan Hızır halka danışarak Cezayir'in bir Osmanlı toprağı olması için Osmanlı Devleti'nden istekte bulunur. Bu talep Padişah Yavuz Sultan Selim tarafından kabul görür ve Cezayir artık Osmanlıya bağlı hale gelir. Padişah bununla da yetinmez ve

Hızır'ı Cezayir beylerbeyi olarak tayin eder. Bütün bu gelişmeler Tunus sultanının işine gelmez. Bu gelişmenin önünü kesmek için girişimlerde bulunmuşsa da Hızır onun da üstesinden gelir. Cezayir Osmanlıya bağlanmıştır ama dış güçlerden de etkilenen iç karışıklıklar bir türlü sonlandırılmamıştır. Devamlı hale gelen isyanlardan bunalan Hızır Reis artık Cezayir'den ayrılmayı düşünmeye başlar. Ama nereye gideceği belirsizdir. Üstelik Osmanlı tahtı da el değiştirmiş ve yeni Sultan, Süleyman Şah olmuştur. Sultan Süleyman, tahta geçer geçmez Batı'ya yönelir ve oradaki düşman devletlerle mücadeleye girişir. Bu mücadelede daha önce yardımda bulunduğu Fransa Kralı François'in Osmanlıya ihanet edip, İspanya Kralı Charles-Quint'le birlik olması yeni sultanı çok kızdırır.

Ekrem Reşit, burada Sultan Süleyman'ın daha önce kendisinden yardım isteyen François'e yazmış olduğu mektuba yer verir. Bu mektuptaki ifadeler 16. yüzyılda Osmanlı devletinin ve bu devletin başında bulunan hükümdarın ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir. Böyle bir mektuba olayların akışı içerisinde yer verilmesi, yazarın 16. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne ve Kanuni Sultan Süleyman'a olan olumlu ve yüceltici yaklaşımıyla doğrudan ilgili gözükmektedir:

“Ben ki Sultanüsselâtin ve bürhanül havakin tacbahşı hüsvremanı ruyü zemin, zillullahı fil arzın, Akdenizin ve Karadenizin ve Rumelinin ve Anadolunun ve Marmaranın ve Rumun ve vilayeti Zülkadriyenin ve Diyarıbekirin ve Kürdistanın ve Azerbaycanın ve Acemin ve Şamın ve Halebin ve Mısırın ve Mekkenin ve Medinenin ve Kudüsün ve külliyyen diyarı Arabın ve Yemenin ve dahi nice memleketlerin – ki ebayı kiram ve ecdadı izamin enarullahı birahinihim – kuvveti kahireleri ile fetheyledikleri ve cenabı celâlet müebim dahi tığı itşibar ve şemşiri zafer nigârım ile fetheylediğim nice diyarın sultanı ve padişahı;

Sen ki Fransa vilâyetinin Kralı Françoskosun;” (s. 71)

Üstelik Fransız ve İspanyollar ortak bir donanma kurmuşlar, başına da Andrea Dorya'yı getirmişlerdir. Ortak düşmanları Osmanlı Devleti'dir. Bunu haber alan Barbaros, Andrea Dorya'nın peşine düşer. Bu kovalamaca sürerken Kanuni Sultan Süleyman, bir haberci göndererek Barbaros'u payitahta davet eder. Kanuni bu ünlü denizciyi donanmasının başına geçirmek istemektedir. İstanbul'da büyük bir ihtişamla karşılanan Barbaros'a padişah büyük iltifatlarda bulunur. Sonrasında da Barbaros Kanuni'nin isteğiyle Haleb'e gönderilir. Orada Sadrazam İbrahim Paşa ile tanışan ve sıkı dost olan Barbaros, İstanbul'a döndüklerinde kafasındaki bazı projeleri (Tunus ve Trablusgarb'ın alınması gibi.) padişah ve sadrazamla paylaşır. Bu düşünceler Sultan Süleyman'ın çok hoşuna gider ve Barbaros'u kaptan-ı deryalığa getirir. Kaptan-ı derya Hızır Hayrettin Paşa zaman geçirilmeden hazırlanmış olan Osmanlı donanmasıyla denizlere açılır. Önce İtalya ve Napoli kıyılarından geçen Osmanlı donanması sonrasında Tunus'a doğru yol alır. Bu sefer esnasında, kıyıda bulunan şehirlerdeki

İtalyanların yaşadığı korku had safhadadır. Barbaros'tan o kadar korkmaktadırlar ki anneler bile çocuklarını Barbaros'un gelişi tehdidiyle korkutur hale gelmişlerdir. Burada yine yazarın, ünlü Osmanlı-Türk denizcisine hamasî bir bakış açısıyla yaklaştığını görmekteyiz:

“Kiliselerde Barbaros aleyhine dualar icra ediliyordu. Uzaktan görünen en ufak bir kayık bile halkın korkmuş gözüne toplar taşıyan Türk galeri gibi gözüküyordu.

— *Anneler çocuklarına: Uslan yoksa Barbaros'u çağırırım, diye korkuturlardı.*

Hızır ahalinin hayalinde efsaneli bir şekil almıştı. O, fenalık yapan mabudların sembolü olmuştu. Küçükler için bir ölü yıkayan, büyükler için Apokalipsin gemicisi idi.” (s. 81)

Bizarta Limanına çıkan Barbaros'tan korkan Tunus'un hükümdarı Mevlayı Hasan ülkesini terk eder. Barbaros, Tunus'ta Sultan Süleyman adına hutbe okutur. Tunus'ta işini bitiren Hızır Paşa tekrar İstanbul'a döner. Bu sıralarda Osmanlı sarayında huzursuzluk hâkimdir. Hürrem Sultan ile Şehzade Mustafa'nın validesi arasında yaşanan çekişme bu sıkıntının sebebidir. Ancak padişah bu rekabette daima âşık olduğu Hürrem'in yanında yer almaktadır. Zira Hürrem Sultan'ın içinde olduğu hadiselerin sonucunda önce Sadrazam İbrahim Paşa, sonra da Şehzade Mustafa idam edilir. Sadrazam İbrahim Paşa'nın idamından hemen sonra da Ayaz Paşa yeni sadrazam olarak tayin edilmiştir.

Payitahtta bunlar olurken Barbaros Hayrettin Paşa nihayet Andrea Dorya ile karşılaşma imkânı bulur. 1538 senesinin Eylül ayında Preveze'deki deniz savaşını Barbaros Hayrettin'in başında bulunduğu Osmanlı ordusu kazanmıştır. Yazar bu savaşta kazanılan başarıyı öncelikle;

“Barbarosla Doria arasındaki savaş tarihin en büyük deniz muharebesi olacaktır. Midilli adasının çömlekçisinin hayretbahş hayatının en yüksek noktasını teşkil eleyecektir. Bütün Avrupa onun namının şerefine şahit olacak ve teçhizi için bu kadar çalışmış olduğu armadanın hayretine hayret eleyecektir.” (s. 121)

sözleriyle okuyucuya duyururken, sonrasında da bu zafere şahit olmuş olan, o dönemin büyük reisleri arasında yer alan Seyit Muradiye'ye, Barbaros Hayrettin Paşa tarafından yazdırılmış olan, manzum bir biyografi örneği olarak kabul edilebilecek “Fetihname” adlı manzum eserden bazı kısımları eserin bu kısmında nakletmek suretiyle olumlu veyüceltici bakış açısını net bir şekilde ortaya koyar:

“Hep dilâverler bahadırlar kati

Hazır olmuş cümlede ceng aleti” (s. 124)

*

“Geldi anden Pirevize yanına
İşidip od düştü kafir canına
Çünkü Espaniyeye değdi bu söz
Kâr kıldı cismü cana verdi suz” (s. 125)

*

“Yanikim Andrea Doryayı lâin
Pirevize üstüne gelmiş hemin” (s. 126)

*

“Heybetinden doldu ateşle cihan
O da yandı san zeminü asuman” (s. 129)

İstanbul’daki bazı devlet adamları ve bürokratlar bu büyük zaferi küçümsemek için ellerinden geleni yaparlar. Bu noktada devletin önemli mevkilerini işgal eden bazı makam sahiplerinin kötü niyetleri ön plana çıkmaktadır. Yazar bu duruma da Ayaz Paşa ve Rüstem Paşa için yapmış olduğu değerlendirmelerle dikkati çeker ve bu tarihî şahsiyetlere olan olumsuz bakış açısını net bir şekilde ortaya koyar:

“Ayaz Paşa kendi mevkiini Barbaros’un hesabına olarak takviye eylemişti ve halen de her zamankinden ziyade tebessümlerinin ve herafetin sihirkâr tesirlerini padişah üzerine icra etmekteydi. Cazibeleriyle sultanı kendi damadı olan Rüstem Paşa’yı vezir-i azam tayin etmeğe ikna edebildi. Siması ve umumî görünüşü kapalı olan Mihrimah’ın bu zevci için kaimvaldesi yorulmak bilmeyen ve pek sadık bir hamî idi. O hakikatte bu kaimvaldenin iradelerini ve arzularını temsil ederdi.” (s. 158)

Bu zaferden sonra Barbaros, Fransa donanmasıyla birleşip İspanya üzerine sefere çıkmak için Marsilya’ya gelir. Ancak Fransız Kralı I. François’in işi ağırdan alması üzerine önemli bir netice elde edilemez. Barbaros da Cenova körfezini geçerek İstanbul’a döner (1544). Kanuni Sultan Süleyman, döndüğü zaman Barbaros’u soğuk bir şekilde karşılamıştır. Bunda yeni Vezir-i âzam Rüstem Paşa, Ayaz Paşa ve Hürrem Sultan üçlüsünün önemli bir payı olmuştur. Barbaros artık eski gücünde olmadığı için istirahata çekilmiş ve huzur içinde hakkın rahmetine kavuşmuştur. Yazar, Barbaros’un, ölüm döşeginde bile hâlâ denizlerdeki fetih hülyaları ile dolu olduğunu şu ifadelerle dile getirir:

“Hâlbuki o, bütün arzı görüyordu, bütün kıt’alarıyla, denizleriyle, sahilleriyle ve geniş sahralarıyla bütün arzı görüyordu ve sihirkâr bir imparatorluk tayahhül ediyordu ki şarktan garbe kadar uzuyor ve o tarafta o seanların (?) ötesinde Yeni dünyayı tahayyül ediyordu.

— O bu Yeni dünyayı kuvvetli insanlarla iskân edecek oraya kendini, dinini ve bayrağını götürecektir.

O Hindistan'ı Çin'i istilâ etmek hülyasını kuruyordu.

Bunun için Bahriahmeri Akdeniz'e yetiştirmek lazımdır. Düşünüyordu.” (s. 161)

Bu cümleler Osmanlı imparatorluğunun 16. yüzyıldaki, yaygın bir tabirle muhteşem yüzyıldaki dünya hâkimiyeti ülküsünü net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Yazarın cihanşümul bu hülyayı Osmanlı'nın denizcilik sahasında yetiştirdiği en önemli şahsiyeti etrafında kurması ve Barbaros Hayrettin'e bu hedefi izafe etmesi son derece manidardır. Yazar şüphesiz ki bunu bilinçli olarak yapmaktadır. Böylece Barbaros Hayrettin merkez alınarak Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki durumuna, denizcilik faaliyetlerine, devletin üstlenmiş olduğu - aslında dinî açıdan bakıldığında kutsallık da atfedilebilecek olan - vazife ve amaçlarına olumlu ve hamasî bir bakış açısı geliştirilmiş olmaktadır. Böyle bir bakış açısını yakalamak ve okuyucuya yansıtmak için Barbaros Hayrettin Paşa'nın seçilmiş olması gayet doğaldır. Çünkü Barbaros'un yaptığı eşi benzeri olmayan bir davranış tarzıdır. Zira bu büyük komutan kendi gücü, askeri, kuvveti ve kendi gemileriyle Osmanlı Devleti'ne ve sultanlarına sığınmadan, herhangi bir güçten askerî ve siyasî nitelikte yardım almadan Cezayir'i fethetmiş ve oranın beyi olmuştur. Sonrasında da Kanuni Sultan Süleyman'a bağlılığını bildirerek Cezayir'in Osmanlı toprağı olmasını sağlamıştır. Yani Barbaros, ayrıştırıcı, bölücü bir şekilde hareket etmemiş tam tersine birleştirici ve bütünleştirici bir tavır ve davranışı benimsemiştir. Tarihte bu ve buna benzer bir anlayışla hareket eden başka bir memleket sahibine, sultana, beye rastlanabileceğini söylemek pek mümkün değildir. Bu bağlamda Barbaros'un yaptığı son derece dikkat çekici, övülmeye ve yüceltmeye layık bir tutum olarak ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Ekrem Reşit'in eserinde bu dönemi ve Barbaros Hayrettin'i ele alması son derece isabetli bir seçim olarak görünmektedir.³²² O, deniz kahramanları arasında yüzyıllarca öne çıkmış, sadece kahramanlık hikâyelerinin yazıldığı metinlerde değil, roman, çizgi roman ve sinemada da canlandırıldığı gibi anıtı dikilmek ve yıldönümlerinde anılmak suretiyle her yerde yaşatılmaya çalışılmıştır.³²³

³²²Barbaros Hayrettin, daha erken devirlerden beri yazma kitaplara konu olacak kadar tanınmış bir şahsiyettir. Meselâ 17. yüzyıl'da yaşayan, tarih, coğrafya, bibliyografya ve biyografya ile ilgili önemli çalışmalarda bulunan ünlü Türk-Osmanlı bilim adamı ve aydını Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr* adlı eserinde Barbaros Hayrettin hakkında şunları kaydeder: “Gizli değildir ki Hayrettin Paşa keramet sahiplerinden, velilik mertebesine erişmiş, denizde savaş ve gazaları olağanüstü, destanlar kahramanı ve görülmedik işler görmüş bir kimseydi. Bundan dolayı, Sultan Süleyman Han'a geldiği zaman kendisine ağır ikramlarda bulundu...”

Bkz. Çelebi, a.g.e., s. 44.

³²³“Barbaros ve onun yaptığı hizmetler, özellikle II. Meşrutiyet devrinde Osmanlı tarihine dair muzafferiyetlerin yeniden hatırlanıp kutlandığı bir zamanda Preveze Deniz zaferi ve yıldönümü kutlamalarıyla toplumsal bir içerik kazanırken, Almanlar'dan alınan bir gemiye, kahramanlığından ve Türk denizciliğine yaptığı katkılardan dolayı

Eserde vaka zamanı 1510–1544 yılları arasındır. Oruç Reis’in Rodos şövalyelerine esir düşüp, kardeşi İlyas’ın şehit edilmesi ve bu olayı müteakip esaretten kurtulup Cerbe adasında Hızır’la buluşması 1510 yılına işaret etmektedir. Barbaros’un 1546 yılındaki vefatından 2 yıl önce İstanbul’a dönüşü de 1544 yılına denk gelmektedir. Dolaylı yoldan ve doğrudan tespit edebildiğimiz bu tarihler, tarihî kaynaklardaki bilgilerle de örtüşmektedir.³²⁴ Vaka zinciri içerisinde yer verilen Fatih Sultan Mehmet’in Midilli Adası’nı fethi, Oruç Reis’in Rodos’ta esir tutulması, Hızır ve Oruç Reisler’in Cerbe Adası’nda buluşması, İspanyolların Müslümanlara yaptıkları zulüm, Oruç Reis’in öldürülmesi, Cezayir’in Osmanlıya bağlı hale gelmesi ve Barbaros’un Cezayir’in beyi olarak tayin edilmesi, Barbaros’un Haleb’e gönderilmesi, Barbaros’a kaptan-ı deryalık unvanı verilmesi, Tunus’un alınması ve Preveze Deniz Savaşı ile kazanılan büyük zafer gibi hadiseler tarihî kaynaklardakilerle paralellik arz etmektedir.³²⁵

Buna uygun olarak şahıs kadrosu içerisinde yer alan Yakub Bey ve oğulları İlyas, Oruç, İshak ve Hızır Reisler; Andria Dorya, Vezir-i âzam (Pargalı) İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa, Vezirlerden Ayaz Paşa, Hürrem Sultan, Osmanlı Padişahları Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Fransa Kralı I. François ve İspanya Kralı Charles-Quint gibi karakterler tarihî gerçekliği bulunan şahsiyetlerdir.

Hadiselerin gerçekleştiği Midilli, Cerbe, Cicelli, Tunus, Cezayir, Tlemsan şehri, Şerşiiil (Şerşel) ve İstanbul coğrafi olarak gerçek mekânlardır. Ve bu mekânlar vasıtasıyla hem romanın coğrafi genişliği ortaya konulmuş hem de adeta dünyaya yön veren Osmanlı Devleti’nin fethettiği ve yönettiği ülkelerin fazlalığı vurgulanmıştır. Bu durum Osmanlı’nın bir cihan devleti olarak hangi seviyeye geldiğinin daha somut bir şekilde algılanmasına yardımcı olmaktadır.

Ekrem Reşit bütün bu teknik unsurları kullanarak Osmanlıya genel olarak olumlu, yüceltici ve aynı zamanda gerçekçi bir bakış açısı geliştirmiştir. Bununla birlikte kullanılan bu unsurlar, hem eserdeki tarihî atmosferin daha güçlü bir şekilde hissedilmesini sağlamış hem de vakanın üzerine inşa edildiği tarihsellik zemininin net bir şekilde anlaşılmasına hizmet etmiştir. Düzenleniş olarak “Korsan Hızır Reis” ve “Kapudanı Derya Hayrettin” adlarını taşıyan iki ana bölümden ve otuz alt başlıktan oluşan bu eserin önemli görülebilecek iki

Barbaros’un ismiverilmiştir. Barbaros’un bu etkileyici kimliği 1960 sonrasında da popüler tarihin konuları arasında yer almaya devam etmiştir.” Bkz. Özcan,a.g.e., s. 285.

³²⁴Uzunçarşılı,a.g.e., s. 383.

³²⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 364-383.

özelliği daha bulunmaktadır. İlk olarak Ekrem Reşit'in Türkçe ve Fransızca olarak kaleme aldığı bu eser yazarına Fransız Yazarlar Cemiyeti (Officier d'Academie) üyeliğini kazandırmıştır.³²⁶ Bu noktada şunu da vurgulamak gerekir ki; eserin Fransızca olarak kaleme alınmış olması son derece mühimdir. Çünkü bu özelliğiyle eser, Osmanlı tarihinden ihtişamlı bir dönemin Batılılara daha doğru anlatılmasını sağlamış ve batılılar tarafından geliştirilmiş olan oryantalist bakış açısının bir parça da olsa kırılmasını sağlamış olmaktadır. Eserle ilgili vurgulanması gereken diğer bir husus da yazarın romanını yazarken son derece zengin bir kaynakçadan yararlanmış olmasıdır. Zira eserin başında “Garbî Membalar” ve “Türk Membaları” başlıkları altında sayılan 35'e yakın eser bize bunu net bir şekilde göstermektedir.

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin kaleme aldığı, ilk olarak 1958 yılında yayımlanan *Turgut Reis* adlı romanda; Türk denizcilik tarihinin önde gelen şahsiyetlerden Turgut Reis başta olmak üzere Hızır ve Oruç Reis'lerin denizlerdeki zorlu serüvenleri anlatılmaktadır.

Turgut Reis, kötü hava koşullarından dolayı sığındığı Cerbe Adası'nda Hızır Reis ve arkadaşlarına rastlar. Hızır Reis'in çok beğendiği ve takdir ettiği Turgut Reis, Hızır Reis'e katılarak beraber hareket etmeye karar verir. Yazar, vakanın giriş kısmı sayılabilecek olan bu kısımda geçen iki reisin karşılaşmasında, Hızır Reis için olumlu ve yüceltici bakış açısını yansıtan şu ifadeleri kullanır:

“Yüzü deniz rüzgârları ile sertleşmiş orta yaşlı, kırmızı sakallı ve heybetli bir reisin sözleri saygı ve ilgi ile dinleniyordu. Adı Hıristiyan ülkelerinde dillere destan olan kırmızı sakallı adam, bir ara uğultusu odanın içine kadar dolan denizin sesine kulak vererek:

— Derya yine azdı!”³²⁷

Eserin aynı kısmında Hızır Reis ve beraberindekilere kendisini tanıtan Turgut Reis için de yazarın kullandığı ifadeler benzer yapıdadır. Dolayısıyla eserin daha başında Turgut Reis için de olumlu bir bakış açısının bulunduğunu söyleyebiliriz. Yazar denizlerde cesurca dolaşan, düşmanlarla kahramanca çarpışan ancak korkusuzluğu ölçüsünde de alçak gönüllü olan bir Turgut Reis portresiyle okuyucuyu baş başa bırakmaktadır:

“İspanya sahillerini yıllarca dehşet içinde bırakan, Balear adalarını vuran, bir perkende³²⁸ ile Hıristiyan filolarına pervasızca saldıran koca korsan, saçında bir tek ak bulunmayan bu alçak gönüllü genç miydi? Sofra heyecan içindeydi. Hızır, yerinden kalktı, Turgut'un boynuna sarıldı.” (s. 13)

³²⁶ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 832.

³²⁷ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Turgut Reis*, 5. b., İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1985, s. 6. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³²⁸ “*Ecnebi donanmalarındaki brigantin isimli gemilere Osmanlıca verilen ad. Perkinti diye de anılmıştır. Çekdiri nev'inden olup kalitadan küçük, mavnadan büyüktü. 18 veya 19 oturaklı 33 ilâ 40 zirâ' boyunda seri bir harp gemisiydi.*” Ünal, a.g.e., s. 545.

Bu tanışmadan kısa bir süre sonra Hızır Reis ve beraberindeki denizciler adaya gelen Cezayir hâkimi Oruç Reis'le birleşerek Cerbe'den ayrılıp denize açılırlar. Turgut Reis'i ise Cerbe'de bırakıp adanın müdafaasıyla görevlendirirler. Cerbe Adası'nın Emir Şahap'tan sonraki yeni hâkimi olan Emir Süleyman, Turgut Reis'in adada bulunmasından rahatsızdır. Tunus Sultanı Muhammet ile birlik olup Turgut Reis'i adadan çıkartmanın planını yaparlar. Tunus'un hâkimi Muhammet de bu adanın Tunus'a bağlanmasını istemektedir. Ancak bu durumu haber alan Turgut Reis harekete geçer ve Tunus sultanının entrikalarına alet olmaması için Emir Süleyman'ı uyarır. Bu uyarıdan sonra adada sükûnet sağlanır. Cerbe'de bunlar olurken Cezayir'den Oruç Reis'in zafer haberleri gelmektedir. Oruç Reis, Cezayir'in batısında yer alan Tenes ülkesinin Sultanı Mevla-yı Abdullah'ı ve onunla işbirliği yapan İspanyolları mağlup etmeyi başarmıştır. Cezayir'in sultanı olan Oruç Reis büyüyen ülkesinin doğu kesimlerinin yönetimini Hızır Reis'e bırakır. Bunun üzerine Hızır Reis Cezayir'in Doğu limanlarından olan Dellis şehrine gider ve oraya yerleşir. Bu zaferle yetinmeyen Oruç Reis bu sefer de İspanyollarla işbirliği yapan Tlemsan Sultanı Ebu Hamnu'nun üzerine yürür ve bu şehri de fetheder. Bu fetihlerin sonucunda işlerin yoğunluğu artınca Hızır Reis'in çağrısıyla Turgut Reis Cezayir'e gelir. Turgut Reis'in gösterişli bir şekilde Cezayir'e girmesi büyük bir sevinç kaynağı olur. Fakat Oruç Reis'ten gelen haberler bu sevinci yarıda bırakır. Zira Tlemsan şehrinin alınmasından sonra İspanyollar büyük bir orduyla harekete geçmiş önce Benî Râşit kalesini zaptedip burayı savunan Barbarosların küçük kardeşi İshak Reis'i şehit etmişler, sonra da Oruç Reis'in peşine düşüp bu ünlü Türk denizcisini şehit etmişlerdir. Yazar bu acı hadiseyi aktarırken hem Oruç Reis'in hem de leventlerinin ne kadar cesur, korkusuz olduklarını ve nasıl kahramanca dövüştüklerini gözler önüne serer. Bu noktada Oruç Reis ve leventlerinin şahsında Osmanlı denizcilerine, Osmanlı denizciliğine, Türklüğe son derece olumlu, yüceltici ve destansı bir bakış açısının ortaya konulduğunu görmekteyiz:

“Bu belki ihtiyatsızlıktı ama, kahramanlık, Türk'ün ezeli üstünlüğü olan misilsiz bir vefa duygusuydu. Sayıları artan meşalelerin ışıkları altında yüzlerce düşman askeri, yorulmuş, bitmiş altmış yetmiş Türk levendine saldırıyordu. Oruç, hayatının son dakikalarının son narasını atarak, bir çilgin gibi düşmanın içine dalmıştı. Kan gövdeyi götürüyor, Türkler hayatlarını pahalıya satarak, birer birer şehit oluyorlardı. Bir levent, birkaç İspanyol süvarisine birden hücum ediyordu. İspanyol kumandanlarından Şövalye Alfarez Garcia, elli süvari ile Oruç'un etrafını sarmıştı. Nihayet atılan mızraklardan biri, Oruç'un tam göğsüne isabet ederek yere yuvarlamıştı. Alfarez ve askerleri yere atlayarak bu eşsiz Türk kahramanının üstüne çullanmışlardı. Oruç, yenilgiyi yine kabul etmiyor, altın sırmalı dibâ elbisesi kanlar içinde olduğu halde saldıranlara inatla direnmeye çalışıyordu.

(...)

— İşte Türk böyle şehit olur!

Diye bağırmişti. Önce Kelime-i şahadet getirmiş, sonra bir dağ gibi devrilmişti.” (s. 86–87)

Yazar bu hadiseyi adeta bir tablo gibi okuyucuların gözünde canlandırdıktan sonra hâkim bakış açısıyla Oruç Reis'in Osmanlı denizciliği ve Türk tarihi için önemini vurgulama ihtiyacını hisseder ve Oruç Reis için daha da genişlettiği olumlu bakış açısıyla son noktayı koyar:

“Sayısını Tanrıdan başka kimsenin bilemediği Türk şehitleri arasına karışan Oruç Reis, haddinden fazla cesur, kararında ölünceye kadar sabit, en tehlikeli işlere kendisini atar, malını, canını kıskanmaz bir kahramandı. Savaşların dehşetli hengâmelerinin dışında kan dökmekten hoşlanmazdı. Leventlerinden itaatsizlik görmedikçe zalim değildi. İslâmlığın ve Türklüğün cesur bir mücahidiydi. Dininin ve hükümdarının düşmanlarına karşı müthiş bir cidal açmıştı. Deniz savaşlarında bir üstat, bir dâhi idi. Bütün Avrupa'yı titreten bu büyük korsan, dünyaya çocuk bırakmadan ölmüştü. Fakat müthiş Barbaros adının bir mirasçısını bırakıyordu. Bu Hızır Reis idi.” (s. 88)

Oruç Reis'in şehit olması hem Hızır Reis'te hem de payitahta büyük bir üzüntü yaratır. Artık yeni Cezayir Sultanı Hızır Reis olmuştur. Hızır Reis, Turgut Reis'le birlikte İspanya ve İtalya kıyılarını topa tutup büyük zayıat veririr. Böylece Oruç Reis'in intikamını almış olurlar. Bu arada Yavuz Sultan Selim'in ani vefatından sonra Osmanlı tahtına geçen Kanuni Sultan Süleyman, karada elde ettiği başarıları denizlerde de yakalamak arzusunu gerçekleştirmek ve yeterli görmediği Kaptan-ı derya Kemankeş Ahmet Bey'in yerine Hızır Reis'i Osmanlı donanmasının başına getirmek için yeni Cezayir sultanını İstanbul'a davet eder. Yazar, Kanuni Sultan Süleyman'ın Hızır Reis'i kaptan-ı deryalığa getirme niyetini ifade ederken “Cihan Padişahı” diye nitelediği Osmanlı Devleti'nin yeni sultanına methiyeler düzer. Bu noktada Avrupa'yı korkudan titreten Sultan Süleyman'a askerî açıdan son derece olumlu bir yaklaşımı görmemiz mümkündür:

“Cihan Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Orta Avrupa'yı fethettikten sonra, sayısız zaferler kazanmış ve Viyana kapılarına kadar dayanmıştı. Ne yazık ki, donanması denizlerde aynı başarıyı gösteremiyordu.

Sultan Süleyman, beşinci seferini Almanya üzerine yapmıştı. O zamanlar Avrupa'nın en büyük hükümdarlarından biri addedilen Şarlken, Türk padişahının karşısına çıkmak cesaretini gösterememişti.” (s. 92)

Osmanlı sultanından gelen bu talebi memnuniyetle kabul eden Hızır Reis, Sultan Süleyman'a hizmet etmeyi Cezayir sultanlığına tercih ederek payitahta doğru yola çıkar. Turgut Reis ise Hızır'ın birlikte gitme teklifini kabul etmez ve hür bir şekilde denizlere yelken açmayı seçer. İspanya sahillerine kadar giden Turgut Reis ve filosunun Malaga Limanı'na yapmış olduğu saldırı yazar tarafından özellikle vurgulanır. Gemilerinde Barbarosların sancağını dalgalandıran Turgut Reis'in cesareti, ustalığı, kurnazlığı övücü ve yüceltici bir bakış açısıyla yansıtılırken, Malaga'luların ve Malaga valisinin gerek Turgut Reis'ten gerekse de Barbarosların yarattığı etkiden ne kadar korktuğu net bir şekilde ortaya konulmaktadır:

“Turgut İspanyol sahillerine dümen kırdı. Birkaç ufak şehre hücum ettikten sonra bir sabah ansızın büyük Malaga Limanı'na girdi. Bu müthiş bir cüretti ve ancak Turgut tarafından yapılabilirdi. Limanda demirli bulunan ondan fazla savaş gemisi ateşe verilmiş ve şehir de top ateşine tutulmuştu. Pruva direklerinde Barbarosların sancağını gören halk hem dehşet ve hem de hayret içinde kalmıştı. Çünkü Hayrettin Bey'in İstanbul'a gittiğini duymuşlardı. Demek ki, bunun aslı yoktu. Durum derhal imparatora bildirilmişti. Tehlike çanları çalıyordu. Malaga'nın mağrur valisi herkesten önce şehri terk etmişti.” (s. 103)

Yeni Kaptan-ı derya Hızır Hayrettin Paşa ilk önemli sınavını Preveze'de verir. Yazar savaşın öncesinde, daha evvel Sultan Süleyman'ın “Hayrettin” lakabını uygun gördüğü Barbaros'a efsanevî ve destansı bir bakış açısıyla yaklaşır ve Hızır Hayrettin Paşa'nın gördüğü bir rüyayı paylaşır:

“Reislerin hepsi toparlandılar. Fakat çıkacakları sırada, Barbaros Hayrettin Paşa geldi. Gözlerinin içi gülüyordu.

— Yoldaşlarım, dedi; yarın yelken basıyoruz. Ulu Tanrı bizi muzaffer kılacaktır. Hem ben düşümde Peygamber Efendimizi gördüm. Peygamberimiz, zaferin Müslümanlarda kalacağını söyledi.” (s. 120)

İspanya İmparatoru Şarlken (V. Karlos)'in denizlerdeki donanmasının başında bulunan Andrea Dorya büyük bir donanmayla Osmanlı donanmasını Preveze Limanı'nda sıkıştırır. Bu noktada yazar iki ordunun askerî güçlerini mukayese eder. Buna göre Haçlı donanması Osmanlı donanmasına göre gemi sayısı bakımından 3, top ve asker bakımından 8 kat daha üstündür. Yazar Haçlı donanmasının teknik ve nicelik üstünlüğünün altını böylece çizmiş olur. Ancak nitelik açısından Osmanlı donanmasının daha üstün olduğunu ifade etmekten de geri durmaz. Bunu yaparken de bizatihi “bizim” diyerek sahiplendiği Osmanlı donanmasına, Barbaros Hayrettin Paşa'ya ve onunla birlikte donanmanın idaresinde görev alan diğer reislerle askerî, idarî ve kişilik yönünden olumlu ve yüceltici bakış açısını yansıtır. Bu bakış açısının daha güçlü bir şekilde hissedilmesini sağlamak için de Haçlı donanmasını, - aynı özellikler bağlamında - Osmanlı donanmasıyla mukayese eder ve Haçlı donanmasına olumsuz ve küçültücü bir bakış açısıyla yaklaşır:

“İlk bakışta, iki donanma arasında bir denge yok gibi görünüyorsa da, bizim de bazı üstünlüklerimiz vardı. Osmanlı donanmasına Şerefli Kadırgalar devrinin en büyük amirali olan Barbaros Hayrettin Paşa kumanda edecek, emrinde Akdeniz'in en ünlü ve tecrübeli kaptanları bulunacaktı. Bunların arasında Turgut Reis, Kazdağlı Salih, Seydi Ali Reis gibi her biri bir devletin donanmasında rahat rahat büyük amirallik yapabilecek kurt denizciler vardı. Barbaros donanmasının bütün filolarına, hatta her kadırgaya hâkimdi. Herhangi bir emri en uzakta bulunan kadırgalar tarafından yerine getirilebilecekti.

Haçlılar donanmasında ise, durum aksine idi. Andrea Doria büyük bir denizci olabilirdi, fakat Barbaros kadar tecrübesi yoktu. Kırk yaşından sonra denizciliğe başlamıştı. Vatanına bağlılığı da fazla değildi. Hayatı bin bir macera içinde geçmiş, Fransa Kralı I. François'in emrinde iken daha fazla para verdiği için Şarlken'in hizmetine girmişti.

Doria, değil filolara, kanatlara bile kolay kolay hâkim olamazdı. Esasen düşman armadası birbirinden anlamayan, birbirlerini kıskanan çeşitli ulusların donanmalarından meydana gelmişti.” (s. 120–121)

Savaşın sonunda Hızır Hayrettin Paşa'nın kumanda ettiği donanma Andrea Dorya'nın donanmasını mağlup eder (Eylül/1538). Bu zafer Akdeniz'in Türklerin hâkimiyetine girmesini sağlar. Bu mücadelede Hızır Reis'in yardımına gelen Salih ve Turgut Reis'lerin de katkısı büyük olur. Turgut Reis Preveze'den kaçarak kurtulan Andrea Dorya'nın peşine de düşer fakat başka bir İspanyol filosu tarafından sıkıştırıldığı Korsika Adası yakınlarında yakalanıp esir alınır. Turgut Reis'i esir alan filonun kumandanı ise Andera Dorya'nın yeğeni Janetino Dorya'dır. Turgut Reis esaret altındayken bile cesaretinden, korkusuzluğundan, pervasızlığından ödün vermeyen ve kendisini esir edenleri dahi bu davranışlarıyla korkutan bir korsandır. Yazar bu durumu, Turgut Reis için olumlu bakış açısını da yansıtan şu cümlelerle dile getirir:

“ — Şimdi görürsün!

Tehdidi ile zincire vurulmuş esirine doğru yürüdü. Turgut, yüzlerce düşman karşısında dimdik duruyor, alev alev yanan gözleriyle üzerine gelen genç denizciye bakıyordu. Sanki bütün gövdesi göz kesilmişti. Akdeniz'i titreten bu gözlerde şimşekler çakıyordu.

Amiral, iyice yaklaştı. Fakat kaldırdığı elini bu kahramanın yüzüne indirmeye cesaret edemedi, geri geri çekildi, korkmuştu. Koca güvertede tis yoktu. Bu heybetli manzara karşısında herkes susmuştu.” (s. 137)

Turgut Reis'in esir olarak Cenova şehrinde tutulduğunu haber alan Hızır Hayrettin Paşa derhal harekete geçer ve şehre baskın yapar. Barbaros Hayrettin Paşa'nın kumanda ettiği Osmanlı donanmasının Cenova şehri açıklarına gelişi çok gösterişli olur. Yazar, bu durumu aktarırken 16. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin nasıl büyük ve korkutucu bir askerî güce sahip olduğunu göstermek ister gibidir. Şu ifadeler yazarın Osmanlı Devleti'ne ve tabii ki Sultan Süleyman'a askerî ve teknik gelişmişlik açısından ne kadar olumlu ve yüceltici yaklaştığının bir göstergesidir:

“Bu sabah vakti Cenova halkı hayret ve dehşet içinde uyanmıştı. Limanın biraz uzağında Cihan Padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın yüz kadırgalık muhteşem armadası duruyordu. Başterdede³²⁹ Prevezenin şanlı kahramanı Barbaros Paşa'nın sancağı dalgalanıyordu. Donanmayı Hümayunun hemen her an şehri top ateşine tutacağından ve şehirde taş üstünde taş, gövde üstünde

³²⁹ “Kürekle hareket eden donanma gemilerinin içinde kadırgadan sonra en önemli ve üst düzey deniz komutanlarının kullandığı savaş gemisi. Bastarda veya baştarda da denirdi. 26-36 oturaklı, her küreğinde 5-7 kürekçi bulunurdu. Büyüklüklerine göre orta baştarda, paşa baştardası ve baştarda-i hümayun adlarıyla üç çeşitti. Orta baştarda, 43,2 metre uzunluğunda ve 26 oturaklıdır. Paşa baştardası, kapudan paşanın bindiği 53-54,5 metre uzunluğunda 36 oturak ve 72 kürekli idi. Baştarda-i hümayun, padişahlar tarafından inşa ettirilen daha süslü, üç fenerli ve karpuz kıçlı, direk, kürek ve yelkenleri yeşile boyalı gemidir. Bu nedenle yeşil kadırga veya hünkâr baştardası da denirdi.” Yılmaz,a.g.e., s. 62-63.

baş bırakmayacağından korkuluyordu. Mağrur Cenova, çoktan beri bu derece tehlikeli bir durumla karşı karşıya gelmemişti. Biraz sonra belki de yer yerinden oynayacaktı. Halk perişan bir halde dağlara kaçıyordu.” (s.160)

Şehirde yaşanan büyük korkuya kayıtsız kalamayan Cenova senatosu Turgut Reis’i serbest bırakır. Serbest kalan Turgut Reis kendisine verilen gemilerle Hızır Reis’ten ayrılarak tekrar Cerbe’ye gelir. Belli bir süre burada kalıp filosunu yenileyen Turgut Reis tekrar İspanya sahillerine doğru denize açılır. Fakat bu sırada Barbaros Hayrettin Paşa’nın vefat ettiği haberi gelir (1546). Boş kalan Osmanlı donanmasının başına Turgut Reis’in getirilmesini Veziriazam Rüstem Paşa engeller ve kapıcılar kethüdası görevinde bulunan Sokullu Mehmet Ağa’nın kaptan-ı deryalığa getirilmesi uygun görülür. Turgut Reis’in Osmanlı donanmasına katılmak için yaptığı girişimleri devamlı geri çeviren Rüstem Paşa’yı en sonunda Sultan Süleyman uyarır. Padişah, Trablusgarp ve Malta üzerine göndereceği Osmanlı donanmasına Turgut Reis’in de katılmasını emreder. Rüstem Paşa ve yeni kaptan-ı derya olan kardeşi Sinan Paşa bu duruma ses çıkaramazlar. Sefere çıkan donanma Malta’yı almayı başaramaz ama Trablusgarp’ı fetheder (1551). Rüstem Paşa’nın bütün engellemelerine rağmen Sultan Süleyman Trablusgarp Beylerbeyliği’ni Turgut Reis’e verir. Bunu haber alan Papa, büyük bir haçlı donanmasının hazırlanmasını ister. Hazırlanan Haçlı donanmasının Trablusgarp’a doğru yola çıktığını haber alan Turgut Reis, payitahttan yardım talep eder. Sultan Süleyman’ın emriyle yola çıkan Osmanlı donanması Cerbe’yi işgal etmiş olan Haçlı donanmasıyla mücadeleye girer ve bu savaş sonunda Haçlılar bir kez daha mağlup edilirken Cerbe Adası tekrar Osmanlı toprağı olur. Bu savaşta Trablusgarp’tan gelerek Osmanlı donanmasına destek veren Turgut Reis de tekrar Trablusgarp’a döner.

Bu savaştan sonra Sultan Süleyman’ın denizlerdeki yeni hedefi Malta Adası olur. Zira Sen Jan şövalyelerinin Rodos’tan sonraki merkezi haline gelen ve senelerdir Osmanlı devletine sorun çıkartan Malta’nın alınması son derece gerekli gözükmektedir. Bunun için tekrar Osmanlı donanması harekete geçirilir. Bu sefer için Turgut Reis’ten de yardım istenir. Turgut Reis’le birlikte hareket eden Osmanlı donanmasının Malta şövalyeleri ve Haçlılar üzerindeki etkisi epeyce korkutucu olur. Bu durum, yazarın Osmanlı donanmasına ve Turgut Reis’e olan olumlu bakış açısını yansıtan şu cümlelerle anlatılır:

“Donanmayı Hümayununun Malta sularında görülmesi üzerine, Malta şövalyeleri gayet süratli bir kadirge donatarak yola çıkarmışlar, Türklerin geldiklerini haber vermişlerdi. Bu haber Haçlılar üzerinde müthiş bir tesir hâsıl etmişti. Ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Osmanlı donanmasının bu kadar süratle harekete geçeceğine ihtimal vermemişlerdi.

— Kaptan Dragut geliyor!

— *Türkler geliyor!*

— *Padişahın donanması geliyor!*

Cümleleri Hıristiyan kadırgalarında korku yaratıyordu.” (s. 245)

Sultan Süleyman seferden önce gerek seferin Serdarı Mustafa Paşa’yı gerekse de Kaptan-ı derya Piyale Paşa’yı Turgut Reis’e danışmadan hareket etmemeleri yönünde uyarır. Buna rağmen Mustafa Paşa, “*Turgut korsandır, kara cengine âşına değildir*” (s. 257) diyerek önemsemediği Turgut Reis’i beklemeden adaya asker çıkartır. Yazar hâkim bakış açısıyla hemen araya girerek, Turgut Reis için sahip olduğu olumlu bakış açısını yansıtacak şekilde bizatihi, Mustafa Paşa’ya Turgut Reis adına şu şekilde cevap verme ihtiyacını hisseder:

“Ne kadar yanlış düşünüyordu. Turgut korsanlıktan gelmişti. Fakat amirallikte Barbaros’a yakın, Hıristiyanlardan meşhur Andrea Doria’dan çok fazla bilgi ve tecrübeye sahipti. Kara savaşlarında Şarlken’in generallerine karşı asker kullanacak ve onları mağlûp edecek kadar askerlik bilgi ve meziyetlerine malikti.” (s. 257)

Bu acelecilik orduyu da olumsuz etkiler. Fakat savaşa sonradan katılan Turgut Reis’in yerinde müdahaleleriyle mücadelenin seyri tekrar Osmanlı ordusu lehine döner. Ancak yaşanan çatışma içerisinde Turgut Reis ağır bir şekilde yaralanır. Kısa bir süre sonra da Malta Adası’nın fethedildiği müjdesi gelir. Böylece Turgut Reis de son nefesini görevini yerine getirmiş olarak verir.

Yazar eserini, Turgut Reis’e olan olumlu ve yüceltici bakış açısı çerçevesinde, onun dünya denizcilik tarihinde aldığı önemli ve saygın yeri belirterek bitirir: “*Turgut, cihanda bir eşi daha az yetişir bir kaptan, korsanlar arasında böylesi bulunduğu inanılmayacak gerçek bir insandı.*” (s. 264)

Eserde vakaların gerçekleştiği zaman dilimi 1516–1565 yılları arasındır. Ancak yazar eserin başlarında 1512–1516 yıllarına geri dönerek Hızır Reis’in Cerbe Adası’ndaki mücadelelerinden, adanın hâkimi Emir Şahap ve kızı Ayşe ile olan ilişkisinden bahseder. Tunus Sultanı ile anlaşan Barbaros kardeşlerin Halkulvâd Limanı’nı elde etmelerinden sonra yazar konuyu tekrar esas vaka zincirinin başlangıcı olan 1516 yılına getirir. 16. yüzyılın ikinci çeyreğinden ortalarına kadar olan süreçte yaşanan olay sıralaması içerisinde yer verilen Oruç Reis’in İspanyol ordusu tarafından şehit edilmesi, Kanuni Sultan Süleyman’ın Hızır Reis’i kaptan-ı deryalığa getirmesi, Preveze Deniz Savaşı (Eylül/1538), Turgut Reis’in esir düşmesi ve sonrasında Barbaros Hayrettin Paşa tarafından kurtarılması ile Malta Adası’nın kuşatılması sırasında Turgut Reis’in şehit olması hadiseleri tarihi gerçekliğe/tarihi kronolojiye uyulmak

suretiyle eserin kurgusuna yerleştirilmiştir.³³⁰ Büyük ölçüde gerçek hadiselerle dayanarak oluşturulan bu kurguda olayların geçtiği mekânlar arasında da İstanbul, Edirne, Amasya, Fransa/Nis şehri, Cezayir, Trablusgarp, Tunus, Cerbe Adası, Malta Adası ve Halkulvâd Limanı yer almaktadır. Coğrafi gerçekliği bulunan bu mekânlar, Osmanlı devletinin 16. yüzyılın ortalarında ulaştığı sınırları ve etki alanını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Osmanlı Devleti'ne - Sultan Süleyman ve denizcilik faaliyetleri üzerinden - ve Osmanlı denizciliğine - Oruç, Hızır ve Turgut Reisler üzerinden - genel olarak olumlu bir bakış açısıyla yaklaşan yazarın, eserin kurgusunu oluştururken yer verdiği bu coğrafi mekânları kendi bakış açısına paralel olarak bilinçli bir şekilde seçip kullandığını ifade edebiliriz.

Feridun Fazıl Tülbentçi, diğer tarihî romanlarında olduğu gibi *Turgut Reis*'de de şahıs kadrosunun çoğunluğunu tarihi gerçekliği olan şahsiyetlerden oluşturur. Vakanın gelişiminde ön planda gelen kişiler arasında Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Tunus Sultanı Ebu Muhammet, Cerbe Emirleri Emir Şahap ve Süleyman, Tenes Sultanı Mevlâ-yı Abdullah, Tlemsan (Telemsan) Sultanı Ebu Hamnû, Veziriazamlardan Pirî Mehmet Paşa, İbrahim Paşa, Rüstem Paşa, Semiz Ali Paşa, Venedikli Amiral Andera Doria, Kaptan-ı deryalardan Kemankeş Ahmet Paşa, Barbaros Hayrettin Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Sinan Paşa, Fransa Kralları I. Fransuva ile II. Hanri, İspanya Kralları Şarlken ve Filip, Alman İmparatoru Ferdinand, Sen Jan Tarikatının lideri ve savunucusu Jan dö Valet, Şeyhülislam Ebussuut Efendi ile reislerden Turgut Reis, Uluç (Kılıç) Ali Reis, Aydın Reis, Salih Reis, Süleyman Reis ve Murat Reis yer almaktadır.

Eserde özellikle Hızır Reis'e (Barbaros Hayrettin Paşa), Oruç Reis'e ve Turgut Reis'e askerî ve idarî yönden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığını görmekteyiz. Yazar bu yaklaşımıyla aynı zamanda 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin denizlerde ne kadar aktif ve üstün olduğunu da göstermek ister gibidir. Tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle karşılaştırıldığında yazarın bu bakış açısının doğru olduğu görülmektedir. Yılmaz Öztuna, Barbaros Hayrettin Paşa'nın "Benden yeğdir" diyerek övdüğü Turgut Reis için, İngiliz tarihçisi Stanley Lane-Pool'e de atıfta bulunarak:

"Turgut, forsaları hakkında, çok lütfkâr davranırdı. Bizzat 3 yıla yakın forsalık etmişti. Turgut Paşa, yalnız Türklerin değil, bütün dünya milletlerinin yetiştirdiği en büyük amirallerdendir.

³³⁰ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 367-390.

Büyük İngiliz tarihçisi Stanley Lane-Poole: “Turgut, amirallikte Barbaros ayarında ve Doria’dan üstündü.” hükmünü vermektedir.”³³¹

kaydını düşerken, Barbaros Hayrettin Paşa için de;

“Hamîdiye kahramanı bahriye nazırı Rauf Orbay bile “şüphesiz ki ben, Barbaros’un dümen neferi olamam” demiştir. Uzun ömrü, XVI. asır gibi Türk milletinin 22 asırlık tarihinin hiç şüphesiz en yükseldiği asırda yetişmesi, Oruç Bey gibi bir ağabeye ve deha sahibi talebe ve yardımcılarına mâlik olması, Barbaros’un her bakımdan adeta Tanrı’nın nimetleriyle çevrilmiş bir şahsiyet olduğunu gösterir.

Cihan tarihinin en büyük amirallerinden biri, birçok tarihçiye göre de birincisi olan Barbaros’a, maalesef deha sahibi amirallerinden biri değil, denizcilikle alâkası olmayan meşhur Sokullu Mehmet Paşa halef olmuştur.

(...)

Barbaros, tarihte en fazla zafer kazanan ve ganimet alan kumandanlardan biridir.”³³²

ifadelerini kullanmaktadır. Osmanlı denizciliğinin 16. yüzyıldaki siyasî, askerî ve teknik durumunu özetleyen şu tespitler de bu bağlamda dikkat çekicidir:

“16. yüzyıl dünyasında yeni keşfedilen ve sömürülmek dışında bir özelliği olmayan Amerika kıtası bir tarafa bırakılırsa, dönemin güçlü devletlerinin Akdeniz çevresinde olduğu ve bir Akdeniz dünyası meydana getirdikleri görülmektedir. Bu dünyada etkin rol oynayan ise Osmanlı İmparatorluğu idi ve denizlerdeki büyüyen gücü tartışmasızdı. Osmanlı donanması çoğu defa İspanya, Venedik, Fransa, Papalık, Ceneviz, Napoli ve Malta gibi denizlerde söz sahibi devletlerin oluşturduğu müttefik Haçlı donanmaları ile tek başına mücadele ediyordu. İspanya ve Venedik arşivlerindeki raporlar Osmanlı donanmasının hareketlerinin ne kadar yakından takip edildiğinin örnekleriyle doludur.

Osmanlı denizciliği devletin karadaki gelişmelerine paralel olarak ilerledi. Denizlerdeki hâkimiyetini yaklaşık iki yüz yıl içinde gerçekleştiren imparatorluk donanması, 18. yüzyıl sonlarına kadar bu konumunu korumayı başardı ve bir yüz yıl daha denizlerdeki iddiasını sürdürebildi.”³³³

Eserde ön plana çıkarılan ve yazarın Osmanlı Devleti’ne askerî alandaki olumlu bakış açısının somut tezahürü olarak görülebilecek olan Preveze Deniz Savaşı’nın kazanılmasının aktarılışında da tarihi bilgilerle birebir özdeşlik kurulduğu görülmektedir. Zira Yılmaz Öztuna’nın Preveze Deniz Savaşı’nı anlatırken kullandığı şu ifadeler eserdeki anlatımla birebir örtüşmektedir:

“Türklerin üstünlüğünün en mühim sebebi, Barbaros’un görülmemiş tabii dehasında idi. Türk Kaptan-ı deryâsı, bütün kanatlara, bütün gemilerine hâkimdi, emirleri derhal tatbik olunuyordu. Andrea Doria, bu bakımdan tamamen avantajlıydı. Bir kere kumanda ettiği deniz kuvveti, milli bir donanma değildi. Armadayı teşkil eden donanmalar, birbirlerinin dilinden bile anlamıyorlardı. Aralarında rekabet de vardı. Nitekim hezimetten sonra, Venedik büyükamirali Marco Grimani, Doria’yı ihanetle itham edecek derecede işi ileri götürmüşlerdir. Türkler’in ikinci üstünlüğü, gemilerinin yapılışında ve topçularında idi. Türk gemileri, düşman gemilerinden daha hafif, daha

³³¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. IV, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 65.

³³² Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. III, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 500.

³³³ Bostan, a.g.e., s. 6.

yollu ve yürük, binâenaleyh manevra kabiliyeti daha fazla olan teknelerdi. Büyük Hıristiyan kadirga ve karakaları ağır ağır hareket ederken, Türk tekneleri istedikleri yerde düşmanı çevirip top ateşine tutuyorlardı.”³³⁴

Eserde onuncu Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman’a da özellikle askerî ve idarî bakımdan olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir ki, yazarın bu tutumunun da yine başvurduğumuz tarihi kaynaklarda yer alan, dönemle ilgili bilgilerle paralellik arz ettiğini görmekteyiz.³³⁵

Halikarnas Balıkcısı’nın (Cevat Şakir Kabaağaçlı) kaleme aldığı ve ilk olarak 1966 yılında yayımlanan *Turgut Reis* adlı eserde, Osmanlı devletine Trablusgarp Beylerbeyi olarak önemli hizmetlerde bulunan Turgut Reis’in, Oruç ve Hızır Reis’lerle birlikte yaşadığı macera dolu hayatı anlatılmaktadır.

Menteşe (Muğla) iline bağlı Sıralovaz yarımadasının Karabağ Köyü’nde doğan Turgut, (Turgutca) denize adeta sevdalıdır. Eserin henüz başlarında bu tutku anlatılırken Turgut’un ileride denizlerde yapacağı faaliyetler olumlu bir bakış açısıyla şöyle aktarılır: “İşte o Osmanlı İmparatorluğu’nun unutulmuş bir köşesinde çobanlıkla keçi gütmüş olan bu çocuk, birkaç yıl sonra dünyanın en büyük imparatorluklarını titretecekti.”³³⁶

Yaşı ilerledikçe denize olan tutkusu da artan Turgut ailesinden izin alarak bir ticaret gemisiyle denize açılır. Yıllarca Akdeniz’de çeşitli maceralar yaşayan Turgut Reis elde ettiği ganimetlerle yeni bir gemi yaptırır. Belli bir süre sonra mürettebatı artmış bir filoya sahip olan

³³⁴ Öztuna, a.g.e., s. 480.

³³⁵ “Kanuni Sultan Süleyman, Türk-Osmanlı hükümdarları arasında, diplomasi ve devlet idaresinde gösterdiği deha bakımından Fatih’ten, askerlik dehası bakımından gene Fatih’ten ve babası Yavuz’dan sonra gelir. Askerlik bakımından Kanuni’yi 4. olarak Yıldırım, siyasî ve idarî bakımdan 3. olarak Yavuz, 4. olarak II. Mahmut takip eder.”

“Kanuni devrindeki Türk haşmeti, Avrupalı tarihçileri şaşırtmıştır. d’Ohsson’dan en modern tarihçilere, mesela büyük bir dünya tarihi yazmış olan Belçikalı Pirenne’ye kadar eski ve yeni müellifler, Türkiye’nin bu devirde Almanya ve Rusya imparatorlukları ile Lehistan Krallığı ve Venedik Cumhuriyeti gibi 4 büyük Avrupa devletinden vergi alması ve Fransa Krallığı’nı himayesi altına kabul etmesi üzerinde bilhassa durmaktadırlar. Gerçekten Türkiye, Almanya ve Venedik’ten yıllık vergi alıyordu.”

Geniş bilgi için bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. IV, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 232/236. “Babasından rakipsiz olarak aldığı saltanatı yarım asra yakın zaferle süslemiş, ordusunun başında olarak batıya, doğuya birçok sefer yapmış ve son seferinde ordusunun kumandanı olarak muharebe sahasında ölmüştür, bu son seferine giderken ihtiyarlığı ve buna inzimam eden rahatsızlığı sebebiyle araba ve tahtirevanla götürülmüş ve ancak şehirlere girildiği zaman ata bindirilmiştir.”

“Kanuni Sultan Süleyman’ın şöhreti yalnız seferleri ve kazandığı zaferleriyle değil, aynı zamanda koydurmuş olduğu kanunların devlet teşkilâtı ve ordusunu zamanın ihtiyaçlarına göre asrî şekilde tertip ve tanzimde görülür; gerek kapıkulu ocakları ve gerek tımarlı sipahi ve tersane ocağı yani ordu ve donanma onun zamanında dünya ordu ve donanmalarının birincisi olmuş ve toprak teşkilât kanunları yine onun zamanında tekemmül etmiştir.”

Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 419.

³³⁶ Halikarnas Balıkcısı, *Turgut Reis*, 6. b., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994, s. 63. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Turgut Reis, ismini sık sık duyduğu ünlü denizci Oruç Reis'e katılmak için Tunus'a dümen kırar. Oruç Reis'i Becaye Kalesi civarında İspanyollarla savaşırken bulan Turgut Reis derhal yardıma koşar. İspanyol gemilerinin mağlup edilmesinden sonra Turgut Reis'le tanışan ve onu takdir eden Oruç Reis, Turgut Reis'e birlikte Becaye Kalesi'ne saldırmayı teklif eder. Ve iki Türk korsanı Becaye'ye yüklenirler. Fakat kuşatma sırasında Oruç Reis'in kolundan ağır bir şekilde yaralanması neticesinde kuşatma yarım kalır. Turgut Reis de yaralı Oruç Reis'i Halkulvat Limanı'na götürür. Oruç Reis orada Turgut Reis'i kardeşi Hızır Reis'le tanıştırır. Bu tanıştırma esnasında Oruç Reis'in Turgut Reis'le ilgili ortaya koyduğu görüşler son derece dikkat çekicidir. Oruç Reis'in şu tespitleri eserde, Turgut Reis'e zekâ ve cesaret yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“Oruç Reis sözüne devamla, “Ben bu yaşıma vardım fakat şimdiye kadar denizde tilkinin zekâsını, arslanın cesaretiyle bu kadar iyi karıştıran bir denizciye rastgelmedim. Bak Hızır, bu delikanlı gözünün bebeği olsun. Onu savaşta gördüğün zaman ne demek istediğimi daha iyi anlayacaksın,” dedi.” (s. 144)

Oruç Reis'i iyileşmesi için Halkulvat'ta bırakan Turgut Reis, Hızır ve Murat Reis'le İspanya kıyılarına doğru yola çıkar. Hızır ve Turgut Reis önce İspanya sonra da Afrika kıyılarını vurduktan sonra Cezayir'i ele geçirirler. Cezayir'de oluşturulan donanmanın başına da Turgut Reis getirilir. Daha evvel zaptettiği Tlemsen'in tekrar İspanyolların eline geçtiğini duyan Oruç Reis, iyileştikten hemen sonra o bölgeye yönelir. Ancak Tlemsen'de hem işbirlikçi Araplar hem de İspanyollarla savaşmak zorunda kalan Oruç Reis şehit düşer.

Bu arada Osmanlı tahtında da değişiklik yaşanmış, vefat eden Yavuz Sultan Selim'in yerine oğlu I. Süleyman tahta geçmiştir. Sultan Süleyman, Rodos Adası'nın fethinden sonra Hızır Barbaros Hayrettin'i Osmanlı donanmasının başına getirir. Yazar, Rodos Adası'nın Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinden bahsederken, Osmanlı donanmasının askerî tarihte ve denizcilik tarihinde ilk olarak uygulamış olduğu harp tekniklerinden de söz eder. Eserde, Osmanlı Devleti ile donanmasına, çağdaş askerî uygulamalar yönünden ve teknik üstünlük bakımından olumlu bir bakış açısını içeren bilgiler şöyle ifade edilmektedir:

“O kaleyi zaptederken Türkler, tarihte ilk defa kale bedenlerine doğru toprak sürmek hususundaki icatlarını uygulamışlardı. Bundan başka ilk defa da kumbara (hambire) kullanmışlardı. Toprak sürüldükçe toprak duvarlara yanaştırılıyordu.” (s. 235)

Oruç Reis'in şehit düşmesine çok üzülen Turgut Reis, kaptan-ı derya olarak tayin edilen Barbaros Hayrettin Paşa'yla birlikte hareket etmeye başlar. Turgut Reis, Salih ve Seyit Ali Reis'in de destek verdikleri Osmanlı donanması Preveze yakınlarında, Andrea Dorya komutasındaki büyük Haçlı donanmasını mağlup eder. Eserde, Preveze'de kazanılan zafer

nedeniyle de Osmanlı Devleti'ne bilhassa sahip olduğu donanma gücü, sergilenen yüksek askerî teknik ve taktiklerin niteliği ile donanmanın kullanılış şeklindeki orjinallik bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Tarihte, Preveze savaşına kadar filo denince, kara askerlerini aktaracak askerler topluluğu anlaşılır ve denizde yapılan savaş da deniz üstü bir kara savaşı sayılırdı.

Gemiler ve gemiciler sırf askerleri düşmanın karşısına çıkarmakta yararlanan yardımcı öğeler sayılırdı. İlk olarak Preveze savaşında (ateşli silahlar kullanılarak) savaş gemileri, bir deniz savaşının tamamlayıcısı niteliği kazanmış oldu. Bu zafer bir rastlantı ve talih eseri değildi. Üstün denizciliğin, sevkin, tabiiyenin, orjinalitenin ve cesaretin bir semeresi idi.” (s. 279)

Bu tarihi zaferden sonra Barbaros Hayrettin Paşa'dan ayrılan Turgut Reis kendi filosuyla Akdeniz'e açılır. Ancak Andera Dorya'nın yeğeni Gianetto Dorya'ya esir düşmekten kurtulamaz. Gianetto Dorya da esir ettiği Turgut Reis'i amcası Andrea Dorya'ya hediye eder. Cenova'da tutulmaya başlayan Turgut Reis'in esareti fazla uzun sürmez. Çünkü Barbaros Hayrettin Paşa'nın Cenova senatosuna gönderdiği tehdit dolu mektuptan sonra Turgut Reis serbest bırakılır. Barbaros Hayrettin Paşa, kurtulduktan sonra görüştüğü Turgut Reis için arkadaşlarına övgü dolu ifadeler kullanarak, Turgut Reis'in kendisinden üstün olduğunu vurgular. Barbaros Hayrettin Paşa'nın bu ifadeleri eserde Turgut Reis'e olan olumlu bakış açısını yansıtmaktadır:

“Bir aralık Barbaros, Turgut Reis'ten iki adım kadar ayrılarak, onu orada toplanmış olanlara eliyle gösterdi ve “Bu deniz oğlu, hatta benden de üstündür,” dedi. Çünkü Turgut'un Preveze'de ettiği hizmet, unutulur şeylerden değildi.” (s. 294)

Serbest kalan ve filosuna kavuşan Turgut Reis, Barbaros Hayrettin Paşa'dan ayrıldıktan sonra Cerbe Adası'na demir atar. Fakat Andrea Dorya, Turgut Reis ve filosunu bu adada kısıtırır. Turgut Reis, Andrea Dorya ile uğraşırken Barbaros Hayrettin Paşa vefat eder. Hızır Reis'in ölümüyle sarsılan Turgut Reis'i, Sultan Süleyman Sadrazam Rüstem Paşa'nın tüm engellemelerine rağmen Trablusgarp beylerbeyi olarak tayin eder. Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa'dan sonra kaptan-ı deryalığa getirilen Piyale Paşa, Turgut Reis'le daha sıcak ilişkiler kurar. Bunun sonucunda Osmanlı donanması Turgut Reis'in de desteğiyle Cerbe Adası'nı fetheder. Donanmanın bir sonraki hedefi ise Sen Jan şövalyelerinin Rodos'tan sonraki merkezi olan Malta Adası olur. Kuşatma Turgut Reis gelmeden başlatılınca Osmanlı ordusu bozguna uğrar. Ancak daha sonra donanmaya katılan Turgut Reis'in tavsiyeleriyle savaş dengelenir ve şartlar Osmanlı kuvvetlerinin lehine döner. Mücadelenin şiddetlendiği sırada Turgut Reis, başından ağır şekilde yaralanır ve kısa bir süre sonra da şehit olur.

Eserin vaka zamanı 1510-1565 yılları arasındır. Bu zaman diliminde romanın olay zinciri içerisinde yer verilen önemli hadiselerden Cerbe Adası ile Rodos Adası'nın fethi, Cezayir'in beylerbeylik haline gelmesi ve Preveze deniz zaferi tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.³³⁷ Vakaların içerisinde işlevsel olan ve ön planda yer alan şahısların tamamına yakını tarihi gerçekliği bulunan kişilerdir. Bunların arasında Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Sadrazam Rüstem Paşa, Kaptan-ı deryalar Barbaros Hayrettin Paşa, Sinan Paşa, Vezir Ali Paşa, Piyale Paşa; Turgut Reis, Oruç Reis, Murat Reis, Seyit Ali Reis, Salih Reis, Andrea Dorya, Gianettio Dorya ve Papa III. Paul en dikkat çekici olanlarıdır. Hadiselerin geçtiği temel mekânlar olarak ise coğrafi gerçekliği olan Halkulvad Limanı, Preveze Limanı, Becaye Kalesi, Mehdiye Adası, Cerbe Adası, Cezayir, Tlemsen ve Cenova şehirleri ön plana çıkmaktadır.

Biyografik özelliklerin ağır bastığı eserde, Osmanlı Devleti'nde Trablusgarp Beylerbeyi olarak da görev yapmış olan Turgut Reis'e denizcilikteki üstün meziyetleri, cesur olması ve zekâsı bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Halikarnas Balıkcısı bu bakış açısını ortaya koyarken zaman zaman Oruç Reis ve Hızır Reis (Barbaros Hayrettin Paşa) gibi iki meşhur Osmanlı/Türk denizcisinin tanıklığına da başvurur. Ayrıca yazar bazen de hâkim bakış açısıyla vakanın içerisinde rol almak suretiyle Turgut Reis'in belli başlı karakter özelliklerinden bahseder. Mesela yazar, Turgut Reis'in ilk gemisini yaptırıp denize açılması ve sonrasında da orta büyüklükte bir filoya sahip olmasını anlatırken, onun başarılı olmasında büyük rol oynayan en önemli 3 özelliğini şöyle ifade etmektedir:

“İşte Turgut Reis'in emrinde çalışanları âdetâ büyüleyen bu insanlığı idi. Bu itibarla, o devirde onun bir benzeri daha yoktu.

(...)

...Bundan başka göze çarpan bir şey varsa, o da düşüncesindeki tutarlılık ve becerikliliği idi. Bir özelliği de, elindeki kayıkların yelken ve küreğe gelirliliklerine son derece dikkat etmesi idi. Söz gelimi, yapısı hantal, idaresi güç, rüzgârda dümen dinlemez gemilere ayak basmazdı.” (s. 121-122)

Bunun yanında yazar, Turgut Reis'in; denizlerde kendilerine av arayan, işleri güçleri soygun yapmak, kadın kaçırmak, masum insanları öldürmek olan diğer milletlere mensup deniz korsanlarından farklı olduğunun da altını çizer. Aslında Halikarnas Balıkcısı, denizlerdeki hür yaşamlarıyla eş zamanlı olarak Osmanlı donanmasında ve devletin belli başlı mevkilerinde görev yapan Osmanlı/Türk denizcilerinin/korsanlarının diğer korsanlardan farklı

³³⁷ Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. III-IV, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 47-51/335-342/464/477-484.

olduğu vurgusunu yaparken Oruç Reis, Hızır Reis, Seyit Ali Reis, Murat Reis ve Salih Reis gibi önemli isimleri de Turgut Reis üzerinden işaret etmektedir. Yani bu olumlu yaklaşım, Turgut Reis'e özel bir tespiti değil genel bir değerlendirmeyi içermektedir. Bu bağlamda eserde, Turgut Reis ve diğer Türk denizcilerinin farklılığını gösteren en somut tablolardan birisi de, Turgut Reis'in kadınlara olan davranış biçimiyle yansıtılmaktadır. Yazar bu konuda yine hâkim bakış açısıyla ve adeta sohbet üslubu içerisinde, olumlu yaklaşımını destekleyen şu tespitlerde bulunur:

“Bilinir ya, her yerde denizciler karaya çıkınca biraz neşeli ve cümbüşlü olurlar. Fakat on binlerce Müslüman kadını İspanya'dan kurtarmış olan Turgut Reis'in korsanları, kadınlara karşı gösterdikleri fedakârlıktan dolayı onlardan minnettarlık beklemezlerdi. Onların hayatlarını kurtarmak, onların korkularını dindirmek için kendi hayatlarını tehlikeye koyan bu deniz adamları, kadınları kurtarmayı, onlara hürmet etmeyi, dindaşları olan o kadınların bir hakkı sayarlardı.” (s. 257)

Tarihî kaynaklara bakıldığında, yazarın Turgut Reis ile onun şahsında diğer reislere dair yaklaşımının isabetli olduğu görülmektedir. Nitekim Yılmaz Öztuna, İngiliz tarihçi Stanley Lane-Poole'e de atıfta bulunarak Turgut Reis için şu kaydı düşmektedir:

“Turgut, forsaları hakkında, çok lutufkâr davranırdı. Bizzat 3 yıla yakın forsalık etmişti. Turgut Paşa, yalnız Türkler'in değil, bütün dünya milletlerinin yetiştirdiği en büyük amirallerdendir. Büyük İngiliz tarihçisi Stanley Lane-Poole: << Turgut, amirallikte, Barbaros avarında ve Doria'dan üstündü. >> hükmünü vermektedir.”³³⁸

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin resmi donanmasının (Donanma-yı Hümâyûn), denizlerde kendi kendisini yetiştiren bu Osmanlı/Türk denizcilerinden/korsanlarından olumlu manada ne ölçüde yararlandığını belirten Murat Belge'nin şu tespitleri de bu bağlamda³³⁹ son derece dikkat çekicidir:

“Bu durum kısaca şunu gösteriyor: Osmanlı Devleti başka alanlarda gösterdiği örgütlenme yeteneğinin ve askerlikte karada kazandığı başarıların bir benzerini denizcilikte gösterememişti. Osmanlı denizciliğinin kısa süren parlak dönemini, Osmanlı Devleti'nin tamamen dışında kendini yetiştirmiş, çoğu başlangıçta korsan, kimileri de Avrupalı olan reisler yaratmışlardır.”³⁴⁰

Halikarnas Balıkcısı Osmanlı'ya, devletin sahip olduğu donanma ve asker gücü yönlerinden de olumlu bir şekilde yaklaşır. Bu olumlu bakış açısı eserde özellikle Rodos Adası'nın fethi ile Preveze'de kazanılan zafer vasıtasıyla somutlaştırılır ve Osmanlı

³³⁸Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. IV, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 65.

³³⁹Adı geçen reislerin hâkimiyetinden sonra Osmanlı donanmasının büyük oranda kan kaybetmeye başladığını İsmail Hakkı Uzunçarşılı da şöyle dile getirmektedir: “Barbaros Hayrettin Paşa'dan sonra yetişen Turgut, Kılıç Ali, Salih Paşalarla tecrübeli gemi reisleri (miri kaptanlar) ve sancak gemicileri Venedikli Uluc Hasan Paşa'nın kaptanlığından sonra Osmanlı donanması yavaş yavaş eski kudret ve kuvvetini kaybetmeğe başlamıştır;” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. IV., Ankara, TTKB, 1988, s. 315.

³⁴⁰Belge, a.g.e., s. 204.

donanmasının 16. yüzyılın ortalarına doğru ulaştığı hem çağdaş askerî seviyeye hem de teknik-teknolojik kapasiteye dikkat çekilir. Yılmaz Öztuna'nın bilhassa Preveze'de kazanılan zafer için kullandığı şu ifadeler eserdeki bakış açısını büyük ölçüde doğrulamaktadır:

“Türkler'in üstünlüğünün en mühim sebebi, Barbaros'un görülmemiş tâbiye dehâsında idi. Türk kaptan-ı deryâsı, bütün kanatlara, bütün gemilere hâkimdi, emirleri derhal tatbik olunuyordu. Andrea Doria, bu bakımdan tamamen avantajlıydı.

(...)

Kemal Reis'in daha yarım asır önce Türk deniz topçusunda yaptığı mühim islahattan beri, Türk deniz topçusu, Avrupa'ya nispetle üstünlüğünü muhafaza etmişti. Bu üstünlük, Türk toplarının menzil uzunluğundan ileri geliyordu.”³⁴¹

Halikarnas Balıkcısı'nın (Cevat Şakir Kabaağaçlı) kaleme aldığı ve ilk olarak 1962 yılında yayımlanan *Uluç Reis* adlı romanda, Osmanlı Devleti'ne Trablusgarp Sancak Beyi ve Kaptan-ı derya olarak büyük hizmetlerde bulunan, Sultan II. Selim'in yazılı fermanıyla “Kılıç” lakabına layık görülen Uluç Ali Paşa'nın denizlerde geçen maceralı hayatı anlatılmaktadır.

Eserin henüz başlarında askerî başarıları yönünden son derece olumlu bir bakış açısıyla;

“O Uluç Ali ki; derya üzerinde havsalanın alamayacağı kadar olağanüstü zaferler kazandıktan sonra ikinci İnebahtı gibi felâketli bir günün tek galibi olarak eski Türk denizciliğinin ne mucizeler yaratabileceğini ispat etmiş ve Kılıç Ali Paşa adı ile derya kaptanı olmuştu.”³⁴²

diye anlatılan Uluç Ali, küçük yaşta önce babasını sonra da hastalık nedeniyle annesini kaybettikten sonra bir İtalyan balıkcısı olan Frappa tarafından yetiştirilir. Ancak Frappa'nın kendisini tahkir etmesinden dolayı kaçarak kayıkla denize açılan Uluç Ali'yi, Kara Yusuf Reis'in kaptanlığını yaptığı gemi bulur. Uluç Ali çocukluğunun bir kısmını Kara Yusuf'un filosundaki gemilerde geçirir. Bu süreçte Uluç Ali her bakımdan kendisiyle yakından ilgilenen korsanların dikkatini çeker. Pek çok açıdan eğitime tabi tutulan küçük Ali'nin bilhassa matematik alanındaki hâkimiyeti ve bu alana olan sevgisi ön plana çıkar. Yazar hâkim bakış açısıyla, Uluç Ali'nin ileride denizcilikte de çok işine yarayacak olan bu özelliğini olumlu ve yüceltici bir yaklaşımla şöyle dile getirmektedir:

“Bu bir ay süresince Ali, hesap, cebir ve başka kitaplarının üzerine saatlerce abanmıştı. Küçük Ali, matematiğe âdeta tapıyordu. Öyle ki, cebir ve trigonometri onun için bir çocuk oyuncağı

³⁴¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. III, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 480.

³⁴² Halikarnas Balıkcısı, *Uluç Reis*, 3.b., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1982, s. 10. (Alıntılar bu baskıdandır.)

oldu. Matematiğe ait bir problemi halletmek onun için büyük bir sevinç oluyordu. Başlangıçta Ali'ye karanlık bir muamma gibi gelen o cenabet logaritmalar, kaptan Kara Yusuf sayesinde iki kerre ikinin dört ettiği gibi apaçık aydınlandı. Usturlap kullanmasını da çarçabuk öğreniverdi.” (s. 93)

Belli bir süre geçtikten sonra Kara Yusuf Reis Cezayir'e giderek, yaşı küçük olan çocuğun yaşanan çatışmalarda zarar görmemesi için, Uluç Ali'yi Turgut Reis'in savaşçısı Kör Hüseyin'e emanet etmek ister. Ancak o sırada Cezayir'de bulunan ve Uluç Ali'yi çok beğenen Hızır Reis'in tavsiyesiyle Uluç Ali, yine Kara Yusuf'un gemisiyle denize açılır. Yazar, Cezayir'de Kara Yusuf'un Uluç Ali'yi elinden tutarak Hızır Reis'le tanıştirmasını anlatırken, Hızır Reis için olumlu ve yüceltici bir bakış açısına sahip olduğunu gösteren şu benzetmeleri kullanır:

“Ali, içeriye girince karşısında bağdaş kurmuş koca bir adam gördü. Ali, namlusu kendisine doğru çevrilmiş koca bir topun önünde imiş gibi titredi. Aynı zamanda da çocuğa, kendisinin bir dengine daha kolay rastgelemeyeceği bir büyüklük karşısında dikilmekte olduğu duygusu geldi.

Meselâ karlı tepesi bulutları delip aşmış, yüksekliği göklerin tâ derininde çığlık olmuş bir dağ karşısında durup doruğa hayran hayran bakıyormuş gibi oldu. Bu adamın yaşı kaçtı? Bin yıl da olabilirdi, daha dün de doğmuş olabilirdi.” (s. 165)

Ancak denize açıldıktan kısa bir süre sonra Kara Yusuf Reis'in filosu, bir İspanyol filusunun saldırısına uğrayarak yerle bir olur. Kara Yusuf Reis'in zorlamasıyla denize atlayarak canını kurtaran Uluç Ali'yi İspanyol filosundaki kadırgalardan birinin kumandanı olan Don Luis bulur. Don Luis, Uluç Ali'nin yaralarını sardırarak onu kendi çiftliğine götürür. Uluç Ali, İspanya'nın Endülüs bölgesinde bulunan Granata şehrindeki çiftlikte belli bir süre kalır. Ancak bu çiftlikte diğer Müslümanlarla birlikte kötü muameleye maruz kalması, zorla Hıristiyanlaştırılmaya çalışılması sonucunda çiftlikten, orada âşık olduğu Zehra adlı bir çingene kızının yardımıyla kaçar. Uluç Ali'yi sisli bir günde kayıkla denizde yol alırken bir Türk korsan gemisi bulur. Kendisini tanıtan ve Kara Yusuf Reis'in gemisinde görev yaptığını söyleyen Uluç Ali'ye o gemide yer verilir. Onu gemisine alan ve topçubaşı olarak görevlendiren kişi ise geminin kaptanı Turgut Reis'tir. İlerleyen süreçte Turgut Reis'in adeta sağ kolu olan Uluç Ali'ye bir gemi hediye edilir. Turgut Reis ile Uluç Ali Reis giderek daha da genişleyen filolarıyla Malaga, Velezmalaga, Tortosa ve Pensikola gibi stratejik öneme sahip pek çok limana baskın düzenlerler. Avusturya İmparatoru Şarlken yapılan bu baskınlardan büyük bir rahatsızlık duyar. Şarlken'in, başnazırı Gattinara ile yapmış olduğu şu konuşma, hem Turgut Reis ile Uluç Ali'ye hem de diğer önemli Osmanlı/Türk reislerine askerî bakımdan olumlu bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“Kimmiş bu Pensikola baskını yapanlar? Muhakkak o cenabet Dragot'tur! (Turgut Reis) diye bağırdı.

Gattinara, imparatorun öfkesinin Andrea Dorya'ya doğru yöneldiğine sevinerek hemen;

<< Efendim, Dragut değil, fakat Dragut'un sağ kolu ayarında genç bir kâfir! Adı Uluç Ali, ah, efendim; baba Oruç'u ortadan kaldırmakla iki başlı Hidra'nın (bir çok başlı mitolojik bir yılan) bir başını kestik. Fakat kestiğimiz başın yerinden Dragut, bu Uluç Ali, Sancaktar Reis, Deli Cafer, Kara Kadı gibi bir çok başlar peyda oldu. >> dedi.” (s. 281)

Artık Turgut Reis'le birlikte hareket eden Uluç Ali Reis, Osmanlı donanmasının Kaptan-ı deryası olan Barbaros Hayrettin Paşa'ya da (Hızır Reis) sık sık destek verir. Turgut Reis ve Uluç Ali Reis'in yardım ettiği Osmanlı donanması Bizarta ve Halkulvad limanlarıyla Tunus'u fetheder. Bu fetihden sonra, Papa III. Pol'ün marifetiyle hazırlanan ve Andrea Dorya'nın komuta ettiği büyük Haçlı donanması da Preveze'de Osmanlı donanması tarafından mağlup edilir. Eserde, Preveze'de kazanılan zafer dolayısıyla Osmanlı donanmasına askerî üstünlük, sahip olunan yüksek teknik seviye, deniz harbinde kullanılan taktiklerin başarısı ve dünya denizcilik tarihinde ilk olma yönlerinden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Preveze savaşına kadar, tarihte filo denince kara askerlerini nakledecek bir vasıtalar topluluğu anlaşılır ve denizde yapılan savaş da, denizin üstünde yapılan savaş da, denizin üstünde yapılan nevamâ bir kara harbi sayılırdı.

Gemiler ve gemiciler askerleri sırf düşmanın karşısına çıkarmakta kullanılan tâli unsurlar sayılırdı. Siftah olarak Preveze savaşında ateşli silahlar kullanılarak — savaş gemileri bir deniz harbinin gerekli parçası oldular. Bu zafer hiçbir zaman bir talih ve raslantı eseri değildi. Üstün denizciliğin bir sonucuydu.” (s. 344)

Bu zaferin üzerinden belli bir süre geçtikten sonra Barbaros Hayrettin Paşa'nın vefat ettiği duyulur. Eserde Osmanlı donanmasının Kaptan-ı deryası olan (Hızır) Barbaros Hayrettin Paşa'ya askerî meziyetleri, cesur kişiliği ve üstün zekâsı bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Barbaros'un kara ve denizdeki askerî mahareti ile beraber saray entrikalarını hiçe sayacak ve onlarla alay edecek ince bir zekâsı vardı. Zaten Barbaros İstanbul'a geldiği zaman Kanunî Sultan Süleyman'ın takdirini kazanmış, Cezayir gibi büyük değerli bir memleketin emiri bulunmuş koca bir adamdı. Barbaros denince herkes korkuyor, onunla padişahın arasına girmekten çekiniliyordu.” (s. 381)

Bu üzücü haberi Turgut Reis'le Uluç Ali Reis yerleştikleri Cerbe Adası'nda alırlar. Bu arada Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Kaptan-ı derya Sokullu Mehmet Paşa Malta Adası'na sefer düzenler. Padişahın isteğiyle Uluç Ali Reis ve Turgut Reis de bu sefere katılırlar. Ancak Sokullu Mehmet Paşa'dan sonra Kaptan-ı derya olan Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa, Turgut Reis'in önünü kesmek için elinden geleni yapar. Ancak padişah, Veziriazam Rüstem Paşa ile kardeşi Sinan Paşa'nın bütün girişimlerine rağmen Turgut Reis'i Trablusgarp Sancak Bey'i olarak tayin eder. Fakat Turgut Reis, uzayan

Malta Adası kuşatması sırasında şehit olunca Sultan Süleyman Trablusgarp Sancak Bey'liğine Uluç Ali Reis'i getirir. Bu sırada Zigetvar seferinde bulunan Kanuni Sultan Süleyman vefat edince yerine oğlu II. Selim geçer. II. Selim'in tahta geçtikten sonraki ilk hedefi ise Kıbrıs Adası olur. Uluç Ali'nin de destek verdiği Osmanlı donanması Kıbrıs Adası'nı fetheder. Ancak adanın alınmasını müteakip kurulan büyük Haçlı donanması, hazırlıksız yakaladığı Osmanlı donanmasını İnebahtı (Lepanto) Limanı'nda bozguna uğratar. Bu bozgununda Uluç Ali Reis'in uyarılarını dikkate almayan Kaptan-ı derya Müezzinoğlu Ali Paşa ile deniz kuvvetlerinden sorumlu Pertev Paşa'nın rolü büyük olur. Uluç Ali'nin İnebahtı'da göstermiş olduğu muvaffakiyeti takdir eden Sultan II. Selim, onu yeni Kaptan-ı derya olarak ilan eder. Yazar, İnebahtı'da yaşanan bozgununda tek başına Osmanlı donanmasının yüzakı olan Uluç Ali'ye, Andrea Dorya'yla mukayese etmek suretiyle askerî açıdan olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır: “*Dorya, gününün belli başlı deniz kurtlarından. Fakat Uluç onun gibi otuz tanesini cebinden çıkarabilecek bir adamdı.*” (s. 465)

Yazılan fermanında ismi “Kılıç Ali” olarak değiştirilen Kaptan-ı derya Uluç Ali Paşa donanmanın güçlendirilmesi için büyük çabalar gösterir. Bu arada İspanyolların Tunus'u işgal ettiği haberi gelir. Bunun üzerine donanma Uluç Ali Paşa komutasında hareket ederek Tunus'u yeniden geri alır. Tunus'un alınmasından kısa bir süre sonra vefat etmiş olan II. Selim'in yerine oğlu III. Murat Osmanlı tahtına oturur. Kaptan-ı deryalığa bu padişah döneminde de başarıyla devam eden Kılıç (Uluç) Ali Paşa vefat ettiği 1587 yılına kadar Osmanlı donanmasına büyük hizmetlerde bulunur.

Büyük ölçüde biyografik bir özellik taşıyan eser, 1557 yılında Uluç Ali Reis komutasındaki gemilerin Fransız filosuyla yaptığı mücadele ile başlar. Ancak daha sonra geriye dönüş tekniği kullanılarak tarihte 1510 yılına yani Uluç Ali'nin doğumuna dönülür. Ve bu tarihten Uluç Ali'nin vefat ettiği 1587 yılına kadarki olaylara eserde yer verilir. Zamana bağlı oynamalar dikkate alındığında eserin vaka zamanının 1510-1587 yılları arası olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu zaman dilimi içerisinde vaka zincirinde yer verilen önemli olaylardan olan Preveze deniz zaferi, Kıbrıs Adası'nın fethi ve İnebahtı (Lepanto) bozgunu hadiseleri tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.³⁴³ Eserde yer alan şahıs kadrosunun büyük çoğunluğu tarihi gerçekliği bulunan kişilerden oluşmaktadır. Bunların önde gelenleri arasında padişahlar Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat; kaptan-ı deryalar Barbaros Hayrettin Paşa, Sinan Paşa, Müezzinoğlu Ali Paşa, Kılıç Ali Paşa; Fransa

³⁴³ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, 5.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 378-379/13-14/15-19.

Kralı Fransuva, İspanya Kralı II. Filip, Avusturya İmparatoru Şarlken, Papa V. Pi, Rumeli Beylerbeyi Sokullu Mehmet Paşa, Turgut Reis, Seyit Ali Reis, Andrea Dorya ve Sadrazam Rüstem Paşa yer almaktadır. Romanda olayların geçtiği mekânlar Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda denizlerdeki hâkimiyet ve hareket sahasını göstermesi bakımından önemlidir. Osmanlı payitahtı İstanbul'la birlikte coğrafi gerçekliği olan ve gerçekleşen hadiselerde ön planda yer alan bu mekânların dikkat çekici olanları arasında Rodos Adası, Cezayir, Preveze Limanı, Cerbe Adası, Kıbrıs Adası ve İspanya (Endülüs Bölgesi/Granata Şehri) bulunmaktadır.

Eserde ünlü Türk denizcilerinden Uluç Ali'ye (Kılıç Ali Paşa), Barbaros Hayrettin Paşa (Hızır Reis) ile Turgut Reis'e bilhassa askerî yönden ve denizcilik tarihinde oynadıkları rol bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Aslında başlangıçta Osmanlı donanmasından ayrı olan, yerleşik ordu düzeninde bulunmayan, emir-komuta zinciri dışında kalan ve “denizdeki eşkıyalık” anlamına gelen yaygın “korsanlık” tabirine teoride uygun ancak pratikte uygun olmayan bu isimler, zamanla Osmanlı Devleti'nin donanmasına gerek dıştan gerekse de belli makamlarda bulunmak suretiyle destekte bulunmuşlardır. Bu nedenle yazarın, adı geçen reislere olan bakış açısının aynı zamanda Osmanlı'ya olan yaklaşımıyla da doğrudan doğruya ilişkili olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim yazar romanının bir yerinde Cezayir korsanları olarak da adlandırılan bu denizcilerin Osmanlı Devleti'nin bir kolu olduğunu şu şekilde vurgular: “Şarlken'e göre imparatorluğunu tehdit eden iki kuvvet vardı. Birisi kuzeyde protestanlığı yayan Martin Luther, öteki de Osmanlı devleti ve onun bir kolu olan Cezayir korsanları idi.” (s. 315)

Halikarnas Balıkcısı, bu bakış açısını sadece münferit kişiler üzerinden vermekle kalmaz ve “Türk bahriyesini asıl kuranlar ve idare edenler onlardı” (s. 113) diyerek nitelediği Türk korsanlarına olan olumlu yaklaşımını şu genel cümlelerle de ortaya koyar:

“Türklerin Akdeniz egemenliğini ancak büyük bir zekâ ve cesarete sahip olan korsanlar kurmuştu. Bu korsanlar yüz yıllarca sonra Avrupalılara ve özellikle İngilizlere örnek olmuşlardı. İngilizlerin Atlas ve Hint okyanuslarındaki imparatorluklarının temeli de, devletten yardım gören İngiliz korsanları tarafından atılmıştı. Yelken ve kürek devri korsanlarının << kırk vasiyet >> diye adlandırılan öğütleri vardı. Bu öğütler Türk amirallerine ve kaptanlarına bir iş düsturu olmuştu.” (s. 462)

Denizcilik tarihi ile ilgili kaynaklara bakıldığında, eserde hem 16. yüzyıldaki Osmanlı donanması hem de donanmayla birlikte hareket eden Türk/Osmanlı denizcileri/korsanları için ortaya konulan bu bakış açısının isabetli olduğu görülmektedir. İdris Bostan'ın şu tespitleri bu yargıyı destekler mahiyettedir:

“Osmanlı deniz korsanlarının 15. yüzyılın sonlarına doğru Akdeniz’de gelişmeye başladığını gördüğümüz faaliyetlerinin ileride gelişecek olan Osmanlı donanmasına önemli bir destek teşkil ettiğini unutmamak gerekir. Nitekim, Osmanlı devlet donanmasının güçlü bir şekilde Akdeniz’de görülmeye başlamasıyla korsan gemileri devlet donanmasına iltihak ettiler ve böylece güçlerini birleştirdiler. Osmanlı donanmasının sefere çıktığı senelerde donanmanın emrinde ve maiyetinde hareket eden korsan gemileri diğer zamanlarda bağımsız hareketlerini sürdürdüler. Bunun en güzel örneklerini oluşturan Kemal Reis ile Barbaros Hayrettin Paşa arasında geçen dönemde yetişen denizcilerin aslında birer korsan olarak denizlerde görülmeye başladıkları ve sonra devlet hizmetinde resmi faaliyet gösterdikleri bilinmektedir.”³⁴⁴

Eserin vurgulanması gereken bir yönü de askerî sahaya ve denizciliğe ait pek çok terimi, birleşik fiili içeriyor olmasıdır. Bunlardan en dikkat çekici olanları arasında arkebüs, usturmaç, sitinga etmek, punya deliği, kargafunda etmek, siya etmek, skuta, apliye, karavella, orsa ettirmek, prova direği, papafingo çubuğu, kerteriz hattı, raspa edilmek, kalafatlama, orsa etmek, salya edilmek, palamur ipi, borda vermek, boca-alabanda ve leva demir etmek bulunmaktadır.

Feridun Fazıl Tülbentçi’nin kaleme aldığı, ilk olarak 1962 yılında yayımlanmış olan *Kanuni Sultan Süleyman* adlı eserde; genel olarak, 10. Osmanlı Sultanı I. Süleyman’ın (Kanuni) hayat hikâyesi ve bu hayat hikâyesine paralel olarak yaşanan olaylar ile Osmanlı devletinin 16. yüzyıldaki durumu ele alınmaktadır.

Babası Yavuz Sultan Selim’in vefat haberini alan Şehzade Süleyman mahiyetiyle birlikte vali olarak bulunduğu Manisa’dan hareket ederek İstanbul’a gelir ve Osmanlı tahtını devralır (30 Eylül 1520). Derhal devletin işleriyle ilgilenmeye başlayan yeni sultan halka, memurlara ve ulemaya kendisini sevdirecek uygulamalar yapmaya başlar. Sultan Süleyman’ın idarî, adlî, siyasî, ilmî ve içtimaî sahalardaki bu girişimleri yazarın olumlu ve yüceltici bakış açısıyla şu şekilde aktarılmaktadır:

“Mağdurların dertlerini dinleyeceğini ilan etti. Eğer eskiden bir hataya kurban gitmişler, zarar görmüşler varsa tazmin edeceğini bildirdi.

(...)

Bütün İstanbul’u dolaştı. Dert dinledi, derdi olanlara çare aradı ve buldu. Fakirle zengini tefrik etmedi. Valilere ve sancak beylerine hak ve adaletten zinhar ayrılmamalarını en kati bir lisanla bildirdi.”³⁴⁵

“Devletin yüksek memurları arasında birçok tayinler yaptı. Ehliyetli kimseleri iş başına getirdi.” (s. 29–30)

³⁴⁴Bostan, a.g.e., s. 24.

³⁴⁵Feridun Fazıl Tülbentçi, *Kanuni Sultan Süleyman*, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2009, s. 29. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Sarayın kapısını ilim ve sanat adamlarına açmıştı. Değerli bir sanatkârı saatlerce dinlemekten zevk alıyordu. İşte bütün bunlar yeni padişahı her tarafta sevdirmişti. Yavuz’un ölümüne ağlayanlar, yeni padişahın adl ü ihsan politikasıyla müteselli olmuşlardı.” (s. 30)

Yeni padişah askerî alanda da zaman kaybetmek istemez ve ilk seferini Macaristan’a yapmaya karar verir. Ordu hazırlıklarını yaparken Sultan Süleyman sarayda gördüğü Kırım Han’ı Mehmet Giray’ın hediye olarak gönderdiği kızlardan biri olan Rokselan’a ilgi duyar. Hürrem adını verdiği bu cariye ile arasına Macaristan seferi girer. Osmanlı ordusu Macaristan seferinden Belgrad’ı fethederek döner. Bu fetihten çok kısa bir süre sonra Rodos üzerine sefere çıkma kararı alınır. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte ordu yola koyulur. Sultan Süleyman’ın kara ordusunun başına geçmek için bir kadırgayla Üsküdar’a geçmesi ve orada konuşlanan askerlerin dosta düşmana korku salan manzarası, yazar tarafından askerî açıdan son derece olumlu ve yüceltici bir şekilde ortaya konur:

“Sultan Süleyman kadırgadan çıkarken müthiş bir alkış koptu. Sanki yer ve gök inliyordu. İbrahim Paşa’nın çayırdaki kurulmuş olan ordugâhına gidilirken halk da beraber yürüyordu. Üsküdar ve civarı çadırlarla dolmuştu. Dış tarafta sırmalı nakışlarla süslenmiş ve astarı atlasan yapılmış çadırların adedi sayılamayacak kadar çoktu. Ordunun mevcudu yüz bine yaklaşıyordu.” (s. 95)

Bunun yanında yazar o güne kadar görülmemiş ve eşi emsali olmayan bir donanmanın hazırlanmış olduğunu da özellikle vurgular. Tülbentçi, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da, roman tekniğinin dışına çıkar ve adeta tarihi bir ders kitabı yazıyormuşçasına, Osmanlı donanmasının heybetinden, teknik kapasitesinden, sahip olduğu nitelik-nicelik özelliklerinden bahseder. Bunu yaparken de İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın kaleme almış olduğu *Osmanlı Tarihi* ile Solakzâde Mehmet Çelebi’nin *Solakzâde Tarihi* olarak bilinen iki önemli tarihî kaynağa da göndermede bulunur. Bu durum yazarın 16. yüzyılın başlarındaki Osmanlı Devleti’ne ve Sultan Süleyman’a askerî açıdan olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığını da göstermektedir:

“4 Haziran 1522’de İstanbul yerinden oynamıştı. Surların kuleleri, beden duvarları ve sahil halk ile dolmuş, taşmıştı. Bugün üç yüz yelkenliden mürekkep Osmanlı donanması Akdeniz’e yelken açacaktı. O zamana kadar bu kadar çok harp gemisinin bir araya gelip sefere çıktığı görülmemiş ve hatta duyulmuş şeylerden değildi. Donanmada kırk bin kürekçi ve yirmi bin azap askeri vardı.” (s. 89)

Zorlu bir mücadeleden sonra Rodos Adası da fethedilir (26 Aralık 1522). Bu arada Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan’ın ilişkisi ilerlemiş ve bu birlikteliğin sonucunda önce Şehzade Mehmet sonra da Mihrimâh Sultan dünyaya gelmiştir. Sarayda bu mutlu hadiselerin yanında vezirlerin makam mücadeleleri de yaşanmaktadır. İkinci Vezir Ahmet Paşa’nın entrikaları sonucunda Veziriazam Pirî Mehmet Paşa görevinden azlini talep eder. Devletin en itibarlı ikinci makamı için yapılan bu mücadelede yazarın, daha evvel Rodos seferinin serdarı

da olan Ahmet Paşa'ya devamlı olumsuz bir şekilde yaklaştığı, Veziriazam Pirî Mehmet Paşa'ya ise olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Şu ifadeler bu durumu özetler mahiyettedir:

“Sefer serdarı Ahmet Paşa'nın, bu zaferin kendisini sadaret makamına kadar yükselteceğinden artık şüphesi kalmamıştı. Padişahın yanından ayrılmıyor, dalkavukluğun envainı yapıyor, fırsat bulursa yegâne rakibi Pirî Paşa'nın aleyhinde bulunuyordu. İstanbul'a döner dönmez veziriazam'a karşı şiddetle harekete geçecek ve mücadeleye başlayacaktı. Diğer vezirler ve paşaları da daha şimdiden elde etmişti.” (s. 117)

“Mısır meselesi had bir devreye girdiği sıralarda Veziriazam Pirî Paşa ile İkinci Vezir Ahmet Paşa arasındaki mücadele de şiddetlenmişti. Ahmet Paşa'nın ihtiyar veziri gözden düşürmek için çevirdiği entrikalar kısmen muvaffak oluyordu. Nerede ise son darbeyi vuracak ve mührü hümayuna nail olacaktı. Hasodabaşı İbrahim'i de elde etmişti.” (s. 125–126)

“Yakup ve arkadaşları memlekete bir silsile müfit hizmetlerde bulunmuş olan bu müdebbir, cesur, fedakâr ve namuslu vezirin huzurundan müteessir olarak çıktılar.” (s. 127)

Padişah, babasından yadigâr kalan bu deneyimli vezirin isteğini kabul eder ve yüksek bir emeklilik maaşıyla Pirî Mehmet Paşa emekli edilir. Sultan Süleyman boşalan veziriazamlık makamına teamüllere aykırı olarak Hasodabaşı İbrahim Ağa'yı getirir. İkinci Vezir Ahmet Paşa, bütün girişimlerinin boşa çıkması üzerine Mısır'a vali olarak tayinini ister. Bunda bir sakınca görmeyen Sultan Süleyman Ahmet Paşa'yı Mısır'a vali olarak atar (1523). Sultan Süleyman, en yakın dostu olarak gördüğü İbrahim Paşa'dan kız kardeşi Hatice Sultan'ı da esirgemez ve son derece gösterişli bir düğünle birbirini seven bu iki insanın kavuşmasını sağlar. Eserde İbrahim Paşa'ya bilhassa hem bilgi, görgü donanımı ile sanat yeteneği hem de sahip olduğu askerî nitelikler açısından olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“İbrahim, malumati, terbiyesi ve nezaketi sayesinde derhal temayüz etmiş, gerek şehirde gerekse sarayda mühim bir nüfuz kazanmıştı. Sarayın harem dairesine istediği gibi giriyor, geceleri yapılan eğlencelerde Süleyman'ın yanı başından ayrılmıyor, keman alıp şarkı söylüyordu. Diğer hususiyeti de mahir bir süvari ve iyi bir silahşor olması idi.” (s. 11–12)

Bu düğün esnasında Sultan Süleyman başka bir mutluluk daha yaşar ve Hürrem Sultan'ın sonradan Selim adını alacak olan üçüncü çocuğunu doğurduğunu öğrenir. Bu sırada Mısır'a vali olarak tayin edilen Ahmet Paşa'nın isyan çıkarması üzerine Veziriazam İbrahim Paşa askerlerle birlikte Mısır'a doğru yola çıkar. Mısır'da aldığı idarî, siyasî ve adlî tedbirler nedeniyle Veziriazam İbrahim Paşa'ya yine bu yönlerden olumlu ve yüceltici bakışın devam ettirildiği görüyoruz:

“İbrahim Paşa, Mısır'da kaldığı müddetçe çok çalıştı. Memleketin ihtiyaçlarına göre yeni kanunlar koyduğu gibi eski kanunları da tadil etti. Hıyanetle itham olunan aşiret şeyhlerini

cezalandırdı. Diğer bütün şeyhlere padişaha sadakat yemini ettirdi. Hırsızlığı ortadan kaldırdı. Şehirde tellallar dolaştırarak şikâyeti olanları huzuruna davet etti. Vali konağı karşısında hazineyi muhafaza etmek için iki kule yaptırdı. Camii Ömer'i tamir ettirdi. Bunun masrafını kendi cebinden verdi. Borç yüzünden hapishaneye düşmüş olan fakir halkı da, borçlarını ödeyerek hapisten çıkarttı. Mısır hazinesinin masraf çıktıktan sonra devlet için tahsil edeceği meblağı seksen bin duka altını olarak tayin etti. Hülâsa bütün idareyi yoluna koydu.” (s. 170)

Veziriazamını Mısır'a gönderen Sultan Süleyman, Hürrem Sultan'la dinlenmek maksadıyla gittiği Edirne'de fazla kalamaz ve yeniçerilerin çıkardığı huzursuzluk nedeniyle kısa bir süre sonra payitahta dönmek zorunda kalır. Padişahın bu küçük çaplı ama büyümeye meyilli isyanı çıkaranların üzerine korkusuzca, pervasızca ve cesaretle gitmesi ve gösterdiği dirayet son derece dikkat çekicidir. Bu tavır elbette Sultan Süleyman'ın güçlü karakteri ve kendisine olan güveniyle ilgili bir durumdur. Yazar bunun altını kalın çizgilerle çizerken hem Sultan Süleyman'ı babası Yavuz Sultan Selim'le mukayese eder hem de babası ile birlikte Sultan Süleyman'a da idarî ve siyâsî yönden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşır:

“Süleyman hiddetle alelacele konulmuş olan tahta doğru yürüdü. Mutemetleri eteklerine sarılıyorlar, bırakmak istemiyorlar, hatta ağlıyorlardı.

— Bu azgınlara karşısına çıkma padişahım!

Fakat padişah kimseyi dinlemiyor, vakur adımlarla tahta yaklaşıyordu. Yakup ve arkadaşları şehriyarı cedidin cesaretine hayran olmuşlardı. Yavuz Sultan Selim de böyle yapar, asilerin üzerine yalın kılıç at koştururdu. Dışarıda bağırmalar bir uğultu halinde aksediyordu. Süleyman ağır ağır tahta çıktı. Hiddetle etrafı süzdü. Uğultu bir anda kesildi.” (s. 166)

İsyanın sona ermesinden sonra yeniçeriler arasında sıkıntı çıkaran elebaşları ve onlarla işbirliği yaptığı tespit edilen Reisülküttap Haydar Çelebi derhal padişah tarafından cezalandırılır. Bu arada Hatice Sultan'ın isteği ile padişah, Mısır'da çok önemli işlere imza atan Veziriazamı İbrahim Paşa'yı geriye çağırır ve Mısır'a vali olarak Hadım Süleyman Paşa'yı tayin ettiğini bildirir. Veziriazamın dönüşünü müteakip padişah Macaristan üzerine yeni bir sefer yapmaya karar verir. Sultan Süleyman'ın bu sefere karar vermesindeki etkenlerden birisi de gerek Alman İmparatoru Şarlken'e esir düşen Fransa Kralı I. Fransuva'nın gerekse de annesi Düşes Dongolem'in yazmış olduğu Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen mektuplardır. Bu mektuplardaki üslup ve Osmanlı sultanına karşı kullanılan hitaplar, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki gücünü, düşmanları üzerindeki caydırıcılığını, Hıristiyan dünyası üzerindeki korkutucu etkisini gösterir mahiyettedir. Eserde vakanın akışı içerisinde mektup tekniğinden yararlanılmak suretiyle hem bu iki mektuba hem de Kanuni Sultan Süleyman'ın cevaben kaleme aldığı mektuba yer verilmesi - ki bu mektup da Osmanlı Devleti'nin ve Sultan Süleyman'ın kudretinin sınırlarını gösterir mahiyettedir - yazarın

Osmanlı Devleti'ne siyasî ve askerî olarak ne kadar olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermesi bakımından da son derece mühimdir.³⁴⁶

Hazırlıkların tamamlanmasıyla harekete geçen Osmanlı ordusuyla Macar Kralı Layoş yönetimindeki Macar ordusu Mohaç Ovası'nda karşı karşıya gelirler (29 Ağustos 1526). İki saat gibi kısa bir sürede sonuçlanan savaşı Osmanlı ordusu kazanır ve bu büyük zaferin ardından Sultan Süleyman Macaristan'ın başşehri Budin'e törenle girer. Padişah bir süre Budin'de kalıp İstanbul'a dönmüşse de tekrar Macaristan üzerine sefer düzenlemek zorunda kalır. Çünkü Alman İmparatoru Şarlken'in kardeşi, Bohemya Kralı ve aynı zamanda Avusturya Dükü olan Ferdinand Macaristan krallığında hakkı olduğunu iddia ederek ordusuyla Osmanlı sultanının kral olarak atadığı Yanoş Zapolyo'nun üzerine yürümüştür. Bu duruma çok hiddetlenen Osmanlı sultanı soluğu ordusuyla Budin'de alır. Budin'de yeniden Zapolyo kral olarak tayin edilirken Sultan Süleyman Viyana kapılarına kadar dayanır (14 Ekim 1529). Osmanlı ordusu Viyana şehrini almak için çok uğraşır fakat şehrin direncinin devamlı artması ve kışın yaklaşması üzerine Sultan Süleyman sefere son verir. Viyana'daki başarısızlık İstanbul'da düzenlenen Şehzade Mustafa, Mehmet ve Selim'in sünnet düğünü törenlerinin eğlenceleriyle unutturulmaya çalışılır. Aradan çok uzun bir süre geçmeden Şarlken ve Ferdinand'ın yeniden Macaristan'da etkin hale gelmeleri üzerine Sultan Süleyman ordusuyla beşinci seferine çıkar. Fakat Viyana'ya kadar giden Osmanlı ordusunun karşısına ne Şarlken ne de Ferdinand çıkar. O dönemde Avrupa'nın en büyük hükümdarı addedilen Şarlken, Viyana civarında Lintz şehrinde oturmakta ve Viyana'yı nasıl savunacağını düşünmektedir. Meydan muharebesini göze alamayan Şarlken, Osmanlı Sultanı Süleyman'ın karşısına çıkmaktan korkmaktadır. Sultan Süleyman Şarlken ile Ferdinand'ı üzerine çekmek için elinden geleni yapar. Fakat karşılık bulamaz. Bu noktada Osmanlı padişahının Ferdinand ve Şarlken'e yönelik yazmış olduğu mektuba eserde yer verildiğini görmekteyiz. Sultan

³⁴⁶ Bu bağlamda romanda yer verilen Düşes Dongolem'in, I. Fransuva'nın ve Sultan Süleyman'ın mektuplarından bazı kısımlar sırasıyla şunlardır:

“İmdi âlemin musaddaki olan azamet ve şanınız ile oğlumu düşmanımızın pençe-i kahrından halâs ile ibrazı übbehet buyurmanızı zatı şahanenizden bilhassa niyaz ederim.” (...) / *“Dünyanın cihadı mamuresinden birçokülke ve bilâdın hâkim ve padişahı ve bilcümle mazlumların dadihâhı olan sultanı muazzam ve hakanı müfâhhan hazretlerine arzı mañilbal budur ki, Macaristan Kralı Ferdinand'ın üzerine hücum ettiğinizde biz dahi himmet ve inayetiniz ile hapisten halâs olup İspanya Kralı Şarlken 'in üzerine hücum edip öcümüzü alırız.”* / *“Ben ki sultanüssalâtîn ve bürhanülbavâkîn, tacbah-ı husrevân-ı ruyu-zemin, zillullah-î filârzeyn, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve külliyyen Diyar-ı Arap'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki âbâ-yı kirâm ü ecdâd-ı ibamım enârallah ü berahinehüm- kuvveti kâhireleri ile fethyledikleri ve cenabı celâletmedâbım dahi tiğ-i ateşbâr ü ve şemşir-i zafemigâрім ile fethylediğim nice diyarın sultanı ve padişahı Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han'ım. Sen ki Frence vilayetinin Kralı Françesko'sun. (...)*” Tülbentçi, a.g.e., s. 177–179.

Süleyman bu mektupla düşmanlarını savaşa davet etmekte ve ağır ifadelerle onlarla alay etmektedir. Yazarın Osmanlı Devleti'ne olan siyasî ve askerî olumlu bakış açısı çerçevesinde değerlendirilebilecek olan bu mektup, Osmanlı Devleti ile rakip devletler arasındaki güç farkını ortaya koymakta ve uluslararası dengenin ne kadar Osmanlı sultanı lehine bozulduğunu göstermektedir.³⁴⁷

Sonuçta karşısında kozlarını paylaşacak muhatap bulamayan Sultan Süleyman ordusunu toplar ve İstanbul'a döner. Karada Osmanlı sultanının önüne çıkmaya cesaret edemeyen ve hâkimiyet kuramayan Şarlken, Akdeniz'in meşhur Amiralî Andrea Dorya ile denizlerde aktif olmaya karar verir. Şarlken'in bu hamlesine Sultan Süleyman, yeterli görmediği Kaptan-ı derya Kemankeş Ahmet Bey'in yerine Osmanlı donanmasının başına Cezayir Sultan'ı Barbaros'u getirmek suretiyle karşılık verir. Barbaros aldığı davet üzerine payitahta doğru gelirken, Sultan Süleyman İran Şahı Tahmasb'ın Doğu sınırlarında rahatsız edici girişimlerde bulunması üzerine Veziriazam İbrahim Paşa'yı orduyla Doğu seferine gönderir. Sultan Süleyman Cezayir'in anahtarını kendisine sunan Barbaros'a "Hayrettin" ismini verirken, bu ünlü Türk denizcisini Cezayir Beylerbeyi olarak tayin eder. Bu tayinin ardından Barbaros Hayrettin Paşa padişahın isteği üzerine Veziriazam İbrahim Paşa'ya destek olmak için Halep'e gider. Askerî olarak bu önemli gelişmeler yaşanırken annesi Hafsa Sultan'ı kaybeden Sultan Süleyman büyük bir üzüntü yaşar. Halep'te İbrahim Paşa ile görüşen Barbaros Hayrettin Paşa sonrasında denize açılır. İbrahim Paşa ise İran'ın başkenti Tebriz'e girer. Başında olduğu ordunun çok rahat ilerlemesi ve savaşmadan Tebriz'e girilmesi İbrahim Paşa'ya büyük bir onur verir. Sultan Süleyman'ın verdiği seraskerlik gibi önemli bir unvanı da haiz olan İbrahim Paşa, kapıldığı gururun ve kibrin altında ezilmeye başlar. Ordusunun Tebriz'e girmesinden sonra mahiyetiyle yola çıkan padişah önce Tebriz'e vararak orduya katılır ve kışı Tebriz'den sonra giriş yaptığı Bağdat'ta geçirir. Aslında Sultan Süleyman ordunun boş yere Tebriz'e kadar getirildiğini düşünmekte ve içten içe veziriazamına kızmaktadır. Fakat İbrahim Paşa bu durumun suçlusu olarak beraberinde gelen Başdefterdar İskender Çelebi'yi gösterir. İbrahim Paşa'nın telkinleriyle önce azledilen İskender Çelebi sonra da haksız yere idam edilir. İbrahim Paşa böylece rakip olarak gördüğü

³⁴⁷ "Bu kadar zamandır erlik davasını edersin merdi meydanım dersin. Şimdiye değin kaç keredir üzerine geliyorum ve mülküne dilediğim gibi tasarruf ediyorum. Ne senden, ne de kardeşinden nam u nişan yok! Size saltanat ve erlik davası haramdır. Askerlerinden, avradından dahi utanmaz mısın? Belki avratta gayret var, sende yoktur. Er isen meydana gel. Hak Teâlâ Hazretleri'nin takdiri ne ise yerine gelse gerek. Seninle saltanatı Bec sahasında üleşelim. Reaya fukarası dahi asude olsun! Yoksa meydanı aslandan hâli buldukça tilki gibi fırsatta şikâr almayı erlik sayma! Bu kere dahi meydana gelmezsen avratlar gibi iş ve çıkırık alıp padişahlık tacını urunmayasın ve erlik adını diline getirmeyesin!" Tülbentçi, a.g.e., s. 280-281.

başdefterdardan kurtulmuş olur. İnan'da düzenin sağlanmasından sonra İstanbul'a dönen Sultan Süleyman, Barbaros Hayrettin Paşa'dan gelen Tunus'un fethedildiği müjdesiyle büyük bir sevinç yaşar. Bu arada Sultan Süleyman son derece önemli ve etkileyici bir karar verme zorunluluğu hisseder. Ve yakın dostu, Veziriazamı İbrahim Paşa'yı hem kapıldığı kibir ve gururdan dolayı hem de Hürrem Sultan ile ona hizmet eden Mirahor Rüstem Ağa'nın teşvik ve tahrikleriyle idam ettirir (14 Mart 1536).³⁴⁸ Böylece Hürrem Sultan en büyük rakibinden kurtulmuş olur. Daha sonra kendisi için engel teşkil eden Gülbahar Sultan'ın da oğlunun yanına, Saruhan Sancağı'na gitmesini sağlayan Hürrem Sultan; saraya geldiğinden beri karşısında önemli bir güç odağı haline gelen Hatice Sultan-İbrahim Paşa-Gülbahar Sultan cephesini parçalamış olur. Sarayda bu kısır çekişmeler yaşanırken Sultan Süleyman Venedikliler üzerine sefer kararı verir. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra donanma kumandanı olarak görevlendirilen Üçüncü Vezir Lütfi Paşa'nın emriyle gemiler denize açılır. Padişah da ordusuyla karadan hareket eder. Sultan Süleyman, Hürrem Sultan'ın etkisiyle seferde yanına Şehzade Mustafa'yı almamış, Şehzade Mehmet ve Selim'i orduya dâhil etmiştir. Kara ordusu Edirne-Filiba-Elbasan(Arnautluk) üzerinden Arnautluk'un önemli bir limanı olan ve donanmanın daha evvel gelerek demirlediği Avlonya'ya varır. Osmanlı donanması bu limanı bir askerî merkez gibi kullanarak hem İtalya sahillerini abluka altına almış (Kastro ve Otranto kaleleri fethedilir.) hem de Adriyatik denizinde hâkimiyetini göstermiştir. Bu seferde Korfo Adası kuşatılmışsa da kale fethedilememiş ve sefer mevsiminin bitmesinden dolayı donanmanın bir kısmı kara ordusuyla birlikte İstanbul'a dönmüştür. Donanmayla İstanbul'a dönen ve gemilerin teçhizatının arttırılmasıyla ilgilenen Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa, eski dostu Salih Reis'in Andrea Dorya tarafından takip edildiğini duyar duymaz kırk parçadan oluşan filosuyla denize yelken açar. Barbaros Hayrettin Paşa'nın başında olduğu Osmanlı donanması ile Andrea Dorya'nın başında bulunduğu Haçlı donanması sonunda Preveze Limanı yakınlarında karşı karşıya gelirler. Yazar bu mücadeleyi aktarırken Osmanlı donanmasına ve bu donanmanın başında bulunan Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa ile leventlerine askerî açıdan olumlu yüceltici ve destanî bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Barbaros'un cesur ve mahirane manevraları düşman amirallerini şaşırıyor, gemilerini karmakarışık ediyordu. Hayrettin her yere yetişiyor, başterdesinin güvertesinde heybetli başını süsleyen kızıl saçlarını deniz rüzgârlarıyla savurarak sanki tarihe hükmetmek istiyordu.” (s. 420)

³⁴⁸ Yazar eserinde bu noktada romanına açıklayıcı bir dipnot koyarak, Osmanlı vezirleri içinde ikbalin bu derecesine çıkan ve bu kadar müthiş sukuta uğrayan kimse bulunmadığını, İbrahim Paşa'nın idamında en mühim rolün Rokselan tarafından oynanmış olduğunun, Türk ve Batılı müverrihler tarafından tam bir ittifakla kaydedildiğini söyler. Tülbentçi, *a.g.e.*, s. 367.

“Türk kadırgaları müthiş bir süratle ileri atılıyor, galeralara³⁴⁹ saldırıyorlardı. Şimdi Doria muntazam bir hattan mahrumdu. Hava tamamen karardıktan sonra gece başlarken rüzgâr bindirmiş ve fırtına çıkmıştı. Doria batmaktan kurtulabilen üç beş gemi ile muharebe meydanını rakibi Barbaros’a bırakmış kaçıyordu. Korkusundan amiral feneri bile yakmıyordu.

(...)

Barbaros, yanan düşman kadırgalarının ışıkları altında Türk bayrağını dalgalandıra dalgalandıra düşmanı kovalıyordu. Cihad-ı ekber tamam olmuştu. Haçlılar donanması parça parça edilmişti.” (s. 421)

Bu önemli mücadeleyi Barbaros Hayrettin Paşa kazanırken, Andrea Dorya kurtarabildiği birkaç gemiyle kaçır. Sultan Süleyman bu zaferden sonra sevindirici bir haber daha alır. Ve daha evvel donanmanın bir kısmıyla Hint seferine çıkmış olan Hadım Süleyman Paşa’nın, Kızıldeniz’in önemli bir noktasını teşkil eden Aden’i fethettiğini öğrenir. Bu fethin arkasından Hadım Süleyman Paşa Kubbe Veziri rütbesiyle İstanbul’a çağrılır. İbrahim Paşa’nın idamından sonra veziriazamlığa getirilen Ayas Paşa’nın vebadan vefat etmesi üzerine, İkinci Vezir Lütfi Paşa’nın veziriazamlığa getirilmesi Hürrem Sultan’ın işine yarar. Hürrem Sultan daha evvel Diyarbakır’daki görevinden Anadolu Beylerbeyi olarak yükselmesini sağladığı Rüstem Paşa’yı dördüncü vezir olarak divana sokar. Ayrıca Hürrem Sultan bunu yeterli görmeyerek kızı Mihrimâh Sultan ile Rüstem Paşa’yı evlendirmeyi düşünür. Sultan Süleyman’ın da ikna edilmesiyle Rüstem Paşa ile Mihrimâh Sultan’ın düğünü, Şehzade Bayezid ve Cihangir’in sünnet şöenleriyle birlikte yapılır (11 Kasım 1539).

Eserde ikisi bir arada yapılan bu düğünlerin tasvirleri de son derece dikkat çekicidir. Çünkü düğünler esnasında sergilenen debdebenin, gösterişin ve zenginliğin ön plâna çıkarılması aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu maddî olanakları göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Zira söz konusu olan Osmanlı Devleti’nin Padişahı Kanuni Sultan Süleyman’ın oğulları ve kızıdır, yani hanedan mensuplarıdır. Bu tasvirlerin yazarın Osmanlı Devleti’ne olan olumlu bakış açısının farklı bir tezahürünü oluşturduğunu söylememiz de yanlış olmaz:

“Atmeydanı’nda çadırlar kurulmuştu. (...) Ertesi günü divan kurulmuş, vezirler hediyelerini sunmuşlardı. Yeniçerilere ve diğer askerlere muhteşem bir ziyafet verilmişti. Aynı gün aslanlar, kaplanlar, parslar, kurtlar, zürafalar halka teşhir edilmiş ve bunu diğer eğlenceler takip etmişti. Muganniler şarkılar söylemiş, mızıklar çalmış, hokkabazlar hünerlerini göstermişlerdi. Düğün on beş gün, on beş gece devam etmiş ve şehzadelerin sünneti ile beraber, Mihrimâh Sultan da merasimle saraydan alınarak Dördüncü Vezir Rüstem Paşa’nın konağına götürülmüştü.” (s. 436)

³⁴⁹ **Galera/Kadırga:** “Osmanlı donanmasında çekdiri nev’inden olan gemilerin en büyüğü. Yabancı donanmalarda buna **Gall** veya **Galer** denirdi. (...) Yalnız yelkenle hareket eden kalyonların yaygınlaşmasından evvel kadırgalar Osmanlı donanmasının esasını teşkil ederdi.” Geniş bilgi için bkz. Ünal, a.g.e., s. 364.

Sonrasında Sultan Süleyman Macaristan üzerine iki sefer daha gerçekleştirir. Yazarın “karşımıza” kelimesiyle bizzat sahiplendiği Osmanlı Devleti’ne askerî olarak olumlu bakış açısını yansıtan “*Hiçbir ordu karşımıza çıkamıyor, çıkmak cesaretini de gösteremiyordu. Kuşatılan kaleler ise birer birer düşüyordu*” (s. 469) cümleleriyle anlattığı padişahın onuncu seferinin sonucusunda Estergon ve İstoni Belgrad kaleleri fethedilir. Sultan Süleyman karada mücadelesini sürdürürken, Fransızlara yardım için gönderdiği Barbaros Hayrettin Paşa da Sicilya Adası, Mesina Limanı ve Roma’da bulunan Ostiya Limanı’ndan geçerek Marsilya’ya varır (24 Temmuz 1543). Bu şehirde Fransız ordusuyla birleşen Osmanlı donanması hem İspanya kıyılarını ablukaya alır hem de Nis şehrini fetheder. Bu arada üç yıl önce esir alınmış olan Turgut ve Salih Reislerin Cenova’da tutulduklarını öğrenen Barbaros Hayrettin derhal Cenova’ya gider. Yazar bu noktada da Osmanlı Devleti’ne askerî alanda olumlu bakış açısını devam ettirir ve Cenovalılar’ın Osmanlı donanmasından ve Barbaros Hayrettin Paşa’dan ne kadar korktuklarını şu şekilde aktarır:

“Bir sabah vakti Cenova halkı hayret ve dehşet içinde uyanmıştı. Limanın biraz uzağında Sultan Süleyman’ın yüz gemilik armadası duruyordu. Başterdede Barbaros’un al sancağı dalgalanıyordu. Halk, donanmanın şehri her an ateşe tutacağını, taş üzerinde taş, gövde üzerinde baş bırakmayacağını zannediyordu. Mağrur Cenova çoktan beri belki bu derece tehlikeli bir vaziyetle karşılaşmamıştı. Cenovalılar kaptanpaşaya elçi yollayıp ne emrederlerse derhal yerine getireceklerini arz ettiler.” (s. 472)

Sonuç olarak Cenovalılar korkularından Turgut ve Salih Reisleri vakit kaybetmeden serbest bırakırlar. Barbaros Hayrettin Paşa’dan gelen fetih haberleriyle neşelenen padişah Saruhan Sancağı’nda bulunan Şehzade Mehmet’in vefat haberiyle sarsılır. Bu üzücü hadisenin ardından adı geçen sancağa Şehzade Selim gönderilir. Oğlunun vefatına çok üzülen Hürrem Sultan saraydaki mücadelesine ara vermez ve çabalarının sonucunu Rüstem Paşa’nın veziriazam olmasıyla alır. Artık devletin en önemli ikinci adamı olan Rüstem Paşa, Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa’nın vefatı üzerine bu makama Kapıcılar Kethüdası Sokullu Mehmet Paşa’yı getirir. Veziriazam değişikliğinden sonra Sultan Süleyman on ikinci seferini Doğu’ya yapar. Bu seferde Van’ı ve Tebriz’i Osmanlı topraklarına katan padişah Halep’te kışı geçirdikten sonra payitahta döner. Sultan Süleyman Batıda ne kadar başarılı olmuş ve devletini zaferden zafere koşturmuşsa, Doğuya yaptığı seferlerde de bir o kadar başarılı olur. Nasıl ki Avrupa’da Şarlken ve Ferdinand Sultan Süleyman’ın karşısına çıkmaya cesaret edemediyse, Doğu’da da Şah Tahmasb aynı tarzda hareket etmeye mecbur kalır. Yazar bu durumu, hâkim bakış açısını kullanarak Osmanlı Devleti’ne olumlu askerî ve idarî yaklaşımını yansıtan şu cümlelerle ortaya koyar:

“Yollardaki kaleler tüfek patlatılmadan kapılarını açıyorlardı. 27 Temmuz’da Tebriz de aynı akıbete uğradı. Tahmasb her zaman yaptığı gibi çekilmiş ve çok uzaklara gitmişti. Tebriz’de beş gün kalınmıştı. (...) Kimsenin kılına halel getirilmedi. Ordunun inzibatı da her zamanki gibi mükemmeldi. Ne bir tavuğun yumurtası kırılmış, ne de bir horoz şikâyet etmişti.” (s. 497)

1551 yılının baharı yine bir sefer mevsimi olur. Rumeli Beylerbeyliğine atanan Sokullu Mehmet Paşa’nın yerine kaptan-ı deryalığa tayin edilen Rüstem Paşa’nın kardeşi Sinan Paşa padişahın emriyle Trablusgarp’a doğru yola çıkar. Turgut Reis’in de desteğiyle Trablusgarp fethedilir (1551). Denizdeki bu sefere paralel olarak karadan da Sokullu Mehmet Paşa’nın başında olduğu birlikler Macaristan’a doğru hareket ederler. İkinci Vezir Kara Ahmet Paşa’nın da desteğiyle Osmanlı ordusu Temeşvar kalesini fetheder. Böylece Transilvanya ve Banat kıtalarının tamamı fethedilmiş olur. Osmanlı sınırları zafer haberleriyle şenlenirken Hürrem Sultan da sarayda yeni zaferler elde eder. Hürrem Sultan’ın gayretleri sonucu Şehzade Mustafa Konya valiliğine atanırken, Şehzade Selim de Kütahya’ya tayin edilir. Eserde vakaların gelişimi içerisinde Şehzade Mustafa için hem askerî hem de idarî bakımdan son derece olumlu bir bakış açısı ortaya konulmaktadır. O kadar ki yazar kendi cümleleriyle, Şehzade Mustafa’yı Sultan Süleyman’dan sonra Osmanlı tahtının yegâne adayı olarak ifade etmekten de çekinmez:

“Yirmi dört yaşına basan Mustafa, babasına halef olacak yegâne şehzadeydi. İyi bir asker olduğu kadar kuvvetli bir idareci olduğunu da kısa zamanda göstermiş, bütün Saruhanlıların hürmet ve muhabbetlerini kazanmıştı. Sokaktan geçerken işini gücünü bırakan halk sıralanıyor ve onu gözden kayboluncaya kadar alkışlıyorlardı.” (s. 381–382)

“Şehzade Mustafa, Amasya’da da Saruhan’da olduğu gibi ve belki de oradakinden daha çok nüfuz ve itibar kazanmıştı. İlmî, fazlı ve güzel ahlâkı ile yeniçerileri ve halkı tamamen kendisine bağlamıştı. Şeklen ve bedenen büyük babası Yavuz Sultan Selim’e çok benzemiş olması, itibarını bir kat daha arttırıyordu.” (s. 519)

Hürrem Sultan Şehzade Mustafa’yla olan mücadelesini saraydan bu şekilde idare ederken ve Osmanlı ordusunun büyük bir kısmı Macaristan taraflarındayken Doğu sınırlarında yeni hareketlenmeler ortaya çıkar. Sultan Süleyman gördüğü lüzum üzerine tekrar Doğu seferine karar verir. Fakat Hürrem Sultan’ın ikna etmesiyle ordunun başında sefere gitmekten vazgeçer ve Veziriazamı Rüstem Paşa’yı sefer serdarı olarak belirler. Ancak sefer sırasında Şehzade Mustafa’nın yeniçerileri kendi yanına çekmeye çalıştığı şeklinde Rüstem Paşa’dan gelen haberlerden ve karısının Şehzade Mustafa aleyhine olan tahriklerinden dolayı Sultan Süleyman sefere bizzat katılmaya karar verir. Padişah Konya yakınlarında konaklayan orduya yetiştiğinde kendisini ziyaret etmeye gelen ve hiçbir şeyden haberi olmayan oğlu

Şehzade Mustafa'yı otağında idam ettirir (6 Kasım 1553).³⁵⁰ Yazar, Şehzade Mustafa'nın idam edilmesinde birlikte hareket eden Hürrem Sultan ile Veziriazam Rüstem Paşa'ya son derece olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Gülbahar Hatun, Saruhan'a gittikten sonra sarayın yegâne hâkimesi kesilen Hürrem Sultan bunu da kâfi görmüyor, kınalı parmaklarını devlet işlerine sokmaya çalışıyordu. Kendi doğurduğu şehzadelere ikbal yolunu açabilmek için çetin bir mücadele yapması lazımdı. Bu mücadele tabiatıyla Şehzade Mustafa'ya karşı olacaktı.” (s. 378)

“Rüstem'in şimdiye kadar kendisini gösterecek en ufak bir muvaffakiyeti görülmemiştir. Bütün meziyeti saraya damat olmaktır.”³⁵¹ Her şeyini Hürrem Sultan'a borçlu idi. Üstelik halk ve asker tarafından da sevildiğine ve sayıldığına dair bir emare yoktu. Devrin ilim adamları, şairler ve sanatkârlar sohbetinden hoşlanmadıkları için sarayına bile gitmezlerdi.” (s. 481)

Yazar Şehzade Mustafa'ya olan olumlu bakış açısının dışına çıkmayarak talihsiz şehzadenin tamamen suçsuz olduğunu da şu cümlelerle ifade eder:

“Aksaray'da ordugâh kurulduğu zaman birkaç yeniçeri zabiti aynı teraneyi tutturmuştu. Konya'dan gelen bazı kimseler de şehzadenin yeniçerilerle temasa geçeceğini, ordu erkânı arasında alenen söylemişlerdi. Hâlbuki bunlar daha evvel İstanbul'da tedarik edilen, şehzade ile yakından veya uzaktan alâkası olmayan ve Konya'da ikamet eden kimselerdi. Rüstem Paşa tam zamanını bulmuştu.” (s. 532)

Bu hadiseden büyük üzüntü duyan ve idam kararında Rüstem Paşa'nın parmağı olduğuna inanan yeniçerilerin isteği üzerine veziriazam görevden azledilir. Verdiği karardan dolayı çok üzgün olan padişah, yeni Veziriazamı Kara Ahmet Paşa ile birlikte sefere devam eder. Kışı bu üzüntüyle geçiren padişah Şah Tahmasb'ın ortalarda görünmemesi üzerine Revan, Arpaçay ve Nahcivan'ı fethederek ordusuyla Amasya'ya gelir. Sonraki kışı Amasya'da geçiren Sultan Süleyman, Fransa Kralı II. Henri'nin yardım talebine kayıtsız kalmaz ve yeni Kaptan-ı derya Piyale Paşa ile Turgut Reis'i donanmayla yardıma gönderir. Bu sırada İstanbul'da bulunan Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın Kara Ahmet Paşa'yı makamından etmek üzere giriştikleri mücadele sonuç verir ve idam edilen Kara Ahmet Paşa'nın yerine Rüstem Paşa tekrar veziriazamlığa getirilir. Bu değişikliğin hemen ardından vefat eden Trablusgarp Beylerbeyi Murat Bey'in yerine Sultan Süleyman yeni veziriazamın

³⁵⁰ Bu hadise sebebiyle şair Taşlıcalı Yahya Bey, çok meşhur olan acıklı bir mersiye kaleme almıştır. Yazar, romanda bu duruma bir notla değinir ve tarihçi Peçevî'nin müverrih Ali'den yararlanarak; bu şiirin Taşlıcalı Yahya'nın çadırından gizlice alınıp asker arasına yaydırıldığı notunu düştüğünü belirtir. Tarihi kaynaklarda yazarın tabiriyle bu “mukaddes hırsızlığın” kimin tarafından yapıldığına dair bir bilgi yoktur. Zaten Feridun Fazıl Tülbentçi de bu hırsızlığı hayalî kahramanı Çal Ali'ye mal ettiğini belirtir. Bu mal ediş yazarın tarihi gerçeklerden ayrıldığı ender durumlardandır. Tülbentçi, *a.g.e.*, s. 552.

³⁵¹ Yazar elbisesindeki bir bit dolayısıyla Sultan Süleyman'a damat olma fırsatını yakalayan ve damat olduktan sonra da makama kavuşan Rüstem Paşa için o dönemde şairlerin yazdığı bir hicviye örneğine de eserinde yer vermektedir:

[Olacak bir kişinin bahtı kavi, tâlii yâr
Kehlesi dahi mahallinde anın işe yarar] Tülbentçi, *a.g.e.*, s. 482.

tüm engellemelerine rağmen Turgut Reis'i getirir. Sarayda ve aslında devletin önemli makamlarında hâkimiyetini ilân etmiş olan Hürrem Sultan'ın rahatsızlanması Sultan Süleyman'ı derinden etkiler. Hekimlerin bütün çabalarına rağmen Hürrem Sultan hayatını kaybeder (25 Nisan 1558). Bu ölüm şehzadeler arası çatışmanın da fitilini yakar. Şehzade Selim yaşça büyük olmasına (ekber evlat) rağmen sefahat ve içki âlemlerine düşkünlüğü nedeniyle taht üzerindeki hakkını Şehzade Bayezid'e kaptırmak tehlikesiyle karşı karşıya kalınca kardeşi aleyhine bazı tahriklerde bulunur. İki kardeş arasındaki gerilimin tırmanması sonucunda şehzadeler Konya Ovası'nda karşı karşıya gelirler. Şehzade Selim ve lalası Mustafa Paşa'nın entrikaları neticesinde babası Sultan Süleyman'ın desteğini kaybeden Şehzade Bayezid, savaşta mağlup olarak önce Amasya'ya sonra da babasının affetmemesi üzerine İran'a kaçar. Kardeşler arasındaki mücadele böyle sürerken denizlerde, Papa IV. Pius'un Malta şövalyelerinin talebine olumlu yaklaşmasıyla yeni bir haçlı ordusu kurulduğu haberi İstanbul'a gelir. Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis'in yolladığı haber üzerine Sultan Süleyman, donanmayı Piyale Paşa kumandasında Haçlı ordusunun üzerine gönderir. Osmanlı donanması Haçlı donanmasının işgal ettiği Cerbe Adası yakınlarında hücumla geçer. Preveze deniz savaşından sonraki ikinci önemli deniz savaşında Osmanlı ordusu haçlıları mağlup eder. Bu zaferin ardından Turgut Reis ve filosu Cerbe'yi fetheder (13 Mayıs 1560). Yazar bu noktada hem Osmanlı donanmasına hem de Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis'e askerî açıdan olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşarak Malta şövalyelerinin ve Haçlıların Osmanlı Devleti'nin bir beylerbeyinden ne kadar korktuklarını, çekindiklerini açıkça ortaya koyar:

“Türklerin Malta sularında görülmesi üzerine Malta şövalyeleri gayet süratli bir kadirga donatarak yola çıkarmışlar ve Türklerin geldiklerini haber vermişlerdi. Bu haber Haçlılar üzerinde müthiş bir tesir hâsül etmişti. Ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Osmanlı donanmasının bu kadar süratle harekete geçeceğine evvelce ihtimal vermemişlerdi.

— *Kaptan Dragot geliyor. Türk geliyor! Cümleleri Hıristiyan kadirgalarında korku yaratıyordu.*

Hâlbuki Turgut Reis henüz Trablus'taydı. Birkaç gün evvel, “Akdeniz'i Türklerden temizleyeceğiz” diye böbürlenen İspanyol kumandanları, dut yemiş bülbüle dönmüşlerdi. Maneviyatları bozulmuştu.” (s. 612)

Denizlerden bu zafer haberleri gelirken şehzadeler arasındaki mücadele de Şehzade Selim'in galibiyetiyle sonuçlanır. İran Şahı Tahmasb tarafından esir alınan, Sultan Süleyman'ın da uygun görmesiyle Şehzade Selim'in adamlarına teslim edilen Şehzade Bayezid ve dört oğlu sonunda idam edilir. Aynı zamanda Sultan Süleyman'ın, devletin bekası, güvenliği söz konusu olduğunda zorluk derecesi ne olursa olsun devlet lehine her türlü

kararı alabileceğini de gösteren bu üzücü hadiseden üç sene sonra Osmanlı donanması Malta Adası'na doğru sefere çıkar. Malta Adası'nın kuşatılması esnasında ateş hattında çarpışan Turgut Reis şehit olur. Bu noktada yazar Turgut Reis için olumlu bakış açısını sürdürür ve Barbaros Hayrettin Paşa'nın, Turgut Reis için sarf etmiş olduğu övgü dolu ifadeye de yer verir: "*Turgut cihanda bir eşi daha az yetişir bir kaptan, korsanlar arasında böylesi bulunduğu inanamayacak gerçek bir insandı. Barbaros onun için, "Turgut benden yeğdir," derdi.*" (s. 656)

Kısmen başarı sağlanan bu seferi, Sultan Süleyman'ın son seferi olan Avusturya seferi izler. Yazar artık eserin son kısmı sayılabilecek olan bu kısımda padişahın, yakın dostu ve adamı olan Çal Ali ile yapmış olduğu konuşmaya yer verir. Bu konuşmayı takip eden kısımlarda yazar hâkim bakış açısını kullanmak suretiyle, bizzat kendi ifadeleriyle Kanuni Sultan Süleyman'ın sahip olduğu olumlu özellikleri, yapmış olduğu icraatları topluca zikreder. Feridun Fazıl Tülbentçi'nin eserin başından beri Sultan Süleyman'a olan olumlu ve yüceltici bakış açısının kısa bir özeti gibi olan bu sayfalarda yer alan bilgilere göre Kanuni Sultan Süleyman; adildir, müessistir, ilme ve ulemaya düşkündür, şairdir, şairlere düşkündür, sanatı ve sanatçıları himaye edicidir, disiplinlidir, iyi bir harpçidir, güçlü bir askerdir, uzak görüşlüdür, maliyeye hâkimdir, tedbirlidir, cesurdur, müsamahakârdır, vakurdur ve sebatkârdır. (s. 644–647)

Fakat artık yaşlanan ve nikris hastalığına tutulan padişahın sefer sırasında rahatsızlığı daha da artar ve ordunun Zigetvar (Adalar şehri) şehrine dayandığı günün akşamında Sultan Süleyman vefat eder (6–7 Eylül 1566). Romanın vakası burada sona erer ermesine ancak yazar, Sultan Süleyman'ın vefatının ertesi günü Zigetvar şehrinin fethedildiğini söyleyerek eserin sonu itibarıyla oluşan merak duygusu giderme ihtiyacı hisseder.

Eserde vakalar 1520–1566 yılları arasında gerçekleşmektedir. Romanın iskeletini oluşturan, eserin yapısına önemli ölçüde katkıda bulunan bu vakalardan zikredilmeye değer olanları şunlardır: Belgrad şehrinin ve Rodos Adası'nın fethi, Mısır'a vali olarak atanan Ahmet Paşa'nın çıkardığı isyan, yeniçerilerin padişahın Edirne'ye gitmesinden faydalanarak İstanbul'da isyan etmeleri,³⁵² Mohaç Meydan Savaşı, Budin şehrinin fethi, Viyana şehrinin

³⁵² "*Padişahın yokluğundan da yararlanan yeniçeriler, 16 Mayıs 1525'te İstanbul'da başta Veziriazam İbrahim Paşa'nın sarayı olmak üzere Vezir Ayas Paşa ve Defterdar Abdüsselam gibi devlet ricalinin konaklarını, gümrükleri, dükkânları ve halkın evlerini yağmaladılar. (...) Sultan, ilk iş olarak geniş bir soruşturma yaptırdı ve askeri tahrik ettikleri anlaşılan Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'yı derhal idam ettirdi. Mustafa Paşa kethüdası Bali ile Reisülküttap Haydar da olaya karıştıkları için hapsedilip, bir süre sonra öldürüldüler. Padişahın hızlı ve*

kuşatılması, Barbaros Hayrettin Paşa'nın Tunus'u fethetmesi, Veziriazam İbrahim Paşa'nın idamı, Preveze Deniz Savaşı, Hadım Süleyman Paşa'nın Aden'i fethi, Trablusgarp'ın fethi, Şehzade Mustafa'nın idamı, Hürrem Sultan'ın vefatı, Cerbe Adası'nın fethi, Malta seferi ve Avusturya seferi. Tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde romanın kurgusu içerisinde yer verilen bu vakaların temelde tarihî kronolojiye ve tarihî gerçekliğe uygun olduğu görülmektedir.³⁵³ Bu vakaların bir kısmının neden-sonuç ilişkisi ile birbirlerine bağlandığını da söylememiz mümkündür. Olay örgüsünü güçlendiren bu durum da romanın gelişimini, kişilerin konumunu, mekânın nitelik ve işlevini, zamanın mahiyetini belirleyen bir unsur olarak görülmektedir. Bir anlamda eserin ritmini de belirleyen bu unsurların romanın bütünlüğüne ve daha derli toplu görünmesine yardımcı olduğunu da belirtmemiz gereklidir.

Son derece hacimli olan bu eserin şahıs kadrosu da vakaların yoğunluğuna bağlı olarak epeyce kalabalıktır. Bu şahıslar içerisinde büyük çoğunluğun tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetlerden oluştuğunu görüyoruz. Bu şahsiyetlerden ön planda gelenler arasında Padişah Kanuni Sultan Süleyman, Veziriazamlar Pirî Mehmet Paşa, İbrahim Paşa, Ayas Paşa, Hadım Süleyman Paşa, Lütfî Paşa, Rüstem Paşa, Kara Ahmet Paşa ve Semiz Ali Paşa; Gülbahar Sultan, Hürrem Sultan (Rokselan), Hatice Sultan, İran Hükümdarları Şah İsmail ve Şah Tahmasb; Macar Kralı Layoş, Rodos Başşövalyesi Vilye dö Lil Adam, Viyana Valisi Ferdinand, Alman İmparatoru Şarlken, Avusturya İmparatoru Maksimilyen, Erdel Beyi Sigismund, Bosna Valisi Hüsrev Bey, şairler Taşlıcalı Yahya, Fuzûlî (Mehmet), Mahmut Abdülbaki (Baki), Nevaî, Fevrî ve Übeydi Çelebi; Kaptan-ı deryalar Barbaros Hayrettin Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Sinan Paşa ve Piyâle Paşa; şehzadeler Mustafa, Selim, Mehmet, Bayezid ve Cihangir; Ağırnaslı Sinan (Mimar Siman), Turgut Reis, Salih Reis, Uluç Ali Reis, Pirî Reis ve Zal Mahmut Ağa bulunmaktadır. Feridun Fazıl Tülbentçi'nin diğer tarihî romanlarında olduğu gibi *Kanuni Sultan Süleyman* adlı eserinde de bu kadar çok tarihî şahsiyeti kullanması gayet doğal karşılanmalıdır. Tarihsel nitelikli olayların anlatıldığı bu tip eserlerde yazarın, roman kişilerini oluştururken tarihi bilgi ile belgelerden yararlanarak kişileri seçmesi ve oluşturması biraz da gerekli olan bir durumdur. Çünkü söz konusu şahıslar zamanın dışında yer almaktadırlar ve onlara ulaşabilmek için de mutlaka tarihe başvurmak gerekir. Böylece yazar eserini kaleme aldığı zamanın insanları olmayan bu şahsiyetleri günümüze taşıma fırsatını da yakalamış olmaktadır. Eserde tarihi gerçekliği bulunan

sert bir şekilde olaya müdahale etmesiyle isyan daha fazla yayılmadan yatıştırıldı.” Geniş bilgi için bkz. Afyoncu-Önal-Demir,*a.g.e.*, s. 28-29.

³⁵³Uzunçarşılı,*a.g.e.*, s. 312/315/318-319/324-325/326/329-330/372/358/375-379/393/385-386/402-403/405/387-388/388-390/409-411.

şahsiyetlerin dışında yazarın muhayyilesinden çıkardığı/ürettiği hayalî kişiler de yer almaktadır. Romanın kurmaca dünyasına dâhil edilen bu isimler arasında Yakup Bey, Şahin Bey, Genç Osman, Bölükbaşı Cafer, Halis Kaptan ve Seyit Murtaza Efendi bulunmaktadır. Bu kişiler vakaların gelişimi içerisinde Sultan Süleyman'ın babası Yavuz Sultan Selim'den yadigâr kalan, zaman zaman casusluk faaliyetlerinde görev alan ve olayların düğümlendiği noktalarda problemlerin çözülmesinde önemli hizmetlerde bulunan karakterlerdir. Karakterdirler zira hepsinin kendine özgü bir yapısı ve işlevi bulunmaktadır.

Eserdeki mekân unsurunun kullanılma şekli de romandaki vakaların yoğunluğuna paralel olarak son derece geniş tutulmuştur. Bu durum şüphesiz ki Osmanlı devletinin Doğu'da ve Batı'da, neredeyse en geniş sınırlara ulaşmış olduğu bir dönemin eserde anlatılıyor olmasından da kaynaklanmaktadır. Eserde yer alan ve coğrafi gerçekliği bulunan bu mekânlar arasında İstanbul, Manisa, Edirne, Filibe, Sofya, Niş, Belgrad, Rodos Adası, Korfo Adası, Sicilya Adası, Cerbe Adası, Malta Adası, Temeşvar-Yaş/Romanya, Aden, Gelibolu, Kütahya, Aydın, Budin, Viyana, Tebriz/İran, Bağdat, Elbasan-Avlonya/Arnavutluk, Cenova-Mesina Limanı-Otranto/İtalya, Nis-Marsilya/Fransa, Van, Halep, Trablusgarp, Transilvanya (Romanya ve Macaristan toprakları), Banat Kıtası (Romanya ve Sırbistan toprakları), Konya, Revan, Nahçıvan ve Amasya yer almaktadır. Bu mekânlar vasıtasıyla yazarın olayların geçtiği çevreyi tanıtmayı amaçladığını, o dönemki Osmanlı toplumunun kültürünü ve sosyal yaşantısını yansıtmaya çalıştığını ve elbette ki tarihi atmosferi oluşturmayı hedeflediğini söyleyebiliriz. Gerek gerçek vakaların ve tarihî şahsiyetlerin kullanılması gerekse de coğrafi gerçekliği olan mekânların ön plana çıkarılması eserin “inanılabilirlik / gerçeğimsilik” derecesini arttırmakta ve romanın kurmaca dünyasını gerçek dünyaya taşımaktadır.

Eserde Osmanlı Devleti'ne, Osmanlı Padişahları Yavuz Sultan Selim ile Sultan Süleyman'a,³⁵⁴ Veziriazamlar Pirî Mehmet Paşa³⁵⁵ ile İbrahim Paşa'ya³⁵⁶ (idarî ve askerî açıdan), Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa ile reislerine,³⁵⁷ Trablusgarp Beylerbeyi

³⁵⁴ Geniş bilgi için bkz. İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klâsik Dönem 1302-1606 : Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, s. 38-45.

³⁵⁵ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 544-545.

³⁵⁶ “Elçilerle vuku bulan mükâlemeleri, sulh akdi için siyasî rolleri ile Kanuni devrine yakışır bir diplomat olduğunu ispat ettiği gibi dâhili işlerdeki hareketleri ile de iyi bir hükümet başkanı olduğunu göstermiştir. 1524'te Mısır'a kadar giderek oranın bozulmuş olan nizamını yoluna koymuş, Güney ve Orta Anadolu'daki isyanları mucip olan ocak-zâde timarlı sipahi işlerini tanzim ederek muhalefetleri önlemiş ve Orta-Anadolu'daki Kalender Çelebi isyanını bizzat bastırmıştır ki bu hizmetleri hakikaten büyüktür. Macaristan ve Irak seferlerindeki sevk ve idare ve kumanda kudretiyle de değerini göstermiştir.” Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 546.

³⁵⁷ Geniş bilgi için bkz: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 372-383.

Turgut Reis'e³⁵⁸ ve Şehzade Mustafa'ya³⁵⁹ olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığını görmekteyiz. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgiler göz önünde bulundurulduğunda yazarın bu bakış açısının isabetli ve tutarlı olduğunu ifade etmemiz yanlış olmaz. Bu durum, yazarın romanını oluştururken bilhassa ve büyük oranda tarih disiplininden yararlandığını ortaya koymaktadır. Aslında Feridun Fazıl Tülbentçi'nin hem bu eserine hem de diğer tarihi romanlarına bakıldığında yerli-yabancı pek çok tarihçiye atıfta bulunduğu ve roman tekniğinin dışına çıkarak vakaların gelişimi içerisinde anlatımını dipnotlarla desteklediği de görülmektedir. Bu bağlamda Tülbentçi'nin bu eserde başvurduğu tarihçiler arasında şu isimlerin bulunduğunu görmekteyiz: Gelibolulu Âli, Haydar Çelebi, Ahmet Refik, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Feridun Bey, Kâtip Çelebi, Hammer ve Celâlzâde Mustafa Çelebi.

Bu noktada yazarın eserini kurgularken gerçek ile hayalî unsurlar arasında bir denge kurmaya çalıştığı ancak bu dengenin – fazlaca - gerçekler lehine bozulduğu anlaşılmaktadır. Romanda olumsuz bir bakış açısıyla ele alınan ve zaman zaman eleştirilen şahsiyetler de yer almaktadır. Bunlar arasında ön planda gelenler ise Ahmet Paşa,³⁶⁰ Hürrem Sultan,³⁶¹ Veziriazam Rüstem Paşa³⁶² ve Veziriazam İbrahim Paşa (kibir ve gurura kapılması yönünden)³⁶³ 'dır. Bu bakış açısının yine tarihi kaynaklarca doğrulandığını ve yazarın tespitlerinin yerinde olduğunu belirtmemiz gereklidir.

³⁵⁸Geniş bilgi için bkz: Uzunçarşılı, a.g.e., s. 384-388.

³⁵⁹Geniş bilgi için bkz: Uzunçarşılı, a.g.e., s. 401.

³⁶⁰“Bu haris adam çeşit çeşit entrikaların neticesinde veziriazam olamayınca Mısır valiliğini isteyip 1523 Ağustos'unda İstanbul'dan ayrıldı. Mısır'da Memlükler zamanından kalma küskünleri ve isyanlarda medhali olanları ele alarak etrafını kuvvetlendirdi. Gerek Kahire'de ve gerek Mısır'ın diğer sancaklarından ve Arabistan'da ileri gelenleri elde edip müstahkem mevkileri de işgal ettikten sonra hükümdarlığını ilan edip El-melikü'l-mansur Sultan Ahmet namına hutbe okutup para bastırdı.” Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 319.

³⁶¹“Hürrem Sultan, oğullarından Bayezid'i çok sevdiğinden onun hükümdar olması için el altından faaliyete geçmişti. Padişah bu güzel kadın efendinin tesiri altında bulunuyordu. Bayezid'i, hükümdar yapmak için önde bulunan Şehzade Mustafa'nın bertaraf edilmesi lazımdı; Veziriazam İbrahim Paşa, Şehzade Mustafa'nın hükümdarlığına taraftar olduğundan ilk fırsatta İbrahim Paşa aleyhindeki cereyanlardan istifade ile onu ortadan kaldırmaya muvaffak oldu.” Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 401-402.

³⁶²“960 H. (1553 Ekim) senesinde Şehzade Bayezid'e saltanatı temin için kayınvalidesiyle beraber, validesi başka olan büyük Şehzade Mustafa'nın ölümünde âmil olmasından dolayı yeniçerilerin isyan etmelerinden korkularak veziriazamlıktan azledilmiş ve yerine Kara Ahmet Paşa veziriazam olmuştur. (...) Hasis denecek derecede muktasid olup bu cihetten devlet hazinesinin vâridatını çoğaltmış aynı zamanda irtikabıyla da kesesini doldurmuştur. (İrtikâbına ait olarak padişaha takdim edilmiş mufassal arıza Top. Mü. Ar. De 1122 numaradadır.)” Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 550.

³⁶³“İbrahim Paşa Karaman Valisi büyük Şehzade Mustafa taraftarlarından olup hâlbuki Hürrem Sultan, babasından sonra kendi oğullarından Bayezid'i hükümdar yapmak istediğinden, bu kadının desisesiyle İbrahim Paşa 942 senesi Ramazan'ında saraya davet olunarak orada boğduruldu ve bu öldürülmesinde İran seferinde almış olduğu Serasker Sultan unvanı da zahiri bir sebep teşkil etti.” Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 546-547.

Feridun Fazıl Tülbentçi, eserinin kurgusu içerisinde bazı dramatik unsurları da kullanmaktadır. Bu noktada aşk, çatışma ve trajik hadiseler ön plana çıkmaktadır. Bilhassa Sultan Süleyman-Hürrem Sultan aşkı ile İbrahim Paşa-Hatice Sultan aşkı eserde mühim derecede yer kaplamaktadır. Bu ilişkiler romanın olay örgüsü içerisinde bazen işlevsel hale de gelebilmekte ve olayların sebep-sonuç bağlantısına etki edebilmektedir. Bunun yanında özellikle eserin gerilim seviyesini yükselten ve okuyucunun merak duygusunu kamçılayan çatışma unsurları da vakaların içerisine yerleştirilmiştir. Bu bağlamda da Hürrem Sultan ile Veziriazam İbrahim Paşa'nın ve Gülbahar Sultan'ın çatışması; Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid'in adeta savaşa yol açan çatışması; Kanuni Sultan Süleyman'ın özellikle verdiği zor kararlar öncesi ve sonrasında yaşamış olduğu iç çatışmalar dikkati çekmektedir. Bu aşk ve çatışma unsurlarının yanında eserde, tarihi gerçekliği bulunan ve okuyucuların duygularına yoğun bir şekilde tesir eden bazı trajik hadiselerin bulunduğunu da görmekteyiz. Özellikle Şehzade Mustafa'nın, Şehzade Bayezid ile dört oğlunun ve Veziriazam İbrahim Paşa'nın idam edilmeleri; Şehzade Mehmet ve Cihangir'in vefatı; Turgut Reis'in Malta Adası'nın kuşatılması esnasında şehit düşmesi ile Sultan Süleyman'ın büyük bir aşkla bağlı olduğu ve olumlu-olumsuz pek çok hadisede rolü bulunan Hürrem Sultan'ın vefatı vakaların gelişim seyri içerisinde öne çıkmaktadır. Yazarın bütün bu unsurları kullanmak suretiyle, eserine heyecan, gerilim, duygu katmayı amaçladığı ve böylelikle kaleme almış olduğu eseri didaktiklikten ve monotonluktan kurtarmaya çalıştığı söylenebilir. Bu unsurlar aynı zamanda hem eserin bünyesinde bir bütünlük oluşturmakta hem de romanın estetik boyutuna katkıda bulunmaktadır.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun yazdığı, ilk kez 1926 yılında yayımlanan *Türk Korsanları*³⁶⁴ adlı eser üç ana kısımdan oluşmaktadır. 1. kısım “Korsan Oruç Reis”, 2. Kısım “Türk Korsanları Hızır Reis Devrinde”, 3. kısım ise “Türk Korsanları Turgut Reis Devrinde” adlarını taşır. Bu başlıklardan da anlaşılacağı üzere romanda genel olarak, adlarını Türk denizcilik tarihine altın harflerle yazdıran Barbaros kardeşlerin ve Turgut Reis'in mücadele dolu hayatları anlatılmaktadır. Yazarın, bu eserini oluştururken Türk denizcilik tarihi ile ilgili teorik bilgileri edindiği ve üstelik bu bilgilere son derece vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Kozanoğlu, *Türk Korsanları* adlı eserinin edebî manada tam olarak bir roman sayılıp

³⁶⁴Yazar, Kâtip Çelebi ve Tarihçi Naima'nın ifadelerinden hareketle Türk denizcileri için “Korsan” tabirini kullanmakta bir beis görmediğini anlatarak, bu tabiri deniz haydudu anlamında değil, denizci, gemici, kaptan anlamında kullandığını ve bu manaya uyararak romanına da “Türk Korsanları” adını uygun gördüğünü önsöz kısmında özellikle belirtmektedir.

sayılmayacağı hususunda da şüphelidir. Bu roman yazara göre daha çok bir destan özelliği göstermektedir:

“Türk Korsanları bir tarih kitabı değildir. Fakat bir roman da olamadı. O, İngilizlerin denizlerde daha ortada adı bile geçmeyen bir tarihte İspanyol, Portekiz, İtalyan gibi zamanındaniz kurtlarını önlerine katıp Akdeniz’den kovan; Mussolini’nin “Bizim Deniz” hulyasını Türkler adına gerçekleştiren Anadolu’nun Akdeniz’e saldığı Türk korsanlarının destanıdır.”³⁶⁵

Eserde Barbaros kardeşlerin (Sipahizâde Yakup Bey’in oğulları; İlyas Reis, Oruç Reis, Hızır Reis, İshak Reis) ve onların yoldaşları olan Turgut Reis, Salih Reis, Uluç Ali Reis, Şeytandöven (Kaşadiyavola) Aydın Reislerin büyük mücadeleleri destanî/hamasî bir açıdan ele alınmaktadır. Yazar bunu belli bir amaca bağlı ve bilinçli olarak yapmaktadır. Bunun sebebini eserin önsözünde şöyle belirtir:

“Türk Korsanlarını yetiştiren Anadolu’dan yeniden onlara eş olmasa bile onlara yakın değerde yeni kahramanların yetişmesi için Türk çocuklarının yüreklerinde ufak bir kıvılcımla uyandırabilirsem benim için en büyük kazanç olacaktır.” (s. 6)

Böylece Abdullah Ziya Kozanoğlu kendisinden sonraki nesillere, ecdadının 16. yüzyıldaki kahramanlıklarını ve sadece karada değil denizde de Türklerin bütün Avrupa’yı nasıl korkudan titrettiklerini anlatmak istemiştir. Zira Barbaros kardeşlerin karşısına zaman zaman Haçlı zihniyetiyle birleşerek çıkan Batılı donanmalar kendilerinden hem sayıca hem de nitelik olarak düşük olan Türk donanmasına ya yenilmekte ya da kaçıp kendilerini kurtarmaktadırlar. Burada elbette ki Türk donanmasının başındaki reislerin maharetleri, yetenekleri ve askerî bilgi-becerileri ön plana çıkmaktadır. Ancak yazar romanda, sadece şanlı denizcilik tarihimizin bu sayfalarından bahsetmekle kalmaz, bunun yanında eleştirel/gerçekçi bir bakış açısıyla hareket ederek Osmanlı devlet düzenindeki yozlaşmayı da ele alır. Bu bağlamda yazar dönme-devşirmelerin devlet teşkilatına ve bürokrasiye hâkim olduklarını, Anadolu kökenli Türklerin saf dışı bırakıldığını yansıtır:

“Zaten devlet kapısında bir yer kapabilmek için, sarayda köle gibi büyümüş, kul terbiyesiyle yetişmiş Sırp, Rum, Yahudi, Hırvat dölünden dönme olmak lazım geliyordu. Taşralı Anadolu uşağı olmak büyük bir kusur sayılırdı. Türk söz bilmez, saz çalmaz, seyran bilmez, ayrılan lık lık içer kaba bir asker sayılırdı. Padişah, canını Türklere emanet edemiyordu. Bu devşirme dönmeler de asıl ana babalarının memleketlerini yakıp yıkan Turgut’un içten düşmanıydılar.

(...)

İşte bu sebeplerden devşirme vezirler, Hızır ölünce içlerinden birini Kaptan Paşa yapıvermişlerdi. Yoksa Barbaros’tan sonra Paşalık makamı Turgut Bey denilen meşhur korsan Reisindi.

(...)

³⁶⁵Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Türk Korsanları*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2005, s. 5 (Alıntılar bu baskıdandır.)

Fakat vücudunda bulunan bir bitin yardımıyla Sadrazam olan kardeşi dönme Rüstem Paşa ve onu koruyan Sultan'ın başgözdesi Rustan dönme Hürrem Sultan, Turgut'un şöhretinden korkuyor, onun Preveze ve civarının beyliğine tayinini, korsan reisi gemisinde bir amiral gibi fener yakmasını bir türlü hazmedemiyorlardı.”(s. 335–336–337)

Yazarın, eserin geneli düşünüldüğünde özellikle denizlerdeki başarılar nedeniyle Kanunî devrine olumlu bir bakış açısı geliştirdiği söylenebilirse de yine eserde bulunan yukarıda aktardığımız bu ifadelerden hareketle Kanunî'nin istihdam ettiği devlet adamları dolayısıyla yazar tarafından sultana karşı yöneltilmiş eleştirel bir anlayışın da olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir.

Roman hâkim bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Anlatıcı, hem kişiler hem de tarihî hadiseler hakkında pek çok şeyi bilir ve olayların akışında bu bilgileri okuyucuyla paylaşmaktan çekinmez. Ayrıca vakanın, ilerleyen bölümlerde ne şekilde gelişeceğini de aktarmayı uygun bulur:

“Sipahizâde Yakup Bey'in oğlu, önce kahramanca dövüşüp kahramanca ölen İlyas Reis'in; uzaklarda, ta uzak sularda doğuya, batıya nam salan Türk korsanlarının reisi Baba Oruç'un kardeşi Hızır, civa gibi delikanlı, kahpe Rodos şövalyelerine esir düşmüştü. Fakat bu cinayetin, bu tutukluluğun diyetini onlara ileride “Hızır Reis” yahut “Grand Senyör” ün Kaptan Paşası Barbaros Hayreddin adı altında Avrupa'nın bütün Akdeniz kıyılarını baştanbaşa yakarak faiziyle ödetecek, bir daha hiçbir kavgada şehit olanlara acımayarak, kendinden geçip düşmanlarına aman vermeyecekti.”(s. 11)

Romanın vaka zamanı, Hızır Reis'in (Hızır Barbaros Hayrettin Paşa) Rodos şövalyelerine esir düşmesiyle başlamaktadır. Tarihî kaynaklarda ise Rodos şövalyelerine Oruç Reis'in esir düştüğü belirtilmektedir.³⁶⁶ Ancak Kozanoğlu, bu durumu tamamen kendi muhayyel anlayışıyla yorumlayıp gerçeklikten daha farklı bir kurgusal yapı oluşturmuştur. Bu değişikliği de romanını herhangi bir tarih kitabından ayırmak için yaptığını eserin önsözünde ifade eder:

“Türk Korsanları'nda, Kâtip Çelebi'ye uyarak Rodos Şövalyelerine Hızır'ı esir düşürdüm. Lüccet-ül-Ebrar'da ve Muradî'nin Gazavât-ı Hayrettin Reis'inde Rodos'lulara Oruç Reis esir düşer. Tarih yazmadığım için Hızır'ı seçtim.” (s. 6)

Yazarın, eserin önsözünde tarihî gerçekleri iyi bildiğini ancak bir belge değil roman yazdığı düşüncesiyle bazı tarihî gerçekleri kurguyla değiştirdiğini ifade etmesi, tarihî gerçeklerden hangi noktalarda ve niçin ayrıldığıнын hesabını vermesi son derece önemlidir. Bu durum hem tarihî, hem de roman sanatını iyi bildiğini göstermektedir. Kozanoğlu, okurun

³⁶⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* adlı mufassal eserinde bu durumu şöyle belirtmektedir: “Müverrih Ali, Barbaros Hayreddin'den duyarak kaleme aldığı “Lüccetü'l-ebrar isimli eserinde Oruç Reis'in, şövalyelerce esir olarak Bodrum kalesine hapsedilerek, bin altın fidye mukabilinde salıverilmesi tekrarrüt etmişken bir gün kaleden denize atlayıp kurtulduğunu ve Antalya'ya varıp Ali isminde bir gemi sahibine yelkenci olup daha sonra bir gemi tedarik ettiğini beyan ediyor (Varak 32).”

ilgisini çekmeyi, onda merak ve heyecan duygusunu nasıl ortaya çıkarabileceğini bilmekte ve o noktada gerçeği değiştirebilmektedir. Ancak bu değişikliği de bir bilim adamı dürüstlüğü ile ifade etmekten de uzak kalmamaktadır.

Romanda kesin bir tarih ifadesine ilk olarak Oruç Reis'in "Becaye" kalesini İspanyolların elinden almak için giriştiği saldırı zamanının verilmesiyle rastlanılmaktadır: 1522. Ancak kalenin kuşatması yarım kalmıştır çünkü bu esnada bir top Oruç Reis'in kolunu kopartmıştır. Eserde cereyan eden hadiselerin büyük bir bölümü Kanuni Sultan Süleyman (1520–1566)'ın devletin başında olduğu döneme rastlamaktadır. Romanda Oruç Reis'in, Hızır Reis'in ve Turgut Reis'in içinde yer aldığı mücadeleler ve hadiseler tarihî kaynaklarla karşılaştırıldığında birebir benzerlik göstermektedir.³⁶⁷ Bu noktada yazarın kendi hayal gücünden pek fazla yararlanmadığı ve elinde bulunan tarihî bilgi ve belgeleri belli bir kurgu içerisine son derece başarılı bir şekilde yerleştiği anlaşılmaktadır.

Romanda dikkat çeken bir başka nokta da denizcilik terimlerine ve deyimlere çok yoğun olarak yer verilmiş olmasıdır.³⁶⁸ Bu duruma örnek olarak "pruva", "galer", "kadırga", "tirinkete direği", "mizana direği", "palamar", "yelkenleri fora etmek", "perkende", "kırlangıç", "mayna sara", "funda permeçe", "dirise etmek" vb. kavram ve deyimler verilebilir.

Oğuz Özdeş'in kaleme aldığı ve ilk baskısı 1963 yılında yapılan *Kartal Başlı Kadırga* adlı eserde, meşhur Türk/Osmanlı denizcilerinden Turgut Reis'in aşk ve savaş dolu maceralı hayatından kesitler ele alınmaktadır.

Turgut Reis, gemisinde çalışan leventlerden biri olan Korsan Ali'nin, Venedik'ten Marmaris'e getirip sonra aldattığı Anna'yı kartal başlı kadırgasına alarak Akdeniz'e açılır. Turgut Reis, âşık olduğu Anna'yı, Venedik'e götürülmek üzere yolda rastladığı bir İtalyan gemisine emanet eder. Bu ayrılık Turgut'a içinden bir şeyler hisseden Anna'yı da üzer. Yazar, eserin giriş kısmını teşkil eden ve Turgut Reis-Anna aşkının başlangıcını oluşturan bu hadiseyi aktarırken Turgut Reis için denizlerde söylenmekte olan bir türküye yer verir. Daha eserin başlarında, bu türkü vasıtasıyla Turgut Reis'e olumlu ve yüceltici bir bakış açısının yansıtıldığını görmekteyiz:

"Kaçıyor gemiler bir bir önünden

³⁶⁷İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II-III, 5.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 363-370-384

³⁶⁸Romanda geçen terimlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yılmaz, *a.g.e.*

Denizler aslanı Turgut Reis'in.

Yer gök iniliyor gümbürtüsünden

Denizler aslanı Turgut Reis'in.

*

Titriyor korkudan Hristiyanlar

Topların sesini birden duyanlar

Pes diyor önünde bütün düşmanlar

Denizler aslanı Turgut Reis'in.”³⁶⁹

Turgut Reis gemisiyle yaşadığı Cennet Adası'na döndüğünde çok acı bir manzara ile karşılaşır. Adayı Rodos şövalyeleri basmışlar, yakıp yıkmışlardır. Buna çok öfkelenen Tugut Reis derhal tahta yeni geçen Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan'la haberleşir. Osmanlı padişahı da çok fazla zaman kaybetmeden hem donanmasını harekete geçirir hem de ordusuyla karadan Marmaris'e doğru yola çıkar. Yapılan savaş sonucunda Rodos Adası Osmanlı topraklarına katılır. Yazar, Rodos'u fetheden Kanunî Sultan Süleyman ve ordusu ile Türk milletine askerî açıdan son derece olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Kanunî Sultan Süleyman, Rodos toprağında muharebeyi bizzat idare ediyor, zaman zaman sipahilerin ve kapıkullarının arasına girerek onlara cesaret ve kuvvet veriyordu.

Müdafaa çok çetin, surlar çok kuvvetli idi. Ama onların karşısında çelikten bir kale gibi yükselen bir millet vardı: Kahramanlığıyla, topuyla, cenk kabiliyetiyle, o günün en üstün milleti ve ordusu olan Türk...” (s. 132)

Osmanlı donanmasında resmi olarak görevli olmayan Turgut Reis ve filosu, daha sonrasında Preveze deniz savaşının kazanılmasında Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa'ya büyük yardımda bulunurlar. Bu zaferin kazanılmasından sonra Turgut Reis ve filosu dinlenmek için Korsika Adası'na gelirler. Eserde Turgut Reis'in Korsika limanına girişi olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Yazar, özellikle Turgut Reis'in bu süreçte kazandığı zaferlerden, düşmanlar üzerindeki korkutucu etkisinden, sahip olduğu harp ve manevra kabiliyetinden bahsederek bu yaklaşımını şu şekilde ortaya koyar:

“Turgut Reis'in bu derece korkusuzca yabancı bir limana girişi yeni bir şey değildi. O, daima, istediği limana, arzuladığı zaman, korkusuzca girerdi. Harp ve manevra kabiliyeti düşmanlarından o kadar üstündü ki, şimdiye kadar ona karşı gelen, ona ateş açan her düşman gemisi ya batmış, yahut esir edilmişti. Hele Preveze harbinden sonra, Venedik, Ceneviz, İspanyol, Napoli ve Sicilya gemicileriyle yaptığı çarpışmalardan, kazandığı zaferlerden sonra, bütün Avrupalı denizciler ve sahil

³⁶⁹ Oğuz Özdeş, *Kartal Başlı Kadırga*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1963, s. 6. (Alıntılar bu baskıdandır.)

şehirleri ondan korkar olmuştu. Turgut Reis denize açıldığı zaman, her tarafı bir korku kaplıyor, bütün Akdeniz tir tir titriyordu.” (s. 142)

Ancak bu sefer Turgut Reis’i hazırlıksız yakalayan Ceneviz ve İspanyol gemilerinden oluşan donanma, Turgut Reis’i esir eder. Turgut Reis Andrea Doria’nın gemisinde kürek mahkûmu olarak esirlik hayatına başlar. Gemide esirlerden sorumlu olan başgardiyarla Turgut Reis arasında yaşanan diyalog, Turgut Reis’in bilinen korsanlık anlayışının dışında bir denizci olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü Turgut Reis, kazandığı zaferlerden sonra kendisine esir düşenlere insanca muamele etmekte ve hangi milletten olursa olsun adaletli bir şekilde davranmaktadır. Yazar bu diyalogu kullanarak Turgut Reis’e karakter yönünden, insanî değerlere bağlılık bakımından, adaletli ve merhametli olmak açısından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Turgut Reis de kükreyerek cevap verdi:

— Hiçbir şey istemiyoruz sizlerden... Sizler de bize bir hayvana yaptığınız muameleden daha fazlasını yapmayın! Türk, esir yaşamaya alışık değildir. Benim kadırgamda en aşağı buradaki kürek mahkûmları kadar esir vardı. Ama onların ne ayakları zincirliydi, ne de üstleri başları benim gibiydi. Karınları tok, sırtları pekti!

(...)

— Size kahramanlığı öğretiyoruz; bize barbar diyorsunuz. Size iyiliği öğretiyoruz; bize barbar diyorsunuz. Size misafirperverliği öğretiyoruz; bize yine barbar diyorsunuz... Asıl barbar sizlersiniz!...

— Şırrak!...” (s. 153)

Bu arada gemiyi Cenova Kumandanı Senyor Aleksandr Ganale ile karısı Anna ziyaret ederler. Bu ziyaret esnasında Turgut Anna’yı; Anna da Turgut’u tanır. Anna bir yolunu bularak Turgut Reis’e yardım eder ve onun yardım talebinin Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa’ya ulaşmasını sağlar. Barbaros aldığı haber üzerine daha sonra Cenova’ya götürülmüş olan Turgut Reis’i kurtarabilmek için donanmayla Cenova önlerine demir atar. Cenova senatosunun korkudan Turgut Reis’i bırakmasıyla iki büyük gemici birbirlerine kavuşurlar. Eserde, bu kavuşma sırasında Barbaros Hayrettin Paşa’nın yanındakilere Turgut Reis için söylediği, tarihte de meşhur olan şu sözler yazarın, Turgut Reis’e olan olumlu ve yüceltici bakış açısının en somut ve güçlü göstergesi olarak ifade edilebilir:

“Barbaros sonra, yanındaki maiyetine döndü:

— *Ağalar! dedi. Turgut Reis, mertlikte benden daha yüksektir... O, her yerde şanlı bayrağımızı şerefle dalgalandırdı. Preveze’de benim en büyük yardımcım oldu.*” (s. 168)³⁷⁰

Daha sonra Turgut Reis, Barbaros’un kendisine hediye ettiği kadirgayla filosunun başına geçerek yeniden denizlere açılır. İlk olarak Akdeniz’in önemli bir mevkiinde bulunan Mehdiye Kalesi’ni fetheden Turgut Reis, sonrasında da Cerbe Adası’nı zapteder. Cerbe Adası’nda kendisini sıkıştıran Andrea Doria’ya zekice bir planla unutulmayacak bir ders veren Turgut Reis, sonrasında Osmanlı donanmasına katılır. Eserde Turgut Reis’in Andrea Doria’ya oynadığı Fatih Sultan Mehmetvâri oyun da, Turgut Reis’in zekilik ve kurnazlık açısından sahip olduğu kapasiteyi göstermesi bakımından mühimdir. Yazar bu durumu İstanbul’un fethine yapmış olduğu göndermeyle ve olumlu bir yaklaşımla şu şekilde anlatır:³⁷¹

“*Gemilerinin bulunduğu körfezin surlarını şişirdi. Sonra araziye düzelttirip, gemilerini karaya çekerek kaydırıldı. Böylece, iki kilometrelik bir sahadan — tıpkı Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’un zaptında gemilerini kızakla Dolmabahçe’den Kasımpaşa’ya kaydırıldığı gibi — adanın öbür tarafına geçirtti.*” (s. 184)

Sultan Süleyman, yakın zamanda vefat eden Barbaros’un yerine Kaptan-ı derya olan Sinan Paşa’ya Trablusgarp’a sefer emrini verir. Turgut Reis’in de yer aldığı Osmanlı donanması Trablusgarp’ı kısa bir süre sonra fetheder. Kanuni Sultan Süleyman da Turgut Reis’i Trablusgarp beylerbeyi olarak tayin eder. Turgut Reis, Trablusgarp’ta işleriyle meşgul olurken karşıdan bir geminin limana yanaşmakta olduğu görülür. Bu gemi Turgut Reis’in Cenova’da esir tutulan kartal başlı kadirgasıdır. Onu getiren ise âşık olduğu kadın yani Anna’dır. Böylece uzun bir süre geçtikten sonra Turgut Reis hem Anna’ya hem de kartal başlı kadirgasına kavuşmuş olur.

Eserin vaka zamanı 1520-1559 yılları arasındadır. Bu zaman diliminde vaka zinciri içerisinde yer verilen Rodos Adası’nın fethi (1522), Preveze deniz zaferi (1538), Turgut Reis’in esir düşmesi (1540) ile kurtarılması (1543), Mehdiye Kalesi’nin fethi (1544), Trablusgarp’ın fethi (Garp Trablusu’nun zabtı-1551) ve Cerbe Adası’nın fethi (1559)

³⁷⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu durumu şöyle aktarmaktadır. “*Barbaros, Turgut’u divanına davet edip umum muvacehesinde “Bu benden yararlıdır” diyerek kendisine ait yedek gemisini ona vermiştir.*” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, 5.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 382.

³⁷¹ Oğuz Özdeş’in eserinde yer verdiği ve tarihî gerçekliği bulunan bu hadiseyi, Yılmaz Öztuna ünlü batılı tarihçi Hammer’e de atıf yaparak şöyle anlatmaktadır:

“*Doria inanmadı. Turgut’un Cerbe Adası’nda mahsûr olduğunu ileri sürdü. Sicilya kadirgasını zabtedenin Turgut’un sancağını çekmiş başka bir Türk filosu olacağını, böyle hilelerin, zaten Turgut’a mahsus bulunduğunu söyledi. Kadirgalardan birinde bizzat Turgut’un görüldüğünü söyleyen Maltalılar, Türk gemilerini inceden inceye tarif edince, Doria, rakibinin imkânsız gerçekleştirdiği şüphesine düştü. Karaya çıktı. Boş Türk çadırlarını geçti. Kantara deresinin sonu ile adanın güney kıyısı arasında inşa edilmiş uzun kızığı gördü. Vaziyeti anladı. Yerliler, Doria’ya, Turgut’un çoktan denize açıldığını bildirdiler ve hilesini anlattılar. Bu hadise, Hıristiyanlar için Avrupa çapında bir fiyasko teşkil etti.*” Bkz. Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. IV, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 30.

hadiseleri tarihi kronolojiye uygun bir şekilde eserin akışına yerleştirilmiştir.³⁷² Eserdeki şahıs kadrosunda kurmaca kişiler bulunmasına rağmen ağırlığı tarihi gerçekliği olan şahsiyetler teşkil etmektedir. Bu şahsiyetlerin ön planda gelenleri arasında da Padişahlar Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman; Kaptan-ı deryalar Barbaros Hayrettin Paşa, Sinan Paşa; Reisler Turgut Reis, Uluç Ali Reis, Kara Mahmut Reis, Kurtoğlu Muslihittin Reis, Rodos şövalyelerinin üstad-ı âzamı Williers de lisle Adam ile Janetino Doria (Andrea Doria'nın yeğeni) bulunmaktadır. Olayların geçtiği mekânları ise, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın ortalarında hâkimiyetini pekiştirdiği Akdeniz sahası ile Kuzey Afrika toprakları oluşturmaktadır. Tarihi gerçekliği olan hadiselere ve şahsiyetlere paralel olarak coğrafi açıdan gerçek olan bu mekânlardan Venedik, Rodos Adası, Cerbe Adası, Mehdiye Adası, Korsika (Giroleta Limanı) ve Trablusgarp dikkati çekmektedir.

Oğuz Özdeş, eserinde Turgut Reis'e askerî açıdan (harp teknik, taktikleri ve ordu sevk, idaresi yönünden) ve sahip olduğu karakter özellikleri bakımından (adaletli, cesur ve merhametli olması) olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır.³⁷³ Yazar bu bakış açısını oluştururken Turgut Reis'e ithaf edilen ve denizlerde reisler tarafından söylendiği kabul edilen deniz türküleri ile şarkılarından da yararlanmıştı. Mesela eserde tam 6 yerde geçen “*Turgut Reis'in gemileri seksen direkli/İçinde tayfalar, ağalar arslan yürekli*” şarkısı adeta bir leitmotif vazifesi görmektedir. Eserde Turgut Reis'ten yola çıkarak Türk korsanlarının, yaygın korsanlık algısından ve faaliyetlerinden farklı bir konumda olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Böylece aslında, geniş bağlamda Türk denizciliği anlamında kullanılmakta olan “korsan” lakabını taşıyan Turgut Reis'in kişiliğinde, Türk korsanları adaletli, yardımsever, merhametli ve bilime değer veren şahsiyetler olarak somutlaştırılmış olmaktadır. Başka milletlerin korsanlarına benzemeyen bir Türk korsanı/denizcisi örneği ortaya koymaya çabalayan yazar, bunu daha da pekiştirebilmek için vakaların içerisinde Turgut Reis'e şunları söyletmekten kaçınmaz:

“*Turgut Reis, savaşçı leventlerden daha çok, bilgili, âlim kimselere önem verirdi. << Şehirleri bizler zaptederiz ama, mülkü devleti onlar idare eder.>> derdi.*”³⁷⁴

“*Adalet, insanların en belli başlı gıdasıdır, yeğen... Adalet bulunmayan bir topluluk, gıdasız kalmış insanlar gibi, çabuk hastalanır, ateşlenir. Ateş yükselince de, etrafını yakıp kavurur...*”

³⁷² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 313-315/375-379/384/385/385-386/387.

³⁷³ Yılmaz Öztuna'nın şu tespitleri Oğuz Özdeş'in bakış açısını tamamen doğrular niteliktedir:

“*Turgut, forsaları hakkında, çok lütüfkâr davranırdı. Bizzat 3 yıla yakın forsalık etmişti. Turgut Paşa, yalnız Türklar'in değil, bütün dünya milletlerinin yetiştirdiği en büyük amirallerdendir. Büyük İngiliz tarihçisi Stanley Lane-Poole: << Turgut, amirallikte, Barbaros ayarında ve Doria'dan üstündü.>> hükmünü vermektedir.*”
Öztuna, a.g.e., s. 65.

³⁷⁴ Özdeş, a.g.e., s. 62.

*İhtilâller, çok kere adaletsizliğin verdiği ateşin alevlenmesinden doğar. Mümkün olsaydı da, insanlara para yerine bol bol adalet verilebilseydi; ne topluluklar aç kalır, ne başındakilere isyan ederdi.*³⁷⁵

Eserde Osmanlı Devleti'nin 10. Padişahı Kanunî Sultan Süleyman'a da askerî ve devlet yönetimi açısından olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın şu ifadeleri Oğuz Özdeş'in yaklaşımının gerçekçi olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

*“Kadirşinas ve iradesi kuvvetli olup istidat sahiplerini bulup himaye ederdi; az söyler ve söylediği söz katî olur, asla dönmezdi; babası gibi şedit ve asabî değilse de çok ciddi ve vakur idi. Şöhreti, bizzat yaptığı on üç seferden ziyade tertip ettirmiş olduğu kanunlar dolayısıyladır; Osmanlı devletinin haricî siyaset noktasından en parlak devri Kanunî zamanıdır.”*³⁷⁶

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin yazdığı, ilk kez 1960 yılında yayımlanmış olan *Hürrem Sultan* adlı eserde; Osmanlı tarihinde “kadınlar saltanatı” şeklinde adlandırılan bir silsilenin başlatıcısı olarak görülen Hürrem Sultan'ın hayatı ile Osmanlı devletinin 16. yüzyıldaki siyasî ve idarî gelişme süreci anlatılmaktadır.³⁷⁷

Eser, dokuzuncu Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in ani bir şekilde vefat etmesiyle başlar. Bu hadiseden hemen sonra tahta I. Süleyman çıkar. Yazar bu değişikliğe bağlı olarak daha eserin başında Sultan Süleyman hakkında bazı değerlendirmelerde bulunarak, yirmi altı yaşında taht fırsatını yakalayan yeni padişahın gördüğü eğitimin niteliği, şairliği, adalete olan düşkünlüğü ve yönetim tarzı hakkında bilgiler verir. Bu ifadeler aynı zamanda Sultan Süleyman'a olan kişilik bakımından ve idarî açıdan olumlu ve yüceltici bakış açısını da ortaya koymaktadır:

*“Süleyman iyi bir tahsil ve terbiye görmüş, devrinin sayılı ilim adamlarından ders almıştı. Âlimdi, şairdi. Devletin idaresini kuvvetli elleri arasına aldığı zaman yirmi altı yaşında bir gençti.”*³⁷⁸

“Bütün İstanbul'u dolaşmış, mağdurların dertlerini dinlemiş, derdi olanlara derman olmuştu. Devletin yüksek memurları arasında birçok yeni atamalar yapmış, valilere ve sancak beylerine hak ve adaletten ayrılmamaları hususunu en keskin bir ifade ile bildirmiş, tebaasının sevgi ve hürmetini kazanmıştı. İsyanlar bastırılmış, memlekette huzur ve sükûnu iade etmişti. Artık sıra Orta Avrupa'nın müstahkem ve benam kalesi Belgrad'a gelmişti, fütihat yolları buradan açılacaktı.” (s. 7)

Onuncu Osmanlı padişahı olan Sultan Süleyman; aslen bir Rum papazının kızı olan, Tatar süvarileri tarafından yaşadıkları şehrin talan edilmesinden sonra kaçırılıp Bahçesaray'da

³⁷⁵ Özdeş, a.g.e., s. 177.

³⁷⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 526.

³⁷⁷ Hürrem Sultan'ın başkahraman olarak yer aldığı bu romanın çeşitli açılardan incelendiği başka bir çalışma da “*Tarihi Romanlarımızda Üç Haseki Sultan*” başlığıyla ortaya konulmuştur.

Bkz. Sibel Arkan, *Tarihi Romanlarımızda Üç Haseki Sultan (Hürrem Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006, 80-153.

³⁷⁸ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Hürrem Sultan*, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 2008, s. 6. (Alıntılar bu 6baskıdandır.)

bulunan Giray Han'ın sarayına yollanan ve oradan da Giray Han tarafından Osmanlı sarayına hediye olarak gönderilen kızlardan biri olan Rokselan'a âşık olur. Akıyla ve güzelliğiyle Osmanlı sultanının kalbini çalan ve yazarın “*Zekâ bakımından, birçok kızdan üstündü. Lisan kabiliyeti de şayanı hayretti. Öğretilenleri derhal kavriyordu.*” (s. 19) diye nitelediği Rokselan'a, Sultan Süleyman Hürrem ismini uygun görür. Bu ilişki, padişahın önceki gözdesi, Şehzade Mustafa'nın annesi ve yazarın “*Emsalsiz bir güzelliğe malikti. Uzun boylu, incecik belli, geniş kalçalı, dolgun göğüslü, siyah gözlü, manalı bakışlı ve mat renkli bir dilberdi. Güzel giyinir, iyi konuşurdu*” (s. 21) diye nitelediği Gülbahar Sultan'ı rahatsız eder. Bu rahatsızlık, Hürrem'den hoşlanmayan padişahın kardeşi Hatice Sultan ile Gülbahar Sultan'ı aynı noktada birleştirir. Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan ise sarayda dengelerin bozulmaması için çaba gösterir. Hürrem Sultan'ın ilk çocuğuna hamile kaldığının anlaşıldığı sırada padişah ordusuyla Macaristan seferinde bulunmaktadır. Burada Osmanlı ordusu önemli bir başarı gösterir ve Veziriazam Pirî Mehmet Paşa'nın da üstün gayretleriyle Belgrad fethedilir (29 Ağustos 1521). Yazar padişahın Belgrad'a girişini askerî anlamda olumlu bir bakış açısıyla verir ve bu çerçevede Sultan Süleyman'ın, atası Fatih Sultan Mehmet'in fethetmeye fırsat bulamadığı bir şehri zapt ettiğine vurgu yapar:

“*Sultan I. Süleyman, atası merhum Fatih Sultan Mehmet'in silahına ram olmayan Belgrad'a şanlar ve şerefler içinde girmişti. Şehrin en büyük kilisesinde Cuma namazını eda ederek burasını camiye tahvil eylemişti.*” (s. 52)

Bu noktada yazarın Macaristan'ın kapılarının tamamen Türklere açılmasını sağlayan bu zafer dolayısıyla Veziriazam Pirî Mehmet Paşa'ya — Fatih Sultan Mehmet'e de izafe ederek — askerî olarak olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir:

“*Genç padişah, fetih planının hazırlanmasında ve muvaffakiyetle tatbik edilmesinde en mühim amil olan ihtiyar veziri Pirî Mehmet Paşa'ya iltifat etmiş:*

— *Müdebbir imişsin, elhak anladım, demişti. Cenabı Hak senden razı olsun. İki cihanda aziz ol.*

Gün görmüş vezir, bu paha biçilmez iltifat karşısında şımarmamıştı. Esasen terbiyesi ve tecrübesi buna mâniydi.” (s. 53-54)

Padişah sefer dönüşünde Hürrem Sultan'dan olan ilk çocuğu Mehmet'i kucağına alır. Macaristan seferini Rodos seferi takip eder. Rodos seferi için donanmanın hazırlanmasında önemli yararlılıklar gösteren ve yazar tarafından “muhterem ve şanlı” şeklinde nitelenen Veziriazam Pirî Mehmet Paşa'ya, yine padişahla aralarında geçen bir diyalog vesilesiyle olumlu bir bakış açısının ortaya konulduğunu görmekteyiz:

“ — *Tahkik bildim ki muktedir imişsin, lala. Allah senden razı olsun, diyordu.*

Sağında ve gerisinde elpençe divan duran Veziriazam Pirî Mehmet Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu muhterem ve şanlı veziri, yerlere kadar eğilerek:

— *İnşallah sultanım, fetih ile müşerref olursunuz! cevabını veriyordu.*” (s. 61)

Padişah bu seferin serdarı olarak ikinci vezir Mustafa Paşa'yı tayin eder. Osmanlı donanmasının büyük gayretleriyle Rodos Adası da fethedilir (1522). Rodos'un fethinin mutluluğunu, Hürrem Sultan'ın Mihrimah'ı dünyaya getirmesinin sevinci izler. Bu arada Sultan Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim'den itibaren veziriazamlık makamında bulunan ve yeri geldiğinde kendisinin de istifade ettiği Pirî Mehmet Paşa'nın görevden ayrılma isteğini onaylar. Zira karar verirken zaman zaman bu tecrübeli vezirin altında ezildiğini düşünen padişah için bu memnuniyet verici bir durumdur. Boşalan veziriazamlığa teamüllere aykırı olarak sultanın yakın dostu, sarayda hasodabaşılık görevinde bulunan İbrahim Ağa getirilir. Bu karar üzerine bu makamın kendi hakkı olduğunu düşünen Vezir Ahmet Paşa padişahın Mısır valiliğini talep eder. Devletin zirvesinde bu değişiklikler yaşanırken, haremde de birbirine zıt iki cephe oluşmaya başlar. Hürrem Sultan, padişahın kız kardeşi ve Ferhat Paşa'nın eşi Beyhan Sultan'ı yanına çekmeyi başarmıştır. Fakat Hürrem Sultan kısa zaman sonra güçlü bir rakiple karşı karşıya kalır. Bu rakip, padişahın kız kardeşi Hatice Sultan ile evlenen yeni Veziriazam İbrahim Paşa'dır. Düğünün hemen sonrasında Hürrem Sultan üçüncü çocuğu Selim'i dünyaya getirir. Bu iki önemli hadisenin sonrasında padişahın onayıyla Mısır'a vali olan Ahmet Paşa'nın başlatmış olduğu isyan patlak verir. Mısır'daki isyanın Veziriazam İbrahim Paşa tarafından bastırılmasından sonra Sultan Süleyman tekrar Macaristan üzerine sefere çıkar. Bu sefere çıkarken Osmanlı sultanının bir amacı da Almanlara esir düşen ve yardım isteyen Fransa Kralı I. Fransuva'ya yardım etmektir. Aslında, esaret hayatı süren Fransa kralı için yardım talebinde bulunan ve aracılık işlevini üstlenen isim, kralın annesi Düşes Dongolem'dir. Düşes Dongolem, Hıristiyan bir devlete karşı Müslüman bir devletle ittifak etmesinin o dönemki Hıristiyan Avrupa'sında hoş karşılanmayacağını düşünerek görüşmelerini gizli yürütür. Yazar bu noktada hem I. Fransuva'nın hem de annesinin yardım taleplerini ihtiva eden iki mektuba yer verir. Bu mektuplarda yer alan ifadeler gerek Sultan Süleyman'ın gerekse de başında bulunduğu Osmanlı devletinin 16. yüzyılın ortalarındaki gücünü, etki alanını göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir. Mektuplarda Osmanlı sultanı için yer alan hitap ifadeleri yazarın da Osmanlı Devleti'ne ve Sultan Süleyman'a olan olumlu ve yüceltici bakış açısını yansıtmaktadır:

“*Dünyaca tasdik edilmiş olan azamet ve şanınıza iltica ediyorum. Fransuva'ya düşmanın pençe-i kahrından ancak siz kurtarabilirsiniz. Fransa size ebediyen minnettar kalacaktır.*” (s. 129)

“Kralın mektubu ise, “Cihanın birçok mamur ülke ve memleketlerin hâkim ve padişahı ve bütün mazlumların dahdahu olan Sultan Muazzam” diye başlıyordu. Mukadderatını Sultan Süleyman’ın kudretli ellerine teslim ediyordu.” (s. 129)

Sultan Süleyman’ın bu yardım talebine olumlu cevap vermesiyle birlikte Avrupa’da tek önemli güç haline gelen Alman İmparatoru Şarlken’e de gözdağı verilmiş olacaktır. Osmanlı ordusu kısa bir süre içerisinde başarılı olur. Macaristan’a (Diyar-ı Engürüs) giren Sultan Süleyman Mohaç Meydan savaşını kazandıktan (1529) sonra başkent Budin’i fetheder.

Kanuni Sultan Süleyman Mohaç Meydan savaşında ateş hattında bulunmuş ve askerlerinin cesaretini kırmamak için ölümü dahi göze almıştır. Sonuçta tarihin en büyük meydan savaşlarından biri olan bu savaşı Osmanlı ordusu kazanmıştır. Yazar bu galibiyeti anlatırken Osmanlı sultanına ve başında bulunduğu orduya, askeri sevk ve idarede gösterilen başarı nedeniyle olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Ordugâha doğru saldırıyorlardı. Bir düşman müfrezesi ordugâha yaklaşmıştı. Oklar yağmur gibi Sultan Süleyman’ın başı üstünden geçiyordu. Padişah, askerinin maneviyatı kırılır, diye yerinden oynamıyor, atının üstünde dimdik duruyordu.

— Koman kurtlarım, vurun gazilerim! Narasıyla askerini şevke getiriyordu.” (s. 144)

“Tarihin en büyük meydan savaşlarından biri olan Mohaç iki saat sürmüş, koskoca zırhlı bir ordu imha edilmişti. Kaçanlar, Bâli ve Husrev Bey’lerin akıncıları tarafından şiddetle takip ediliyorlardı. Nehir düşman cesetleriyle dolmuştu. Hava karardığı zaman savaş tam manasıyla son bulmuştu. Orduyu hümayun bayram yapıyor, çadırların önünde meşaleler yanıyor, mehterhane zafer marşlarını vuruyordu. Sultan Süleyman, otağı hümayunun önünde vezirlerine ve kumandanlarına iltifat ediyor:

— Bizi Ulu Tanrı muzaffer kıldı, diyordu.” (s. 145)

Savaşta hayatını kaybedenlerden biri de Macar Kralı Layoş olur. Bu süreçte büyük faydalar gösteren Veziriazam İbrahim Paşa’nın yetkileri bizzat padişah tarafından genişletilir. Osmanlı ordusu daha da ilerleyerek Viyana şehrinin kapılarına kadar dayanır. Ancak şehrin güçlü bir şekilde savunulması ve sefer mevsiminin geçmesi nedeniyle Sultan Süleyman İstanbul’a dönüş kararı verir. Bu seferin sonrasında Şehzade Mustafa Manisa’ya, Saruhan Sancağı’na vali olarak gönderilir. Annesi Gülbahar Hatun’un da oğluyla birlikte gitmesi Hürrem Sultan’ın işine gelir. Çünkü Şehzade Mustafa “Ekber evlat” geleneği mucibince tahtın en büyük adayı konumundadır. Yazar bu noktada hâkim bakış açısıyla araya girer ve hem Hürrem Sultan için durumun ehemmiyetini anlatır hem de halk tarafından dedesi Yavuz Sultan Selim’e benzetilen Şehzade Mustafa’ya olumlu bir bakış açısıyla yaklaşır:

“Mustafa’nın bu makama gelmesi ve kendisine bazı salahiyetler de verilmesi, Gülbahar Sultan’ın ikbalini de açardı. Çünkü halk tarafından çok sevilen bu şehzade, gün görmüş, gaza meydanlarında kılıç sallamış ihtiyar askerlerin hâlâ hayallerinde canlanan büyükbabası Yavuz Sultan

Selim Han'a çok benziyordu. Atmeydanı'nda yapılan sünnet düğününden sonra bu benzerlik halk tarafından da görülmüş ve kabul edilmişti.” (s. 187)

Saray'daki nüfuzunu arttırmak isteyen Hürrem Sultan kendi adamı olan Başımrahor³⁷⁹ Rüstem Ağa'nın Diyarbakır'a vali olarak atanmasını sağlar. Artık paşa rütbesini alan Rüstem Ağa ile Veziriazam İbrahim Paşa'ya yazarın, özellikle yaptıkları adaletsiz uygulamalar, rüşvete meyletmeleri, makam/mevkii hırsları, maddiyata düşkünlükleri ve halka insafsızca davranmaları nedeniyle olumsuz ve eleştirel yaklaştığını görüyoruz:

“Bir Hırvat dönmesi olan Rüstem, halkı çoktan soymaya başlamış, servet toplamanın yolunu tutmuştu. Fakat o da tıpkı İbrahim Paşa gibi, bu kadarını yeterli görmüyor, daha yüksek mansıplar ve daha büyük servetler bekliyordu. İbrahim, ikbal ve istikbalini nasıl padişaha bağlamışsa, Rüstem de Hürrem Sultan'ın kulu, kölesi olmuştu.” (s. 201)

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin, bu bakış açısını ortaya koyarken Rüstem Paşa için nefretle “Hırvat dönmesi” tabirini kullanması da son derece dikkat çekicidir. Aslında Veziriazam İbrahim Paşa için de geçerli olan bu tabirin yazar tarafından bilhassa vurgulanması Osmanlı Devleti'nde özellikle askerî ve siyasî sahada uygulanan “devşirmelik” sistemine,³⁸⁰ 16. yüzyıl itibariyle önemli bir eleştiri olarak da görülebilir.

Bu arada vakanın akışı içerisinde Hürrem Sultan için iki önemli hadise daha gerçekleşir. Sultan Süleyman'dan olan beşinci çocuğu Cihangir'i dünyaya getiren Hürrem Sultan'ın kayınvalidesi Hafsa Sultan, rahatsızlığının artmasının sonucunda vefat eder (1534). Bu üzücü hadisenin arkasından Sultan Süleyman'ı sevindiren haber Cezayir Sultanı Barbaros'tan gelir. Barbaros Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmeyi kabul ederek İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Kısa bir süre sonra kaptan-ı deryalık payesini alacak olan Hızır Reis için de eserde olumlu ve yüceltici bir bakış açısının ortaya konulduğu görülmektedir. Yazar,

³⁷⁹ “Saray ahırının en büyük amiri. Büyük imrahor veya emir-i ahur-ı evvel, mirahur da denirdi. Rikap ağalarındandı. İstabl-ı amire görevlilerinin başı ve has ahura ait çayır ve koruların nazırı idi.” Geniş bilgi için bkz. Yılmaz, a.g.e., s. 280.

³⁸⁰ Osmanlı devlet yapısının temel örgütlerinden olan Kul (Devşirme) Sisteminin bozulmasıyla alâkalı olarak Halil İnalçık şunları ifade etmektedir: “Sistemin bozulmasında çeşitli nedenler vardır. İlk gulâmların ve kapıkulu askerinin disiplinsizliği sebebiyle eski fonksiyonunu kaybetmesi, esir kaynaklarının daralması, devlet maliyesinin daralması gibi sebepler göze çarpar. Fakat asıl derin nedenler, imparatorluğun çöküşünü doğuran, kurumları değiştirmeye zorlayan sebeplerde aranmalıdır. Eyâletlerde gulâm sisteminden gelmeyen yerli halk, paşaların kapılarına girerek o yolla idarede ve orduda yer almaya başladılar. Devlet, paşa kapılarında türlü adlarda toplanan (saruca, sekban, gönüllü, levend) gruplara resmî sıfat tanımak zorunda kaldı. Bu da, padişahın icra yetkilerini, yalnız kapıkullarının temsili prensibinin terk edilmesi demektir. Öbür yandan Hristiyan zimmî tebaa arasında devşirmenin uygulanması 17. Yüzyıldan itibaren güçleşti. 17. Yüzyılda bir devşirmede ancak iki-üç bin oğlan toplanabiliyordu.”

Geniş bilgi için bkz. İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klâsik Dönem 1302-1606 : Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, s. 216.

hâkim bakış açısını kullanarak gelecekte denizlerde meydana gelecek hadiselerden bahseder ve Osmanlı denizciliğinin geleceği seviyeyi şu şekilde ifade eder:

“Kaptan-ı derya sıfatı ile donanmanın kumandasını eline alacak olan bu eşsiz deniz kahramanının şanını, bütün Akdeniz bilirdi.

Senelerce küffar sahilllerinde velveleler yaratmıştı. Bundan sonra karada dize getirilen İmparator Şarlken, denizlerde de mağlup edilecek, Hristiyanların meşhur Amiralî Andrea Doria, kaçacak liman arayacaktı. Türk kalyonlarının pruva direklerinde sallanan gümüş hilalli al sancaklar altında, tabii ve nefir sesleri arasında zafer türküleri söylenecek, “Bize Hayrettin’li derler” nağmesi, bütün Akdeniz sahillerini dolaşacaktı.” (s. 202)

Bu arada Hürrem Sultan en büyük rakibi olarak gördüğü İbrahim Paşa’yı ortadan kaldırmının yollarını aramaya başlar. Başdefterdar İskender Çelebi’nin idam ettirilmesindeki rolü, Hatice Sultan’ı Muhsine Hatun adlı bir cariyeye aldatmasının anlaşılması ve Şehzade Mustafa’yı tahta geçirmek iftirasına maruz kalması Veziriazam İbrahim Paşa’nın sonunu getirir. Ve Sultan Süleyman’ın emriyle Veziriazam Makbul İbrahim Paşa idam edilir (14 Mart 1536). Bu hadiseden uzun bir müddet sonra Sultan Süleyman bir sohbet meclisinde dertleşme fırsatını bulduğu Şeyhülislam Ebussuut Efendi ile hata-sevap dengesi üzerine konuşur. İşte bu noktada yazar hâkim bakış açısıyla araya girer ve Sultan Süleyman’ın olumlu özelliklerini ve icraatlarını saymaya başlar. Buna göre Kanuni Sultan Süleyman; bir hata yapmışsa bin sevap işleyen, cihanın en büyük, en adil, en uygar devletlerinden birini kuran, birçok kervansaraylar-imarethaneler-medreseler inşa ettiren, ilme-ilim adamına değer veren, şiire-edebiyata meraklı, sahip olduğu hassas ruha karşılık askerlik sahasında son derece ciddi, vakur, disiplinli ve teknik bilgi sahibi olan, devlet yönetimini iyi bilen, iktisadî mekanizmayı adaletli hale koyan, hukuku sağlam temellere oturtan dolayısıyla “Kanuni” unvanını hakkıyla kazanan, nüfus ve toprak/arazi konularında sürekli yenilikler yapan, tedbirli ve yaptığı her uygulamada dengeli bir şahsiyettir. (s. 230–234) Yazar bu şekilde neredeyse her alanda olumlu ve yüceltici bakış açısıyla çizmiş olduğu Sultan Süleyman karakterinin bir tek büyük hatası olduğunu söyler ve bunu da, kendisinin Hürrem Sultan’a olan olumsuz bakış açısını yansıtan şu cümlelerle ifade eder:

“En büyük hatası, Sultan Yıldırım Bayezid’den beri gelen gelenekleri³⁸¹ bozarak, nikâhına aldığı Hürrem Sultan’ın kınalı parmaklarını devlet işlerine sokmasına engel olmaması idi.

(...)

³⁸¹ Feridun Fazıl Tülbentçi’nin “gelenek” olarak nitelediği durum ile ilgili Murat Belge şu kaydı düşmektedir: “Nikâh, kural değil istisnadır. İşte bunun Yıldırım Bayezid’den ötürü olduğu, yenilgiden sonra Timur onun karısını köle ve saki gibi kullanıp hakaret ettiği için, Osmanlıların bir daha böyle bir aşağılamaya uğramamak üzere nikâh yapmadığı söylenir.” Geniş bilgi için bkz. Belge, a.g.e., s. 121.

Hürrem, devletin her umuruna rahatça müdahale edebiliyordu. Akıl hocalarından ders ala ala, ince zekâsını işlete işlete, bazen padişahı bile kendi fikirlerine imale ettiği oluyordu.” (s. 234)

Veziriazamlık makamı İbrahim Paşa'dan sonra birkaç kez el değiştirir. Önce Ayas Mehmet Paşa sonra padişahın diğer kız kardeşi Şah Sultan ile evli olan Lütfi Paşa ve en sonunda da Hadım Süleyman Paşa bu makama getirilir. Devletin saltanat makamından sonraki en yüksek makamında gerçekleşen bu değişiklikler alt kademelerde de bazı değişikliklerin yaşanmasına sebep olur. Hürrem Sultan'ın desteğiyle Rüstem Paşa ikinci vezirliğe kadar yükselir. Bu yükselişte, Rüstem Paşa'nın yine Hürrem Sultan'ın uygun görmesiyle Sultan Süleyman'ın tek kızı olan Mihrimâh Sultan'la evlenmesinin rolü büyük olur. Buna paralel olarak şehzadelerin sancaklarında da değişiklikler yaşanır. Şehzade Mustafa, Saruhan'dan Amasya'ya gönderilirken Şehzade Mehmet, Saruhan'a tayin edilir. Bu arada İran Şahı'nın Osmanlı devletine karşı bazı mütecaviz hareketlerde bulunması üzerine Doğu'ya sefer kararı alınır. Seferin hemen öncesinde ikinci Vezir Rüstem Paşa veziriazamlığa yükseltilir. Ayrıca padişah İran seferine kendisinin yerine yeni Veziriazam Rüstem Paşa'nın başkumandanlık etmesini uygun görür. Sefer serdarı olarak Rüstem Paşa'nın başında olduğu Osmanlı ordusu sefere çıktıktan sonra bazı yeniçeri gruplarının Şehzade Mustafa'yı istedikleri yolunda Rüstem Paşa'dan gelen haber üzerine Sultan Süleyman fikrini değiştirerek orduya katılır. Padişahın iştirak etmesiyle tekrar ilerlemeye başlayan ordu Konya yakınlarına geldiğinde, Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa'nın entrikaları sonucunda Amasya'dan Konya Sancağı'na gönderilmiş olan Şehzade Mustafa babasını ziyaret etmek ister. Kendisinin de sefere katılacağını zanneden Şehzade Mustafa babası Sultan Süleyman'ın otağında idam edilir (1553). Sultan Süleyman Şehzade Mustafa hakkında yapılan olumsuz telkinlere inanmış ve genç şehzadenin katlini uygun görmüştür. Bu ölüm, Şehzade Mustafa'yı sevenlerde büyük bir üzüntü yaratır. Yazar bu ölüm hadisesini aktarırken olumlu ve yüceltici bakış açısıyla Şehzade Mustafa'nın sahip olduğu meziyetlerden bahsederek satır arasında hem verilen cezanın haksızlığını sezdirir hem de bu talihsiz Osmanlı şehzadesinin ölümünün uyandırdığı tepkiyi nakleder:

“Sultan Mustafa'nın idamı haberi yıldırım süratiyle ordu safları arasına yayılmıştı. Biraz önce alkışladıkları ve uzun ömürlü olması için dualar ettikleri o erkek güzeli, aslan yapılı, temiz ahlâklı, faziletli, hülâsa bütün meziyetleri nefsinde toplayan Sultan Mustafa'nın vefatını öğrenenler;

— Zalimler elbette cezalarını bulmalıdır? Diye avaz avaz bağıryorlar, çağırıyolar, ihtiyar yeniçeriler gözlerinden yaşlar akıtarak:

— Sultan Mustafa'ya kıyan katiller nerede? Feryatlarıyla oraya buraya koşuyorlardı.” (s. 262)

Yeniçeriler, yaşanan hadisede parmağı olduğunu düşündükleri Rüstem Paşa'nın görevinden azlını talep ederler. Kendisi de derin bir keder içinde olan padişah bu isteğe olumlu karşılık verir. Rüstem Paşa'nın yerine veziriazamlığa getirilen Kara Ahmet Paşa'nın kumandasında ilerleyen Osmanlı ordusu, kışı Bağdat'ta geçirdikten sonra Diyarbakır ve Kars üzerinden İran'a varır. Ancak harp ilânnamesi gönderilen Şah Tahmasb ortalarda görünmeyince önce Revan sonra da Nahcivan fethedilir. Ordusuyla birlikte kışı Bağdat'ta geçiren Sultan Süleyman burada da çok önemli işlere imza atar. Bozuk olan idare düzeltilir, halkın memnun olmadığı beyler ile kadılar değiştirilerek yönetim ve adalet mekanizması güçlendirilir, pek çok dinî, ticarî ve hizmet müessesesi hayata geçirilir. (s. 270) Yazarın hâkim bakış açısı ile vakaların gelişimi içerisinde yer verdiği bu hususlar, Osmanlı devletine ve Sultan Süleyman'a olan olumlu ve yüceltici yaklaşımın da bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Alınan yerleri yeterli gören Sultan Süleyman ordusunu Amasya üzerinden İstanbul'a getirir. Padişahın payitahta dönmesinden sonra Rüstem Paşa'yı tekrar sadarete getirmeyi hedefleyen Hürrem Sultan ile kızı Mihrimâh Sultan'ın çabaları sonucunda Temeşvar fatihi Veziriazam Kara Ahmet Paşa görevinden azledilip idam edilir. Ve böylece Rüstem Paşa ikinci defa veziriazam olur. Bütün emellerine ulaşan Hürrem Sultan'ın hâkimiyeti çok fazla sürmez ve damadı Rüstem Paşa'nın veziriazam olmasından üç sene sonra rahatsızlanarak vefat eder (25 Nisan 1558). Hürrem Sultan'ın vefatıyla büyük bir üzüntü yaşayan Sultan Süleyman'a tek huzur veren şeyse epeydir Mimar Sinan tarafından yapılmakta olan Süleymaniye Camii'nin bitirilmesi olur. Yazar bu durumu hem Mimar Sinan'a hem de mimarî açıdan Osmanlı Devleti'nin geldiği sanat, estetik ve teknik seviyeye olan olumlu bakış açısını yansıtabilecek şekilde şöyle ifade eder:

“Mimar Koca Sinan, padişahın adını taşıyacak olan muazzam eserini tamamlamış, medeniyet tarihine şeref veren bu eşsiz abidenin anahtarlarını alarak saraya koşmuştu. Son iki ay gece gündüz çalışmıştı. O kadar yorulmuştu ki ayakta duracak hali yoktu.” (s.288)

Eserdeki vakalar 1521–1558 yılları arasında cereyan etmektedir. Bu olaylardan tarihi akış çerçevesinde önemli görülebilecek olanlar ise Belgrad şehri ile Rodos Adası'nın fethi (1521/1522), Mısır'a vali olarak gönderilen Ahmet Paşa'nın isyan etmesi, Mohaç Meydan Savaşı'nın kazanılması ile Budin şehrinin fethi (1529), Viyana şehrinin kuşatılması (1529), Veziriazam İbrahim Paşa'nın idamı (1536), Şehzade Mustafa'nın idamı (1553), Hürrem Sultan'ın vefatı (1558) ve Süleymaniye Camii'nin bitirilişidir (1558). Tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde, bu hadiselerin hem kronolojik olarak hem de

gerçekleşme şekli itibariyle tarihi gerçeklikle birebir uyum gösterdiği görülmektedir.³⁸² Yazar bu hususta hassas davranmış ve oluşturduğu kurgu yapısında ilham aldığı tarihin genelgeçer doğrularına sadık kalmıştır. Eserin kalabalık olan şahıs kadrosunun önemli bir kısmı tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetlerdir. Bunlar arasında dönemin Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Veziriazamlar Pirî Mehmet Paşa, (Makbul ve Maktul) İbrahim Paşa, Ayas Paşa ile Rüstem Paşa, Rumeli Beylerbeyleri Ahmet Paşa ile Sokullu Mehmet Paşa, Vezir Ferhat Paşa, Kırım Hanı Giray Han, Macar Kralı Layoş, Hafsa Sultan, Gülbahar Sultan, Hatice Sultan, Hürrem Sultan (Rokselan), Şah Sultan, Beyhan Sultan, 2. Vezir Mustafa Paşa, Sen Jan Şövalyelerinin Reisi Vilye dö Lil Adam, Kazaskerler Fenarizâde Muhittin Çelebi ile Kemal Paşazâde Şemsettin Ahmet, Müftü Ali Cemali Efendi, Defterdarlar Mustafa Çelebi ve İskender Paşa, Fransa Kralı I. Fransuva, Alman Kralı Şarlken, Şehzadeler Mustafa, Mehmet, Selim, Bayezid ve Cihangir, Mihrimah Sultan, şairler Hayâlî ve Taşlıcalı Yahya, Kaptan-ı deryalar Barbaros Hayrettin Paşa ve Sinan Paşa bulunmaktadır.

Eserdeki mekânlar Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki genişlemesine paralel olarak vakaların gelişimi sürecinde esere dâhil olmaktadır. Bu bağlamda başta payitaht İstanbul olmak üzere coğrafi gerçekliği bulunan ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bir cihan devleti olma yolunda kazandığı yerlerin de yer aldığı mekânlar arasında Bursa, Konya, Halep, Bağdat, Belgrad, Rodos Adası ve Budin öne çıkmaktadır. Feridun Fazıl Tülbentçi romanında mekân unsurunu diğer eserlerinde olduğu gibi yine işlevsel bir şekilde kullanma yoluna gitmiş, bilhassa olayların geçtiği çevreyi tanıtmak ve tarihî bir atmosfer yaratmak için mekândan faydalanmıştır.³⁸³ Yazarın diğer romanlarında olduğu gibi *Hürrem Sultan*'da da mekân, adeta Osmanlı devletinin sosyo-kültürel ve askerî niteliklerinin bir vitrini gibi ortaya konulmaktadır. Ayrıca eserde hayâlî/ütöpik değil gerçek/somut mekânların kullanılmış olmasıyla vakanın somutlaşmasına da hizmet edilmiştir.

Eserde genel olarak Osmanlı Devleti'ne,³⁸⁴ Kanuni Sultan Süleyman'a,³⁸⁵ Şehzade Mustafa'ya,³⁸⁶ Veziriazam Pirî Mehmet Paşa'ya,³⁸⁷ Mimarbaşı Mimar Sinan'a³⁸⁸ ve Kaptan-ı

³⁸² Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 312/314-315/318-321/324-326/329-330/358/402-403/405/646.

³⁸³ Mehmet Tekin, romancının mekân unsurunu dört amaçla kullanabileceğini ifade etmektedir. Bunlar; 1-Olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, 2-Roman kahramanlarını çizmek, 3-Toplumu yansıtmak, 4-Atmosfer yaratmak. Geniş bilgi için bkz. Tekin,*a.g.e.*, s. 129.

³⁸⁴ Halil İnalçık, o dönemdeki Osmanlı Devleti için şu tespitleri yapmaktadır: “ *O zaman bütün Avrupa bir Osmanlı istilâsı korkusu içinde idi. (...) Başka bir deyimle, o zaman Avrupa politikasında bağımsız devletle rarasında denge politikası, bir devletler sistemi ortaya çıkmış bulunuyordu. Bu denge politikasını yakından izleyen devletlerden biri İngiltere idi. İngiltere Kralı VII. Henry, bu denge politikasını, kuvvetliye karşı zayıfın yanında yer alarak baskül siyaseti diye adlandırmakta idi. Denge arayan Avrupa devletleri yanında, Doğu'da bir dünya gücü olarak yükselen Osmanlı devleti, bu devletler sisteminin bir üyesi olarak önemli rol*

derya Barbaros Hayrettin Paşa'ya³⁸⁹ çeşitli açılardan olumlu ve yüceltici bir yaklaşımla temas edildiğini görüyoruz. Yazarın bu değerlendirmelerini, büyük oranda, tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle desteklememiz ve teyit etmemiz mümkündür. Romanda olumsuz yönleri vurgulanan ve vakaların içinde bu yönleriyle karakterize edilen şahsiyetler de mevcuttur. Bu roman kişilerinin ön plânda gelenleri arasında Hürrem Sultan, Rüstem Paşa ve İbrahim Paşa bulunmaktadır. Eserde yer alan Hürrem Sultan-Sultan Süleyman ilişkisi ve bu ilişkinin boyutları hakkındaki değerlendirmeler son derece dikkat çekicidir. Bu ilişkinin önemli

oynayacaktır. İmparator karşısında kendini tehdit altında hisseden her devlet, doğudaki bu süper güce başvuracak yahut onu kullanma tehdidinde bulunacaktır.”

Geniş bilgi için bkz. İnalçık, a.g.e., s. 150-151.

³⁸⁵ *“Batıda Macaristan, doğuda Bağdat ve Irak, güneybatıda ise Fas'a kadar Afrika'nın Akdeniz kıyılarının Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmaları, Kanunî zamanında oldu. Böylece imparatorluk en geniş sınırlarına dayandı (bunlara II. Selim zamanında Kıbrıs, III. Murat zamanında Kafkasya'dan bazı bölgeler eklendi). Özellikle bu genişlemeden ötürü Kanunî Süleyman ya da Batı'da verilen lakapla “Muhteşem” Süleyman, Osmanlı tarihinin en büyük padişahı sayılır (“en büyük” sıfatında bir tek Fatih onunla rekabet edebilir).”*

Geniş bilgi için bkz. Belge, a.g.e., s. 73.

³⁸⁶ *“Şehzade Mustafa iyi tahsil görmüş olup ahlâki selâbeti ve ciddiyeti ve fazl ve kemali cihetiyle hem yeniçeriler ve hem de münevver zümre tarafından seviliyordu; yaşı ve vaziyeti itibarıyla hükümdarlığa namzettii; fakat buna Hürrem Sultan karşı çıkmıştı.”*

Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 401.

³⁸⁷ Eserde Piri Mehmet Paşa'ya özellikle Belgrad'ın fethindeki yararlılıkları münasebetiyle olumlu bakış söz konusudur. Bu durumu aynen kaynaklarda da görmek mümkündür: *“ Sultan Selim zamanında üç seneye yakın bir zaman devleti büyük bir kıyasatle idare eden Vezir-i âzam Piri Mehmet Paşa, genç pâdişahı gelip geçici bir Macaristan seferinden ziyade esaslı bir plân dâhilinde harekete sevk etmek istiyordu; bunun için vezir-i âzamin mühim miktarda tımarlı sipahi ile Belgrad üzerine gönderilip Tuna'nın sağ sahilinden şehrin uzaktan muhasara edilmesi kararlaştırıldı ve elli kadar küçük gemi ile Tuna nehrine harp levazımı yollandı”*

Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 311.

³⁸⁸ *“I. Süleyman, II. Selim ve III. Murat'a hizmet eden Hassa Mimarlar Ocağı başı Koca Sinan, Osmanlı mimarlık dünyasına yarım yüzyıl hükmetmiştir (1538–88). Baş mimar seçildiğinde marangozluk, inşaat ve mühendislik alanlarında uzmanlaşmış bir yeniçeri yüzbaşısıydı. Birçok askerî sefere katıldıktan sonra yeteneği kendisine mimarbaşılık kapısını açmıştır. Şehzade'den sonra kariyerinin en büyük görevlerinden biri İstanbul'da Süleymaniye Külliyesi'nin inşası olmuştur (1551–1557). (...) Süleymaniye Külliyesi'nin inşaatında günde ortalama 3000 kişi çalışmıştır. İmparatorluğun serveti ve iş gücü bu külliyenin tamamlanmasına tahsis edilmiştir. Bu külliye başkentin dinî ve kültürel yaşamının merkezini oluşturur. (...) Sinan, Osmanlı tarihinde hassa mimarbaşılarının en ünlüsü ve ideal örneğidir. Görev yaptığı süre boyunca neredeyse tek başına sultan yapılarının tümünü tasarlamıştır. Özellikle camileriyle özgün bir mimarî üslup ve bir okul yaratmıştır. Sinan'ın mimarî çabasını kısaca karakterize etmek istersek, mekânsal arayışını kubbeli çardak serüveni üzerine kurduğunu söyleyebiliriz.”*

Geniş bilgi için bkz. Doğan Kuba, “Osmanlı Mimarlığı”, *Osmanlı Uygarlığı*, Yay. Haz. Halil İnalçık-Gürsel Renda, C. II, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s. 666/672.

³⁸⁹ *“Barbaros Hayrettin 1533'te Kanunî Sultan Süleyman'ın kaptan-ı deryalığına geldi. Ama o ve — ölümüne kadar — ağabeyi Oruç Reis, daha Süleyman'ın babası Yavuz Selim zamanından başlayarak, Osmanlı devletiyle dirsek temasında ve iyi ilişki içinde bulunmuşlardı. İki tarafın da buna ihtiyacı olduğu için ilişki pürüzsüz yürümüştü. Barbaros, bağımsız bir korsan reisi ve bu sıfatla 16. yüzyıl çerçevesinde Akdeniz havzasında varılacak en son noktaya varmış bir birey olarak, Osmanlı hizmetine girdi, ama Osmanlı devletine koskoca Cezayir'i de — başka her şeyin yanı sıra — armağan ederek hizmete girdi. Bu ilişkinin bu noktaya varmasından asıl kârlı çıkan, Barbaros'tan önce Osmanlı devleti idi. Bundan önce, donanma komutanının “paşa” olması bile gerekmezdi. Ama Barbaros'tan sonra kaptan paşalık, Cezayir-i Bahr-i Sefid (yani Ege Adaları) Beylerbeyliği ile eşdeğer (ve çok zaman özdeş) bir makam oldu. Barbaros Hayrettin, bu makama gelişinin beşinci yılında, yani 1538'de Preveze Deniz Savaşı'nı kazanarak Kanunî Süleyman'a olduğu kadar, Osmanlı-Türk tarihine de, en büyük deniz zaferini armağan etti. Preveze, İtalyan devletlerini iyice sindirdiği gibi, İspanya'yı da bir süre için Akdeniz'de yalnızca kendini savunmayla sınırlı bir konuma getirdi.”*

Geniş bilgi için bkz. Belge, a.g.e., s. 200-201.

sonuçlarından birisi de devlet yönetiminde sebep olduğu ikilik, tutarsızlık ve zaafiyettir. Sultan Süleyman'ın her şeye rağmen bu durumun önüne geçememesi, gerekli tedbirleri almaması ve buna bağlı olarak idarî yönden verdiği kararlarda Hürrem Sultan'ın etkisiyle yanılması/yanlış düşmesi eserde olumsuz manada eleştiriye tabi tutularak yansıtılmıştır. Yazarın bu bakış açısının, tarihî kaynaklarda bu konuyla ilgili yer alan bilgilerle büyük ölçüde örtüşüğünü ifade etmemiz yanlış olmaz. Bu bağlamda şu değerlendirmeleri zikretmek yeterli olacaktır:

“Tarihi olgular Hürrem'in gerçekten olağan dışı bir etkisi olduğunu gösteriyor.

(...)

Üstelik Süleyman'la nikâhlandı. Bu zamana kadar toplum padişahın hasekileriyle evlenmemesine o kadar alışmıştı ki bu izdivaç bir şok etkisi yarattı. Halk arasında Hürrem'in padişahı büyü yoluyla ele geçirdiği söylentileri yayıldı. “Cadı” olduğu bile söylendi.

(...)

Süleyman'ın Hürrem'e âşık olması, halk arasında dolaşan bütün “cadı” ve “büyü” söylentileriyle, mitolojide ve folklorda sık sık karşılaştığımız bir motiftir. Adaşı Peygamber Süleyman için de hep anlatıldığı gibi (“Saba Melikesi Belkis” vb.) “dayanılmaz çekici” bir kadın karşısında kendini koruyamayan kudretli hükümdarlar — ya da, hükümdar olması şart değil, Dalilah karşısında Samson vb. vardır. Ne var ki, Süleyman'la Hürrem'in hikâyesi, büsbütün mitolojik olamayacak kadar yakın zamanlı ve belgelere geçmiş durumda.

Bütün ataerkil ideolojilerde erkeğin “yakayı bir kadının eline vermesi” üzücü, ibret verici bir durumdur. Ciddi ölçüde ataerkil olan Osmanlı ideolojisinde de kesinlikle böyleydi. Belki anlaşılabilir bir durumdu, ama kesinlikle bir zaafı. Olması istenmeyen bir şeydi.”³⁹⁰

Kanuni Sultan Süleyman döneminin dokuz veziriazamından ikisi olan İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa için eserde yer verilen olumsuz değerlendirmelerin de tarihî gerçekliklerle önemli ölçüde bağdaştığı görülmektedir. Nitekim İ. H. Uzunçarşılı, idarî ve askerî olarak İbrahim Paşa'nın meziyetlerine değinse de, - ki bu durum eserde de olumsuz bakış açısı içerisine dâhil edilmemiştir - karakter itibarıyla, makam-mevkii düşkünlüğü sebebiyle, kapıldığı gururun büyüklüğü ve bazı haksız uygulamaları açısından İbrahim Paşa'nın olumsuz görülebilecek taraflarının olduğuna temas etmektedir.³⁹¹ Bu noktada yine İ. H. Uzunçarşılı'nın, Rüstem Paşa ile Hürrem Sultan ilişkisi ve bu ikilinin Şehzade Mustafa'nın idamında oynadıkları rolü belirten şu tespitleri de Rüstem Paşa'yla alâkalı eserde yer alan ifadeleri destekler mahiyettedir:

“Hürrem Sultan Şehzade Mustafa aleyhinde tertibat aldı ve yavaş yavaş harekete geçti

(...)

³⁹⁰ Belge, a.g.e., s. 129-130.

³⁹¹ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 355-359.

Şehzade Mustafa, aleyhine hariçten alınması icap eden tertibatta da henüz kubbe veziri bulunan Damat Rüstem Paşa mühim rol oynuyor, Mustafa'nın İran şahıyla muhaberesine dair imzasını taklit ile sahte mektuplar tertip ettiriyordu."³⁹²

Eserde İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa özelinde ortaya konulan olumsuz ve eleştirel anlayışın, aslında genelde 16. yüzyılın ortaları itibariyle Osmanlı Devleti'nin devşirmelik sistemine yöneltilmiş bir bakış açısı olduğunu ifade etmemiz yanlış olmaz. Feridun Fazıl Tülbentçi'nin bu noktadaki tutumu da yanlış gözükmemektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin başarıyla uyguladığı kapıkulu ve devşirme sistemi 16. yüzyılın sonlarına doğru işlevini yitirmeye başlamıştır. Şu ifadeler bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

"Bu dönemde, iki yüzyılı aşkın süre iyi sonuç vererek işleyen kapıkulu ve devşirme sisteminin, 16. yüzyıl sonunda dünyadaki ve ülkedeki koşullarla bağdaşmaz hale gelerek tıkanıdığı, bunun, toplumun başka düzeylerinde de görülen tıkanıklıklarla birleştiği ve özellikle muhafazakâr bir zihniyetle bakıldığında "eski güzel günler"e göre genel bir "bozulma" manzarası gösterdiği söylenebilir. Bu noktadan sonra Osmanlı devleti etkili bir yeni askerlik sistemi oluşturmakta (genel sistemin başka birçok aksaklığının yanı sıra) bir hayli başarısız kalmıştır."³⁹³

Yazar, eserini didaktik ve kuru bir anlatımdan kurtarmak için bazı dramatik unsurları da vakaların içerisine yerleştirmiştir. Vakanın cazibe merkezlerini oluşturan ve romanın bir bütün olarak algılanmasını sağlayan bu unsurlar aşk, kişisel çatışmalar ve idamlardır. Romanda güçlü bir şekilde işlenen ve sonuçları itibariyle pek çok hadisenin temelini oluşturan Kanuni Sultan Süleyman-Hürrem Sultan aşkı bu noktada önemlidir. Yine, aslında bu ilişkiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan, Hürrem Sultan ile onun karşısında yer alan Gülbahar Sultan-Hatice Sultan-İbrahim Paşa üçlüsünün kişisel çıkar çatışmaları eserin çatısında önemli bir yer işgal etmektedir. Vakaların ilerlemesine paralel olarak Hürrem Sultan kendi tarafını güçlendirir ve idam edilen Vezir Ferhat Paşa'nın eşi Beyhan Sultan ile 2. Vezir Mustafa Paşa'nın eşi Şah Sultan'ı kendi tarafına çeker. Böylece iki tarafın da sayıları eşitlenir. Bu devamlı ve amansız mücadelenin sonunda tek kazanan Hürrem Sultan olur. Aslında eserin kurgusunda mühim bir yer tutan, tarihî ve siyasî olaylarla birlikte ilerleyen bu çatışmaların yazar tarafından da çok önemsendiğini söyleyebiliriz. Çünkü bu anlamda saray içi savaş olarak adlandırılabilir olan bu mücadeleyi kazanan ismi yazar, eserine başlık olarak seçmiştir.

Bütün bu hususların yanında eserde iki trajik idam hadisesi de yer almaktadır. Veziriazam "makbul" İbrahim Paşa'nın padişah tarafından idam ettirilip "maktul" hale getirilmesi ve yine Sultan Süleyman'ın, oğullarından Şehzade Mustafa'yı kendi otağında

³⁹² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 402.

³⁹³ Belge, a.g.e., s. 92.

boğdurması olay örgüsü içerisinde heyecan ve gerilimin yaratılması açısından değer taşımaktadır. Bu durum da eseri kuru ve sıkıcı olmaktan kurtarmaktadır.

Hürrem Sultan, M. Turhan Tan tarafından kaleme alınan ve ilk kez 1937 yılında basılan biyografik karakterli bir romandır. Romanda Hürrem Sultan'ın Kırım Hanı Mehmet Giray tarafından Osmanlı sarayına hediye olarak gönderildiği kurgulanarak, Hürrem Sultan'ın Topkapı Sarayı'daki hayat hikâyesi ile bu hikâyeye paralel olarak yansıtılan Kanuni Sultan Süleyman dönemi siyasi ve sosyal olayları anlatılmaktadır.

Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Kırım Hanı Mehmet Giray'ın hediye olarak gönderdiği Rus kızına âşık olur. Rus kızı da ilk görüşte genç padişaha ilgi duyar. Bu durum eserde, İstanbul fatihi Sultan Mehmet'in bile fethetmeyi başaramadığı Belgrad'ı fethettiği özellikle vurgulanan Sultan Süleyman'a, olumlu ve yüceltici bakış açısını içeren şu cümlelerle aktarılır:

“Kız, şu soyu sopu belirsiz kız, İstanbul Fatihî'nin düşüremediği Belgrad kalesini tahta çıkar çıkmaz zapt eden bu genç hükümdarı, Osmanlı İmparatorluğu'nun henüz yirmiyedi yaşında bulunan bu yegâne hâkimini derin derin meşgul edecek, oyalayacak ve hatta sağır bırakacak bir değerde miydi?”³⁹⁴

Hürrem adını verdiği kızın saray eğitimine alınmasını isteyen padişah, Belgrad'ın ardından ikinci seferi olan Rodos Adası'na doğru yola çıkar. Eserde, Sultan Süleyman'ın başında olduğu Osmanlı ordusunun Üsküdar'dan ayrılışı olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla anlatılır. Yazarın hamasî bir üslupla destansı unsurları kullanarak çizmeye çalıştığı askerî tablo, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki güçlü askerî varlığı bağlamında son derece dikkat çekicidir:

“İşte Türk gücünün sayısız canlı sahnelerinden biri de ordunun Üsküdar'dan bu çıkışıdır. Buna çıkış demek gerçekten ayıptır, günahdır. Ordu, bir şehirden çıkıp başka bir şehre giden veya bir noktadan kalkıp başka bir noktaya geçen bir askerî küme değildi, başka ve çok başka bir varlık olup ona yürüyen bir tarih, ayaklanmış bir cihan ve yüz bin yıldızlı bir evren demek hiç de mübalağa sayılmazdı. Bu yürüyen tarihin, bu ayaklanan cihanın, bu pırıl pırıl parlayan kâinatın özü Türk, dili Türk'tü. O sebeple yeri ve göğü imrendiriyordu.” (s. 43-44)

Burada doğrudan yazar konuşmaktadır. Ve Türk milletine mensubiyetinden dolayı duyduğu gurur ve heyecanı ifade etmek için ordunun sefere çıkışından yararlanmıştır.

5 ay süren ve yazarın, Osmanlıya/Türklüğe olumlu bakış açısının etkisiyle “*Ancak, Türk kılıcının, taş, mermer ve demir de olsa önüne çıkan her engeli nasıl yerle bir ettiğini*” (s.

³⁹⁴ M. Turhan Tan, *Hürrem Sultan*, 11. b., İstanbul, Oğlak Yayınları, 2011, s. 13. (Alıntılar bu baskıdandır.)

58) ayrıntılı bir şekilde anlattığı kuşatma sonucunda Rodos Adası fethedilir. Eserde Rodos'un fethedilmesi hadisesi de, yine destanî ve efsanevî unsurların kullanılmasıyla Osmanlı ordusuna olumlu bakış açısını yansıtacak bir şekilde aktarılmaktadır:

“Türk gücünün Rodos semalarına astığı bu bayraklar, o yağmurlu havada, Tanrı'nın bile eşini henüz yaratmadığı birer gökkuşağı gibiydi ve şimdi yağmur, Türk gücünün azametini toprağın göğsüne nakşetmek için süzülen tarih satırlarını andırıyordu.” (s. 70)

Muzaffer olarak payitahta dönen Sultan Süleyman'ın Hürrem'le çok yakınlaşması, padişahın hasekisi Mahidevran'ı çileden çıkarır. Kıskançlık krizine giren Mahidevran Hürrem Sultan'ı döver. Bunu duyan padişah Mahidevran'ı odasına hapseder. Bu arada Sultan Süleyman, emekliye ayırdığı Veziriazam Pirî Mehmet Paşa'nın yerine Hasodabaşı İbrahim'i veziriazam yapar. Sadrazamlığın kendi hakkı olduğunu düşünen 2. Vezir Ahmet Paşa ise Mısır'a vali olarak gönderilir. Sultan Süleyman Hürrem Sultan'a olan düşkünlüğünün artması neticesinde sevdiği kadınla nikâhlanmaktan çekinmez. Nikâhtan kısa bir süre sonra padişah, kız kardeşi Hatice Sultan'ı veziriazamlığa getirdiği İbrahim Paşa'yla evlendirir. Eserde olumlu bakış açısıyla “zeki bir genç” (s. 33) olarak nitelenen İbrahim Paşa, düğünün sefasını çok fazla yaşayamaz. Çünkü Mısır'da Ahmet Paşa tarafından körüklenen isyanı bastırmak için Mısır'a gitmek zorunda kalır. İbrahim Paşa'nın Mısır'a gitmesinden sonra padişah da Hürrem Sultan'la Edirne Sarayı'na gider. Fakat yeniçeri ve sipahilerin payitahtta isyana kalkıştıkları duyulunca Sultan Süleyman derhal İstanbul'a döner. İsyanın bastırılıp, sorumluların cezalandırılmasından sonra padişahın verdiği ilk karar Macaristan'a sefer yapılması olur. Mısır'daki isyanı bastıran Veziriazam İbrahim Paşa'nın da dönmesiyle Osmanlı ordusu Macaristan'a doğru yola çıkar. Osmanlı ordusu Petervaradin ve İllök Kalelerini aldıktan sonra Mohaç Ovası'nda karşılarına çıkan Macar ordusunu çok kısa bir sürede mağlup eder. Bu galibiyetin ardından Sultan Süleyman Macaristan'ın başkenti Budin'e girer. Bir süre Budin'de konaklayan padişah, Macaristan'ın tanınan asilzâdelerinden olan Jan Zapolya'yı Macaristan'ın başında bıraktıktan sonra İstanbul'a döner. İstanbul'da çok özlediği Hürrem Sultan ve çocuklarıyla özlem gideren Sultan Süleyman, Macaristan'a kral olarak tayin ettiği Jan Zapolya'nın Avusturya Arşidükü Ferdinand tarafından tehdit edilmesi üzerine Macaristan'a tekrar sefer yapar. Budin'e rahatça giren Sultan Süleyman bu sefer daha da ilerleyerek Viyana önlerine gelir. Yazar, Viyana önlerine gelen Osmanlı ordusu için, eserin başından beri benimsediği olumlu ve yüceltici bakış açısını yine devam ettirir:

“Her piyade bir süvari kudretine, her süvari de bir kartal neşesine kapılmıştı. Yayaların yürüyüşünde atlıların hızı, süvarilerin süzülüşünde kartalların uçuşu seziliyordu. Ayaklar değil, ruhlar yürüyordu. Kalıplar değil, kalpler uçuyordu. Tarihin sınırlarını ezelden aşmış olan Türk gücü, iki yüz

bin çelik heykele sinmiş ve o heykelleri hareketegetirmiş gibiydi. Yer, bu harekete saygı gösterip alçalıyordu. Gökler bu gidişle imrenip kapanmayan bir göz gibi boyuna açılıyordu.” (s. 279)

Osmanlı ordusu Viyana’yı kuşatır fakat yapılan büyük mücadeleye rağmen şehir bir türlü fethedilemez. Kışın da yaklaşması nedeniyle kuşatma sonlandırılır. Sultan Süleyman’ın İstanbul’a dönmesinden sonra Hürrem Sultan, sarayda rakip olarak gördüğü Veziriazam İbrahim Paşa aleyhindeki faaliyetlerine hız verir. Hürrem Sultan’ın bu konudaki baskılarının etkisinde kalan padişah, İran seferinden muzaffer olarak dönen İbrahim Paşa’yı boğdurtarak idam ettirir. Hürrem Sultan, kazandığı bu ilk korkunç zaferden sonra ikinci hedefi olan Haseki Mahidevran’ın oğlu Şehzade Mustafa için de planlarını yapmaya başlar. Hürrem Sultan kendi iktidarını güçlendirecek bu zaferleri kazanırken, Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa da Preveze’de büyük bir Haçlı donanmasına komuta eden Andrea Dorya’yı hezimete uğratar. Eserde “destan” olarak nitelenen Preveze deniz savaşını kazanan Osmanlı donanması ile bu donanmanın başında bulunan Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa’ya son derece olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar bu yaklaşımı ortaya koyarken, eserin genelinde yaptığı gibi yine destanî ve efsanevî unsurları devreye sokar. İnsanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş olan bu zafer öyle büyük ve etkileyicidir ki, tabiat bile daha önce, Osmanlı’nın/Türklerin başarısına benzer bir başarıya şahit olmamıştır:

“Preveze destanı?.. Bu, göklerin rüzgârlar ağzıyla mırıldandıkları mağrur neşidelere, dalgalardan yapılmış korkunç mızralara karşılık vermeye alışkın olan denizlerin bugüne kadar eşini dinlemedikleri bir büyüklük kasidesidir.

(...)

Çünkü tarihin kaydettiği bütün deniz savaşlarında bir veya iki millet karşı karşıya gelmiş, boğuşmuş, galip ve mağlup olmuşlardır. Preveze’de Avrupa’nın bütün denizci milletleri birleşmişler ve Barbaros’a karşı cephe almışlardı. Demek ki bir düzine millet bir yanda ve Türkler bir yanda bulunuyordu. Ondan dolayıdır ki Preveze deniz savaşına sadece büyük bir deniz savaşı denemez. Onda iki âlemin, iki cihanın, gökle yerin, haçla hilâlin çarpıştığı görülüyor. Türkler göğü ve hilâli, berikiler haçı ve yeri temsil ediyorlardı. Bu azametli sahnenin başında da Barbaros’la Andrea Doria vardı.” (s. 422-423)

Preveze zaferinin sevinçli haberini Sultan Süleyman’ın biricik kızı Mihrimah Sultan’ın Diyarbakır Valisi olan Rüstem Paşa’yla evlenmesi takip eder. Hürrem Sultan, kızıyla evlendirdiği Rüstem Paşa’yı büyük uğraşlardan sonra payitahta vezir olarak getirtmeyi başarır. Eserde Rüstem Paşa’ya olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar, idareciliğinde resmî olarak harç tarifesini başlatan Rüstem Paşa’nın aslında Osmanlı devletini batıran rüşvetçiliğin temelini attığını ifade eder ve “*Ondan dolayı Rüstem, kötü bir yeniliğin gafil kurucusu sıfatıyla tarihten sitem görmeye hak kazanmıştır.*” (s. 539) diyerek eleştirilerine son noktayı koyar.

Sonrasında Hürrem Sultan ve Vezir Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa aleyhinde ortaklaşa çalışmaya başlarlar. Ayas, Lütfi ve Hadım Süleyman Paşa'ların ardından veziriazam koltuğuna oturan Rüstem Paşa sonunda padişahı etkilemeyi başarır. Ve ordu İran üzerine sefere çıkmışken babasını ziyarete gelen Şehzade Mustafa, Sultan Süleyman'ın emriyle idam edilir. Hürrem Sultan da böylece kendi oğullarına taht yolunu açmanın sevincini yaşar. Ancak Sultan Süleyman'ın küçük oğlu Şehzade Cihangir, Şehzade Mustafa'nın haksız yere öldürüldüğü düşüncesine daha fazla dayanamaz ve hastalanarak ölür. Oğlunun ölümünden kısa bir süre sonra hastalanan Hürrem Sultan da vefat eder. Karısının ölümüyle sarsılan Sultan Süleyman, oğulları Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid'in taht için birbirlerine cephe aldıklarını duyunca ikinci defa yıkılır. Bu noktada yazarın, Şehzade Bayezid'e kişilik ve sahip olduğu meziyetler bakımından olumlu; Şehzade Selim'e ise zayıf karakteri yönünden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir:

“Bayezid, yüz ve boy bos bakımından babasına benzediği gibi şiir kabiliyeti, silahşorluk kudreti, çeviklik ve atılganlık bakımından da beğenilecek bir kıratıydı. Selim ise sarhoştı, gevşekti, sefihti. Hürrem bundan dolayı küçük oğlunun veliht ilan olunmasını istiyordu.” (s. 525-526)

Kendi sağlığında oğullarının taht mücadelesine girişmesine çok öfkelenen padişah, yaptırdığı tahkikat sonucunda suçlu bulduğu Şehzade Bayezid ve oğullarının idam edilmesini emreder. Bu karar üzerine İran'a giderek Şah Tahmasb'a sığınan Şehzade Bayezid ve oğulları idam edilir.

Eserdeki vaka zamanı 1522-1561 yılları arasındadır. Romanın bu zaman aralığında oluşturulan kurgusu içerisinde yer verilen hadiselerden Rodos Adası'nın fethi, Mohaç meydan savaşı/zaferi, Budin'in fethi, I. Viyana kuşatması ile Preveze deniz savaşı/zaferi tarihi kronolojiye uygun bir şekilde esere yerleştirilmiştir.³⁹⁵ Eserin geniş yelpazeli şahıs kadrosu, belli işleve sahip karakterler göz önünde bulundurulursa tamamıyla tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetlerden müteşekkildir. Bunlardan 10. Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Şehzadeler Mustafa, Bayezid, Selim, Cihangir; Veziriazamlar Pirî Mehmet Paşa, İbrahim Paşa, Ahmet Paşa, Lütfî Paşa, Hadım Süleyman Paşa, Rüstem Paşa, Ayas Paşa; Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa, Bosna Beyi Hüsrev Bey, Mısır Valisi Ahmet Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Lala Mustafa Paşa, Başdefterdar İskender Çelebi, Semendire Beyi Bali Bey, Hafsa Sultan, Mahidevran Sultan, Hürrem Sultan, Hatice Sultan, Rodos şövalyelerinin başı üstâd-ı âzam Villiers de L'isle-Adam, Macar Kralı Lui, Macar asilzâdesi Jan Zapolya, Alman İmparatoru Şarlken ve Avusturya Arşidükü Ferdinand dikkat çekici olanlarıdır. Hadiselerin

³⁹⁵Uzunçarşılı,a.g.e., s. 315/324-325/326/329-330/377-378.

geçtiği mekânlar coğrafi gerçekliği olan ve Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın ortalarında hem Batıya hem de Doğuya doğru yapmış olduğu fetih hareketlerini gösteren yerlerden oluşmaktadır. Eserde bu mekânlardan payitaht İstanbul, Rodos Adası, Budin, Viyana, Tebriz, Bağdat, Nahçıvan, Erivan ve Karabağ ön planda gelmektedir.

Eserde genel itibariyle 16. yüzyılın Osmanlı Devleti'ne belli unsurlar vasıta kılınarak olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar bu bakış açısını, Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman ile Kaptan-ı deryâ Barbaros Hayrettin Paşa'ya idarî ve askerî yönden; Veziriazam İbrahim Paşa ve Şehzade Bayezid'e de sahip oldukları meziyetler bakımından ortaya koymaktadır. Bunların dışında eserde, halkın “*parlak bir gelecek vaat eden güzelliğine, mert durumuna tutkun olarak şevkle alkışladığı*” (s. 329) Şehzade Mustafa'ya kişiliği açısından ve “*yarı küreyi kaplayan Türk gücünün sanatkârlıkâleminde de parmak ısırtacak eserler yaratmaya kadir olduğunu ispat eden hünerver*”i (s. 480) olan Mimar Sinan'a da sanatının yüksek seviyesi sebebiyle olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Tarihî kaynaklarda bu şahsiyetlerle ilgili verilen bilgilere bakıldığında yazarın bakış açısının genel itibariyle isabetli olduğu görülmektedir.³⁹⁶ M. Turhan Tan eserinin ilerleyen kısımlarında, şahsiyetler vasıtasıyla yansıtmaya çalıştığı bakış açısını daha da genelleştirerek, Osmanlı Devleti'nin kara ordusu ile donanmasını da hem sahip olunan askerî güç hem de ulaşılan teknik kapasite bakımından olumlu bir şekilde değerlendirmeye çalışır.

16. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne genel olarak olumlu yaklaşıldığı görülen *Hürrem Sultan* adlı eserde, bu yaklaşıma oranla daha az yer kapladığını söyleyebileceğimiz, olumsuz bakış açısıyla ele alınan bazı şahsiyetler de bulunmaktadır. Bunların başında Rüstem Paşa, Hürrem Sultan ve Şehzade Selim gelmektedir. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde, yazarın, romanda bu şahsiyetlerle ilgili temas ettiği noktalarda da isabetli davrandığı görülmektedir.³⁹⁷ Ancak bu durum, yazarın eser bağlamındaki olumlu tavrını etkileyecek boyutlarda gözükmemektedir. Zira M. Turhan Tan olumlu bakış açısı çerçevesinde, bazı tarihçilerin Sultan Süleyman'ı tahlil ederken zayıf yönlerini öne çıkarmaya gayret ettiklerini fakat 16. yüzyıla damga vuran bu padişahın bilhassa “Nizamseverliği”yle

³⁹⁶ Şahsiyetlerin metindeki sıralamasına uygun sayfa sıralamasıyla verilen geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 418-419/370-379/356/405/401/646.

³⁹⁷ Şahsiyetlerin metindeki sıralamasına uygun sayfa ve kaynak sıralamasıyla verilen geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 550/357. / İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. III., Ankara, TTKB, 1988, s. 40.

Osmanlı Devleti'ne büyük bir katkıda bulunduğunu vurgular.³⁹⁸ Bununla da yetinmeyen yazar, Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldaki varlığını Türklerin tarihi süreciyle ilişkilendirir ve Osmanlının fetih politikasını hangi esaslar üzerine oturttuğunu anlatır. Bunu yaparken de Osmanlı Türklerinin tarih boyunca peşinden koştuğu büyük ideali estetik ve hamasî bir tutumla son derece olumlu bir bakış açısıyla ortaya koyar:

“Tarihten önce ve sonraları bütün küreyi adım adım dolaşan Türkler'in izlerine yüz sürmek ve bu izlerden yepyeni bir tarih çıkarmak ülküsü arasında Budin [Budapeşte], Beç [Viyana] ve Kızilelma [Roma] bütün gönülleri heyecana veren bir mihraktı. On dördüncü asrın ortalarında o ülküyü kılavuz edinerek Anadolu'dan Avrupa yakasına geçen Türkler Kosova'da, Niğbolu'da, Varna'da yetmiş iki milletin el ele verip düzdükleri muazzam orduları bozarken, bütün Balkanlar'ı avuçları içine alırken hep Budin'i, Beç'i ve Kızilelma'yu ele geçirmek isteğinden güç almıştı. Budin, Macaristan demektir ve orası Atilla'dan Türkler'e miras kalan bir ülkeydi ve oraya varmakla Asya güneşine yeni birdoğum noktası temin edilmiş olacaktı. Kızilelma'ysa Türk üstünlüğüne mukadder olan son şahika, son zirve ve son miraç merhalesiydi.” (s. 228-229)

M. Turhan Tan'ın olumlu bakış açısı çerçevesinde ortaya koymaya çalıştığı bu tarihî perspektifte de tutarlılık söz konusudur. Nitekim Altan Deliorman, Türklerin “Cihan Hâkimiyeti Ülküsü”nü açıklarken değindiği “Kızilelma Ülküsü”ne dair şunları ifade etmektedir:

“İstanbul'un fethiyle Konstantiniyye Kızilelması'nın gerçekleşmesinden sonra da bu kez Eski Roma ve Rim-Papa Kızilelması ortaya çıkmıştır. Papalık, Hristiyanlığın merkezi ve ruhanî bir makamdır. O hâlde oranın da fethedilmesi lazımdır. Fatih Sultan Mehmet buna büyük ölçüde yaklaşmışken onun ölümü veya öldürülmesi yüzünden tahakkuk edememiş, fakat yeni hedefler ortaya çıkmıştır. Bu sefer Beç Kızilelması denilen Viyana... Kanuni'nin 1529 Viyana Seferi bu amaca yönelmiş ise de şehir o tarihte fethedilememiştir. Ama 1683'e kadar hayâlde, hedefte hep Viyana olmuştur.”³⁹⁹

Yazar, diğer bazı tarihi romanlarında olduğu gibi bu eserinde de, ifade ettiğimiz tarihi perspektifi başarılı bir şekilde oluşturabilmek ve ortaya koyduğu kurmaca yapının ikna ediciliğini arttırabilmek için pek çok yerli/yabancı tarihi kaynaktan yararlanmıştı. Eserdeki dipnotlardan rahatlıkla tespit edilebilen bu kaynaklardan bazıları şunlardır: Hammer Tarihi, Ahmet Rasim-Osmanlı Tarihi, Solakzâde Tarihi, Peçevî Tarihi, Celâlzâde Tarihi, Feridun-Münşeât, Ruznâme-i Süleymanî, Esfar-ı Bahriyye, Âli Tarihi, Osmanzâde Taib-Hadikatülüzera, Hayrullah Efendi Tarihi, Ahmet Refik-Kadınlar Saltanatı ve İtalyan tarihçi Spandochino.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu tarafından yazılan ve ilk kez 1928 yılında yayımlanan *Deli Deryalı* adlı eserde, Kanuni Sultan Süleyman döneminin Veziriazamlarından

³⁹⁸ Tan, a.g.e., s. 374.

³⁹⁹ Altan Deliorman, *Tarih Boyunca Türkçülük*, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2010, s. 18-19.

İbrahim Paşa ile yine aynı dönemin meşhur Kaptan-ı deryası Barbaros Hayrettin Paşa ve padişahın hasekisi Hürrem Sultan arasında yaşanan entrika dolu maceralar anlatılmaktadır.

Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın dostu ve Osmanlı Devleti'nin Veziriazamı İbrahim Paşa'nın yakın adamı Hüsrev Ağa vahşi bir şekilde öldürülüp Ayasofya Camii'nin mihrabına bırakılır. Cesedin üzerinden veziriazama tehditler içeren bir mektup çıkar. İbrahim Paşa, o sıralarda İran seferinden dönmüş olan padişaha devamlı tehdit edildiğini anlatır. Bu tehditleri de Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa'nın savurduğunu söyleyerek cezalandırılmasını ister. Ancak padişah kararsız kalır çünkü sultanın hasekisi Hürrem Sultan da İbrahim Paşa'yı devamlı kendisine kötölemektedir. Eserde Veziriazam İbrahim Paşa'ya son derece olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar bu bakış açısını oluştururken İbrahim Paşa için “gaddar”, “canavar”, “hinoğlu hin”, “muhteris”, “kahhar”, “mağrur”, “şımarık”, “Pargalı esir”, “köpek” gibi pek çok olumsuz sıfat kullanmaktadır.

İbrahim Paşa'yı rakibi olarak gören Hürrem Sultan, roman kurgusu içinde aslında büyük bir aşkla bağlı olduğu hünkâra da sadık değildir. Hürrem Sultan saraydaki odasının dışında saklı bir oda yaptırmış ve gizli bir geçitle geçilen bu odada pek çok erkekle birlikte olmuştur.⁴⁰⁰ Cellât olarak kullandığı has adamı Hüseyin de Hürrem Sultan'ın birlikte olduğu erkekleri ortadan kaldırmaktadır. Sarayda bu türlü gizli ve tehlikeli işler tertiplenirken Osmanlı donanması seferden döner. Donanmanın boğaza girişi esnasında Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa ile Veziriazam İbrahim Paşa arasındaki gerginlik had safhaya ulaşır. Barbaros Hayrettin Paşa, “Pargalı bir Rum” olarak nitelediği veziriazamın kendisini bir gemiyle karşılaşmasına kızmıştır. Sultan Süleyman, Barbaros'un veziriazama olan tavrına kızar ancak donanmayla getirilen ganimetler padişahı yumuşatır. Eserde hem karada hem de denizde muzaffer olan ve kazanılan savaşlardan sonra pek çok ganimetin payitahta gelmesini sağlayan Kanuni Sultan Süleyman'a, dikkat çekici bir üslupla olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Zira yazar “hodgâm” (bencil, egoist), “hotpesent” (kendini beğenen) gibi kelimelerle nitelediği Sultan Süleyman'ın zaferlerini anlatırken bile kısmen ironik kısmen de eleştirel bir tavır kullanarak yapılan seferleri, sadırları “tâlân” ve “istilâ” kelimeleriyle nitelemekten çekinmez:

⁴⁰⁰ Hürrem Sultan ile ilgili tarihî verilerle örtüşmeyen böylesine gerçek dışı yorumlar özellikle Batılı yazarlar tarafından yazılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Emel Kefeli, “Haremdeki Hayatlar: Tutkulu Bir Aşkın Hikâyeleri”, (ed.) Alev Sınar Uğurlu, Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri /Zeynep Kerman'a Armağan, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2013, s. 141-151.

“Zaferlerinden mağrurdu.

Sulh isteyen Şah Tahmasp’ın sulh dilenen elçilerini; kapısından kovan bir sonradan görmüş serseri gibi hodgâm ve hotpesent süpürgelemişti. Günden güne inkişaf eden bir istilâ savletinin hâkim ve fermanberi, bir İskender-i asr addediyordu kendini.

Zaferden sonra tâlân edilen yabancı hazinelerden etrafına avuç avuç serpmeyi ihmal etmemişti.

(...)

Sanki yeniçeri palalarının, sanki sipahi mızraklarının delik deşik ettiği mağlûp göğüslerden cebir ile, kahr ile gasp ve tâlân edilmiş şu sayısı meçhul servet; Süleyman Han’ın lütuf ve kereminden İstanbul hemşehrilerine mev’ut bir atıyye ve ihsan imiş gibi, başkent, çılgın bir neşe ve sevinç içinde sarhoş ve mest olmuştu.”⁴⁰¹

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu iradesinin zayıf olduğu, devleti yönetmede zaafiyet gösterdiğini iddia ederek Kanuni Sultan Süleyman’a olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşır. Yazar özellikle Hürem Sultan ile Veziriazam İbrahim Paşa’nın padişah üzerindeki etkisini vurgulayarak bu bağlamdaki olumsuz yaklaşımını şu cümlelerle ortaya koyar:

“Sanki Kanunî Süleyman devletli bir vezir, sanki İbrahim Paşa şevketli bir hükümdar idi.” (s. 57)

“Osmanlı hudutları dâhilinde, İbrahim Paşa ne derse o oluyordu.

Kanunî Süleyman’ın bariz bir hüviyeti kalmamıştı artık.

Vezirin şahsiyetinde erimişti Kanunî Sultan Süleyman...” (s. 63)

“Süleyman, hemen şu güzel ve misilsiz vücudu kolları üzerine almış, fakat şu güzel vücutlu ve pür şehvet kadın kendini bezl ederken Kanunî’yi pençeleri arasında iradesiz bir kuklaya çevirmek yolunu bulmuştu.

İşte o dakikadan beri Osmanlı İmparatorluğunda yeni bir hüviyet, gayri mer’î, fakat eserleri meydanda bir iktidar baş göstermişti:

Hürrem Sultan!” (s. 184)

Sultan Süleyman seferden dönüp huzuruna gelen Barbaros Hayrettin Paşa’yı saygı ve hürmetle karşılar. Eserde Osmanlı devletine dair olumlu bakış açısıyla yansıtılan hemen hemen tek unsur Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa ve onun komuta ettiği Osmanlı donanmasıdır. Yazar, donanmanın payitahta girişini anlatırken söz konusu yaklaşımını şöyle ortaya koyar:

“ Oh!..

⁴⁰¹ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Deli Deryalı*, 2. b., İstanbul, Ak Kitabevi, 1971, s. 55-56. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Muzaffer Türk donanmasına kumanda eden amiralin zafer alayı, cidden görülecek şeydi.

Açık denizleri fermanına ram eden çelikten irade; bütün azamet ve ihtişamıyla, bu alayda canlanmıştı.

Barbaros Hayrettin Türk donanmasının başında harikalar yaratan bir hüviyetti.

Bu, yeryüzünde inkâr edilemez hakikatlerdendi.” (s. 298)

Padişahla görüşen Barbaros Hayrettin Paşa'nın denize açılmasından sonra Hürrem Sultan, İbrahim Paşa aleyhindeki konuşmalarına devam eder. Ve sonunda Sultan Süleyman çok sevdiği veziriazamını idam ettirir. İbrahim Paşa'nın idam edilmesine Barbaros Hayrettin Paşa çok sevinir. Çünkü yaptığı haksızlıklar ve kendisini küçük görmesi nedeniyle İbrahim Paşa'dan nefret etmektedir. Bu nefretin etkisiyle de Barbaros, Mehmet Reis'le Salih Reis'i İstanbul'da gizlice görevlendirmiş ve Veziriazam İbrahim Paşa'yı tehdit ederek korkutmalarını istemiştir. Veziriazamın idamından belli bir süre sonra Osmanlı donanmasından zafer haberleri gelir. Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa, Andrea Dorya'nın başında bulunduğu büyük haçlı donanmasını Preveze'de yenilgiye uğratır.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, eserinde, Osmanlı Devleti'yle ilgili olarak ağırlıklı olan olumsuz bakış açısını sadece şahsiyetler üzerinden ortaya koymaz ve malum yaklaşımını daha da genişleterek kurum ile sistem temelli bazı eleştiriler yapar. Buna göre yazarın ilk olumsuz eleştirdiği sistem, devletin hukuk yapısıdır. Hukuk'un her yerde, herkese adil ve eşit uygulanmadığını savunur. Bu noktada Nizamettin Nazif sözü fuhuşa getirir ve fuhuşu halk yaptığında farklı bir muamelenin uygulandığını söyleyerek, cezaların en şiddetli bir şekilde uygulandığını ifade eder. Ancak yazara göre Osmanlı sarayında zina ve fuhuş farklı bir kılıfa büründürülerek sanki normal bir uygulamaymış gibi gösterilmektedir. Üstelik halife, şehzade ve vezir saraylarında gerçekleşen ve gayet doğal bir hakmış gibi görülen bu uygulamalar herhangi bir cezayı da gerektirmemektedir. İşte eserde, yazarın hukuk sistemindeki çifte standart olarak gösterdiği durum son derece açık bir şekilde ve yazarın, devletin adalet sistemine olan olumsuz bakış açısını güçlü bir şekilde yansıtabilecek biçimde şöyle aktarılmaktadır:

“Osmanlı İmparatorluğu hudutları dâhilinde fuhuş, açıkta olsun, gizli kapalı olsun, sureti kat'iyede yasaktı.

Erkek ile kadın (bermucibi şer'i şerif!) toprağa gömülür ve recmolunurdu.

Halife ve şehzade saraylarını, veziriâzam saraylarını ağız ağıza dolduran odalıklar, cariyeler, esireler, halifelerle şehzadelerin, vezirlerle zengin şehirlilerin zina ihtiyaçlarını temin ederken; payitahtın müdebdep salonları baştan başa birer fuhuş ve zina menbai, birer hususî kerhane iken,

İslâm dininin sarıklı yobazları, fakirliğin kaldırımlar üzerine fırlatıp attığı biçarelere karşı çok gaddardı.” (s. 45)

Bu noktada yazarın, hem Kanuni Sultan Süleyman hem de Hürrem Sultan aracılığıyla Osmanlı Devleti’ne, Osmanlı Devleti vasıtasıyla da İslâm dinine karşı tavır aldığı; kendi şahsi olumsuz düşüncelerini Osmanlı Devleti’nin en güçlü hükümdarına ve devrine yüklemeyi amaçladığı açık bir şekilde söylenebilir.

Ayrıca yazar halkın güvenliğini sağlamakla görevli olan yeniçeri ve karakullukçu⁴⁰² gibi devlete bağlı görevlilerin yozlaşmışlığına da dikkati çeker. Eserde, asayiş sağlamaya yetkili olan bu makamların adeta bir haraç ve rüşvet elde etme mekanizması haline getirildiğinin altı kalın çizgilerle çizilir. Nizamettin Nazif, bu bağlamdaki olumsuz bakış açısını şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

“Çünkü bütün bu hürmetli ağalar, o zavalluların sırtından muazzam menfaatler elde ederlerdi.

Her karakullukçu, her yeniçeri zorbası, muntakası dâhilindeki fahişelerin bir nevi değnekçi başısı halinde idi.

Her kadın hüsnüne, işve ve cazibesine göre ağalar tarafından haraca bağlanmıştı.

Kazansın kazanmasın bu haracı her akşam gün batarken ağaların eline teslim mecburiyetinde idi bu kadınlar..” (s. 46)

Eserin vaka zamanı 1523-1538 yılları arasındadır. Ancak yazar, Veziriazam İbrahim Paşa’nın yakın adamı Hüsrev Ağa’nın öldürüldüğü tarih olarak 1543 yılını zikreder (s. 56). Bu bilginin yanlışlıkla vakanın içerisine yerleştirilmiş olduğunu görmekteyiz. Çünkü tarihî kaynaklara göre İbrahim Paşa’nın veziriazam olduğu yıl 1523, katledildiği tarih ise 1536’dır. Eserin sonunda gerçekleşen Preveze Deniz Savaşı’nın tarihi ise 1538 yılıdır.⁴⁰³ Dolayısıyla vakalara bağlı olarak elde edilen bu tarihi bilgilere bakıldığında 1543 yılı bilgisinin eserin vaka zamanına, kronolojik dokusuna ve olayların yapısına oturmadığını, başka bir deyişle anakronik bir nitelikte olduğunu belirtmemiz gereklidir. Olay zinciri içerisinde yer verilen en önemli askerî ve tarihî hadise olan Preveze Deniz Zaferine ise tarihî kronolojiye uygun bir şekilde eserde yer verilmiştir. Çok kalabalık olmayan şahıs kadrosunun işlevsel olan bütün karakterleri, tarihi gerçekliği haiz olan şahsiyetlerdir. Vakaların gelişimi çerçevesinde bunların en dikkat çekenleri arasında ise Padişah Kanuni Sultan Süleyman, Fransa Kralı I. Fransuva, Veziriazam İbrahim Paşa, Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa, Haseki Hürrem

⁴⁰² “Yeniçeri koşularında ayak hizmetlerini yapan, inzibat noktalarında bulunup asayiş ve güvenliği sağlayan, çorbacıların emir çavuşluğunu yapan görevliler. Her koşuşta bir ila dört arasında karakullukçubulunurdu. Hepsinin amiri başkarakullukçu idi.” Bkz. Yılmaz, a.g.e., s. 320.

⁴⁰³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. II., Ankara, TTKB, 1988, s. 318/358-376.

Sultan, Rüstem Paşa, Ayas Paşa ve Lütü Paşa bulunmaktadır. Eserdeki temel mekân Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'dur. Vakaların gerçekleştiği dar mekânlar olarak ise Topkapı Sarayı ile İbrahim Paşa Sarayı ön planda gelmektedir.

Eserde Osmanlı devletinin Veziriazamlarından İbrahim Paşa'ya bilhassa kişilik ve karakter özellikleri bakımından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Nizamettin Nazif'in İbrahim Paşa için kullanmış olduğu bazı aşırı olumsuz nitelermeler dışarıda bırakılırsa, veziriazamın genel itibariyle romanda zikredilen özellikleri taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Âlî tarihine de dayanarak İbrahim Paşa'nın hırsından ve şımarıklığından kaynaklanan bir takım yolsuzluklar içerisinde bulunduğunu, padişah tarafından kendisine gösterilen geniş selahiyeti suistimal ettiğini, hatta bizzat Sultan Süleyman'ın Ayas Paşa'ya İbrahim Paşa'nın kendi saltanatına kastettiğini, din ve devlet düşmanı olduğunu söylediğini tespit etmektedir.⁴⁰⁴ Yazar Osmanlı devletinin en güçlü döneminin padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'a da gerektiğinde irade gösterememesi, Hürrem Sultan ve Veziriazam İbrahim Paşa'nın etkisiyle muktedir olamaması bakımından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu hususta yazarın, kurguyu temel alan bir edebî eser yazmanın vermiş olduğu rahatlıkla ifadelerinde ve değerlendirmelerinde mübalağada bulunduğunu ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Ancak bu durum, eserde Sultan Süleyman için ortaya konulan bakış açısının ve altı çizilen durumun tamamen gerçek dışı olduğunu da göstermez. Nitekim İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sultan Süleyman'ın 1529 Mart'ında vermiş olduğu seraskerlik beratıyla İbrahim Paşa'nın her şeye muktedir olduğunu açıkça bildirdiğini, Hürrem Sultan'ın da güzelliği ve padişahın olan üç çocuk annesi (Mehmet, Selim ve Bayezid) olması hasebiyle Sultan Süleyman'ın iyice sevgisini kazandığını zikretmektedir.⁴⁰⁵

Nizamettin Nazif'in Osmanlı devletine dair ortaya koyduğu genel olumsuz yaklaşımın içerisinde olumlu bakış açısıyla yaklaşılmış olan tek unsur Osmanlı donanması ve bu donanmanın başındaki Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa'dır. Bu bakış açısı öylesine güçlüdür ki yazar, oluşturduğu fiktif yapıda Barbaros Hayrettin Paşa'nın devletin veziriazamını kasten ve planlı bir şekilde tehdit etmesini, bu şekilde sarayın entrika dolu işleyişi içerisinde yer almasını hiç eleştirmez. Yazar için entrika söz konusu olduğunda sadece iki isim ön plana çıkmaktadır: Veziriazam İbrahim Paşa ve Haseki Hürrem Sultan. Bununla birlikte eserde gerek Osmanlı donanması gerekse de Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa

⁴⁰⁴Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 357-358.

⁴⁰⁵ Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 357

için yansıtılan olumlu bakış açısının isabetli olduğunu da ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, Osmanlı devletinin 16. yüzyıldaki denizcilik faaliyetlerini anlatırken yapmış olduğu şu tespitler bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“...Sultan Süleyman, Akdeniz’de İspanyollarla daimî surette mücadele halinde bulunan ve müstakil Cezayir beyi olan Barbaros Hayrettin’i devlet hizmetine çağırdı ve gelir gelmez onu donanmaya umum kumandan yaptı; Hayrettin Paşa’ya ait Cezayir beyliğini yine ona verdi. Tersaneyi yeni tesisat ve ilâvelerle genişletti. Bu suretle bu büyük denizci Osmanlı devleti hizmetine girdikten ve bir takım muvaffakiyetlerden sonra İspanyolların meşhur denizcisi ve Akdeniz hâkimi Andrea Dorya’ya, Preveze’de vurduğu darbe ile dehasını gösterdi; Osmanlı devleti bu suretle karadaki hâkimiyetine ilâveten deniz hâkimiyetini de elde etti.”⁴⁰⁶

Ragıp Şevki Yeşim’in kaleme aldığı, ilk baskısı 1964 yılında yapılan *Beyaz Atlı Sipahi* adlı eserde 10. Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman’ın başında olduğu Osmanlı ordusunun Macaristan’a yapmış olduğu sefer ile bu sefer sürecinde büyük yararlılıklar gösteren Sipahi Cem’in başından geçen maceralar anlatılmaktadır.

Osmanlı ordusu Veziriazam İbrahim Paşa komutasında Balkanlar’a doğru sefere çıkar. Bu arada Türk akıncıları da boş durmamakta, yaptıkları akınlarla ordunun gücüne güç katmaktadırlar. Eserde bu durum Osmanlı ordusunun önemli bir gücünü oluşturan akıncılara, belli başlı benzetmeler de kullanılarak olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla şöyle ifade edilmektedir:

“Türk akıncıları artık tamamen görünüyordu. Dolu dizgin geliyorlar ve yavaş yavaş iki koldan yayılarak kaleyi çevirmeye başlıyorlardı. Kılıçları ellerinde gökyüzüne doğru uzanmıştı. Mızrakları, dalları kesilmiş ağaçlarla dolu bir orman halinde sallanıyordu. Nal sesleri arasında gök gürültüsünü andıran bir uğultu, karışık ve korkunç bir haykırış duyuluyordu:

— Ur ha! Ur bre ha!”⁴⁰⁷

Bu akınlar sırasında fethedilen yerlerden biri de Dalmaçya’da bulunan Skuza Kalesi’dir. Kaleyi fetheden akıncıların başında Sipahi Cem bulunmaktadır. Yayçe Kalesi’nin alınamaması nedeniyle akıncı grubundan ayrılan Sipahi Cem, Osmanlı ordusunun karargâh kurduğu yere gider. Karargâhta veziriazam ile görüşen Cem, orduyla birlikte hareket eder ve Petervaradin şehrinin zaptedilmesinde rol oynar. Bu şehrin fethedilmesinden önce Sipahi Cem vazifesi gereği Petervaradin şehrinin Kumandanı Tomori’nin konağına gider. Bu konakta Tomori ve karısı Anna, Cem’i saygıyla karşılarlar. Eserde, Sipahi Cem’in gerek Kumandan Tomori gerekse de Anna ile olan diyalogları Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman’a

⁴⁰⁶ Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 576-577.

⁴⁰⁷ Ragıp Şevki Yeşim, *Beyaz Atlı Sipahi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1964, s. 7. (Alıntılar bu baskıdandır.)

olumlu ve yüceltici bakış açısının yansıtıldığı kısımlar olarak dikkati çekmektedir. Bu bakış açısı özellikle Sipahi Cem'in ağzından şöyle ortaya konulmaktadır:

“ T — Muvaffak olabilecek midir dersiniz?

C — Zannederim.

— Ya birinci Fransuva... Ya Şarlken... Bu iki büyük kuvvetten korkmaz mı sanırsınız?

— Ben Türk hakanını gördüm kumandan... O öyle bir adam ki, vücudu, iradesi, kuvveti ve kudretiyle tıpkı Salâhaddini Eyyubî'ye benziyor.

Cem, masaya doğru hafifçe eğilerek mırıldandı:

— Yanlış söyledim. Salâhaddini Eyyubî, Sultan Süleyman'a benziyor.” (s. 62)

“C — Müslüman doğan herkes onunla iftihar ediyor Madam. Yuvarlak bir çift elâ gözü var. Kaşları açık ve burnu doğan burnu gibi muhteşem. Müslümanların büyükleri bu çeşit burunların uzağı görürlüğe, akıllılığa bir alâmet olduğunu söylüyorlar. Geniş ve güzel omuzları üstünde oturan başı daima dimdik duruyor. Güldüğü zaman az seyrek ve güzel bir dizi dişi meydana çıkıyor. Yürürken bir erkek gibi, heybetli ve düzgün adımlar atıyor.”⁴⁰⁸ (s. 63)

Petervaradin şehrinin alınmasından sonra Padişah Kanuni Sultan Süleyman da orduya katılır ve onun kumandasındaki ordu Osek şehrini fetheder. Bu fetih öncesinde askerlerinin önünde yer alan Kanuni Sultan Süleyman'ı yazar, olumlu yaklaşımını sezdirecek şekilde şöyle tasvir eder:

“Kanuni Süleyman üzerinde parlak bir zırh, başına da üç sorguçlu bir kavuk geçirmişti. Yüzü güzel ve heybetli idi. Büyük ve muhteşem bir tahta oturmuş, etrafında da ordunun bütün kumandanları yer almışlardı.” (s. 122)

Bu savaşlarda büyük övgüler alan Sipahi Cem ise, Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkar ve padişah tarafından iltifat görür. Sonrasında Budin şehrine doğru yol alan Osmanlı ordusunun önüne Mohaç Ovası'nda Macar ordusu çıkar. İki ordu arasında müthiş bir mücadele başlar. Bu mücadelenin sonunda Osmanlı ordusu büyük bir zafer elde eder. Eserde Osmanlı ordusunun kuvveti ile Macar ordusunun uğradığı bozgun, yazarın Osmanlıya askeri üstünlük yönünden olan olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla şöyle ortaya konulmaktadır:

“Büyük bir dehşetle yağan toplar ve Türk pazısının kullandığı kılıçlar Macarları karmakarışık, perişan bir halde ve dehşet içinde dağıttı. Bozgun müthiş oluyordu. Türk atlıları durmadan at koşturuyor, kaçan bu korkak insan sürülerini kaçmak alçaklığından kurtararak yere seriyorlardı.” (s. 131)

Macar Kralı Lui ise kaçarken saplandığı bataklıkta ölür. Mohaç'ta Macarları büyük bir hezimeye uğratan Osmanlı ordusu Budin şehrine girerken hiç zorlanmaz. Budin kral sarayında

⁴⁰⁸ Ragıp Şevki Yeşim, Kanuni Sultan Süleyman'ın bu tasvirini Peçevî tarihinden aldığı düşünmüş olduğu bir dipnotla belirtmiştir. Bkz. Yeşim, a.g.e., s. 63.

belli bir süre kalan Kanuni Sultan Süleyman, fetihlerin yeterli olduğunu söyleyip dönüş emrini verir. Ancak ordu dönerken de fetih yapmaktan geri durmaz ve Peç şehri de alındıktan sonra Belgrad üzerinden payitahta varılır. Osmanlı ordusunun Peç şehrini alması da eserde yine olumlu bakış açısıyla şöyle anlatılmaktadır:

“Artık gelen fırtınanın önünde durulmasına imkân yoktu. Bu atlılar bir kasırga gibi esiyorlardı, binlercesi bir arada, gökyüzüne doğru yükselmiş mızrakları ve ok gibi giden atlarıyla tufan suları gibi akıp geliyorlar ve önlerine çıkan her şeyi silip süpürüyorlardı.” (s. 213)

Bu mücadelelerde büyük rol oynayan, Sultan Süleyman’ın mahiyetinde kendisine yer bulan Sipahi Cem, akınlar sırasında tanıştığı ve âşık olduğu iki kadının, yaşanan süreçte çeşitli vesileler neticesinde vefat etmesinden dolayı oldukça üzgündür. Ancak kendisine yadigâr kalan oğlunun ve kazanılan zaferlerin huzuruyla o da payitahtın yolunu tutmuştur.

Eserin vaka zamanı 1525-1526 yıllarıdır. Vaka zincirinde bu zaman diliminde gerçekleşen Petervaradin (Petro Varadin/Petervardayn), Budin şehirlerinin alınması (1526), Osek (Ösek) Kalesi’nin fethi (1526) ve Mohaç Meydan Savaşı’nın kazanılması (1526) hadiseleri, esere tarihi kronolojiye uygun olarak yerleştirilmiştir.⁴⁰⁹ Eserde yer alan şahıslardan büyük çoğunluğu tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetlerdir. Bunların ön planda gelenleri arasında Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Macar Kralı II. Lui (Layoş), Veziriazam İbrahim Paşa, Semendire Sancak Beyi Bâli Bey (Yahya Paşa-zâde), Bosna Beyi Hüsrev Bey, Mihaloğlu Mehmet Bey ve Kumandan Tomori (Pas Tomori/Tomoribal) bulunmaktadır. Bununla birlikte vakaların içerisinde en çok dikkati çeken ve işlevsel olan fiktif karakter ise Sipahi Cem’dir. Romanın temel mekânları arasında ise coğrafi gerçekliği bulunan Budin, Petervaradin, Osmanlı payitahtı İstanbul şehirleri ile Dalmaçya bölgesi⁴¹⁰ yer almaktadır.

Eserde Osmanlı ordusuna ve özellikle de sınır boylarında düşmanı yıpratma görevini üstlenen akıncılara olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilere bakıldığında eserde ortaya konulan yaklaşımın isabetli olduğu görülmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı ordusunun “Deliler”, “Azaplar” ve “Gönüllü ve Beşliler” ile birlikte öncü kuvvetleri olarak nitelediği “Akıncılar” için şunları kaydetmektedir:

⁴⁰⁹ Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 323-326.

⁴¹⁰ Bu bölge, günümüzde Hırvatistan ile Karadağ’ın bulunduğu ve Adriyatik Denizi’nin güney bölgesini içine alan yerdir.

“Osmanlıların akıncı (hafif suvari) kuvvetlerine, ne kadar büyük ehemmiyet verdikleri tarihlerde görülmüyor. Osmanlı hududu genişledikçe hudut muhafızı bulunan akıncılar da daha ileri gitmişlerdir; Fatih Sultan Mehmet ve bilhassa II. Bayezid ile Kanunî devrindeki akınlar fevkalâde hayret uyandırıcı mahiyette idiler.”⁴¹¹

Ragıp Şevki Yeşim, bu eserinde Osmanlı Devleti'nin 10. padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman'a da askerî ve idarî yönden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır ki, tarihi kaynaklarda bu bakış açısının aynıyla karşılığını bulduğumuzu belirtmemiz gerekmektedir. Nitekim yine İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kanuni Sultan Süleyman için şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Ordusu üzerinde hiçbir Osmanlı hükümdarı Sultan Süleyman kadar sevgi ve saygı uyandırmamıştır; ordunun imtizamına, askerinin terakkisine dair mühim ve esaslı kanunlar koymuş olması itibariyle yapılan hürmet ve tâzim tam mahalline masrûf olmuştur;”⁴¹²

Abdullah Ziya Kozanoğlu tarafından yazılan, ilk baskısı 1933'te yapılmış olan *Malkoçoğlu* adlı eserde; Türk akıncısı Malkoçoğlu Kasım Bey ve onun Osmanlı Devleti için gösterdiği yararlılıklar anlatılmaktadır.

Eserde olaylar Kanuni Sultan Süleyman döneminin belli bir kısmı içerisinde meydana gelir. Bu süreçte özellikle Mohaç Meydan savaşı, I. Viyana kuşatması gibi askerî başarılar dikkati çeker. Bu hadiselerle bağlantılı olarak eserde Türklerin Avrupalılar karşısında bariz bir şekilde üstün olduğu görülmektedir. Mohaç zaferinin sonrasında Kanunî Sultan Süleyman, Macaristan'ın yönetimini kendi uygun bulduğu isim olan Jan Japolyo'ya vermeye karar verir. Japolyo'nun tacını takması için de Malkoçoğlu'nu görevlendirir. Bu tam manasıyla, siyaseten üstünlüğün Türklerde olduğunun ve devletler arasında olması gereken eşitlik esasının (Mütekabiliyyet düsturu) Türkler lehine bozulduğunun bir göstergesidir. Yine Kanuni yönetimindeki Osmanlı ordusu Viyana önlerine geldiğinde, şehir müthiş bir korkuya kapılmıştır. Yazar, Avrupalıların, Müslüman Türkler karşısındaki ruhî durumunu şu ifadelerle okuyuculara aktarmaktadır:

“Sağa sola, ileri geri, şaşkın şaşkın koşuşan ahalinin ağzından bir feryat yükseliyordu:

— Türkler geliyor!..

Türk ordularının, içinde barınamamaları için şehrin çevresini saran kenar mahalleler Viyanalılar tarafından yakılıp yıkılıyordu.

Ferdinand kaçmıştı.

Viyana şehrinde 35 000 eli silâh tutar kabadaydan yalnız 350 kişi kalmıştı.

⁴¹¹Uzunçarşılı, a.g.e., s. 572

⁴¹²Uzunçarşılı, a.g.e., s. 419.

Türkler, Viyana'yi da zapt ederlerse bütün Almanya'ya el koymamaları için hiçbir sebep kalmayacaktı. Orta Avrupa'nın Viyana son kalesi idi.

Viyanalılar korkuyordu.

Kral Ferdinand korkuyordu.

Kendisini Avrupa'ya hâkim sayan Şarlken korkuyordu.

Papa korkuyordu.”⁴¹³

Eserde bu bağlamda yer alan pek çok hadise yazarın 16. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne, özellikle askerî açıdan ve devlet idareciliği yönünden olumlu ve hamasî bir tavırla yaklaştığını göstermektedir. Elbette bu durum yazarın toplumda millî bilinç uyandırmak ve Türk insanına özgüven aşılacak anlayışıyla da doğrudan paralellik arz etmektedir. Kozanoğlu'nun bu anlayışını yansıtan önemli bir ifade de Malkoçoğlu Kasım Bey tarafından bir diyalog esnasında şöyle sarf edilir: “*Biz bir yere sahibi olmakla şeref vermeyi arzu ettik mi eski sahibine haber vermeyelüzum görmeyiz. Ordumuz gelir, o yeri alır. Ev sahibi biz oluruz.*” (s.122)

Romanda olay zamanı, Osmanlı ordusunun Mohaç Ovası'na yürüdüğü 1526 tarihinde başlar. Viyana kuşatmasının kaldırıldığı 1529 yılına kadar da devam eder. Vaka zamanı 3 yıl ile sınırlıdır.

Ragıp Şevki Yeşim'in yazdığı, ilk olarak 1965 yılında yayımlanan *Zümrüt Gözlü Sultan* adlı eserde, Osmanlı Devleti'nin 10. Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın büyük bir aşkla bağlı olduğu Başhaseki Hürrem Sultan'ın merkezinde yer aldığı entrikalar ile bu entrikaların trajik sonuçları anlatılmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın âşık olduğu ve baş haseki konumunda bulunan Hürrem Sultan, saraydaki gücünü arttırabilmek için büyük gayretler sarfetmektedir. Daha evvel kendisine rakip olarak gördüğü padişahın önceki hasekisi ve Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran'ı Topkapı Sarayı'ndan sürdürmeyi başaran Hürrem Sultan'ın yeni hedefi Veziriazam İbrahim Paşa olur. İbrahim Paşa'nın Muhsine adlı bir cariye ile olan gizli ilişkisini öğrenen Hürrem Sultan, bu durumdan önce, İbrahim Paşa'nın eşi Hatice Sultan'ı ve sonra da padişahı haberdar eder. Veziriazama ilk büyük darbeyi bu şekilde vuran Hürrem Sultan daha sonra İbrahim Paşa'nın kapıldığı gurur ve kibiri padişaha çeşitli vesilelerle gösterir. Ve sonunda İbrahim Paşa padişahın emriyle idam edilir. Hürrem Sultan'ın bir

⁴¹³ Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Malkoçoğlu*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2004, s. 99–100. (Alıntılar bu baskıdandır.)

sonraki hedefi Mahidevran'ın oğlu Şehzade Mustafa olur. Veziriazamlığa getirilmesini sağladığı Rüstem Paşa ile ittifak ederek Şehzade Mustafa'nın, padişahın gözünden düşmesini sağlayan Hürrem Sultan sonunda amacına ulaşır. Düzmece haberlerin, hileli mektupların etkisinde kalan Sultan Süleyman doğuya doğru sefer halindeyken kendisini ziyarete gelen oğlu Şehzade Mustafa'yı cellâtlara boğdurur. Hürrem Sultan hadisenin üzücü olduğunun farkındadır ancak evlatlarının selameti için bu entrikalara giriştiğini düşünerek kendini rahatlatır.

Eserde Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından Şehzade Mustafa'ya genel anlamda olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu bağlamda hem halkın hem de askerlerin bu genç şehzadeyi çok sevdiği ve geleceğin padişahı olarak gördükleri özellikle vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra dedesi Yavuz Sultan Selim'e benzeyen, zaman zaman babası Sultan Süleyman'ı andıran Mustafa'nın kılıç kullanmaktaki ve binicilikteki ustalığına da eserde dikkat çekilmektedir. Yazar ayrıca bu bakış açısını Kanuni Sultan Süleyman'a söylediği sözlerle de ortaya koyar. Hürrem Sultan'ın saraydaki hizmetlilerin başı olan Daye'ye padişahı aktardığı Mustafa'ya dair şu sözler yazarın yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“ — Şimdi beni iyi dinle Daye. Bunca yıldır şevketlü padişahın gözünden Şehzade Mustafa'yı düşüremedim. Şehzade Mustafa için: << Benim mehabetlü, şahbaz oğlum! >> der, başka bir şey demez. << Sultan Mustafam benden sonra Osman oğullarının şanını yüz misli yükseltecek, benim aldığım ülkelerden bir misli daha alacak, saltanatı benim saltanatımdan daha üstün olacak >> der. << Asker ona tapıyor, Asker ile beraber yaşamasını biliyor, asker gibi kılıç çalmasını, ok atmasını, dövüşmesini, at sırtında günler günü dolaşmasını biliyor, >> diyor.”⁴¹⁴

Şehzade Mustafa eserde sadece sahip olduğu askerî vasıfları ve sergilediği yöneticilik anlayışıyla değil kişilik özellikleriyle de ön plana çıkarılmaktadır. Yazarın “*Kırk yaşlarında, temiz bakışlı, mert duruşlu, sıhhatli, canlı bir adamdı*” (s. 146) diyerek olumlu şekilde tasvir ettiği Şehzade Mustafa'nın yalandan hoşlanmayan, riyâkârlıktan nefret eden, hile yapmaktan kaçınan bir kişiliğe sahip olduğu bilhassa belirtilmektedir.

Ragıp Şevki Yeşim'in eserin genelinde Kanuni Sultan Süleyman'a da hem askerî hem de idarî açıdan olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaştığını görmekteyiz. Sultan Süleyman'ın Balkanlar'da yaptığı fetihlerden ve o bölgenin Türkleşmesine/Müslümanlaşmasına yapmış olduğu katkılardan bahseden Hürrem Sultan'ın şu ifadeleri bu bakış açısının en somut göstergesi olarak nitelendirilebilir:

⁴¹⁴ Ragıp Şevki Yeşim, *Zümrüt Gözlü Sultan*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1964, s. 130. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“ — Zamanlar ne çabuk geçiyor. İşte Mihrimahım'ı Rüstem'le evlendirdim, şevketlû ve azametlû padişahım cihan padişahıdır, düşmanı Mohaç'ta perişan etti. Macar başşehri Budin'e zafer alayları ile girdi, o koca kâfir şehrinin kiliselerinde yanık ezan sesleri duyuldu. Parlak sorguçlu, pırıl pırıl kılıçlı gaziler şimdi Budin sokaklarında alay alay dolaşıyorlar, kiliseler cami oldu, minberlere yalnkılıç çıkan Müslümanların Allah Allah diye inleyen sesleri kubbeleri titretiyor. Böyle bahtı olan bir padişah yeryüzüne gelmiş midir?” (s. 126)

Eserde Osmanlıya hem Kanuni Sultan Süleyman hem de Şehzade Mustafa üzerinden olumlu bir yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımın eserin bütününde çeşitli vasıtalar kullanılarak güçlü bir şekilde dile getirildiği görülmektedir. Ancak Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan oğulları Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid için aynı bakış açısının geçerli olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Zira eserde, Şehzade Bayezid'in içkiye, sefahate ve kadına olan düşkünlüğü (s. 136) ile “Sarı çiyen, iğrenç mahluk” diye nitelenen Şehzade Selim'in de içkiye ve kadına olan merakı (s. 177) bilhassa zikredilmektedir. Eserde gerek Şehzade Bayezid gerekse de Şehzade Selim için ortaya konulan bu yaklaşımın, Şehzade Mustafa'ya olan olumlu bakış açısını daha da güçlendirdiğini ve geçerli bir hale getirdiğini belirtmeliyiz.

Tarihî kaynaklara başvurulduğunda yazarın gerek Kanuni Sultan Süleyman'a gerekse de Şehzade Mustafa'ya olan bakış açısında isabetli bir tutum takındığı görülmektedir.⁴¹⁵ Ancak Ragıp Şevki Yeşim'in eserine yerleştirdiği tarihi malzemedeki, tarihi gerçekliğe uygun olmayan bazı çelişkili noktaların da mevcut olduğunu görmekteyiz. Eserde, ordunun doğu seferine hareket tarihi olarak 1554 yılı verilmektedir. Sefer halindeyken de Şehzade Mustafa'nın idamı gerçekleşmektedir. Oysa Şehzade Mustafa'nın idam edildiği yıl, tarihi kaynaklarda 1553 yılı olarak belirtilmektedir.⁴¹⁶ Yine eserde Hürrem Sultan'ın entrikaları sonucunda idam edilen Veziriazam İbrahim Paşa'nın idamının kendi sarayında gerçekleştirildiği görüyoruz. Fakat tarihî kaynaklarda İbrahim Paşa'nın kendi sarayında değil Kanuni Sultan Süleyman'ın davetiyle gittiği Topkapı Sarayı'nda idam edildiği ifade edilmektedir.⁴¹⁷

Eserin vaka zamanı ise 1535-1554 yılları arasındadır. Hürrem Sultan ve saraydaki entrikalarının ön planda olduğu; yapılan seferlerin, askerî hadiselerin arka planda kaldığı

⁴¹⁵“Şehzade Mustafa iyi tahsil görmüş olup ahlâkî selâbeti ve ciddiyeti ve fazl ve kemali cihetiyle hem yeniçeriler ve hem de münevver zümre tarafından seviliyordu; yaşı ve vaziyeti itibarıyla hükümdarlığa namzettir;”Uzunçarşılı,a.g.e., s. 401.

“Avrupa'da — bugünkü siyasî sınırlara göre — Eszak hariç Macaristan, Erdel (Transilvanya, şimdi Romanya'da), Banat (şimdi Romanya, bir kısmı Yugoslavya'da), Belgrad ve Voyvodina (Yugoslavya'da), Hırvatistan, Slovenya, Ege'de Kiklad ve Sporat Adaları, Mora'da Navplion limanı, Sicilya'nın güneyinde Pantelleria ve Lampedusa Adaları, Kanuni devrinde fethedilip imparatorluğa katılmıştır.” Öztuna,a.g.e., s. 237.

⁴¹⁶ Öztuna, a.g.e., s. 184.

⁴¹⁷ Bkz. Uzunçarşılı,a.g.e., s. 358.

eserde yer alan şahısların tamamına yakını tarihi gerçekliği olan kişilerdir. Bunların önde gelenleri arasında Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Veziriazam İbrahim Paşa, Hürrem Sultan, Mihrimah Sultan, Hatice Sultan, Şehzade Mustafa, Şehzade Bayezid, Şehzade Selim, Şehzade Cihangir, Mahidevran Sultan, Daye Hatun, Gülfem Hatun, Taşlıcalı Şair Yahya Bey ve Zal Mahmut Ağa bulunmaktadır. Vakaların geçtiği ana mekân Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'dur. Bununla birlikte büyük ölçüde kapalı mekân romanı olarak nitelenebilecek olan bu eserde, hadiselerin geçtiği dar mekân olarak da Topkapı Sarayı'nı vurgulamamız gerekmektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu tarafından yazılan, ilk olarak 1938 yılında yayımlanan *Sencivanoğlu* adlı eserde; romanın başlığıyla aynı adı taşıyan Türk korsanının, Pirî Reis'i ölümden kurtarmak amacıyla, Portekiz hazinesini bulmak için Afrika'nın yabanî diyarlarında yaşadığı maceralar anlatılır. Bu maceralarla birlikte sonradan Müslüman bir Türk kızı olduğu öğrenilen Margarita/Mibahlı ile Sencivanoğlu'nun yaşadığı aşk ve bu aşk etrafında gelişen olaylar da eserin konusunu oluşturur.

Eser, Sencivanoğlu'nun anı defteri şeklinde kaleme alınmıştır. Dolayısıyla eserin hem anlatıcısı hem de başkahramanı olarak Sencivanoğlu, şahıs kadrosu içinde en önemli yere sahiptir. Yazmış olduğu anı kitabının ismi de *Reyyale*'dir. Eserin başkahramanı ve anlatıcısı olan, olayların merkezinde yer alan Sencivanoğlu cesur, kahramanlığı defalarca sınanmış ve Türk denizcileri arasında son derece iyi tanınan bir Türk korsanıdır. Okuyucu bu durumu Sencivanoğlu'nun ağzından da şu şekilde duyar:

“Sersem Dukakinoğlu kâfiri, Sencivanoğlu'nu ufak tefek görüp Karamürsel sepeti mi sandı, dersiniz?”

Ben Turgut Reis'le Mehdiye'de, Hızır Reis Barbaros ile Preveze'de, Uluç Ali Reis'le Malta uğraşında kâfir kadırgalarına pala elde girmiş, daldığım kadırgalarda canlı insan koymamış bir korsanım.”⁴¹⁸

Ayrıca Sencivanoğlu, her Türk korsanı gibi kimseye boyun eğmeyen, doğru bildiği yolda ilerlemekten geri durmayan, özgürlüğüne düşkün bir denizcidir. Özel hayatının, duygularının, tutkularının mesleğine zarar vermesine izin vermeyecek kadar görevine bağlıdır:

“ — Sen beğenmeyince bana da kendi kendimi beğenmek kaldı. İşte sözün gelişi bu ki, biz Türk korsanları bu yüce Süleyman Padişahın kapısında dahi kul olmayı kabul etmemiş, dik başlı, başımızın havasında, rüzgârın estiği rotada gezen serdengeçtileriz. Biz hürriyetimizi ne bir kaptan pašalığa, ne bir dünya hazinesine ve saltanatına, ne de...

⁴¹⁸ Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Sencivanoğlu*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2005, s. 22. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Kâfir kızı sözümü kesti:

— *Ne de bir aşk uğruna bir kariya feda etmezsiniz.*

— *Ha şunu bileydin.*” (s. 89)

Eserin vaka zamanı 1547–1548 yıllarıdır. Sencivanoğlu, Mibahlı ile konuşmasında 1547 senesi içerisinde dayısı Pirî Reis’in Mısır kaptanı olduğunu ifade eder. Daha sonra Pirî Reis ve donanmasının Portugal kâfirlerini, hazineyle birlikte ele geçirdiklerini ve Basra şehrine demirlediklerini anlatır. Ancak Basra valisi Kubat Paşa Portugal hazinesini isteyince 30 gemiden oluşan donanmadan sadece 3 gemi ile (Kaptana-Patrona-Reyyale) oradan ayrılan Pirî Reis komutasındaki Türk korsanları yol alırken Portugal hazinesinin yüklendiği Reyyale gemisi kötü hava şartları yüzünden karaya oturmuştur. Pirî Reis de bunun üzerine Reyyale’deki korsanların karaya çıkarak hazine ile birlikte Nil ırmağı üzerinden Mısır’a gelmelerini emretmiştir. Sencivanoğlu tarafından aktarılan bu hadiseler vaka zamanından geçmişe gidildiğini gösterir. Vaka zamanı ise Kaptana ve Patrona gemilerinin Mısır’a varması ve Mısır Valisi Dukakinoğlu’nun hazineyi elde etmek için Türk donanmasının kaptanı Pirî Reis’i zindana atması ile başlar. Dukakinoğlu’nun Sencivanoğlu’na hazineyi bulup getirmesi için 160 gün mühlet verdiği de dikkate alınır 1547 yılında başlayan vaka zamanının 1548 yılında sona erdiği anlaşılmaktadır.

Sencivanoğlu, Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun ifadesiyle “*Büyük Türk Milletinin denizlerdeki başarılarını romanlaştırıp, Türk okuyucularına sunduğu*”⁴¹⁹ eserlerden sadece birisidir. Kozanoğlu bu eserinde de *Türk Korsanları*, *Seyit Ali Reis* ve *Kızıl Kadirga* adlı romanlarında olduğu gibi Türk denizcilik tarihine dair dikkat çekici noktalardan hareket ederek tarihî roman türünde önemli görülebilecek meseleleri gündeme getirmiştir. “*Bir roman yazmak için en azından yüz kitap okurum. Bilgisiz yalnız hayal gücü ile roman yazılmaz*”⁴²⁰ diyerek bir anlamda roman sanatına nasıl baktığını ortaya koyan yazar, eserlerini oluştururken öncelikli olan hedefini de şu sözleriyle ortaya koyar: “*... Türk çocuklarının yüreklerinde ufak bir kıvılcım olsun uyandırabilirsem benim için en büyük kazanç olacaktır.*”⁴²¹ Bu ifadeden hareketle Kozanoğlu’nun kendisinden sonra gelen nesillere bir tarih şuuru aşlamayı ve Türk tarihinin belirli dönemlerini kurgusal-belgesel bir biçimde ele alarak Türk insanında, kendi tarihine bir aşinalık oluşturmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Böyle bir anlayışa sahip olan yazarın da, tarihî hadiseler karşısında objektif bir tavır sergilediğini söylemek pek mümkün değildir. Ancak bu durum ona ait eserlerin tarihî nesnellikten tamamen bağımsız olduğu

⁴¹⁹ Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Kızıl Kadirga*, 3. b., İstanbul, Tan Gazetesi Matbaası, 1970, s. 9.

⁴²⁰ Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Dağlar Delisi*, 5. b., İstanbul, Atlas Kitabevi, 1975, 7.

⁴²¹ Kozanoğlu, *Türk Korsanları*, s. 6.

anlamına da gelmez. Kozanoğlu'nun hâkim olduğu tarih bilgisini, sahip olduğu Türklük şuuruyla yoğurarak, eserlerini gerçeğe en uygun şekilde yazmak istediği anlaşılmaktadır. Ancak bazı tarihî gerçeklikler onun hayallerindeki gibi cereyan etmediği için yazar da “ister istemez” belgelere sığınmak zorunda kalmıştır. Onun “*tarihin hayallerimi hançerleyen acı gerçekleri karşısında, ister istemez belgelere sığınmak zorunda kalıyorum.*”⁴²² ifadesi bu noktada son derece manidar görünmektedir.

İncelemeye konu olan *Sencivanoğlu* adlı eser tümüyle bu özellikleri göstermektedir. Eserdeki tarihî olayların meydana geliş zamanı olan 1547–1548 yılları Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemidir. Devletin başında Kanuni Sultan Süleyman vardır. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin denizlerde de gayet başarılı olduğu, genişleme eğiliminin devam ettiği ve özellikle maharetli ve cesur Türk denizcileri ile büyük devletlere (Venedik-Ceneviz-Portekiz donanmaları) denizlerin dar edildiği bir dönemdir. İşte *Sencivanoğlu* adlı eserde bu parlak dönemin adeta somutlaşmış bir ifadesini buluruz. Sencivanoğlu, bizatihi Türk denizcilik tarihinin önemli simaları olan Turgut Reis'le, Hızır Reis Barbaros'la, Uluç Ali Reis'le birlikte mücadelede bulunmuş bir şahsiyet olarak ortaya konulur. Bir önemli özelliği daha vardır ki o da Pirî Reis'in yeğeni olmasıdır. Amcasını hapisten kurtarmak maksadıyla beraberindeki Türk denizcileriyle Afrika içlerine giden Sencivanoğlu bütün macera boyunca kahramanca başarılar gösterirse de Pirî Reis'in öldürülmesine engel olamaz. Ancak Türk korsanlarının ortaya koyduğu mücadele takdire şayandır ve bu nokta yazar tarafından eserin pek çok yerinde olumlu şekilde ifade edilir. Romanın anlatıcı-kahramanı olan Sencivanoğlu;

“*Cenevizli Andrea Dorya'lar Maltalı Lavaletta'lar gibi kâfir korsanlarını titreten, ölümü bir güreş, cengi bir bayram yeri sayan*”(s. 44)

“*Hızır Reis, Turgut Reis, Şeytandöven Aydın Reis, Pirî Reis gibi deniz kurtlarının yanında korkunç fırtınalı Karadeniz'i, ılık rüzgârlarıyla insanın başını döndüren Akdeniz'i, kasırgalarıyla koca kalyonları kayalara çarpıp öğüten Hint denizlerini ve bu denizlerin kıyılarındaki yetmiş iki buçuk milletin sarı, kara, kişmirî, balık etli, çiroz etli, yağlı, sıska çeşitli kızlarını, kısıraklarını omuzlayan ve bir geceliğine kaldırıveren*”(s. 9)

yiğit bir Türk denizcisidir. Bütün bu ifadeler Kozanoğlu'nun o döneme ve o dönem Türk denizciliğine dair ne kadar olumlu, hamasî ve hatta destansı bir bakış açısı geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Aynı ifadeler bize Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda denizler üzerindeki hâkimiyetini dolaylı yoldan da olsa göstermektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun kaleme aldığı, ilk baskısı 1927 yılında yapılmış olan *Seyit Ali Reis* adlı eserde; Hızır Barbaros ve Sinan Reis'in çırağı, Preveze deniz savaşında

⁴²² Kozanoğlu, *Kızıl Kadırga*, s. 9

Andrea Dorya'yı yenen Türk donanmasının sağ kanat komutanı olan Galatalı Seyit Ali Reis'in, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında Mısır donanması kaptanı olduğu sıradaki 4 yıla yakın süren maceraları anlatılmaktadır.

Vaka, Seyit Ali Reis'in Basra Körfezi'nde mahsur kalan Türk gemilerini almak için Basra'ya gitmesi ve fırtınaya yakalanması nedeniyle Hint (Gucerat) kıyılarına sığınmasıyla başlar. Zira gemiler kullanılamaz hale gelmiştir. Seyit Ali Reis de kara yolu ile İstanbul'a dönmeye karar verir. Eserde temelde iki mücadele noktası yer almaktadır. Birincisi, Hindistan'daki siyasî mücadele ve Seyit Ali Reis'in bu mücadele içinde oynadığı roldür. İkincisi de karayolu ile İstanbul'a dönme sürecinde ortaya çıkan çatışmalardır. Hâkim bakış açısı ile aktarılan romanda, vakanın gelişiminde net bir tarihin ortaya konulmadığını görüyoruz. Ancak Seyit Ali Reis tarihî bir şahsiyettir. Pirî Reis'in idamından sonra Süveyş kaptanlığına getirilen Murat Reis'in azledilmesinden sonra 1553 yılında, Basra'daki donanmayı Süveyş'e getirmek görevi ile Süveyş kaptanlığına tayin olunmuştur. Elinde kalan, harp edemeyecek kadar yıpranmış olan gemileri ve birkaç topu Hint (Gucerat) sultanının valisi Recep Han'a bırakarak, kendisiyle birlikte gelmeyi kabul eden denizcileriyle beraber karayolundan İstanbul'a ulaşmıştır. Bu yolculuk 3 sene sürer. Seyit Ali Reis bu seyahatten ilham alarak yazdığı “*Mir'âtü'l-memalik*” adlı eserini de Sultan Süleyman'a takdim etmiştir (1556).⁴²³ Bütün bu tarihî bilgiler bize eserin vaka zamanını da göstermekte, olayın Kanunî Sultan Süleyman döneminde 1553–1556 yılları arasında geçtiğini işaret etmektedir. Bu eserde Kozanoğlu, Osmanlı'nın denizcilik faaliyetleriyle ilgili son derece olumlu ve hamasî bir bakış açısı ortaya koymuştur. Daha eserin baş kısmındaki paragrafta yazar, eser boyunca hâkim olacak bakış açısını şu şekilde ifade eder:

“*XV. Yüzyılda Türk ulusu hemen hemen 7 iklimi idare ediyordu. Moskova'dan Afrika çöllerine, Kore'den Viyana'ya kadar bugün içinde 21 devletin yaşadığı alanı Rumî denilen Osmanlı Türkleri, Hindistan'ı kuzeyden gelen ve Çağatayî denilen Türk devletleri, Fas, Tunus ve Cezayir'i Anadolu'dan göç eden Türk korsanları idare ediyorlardı. Ve bu yerler, dünyanın o zaman en uygar ve en kolay yaşanılan yurtlarıydı. Bu roman o gün birbirleriyle boğuşan vebirbirini çekemeyen Türk milletlerinin hikâyesidir.*”⁴²⁴

Vakanın ilerleyen kısımlarında Seyit Ali Reis⁴²⁵ ile adamları Kelle Bekir ve Pala Hüseyin, düşmanları olan Portekizlilere ve Hindistan'da taht mücadelesine girişen Nasır-ül Melik'e karşı hep üstünlük kurarlar; cesaretleri, kahramanlıkları ve kurnazlıklarıyla daima ön

⁴²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II-III, 5.b., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.398-399.

⁴²⁴ Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Seyit Ali Reis*, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2008, s. 4. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴²⁵ Seydi Ali Reis'in adı geçen eserinin dışında “Muhit” adlı bir kitabı mevcuttur, ayrıca Ali Kuşçu'nun kozmografyaya dair yazmış olduğu “Fethiye” adlı eserini de Türkçeye çevirmiştir.

planda yer alırlar. Seyit Ali Reis, kendisini tanımakta zorlanan Portekiz gemilerinin kaptanı Şövalye Don Diyego dö Vissayi'ye, Hint kıyılarında ilk karşılaştıklarında şu şekilde karşılık verir:

“Preveze’de ünlü Andrea Dorya’nızı yenen Türk donanmasının sağ kanat komutanının kim olduğunu sana öğretilmedi mi? İspanyollara, Cenevizlilere dayak nasıl atıldığını öğreten benim gibi bir hocayı, kendini bilmeyecek kadar sarhoş iki adamımı denize atturmaklakazandığın başarı sana unutturuyorsa elden ne gelir?” (s.15)

Seyit Ali Reis ölen Hint (Gucerat) padişahı Bahadır Han'ın yerine padişah olduğunu iddia ederek kendisini tehdit eden Nasır-ül Melik'e de şu karşılığı verir:

“ — Asıl gafil sensin, aç kelp, kemik yalamış köpek... Padişahlık sana lâyük mü ki? Padişah sahrada araba uğrular mı? diye gürlledi. Bütün cihanın hâkimi, yedi iklime ve yedi ummana sahip olan diyâr-ı Rûm padişahıdır. Ordularımız Kızılelma'dan Kafkas dağlarına, Kırım'dan Yemen çöllerine kadar uzanıp gider. Donanmalarımız Akdeniz sularında gözükmeye yüce denizlerde bir tek kâfir gemisi meydana çıkamaz oldu. Senin “padişahıyım” dediğin buülkenin Türk beyi Bahadır Han, Sultan Süleyman'dan imdat diledi, ben bu koca Türksultanının güney denizleri kaptanıyım.” (s.19)

Bu ve buna benzer ifadeler, yazarın bu eserini kaleme alırken Osmanlı'ya karşı geliştirmiş olduğu bakış açısının niteliği hakkında okuyuculara önemli ipucular sağlamakta, Osmanlı'nın yükseliş döneminde güçlü devlet adamları ve komutanlar bulunduğunu, yükselişin ve cihan devleti olmanın bu şahsiyetler sayesinde gerçekleştiğini fark ettirmektedir.

M. Turhan Tan tarafından kaleme alınan, ilk kez 1939 yılında yayımlanan *Safiye Sultanadlı* eserde; bir İtalyan asilzâdesinin karısı olarak yaşayacağını düşünürken, Türk korsanları tarafından kaçırılarak Osmanlı veliatı Şehzade Murat'a (III. Murat) eş olan Korfu valisinin kızı Sinyorita Agrippine Bafö yani Safiye Sultan 'ın macera dolu hayat hikâyesi ile bu hayat hikâyesine paralel olarak ön plana çıkan III. Murat-III. Mehmet gibi Osmanlı padişahlarının hâkim oldukları dönem anlatılmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı tahtına çıkan oğlu II. Selim, iktidarının ilk yıllarında özellikle Venediklilerle olumlu ilişkiler kurmaya özen gösterir. Bu çerçevede yakın adamlarından Kubat Çavuş'u elçi olarak Venedik'e gönderen padişahın bu girişimine Venedik hükümeti de olumlu yaklaşır. Eserin baş kısmında, Venedik hükümetinin Osmanlıya gösterdiği saygı ile Osmanlı Türklerinden ne kadar çekinildiği, Osmanlı devletinin özellikle 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın başlarına uzanan süreçte Batılı devletlerde nasıl bir korku uyandırdığı, yazarın Osmanlıya olan olumlu bakış açısı çerçevesinde somut bir şekilde ortaya konulmaktadır:

“Türk’e saygı, hele bir Türk elçisinin Venedik’e şeref verdiği günlerde, hükümetin tek düşüncesi, tek emeli ve işi olmuştu.

(...)

Türk, tacir değil, seyis bile olsa Venedikliler için korkunç bir yaratıktı. Bütün İtalyanlar o devirde Vezüv’ün lav püskürtmesinden, ateş kusmasından ne kadar çekinirse, Türk’ünde gazaba gelmesinden o kadar korkardı.”⁴²⁶

Venedik’e ulaşan Kubat Çavuş’un şerefine verilen yemeğe, Venedik’te ticaret yapan Deli Cafer ile Kara Kadı da davet edilirler. Yemekte en dikkat çekici kişi ise Korfu Valisi Sinyor Leonardo Bafo’nun kızı Sinyorita Agrippine Bafo olur. Kubat Çavuş, yemekte gizlice görüştüğü Deli Cafer ve Kara Kadı’dan, Sinyorita Bafo’yu padişah için kaçırmalarını ister. Aslında yakın zamanda vefat eden Turgut Reis’in iki önemli korsanı olan Deli Cafer ile Kara Kadı da bu isteği yerine getirir. Korfu’ya doğru yol alan Venedik gemisinin önü kesilir ve Sinyorita Bafo kaçar. Eserde, kendi isteği dışında, zorla kaçırılan Sinyorita Bafo’nun duygularının karışıklığı son derece dikkat çekicidir. Zira genç kızın, memleketine dönemeyeceği için duyduğu üzüntü, her yönden olumlu niteliklere sahip olduğunu düşündüğü Türklerle birlikte yaşama ihtimalinden dolayı giderek azalmaktadır. Yazar yaşanan bu his karmaşasını, Osmanlıya olan olumlu bakış açısını yansıtacak şekilde şöyle aktarmaktadır:

“Dünyanın en kuvvetli, en zeki, en nazik, en güzel milleti olan Türkler arasında o kuvveti, o zekâyı, o nazikliği, o güzelliği bol bol hissederek ve onlardan kalbiyle, ruhuyla, hatta etiyle yararlanarak yaşayacağını düşününce, içine yayılmış sızılar geçiyor, yerine tatlı bir çarpıntı geliyor, gözleri de gülmeye başlıyordu.” (s. 57)

Ancak Deli Cafer ile Kara Kadı daha fazla menfaat elde edebileceklerini düşünerek Venedikli kızı padişaha değil, onun oğlu Şehzade Murat’a teslim ederler. Şehzade Murat da kendisine getirilen kızı çok beğenir ve Venedikli Bafo’yu hayatının merkezine oturtur. Aradan belli bir süre geçtikten sonra Müslüman olup “Safiye” adını alan gözdesini Şehzade Murat nikâhına alır. Bu birliktelikten Şehzade Mehmet’in doğumunu müteakib Sultan II. Selim’in vefat ettiği haberi gelir. Bu noktada yazarın vefat eden Osmanlı Padişahı II. Selim’e zayıf iradesi, kadına düşkünlüğü ve aşırıya kaçan kötü alışkanlıkları nedeniyle son derece olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir:

“Başta şarap olmak üzere, keyif veren zehirlerin hepsini ölçsüz kullanan Sarı Sultan Selim’in beyni sulandığı gibi başına bir sallantı dadanmıştı. O halinde tek düşündüğü şey yine şarap, afyon ve kadındı. Hatta hekimlerin bu üç nesneden birini kendisine yasak etmeleri ihtimalinden korktuğu için

⁴²⁶ M. Turhan Tan, *Safiye Sultan*, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1939, s. 9-10. (Alıntılar bu baskıdandır.)

derdine derman da aramıyordu. Fakat başını fazla sarsıntıdan tutamaz bir hale gelince, endişesi arttı, yerden gökten yardım arayacak bir duruma düştü.” (s. 156)

Babasının vefatından sonra harekete geçen yeni Sultan III. Murat da Manisa'dan payitahta gelerek Osmanlı devletinin tahtına oturur. III. Murat'ın tahta geçmesinden sonra haremde kadınlar arası çekişmeler yaşanmaya başlar. Padişahın halası Mihrimah Sultan ve annesi Nurbanu Sultan, Safiye Sultan'la mücadeleye girerler. Buna paralel olarak Sultan III. Murat'ı yönlendirme yarışına giren bürokratlar arasında da rekabet başlar. Yazar, devletin yönetim kademesinde otoritesini sağlayamayan, gerekli kararları alma noktasında iradesini ortaya koyamayan, düşünmek, görmek, sezmek gibi en temel insanî yeteneklerini bile kullanamayan bir yönetici olarak gösterilen Sultan III. Murat'a idarî ve siyasî bakımdan olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Aynı zamanda kendini dünyaya tercih eden gafillerdendi. Kendi zevkine, kendi eğlencesine zarar vermemek şartıyla her şeyin altüst olmasına kayıtsız kalacak kadar bencildi. Bundan ötürü sarayın haremde ve dışında şebekeler kurulurken o köçekler, sazandeler, hanendeler bulup Manisa'dan getirdiği oyuncularını yenileriyle birleştirip zevk ve eğlence âlemlerini kuvvetlendirmekle meşgul oluyordu.” (s. 177)

“Sözün kısası şu ki, Üçüncü Murat, dalkavuklarına yaranmak, onları memnun etmek için vezirlerinin gücünü kırmakla, devlet işlerini idare etmek yetkisini saraya almakla Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını adeta kolaylaştırmıştı.” (s. 180)

Bürokratlar arasında yaşanan padişahın üzerinde hâkimiyet kurma rekabeti sonucunda Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa öldürülür. Dirayetli ve tecrübeli veziriazamın öldürülmesi, sarayda kadınların ağırlığının daha fazla hissedilmesine neden olur. Ancak Valide Nurbanu Sultan'ın vefatı harem ve saraydaki dengelerin Safiye Sultan lehine bozulmasını sağlar. Safiye Sultan elde ettiği gücü kocası Sultan III. Murat'ın hastalanıp vefat etmesine kadar kullanır. Eserde, babası Sultan II. Selim'e benzer bir şekilde vefat eden Sultan III. Murat'a da zevke, sefaya ve kadına aşırı düşkünlük yönünden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Daima kadın, daima şarap ve saz, arada sırada da şiir, işte Sultan Murat'ın kısaca hayat hikâyesi. O, günde birkaç güzel halayıkla can sohbetleri yaparken, akşamları saz dinleyip şarap içerken devleti, memleketi, hatta pek sevdiği çocuklarını unutturdu. Yalnız kendi zevkiyle oyalanırdı.” (s. 217)

Sultan III. Murat'ın yerine geçen Sultan III. Mehmet de annesinin otoritesini çok fazla engelleyemez. Eserde, tahta geçmek için Manisa'dan yola çıkan yeni Padişah III. Mehmet, hem babası Sultan III. Murat'la hem de atalarıyla mukayese edilir ve yeni padişahın babası kadar bile yetenekli olmadığı altı kalın çizgilerle çizilir. Bu noktada yazar, Sultan III.

Mehmet'in de babasına benzer bir şekilde kadına düşkün olduğunu ve son derece pasif bir karaktere sahip bulunduğunu olumsuz bir bakış açısıyla şöyle ortaya koyar:

“Fakat bostancı başının dört günde Manisa'ya varmasına rağmen, veliaht tahta adeta ayak sürüyerek geliyordu. Bu, saltanata isteksiz oluşundan değil, babası kadar bile binici olmayışındandı. Onun karakteri Yıldırımın, Fatihlerin, Yavuzların, Kanunilerin kanından çok Venedikli Bafo'nun sütü ile örülmüş ve işlenmişti. Enikonu tenperverdi, yorulmak istemezdi. Onun için tahta bile tembel tembel gidiyordu.” (s. 250)

Bu arada yeni padişah çok olumlu bakmasa da, Sadrazam Sinan Paşa ve ordunun talepleri doğrultusunda Balkanlara sefer yapılır. Bu sefer sonucunda Eğri Kalesi fethedilir ve büyük bir Haçlı ordusu Haçova'da hezimete uğratılır. Bu kadarını yeterli gören Padişah III. Mehmet payitahta geri döner. Padişah, sarayında yaşayışını devam ettirirken savaş meydanlarındaki bozgunlar ve Anadolu'da çıkan isyanlar bir türlü son bulmaz. Gerek gelen üzücü haberlerin etkisiyle gerekse de olumsuz alışkanlıkların tesiriyle padişah rahatsızlanarak vefat eder. Tahta Başhaseki Handan Sultan'ın oğlu I. Ahmet geçince, Safiye Sultan bir anda gözden düşer. Sultan I. Ahmet büyükannesini eski saraya sürgün eder ve saraydaki iktidar mücadelesi yeni bir boyut kazanır. Eserde, yazarın olumsuz bakış açısıyla *“Haris bir kadındı. Son derece para canlıydı, imparatorluğu sülük gibi emmek istiyordu.”* (s. 292) şeklinde nitelenen Safiye Sultan ise iktidarı kaybetmenin üzüntüsüyle çok fazla yaşamaz ve hastalanarak gözlerindeki Venedik hasretiyle ölür.

Eserin vaka zamanı 1566-1603 yılları arasındır. Bu zaman dilimi içerisinde kurgulanan olay zincirinde arka planda kalan ve ayrıntısına yer verilmeyen Kıbrıs Adası'nın fethi, İnebahtı deniz bozgunu, Eğri Kalesi'nin fethi ile Haçova muharebesi gibi hadiseler tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.⁴²⁷ Eserin geniş olmayan şahıs kadrosunun büyük bir kısmı tarihi gerçekliği olan kişilerden oluşmaktadır. Bunlardan Padişahlar II. Selim, III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet; Sadrazamlar Sinan Paşa, İbrahim Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Cağaloğlu Sinan Paşa, Hadım Hasan Paşa, Yemişçi Hasan Paşa; Kubat Çavuş, Hoca Sadettin, Nurbanu Sultan, Mihrimah Sultan, Safiye Sultan (Sinyorita Agrippine) ve Handan Sultan önde gelmektedir. Vakaların içinde aktif bir role sahip olan kurmaca şahsiyetler ise Deli Cafer ile Kara Kadı'dır. Hadiselerin geçtiği mekânlar olarak da, coğrafi gerçekliği bulunan Osmanlı devletinin payitahtı İstanbul, Edirne, Manisa, Venedik, Filibe ve Haçova dikkati çekmektedir.

⁴²⁷İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, 4.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 13-15/18-20/75/75-80.

Eserde Osmanlı Padişahları II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet'e hem siyasî yetersizlik, idarî zayıflık hem de karakter yapıları yönünden; Safiye Sultan'a da Osmanlı sarayında çevirdiği entrikalar bakımından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Tarihi kaynaklarda bu dört tarihi şahsiyet için verilmiş olan bilgilere bakıldığında, yazarın bakış açısında büyük ölçüde isabetli olduğu ifade edilebilir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın adı geçen bu kişiler için ortaya koymuş olduğu şu tespitler bu bağlamda son derece dikkat çekicidir:

*“II. Selim kırk dört yaşında Osmanlı hükümdarı olmuştur. Kendisi tenperver, zevk ve sefaya düşkün olup ordusunun başında hiçbir sefere gitmeyen ilk Osmanlı hükümdarıdır;”*⁴²⁸

“... III. Murat, zayıf iradeli, re'sen direktif vermekten âciz, muhtelif tesirler altında hareket eden bir hükümdardı.

(...)

*III. Murat tetebbu ve eğlenceye meraklı ve kadına düşkün olup zamanını bunlarla geçirirdi.”*⁴²⁹

*“III. Mehmet, tab'an zayıf iradeli ve safdil olup çok tesir altında kalırdı. Validesi Safiye Sultan kendisi üzerinde müessir olup icabında verdiği iradeyi geri alırdı.”*⁴³⁰

*“İşlere müdahale edenlerin başında pâdişahın validesi Nurbanu Sultan'la zevcesi ve Şehzâde Mehmet'in validesi Venedik'in Bafo ailesine mensup Safiye Sultan vardı. Bu iki kadın birbirine rakipti; Murat bu ilk devirlerinde Safiye Sultan'a karşı fazla düşkün olduğundan onun sözü ileride idi; fakat valide sultan, oğluna güzel kızlar takdimiyle onu Safiye Sultan'dan soğutmaya çalışıyordu. İşte bu iki kadın arasındaki rekabet bunların adamlarının türlü vesilelerle hükümet işlerinde müessir olmalarına sebep oldu.”*⁴³¹

M. Turhan Tan, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın başlarına kadar olan tarihi seyrine, sadece belli şahsiyetler bakımından değil, aksayan bazı kurum ve sistemler yönünden de olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yazar, ele aldığı dönemin içtimaî sahada yaşanan sıkıntılarını “Padişahların halktan rüşvet almayı adet edindikleri bir devir” (s. 279) ifadeleriyle ön plana çıkarırken, devletin askerî ve idarî mekanizmasında yaşanan bozulmaları da;

“Bu nizamsızlıktan savaş ve siyaset işlerinin bozulması pek doğaldı. Zaten ikide bir değiştirilen sadrazamlar, ancak hazine düzmek ve kendi oğullarıyla hısımlarını yüksek memuriyetlere yerleştirmek hırsıyla savaş açıyorlardı. Padişah kendi havasında, hevesinde ve devlet işleri Safo'nun elinde olduğu için, orduda düzen kalmamış gibiydi.” (s. 236)

⁴²⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 40.

⁴²⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 114.

⁴³⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 115.

⁴³¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 43.

cümleleriyle vurgulamaktadır. Eserde bunlara ek olarak Fatih Sultan Mehmet döneminden beri resmi olarak belli bir yazılı metne dayandırılarak uygulanan “kardeş katli” geleneğinin de genelleştirilerek olumsuz manada tenkit edildiği görülmektedir. Buna göre M. Turhan Tan, bu geleneğe yola çıkarak hem Sultan III. Mehmet’i hem de ondan önceki padişahları haksız yere kan dökmekle suçlamaktan çekinmez:

“Dedelerinin ve babalarının haksız yere döktüğü kanlardan pişmanlık duyup duymadıklarını, vicdan azabı çekip çekmediklerini bilmiyordu. Oysa tahta çıktığı gün öldürttüğü on dokuz kardeşi yüzünden hiçbir iç acısı duymuş değildi.” (s. 357)

Eserde, Osmanlı Devleti’ne genel olarak olumlu bakış açısıyla yaklaşıldığını gösteren bu unsurların dışında, yazarın olumlu yaklaştığı bazı noktalar da bulunmaktadır. M. Turhan Tan, Osmanlı Devleti’nin Batılı devletler üzerindeki kurkütücü etkisini bu açıdan ele almaktadır. Ancak bu yüzyıllarla ilgili olarak tarihi kaynaklarda yer alan bilgiler göz önünde tutularak şu belirtilmelidir ki, Batılı devletlerin psikolojisine yansıyan Osmanlı’dan çekinme dürtüsü, daha çok Kanuni Sultan Süleyman döneminden kalan/kaynaklanan bir algıdır. Bu anlayış, Kanuni Sultan Süleyman’ın iktidarının son günlerinden itibaren değişmeye başlamış ve II. Selim’in başa geçmesiyle birlikte başlayan sürecin sonunda tamamıyla tersine dönmüştür. Bunun yanı sıra yazarın olumlu yaklaştığı şahsiyetlere en bariz örnek olarak Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa verilebilir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın, Sokullu Mehmet Paşa için yaptığı “Sokullu’nun ölümü umumî bir tesir yaptı; kendisinden sonraki boşluk devletin âtisi için fena neticeler verdi.”⁴³² şeklindeki tespiti, bu bağlamda yazarın bakış açısını doğrular nitelikte görünmektedir.

Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun yazdığı, ilk olarak 1962 yılında yayımlanan *Kızıl Kadirga* adlı eserde; Sencivanoğlu’nun ve Pirî Reis’in yeğeni olan Larendeli (Karaman) Deli Cafer’in, Akdeniz’de Türk varlığını tehdit eden “Kızıl Kadirga” adlı bir korsan gemisini yok etmesi, ardından Kıbrıs adasının Osmanlı devleti tarafından fethedilmesinde oynadığı rol ve son olarak da Osmanlı donanmasının İnebahtı (Lepanto) deniz savaşında yaşadığı bozgun ele alınmaktadır.

Eserde özellikle “Kızıl Kadirga” adını taşıyan ve Venediklilere ait olan geminin Türk korsanları tarafından ele geçirilişi ile Osmanlı donanmasının Kıbrıs’ı fethi hadisesi son derece olumlu bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Bu durum, bu olaylara yazarın destanî/hamasî bir tarzla yaklaştığını bizlere göstermektedir. Bununla birlikte Kıbrıs’ın fethedilmesine karşı çıkan o dönemki sadrazam Sokullu Mehmet Paşa ile vezir Cağaloğlu Sinan Paşa’nın olumsuz

⁴³² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 54.

tavırları ve Sokullu'nun sırf kendi menfaatine uygun düşmeyeceği için Kıbrıs'ın fethedilmesine karşı çıkması yazar tarafından şiddetle eleştirilmiştir.⁴³³ Kozanoğlu bu olumsuz bakış açısını, İnebahtı deniz savaşında yaşanan bozgun nedeniyle daha da güçlendirir. Zira Lefkoşe'nin düşürülmesinden sonra başkumandan Lala Mustafa Paşa'nın itibarı saray nazarında artmıştır. Ve sadrazamlık mevkiî için en güçlü aday haline gelmiştir. Sokullu, bu durumu kendi koltuğu açısından zararlı gördüğünden hemen bazı kilit mevkilerde değişikliğe giderek; denizcilikten hiç anlamayan Pertev Paşa'yı kaptan, Müezzinzâde Ali Paşa'yı da kumandan yapmıştır. Buna rağmen Lala Mustafa Paşa'nın sevk ve idaresiyle Kıbrıs adası tamamen zapt edilmiştir. Ancak sonrasında Birleşik Hıristiyan donanmasıyla, yorgun ve yıpranmış Türk donanması İnebahtı önünde karşılaşmışlar ve sonuç Osmanlı devleti açısından hüsrana olmuştur. İnebahtı'da ordunun bozguna uğramasının en büyük sebebi de Sokullu Mehmet Paşa'nın kaptan-ı deryalığa atadığı Müezzinzâde Ali Paşa'nın donanmayı yanlış konuşturması olarak göze çarpmaktadır. Buna başta Uluç Ali Reis olmak üzere tecrübeli Türk korsanları karşı çıkmışlardır. Ancak Ali Paşa onları dinlememiş ve koca Osmanlı donanmasının şahsî çıkarlar uğruna telef edilmesine sebep olmuştur. Yazar, bu noktadan yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin uzun yıllardır başarıyla uyguladığı ama daha sonradan yozlaşmaya başlayan devşirmelik sistemini net bir şekilde eleştirir. Bununla da kalmaz yanlı davranan tarih yazıcılarını da eleştiriye tâbi tutar. Hatta zaman zaman vakayı Ahmet Mithatvâri yarıda keserek okuyucuyu bu açıdan uyarma ihtiyacı hisseder:

“Okuyucularımın KIBRISIN fethi hikâyesini sabırsızlıkla beklediklerini biliyorum. Fakat tarihin zorlu bir olayına girmeden önce bu olayı hazırlayan kahramanları ve onların akılları donduran, düşünceleri durduran uğraşlarını da bilmek zorundayız.

Ne yazık ki bu olayların tarihini; bizim padişah saraylarında etek öperek, çanak yalayarak yetiştirilmiş devşirme tarihçilerimizden öğrenemiyoruz.”⁴³⁴

Tarih kitapları ise Sokullu Mehmet Paşa'yı devleti ve milleti yararına çalışmış bir kahraman, bir komutan olarak göstermektedir.⁴³⁵ Ancak Kozanoğlu bu durumun tersini düşünür ve Sokullu'nun, sadrazamlığı elinde tutabilmek için şanlı Türk donanmasının yok olmasına göz yumduğunu ifade eder. Sokullu Mehmet Paşa'nın devşirme kökenli bir devlet

⁴³³ Ünlü tarihçi İ.H. Uzunçarşılı, Sokullu'nun, Kıbrıs zaptına kalkılacak olursa, Avrupa devletlerinin Osmanlılar aleyhine ittifak etmelerinden korktuğunu belirtmektedir. Bu durum Sokullu'nun gerçekten de Kıbrıs'ın fethine sıcak bakmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak, bu bilgiden yola çıkarak Sokullu'nun sırf şahsi menfaati ve Lala Mustafa Paşa ile olan makam çatışması icabı sefere karşı çıktığı sonucuna varmak da insafsızlık olarak değerlendirilebilir. Ayrıca hemen adanın fethini takip eden bir süreçte Osmanlı donanmasının birleşik Hıristiyan donanması tarafından İnebahtı'da bozguna uğratılmış olması da Sokullu Mehmet Paşa'nın öngörüsünde yanlış olduğunu kanıtlamaktadır.

⁴³⁴ Kozanoğlu, *Kızıl Kadırga*, s. 194. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II-III, 5.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 49. / Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihi*, C. I, İstanbul, İlgî Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 188.

adamı olmasının, yazarı etkilediği ve böyle olumsuz bir bakış açısı geliştirmesine neden olduğu söylenebilir. Kozanoğlu, belli bir dönemden sonra Osmanlı devleti idaresinde söz sahibi olmaya başlayan ve padişahların üzerinde hâkimiyet kurarak, sarayda nüfuz elde eden kadın sultanlara da aynı eleştirel bakış açısıyla yaklaşır. Bu noktada yazarın, kadınlar arasında oluşan rekabetin çeşitli vesilelerle devlete zarar verdiğini ve mevcut padişahın da bu durumdan olumsuz manada etkilendiğini düşünerek böyle bir bakış açısına vardığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Yazarın bu yaklaşımını romanın merkez şahsiyeti Deli Cafer ile dostu Camgöz arasındaki konuşmada açık bir şekilde görmek mümkündür:

“ — *Peki Kızın adı?*

— *Safiye Sultan.*

— *Canım asıl adı?*

— *Venedikli Baffo. Anası Venedik meyhanelerinin en işveli, sanatında en mâhir orospusu. Papa Türk padişahlarının ve Türklerin uçkurlarına düşkünlüğünü biliyordu. Sarayı avucuna alabilmek için böyle bir kız yetiştirdi.*

— *Nereden biliyorsun?*

— *Grand Senyora da bakire el değmemiş gül koncası diye yutturulan Rus orospusu Rokzalan'dan biliyordu. Rokzalan'ın Padişah Süleyman'ı ve sarayı, kanlı parmakları arasında oynatarak, Türk tahtını bir kahraman Sultan Mustafa yerine, bir sarhoş Selime verişinden.*

— *Bu Baffo'nun ne gibi ustalığı var ki?*

— *Anasından edindiği cilve, Korfa adasında on yıl özel olarak kendisine öğretilen bilgiler, sarayda yetişen toz şehzadeleri gütmesine yeter de artar bile.*

— *Ya sultan kocası dayatırsa? Oğullardan birisi ataları Yavuz ve Fatih'lere çeker de babasını öldürüp yerine geçer, karılara metelik vermezse?*

— *O zaman Yavuz ve Fatih'lere yapıldığı gibi kocasını da, oğlunu da, torununu da eliyle zehirlemeye, olmazsa bağazlamaya, olmazsa yaratacağı entrikalarla yeniçerilere boğdurtmaya çalışacaktır. Buna Papa'nın huzurunda yemin etti. Ne kocasına, ne çocuklarına aman vermeyecek. Baş kaldıranı gebertecek.” (s. 286)*

Romanın vaka zamanı, 1567–1571 yıllarıdır. Eser, Larendeli Deli Cafer'in padişah II. Selim tarafından Akdeniz'de güvenliği sağlamakla görevlendirilmesi üzerine Magosa'ya gelmesiyle başlamaktadır. Görevlendirme fermanı 5 Rebi'ül Âhir 975 tarihini taşır ki bu tarih milâdi 1567'ye tekabül etmektedir. Vaka zamanı, Uluç Ali Reis'in İnebahtı deniz savaşından sonra İstanbul'a geldiği 1571 yılında sona ermektedir.

Feridun Fazıl Tülbentçi'ye ait olan, ilk baskısı 1952 yılında yapılan *Sultanların Aşkı* adlı eserde; Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın sonlarındaki siyasî, idarî ve sosyal durumu, bu zaman diliminde gerçekleşen Kıbrıs ve İran seferleri merkez alınarak işlenmektedir. Ayrıca

yine bu dönemde haremde yaşanan ve devletin gerilemesinde önemli bir etkisi olduğu görülen kısır çekişmelere de - Nurbanu Sultan ve Safiye Sultan ön planda olmak üzere - eserde geniş bir şekilde yer verildiği görülmektedir.

Osmanlı Sultanı II. Selim; 1554'te Engizisyon zulmünden kaçarak İstanbul'a gelen ve ticaretle zengin olan Josef Nassi, eski itibarını kaybetmiş olan Lala Mustafa Paşa ve Piyale Paşa'nın etkisiyle Kıbrıs'a sefer emri verir. Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'nın muhalefet etmesine rağmen alınan bu karar gereğince hazırlıklara başlanır. Yazar, Sokullu Mehmet Paşa'nın Kıbrıs seferine karşı çıkmasını net bir şekilde eleştirmektedir. Feridun Fazıl Tülbentçi, hâkim bakış açısıyla araya girerek ve bizzat kendi düşüncelerini aktarmak suretiyle bu adanın niçin fethedilmesi gerektiğini ifade eder. Bu yaklaşım tarzı, yazarın devletin yönetim kademesinde padişahтан sonra gelen Sokullu Mehmet Paşa'ya dolaylı yoldan ama somut bir şekilde olumsuz bakış açısıyla yaklaştığını göstermektedir:

“Kıbrıs'ın Osmanlılar elinde bulunması münakaşa götürmez bir zaruretti. Bu ada düşmanlarımız elinde buldukça, deniz yollarımızın emniyette olduğunu söyleyemezdik. İstanbul, Anadolu, Suriye ve Mısır sahilleri arasında sefer yapan yolcu, ticaret ve hacı gemileri her zaman tehlike ile karşı karşıya kalıyorlardı. Kıbrıs korsanlarının veyahut bu adanın limanlarında üslenen diğer Hıristiyan korsanlarının hücumlarına maruz kalan Müslüman gemilerindeki mallara el konuluyor, yolcular esir edilip zindanlara atılıyor, kadınlar ve kızlar esir pazarlarında haraç mezat satılıyor. Protestolar sonuçsuz kalıyor, Venedikliler baskınların Malta'lılar tarafından yapıldığını ileri sürerek işin içinden sıyrılmaya bakıyorlardı. Hiçbir tedbir almıyorlardı. Aksine korsanları destekliyorlardı. Diğer taraftan aramızdaki barış antlaşmasına sadık kalmıyorlar, Dalmaçya sınırında saldırılarını arttırıyorlardı. Bu böyle ne zamana kadar sürüp gidecekti?”⁴³⁶

Bunun yanında Venediklilerin, Osmanlı'nın aldığı bu sefer kararı hakkında ne düşündükleri ve tedbir alıp almadıklarını öğrenmek amacıyla Sokullu Mehmet Paşa'nın yakın adamları Kadırgalı Hasan, Çal Ali ve Uzun Mehmet Venedik'e gönderilir.

Venedik'ten alınan haberlere göre Venedik senatosunun üyeleri Türklerin kendilerine bir savaş açmayacaklarını düşünmektedirler. Yazar yine kendi cümleleriyle bu düşüncenin gerekçesini ortaya koyarken dönemin Padişahı II. Selim'e askerî zayıflık, idarî acizlik ve kişilik zafiyetleri bakımından; Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'ya ise pasiflik ve mücadeleden kaçınan bir kişiliğe sahip olması bakımından olumsuz ve eleştirel bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bunu yaparken de II. Selim'i babası ve kendisinden önceki Padişah Kanuni Sultan Süleyman ile mukayese ederek, adeta bir dönem kıyaslaması da yapmış olur:

“Senatörlerin çoğunluğu Türklerin yeni bir savaş istemedikleri fikrindeydi. Bunun bir çok nedenleri vardı. Kanuni Sultan Süleyman'ın yerine hükümdar olan İkinci Sultan Selim, uyusuk bir insandı. Kendisini sefahate bırakmıştı. Babasının meziyetlerinden hiçbirine sahip değildi. Saraydaki

⁴³⁶ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Sultanların Aşkı*, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 2008, s. 36. (Alıntılar bu baskıdandır.)

zevk ve sefa âlemlerini bırakıp sınırlarda, kan ve ateş içinde hayatını geçirmeye razı olacağına ihtimal vermek güçtü. Osmanlı Devleti'ni müstakilen idare eden Sokullu Mehmet Paşa barış taraftarıydı ve padişahın üzerinde nüfuzu vardı. İstedğini yapacak ve yaptıracak durumdaydı.” (s. 50)

Daha önce Kanuni Sultan Süleyman'a büyük hizmetlerde bulunmuş olan bu üç yiğit asker, Venedik'ten haber getirmekle kalmayıp, kaçarlarırken Venedik tersanesini yaktıkları gibi (13 Ekim 1569), Venedikli Şövalye Veniero'nun baldızı Barletta'yı da kaçırlırlar. Venedik'ten gelen haberlerin son derece olumlu olması üzerine, durumu değerlendiren devlet erkânının uygun görmesiyle Osmanlı donanması Akdeniz'e yelken açar (15 Mayıs 1570). Kıbrıs seferi serdarı olarak daha evvel II. Selim tarafından kubbe vezirliğine (6. vezir) getirilmiş olan Lala Mustafa Paşa tayin edilirken, donanma komutanlığına Piyale Paşa getirilir. Sefere katılmayan Padişah II. Selim, donanmanın hareketinden hemen sonra kız kardeşi Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki sarayını ziyaret eder. Buradaki sohbeti esnasında Venedik'ten kaçırılıp Üsküdar'daki saraya getirilmiş olan Barletta'yı görüp beğenen padişah, bu Venedikli güzel kızın kendi sarayına alınmasını ister.

Yazar, Padişah II. Selim'in sefere katılmayarak kardeşinin sarayına gitmesini bu sefer de romanın yan karakterlerinden Çal Ali'nin ağzından olumsuz bir şekilde ortaya koyar. Çal Ali, Padişah II. Selim'i babasıyla mukayese eder ve II. Selim'in bütün işleri veziriazama bırakarak zevke, sefaya daldığını şu şekilde ifade eder:

“ — Hey gidi dünya hey! Şehriyarı cedit, seferi serdarına emanet eyledi. Cenk meydanları artık padişahsız kaldı. Ben size söylemez mi idim, Sultan Selim Han babasına benzemeyecek, diye. İşte misali, haremi hümayundaki zevk ve sefasını fetih yollarına tercih eyler. Sokullu'ya bir şey olursa devletin hali nice olur? ” (s. 90–91)

Yazar, Çal Ali'nin ağzından dile getirdiği olumsuz ve küçümseyici yaklaşımı, II. Selim'in kardeşi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan vasıtasıyla da devam ettirir. Yazar, Mihrimah Sultan'a izafe ettiği kendi bakış açısını, bu sefer de II. Selim ve Kanuni'nin diğer oğlu Sultan Bayezid'ı mukayese etmek suretiyle ortaya koymaktadır. Buna göre II. Selim ne babasına ne de kardeşine benzemekte ve onlardan — olumsuz manada — kişilik yapısı, hayat anlayışı ve karakter bakımından ayrılmaktadır: *“Mihrimâh'ın en sevdiği kardeşi Sultan Bayezid'di. Sefih bir hayat yaşayan, günlerini şarap içerek, genç ve güzel cariyelerin kolları arasında geçiren Selim'den hiç hoşlanmazdı.” (s. 93)*

II. Selim, kendi sarayına aldırıldığı ve sonradan Bedia adını alan Barletta ile çok ilgilenir. Onunla yalnız kalabilmek için de Edirne Sarayı'na gider. Ancak II. Selim'in askerî, idarî ve kişilik bakımından olduğu kadar aşk konusunda da babasıyla rekabet edemeyecek ve benzerlik kurulamayacak kadar farklı olduğu görülür. Yazar bu noktada da Kanuni'yi, oğlu II.

Selim'e üstün tutarak genç padişahı söz konusu yönden de ciddi bir eleştiriye tabi tutar. Eserde bu olumsuz bakış açısı yine yan karakterlerden Kadırgalı Hasan'ın ağzından verilir. Kadırgalı Hasan'a göre Kanuni ve II. Selim bu bağlamda mukayese bile kabul edilemeyecek kadar farklıdır:

“ — Sanki siz padişah mı gördünüz? Cennetmekân Kanuni Sultan Süleyman Han bir daha dünyaya gelir mi? Şehriyari cedidi babası ile nasıl kıyas ederiz. O her şeyi ile muhteşemdi. Elbette aşkı da büyük olacaktı. Öyle bir aşk ki, ne Kerem'de, Ferhat'ta ne de Yusuf'ta vardı. Hürrem Sultan'ı nikâh etti ve ölünceye kadar sevdi. İşte sultanların aşkı bu. Yoksa haremi hümayundaki yüzlerce kızı koynuna alarak zevk ve sefa etmek değil.” (s. 108)

II. Selim tamamıyla özel hayatına odaklanmış, devletin bütün işlerini Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'ya bırakmıştır. Kıbrıs'tan ise güzel haberler gelmektedir. 1570 yılının Temmuz'unda Limasol Limanı, Eylül'ünde ise Lefkoşe zaptedilmiş, hemen arkasından da Magosa kuşatılmıştır. Osmanlı donanması kara askerinin adaya ayak basmasından sonra dinlenmek ve eksiklerini tedarik etmek için İstanbul'a döner. İşler yolunda giderken Sokullu Mehmet Paşa biraz da hissî davranarak Kıbrıs kuşatmasında başarılı olan Piyale Paşa'yı pasif bir göreve çeker ve onun görevini deniz savaşlarında hiçbir tecrübesi olmayan Müezzinzâde Ali Paşa'ya verir. Sonrasında hazırlıklarını tamamlayan Osmanlı donanması tekrar denize açılır.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'taki başarısı Hıristiyan dünyasını harekete geçirmiş ve Papa'nın çağrısıyla oluşturulan büyük bir donanma denize yelken açmıştır. Bu arada 1 Ağustos 1571'de Magosa'nın düşmesiyle Kıbrıs'ın fethi tamamlanır. İstanbul'a büyük bir başarıyla dönen Lala Mustafa Paşa artık sadaret makamının kendi hakkı olduğunu düşünmeye başlamıştır. Edirne'de zevk ve sefa içerisinde yaşamını devam ettiren ve Kıbrıs'ın fethiyle memnun olan II. Selim'in keyfini denizden gelen kara bir haber kaçırır. Gelen habere göre Papa V. Pius'un çağrısıyla toplanan büyük Hıristiyan armadası, Osmanlı donanmasını İnebahtı Limanı'nda (Lepanto) bozguna uğratmıştır (7 Ekim 1571). Bozgunun kısmî başarıyla çıkan tek kişi Uluç Ali Reis olur. Bu bozgunun en büyük sebebi olarak da Veziriazam Sokullu'nun bir inat uğruna donanmada yaptığı hatalı görev değişiklikleri ön plana çıkar. Aslında donanmanın ileri gelenleri ve tecrübeli komutanlar bu değişiklikler konusunda daha evvel veziriazamı uyarmışlardır. Ancak bu ikazlara kulak asmadan kendi bildiğini okuyan yaşlı vezir donanmanın başına Müezzinzâde Ali Paşa'yı, bindirilmiş kara kuvvetlerinin başına da Vezir Pertev Paşa'yı tayin etmiştir. Fakat bu tayinler kötü sonuçların alınmasına ve Osmanlı donanmasının hüsrana uğramasına neden olmuştur. Yazar bu noktada Sokullu'ya yapılan itiraz ve ikazlara hak vermekte ve böylece veziriazama dolaylı yoldan da

olsa olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmış olmaktadır. Yazar'a göre, gerek görevinden alınan Piyale Paşa gerekse de Kanuni döneminin meşhur denizcisi ve Kaptan-ı derya'sı Barbaros Hayrettin Paşa, Müezzinzâde Ali Paşa'dan kat kat üstün meziyetlere sahip olan denizcilerdir:

“Bu mütalaaları hiç de haksız değildi. Sokullu Mehmet Paşa, affedilmez bir hata işlemiştir. Hislerine kurban olarak Kıbrıs seferinden öncesi aylarda kendisine cephe almış olan Piyale'ye faal vazife vermemiştir. O Piyale ki, bütün kusurlarına rağmen Cerbe Adası sularında deniz tarihinin en parlak zaferlerinden birini kazanmış, Sakız'ı fethetmiş, Kıbrıs'a giden askeri karaya çıkarmıştı. Adı, Akdeniz sahillerinde velvele yaratacak kadar meşhurdu.” (s. 157)

“Bir değil, bin Müezzinzâde Ali, denizlerin emsalsiz serdarı Barbaros Hayrettin olamazdı. O yaratılıştan denizci olan kahraman kırk sene denizlerde gezmiş, küffar yakalarında velvele yaratmış, alev alev yanan Hıristiyan limanlarına pupa yelken girmişti. Kendisi ölmüştü, fakat adı hâlâ dehşet yaratıyordu.” (s. 167)

II. Selim donanmanın bozguna uğramasına üzülmiştir üzülmüne ama yine teselliyi Bedia'nın kollarında bulur. Bu noktada da yazarın Padişah II. Selim'e askerî ve idarî açıdan olumsuz ve eleştirel yaklaştığını görmekteyiz. Zira başında bulunduğu devletin donanması Osmanlı denizcilik tarihinin en ağır yenilgilerinden birini almış olmasına ve devletin bekası uğruna pek çok levendin canını hiçe saymasına rağmen, II. Selim teselliyi sefahat âlemlerinde ve sevgilisinin kollarında bulmayı tercih etmiştir:

“Selim dertlerini unuttur gibi olmuştu. Genç ve güzel gözdesinin yanında böyle medrese talebesi gibi duramazdı. Aşk ve ihtirasın karşısında bütün kederler uçup giderlerdi. Üzüntülerini bir tarafa attı. Müdebbir veziri Sokullu Mehmet Paşa nasıl olsa bir çare düşünecek, tedbir bulacaktı. Uluç Ali Paşa kulu da denizlerde nam salmış bir beylerbeyiydi, üstelik Piyale gibi kaptanpaşalık yapmış bir veziri de vardı. Üçü el ele verirler, ikdam gösterirlerdi. Tıklım tıklım dolu olan hazinayı de açardı. Esasen birkaç güne kadar kendisi de İstanbul'a dönecek, yeni bir donanma inşası için vezirlere gayret verecekti.

— *Bize şarap sun Bedia. Cemalini daha güzel seyredelim. Mest ve mahmur olalım.*

— *Başüstüne efendimiz.”* (s. 193)

Bununla birlikte padişah, İstanbul'a döndüğünde huzurunda kabul ettiği Uluç Ali Paşa'yı kaptan-ı deryalığa getirir ve bu ünlü denizcinin adını Kılıç Ali olarak değiştirir. Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa ise hiç zaman kaybetmeden yeni bir donanmanın inşasına başladığını padişaha arz eder. Bu gayreti nedeniyle veziriazama dokunmayan II. Selim, sefahat hayatı ve içkiye düşkünlüğü nedeniyle rahatsızlanır. Sefahat âlemlerinin birinde hamamda dengesini kaybederek düşen padişah, bir daha yataktan kalkamaz ve kısa bir süre içinde vefat eder (12 Aralık 1574). Eserde II. Selim'i ölüme götüren içki düşkünlüğü ve sefahat alışkanlığı adeta bir tablo gibi bütün ayrıntısıyla ve parıltısıyla tasvir edilmektedir. Yazar bu tasvirinde kendi olumsuz bakış açısını son derece somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunu yaparken yazar, okuyucuda da padişaha karşı olumsuz duygular

uyandırmak ister gibidir. Çünkü sonu üzücü bir hadiseyle noktalanacak olan bir eğlencenin fazlasıyla abartıldığı ve kısmen müstehcen unsurların da devreye sokulduğu görülmektedir:

“Sultan Selim, sürahiye bir dikişte dibine kadar içti. Alkol sinirlerini derhal kamçılıyordu. Artık raksları seyrediyordu. Nazikter ile Gülfidan göbek taşına çıktılar. Fakat peştamalı üzerlerinden bir türlü atamıyorlar, utanıyorlardı. Emsalinur da henüz bir şey söylemiyor, irade bekliyordu. Raks başladı. Hamam kubbesindeki renkli camlardan sızan ışıklar, bu müstesna yaradılışı vücutlara başka bir güzellik daha ilave ediyordu. Selim, altın hamam tasını kurnadan doldurarak kızların üzerine fırlatıyor, kahkahalarla gülüyordu. Diğer kızlar, sedef kakmalı nalınlarını takırdatarak oraya buraya kaçırsın gibi yapıyorlardı. Ceylan gibi seken Korsikalı cariye de Nazikter ile Gülfidan’dan aşağı kalmak istememiş, onları kıskanmıştı. Belindeki peştamalı fırlatmış ve göbek taşına fırlamıştı. Ellerini başının üstünde birbirine vurarak bacakları üzerinde dönüyor, çok hareketli bir oyun oynuyordu. Hakanın gözleri dört açılmıştı.

— Meğer bu afet ne imiş. Neden şimdiye kadar huzurumuzla müşerref olmadı?

Emsalinur, sevinçten ne yapacağını bilmiyordu. Sultan Selim, ayağa kalktı. Hamamın sıcaklığı vücudunu, asabını gevşetmişti. Ceylan gibi seken genç bakireye doğru yürüdü. Fakat birden dengesini kaybederek mermerlerin üzerine arka üstü düştü, bacağı burkulmuştu.

— Of başım!” (s. 241–242)

Bu vefatı müteakip Manisa’da vali olarak bulunan Şehzade Murat, İstanbul’a doğru yola çıkar ve kısa bir süre içinde tahtı devralır. Sultan Murat tahta çıktıktan sonra atası Fatih Sultan Mehmet’in kanunnamesi gereğince tahta ortak olması muhtemel, hanedanın erkek mensuplarının katline ferman verir. Bu fermanın uygulanması yazar tarafından acı ve üzüntü verici bir şekilde aktarılır. Her ne kadar kanuni bir altyapısı olsa da bu uygulamanın yazar tarafından hoş görülmediği ve onaylanmadığı olayın aktarılış şekliyle anlaşılmaktadır. Bu durum yazarın “nizam-ı âlem için kardeş katline cevaz veren” bir devlet yapısına/sistemine olumsuz ve eleştirel yaklaşımının çok açık bir göstergesidir:

“Sabaha karşı merhum Sultan Selim’in Süleyman, Mustafa, Cihangir, Abdullah ve Osman adlarını taşıyan beş masum ve bedbaht şehzadesi saray dilsizlerinin elinde can vermişlerdi. Şehzadelerden en küçüğü, annesinin kucağından merhametsizce alınmış ve zavallı genç kadın, oğlunun arkasından:

— Yavrumu nerelere götürürsünüz? diye feryat etmişti.

Bu feryadı duyan harem halkı odalarına kapanarak sabahlara kadar gözyaşı dökmüşlerdi. Hünkâr, bir gün gelecek, kendi kanından olan öz evlatlarının da ağabeyleri tarafından aynı korkunç akıbete uğrayacaklarını ilk defa olarak o gece düşünmüş ve gözleri dolu dolu olarak söylemişti:

— Nizamı âlem!” (s. 261)

“Üçüncü Sultan Murat hiçbir suçları olmadığı halde hayatlarına son verdiği bedbaht kardeşlerinin cenazelerini görmemek ve feryatları işitmek için harem dairesine çekilmişti. Koridorları geçerken hadım ağalarının, hizmetkârların ve cariyelerin yaşlı gözleriyle karşılaşılıyor, her şeye rağmen kalbi sızlıyordu.” (s. 263)

12. Osmanlı Padişahı III. Murat'ın tahta çıkmasından sonra özellikle haremde büyük bir iktidar mücadelesi başlar. Zira yeni padişahın annesi Nurbanu Sultan ile eşi Safiye Sultan otoritelerini sağlamak için amansız bir mücadeleye girişirler. Nurbanu Sultan devamlı yeni cariyeleri kullanarak oğlunu Safiye Sultan'dan soğutmaya çalışır. Bu mücadelede Nurbanu Sultan yalnız değildir. III. Murat'ın halası Mihrimâh Sultan ile kız kardeşleri Esmihan Sultan (Veziriazam Sokullu'nun eşi), Gevherhan Sultan (2. Vezir Piyale Paşa'nın eşi) ve Şah Sultan (4. Vezir Mahmut Paşa'nın eşi) Nurbanu Sultan'a yardımcı olurlar. Haremde bu gelişmeler olurken devlet siyasî, idarî ve sosyal bakımdan büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Özellikle yakın dostları III. Murat'ı yanlış yönlendirir, yanlış bilgilendirir ve tek hedefi Veziriazam Sokullu'yu yerinden etmek olan planlarla padişahı oyalarlar. Bu noktada yazarın III. Murat dönemine özellikle siyasî ve idarî yönden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Vakanın içerisine hâkim bakış açısını kullanarak dâhil olan yazar, III. Murat'ı dedesi Kanuni Sultan Süleyman ve hatta babası II. Selim ile mukayese ederek, mevcut padişahı son iki selefenden daha beceriksiz ve dirayetsiz bulur. Eserde bu yaklaşımın somutlaştığı ifadeler şu şekilde ortaya konulmaktadır:

“Aylar geçti... Devlet idaresinde bir başıbozukluk ve keşmekeş hüküm sürmeye başlamıştı. Sokullu, bütün tecrübesine ve dirayetine rağmen buna bir türlü mâni olamıyor, aldığı tedbirler, saray tarafından kabul edilmediği için sonuçsuz kalıyordu. Çünkü genç ve tecrübesiz padişah, vezirinin tavsiyelerine uymuyor, önem vermiyor ne arz ederse aksini yapıyor veya yaptırıyordu.”(s. 345–346)

“Kanuni Sultan Süleyman nerede, o nerede idi? Babası Selim'in yerini bile tutamamış, üç beş menfaat düşkününün elinde oyuncak olmuştu. “Söyleyene değil, söyletene bak” derler. Padişahı fena yola yakınları sevk ediyor, ona başından büyük sözler söyletiyorlardı. Maksatları Sokullu Mehmet Paşa'nın nüfuzunu kırmaktı. Çünkü istikballerini vezirin felaketinde görüyorlardı.” (s. 346)

“Musahiplerin en ziyade rol oynadıkları şey tayinlerdi. Mesela Sokullu bir yere vali göndermek veyahut kadı tayin ettirmek istese bunlardan biri derhal huzura dâhil oluyor:

— *Vezire itimat buyurmayın, ileri sürdüğü âdem işe yaramaz. Lalanız rüşvet alarak bu makama getirmek ister, şahidi istatı da vardır, diyor, bir diğeri de:*

— *Uzak akrabalarından olduğu rivayet edilir, diye ortaya başka bir şey atıyordu.*

Bunlara inanan padişah da arza menfi cevap veriyordu.” (s. 346–347)

Yazar bu siyasî ve idarî boşluğun sokaktaki yansımalarına da eserinde yer verir ve bu döneme toplumsal yapı ve sosyal açıdan da olumsuz yaklaşımını ortaya koyar:

“Başkente bulunan yeniçeriler meyhanelerden çıkmıyorlardı. Sarhoş olup sokaklarda etmediklerini koymuyorlardı. Hamama giden veya hamamdan çıkan kadınlar tecavüze uğruyordu. Mahalle aralarında bile şaraphaneler açılmış, halktan da şikâyetler gelmişti.” (s. 348)

Haremdeki kaynana-gelin mücadelesinde ise Nurbanu Sultan önemli zaferler kazanmış ve Safiye Sultan'ın yalnız kalmasını, itibarını kaybetmesini sağlamıştır. Aslında hem haremde yaşanan bu kısır çekişmeler hem de Sultan III. Murat'ın tıpkı babası gibi içkiye düşkünlüğü ile daldığı eğlence âlemleri devletin çöküşünü hızlandıran önemli etkenler olarak görülmektedir. Yazar bu yönden III. Murat'ı ve dönemini, babası II. Selim'le mukayese etmek suretiyle eleştirir ve olumsuz bir şekilde ele alır:

“Haremi hümayuna gelince; buradaki mücadele de şiddetinden hiçbir şey kaybetmemişti. Sultan Murat, merhum babasını gölgede bırakacak bir şekilde sefahat âlemine dalmıştı. Saraydaki saz heyetleri, maskaralar, cüceler ve hokkabazlar fazlalaşmıştı. Genç padişah hünerlerini beğendiği cücelere ve maskaralara avuç avuç altın atmaya başlamıştı.” (s. 351)

Bu sırada İran'daki karışıklıklardan yararlanmak isteyen III. Murat Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen Doğu'ya sefer kararı alır. İran seferinin serdarlığına da Lala Mustafa Paşa'yı getirir. Ancak III. Murat tıpkı babası II. Selim gibi ordunun başında sefere gitmez ve payitahtta kalarak eğlence hayatına devam eder. Yazar bu durumu da özellikle vurgular ve mevcut padişahı Kanuni Sultan Süleyman'la mukayese ederek, III. Murat'a askerî açıdan olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşır:

“Hâlbuki Sultan Murat saraydaki rahatını, eğlenceleri, içki âlemlerini serhat boylarına, cenk meydanlarına tercih ediyordu. Babası Selim de aynı yürümüş ve bir kere olsun sefere çıkmamıştı.” (s. 379)

“Hâlbuki, Kanuni Sultan Süleyman sefere çıkarken yollara dökülen binler ve on binlerce İstanbul'lu, hançeresi yırtılırcasına bağırır, “Seni Allah korusun, padişahım!” nidaları göklere yükselirdi. Ona şan ve zafer dileyen gün görmüş ihtiyarların gözyaşları uzun beyaz sakallarına dökülürdü. Fakat Murat, büyük babasına değil, aşk, şiir, içki ve musikiden başka bir şey düşünmeyen babası Selim Han'a çekmişti.” (s. 385)

İran seferi devam ederken önce 2. Vezir Piyale Paşa, sonra da Mihrimâh Sultan vefat ederler (Ocak 1578). Yazar, Piyale Paşa'nın vefatını ifade ederken, Osmanlı denizcilik tarihinde önemli başarılarla imza atmış olan bu meşhur denizciye olan olumlu ve övücü bakış açısını da net bir şekilde ortaya koyar:

“Büyük Türk denizcisi, Cerbe Meydan Savaşı'nın muzaffer başkumandanı, Sakız Fatihî, orduları Kıbrıs'a götüren donanmanın başkumandanı İkinci Vezir Piyale Paşa ölmüştü.” (s. 457)

“Saray halkı da müteessirdi. Piyale Paşa hünkârın eniştesi ve Nurbanu Valide Sultan'ın da damadıydı. Vakırlı bir adam olduğu için saray entrikalarına karışmamış, seyirci kalmıştı.” (s. 458)

Bu üzücü hadiselerin üstünü Doğu'dan gelen önemli ve sevindirici haberler örter. Lala Mustafa Paşa'nın doğru ve yerinde hamleleriyle İran topraklarının büyük bir kısmı ve Gürcistan'ın merkezi Tiflis, Osmanlı ordusu tarafından fethedilir. Doğu'dan gelen başarı

haberleriyle bir kez daha haksız çıkmış olan Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa ise, bir Divan toplantısı öncesinde yardım etmek için yanına gelen Boşnak kökenli bir kişi tarafından hançerlenerek öldürülür (Ekim 1579). Eserde devlete uzun yıllar hizmet etmiş olan Sokullu Mehmet Paşa'dan farklı olarak Lala Mustafa Paşa'ya askerî ve idarî açıdan olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığını görüyoruz. Gerek Kıbrıs'taki gerekse de Doğu seferindeki yararlılıkları dolayısıyla Mustafa Paşa yazar tarafından ön plana çıkarılan bir bürokrat olarak dikkati çekmektedir:

“Mustafa Paşa belki ağır, fakat ihtiyatlı bir tempo ile yürüyüşü idare ediyor, bu suretle hem asker yorulmuyor, hem de kendisine katılacak olan valilere ve sancak beylerine lüzumlu zamanı kazandırıyor. Lalanın mükemmel bir kumandan olduğunu değil dostları, düşmanları bile tasdik ederlerdi.” (s. 461)

Yeni Veziriazam Ahmet Paşa döneminde ise Doğu'da yaşanan sıkıntılar nedeniyle Lala Mustafa Paşa İran seferinin serdarlığından alınarak yerine Sinan Paşa tayin olunur. Lala Mustafa Paşa, Sadaret makamının bir türlü kendisine layık görülmemesi nedeniyle üzüntüye kapılır. Yaşlı vezir bu üzüntünün etkisiyle rahatsızlanarak 1580 yılında vefat eder. Gerek haremdeki mücadeleler gerekse de Doğu'dan gelen çelişkili haberler nedeniyle oldukça yıpranmış olan Sultan III. Murat, daha evvel vefat etmiş olan Ahmet Paşa'nın yerine veziriazamlığa Koca Sinan Paşa'yı getirir. III. Murat artık huzuru, kendisini daima büyük bir aşkla seven Safiye Sultan'ın yanında bulamaya çalışacaktır.

Eserin vaka zamanı 1570–1587 yılları arasındadır. Osmanlı tarihinde siyasî, askerî ve idarî olarak önemli olayların yaşandığı bu zaman diliminde Osmanlı tahtında sırasıyla II. Selim ve III. Murat bulunmaktadır. Vaka zinciri içerisinde yer alan Venedik tersanesinin yangına verilmesi (1569), Kıbrıs'ın fethi (1571), İnebahtı bozgunu (1571), Sultan II. Selim'in vefatı (1574), İran/Doğu seferi (1577–1589), Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'nın öldürülmesi (1579) ve Lala Mustafa Paşa'nın vefatı (1580) gibi Türk tarihi açısından mühim görülebilecek olan hadiseler, tarihî kronolojiye uygun bir sıra ve tarihî kaynaklardaki gerçekleşme şekline uygun olarak konu edinilmiştir. Bu olaylardan yalnızca Venedik tersanesinin yakılması hadisesinde yazarın somut bir şekilde kurguya başvurduğu görülmektedir. Zira romanda bu olayın gerçekleştiği tarih olarak Ekim 1569 verilmiş ve bu fiili işleyenlerin adları da Kadırgalı Hasan, Çal Ali ve Uzun Hasan olarak zikredilmiştir. Ancak verilen bu zaman bilgisi, tarihî kaynaklarda geçen 13 Eylül 1570 tarihiyle çelişmektedir. Ayrıca tarihî kaynaklarda Divân-ı Hümayun ikinci tercümanı Mahmut Ağa ve padişah yaverlerinden Kubâd Çavuş'un Venedik'e yollandığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla romandaki vakada bu işi yapan karakterler tamamıyla kurgusal yani tarihî gerçekliği olmayan

şahsiyetlerdir. Yazar bu noktada kendi muhayyilesini devreye sokmuş ve eserini muhayyel-gerçek karışımı bir yapı üzerine oturtmuştur.⁴³⁷ Bu istisnaî durum dışında eserin kalabalık şahıs kadrosunun büyük bir kısmının tarihî gerçekliği bulunan karakterlerden oluştuğu görülür. Olayların içerisinde aktif rol oynayan Padişahlar II. Selim, III. Murat; Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa, Josef Nassi (kaynaklarda geçtiği şekliyle Yasef Nassi), Piyale Paşa, Safiye Sultan (Venedikli güzel Bafo/Korfo Valisi Leonar de Bafo'nun kızı), Ebussuut Efendi, Müezzinzâde Ali Paşa, Mihrimah Sultan, Nurbanu Sultan, Uluç Ali (Kılıç Ali) ve Şah Tahmasb en dikkate çarpan şahsiyetlerdir.

Eserde vakaların geçtiği coğrafi gerçekliği olan ana mekânlar İstanbul, Venedik, Edirne, Kıbrıs (Limasol Limanı, Lefkoşe, Magosa), ve Manisa'dır. İran ve Gürcistan toprakları ise Doğu seferi münasebetiyle sıklıkla adı geçen ama diğer mekân unsurları kadar ayrıntılı aktarılmayan yerlerdir.

Feridun Fazıl Tülbentçi diğer tarihî romanlarında olduğu gibi bu eserinde de tarihî gerçekliği bulunan hadiseler, mekânlar ve şahıslar vasıtasıyla eserini oluşturmuştur. Eserin böyle bir gerçeklik altyapısı üzerine inşa edilmesi, tarihî kaynaklardaki bilgilerle paralellik kurulması yazarın tercihi olarak görülmelidir. Ancak Tülbentçi aşk, ölüm ve savaş gibi temalarda zaman zaman kurgusal unsurlara da yer vermiş, yine eserini didaktik ve kuru bir yapıdan kurtarmak istemiştir. Ortaya koymak istediği bakış açısını da böyle bir gerçek-kurgu karışımı malzemedeki hareketle vermeyi hedeflemiştir.

Yazar, eserinde Padişahlar II. Selim ve III. Murat ile Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa'ya olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ancak bu yaklaşımda bir farklılık söz konusudur. II. Selim ve III. Murat askerî, siyasî, idarî ve kişilik/karakter bakımından eleştirilen ve eksiklikleri ön plana çıkarılan şahsiyetlerdir. Tarihî kaynaklarda bu iki padişah için verilen bilgilere bakıldığında, yazarın bu bakış açısında tutarlı ve isabetli olduğu görülmektedir. Nitekim 8 yıl saltanat süren ve büyükbabası Yavuz Sultan Selim ile aynı yaşta (50) vefat eden II. Selim için İ. H. Uzunçarşılı;

“II. Selim kırk dört yaşında Osmanlı hükümdarı olmuştur. Kendisi tenperver, zevk ve safaya düşkün olup ordusunun başında hiçbir sefere gitmeyen ilk Osmanlı hükümdarıdır; bu da dedesi Yavuz

⁴³⁷ “Divan-ı Hümayundan ikinci tercümanı Mahmut Ağa ile padişah yâverlerinden Kubâd Çavuş, Venedik'e yollandı... 13 Eylül gecesi bütün Venedikliler, şehirdeki muazzam bir patlama sesi ve göklere yükselen bir alev sütünü ile uyanmışlardı. İstanbul tersanesinden sonra Avrupa'nın en büyük tersanesi olan Venedik tersanesinin barut deposu, Türk gizli teşkilatı tarafından ateşlenerek havaya uçurulmuştu.”
Bkz. Öztuna,a.g.e., s. 300.

Sultan Selim gibi Edirne'yi çok sevdiğinden ara sıra oraya giderdi; hattâ bu sevgi dolayısıyla oraya meşhur camiini yaptırmıştır.

*Sekiz senelik saltanatını damadı olan Sokullu Mehmet Paşa'nın güzel idaresi sayesinde rahat ve huzur içinde mütadi olan eğlencelerle geçirmiştir. Bir gün sarayda yaptırmış olduğu hamamı gezdiği sırada ayağı kayarak düşüp hastalanmış ve bir müddet sonra da bu yüzden vefat etmiştir.*⁴³⁸

değerlendirmesini yaparken, aynı padişah için Yılmaz Öztuna da;

“İlk 10 Osmanlı hükümdarı deha sahibi çok büyük adamlar oldukları halde, atalarının kabına erişemeyen ilk hükümdar, II. Selim'dir.

*II. Selim, İstanbul'da ölen ilk Osmanlı hükümdarıdır. Fatih, Yavuz ve Kanuni hep İstanbul dışında ordugâhlarında, çok sevdikleri askerleri arasında ölmüşlerdir. II. Bayezid ise, Dimetoka'ya giderken Edirne yakınlarında ölmüştü. II. Selim'den itibaren bütün Osmanlı hükümdarları - sonuncusu hariç - İstanbul'da ölmüş veya öldürülmüşlerdir.*⁴³⁹

tespitlerinde bulunmaktadır. Aynı kaynaklarda 20 yıl hükümdarlık müddeti olan III. Murat için de benzer ifadeler rastlamaktayız. Uzunçarşılı, 12. Osmanlı sultanı için;

*“Sultan Murat hükümdarlığından itibaren bizzat devlet işleriyle meşgul olmamakla beraber babası gibi hükümet işlerini tamamen vezir-i âzama bırakmamış fakat kadınlarının, musahibelerinin tesirleri altında lüzumsuz ve zararlı müdahaleleriyle hükümet işlerinin ve devlet nizamının bozulmasına sebep olmuştur. Sultan Murat zamanını, etrafına topladığı eğlence takımları, cüce ve maskaralarla ve geceleri kadınlarla geçirmiştir. Tab'an merhametli ise de kadınlarla fazla münasebeti âsabını bozmuştu. Bundan dolayı bazen çabuk hiddetlenir ve merhametsiz denecek derecede sert olurdu. Hasis olup kadirşinas değildi. Rivayete göre sar'alı olduğu için vezirleri tarafından sefere gitmesi hakkında yapılan tekliflere hastalığım meydana çıkacak diye muvafakat etmezdi.*⁴⁴⁰

derken, Öztuna da;

*“III. Murat, Osmanoğulları içinde kadın iptilâsı ile ünlüdür. Bu hususta sonradan torununun oğlu Sultan İbrahim bile, onu geçememiştir. Müneccimbaşı'na göre, 41 kadından 130 çocuğu olmuş, ancak bunların çoğu doğarken veya küçük yaşta ölmüştür.”*⁴⁴¹

tespitinde bulunmaktadır.

Eserde, haremdeki kısır çekişmelere yer verilmek suretiyle de olumsuz ve eleştirel bakış açısı devam ettirilmiştir. Çünkü Safiye Sultan ve Nurbanu Sultan arasında yaşanan, sarayı kasıp kavuran bu mücadele, devlet işlerinin aksamasına ve önemli mevkilere ehil olmayan insanların gelmesine yol açmıştır.⁴⁴²

Eserde Sokullu Mehmet Paşa'nın askerî, idarî ve siyasî yönden tenkit edildiği görülür, ancak yazar padişahlara kişilik/karakter yönünde yaptığı olumsuz yaklaşımı Sokullu Mehmet

⁴³⁸ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, 4. b., Ankara, TTKB, 1988, s. 40.

⁴³⁹ Bkz. Öztuna, *a.g.e.*, s. 337-338.

⁴⁴⁰ Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 44.

⁴⁴¹ Bkz. Öztuna, *a.g.e.*, s. 481.

⁴⁴² Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 43.

Paşa için sergilemez. Yazar bu noktada haklı gözükmektedir. Her ne kadar tarihî kaynaklarda uzun veziriazamlık dönemi için “diktatörlük”⁴⁴³ kavramı kullanılsa da, bilhassa II. Selim zamanında hiçbir kimseyi hükümet işlerine karıştırmayıp bütün sorumluluğu üzerine alarak iş gördüğü, bu münasebetle akraba ve itimat ettiği adamları mühim işlerde kullandığı, bundan dolayı aleyhtarlarının tarizlerine sebep olduğu⁴⁴⁴ belirtilse de Sokullu Mehmet Paşa’nın karakteri ve alışkanlıkları hakkında olumsuz bir tespitin yer almadığını görüyoruz. Eserde II. Selim ve III. Murat dönemlerinde yer alan bürokratlar içinde en olumlu olarak çizilen karakter şüphesiz ki Lala Mustafa Paşa’dır. Ordu serdarı payesiyle, bilhassa Kıbrıs’ın fethedilmesinde ve İran seferinin ilk aşamalarında büyük emekler vermiş olan ancak istediği sadaret makamına bir türlü kavuşamayan Mustafa Paşa’ya yazarın olumlu bakış açısıyla yaklaşması tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle de çelişmemektedir.⁴⁴⁵

Bütün bunlara dayanarak, genel anlamda Feridun Fazıl Tülbentçi’nin 16. yüzyılın 2. yarısındaki Osmanlı’nın askerî ve idarî yönetim tarzına padişahlar ve yüksek rütbeli bürokratlar vasıtasıyla - Lala Mustafa Paşa istisna edilirse - olumsuz yaklaştığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte eserde, 16. yüzyılın ilk yarısında hüküm süren Kanuni Sultan Süleyman ile yine asıl yararlılıklarını o dönemde gösteren Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa, Piyale Paşa (Cerbe Deniz Savaşı/1560-Sakız Adası’nın Fethi/1566) ve Uluç Ali Reis’e (Cezayir Beylerbeyliği/1568) olumlu ve övücü bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazarın eserinde Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyıldaki durumunu, iki farklı zaman diliminden, iki farklı dönemden hareketle ele aldığını ifade etmemiz yanlış olmaz. Yazar, bu farklı iki yapıyı adeta mukayese etmek suretiyle söz konusu yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı Devleti’ne idarî, askerî ve siyasî yönden olumlu yaklaşmış, ancak aynı yüzyılın 2. yarısı için bu yaklaşımın tam tersini ortaya koymuştur. Bu tutumun, tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle büyük ölçüde uyum sağladığını vurgulamamız da yanlış olmayacaktır.

Zuhuri Danişman’ın yazdığı, ilk baskısı 1964 yılında yapılan *Saraydaki Kadın* adlı eserde; 12. Osmanlı Padişahı III. Murat’ın saltanat yılları ile bu zaman diliminde bilhassa Valide Nurbanu Sultan ve Haseki Safiye Sultan arasında sarayda yaşanan çekişmeler anlatılmaktadır.

11. Osmanlı Padişahı Sultan II. Selim’in vefat etmesinden sonra, Manisa’dan gelen Şehzade Murat Osmanlı tahtına oturur. Yeni padişahı payitahtta ilk karşılayan isim Sadrazam

⁴⁴³Öztuna,*a.g.e.*, s. 481.

⁴⁴⁴Bkz. Uzunçarşılı,*a.g.e.*, s. 51.

⁴⁴⁵Uzunçarşılı,*a.g.e.*, s. 13-14. / Rasim,*a.g.e.*, s. 185-186.

Sokullu Mehmet Paşa olur. Tahtta yaşanan değişiklikten sonra Topkapı Sarayı'nda başlıca iki kadın arasında büyük bir nüfuz mücadelesi yaşanmaya başlar. Bu çatışma, Sultan III. Murat'ın annesi ve bir önceki Padişah II. Selim'in hasekisi olan Valide Nurbanu Sultan ile Sultan III. Murat'ın hasekisi Safiye Sultan arasında gelişir. Valide Nurbanu Sultan, tam oğlunun üzerinde hâkimiyetini kurmuşken, Safiye Sultan'ın erkek bir çocuk doğurmasıyla işler tersine döner. Bu arada Van Valisi Hüsrev Paşa'nın yolladığı İran'daki taht mücadeleleriyle ilgili haberden sonra Sultan III. Murat, İran'a sefer kararı verir. Hazırlıklarını tamamlayan ordu, Başkumandan Lala Mustafa Paşa komutasında yola koyulur. İran seferinin uzun sürmesi ve bir türlü sonuçlanmaması, bu sefere karşı çıkmış olan Sokullu Mehmet Paşa'yı çok üzer. Eserde deneyimli Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın ifadeleriyle Sultan III. Murat'a idarî bakımdan olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım ortaya konulurken Sultan III. Murat hem babası ve dedesiyle mukayese edilir hem de adı geçen padişahın döneminde, sarayın yönetim kademesinde kadınların ağırlığı tenkit edilir:

“...Her şeye vâkıfım. Ama din ve devlet menfaatini düşünürüm. Yoksa Hüdâ bilir ki ne şu sandalyede, ne de hümayunda bir an dahi gözüüm yoktur. Nasıl gözüüm olsun ki ben, Kanuni Sultan Süleyman gibi bir padişahı âzâmın zamanı devletinde vezirlik ettim. Ona hizmet ettim ve sonra beni oğlu Selim'e teslim etti. Onun bütün saltanatı zamanında sekiz sene sadrazamlık yaptık ve işte şimdi Üçüncü padişah zamanındaki, ama şimdiki padişahımız bundan evvelkiler gibi değildir.”⁴⁴⁶

“Sokullu Mehmet Paşa yüzünü buruşturdu. Koca Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimi idi, mührün sahibi idi.

— Paşa, dedi. Biz artık idare-i devletten gına getirdik, esasen yaşımız da haddi kemâlini buldu. Bundan geri devlet idaresi bizim nemize gerek... İş görmek için valide sultanların hatta Kethüda Canfeda kadınların yardımına muhtaç olunan bir devirde sadrazamlık yapmak bir azim külfetten gayri nedir ki?” (s. 85)

Üzüntülü olmasına rağmen devletin işleriyle meşgul olmaya devam eden tecrübeli sadrazam, beklenmedik bir zamanda meçhul bir kişi tarafından öldürülür. Sadrazamın öldürülmesinden sonra Semiz Ahmet Paşa boşalan makama tayin edilir. Ancak saraydaki kadın sultanların mücadelelerinin sonucunda sadrazamlık makamı devamlı el değiştirir. En sonunda Valide Nurbanu Sultan'ın desteklediği Kanijeli Siyavuş Paşa sadrazamlık koltuğuna oturur. Bu noktada yazar, hâkim bakış açısını kullanarak vakanın akışı içerisine dâhil olur ve 16. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı devletinde yaşanmakta olan yönetim boşluğuna, idari

⁴⁴⁶ Zuhuri Danişman, *Saraydaki Kadın*, İstanbul, Sinan Matbaası, 1964, s. 84. (Alıntılar bu baskıdandır.)

yoğlaşmışlığa önemli bir vurgu yapar. Yazarın, Osmanlıya olan olumsuz yaklaşımını gösteren bu durum eserde şöyle aktarılır:

“Osmanlı sarayında sadrazamların âzil ve tayinlerinde ne garip ve akla hayale gelmez entrikaların döndüğünü anlatabilmek için biraz geriye dönmemiz icap etmektedir. Sokullu Mehmet Paşa bir deli Boşnağın hançeriyle öldürüldükten sonra, bütün hayatı, imparatorluğun en yüksek makamı olan sadrazamlığı elde edebilmek için bin bir entrika ile geçen Lala Mustafa Paşa, sadaret mührünün kendisine verileceğini ümit etmişti.” (s. 152)

Siyavuş Paşa'nın sadrazam olmasıyla, Nurbanu Sultan önemli bir gücü elde etmiş olur. Fakat Nurbanu Sultan'ın saray ve devlet yönetimindeki ağırlığı uzun süreli olmaz çünkü valide sultan, yakalandığı dizanteri hastalığından ötürü vefat eder. Böylece bütün güç yine Safiye Sultan'ın elinde toplanır. Sultan III. Murat da annesinin kendisi için özel olarak Budin'den getirttiği Gülperi ve Şivekâr isimli cariyelerin etkisinden zamanla kurtulur ve hasekisi Safiye Sultan'a eskisi gibi ilgi göstermeye başlar. Ancak devletin uzun süredir içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan etkilenen Sultan III. Murat, aniden rahatsızlanarak vefat eder. Bu hadiseye çok üzülen Safiye Sultan, artık valide sultan olmanın sorumluluğuyla hareket eder ve Manisa'da bulunan oğlu Şehzade Mehmet'e gizlice haber gönderir.

Eserin vaka zamanı 1574-1595 yılları arasındadır. Romandaki olay zincirinde aktif role sahip olan roman kişilerinin tamamı tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetlerdir. Bunların ön planda gelenleri arasında Padişah III. Murat, Sadrazamlar Sokullu Mehmet Paşa, Semiz Ahmet Paşa, Lala Mustafa Paşa, Koca Sinan Paşa, Siyavuş Paşa; Valide Nurbanu Sultan, Haseki Safiye Sultan ve Piyale Paşa yer almaktadır. Hadiselerin yaşandığı temel mekân ise Osmanlı payitahtı İstanbul'dur.

Eserde Osmanlıya, Sultan III. Murat dönemi ele alınmak suretiyle olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar, bu bakış açısını dönemle ilgili 3 noktadan hareket etmek suretiyle oluşturmuştur. Bu 3 nokta şu şekilde ifade edilebilir:

a) Kadın sultanların, Osmanlı yönetim sistemi üzerindeki baskısı ve bu baskının sonucu olarak devletin idarî mekanizmasında bozulmaların meydana gelmesi.

b) Sultan III. Murat'ın görevlerini aksatacak kadar zevk ve sefaya düşkün olması.⁴⁴⁷

⁴⁴⁷Bu durum romanda, Sokullu Mehmet Paşa'nın ağzından dile getirilen ifadelerle şöyle ortaya konulmaktadır: *“Ama bu hazeera her gün hatta her gece padişahımızın yanındadır. Sohbet, ziyafet ve içki dostlarıdır. Onlar bütün istediklerini bu eğlence sofralarında hallediyorlar. Dilsizlerin, cücelerin, maskaraların bile devlet idaresinde müessir olduğu devirde Re's-i kârda kalmak kârı akıl değildir.”* Danışman, a.g.e., s. 86.

c) Gerek Sultan III. Murat'ın gerekse de kadınlar saltanatının etkisiyle 16. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı Devleti'nin askerî yapısında da bozulmaların başlamış olması. Eserde, İran'a düzenlenen seferin bir türlü bitirilememesi, askeri zayıflığın en somut göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tarihî kaynaklarda Sultan III. Murat ve dönemiyle ilgili verilen bilgilere bakıldığında, romanda bu noktalardan hareket edilerek ortaya koyulan bakış açısının büyük ölçüde tarihi gerçeklere uygun olduğu görülmektedir:

“Sultan Murat hükümdarlığından itibaren bizzat devlet işleriyle meşgul olmamakla beraber babası gibi hükümet işlerini tamamen vezir-i âzama bırakmamış fakat kadınlarının, musahibelerinin tesirleri altında lüzumsuz ve zararlı müdahaleleriyle hükümet işlerinin ve devlet nizamının bozulmasına sebep olmuştur. Sultan Murat zamanını, etrafına topladığı eğlence takımları, cüce ve maskaralarla ve geceleri kadınlarla geçirmiştir. Tab'an merhametli ise de kadınlarla fazla münasebeti âsabını bozmuştu.”⁴⁴⁸

Bekir Büyükarkın'ın kaleme aldığı, ilk olarak 1963 yılında yayımlanan *Son Akın* adlı eserde; 16. yüzyılın sonu itibariyle Türk akıncılarının Balkanlardaki Türk varlığına yaptıkları hizmetlerin ve gösterdikleri yararlılıkların ele alındığını söyleyebiliriz. Eserin vakası, romanda ön planda yer alacağı anlaşılan “Kara Murat”ın Malkoçoğlu akıncılarına katılmasıyla gelişmekte ve derinleşmektedir. Romanın başlangıcında “1592 senesi idi.”⁴⁴⁹ ve devamında “İstanbul'a Sultan Üçüncü Murat'a göndermişti.” (s. 62) gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu bilgiler hem vaka zamanı hakkında hem de hadiselerin hangi padişah döneminde gerçekleştiği hususunda bizlere önemli ipucular sağlamaktadır.

Eserde vaka 1592 senesinde, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Eflak Eyaletinde başlamaktadır. Eflak ovasında bulunan Yerköy, Tuna nehri kenarında ve Rusçuk'un karşı kıyısında yer alan şirin bir kasabadır. Bu kasabada annesi Hatçe ile yaşayan Murat, Muharrem Bey'in çiftliğinde çalışmaktadır. Aynı zamanda beyin kızı Ayşegül ile de birbirlerini sevmektedirler. Ancak Muharrem Bey kızını yeğeni Arif ile evlendirmeyi planlamaktadır. Ayşegül ile görüşmesi üzerine Muharrem Bey ile arası bozulan Murat annesini bırakıp Yerköy'ü terk etmek zorunda kalır. Yolda karşılaştığı Türk akıncılarına katılmayı isteyen Murat, akıncı Beyi Malkoçoğlu Ali'ye bu talebini iletir. Ali Bey bu isteği çok olumlu karşılama da akıncıların arasında yer alan ve önde gelenlerinden olan Koca Memil'in kefil olmasıyla 17 yaşındaki genç Murat'ın isteği kabul edilir. Yazar Türk akıncıları ile karşılaşan

⁴⁴⁸Uzunçarşılı, a.g.e., s. 44.

⁴⁴⁹ Bekir Büyükarkın, *Son Akın*, 5. b., İstanbul, Ötüken Yayınları, 2009, s. 7. (Alıntılar bu baskıdandır.)

roman kahramanı Murat'ın sevincini ifade ederken, bu vesileyle bizatihi kendisinin de bakışını, takdirini ve beğenisini heyecanla aktarma imkânı bulur:

“İşte görüyordu!..Bunlar!..Bunlar, Muharrem Bey'in adamları değildi!.. Bunlar, kartal kanatlı bin atlıydı...

Murat bir sevinç nârası fırlattı:

— Akıncılar!..

Serhad boylarının ünlü gazileri, Türk tarihine altın sahifeler hediye eden akıncılar, renkler denizi gibiydi, dalgalana dalgalana geliyorlardı...”(s. 31)

Böylece Murat, Sadrazam Ferhat Paşa'nın emri üzerine Silistre'den hareket ederek Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa'nın yanına giden Türk akıncılarına katılmış olur. Eserde, Türk akıncılarının Balkanlardaki mevcudiyetinin Hıristiyanları nasıl korkuttuğu ve bu korkunun Türk düşmanlığını arttırması şu şekilde ifade edilir:

“Hıristiyanlık telâş içindeydi... Avusturya İmparatoru Rodolf'un emriyle, bütün kiliselerde günde üç defa Türklerden intikam alınmasını hatırlatmak ve Allah'ın yardımını sağlamak için çanlar çalınıyor ve bunun adına “Türk çanı” deniyordu.”(s. 63)

Bosna beylerbeyinin yaptırmış olduğu Yenihisar palangasında kalan Türk akıncıları, bu bölgede yer alan Uskok adıyla bilinen haydutları dağıtırlar ve Avusturyalıların elinde bulunan Şişka kalesinin kuşatmasına katılırlar. Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa on bin kişilik bir kuvvetle 20 Haziran 1593 tarihinden itibaren bu kaleyi kuşatmıştır. Ancak bununla birlikte Sadrazam Siyavuş Paşa'nın verdiği sözü tutmasını beklemekte ve Rumeli Beylerbeyi Kirli Hasan Paşa'nın ordusuyla kendisini desteklemesini istemektedir. Ancak Telli Hasan Paşa büyük bir hayal kırıklığına uğrar çünkü sadrazamlık makamı el değiştirmiş ve kendisinden pek hoşlanmayan Koca Sinan Paşa yeni sadrazam olmuştur. Yeni sadrazamın olumsuz tutumu ve Şişka kalesinin Avusturyalılarca (Nemçeli) iyi bir şekilde takviye edilmesi neticesinde akıncıların büyük fedakârlıklarına rağmen Türk ordusu kaleyi eline geçiremez. Ayrıca bu mücadele sırasında Koca Memil de ağır bir şekilde yaralanmıştır. Koca Memil'in kurtarılmasında, artık adı Kara Murat olarak anılan ve Memil ile adeta baba-oğul ilişkisi içerisinde bulunan genç Murat'ın büyük bir rolü olmuştur. Koca Memil, Türk akıncılarının önemli bir sembolü olarak öne çıkarılır ve eserin vakasında gerek maddî gerek manevî işleviyle hep aktif bir şahsiyet olarak karakterize edilir. Yenihisar kalesinin dizdarının, yaralı Koca Memil'e seslenişi bu durumu somut bir şekilde gözler önüne sermekle kalmaz, aynı zamanda mevcut padişah II. Selim'in (Sarı Selim) oğlu III. Murat'a ve devletin yönetiminde yer alan paşalara da ciddî bir eleştiriyi içerir:

“— *Ey serhadlerin, gaza meydanlarının, akıncıların koca yiğidi, piri diye seslendi. Kalk artık, eskisi gibi kartal kanatlarını tak, kılıcını kuşan, cenge koş... Bu topraklar seni bekler; Nemçeli Osmanlı’yı yener, paşalar naehildir, düşman yerine birbiriyle çarpışır olmuşlardır. Selim Han oğlu Sultan Murat ataları gibi değildir; sarayından, avrat koynundan asla taşra çıkmaz... Senin gibi kocalara bu devletin hâlâ ihtiyacı vardır...Kalk Koca Baba!..*”(s. 97)

Bu arada adamlarıyla Yerköy’ü basan Eflak voyvodası Mihail Viteazul, taş üstünde taş bırakmamış ve Kara Murat’ın annesi Hatçe Ana ile sevgilisi Ayşegül’ü beraberinde götürmüştür. Eserde “*Kara, kıvrıkcık sakallı, sivri bıyıklı, iri burunlu, uzun boylu bir herif*” (s.117) sözleriyle, göz önünde canlandırıldığında çirkin bir resim oluşturacak şekilde tasvir edilen Mihail’in tam bir Türk düşmanı olduğu da şu ifadelerle ortaya konulur:

“ — *Korkmuyorum!.. Türklerden hiç çekinmiyorum; onlara Voyvoda Mihail Viteazul’un kim olduğunu göstereceğim. İlerde yapacaklarımın yanında kazığa geçirdiklerim, karınlarını yardıklarım, ateşe verip yaktıklarım hiç kalacak...*

(...)

— *Türkleri nerede bulursam kafalarını ezeceğim... Osmanlı artık bana hiçbir şey yapamaz... İcabında en büyük kumandanlarını yakalayıp ateşte kızartacağım, etlerini askerlerime, Ulahlarım, boyarlarım, sizlere yedireceğim... Kafataslarından şarap kâsesi yapıp değerli misafirlerime onlarla şarap sunacağım.*”(s. 123)

Mihail, aslında Osmanlı Devleti’ne bağlı bir voyvodadır ve bağlı olduğu devlete ayaklanma cesaretini Avusturyalılardan almaktadır. Ayrıca Eflâklılar, Boğdan ve Erdel ile de Osmanlı’ya karşı ittifak kurmuşlardır. Avusturya İmparatoru II. Rudolf’un başında olduğu bu kutsal ittifakı Papa VIII. Kleman manevî açıdan desteklemektedir. Mihail beraberindekilerle birlikte Eflâk’ın merkezi Targovişte’ye gelip burada kısa bir süre konaklamıştır. Bu süre içerisinde Hatçe Ana’ya işkence yapmış ve Ayşegül’e tecavüz etmiştir. Ancak Mihail’in gücü sadece kadınlara yetmekte, son derece emniyetli bir durumda olmasına rağmen Türkler tarafından her an bir saldırıya uğrayacağı endişesi taşımaktadır. Mihail’in içinde bulunduğu psikolojik durum Osmanlı’nın, düşmanları üzerinde yarattığı büyük korkuyu açık şekilde göstermektedir:

“*Voyvoda Mihail nedense birden bu sessizlikten hoşlanmadı, âdeta ürktü... Bir anda, arkasındaki büyük pencere bir omuz darbesiyle parçalanacak ve içeriye biraz evvel duvara astığı kılıcın meçhul sahibi girecek, uzun boylu, bilek damarları şişmiş, pazuları yırtarcasına mintanın kollarından taşmış bir Türk, bir serhad gazisi, bir sipahi veya bir akıncı kendisini belinden yakaladığı gibi havaya kaldıracak, başını duvara vura vura parçalayacak, sonra da o iki kadını alıp ellerini sallaya sallaya gidecek sandı...*” (s. 128)

Annesinin ve sevgilisinin izini süren Kara Murat, Koca Memil ile birlikte Hatçe Ana’yı ve Ayşegül’ü çok kötü bir vaziyette bularak kurtarır ve onları Kızanlık kasabasına bırakırlar. Bu kurtarma sırasında Mihail’in odasına astırıldığı işlemeli bir kılıç Koca Memil’in

dikkatini çeker. Bu kılıcı Mihail, Hatçe Ana'nın Yerköy'deki evinde görmüş, beğenip almıştır. Bu akıncı kılıcı Koca Memil'i geçmişe götürür. Mazinin sembolü olan bu kılıç sayesinde Koca Memil, Hatçe Ana'nın, yirmi yıl önce bir akın için bırakıp gittiği ve bir daha göremediği Hatçe'si olduğunu, Kara Murat'ın da yıllar önce doğan oğlu olduğunu anlar. Türk akıncılarının destek verdiği Osmanlı ordusu bir yandan Mihail ile mücadele ederken bir yandan da Avusturyalılarla uğraşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde 1595 yılında padişah değişikliği de yaşanmış vefat eden III. Murat'ın yerine III. Mehmet tahta çıkmıştır (7 Ocak 1595). Yazar bu değişikliği hadiselerin akışı içerisinde tarihî bir bilgi şeklinde verirken, bu bilginin arkasından şu kaydı düşmeyi ihmal etmez: “*III. Mehmet, Padişah olduğunun ertesi günü Fatih Kanunnamesine uyararak on dokuz erkek kardeşini birden öldürtmüştü*” (s. 168)

Yazar tarafından olumlu veya olumsuz herhangi bir yorum yapılmadan metnin içerisine yerleştirilmiş olan bu ifade bize yazarın, tarihî hadiselerle yaklaşırken oldukça tarafsız bir tutum içerisinde bulunduğunu göstermesi bakımından değerli görülebilir. Nitekim eserin ilerleyen kısımlarında yazar, aynı konuya bir kez daha temas ederek III. Mehmet'in uyguladığı kararın mevcut kanuna uygunluğunu vurgulamaktan geri kalmaz: “*Her ne kadar tahta çıktığı zaman on dokuz erkek kardeşini birden öldürmüşse de, bunu Fatih Kanunu üzere yapmış, başka bir kötülüğü de görülmemiştir.*” (s. 245–246)

Voyvoda Mihail karşısında olumlu bir netice alınamaması üzerine Veziriazam Sinan Paşa'nın yerine Ferhat Paşa atanmıştır. Ancak Sinan Paşa saraydaki nüfuzunu kullanarak yeniden sadrazamlık makamını elde eder. 1595 yılının Temmuz ayında Avusturya ordusu Estergon kalesini kuşatır ve burasını Osmanlılardan alır. Estergon kalesini Avusturyalılara kaptıran Osmanlı ordusu geri çekilirken Sadrazam Sinan Paşa'nın emirleri doğrultusunda Yerköy köprüsünü kullanır. Ancak akıncıların geçtiği sırada köprü çöker ve on binlerce akıncı Tuna nehrine gömülür. Bu bozguna Sadrazam Sinan Paşa'nın “korkak”, “çekingen”, “istişareden uzak” ve “iş bilmez tavrı” etkili olmuştur.⁴⁵⁰ Eserde Vezir-i âzam Sinan Paşa için şu ifadelerle bir eleştirel bakış ortaya konulur:

“*Vezir-i âzam Koca Sinan Paşa'nın korkaklığı ve şaşkınlığı yüzünden Eflâk ordusuna hiçbir şey yapamadan bütün bir günü boş yere kan dökerek geçiren Türk askeri, bundan sonra gelecek günler için de ümitli değildi.*”

⁴⁵⁰ Tarihi kaynaklarda Koca Sinan Paşa'nın çeşitli entrikalar sonucu tam 5 kez sadrazamlık mevkiine geldiği, kindar, yaşlı ve hırslı bir kişiliğe sahip olduğu, döneminin siyasî ve askerî olaylarına tam olarak vâkıf olmadığı hatta vatan hâini olarak görüldüğü açıkça ifade edilmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 70 / Öztuna, *a.g.e.*, s. 454-455. / Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. V, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s.10.

Yeniçeriler, eyalet askerleri, sipahiler, beyler, beylerbeyleri hep aynı düşüncenin izinde yürüyordu; Sinan Paşa korkak ve yalancıydı, kendi menfaatinden, canından başka bir şey düşünmüyordu, onunla savaşılamazdı...”(s. 165)

Yazar Koca Sinan Paşa’yı bu şekilde eleştirirken, içinde bulunulan olumsuz durumu Osmanlı tarihinin şanlı sayfalarına - olumlu bir yaklaşımla - geri dönerek bir mukayese yapma gereği hisseder ve böylece sergilediği eleştirel tavrının haklılığını da güçlendirmiş olur:

“Nerede kalmıştı o şanlı, o destanlarla dolu günler? Murad-ı Hüdevendigârlara, Fatihlere, Yavuzlara ve onların gözlerini budaktan sakınmayan vezirlerine ne olmuştu? Osmanlı İmparatorluğu sallanıyordu; yolundan taşan, bir sel gibi genişleyen bu imparatorluk şimdi yayıldığı topraklar tarafından emiliyordu!” (s. 166)

Yazar Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda Avusturya ordusu ve voyvodaların askerleri karşısında düştüğü zor durumdan hem mevcut padişahı hem de devlet yönetiminde bulunan dirayetsiz, iyi yetişmemiş ve çıkarıcı devlet adamlarını sorumlu tutarken, savaşlarda cansiperâne mücadeleler yapan ve Türk askerî tarihine her savaşta parlak bir sayfa ekleyen Türk akıncılarını da yüceltmektedir. Yazarın Türk akıncılarıyla ilgili şu ifadeleri hamasî veefsanevî olduğu kadar, akıncıların işlevleri ve sahip oldukları vasıflar bakımından da bilgilendirici bir nitelik taşımaktadır:

“Akıncılar! Ne tertemiz, ne itaatkâr, ne yiğit kişilerdi. Düşmandan orduya haber getirirler, âni baskınlarla düşmanı imha ederler, köprü ve geçit yerlerini emniyet altına alırlar, hepsinden mühimi de ilerlerler, daima ilerlerler, devletlerinin, padişahlarının azamet ve asaletini yabancılara öğretirler, Türk adını efsaneleştirirlerdi... Ama bunların hiç birisi yapılmamıştı bu savaşta... Buna rağmen seslerini çıkarmamışlardı, çıkarmayacaklardı da... Çünkü akıncılar kendi yasalarına, kendi ananelerine son derece riayet ederler, büyüklerini sayarlar, küçüklerini korurlardı...” (s. 167)

Yerköy köprüsünde yaşanan bozgunun belli bir süre sonra Budin (Buda) civarında toplanan Osmanlı ordusu birçok farklı milletten oluşan Arşidük Maksimilyen komutasındaki Avusturya ordusunu (Erdel-İtalyan-Macar-Çek ve Leh askerleri) Haçova meydanında yenilgiye uğratmayı başarır (23 Ekim 1596). Bu meydan savaşında 30 yaşında olan Padişah III. Mehmet bizzat ordunun başında yer alır. Yazar bu noktada devreye girerek III. Mehmet’in ordunun başında sefere çıkmış olmasına olumlu yaklaştığını şu şekilde ifade eder:

“Padişahın artık buralarda daha fazla kalmaya tahammülü yoktu. Sarayından ayrılalı tam dört ay olmuştu. Kanunî Sultan Süleyman’dan bu yana ne dedesinin; ne de babasının yapmadığı şeyi yapmış, bir padişah olarak ordunun başına geçmiş, Eğri’ye kadar gelmişti...” (s. 224)

Padişah, Koca Sinan Paşa’dan sonra sadrazam olan Damat İbrahim Paşa ve bazı vezirlerin savaşa karşı çıkmalarına rağmen onları dinlememiş ve Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmet Paşa, Hoca Sadeddin Efendi (Padişahın hocasıdır) ve Türk Akıncılarının başı Koca Memil’in tavsiyeleri üzerine harp meclisinde savaş kararı almıştır. Bu savaşın

kazanılmasından hemen sonra Türk akıncısı Kara Murat, annesi ve Ayşegül'ün intikamını almak için Mihail'in peşine düşer ve Erdel topraklarına girer. Ancak Mihail'in adamları tarafından ağır bir şekilde yaralanan Kara Murat'ı gezgin bir Çingene kızı olan Asil Margot bulur ve iyileşmesine yardımcı olur. Aradan geçen 4 sene içerisinde devamlı Mihail'i kollayan akıncılar, Avusturyalılar ile arası bozulan Mihail'i köşeye sıkıştırmış ve bu asi voyvodayı yakalayarak Avusturyalılara teslim etmişlerdir. Avusturya askerleri de kendilerine ihanet eden Mihail'i öldürmüşlerdir. Böylece hem Kara Murat ve Koca Memil'in hem de Yerköy'de yaşanan bozgunun intikamı alınmıştır. Daha sonra Kara Murat ve Koca Memil'in liderlik ettiği az sayıdaki Türk akıncısı Avusturya ordusunun kuşattığı Kanije kalesinin savunulmasında kalenin beylerbeyi olan Tiryaki Hasan Paşa ile birlikte mücadele ederler. Belgrad yakınlarında yeni Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı ordusunu yenen Arşidük Mathias da kaleyi kuşatan Arşidük Ferdinand'ın yardımına gelmiştir. Mevcudu yüz bini aşan Avusturya ordusu Kanije'yi 68 gün kuşatmış olmasına rağmen alamamıştır. Buna karşılık Tiryaki Hasan Paşa ve Türk akıncıları dokuz bin civarındaki askerle karşı taarruza geçerek Avusturya ordusunu yenilgiye uğratmışlardır (18 Kasım 1601). Büyük Avusturya ordusunun, kendisinin neredeyse onda biri kadar olan Türk akıncılarına mağlup olup, bozguna uğraması eserde şu şekilde dile getirilmektedir:

“Avusturyalılar tarafında trampet ve boru sesleri çoktan kesilmişti... Kaleden gelen her gülle onları biraz daha şaşkına çeviriyordu... Serhad gazileriyle, akıncıların durmadan inen kılıçları ise bu şaşkınlığı büsbütün arttırıyordu. Kanije'ye gelmekte olan arabaları tamamen unutmuşlardı... Gerilerden küfürle karışık bağırtilar duyuluyor, anlaşılmaz emirler birbirini takip ediyordu.

— Türklerde top varmış... Aldattılar bizi... Çekilin, top menziline uzağa çekilin...

Şimdi Avusturyalılar âdeta kaçıyorlardı.” (s. 378)

“Koca Memil altın saplı kılıcı sol elinde, sağ eli yeninin içinde olduğu halde naralar sallıyor, kendilerini yandan kuşatmaya çalışan Avusturyalılara sakınmadan göğüs geriyordu. Deli Durmuş ise gülüyor, hep gülüyordu...

Artık düşman kaçıyordu... Nemçeli otuz binden fazla ölü ve yaralı bırakarak meçhul bir geleceğin kucığına doğru kumandanlarını bile unutup geride kalan servet ve bunca emeklerini hatırlarına dahi getirmeden gidiyordu. Arşidük Ferdinand da karargâhındaki her şeyini, tahtını ve cesaretini de bırakıp sığınacak bir yer bulmak için askerlerinin en önünde koşuyordu...” (s. 444)

Kara Murat, Kanije zaferinden sonra Kızanlık kasabasına giderek hem annesini hem de Ayşegül'ü ziyaret eder. Ve kavuşan iki sevgili evlenmeye karar verirler. Osmanlı ordusu için yeni hedef 1595'te Avusturyalılara kaptırılan Estergon kalesi olur. 21 Eylül 1595 tarihinde Estergon kalesinin müdafaa kumandanı olarak mağlup olan Lala Mehmet Paşa, bu sefer Sadrazam olarak Osmanlı ordusunun başında yer alır. Eserde sadrazamlık mevkiinde bulunan Lala Mehmet Paşa için, kendisinden önceki sadrazamlarla karşılaştırıldığında daha

olumlu bir bakış açısının ortaya konulduğunu görmekteyiz. Bu durum Estergon kalesi alınmadan evvel yapılan harp meclisinde Koca Memil ile Sadrazamın karşılıklı konuşmalarına şu şekilde yansımaktadır:

“ — Koca Memil, senden bir şey öğrenmek isterim, niçin bana eski sadr-ı âzamlara dediğin gibi sadece “vezir” diye hitap etmezsin de “Devletlü” diye çağırırsın? Yoksa beni kendine yakın mı görmezsin?

— Hâşâ!.. Bu sözlerim düşündüğünün aksinedir. Ben onlara yalnız üç tuğa sahip oldukları için “vezir” derdim. Asla “devletlü” olmaya lâıyk değillerdi. Sen ise üç tuğsuz da, Sadr-ı âzam olmadan da “Devletlü”sun! Bunu benim kadar herkes bilir... Nice vezir-i âzamlar gördük biz, hangisi lâıykıyla devletini düşündü, mansıp kavgasından başka ne yaptı? Yerköy’de on binlerce yiğidi Tuna’ya gömen Sinan Paşa mı devletlüydü? Seninle beraber otağına girdiğimizde Haçova’da Nemçeli üzerine yürümek için beni de, seni de, hattâ Hoca Sadeddin Efendi’yi de dinlememek, padişaha yaranmak için çareler arayan Damat İbrahim Paşa mı devletlüydü? Onlardan birine bir kere ağızından kaçıp “Devletlü” demiştim, sonra bin pişman olmuşum. Ama sen, sen büyük adamsın Devletlü Mehmet Paşa... Yeter ki, günün birinde şeytana uyup yolundan sapmayasın...” (s. 479–480)

Sadrazam Lala Mehmet Paşa’nın dirayetli, iradeli ve dürüst bir kişiliğe sahip olduğunu bizlere düşündüren bu ifadeler, aslında sadece Koca Memil’in düşüncelerini değil Estergon kalesi kuşatmasını gerçekleştiren Osmanlı ordusuna mensup, makamca en yüksekte en düşüğüne kadar hemen hemen bütün bey ve neferlerin de paylaştığı ortak bir duyguyu yansıtmaktadır. Dolayısıyla orduya hâkim olan bu güven duygusu beraberinde başarıyı da getirecektir.

Bu süreçte Osmanlı payitahtında padişah değişikliği de olmuş ve III. Mehmet’in yerine I. Ahmet tahta geçmiştir (1603). Civarda bulunan Ciğerdelen ve Tepedelen gibi kaleleri zapteden Osmanlı ordusu kısa bir süre sonra, Ekim 1605 tarihinde Estergon kalesini Avusturyalılardan geri almaya muvaffak olur. Osmanlı askerî tarihinin unutulmaz hadiselerinden biri olan bu zafer yazarın hamasî nitelikli olumlu bakış açısını yansıtan şu ifadelerle ortaya konulmaktadır:

“Güneş artık büsbütün aksi istikamete geçmişti; dağların ardına doğru süzülüyor, bu savaş meydanını, bu son durağı sahiplerine bırakmak istiyordu.

Nihayet gece çöktü kılıçlar kınlarına bir türlü girmedi... Saatler saatleri kovaladı, gökte yıldızlar gazilere durmadan ışık tuttu. Zaman gece yarısını çalmaya hazırlanırken Avusturyalılar tarafından feryatlar büsbütün sıklaştı:

— El aman, el aman!..

Artık Estergon teslim oluyordu; gâziler muradlarına ermişler, şehitlerin ruhları ise çoktan şâd olmuştu...

Gökte yıldızlar pırıl pırıldı... Parlak bir sema Estergon’u kucaklamıştı...” (s. 494)

Bu mücadelelerden sonra Osmanlı Devleti Avusturya ile Zitvatorok Antlaşmasını imzalar (1606) ve bu antlaşmayla Balkanlardaki mücadele kısa bir süre için de olsa sona erer. Kara Murat ile Kızanlık'a dönen Koca Memil yıllar önce ayrıldığı eşi Hatçe ile karşılaşmaktan çekinir ve oğlunu annesine gerçekleri anlatmaması hususunda ikna ederek, sadece gelini Ayşegül ile torunu Mehmet'i görüp oradan meçhule doğru yol alır. Savaşlarda gösterdiği yararlılıklar neticesinde Kara Murat, Ciğerdelen kalesinin beyi olarak görevlendirilir. Annesi Hatçe ve Ayşegül ile bu kalede yaşamlarını sürdürmeye devam ederler. Zitvatorok antlaşmasından üç sene sonra Avusturyalılar barış durumunu bozarak Kara Murat'ın savunduğu Ciğerdelen'e saldırırlar. Zor durumda kalan Kara Murat ve askerlerinin yardımına kalenin dışından gelen Koca Memil ve beraberindeki gaziler yetişirler. Başarıyla savunulan kale Avusturyalıların eline geçmez. Ancak bu mücadelede Koca Memil büyük bir yara almış fakat bu yaraya rağmen adeta bir destan kahramanı gibi ortadan kaybolup gitmiştir. Bu çatışma esnasında Hatçe Ana, Koca Memil'in kendi Mehmet'i olduğunu anlamıştır. Bununla birlikte Mehmet'ine kavuşamaz. Koca Memil artık oğlu Kara Murat ve torunu Mehmet'te yaşayacaktır.

Büyükarkın, bu eserinde Osmanlı ordusunun önemli bir birimi olan Türk akıncılarını Koca Memil ve oğlu Kara Murat'ın hayat hikâyelerini ön plana taşımak suretiyle ele almaktadır. Koca Memil'in akıncılık uğruna eşi Hatçe'den ayrı kalması, oğlu Murat'la yıllar sonra tesadüfen karşılaşması, Ayşegül'ün voyvoda Mihail tarafından kaçırılması, Kara Murat'ın sevdiği Ayşegül'e yıllar sonra kavuşması gibi hadiseler eserin dramatik unsurları olarak göze çarpmaktadır. Akıncıların yer aldığı savaşlar, kuşatmalarda üstlendikleri hayati görevler ise eserin epik tarafını oluşturmaktadır. Yazar bu unsurları kullanırken zaman zaman akıncıların söyledikleri türkülerden örnekler vermek suretiyle, hem eserini edebî/estetik bakımdan güçlendirmekte hem de iletmek istediği duygusal mesajların okuyucular tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamaya çalışmaktadır.⁴⁵¹

Osmanlı ordu yapısına ve askerî tarihine bakıldığında akıncılık sisteminin, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarından 16. yüzyılın sonlarına kadar önemini koruduğunu ve yüzyıllar boyunca özellikle Balkanlarda fethedilen toprakların iskâna açılmasında ve idarî yapının tesis edilmesinde önemli bir işleve sahip olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Bununla birlikte Türk akıncıları başlarına buyruk hareket etmeyen, akıncı beyinin sevk ve idaresinde, sistemli bir şekilde kendilerine verilen görevler doğrultusunda mücadele eden bir topluluk olarak öne

⁴⁵¹Bkz. Büyükarkın, *a.g.e.*, s. 64/473.

çıkılmaktadırlar. Üstelik akıncı olmanın da belli kriterleri ve kuralları bulunmaktadır. Bu durum eserde Malkoçoğlu Küçük Ali Bey'in ağzından şöyle aktarılır: “ — *Bilmez misin ki, akıncı yasaıdır, muteber bir kefil göstermedikçe akıncı oğlundan gayri hiç kimse akıncı olamaz.*” (s. 35)

Bu eserde Koca Memil'in mensup olduğu ve Kara Murat'ın sonradan katıldığı akıncı ailesi Malkoçoğullarıdır. Bu aile uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin akıncı kolunda hizmetlerde bulunmuştur.⁴⁵²

Eserin vaka zamanı 1592–1609 yılları arasındır. Olayların gelişiminde Osmanlı tahtında sırasıyla III. Murat (1574–1595), III. Mehmet (1595–1603) ve I.Ahmet (1603–1617) bulunur. Bu zaman diliminde yazarın eserinde yer verdiği Siska kalesinin kuşatılması ve devamında yaşanan Kulpa köprüsü bozgunu (1593), Yerköy bozgunu (1595), Haçova Meydan savaşı (1596), Kanije savunması (1601), Estergon kalesinin elden çıkması (1595) / tekrar fethedilmesi (1605) ve Zitvatorok Antlaşması (1606) gibi hadiseler tarihî kaynaklardaki bilgilerle birebir örtüşmektedir. Buna bağılı olarak olayların akışında şahıs kadrosu içerisinde yer alan Bosna Valisi Telli Hasan Paşa, Nemçe ve Alman İmparatoru II. Rudolf, Sadrazam Koca Sinan Paşa, Yemişçi Hasan Paşa, Tiryaki Hasan Paşa, Arşidük Ferdinand, Eflâk Voyvodası Mihail, Sadrazam Lala Mehmet Paşa, III. Murat, III. Mehmet ve I. Ahmet gibi karakterler de tarihî şahsiyetlerdir. Yazar bu şahsiyetlerin vakada oynadıkları olumlu ya da olumsuz rolleri tarihî gerçeklikler doğrultusunda çizmeye gayret göstermiştir. Kurgusal ağırlıklı olan dramatik öğeleri tarihî gerçekliklerle başarılı bir şekilde birleştiren yazar, sahip olduğu bilgi, düşünce ve duygular doğrultusunda eserini oluşturma yoluna gitmiştir.

Genel olarak 16. yüzyılın sonu itibariyle Türk akıncılarının Balkanlar'daki Türk varlığına yaptıkları hizmetlerin ve gösterdikleri yararlılıkların işlendiğini söyleyebileceğimiz bu eserde, yazarın ele aldığı dönem bağlamında Osmanlı askerî yapısına ve bu yapıda önemli bir yer işgal eden Türk akıncılarına olumlu ve hamasî bir yaklaşım içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra o dönemki siyasî gelişmelere paralel olarak Osmanlı devlet teşkilatına, devletin yöneticileri üzerinden yine olumlu ve yüceltici bir bakış açısının geliştirilmiş olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Ayrıca yazar kendi bakış açısını çeşitli şekillerde ortaya koyarken, hadiselerin içerisinde kullandığı ayrıntılarla bilimsel tarihî gerçekliğe saygı duyduğunu göstermiş, bu gerçekliği tahrif ve tahrip etmeden eleştirilmesi

⁴⁵²“Osmanlı Devletine bu şekilde hizmet eden diğer önde gelen akıncı aileleri ise Mihaloğulları, Evrenosoğulları ve Turhanogullarıdır.” Geniş bilgi için bkz. Arslan,a.g.e., s. 47-79-109-117.

gerekli gördüğü hususların üzerinde de hassasiyetle durmuştur. Bu duruma örnek olarak yazarın Padişahlar III. Murat ve III. Mehmet ile Sadrazamlar Lala Mehmet Paşa ve Koca Sinan Paşa'ya karşı ortaya koymuş olduğu yaklaşım farklılıkları verilebilir. Zira Büyükarkın'ın, yukarıda alıntı yaptığımız kısımlar hatırlandığında III. Mehmet ve Lala Mehmet Paşa'ya olumlu yaklaştığı; III. Murat ve Koca Sinan Paşa'ya ise eleştirel ve olumsuz yaklaştığı görülmektedir. Başvurduğumuz tarihi kaynaklarda adı geçen tarihî şahsiyetlerle ilgili verilen bilgilerin bu yaklaşımlarla herhangi bir tezat oluşturmadığını görmekteyiz.⁴⁵³ Bu tespitlerden hareketle Bekir Büyükarkın'ın tarihî bilgilere son derece vâkıf olduğu ve eserinde yer verdiği, tarihî hadiseler ile tarihî şahsiyetler karşısında son derece objektif bir tavır sergilediği söylenebilir. Yazar, tarihî nesnellikten ayrılmamaya özen göstererek Osmanlı tarihinin belli bir kesitinden yararlanarak elde ettiği bir konuyu, kendi uygun bulduğu bakış açısıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Bekir Büyükarkın'ın amacı dünü bugünde göstermek, tarihi daha iyi tanıyıp tanıtmak ve kendisinden sonraki nesilleri Türk kültürünün tarihî ve zengin birikiminden haberdar etmektir. İfade etmeye çalıştığımız bu amaç doğrultusunda eserde yer alan hadiseleri, millî duygu ve vatan sevgisi açısından değerlendirmiş ve kahramanlık dolu geçmişimiz ile geleceğimiz arasında, ders verici örneklerle dolu manevî bir köprü oluşturmaya gayret etmiştir. Sinemaya da uyarlanmış olan⁴⁵⁴ bu eserin baş kısmında yazar, eserini kimlere ithaf ettiğini belirtirken aslında eserin yazılış maksadını dolaylı yoldan da olsa ortaya koymaktadır:

“Bu roman, vatani için hayatlarını seve seve feda eden akıncılarla serhad gazilerinin ve onların fedakâr ana, bacı ve eşlerinin aziz ruhlarına ithaf edilmiştir.

Ruh ve madde âlemini birleştiren, yüzyıllar boyunca ölümsüzlüğe kanat açan sizler; Hatçe Analar, Ayşe Güller, Koca Memiller, Kara Muradlar, Deli Durmuşlar, Karapençeler hâlâ yaşıyorsunuz... Başka türlü olamazdı...”(s. 5)

Oğuz Özdeş'in kaleme aldığı, 1965 yılında yayımlanan, 5 kitaplık bir macera dizisinin ilk romanı olarak görülebilecek olan *Karapençe*'de, Kaniye Kalesi'nin kuşatılması ve fetihten sonra kalenin Tiryaki Hasan Paşa tarafından savunulması anlatılmaktadır. Eserde, bu savaşlarda büyük rol oynayan meşhur Türk casusu/kahramanı Karapençe'nin (Osman Bey), Macar asilzâde ailesine mensup İbolya'ya âşık olması ve bu aşk çerçevesinde yaşananlar da tarihi olaylara paralel olarak ele alınmaktadır.

⁴⁵³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 114-115. / Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. IV, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 454-455-478 / Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. V, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s. 10.

⁴⁵⁴ *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. I, 2. b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 244.

16. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında başlayan savaşlar hız kesmeden devam etmektedir. Babofça ile Şiklos kalelerini zapteden Tiryaki Hasan Paşa'nın tavsiyesiyle Başvezir Damat İbrahim Paşa Estergon'dan önce Kanije kalesine taarruz etmeye karar verir. Başvezir, gösterdiği faydadan dolayı Tiryaki Hasan Paşa'yı Budin Beylerbeyi yapınca, Tiryaki Hasan Paşa da Budin'e doğru yola çıkar. Eserde Tiryaki Hasan Paşa'ya sahip olduğu askerî nitelikler ve yeterlilikler açısından olumlu bir yaklaşım söz konusudur:

“Tiryaki Hasan Paşa, 70 yaşlarında, kır düşmüş hafif top sakallı, cesur, zeki, harp hilelerindeki maharetiyle meşhur bir kumandandı. Yüzü, yandan bakıldığı zaman bir kartalı andırırdı.”⁴⁵⁵

Başvezir İbrahim Paşa daha evvel Budin'in muhafızlığını yapan Lala Mehmet Paşa'yla Kanije kalesini kuşatır. Lala Mehmet Paşa, kalenin durumunu iyi anlamak için ünlü Türk casusu Karapençe'yi görevlendirir. Uzun uğraşlardan sonra Kanije kalesi fethedilir. Bu savaşların bittiği 17. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında barış görüşmelerine başlanır. Bu münasebetle Budin'de Macarlar tarafından verilen baloya Budin Beylerbeyliği'ne yeni tayin edilmiş olan Mehmet Efendi ile — gizli kimliği Karapençe olan — Peçuy Sancak Bey'i Osman da katılır. Osman Bey bu baloda tanıştığı Macar kızı İbolya'ya âşık olur. Aslında Osman Bey İbolya ile annesini daha önce “Heiduk” denilen haydutlardan kurtaran kişidir. Karapençe ile İbolya arasında o sırada geçen şu diyalog eserde Osmanlı Devleti'ne olan genel olumlu bakışı yansıtmaktadır:

“— Mademki yaşanabiliyor, niçin kaderinize boyun eğip toprağınızda kalmadınız da, tâ Tuna boylarına gelip, çeşitli milletleri esaretiniz altına aldınız?”

— Bakın bunda yanılıyorsunuz Matmazel İbolya... Bizim topraklarımızda yaşayan hiçbir millet esir ve köle değildir... Onlar da en aşağı bizim kadar hakka sahiptir. Hatta içlerinde çoğu bizlerden daha imtiyazlıdır...

— Beni güldürüyorsunuz. İşgal altında bir milletin insanların imtiyazlı olması, dünyanın neresinde görülmüştür?

— Bir misal vereyim... Türk topraklarında yaşayan yabancılar, yani azınlıklar, askere alınmazlar, çoğu da vergi vermez.

— Gerçek mi?

— Kendinizden pay biçin. Osmanlı idaresi altında bulunduğunuz müddet içinde hiç vergi ödediniz mi? Soyunuzdan hiç kimse, Türk ordusunda savaşa katıldı mı?” (s. 29)

Yazar bu çerçevede, Karapençe'nin ağzından Osmanlı Devleti'nin yönetim tarzını, adaletli yapısını, kendisinden olmayanlara olan tutumunu övmekte ve özellikle de devlete

⁴⁵⁵Oğuz Özdeş, *Karapençe*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1965, s. 75. (Alıntılar bu baskıdandır.)

mensup olan gayri müslim azınlıklara karşı takınılan hoşgörölü tavrı ön plana çıkarmaktadır. Bu tavır hem resmi olması (kanuna dayanması) hem de uygulama alanı bulması bakımından Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklar için son derece olumlu bir manzara arz etmektedir. Bu durum da Osmanlı Devleti'nin, hâkimiyeti altında bulunan yabancı unsurlara sömürgeci, ayrıştırıcı bir düşünceyle değil; kapsayıcı, kuşatıcı bir anlayışla yaklaştığını göstermektedir.

Ancak İbolya, kendisini ve annesini kurtarıırken yüzünü peçeyle örtmüş olan Osman Bey'i tanıyamaz. Osman Bey baloda İbolya ile dans etme imkânını da bulur. Eserde bu dans esnasındaki karşılıklı konuşma vasıtasıyla da Osmanlı Devleti'ne olan olumlu bakış açısı devam ettirilmektedir. Yazar, bihassa İbolya'nın ağzından Osmanlı Devleti'nin o dönemde dünyanın en büyük, en ileri devleti olduğu vurgusunu şu şekilde yapar:

“— *Bana yakıştıramazsınız da, öteki Türklere yakıştırmıyorsunuz?*

— *Barbarlığı, hiçbir Türk'e, hiçbir millete yakıştırmam zaten... Barbarlık, kötülük ve geriliktir... Siz ise, dünyanın en büyük, en ileri devletisiniz.*” (s. 110)

Ancak yazar bununla da yetinmemiş, sayfanın altına düştüğü dipnotla, kahramanı İbolya'ya söylediği görüşü destekleyen şu ifadeleri metin dışı olarak ve hatta roman tekniğine aykırı sayılabilecek bir şekilde kullanmaktan çekinmemiştir: “*17. asrın başında Osmanlı İmparatorluğu, dünyanın en çok nüfuslu, en zengin ve hudutları en geniş devletiydi.*” (s. 110)

İki devlet arasındaki barış havası Avusturyalıların yeniden saldırması üzerine bozulur. Fakat Osmanlı ordusu yeni saldırılar karşısında yine zafer kazanır. Özellikle Kanije'nin savunulması ve kaleyi kuşatan Avusturyalıların mağlup edilmesi eserde Osmanlı ordusu adına olumlu bir tablo olarak çizilmektedir. Yazar, Osmanlı askerinin Hasan Paşa öncülüğünde elde ettiği zaferi askerî bakımdan olumlu bir bakış açısıyla ve destanî bir havayla şöyle ifade etmektedir:

“*Kanije, Kanije olalı böyle müthiş bir sahne ile karşılaşmamıştı... Beyazlara bürünmüş olan Kanije, koca bir kefeni andırıyordu... Yer yer parçalanmış ve kırmızı rengine boyanmış kanlı bir kefen...*

Üç beş saat içinde düşman cesetleriyle dolan Kanije'den canını kurtarabilen Avusturyalılar, yer yer kaçıyorlardı. İkinci üzeri Hasan Paşa, düşman karargâhına hücum emrini verdiği zaman, Türk askerinin Allah Allah sedaları düşmana büsbütün dehşet vermişti.” (s. 137)

Osmanlıların elde ettiği zaferlerde Karapençe büyük rol oynar. Bu mücadeleler sırasında İbolya, sevdiği Osman Bey'in gizli kimliğinin Karapençe olduğunu öğrenir. Aslında gerçekler bu kadarla sınırlı da değildir. İbolya'nın babası Janos Bartok'u Haçova meydan muharebesinde öldüren ve kardeşi Miklos'u yaralayan Osmanlı askeri de Karapençe'nin kendisidir. Ayrıca Osman Bey namıyla bilinen Karapençe, yaraladığı Miklos'un üvey

ağabeyidir. İbolya, Karapençe'yi ele vermez. Çünkü genç kadın hem Karapençe'ye âşıktır hem de ondan Hakan ismini taşıyan bir oğlu bulunmaktadır. Ama İbolya, kızgın olduğu Karapençe'yle birlikte Budin'e gitmeyi reddederek, annesi Magda ve oğlu Hakan'la Estergon'a doğru yola çıkar.

Eserin vaka zamanı 1593-1602 yılları arasındır. Eserde bu yıllar arasında vuku bulan Kaniye Kalesi'nin fethi ile müdafaası hadiseleri tarihi gerçekliğe ve kronolojik yapıya uygun bir şekilde vakanın içerisine yerleştirilmiştir.⁴⁵⁶ Eserde olayların geçtiği mekânlar coğrafi gerçekliği bulunan mekânlardır. Bunlar arasında Osmanlı ordusunun fethettiği Babofça (Bobofça), Şiklos ve Kaniye Kaleleri ile Mohaç, Budin, Peşte, Belgrat ve Viyana öne çıkmaktadır. Olaylarda ön planda yer alan şahısların büyük çoğunluğu da tarihi gerçekliği olan şahsiyetlerdir. Bunlardan Padişah III. Mehmet, Başvezir Damat İbrahim Paşa, Budin Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa, Budin Muhafızı Lala Mehmet Paşa, Arşidük Ferdinand ve Karapençe vakalarının içerisinde önemli fonksiyonlara sahiptirler. Bu noktada eserde gerçek kimliği "Peçuy Sancak Beyi Osman" olarak açıklanan Karapençe'ye ayrı bir yer açmak gerekmektedir. Oğuz Özdeş, Karapençe serisinin ikinci kitabı olan *Karapençe Estergon'da* adlı eserinin başında Karapençe'nin, 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başlarında Tuna boylarında yaşamış olan ve tarih kitaplarında 2-3 dil bilen bir kahraman olarak adı geçen gerçek bir şahsiyet olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵⁷ Yazarın vurguladığı bu hususun, başvurduğumuz tarihi kaynaklarda da teyit edildiğini görmekteyiz.⁴⁵⁸ Ancak romanda Karapençe'nin gerçek kimliği "Peçuy Sancak Beyi Osman" olarak gösterilmektedir. Tarihi kaynaklarda ise Karapençe, Peçuy (Peçevî) Sancak Beyi olan Kara Ömer Bey'den farklı biri olarak zikredilmektedir. Bu noktada yazarın, Karapençe ile Peçuy Beyi olan ve Kaniye muhasarasında Hasan Paşa'ya büyük faydası dokunan Kara Ömer Bey'i muhayyilesinde birleştirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu tavır romanın bir tarih kitabı, romancının da bir tarihçi olmadığını göstermesi bakımından son derece mühimdir. Oğuz Özdeş'in, kullandığı tarihi malzemenin değiştirilmesi sakıncalı olan ve tarihi gerçekliği tahrip etme manâsına gelebilecek bir tutumdan kaçındığı görülmektedir. Yazarın muhayyilesini işleterek yapmış olduğu bu gibi değişiklikler, tarihi romancılığın rahatlıkla müsaade edebileceği ve eseri okuyanların tarih algısını zedelemeyecek seviyedeki farklılıklar olarak değerlendirilebilir.

⁴⁵⁶ Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 82-90.

⁴⁵⁷ Oğuz Özdeş, *Karapençe Estergon'da*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1966, s. 5.

⁴⁵⁸ "Keyfiyet serhat gazilerinden Karapençe denilen ve birkaç lisan bilen bir yiğit ve bazı ocak adamları gönderilerek Belgrat'da bulunan vezir-i âzama bildirildi."

"Karapençe gizli kapıdan çıkarak serdara gidip vaziyeti anlattı." Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 84.

Eserde tarihî gerçekliği olan bu şahısların yanında yazarın tamamen fiktif olarak yarattığı kişiler de bulunmaktadır. Bunlardan Bartok ailesine mensup olan İbolya ile ona âşık olan kardeşi Miklos'un arkadaşı Fley en işlevsel olanlarıdır. İbolya, Fley ve Karapence'nin de içinde bulunduğu üçlü aşk, eserin güçlü bir dramatik yöne sahip olmasını sağlamıştır. Yazarın bu aşk üçgeni ile buna bağlı serüvenleri Karapence serisinin diğer kitaplarında da devam ettirmesi oluşturduğu dramatik yapının ne kadar kullanışlı olduğunu göstermesi bakımından da dikkat çekicidir.

Eserde Osmanlı ordusuna, Karapence'ye ve bilhassa Tiryaki Hasan Paşa'ya Kanije zaferi ve savunmasında gösterilen kahramalık dolu mücadeleler dolayısıyla olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yazarın bu bakış açısının tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle örtüştüğünü görmekteyiz. Nitekim Yılmaz Öztuna, Padişah III. Mehmet dönemini anlatırken, Tiryaki Hasan Paşa'yı devrin büyük şahsiyetleri arasında zikretmekte⁴⁵⁹; İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise Kanije Kalesi'nin başarılı bir şekilde Avusturya ordusuna karşı savunulmasını ele alırken şu ifadeleri kullanmaktadır:

*“Kale bedenine çıkana on köy ve Hasan Paşa'yı yakalayıp getirene kırk köy temlik edileceği va'dedildi. Pek şiddetli ve korkunç hücumlar Hasan Paşa'nın tedbirleri ve nasihatları ve direktifleri sayesinde yeni yeni savletlerle bertaraf ediliyordu; nihayet düşmanın bu amansız savleti durdu, on sekiz bin telef vererek hücumdan vazgeçtiler.”*⁴⁶⁰

Ayrıca yazar 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başı itibariyle Osmanlı Devleti'nin, hâkimiyeti altında yaşayan farklı etnik gruplara mensup vatandaşlarına ve gayri müslim tebaasına adaletle, şefkatle, hoşgörüle muamele ettiğini de vurgulamaktadır. Eserde Osmanlı Devleti'ne olan olumlu bakışın başka bir cephesi olarak değerlendirilebilecek bu durumun tarihi kaynaklardaki bilgilerle paralellik arz ettiğini görmekteyiz. Aslına bakılırsa Osmanlı Devleti'nin benimsediği bu yaklaşımın sadece eserdeki yüzyıllarla sınırlı olduğunu söylemek de yanlış olacaktır. Zira uygulanan bu yönetim tarzı Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan hemen sonra, genişlemeye başladığı dönemle birlikte hızlandırılan ve devletin bütün mekanizmalarına hâkim kılınan bir idare şeklidir.⁴⁶¹ Murat Belge'nin konuyla ilişkili şu tespitleri bu bağlamda dikkat çekicidir:

⁴⁵⁹ Bkz. Öztuna, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁶⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁶¹ Recep Duymaz, bu idare şeklinin olumlu yönünü şu cümlelerle ortaya koymaktadır: “*Osmanlı Devleti, ırkları, dilleri, dinleri ve yaşadıkları coğrafyaları farklı olan insanları, bu sistem sayesinde yüzyıllarca bir arada tutmuş, onları, insanlık tarihinde başka bir benzeri görülmemeyen engin bir “hoşgörü anlayışı”yla yüzyıllarca idare etmeyi başarmıştır.*” Recep Duymaz, *Türk Edebiyatı Tarihinde Milli Edebiyat Dönemi (1911-1923)*, İstanbul, 3F Yayınevi, 2008, s. 17.

“Söz konusu dönemlerde gelen ve yerleşikliğe geçen Türkler Müslüman’dı. Dolayısıyla, aldıkları kültürde, Hazreti Muhammed’in Medine’yi ele geçirdiğinde bu kentte Müslüman olanlarla olmayanların bir arada yaşayabilmesini sağlamak için kurduğu, her cemaatin kendi işlerini, kendi inançları ve hukuku çerçevesinde görmesi kuralını getiren düzen örneği vardı.

(...)

Daha önceki bölümlerde söylediğimiz gibi genel olarak Türkler ve özel olarak Osmanlıların getirdiği düzen, yerel yerleşik halkların huzurunu bozmuyor, tersine onlara bir güven duygusu verebiliyordu. Hızla yayılmanın en belirleyici etmenlerinden biri buydu.”⁴⁶²

Reşad Ekrem Koçu tarafından kaleme alınan ve ilk olarak 1962 yılında yayımlanan *Forsa Halil* adlı eserde, Osmanlı Padişahı Sultan III. Murat döneminde enderundan yetişen Forsa Halil’in başını çektiği fuhuş, cinayet ve servet avcılığı çetesinin karanlık işleri ile bu şebekenin Deli Bekir’in çabalarıyla ortaya çıkarılışı anlatılmaktadır.

Osmanlı Padişahı III. Murat ve Sadrazam Koca Sinan Paşa, bir süredir payitahtta meydana gelen esrarengiz cinayetlerin, ölümlerin aydınlatılması için çaba sarf etmektedirler. Son kurbanlardan birisi de dönemin tanınan armatörü Bali Kaptan olur. Bali Kaptan’ın ölümünden kısa bir süre sonra cariyesi Hüsnüşeb Hatun, Forsa Halil Ağa ile evlenir. Forsa Halil Ağa böylece önemli bir servetin de sahibi olmuş olur. Aslında Forsa Halil, Aynî adını taşıyan bir aşüfte ile umumhane işleten serseri tabiatlı birisidir. Ve onların batakhanesinin, İstanbul’da bir süredir vuku bulan esrarengiz ölümlerle doğrudan veya dolaylı yoldan münasebeti bulunmaktadır. Bu batakhane mekanizmasının bir sonraki kurbanı İstanbul’daki mücevher piyasasının hâkimi olan İspanyol İsak dö Toledo olur. Daha evvelki cinayetlerde olduğu gibi bu cinayete de sarayla bağlantısı olduğu süsü verilmiştir. Son yaşanan olaydan sonra Sultan III. Murat ve Sadrazam Koca Sinan Paşa divanı toplarlar. Her türlü inceleme yapılır. Soruşturmanın sonucunda Zülüflü Baltacılar’dan Rıdvan Bey’in üzerinde şüpheler yoğunlaşır. Ve aslında suçsuz olan Rıdvan Bey derhal idam edilir. Olay bu şekilde kapatılır ancak cinayetlerin önüne bir türlü geçilemez. Bununla birlikte Forsa Halil ve Aynî’nin kurduğu fuhuş ve cinayet şebekesinin peşine düşen bir adam vardır. Bu adam şebekenin günahsız kurbanlarından Kara Hüsam Efendi’nin yardımcısı Deli Bekir’dir. Deli Bekir şüphelerini, elde ettiği bazı delilleri saray kâtibi Muhsin Efendi ve Yeniçeri Ağası Ferhat Bey’le paylaşır. Sonunda Forsa Halil ve çetesi olduğu gibi ortaya çıkartılır. Padişahın emriyle Forsa Halil ve yardımcıları idam edilir. Onların Yenikapı’da bulunan umumhaneleri de yıkılır. Sultan III. Murat, enderunda yetişen, kendisinin muhabbetini kazanan ancak sonrasında karanlık işlere dalan Forsa Halil’e acımamıştır.

⁴⁶²Belge, a.g.e., s. 255-257.

Polisiye bir olay örgüsüne sahip olan eserde 16. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı Devleti'ne olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu bakış açısı özelde devletin payitahtı olan İstanbul'daki kolluk kuvvetlerinin niteliksizliği, adil olmayışları; genelde ise devletin adalet sistemindeki aksaklık ve yozlaşmışlığı üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Eserde bu durumu yansıtan en somut ifadeler şunlardır:

“Görünmeyen parmak izi dünyanın meçhulü idi; hırsızlık ve katil vak’aları Ağakapısında vakayı defterine geçmekle kalırdı. Asesbaşı ağa, Sübaşı ağa gibi ikinci kademede zabıta âmirleri de bu işi meslek edinmiş, mütehasıs polis değıldiler, bu vazifeler, yeniçeri asker ocağında bir kademe idi; yeniçeri, herşeyden önce askerdı. Bütün ağalar, ocak an’anesi olarak neferlikten yetişme, çoğu cahildi. Büyük vak’alar karşısında asıl suçluyu arayıp bulmaktan ziyade, yeni bir suç karşısında halka göz dağı vermek için garip bekâr uşaklarından, onlar arasında da kavgacı, haşın olanlarından üç beş kişiyi yakalayıp çarşı boylarında << uygunsuz yaramazdır >> töhmeti ile idam ederlerdi, bu ağalara böyle ayak takımından birinin hayatını ifnâ için sorgusuz siyaset salâhiyeti verilmişti.”⁴⁶³

Reşad Ekrem Koçu'nun, hâkim bakış açısıyla vakaların içerisinde yapmış olduğu bu değerlendirmeye 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin başkentinde adaletin rastgele dağıtıldığı, adalet dağıtıcıların liyakatsiz olduğu ve suçsuz insanların haksız bir şekilde idamla cezalandırıldıkları vurgulanmak istenmiştir. Dikkat çekici olan nokta ise bunların yaşandığı zaman diliminin, Osmanlı tarihinde kanun tanzim etmekle ve devleti kanun devleti yapmak için büyük bir çaba göstermekle maruf Kanuni Sultan Süleyman döneminden sadece 29 yıl sonra olmasıdır. Böylece yazar Osmanlı Devleti'nde bazı şeylerin aslında, daha 16. yüzyılın sonlarından itibaren yolunda gitmediğini göstermek ister gibidir. Yazarın, Osmanlıya olan olumsuz yaklaşımından payitaht İstanbul da nasibini alır. İstanbul eserde çirkin ilişkilerin, gayri meşru münasebetlerin çokça yaşandığı bir şehir olarak şu şekilde anlatılır:“*O devirde İstanbul’u, fuhuş çirkâbından pâk bir belde de zannetmemelidir; fuhşun çeşitlisi evlerin, konakların hariminde geçer, meydana çıkınca da kazaya rıza gerekirdi.*” (s. 36)

Reşad Ekrem Koçu'nun ortaya koymaya çalıştığı bakış açısının tarihî kaynaklarda karşılığını bulmanın ve birebir örtüştürmenin mümkün olmadığını belirtmemiz gereklidir. Zira yazar, eserine gerek kullandığı şahıslar ve mekânlar gerekse de oluşturmaya çalıştığı dil yapısı itibariyle tarihî bir doku katmışsa da, yaklaşımını/bakış açısını münferit bazı fiktif hadiseler üzerine kurgulamış gözükmektedir. Bu noktada yazarın, popüler roman türüne ait olan tarihi roman ile polisiye roman alt türlerini⁴⁶⁴ birleştirmek suretiyle eserinin teknik

⁴⁶³ Reşad Ekrem Koçu, *Forsa Halil*, İstanbul, Koçu Yayınları, 1962, s. 26. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁶⁴ Bkz. Sağlık, *a.g.e.*, s. 136-142.

yapısını oluşturduğunu ve bu yapıdan hareketle Osmanlıya dair bakış açısını yansıtmaya çalıştığını rahatlıkla ifade edebiliriz.

Vaka zamanı 1595 yılı olan eserin olay zinciri içerisinde yer verilmiş herhangi bir kaydadeğer tarihî, siyasî ve askerî hadise mevcut değildir. Dar olan şahıs kadrosunun büyük çoğunluğu ise fiktif karakterlerden oluşmaktadır. Bunlardan Forsa Halil, Esirci Cevriye, Aynî Hatun, Deli Bekir, Muhsin Efendi, Bali Kaptan ve Hüsnuşeb Hatun ön planda gelirken; olayların arka planında kalan Sultan III. Murat ile Sadrazam Koca Sinan Paşa ise tarihî gerçekliği olan şahsiyetler olarak dikkati çekmektedirler. Romanın temel mekânı ise Osmanlı devletinin payitahtı İstanbul'dur.

3.3. Duraklama Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış

Osmanlı Devleti için bir zirve olarak görülebilecek olan Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yılları, aslında devletin bazı noktalarında zaaf unsurlarının da ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Zira Kanuni'den sonra Osmanlı Devleti ile önde gelen Avrupa devletleri arasındaki kuvvet dengesi adım adım değişmeye başlar. Coğrafi keşiflerin gerçekleşmesiyle birlikte yeni dünya ekonomisinin Atlas Okyanusu kıyılarında yükselmeye başlaması, Osmanlı toplumunun yeni ekonomik düzene ayak uyduramaması, geleneksel üretim biçiminden vazgeçilmemesi, sanayileşme hamlelerinin gecikmesi, tahta geçen padişahların seleflerine oranla daha yetersiz ve iradesiz oluşları ile uzun süren askerî seferler Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın başlarından itibaren duraklamaya girmesine neden olmuştur. Duraklamanın önüne geçmek isteyen II. Osman, IV. Murat gibi padişahlar ile sadrazam olarak devlete hizmet eden Köprülü Mehmet Paşa ve Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'ların reform girişimleri 17. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Ancak bu geçici nitelikli ve sınırlı bir kapsama sahip olan girişimlerle, devletin duraklamasının önüne geçilmesi mümkün olmamıştır. Çünkü bu reformların genel amacı yeni bir sistem ve yöntem bulmaktan ziyade, "altın çağ"ın yani 16. yüzyılın bozulmamış haline geri dönmeyi tasarlamak olmuştur. 17. yüzyılın sonunda imzalanan Karlofça Antlaşması (1699) duraklamanın önüne bir türlü geçilemediğinin; 18. yüzyılın sonlarında imzalanan Yaş Antlaşması (1792) ise Osmanlı Devleti'nin artık bir çözülüş dönemine girmekte olduğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Cumhuriyet devrinde bu dönemi işleyen romanlardan ilk olarak temas edilecek olan eser, Oğuz Özdeş'in kaleme aldığı ve 1966 yılında yayımlanan *Karapence Estergon'da* adını

taşıyan eserdir. Yazarın kaleme aldığı Karapençe serisinin ikinci kitabı olan eserde, daha evvel (10 yıl önce) düşmanın işgal ettiği Estergon Kalesi'nin Osmanlı ordusu tarafından yeniden fethedilmesi, bu fethin öncesi ve sonrasındaki entrikalar ile meşhur Türk casusu Karapençe'nin başından geçen serüvenler anlatılmaktadır.

Karapençe Osman Bey, Budin'de bir süre kaldıktan sonra Budin Beylerbeyi Lala Mehmet Paşa'nın verdiği mektupla birlikte Estergon'a doğru yola çıkar. Yanında arkadaş olarak Ösek Sancak Bey'i Murat Bey de bulunmaktadır. Karapençe, Estergon'a giderken konaklamak zorunda kaldığı bir evde Ayşula adlı bir kızla tanışır. İlgi duyduğu bu kızın aslında İbolya'nın babası Janos Bartok'un gayri meşru kızı olduğunu öğrenir. Daha sonra Estergon'a varan Karapençe kalenin kumandanı Türk dostu Kont de Dampierre ile görüşür. Kont de Dampierre ile eşi Kontes Pamela, Karapençe'yi çok iyi ağırlarlar. Kontes Pamela ile Karapençe arasındaki sohbette Karapençe'nin kontese verdiği cevaplar eserde Osmanlıya kültürel açıdan olumlu bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“ — Pek kat'î bir hüküm... Demek siz, Türkleri, cenkten başka bir şeyden anlamaz bir millet sanıyorsunuz?

— Öyle değil mi? Sizin bir Dante'niz, Ronsard'ınız, Aristo'nuz, Kant'ınız, var mı?

— Beni hem şaşırtıyor, hem güldürüyorsunuz Kontes Pamela... Şaşırtıyorsunuz, çünkü bu isimleri saymakla, cidden kültürlü bir kontes olduğunuz anlaşılıyor, güldürüyorsunuz, çünkü garp kültürüne bu derece vakti olduğunuz halde şark kültüründen zerrece haberdar değilsiniz. Batının bir Aristos'u ve Kant'ı varsa, bizim de, yani Şark'ın da bir Farabi'si, bir İbni Sina'sı var... Sizin Dante'niz ve Ronsard'ınız varsa, bizim de Nedim'imiz, Fuzuli'miz var Kontes Pamela...”⁴⁶⁵

Fakat Kont de Dampierre'nin kardeşi ve Osmanlıya karşı büyük bir nefret besleyen Ciğerdelen Kalesi'nin kumandanı Kont de Medici bu duruma çok kızar. Bu kızgınlık sonucunda Osmanlının elçisi gibi kendisine gelen Ösek Sancak Bey'i Murat'ı zindana attırır. Murat Bey'in esir edilmesi üzerine Kont de Dampierre ile Karapençe Osman Bey Ciğerdelen Kalesi üzerine yürürler. Kalenin dışında cereyan eden çatışmada Kont de Medici ölür. Kont de Medici'nin ölümüyle sonuçlanan bu mücadele esnasında Karapençe'nin gösterdiği kahramanlık ön plana çıkar. Bu noktada yazarın Karapençe'ye olumlu yönden destanî ve efsanevî bir açıyla yaklaştığını görüyoruz:

“Karapençe, elli kulaç yükseklikteki uçurumdan Tuna nehrine öyle şiddetle düşmüştü ki, adeta kendisini kaybetmişti. Fakat Karabulut bir harikaydı. Koşmasını bildiği kadar suya düşmesini de iyi biliyordu.” (s. 110)

⁴⁶⁵ Özdeş, *Karapençe Estergon'da*, s. 54. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Ancak yazar, Karapençe'ye bu bakış açısını oluştururken Karapençe'nin atı Karabulut'u da özellikle vurgulamaktadır. Çünkü Karabulut, Karapençe ne zaman dara düşse her daim ortaya çıkmakta ve sahibini zor durumlardan kurtarmaktadır. Nitekim daha sonra yazar Karabulut için şu ifadeleri de kullanacaktır:

“İnsanlar belki geçtiği yolu unutturdu ama, Karabulut unutmazdı. Bu defa, kulübenin civarından geçerken yolu hemen tanımış, efendisini kurtarmak için çare arayan sâdik bir uşak gibi, onu buraya getirmişti.” (s. 112)

Eserde Karabulut adlı atın insanlara has bazı özelliklerle ve hatta bazen insanlardan da üstün davranışlar sergilemesiyle ön plana çıkarılması dikkat çekici bir husustur. Bu durum yazarın, kahramanı Karapençe'yi yaratırken başka bir yardımcı unsurdan da yararlanmak isteyişinden kaynaklanmaktadır. Eserin kurgusunda böyle bir tavrın benimsenmesi yazarın, eserlerini oluştururken eski Türk destanları, efsaneleri ve hikâyelerindeki bazı motiflerden (bu eser bağlamında “At” motifi) yararlandığını düşündürmesi bakımından önemlidir. Çünkü bu eserdeki Karabulut adlı atın nitelikleri eski Türk kültürünün gerek sözlü gerekse de yazılı olan edebî ürünlerindeki at motifiyle büyük ölçüde örtüşmektedir.⁴⁶⁶

Kont de Medici'nin ölümünden sonra Murat Bey serbest bırakılır. Daha sonra Murat Bey'le Budin'e dönen Karapençe Lala Mehmet Paşa'yla görüşerek, Estergon ve Ciğerdelen hakkında edindiği bilgileri paylaşır. İbolya ise annesinin ısrarıyla Viyana'ya gitmeye razı olur. Fakat bindikleri gemiye onun izini süren Karapençe de yetişir. İki hasret giderirlerken, İbolya'nın diğer aşığı ve bu yüzden doğal olarak Karapençe'nin rakibi olan Fley meydana çıkar. Çıkan kavgada Karapençe Fley'i etkisiz hale getirir. Sonrasında İbolya Karapençe'nin ısrarına dayanamayarak onunla birlikte Estergon'a döner. Annesi Magda ise Viyana'ya gider. Karapençe ile beraberindekiler Estergon'a giderlerken Aysula'nın köyünden geçerler. Bu arada onlara düşmanca davranan köylüler tarafından esir edilirler. Ancak Aysula onları kurtarır. Sonrasında Karapençe İbolya'ya Aysula'yı tanıtır. Estergon'a vardıklarında İbolya ile oğlu Hakan ve Aysula'yı bir eve yerleştiren Karapençe, Murat Bey'le Budin'e döner. Karapençe'nin padişah ile görüşmek için İstanbul'a gittiği sırada Lala Mehmet Paşa komutasındaki birlikler Vişgrad, Tepedelen ve Ciğerdelen kalelerini fetheder. Çok önemli bu üç kalenin fethinden sonra, 10 yıl önce düşmana kaptırılan Estergon Kalesi savaşmadan teslim olur. Estergon'a orduyla beraber girenlerin arasında İstanbul'dan yeni dönmüş olan Karapençe de bulunmaktadır. Yazar, Türk askerinin ve bilhassa Karapençe'nin Estergon'a girişlerini olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla şöyle ifade etmektedir: *“Türk askerlerinin*

⁴⁶⁶ Bkz. Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 3.b., İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2010, s. 161-162. / Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2007, s. 1178-1184.

başında Karapençe vardı. Beyaz bir ata binmişti. Elindeki kılıcı azametle tutuyor, yağız çehresi hiç gülmüyordu.” (s. 179)

Askerleri karşılayan halkın arasında bulunan İbolya ile Karapençe bir kez daha kavuşurlar. Fakat tam o sırada silah sesi duyulur ve İbolya ağır bir şekilde yaralanır. Üzüntüyle yıkılan Osman Bey’i, Fley uzaktan tebessümle izlemektedir.

Eserde vakalar 1603-1605 yılları arasında gerçekleşmektedir. Bu vakalar arasında eserin askerî tarih dokusunu oluşturan Vişgrad, Tepedelen ve Ciğerdelen Kaleleri’nin fethi ile Estergon Kalesi’nin tekrar zaptedilmesi tarihî gerçekliğe uygun olarak esere yerleştirilmiştir.⁴⁶⁷ Vakaların içerisinde yer alan kişilerin esere sayıca dengeli bir şekilde yerleştirildiği görülmektedir. Bunların bir kısmı tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetler; bir diğer kısmı da yazarın muhayyilesinden yararlanmak suretiyle oluşturduğu şahıslardır. Tarihi gerçekliği olan şahsiyetlerden Karapençe, Lala Mehmet Paşa, Kont de Dampierre ön plana çıkarken, fiktif özellikli kişilerden de Bartok ailesinin kızı İbolya, onun Karapençe’den olan oğlu Hakan, Ayşula (İbolya’nın babası Janos Bartok’un gayri meşru kızı/İbolya’nın üvey kız kardeşi), Çunga (Ayşula’nın annesi) ve Fley (İbolya’nın âşığı) dikkati çekmektedir. Olayların geçtiği mekânlar, daha çok Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başlarında Balkanlar’da yaptığı fetihlerin sonucunda elde edilen yerlerdir. Estergon, Vişgrad, Ciğerdelen Kaleleri ile Budin şehri bu bağlamda ön plana çıkan coğrafi gerçekliği olan mekânlardır.

Oğuz Özdeş, Osmanlı Devleti’ne kültürel yönden ve sanat seviyesi bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ancak bunu yaparken yazarın bilerek veya farkında olmadan anakronik davrandığı görülmektedir. Çünkü Karapençe ile Kontes Pamela’nın karşılıklı konuşmalarında Kontes, Karapençe’ye hitaben kurduğu bir cümlede Kant’dan (Immanuel Kant 1724-1804) bahsetmekte; Karapençe de ona cevaben söylediği cümlede Nedim’den (Divan şairi [Ahmet] Nedim 1681-1730) söz etmektedir. Hâlbuki bu diyalog eserin vaka zamanına paralel olarak 1603-1605 yılları arasında vuku bulmaktadır. Kant ve Nedim bu zaman diliminden sonra doğmuş olan şahsiyetlerdir. Yazar ya bu bilgi yanlışlığını bilmeden yaparak tarihi malzemeye uygun davranmamış ya da kasıtlı olarak anakronik bir tarih yapısı oluşturmak istemiştir. İkinci seçenek göz önüne alınırsa yazarın, Batıya karşı Doğuyu temsil eden Osmanlıya, bu anakronik tavrın metne kattığı anlaşılabilir durumla daha güçlü ve dikkat çekici bir yaklaşım geliştirmek amacını taşıdığı da ifade edilebilir. Eserde

⁴⁶⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 92.

hem Osmanlı ordusu hem de merkez şahsiyet olan Karapençe için olumlu bir bakış açısı geliştirildiği görülmektedir. Yazar, bilhassa Karapençe'yi farklı bir çerçevede ele almakta, gizli kimliği bulunan bu Türk kahramanına destanî ve efsanevî özellikler atfetmektedir. Karapençe'nin etrafında böyle bir havanın oluşturulmasında en önemli işleve sahip olan ve bu bağlamda yardımcı bir unsur olarak zikredilebilecek varlık ise Karapençe'nin atı Karabulut'tur. Tarihi kaynaklarda Karapençe, yazarın eserde karakterize ettiği olumlu özelliklere uygun olarak ancak destanî havadan mahrum olarak ele alınmaktadır.⁴⁶⁸ Bu fark ise edebi bir metinle tarihi bir metin arasında bulunması gereken, aslında kıymetli görülebilecek olan bir ayrımdır.

Bunların yanında Oğuz Özdeş'in, eserinin son kısmında mektup tekniğinden yararlanmak suretiyle (Karapençe'nin İbolya'ya yazmış olduğu mektup) Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'a ve Osmanlı sarayına olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir.

Oğuz Özdeş'in yazdığı, Karapençe serisinin üçüncü kitabı olan ve 1966 yılında yayımlanan *Karapençe'nin İntikamı* adlı eserde; sevgilisi İbolya'nın öldüğünü sanan Karapençe'nin Avusturya üzerine yapılacak olan sefere katılmak için giderken tuzağa düşürülüp esir edilmesi ve sürgün olarak gönderildiği adadan kendi çabasıyla kurtularak Zitvatorok Kalesi'ne kumandan tayin edilmesi anlatılmaktadır.

Karapençe Osman Bey, çocuğunun annesi İbolya'nın vefatından sonra oğlu Hakan'ı önce İbolya'nın üvey kardeşi Ayşula'ya emanet eder. Fakat Ayşula'nın kıskançlık krizlerinden bıkan Karapençe, daha sonra oğlunu Estergon türküsünü yakan ve İbolya'nın dert ortağı olan ozan ile annesi Zeynep kadına bırakır. Sonrasında Karapençe ile arkadaşı Murat Bey, Başvezir Lala Mehmet Paşa'nın emri gereğince Avusturyalıların üzerine yapılacak sefer için yola koyulurlar. Ancak Avusturya topraklarında tuzağa düşen bu iki asker, yanlarındaki elli sipahi ile birlikte Sürgünler Adası'na sürgün edilirler. Karapençe'nin Sürgünler Adası'nda bulunduğunu öğrenen rakibi Fley de ele geçirdiği bir gemiyle adaya gelir. Fley, adanın kumandanı Albay Ramel'den Karapençe adlı esirin kendisine teslim edilmesini ister. Albay Ramel daha kararını vermeden adada çıkan karışıklıktan yararlanan Karapençe ile adamları Fley'in gemisini ele geçirirler. Karapençe Osman Bey adamlarıyla Tuna nehri üzerinden Estergon'a giderler. Estergon Valisi de huzuruna gelen Karapençe'ye iltifat ederek, onu Zitvatorok Kalesi'ne kumandan olarak tayin eder. Bu arada Karapençe'den umduğu ilgiyi

⁴⁶⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 84.

göremeyen Ayşula, intikam almak için Sürgünler Adası'ndan gelen Fley'le görüşür. Fley de Ayşula'ya, ağır yaralanan İbolya'nın aslında ölmediğini, yaralanmış olan kızı gizlice Viyana'ya annesinin yanına götürdüğünü söyler. Ayşula bu haber üzerine Fley'le ortak hareket etmeye başlar. Ve ikisi İbolya'nın Karapençe'den soğuması için çalışmaya başlarlar. Fakat onların bu gayretleri boşa gider. Çünkü İbolya'nın yaşadığını ve Viyana'da bulunduğunu öğrenmiş olan Karapençe Viyana'ya giderek gizlice İbolya ile görüşür. İki sevgili hasret giderdikten sonra Karapençe görevli olduğu Zitvatorok Kalesi'ne döner. Sonrasında Karapençe Osman Bey ve adamları gemiyle Estergon'un batısında yer alan Komaron Kalesi'ne saldırmak için yola çıkarlar. Yolda onların karşısına yeni aldığı gemiyle Fley ve Ayşula çıkar. Fakat Karapençe, Fley ve Ayşula'yı kendi kurdukları tuzağa düşürerek esir eder. Karapençe Osman Bey yine merhamet göstererek gemilerine el koyduğu Fley ve Ayşula'yı bir kayıkla serbest bırakır.

Eserin vaka zamanı 1606 yılıdır. Hadiselerin merkezinde Karapençe (Osman Bey) bulunmaktadır. Vaka zincirinin içerisinde savaş, şehir veya kale fethi, antlaşma gibi tarihî gerçekliği bulunan önemli olaylara yer verilmediği görülmektedir. Karapençe'nin esir düşmesinden önce bir Avusturya seferinden söz edilmişse de bu sefer daha sonra arka planda bırakılmıştır. Buna bağlı olarak romanın şahıs kadrosunda kurmaca karakterlerin daha fazla yer tuttuğu ve bunların daha işlevsel olduğu görülmektedir. Bu şahıslardan Ayşula, Fley, İbolya, Albay Ramel, Anna Maria (Albay Ramel'in kızı) ön planda gelmektedir. Tarihî gerçekliği bulunan şahsiyetlerden dikkat çekici olanları ise Karapençe ve Lala Mehmet Paşa ile sınırlıdır. Olayların geçtiği temel mekânlar Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıl başlarında hâkim olduğu Balkan coğrafyasını yansıtan Estergon, Zitvatorok Kaleleri ile Viyana şehridir. Eserde coğrafi gerçekliği bulunan bu mekânların dışında Karapençe'nin bir süre esir edildiği ve yazarın hayâl dünyasından yarattığı Sürgünler Adası da önemli mekânlardan biri olarak göze çarpmaktadır.

Oğuz Özdeş bu eserinde Osmanlıya özellikle Karapençe (Osman Bey) üzerinden olumlu bir bakış açısı geliştirmektedir. Zira Karapençe eserde, Osmanlı Devleti'nin Zitvatorok Kalesi'ne kumandan olarak tayin ettiği, gizli kimliği de bulunan değerli bir Osmanlı askeri olarak karakterize edilmektedir. Kimliğini gizli tutarak gerektiğinde Osmanlı Devleti adına casus olarak da görev yapan Karapençe; kendisinden beklenilmeyecek ölçüde büyük fedakârlıklar gösteren, kahramanlık niteliklerine sahip, tehlikeyle her daim içiçe olmaktan korkmayan, çok zorlayıcı durumlardan çevresiyle kurduğu iyi ilişkiler neticesinde son anda kurtulmasını bilen bir şahsiyet olarak ön plana çıkarılmaktadır. Sahip olduğu bu

özelliklerle adeta bir destan kahramanını andıran Karapençe aynı zamanda çok cesur, atılgan, zeki, akıllı, bilgili, edebli ve merhametli bir yapıya sahip olmasıyla da dikkati çekmektedir. Yazar, Karapençe'nin şahsında bu derece donanımlı bir Osmanlı askeri figürü yaratmak suretiyle Osmanlı devletinin askeri gücüne ve ordu yapısına olumlu yaklaşımını ortaya koymaktadır. Üstelik eserde olayların merkezine oturtulan ve son derece olumlu özelliklerle tasvir edilen bu şahsiyet, yazarın, tarihi kaynaklarda aynı adla yer alan bir Osmanlı askerinden ilham alarak oluşturduğu bir karakterdir. Böylece yazarın, eserini okuyanların zihinlerinde olumlu bir “tipik Osmanlı askeri” profili oluşturmaya gayret etmiş olduğu rahatlıkla ifade edilebilir ki bu durum, yazarın Osmanlıya olan ve yukarıda belirtmiş olduğumuz yaklaşımıyla da doğrudan ilişkilendirilebilir. Çünkü bu duruma tezat teşkil eden bir bakış açısıyla zıt bir karakter yaratmak ve yaratılan bu karakter vasıtasıyla tam ters bir yaklaşımı ortaya koymak da yazar açısından çok zorlayıcı görülmemektedir.

Oğuz Özdeş'in kaleme aldığı, Karapençe serisinin dördüncü kitabı olan *Karapençe Voyvoda'ya Karşı* adlı eser 1967 yılında yayımlanmıştır. Eserde Karapençe'nin daha evvel merhamet ettiği Fley tarafından esir edilmesi, ancak daha sonra olayı duyan Osmanlı Padişahı I. Ahmet'in emriyle devreye giren Budin Valisi Ali Paşa tarafından kurtarılıp ezeli rakibi Fley'i öldürmesi anlatılmaktadır.

Türk casusu Karapençe Osman Bey'in denize saldırdığı Fley, tesadüfen Osmanlı'nın Macar Kralı olarak tanıdığı Erdel Prensi İstvan Bocskay'la tanışır. Erdel Prensi de Fley'i, kendi prensliğine bağlı olan Vilagos Voyvodalığı'na getirir. Fley yakın zamanda ölen Voyvoda Mihail'in yerini alır. Mihail'e benzetilen bir maske takmaya başlayan Fley, bu maske sayesinde gerçek kimliğini herkesten gizlemeyi başarır. Bu arada Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Zitvatorok'ta barış anlaşması imzalanır. Böylece 13 yıllık savaş süreci sona ermiş olur. Anlaşmanın imzalanmasını müteakip Osmanlı devletinin veziriazamlık makamında da değişiklik yaşanır. Devşirme kökenli Kaptan-ı derya Derviş Paşa, çevirdiği entrikalarla Sultan I. Ahmet'in gözünü boyar. Lala Mehmet Paşa'nın zehirlenerek ölmesinde büyük rol oynayan Derviş Paşa, daha sonra padişahın da uygun görmesiyle veziriazam olur. Yazar, Lala Mehmet Paşa'dan sonra veziriazam olan eski Kaptan-ı derya Derviş Mehmet Paşa'ya sahip olduğu kişilik özellikleri yönünden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısı ortaya koymaktadır:

“Başvezir Lala Mehmet Paşa’nın Haziran’da ölümü üzerine sadarete getirilen Kaptan-ı derya Derviş Mehmet Paşa, yalancılığı, hilekârlığı, tamahkârlığı ve hunharlığı ile tanınmış, haris bir Boşnakti.”⁴⁶⁹

Bu kısımda olduğu gibi eserin muhtelif yerlerinde de, Derviş Mehmet Paşa’nın etnik kimliğine vurgu yapılması ve sık sık olumsuz nitelendirmelerle birlikte “Devşirme” tabirinin kullanılması dikkat çekici bir husustur. Meseleye Derviş Paşa özelinde bakıldığında yazarın, Osmanlı yönetim kademesinde bir Türk/Devşirme ayırımına gittiği ve Osmanlı’nın çok eski dönemlerden beri hem askerî hem de idarî olarak uyguladığı bu sisteme olumsuz yaklaştığı söylenebilir. Aslında sistem merkezli kabul edilebilecek olan bu tutumla yazar, devletin idare alanındaki zaafalarını ve yanlışlarını devşirmelerin iş başına getirilmesi politikasıyla bağdaştırmaya çalışmaktadır.

Karapençe Osman Bey, yapılan barış anlaşması çerçevesinde, Budin Valisi Ali Paşa tarafından Vilagos Voyvodalığı’na elçi olarak gönderilir. Karapençe Voyvodalık sarayına gittiğinde onu yüzündeki maskeyle Prens Mihail olarak Fley karşılar. Fley ile onu tanıyamayan Karapençe arasında geçen konuşma vasıtasıyla yazar, Osmanlı Devleti’ne adalete verdiği önem, büyüklük ve zenginlik bakımından olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“F —Bunu şimdiden kestiremem...Gerçi şu anda siz Türkler, dünyanın en kudretli, en büyük devletisiniz. Dünya devletleri arasında en geniş araziye sahipsiniz.

(...)

K —Merak buyurmayın Prens. Türk devletinin hazinesi altınla dolu... Türk devleti yalnız toprak bakımından değil, zenginlik bakımından da dünyanın en büyük imparatorluğudur. Sanırım ki, Macarlar, Boşnaklar, Sırlar evvelce haraca bağlanmıştı.... Tabii bu ilanihaye devam edecek değildir... Türkler sandığınız gibi adaletsiz değildir... Üstelik merhametlidirler... Sizlerden hüsnüniyet ve anlayış görürse, değil haraç almak, bir gün aldığı toprakları bile size geri verir... Sanırım sizin istediğiniz de bu...” (s. 70-71)

Yazar bu bakış açısını sadece eserinde yer verdiği karakterlere söylettirmek suretiyle yansıtmaz, roman tekniğinin dışına çıkmak pahasına Fley’e söylettiği sözlerin sonuna bilgi verici ve doğrulayıcı şöyle bir dipnot koyarak da görüşünü pekiştirir:

“Vakanın geçtiği devirde, Türk devleti topraklarının yüzey ölçümü 13.852.000 km² idi ve nüfusu 80 milyondur. O tarihte dünyanın ikinci büyük devleti 1.621.000 km² ile İran geliyordu ve nüfusu 15 milyondur. Bütün dünyanın nüfusu ise takriben 550 milyondur.” (s. 70)

⁴⁶⁹ Oğuz Özdeş, *Karapençe Voyvoda’ya Karşı*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1967, s. 62. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Voyvoda Mihail'in kılığında bulunan Fley kısa bir süre sonra gerçek kimliğini açıklar ve şatosuna gelen Karapençe ile adamlarını yakalayıp esir eder. Maskesini çıkarıp karşısında duranın Mihail değil de Fley olduğunu anlayan Karapençe tuzağa düşürüldüğünü geç de olsa anlar. Esir düşen Karapençe ile Fley'in buradaki diyaloglarında da bilhassa Karapençe'nin ağzından Osmanlı ordusuna ve padişaha olumlu bir bakış açısı söz konusudur:

“Senin burada olduğunu, kendi adamlarımdan başka kimsenin de bildiği yok!

— Ama benim bir padişahım, dünyayı titreten orduya sahip büyük bir devletim, ülkeler fetheden kumandanlarım var! Onlar, beni kurtarmasını, benim şerefimi korumasını bilirler!

Fley, yüksek bir kahkaha attı:

—Kim kurtaracak seni? Dönme Başveziriniz ve Başkumandanınız Derviş Mehmet Paşa mı? Yoksa rahatına düşkün, İstanbul'dan bir yere ayrılmayan padişahınız mı?” (s. 95)

Yazar, Fley'e verdirdiği cevaptan sonra yine roman tekniğine aykırı bir biçimde ve eserin estetik seviyesini dışlayarak bir dipnotla devreye girer. Sayfanın alt kısmına düşülen bu notla yazar, Osmanlı Padişahı I. Ahmet'e çok olumlu değilse de daha dengeli bir tavır ihtiva eden objektif bir bakış açısıyla yaklaşır ki, bu tutum yazarın eserinin genelinde benimsediği Osmanlıya olan olumlu bakış açısıyla rahatlıkla ilişkilendirilebilir:

“Vakanın geçtiği tarihte 17 yaşında olan ve 3 yıl önce tahta çıkan I. Ahmet, zeki, münevver ve hamiyetli bir padişahı ve zekâca erken inkişaf etmiş, kuvvetli bir şahsiyetti. Genç yaşta ve saray sefahat hayatına kapılmamış olduğu halde, ecdadının bizzat sefere çıkma an'anesine riayet etmemiş, Avrupa ve Asya'daki cephelerin mukadderatını bir takım devşirme başvezir ve vezirlerin ellerine bırakmış olması, pek lehine kaydedilecek hususlar değildir.” (s. 95)

Fley, Karapençe'yi esir etmekle kalmaz, yalan yanlış haberlerle Veziriazam Derviş Paşa'yı da kandırarak Karapençe'nin ölüm kararını çıkartır. Ama durumdan haberdar olan Sultan I. Ahmet, veziriazamı cezalandırmakla kalmaz ve Karapençe'nin derhal serbest bırakılması emrini voyvodalığa yollar. Ayrıca padişahın emriyle, Budin Valisi Ali Paşa ordusuyla harekete geçer ve Vilagos'u kuşatır. Şatoya giren Osmanlı askerleri tarafından kurtarılan Karapençe Fley'le dövüşmeye başlar. Bu dövüş sonunda Karapençe Fley'i öldürür. Aysula'nın, doğururken hayatını kaybettiği Fley'den olan oğlu Fleş ise bir manastıra verilir. Bu olaydan sonra Karapençe Osman Bey Estergon Valisi yapılır. Estergon'a vali olarak dönen Osman Bey sevgilisi İbolya ve oğlu Hakan ile orada buluşur.

Eserin vaka zamanı 1606-1607 yıllarıdır. Dar bir şahıs kadrosuna sahip olan eserde tarihi gerçekliği olan şahıslar daha fazla yer kaplamaktadır. Bu şahıslardan Osmanlı Padişahı I. Ahmet, Veziriazamlar Lala Mehmet Paşa, Derviş Mehmet Paşa (Eski Kaptan-ı derya), Budin Beylerbeyi Ali Paşa (Kadı-zâde), Erdel Prensi İstvan Bocskay, Avusturya İmparatoru

II. Rudolphe (Rudolf) ve Karapençe (Osman Bey) ön plana çıkmaktadır. Yazarın muhayyilesinden yararlanarak oluşturduğu ve olaylarda belli ölçüde işlevleri bulunan kişiler ise Aysula ile Fley'dir. Hadiselerin geçtiği mekânlar, büyük oranda yazarın Karapençe serisinin diğer kitaplarında olduğu gibi yine Balkan coğrafyasına aittir. Coğrafi gerçekliği bulunan bu mekânlar Estergon, Zitvatorok Kaleleri ile Tuna nehri civarı ve Vilagos şehridir (Macaristan sınırında küçük bir kasaba).

Eserde Lala Mehmet Paşa'dan sonra veziriazamlık makamına getirilen eski Kaptan-ı derya Derviş Mehmet Paşa karakter bağlamında olumsuz bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Eserde bu bakış açısıyla yaklaşılacak tek eleman olan Derviş Mehmet Paşa'ya yönelik olan bu tutum, yazarın, eleştirisini "Devşirmelik" ile ilişkilendirmesiyle farklı bir boyut kazanmaktadır. Yazar meseleye kazandırdığı bu farklılıkla aslında genel bir devşirme sistemi eleştirisi ortaya koymakta ve tenkitlerini şahıs merkezli olmaktan çıkarıp sistem odaklı bir hale getirmektedir. Nitekim eserin sonlarında gerçekleşen Karapençe ile Fley diyalogunda yazar, manidar olarak olumsuz bir karakter olarak tasvir ettiği Fley'e şu sözleri söyletmekte ve görüşünü net bir şekilde yansıtmaktadır:

"K— Padişahın hareminden bahsetmek bir Türk elçisine yaraşmaz!

F — Belki senin söylemen doğru olmaz ama, ben söyleyebilirim Karapençe! Hem de rahatlıkla konuşabilirim! Padişahlarınızın, sırf güzelliklerine kapılarak saraylarına aldığı, onlardan çocuk peydahladığı kadınların, biz Avrupalılar için, düşmanın haremine gönderilen birer casustan farkı yoktur! İster Macar, ister Bulgar, Alman, Fransız, Sırp olsun, padişahın haremine giren ve padişahın bir çocuk dünyaya getiren, o Avrupalı kadınları, ilerde bütün Hristiyan milletleri hürmetle anacaklardır! Bir de, dönme veya devşirme diye adlandırdığınız, Hristiyanken Müslüman olan ve devletinizin en büyük makamlarına çıkan paşalar var... Başvezir, başkumandan, vezir olanlar var. Sözde dönme... sözde Müslüman... Ama aslında Rum, Sırp, Hırvat, Boşnak... Şu, bu... Siz bunları gözü kapalı devletin başına getiriyor, onlara hazinenizi, askerlerinizi ve nihayet vatanınızı emanet ediyorsunuz... Böyle budalaca iş olur nu? Şimdiki Başveziriniz Derviş Mehmet Paşa aslında kim biliyor musun?" (s. 96)

Yazarın Derviş Paşa'ya olan bakış açısının nispeten doğru olduğu ve etnik yapısına ilişkin eserde verilen bilgilerin de yanlış olmadığı tarihi kaynaklara bakıldığında açıkça görülmektedir. Gerçekten de Derviş Mehmet Paşa, Lala Mehmet Paşa'yı sevmeyen, onun işgal ettiği makamda gözü olan hırslı ve entrikacı bir şahsiyettir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu iki devlet adamının ilişkisiyle bağlantılı olarak şunları kaydetmektedir:

*"Lala Mehmet Paşa hakkındaki bu teveccühü kıskanan ve valide sultanın himayesiyle padişah üzerinde müessir olan Kaptan-ı derya Derviş Paşa, padişahın zihnini çelerek henüz muharebe işi bitmeden evvel vezir-i âzâmın İran üzerine gitmesi hakkında bir emir tebliğ ettirdi."*⁴⁷⁰

⁴⁷⁰Uzunçarşılı, a.g.e., s. 116.

Yılmaz Öztuna'nın Lala Paşa için verdiği şu bilgiler de bu durumu doğrular nitelikte gözükmektedir: “*Büyük kumandan, sadâret kaymakamı ilk fırsatta sadrâzam olmak isteyen Kaptan-ı derya Vezir Derviş Mehmet Paşa'nın entrikalarıyla çok bunalmıştı.*”⁴⁷¹

Bununla birlikte tarihi kaynaklar ittifaken Lala Mehmet Paşa'nın geçirdiği felç sonrasında beyin kanamasından dolayı vefat ettiğini ifade etmektedirler. Ancak yazar romanda Lala Mehmet Paşa'nın Derviş Mehmet Paşa tarafından zehirlenmek suretiyle öldürüldüğünü özellikle vurgulamaktadır. Bu kesinleşmiş, kanıtlanmış ve tarihi geçerliliği olan bir bilgi değildir. Fakat Yılmaz Öztuna “*Derviş Paşa tarafından zehirletildiği de rivayet edilmiştir.*”⁴⁷² diyerek meseleye temas edip geçmektedir. Yazarın oluşturduğu kurgu metin içerisinde Lala Mehmet Paşa ile Derviş Mehmet Paşa rekabetini öne çıkartmak, Derviş Mehmet Paşa üzerinden özellikle bir sistem eleştirisinde bulunmak maksadıyla tarihi kaynaklarda sadece rivayet olduğu belirtilen bir bilgiyi gerçek olarak benimsediği ve eserine yerleştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yazarın eserde, hem devşirme sistemine hem de bu sistemden bağımsız görülemeyecek olan padişahların yabancı kandan olan kadınlarla evlenmesi geleneğine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Ancak bu konu olumlu veya olumsuz hükümlerle net sonuçlara varılabilecek bir konu gibi gözükmemektedir. Çünkü tarihe geniş bir perspektiften bakıldığında sistemin sonuçlarının zamana, mekâna, devletin durumuna ve şahsiyetlerin karakterlerine göre değiştiği görülmektedir. Devşirmelik sistemi şüphesiz ki gerek askerî gerekse de idarî yönetim mekanizmaları açısından Osmanlı devletini somut bir biçimde etkilemiştir. Çünkü devşirme olarak toplanan çocuklardan saray içoğlanı da yeniçeri de yetişmiştir.⁴⁷³ Ayrıca yeniçeri olanlarından talihleri gülenler vezirliğe ve bürokrasinin yüksek kademelerine kadar yükselme imkânına sahip olmuşlardır.⁴⁷⁴ Bunun yanında valide sultan ile hasekilerin farklı bir kandan olmaları ve bunlardan doğan çocukların devletin yönetimini ele almaları da mahzurları olduğu kadar müspet neticeleri de beraberinde getiren bir durumdur. Ancak bu husus da yine tarihi bir bütünlük arz edecek şekilde araştırılıp ortaya konulmuş değildir. Bu meseleye ilişkin İlber Ortaylı'nın şu tespitleri dikkate değerdir:

⁴⁷¹Öztuna, a.g.e., s. 114.

⁴⁷²Öztuna, a.g.e., s. 114.

⁴⁷³Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul, Koçu Yayınları, 1964, s. 29.

⁴⁷⁴ Halil İnalçık bu konuyla ilgili şu tespiti yapmaktadır: “*Kul (Gulâm) sistemi Osmanlı devlet idaresinin temel kurumlarından biridir. Sarayda ve devlet hizmetinde kullanılmak üzere kölelerden gençler yetiştirilmesi yöntemi Osmanlılara, Orta-Doğu İslâm devletlerinden gelen eski bir gelenektir.*” İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I (Klâsik Dönem 1302-1606: Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim)*, s. 205.

“Osmanlı sarayında Valide Sultan ve hasekilerin yabancı kan taşımaları nedeniyle devlet işlerine karıştıkları söylenir (yerli kan taşıyan hükümdar eşi hiçbir ülkede makbul değildir, saraya yabancı gelin gelir). Sancaktaki son şehzade anası Mahidevran’dı. Aşağı yukarı bir asır içinde Hürrem, Kösem, Safiye, Nurbanu sultanlarla bir Kadınlar Saltanatı’ndan söz edilir. Ne var ki Harem kadınlarının devlet işlerine müdahale geleneğine son veren, gelinini de (Gülnuş Emetullah’ı) politikadan uzak tutan, çocuk padişah IV. Mehmet’in annesi, safkan Ukraynalı, hanedanın büyük annesi Valide Hatice Tarhan(Turhan) Sultan’dır. Hanedanın tarihi henüz yazılmamıştır.

... Taraftar veya muhalif sloganların değil, bilinmeyen belgelerin kullanılmasıyla bu eser yazılacaktır.”⁴⁷⁵

Bu tespitler, eserde eleştirilen konunun yazara bakış açısı genişliği sağladığını ve ortaya konulan yaklaşımın kesin bir yargıyla doğru veya yanlış olarak nitelenemeyeceğini açıkça göstermektedir. Neticede kurguya dayalı edebî bir metin üreten yazarın, - tarihi tahrif ve tahrif etmemek şartıyla - konuya istediği bağlamda yaklaşma serbestliğinin de bulunduğunu ifade etmemiz yerinde olacaktır.

Yazar 17. yüzyıl başlarındaki Osmanlı Devleti’ne ulaştığı fizikî büyüklük ile sahip olduğu zenginlik yönlerinden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu noktada yazarın, devletin maddi zenginliği ile ilgili yaklaşımının göreceli olarak değişebileceğini vurgulamak gerekmektedir. Zira Sultan I. Ahmet dönemi kendisinden sonraki dönemlerle mukayese edildiğinde eserdeki bakış açısının yanlış olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü 17. yüzyılın başlarından itibaren devletin her kurumunda tezahür etmeye başlayan gerilemenin malî sıkıntılar açısından da kendisini gösterdiği bir gerçektir. Bu bağlamda 17. yüzyılın henüz başlarında (1603) tahta çıkan ve 14 yıl (14 yıldan 28 gün eksiktir.) hüküm süren I. Ahmet’in dönemindeki malî yapının kendisinden sonraki dönemlere nazaran daha iyi olduğu, en azından iktisadî disiplinden yeni yeni uzaklaşmaya başladığı, bozulmaya başlayan bütçenin de devletin bünyesinde geniş çaplı bir buhrana yol açmaya başlamadığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak bu dönemin daha evvelki devirlerle karşılaştırılması söz konusu olursa farklı hatta tam tersi yargılara varmak gayet kolay olacaktır. Zira İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu dönemi hem Kanuni Sultan Süleyman zamanıyla kıyaslar hem de I. Ahmet’in tahta çıkmasından beş sene öncesiyle ilgili olarak (1598), maliye ve iç hazinede para kalmadığı için Enderun’daki üç yüz yük akçelik gümüş eşyanın darphanede eritilerek ıslahata gidildiğini ifade eder. Bununla yetinmeyen Uzunçarşılı 1600 yılı için de; “Bundan üç sene sonra yani 1009 H./1600 M. ’de sikke usulü daha ziyade ıslah edilerek bir altın, yüz yirmi ve bir kuruş seksen akçeye kadar düşürülmüştür.”⁴⁷⁶ tespitinde bulunur. İşte Sultan I. Ahmet böyle bir devlet devralmıştır. Bu tespitlerden yola çıkarsak

⁴⁷⁵ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, 3. b., Ankara, Cedit Neşriyat, 2008, s. 180.

⁴⁷⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 126.

Oğuz Özdeş'in olumlu bakış açısının içinin boş olduğunu söylemek de mümkündür. Daha önce vurguladığımız gibi göreceli olan bu durum, yazarın durduğu yer ve takındığı tutumla çok yakından alakalıdır. Ama yazarın olumlu yaklaşımının diğer tarafı net bir şekilde gerçekçi görünmektedir. Çünkü yazar Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıldaki yüzölçümü için 13.852.000 km² bilgisini vermektedir ki bu rakam tarihi kaynaklarda yer alan bilgiden daha azdır. Zira Yılmaz Öztuna bununla ilgili olarak "*Gene de Osmanlı Devleti'nin tâbî ülkelerle beraber genişliği 18 milyon km²'yi buluyordu.*"⁴⁷⁷ değerlendirmesini yapar. Bu değerlendirme Osmanlı Devleti'nin romanda ifade edildiğinden daha geniş bir alana yayıldığını ve yazarın büyüklük açısından isabetli bir çıkarımda bulunduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Oğuz Özdeş eserinde I. Ahmet'i askerî atılganlık bakımından atalarına benzemediği ve yönetimde devşirme devlet adamlarına fazla söz hakkı tanıdığı için eleştirmektedir. Bununla birlikte eserde Sultan Ahmet ve dönemine olumlu bir bakış açısının hâkim olduğunu ve bu yaklaşımın eserin bütünü göz önüne alındığında daha ağır bastığını görmekteyiz. Eserde ortaya konulan bu bakış açısının tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle de örtüştüğü görülmektedir. Yılmaz Öztuna'nın şu ifadelerini bu durumun göstergesi olarak yorumlamak mümkündür:

*"Sultan Ahmet, babası III. Mehmet, onun babası III. Murat ve onun babası II. Selim'den sonra, yani Kanuni'den beri, devlet işleriyle ilk defa ciddi şekilde ve kabiliyet göstererek uğraşan hükümdardır. Çocuk yaşında gösterdiği zekâ ve kavrayış, sonradan oğulları II. Osman ve IV. Murat'ta dehâ derecesini bulmuş ve bu iki hükümdar da babaları gibi çocuk denecek yaşta büyük kabiliyet göstermişlerdir. I. Ahmet, zevk ve eğlencelerinde mütedil olup, bu bakımdan da Kanuni'den sonra gelen üç padişaha benzemez."*⁴⁷⁸

Oğuz Özdeş'in kaleme aldığı, Karapence serisinin son kitabı olan *Karapence'nin Oğlu* adlı eser 1967 yılında yayımlanmıştır. Eserin merkezinde Karapence'nin oğlu Hakan ile Fley'in oğlu Fleş'in mücadeleleri yer almaktadır. Bu mücadelelerin sonunda Fleş ölürken, Hakan ve ailesi mutlu sona ulaşır.

1620 yılında Osmanlı Devleti ile Lehliler arasında yaşanan savaş sırasında Karapence Osman Bey, başvezirin emrine uymayınca Estergon Valiliği'nden azledilir. Görevinden azledilen Osman Bey, Müslüman olduktan sonra nikâhlandığı eşi İbolya ve oğlu Hakan'la Lehistan sınırında bulunan Karon kasabasına göç eder. Hakan kasabanın yakınlarındaki nehirde vakit geçirirken, manastırdan kaçarak Lehlilere ait Kipura Köyü'ne gelen ve çobanlıkla geçimini sağlayan Fleş'le tanışır. Hakan, Fleş'in Fley'in oğlu olduğunu; Fleş de

⁴⁷⁷ Öztuna, a.g.e., s. 139.

⁴⁷⁸ Öztuna, a.g.e., s. 136.

Hakan'ın Karapençe'nin oğlu olduğunu öğrenmiştir. 5 sene süren arkadaşlıkları sonradan bozulur ve birbirlerine düşman olurlar. Bu süreçte şövalye olup kendisine adam temin eden Fleş babasının intikamını almak için hem Karapençe'yi hem de teyzesi İbolya'yı esir eder. Ancak Hakan da boş durmaz ve bir şövalye kılığına girmek suretiyle annesiyle babasını esir tutuldukları Baykuşlar Şatosu'ndan kurtarır. Karapençe'nin kendilerini kurtaran oğlu için hizmetkârları Ahmet Ağa'ya söyledikleri eserde Hakan'a olan olumlu bakış açısını yansıtmaktadır:

“*Karapençe, Ahmet Ağa'nın sırtını sıvazlayarak:*

— *Gerçekten hepimiz de korkulu bir rüyada idik Ahmet Ağa, dedi. Oğlumuz olmasaydı ne ben, ne de hatun buraya dönemeycektik... Sanırım ki dünya yüzünde ondan korkusuz bir erkek daha yoktur...*”⁴⁷⁹

Bu arada Fleş ve adamları Santona Şatosu'nu da ele geçirirler. Bunun üzerine şatonun sahibi Baron Kartopiyer'in kızı İlonka Karapençe Osman Bey'in evine gelerek şikâyetle bulunur. İlonka'ya âşık olan Hakan ve babası Karapençe Osman Bey hemen harekete geçerler. Zorlu maceraların sonucunda Santona Şatosu, Fleş ve adamlarının elinden kurtarılır. Yazar Hakan ile Baron arasındaki konuşma vasıtasıyla, şatoyu Fleş ve adamlarının elinden tek başına kurtaran Hakan'a yine olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu noktada yazarın Hakan'a söylediği Türklük (Osmanlı Türkü) vurgusu oldukça önemlidir:

“ — *Peki sizin uşaklarınız nerede aziz şövalye?*

— *Ben şövalye değilim Baron... Türküm ve şatoya tek başıma girdim...*

Baron inanamıyarak:

— *Tek başınıza mı? Diye sordu. Şatoyu, o haydut sürüsünden tek başınıza mı ele geçirdiniz?*”
(s. 115)

Fleş, Hakan'la yaşadığı kovalamacanın sonunda bataklığa saplanıp ölür. Baron Kartopiyer ise Karapençe ve ailesini kendi şatolarında yaşamaya davet eder. Kısa bir süre sonra da Santona Şatosu'nda Hakan ile İlonka'nın düğün hazırlıkları başlar. Baron Kartopiyer'in, kızını bir Türk ile evlendirmeye karar vermesi Hristiyan çevrelerinde başlangıçta bir rahatsızlık yaratır. Ancak İlonka'nın evleneceği Türk gencinin Karapençe'nin oğlu olduğunun duyulması bütün olumsuz düşünceleri tersine çevirmeye yeter. Çünkü Karapençe kale kumandanlığı yapmış, namlı ve kahramanlığıyla tanınan bir Osmanlı Türk'üdür. Hakan da böyle bir babanın oğlu olması nedeniyle olumlu karşılanır. Yazar, bu

⁴⁷⁹ Oğuz Özdeş, *Karapençe'nin Oğlu*, 3.b., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1976, s. 77. (Alıntılar bu baskıdandır.)

durumu özellikle Karapençe'ye askerî bakımdan olumlu bakış açısı oluşturacak bir şekilde şöyle ifade eder:

“Bir Baron’un, kızını bir Türk’ün oğluna vermesi, ilk önce Hristiyan çevrelerinde şaşkınlık uyandırdı ama, sonradan damadın Estergon Kalesi kumandanı Karapençe’nin oğlu olduğu öğrenince, fikirleri değişti. Bir kale kumandanı da, bir şövalye ve prens kadar ünvanlı ve şanlı değil miydi? Üstelik Karapençe’nin adını, serhat boylarında duymayan pek az insan vardı.” (s. 175-176)

Eserin vaka zamanı 1620-1625 yılları arasındadır. Geniş bir şahıs kadrosuna sahip olmayan eserde kurguya dayalı şahsiyetlerin sayısı daha fazladır. Bunların en başta gelenleri arasında Fleş (Fley’in oğlu), Hakan (İbolya ile Karapençe’nin oğlu), İbolya, İren (Fleş’in sevgilisi), İlonka ve Baron Kartopiyer (İlonka’nın babası) bulunmaktadır. Hadiselerin içerisinde dikkati çeken, tek tarihi gerçekliği olan kişi ise Karapençe’dir. Olayların geçtiği temel mekânlar ise coğrafi gerçekliği olmayan Baykuşlar ve Santona şatolarıdır. Bu noktada yazarın mekân olarak feodalizmi çağrıştıran, gotik unsurlardan biri olan şatoyu seçmesi de son derece dikkat çekici bir husustur.

Oğuz Özdeş bu eserinde Karapençe ve oğlu Hakan’a genel anlamda olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Eserde Hakan adeta babasının devamı gibi görünmektedir. Karapençe ne kadar cesur, dürüst ve kahramansa, Hakan da aynı oranda bu özellikleri taşımaktadır. Yazar aslında Osmanlıya/Türklüğe olumlu yaklaşımını Karapençe ile oğlu Hakan üzerinden yansıtmaya çalışmaktadır. Zira gerek Karapençe’nin gerekse de Hakan’ın sözlerinde devamlı bir Osmanlı ve Türk vurgusu bulunmaktadır. Bu vurguyu da doğal karşılamak gerekmektedir çünkü onlar Osmanlı/Türk kimliğini taşımaktadırlar. Vakaların mücadele kısmında Hakan, Karapençe’ye göre daha ön planda yer almaktadır. Ama o da babası gibi adeta kusursuz bir destan kahramanına benzer olarak karakterize edilmiştir. Bu çerçevede Hakan’ın, vatani, milleti, ailesi ve namusu uğruna her şeyi göze alan, gerektiğinde tehlikelerle dolu koskoca bir şatoya girip düşmanlarıyla gözünü kırpmadan çarpışabilecek olan bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Eserde vaka zincirinin içerisinde devamlı canlı tutulan ve sonunda olumlu neticelenen Hakan-İlonka aşkı da, ele alınan konunun dramatik boyutunu oluşturmaktadır. Aslında Oğuz Özdeş, Karapençe serisinin daha önceki kitaplarında kullandığı Karapençe-İbolya aşkının farklı bir versiyonunu da bu eserde kullanmış olmaktadır.

Ragıp Şevki Yeşim tarafından kaleme alınan, ilk kez 1964 yılında yayımlanan *Genç Osman* adlı romanda, Sultan I. Mustafa’nın çeşitli saiklerle tahttan indirilmesinden sonra II. Osman’ın tahta çıkarılışı ve sonrasında da yeni padişahın devletin düzeninde/işleyişinde

ıslahatlar yapmak istemesi nedeniyle yeniden I. Mustafa'nın padişah ilan ediliş süreci anlatılmaktadır.

15. Osmanlı Padişahı I. Mustafa'nın tahttan indirilmesinin ve yerine II. Osman'ın geçirilmesinin üzerinden 4 yıl geçmiştir. Fakat bu süreçte padişahın Yeniçeri Ocağı'nı ıslah etme düşüncesini açığa vurması, bu düşüncesine uygun adımları atmaya çalışması, hacca gitmek istemesi bazı çevrelerin hoşuna gitmez. Bu nedenle yeniçeriler, sipahilerin bir kısmı, ulema ve esnaf akıl sağlığı yerinde olmadığı gerekçesiyle hal'edilmiş olan I. Mustafa'nın yeniden tahta geçirilmesi görüşünde birleşirler. Eserde II. Osman'ı tahttan indirmeye çalışanların başını çekenlerden özellikle yeniçeriler ve sipahiler ile bu çevrelerin menfaatleri icabı tekrar tahta oturtulmaya çalışılan I. Mustafa'ya olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Büyük imparatorluğun sınırlarını, birbirinden parlak zaferlerle genişleten, güneşin batmadığı toprakları Osmanoğulları'nın tâcının gölgesine veren Yeniçeri ve Sipahiler, şimdi entrikaların, menfaatlerin, yağmacıların elinde bir oyuncak olarak İstanbul sokaklarını arşınıyorlardı. <<Hacı Bektaş Veli>> nin eski, yiğit, şahbaz, gözünü budaktan sakınmaz, hepsi birbirinden cesur evlâtları, şimdi ortalığı kuru güriültülere veren bir kunduz sürüsü gibi, arsızca ve hayâsızca haykırışlarla devletin temellerini sarsmağa, ortalığı perişan etmeğe, daha kötüsü Osmanlı tahtının üzerindeki cesur, meziyet sahibi ve cedlerinin bütün mümtaz seciyelerini taze benliğinde toplamış olan genç padişahu yuvarlayarak yerine tecrübe edilmiş hasta, meczup ve salak bir adamı geçirmeye gidiyorlardı.”

(...)

“Avrupa'nın, Asya'nın, Afrika'nın kaya gibi binlerce kal'esini, ellerindeki palalarla, dişlerindeki saldırmalarla saldırıp ele geçiren, tarihe altın yazılarla zaferler yazan Yeniçeriler, serhadlerden akınlardan akınlara koşan Sipahiler şimdi âdeta birer orman uğrusu, dağ eşkiyası gibi, ellerinde odunlar, ağızlarında en galiz küfürlere karışan haykırışlarla bağırıp çağırıyor, tepiniyor, tepeleyecek silahsız insan, parçalayacak mukavemetsiz adam istiyorlardı:

— İsterüz!..İsterüz!.. Şer ile Dilâver Paşa'yı, kızlar ağasını, hoca efendiyi isterüz!..”⁴⁸⁰

17 yaşındaki Sultan II. Osman isyancıların belli başlı taleplerini yerine getirirse de tahttan indirilmekten kurtulamaz. II. Osman'ın hapsedilmesinden sonra yazarın olumsuz bakış açısıyla “yarı meczup, hasta, alil, sinir sistemleri perişan olmuş 26 yaşlarında bir adam” (s. 37) olarak nitelediği I. Mustafa yeniden padişah olarak ilan edilir. Oğlunun yeniden tahta oturmasıyla tekrar güçlenen I. Mustafa'nın annesi,⁴⁸¹ valide sultan olmanın gururuyla devlet mekanizmasına yeniden yön vermeye başlar. Bunu yaparken de önemli makamları, memuriyetleri keyfi bir şekilde paylaştırmaktan çekinmez. 17. yüzyıl Osmanlı devlet

⁴⁸⁰ Ragıp Şevki Yeşim, *Genç Osman*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1964, s. 28-30 (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁴⁸¹ I. Mustafa'nın annesi kimi kaynaklarda Halime Sultan bazılarında ise Fuldane Sultan olarak geçmektedir fakat romanda ismi hiç zikredilmemiştir.

teşkilâtındaki çözünme ve yozlaşmışlığı ortaya koyan bu durum, eserde olumsuz bir bakış açısıyla şöyle anlatılmaktadır:

“Koskoca Osmanlı İmparatorluğu’nu idare edecek insanları böyle, bir cami içinde yarı deli bir padişahın nam ve hesabına ve etrafındaki menfaat düşkünü, ciğeri iki para etmez soyguncu güruhunun telkin ve baskıları ile dağıtılan cahil bir kadındı. Bütün memleketi kendi şahsi hursı, iktidarı, saltanatı için dağıtıp duruyordu. Bu memuriyetlere gelen insanların milletin haklarını memleketin menfaatlerini gözetip gözetmeyeceğini bilmiyordu bile...” (s. 73-74)

İsyancıların elebaşları, Genç Osman’ın hapsedilmesini yeterli görmeyerek gizlice idam edilmesini sağlarlar. Eserde vahşice hayatına son verilen II. Osman’a (Genç Osman) gerek yapılan dış tasvirler gerekse de gelecekte yapmayı tasarladığı önemli girişimlerden bahsedilmesi vasıtasıyla olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yazarın kullandığı acıma ve hüznün içeren şu ifadeler bu bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“<<Niyetim hizmet idi saltanat ve devletime.>> diye şiirler kaleme alarak düşmanlarının, hasud ve kötü niyetli düşmanlarının kendisini devirmeye çalıştığını çok önce söyleyen Genç Osman, henüz on sekiz yaşının tazeliği, yüzünün güzelliği, boyunun leventliği ile işte şimdi şurada, şu rutubetli taşlar üzerinde cansız ve ruhsuz yatıyordu. Orduda inkılâplar yapıp dedeleri gibi zaferden zafere koşmak için çırpınmış, fakat bu uğurda feci şekilde canını vermişti. Memleket ve millet aradan pek çok geçmeden onu göz yaşları içinde arayacak, ardından mersiyeler söylenecek, katilleri araştırılacak, kanına kanlar istenecekti.” (s. 109)

Bu hadisenin duyulması eski padişahın idamına sıcak bakmayan yeniçeri ve sipahilerin tepki göstermesine neden olur. Yeniçeri ve sipahiler bu idamda parmağı bulunanları teker teker yakalayarak cezalarını verirler.

Eserdeki olayların akışı içerisinde net bir tarih bilgisinin verilmediğini görmekteyiz. Bununla birlikte I. Mustafa’nın 2. kez tahta çıkarılma hadisesi (Osmanlı tarihçileri bu olayı “Hâile-i Osmâniye” olarak adlandırmaktadırlar) zamanı tespit etmede yol gösterici bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır. Osmanlı tahtındaki bu değişiklik göz önüne alındığında eserin vaka zamanının 1622 yılı olduğu rahatlıkla söylenebilir.⁴⁸² Şahıs kadrosu çok geniş olmayan eserde, kişilerin neredeyse tümü tarihi gerçekliği olan şahsiyetlerdir. Bunlar arasında padişahlar I. Mustafa, II. Osman; Sadrazamlar Dilaver, Hüseyin, Kara Davud ve Gürcü Mehmet Paşalar; Şeyhülislam Esat Efendi ile II. Osman’ı katledenlerin başında bulunan Kalender⁴⁸³ Uğrusu ve Cebecibaşı dikkati çeken karakterlerdendir. Eserin ana mekânı ise Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul’dur.

⁴⁸² II. Osman’ın zorla hal’edilip, I. Mustafa’nın yeniden tahta geçirildiği tarih 19 Mayıs 1622’dir. Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 179.

⁴⁸³ Tarihi kaynaklarda “Kilindir” olarak da geçmektedir.

Ragıp Şevki Yeşim'in, *Genç Osman* adını taşıyan eserinde, Osmanlı'ya bakış açısını iki temel nokta üzerine tesis ettiği görülmektedir. Buna göre yazar birinci noktada, 17. yüzyılın ilk çeyreğindeki Osmanlı Devleti'nin askerî yapısı ile (bilhassa yeniçeri ve sipahiler üzerinden) Sultan I. Mustafa'ya olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Vakaların gelişimine paralel olarak, devletin önemli mekanizmalarından olan askeriye sınıfının yozlaştığı ve bozulduğu net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Ayrıca gerek askeri gerekse de siyaset teşkilatlarındaki çürümüşlüğe bağlı olarak tekrar tahta geçirilmeye çalışılan I. Mustafa'nın da şursuz, akli dengesi yerinde olmayan, zayıf karakterli bir yapıya sahip olduğu yargısı eserde neredeyse bir leitmotif olarak kullanılmaktadır. Tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde yazarın bu bakış açısının nispeten isabetli olduğu görülmektedir. Zira 17. yüzyılın başlarındaki Yeniçeri Ocağı için Halil İnalçık;

“Yeniçerilerin çocukları ve emekli yaşlıları (oturak) için ayrılan tahsisler, hazine için ayrıca bir yük oluşturmaktaydı. Devlet, hazine gelirlerini tam olarak tahsil edemediği için bu baskı zaman zaman ortaya çıkan ayaklanmaların gerçek nedeni olmaktaydı. Özellikle, 1618-1632 kargaşa döneminde yeniçeri ayaklanmalarının gerçek arka planı, geliri sınırlı bu asker grubunun baskısıyla açıklanabilir. Devlet iktidarını temsil edenler, Vâlîde Kösem olsun, veziriâzamlar ve defterdârlar olsun, yeniçeriye ulûfe ve bahşiş parası bulmak durumunda idiler, bu da başlıca siyasî bunalımların kaynağı oluyordu.”⁴⁸⁴

tespitlerini yaparken, Sultan I. Mustafa için de görüşlerini şöyle ifade eder:

“Mustafa'nın devlet işlerini göremeyeceği, akılcı zayıflığı üzerinde kuşku yoktu; Kafes'te korkunç mahpusluk, Osmanlı hânedânını fiilen ortadan kaldırmıştı; devlet bundan sonra gerçekte, vâlîde sultanların, yeniçeri ocak ağalarının ve sonunda Köprülüler gibi mutlak iktidar sahibi vezirlerin idaresi altına girecektir.”⁴⁸⁵

Eserdeki bakış açısıyla ilgili ikinci husus ise yazarın II. Osman'a olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmış olmasıdır. Yazar bu bakış açısını oluştururken II. Osman'ın iki önemli hatasından da bahseder. Bununla birlikte genç yaşta acımasızca katledilen bu genç padişahın askerî alanda yapmak istediği ıslahatların merkezinde “Anadolu'dan toplanacak Türk merkezli bir yapılanma”nın yer aldığı da vurgulanması, yıllar geçtikçe devlet için önemli bir gedik haline gelen “Devşirme/Türk” ayırımına ve ordunun bozulma sebeplerinden birine dikkat çekilmesi açısından son derece önemli gözükmektedir:

“Dört yıllık saltanatı içinde işlediği hataların en büyüğü idi bu... Bir gün bu saltanatı elinden alacak kimse çıkmasın diye öldürtmüştü kardeşini... Halbuki kader, onun karşısına hasta ve alil amcasını çıkartmış, cezasını vermişti. Şimdi ömrü de, devleti de berbat oluyordu.

⁴⁸⁴ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II (Tagayyür ve Fesâd 1603-1656: Bozuluş ve Kargaşa Dönemi)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 130.

⁴⁸⁵ İnalçık, a.g.e., s. 183.

Ya Yeniçeri ve Sipahiyi kaldırıp yerine Anadolu'dan ordu kurmak sevdası ? Bütün gayesi, devletin çöküntüsünü her gün biraz daha arttıran bu güruhu yok etmektir. İstilâ edilmiş toprakların kanlarını taşıyan bu melez ordu yerine, su katılmamış, tertemiz Türk'ten kurulu bir ordu istiyordu. Böylece yeniden zaferden zafere koşacak, krallıklar, imparatorluklar devirecek, kaleler fethedecek bir ordu... Bu düşüncesini de, etrafını alan bir sürü ahmak yakınlarının ters tesirleri ile yüzüne gözüne bulaştırmıştı. Bu ikinci büyük hatasıydı.” (s. 99)

Ancak Genç Osman için ortaya konulan bu bakış açısının, aslında eserin genelinde Osmanlı Devleti için hissettirilmeye çalışılan olumsuz bakış açısıyla çeliştiğini görmekteyiz. Bu noktada yazarın, 17. yüzyıldaki Osmanlı Devleti için ortaya koyduğu olumsuz bakış açısını daha da somutlaştırmak ve pekiştirmek amacıyla böyle bir tezatlı durum yaratmaya çalıştığı söylenebilir. Bu bağlamda oluşturulan tezat unsurları arasındaki karşıtlık mesafesi ne kadar uzatılırsa verilmek istenen gerçek mesaj da bir o kadar netleşmiş olacaktır. Nitekim eserde, I. Mustafa ne kadar olumsuz bir karakter olarak çizilmişse, benzer ölçütler açısından II. Osman da bir o kadar olumlu yönleriyle ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca II. Osman'ın yozlaşmış ve çürümüş askeri teşkilat ile siyasi yapıda ıslahatlar yapma emelini de gözden kaçırmamak gerekmektedir ki zaten II. Osman, var olan bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak istediği için tahttan indirilmiştir. Yani II. Osman'ın teoride kalan, uygulamaya geçiremediği girişimleri ve genç padişahın ortadan kaldırılması bir anlamda yazarın olumsuz bakış açısının haklılığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla eserde II. Osman için güçlü bir şekilde yansıtılan olumlu bakış açısının, Ragıp Şevki Yeşim tarafından eserin bütününe yedirildiği görülmektedir. Bu suretle yazar vermeye çalıştığı genel anlamdaki olumsuz mesajların haklı görünmesini sağlamaya çalışmıştır. Böylece yazarın, 17. yüzyıldaki Osmanlı devleti için ortaya koyduğu olumsuz tabloyu ters bir yaklaşımla doğrulatmaya çalıştığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Bununla birlikte tarihi kaynaklarla mukayese edildiğinde, eserde II. Osman için oluşturulan bakış açısının da gerçeğe uygunluk bakımından tutarlılık arzettiğini belirtmeliyiz.⁴⁸⁶

Zuhurî Danışman tarafından kaleme alınan, ilk baskısı 1948 yılında yapılan *Cellât Çeşmesi* adlı eserde; Osmanlı Devleti'nin 15. Padişahı I. Mustafa'nın ikinci saltanat devresi ile sonrasında tahta geçen devletin 17. Padişahı Sultan IV. Murat dönemi, yiğitliği ve mertliğiyle çevresindekilerin dikkatini çeken Yenişehirli Deli Hüseyin'in maceraları merkez alınarak anlatılmaktadır.

⁴⁸⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, II. Osman için şu tespitleri yapmaktadır: “On dört yaşında tecrübesiz bir çocuktuk; tab'an hırçın ve icraatinde şedid ve aceleci idi; samimi olarak ıslahat yapmak istiyordu; fakat bu hususta yaşı, kafası ve muhiti müsait değildi. Tebdil gezmek suretiyle ocaklardaki edepsizlerin bir kısmını temizledi.”İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. IV., Ankara, TTKB, 1988, s. 585.

Osmanlı tahtından zorla indirilip öldürülen Sultan II. Osman'ın ardından ikinci kez tahta geçen Sultan Mustafa (I. Mustafa) ile validesi yeniden devletin idaresinde söz sahibi olmuşlardır. Eserde, devletin idari mekanizmasının tepesindeki değişikliğe ilişkin olarak aktarılan bu durum, yazarın Sultan I. Mustafa'ya olumsuz bakış açısını yansıtacak şekilde şöyle ifade edilmektedir: “Çünkü o devirde padişah olan Sultan Mustafa zayıf akıllı bir padişahı. Valide Sultan ile Kızlarağası ne derlerse onu yapıyordu. Kendi kendisine bir şeye karar verecek halde değildi.”⁴⁸⁷

Ancak II. Osman'ın tahttan indirilmesinden sonra acımasızca öldürüldüğünün duyulması halkta derin bir üzüntü yaratır. Halk bu hadiseden yeniçeri ve sipahileri sorumlu tutar. Halkın sürekli kendilerine hakaret etmesini içine sindiremeyen yeniçeri ve sipahiler en sonunda sarayın kapısına dayanırlar. Gittikçe büyüyen isyan hareketinin neticesinde Sultan Mustafa bir ferman yayınladığı ve Sultan Osman'ı katleden kişinin eski Sadrazam Davut Paşa olduğunu ilân eder. Eserin bu noktasında, isyanı bertaraf etmek ve askerlerin öfkelerini başka bir yöne sevk etmek için çare arayan Sultan Mustafa'nın yaşadığı süreç, padişaha olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını gösteren şu tabirlerle anlatılmaktadır: “Sultan Mustafa düşündü. Başını yere eğmişti. Bu yarı deli kafanın içinde kim bilir neler dönüyordu?” (s. 83) Fermanın ilan edilmesi üzerine öfkeli topluluk Davut Paşa'nın konağına doğru harekete geçer. Aslında Sultan Osman'ı padişahın yazılı emriyle öldürmüş olan Davut Paşa ilk aşamada isyancıların elinden kaçmışsa da sonrasında yakalanmaktan kurtulamaz. Onu yakalayanların başında Bursa'nın Yenişehir kasabasından İstanbul'a gelen, karıştığı bir kavgada gösterdiği mertlikle Yeniçeri ağası ile sadrazam kethüdasının dikkatini çekmiş olan Deli Hüseyin bulunmaktadır. Daha sonra Yedikule zindanlarına kapatılan Davut Paşa için derhal idam kararı verilir. Fakat Davut Paşa'nın karısı Gülnihal Sultan'ın girişimleriyle Davut Paşa, idam edilmekten son anda kurtulup yeniden zindana kapatılır. Davut Paşa'yı yakalayan ve idam edilmesi için uğraşan Deli Hüseyin de, Sultan Mustafa'nın validesinin hizmetinden ayrılarak âşık olduğu Gülnihal Sultan'ın emrine girmiştir. Gülnihal Sultan kendisine büyük bir aşkla bağlanan Deli Hüseyin'den, kocasını zindandan kaçırmasını ister. Ancak Deli Hüseyin bunu başaramaz çünkü Kapıcılar Kethüdası Ahmet Ağa, zindana kapatılan Davut Paşa'yı vakit geçirmeden öldürmüştür. Bu olayın ardından âşık olduğu Gülnihal Sultan'ın izini kaybeden Deli Hüseyin, arkadaşı Muslu ile İstanbul'da vakit geçirmeye başlar. Bu arada Osmanlı tahtında da bir değişiklik yaşanmış ve yeni padişah Sultan IV. Murat olmuştur. Vakaların akışında, bu

⁴⁸⁷ Zuhuri Danişman, *Cellât Çeşmesi*, Ankara, Cep Yayınevi, 1948, s. 28. (Alıntılar bu baskıdandır.)

değişiklik yaşanmadan önce Sultan I. Mustafa'nın sadrazamı olarak görev yapan Gürcü Mehmet Paşa'nın idari ve askeri olarak yaşadığı sıkıntılar da, yine hem Padişah I. Mustafa'ya hem de dönemin idari/askeri işleyişine olumsuz bakış açısını sezdirecek şekilde anlatılmaktadır:

“Gürcü Mehmet Paşa hiç de rahat değildi. Azgın askere söz geçirilemiyordu. Sırtını saraya, hükümdara dayamasına imkân yoktu. Çünkü padişah yarı muvazenesiz bir insandı. Hükümdar namına bütün kudret Valide Sultan'la, Kızlarağası'nın elindeydi.” (s. 139)

IV. Murat'ın tahta çıkmasından sonra Deli Hüseyin, tesadüfen tanıştığı padişahın nedimi Musa Çelebi vasıtasıyla yeniden sarayda vazifelendirilir. Sarayda Baltacı olarak görev yapmaya başlayan Deli Hüseyin, aradan çok zaman geçmeden Sultan IV. Murat'ın dikkatini çekecek önemli bir fırsat yakalar. İran (Acem) elçisinin getirdiği ve o güne kadar kimsenin çekmeyi başaramadığı bir yayı kolayca çeken Deli Hüseyin padişahın gözüne girmeyi başarır. Sultan IV. Murat, gücüne hayran olduğu Deli Hüseyin'i musahibi olarak ilân eder.

Vaka zamanı 1623-1625 yılları arası olan eserin, çok geniş olmayan şahıs kadrosunun tamamına yakını tarihi gerçekliği bulunan kişilerden oluşmaktadır. Bunlardan Padişahlar I. Mustafa, IV. Murat; Sadrazamlar (Kara) Davut Paşa, Gürcü Mehmet Paşa ile Yenişehir'li Deli Hüseyin ve Gülnihal Sultan ön planda gelmektedir. Hadiselerin gerçekleştiği temel mekân olarak da Osmanlı payitahtı İstanbul öne çıkmaktadır.

Eserde Osmanlı'ya, bilhassa iki kez padişahlık tahtına oturmuş olan Sultan I. Mustafa vasıtasıyla olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Zuhuri Danişman, bu bakış açısını oluştururken Sultan Mustafa'nın hem idari zayıflığına hem de kişilik yapısındaki sıkıntılara vurgu yapmaktadır. Tarihi kaynaklarda, adı geçen padişah için verilen bilgilere bakıldığında yazarın vurgulama yapmış olduğu iki noktada da haklı olduğu görülmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın şu tespitleri bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“... Mustafa aynı zamanda aklen de maluldü.

(...)

Mustafa bu ikinci hükümdarlığında da tam cinnet halinde yaşamış kendisi adına validesi emirler vermiştir. Balıklara altın atmak, lüzumsuz yere para saçmak, sarayda adam kovalamak, oda oda dolaşip yeğeni Sultan Osman'ı aramak gibi halleri halkça duyulmuştu;”⁴⁸⁸

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun kaleme aldığı, ilk kez 1951 yılında yayımlanan *Dağlar Delisi* adlı eserde; romana adını veren “Dağlar Delisi” lakaplı Kara Haydaroğlu Sarı

⁴⁸⁸Uzunçarşılı, a.g.e., s. 584.

Mehmet'in, yozlaşmış olan sosyal ve siyasal düzenle mücadelesi ve bu mücadelenin merkezinde yer aldığı Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çıkmaz durum anlatılmaktadır. Ayrıca bu konunun paralelinde, Sarı Mehmet'in âşık olduğu Velvele isimli kızla olan aşkı da zaman zaman ön planda yer almaktadır.

Romanın vakası Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemi olarak adlandırılan zaman diliminde geçmektedir. Yazar eserde, eleştirel ve gerçekçi bir tutumla Osmanlı Devleti'nin yönetim kademesini ele alır. Devlet için çalışanların, millî bilince sahip olanların, sağduyulu şahsiyetlerin devlet idaresinden uzaklaştırıldığı ve devletin menfaatperest, kendi şahsi çıkarlarını her türlü kutsal anlayışın üzerinde tutan kişilerin elinde bırakıldığı çok güçlü bir şekilde vurgulanır. Özellikle devletin askerî gücü büyük zafiyete uğramıştır. Anadolu'dan gelmiş olan sipahiler adaletsizlik ve haksızlıklar nedeniyle devlete karşı isyan halindedir (Celalî isyanlarıyla bağlantılı). Öte yandan kurulduğu günden beri devlete ve millete büyük hizmetlerde bulunmuş olan “Yeniçeriler” artık eski özelliklerini kaybetmişlerdir ve “Yeniçeri ocağı” adeta bir “fesat yuvası” haline gelmiştir. Bu ocak devlet siyasetinde o kadar etkili hale gelmiştir ki IV. Murat'ın ağabeyi Sultan Genç Osman'ı da öldürmekten çekinmemişlerdir. Genç Osman, şer odağı haline geldiğini düşündüğü Yeniçeri ocağını ortadan kaldırmak istemiş ancak bunda başarılı olamayınca tedbirsizliğinin bedelini de canı ile ödemiştir. Vakanın ilerleyen kısımlarında IV. Murat, “yaşı yüze yaklaşan altı padişah görmüş koca ihtiyar Koçi Bey”in devletin kurtarılması yönündeki nasihatlerine kulak verir. Koçi Bey⁴⁸⁹ konuşmasında devleti yönetecek kişilerde bilgi ve tecrübenin olması gerektiğini, devlet anlayışında adaletin hâkim olmasını, rüşvetin önlenmesini ve padişahların divana bizzat başkanlık etmelerinin önemini vurgulamıştır. Ancak ne yazık ki IV. Murat, Koçi Bey'in ifadelerini hayata geçiremez. Devleti çöküşten kurtarmak için sert tedbirlere başvurur. Kısmen de başarılı olur. Fakat Padişah IV. Murat bizzat kendisi halka yasak ettiği tütün, içki ve afyonun müptelası olarak genç yaşta vefat eder. Eserde IV. Murat'tan sonra tahta geçen Sultan İbrahim (I. İbrahim) ve IV. Mehmet (Avcı) de bu bağlamda bir başarı gösteremezler ve devletin gerileme aşamasına girmesinin önüne geçemezler. Eserin tamamında 3 padişahın yönetim dönemlerini görmek mümkündür. Bunlar sırasıyla IV. Murat, Sultan İbrahim ve IV. Mehmet'tir. Bu üç sultan döneminde gerçekleşen olaylar, tarihî gelişim sürecine de uygundur.

Eserde yer verilen bu hadiseler yazarın, Osmanlı Devleti'ne olan olumsuz, eleştirel ancak bir o kadar da gerçekçi yaklaşımını ortaya koymaktadır. Romanda vaka zamanı 1631–

⁴⁸⁹ Bkz. Koçi Bey, *Koçi Bey Risaleleri*, İstanbul, Yay. Haz. Seda Çakmakcioğlu, Kabalcı Yayınevi, 2008.

1648 yılları arasındır. Zira Sultan Murat'ın idareyi eline aldığı yıl, romanın da başlangıç yılı olarak kabul edilebilir (1631). Vakanın sonuna gelindiğinde ise IV. Mehmet tahta geçer ki onun saltanatının başlangıç tarihi 1648'dir.

Bekir Büyükarkın tarafından kaleme alınan, ilk baskısı 1962 yılında yapılmış olan *Bir Sel Gibi* adlı eserde; IV. Murat'ın hem baba yadigârı dostu hem de yardımcısı olan Derya Efendi ve onun oğlu Uluğ'un hayat hikâyesinden yola çıkarak, Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın ortalarından sonlarına kadar içinde bulunduğu sıkıntılı süreç çeşitli açılardan ele alınmaktadır.

Bu süreçte vaka IV. Murat dönemiyle başlar. IV. Murat 1623 tarihinde 11,5 yaşında, yani henüz daha çocukken hükümdar ilân edilmiştir. Bu nedenle belli bir süre devletin idaresi üzerinde saraydan validesi Kösem (Mahpeyker) Sultan ile kızlar ağası Mustafa Ağa'nın ağırlığı hissedilmiştir.⁴⁹⁰ Eserdeki vakanın başlangıç tarihi ise yazar tarafından açık bir şekilde verilir: 18 Mayıs 1632. Bu yıllarda artık IV. Murat 20'li yaşlardadır ve devletin idaresini tamamen ele almıştır. Validesi ve kendisinin çok sevdiği Vezir-i âzam Hafız Ahmet Paşa'dan sonra aynı mevkie getirilen Boşnak Hüsrev Paşa'nın yetersizliği görülünce Hafız Paşa tekrar sadarete getirilir. O sıralarda sadrazamlığa talip olan Recep Paşa buna kızar ve el altından askeri ayaklandırmaya başlar. İsyancıların öldürülmesini istedikleri kişilerin başında Hafız Ahmet Paşa vardır. IV. Murat divana çıkıp isyancılarla görüşse de olumlu bir sonuç alamaz. Sonrasında da Hafız Ahmet Paşa kendi canını barışın sağlanması için feda eder. Daha sonra Recep Paşa emeline ulaşır. Ancak o da kötü gidişe engel olamadığı ve bizzat ayaklanmaların içinde tahrikçi olarak yer aldığı için IV. Murat'ın tarihî "Gel beru topal zorba başı" hitabına muhatap olur ve padişah tarafından idam ettirilir. Bu olaydan sonra Tabaniyassı Mehmet Paşa sadarete getirilir. Bu değişiklikte devletin yönetiminde sular durulur ve asayiş sağlanır. Vakanın ilerleyen kısımlarında IV. Murat'ın Revan seferi ve Bağdat seferinden bahsedilir. İki seferde de başarı sağlanmıştır. Yazarın bu hadiselerle destanî/hamasî bir açıdan yaklaştığı görülmektedir. Eserde IV. Murat'ın musahiblerinden olan Evliya Çelebi bu seferlerdeki zaferleri şu şekilde okuyuculara aktarmaktadır:

"Öyle bir cenk oldu ki, sadâ-yı Allah Allah evc-i asumana peyveste olup ân-ı vâhidde guzât-ı müslimîn düşmana durmadan satır-ı Muhammedî vurmaya başladı. Tam bir saat çita çit cengi yapıldı. Hamd-i Hüda bir saat sonra cümle gaziler, mansur ve muzaffer oldu. Düşman yüz geri edip tamamen

⁴⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II-III, 4. b., Ankara, TTKB, 1988, s. 177.

kale içine girince şühedâ için bir derin hendek kazıptefnettik. Beytûlmal ağası şühedânın bellerinden kemerlerini ve silahlarını daha evvel alıpgötürmüştü.”⁴⁹¹

Sultan IV. Murat için de yazar aynı yaklaşımı sürdürür. Çünkü padişah hem dışta ordusuyla zaferler kazanmış hem de devlet düzeninde dirliği sağlayarak isyancılara göz açtırmamıştır:

“Hünkâr, yerinde duramıyor, bir an evvel hedefine varmak, zafer kazanmak için at sürüyordu. En ufak haksızlığa, intizamsızlığa ve serkeşliğe tahammül edemiyordu.

(...)

“Sultan Murat daima ordusunun başında idi... Zırhlara bürünmüş, bütün silâhlarını kuşanmıştı... Onun bu heybetini gören korkuyor ve çekiniyordu...” (s.72)

“O, her daim olduğu gibi heybetli ve mağrurdu... Bütün vücudu zırhla kaplı idi. Başında miğfer vardı. Miğferin üzerine sorguç takmış, kırmızı şaldan imâme sarınmıştı. İmâmenin ucunu dalyansalvârî omzuna indirmişti. Bütün saray erkânı arkasında idi. Onu sevgi, korku ve takdirle seyrediyorlardı. Yanında solaklar vardı...” (s. 84)

Ancak romanın ilerleyen safhalarında, sırasıyla başa geçen Sultan İbrahim ve IV. Mehmet dönemlerine yazarın farklı bir bakış açısıyla yaklaştığını görüyoruz. Bu iki padişah döneminde de devlet düzeninde zar zor sağlanabilen olumlu hava bozulmuştur. Bu durum Uluğ Bey’in babası Derya Efendi’nin ağzından şu şekilde dile getirir:

“ — Acayip konuşursun İzzet Çelebi; hani zafer alayları, hani verdiği akçeyi fazla görüp gerisini sen sormadan iade eden esnaf, hani güler yüzlü karnı tok reâya, hani bir kuruşluk hakkı iade etmek için gözde kişileri bile mahkemeye çağıran kadılar? Yollarda eşkiya bekler, dağlarda fermanlılar dolaşır!.. Gayri bundan sonra komşu çiftliğe bile rahat gidemezsin. Yakında bize de voyvodalar, naipler uğrar, çiftliğimizi basıp canımıza, malımıza kıyarlar.” (s. 151–152)

Buna karşılık Derya Efendi’nin dostu ve oğlu Uluğ’un hocası İzzet Çelebi’nin bütün ümidi Sultan Murat gibi birinin tekrar padişah olmasına bağlıdır:

“Bütün ümidi, Sultan Murat gibi birinin ortaya çıkıp, bu eşkiya gürûhunun, bu rüşvet yiyenlerin, bu ırz ve namus düşmanlarının hakkından gelmesiydi. Sultan İbrahim, devletinişleriyle artık hiç ilgilenmiyordu. Bütün arzusu cariyeleriyle düşüp kalkmak, Telli Haseki Hümaşah Sultanı samur ve elmaslarla süslemektir. Sadrazamlar padişaha rüşvet veriyor, bu rüşveti de fazlasıyla halktan çıkarıyordu.” (s. 153)

Bu ifadeler yazarın bakış açısındaki farklılığı da net bir şekilde ortaya koymaktadır. Sultan İbrahim ve IV. Mehmet dönemlerinde devletin idaresine liyakatsiz kişiler getirilmiş hatta sadrazamlık makamına bile paşalar rüşvetle gelip gider olmuşlardır: *“Şimdi de Ahmet Paşa, padişaha üç yüz bin kuruş rüşvet verip sadarete oturdu. Akabinde de bizim paşaya Kars Valiliği geldi.” (s. 255)*

⁴⁹¹ Bekir Büyükarkın, *Bir Sel Gibi*, 6.b., Ankara, Ötüken Yayınları, 2010, s. 111. (Alıntılar bu baskıdandır.)

İdaredeki bu başıbozukluğun yanında saray da içten içe kaynamaktadır. Henüz çocuk yaşta tahta oturan IV. Mehmet'in büyükannesi Kösem Sultan ile annesi Turhan Sultan arasında muktedir olmak için müthiş bir mücadele başlamıştır. Ve sonunda IV. Mehmet'i zehirlenme girişiminde bulunan Kösem Sultan'ı, Turhan Sultan'ın adamları öldürmüşlerdir. Saray ve devlet idaresindeki karmaşıklığa, yozlaşmışlığa askerî boyuttaki sıkıntılar da eklenir ve bunun sonucunda Bozcaada ve Limni Ada'sını Venedikliler ele geçirir, bununla da yetinmeyen Venedikliler Türk donanmasını Çanakkale önünde yenilgiye uğratırlar. Bütün bu hadiseleri ibret verici bir şekilde eserinde işleyen yazarın, Osmanlı idarecilerine, bürokrasisine, bozulan sosyal ve ekonomik duruma ve yozlaşan saray'a karşı son derece olumsuz bir tavır takındığı açıktır. Yazar bu hadiseler karşısındaki eleştirel ve gerçekçi bakış açısını bazen hâkim anlatıcı noktasından bazen de şahısların kendi aralarındaki konuşmalar vasıtasıyla okuyuculara hissettirmektedir.

Ancak roman nispeten iyimser bir havada son bulur. Çünkü Derya Efendi'nin oğlu Uluğ, hocaları Cuma ile İzzet Çelebi'nin büyük gayretleriyle Köprülü Mehmet Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Padişah IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan'ın padişahı ikna etmesiyle gerçekleşen bu değişiklik Osmanlı devletinin her alanda kayıplarını telafi etmesiyle sonuçlanmıştır.

Romanın vaka zamanı 1632–1657 yılları arasındadır. Başlangıçta IV. Murat'ın 1632'de 20'li yaşlarda olduğu ifade edilir. Tarihî kaynaklarda IV. Murat'ın 9 Eylül 1623 tarihinde 11–12 yaşlarında tahta oturduğu ifade edilmektedir ki kitabın başında zikredilmiş olan tarih ve yaş birbirine uygun düşmektedir. Eserin sonunda Köprülü Mehmet Paşa'nın sevk ve idaresiyle Çanakkale Boğazı'nın, Venediklilerden kurtarılması için başlatılan savaşın tarihi de 1657 olarak verilmiştir. Bu bilgi de tarihî kaynaklardakiyle birebir örtüşmektedir. Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığı ise 5 yıl sürmüştür (1656–1661).

M. Turhan Tan'ın kaleme aldığı, ilk baskısı 1938 yılında yapılan *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*⁴⁹² adlı eserde; Sultan IV. Murat'ın vefatından sonra Osmanlı tahtına geçen Sultan

⁴⁹² M. Turhan Tan'ın, romanının başlığını seçerken, Osmanlı tarihinde meşhur olan ve kaynaklarda yer alan Safranbolulu Cinci Hüseyin Hoca'nın, Sibiryalı bir keşiş olan Grigori (Yefimoviç) Rasputin'e olan "karakter" benzerliğinden yararlandığı görülmektedir. 30 Aralık 1916'da Çar ailesinin yani Romanovlar'ın damadı Prens Feliks Yusupov tarafından öldürülen G. Rasputin, Petersburg'da büyüyen, spiritizmaya düşkün çevrelerce "kutsal adam" diye nitelendirilen, çok taraftarı bulunan, olağanüstü gücüne Çariçe Aleksandra'yı da inandıran bir şahsiyettir. Cahil olan ama kuvvetli sezgi gücüyle Rus iktidarıyla son derece iyi ilişkiler kuran G. Rasputin, o dönemde "dokunulmaz" olan nadir kişilerdendi. Bkz. İlber Ortaylı, "Rasputin'in ve Rusya'nın Ölümü", *Milliyet.com.tr*, 2011, <http://www.milliyet.com.tr/rasputin-in-ve-rusya-nin-olumu/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/02.01.2011/1333723/default.htm>, (01.01.2011), s. 5-6.

I. İbrahim'in saltanat yılları ile bu zaman diliminde padişah üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan saray kadınları ve Cinci Hüseyin Hoca'nın iktidar mücadeleleri anlatılmaktadır.

Vefat eden Osmanlı Padişahı IV. Murat'ın yerine kardeşi ve Valide Kösem Sultan'ın (Mahpeyker) diğer oğlu I. İbrahim geçer. Eserin başlangıç kısmını oluşturan bu hadisenin aktarımında, hem Sultan IV. Murat'a hem de Sultan I. İbrahim'e son derece olumsuz ve küçümseyici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Daha yarım saat önce milyonlarca insanın hayatını avuçları içinde tutan, küçük bir sözüyle küreyi ateşlere vermek kudretini taşıyan Sultan Murat gibi korkunç bir mahlûk bile rahat döşeginden mezara gitmek için şu sersem delikanlının iradesini bekliyordu.”⁴⁹³

Yıllarca hapiste tutulduğu için tutuk, vesveseli ve tutarsız bir kişiliğe bürünmüş olan yeni padişahın ilk hız verdiği teşebbüs saraydaki kadın sayısının artırılması olur. Yazar, Sultan I. İbrahim'in, artık sarayda gelenek haline gelmiş olan bu ilk icraatını, padişahın yıllarca kapalı bir yerde tutulmasından kaynaklanan kişilik bozukluklarıyla ilişkilendirir ve bu bağlamdaki olumsuz bakış açısını şu şekilde yansıtır:

“Deli İbrahim de manalı ve manasız bütün saray âdetlerini bilenlerdendi. Sıhhati bozuk, idraki gevşek, iradesi zayıf bulunmasına, okuyup yazması son derece kıt olmasına rağmen yıllardan beri içinde yaşadığı kafeste, kendisiyle temasa mezun olanlardan o âdetler üzerine ders alıyordu.” (s. 10)

Gününü gün eden padişah, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın devlet işleriyle ilgili söylediklerini ve uyarılarını hiç dikkate almaz. Kadınlara olan düşkünlüğünün sonucunda buhrana kapılan padişahın ilacı ise Safranbolulu Cinci Hüseyin Hoca olur. Eserde Sultan I. İbrahim'in kadınlara olan düşkünlüğü de son derece olumsuz bir bakış açısıyla şöyle aktarılmaktadır:

“O, şüphe yok ki, zırdelilerdendi fakat dimağını kadın mevzuu üzerine çevirince orijinal düşünceleriyle kendini dinleyenlere parmak ısırtırdı.

(...)

Kızıl bir cahil olmasına rağmen kadın mevzuunu her bakımdan kavramış gibiydi.” (s. 15)

Yazar, padişahın kadın düşkünlüğü sonucunda ortaya çıkan genel saray tablosunu da tenkit etmekten çekinmez. Bu bağlamda, aynı zamanda Osmanlı devletinin yönetim merkezi

⁴⁹³ M. Turhan Tan, *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*, İstanbul, Sühulet Kitabevi, 1938, s. 4. (Alıntılar bu baskıdandır.)

olan Topkapı Sarayı'nın 17. yüzyıldaki hali son derece olumsuz bir yaklaşımla tasvir edilmektedir:

“Hâlbuki beride, İstanbul'un en güzel bir yerinde kurulu olan Topkapı sarayı, on yedinci asrın ortalarına doğru gerçekten avrat pazarı halini almıştı, zengin bir kadın sergisibiçimine girmişti. Orda yalnız kadın düşünülüyor, yalnız kadın konuşuluyor ve yalnız kadın alış verişi yapılıyordu. Bu itibarla hiç yoktan avratpazarı adını taşıyan yere münasip bir isim vermek ve Topkapı sarayını avratpazarı diye anmak lâzımdı.” (s. 14)

Uygun bir vesile ile saraya yerleşmeyi başaran cinci hoca, cin hikâyeleriyle padişahı korkutarak her istediğini yaptırmaya başlar. Cinci hocayı çok seven padişah onu “padişah hocası” ilan etmekle kalmaz kazasker olarak da tayin eder. Cinci hoca, Sultan İbrahim üzerinde hâkimiyet kurarken Kösem Sultan ve Kızlarağası Sünbül'ün de desteğini alır. Bu süreçte kendisine zorluk çıkartan Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın idam edilmesini sağlayan cinci hoca, kendisine yakın olan Şam Valisi Mehmet Paşa'nın boş kalan makama atanmasını sağlar. Yeni sadrazamın en önemli işi de padişahı ambere alıştırmak olur. Devletin yönetim kademesi ile kendisini böylesine niteliksiz şahsiyetlere bırakan Sultan İbrahim, tutarsız ve çelişkili sayılabilecek olan pek çok uygulamaya imza atar. Devlet hizmetinde liyakat sahibi olanlara verilmesi gereken sancak ve eyalet idarelerinin saraydaki gözde kadınlara verilmesi, 2,5 yaşındaki Fatma Sultan'ın evli olan Silahtar Yusuf Paşa'ya nikâhlanması bu garip icraatlardan sadece ikisi olur. Bu arada cinci hoca ve Silahtar Yusuf Paşa'nın şahsî menfaatleri gereği Girit'e savaş açılır. Padişah I. İbrahim de Girit Adası'nın alınmasıyla atalarına lâyük olacağını hatta cihangirlikte onları geçeceğini düşünmeye başlamıştır. Yazar, olumsuz bakış açısıyla “*ne tarih bilirdi, ne coğrafya. Sahip ve mutasarrıf olduğu ülkenin hududunu idrakten de âcizdi.*” (s. 166) diyerek tavsif ettiği padişahın, kendisini bilmeden böyle bir emelin peşine düşmesini şiddetle eleştirmektedir. Eserde yazarın bu tavrı şu cümlelerde somutlaştırılmaktadır:

“Hâlbuki İbrahim tahta değil, tımarhaneye yakışır bir adamdı. Onun -nerede olduğunu bile bilemediği- bir adayı başka ellere aldurtmak suretiyle cihangirlik taslaması gülünç bir delilikti. Öyleyken Cinci Hoca kendisini pohpohlamaktan geri kalmıyordu.” (s. 175)

Ancak Girit için Venediklilerle girişilen mücadele bir türlü sonlandırılmaz. Girit savaşı devam ederken Sultan İbrahim, haremde yer alan yeni bir gözdeye müthiş derecede düşkünlük göstermeye başlar. Eserde, Sultan I. İbrahim'in vaktinin çoğunu haremde geçirmesi, ihtiraslarının esiri olması da bazı olumsuz benzetmelerle aktarılmaktadır. Yazarın olumsuz bakış açısı çerçevesinde yansıtılan şu padişah portresi, bu bakımdan son derece dikkat çekicidir:

“Hem kaba, hem çirkin bir teşbih olmakla beraber hakikati ifade için söyleyelim ki İbrahim bu avrat pazarı ve bu ihtiras âlemi içinde dolgun mevcutlu bir kısrak yulkısına başıboş bırakılmış kuduz bir aygıra benziyordu. Konuşmasının kişnemedi, yürümesinin şahlanmadan farkı yoktu ve gece gündüz kişniyerek, şahlanarak avrat pazarına hercümerç veriyordu.” (s. 19)

Padişahın “Telli Haseki” lakabını uygun gördüğü Hümaşah Sultan’ın padişah üzerindeki etkisinin sonucunda Kösem Sultan saraydan uzaklaştırılır. İskender Bahçesi’ne sürgün edilen Kösem Sultan, oğlu aleyhine çalışmaya başlar. Bu çerçevede Sultan I. İbrahim’den rahatsız olan yeniçeri ağaları ile ulemanın ileri gelenleriyle görüşen Kösem Sultan, büyük bir isyanın fitilini ateşler. Çıkan isyan sonucunda tahttan indirilip 8 yıl önce çıktığı hapse kapatılan I. İbrahim’in yerine henüz 7 yaşında olan Şehzade Mehmet tahta çıkarılır. Eserde, gerek yeniden hapsedilen Sultan I. İbrahim’in düşüncelerine izafe edilerek gerekse de yazar tarafından hâkim bakış açısıyla ortaya konulan yargılar vasıtasıyla; hem Sultan İbrahim’e hem de Sultan Vahideddin gibi daha sonra gelen Osmanlı padişahlarına son derece olumsuz ve küçümseyici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Genellemeci bir anlayışla ortaya konulan bu tutum, romanın son kısımlarında şöyle ifade edilmektedir:

“Bundan sonra tahta çıkacak adamların kendi neslinden üreyeceğini düşünerek teselli buluyor, hatta böbürleniyordu. Bu, garip olmakla beraber doğru bir düşünceydi. Artık Osmanoğulları sülâlesi onun kanını taşıyarak ve ondan teselsül ederek yetişecekti. Cahil adam, nasıl bir bozuk kan ve nasıl sarsak bir dimağ taşıdığına farkında olmadığı için teselsül ettireceği neslin tereddide mahkûm olduğunu da takdir edemiyordu. Zaman bu gafletin cezasını yurda ve millete çekti. Deli İbrahim’in kanını taşıyarak yetişen padişahlar Türk yurdunu ve Türk milletini felâketten felâkete sürükledi. Sevr’i imza ederek milleti toptan esir derekesine düşürmek isteyen hain Vahideddin de onun son torunlarındanbiri idi.” (s. 334)

Sâbık Sultan İbrahim’in son gözdesi Telli Haseki Hümaşah Sultan ise eski saraya sürülür. Artık saraydaki tek otorite Kösem Valide Sultan olur. Tahta yeni geçen IV. Mehmet’in annesi Turhan Sultan ise Kösem Valide’yle boy ölçüşecek durumda değildir. Kösem Valide Sultan torununun tahta çıkmasıyla tüm gücü elinde bulundurmaya başladıysa da içindeki şüphelerle baş edemez. Oğlu İbrahim’in ileride yeniden tahta çıkma ihtimalini ortadan kaldırmak için hapiste olan oğlunun katline izin verir. Kösem Valide’nin de uygun görmesiyle I. İbrahim idam edilir. Anadolu Kazaskeri unvanını taşıyan Cinci Hüseyin Hoca ise izini kaybettirip çekildiği inzivada yakalanır. Yeni Sadrazam Mevlevî Mehmet Paşa, önce cinci hocanın Sultan İbrahim döneminde elde ettiği haksız kazanca el koyar, sonra da onu Habeş hududuna sürgün eder. Ancak buna rağmen rahat durmayan Cinci Hüseyin Hoca, sadrazamın emriyle idam edilir.

Eserin vaka zamanı 1640-1648 yılları arasındır. Bu zaman dilimi içerisinde -arka planda kalmakla birlikte- olay zincirinde yer alan tek tarihi hadise olan Girit savaşının, tarihi

kronolojiye uygun olarak esere yerleştirildiği görülmektedir.⁴⁹⁴ Eserdeki vakaların gelişiminde önemli işleve sahip olan şahsiyetlerin tamamına yakını tarihi gerçekliği bulunan kişilerdir. Bunlardan Osmanlı Padişahları I. İbrahim, IV. Mehmet; Sadrazamlar Kara Mustafa Paşa (Kemankeş), Civan Mehmet Paşa (Sultanzâde), Ahmet Paşa (Hezarpâre), Mevlevî Mehmet Paşa (Sofu); (Safranbolulu) Cinci Hüseyin Hoca, Silâhtar Yusuf Paşa, Yeniçeri Ağası Kara Murat Ağa, Şeyhülislam Abdurrahim Efendi, Kösem Valide Sultan (Mahpeyker), Turhan Sultan, Telli Haseki Hümaşah Sultan ve Şekerpâre Hatun dikkat çekici olanlarıdır. Hadiselerin geçtiği temel mekânlar olarak ise, coğrafi gerçekliği bulunan Edirne, Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul ve Girit Adası ön plana çıkmaktadır.

Eserde, Osmanlı padişahlarından Sultan I. İbrahim başta olmak üzere, bu padişahın önce tahtta bulunmuş olan Sultan IV. Murat, I. Mustafa, III. Murat ile çok daha sonra tahta geçen Osmanlı Devleti'nin son padişahı Vahideddin'e son derece olumsuz ve küçümseyici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı, hatta hakaret edildiği görülmektedir. Yazar, eserinin muhtelif yerlerinde Sultan I. İbrahim için “sersem delikanlı, deli, zayıf iradeli, gevşek idrakli, sıhhati bozuk, zırdeli, kızıl cahil, kuduz aygır, cahil, sarsak dimağlı, kanı bozuk” gibi pek çok menfi sıfat ve benzetmeye yer verirken; Sultan IV. Murat için de “deli, kana susamış, korkunç mahlûk, kâbus, kan emici ve ocak söndüren” tarzında çeşitli olumsuz nitelermeler kullanmıştır. Ayrıca eserde, Sultan III. Murat'ın “... *beş yüz halayık topladığı, her gece kırk kadınla işret ve saz meclisi kurduğu, yüz on beş çocuk doğurttuğu*” (s. 18) vurgusu yapılırken, sayfa altına düşülen bir dipnot vasıtasıyla da Sultan I. Mustafa için “... *Birinci Mustafadır ki tam manasıyla zır deliydi. Fakat onu rahmanî meczup ve velî sayanlar da vardı.*” (s. 13) değerlendirmesinin yapıldığı görülmektedir. Yazarın olumsuz bakış açısından somut bir şekilde etkilenen son isim olan Vahideddin (VI. Mehmet) ise, eserde “hain” kavramıyla nitelendirilmiştir.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. IV., Ankara, TTKB, 1988, s. 216-222.

⁴⁹⁵Tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle karşılaştırıldığında, romanda isimleri zikredilen bu 5 padişahın Sultan VI. Mehmet Vahideddin hariç tutulursa, yazarın geri kalan dört Osmanlı padişahı için ortaya koyduğu olumsuz bakış açısının temelde çok da yanlış olmadığı ifade edilebilir. Ancak bununla birlikte M. Turhan Tan'ın padişahlar için kullandığı katı üslubun, benimsediği eleştirel tavrın da son derece abartılı, keskin ve yıkıcı olduğunu belirtmeliyiz. Tarihi kaynaklarda bu padişahlar için kaydedilen şu bilgiler yazarın bakış açısı bağlamında dikkat çekicidir:

“Sultan İbrahim'in meşrebi mütelevvin, mizacı asabî, düşüncesi dar ve aceleci idi. Devlet kanun ve teamülünden ziyade kendisinin şuursuz emirlerinin derhal yapılmasını isterdi.”

“Sultan III. Murat hükümdarlığından itibaren bizzat devlet işleriyle meşgul olmamakla beraber babası gibi hükümet işlerini tamamen vezir-i âzama bırakmamış fakat kadınlarının, musahibelerinin tesirleri altında lüzumsuz ve zararlı müdahaleleriyle hükümet işlerinin ve devlet nizamının bozulmasına sebep olmuştur. Sultan Murat zamanını, etrafına topladığı eğlence takımları, cüce ve maskaralarla ve geceleri kadınlarla geçirmiştir.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. III., Ankara, TTKB, 1988, s. 223/44.

Yazarın eserinde, toplamda bu beş padişahı münferit ve somut olarak olumsuz bir şekilde ele almış olduğu görülmekteyse de; aslında eserde, genel olarak 10. Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'dan sonraki 26 Osmanlı padişahına olumsuz bir yaklaşım içinde bulunduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yazarın hâkim bakış açısıyla kullandığı şu ifadeler bunun en açık göstergesidir:

“*Sarayın Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra büsbütün tefessüh etmesi, padişahların her manâsıyla bayağılaşması, Sokullu'nun ölümüyle de değerli vezirler silsilesine nihayet gelmesi üzerine yeniçeri ocağındaki <<tahakküm>> meyli ve kudreti arttı, ayaklanmalar teselsül etmeğe başladı. Askerliğin ruhu nizam ve intizam olduğuna, bu ruhu kaybeden ve yerine siyasetle uğraşmak zevkini, para kazanmak hürsünü koyan askerî bir teşekkülün artık mensup olduğu memlekete, devlete fayda getirmemesi tabiidir.*” (s. 287)

M. Turhan Tan'ın eserinde böylesine geniş bir çerçeveye oluştururken, son derece genellemeci bir tutum sergilemesi, toptancı bir anlayışla hareket etmesi ve her şahsiyeti, her uygulamayı sabit bir fikre/hisse bağlı kalarak yansıtmaya çalışması, tarihi koşullar düşünüldüğünde çok da gerçekçi görünmemektedir.

Bunun yanı sıra eserde, 17. yüzyılın Osmanlı ulemasına da genel olarak olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar bu bakış açısını özellikle Cinci Hüseyin Hoca'nın sarayda ve ilmî makamlarda çok çabuk bir şekilde yükselmesini örnek göstermek suretiyle somutlaştırmaktadır. Eserde, bununla bağlantılı olarak 17. yüzyılda iş başına gelen şeyhülislâmların milli ve şahsî şereften mahrum oldukları, memleket sevgisi ile ahlâk mefhumundan yoksun buldukları, maddî çıkarları uğruna her türlü mukaddes değerden vazgeçebilecekleri özellikle vurgulanmaktadır. (s. 184)

Fazlı Necip'in kaleme aldığı, 1928 yılında yayımlanan *Saraylarda Mecnunlar* adlı eserin konusu ağırlıklı olarak Sultan I. İbrahim döneminde geçmektedir. Bu dönemde özellikle sarayda etkin olan, iktidar mücadeleleri içerisinde bulunan Valide Mahpeyker Kösem Sultan ile Hümaşah Sultan (Nurül'ayn) ve gelini Turhan Sultan'ın gücü ele geçirme

“... Mustafa aynı zamanda aklen de malûldü. Ahmet'in çocuğu doğduğu vakit Mustafa'yı öldürtmek istediye de Mustafa'nın aklen hastalığı sebebiyle menedildi.”

“... Sultan IV. Murat yirmi, yirmi bir yaşında işleri bizzat eline aldı; kapıkulu ocaklarının edepsizlerini iyice temizleyerek onları nizam altına soktu; memleketin diğer yerlerindeki zorbaları aman vermeden tepeledi; hattâ bu hususta ifrata giderek az bir kusuru olanları da öldürmekten çekinmedi.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. IV., Ankara, TTKB, 1988, s. 584/586.

Bunların dışında kalan Osmanlı devletinin son Padişahı VI. Mehmet Vahideddin için yazarın kullanmış olduğu “hain” kavramının, tarihi kaynaklarda dillendirilmediğini ifade etmeliyiz. Bu hususun son derece yoruma açık olduğunu da vurgulamamız gereklidir. Saltanatı 4 yıl, 4 ay, 15 gün süren (son 17 günü sadece halifedir.) Vahideddin, saltanatın kaldırılmasından yaklaşık 2 hafta sonra İstanbul'u terk etmiştir. Tarihi gerçekliği bulunan bu hadisenin, yazarın bu padişah için verdiği hükümde büyük rol oynadığı söylenebilir.

çabaları anlatılmaktadır. Bu çekişmeler sonucunda IV. Mehmet (Avcı) tahta geçer. Büyük Valide Kösem Mahpeyker Sultan ise oğullarından sonra torununu da yönetmek ve bu suretle iktidarı elde tutma hırısının bedelini hayatıyla öder.

Trabzonlu Vezir İslâm Paşa'nın oğlu Suphi Bey, babasının Cinci Hüseyin Hoca'nın tavsiyesine uyan Sultan İbrahim tarafından idam edilmesinden sonra İstanbul'a gelir. Geçimini temin etmek için sokaklarda bal satmaya başlayan Suphi Bey, Cezayir'li bir esircinin evinde bulunan, yüzünü bile görmediği bir kıza âşık olur. Evin civarında dolaşırken, Mısır Valisi Maksut Paşa için cariye satın almaya gelen Zeynel Ağa bu gence tesadüf eder. Zeynel Ağa, babasını tanıdığı Suphi ile esircinin evine birlikte girer. Zeynel Ağa'nın seçtiği Nurül'ayn adlı kız aslında Suphi Bey'in sesinden âşık olduğu kızdır. Ama Zeynel Ağa, bu kızın yıllar önce Türk akıncıları tarafından ele geçirilmiş olan ve bir süre Osmanlı sarayında bulunduktan sonra entrikalar sonucunda esirciye satılan Macar kökenli bir kız olduğunu bilmemektedir. Zeynel Ağa, Suphi Bey ve Nurül'ayn'ı taşıyan gemi Mısır'a doğru yola çıkar. Yolda Girit korsanlarının hücumuna uğramışlarsa da para karşılığı Zeynel Ağa ve beraberindekiler Mısır'a ulaşırlar. Ancak kısa bir süre sonra Maksut Paşa'nın padişah tarafından azledilip yerine Küçük Emin Paşa'nın getirilmesiyle onlara yine yol görünür. Sultan İbrahim kısa süre önce barıştığı kardeşi Belkıs Sultan'ın etkisiyle Maksut Paşa'yı idam eder. Belkıs Sultan'ın amacı, adını Hümaşah Sultan olarak değiştirdiği Nurül'ayn'ı kullanarak padişah üzerindeki nüfuzunu arttırmaktır. Bu bağlamda Belkıs Sultan'ın Hümaşah Sultan'a akıl vermek için söylediği bazı sözler aslında I. İbrahim ile kendisinden önce hüküm sürmüş olan III. Murat, Kanuni Sultan Süleyman ve Yıldırım Bayezit'e iradelerini kullanamamaları dolayısıyla olumsuz bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Zira bu dört padişah da yazara göre etkisine kapıldıkları kadınların iradelerine boyun eğmişler, adeta onların esiri olmuşlardır:

“ — Bak kızım, ben seni bu memlekette fermanferma olmak için büyütüyor, terbiye ediyorum... kemale geldiğin zaman seni kardeşim Sultan İbrahim'e hediye edeceğim. Bizde ekseriya padişahlar senin gibi esir kızlara esir olmuşlardır. Yıldırım Bayezit Sırp kralının hemşiresi Çaminiçe ile evlendiği vakit onun nüfuzuna mağlup oldu. Bir Rus rahibinin kızı olan Rokzolan da Hürrem Sultan unvanıyla Kanunî Sultan Süleyman'ı zülfü teline bağladı. Senelerce hüküm sürdü. Venedikli Baka(Bafo), Safiye Sultan, Üçüncü Murat'ı cazibesine, irfanına esir etti. Nihayet elyevm başımıza musallat olan Valide Sultan senelerden beri padişahları ve memleketi pençesinde tutmuyor mu? Bu da bir Rum rahibinin kızı Tasya idi. Mahpeyker Sultan oldu. Şimdi kardeşim Sultan İbrahim'i bu Valide Sultanın nüfuzundan, pençesinden kurtarmak lazım. Bunu da ancak pek güzel, pek zeki bir kadın yapacaktır.”⁴⁹⁶

Ancak Belkıs Sultan'ın saraydaki nüfuzunu arttırmasını istemeyen Sultan İbrahim'in annesi Mahpeyker Sultan (Kösem Valide) harekete geçer. Mahpeyker Sultan'ın entrikaları

⁴⁹⁶ Fazlı Necip, *Saraylarda Mecnunlar*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1929, s. 21-22. (Alıntılar bu baskıdandır.)

sonucunda Hümaşah ve Belkıs Sultanlarla işbirliği içinde olan padişahın damadı Ahmet Paşa idam edilir. Bu idamı dirayetli Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın idamı takip eder. Sadrazamın vefatından sonra Fazlı Necip'in çizdiği tablo, 17. yüzyıl Osmanlı idaresine, sosyal yapısına, ilmiyye sınıfına ve askeriyesine tam bir olumsuz eleştirel bakışın ifadesi olarak yorumlanabilir. Bu yoruma yol açan cümlelerden dikkat çekici olanları şunlardır:

“Sarayları dolduran kadın erkek türlü türlü mecnunları zaptedecek hiçbir kuvvet kalmamıştı. Müthiş bir curcuna, bir keşmekeş hükümferma oluyor, yeniçeri zorbaları şımarıkça şımarıyordu. Az zaman sonra Şeyhülislam meşhur şair Yahya Efendi de vefat etti. Memlekete yeniçerilerden daha büyük bir bela olan ulema namı altındaki cehele güruhunu zaptedecek kuvvet kalmadı. Saraylıların başında Yusuf Paşa, ulema güruhunun sergerdeliğinde Cincihoca vardı. Bunlar birleşerek padişahı pençelerine aldılar.

Mertlik, kahramanlık zamanı değildi. Hileler, fitneler arkasından koşan kalleşler yüz buluyor, iş görüyordu.”(s. 32)

Yazar bununla yetinmeyerek Sultan I. İbrahim'i kadın düşkünlüğü noktasından da olumsuz bir eleştiriye tabi tutar. Padişahın bu kadın sevgisi o dereceye varmıştır ki yazara göre sadrazamların, valilerin yer değiştirmelerine ve memuriyetlerin dağıtılmasına bile tesir etmeye başlar. Çünkü kadınların iradesi padişahın iradesini geçmiş durumdadır. Eserde bu acı manzara yazarın Sultan İbrahim için kullandığı “Mecrup Padişah”, “Sersem”, “Mecnun” nitelermeleriyle birlikte net bir şekilde ortaya konulmaktadır:

“Sarayı dolduran bütün kızlar içinde Telli Haseki, Saçıbağlı Haseki, Şekerpare gibi pek güzel ve mümtazları vardı. Padişahı kendi hüsnüne, cazibesine bağlayabilmek için aralarında bî-aman bir rekabet ve faaliyetle türlü türlü hileler, desiseler dönerdi. O kadar ki sadrazamlar için sarayın harem dairesini idare etmek devletin dahilî ve haricî işlerini başarabilmekten daha güç bir gaile olmuştu. Sadrazamlar, valiler hep saraylıların desiseleri, nüfuzlarıyla değişirdi. Bütün memuriyetler onlar vasıtasıyla satılırdı.

(...)

Mecrup padişah bu kadın fitne ve füsunları arasında büsbütün sersem olmuş, adeta mecnun denilecek bir hale gelmişti. Cazibesine tutulduğu, pençesine düştüğü kadından ne öğrenirse onu söyler ve mutlaka icra ettirirdi.” (s. 61)

Yaşanan idam hadiselerinin sonucunda Sultan İbrahim annesinin etkinliğini azaltmak için girişimlerde bulunur. Bunun için de annesini, daha evvel gönderdiği Davutpaşa'da bulunan Bahçe Köşkü Sarayı'ndan aldirıp Çekmece'deki İskender Çelebi köşküne yollar. Ancak Kösem Sultan, saraydan uzakta da olsa boş durmaz ve yeniçeri ocağının hafiyeler reisi Domuz Recep'le görüşerek oğlunun tahttan indirilmesini ister. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından yeniçerilerin ve ulemanın ortaklaşa çıkardıkları isyan sonuç verir. Sultan İbrahim tahttan indirilerek henüz 7 yaşında olan Şehzade Mehmet (IV. Mehmet/Avcı) tahta çıkarılır. IV. Mehmet'in padişah olmasıyla emeline ulaşan Kösem Sultan tekrar saraya döner.

Güçlenmiş olan Kösem Sultan, Hümaşah Sultan'ı, devrik padişah İbrahim'le birlikte hapseder. Aradan belli bir zaman geçtikten sonra İbrahim taraftarlarının yeniden ayaklanma ihtimali söz konusu olunca Kösem Sultan hapsedilmiş olan oğlunun idamına izin verir. Böylece Sadrazam Sofu Mehmet Paşa'nın, yeniçerilerin ve şeyhülislamın görüşüyle İbrahim kapatıldığı odada idam edilir. Sultan İbrahim'in idam edildiğinin duyulması üzerine, bu idama olumlu bakmayan sipahiler ayaklanırlar. Ortaya çıkan kargaşalıkta Sultan İbrahim'le aynı odaya kapatılan Hümaşah Sultan'ı Suphi Bey kılık değiştirerek kurtarır. Sadrazam ile arası bozulan Cinci Hüseyin Hoca da sipahilerle birlikte hareket etmeye başlar. Sonunda yeniçerilerle sipahiler Sultanahmet Çeşmesi yakınlarında çatışırlar. Bu çatışmayı yeniçeriler kazanır. Bu süreçte Kösem Sultan ile arası bozulan Sadrazam Sofu Mehmet Paşa azledilip idam edilir. Sadrazamlık mevkiine de Yeniçeri Ağası Murat Ağa getirilir.

IV. Mehmet'in tahta oturmasından sonra sarayda nüfuz elde etme mücadelesi yeni bir boyut kazanır. Kösem Sultan'ın karşısında bu sefer IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan bulunmaktadır. Hümaşah Sultan (Nurül'ayn) kendisini hapisten kurtaran Suphi Bey'le evlenip Macaristan'a yerleşir. Ama bu evlilikte fazla sebat etmeyen Hümaşah Sultan, Suphi Bey'den ayrılıp Viyana'ya yerleşir. Sarayda ise iktidar mücadelesi son safhasına gelmiştir. Kösem Sultan ve Turhan Sultan karşılıklı hamlelerle birbirlerine üstünlük kurmaya çalışırlar. Bu noktada Turhan Sultan önemli bir adım atar ve sadrazamlık mevkiinde değişim yaşanmasını sağlayarak Siyavuş Paşa'yı bu mevkiye getirir. Buna karşılık Kösem Sultan son hamlesini yapar. Torunu IV. Mehmet ve annesi Turhan Sultan'ı zehirleyerek yeniçerilerin de yardımıyla Şehzade Süleyman'ı tahta çıkarmanın planını uygulamaya koyar. Fakat Turhan Sultan bu planı öğrenerek son darbeyi indirir. Turhan Sultan'ın adamları Mahpeyker Kösem Sultan'ı saklandığı odada yakalayıp idam ederler. Eserde bu idamın anlatıldığı kısımlarda yazarın Kösem Sultan'a olan olumsuz bakış açısını gösteren değerlendirmeler söz konusudur. Bu kısımda özellikle Kösem Sultan'ın mensup olduğu etnik kökene atıfta bulunan şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

“Kösem Valide Sultan Rum kızı olmak itibariyle fitratında hile ve şeytanet istidatları vardı. İşlerini hep gizli entrikalarla, el altından, başka vasıtalarla çevirirdi. Turhan Sultanı da bir zamanlar emri altında bir alet gibi kullandı. Onun vasıtasıyla küçük hükümdar üzerinde istediği gibi nüfuz ve tesir icra ediyordu.”(s. 285)

Kösem Sultan'ın ölümünden sonra Sultan IV. Mehmet tahtta kalmış, Turhan Sultan da gücünü pekiştirmiş olur.

Fazlı Necip, eserinde 17. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne genel anlamda olumsuz bir bakış açısı ortaya koymuştur. Bu bakış açısını büyük oranda Sultan İbrahim üzerinde temellendiren yazarın çizmeye çalıştığı çerçeve epeyce geniştir. Yazarın ifadesiyle “Meczip” İbrahim, sarayda çocuk hayatı yaşayan, mahiyet halkı arasında her türlü divaneliği yapan, asabî davranışlar sergileyen, sakallarına inciler dizdiren, cinlerden perilerden etkilenen, sihirlerle efsunlardan korkan, hükmettiği devletin sınırlarını bilmeyen, israf ve sefahate düşkün, işret âlemlerinden kafasını kaldırmayan bir karakter olarak resmedilir.⁴⁹⁷

Eserdeki olumsuz bakış açısı sadece padişah vasıtasıyla değil devletin kurumları ile de yansıtılmaya çalışılmaktadır. Yükselme dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde olumlu anlamda bir işleve sahip olan ulema sınıfıyla ilgili olarak eserde yer alan şu ifadeler bu bağlamda önemli gözükmektedir:

“Cami içinde ulema zümresi toplanmıştı. Muazzam sarıklı kavuklar, kırmızı mecuzeler, beyaz hil'atler, muhteşem kürkler altında, vakar ile, aheste aheste yürüyen ilmiyye ricalinin nikabı kaldırılrsa altında ilim ve irfan namına hemen hiç birşey bulunmazdı. O zaman ulemasının sermayesi hile, desise, fesat, tezvîr, ilmi nücum, sihir ve efsun idi. Bunlar memlekete yeniçerilerden ziyade zarar veriyorlardı.” (s. 170)

Yazar buna benzer tespitleri devletin 3 önemli mekanizmasından biri olan (askeriyye/sefîyye-ilmiyye-kalemiyye/mülkiye) askeriyyeye ilişkin⁴⁹⁸ de yapar ve yeniçeriler için şu görüşleri zikreder:

“Yeniçerilerin ahlâkı bozulmuştu. Görülüyordu ki yüzde doksanı korkak ve sefil adamlardı. Tehlikeli bir hücum yapılmasını istemiyor, saraya tatlılıkla girmek, işi hile ve desise ile becermek çarelerini araştırıyorlardı. Bu fikri ulema da muvafık gördü.” (s. 177)

Eserde hâkim olan olumsuz bakış açısı her zaman, münhasıran bir kurum ya da bir şahsiyet üzerinden ortaya konulmaz. Yazar nadiren de olsa malum bakış açısını ve olumsuz manâdaki eleştirilerini genelleştirerek belirtme yolunu seçer. Bunu yaparken de Topkapı Sarayı'ndaki hayat şekline temas ederek, bu yaşam tarzıyla alâkalandırdığı padişahları ve tabii ki sarayın maddî tarafını yani görünen yüzünü sert bir şekilde tenkit eder. Yazarın şu ifadeleri okuyucuda, Osmanlı Devleti'nin merkezi olan bir saraydan değil de bir hapishaneden bahsediliyormuş izlenimini rahatlıkla uyandırabilir:

⁴⁹⁷ Necip, a.g.e., s. 72-75.

⁴⁹⁸ Başvurduğumuz tarihi kaynakta yer alan şu tespitler yazarın bu bakış açısını destekler mahiyettedir: “Yeniçeri ocağı XVI. yüzyılın sonlarına yakın zamana kadar Osmanlı ordusunun talimli mükemmel bir yaya kuvveti iken bu tarihten sonraki zamanlarda gelişi güzel esnaf ve hammal makulesinden olanlardan rüşvet mukabilinde yeniçeri yazılması ve bunların kışlalarında oturmayıp evlerinde ve işlerinin başında kalmaları ocağı fena duruma düşürmüştür.” Uzunçarşılı, a.g.e., s. 277.

“Abdülâziz zamanına kadar asırlarca Osmanlı saltanat hanedanına sefahethane olan Topkapı Sarayı hiçbir vakit muhteşem, nazarfirip, muntazam bir kâşane hali arzemedi. Mevkiinin dünyada misli bulunmayan mümtaz vaziyetine rağmen padişahların korkaklığı, kıskançlığı sebebiyle hisarlar, kalın duvarlarla öyle mühip ve muzlim bir surette ihata edilmişti ki saray olmaktan çıkmış, lââyüt kasvetli kubbeler, alçak sakıflarla örtülü bir kale, eski bir mabet haline girmiştir.”(s. 72)

Eserin vaka zamanı 1640-1651 yılları arasındadır. Bu zaman dilimi Sultan I. İbrahim’in saltanatının tamamını, Sultan IV. Mehmet’in hükümdarlığının da üç senesini içermektedir (Sultan IV. Mehmet (Avcı) 1648-1687 yılları arasında Osmanlı tahtında hükümran olmuştur.). Tarihi kaynaklarda bu dönemle ilgili yer alan bilgilerle mukayese ettiğimizde yazarın gerek Sultan İbrahim gerekse de Osmanlı Devleti hakkında verdiği bilgilerin tamamen olmasa bile büyük oranda doğruluk payı taşıdığını görmekteyiz. Zira İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* adını taşıyan mufassal eserinde Sultan İbrahim’in şahsiyeti için meşrebi mütelevvin, mizacı asabî, düşüncesi dar, aceleci derken; adı geçen padişahın devletin kanun ve teamülünden çok kendisinin şuursuz emirlerini önemseddiğini belirtmektedir.⁴⁹⁹ Yine aynı eserde Sultan İbrahim’in samur merakına vurgu yapılmakta ve saray hayatının kadınların/musahibelerin masalları ile tertip edilen eğlencelerle geçtiği ifade edilmektedir.⁵⁰⁰ Buna benzer değerlendirmelerin Yılmaz Öztuna’nın kaleme aldığı *Büyük Türkiye Tarihi* adlı eserde de yer aldığını görmekteyiz.⁵⁰¹ Bununla birlikte bu eserde Sultan I. İbrahim’e ilişkin daha objektif sayılabilecek bazı tespitlerin bulunduğu da dikkati çekmektedir ki bu yaklaşıma paralel tarafsız görüşlerin Reşad Ekrem Koçu’nun yazdığı *Yeniçeriler* adlı kaynak kitapda da bulunduğunu görmekteyiz.⁵⁰²

Eserde bu dönemdeki Osmanlı Devleti’ne karşı ortaya konulan genel olumsuz bakışın, tarihî gerçeklikle örtüştüğünü de İlber Ortaylı’nın şu tespitleri açıkça ortaya koymaktadır:

⁴⁹⁹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. III, Ankara, TTKB, 1988, s. 223.

⁵⁰⁰Uzunçarşılı, a.g.e.,s.227/232-233.

⁵⁰¹“Her gün cellât bekleye bekleye Şehzâde İbrahim’de âsap namına bir şey kalmamıştı. Hele birbiri ardından pek değerli üç ağabeyinin boğulduğunu gördükten sonra, hayatının pamuk ipliğine bağlı olduğunu anlamıştı. Bu hava içinde iyi talim ve terbiye de görmemiş, hocalarından faydalanamamıştı. Basit birkaç beyityazmaktan fazla bir edebî varlık gösteremediği gibi, devlet teşkilâtı hakkındaki bilgisi de mahduttu. ... Sultan İbrahim, müzmin başağrısından şikâyetçiydi. Bu derdi, hayatının sonuna kadar çekti. Aşırı hareketlerini, bu hastalığına bağlamak mümkündür.” Öztuna, a.g.e., s. 301-302.

⁵⁰²“Ancak << deli >> değildi. Şuur bozukluğuyla alâkası yoktu. << Deli >> olduğu, son zamanlarda kendisine yakıştırılmıştır. ...Sultan İbrahim çağı, orijinal vesikalardan incelendiği, XVII. yüzyılda bulunduğumuz unutulmadığı takdirde, bu hükümdarın iâde-i itibar etmesi mümkündür. Zira onun yaptığı aşırı hareketlerin çok daha fazlasını yapan birçok çağdaş hükümdar gösterilebilir. Çar << Deli >> Pedro, ondan bir asır sonra, Sultan İbrahim’e rahmet okutacak çilgınlıklar ve zulümler yapmış, ancak devletine unutulamaz şekilde hizmet ettiği için <<Büyük>> diye anılmıştır.” Öztuna,a.g.e.,s.302 / “Sultan İbrahim’i deviren yeniçeri ihtilâlinin sebebini anlatmak için bu pâdişahın yakından mütalâası lazımdır; çok bahsız bir simadır. Allah’ın sillesini pek çabuk yemiş ve hepsi de cezalarını dünyada olan kaatilleri, cinayetlerini meşru gösterebilmek için vahşiyâne öldürdükleri o biçâreye bir <<deli>> damgası vurdular, gaddar ve hunhar bir sefih olarak lekelediler, devrinden zamanımıza kadar bu isnatlar bütün yazarları şaşırtmıştır.” Koçu, a.g.e., s. 220.

“Nitekim imparatorluğun kurumlarının çöküntü içinde olduğu 1640-48 arasında başlayan Girit muhasarası sırasında anlaşıldı. Osmanlı donanması çok zayıftı. Özellikle IV. Mehmet’in saltanatının ilk yıllarında otorite ayağa düştü. Devletin kaderini büyük valide Sultan Kösem’le, Valide Turhan Sultan’ın entrikaları ve kapıkulu ordusunun hangi tarafı destekleyeceği tayin ediyordu. Bu karışıklık dönemi Köprülü Mehmed Paşa’nın sadarete geçmesiyle son buldu.”⁵⁰³

Romadaki hâkim mekân İstanbul’dur (Eski Saray-Topkapı Saray-Davutpaşa ve Çekmece Semtleri). Epeyce geniş bir şahıs kadrosuna sahip olan eserde tarihî gerçekliği olan karakterlerin sayıca daha fazla olduğunu görüyoruz. Bunların ön planda gelenleri arasında Padişahlar Sultan I. İbrahim, IV. Mehmet (Avcı); Sadrazamlar Sofu-Mevlevî Mehmet Paşa, Kara Mustafa Paşa, Ahmet Paşa, Murat Paşa, Siyavuş Paşa; kadın sultanlar Kösem Valide, Turhan Sultan, Hümaşah Sultan, Dilaşup Sultan, Şekerpare ile Cinci Hoca ve Şeyhülislam Yahya Efendi bulunmaktadır. Bu şahısların yanında vakaların gelişiminde önemli rol oynayan bazı kurgu şahsiyetler de dikkati çekmektedir. Bunların önde gelenleri ise Esirci Abdüssamet, Suphi Bey ve Musaffa Hanım’dır.

İskender Fahrettin Sertelli tarafından yazılan ve 1932 yılında yayımlanan *Telli Haseki Hümaşah Sultan/Osmanlı’yı Çökerten Kadın* adlı romanda I. İbrahim devri ile bu dönemde Sultan İbrahim’in annesi Kösem Sultan ve sekizinci karısı Hümaşah Sultan arasında yaşanan iktidar mücadelesi konu alınmıştır. Cinci Hüseyin Hoca’nın da karıştığı bu mücadele sonucunda yeniçerilerin isyanıyla birlikte Şehzade Mehmet (IV. Mehmet) tahta oturur. Padişah değişikliğinden sonra Sultan IV. Mehmet’in annesi Turhan Sultan Valide Kösem Sultan’ın en büyük rakibi olur.

İstanbul’da yapılan parlak ve gösterişli bir düğün ile Sultan İbrahim (I. İbrahim) ve sekizinci karısı olan Telli Haseki Hümaşah Sultan evlenir. Bu evliliğin ardından devlet ve saray işlerindeki üstünlük Kösem Sultan’dan Telli Haseki’ye geçer.

Yazar bu durumu Sultan İbrahim’e olumsuz bir bakış açısı oluşturacak şekilde ve bizzat “deli” nitelemesini de kullanmak suretiyle şu cümlelerle dile getirmektedir:

“Sultan İbrahim, sokaktan geçen arabaları yasaklamak, fırtınalı havalarda denizdeki dalgalarla mücadele eylemek ve soğuk havaları emriyle sıcağa dönüştürmek gibi deliliklerine devam ederken, Telli Haseki saray dışında istediğini yapıyordu.”⁵⁰⁴

Hümaşah Sultan, padişahı cinler ve perilerle etkisi altına almış olan cinci hocayı da elde eder. Cinci Hoca, aslında hocalık vasfı bulunmayan, hiçbir donanıma sahip olmayan ve

⁵⁰³Ortaylı, a.g.e., s. 347.

⁵⁰⁴İskender Fahrettin Sertelli, *Telli Haseki Hümaşah Sultan/Osmanlı’yı Çökerten Kadın*, İstanbul, Maya Yayınları, 2011, s. 18. (Alıntılar bu baskıdandır.)

gece olduğunda saraydaki cariyelerle gönül eğlendirmekten geri kalmayan düzenbaz bir şahsiyettir. Ama padişahın en yakınında her zaman o bulunmaktadır. Bu itibarla padişahın eğlencelerine ve haremdaki ilişkilerine sık sık şahit olur. Telli Haseki'nin saraydaki gücü o kadar artar ki yazar artan bu gücü göstermek için padişahın kız kardeşleri Fatma, Ayşe ve Hanzade Sultanların ona hizmet etmeye başladıklarını belirtir. Kösem Valide Sultan oğlunun sevgisinden güç alan gelinine karşı büyük bir iktidar mücadelesine girişir. Bu mücadelenin ilk kaybedeni Kösem Sultan olur. Ve Sultan İbrahim annesini saraydan uzaklaştırır. Buna kızan Kösem Valide, yeniçeri ocağının sevilen ağalarından Murat Ağa ile görüşüp oğluna karşı bir isyanın fitilini ateşler. Bununla birlikte padişahın eski gözdelelerinden Şekerpare, Telli Haseki'yi kıskandığı için Sultan İbrahim'le konuşup Kösem Valide'nin saraya dönmesini sağlar. Yazar, Kösem Valide'nin saraya döndüğü günlerde, saraydaki ekonomik durumun ne kadar kötü olduğuna da dikkati çeker. Devlet ekonomik açıdan o kadar zayıflamıştır ki padişah sarraflardan borç almaya başlamıştır.⁵⁰⁵ Bu durum, eserde Osmanlı devletine iktisadî açıdan da olumsuz bir yaklaşımın olduğunu somut bir şekilde gösteren şu cümlelerle ifade edilir:

“Bir sarraftan borç alan hükümdar!

Valide Sultan'ın saraya döndüğü günlerde, oğlu İbrahim parasızlıktan sıkıntıya düşmüştü. Devlet hazinesinde alelade bir borç için alacaklılara verilecek beş bin kuruş bile bulunamıyordu. Sultan İbrahim, taşradaki zengin kadınlara şiddetli hükümler göndererek durmadan para ve samur istiyordu.” (s. 125)

Sarayda yaşanan bu iç çekişmeler, Sultan İbrahim'in garip alışkanlıkları ve eğlence hayatı yeniçerilerin tepkisini arttırmaya başlar. İstanbul'da buna bağlı bir isyan hareketi gelişirken devlet Girit'te savaşa girer. Yazar, Girit'teki mücadeleyi anlatırken birbirine taban tabana zıt iki tabloyu net bir şekilde ortaya koyar. Bu tablonun bir tarafında hayatını devleti için göz kırpmadan veren askerler varken, diğer tarafında da devleti için ölen bu asker ve diğer yetkililerin memuriyetlerini/makamlarını parayla satan bir devlet anlayışı ile savaşı fırsat bilip parayla bu memuriyetleri/makamları satın alan insanlar bulunmaktadır. Yazar, buna paralel olarak zorluk ve sefalet içinde bulunan halkın karşısında bütün gelir kaynaklarını çarçur eden, bu uğurda gerekirse zulüm ve işkenceden kaçınmayan, uğradıkları haksızlık karşısında ses çıkaranlara adaletsizlikle muamele eden bir devlet yapısını da somut bir şekilde

⁵⁰⁵ Başvurduğumuz tarihi kaynaklarda yer alan şu ifadeler eserdeki iktisadî bakış açısını desteklemektedir: “*Vezir-i âzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra Sultan İbrahim'in tedricen artan sefahati ve kendisinin hal'i ve katlinden sonra oğlu IV. Mehmet'in ilk sekiz senelik saltanatı zamanı Osmanlı maliyesinin en buhranlı devirlerinden biri olmuştur.*” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. IV, Ankara, TTKB, 1988, s. 335.

ortaya koymaktadır. Eserde yazarın bizatihi kullandığı/yer verdiği şu ifadeler, 17. yüzyılın ortalarındaki Osmanlı Devleti’ne, adalet mekanizmasının yozlaşmışlığı ve sosyal devlet anlayışının zaafiyetleri yönünden ağır bir eleştirel tutumu yansıtmaktadır:

“O günlerde Girit’ten durmadan yardım isteniyordu. Kahraman askerler kayaları yarıyor, aç susuz kalarak galip gelmeye çalışıyordu.

Girit’te düşman ateşi karşısında gece gündüz çarpışan asker ve yetkililerin memuriyetleri İstanbul’da başkalarına satılıyor, bir şehirde kim fazla para verirse, tercihen o tayin ediliyordu.

Hükümetin bütün gelir kaynaklarını ele geçirenler refah içinde yaşıyorlar, halkı zulüm ve işkence ile korkutuyorlar, zenginlerin paralarını ele geçirerek, onları uzak şehirlere sürüyorlardı. Halk zorluklar ve sefalet içinde inerken, bu yolla servet ve para toplayanlar memleketin en güzel yerlerinde büyük binalar yaptırarak halkın acılarıyla alay ediyorlardı. Bir gün sokakta, “Ben aç kaldım... Bir dilim ekme verenin kölesi olacağım.” diyen bir fakiri bostancılar yakalayıp öldürmüşler ve cesedini saray kapısına asmışlardı.” (s. 162)

Savaşı takip eden günlerde padişah ve Sadrazam Ahmet Paşa’nın gerekli tedbirleri alamaması düşman gemilerinin İstanbul Boğazı’nı dahi tehdit etmelerine neden olur. Devletin düştüğü bu durum, ulema ve halkın büyük oranda desteklediği yeniçerilerin isyan etmesi sonucunu doğurur. Yazar bu noktada Osmanlı Devleti’ni, eğitim kurumları ve bilim seviyesi bakımından Avrupa’yla mukayese eder. Ve hâkim bakış açısıyla yapmış olduğu kıyasın sonucunda eğitim ve bilim noktasında Osmanlı Devleti’ne olumsuz bakış açısını şu şekilde ortaya koyar:

“Batı baştanbaşa yüce düşünce eserleriyle dolmuştu.

Bizans’tan Avrupa’ya geçen medeniyetin büyük kurucuları yüce ilim ve irfan kurumlarıyla halkı cahillikten kurtarmaya çalışırken, Osmanlı’da ufak bir okulun açılması bile hocaların tutuculuğuna dokunuyordu. Bu hocalar derhal saraya giderek, “Medreseler varken neden okul açarsınız, bu dini küçültmek değil midir?” derler ve Cinci Hoca’nın korumasını kazanırlardı. Hemen hükümler, fermanlar yazılır, okullar kapanır ve medreselerde sarı kitaplar arasında pinekleyen birkaç yobaza, bu vesile ile yeni payeler verilirdi.

Müthiş bir zulüm ve gericilik altında inleyen bu zavallı ve cahil topluma hayat verecek bir kahraman bekleniyor, fakat yine ihtiras ve vahşetle hareket etmek isteyen yeniçerilerden başka bir kuvvet meydana çıkmıyordu.” (s. 204)

Yeniçeriler saltanatı deliler, kadınlar ve cinci hocalardan kurtarmak için öncelikle sadrazamın değiştirilmesini sağlarlar. Azledilip idama gönderilen Ahmet Paşa’nın yerine Mevlevî-Sofu Mehmet Paşa sadrazamlığa getirilir. Ahmet Paşa’nın sadrazamlığı kaybetmesinde yapmış olduğu bazı uygulamalar da etkili olmuştur. Yazar, bu uygulamalardan bir tanesini hem padişah ile Telli Haseki’ye hem de Osmanlı devletinin sadrazamına olan olumsuz bakış açısını yansıtacak şekilde şöyle ortaya koymaktadır:

“Halk, Sadrazam Ahmet Paşa'nın zulüm ve kötülüğünden usanmıştı. Veziriazam, padişah ve Telli Haseki yetmiyormuş gibi milletin ensesinde boza pişirmeye başlamıştı.

Devletin hazinesinde para kalmayınca, Ahmet Paşa, Çorlu ve Çatalca civarına kendi adamlarını göndererek halktan vergi toplatmaya teşebbüs etmiş, para vermeyen köylülerin ayaklarıyla kadınların memelerine kızgın demirler yapıştırmışlardı.” (s. 142)

Kazasker Muhittin Efendi'nin de idam edilmesinden sonra Kösem Valide Sultan'la görüşen yeniçeriler Sultan İbrahim'i tahttan indirip IV. Mehmet'i padişah olarak tanırlar. Eserde Sultan İbrahim'in tahtan indirilmesi “Esaretten Kurtulan Bir Renk” başlığını taşıyan ve I. İbrahim'in tahtta bulunurken gerçekleştirdiği garip bir uygulamaya atıfta bulunulan ayrı bir bölümle duyurulur. Yazarın, sâbık padişaha olan olumsuz bakış açısını son bir kez daha gösterdiği bu kısımda I. İbrahim'in çok sevdiği kırmızı rengin saray dışında kullanılmasının yasaklandığı, bu yasak çerçevesinde halkın kırmızı rengi hiçbir şekilde hiçbir yerde kullanmadığı belirtilir. Ancak padişah değişikliğinden sonra bütün insanlar kırmızı cübbeler giymek suretiyle sokaklarda bayram etmeye başlamışlardır.

IV. Mehmet'in tahta oturmasıyla Telli Haseki Sultan iktidarı kaybeder ve Kösem Valide Sultan ile gelini Turhan Sultan arasındaki rekabet kızışır. Kösem Sultan, oğlu İbrahim'in tahta geri dönme ihtimalinden korkarak idam edilmesine izin verir. Bu arada Mehmet Paşa'nın sadrazamlığından memnun olmayan Kösem Sultan'ın tesiriyle sipahiler sadrazama karşı isyan ederler. Mehmet Paşa tarafı olan yeniçerilerle sipahiler arasında çatışma çıkar. Bu mücadeleyi yeniçeriler kazanır. Bu olay sonrasında Sadrazam Mehmet Paşa daha fazla makamında kalamaz ve yeniçeri ağası Murat Ağa yeni sadrazam olur. Sadrazam değişikliği sonrasında Kösem Sultan ve gelini Turhan Sultan'ın arasındaki iktidar mücadelesi artarak devam eder.

Romanda yer alan vakaların zaman aralığını net bir şekilde belirlemek, anlatım sırasında somut tarih bilgisi verilmediği için mümkün değildir. Ancak eserin başından son kısmına kadar I. İbrahim'in, son bölümde de IV. Mehmet'in padişah olduğu göz önünde bulundurulursa vaka zamanının genel bir ifadeyle 17. yüzyıl olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira söz konusu iki padişahın da hükümdarlık süreleri 17. yüzyıl ile sınırlıdır (I. İbrahim [1640-1648] — IV. Mehmet [1648-1687]).

Eserdeki şahıs kadrosunun büyük bir bölümünü tarihi gerçekliği olan şahıslar oluşturmaktadır. Eserin ‘gerçeğimsi’liğine katkıda bulunan bu şahısların önde gelenleri arasında Padişahlar I. İbrahim ile IV. Mehmet; Sadrazamlar Mehmet Paşa, Salih Paşa, Sipahioğlu Defterdar Ahmet Paşa, Mevlevî-Sofu Mehmet Paşa, Murat Paşa; Kadın Sultanlar

Kösem Valide Sultan, Telli Haseki Hümaşah Sultan, Turhan Sultan, Şivekâr Sultan ile Cinci Hüseyin Hoca bulunmaktadır. Vakaların geçtiği temel mekân ise yine coğrafi gerçekliği bulunan Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'dur (Özellikle Topkapı Sarayı ve çevresi).

İskender Fahrettin Sertelli bu eserinde genel olarak Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumuna,⁵⁰⁶ sosyal yapısına, adalet, eğitim ve bilim kurumlarına olumsuz manâda eleştirel bir bakış içerisindedir. Eserde, özel olarak da Sultan I. İbrahim'e, Telli Haseki Hümaşah Sultan'a, Kösem Valide Sultan'a, Sadrazam Ahmet Paşa'ya ve Cinci Hüseyin Hoca'ya⁵⁰⁷ olumsuz bir yaklaşımın söz konusu olduğunu görmekteyiz.

Yazarın 17. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne, bazı temel kurumlar üzerinden yönelttiği olumsuz bakışın tarihi kaynaklarda ifadesini bulduğunu görmekteyiz. İlber Ortaylı'nın "17. yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nda, 150 yıldır süregelen toplumsal bozukluk, çözülme düzeyine gelmiştir."⁵⁰⁸ teşhisi bu bağlamda manidar görünmektedir. Ortaylı'nın yine bu döneme ilişkin şu tespitleri de son derece dikkat çekicidir:

*"Kurumların çöküntüsüne rağmen, toplumda bir reform düşüncesinin uyanmadığını görüyoruz. Daha 16. yüzyılda Gelibolulu Mustafa Ali gibileri bu sarsıntıyı görüp yazmışlar, 17. yüzyılda ise gerek müverrihler gerekse devlet adamları durumun vahametini görebilmişlerdir. Bununla beraber öneriler; "kurumların tekrar Kanunî Süleyman devrine dönülecek biçimde restore edilmesi" fikri üzerinde toplanmaktadır. Toplumdaki ve dünyadaki değişikliği yakından ve gerçek nedenleriyle teşhis edebilen ve ileriye yönelik reformlar öneren pek yoktu."*⁵⁰⁹

İ. Fahrettin Sertelli'nin Sultan İbrahim'e olan olumsuz bakış açısını da tarihi kaynaklardaki bilgilerle desteklemek mümkündür. I. İbrahim'in Veziriazam Salih Paşa'ya emir vererek İstanbul'a arabaların girişini yasaklaması gibi garip uygulamalarından bahseden İsmail Hakkı Uzunçarşılı, padişahın eğlenceye düşkünlüğüyle ilgili olarak da şu tespitleri yapmaktadır:

"Padişahın saray hayatı, kadınların ve musahibelerin masalları ve tertip ettikleri eğlencelerle geçiyordu. Bu musahabelerin en meşhuru Şekerpare denilen Şehsuvar Usta adındaki musahibe

⁵⁰⁶Vakanın aktarımı içerisinde yer verilen "Memlekette her şey bol olduğu halde ticaret Hintli ve Şamlı birkaç tüccarın elinde kalmıştı. Üç yıl önceki malın değeri o yıl birkaç misli artmış, okkası beş akçaya olan pırasanın bile fiyatına bir misli zam gelmişti." cümleleriyle açık pazar haline gelen Osmanlı ekonomisinin kan kaybetmekte olduğu ve bu durumun da özellikle halk tabakasını doğrudan olumsuz bir şekilde etkilediği çok anlaşılır bir biçimde dile getirilmektedir. Sertelli, a.g.e., s. 24.

⁵⁰⁷İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın şu tespitleri yazarın olumsuz bakış açısının doğru olduğunu göstermektedir: "Hüseyin Efendi, okuyuculuğundan dolayı Cinci Hoca diye şöhret bulmuş, padişaha mensûbiyeti sebebiyle devlet işlerine müdahale ederek söylediklerini yaptırmış, irtikâp ve rüşvetle kendisi gibi ehliyetsizleri kadı, müderris tayin ettirmiş, vezir-i âzam ve şeyhülislam ve diğer ileri gelen devlet erkânı hoca efendiyi gücendirmek için seslerini çıkaramaz olmuşlardı." İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. III, Ankara, TTKB, 1988, s. 225.

⁵⁰⁸ Ortaylı, a.g.e., s. 363.

⁵⁰⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 346.

kadıdı. ...Sultan İbrahim'in kadınlarla fazla teması kendisini büsbütün asabileştirerek muhakemesiz, merhametsiz bir hale getirmiş, bu hal ile padişahlıkta devamı devleti fena bir duruma sokacak hale gelmişti."⁵¹⁰

Yazarın gerek Telli Haseki Hümaşah Sultan'a gerekse de Kösem (Kösem kelimesi sürünün önünde giden, önderlik eden anlamını taşımaktadır.) Valide Sultan'a olan olumsuz yaklaşımının çıkış noktası ise temelde aynı içeriklere sahip gözükmektedir. Bu bakış açısının da tarihi gerçeklerle karşılaştırıldığında kendi içerisinde bir tutarlılık taşıdığını söylememiz yanlış olmaz. Murat Belge'nin şu tespitleri bu bağlamda dikkat çekicidir:

*"Bütün ataerkil ideolojilerde erkeğin "yakayı bir kadının eline vermesi" üzücü, ibret verici bir durumdur. Ciddi ölçüde ataerkil olan Osmanlı ideolojisinde de kesinlikle böyleydi. Belki anlaşılabilir bir durumdu, ama kesinlikle bir zaafı. Olması istenmeyen bir şeydi."*⁵¹¹

Bu bağlamda farklı tarihî kaynaklarda da buna benzer tespitleri daha güçlü ve belli şahsiyetler üzerinden (Hürrem Sultan- Nurbanu Sultan- Safiye Sultan- Mahpeyker Kösem Valide Sultan- Turhan Sultan) daha somut bir şekilde görmek mümkündür. Ancak Murat Belge yukarıdaki tespitleri yapmakla birlikte meseleye daha tarafsız yaklaştırmaya da çalışmış, söz konusu kadınların Osmanlı Devleti'nin çöküşünün baş nedeni gibi gösterilmesine katılmadığını belirterek, bahsedilen dönemdeki padişahların zaaflarının ya da beceriksizliklerinin bu kadınlara yüklenmeye çalışıldığı yönünde görüşlerini ifade etmiştir.⁵¹²

İskender Fahrettin Sertelli'nin yazdığı ve 1931 yılında yayımlanan *Deliler Saltanatı* adlı eserde Osmanlı Devleti'nin 18. Padişahı Sultan I. İbrahim dönemi anlatılmaktadır. Bu dönemde saray ile haremde yaşanan, I. İbrahim'in annesi Kösem Mahpeyker Sultan, Başhasekilerinden Turhan Sultan, Haseki/Cariyelerinden Şivekâr Sultan ve Şekerpare Sultan'ın ön planda olduğu entrikalar da eserdeki vakaların içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Yazar eserine, daha ilk cümlesinde nasıl bir devirden bahsettiğini ortaya koymak ve kronolojik olarak hangi zaman diliminde bulunduğunu belirtmek için, dönemin padişahı ile dönem hakkında olumsuz çağrışımlar yaptıracak bir şekilde şöyle başlamaktadır:

"Sene, Hicri 1053... Samur ve Amber Devrindeyiz..."

*Yani, Sultan İbrahim'in ve kadınlarının çılgınlık devrinde..."*⁵¹³

⁵¹⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 226-227.

⁵¹¹ Belge, *a.g.e.*, s. 130.

⁵¹² Belge, *a.g.e.*, s. 136.

⁵¹³ İskender Fahrettin Sertelli, *Deliler Saltanatı*, İstanbul, Maya Yayınları, 2012, s. 7. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Sultan İbrahim (I. İbrahim) sahip olduğu pek çok hizmetkâr, cariyeye ve gözdesinin yanında Turhan Sultan'dan olan oğlu Şehzade Mehmet'e sütanne olarak görevlendirilen Zerefşan adlı bir cariyeye de yakınlık duyar. Bu durum hem annesi Kösem Sultan'ı hem de Turhan Sultan'ı rahatsız eder. Fakat padişah haremını genişletmekte bir sakınca görmez. Yazar, bu noktada "aklı dengesini kaybetmiş" olarak nitelediği padişaha, kadınlara düşkünlük/zaafiyet, zevk ve sefa âlemlerine alışmışlık yönünden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşır. Bu durumun ayrıca devlet yönetiminde de büyük bir boşluk doğurduğunun altını çizerek, bu boşluğun kadınlar tarafından doldurulduğunu belirtir:

"Padişah, zevk ve sefa âlemlerinde vaktini geçirirken devlet işlerini yürütmek de Kösem Sultan'a kalıyordu, bu durumdan istifade etmek isteyen kurnaz vezirler de hükümet hazinesini soyuyor, millete zulüm ve işkence ediyorlardı." (s. 9)

"Vaktiyle hapis köşelerinde akli dengesi bozulan Sultan İbrahim, işveleriyle kendisini büyüleyen güzel ve körpe cariyelerin koynunda vakit geçirmekten saray dışında olup bitenlerle ilgilenemiyordu." (s. 16)

Padişah, haremını genişletmekle meşgul iken ordu Girit savaşında bulunmaktadır. Turhan Sultan her ne kadar padişahın önemli gözdelelerinden ise de Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın delaletiyle saraya görevli olarak sokulan Hamza Bey'le de ilişki halindedir. Turhan Sultan'ın sevgilisi Hamza Bey'e, birlikteyken söylemiş olduğu Sultan İbrahim hakkındaki bazı cümleler, padişahın ne kadar garip huyları ve alışkanlıkları olduğunu açıkça ortaya koyar. Eserde, I. İbrahim'e davranışları ve alışkanlıkları açısından olan olumsuz manâdaki eleştirel anlayış Turhan Sultan vasıtasıyla şu şekilde ortaya konulmaktadır:

"Benim sevmeye çok ihtiyacım var, Hamza! Ben, sakalının tellerini incilerle süslemekten zevk alan bir mecnunun esiriyim. O mecnun ki şimdi geçeceği yollara Acem halıları döşeten ve duvarları amberli sularla yıkatan bir hükümdardır! Basra Körfezi'nden İran'a kadar nüfuzu olan koskoca bir ülkede, vazifesi yalnız amber toplamaktan ibaret olan bir hükümdar..." (s. 27)

Sultan İbrahim'in Zerefşan'dan sonra ilgi duyduğu ve hemen nikâhladığı başka bir cariyeye de Üsküdar'da görüp beğendiği bir Ermeni kızı olur. Şivekâr Sultan ismini alan bu kızın saraydaki varlığı Muazzez Sultan (3. Karısı), Turhan Sultan ve Kösem Valide Sultan'ı çok kızdırır. Sultan İbrahim, annesi ve diğer eşlerinin tepkisine hiç kulak vermediği gibi Şam eyaletinin vergi gelirlerini Şivekâr'ın uhdesine verir. Bu arada padişah esnaftan gelen şikâyetler üzerine Sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirir. Kara Mustafa Paşa'nın idamı, onunla rekabet eden Kösem Sultan ile Turhan Sultan'ı çok sevindirir. Ancak onların karşısına Şivekâr Sultan yeni bir iktidar ortağı olarak çıkar. Bunun üzerine Kösem ve Turhan Sultan, Hamza Bey'i gizlice Şivekâr Sultan'ı öldürmek için görevlendirirler. Fakat Turhan Sultan,

Şivekâr Sultan'ın suçsuz yere öldürülmesine razı olmaz. Ve sevgilisi Hamza Bey'e öldürülecek olan cariyenin ismini Ferahfeza olarak söyler. Hamza Bey de kısa bir süre sonra Ferahfeza'nın kesik başını Turhan Sultan'a getirir. Sarayda bu kanlı hadiseler cereyan ederken Sultan İbrahim, cariyesi Şekerpare ile eğlenmektedir. Eserde, sarayda sıklıkla yapılan eğlencelerden biri olan bu duruma ait müstehcen içerikli tablo, yazar tarafından padişaha olumsuz bir bakış açısı oluşturacak biçimde şöyle tasvir edilmektedir:

“Bu emirle birlikte ikili Sarı Kameriye'nin altında buluşup eğlenmeye başlamışlardı.

Sultan İbrahim, Şekerpare'yi kendi eliyle soyup, pembe beyaz vücudunu kendi keyfince öpüp kokladıktan sonra, bir balık gibi havuzun içine atıvermişti.

Padişah, Şekerpare havuzun suyunu dalgalandırırken “Elmasparem!” diyordu. “Vücudun ne kadar beyaz! Kıvrak ve ince belinle, dolgun kalçalarınla o kadar cazip ve şehvetli görünüyorsun ki. Seni her dakika havuzda görmek istiyorum!” (s. 78)

Turhan Sultan'ın yanlış kişiyi öldürtmesine çok kızan Kösem Valide durumu oğlu Sultan İbrahim'le paylaşıp Turhan Sultan'ı zindana attırır. Padişahın Şekerpare'yi sultan ilan etmesinden sonra Şivekâr Sultan harekete geçer ve Şekerpare Sultan'ı ortadan kaldırmak için Cinci Hüseyin Hoca ile irtibat kurar. Böylece Şivekâr Sultan'ın yardımıyla cinci hoca saraya girmiş olur. Haremine yeni kızlar katmakta olan Sultan İbrahim'e savaş meydanlarından olumlu haberler gelir. Ordunun sevk ve idaresinden sorumlu olan Yusuf Paşa, saraya zafer müjdesiyle gelir. Ama padişah, fazla hediye getirmediği gerekçesiyle Yusuf Paşa'yı idam ettirir. Yazar, olumsuz bakış açısıyla eserde;

“Zevk âleminde başını kaldırmayan ihtirâslı hükümdar, namuslu bir askerinin devlete bu derece sadakatle hizmet edeceğini düşünemiyordu.

Rum dilberleriyle göğüs göğüse eğlendiği günün sabahı, divanhanede başlayan bu hesaplaşma Yusuf Paşa'nın ölümüyle son buldu.” (s. 89)

cümleleriyle dile getirdiği bu üzücü hadiseden hareket ederek namuslu, şerefli bir askeri gülünç gerekçelerle idam ettiren I. İbrahim'i ağır bir şekilde eleştirir. Zira Sultan İbrahim kendisinden önceki büyük padişahların yaptığı gibi ordunun başında sefere gitmemekte, sarayda dilberlerle âlemler tertiplemektedir. Padişah, buna mukabil savaşta yararlılık gösteren askerleri, paşaları fethedilen yerlerden yeteri kadar hediye getirmediikleri için idam ettirebilmektedir. Askerî ve idarî yönetim tarzı olarak katlanılamaz olan bu duruma vezirlerin, askerlerin, âlimlerin ve halkın ses çıkarmaması, tepki göstermemesi de 17. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ndeki bozukluğun, yozlaşmışlığın sadece padişahla, sarayla sınırlı olmadığını göstermesi bakımından son derece önemli gözükmektedir. Bu tablo, her yerde çözümlenin başladığını net bir şekilde göstermektedir.

Kadınlara yaptığı âlemlerde zaman zaman zayıf düşüp rahatsızlanan Sultan İbrahim'i cinci hoca tedavi eder. Sarayda Şivekâr Sultan, Şekerpare Sultan, padişah tarafından affedilip zindandan çıkarılan Turhan Sultan ve Kösem Valide Sultan'ın kısır iktidar çekişmeleri artar. Bu kadınlar, padişahın üzerinde çok etkili olan Cinci Hüseyin Hoca'yı da el üstünde tutmaya çalışırlar. Yazar cinci hoca'nın padişah üzerindeki etkisini daha somut bir şekilde ortaya koyabilmek için şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Cinci Hoca, cinlerle konuştuktan sonra “Padişahım, bundan sonra, hayatınızdan kesinlikle endişe etmeyiniz. Korumanız için görevlendirilen bu kahraman cin, fanilerden bin orduya bedeldir.” dedi.

Aklı, bu saçmalara inanmaya müsait olan padişah, hocanın bu gülünç teminatına çocuk gibi kapıldı ve sevinerek yatağından kalktı.” (s. 99)

Cinci hocaya güvenen Sultan İbrahim rahatsızlansa da cariyelerle âlem yapmaktan ve sarayda eğlence tertiplemekten hiç vazgeçmez. Sadrazam Mehmet Paşa'nın, güç ve kuvvet verdiğini söyleyerek getirttiği amberden yapılan şerbeti içen padişah her geçen gün daha çok cariyeye birlikte olmaya başlar. Yazar bu noktada Sultan İbrahim'in Sadrazamı Mehmet Paşa'ya da olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Zira sadrazam, vekili bulunduğu padişahı olumlu yönlendirecek yapıcı bir anlayıştan ve donanımdan mahrum gözükmektedir:

“Mehmet Paşa, Sultan İbrahim'e az dalkavukluk etmemişti. İcraatında hiç de isabet olmayan ve milletin daima nefret ve husumetini kazanan Mehmet Paşa gibi bir vezirin yalnız padişahı düşünmesi ve yalnız onun zevkleriyle meşgul olması, dalkavukluktan başka bir kelime ile ifade edilir miydi?

Saraydakiler de, padişahın bütün yandaşları, sadrazamın miskinliğinden ve hareketsizliğinden şikâyetçiydi.” (s. 230)

Bu eğlencelerine bir ara Edirne'de devam eden Sultan İbrahim, bu şehirde canı sıkılınca tekrar payitahta doğru yola çıkar. Üstelik İstanbul'da yeniçerilerin bir isyan hazırlığında oldukları da ihbar edilmiştir. Padişahın Edirne'den ayrılmasına, en çok ondan kurtulduğunu düşünen Edirne halkı sevinir.

Eserin vaka zamanı 1643-1648 yılları arasındır (17. yy). Zira daha ilk sayfada yazar *“Sene, Hicri 1053...”*⁵¹⁴ bilgisini okuyucuyla paylaşır ki bu tarih miladi olarak 1643/1644 yıllarına rast gelmektedir. Eserdeki vakanın bitişiinde ise Sultan İbrahim hâlâ tahtta bulunmaktadır. Dolayısıyla Sultan İbrahim'in tahttan indirildiği 1648 yılının henüz aşılmadığı rahatlıkla söylenebilir. (I. İbrahim'in saltanat yılları 1640-1648'dir.) Vakaların geçtiği ana mekân ise İstanbul'dur. Bununla birlikte yine eserin sonlarına doğru I. İbrahim'in Edirne'ye

⁵¹⁴ Sertelli, a.g.e., s. 7.

gitmiş olması nedeniyle, Edirne de vakaların geçtiği mekânlardan biri olarak ifade edilebilir. Eserde yer verilen şahıs kadrosu çok geniş olmamakla birlikte şahısların büyük çoğunluğu tarihi gerçekliği bulunan karakterlerden oluşmaktadır. Vaka zinciri içerisinde yüklendikleri işlev yönünden dikkat çeken bu şahsiyetlerin önde gelenleri arasında Sultan I. İbrahim, Kösem Valide Sultan, Telli Haseki Hümaşah Sultan, Şekerpare Sultan, Turhan Sultan, Sadrazam (Kemankeş) Kara Mustafa Paşa, Sadrazam Sultanzâde Mehmet Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, Yusuf Paşa ve Cinci Hüseyin Hoca bulunmaktadır.

Eserde Osmanlı Padişahı I. İbrahim'e; kadınlara olan zaafiyeti, aşırı zevk/sefa düşkünlüğü, devlet yönetiminde etkin bir rol oynayamaması ve aklî melekelerinin düzgün işlememesi noktalarında olumsuz ve eleştirel bir bakış açısı ortaya konulmaktadır. Tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle yazarın bu bakış açısı arasında örtüşen taraflar bulunmaktadır. Nitekim İsmail Hakkı Uzunçarşılı, I. İbrahim için şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

*“Tab'an asabî olup hayatta kendisinden başka Osmanlı hanedanına mensup kimse bulunmaması sebebiyle fazla cariye istifraşı gibi suy-i istimaller kendisini bütün bütün sarsmış ne yaptığı bilmez, yaptığı işlerin neticesini düşünmez bir hale getirmiş binnetice mevcudiyeti memleket için bir tehlike arzemiş, umumî hoşnutsuzluk başgöstermiştir.”*⁵¹⁵

Sultan İbrahim'in samur ve amber iptilası da daha eserin ilk cümlesinde “*Sene, Hicrî 1053... Samur ve Amber devrindeyiz. Yani, Sultan İbrahim'in ve kadınlarının çılgınlık devrinde...*”⁵¹⁶ denilerek ifade edilir ve bu alışkanlık sık sık vurgu yapılan niteliklerden biri olarak öne çıkartılır. Yazar bu hususu padişaha olan olumsuz bakış açısını pekiştirmek için adeta bir leitmotif olarak kullanmaktadır. Sultan İbrahim daha fazla samur ve amber elde edebilmek için devlet bütçesini aşırı zorlar hale gelmiştir. Ayrıca amber madde itibarıyla padişahın sağlığını tehdit etmekte ve dengeli hareket etmesini, sağlıklı düşünebilmesini engellemektedir. Bu durumun aynıyle tarihi kaynaklarda ifadesini bulduğunu gördüğümüzü belirtmeliyiz.⁵¹⁷

Eserde Sultan İbrahim'in Sadrazamlarından Sultanzâde Mehmet Paşa'ya da dalkavukluk, dirayetsizlik, yönetimde gösterdiği iradesizlik ve menfaatçilik yönlerinden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını görmekteyiz. İskender Fahrettin Sertelli, bu bakış

⁵¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. IV, Ankara, TTKB, 1988, s. 588.

⁵¹⁶ Sertelli, *a.g.e.*, s. 7.

⁵¹⁷ “Sultan İbrahim, köşk, saray odaları ve hayvanlarına kadar teşmil ettiği samur merakını yeni tertip, kendisine mahsus ihdas ettiği elbisenin içine ve dışına kadar koydurup buna murassa dümeler de diktirmişti. Padişahın bu samur merakı kendisine söylenen masalları ciddiye alıp tatbikine kalkışacak kadar şuursuz hareketinden ileri gelmişti.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. III, Ankara, TTKB, 1988, s. 232-233.

“Sultan İbrahim'in bu samur merakı dolayısıyla vezir, devlet erkânı, ulema ve ocak ağalarının mansup ve mazullerinden her birine derecesine göre samur salınmış ve kudretsizliklerini söyleyenlerden zorla bedeli tahsil ettirilirdi.” Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 233.

açısında da tarihi gerçekliğe uygun davranmış ve isabetli bir tavır sergilemiştir. Zira İsmail Hakkı Uzunçarşılı söz konusu sadrazam için şu tespitlerde bulunmaktadır:

“*Mehmet Paşa'nın sadareti meşhur Cinci Hüseyin Efendi'nin şımarıklığıyla hükümet işlerine müdahalesi vaktine tesadüf ettiğinden selefi Kara Mustafa Paşa gibi bir âkâbete düşmekten korkarak buna kavuk sallamak ve padişahın keyif ve arzusuna göre hareket etmek suretiyle vaktini tehlikeye uğramadan geçirmek istemişti.*”⁵¹⁸

Zuhuri Danışman'ın kaleme aldığı ve ilk baskısı 1950 yılında yapılan *Deli Hüseyin Paşa* adlı eser, yazarın *Cellât Çeşmesi* romanının devamı niteliğindedir. Eserde; 18. Osmanlı Padişahı I. İbrahim döneminde Budin Beylerbeyi yapılan sonrasında da Girit serdarlığına atanan Deli Hüseyin Paşa'nın maceraları, IV. Mehmet'in tahta geçtiği süreci de içine alacak şekilde anlatılmaktadır.

Sultan IV. Murat'ın musahibi olan, bu padişahın vefatından sonra bir süre kaptan-ı deryalık makamında bulunan Deli Hüseyin Paşa, sonrasında Budin Beylerbeyi olur. Deli Hüseyin Paşa, Budin'de Venedik doçunun memuru olan General Marko ve kızı Elenor'la iyi ilişkiler kurar. Aynı kıza âşık olan Venedikli kumandan Kornaro ve kumandan Zankorolo ise Deli Hüseyin Paşa'dan hoşlanmazlar. Elenor'un gönlü ise Deli Hüseyin Paşa'dadır. Bu arada Osmanlı Sultanı I. İbrahim Girit'e sefer kararı verir. Eserde 17. yüzyılın ortalarındaki Osmanlı Devleti'ne, gerek payitahttaki idari ve askeri karışıklıklar ön plana çıkarılarak gerekse de Sultan I. İbrahim'in devlet işleriyle ilgilenmeyeşine vurgu yapılarak olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“*İstanbul karışıklık içinde çalkalanmaktadır. Yeniçeri ve sipahi isyanları, sarayda ak ve kara ağalarının, saray kadınlarının devlet işine karışması, baştaki padişahın Sultan İbrahim'in zevkinden başka bir şey düşünmemesi memleketi bir uçurumun kenarına sürüklemektedir.*”⁵¹⁹

Osmanlı devletinin sefer ilân ettiği Girit, Venedik Cumhuriyeti'ne bağlı olduğu için Budin'de bulunan General Marko ile kumandanlar Antoni Zankorolo ve Kornaro da müdafaa için Girit'e tayin edilirler. Girit'te başlayan savaşta ilk olarak Hanya Kalesi fethedilir. Kalenin fethinden sonra oranın kumandanlığına da Budin Beylerbeyi Deli Hüseyin Paşa getirilir. Girit'te bulunan General Marko'nun kızı Elenor, âşık olduğu adamın Girit'e gelmesinden dolayı çok mutlu olur. Deli Hüseyin Paşa'nın Girit'e gelmesinden sonra devam eden savaşta önce Elenor'un babası Osmanlı ordusuna esir düşer sonra da Esterni Kalesi fethedilir. Bu kalenin fethinden sonra Girit serdarlığına getirilen Deli Hüseyin Paşa hem Esterni Kalesi'nde

⁵¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. IV, Ankara, TTKB, 1988, s. 391-392.

⁵¹⁹ Zuhuri Danışman, *Deli Hüseyin Paşa*, Ankara, Cep Yayınevi, 1950, s. 91-92. (Alıntılar bu baskıdandır.)

hem de daha sonra fethettiği Resmo Kalesi'nde âşık olduğu Elenor'u arar ancak bulamaz. Çünkü kumandan Kornaro Elenor'u zorla Girit'in en sağlam kalesi olan Kandiye'ye götürmüştür. Bu arada Hüseyin Paşa, Resmo Kalesi'nin muhasarasında aldığı yaralarla uğraşırken esir tutulan General Marko kaçarak Kandiye Kalesi'ne sığınır. Marko'nun kızı Elenor ise hem babasının hem de sevdiği adamın yanında olmak için Kandiye'den çıkıp Resmo'ya gelmiştir. Esir aldıkları Marko'nun kaçmasına üzülen Deli Hüseyin Paşa, Elenor'un gelişiyle sevinir. Gittikçe uzayan Kandiye muhasarası sırasında Osmanlı tahtında bir değişiklik yaşanır ve Sultan I. İbrahim'in yerine tahta IV. Mehmet geçer. Eserde, çok küçük yaşta tahta geçen yeni padişah IV. Mehmet dönemindeki Osmanlı Devleti'ne de, idari, askeri ve mali zayıflık yönlerinden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Çocuk hükümdar, devlet işlerinin gidişi hakkında bir şey bilmiyor, zaten anlayamayacağı için kendisine de böyle işlerden hiç bahsedilmiyordu. Devlet umuru Valide Sultan tarafından yürütülmekte idi.

(...)

Son aylarda Girit'te neler olup bittiğini, Girit kahramanlarının ne müthiş yoksulluklar, mahrumiyetler içinde kıvrandığını kimse düşünemez olmuştu. İstanbul ve Anadolu idaresizlik yüzünden anarşi içinde idi. Sarayda ise kadın nüfuzu, ağalar saltanatı, entrikalar alıp yürümüştü.” (s. 97)

“İstanbul'un hali perişandı. Eşya ve yiyecek fiyatları çok yükselmiş, halk sıkıntı çekmeğe başlamıştı.” (s. 102)

Daha çocuk yaşta tahta çıkan IV. Mehmet'e güzel masal ve hikâyeler anlatması için valide sultan, eski saraydan getirttiği Gülnihal adlı bir kadını görevlendirir. Gülnihal, âşık olduğu ve kahramanlıklarına şahit olduğu Deli Hüseyin'in maceralarını yeni padişaha anlatmaya başlar. IV. Mehmet dinlediği maceralarda hayran olduğu kahramanın, Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa olduğunu öğrenince çok şaşırır. Bu arada iyileşen Deli Hüseyin Paşa payitahttan istediği asker desteğini bir türlü alamaz. Bu nedenle Kandiye Kalesi bütün gayretlere rağmen fethedilemez. Bu başarısızlık Deli Hüseyin Paşa hakkında pek çok dedikodunun ve iftiranın oluşmasına zemin hazırlar. Buna karşın Deli Hüseyin Paşa'ya hayran olan Padişah IV. Mehmet ile validesi, bu kahraman paşanın sadrazamlığa getirilmesine olumlu bakarlar. Ancak sadrazamlık makamını kaybetmek istemeyen Köprülü Mehmet Paşa, büyük bir çaba göstererek Deli Hüseyin Paşa'nın İstanbul'a getirtilip Yedikule zindanlarına kapatılmasını sağlar. Padişah da Köprülü Mehmet Paşa gibi bir idareciyi kaybetmemek için, hiç istemese de Deli Hüseyin Paşa'nın ortadan kaldırılmasına ses çıkarmamaya karar verir. Deli Hüseyin Paşa idamını beklerken, tutulduğu zindana hem Elenor hem de eski sadrazamlardan Davut Paşa'nın karısı Gülnihal gelirler. Sevdiği iki kadının kendisini ziyaret

etmesi Deli Hüseyin Paşa'ya güç verir. Bu arada cellât ile yardımcılarının ayak sesleri de koridorlarda işitilmektedir.

Eserin vaka zamanı 1645-1652 yılları arasındadır. Bu zaman diliminde vaka zincirinde yer verilen Osmanlı donanmasının Girit Adası'na sefere çıkması hadisesinin, tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiş olduğu görülmektedir.⁵²⁰ Çok geniş olmayan eserin şahıs kadrosunun büyük kısmı tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetlerden oluşmaktadır. Vakaların akışında bunlardan Osmanlı Padişahları I. İbrahim, IV. Mehmet; Sadrazamlar Gürcü Mehmet Paşa, Tarhuncu Ahmet Paşa, Süleyman Paşa, Sürnazen Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşa ve Gülnihal Sultan ile Deli Hüseyin Paşa ön planda gelmektedir. Az sayıda olan fiktif nitelikli karakterlerden dikkat çekenler ise General Marko, Eleonor, Kumandan Kornaro ve Kumandan Zankorolo'dur. Eserdeki olayların geçtiği temel mekânlar olarak da Osmanlı payitahtı İstanbul, Budin şehri ve Girit Adası öne çıkmaktadır.

Eserde 17. yüzyıldaki Osmanlı devletine, gerek Sultan I. İbrahim gerekse de Sultan IV. Mehmet dönemlerindeki idarî, askerî ve iktisadî alanlarda yaşanan sıkıntıların öne çıkarılması yönünden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Tarihî kaynaklarda söz konusu iki dönemle ilgili yer alan bilgilere bakıldığında yazarın bu bakış açısının, doğru noktalardan hareket edilerek oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Halil İnalçık'ın Sultan I. İbrahim devriyle; İlber Ortaylı'nın da Sultan IV. Mehmet dönemiyle ilgili genel tespitleri son derece dikkat çekici görülmektedir:

“Sultan İbrahim'in devlet işlerine sırtını çevirip kendini harem hayatının keyiflerine adanması bir otorite boşluğuna yol açtı; devlet işleri çığrından çıktı, sorumsuzca bir çözülme ve yağma dönemi başladı.”⁵²¹

“Nitekim imparatorluğun kurumlarının çöküntü içinde olduğu 1640-1648 arasında başlayan Girit muhasarası sırasında anlaşıldı. Osmanlı donanması çok zayıftı. Özellikle IV. Mehmet'in saltanatının ilk yıllarında otorite ayağa düştü. Devletin kaderini büyük Valide Sultan Kösem'le, Valide Tarhan Sultan'ın entrikaları ve kapıkulu ordusunun hangi tarafı destekleyeceği tayin ediyordu.”⁵²²

Nahit Sırrı Örik'in 1933 yılında Fransızca olarak kaleme almış olduğu ve aynı yıl içerisinde yayımlanan *Padişahın Öfkesi* adlı eserde; genel olarak IV. Mehmet (Avcı) döneminin siyasi ve sosyal olayları anlatılmaktadır.

IV. Mehmet İstanbul'daki sarayda sıkıldığı ve Trakya'da avcılıkla meşgul olmayı çok sevdiği için vaktinin çoğunu Edirne ve civarında geçirmektedir. Her zamanki gibi avlanmak

⁵²⁰Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, 4.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 216-222.

⁵²¹İnalçık, a.g.e., s. 245.

⁵²²Ortaylı, a.g.e., s. 347.

için mahiyetiyle birlikte Uzunköprü taraflarına giden padişaha, konakladığı sırada payitahttan bir mektup ulaştırılır. Mektubu kaleme alan padişahın eşi Rabia Gülnuş Sultan, padişaha ve Vezir-i âzam Cemalettin Paşa'ya karşı bir tertip kurulduğunu, başarılı olunması halinde IV. Mehmet'in tahtan hal'edilmesiyle sonuçlanması muhtemel bu girişimin kendisi tarafından önlendiğini haber vermektedir. Bu mektup IV. Mehmet'i geçmişe götürür ve geçmişte sarayda yaşadığı, şahit olduğu kötü hadiseleri hatırlamasına neden olur. Kendisine acı veren bu düşüncelerin etkisiyle psikolojik bir baskı altına giren IV. Mehmet etrafındakilere karşı öfkeli bir tavır takınır ve aniden İstanbul'a gitmeye karar verir. Taht şehrine giderek idareye hâkim olmayı, sadrazamın kellesini alarak, eşi Rabia Gülnuş'u da eski saraya sürgün etmeyi tasarlar. Beraberindekilere de hemen hazırlanmalarını emreder. Uzunköprü'de bir gece konaklayan IV. Mehmet gün doğumuyla birlikte İstanbul'a hareket eder. Yolda Pavli adlı nüfusu Rumlardan oluşan bir kasabaya varırlar. Burada konakladıkları sırada IV. Mehmet yine kendi kendine düşüncelere dalar. Bir nevi iç hesaplaşma olan bu sürecin neticesinde İstanbul'a gitmesinin hiçbir anlamı olmadığına kanaat getirir. Eğer giderse gülünç duruma düşeceğini düşünen padişah, bir gün önce verdiği ani karardan vazgeçerek Edirne'ye geri dönme kararı alır. Bu tutarsız davranış şekli karşısında mahiyetindekiler de ne yapacağını bilemezler. Ayrıca IV. Mehmet, payitahta bir mektup yazdırarak avlanmaya devam ettiğini, Uzunköprü'ye kadar gittiğini ve tekrar Edirne'ye doğru yola çıktığını eşine bildirir. Kendisine aktarılan hadiselerden, kafasındaki ezici düşüncelerden ve tasarladıklarından ise hiç bahsetmez. Eser padişahın ve beraberindekilerin Edirne'ye varmalarıyla son bulur.

Sultan Hamid Düşerken adlı eserine nazaran daha az bilinen ve 47 sayfalık hacmiyle romandan ziyade uzun hikâye formunda görülebilecek bu eserde Nahid Sırrı, Osmanlıya, Osmanlı tarihine son derece olumsuz, eleştirel ve küçültücü bir tavırla yaklaşmaktadır. Yazar tarafından taraflı ve ideolojik bir anlayışla kaleme alındığını rahatlıkla söyleyebileceğimiz bu uzun hikâyede merkez karakter, Padişah IV. Mehmet'tir. Yazar çok küçük yaşlarda tahta oturmuş olan bu sultanı olumsuzlamak için hiçbir ayrıntıyı gözden kaçırmaz. Eserde IV. Mehmet'in şekli özellikleri, içinde bulunduğu fizikî ortam, davranışları, giyim tarzı gibi pek çok unsurdan bu çerçevede yararlanıldığı görülmektedir. Padişaha dair verilen bilgilerde kullanılan bazı ifadeler yazarın bakış açısını somut bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Şu andaki tahtı **kaba bir işçilikle** yapılıp boyanmış ahşap, **alçak bir sandalyeden** ibaretti.”⁵²³

“Padişah hemen sesini kesti. Belki de aniden telaffuz ettiği cümlelerin **kıt akıllılığına** bir kanıt oluşturduğunu anlayıverdi.”

(...)

“Akabinde kendisine **hiç yakışmayan pembe renkli gece külahını** da giydirmişlerdi.” (s. 97)

“Uyanışı her zaman **ağır, zor ve somurtkan** olan Padişah gözleri kapalı olarak **homurdandı.**” (s. 99)

“IV. Mehmet ihtimamla kazınmış **kel vekavun misali kafasını** kaşdı.” (s. 107)

“Zaten **kıt akıllı olan efendisinin** delirmesinden korkan Musa Bey...” (s. 106)

“Fakat **bazen deli, her zaman aptal, otuz dört yaşında çökmüş ve kamburu çıkmış** padişahın çehresi birdenbire değişti.” (s. 107)

Eserde yönettiği devlette gerçekleşen hadiselerden çevresindekiler kadar bile haberdar olmadığı özellikle vurgulanan IV. Mehmet, yazar için — eser bağlamında etrafındakiler için — saçma sapan sözlerine ve davranışlarına katlanılması gereken bir meddahtan öteye gidememektedir:

“Maiyetindekiler, aynı şeylere bu akşamki gibi zoraki ve biraz da aptalca güçlüklerle tepki göstererek defalarca katlanmışlardı. Bu sefer ise artık neşe ve keyiften (!) bayılacak duruma geldikleri an, henüz meddahın abuk sabuk sözleri sona ermeden sevinç gösterisine başladılar.” (s. 96)

İstanbul’dan gelen mektupla geçmişte yaşanan hadiselere giden IV. Mehmet, babası İbrahim’i, yeniçerilerin 18 yaşında öldürttükleri amcası Osman’ı, amcası Murat’ın kıskançlıktan öldürttüğü Mustafa’yı, 28 yaşında ölen amcası Murat’ı, dedesi Ahmet’in (I.Ahmet) akıbetini düşünmeye başlar. Sonrasında kendi yaşadıkları hatırına gelir ve büyük annesi Kösem Sultan’ın en küçük oğlu olan babasını katlettirerek kendisini tahta çıkarmasını, daha sonra da tahta çıkan torununu zehirlemeye kalkmasını hatırlar. Bir kısmını duyduğu bir kısma da şahit olduğu bütün bu olaylar şüphesiz ki IV. Mehmet’in genç dimağında ve hassas ruhunda büyük yaralar açmıştır. Yazar, bunlara bağlı olarak padişahın ruh durumunu ortaya koyarken aslında 17. yüzyılın başlarından itibaren aksamaya başlayan Osmanlı saltanat ve devlet sistemini, dirayetsiz ve aciz durumdaki padişahlar ile ihtiraslı, iktidar/saltanat düşkününü kadınları da eleştirel bir şekilde ele almaktadır. Bu noktada kullanılan bazı ifadelerin açık bir nefret söylemine dönüştüğü ve yazarın sert tutumunu bu şekilde yansıttığı çok açıktır:

⁵²³ Nahid Sırrı Örik, *Padişahın Öfkesi (Colere de Sultan)*, 2.b., Fransa/Paris, Çev. İlhan Alemdar, ILT Publications, 1933, s. 96. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Bu **kalleş, alçak, kibirli** ama eşsiz ve cennet misali sarayın cezp edip yücelterek sarhoş ettiği, sonra da merhametsizce mahvettiği bütün **zavallı** ölümler, mahdumlar, halefler, kıskanç, korkunç ve sırtkan bir şekilde padişahın etrafını sarmışlardı ve IV. Mehmet’i mutlaka alıp götürmek istiyorlardı.” (s. 106)

Örik, vakanın ilerleyen kısımlarında bu olumsuz ve nefret duygusu taşıyan anlayışını daha da geliştirmekte ve genişletmektedir. Yazar; eserdeki olaylar çerçevesinde, mektubu aldıktan sonra beraberindekilerle birlikte payitaht yoluna düşen padişah ve mahiyetinden hareketle, IV. Mehmet’in kırk yıla yakın süren (39 yıl 3 ay) saltanatını ve bu süreçteki seferlerini sorgulamaya başlar. Hâkim bakış açısıyla yansıtılan bu noktada hem Osmanlı Devleti’nin padişahı hem de ona bağlı asker ve bürokratlar için çok ağır ifadelerin kullanıldığı görülmektedir:

“Çünkü yıllardır devam eden bu geçiş ve konaklamalar Trakya’nın ova ve şehirlerinde ne bir mutluluk ne de bir sevinç yaratmıştı. Zill-ullah fi-l-âlem iğrenç bir pinti, azgın bir avcıdan başka bir şey değildi. Kalabalık maiyeti ise kelimenin tam anlamıyla, Allah’ın bir gazabıydı. Bakire genç kızları yoldan çıkarıyor, günde üç kez düzenledikleri ziyafetlerde aç gözlülükle yiyip içiyor, ahalinin sakladığı değerli eşyayı bir sihirbaz maharetiyle bulup gaspediyordu. Üstelik ağızlarından küfür eksik olmayan bu adamlar köylüyü de dayaktan kırıp geçiriyorlardı...” (s. 110)

Ayrıca eserde IV. Mehmet’in şahsiyet itibariyle zavallı, aciz, dengesiz, tutarsız ve silik olduğu çeşitli vesilelerle bazen doğrudan bazen de dolaylı yoldan ortaya konulduğu görülmektedir. Bu durumun en somut örneği ise Pavli kasabasında yaşanan hadisedir. Kasaba sakinleri “IV. Mehmet güçsüz, bitkin ve kambur olduğu için”, “uzun boylu ve yakışıklı MusaBey’i Padişah sanmışlar” (s. 115) dir. Yazar bu durumun yani padişahın mahiyetindekilerle karıştırılmasının her zaman ve her yerde sıklıkla yaşanan bir vaka olduğunu da özellikle vurgulama gereğini hissetmektedir.

Eserin son kısmında, padişahın yaşadığı iç çatışma ve ruh muhasebesi sonucunda aniden İstanbul’ a gitmekten vazgeçip Edirne istikametinde avlanmaya devam etme kararı vermesi üzerine de, yazar padişah için “O iflah olmaz bir çocuktü” (s. 121) diyerek olumsuz yaklaşımını devam ettirir. Hâkim bakış açısıyla Trakya topraklarının ve mahiyetinin IV. Mehmet’e adeta bir oyuncak olarak verildiğini ifade eden Nahid Sırrı, padişahın bu oyuncaklarla birlikte tutkunu olduğu avcılık hevesinin/oyununun sebebini de psikanalist bir tahlille şöyle teşhis eder: “Sultan ve Sadrazam, Padişaha bu uşak gürûhunu, ırkının kan dökücü susuzluğunu giderebilmesi ve öldürmeyi öğrenebilmesi için vermişlerdi.” (s. 122)

Bu değerlendirmeler son derece dikkat çekicidir. Zira yazar burada, padişahın av merakından yola çıkarak ortaya koyduğu değerlendirmenin kapsamını derinleştirmiş, özellikle

“ırkının kan dökücü susuzluğunu” ifadeleriyle pekiştirdiği olumsuz ve eleştirel bakış açısınıIV. Mehmet’in şahsında bütün Osmanlı hanedanına yöneltmiştir.

Nahid Sırrı bu genelleyici yaklaşımını, IV. Mehmet’in iç hesaplaşması sırasında kendi kendine yaptığı telkinler vasıtasıyla da sürdürmekte ve gerek imparatorluk, halifelik makamları için gerekse de IV. Mehmet ve kendisinden sonra gelecek olan 17 hükümdar için hükmünü şu şekilde ortaya koymaktadır:

“ — Oyuncaklarına dön zavallı aptal. Bu çifte taht, imparatorluk ve Halifelik senin için, bundan sonraki bütün sülalen için çok ağır. Çünkü hepimiz İbrahim’in çocuklarıyız. O İbrahim ki dakikalarca ağabeyinin cesedinin başında dehşet içinde yalvarıp yakarmış, bir cesetten medet ummuştur. İbrahim, ağabeyinin yaşaması için yemin edip ant içmiş ancak bir hileyle kendisine sunulan tahtı kabul ederek ağabeyini feda etmişti. Baban İbrahim, yüzü makyajsız, türbanı çiçeksiz, sakalı incisiz halka görünmek istemezdi, sen ve bütün sülalen, bu delinin torunusunuz ve tahtınızda sinsî bir Rum köle oturuyor. Haydi dön oyuncaklarına!” (s. 122)

Kozmik zaman unsurlarının kullanımı göz önüne alındığında hadiselerin 3 günlük bir zaman dilimini kapsadığını gördüğümüz eserde, vaka zamanının tespit edilmesini sağlayacak net bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte yazar, işleyeceği konuyla bağlantılı olarak bir ön bilgi verme ihtiyacı duymuştur. Eserin baş kısmında yer alan bilgi notuna göre IV. Mehmet 17 yaşında tahta çıkmış, 1648–1687 yılları arasında hüküm sürmüştür, tahtan inişinden 4 yıl sonra da vefat etmiştir (1691). Ayrıca padişah Trakya’da vakit geçirmeyi sevmekte ve avcılığa düşkünlüğüyle bilinmektedir.

Yazarın verdiği bu bilgilerin büyük kısmı tarihî kaynaklardakilerle uyuşmaktadır. Ancak tarihî kaynaklar IV. Mehmet’in 17 değil 7 yaşında tahta çıktığını kaydetmektedir. Osmanlı hanedanının en küçük yaşta tahta çıkan şehzadesi olan IV. Mehmet’in⁵²⁴ ölüm yılı da tartışmaya açıktır. Zira eserde 1691’de vefat ettiği söylenen padişah için birden çok kaynaktan farklı bilgiler yer almaktadır⁵²⁵ (1687/1692/1693 vb.). Eserin şahıs kadrosu da çok geniş tutulmamıştır. Başkarakter olan IV. Mehmet, eşi Rabia Gülnuş Sultan, annesi Turhan Sultan, büyükannesi Kösem Sultan tarihî şahsiyetlerdir. Konunun işleniş sırasında Kösem Sultan’a ve Rabia Gülnuş Sultan’a atfedilen bilgiler tarihî kaynaklardakilerle örtüşmektedir. Yine IV. Mehmet’in muhayyilesi kullanılarak yapılan geriye dönüşlerle ortaya konulan, padişahın saltanatından önceki ve tahta çıktığı ilk yıllardaki trajik-siyasî hadiseler de tarihî gerçekliği olan olaylardır. Buna karşın vakanın kurgusal yanını ise IV. Mehmet’in yaşadığı iç çatışmalar

⁵²⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.VIII, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1978, s. 133.

⁵²⁵ Mustafa Armağan, *Osmanlı Sultanları Albümü*, İstanbul, Paradoks Yayınları, 2011, s. 41 / İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 4.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 589 / Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. VI, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1978, s. 131.

oluşturmaktadır. Bu çerçevede aynı zamanda bir insan olan hükümdarın duyguları, düşünceleri, nefreti, olaylara bakışı ve hadiseleri değerlendiriş şekli ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda yazarın, özellikle bir edebî eser kahramanı olarak IV. Mehmet'in ruh halini çok başarılı bir şekilde yansıttığının altını çizmek gereklidir. Vakanın gelişimi içerisinde padişahın yaşadığı ikilemler, sergilediği tutarsızlıklar, öfke patlamaları, üzüntü, acı ve kaygıları cihan imparatoru olan bir hükümdarın kişilik portresini somut bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda eserden alıntılanmış olduğumuz örneklerden yola çıkarak, Nahit Sırrı Örik'in son derece başarılı bir şekilde yansıttığı IV. Mehmet ile onun yaşadıkları ve çevresindekiler üzerinden Osmanlıya ve bağlantılı unsurlara çok olumsuz bir bakış açısı ile yaklaştığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Yazarın, Cumhuriyet'in ilanından 10 yıl sonra yayımlanmış olan bu eser vasıtasıyla, benimsemiş olduğu yeni rejimin kazanımlarını ön plana çıkarmayı amaçladığı ve yeni kurulan Türkiye'nin değerlerine dikkat çekmeyi, bu nedenle de maziyi olumsuz göstermeyi hedeflediğini söylememiz mümkündür. Zira *Padişahın Öfkesi* adlı eser, Cumhuriyet'in ilk yıllarında genel bir temayül olarak dikkati çeken geçmişi yadsıma, gelenekten koparak modern yaşamı ve batılı değerleri önemseme anlayışının hâkim olduğu çerçevenin içerisine kolaylıkla oturtulabilecek bir eser olarak değerlendirilebilir. Çünkü Örik, geçmişi/Cumhuriyet öncesini temsil ettiği aşikâr olan Osmanlıyı ne kadar olumsuz, eleştirel ve küçümseyici bir yaklaşımla ele alırsa, yeni bir idare mekanizması olarak benimsenen Cumhuriyet'in de - zımnen de olsa - bir o kadar olumlu bir çerçeveye oturtulabileceğinin farkındadır. Ayrıca eserin Fransızca olarak basılması, Osmanlı devleti ve toplumu için batılılaşma sürecinde uzun yıllar batıyı tek başına temsil eden Fransa'da yayımlanması da bu bağlamda manidar görünmektedir.

Zuhuri Danışman tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1964 yılında yayımlanan *Sultanın Hazinesi* adlı eserde; Osmanlı Devleti'nin 19. Padişahı olan Sultan IV. Mehmet'in (Avcı) saltanatının ilk yılları ve bu yıllarda padişahın büyük Validesi Kösem Mahpeyker Sultan ile Validesi Turhan Sultan arasında sarayda yaşanan iktidar mücadelesi anlatılmaktadır.

Osmanlı tahtında oturan Sultan IV. Mehmet'in (Avcı) yaşının küçük olması nedeniyle, devlet yönetiminde ve saray idaresinde kadınlar ön plana çıkmıştır. Özellikle dört padişah döneminde de devlet idaresinde ağırlığını hissettirmiş olan Büyük Valide Kösem Mahpeyker Sultan ile IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan arasındaki çekişme, devletin zirvesinde sert rüzgârların esmesine sebep olmaktadır. Kösem Sultan kendi otoritesini kaybetmemek için

sarayın yeniçeri ağalarını kullanırken, Turhan Sultan kendi iktidarını sağlamlaştırmak için hem sarayın içindeki ağaları hem de sipahileri elde etmeye çalışır. Eserde devletin zirvesindeki yönetim boşluğu, hem padişahın yaşının küçük olması ve buna bağlı olarak doğan idari acizlik hem de kadın sultanların yönetimde söz sahibi olabilmek için saray ağalarını elde etmeye çalışmalarına bağlı olarak ortaya konulmaktadır. Bu durum yazarın, 17. yüzyılın ortalarındaki Osmanlı Devleti'ne idarî açıdan olumsuz yaklaşımını yansıtan şu cümlelerle ifade edilmektedir:

*“Ne devlet, ne halk gemi azıya alan ağalarla başa çıkamıyordu. Koca memleket, Bektaş Ağaların, Sarı Kâtiplerin, kethüda beylerin reyî ile idare ediliyordu.”*⁵²⁶

“Ağaların keyfine payan yoktu. Artık sadrazamlar da kendi keyiflerine göre azl ve naspolunuyordu. Devletin en yüksek makamı bile onların elinde oyuncak olmuştu.” (s. 41)

Sonunda Kösem Sultan, Turhan Sultan'la girişmiş olduğu iktidar mücadelesini kazanmak için en büyük hamlesini yapmaya karar verir ve özel olarak yaptırmış olduğu kuvvetli bir zehirle torunu Sultan IV. Mehmet'i öldürmeye teşebbüs eder. Böylece Dilaşup Sultan'ın oğlu II. Süleyman tahta çıkacak, Kösem Valide Sultan da iktidarını devam ettirmiş olacaktır. Ancak Kösem Sultan bu planında başarılı olamaz. Çünkü kendisi ve oğlu için hazırlanan tuzağı önceden haber alan Turhan Sultan, derhal kendi adamlarını harekete geçirir ve Kösem Sultan, Turhan Sultan'a bağlı saray içi ağaları tarafından öldürülür.

Eserde, saraydaki bu ibret verici hadiselerin yaşandığı sırada devletin savaş halinde olduğu ve asker teşkilâtındaki bozulmaya paralel olarak da ordunun gerekli mücadeleyi veremediği, Çanakkale Boğazı'nın dahi düşmanlar tarafından kapatıldığı özellikle vurgulanmaya çalışılmaktadır. Yazarın, askeri yönden olumsuz bakış açısını ortaya koyan şu ifadeleri bu bakımdan son derece dikkat çekicidir:

“Girit'te müthiş ve kanlı bir harp devam ediyordu. Tarihte ilk defa Çanakkale Boğazı, düşman gemileri tarafından kapatılmıştı. Dışarıda en kanlı ve devlet için tehlikeli bir harp devam ederken, sarayda kadınlar ve ağalar saltanatı memleketi harap ediyordu.” (s. 48)

Kösem Sultan'ın öldürülmesinden sonra, daha evvel diledikleri gibi hareket eden ve halkı zulüm altında inleyen Yeniçeri Ağası Kara Çavuş, Bektaş Ağa ile Kethüda Bey de yakalanıp idam edilirler. Ağalar saltanatının yıkıldığını gösteren bu hadise, aynı zamanda Sadrazam Siyavuş Paşa'nın makamında kalmasını sağlar. Artık Sultan IV. Mehmet'in Validesi Turhan Sultan'ın iktidarının güçlü günleri başlamış olur.

⁵²⁶ Zuhuri Danışman, *Sultanın Hazinesi*, İstanbul, Sinan Matbaası, 1964, s. 34. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Eserin vaka zamanı 1651-1652 yıllarıdır. Bu zaman diliminde olay zincirinde yer verilen Kösem Valide Mahpeyker'in öldürülmesi, devam eden Girit savaşı ve Çanakkale Boğazı'nın düşman tarafından kapatılması hadiseleri tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.⁵²⁷ Eserdeki hadiselerde ön planda yer alan şahısların tamamına yakını tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetlerden oluşmaktadır. Bunlardan en dikkat çekenleri arasında Padişah IV. Mehmet, Sadrazamlar Kara Murat Paşa, Melek Ahmet Paşa, Siyavuş Paşa; Büyük Valide Kösem Mahpeyker Sultan, Valide Turhan Sultan, Kara Çavuş, Arnavut Bektaş Ağa, ve Samsuncu (Kaynaklarda Samsuncu Ömer olarak geçmektedir.) bulunmaktadır. Romandaki ana mekân ise Osmanlı devletinin payitahtı İstanbul'dur.

Zuhuri Danışman, 17. yüzyılın ortalarındaki Osmanlı Devleti'ne gerek idari gerekse de askeri bakımdan olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu bakış açısı bilhassa, Sultan IV. Mehmet'in saltanatının ilk yıllarındaki siyasi, askeri ve idari sıkıntılar ön plana çıkarılmak suretiyle ortaya konulmaktadır. IV. Mehmet'in o dönem için çocuk denecek yaşta bulunması (yaklaşık 10 yaş civarındadır.), kadın sultanların kendi menfaatleri doğrultusunda devletin hiyerarşik düzenini bozmaları, ordunun liyakat esasına göre göreve getirilmeyen personel tarafından sevk ve idare edilmesi neticesinde yaşanan büyük askeri başarısızlıklar bu dönemin olumsuz tablosundaki hususlar olarak öne çıkmaktadır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, IV. Mehmet'in saltanattaki ilk yılları için yapmış olduğu şu değerlendirmeler, Zuhuri Danışman'ın bakış açısında büyük nispette haklı olduğunu ortaya koymaktadır:

“Sultan İbrahim boğulmuş ve yedi yaşındaki büyük oğlu hükümdar olmuş fakat evvelce yalnız bir padişahın cebir ve tagallübü ve keyfi idaresi varken bu defa emir verenler ve verdikleri emirlerle zaten karışık olan hükümet idaresini büsbütün çıkmaza sokmak isteyenlerin adedi artmıştı. Güya saraydan işleri büyük valide sultan idare edecek ve hükümet işleri saltanat naibi olan vezir-i âzam tarafından görülecekti; hâlbuki hakikatte iş böyle olmamıştı; çünkü ocak ağaları da işe karışmışlardı. Bu hal, sekiz sene devletin iç ve dış işlerinde büyük zararları mücip olmuş ve büyük tehlikeli devreler geçirilmişti.”⁵²⁸

Reşad Ekrem Koçu'nun kaleme aldığı *Patrona Halil* adlı eser ilk olarak 1967 yılında yayımlanmıştır. Eserde Osmanlı tarihinin “Lale devri” olarak adlandırılan dönemi ile bu devri sona erdiren Patrona Halil isyanı anlatılmaktadır.

⁵²⁷ Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, 4.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 255/297/298-300.

⁵²⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 240.

Ürgüp'ün köylerinden olan Muşkaralı İbrahim bazı akrabalarını ziyaret etmek için İstanbul'a gelir. Fakat çok beğendiği bu şehirde kalarak bir helvacı dükkânında çıraklığa başlar. Aradan geçen yıllar Muşkaralı İbrahim'e ikbal yolunu açar. Helvacı İbrahim Osmanlı devletinin sadrazamlığına kadar yükselir. Sadrazamlığa getirilişinden bir yıl önce Padişah III. Ahmet'in kızı Fatma Sultan'la evlenen ve resmen "Damat" unvanını alan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, iş başına geldikten sonra önemli atılımlar yapar. Eserde, padişahın kızıyla evlenen Sadrazam İbrahim Paşa'nın başlatmış olduğu ve sonradan "Lale devri" olarak adlandırılacak olan bu döneme son derece olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

"Fakat şurasını bilhassa kaydetmek lâzımdır, eskiden çiçek merakı, çiçek bahçeleri tanzimi yüksek ve zengin sınıfın kârı iken, Lâle Devri öylesine bir huzur devri olmuştur ki, bu merak ayak takımına da düşmüş, İstanbul'un en mütevazı köşesinde iki odalı bir evin dahi küçücük bir lâle, zerrin, sümbül bahçesi olmuştur.

(...)

*Önemle tekrar kaydedelim, Lâle Devrini kendinden evvel ve sonraki zamanlardan ayıran hususiyet, bu devirde dünya nimetlerinin ve zevk u safanın en aşağı tabakalara varınca tadılmış olmasıdır."*⁵²⁹

Eserde vurgulanan şekliyle "Lale devri"ni aslında halka mal etmeye çalıştığı anlaşılan yazar, büyük bir kalkınma devri olarak nitelediği bu dönemle ilgili olan olumlu bakış açısını şu sözleriyle devam ettirir:

"Lâle Devri, felâketli harblerden ve azametli toprak kayıplarından sonra büyük bir vezirin himmetiyle büyük bir kalkınma devrinin adıdır; tabaka tabaka bütün toplum hayatında güler yüzlü, ümitli ve neş'eli bir kalkınma devri." (s. 34)

"İbrahim Paşa'nın temiz elleri ne cana, ne de mala uzandı; herkese mal ve can güveni geldi." (s. 35)

Bununla birlikte eserde Sadrazam İbrahim Paşa'ya da hem sahip olduğu kültür ve sanat anlayışı hem de eğitime olan merakı yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Yazarın, olayların akışında araya girerek, hâkim bakış açısıyla sarfettiği şu sözler bu durumu net bir şekilde göstermektedir:

"Muşkaralı İbrahim Paşa'nın büyük vezir şahsiyetini yapan, onun otodidakt oluşu idi, yirmi yaşına kadar köyünden çıkmamış, belki birkaç sefer Ürgüp'e gitmişti; ne mektep ne de medrese

⁵²⁹ Reşad Ekrem Koçu, *Patrona Halil*, İstanbul, Koçu Yayınları, 1967, s. 33. (Alıntılar bu baskıdandır.)

görmüştü, İstanbul'a geldikten sonradır ki gayret cevheri ile okumuştur, üstünde hoca hakkı yoktu, medrese an'anelerinin tesiri altında kalmadan tefekkür hürriyetini kazanmıştı. Bihassa edebiyat ile, tarih ile meşgul olarak durmadan okumakta idi. Bir memlekette zaman akımına uyarak yükselişin tek yolu maarif olduğunu kabul etmişti; maari fi de en geniş sınırı ile kavramıştı, resim seviyordu, yapı san'atının güzellik yolunda buluşlarına hayrandı; musikinin insan ruhu ile sıkı bağına duymuştu;” (s. 30)

Yapılan bütün icraatlara rağmen sadrazam aleyhinde önemli bir muhalefet hareketi oluşur. Bu hareketin yönlendiricileri arasında Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmet Efendi ile medrese ulemasından Zülâli Hasan Efendi dikkati çekmektedir. İspirîzâde Şeyh Ahmet, Beyazıt hamamında tanıştığı meşhur ve nüfuzlu Tellak Patrona Halil'i de görüşleriyle etkiler. Bu arada Padişah III. Ahmet, Sadrazam İbrahim Paşa'yı İran'a yapılacak olan sefer için serdar olarak tayin eder. Ordu planlandığı gibi yola çıkar. İlk konaklama yeri olarak Üsküdar seçilir. Ancak Üsküdar'da konaklayan ordu bir daha yerinden kıpırdamaz. Askerin bu gösteriş yürüyüşü sadece halkın gözünün boyanmasına yardımcı olur. Fakat muhalifler bu durumu iyi kullanırlar. İstanbul'daki boşluk ve asayişsizlikten de yararlanan Patrona Halil ve beraberindekiler Beyazıt Hamamı'ndan çıkmak suretiyle isyanı başlatırlar. Eserde Lale devrinin sonunu hazırlayan isyana ve isyancılara da olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Böylece yazar, kendi olumlu bakış açısı çerçevesinde III. Ahmet ve bilhassa da onun Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın haklılığını başka bir cepheden de ortaya koymuş olmaktadır:

“28 Eylül ihtilâli birkaç gün içinde kaldırım ve külhan çıplaklarını talan zengini yapmış ve devlet idâresini işte o pespâyelerin eline düşürmüştü.” (s. 159)

“Bu pespâyeler saltanatının temeli toplumun huzursuzluğu; günlük hayatlarını kıymetlendirecek zevklerini tatmin için gerekli servetin kaynağı da gasp, büyük talan,zulüm olacağına göre, pençeleri altındaki Âli Osman Devleti batacakmış, hiç birinin umurunda değildi.” (s. 162)

Padişah ve sadrazam önceleri küçümsedikleri ama daha sonra boyutlarının ciddiyetini anladıkları hadiselerin önüne geçmek için gerekli tedbirleri almaya çalışırlar. Ama olaylar içinden çıkılmayacak duruma gelince Sultan III. Ahmet kendi tahtını korumak için, sadrazamlıktan azlettiği damadı İbrahim Paşa'yı, Kaptan-ı derya Mustafa Paşa'yı ve Kethüda Mehmet Paşa'yı isyancılara teslim eder. Padişahın bu bürokratları kurban etmesi tahtı kaybetmesini engellemez. Artan baskıların sonucunda Sultan III. Ahmet, kardeşi II. Mustafa'nın oğlu Şehzade Mahmut'u (I. Mahmut) kendi elleriyle Osmanlı tahtına oturtur. Yazar bu noktada tahtı kendi elleriyle bırakan Sultan III. Ahmet'e de bilhassa sanatkârlığı yönünden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Ruhen ince, hassas değildi, fakat âile an'anesi ve muhit îcabı şiiirle uğraşmaktan zevk alırdı.” (s. 144)

“...Hiç tereddüd etmeden kaydedebiliriz ki, Üçüncü Sultan Ahmet, devrinin kıymetli hattatlarından biridir, pâdişah olmasa idi, adı bir hattat olarak yine unutulmazdı.” (s. 145)

Osmanlı devletinin yeni Padişahı I. Mahmut isyancıların tahakkümlerine daha fazla tahammül göstermez. Yeni Sadrazam Silahtar Mehmet Paşa ile isyancıların ortadan kaldırılabilmesi için gizli bir plan yapan padişah başarılı olur. İsyancıların elebaşları Patrona Halil, Muslu Beşe ve Yeniçeri Ağası Kel Mehmet idam edilir. Böylece Patrona Halil ve yandaşlarının devri sadece 1,5 ay sürmüş olur. Sonrasında Patrona Halil’in davasını güden bazı haydutlar İstanbul sokaklarında baş göstermişlerse de devletin zamanında aldığı tedbirler neticesinde olayların büyümesinin önüne geçilmiş olur.

Eserin vaka zamanı 1670-1731 yılları arasındadır. Bu zaman aralığında vaka zincirindeki en dikkat çekici hadise olan Patrona Halil isyanı, tarihî kronolojiye uygun bir şekilde esere yerleştirilmiştir.⁵³⁰ Eserin şahıs kadrosunda çoğunluğu tarihî gerçekliği bulunan karakterler oluşturmaktadır. Bunlardan Osmanlı Padişahları III. Ahmet, I. Mahmut; Sadrazamlar Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Silâhtar Mahmet Ağa; Patrona Halil, Muslu Beşe, ulemadan Zülâli Hasan Efendi ve Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmet Efendi ön planda gelenlerdir. Fiktif karakterler olarak ise sadece Atlises Fatma Hanım (Patrona Halil’in sevgilisi) ve Yadiğâr Bey (Fatma Hanım’ın babası) dikkati çekmektedirler. Romanda hadiselerin yaşandığı ana mekân Osmanlı devletinin payitahtı İstanbul’dur.

Eserde Osmanlı tarihinde “Lale devri” (1718-1730) olarak adlandırılan döneme olumlu bir bakış açısı söz konusudur. Bu yaklaşım çerçevesinde ilgili dönemin, sadece toplumun refah seviyesi yüksek olan kesimi için değil hemen hemen bütün halk tabakası açısından da bir huzur, sükûn, kalkınma, barış, estetik gelişim, mal ve can güvenliği anlamına geldiği vurgulanmaktadır. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilere başvurulduğunda yazarın yaklaşımının, eserde öne çıkartılan girişimler açısından tutarlı olduğu ve yanlış olmadığı görülmektedir.⁵³¹

Reşad Ekrem Koçu, Lale devrini öncesi ve sonrasıyla mukayese ederek bu devrin olumlu görülebilecek olan hususiyetlerini ön plana çıkarmaya gayret eder. Bunu yaparken vakaların içinde zaman zaman araya girer ve adeta bir tarihçi gibi bilgi vermeye çalışır. Bu bilgi zenginliği romanın bazı kısımlarında öyle bir yoğunluğa ulaşır ki oluşturulan metnin, estetik bir tarafı olması gereken kurmaca bir yapı mı yoksa insanların bilgilendirilmesi için

⁵³⁰ Bkz. Afyoncu-Önal-Demir,*a.g.e.*, s. 188-208.

⁵³¹ Bkz. Öztuna,*a.g.e.*, s. 290-292.

yaratılmış olan tarihî içerikli bilimsel bir kitap mı olduğu karmaşası, okuyucuların zihninde yaşanmaya başlar. Mesela yazar Patrona Halil ve yandaşlarından yani hamam külhanilerinden bahsederken külhaniliğin tarihçesini uzun uzun anlatarak, külhanilerin o dönemde kullandıkları argoları ihtiva eden “Lehçe-i Külhani”yi bir risale şeklinde eserine yerleştirir (s. 60-62). Bununla birlikte yazar bazen, Lale devrinde yaşamış olan Vakanüvis Râşid Efendi, Müverrih Fındıklı Mehmet Ağa ve Vakanüvis Vâsıf Efendi gibi eski tarihçileri referans noktası olarak kullanarak kendi yargılarını kuvvetlendirmeye çalışır. Bütün bunlar elbette ki eserin estetik bir kaygıyla yazılmadığını, yazarın amacının sadece tarihî bilgi vermek olduğunu, bu amacı gerçekleştirmek için tarihin ortaya koyduğu malzemeden yararlanmaya çalıştığını ve dolayısıyla didaktik ağırlığı olan bu romanın olsa olsa bir belge(sel)-roman olarak kabul edilebileceğini göstermektedir.

Eserde Osmanlı Padişahı Sultan III. Ahmet’e sanatkârlığı (şiire düşkün olması, ustalık derecesinde hat sanatıyla uğraşması) yönünden; Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’ya da kültürel donanımı, sanat görüşü ve eğitim anlayışı bakımlarından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgiler yazarın bu bakış açısını doğrular niteliktedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa için;

*“Vezir-i âzam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, oldukça tahsil görmüş, mütalaayı sever, ilmi musahabelere düşkün bir zat olup muhtelif ilimlerde ve şiir ve edebiyatta şöhreti olan şahsiyetleri etrafına toplamıştı; bu yüksek fikir adamları ile şairler, musikişinas ve hattatların her biri ayrı ayrı himayesini görüyorlardı.”*⁵³²

tespitlerinde bulunurken, Yılmaz Öztuna da Sultan III. Ahmet için; “*III. Sultan Ahmet, çok yakışıklı, hattat, şair, musiki düşkününü bir hükümdardı.*”⁵³³ kaydını düşmektedir.

M. Turhan Tan’ın kaleme aldığı, ilk baskısı 1937 yılında yapılan *Viyana Dönüşü* adını taşıyan eserde; Osmanlı Padişahı IV. Mehmet’in hışmına uğrayan Deli Murat’ın intikamını almaya çalışan arkadaşı Sipahi Kara Mehmet ve onun oğlu Küçük Kara Mehmet’in macerası ile Osmanlı ordusunun Viyana’yı ikinci kez kuşatmasının ardından yaşanan çöküş süreci anlatılmaktadır.

Uyvar Kalesi’nin fethinde önemli rol oynayan Serçeşme Deli Murat ile İstanbul Boğazı’na gelen Venedik donanmasını attığı gülleyle yerle bir eden Kara Mehmet evlenmek niyetiyle bir esirci hanına giderler. Kara Mehmet esir kızların haline üzülmeye evlenmekten

⁵³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. V., Ankara, TTKB, 1988, s. 152.

⁵³³ Öztuna, *a.g.e.*, s. 308.

vazgeçse de Deli Murat saraydan gelen ve padişah için ayırılmış olan bir kızını seçerek nikâhlanır. Deli Murat'ın, Bülbül Hatun adını koyduğu kızla nikâhlanması, bu kızını oğlu Sultan IV. Mehmet için seçmiş olan Valide Turhan Sultan'ı gazaba getirir. Durumu annesinden işiten padişah derhal Deli Murat'ı idam ettirir. Deli Murat'ın idamından sonra dul kalan Bülbül Hatun'a Kara Mehmet sahip çıkar. Kara Mehmet hem Bülbül Hatun'u hem de bir gece Sultan IV. Mehmet'in gözdesi olan Rabia Gülnuş Sultan'ın hışmına uğrayan ve öldürülmek üzereyken kurtardığı Gülbeyaz'ı erkek kılığına sokup, sipahi alayına kaydettirir. Bununla yetinmeyen Kara Mehmet âşık olduğu Gülbeyaz'a nikâh da kıyar. Daha sonra Kara Mehmet ve erkek kılığına girmiş olan iki kadın verilen görev gereğince, Viyana'ya elçi olarak gönderilen Mehmet Paşa'nın heyetinde yer alırlar. Yolculuk sırasında tanışan Sipahi Kara Mehmet ile Mehmet Paşa çok iyi dost olurlar. Eserde Kara Mehmet ile Mehmet Paşa arasında geçen diyaloglardan biri vasıtasıyla; Osmanlı Devleti'ne dış politikadaki başarısızlıklar nedeniyle, devletin başında bulunan Padişah IV. Mehmet'e de devlet işleriyle ilgilenmemesi bakımından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazarın, Mehmet Paşa'ya söylediği şu cümleler bu bağlamda son derece dikkat çekicidir:

“ — *Hünkâr, av delisi. Askeri sınırdan sınıra koşturuyor. Kendi tavşan ardında koşuyor. Niçin her yıl savaş yaptığımız belli değil. Moskof'la darginiz, Lehli ile darginiz, Nemse'yle darginiz, Fransız'la darginiz, Venedikli ile darginiz. Yeryüzünde tek bir dost edinememişiz. Kılıcımıza dayanıp sağa sola saldırıyoruz.*”⁵³⁴

Yazar, bu sözleri duyan Kara Mehmet'in daldığı düşünceler vasıtasıyla da IV. Mehmet'e olan olumsuz bakış açısını sürdürür. Bunu yaparken de Osmanlı Devleti'nin daha önceki hükümdarlarının ulaştığı hâkimiyet kuvveti ile IV. Mehmet'in idarî zayıflığını mukayese eder:

“*Kara Mehmet, bir emirle krallıklar deviren, dilediğine tahtlar bağışlayıp dilediğini tahtsız bırakan eski devir hükümdarlarıyla avdan başka bir şey düşünmeyen şimdiki Hünkâr arasında zihni mukayese yürütüyor ve Türk gücüne dayanmayı, o güçle en güç işleri başarmayı bilen eskilerin yerinde Avcı Mehmet gibilerin yaşamasını bir felâket sayıyordu.*

(...)

Demek ki devir değişmişti. Türklüğün şerefi, artık tavşan avlamak zevkine feda ediliyordu.” (s. 87)

Viyana'daki görüşmeler uzadıkça uzar. Bu süreçte Kara Mehmet'e bir oğul veren Gülbeyaz doğumdan kısa bir süre sonra vefat eder. Zor durumda kalan Sipahi Kara Mehmet, gerçekleri Kara Mehmet Paşa'yla paylaşır. Kara Mehmet Paşa durumu olgunlukla karşılar ve

⁵³⁴ M. Turhan Tan, *Viyana Dönüşü*, 2. b., İstanbul, Remzi Kitapevi, 1949, s. 78. (Alıntılar bu baskıdandır.)

doğan çocuğa elçi paşanın isteğiyle Kara Mehmet adı konulur. Bu arada Sipahi Kara Mehmet, ölen eşi Gülbeyaz'ın vasiyetine uyarak Bülbül Hatun'la nikâhlanır. Böylece Küçük Kara Mehmet annesiz kalmamış olur. Dokuz ay süren görüşmelerin sonunda Osmanlı devleti Avusturya ile barış anlaşması imzalar. Elçilik heyetinin İstanbul'a dönmesinden sonra Kara Mehmet Paşa vezirlik göreviyle Şam Trablus'a gönderilir. Sipahi Kara Mehmet, küçük Kara Mehmet'i ayrılırken Kara Mehmet Paşa'ya emanet eder. Sipahi Kara Mehmet ise payitahtta kalarak arkadaşı Deli Murat ile eşi Gülbeyaz'ın ölümlerinden sorumlu tuttuğu padişahı öldürmek için girişimlerde bulunur. Ancak bu girişimlerden bir sonuç alamayan Sipahi Kara Mehmet, ordudan gelen emirle Ukrayna sınırındaki savaşa katılmak için İstanbul'dan ayrılır. Bu savaşın sonunda Lehistan ordusu Hotin Kalesi'ni ele geçirir. Bu savaş sırasında kısa süreli bir esaret hayatı yaşayan Sipahi Kara Mehmet, sonrasında Rusların işgal ettiği Çerin Kalesi'ni kurtarmak için yapılan sefere katılır. Çerin Kalesi 33 günlük bir kuşatmanın sonunda zor da olsa geri alınır. Ancak bu küçük kalenin geriye alınışında koskoca Osmanlı ordusunun zorlanması son derece dikkat çekicidir. Yazarın acıklı bir hakikat olarak adlandırdığı bu durum, eserde Osmanlıya askerî bakımdan olumsuz bir yaklaşım içeren “*Beceriksizlik!.. Otuz üç gün süren bu muhasara büyük orduları sevk ve idare kabiliyetinin imparatorluk ricalinde artık kalmadığını açık surette göstermiştir.*” (s. 199) cümlesiyle ortaya konulur.

Bu savaş sırasında Sipahi Kara Mehmet, görüşmediği süreçte Halep valisi yapılan eski dostu Kara Mehmet Paşa'yla da hasret giderir. Kara Mehmet Paşa yıllar önce Sipahi Kara Mehmet'in kendisine emanet ettiği Küçük Kara Mehmet'i de (3. Kara Mehmet) babasına gösterir. Bu noktada yazar, hasret gideren baba-oğul arasındaki konuşma vasıtasıyla hem Osmanlı devletine hem de Sultan IV. Mehmet'e olumsuz ve eleştirel bakış açısını yansıtır. Sipahi Kara Mehmet'in özellikle Osmanlı'nın malî durumuna, padişahın adil olmayan yönetimine ve korkaklığına vurgu yaptığı şu cümleleri, ortaya koyulan bakış açısı bağlamında son derece önemli gözükmektedir:

“ — Hünkâr, Hünkâr dediğimiz adamın şu yurda verdiği zararın haddi yoktur. Millette pabuç alacak akçe komadı, hepsini saraylılarına yedirdi. Bugün, devletin geliri beş akçe ise gideri on akçe. Hazinenin deliği gün geçtikçe büyüyor.

(...)

— Bütün bunları bir yana koysak bile onun korkak, tabansız, yüreksiz bir adam oluşuna göz yumamayız ki...” (s. 228)

Osmanlı ordusu Çerin Kalesi'ni Ruslardan aldıktan sonra Viyana'ya doğru sefere çıkar. Padişah IV. Mehmet ve Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, yıllar önce Kanuni

Sultan Süleyman'ın yarım bıraktığı işi tamamlamak isterler. Ancak Osmanlı ordusu Viyana önlerinde tutunamaz ve bozgun halinde geri çekilmeye başlar. Yazar, hâkim bakış açısıyla ordunun bu geriye çekiliş esnasındaki içler acısı durumunu ayrıntılı bir şekilde tasvir eder. Özellikle lojistik yetersizlik ile ahlâkî yozlaşmışlık noktasında toplanan bu tasvirler, 17. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı Devleti'ne askerî bakımdan son derece olumsuz ve eleştirel bir bakışı ortaya koymaktadır:

“Yiyecek kıttı, asker lâyıkiyle karnını doyuramıyordu. Ot, hiç yoktu. Altmış yetmiş kilometre uzaklardan bin güçlülükle tedarik olunup getirilen otlar ihtiyacın yirmide birini temin edemediğinden atların çoğu bir deri, bir kemik halindeydi.

(...)

Viyana varoşlarında binlerce varil şarap bulan leventler gece gündüz kafalarını tütsüleyip çadırlarda ve metrislerde dernek kuruyorlar, dile alınmaları imkânsız eğlenceler tertip ediyorlardı. Bir yanda lâğımlar kazılıp hücumlar yapılırken bir yanda “kadın borsası” tesis olunarak insan eti alışverişi yapılıyordu.” (s. 293)

Dönüş yolunda ordunun bir kısmı Ciğerdelen Kalesi'ni savunmakla görevlendirilir. Sadrazam tarafından Budin Valisi tayin edilen Kara Mehmet Paşa bu savunmadan sorumlu yapılır. Haçlı ordusunun kuvvetli saldırısı sonucunda Ciğerdelen Kalesi yerle bir olur. Kalenin savunulması sırasında Sipahi Kara Mehmet ve eşi Bülbül Hatun şehit olurlar. Budin Valisi Kara Mehmet Paşa da, şehit olan Sipahi Kara Mehmet'in oğlu küçük Kara Mehmet'i yanına alarak Budin'e döner. Kara Mehmet Paşa Budin'den Belgrad'a doğru yol alırken bir diğer önemli Osmanlı kalesi Usturgon'un da düşman eline geçtiği haberi gelir. Viyana önlerinde yaşanan bozgunun sonra acele bir şekilde Edirne'ye dönüp, avla vakit geçiren Sultan IV. Mehmet bu başarısızlıktan sorumlu tuttuğu sadrazam ve reisülküttabı idam ettirir. Eserde, askerin başında sefere gitmediği gibi ordunun ve devletin içinde bulunduğu durumu, yaşanan mağlubiyetleri, acıları, trajedileri hiç dert etmeyen Padişah IV. Mehmet'e de olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Belgrad'da bir süre kaldıktan sonra tekrar Budin'e dönen Budin Valisi Kara Mehmet Paşa, Budin'i Haçlı ordusuna karşı savunurken şehit olur. Fakat Budin düşman eline geçmez. Emanet edildiği Kara Mehmet Paşa'yı da kaybeden Küçük Kara Mehmet, babasından ve Kara Mehmet Paşa'dan öğrendiği intikamı padişahı almak için Edirne'ye gider. Küçük Kara Mehmet padişahı tahttan indirebilmek için ulema, yeniçeri ve sipahilerle görüşür. Bu şekilde padişaha olan muhalefet ateşini yakan Küçük Kara Mehmet, Uyvar Kalesi ile Budin Kalesi'nin Avusturya ordusunun eline geçmesi üzerine halkı da galeyana getirmeyi başarır. Sultan IV. Mehmet isyan hareketini bastırmak için pek çok yola başvurur ancak başarılı olamaz. Yazar padişahın bu girişimlerinden bahsederken, IV. Mehmet'in sancak mutasarrıfı olarak tayin ettiği Yeğen Osman'a yazmış olduğu bir mektuba

da sözü getirir ve padişahın, isyanın bastırılması karşılığında kızı Hatice Sultan'ı sancak mutasarrıfına vaat ettiğini ifade eder. Böylece eserde, IV. Mehmet için olumsuz bakış açısının devamını sağlayan bir unsur çok kuvvetli bir şekilde ortaya konulmuş olmaktadır. Zira eserin muhatabı olan okuyucular, tahtını korumak için kendi kızını bile ödül olarak ileri sürmekten çekinmeyen bir padişah portresiyle karşı karşıya kalmış olmaktadır:

“Herhangi bir adamın oğluna veya kızına eş seçmesinde gayritabiilik yoktur, her memlekette böyle işler olağelmıştır, hatta kızlarını vermek için damat yetiştiren babalar da vardır. Fakat kızını, bir iş karşılığı olarak, herhangi bir erkeğe vaat eden baba, rüşvetin en çirkinini sunmuş sayılır.” (s. 437)

Sonunda isyancıların isteği gerçekleşir ve II. Süleyman Osmanlı tahtına oturur. Küçük Kara Mehmet, hal'edilen IV. Mehmet'i kendi elleriyle zindana kapatır. Böylece babası Sipahi Kara Mehmet'in, annesi Gülbeyaz'ın, Serçeşmeli Murat'ın intikamını da almış olan Küçük Kara Mehmet, gönül rahatlığıyla sipahi olan babasının izinden gitmeye devam eder.

Eserin vaka zamanı 1672-1687 yılları arasındadır. Bu zaman diliminde vaka zincirinin önemli halkalarını oluşturan Çerin (tarihi kaynaklarda Çihrin veya Çigrin olarak geçmektedir) Kalesi'nin Rus ordusundan geri alınması (1678) ile II. Viyana kuşatması (1683) ve sonrasında yaşanan bozgunun tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirildiği görülmektedir.⁵³⁵ Tarihî bir doku üzerine inşa edilmiş olan eserin şahıs kadrosu da, bu yapıya uygun olarak daha çok tarihi gerçekliği bulunan karakterlerden oluşturulmuştur. Bu şahsiyetlerden Osmanlı Padişahları IV. Mehmet, II. Süleyman; Sadrazamlar Fazıl Ahmet Paşa, Kara İbrahim Paşa, Boşnak Sarı Süleyman Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa; Siyavuş Paşa, Serdar Melek İbrahim Paşa, Kara Mehmet Paşa, Kırım Hanı Murat Giray Han, Evliya Çelebi, Valide Turhan Sultan (IV. Mehmet'in annesi), Rabia Gülnuş Sultan (IV. Mehmet'in baş gözdesi), Leh Kralı Jan Sobyeski ve Avusturya İmparatoru I. Leopold vakaların içerisinde ön planda gelmektedir. Eserdeki hadiselerde önemli işleve sahip olan az sayıdaki kurnaca karakterler ise Sipahi Kara Mehmet, Küçük Kara Mehmet, Bülbül Hatun, Levent Serçeşme Deli Murat ve Gülbeyaz Hatun'dur. Hadiseler daha çok coğrafi gerçekliği olan Osmanlı payitahtı İstanbul, Edirne, Viyana, Budin, Belgrat şehirleri ile Hotin, Ciğerdelen, Çerin ve Usturgon Kaleleri'nde geçmektedir.

Eserde 19. Osmanlı Padişahı IV. Mehmet'e edebî, idarî, adlî ve askerî alanlardaki zayıflıkları nedeniyle olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Tarihî

⁵³⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye/Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III (Köprülüler Devri)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 194/199.

kaynaklarda IV. Mehmet için genel olarak verilen bilgilere bakıldığında, yazarın bu bakış açısının yanlış olmadığı tespit edilebilmektedir. Nitekim İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu padişah için;

“En buhranlı ve tehlikeli zamanlarda dahi devlet işlerini ihmal ederek av peşinde koşan ve Avusturya cephesinden felâketli haberler gelmesine rağmen bu itiyadından vazgeçmeyen Dördüncü Mehmet’e bu iptilâsından dolayı Avcı lakabı verilmiştir.”⁵³⁶

kaydını düşerken, Yılmaz Öztuna da;

“Birkaç şiir yazmakla ve öyle gördüğü için ilim ve sanat adamlarını pek cömert şekilde mükâfatlandırmakla beraber, atalarının hemen hepsinde kendini gösteren şiir, musiki, hat gibi güzel sanatlarda herhangi bir istidat ve başarıya, IV. Mehmet’te tesadüf edilmemektedir.”⁵³⁷

tespitinde bulunmaktadır. M. Turhan Tan’ın, bu eserinde 17. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı Devleti’ne, sadece başta bulunan padişah açısından değil askerî ve malî sahalardaki zaafiyet bakımından da olumsuz bir şekilde yaklaştığı görülmektedir. Bilhassa Viyana’nın ikinci kez kuşatılmasından sonra bozguna dönüşen geri çekilme sürecinde yaşananlar ve ortaya çıkan askerî tablo, yazarın askerî sahaya ilişkin olumsuz yaklaşımının merkezini teşkil etmektedir. Halil İnalçık’ın konuyla ilgili şu değerlendirmeleri yazarın yaklaşımını doğrular niteliktedir:

“Kalenin düşmesine az kalmakla beraber, son zamanlarda Türk ordusunda erzak sıkıntısı baş gösterdi ve sonbahar yağmurları rahatsızlık vermeye başladı; askere bıkkınlık geldi. Bir aralık yeniçeriler serdârın emirlerini dinlemeyerek metrisleri bırakıp genel bir saldırıda bulunmak istediler. Hıristiyan bağımlı beyler de Osmanlı zaferinden ümitlerini keserek birer birer düşmanla ilişki kurmaya girişmişlerdi.”⁵³⁸

Yazarın, kendi genel olumsuz bakış açısı çerçevesinde, özellikle kurgu karakterlerden Sipahi Kara Mehmet’in ağzından ortaya koyduğu, Osmanlı devletinin 17. yüzyıldaki iktisadî bozukluk ve darlığına ilişkin ifadeleri de yine Halil İnalçık’ın şu cümleleriyle paralellik arz etmektedir:

“Yalnız askerler, memurlar ve rant sahipleri değil, merkezî devlet hazinesi de, sabit vergilerin yetersizliğini şiddetle hissediyordu. Doğuda İran’a, batıda Habsburglara karşı çok masraflı uzun savaşları devam ettirme zorunluluğu, mâlî sıkıntıyı son dereceye getirmişti. Bir önlem olarak başvuru tagşî-i sikke, akçada gümüş miktarının azaltılması, yeni kargaşalıklara yol açtı.”⁵³⁹

M. Turhan Tan, eserinin kurgusunu oluştururken pek çok yerli ve yabancı tarihî kaynaktan da yararlanma yoluna gitmiştir. Sayfaların altına sık sık düşmüş olduğu dipnotlarla

⁵³⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. IV., Ankara, TTKB, 1988, s. 589.

⁵³⁷Öztuna, a.g.e., s. 130.

⁵³⁸İnalçık, a.g.e., s. 194.

⁵³⁹İnalçık, a.g.e., s. 126.

romanın kurgu-gerçek dengesini zaman zaman tarihi gerçekler lehine bozan yazarın bu tutumunun, tarafsız davranma kaygısı ile tarihi tahrif ve tahrip etme endişesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda dikkati çeken kaynaklar arasında Cevahir'üt-tevarih, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si, Hammer Tarihi, Silâhtar Tarihi, Peçevî Tarihi, Ahmet Refik'in tarihi kitapları, Naima Tarihi, Fındıklı Tarihi ve Macar Milleti'nin Tarihi (İğnaş Asvai/Macar tarihçi) bulunmaktadır.

Safiye Erol tarafından kaleme alınan, ilk kez 1946 yılında yayımlanan *Ciğerdelenadlı* eser; asıl/çerçeve hikâye ile bu asıl/çerçeve hikâye içerisinde anlatılan üç kısa tarihî hikâyeden müteşekkil temel iki bölümden oluşmaktadır. Eserdeki asıl/çerçeve hikâyede, Almanya'da eğitim görmüş ve vatansever bir mimar olan Turhan Tuna ile onun sevdiği kadın Canzi (Cangüzel) arasındaki aşk anlatılmaktadır. Ancak bu asıl/çerçeve hikâyenin içerisinde yer verilen, Canzi'nin yazıp sevgilisi Turhan Tuna'yla paylaştığı “Sarı Sipahiler”, “Yedi Peçeli” ve “Yedi Peçeli” hikâyesinin içinde yer alan “Ciğerdelen Efsanesi” adlarını taşıyan üç küçük tarihi hikâyeye hem vakanın seyri değişir hem de aktüel zamandan (1943/20. yüzyıl) geçmiş zamana geçiş yapılır (1682-1683/17. yüzyıl). Bu hikâyelerde ise, birbirini seven iki insanın ecdadının da mensubu olduğu, Osmanlı devletinin sınır boylarında görev yapmış olan akıncıların mücadele dolu hayatları anlatılmaktadır. Eserde asıl/çerçeve hikâye içerisinde yer verilen bu küçük tarihî hikâyelerle, birbirlerini tanıdıktan sonra soylarının ve atalarının müşterek olduğunu anlayan (Oluşturulan kurguya göre ikisi de Hersekoğlu Ahmet Paşa soyundandır.) Turhan Tuna ile Canzi'nin köklerine de çeşitli göndermeler yapılır. Ayrıca yazar, bu hikâyeler vasıtasıyla akıncıların günlük hayatlarına daha rahat nüfuz edilebilmesini ve çoğunlukla serhat/Balkan Türklerinden oluşturulan, Osmanlı ordusunun bu muharip sınıfının sivil taraflarının da daha geniş bir şekilde ortaya konulabilmesini sağlamış olmaktadır.

Çerçeve Hikâyenin İçindeki 1. Küçük Tarihî Hikâye: Sarı Sipahiler

Hersek Paşa oğullarından Koca Turhan Bey, Stulni (Stolni) Belgrat sancağında bir zeamet kazanıp haremiyle kapı halkını yeni malikânesine getirir. Halk onlara yakışıklı ve sarışın oldukları için “Sarı Sipahiler” lakabını verir. Veli Bey'in babası olan Turhan Bey ile oğlu Sinan Bey bir savaş sırasında Ciğerdelen Kalesi'nde şehit düşerler. Veli Bey de Sinan Bey'in oğlunu yani torunu Mustafa Durakça'yı yetiştirme görevini üstlenir. Mustafa 23 yaşına geldiği vakit, Veli Bey 70'ini aşmış ve cenge girmekten ayak çekmiştir. Kendisine Veli Koca denilmektedir. Veli Koca, artık evlenme çağına gelen torununu namılı bir hanedan kızıyla

evlendirmeyi düşünür. Ama Mustafa, Mariska adlı bir Macar kızına âşık olmuştur. Veli Koca bu aşka sıcak bakmaz. Bu arada Mariska'nın, Graf Stefan adlı biri tarafından kaçırılmak üzere olduğu haberi Veli Koca'nın konağı Şahinkonak'a ulaşır. Mustafa, dedesinin de telkiniyle harekete geçer ve Mariska'yı amcasının oğlu olan Graf Stefan'dan kurtarır. Sevdiği kızı kurtaran Mustafa, Graf Stefan'ı da esir eder. Sonrasında esir olduğu Türklerin kendisine olumlu yaklaşımlarından etkilenen Graf Stefan, duyduğu hayranlıkla Müslüman olur ve Feridun adını alır (Macar Feridun). Müslüman olarak Cangüzel adını alan Mariska ile Mustafa da kısa bir süre içinde evlenirler. Mustafa ile Cangüzel dünyaya gelen oğullarına Sinan adını koyarlar. Bu mutlu hadiseden sonra Mustafa Durakça, Ciğerdelen Kalesi'ni savunurken şehit olur. Eserde Ciğerdelen Kalesi'nin savunulması vasıtasıyla Osmanlı devletine askeri bakımdan olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Düşman, ordunun Kasım'da Belgrad'a kışlağa çekilmesinden kızışarak bir vurgun vurmak, Türk'ü Ciğerdelen'den Tuna'nın karşı yakasına sürüp Beç'e doğru bir atlama taşı işini gören bu cüssesi küçük manası büyük palankayı ortadan kaldırmak istemişti. Ciğerdelen uğrunda kaçınıcı girişmeydi!... Nemselisi, Macarı, Lehi, Çehi karşılarında gene pek gözlü, pişkin, bin belâdan üstün çıkmış serhatları buldular. Bunları gafil avlamak hiç nasip olmayacaktı galiba. İşte gene sipahi alayları sancak alemleriyle, davul nakkareleriyle, hu hu! dedikçe gözleri kanlanan eli kılıçlı dervişleriyle gök gürültüsü gibi sahralara yuvarlandılar. Beyleri, gök demirden, üzerlerinde ayetler yazılı zırhlar, başlarına altın taslar giymişler. Hepsi de kılıca, Kur'an'a, tuza ekmeğe el vurarak ant içmişti: <<Cümle kırılırız, Ciğerdelen'i vermeyiz.>>”⁵⁴⁰

Veli Koca bu sefer de torunu Mustafa'nın oğlu Sinan'ı iyi bir sipahi yapmak için gayret gösterir. Ancak Sinan kurnaz, içten pazarlıklı ve haşarı bir karaktere sahiptir. Dedesinin kendisi için uygun gördüğü eğitimlere hiç uyum göstermeyen Sinan, 9 yaşına geldiğinde Veli Koca vefat eder. Veli Koca ölmeden önce torununu, babası Mustafa Durakça'nın yakın arkadaşı Hafız Nuri'ye emanet eder.

Çerçeve Hikâyenin İçindeki 2. Küçük Tarihi Hikâye: Yedi Peçeli

Şehit Mustafa Durakça'nın oğlu Sinan yaşı ilerleyip delikanlı olduğunda annesini umursamaz hale gelir. Oğlunun dizginlenemez bir halde olması Cangüzel'i çok üzer ve bu üzüntüyle hastalanan Cangüzel kısa bir süre sonra vefat eder. Annesinin ölümüyle de durulmayan Sinan, devlet işleriyle uğraşmaktan çok zevk ve sefaya vakit ayırır. Sinan Bey'in bu tavrı zeametin tehlikeye düşmesine neden olur. Bunu önlemek için Asitâne'ye giden Sinan, orada ilgi duyduğu zengin bir müftünün baldızı olan Düriye'yle nikâhlanır. Daha sonra Şahinkonak'a dönen Sinan, babasının arkadaşı Hafız Nuri'nin Macar bir kadından olan kızını

⁵⁴⁰ Safiye Erol, *Ciğerdelen*, İstanbul, Becid Basımevi, 1946, s.131. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Zühre'ye de âşık olur. Bu aşk yapılan nikâhla sonuçlanır. Zühre, belli bir süre sonra Sinan'ın aşkından şüphelenmeye başlar çünkü Sinan çok gizemlidir. Zühre bu açıdan Sinan'ı, çocukluğunda dinlediği “Yedi Peçeli” isimli bir hikâyenin kahramanına benzetir. Bu arada Zühre, Sinan'dan hamile kalır. Ancak Sinan buna hiç aldırmadan daha evvel nikâhlandığı Düriye'yi konağa getirtir. Zühre, Sinan'ın hiç ilgilenmediği oğluna babasının ismi olan Nuri adını verir. Sonrasında Sinan, Düriye'nin hışmına uğramamak için Zühre'den boşanır ama onu gözünün önünden ayırmamak için yaşlı bir adam olan Saraç İsmail'le evlendirir. Saraç İsmail'le Zühre baba kız gibi yaşarlar. Bu süreçte Sinan, hasretine dayanamadığı Zühre'yle sık sık buluşur. Bu buluşmalardan şüphelenen Düriye ise Zühre'yi sık sık Şahinkonak'a getirterek iş gördürür. Düriye'nin de Sinan'dan Veli, Mustafa ve Turhan isiminde 3 oğlu olur. Sinan'ın Zühre'den olan oğlu Nuri biraz büyüüp gelişince, Feridun Bey'in emrindeki sipahilere katılıp Ciğerdelen Kalesi'ni korumak ister. Zühre buna karşı çıkar fakat annesini dinlemeyen Nuri, Ciğerdelen Kalesi'nde şehit düşer. Oğlunun ölümüyle hastalanan, iki sene can çekişen Zühre zor da olsa iyileşerek yaşadığı evi çiçek ve kuşlarla doldurur. Ayrıca tasavvufa da yönelir. Yaşadığı köyde kuşçu Nine olarak anılan Zühre'nin evi gerek Müslümanlarca gerekse de Hıristiyanlarca ziyaret edilen kutsal bir mekân haline gelir. Bu arada Osmanlı ordusunun Viyana'ya sefer düzenlediği haberleri etrafa yayılmıştır. Ancak ordu başarısız olur ve bozgun halinde geri çekilmeye başlar. Zor durumda kalan Türkler ise imparatorluğun iç kesimlerine doğru kaçmaya başlarlar. Sinan da Zühre'nin bu aşamada zarar görmemesi için, ondan Bosnasaray'a gitmesini ister. Ancak Zühre doğup büyüdüğü topraklardan ayrılmak istemez. Sinan bir kez daha Zühre'nin evine gittiğinde, sevdiği kadının ibadet halindeyken vefat ettiğini görür. Zühre'nin cansız bedeniyle karşılaşan Sinan, ölmeden önce sevdiğinin kıymetini bilemediği için hayıflanır. Bu psikolojinin etkisiyle, o güne kadar hiçbir sefere katılmayan, vatanı uğruna hiçbir yararlılık göstermeyen Sinan, Zühre'nin ve annesi Cangüzel'in ruhunu şad etmek için yola koyularak Ciğerdelen Kalesi'ne gider.

Eserde “Yedi Peçeli” hikâyesinin içine “Ciğerdelen Efsanesi” adıyla yerleştirilen hacimsiz hikâyede de, Canzi'nin/Cangüzel'in Ciğerdelen Kalesi'ne hitabı şeklinde oluşturulan kısımda, yine bu kale için kahramanca vuruşan ve gerektiğinde canından vazgeçen Osmanlı askerlerine olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Senin etrafında kaç defalar İsrâfil sûru vurulup kıyametler koptu, kaç defa toprakların kandan mercan gibi kızıl renk bağladı. Düşmanı demet demet kırıp, dizi dizi önüne katıp kova giden serhatlılarımın tekbirleriyle ufukların çınladı. Bahadırılığı cihanın gözüne diken olmuş cirit atlı, kanlı gözlü, eli şimşirli dilâverlerimden nicesi senin ovalarına hazan yaprağı gibi döküldüler. (...) Ovalarında hâlâ paşa mehterlerinin kaleden kaleye okunan gülbankların, hu çeken cenkçi dervişlerin, Allah Allah'a kalkan serdengeçtilerin sesi kalmıştır.” (s. 312)

Eserdeki vaka zamanının yapısı 2 boyutta oluşturulmuştur. 1. boyut asıl/çerçeve hikâyenin başkahramanları olan Turhan Tuna ile Canzi/Cangüzel'in tanışmaları ve sonrasında aralarında gelişen aşkın anlatıldığı zaman dilimidir. Bu hadiselerin yaşandığı zaman (aktüel zaman) 1943 yılını işaret etmektedir (20. yüzyıl). Zaman yapısının 2. boyutu ise Osmanlı devletinin II. Viyana kuşatmasını gerçekleştirdiği yıllardır (1682-1683/17. yüzyıl). Bilhassa Turhan Tuna'nın sık sık gördüğü geçmişe, atalarına ait rüyalarla ve Cangüzel'in kurgulayıp yazmış olduğu hikâyelerle eserde tarihî zamana yani 17. yüzyıla geçiş yapılır. Eserde iki zaman boyutu da, birbirini takip eden, ilintili bölümler halinde sürekli canlı tutulur. Toplamda 362 sayfa olan eserin bölümlendirilme şeması bu açıdan ortaya konulursa, aktüel zamanla geçmiş zamanın ne kadar ustalıkla iç içe geçirildiği daha net bir şekilde görülebilir:

Asıl/Çerçeve Hikâye (1943/20.yy.) — sayfa: 1-69.

Sarı Sipahiler (1682-1683/17.yy.) — sayfa: 71-140.

Asıl/Çerçeve Hikâye (1943/20.yy.) — sayfa: 141-159.

Yedi Peçeli (1682-1683/17.yy.) — sayfa: 161-297.

Asıl/Çerçeve Hikâye (1943/20.yy.) — sayfa: 299-307.

Ciğerdelen Efsanesi (1682-1683/17.yy.) — sayfa: 308-315.

Asıl/Çerçeve Hikâye (1943/20.yy.) — sayfa: 315-362.

Aktüel zamanda geçen merkez kişiler arasındaki aşkın ön planda olduğu *Ciğerdelen*'de, Turhan Tuna'nın gördüğü rüyalar ve Canzi'nin yazdığı hikâyeler eserin tarihî yönünün çok güçlü olmasını sağlamıştır. Bu yapı, Safiye Erol'un eserinin yayımlanmasından 3 yıl sonra ortaya çıkacak olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* (1949) adlı romanını da bize çağrıştırmaktadır. Bu iki eser her ne kadar kullanılan zaman tekniği bakımından birebir örtüşmese de; ön planda bir aşkın yaşanmış olması (Mümtaz-Nuran/Turhan Tuna/Canzi) ve aslında bu aşkın arka yapısında Osmanlı-Türk medeniyetinin tarihî macerasının anlatılıyor olması yönlerinden benzerlik taşımaktadır. Bununla birlikte Ahmet Hamdi Tanpınar'dan farklı olarak, Safiye Erol'un, romanını yazarken belli bir amaca yöneldiği ve somut bir tez üzerine eserini kurguladığı da söylenebilir. Zira Safiye Erol'un, bu eseriyle toplumda millî bir şuur uyandırma, millete ortak bir kimlik bilinci kazandırma anlayışında olduğu ve bu

bağlamda tezli bir roman üretmeye çalıştığı ifade edilebilir. Bu bağlamda, belki sonuç itibarıyla Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eseri *Huzur*'un da dolaylı yoldan da olsa bu amaçlara hizmet ileri sürülebilir, ancak yazarın eserini kurgularken böyle bir hedefi tutturmak için yola çıktığını, tezli bir eser ortaya koymayı amaçladığını söylemek mümkün değildir. İki yazarın yazma kaygılarındaki farklılıktan kaynaklandığını söyleyebileceğimiz bu durum, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın tarihe daha farklı bir estetik yorumla yaklaşmasıyla da ilişkilendirilebilir. Eserin mekân unsuru da, zaman yapısına paralel olarak 2 katmanda oluşturulmuştur. Çerçeve/asıl hikâyedeki hadiselerin geçtiği mekânlar İstanbul ve Keşan'dır. Bursa şehri de, Canzi'nin ailesinin oturduğu yer olarak arka planda da olsa eserde yer almaktadır. Eserin tarihî zemine oturtulmasını sağlayan üç küçük tarihî hikâyenin mekânı ise geniş anlamda, Osmanlı Devleti'nin II. Viyana kuşatmasına kadar elinde tuttuğu Avusturya-Macaristan topraklarıdır. Coğrafi gerçekliği bulunan Stulni/Stolni, Belgrat ve Ciğerdelen Kalesi ile kurgu-mekân olan Şahinkonak⁵⁴¹ ise eserin dar yapıdaki mekânları olarak ön plana çıkmaktadır. Yazar tarafından esere ad olarak seçilen, adeta sembolik bir karaktere sahip olan Ciğerdelen Kalesi'nin, eserde eskiye/maziye/Osmanlıya ait olan ve olumlu yapıdaki her şeyi temsil ettiği ifade edilebilir. Romanda özellikle "Ciğerdelen Efsanesi" başlığıyla esere yerleştirilen kısım, Ciğerdelen'in adeta bir Kızılelma olduğunu gösterir mahiyette yansıtılmıştır.⁵⁴² Eserin şahıs kadrosunun tamamı fiktif karakterlerden müteşekkildir. Çerçeve/asıl hikâyede ön plana çıkan şahsiyetler olarak Canzi/Cangüzel, Turhan Tuna, Haşmet Bey (Cangüzel'in boşandığı eşi), Ürkiye Hala (Turhan Tuna'nın halası) dikkati çekerken; tarihî hikâyelerde ise Koca Turhan Bey, Veli Bey, Sinan Bey, Mustafa Durakça, Hafız Nuri, Mariska/Cangüzel, Graf Stefan ve Zühre vakalar içerisinde işlevsel karakterler olarak öne çıkmaktadır.

Eserde 17. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı Devleti'ne askeri olarak olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Yazar bu bakış açısını Osmanlı ordusunun hafif süvari kuvveti olan, genellikle sınır boylarında ve bazı stratejik noktalarda görev yapan akıncıları merkeze alarak ortaya koymuştur. Vakanın içerisinde akıncılar, bilhassa Ciğerdelen Kalesi'nin savunulmasında gösterdikleri fedakârlık ve cesaret dolu tavırlarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Bununla birlikte eserde savaş sahneleri genellikle arka fonda bırakılmıştır. Bu

⁵⁴¹ Hülya Argunşah, yaptığı incelemede Şahinkonak'ın, Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak* adlı eserindeki Kiralık Konak'ı andırıldığını ifade eder. Ancak Şahinkonak'ın, Naim Efendi'nin konağından farklı olarak daha hareketli olduğunu ve sınırda bulunan, zeamet olarak verilen bir konak olduğunu da belirtir. Bkz. Argunşah, *a.g.e.*, s. 93.

⁵⁴² Argunşah, *a.g.e.*, s. 90.

durum, yazarın daha çok akıncıların gündelik hayatlarına yönelik bazı ayrıntıları vermeye çalışmasıyla açıklanabilir.

Safiye Erol, Osmanlı Devleti'ne olumlu bakış açısını sadece askerî olarak yansıtmakla kalmamış; Osmanlıların yüzyıllar boyunca ürettiği kültürel değerleri de zikretmiştir. Eserde mimari, giyim-kuşam, dil, mezar taşlarındaki incelik gibi kültürel ve sanatsal unsurlar, son derece olumlu bir biçimde Turhan Tuna'nın ağzından şöyle dile getirilmektedir:

“Ben, ecdadımın eserlerinde olduğu gibi, dış nizamı ruh ahengiyle, faydayı güzellikle kaynaşmış görmek isterim. Ah dedelerim... Bana ne büyük kuvvet ve zenginliksiniz! Kutsal Türk dilinde, köylümün geleneğinde, camiden, kışladan ta yazma yorganına kadar her şeydesizi bulurum. Kavuklu, mücevvereli, türlü serpuşlu mezarlarımız, en büyük insanlık vakarını en alçak gönüllü bir ifadeye sığdıran kitabeleriniz bana neler söyler.” (s. 150-151)

Romanın akışı içerisinde yazar tarafından Turhan Tuna'ya söylenen bu sözler, aslında Safiye Erol'un Osmanlıya olan bakış açısını ve benimsediği tavrı net bir şekilde göstermektedir. Çünkü idealize edilmiş bir karakter olan Turhan Tuna, kolaylıkla Safiye Erol'un romandaki yansıması olarak kabul edilebilir. Turhan Tuna da tıpkı Safiye Erol gibi Almanya'da eğitim görmüş, eğitimini tamamladıktan sonra orada kalmayıp hizmet etmek gayesiyle memleketine dönmüş, kendi köklerine bağlı ve vatansever bir aydındır.

Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan, ilk kez 1966 yılında yayımlanan *Baltacı ile Katerina* adlı eserde; 18. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında meydana gelen siyasî ve askerî hadiseler, Rus Çarı Petro (I. Petro), Rus Çariçesi Katerina (I. Katerina) ile Osmanlı Devleti'nin Sadrazamı Baltacı Mehmet Paşa arasındaki ilişkiler merkez alınarak anlatılmaktadır.

Kötü yola düşmüş çamaşırcı bir kadının kızı olan Marta, hizmetine baktığı Papaz David tarafından yakın arkadaşı Papaz Gluk'un yanına verilir. Marta'yla yakınlaşmaktan çekinmeyen Papaz Gluk, bir gün evine geldiğinde Marta'yı İsveçli bir askerle yakalar. Geçirdiği kıskançlık krizi neticesinde Papaz Gluk, İsveçli çavuşu oracıkta öldürür. Sonrasında evini ateşe veren Papaz Gluk, Marta'yı da yanına alarak Mariyenburg kasabasından Moskova'ya doğru yola çıkar. Ancak yolda Rus askerlerinin çevirmesine takılan Papaz Gluk'la Marta tutuklanır. Papaz Gluk'la konuşan Yüzbaşı Boris, bağlı bulunduğu General Şermetiye'ye kızı beğendiğini ve kendi hizmetine almak istediğini söyler. Generalin bunu uygun görmesiyle Marta'yı kendisi için ayıran yüzbaşı, Papaz Gluk'u da şüpheli sıfatıyla Moskova'ya gönderir. Ancak Marta, Yüzbaşı Boris'in yanında çok fazla kalamaz çünkü kızın güzelliğinden etkilenen General Şermetiye'ye, Marta'yı kendi karargâhına alır. Sonrasında

Marta, General Şermetiye'ın hem hizmetçisi hem de metresi olur. Ayrıca mezhebini de değiştirerek Ortodoks olan Marta, Katerina ismini alır. Kısa bir süre sonra Rus ordusu İsveç ordusunu mağlup edince, General Şermetiye de Katerina'yla birlikte Moskova'ya döner. Moskova'da büyük bir sevinçle karşılanan General Şermetiye, karısından korktuğu için Katerina'yı arkadaşı General Menkişof'un hizmetine devreder. Eserde, General Menkişof ile hizmetine bakan Katerina arasındaki diyalog vasıtasıyla Osmanlılara/Türlere genel olarak olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“ — *Kremlin kitaplığında Türkler hakkında bir eser buldum. Fakat bunu henüz okumağa başlayamadım.*

— *Onlar hakkında enteresan şeyler öğreneceksin! Çok yaman insanlardır. Aynı zamanda da çok korkusuz kimseler... Bir zamanlar Avrupa'ya hemen hemen hâkim oluyorlardı.*

— *Ya şimdi?*

— *Şimdiki halde eski kudretlerinden büyük kısmını kaybetmiş bulunuyorlar. Ama yine de her zaman için tehlikeli olabilirler.”⁵⁴³*

Katerina güzelliği, bilgisi ve hizmetiyle hem General Menkişof'u hem de sık sık onları ziyaret eden Rus Çarı Petro'yu fazlasıyla etkiler. Katerina böylelikle Çar Petro'nun gözdesi haline gelir ve hatta çardan hamile kalır. Katerina'yı hayatının merkezine alan Rus Çarı Petro, devlet işleriyle ilgili planlar yapmayı da ihmal etmez ve iyice zayıfladığını düşündüğü Osmanlı Devleti üzerine sefer yapmaya karar verir. Katerina da cepheye hareket eden Petro'yu yalnız bırakmaz. Rus elçilerinin sunduğu şartlardan Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne harp ilân ettiğini anlayan Osmanlı Sultanı III. Ahmet de vakit geçirmeden ordusunu Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasında yola çıkarır. İki ordu Prut nehri yakınlarında karşı karşıya gelir. Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Rus ordusunu zaman zaman çok zor durumlara düşürür. Cephede, savaş devam ederken Rus ordusunun genel durumu hakkında General Şermetiye'le bazı değerlendirmeler yapan Katerina'ya izafe edilen düşünceler vasıtasıyla da, Türlere/Osmanlılara olan olumlu bakış açısının devam ettirildiği görülmektedir:

“ — *İyi ama, onlar bu âdete riayet ederler mi?*

— *Ederler... Türkler, büyük bir medeniyete sahiptirler.” (s. 381)*

Savaşın seyrinin Rus ordusu aleyhine dönmesi üzerine, Petro'ya destek olmak için yanında bulunan Katerina, aralıklarla devam eden cephe savaşları sırasında gizlice Osmanlı

⁵⁴³Murat Sertoğlu, *Baltacı ile Katerina*, İstanbul, Minnetoğlu Yayınları, 1966, s. 232. (Alıntılar bu baskıdandır.)

askeri hattını geçerek Osmanlı sadrazamı ile görüşür. Bu arada Çar Petro da sık sık General Şermetiye'f'den, Osmanlı ordusunu sevk ve idare eden Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa hakkında bilgi almaya, böylelikle düşmanını tanımaya çalışır. Çar Petro'nun, Baltacı Mehmet Paşa'nın nasıl bir adam olduğuna yönelik sorusuna General Şermetiye'f'in verdiği cevap, Osmanlı sadrazamına hem askeri hem de idari yönden olumlu bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“General Şermetiye'f şu cevabı verdi:

— *Gayet zeki ve otoriter göründü bana... Halk arasından yetişmiş. Askerliği biliyor. Diplomatlığı da var. İyi konuşuyor. Sonra genç, sağlam yapılı ve yakışıklı bir adam. Rusça da bildiği muhakkak... Benimle tercüman vasıtasıyla konuşuyordu ama, gözlerinden söylediğim her sözü, daha tercüman Rusça'ya çevirmeden anladığımı seziyorum.*” (s. 387)

Katerina'dan çok etkilenen ve birkaç defa görüştüğünden sonra ona âşık olan Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa, sonunda Katerina'nın da telkinlerine uygun olarak Rusya'yla barış anlaşması imzalanmasına karar verir. Katerina da kendisini her şeyiyle teslim etmekten hiç çekinmediği Baltacı Mehmet Paşa'ya âşık olmuştur. Ancak barışın imzalanmasından sonra iki sevgili birbirlerini bir daha göremezler. Rus Çarı Petro Moskova'ya döndükten sonra, savaşta büyük faydalar gösteren Katerina'yla resmen evlenir. Zira Rus toplarının, tüfeklerinin yapamadığını Katerina yapmış ve güzelliği, zekâsı, dişiliğiyle Osmanlı ordusunun başındaki adamı barışa ikna etmiştir. Rus ordusunu kıstırmışken zamansız bir şekilde barış anlaşması imzalayıp payitahta dönen Sadrazam Mehmet Paşa ise, padişahın öfkesinden kurtulamaz ve azledilerek sürgüne gönderilir. Bu arada Çar Petro, Katerina'yla evlendikten sonra kendisine isyan eden ve tahtın ortağı olduğunu ilân eden önceki karısından olan oğlu Çareviç Aleksi'yi öldürterek tahtını sağlama almıştır.

Eserin vaka zamanı 1703-1711 yılları arasındadır. Eserde, bu zaman diliminde vaka zinciri içerisinde yer verilen en önemli askerî hadise olan Prut Savaşı'nın, tarihî kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiş olduğunu görmekteyiz.⁵⁴⁴ Eserin şahıs kadrosunun büyük ölçüde tarihî gerçekliği bulunan roman kişilerinden oluştuğu görülmektedir. Bunlardan en işlevsel olanları arasında Katerina (Marta), General Şermetiye'f, Osmanlı Padişahı III. Ahmet, Rus Çarı I. Petro, Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa ve Rus Elçisi Tolstoy bulunmaktadır. Romanın temel mekânları ise Rusya toprakları ile Prut nehri (Aslında Tuna nehrinin bir kolu olan bu nehir, bugün için Moldova ve Romanya topraklarından geçmektedir.) civarındadır.

⁵⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. V., Ankara, TTKB, 1988, s. 76-91.

Eserde Osmanlıya, hem genel ifadelerle hem de Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa özelinde yapılan değerlendirmelerle olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Romanda Baltacı Mehmet Paşa için ortaya konulan olumlu yaklaşımın, tarihi kaynaklarda bu sadrazam için yer alan bilgilerle çok da örtüşmediği görülmektedir. Murat Sertoğlu'nun, kendi olumlu bakış açısı çerçevesinde hareket ederek, Baltacı Mehmet Paşa'nın olumlu niteliklerini öne çıkarmaya gayret ettiği görülmektedir. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın adı geçen sadrazam için ortaya koyduğu tespitler, yazarın romanda yansıttığı karakterden büyük ölçüde farklı bir yapıyı yansıtmaktadır:

“Baltacı Mehmet Paşa orta derecede tahsil görmüş olup güzel söz söyler ve iyi yazardı. Tab'an cesur, vakur ve gayretli ise de boşboğaz, dostu ve düşmanı hakkında iyi, kötü sözünü esirgemezdi; bu pervasızlığı sebebiyle epey aleyhtarı vardı. Kendisi dessus ve hilekâr olduğundan hakkında söylenen her söze inanır, küçük bir vaka veya uydurma bir söz üzerine yıllarca olan dostluğu bir anda yıkardı; bundan dolayı dostluğuna güvenilmezdi.”⁵⁴⁵

Bununla birlikte eserin kurgusunun içinde yer verilen Baltacı Mehmet Paşa ile Rus Çariçesi Katerina (I. Katerina) arasındaki aşk ve gayri ahlâkî ilişki de son derece dikkat çekicidir. Osmanlı tarihiyle ilgili her zaman tartışılan, üzerinde olumsuz-olumlu pek çok görüş bildirilen ve çok fazla ilgi gören bir konu olan bu ilişkinin, tarihi gerçeklikle herhangi bir alâkasının bulunmadığını bilhassa belirtmemiz gereklidir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Baltacı Mehmet Paşa'nın kuvvetle muhtemel, Ruslar üzerine yapılacak başka bir hücumun muvaffakiyetle sonuçlanmaması durumunda, çarın son bir hamle ile Osmanlı ordusunu yarma ihtimalinden korkarak barışa muvafakat etmiş olabileceğini ifade etmektedir.⁵⁴⁶ Yani Uzunçarşılı'ya göre, Baltacı Mehmet Paşa'nın barış yapmasının sebepleri arasında Çariçe Katerina'yla kurduğu herhangi özel bir ilişki bulunmamaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Baltacı Mehmet Paşa hakkında çıkarılan bu gerçek dışı, uydurma söylentiye maksatlı bulur ve bunun sebebini şöyle izah eder: *“Prut muahedesi esnasında büyük Petro'nun zevcesi Katerina ile olan münasebatına dair çıkarılan sözler aleyhtarları tarafından uydurulmuş ve bu suretle muvaffakiyeti hiçe indirilmek istenmiştir.”⁵⁴⁷*

Murat Sertoğlu'nun kaleme aldığı, ilk olarak 1967 yılında yayımlanan *Katerina'nın Göz Yaşları* adlı eserde; Prut savaşında Türk ordusuna Ruslar aleyhine casusluk yapmış olan ve savaş sırasında Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa ile Rus Çariçesi Katerina arasında yaşanan gizli ilişkiden de haberdar olan Osmanlı Akıncısı Ahmet Bey'in (Dilsiz Ahmet), Rusya'da yaşadığı maceralar anlatılmaktadır.

⁵⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, 3.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 285.

⁵⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, 4.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 89-91.

⁵⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, 3.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 285.

Rus Generali Aleksî Menkişof avdan dönerken konakladığı bir handa Osmanlı akıncısı Ahmet Bey'i (Dilsiz Ahmet) görür. A. Menkişof, Prut savaşında oynadığı dilsiz rolüyle Türklere hizmet eden ve Rus ordusunun zor durumlara düşmesine neden olan bu Türk casusunu hemen adamlarına yakalatarak Kremlin Sarayı'nın zindanlarına hapsedirir. Türk casusu Akıncı Ahmet Bey'in yakalanması Rus Çarı Petro'yu sevindirirken, Çariçe Katerina'yı endişelendirir. Çünkü Ahmet Bey, Prut Savaşı sırasında Osmanlı Sadrazamı Baltacı Mehmet Paşa ile Katerina arasında yaşanan gizli ilişkiden haberdardır. Çariçe Katerina hemen harekete geçer ve sevgilisi Başmabeyinci Vilyam Mons'tan, yakalanan casusu öldürmesini ister. Ayrıca Çariçe Katerina yaşamış olduğu gizli ilişkinin açığa çıkmaması için Akıncı Ahmet Bey hakkında uydurduğu yalan yanlış bazı bilgilerle kocası Çar Petro'yu da yanıltmaya çalışır. Bu noktada Katerina'nın Akıncı Ahmet Bey'i kötülemek amacıyla, Osmanlı Devleti'yle alâkalı olarak sarf ettiği bazı fikirler, eserde Osmanlıya genel anlamda olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığını göstermektedir:

*“Osmanlılar bütün tarihlerinde savaşlarını, dövüşlerini mertçe yapmışlardır. Meselâ hiçbir düşman kralına suikast tertip etmiş değillerdir. Esirleri de aslâ öldürmezler. Onun için aramızda bir de sulh anlaşması imzalanmış bulunduğuna göre Osmanlı devleti hiçbir zaman buraya böyle kötü niyetli bir insan göndermiş olamaz.”*⁵⁴⁸

Vilyam Mons da bu işi yardımcısı Berger'e havale eder. Ancak Berger bu vazifeyi başaramadığı gibi, Akıncı Ahmet Bey'in kaçmasına da sebep olur. Bu hadise nedeniyle suçlu görülüp hapse atılan Berger; şefi Vilyam Mons'a duyduğu öfkeden dolayı, Vilyam Mons ile Çariçe arasında yaşanan yasak ilişkiyi bir mektupla Çar Petro'ya bildirir. Gizli bir şekilde bu bilgiyi elde etmiş olan Çar Petro, bu durumu el altından soruşturması için Savcı Gagarin'i görevlendirir. Savcı Gagarin soruşturmayı yaparken hem çara hem de çariçeye yaranmaya çalışır. Yapılan soruşturma sonunda Vilyam Mons idam edilir. Bunun üzerine Çariçe Katerina, sevgilisinin ölümünden sorumlu tuttuğu Çar Petro ile Savcı Gagarin'i öldürme planları yapar. Çariçe Katerina'nın öfkesinden ilk payını alan Savcı Gagarin olur ve çariçenin zehirlediği savcı ölmüş bir halde bulunur. Bu olayın yaşandığı sırada ise Çar Petro, yanından kovduğu General Menkişof ile onunla sonradan dost olan Türk casusu Akıncı Ahmet Bey'in yakalandığını öğrendiği Petrograd şehrine doğru yola çıkmıştır. Fakat Çar Petro, daha sonra hem çocukluk arkadaşı Menkişof'u hem de Akıncı Ahmet Bey'i affeder. Bununla da yetinmeyen Çar Petro, kendisini tehlikeli bir durumdan kurtaran Akıncı Ahmet Bey'i kendisine başyaver olarak tayin eder. Akıncı Ahmet Bey'in çara başyaver olması Çariçe

⁵⁴⁸ Murat Sertoğlu, *Katerina'nın Göz Yaşları*, İstanbul, Minnetoğlu Yayınları, 1967, s. 18.

Katerina'yı daha da öfkelenendirir. Ancak soğukkanlılığını koruyan çariçe, önceden planladığı gibi Çar Petro'yu da zehirleyerek öldürür. Çarın beklenmedik bir şekilde ölmesiyle hayatının tehlikeye girdiğini anlayan Akıncı Ahmet Bey, hiç zaman kaybetmeden saraydan kaçarak dostu Prens Reprin'in evine gizlenir. Bu arada Çariçe Katerina, elindeki asker gücünü kullanarak Boyarlar meclisini baskı altına alır ve kendisini Rusya'nın yeni devlet başkanı olarak seçtirir. Çariçe Katerina, General Aleksî Menkişof'a bütün idarî yetkileri verirken, henüz çocuk yaşta olan torunu Prens Petro'yu da veliaht olarak tayin eder. Devlet başkanı olan Katerina, yaptırdığı araştırmaların sonucunda Akıncı Ahmet Bey'in kaldığı yeri öğrenir. Fakat yapılan baskından Ahmet Bey yine kaçıp kurtulmayı başarır. Bu arada Katerina hem saraydaki zevk ve sefa dolu hayatına devam eder hem de veliaht Petro'yu, General Menkişof'un kızıyla evlendirir. Kremlin'de bunlar yaşanırken, Çariçe Katerina bilhassa dış politikada hata üstüne hata yapar. Bu hatalar Rusya'yı, Danimarka ve İngiltere'yle savaşın eşiğine getirir. Savaş yanlısı olan Katerina da kendisine muhalif olan general ve bürokratları ikna edebilmek için muhteşem bir ziyafet verir. Bu ziyafete, aradan geçen iki sene zarfında ortalarda görünmeyen Akıncı Ahmet Bey de kılık değiştirerek katılır. Ahmet Bey bu ziyafet sırasında bir fırsatını bularak Çariçe Katerina ile yeni âşığı Diviye'yi bir odada kıştırır. Ama Ahmet Bey, kendisinden merhamet dilenen çariçeyle sevgilisine dokunmaz. Çariçe Katerina kendisine dokunmayan Ahmet Bey'den, o güne kadar yaptıkları için özür diler ve cesaretini takdir ettiği bu genç Türk'e ordularının başkumandanlığını teklif eder. Akıncı Ahmet Bey ise bu teklifi kabul etmez. Sonrasında Çariçe Katerina ile Ahmet Bey sıkı bir dost olarak sohbet etmeye başlarlar. Bu sırada durumdan vazife çıkaran Komiser Diviye emrindeki polislerle Ahmet Bey'e ateş açar. Eğlence yarıda kesilir ve herkes kaçışmaya başlar. Bu karışıklıktan yararlanıp kaçan Ahmet Bey, bindiği bir Alman gemisiyle Rusya'dan ayrılır. Bu hadiseden sonra rahatsızlanan Çariçe Katerina, uzun zamandır sürdürdüğü sefahat hayatının da etkisiyle vefat eder.

Eserin vaka zamanı 1712-1727 yılları arasındır. Romandaki vakaların daha çok fiktif karakterli bir yapıda olmasına paralel olarak, eserin şahıs kadrosu da büyük ölçüde kurmaca şahsiyetlerden oluşmaktadır. Eserde bunlardan General Aleksî Menkişof, Akıncı Ahmet Bey (Dilsiz Ahmet), Savcı Gagarin, Vilyam Mons, Berger, Vali yardımcısı Diviye ve Prens Reprin ön planda gelmektedir. Hadiselerde yer alan tarihî gerçekliği bulunan kişiler ise Rus Çarı Petro ile Çariçe Katerina'dır. Eserin temel mekânları ise Rusya'nın Moskova ve Petrograd (Günümüzdeki adıyla Leningrad) şehirleridir.

Murat Sertoğlu bu eserinde, Osmanlıya genel bazı ifadelerle olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Romanda bu bakış açısını ortaya koyan unsurlar çok az yer kaplamaktadır. Ama yazarın; vakanın başından sonuna kadar canlı tuttuğu, romanının merkez kişisi yaptığı, her zaman vaka zincirini farklı yönler doğru yönlendirmede önemli bir karakter olarak kullandığı Osmanlı/Türk casusu Akıncı Ahmet Bey ile de, kendi bakış açısını pekiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim cesur, zeki, merhametli, adaletli, mücadeleci, inançlı, dürüst, sözünün eri olmasıyla romanda devamlı ön plana çıkarılan Akıncı Ahmet Bey'in; genel olarak Osmanlı-Türk insanını/askerini/toplumunu sembolize eden bir roman kişisi olarak yazar tarafından kurgulandığı ve eserde bu özellikleriyle dikkat çektiği açıkça görülmektedir. Ayrıca Akıncı Ahmet Bey, sahip olduğu meziyetlerle ve niteliklerle düştüğü her zor durumdan kurtulmakta, hep muzaffer olmakta ve hatta düşmanlarının bile sevgisini kazanmaktadır. Böylece yazar son derece donanımlı bir şekilde yarattığı Ahmet Bey vasıtasıyla, dolaylı yoldan da olsa Osmanlıya olumlu yaklaşımını sürdürmüş olmaktadır.

Enver Behnan Şapolyo'nun kaleme aldığı, ilk baskısı 1934 yılında yapılan *Ayşim* adlı eserde; III. Ahmet döneminde yaşanan siyasî ve sosyal hadiseler anlatılmaktadır (1703–1730).

Dönemin veziriazamı Nevşehirli İbrahim Paşa, padişah için - artık mutat hale gelen - bir eğlence tertiplemiştir. Ünlü şair Nedim'in de yer aldığı ve Kâğıthane'de düzenlenen bu ziyafette padişah halk arasında gördüğü bir kızı çok beğenir ve devamlı arzuladığı bu kızın derhal saraya getirilmesini ister. Bu iş İbrahim Paşa'ya düşer. İbrahim Paşa da İstanbul esnafının Ahi Babası olan Kılıç Baba'nın kızı Ayşim'in kaçırılıp saraya getirilmesini sağlar. Sarayda kendine gelen Ayşim'e padişahın cariyesi Zerefşan ve valide sultan ilgi gösterirler. Bu hadise Kılıç Baba'nın muhiti olan Karagümruk'ten bütün İstanbul'a yayılmıştır. Kılıç Baba ile Ayşim'in nişanlısı Tuğrul, bu olaydan ötürü çok öfkelenmişler ve intikam almaya yemin etmişlerdir. Sarayda III. Ahmet devamlı kıza yanaşmaya, ona sahip olmaya çalışır. Ancak Ayşim kendini teslim etmez ve padişahla boğuşur. Bunun üzerine III. Ahmet kızarak, bu sokak kızının zindana atılıp, kırbaçlanmasını ister. Bu hadiselerin yanı sıra padişah, veziriazam İbrahim Paşa'ya müjdeli bir haber verir. Ve kızı Fatma ile Nevşehirli İbrahim Paşa'yı evlendirme niyetinde olduğunu söyler. Kısa bir süre sonra da İbrahim Paşa için önemli bir ikbal vasıtası olan bu izdivaç gerçekleştirilir. Ayşim'in nişanlısı Tuğrul ile babası Kılıç Baba ise sarayda tanıdıkları arkadaşları vasıtasıyla Ayşim'i kurtarma girişimlerinde bulunurlar. Fakat Tuğrul bu girişimler sırasında yakalanır ve gözlerini kaybeder. Bu girişimleri duyan III. Ahmet hem Tuğrul'un hem de sarayda ona yardım edenlerin (Zülüflü Baltacı Yahya Ağa, İç oğlanı Şahin) idamını emreder. Ama bu kararı daha evvel haber alan

Yahya Ağa daha önce saraydan kaçıp olanı biteni Ayşim'in babası Kılıç Baba ile paylaşır. Sarayda bu olaylar yaşanırken, halkın durumu da pek iç açıcı değildir. Üst üste gelen vergilerden bıkan halk ve özellikle esnafılık yapan yeniçeriler isyan etmeye hazırlardır. Ayasofya vaizi İspirizâde ve İstanbul kadısı Arnavut Zülâli Hasan Efendi bu kötü gidişattan Kılıç Baba'yı haberdar ederler. Aslında bu ikisi kendi menfaatleri için ortalığı karıştırmak istemişlerdir. Çünkü hem İspirizâde'nin hem de İstanbul kadısının sadrazamlık makamında gözü bulunmaktadır. Aldığı haber üzerine saraydan intikam almak isteyen Kılıç Baba, Ahilik teşkilatına üye olan esnafları ayaklandırır. Halk, esnaf ve yeniçeriler Padişah III. Ahmet'e karşı isyan edip, veziriazam ve aynı zamanda padişahın damadı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kendilerine teslim edilmesini isterler. Padişah da bu isyanın bastırılması için veziriazamını feda etmekten çekinmez ve kendisini de zor kurtarır. Kılıç Baba'nın kızı Ayşim ve nişanlısı Tuğrul da saraydaki esaretten kurtulup birbirlerine kavuşurlar.

Eserde yazarın Osmanlıya bakış açısının ne olduğu hususunda daha en baştan genel bir hüküm verebiliriz. Çünkü bir Cumhuriyet dönemi yazarı olan E. B. Şapolyo, vakanın anlatımına geçmeden önce Osmanlı hakkında kendi yargısını - hiçbir tartışmaya yol açmayacak şekilde - somut ve açık bir tarzda ortaya koymaktadır. Romanın başlangıcında yer alan “Öndün” başlıklı kısımda geçen şu ifadeler yazarın Osmanlıya ne kadar olumsuz ve eleştirel yaklaştığını; mensubu olduğu Cumhuriyet devrine karşı ne kadar olumlu ve yüceltici bir tavır takındığını göstermektedir:

“Bu anda Türk imparatoru sultan üçüncü Ahmet, veziriazam Nevşehirli İbrahim paşa... Topkapı sarayı bu iki adamın hevesleri içinde zevk ve neş'e ile boğuluyor.

Halk açlığın verdiği acı ile inim inim inliyor.

— Ana, bir dilim ekmek!

Diye inleyen açların feryatlarını, sarayın coşkunuğu susturuyordu.

Örsünü yorgunluk terleri içinde bırakanlar, akşam yuvalarında bir kap sıcak çorba bulamıyor.

Sarı öküzüyle sapan süren köylüler, ısırgan otu ile karınlarını doyuruyorlardı.

Topkapı sarayının harem dairesi Hırvatlı şuh cariyeler, tamaşvarlı, seketvarlı iç oğlanlarıyla dolu.

Sultan ve bunlar hep beraber eğleniyorlar, şehvet kahkahaları afaki sarıyor... İşte AYŞİM romanı bu iki zıt hayatı size anlatacak ve bulunduğunuz Cumhuriyet devrinin büyüklüğünü anlayacaksınız! ..”⁵⁴⁹

⁵⁴⁹ Enver Behnan Şapolyo, *Ayşim*, Ankara, Cumhuriyet Kitabevi, 1934, s. 3. (Alıntılar bu baskıdandır)

Bu ifadeler eserin hangi maksatla yazıldığını ve yazarın ne kadar güdümlü bir sanat anlayışına dayandığını bize göstermektedir. Buna göre yazar, doğrudan doğruya bir Osmanlı-Cumhuriyet mukayesesine girmekte, hatta bu iki zıt hayatı/dönemi/yönetim şeklini birbiriyle çatıştırmaktadır. Bu mücadelenin kesin ve tek galibi ise bellidir: Cumhuriyet devri. Yazara göre okuyuculara düşen, bu kesin galibin büyüklüğünü anlamaktır. Eseri okuyanların bunun dışında bir tercih hakkı yoktur ve vakalara bu algının yarattığı bakış açısıyla bakmaktan başka çareleri bulunmamaktadır.

Yazar olayların içerisinde bazen olumlu çevre tasvirlerine yer verir. Ancak bu tasvirlerin olumlu olmasına aldanmamak gereklidir. Çünkü bu durum muhtemelen Osmanlıya dair oluşturulmak istenen algının bir parçasıdır. Zira yazar padişahın, veziriazamın ve onların mahiyetinin yaşadığı sarayın, köşklerin tasvirini son derece parlıtlı bir halde yapar yapmasına ama bu aslında Osmanlı'nın sahip olduğu gösterişin, göz kamaştırıcı güzelliklerin ne kadar boş olduğunu gösterir gibidir. Böylece hem saray mensuplarının hayatı ile halkın yaşamı arasındaki hem de yönetenlerle yönetilenler arasındaki fark vurgulanmış olmaktadır. Yani yazar, Osmanlı sarayı ve bu sarayın içerisinde yer alan köşklere estetik ve olumlu bir şekilde ele alırken bile, gerçekte Osmanlıyı olumsuz bakış açısıyla yansıtıp eleştirmektedir. Söz konusu estetik yaklaşıma şu ifadeler örnek olarak gösterilebilir:

“İbrahim Paşa bu saatte sarayın en sessiz bir köşesinde yapılmış olan kara Mustafa Paşa köşkünde bulunuyordu, oturduğu sedirden ayağa kalktı, köşkten çıkarak asıl saraya geldi, halılar arasındaki mermer oluklardan sular akıyor, etraf altın yıldızlar, renk renk çinilerle süslenmişti. Bu salondan geçerek gözleri kamaştıran hünkâr sofrasından içeri girdi.” (s. 7)

Buna benzer tasvir anlayışı padişahın dış görünüşü verilirken de benimsenmiştir. Yazar III. Ahmet'i betimler ama satır arasında padişahla ilgili olumsuz ve nefret dolu anlayışını içeren cümleleri ilgili kısma ustaca yerleştiriverir:

“Kara çenber sakal, göğsünde yanan pırlantaya değişiyor, çehresini bir örümcek ağı gibi saran çizgiler.. Bir imparator zulmünü insana haber veriyordu. Giydiği ipekli entari, kara sakallının sarı mestlerine değişiyor, üzerinde ceviz kadar iri yeşil zümrütler sıralanmış altın hançer, müdafaa için bekliyordu..

Bir adım attı.

Berrak gökde parlayan yıldızlar gibi etrafı ışıltılar kapladı. Üçüncü sultan Ahmet...” (s. 8)

Padişahın göğsündeki pırlantadan ve çehresindeki çizgilerden “bir imparator zulmü” emaresi yakalayan yazar, ilerleyen kısımlarda artık halkın yaşamı ile saraydaki yaşamı karşılaştırmaya başlar. Aradaki farkları vurgulamak suretiyle Osmanlı sarayına ve içinde yaşayanlara olumsuz ve eleştirel bakış açısını pekiştirir:

“Gün doğdu, ortalık ağardı.. Bütün insanlar uyandı, iş başına gidiyor. Saray daha horul horul uyuyor, demirciler demir döğüyor, saraçlar, çadırlar mütemadiyen işliyor, bakırcılar, dökmeçiler, urgancılar çalışıyor.

Saray ise bir ölü gibi sessiz sessiz uyukluyor, günün batmasını bekliyordu. İkinci olmuştu. İbrahim Paşa uykudan uyandı, bir az kahvaltı ettikten sonra giyindi ve saraya doğru yollandı.” (s. 14)

“Bu fakir İstanbul zümresi zevkini bir kap yemekle birkaç desti su ile hazırlarken, Saray mensubları ise İpek Feracelere bürünmüş birer kelebeğe benziyorlardı. Zengin zümrenin arabaları çok alacalı olup muhtelif renklerle boyalı yaldızlı kafeslerle etrafı kaplı idi. İçleri çiçek sepetleri birçok güzel yazılmış aşkî şiirlerle tezyin edilmişti. Genç kızlar tülde beyaz yaşmağın altında birer ahu gibi idiler.” (s. 17–18)

“... Bunlardan maada yeniçeriler, sipahiler, cebeciler ayrı ayrı rindane meclisler yaparak durmadan rakı içiyorlardı. Meydanda hokkabazlar, canbazlar çadırlarını kurmuşlar zamanı bekliyorlardı.” (s. 18)

Dönemin ünlü divan şairi Nedim’in de hazır bulunduğu Sadabat köşkündeki eğlence ve ziyafet esnasında padişah “birbiri ardına devirdiği” rakı kadehlerinin ardından dengesini iyice yitirmiştir. Etrafındakiler padişahın garip ve sıra dışı hareketleri karşısında büyük bir şaşkınlık yaşarlar. Yazarın bu durumu anlatırken kullanmış olduğu cümleler, özellikle padişah açısından son derece olumsuz ve eleştirel bir tutumun benimsendiğinin göstergesidir:

“Padişah:

— Avare etti, avare ah!..

Herkes padişahı bu gece çıldırdı zannediyordu, bir müddet sonra cevahir macunu tesirini gösterdi. Padişah kudurmuş gibi dişlerini gıcırdatıyor. Cariyelere kollarını uzatıyor. Yerinde durmuyordu. Ayağa kalkarak cariyelerin bulunduğu kümenin arasına kendini attı. Kızlar:

— A A A A!...

Feryatları arasında koca sakallı hovardayı yanlarında buldular. Padişah yumruklarını sıkarak:

— Aşkın.. Dili aşiftemi.. Sevdaya.. Dü.. şürür..di. OOOOf..OOOf.. Aman!..

Çalgılar sustu. Herkes padişahın deli saçması gibi kesik kesik sarhoş namelerini dinliyorlardı.” (s. 31)

Osmanlı Devleti’nin 23. Padişahı ve 102. İslâm halifesi olan III. Ahmet için yazarın seçtiği anlatım tarzı ve kullandığı üslup hakaretâmiz ve son derece taraflıdır. son derece serttir. Yukarıdaki ifadelerle birlikte karşımızda, kendini daha iyi hissetmek için kuvvet macunu yiyen, azgınlıktan adeta kuduran, yerinde duramayıp kendini kızların arasına atan ve sarhoşluktan iki kelimeyi bir araya getiremeyen bir sultan canlanmaktadır. Aslında yazar, padişahı merkeze alarak daha genel manada Osmanlı Devleti’ne ve bu devletin yönetimine olumsuz bir bakış açısı geliştirmektedir. Zira III. Ahmet bu devleti tam 27 sene yönetmiştir. E. B. Şapolyo, kuşkusuz ki bilinçli olarak böyle bir padişah portresini ortaya koymaktadır. Bu

noktada, benimsediği duygu ve düşünceleri okuyuculara da aşlamak ve Cumhuriyet öncesinin kötü tablosunu somut bir şekilde yansıtmak suretiyle Cumhuriyet devrinin nimetlerinin/kazanımlarının önemini tekrar tekrar vurgulamak istemektedir. Bu anlayışın temelinde; Cumhuriyet'in topluma kavratılmasının ve bu yeni/modern yönetim tarzının halka benimsetilmesinin, ancak Cumhuriyet öncesinin yani Osmanlı'nın itibarsızlaştırılmasına/kötülenmesine bağlı olduğu düşüncesinin bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira yazar, padişaha karşı ne manevî ne de maddî açıdan hiçbir olumlu bakış tarzı sergilemez. Bu elbette ki, eserde Osmanlı ile ilgili unsurlara olan yaklaşımın ne kadar subjektif yani taraflı olduğunun açık bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

E. B. Şapolyo, tarihî kaynaklarda “Lale Devri” olarak adlandırılan, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması ile başlayıp, 1730 yılındaki Patrona Halil isyanı ile sona eren dönemi de romanında son derece ışıltılı ve parıltılı bir şekilde yansıtır. Tarihî kaynaklarda da zevk ve eğlence devri olarak aktarılan bu zaman dilimindeki mekânlar, süslemeler, eğlenceler, kurulan meclisler son derece estetik bir şekilde ele alınmaktadır. Yazar, bu noktada yine bilinçli bir şekilde hareket ederek, aslında bu sefahat döneminin zımnen de olsa eleştirisini yapmakta ve bu döneme ilişkin olumsuz bakış açısını ortaya koymaktadır. Yani yazar, “Lale Devri”nin ihtişamlı tarafını biraz da abartarak işlemek suretiyle padişah ve mahiyetinin/genel anlamda sarayın; halk sıkıntı içerisindeyken, insanlar yoklukla boğuşurken nasıl şaşaalı bir hayat sürdürdüğünü güçlü bir şekilde vurgulamak istemiştir. Böylece 18. yüzyıl başlarındaki Osmanlı Devleti için, saray ve padişahın hareketle son derece olumsuz, küçültücü ve eleştirel bir yaklaşım ortaya konulmuş olur. Aslında ilmek ilmek işlenerek çizilen bu olumsuz ve kara imparatorluk çerçevesi, tamamen Cumhuriyet devrinin olumlanmasına hizmet etmektedir. Bu bağlamda yazar, eserin ilerleyen kısımlarında ele aldığı dönemle ilgili estetik tabloları daha da çeşitlendirir. Lale devrine ait olan ve hemen hemen pek çok kimsenin az çok bildiği/işittiği bir tabloyu da okuyuculara aktarmayı unutmaz. Bu tablo artık şuh eğlencelerin, en alt düzeye inmiş sefahatin, müstehcenliğin ahlâksızlığa karıştığı görüntüleri içermektedir:

“Bir müddet sonra lalelerin arasında bir fener alayını andıran bir takım mumlar yürüyorlardı. Bu kızıl mumlar yavaş yavaş yaklaştılar. Kaplumbağaların üzerine mumlar dikilmiş lalelerin arasında dolaşıyorlardı. Kaplumbağalar lale bahçesinin muhtelif yerlerinde dolaşırken çıplak kızlar şakrak sesleriyle laleler arasına dağıldılar. Lalelerin içine konulmuş akide şekerlerini kapışmaya, ilk defa padişaha götürüp vermek için birbirleriyle rekabete başladılar. Birbirlerini çekiyorlar, lalelerin üzerine düşüyorlardı.

... Nazikteri öptü. Ağzındaki şekeri kızın ağzına verdi. Kız bir iki defa şekeri emdikten sonra, tekrar Sultan Ahmet kızın kızıl dudakları arasından şekeri ağzına aldı.” (s. 88)

E. B. Şapolyo eserin sonuna doğru Osmanlıya, saraya ve devlet yönetimine olan olumsuz ve eleştirel bakış açısını daha da koyulaştırır. Bunu da halkın içinde bulunduğu acıklı durumu şu şekilde tasvir ederek ve diyalogları kullanarak yapar:

“Saray sefahatine, cinayetlerine, zulümlerine devam ederken.. Büyük Türk milleti için için çürüyor, yoksulluk, bakımsızlık, hastalık bir kasırğa gibi her köy ve kasabayı alt üst ediyor. Sefalet içinde her Türk ailesi çırpınıyordu.

İstanbul inliyor, sefalet bu büyük şehirde daha fazla göze çarpıyor. Ağlama, inleme şehrin tabii sesleri mesabesinde; Tahta perdeli bir bahçenin incir ağacı dibinden bir çocuk sesi:

— Anne ekmek!..

— Baban daha gelmedi.

— Karnım aç!

— Tak! Tak!..” (s. 129)

“Dilencinin ve aile çocuklarının “Ekmek!” diye figanları birbirine karışıyor. Çardaklı sokak başlarında sararmış yüzlü, karınları şişkin, ince boyunları başlarını taşımaktan aciz, kadit çocuklar, bitmiş bir halde taşlara oturmuşlar fersiz gözleriyle geçen satıcıları büyük bir iştiha ile seyrediyorlar. Daha büyük caddelerden yırtık şala sarılmış dört adam zaif vücutları, çıplak ayaklarıyla bir tabut taşıyor. Tabutlar.. Birbirini takip ediyor, bu sıra sıra caddelerden geçen tabutlar arasından gür bir ses işitildi:

— Duyduk duymadık demeyin. Padişah efendimiz esnaftan mallarının yüzde ellisini istiyor. Vermeyenler idaaam!..”(s. 130)

Bu noktaya kadar Osmanlı'nın sefahat tablolarını açık bir şekilde ortaya koyan yazar, artık burada tam tersi bir halde olan sokaktaki insanları ve hayatı içeren tablolara yer verir. Böylece okuyucular, birbirine taban tabana zıt olan iki görüntüyü de hafızalarına yerleştirecekler ve elbette ki — biraz da yazarın ustaca yaptığı yönlendirmeye ve romandan çıkarılması istenilen çıkarımı/yorumu benimseyerek — 18. Yüzyıl başında Osmanlı Devleti'ni yönetenlerin ne kadar beceriksiz, kötü niyetli ve sefahate düşkün olduklarını düşüneceklerdir. Bununla birlikte yazar, halkın/Türk toplumunun Cumhuriyet'in ilânıyla nasıl bir yönetim tarzından kurtulmuş olduğunu göstermiş olacaktır.

E. B. Şapolyo, vakanın son kısmında, kopacak olan isyanın ön belirtilerini vermek için yine saraya, padişah ve mahiyetine olumsuz ve eleştirel yaklaşımını derinleştirerek sürdürür ve en sonunda vurucu darbeyi indirir. Yazar, esnafın gereksiz ve ağır vergiler altında inlediğini, ekonominin bozulduğunu, halkın yoksulluk içinde olduğunu, devletin zulüm ve adaletsizlikle yönetildiğini buna karşın sultanın debdebe ve tantana ile hayatını devam ettirdiğini özellikle vurguladıktan sonra şu acı verici manzara ile son noktayı koyar ve milletin büyük bir beklentide olduğunun altını kalın çizgilerle çizerek hükmünü verir:

“Açlar... Sürüne sürüne rehakâr bir kuvvet buluruz diye sarayın yalçın duvarları dibine gelerek ağaçların köklerini kemiriyorlar. Yanlarında can çekişen çocuklar otları geveliyorlar, bir küme insan saraydan dökülen meze artıklarını, sofra kırıntılarını avuçlarıyla kapışarak yiyorlar.

Sarayın gözleri kör, kulakları sağır, can çekişenlerin sarı yüzlerini, ne de “acız!” diye inleyenlerin feryatlarını duyuyor.. bu korkunç kaditler değnek gibi ellerini saray duvarlarına uzattıkları zaman içerden neş’enin sesini iştiyorlar...

— Ha ha ha!..

Kahkaha.. Bu sefillerin açlıklarına gülüyor, hazin bir musiki sesi açların ölüm havalarını çalıyor.

Açlar sürünerek, ah ederek; toprak olmayı bekliyorlardı. Bu ne hazin manzara.. Sultan sarayındakiler yiyor, içiyor, gülüyor, eğleniyor, zevk içinde harap.. halk, ekmeksiz, evsiz, hamisiz ve aç!..

Milyonlarca inleyen insanlara hayat verecek bir kuvvet yok mu? Bütün millet bunu bekliyordu.” (s. 133–134)

E. B. Şapolyo, bütün bunların etkisiyle çıkan isyanın ardından toplanan halka ve ahilere hitap eden Kılıç Baba’ya esas amacı söyletir. Kılıç Baba ilginç bir şekilde daha 18. yüzyılda halkın hâkimiyetini savunur. Yanındaki topluluk da halkın hâkimiyetini benimsemiştir. Eserin son sayfasında Kılıç Baba’nın ağzından aktarılmak suretiyle yer verilen şu ifadeler, az sonra adeta Cumhuriyet’in ilân edileceğini okuyuculara müjdelere gibidir:

“ — Sultanlar saraylarda altın tabaklarla yemek yerler, cariyelerin kolları arasında zevklerine bakarlar, halk açlıktan ölmekte.. Yüce Türk vatanın her bucağı açlarla dolu.. Bunu anladık, bundan sonra saltanatı yıkarak yerine halkın hâkimiyetini kabul edelim.. Memleketi Millet idare etsin, bu çürümüş saray bundan sonra Türk milletini idare etmek kudretine malik değildir. Kahrolsun saltanat, yaşasın Türk milleti!

Etraftan:

— Kahrolsun saltanat, yaşasın halkın hâkimiyeti! Sesleri sarayı inletiyordu.” (s. 167–168)

Ayşim adlı romandaki vaka zamanı 18. yüzyıldır. Vakanın büyük bir kısmı da “Lale Devri” olarak adlandırılan zaman diliminde gerçekleşmektedir. Bu da aynı yüzyılın 2. çeyreğine yani 1718–1730 yılları arasına işaret etmektedir. Eserdeki olayların geçtiği ana mekân İstanbul yani Osmanlı’nın başkentidir. Dar mekânlar olarak Topkapı Sarayı ve bu sarayın dâhilinde yer alan çeşitli köşkler (Sadabad Köşkü gibi) göze çarpmaktadır.

Hadiselerin içinde yer alan şahısların büyük bir bölümü tarihî gerçekliği bulunan karakterlerdir. Bunların en dikkat çekenleri arasında Padişah III. Ahmet, Veziriazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, İstanbul Kadısı Arnavut Zülâli Hasan Efendi, Ayasofya Vaizi İspirizâde ve Patronalı Halil bulunmaktadır. Ancak yazar bu şahısların dışında kendi

kurgusuna uygun olarak tamamen muhayyel şahsiyetlere de olayların içinde yer vermiştir. Bunların başında da Kılıç Baba, kızı Ayşim ve Ayşim'in nişanlısı Tuğrul bulunmaktadır.

Yazar, buraya kadar yaptığımız alıntılardan da anlaşılacağı üzere 18. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne genel anlamda olumsuz ve eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Bu bakış açısını özellikle söz konusu dönemin padişahı III. Ahmet, Veziriazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ve saray üzerinden geliştirmiştir. Yazarın bu husustaki görüşlerinin tarihî kaynaklarda bu dönemle ilgili yer alan bilgilerle çelişmediğini ve hatta büyük oranda örtüştüğünü söyleyebiliriz.⁵⁵⁰ Bu noktada yazar, biraz abartılı da olsa - ki bu durum edebî manada doğal karşılanabilir - dönemin gerçeklerini kendi zihnî/fikrî yapısı ve kurguya dayalı anlayışıyla harmanlayıp ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak şu da belirtilmelidir ki E. B. Şapolyo; eserinde Lale Devri'nin sadece olumsuz yönlerini ele almış, hiçbir surette olumlu, müspet noktalar üzerinde durmamıştır. Hâlbuki yine tarihî kaynaklara göre III. Ahmet'in saltanatının son yılları adeta bir kabuk değiştirme dönemidir. Bu dönem, genellikle eğlence, sefahat ve lale çılgınlığı ile anılsa da önemli görülebilecek yeniliklere de sahne olmuştur. Matbaacılık faaliyetleri, kâğıt fabrikasının tesisi, yerli çinicilik ve dokumacılık sanatlarına önem verilmesi, kütüphanelerin açılması, Türk musikisinin ve Divan şiirinin devlet desteğiyle yeniden ihya edilmesi, Doğu ve Batı'nın değerli eserlerinin tercüme edilmesi gibi Batılı ve modern girişimler bu dönemde gerçekleştirilmiştir.⁵⁵¹ Fakat romanda cereyan eden olayların akışında bu gibi olumlu noktalara temas edilmemiştir. Ayrıca yazarın, III. Ahmet'in zevk ve sefa düşkünlüğünü sürekli, adeta teknik bağlamda bir leitmotif gibi vurgularken; aynı padişahın hattat, şair ve musikişinas yönlerinden neredeyse hiç bahsetmemesi de son derece manidar gözükmektedir. Hele Kılıç Baba'nın "halkın hâkimiyetini kabul edelim" şeklindeki sözleri romanın anakronizm sayılabilecek bölümüdür. Ve yazarın eseri, III. Ahmet dönemini anlatmak için değil, Osmanlıya karşı Cumhuriyeti ön plana çıkarmak için yazdığını göstermektedir. Bu durum bize, yazarın ele aldığı döneme maksatlı bir şekilde olumsuz ve eleştirel yaklaştığını ispat etmektedir. Sonuç olarak yazar, çeşitli unsurları kullanmak suretiyle arka planda Osmanlı-Cumhuriyet mukayesesi yapmakta ve Osmanlı dönemini eleştirerek Cumhuriyet devrine olumlu ve yüceltici bir bakış açısı geliştirmektedir.

Reşad Ekrem Koçu'nun kaleme aldığı ve ilk baskısı 1944 yılında yapılan *Esircibaşlı* eserde, Sultan III. Ahmet dönemi içerisinde yer alan ve "Lale Devri" olarak

⁵⁵⁰ Öztuna, a.g.e., s. 308. / İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 4. b., Ankara, TTKB, 1988, s. 162-169-211.

⁵⁵¹ Öztuna, a.g.e., s. 290-300.

adlandırılan zaman diliminde devleti yönetenlerin başını çektiği sefahat dolu yaşam tarzı ile bu devri sona erdiren Patrona Halil isyanı anlatılmaktadır. Yazar, henüz daha eserin baş kısmında ele alacağı döneme ilişkin genel bir bilgi verme ihtiyacı hisseder. Bunu yaparken de hem devletin içinde bulunduğu zevk ve sefa âlemlerine hem de Padişah III. Ahmet ile Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın yapılan eğlencelerdeki işlevine temas eder. Yazarın olumsuz ve eleştirel bir tutumla çizmeye çalıştığı şu tablo, aslında eserin ilerleyen bölümlerinde giderek geliştirilecek olan bakış açısını da net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Güzel, büyük, muhteşem İstanbul, on sekizinci asrın birinci yarısında çılgın bir lüks, eğlence, zevk ve sefa yılları yaşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu tarihinin Lale Devri denilen bu faslının kahramanı da, III. Ahmet'in centilmen Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ydı.”⁵⁵²

Sultan III. Ahmet'in Veziriazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa dönemin anlayışına uygun olarak Çırağan Sarayı'nda bir veda eğlencesi düzenler. Çünkü veziriazam padişah tarafından İran'a yapılacak olan sefere serdar olarak tayin edilmiştir. Bu noktada yazar, dönemin Padişahı Sultan III. Ahmet ile onun çok sevdiği Sadrazamı İbrahim Paşa'ya; zevke, sefaya, lükse ve paraya düşkünlükleri açısından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşarak şu değerlendirmelerde bulunur:

“III. Ahmet fevkalade hasisti. Para sevgisi, bu hükümdarda her çeşit insanlık hislerinin üstündeydi. İbrahim Paşa'nın sadaretine kadar, saltanatının ilk on yılında, birçok devlet adamlarının hayatına mal olan müsaderelele hazinesini doldurmuştu. III. Ahmet parayı sevdiği kadar, zevk ve sefaya da düşkündü.

(...)

On iki yıldan beri sadrazamlık ediyordu. Bu on iki yıl içinde III. Ahmet ile kendisinin zevk ve eğlenceleri uğruna milyonlar harcamıştı. Boğaziçi'nin iki yakası, yalılar, kasırlar, sahil saraylarla süslenmişti. Bu sahil saraylarda muhteşem bahçeler tanzim edilmişti.” (s. 24)

İbrahim Paşa'nın yakın dostu, saraya ve kendisine esir temininde en önemli kaynak durumunda olan esirci Muhsin Çelebi ile dönemin ünlü Divan şairi Nedim de sadrazamın vermiş olduğu bu veda ziyafetinde hazır bulunurlar. Ancak bu eğlence, veziriazam tarafından devamlı düzenlenecek olan eğlencelerin ilki olur. Ordunun yerinden kımıldamaması, sonu gelmeyen ziyafetlerin düzenlenmesi, sadrazamın dostlarının karıştığı usulsüzlüklerin ayyuka çıkması halkta büyük bir huzursuzluk yaratmaya başlar. Şikâyetlerini iletecek bir merci bulamayan halkı, İstanbul'un tanıdık simaları olan Patrona Halil, Civelek Mustafa, Muslu Beşe ve Kahveci Ali Beşe yönlendirmekte zorluk çekmezler. Patrona Halil'in cariyesi Atlises

⁵⁵² Reşad Ekrem Koçu, *Esircibaşı*, 2. b., İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2001, s. 21. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Fatma'nın ortadan kaybolmasında esirci Muhsin Çelebi'nin parmağının olduğu ortaya çıkınca isyan hazırlıkları tamamlanır. İstanbul kadılığından azledildiği için İbrahim Paşa'ya düşman olan Arnavut Zülâli Efendi ile Ayasofya Vaizi İspirîzâde Efendinin de katılımıyla isyan patlak verir. İsyanın hemen öncesinde İbrahim Paşa ve ordunun sadece gösteriş alayıyla Üsküdar'a kadar gidip dağılması da büyük bir tepki çeker. İsyanın sonucunda Padişah III. Ahmet'in izniyle, baş suçlu olarak görülen Veziriazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa öldürülür. İbrahim Paşa'nın dostlarından yalnızca esirci Muhsin Çelebi kadın kılığına girerek canını kurtarmayı başarır.

Yazar eserin sonlarına doğru, aynı zamanda damadı olan sadrazamını isyancılara teslim etmek suretiyle tahtını korumayı başaran Osmanlı Padişahı Sultan III. Ahmet'e olan olumsuz bakış açısını daha da güçlendirmek için III. Ahmet'in cehaletinden, içkiye düşkünlüğünden, kadınlara olan eğilimlerinden, akıl zayıflığından, zulüme cevaz veren kişiliğinden bahseder ve şu dikkat çekici ifadeleri kullanır:

“Bütün tahsili basit bir okuma yazma öğrenmiş olmaktan ibaret bulunan, cahil, ayyaş, şehvetperest, alık, bunların neticesi olarak da son derece zalim ve gaddar olan III. Ahmet, bu zeki sadrazamın elinde bir oyuncak gibiydi.” (s. 65)

Reşad Ekrem Koçu padişahı ağır bir şekilde eleştirdiği bu cümlelerde satır arasında Sadrazam İbrahim Paşa'nın zekiliğine vurgu yapar ama hemen sonrasında İbrahim Paşa'ya olan olumsuz yaklaşımını gösteren şu değerlendirmeleri yapmaktan da kaçınmaz:

“Hâlbuki bütün zekâ ve iyi niyetlerine rağmen, İbrahim Paşa, kozmopolit bir şark sarayı terbiyesi görmüş bir vezirdi. Kendisini coşkun bir zevk ve sefa seline kaptırmıştı. Ne prensip sahibiydi, ne de ciddi tehlikeler karşısında metanetle duracak bir iradesi vardı.” (s. 65)

Eserde 18. yüzyılın Osmanlı askerî teşkilâtına ve eğitim sürecine de olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. İran'a sefer kararı alınmasından sonra ordunun bir türlü harekete geçememesi, hantal yapısı ve eninde sonunda bir gösteriş alayıyla yetinilmesi ortaya konulan bu bakış açısını doğrulayan ayrıntılar olarak değerlendirilebilir. Yazarın bu husustaki yargısını ortaya koyduğu en somut ifadeler eserde şu şekilde aktarılmaktadır:

“Hoş, bu Devleti Âli Osman'da ordu kumandanları ve başkumandanlar yüksek bir askeri mektepte yetişmezdi. Baldırı çıplak bir manav, limanda dolmuşa adam taşıyan peremelerde pala çalan bir kayıkçı, yahut hüsnü anından başka kıymeti olmayan padişah gözdesi toy bir delikanlı, talih ve entrikayla, bazen de ihtilal dalgalarıyla, valiliklere, ordu kumandanlığına kadar yükselirlerdi.”

Bu vazifeleri en ufak bir mesuliyet hissi duymadan, liyakatsizliğin ve cehaletin ve ananenin verdiği cesaretle kabul ederlerdi.” (s. 35-36)

Eserin vaka zamanı 1730 yılıdır. Bu zaman dilimi içerisinde gerçekleşen en kayda değer hadise olan Patrona Halil isyanı tarihî kronolojiye uygun olarak vaka zincirine yerleştirilmiştir.⁵⁵³ Eserde yer verilen şahısların büyük bir bölümü tarihî gerçekliği olan karakterlerdir. Bunlardan Osmanlı Padişahı Sultan III. Ahmet, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Şair Nedim Ahmet Efendi, Kaptan-ı derya Mustafa Paşa, Patrona Halil, Muslu Beşe, Arnavut Zülâli Hasan Efendi ve Ayasofya Vaizi İspirîzâde Efendi vakaların gelişiminde ön planda yer almaktadırlar. Olayların geçtiği ana mekân Osmanlı Devleti'nin payitahtı ve Lale devrinin en bariz yaşandığı, hissedildiği yer olan İstanbul'dur. İstanbul eserde, o dönemin önde gelen pek çok dar mekânıyla birlikte yansıtılır. Kâğıthane deresi, Boğaziçi mesiresi, Sadabâd bahçeleri, Langa sahilleri, Yenibahçe, Çamlıca, Kısıklı, Beykoz, Yuşa tepesi bu mekânlardan bazılarıdır.

Eserde 23. Osmanlı Padişahı Sultan III. Ahmet'e ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya; zevke, sefaya, eğlenceye, servete düşkünlük bakımından, idari ve askerî zaafiyet ile zayıf iradeye sahip olmaları yönünden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Tarihî kaynaklarda dönemle ilgili yer alan bilgilere bakıldığında Reşad Ekrem Koçu'nun bu yaklaşımında isabetli davrandığını görmekteyiz. Nitekim İsmail Hakkı Uzunçarşılı Lale devrinin bu iki önemli yöneticisi için;

“İbrahim Paşa tab'an ince ruhlu, sevimli, munsif ve mülâyim bir zat olduğundan görüştüğü insanlar üzerinde bir hürmet uyandırır; sulhperverdi, zevk ve safaya ve eğlenceye düşkün olup kayın pederi olan Üçüncü Ahmet de damadı gibi aynı meyilde olduğundan bu suretle uzun seneler birbirleriyle anlaşmışlardı.”⁵⁵⁴

“III. Ahmet ince ruhlu, hassas, açık fikirli, tenperver, zevk-u safaya düşküdü.”⁵⁵⁵

şeklinde bilgi verirken Yılmaz Öztuna da; *“III. Sultan Ahmet, çok yakışıklı, hattat, şair, musiki düşkününü bir hükümdardı. Kadına ve eğlenceye iptilâsı vardı.”⁵⁵⁶* kaydını düşmektedir. Eserde Osmanlı askerî sistemine de, liyakate değer verilmemesi ve haksız uygulamaların yapılması noktasında olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Tarihî kaynaklarda 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başından itibaren ordu yapısının durumu ve askere alma sistemiyle ilgili verilen bilgilere bakıldığında yazarın bu hususta da tarihî gerçekliğe uygun davrandığını ifade edebiliriz.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Bkz. Afyoncu-Önal-Uğur, *a.g.e.*, s. 188-208.

⁵⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. b., C. V., Ankara, TTKB, 1988, s. 162-163.

⁵⁵⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 211.

⁵⁵⁶ Öztuna, *a.g.e.*, s. 308.

⁵⁵⁷“On altı sene sürmüş olan 1683 seferinden evvel Kapıkulu ocaklarına mahrec olan Devşirme kanunu kalkmış olduğundan yeniçeri ocağına alınacak olan efradın yolu kapanmıştı, bundan dolayı muharebelerde kalelerde

Reşad Ekrem Koçu'nun bu eserinde olumlu olarak ön plana çıkardığı tek unsur Lale devrinde, bilhassa Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın girişimleriyle başlatılan devletin ıslah ve ihya edilmesi sürecidir. Romanda özellikle batının örnek alınmasıyla birlikte bu süreçte gerçekleştirilmeye çalışılan her sahadaki teknik ve estetik çalışmalara, kalkınma hamlelerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Yazar ayrıca bu devrin neredeyse tüm ayrıntılarına eserinde yer vererek; lale çeşitlerine, kâğıthane gezilerine, kışın yapılan helva sohbetlerine, önemli meslek erbabının faaliyetlerine, edebiyatçıların ürünlerine ve musikişinasların eserlerine geniş bir şekilde temas etmektedir. Eserde Lale devriyle ilgili ortaya konulan bakış açısının ve yer verilen bu bilgilerin doğruluğunu da tarihî kaynaklardan rahatça tespit etmek mümkün gözükmemektedir.⁵⁵⁸

Abdullah Ziya Kozanoğlu tarafından kaleme alınan, ilk kez 1934 yılında yayımlanan *Patronalılar* adlı eserde; Lale devri ve bu devri sonlandıran Patronalı Halil isyanı önemli noktalarıyla birlikte anlatılmaktadır.

18. yüzyılın ilk çeyreğindeki Osmanlı devlet düzeni ve toplum yapısı, romanın geneline çok başarılı bir şekilde yansıtılmıştır. “Lale Devri” diye de adlandırılan bu devrin özellikleri “Patronalı Mustafa” merkezli olarak eserde işlenmektedir. Bu dönemde bilhassa, Osmanlı Devleti’ni idare edenlerle, iktidarı ele geçirmek isteyen Patronalılar, mücadelenin iki kutbu olarak ön plana çıkarılır. Romanın sonunda ihtilâllerin de pek bir şey değiştirmeyeceği/değiştirmedeği sonucuna varılır. Esas gerekli olan şeyin köklü bir inkılâp olduğu özellikle vurgulanır. Bununla birlikte bu dönemde devletin kötü yönetildiği, idarecilerin zevk ve sefaya daldığı, bürokratların liyakatten yoksun bulunduğu da yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya konulur. Hâkim bakış açısıyla kaleme alınan romanda bu bağlamda pek çok bilgi anlatıcı tarafından okuyucuya sunulur. Zaman zaman da anlatıcı, romanın merkez karakteri olan, sağduyusu ve isabetli tespitleriyle öne çıkan Patronalı Mustafa vasıtasıyla görüşlerini ve yorumlarını ortaya koymaktadır:

“Çünkü ihtilâl ile bu memlekette bir şey elde edilebileceğine inanmıyorum. Sizin Padişah babanızla Paşa zevciniz bu memleketi, biliyorum, fena idare ediyorlar. Biliyorum, zevk u safalarına, eğlencelerine karşılık milletin namusunu, memleketin en güzel yerlerini, devletin hazinesini feda ediyorlar. Fakat acaba bu ihtilâli hazırlayanlar daha iyi mi idare edecekler? Halkı, fakir fukarayı daha iyi mi kullanacaklar, nerede? İspirizâde'nin; ihtilâl çıkar çıkmaz ilk işi kendi midasını şişirmek

hizmet edip sonra ocağa kaydedilmek suretiyle hariçten gelişi güzel her sınıftan ocağa asker alınır olmuştü; bunlar talim ve terbiyeden mahrum olarak sefere giderler ve seferden sonra ocağa kayıtlı olarak sanatlarıyla iştiğal eyerlerdi. Ocağ nizamının bozulması sebeplerinden birisi de ocaklıların esâme denilen maaş cüzdanlarının alınıp satılmasına müsaade edilmesi idi; bu esâme yani cüzdanlar kırdırılmak suretiyle hariçten satın alınarak alanlara kârlı bir irad temin ediyordu.” Uzunçarşılı, a.g.e., s. 619.

⁵⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 157-171.

için, her gün vaaz ve nasihat ettiği halkı soymak olacaktır. Zülâli olacak mel'un ise, gözünü İstanbul Kadılığına dikmiş, onun maksadı memleketin hayrı değil, konağındaki oğlanların, kızların çoğalmasındır. Patronahılar aç kalmışlar, yeniçerilerden vergi alınıyor, onlar da aç kalmışlar. Açlık... Herkes bunu, karnını doyurmayı düşünüyor. Millet, halk, vatan, şeriat, din boş lâf.”⁵⁵⁹

Romanın başından itibaren belli olaylar Patronalı Mustafa'nın etrafında, bazı olaylar da “Peçeli Uğru” denilen devlete baş kaldırmış bir asinin/eşkıyanın etrafında gelişmeye başlar. Ancak vakanın ilerleyen kısımlarında birbirinden farklı yönde ilerleyen bu olayların kesiştiğini görürüz. Zira hem Patronalı Mustafa hem de Peçeli Uğru devletin bu şekilde yönetilmesine karşıdır. Halkın zarar gördüğü, fakirin ezildiği düşüncesindedirler. Eserin sonunda ise olay zincirlerinin kesişmesi ile Peçeli Uğru'nun, Patronalı Mustafa olduğu anlaşılır.

Kozanoğlu, özellikle devrin Padişahı III. Ahmet ve Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa vasıtasıyla Osmanlı devlet anlayışına son derece eleştirel ve bir o kadar da gerçekçi bir bakış açısı ortaya koyar. Yazar, bu iki tarihî şahsiyetin dışında, halkın dinî duygularını kullanmak suretiyle insanları isyana teşvik eden İspirîzâde ve İstanbul kadısı iken azledildikten sonra ihtilâlcilerle omuz omuza veren Zülâli Hasan Efendi gibi kişiler vasıtasıyla da büyük ölçüde olumsuz olan yaklaşımını güçlendirir.

Romanın vaka zamanı 1730–1732 yıllarıdır. Romanın 183. sayfasında isyanın tarihi açık bir şekilde verilmektedir: 28 Eylül 1730. Anlatıcı o günü okuyucuya şu şekilde haber verir:

“İstanbul'un sokaklarında yeni bir gün başlıyordu. Baldırıçıplak Patronahıların günü, hükümeti idare edemeyen okumuşların, âlimlerin, dalkavukların günü kapanıyordu. Bir “istemezük” diye bağırarak, hudutları üç kıtada bitmeyen Türkiye'yi ele alan bu cahilleringünü başlıyordu.” (s.184)

Aslında bu satırlarda devleti böylesine kargaşaya, anarşiye iten güçsüz devlet adamlarına, güçsüz idarecilere karşı bir öfke de gizlidir.

Zuhuri Danışman tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1964 yılında yayımlanan *Peçeli İmparatoriçe* adlı eserde; Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yüzyılları, Cezayir'e bağlı meşhur Türk korsanlarından Salih Reis'in macera dolu hayat hikâyesi merkez alınarak anlatılmaktadır.

⁵⁵⁹ Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Patronahılar*, 4. b., İstanbul, Tan Gazetesi Matbaası, 1962, s. 144. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Cezayir'e bağılı meşhur Türk korsanlarından olan Salih Reis, gemisiyle yol alırken Mayorka Adası yakınlarında rastladığı bir Fransız gemisini ele geçirir. Eserin başlarında yer verilen bu vakanın anlatımı sırasında, Cezayir'e bağılı olması hasebiyle aslında dolaylı yoldan Osmanlı Devleti'ne de bağılı olan Salih Reis ile Türk korsanlarına olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Ah bu Cezayir korsanları!... Bunlar ne müthiş, ne amansız, ne cesur insanlardır!... Bunlar, asırlarca bu engin denizin tek başlarına hâkimi yaşamışlar, Türk bayrağını hudutsuz dalgaların derinliklerinde dalgalandırmışlardır.

(...)

Korsanların reisi uzun boylu, esmer tenli, mağrur bakışlı genç bir Türk'tür. Yıllardır Akdeniz'i haraca kesen bu delişmen korsan, kendisinden on defa daha kuvvetli filolara hücumdan çekinmemiş, göğüs göğüse, borda bordaya yaptığı bütün kavgalarda daima galip çıkmıştı. Salih Kaptan!...”⁵⁶⁰

Gemiye ele geçiren Salih Reis, bu gemide bulunan Matmazel Eme du Buc de Rivery'e âşık olur. Yıllardır tahsil için Fransa'da bulunmuş olan ve artık ailesinin yaşadığı Martinik Adası'na dönüş yolunda olan Matmazel Eme de yaşadığı hadisenin etkisindedir. Korsan gemisi Cezayir'e doğru yol alırken, Fransız matmazel için Kaptan Salih Reis'le kavga eden geminin 2. kaptanı Murat Reis gemiden kovulur. Salih Reis Cezayir'e vardığında, Osmanlı Devleti'ne bağılı umumî vali konumunda olan Mehmet Bey'e elde ettiği ganimetleri sunar. Bu arada gemiden kovulan Murat Reis boş durmamış ve Salih Reis'in gizli bir evde muhafaza ettiği Matmazel Eme'yi kaçırmıştır. Bunu öğrenen Salih Reis de derhal Murat Reis'in izini sürmeye başlar. Ancak Murat Reis kızı kaçırdıktan sonra Vali Mehmet Bey'e giderek, Salih Reis'in ganimetin en güzel tarafını kendisine ayırdığını anlatır. Buna sinirlenen Mehmet Bey de hem Salih Reis'i hem de Matmazel Eme'yi esir alır. Fakat bu olayın yaşandığı sırada Fransız ve İspanyol donanmalarının intikam için Cezayir kıyılarında gözükmeleri Salih Reis'i idamdan kurtarır. Zira Vali Mehmet Bey, bu güçlü donanmayla ancak Salih Reis'in başa çıkabileceğini anlamıştır. Tecrübesi ve kurnazlığıyla düşman donanmasına geçit vermeyen Salih Reis, bu sayede yeniden itibarını kazanır. Ancak Vali Mehmet Bey Matmazel Eme'yi, hain olarak gördüğü Salih Reis'e vermek istemez. Bunun için de, bağılı olduğu Osmanlı padişahına her sene gönderdiği ganimetlerle birlikte Matmazel Eme'yi de yollar. Osmanlı tahtında bulunan Sultan I. Abdülhamit ise o sıralarda, yapılan anlaşmaya uymayıp Kırım'ı istilâ eden Ruslara karşı ne yapacağını kara kara düşünmektedir. Bu noktada yazar hâkim

⁵⁶⁰ Zuhuri Danışman, *Peçeli İmparatoriçe*, İstanbul, Sinan Matbaası, 1964, s. 32. (Alıntılar bu baskıdandır.)

bakış açısını kullanarak, Osmanlı Devleti'nin 27. Padişahı I. Abdülhamit'e sağduyulu olması bakımından olumlu ve yüceltici bir yaklaşımı ortaya koyar:

“Birinci Sultan Abdülhamit'e gelince. O, hakikaten memleketinin ve milletinin huzur ve sükûn içinde yaşamasını temenni eden, kuvveti yettiği kadar bunun için çalışan ve mümkün olduğu kadar harpten çekinen bir hükümdardı. Fakat o da tarihî düşmanımız olan Rusya'nın bu son hareketini hazmedemiyor ve milletinin galeyanına hak veriyordu.” (s. 77)

Aradan geçen 1 sene zarfında Cezayir'den gönderilen ganimetler arasında yer alan genç kız ise, padişahın gözdesi olmuş ve Sultan I. Abdülhamit, bu gözdeden bir erkek çocuk sahibi olmuştur. Nakşidil adını alan ve sultanın başhasekisi konumuna yükselen bu gözdenin oğluna Mahmut adı verilir (II. Mahmut). Bu arada Rusya'nın Kırım'ı istilâ etmesine ve tehditkâr tavırlar sergilemesine artık dayanamayan Sultan I. Abdülhamit savaş ilânına karar verir. Eserde, bu zor kararı veren Sultan I. Abdülhamit'e müspet kişilik özellikleri yönünden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir: *“Son günlerde Kırım istilâsı dolayısı ile bir harp tehlikesinin baş göstermesi bu vicdanlı ve temiz hükümdarı hakikaten elem ve kedere gark etmişti... Sarayda hiç kimse onu teselli edemiyordu.”* (s. 87)

Savaşın arifesinde, âşık olduğu Matmazel Eme'nin İstanbul'a gönderildiğini öğrenen Salih Reis de hiç vakit kaybetmeden payitahta gelir. Baltacı ocağına yazılarak saraya da girmeyi başaran Salih Reis, tüm çabasına rağmen Matmazel Eme'yi bulamaz. Çünkü Matmazel Eme'yle birlikte, aynı zamanda ona çok benzeyen başka bir kız da saraya getirilmiştir. Umudunu iyice yitiren Salih Reis, bağlı bulunduğu ocaktan izin alarak Ruslar tarafından muhasara edilen Özi Kalesi'nin savunmasına katılmak için yola çıkan askeri birliğe katılır. Yaşanan kanlı mücadelenin sonunda Özi Kalesi Rusya'nın eline geçer. Eserde, Özi kalesinin başında bulunduğu devletin elinden çıkması üzerine büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Sultan I. Abdülhamit'in içinde bulunduğu psikolojik durum anlatılırken, padişahın ne kadar asil, halim, selim bir karaktere sahip olduğu; milletini ve memleketini ne kadar çok sevdiği özellikle vurgulanmaktadır. Yazar bu bağlamdaki olumlu bakış açısını bizatihi kendi ifadeleriyle ortaya koymaktadır:

“Özi felâketi Sultan Abdülhamit'i hayatından bezdirmişti. O, milletinin felâketine tahammül edemeyecek kadar asil bir insandı. Zaten harp başlayalı gece gündüz bu felâketi görmektense ölmeyi tercih ettiğini söylemekte idi.” (s. 149-150)

“Çok halim ve selim olan, milletini ve memleketini çok seven, Türk milletinin felâketine tahammül edemeyecek kadar hassas olan Birinci Abdülhamit bu acı haberden ciğerinden vurulmuştu.” (s. 155)

Bu üzücü hadiseden etkilenip rahatsızlanan, sonrasında da vefat eden Sultan I. Abdülhamit'in yerine Osmanlı tahtına sırasıyla Sultan III. Selim ve IV. Mustafa geçerler. Yazarın, bu süreçte Osmanlı tahtına geçen padişahlardan III. Selim'e de bilhassa karakter özellikleri bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir: “*Sultan Selim, esasen çokkibar, centilmen bir insandı.*” (s. 158)

Sultan IV. Mustafa'nın kısa süreli saltanatından sonra ise Osmanlı Devleti'nin yeni padişahı, I. Abdülhamit'in Nakşidil Sultan'dan olan oğlu II. Mahmut olur. Uzun yıllar önce katıldığı Özi Kalesi savunmasından sağ olarak İstanbul'a dönen Salih Kaptan ise hâlâ âşık olduğu ve Osmanlı sarayında bulunduğunu düşündüğü Matmazel Eme'yi aramaktadır. Ama Salih Kaptan, bütün gayretine rağmen yine sevdiği kadını bulamaz. Sadece tahtta olan II. Mahmut'un validesi Nakşidil Sultan'ın kısa bir süre önce vefat ettiğini öğrenir.

Eserin vaka zamanı 1784-1825 yılları arasındadır. Bu zaman diliminde vaka zinciri içerisinde yer verilen Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi ile Özi Kalesi'nin Rusların eline geçmesi hadiseleri, tarihi kronolojiye uygun bir şekilde esere yerleştirilmiştir.⁵⁶¹ Eserin çok geniş tutulmayan şahıs kadrosunda, belirli sayıdaki kişilerin hadiselerin işlenişinde ön planda yer aldığı görülmektedir. Bunlardan Eme du Buc de Rivery, Salih Reis ve Murat Reis fiktif nitelikli şahsiyetler olarak dikkati çekerken; Cezayir Umumi Valisi Mehmet Bey ile arka fonda kalmakla birlikte hadiselerin içinde yer alan Osmanlı Padişahı I. Abdülhamit ise tarihi gerçekliği bulunan roman kişileri olarak öne çıkmaktadırlar. Eserde olayların gerçekleştiği ana mekânlar da, coğrafi gerçekliği bulunan Osmanlı payitahtı İstanbul ve Cezayir'dir.

Eserde, uzun yıllar Cezayir'de konuşlanan ve bu süreçte Osmanlı devletinin resmi donanmasına her türlü desteği veren, hatta zaman zaman donanmaya kaptan-ı deryalık yapacak kadar dirayetli, yetenekli reisleri yetiştiren Türk korsanlarına olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, Garp ocakları olarak adlandırdığı ve Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren devletin beylerbeyliği haline getirilen Cezayir korsanları için kaydettiği şu tespitler, Zuhuri Danışman'ın bu noktadaki bakış açısının isabetli olduğunu göstermektedir:

“Cezayir, Tunus ve Trablus'un ayrı ayrı donanmaları olup bunlar ecnebi devletlerle anlaşmalar yaparak mektuplaşırlardı. Bu üç imtiyazlı eyâletten en kuvvetli donanması olan Cezayir eyâleti idi; bunların geçimleri korsanlık ve muharebe ile olduğundan mükemmel donanmaları vardı. Cezayir korsanlarının faaliyetleri Akdeniz'e münhasır olmayıp bunlar Sebte (Cebelüttarik) boğazını

⁵⁶¹Uzunçarşılı, a.g.e., s. 487-498/542-543.

aşarak Kanarya Adaları, İngiltere, İrlanda, Felemenk, Danimarka ve hatta İzlanda adasına kadar uzanmışlar...»⁵⁶²

Eserde olumlu şekilde yaklaşılacak diğer bir unsur ise Osmanlı Padişahlarından I. Abdülhamit ile III. Selim'dir. Bu bağlamda Sultan I. Abdülhamit'in idari alandaki hassasiyeti ile olumlu kişilik özellikleri; Sultan III. Selim'in de sahip olduğu müspet karakter nitelikleri ön plana çıkarılmaktadır. Tarihi kaynaklarda bu iki padişah için verilen genel bilgilere bakıldığında, yazarın bu noktadaki bakış açısında da yanılmadığı görülmektedir.⁵⁶³

Yazarın Osmanlıya dair olumlu bakış açısını yansıttığı diğer bir nokta da, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmış olan ve 15. yüzyılın sonlarından itibaren hem Osmanlı padişahlarının ikamet ettiği hem de devletin yönetim merkezi olarak kullanılan Topkapı Sarayı'dır. Zuhuri Danişman, Topkapı Sarayı'nın gerek mimari ve sanatsal özelliklerini ortaya koyarak gerekse de bu sarayda yüzyıllar boyu uygulanan geleneklere vurgu yaparak kendi olumlu bakış açısını oluşturmaya gayret etmiştir:

“Dünyada mevcut hükümdar saraylarından hiç birisi bu kadar geniş bir yer üzerine bina edilmiş değildir. Bütün teferruatıyla beraber bu tarihi saray sekiz kilometre murabbı gibi azim bir yer kaplar. Fakat onun en garip ve dünya saraylarından ayrı tarafı derli toplu bir bina olmayışı ve tenazur denilen kaideye hiç riayet edilmeksizin yalnız devirlerin zevkine göre yan yana konulmuş bir san'at koleksiyonu oluşudur.” (s. 81)

“Bir saray olarak Topkapı Sarayı, belki de dünyada merasim itibarıyla en asil, en vakur geleneklere malik olandı. Bütün bu merasimin meydana gelişinde Türk tarihinin ihtişamını, Türk Milleti'nin asaletini görmek mümkündür.” (s. 97)

Reşad Ekrem Koçu'nun kaleme aldığı ve ilk baskısı 1968 yılında yapılan *Kabakçı Mustafa* adlı eserde; amcası Sultan I. Abdülhamit'in ani ölümüyle Osmanlı tahtına geçen III. Selim'in başta askeriye olmak üzere devletin hemen hemen bütün kurumlarına yaygınlaştırmak istediği ıslahat hareketi (Nizam-ı Cedit) ve bu hareketin, muhalifler tarafından sekteye uğratılması anlatılmaktadır. Bu mücadele sonunda muhaliflerin başı olan isyancı Kabakçı Mustafa öldürülürken, Padişah III. Selim de tahtını IV. Mustafa'ya devretmek zorunda kalır.

⁵⁶² Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 4.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 303.

⁵⁶³ “Hüsn-i niyet ve samimiyet ile çalışan fakat hilm ve mülayimeti ile tesir altında kalan Birinci Abdülhamit'in vefatını müteakip henüz yirmi sekiz yaşında bulunan ve veliahdlığından beri bir an evvel saltanata geçerek kat'i ıslahat yapmak isteyen Şehzade Selim'in hükümdarlığı halka bir ümit vererek muharebe heyecanı arttı.” Geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. V, 4.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 547.

“Bu itibardır ki, Selim III. Tahta çıktığı vakit, olgun bir insan ve imparatorluğu için çalışmak isteyen bir padişahı.” Geniş bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, 5. b., Ankara, TTKB, 1988, s. 13.

Sultan III. Mustafa'nın oğlu Şehzade Selim (III. Selim), amcası Sultan I. Abdülhamit'in aniden vefat etmesinden sonra Osmanlı tahtına çıkar. Eserdeki vakaların hemen başlangıcında gerçekleşen bu padişah değişikliği münasebetiyle yazar, III. Selim'in babası Sultan III. Mustafa'ya (1757-1774) sözü getirerek, Sultan III. Mustafa'ya idarî ve askerî sahalardaki girişimleri ile teknik gelişmişlik bakımından olumlu bir bakış açısı ortaya koyar:

“Sultan Mustafa tarih biliyordu, müsrif değildi, parası da vardı, orduyu sulh zamanında cenge hazırlamaya da çalışmıştı. Türkiye hizmetine girmiş Baron dö Tott'un himmetiyle topçulukta, istihkâmcılıkta ıslâhat yapılmış, Avrupa ordularındaki yeni topların benzerleri dökülmüş, << Sürat Topçuları >> adı ile yeni bir sınıf asker yetiştirilmiş; deniz kuvvetlerinin önemine aşırı inanı olan padişahın bilhassa şahsî eseri olarak Kasımpaşa'da << Mühendishâne-i Bahr-i Hümayun >> adı altında bir bahriye mektebi kurulmuştu. Yeniçerilerin tüfenklerine de süngü ilâve edilmişti.”⁵⁶⁴

III. Selim'in tahta çıktığı yıl Fransa'da meydana gelen ihtilâl nedeniyle hem Avusturya hem de Rusya, Osmanlı ile barış antlaşması imzalar. Bu sulh ortamı padişaha kafasındaki ıslahat hareketlerini gerçekleştirebilmesi için iyi bir fırsat olur. Eserin bu kısmında Sultan III. Selim'e devlet yönetiminde liyâkate verdiği değer ile yerli sanayiye teşvik etmesi yönünden olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Sultan Selim bundan böyle ilmiye tayinlerinin imtihan ile olmasını emretti ve pek tabiidir ki ulemâ efendilerin çoğunluğu bu genç ve aydın padişahın düşmanı oldu.

(...)

Kafası garp medeniyetinin hayranı ve yüreği tertemiz müslüman genç padişah yerli sanayii de korumak istedi, tebaasına örnek olmak için esvaplarını o zamanlar pek moda olan Venedik ve Fransız kumaşlarından değil, yerli kumaşlardan yaptırdı.” (s. 11-12)

Islahatlara önce askerî alandan başlayan Sultan III. Selim, daha sonra ilmiye sınıfı ile sanayi sektörlerinde yeni adımlar atmaya çalışır. Fakat padişahın emriyle kurulan Nizam-ı Cedid yani yeni düzen taraftarlarının servet sahibi olmaya başlaması, başta padişah olmak üzere devletin üst kademesinin eğlence ve sefâhate düşkün olması nedeniyle toplumda tepkiler oluşmaya başlar. Yazar, olumlu bakış açısı çerçevesinde Sultan III. Selim'in karakteri, sanatkârlığı ve dış görünüşüyle ilgili olarak; *“Sultan Selim gayetle hassas, şair, musikişinas, güzel yüzlü, ipek huylu, memleketinin ve devletinin yükselmesi için çalışan aydın bir padişah idi;”* (s. 19) ifadelerini kullanır. Ancak tarafsız, objektif bir tavır takınmaktan da kaçınmayarak *“Bir inkılâpçı olarak Sultan Selim'in eli bıçak ve neşter değil, toplu iğne bile tutmaya muktedir değildi.”* (s. 23) tespitinde bulunan yazar, Sultan III. Selim'in devlet

⁵⁶⁴ Reşad Ekrem Koçu, *Kabakçı Mustafa*, İstanbul, Koçu Yayınları, 1968, s. 7-8. (Alıntılar bu baskıdandır.)

idaresindeki yumuşak tavrı ile otorite zaafiyetini olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla şöyle ortaya koyar:

“ ... fakat bir inkılâpçı olarak büyük kusurlara sahipti. Evvelâ cesur değildi; işbaşına geitirdiği adamların, hattâ uşakları yerinde bendegânının üzerinde otoritesi yoktu. Dün geçim sıkıntısı çekerken bugün büyük servetle lüks içinde yaşayan nizamı cedit devletlilerinin bu servetlerini nerede bulduklarını düşünmüyordu. Kendisi de eğlenceye yâran ile sohbet, nevcivanlar ile ülfet ve muhabbete aşırı derecede düşküdü.” (s. 19)

“Fakat Nizâmı Cedit'in karşılaştığı en büyük tehlike, o nizâmı kuran Sultan Selim'in kendi karakteriydi. İfrat derecede yumuşaklığı ve merhameti ortadan cezâ korkusunu kaldırdığı için düşmanlarının, bu arada bilhassa som gericilerin ve onların silahı olan yeniçerilerin cesâretini alabildiğine yükseltmişti.” (s. 21-22)

İşte padişahın bu yapısından faydalanıp halkın içine karışan Nizam-ı Cedit karşıtları toplumun tepkilerini padişaha ve saraya yönlendirmekte zorluk çekmezler. Bunu fark eden Sultan III. Selim, orduyla doğu seferine gönderdiği Sadrazam Ağa İbrahim Paşa'nın yerine vekil olarak sadarete getirdiği Köse Musa Paşa'ya gerekli tedbirleri alması emrini verir. Ancak gizli bir Nizam-ı Cedit muhalifi olan Köse Musa Paşa olayların daha da büyümesi için elinden geleni yapar. Sonunda Rumeli Feneri Kalesi'nin yamaklarından olan Kabakçı Mustafa Çavuş liderliğinde isyan patlak verir. Sultan III. Selim hadiselerin önüne geçmek için Nizam-ı Cedit'i kaldırdığını bir fermanla ilan eder. Bu yeterli olmayınca da isyancıların istediği on bir devlet adamını feda eder. Bütün bu fedakârlıklara rağmen III. Selim tahtını koruyamaz ve tahtı Şehzade Mustafa'ya (IV. Mustafa) teslim etmek zorunda kalır. Tahttaki bu değişiklik ve payitahtta yaşanan karışıklıklar sonucunda, seferde olan Sadrazam İbrahim Paşa Rusçuk'a giderek Rusçuk Âyânı Alemdar Mustafa Paşa'dan yardım ister. Durumu tehlikeli gören Alemdar Mustafa Paşa tahta yeniden III. Selim'i geçirebilmek için harekete geçer. Alemdar Mustafa Paşa kendi düşüncesinde olan Tahsin, Behiç ve Tatar Ramiz Efendiler ile (Rusçuk yârânı/siyasî komite) İstanbul'da el altından III. Selim lehinde faaliyet göstermeye başlar.⁵⁶⁵ Bunu yaparken de Sultan Mustafa taraflısı görünmeye özen gösterirler. Aynı zamanda Tuna Seraskeri olan Alemdar Mustafa Paşa ile arkadaşlarının gizliden gizliye yürüttükleri kulis çalışmaları sonunda sonuç verir. Durumu uygun gören Alemdar Mustafa Paşa, Sultan Mustafa'yı korumak ve devam etmekte olan karışıklıkları bastırmak için ordusuyla İstanbul'a gelir. Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a varmadan evvel görevlendirdiği askerler,

⁵⁶⁵ Romanın vakası içerisinde zikredilen bu durum tarihî vesikalarda aynen geçmektedir: “İşte maksadı teşekkül, teceddütperver olan Sultan Selim'i iclâs ile Nizamı cediti ihya etmek olan bu cemiyeti hafîyye erkânına tarihlerimizde (Rusçuk yârânı) ismi verilmiştir. Bunun âzaları, başta Silistre Valisi ve Tuna Seraskeri Rusçuklu Alemdar Mustafa Paşa olduğu halde Mustafa Refik, Mehmet Sait Galip, Abdullah Ramiz, Mehmet Tahsin ve Mehmet Emin Behiç Efendilerdi.”

Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 2. b., Ankara, TTK Yayınları, 2010, s. 82.

isyancıların ele başısı Kabakçı Mustafa'yı Rumeli Feneri Köyü'nde yakalarlar. Kabakçı Mustafa Alemdar Mustafa Paşa'nın gönderdiği adamlar tarafından, evlenip gerdeğe girdiği gece öldürülür.

Eserin vaka zamanı 7 Nisan 1789-13/14 Temmuz 1808 tarihleri arasındadır. Bu zaman diliminde tarihî gerçekliği bulunan en dikkat çekici hadise olan Kabakçı Mustafa isyanı tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.⁵⁶⁶ Eserin çok da geniş olmayan şahıs kadrosunun neredeyse tamamı tarihî gerçekliği olan şahsiyetlerdir. Bunlardan vakaların gelişiminde ön planda gelenler arasında Padişahlar III. Selim, IV. Mustafa; Sadrazamlar Ağa İbrahim Paşa, Çelebi Mustafa Paşa; Şeyhülislâm Topal Atâullah Efendi, Kabakçı Mustafa Çavuş, Rusçuk Âyanı ve Tuna Seraskeri Alemdar Mustafa Paşa, Behiç Bey, Tahsin Bey ve Tatar Ramiz bulunmaktadır. Olayların geçtiği temel mekân Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'dur. İstanbul'un dışında Alemdar Mustafa Paşa ile arkadaşlarının görev yerleri olan Silistre ve Rusçuk'a da eserde yer verilmiştir.

Reşad Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahı III. Mustafa'ya idarî ve askerî bakımdan; Sultan III. Selim'e de dış görünüşü, sanatkârlığı ve yenilikçi oluşu yönüyle olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde eserdeki bakış açısının büyük ölçüde isabetli olduğu görülmektedir. Nitekim İsmail Hakkı Uzunçarşılı Sultan III. Mustafa'yı uyanık fikirli, yenilik taraftarı, cevval, faal, çalışkan, müdekkik, ilme ve fazilete değer veren, tasarrufa önem veren, askerî kalkınmayı benimseyen bir şahsiyet olarak tarif ederken;⁵⁶⁷ Enver Ziya Karal da III. Selim'in ıslahata olan ilgi ve alâkasını uzun uzun anlatmaktadır.⁵⁶⁸ Bunun yanı sıra eserde çok güçlü bir şekilde olmasa da olumsuz bakış açısıyla ortaya konulmuş bazı unsurlar da vardır. Bunlardan ilki Nizam-ı Cedit hareketinin, Sultan III. Selim'in yumuşak ve pasif tutumundan büyük bir zarar görerek kesintiye uğraması, sonrasında da ortadan kaldırılması yargısıdır ki tarihî kaynaklar bu kanaati destekler görünmektedir.⁵⁶⁹ Bu bağlamda Reşad Ekrem Koçu'nun olumsuz bir yaklaşımla:

“Tüylər ürpertici o anarşi devrinde İstanbul'daki medreselerin hali ve içlerinde yaşayan softaların ahvâli de pek perişan ve yamandı.

(...)

⁵⁶⁶ Bkz. Afyoncu-Önal-Demir, *a.g.e.*, s. 231-234.

⁵⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 341-343.

⁵⁶⁸ Karal, *a.g.e.*, s. 60-73.

⁵⁶⁹ “*Selim III. korkak değildi. Daha Nizam-ı Cedit hareketinin başında, günün birinde tahtını ve başını bu uğurda kaybetmek ihtimallerini hesaba katmış bulunuyordu. Fakat maksada ulaştıramayacak manasız bir cesaretle, derin bir tevekkülü tercih ediyordu.*” Karal, *a.g.e.*, s. 82.

Büyük şehirde devlet sözü yalın ayaklı haytalar ağzına düşünce, tüysüz gençlerin ve otuzluk kırklık kara sakallı bekâr uşaklarının doldurduğu medrese odaları da ilim ve irfan ocağı olmaktan çıkmış, sarıca arı yuvalarına dönmüştü.” (s. 74)

şeklinde ifade ettiği diğer bir unsur da 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başı itibariyle Osmanlı ulemasının ve Medrese yapısının içinde bulunduğu kısır anlayıştır. Yazarın bu ifadelerini Enver Ziya Karal’ın şu tespitleri doğrulamaktadır: “*Ulema, menfaatten başka bir şey düşünmeyecek kadar alçak ve ahlâksız bir hale geldiğinden, imparatorluğun bütün fenalıklarına sebep “Nizam-ı Cedid”i gösteriyordu.*”⁵⁷⁰

Sonuç olarak yazarın bu eserinde, Osmanlıya dair hem olumlu hem de olumsuz bakış açısıyla yaklaşılan unsurların bulunduğunu, ancak olumlu bakış açısıyla yansıtılan hususların eserin genel yapısı ve çerçevesi dikkate alındığında gerek nicelik gerekse de nitelik bakımından daha fazla yer tuttuğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.

Bekir Büyükarkın’ın yazdığı, ilk olarak 1965 yılında yayımlanan ve nehir roman olma özelliğini de haiz olan *Belki Bir Günadlı*romandaki konu; Büyükarkın’ın daha evvel yayımlanan *Son Akın* adlı eserinde, hikâyesine şahit olduğumuz Türk akıncısı Koca Memil’in üçüncü kuşak torunu olan Kocaların Mehmet’ini merkez alarak geliştirilmektedir.

Buna göre Kocaların Mehmet’inin Yerköy’de oturan karısı ve çocuğu başıbozuk yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Bu cinayeti işleyenleri bulmak üzere Kocaların Mehmet, yardımcısı Halil Ağa ile birlikte soluğu İstanbul’da alır. Onları İstanbul’da aynı zamanda Padişah III. Selim’in has nedimlerinden olan Abdullah Ramiz Ağa evinde konuk eder. Ramiz Ağa vasıtasıyla Topkapı sarayında III. Selim ile görüşen Kocaların Mehmet; Rumeli’deki durumu, sınırlardaki sıkıntıları, ailesinin başıbozuk iki yeniçeri askeri tarafından katledilmesi olayını ve alınması gerekli olan tedbirleri padişaha arz eder. Kocaların Mehmet’inin Padişah III. Selim’e söyledikleri aslında yazarın da mevcut askerî düzene karşı nasıl eleştirel ve olumsuz bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir:

“Saadetlû hünkârım, dedi, bu devlete yeniçeri kullarınızdan artık hayır gelmez. Yapacağınız her yeniliğin karşısına dikilir onlar... Bilirsiniz ki, biz yillar yılı içeride birbirimizi yerken Nemçelisi, Françesi, Moskofu, Alamani, İngilizi çalışıp didinip bizi fersah fersah geçmişlerdir; topları başka türlü atar, tüfekleri başka çeşit patlar olmuştur. Hâlbuki şu zorba, şu sözde din adamlığı kisvesine bürünmüş yobazlar hiçbir işinizde sizi rahat komazlar. İştiriz, kurduğunuz Nizâm-ı Cedid askerlerinin talimlerine bile karışıp “Gâvur işidir!” diye onları dağıtmaya çalışırlarmış! Bu yüzden biz, bazı Rumeli erkânı bir araya gelip sözleştik, sizin de tanıdığınız, savaşlarda birçok kahramanlıkları

⁵⁷⁰ Karal, a.g.e., s. 78.

*görülmüş, o civarlarda sözü geçen Alemdar Mustafa Ağa'yı aramıza aldık. Diyeceğimiz şu ki; evvelâ yeniçeri ocağı kalkmalı.*⁵⁷¹

Bu ifadeler Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını oluşturan ve geçmişte parlak zaferlerin altında imzası bulunan Yeniçerilerin 18. yüzyılın sonlarındaki fotoğrafını net bir şekilde bizlere göstermektedir. Osmanlı devletini siyasî ve sosyal bakımdan da olumsuz etkileyen tablo ne yazık ki gerçektir. Yazarın bu noktadaki eleştirel ve gerçekçi bakış açısı geleceğe ışık tutabilecek ibret verici bir tespit olarak da görülebilir.

Kocaların Mehmet İstanbul'da vakit geçirirken Civan (Nevcivan) isimli bir kadınla da gönül ilişkisi kurar. Buna karşılık Abdullah Ramiz Efendi'nin evinde kalırken kendisine gönlünü kaptıran Ramiz Efendi'nin kardeşi Cihan Hatun'un farkında bile olmamıştır. III. Selim'in saraydaki gözdelelerinden olan, çok alımlı ve güzellikte eşsiz olan Nevcivan'a Abdullah Ramiz Efendi de âşıktır. Bu üçlü aşk ilişkileri ve buna bağlı yaşananlar eserin dramatik boyutunu oluşturmaktadır.

Sultan III. Selim Kocaların Mehmet'le bir kez daha görüşerek çok kesin ve şiddetli tedbirler almaktansa yaşanan olumsuz hadiselerle sabırla yaklaşp, ılımlı bir şekilde hareket edilmesi gerektiğini ifade eder. Zira padişah, kurduğu Nizam-ı Cedid⁵⁷² düzeninin yavaş yavaş toplum tarafından benimseneceğini ve toplumun yeniliklere zamanla ayak uyduracağını düşünmektedir. Büyükarkın, III. Selim'in daha tahta geçtiğinin ilk yıllarında almış olduğu siyasî ve sosyal tedbirleri de ifade ederek padişaha olan olumlu bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁵⁷³

Oysa İstanbul'da III. Selim'e muhalefet eden, yeniliklere gâvur icadı gözüyle bakan ve mevcut padişahı devirip yerine Şehzade Mustafa'yı geçirmek isteyen bir grup bulunmaktadır. İstanbul'un belli yerlerinde bulunan yeniçeri kahvelerinde III. Selim aleyhinde konuşan, ayrıca sarayda da dalkavuklukla kendilerine yer edinen bu kötü niyetli kişilerin başında Ayasofya Camii imamı Mehmet Derviş Efendi (Aygır İmam) ve Ahi Çelebi Camii'nin imamı Ataullah Hoca gibi isimler bulunmaktadır. Yazar tarafsız bakış açısı doğrultusunda yeni düzene karşı çıkanların eleştirilerini yeniçerilerin bulunduğu kahvede, Ayasofya Camii İmamı Mehmet Derviş Efendi'nin ağzından şu şekilde ortaya koymaktadır:

⁵⁷¹ Bekir Büyükarkın, *Belki Bir Gün*, 5.b., İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2010, s.47 (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁵⁷² “*Dar mânada Nizam-ı Cedit: Selim III. Devrinde Avrupa usulünde yetiştirilmek istenilen talimli askeri anlatır. Geniş mânada Nizam-ı Cedit ise, Selim III.'ün yeniçerileri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı devletini Avrupa'nın ilim, sanat, ziraat, ticaret ve medeniyette yaptığı ilerlemelere ortak yapmak için giriştiği yenilik hareketlerinin bütünüdür.*” Geniş bilgi için bkz. Karal, *a.g.e.*, s. 69-70.

⁵⁷³ Bkz. Büyükarkın, *a.g.e.*, s. 69-70.

“ — O zamandan bu yana işler daha kötüleşti. Değil düşmanla anlaşmak, gâvuristandan hocalar gelip ehl-i islâma ders verir oldu. Medreseler unutulup kefere usulü okutma başladı. Bütün bu kâfirler yol yapacağız diye Anadolu'ya yayıldı. Riyaziyat, hendese denen nesnelere aldı yürüdü. Herkes eline çalgı alıp musiki adıyla avaz avaz bağırır oldu. Sultan bile çalgıcılık yapmaya kalkıştı. Ressamlar türeyip dinen yasak olan resimler çizmeye başladılar...

... Sözde bütün bu gâvur işlerinin adı Nizam-ı Cedidmiş! Eskisinin ne günahı vardı, bal gibi geçinip gider idik?” (s. 121)

Yazar, mevcut düzene karşı çıkanların eleştirilerini objektif bir şekilde okuyucuya sunarken, aslında Aygır İmam lakaplı Mehmet Derviş Efendi gibilerin samimi olmadıklarını ve tamamen kendi menfaatleri icabı, özellikle dinî değerleri kullanmak suretiyle toplumun belli kesimlerini galeyana getirmeye çalıştıklarını yine hem Derviş Efendi'nin söyledikleriyle hem de kendi hâkim bakış açısıyla eserinde dile getirmeyi de ihmal etmez.⁵⁷⁴

Kocaların Mehmet, padişah ile ikinci kez görüştüktan sonra, Halil Ağa'yla birlikte Yerköy'deki çiftliğine geri dönmüştür. Aslında İstanbul'daki karışık durumun bir benzeri Rumeli sınırlarında yaşanmaktadır. Osmanlı devletine ve saraya bağlı olan bazı ayanlar isyan etmişler ve halka zulmeder olmuşlardır.⁵⁷⁵ Bunların önde geleni ise Vidin ayanı Pazvandoğlu Osman Ağa'dır. Yazar, Pazvandoğlu Osman Ağa'nın Osmanlı padişahına ve devlet yöneticilerine yönelik eleştirilerini de gözler önüne sererek, ayanların çıkardıkları isyanların sebeplerini okuyucuların değerlendirmesine sunmaktadır:

“Mukataa zamları ha, mukataa zamları! Kimi soyarlar bu hergeleler? Sultan Selim sarayında cariyelerle yan gelip keyif sürerken, etrafındaki Galip Efendi, Behiç Efendi, Tahsin Efendi, Refik Efendi, bir tane daha varmış bu gün adını Bıyıklı Kâmil'den öğrendim; Ramiz Efendi denen dalkavuklar, daha bilmem kimler konaklarında, kiraladıkları başka evlerde kapatmalarıyla sevişip diledikleri gibi yaşarken, öte tarafta halk açlıktan kırılmış, vergi üstüne vergi alınmış, kimin umrunda? Şimdi de mukataa zammı çıktı! Nereye gidecek bu paralar? Fakirlere mi hayrı dokunacak, ne gezer? Yine karıların boyunlarına gerdanlık, donlarına altın işleme yapılacak. Sözde israfın önüne geçmek için padişahın bir fermanı da var! Hepsi gösteriş, hepsi yalan; işleri güçleri halkı aldatmak.” (s. 117-118)

Yazarın tarafsız bir bakış açısıyla bu ve buna benzer fikirlerine yer verdiği ve aynı zamanda eski bir yeniçeri olan bu asi, Rumeli'yi Karadeniz'e kadar zaptedip, müstakil bir beylik kurmak amacındadır. Pazvandoğlu Osman Ağa aynı zamanda Kocaların Mehmet'e de düşmandır çünkü babası Ömer Bey'in öldürülmesinden, Mehmet'in babası Murat Bey'i

⁵⁷⁴ Bkz. Büyükarkın, a.g.e., s. 122-123.

⁵⁷⁵ “Âyan, herhangi bir vilâyet ve kazada o mahallin iradesiyle alâkadar olarak halk ile hükûmet arasındaki muamelâtta vesatatta bulunarak her iki tarafa ait işleri idare eden ve halk tarafından seçilen bir vazife sahibidir. Âyanlar o memleketin nüfuzlu aileleri olan ve (Eşrâfi belde) denilen zümre arasından intihap olunurlardı.” Geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, s. 5.

sorumlu tutmaktadır. Zaten bu düşmanlıktan dolayı Kocaların Mehmet'inin eşini ve çocuğunu o öldürmüştür.

1798 yılının Kasım ayında Serdar Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Vidin'i kuşatır. Ancak bu kuşatma esnasında Silistre Valisi Gürcü Osman Paşa şehit olur ve asilere yakınlık duyan Alo Paşa'nın düşmana yardım etmesi neticesinde istenen sonuç alınamaz. İhanet içerisinde bulunan ve Nizam-ı Cedid'e aleyhtar olan Alo Paşa'nın idamı sonuca tesir etmez. Ayrıca III. Selim, Napolyon'un başında olduğu Fransızların Mısır'ı ve Kahire'yi alması üzerine aynı yılın Eylül ayında Fransızlara savaş ilan etmiştir. Hem Mısır'da hem de Rumeli'de mücadeleyi göze alamayan padişah isyan eden ayanları affettiğini bildirmiştir.

Yazar, bu noktada da devreye girerek eleştirel bir bakışla padişahın hatalı bir karar verdiğini dile getirir, üstelik bu III. Selim'in ilk hatası da değildir: "*Sultan Selim yine hata ediyordu; belki de bir sonuç alınamadan aylardan beri dökülen kanların hassas bünyesinde bıraktığı üzüntü, onu böyle bir affa ve endişeye de sürüklemiş olabilirdi!*" (s.192)

Böylece yakalanmak üzere olan Pazvandoğlu yine canını kurtarır. Belli bir süre sonra Osmanlı Devleti, Fransa ile barışı sağlar ve Fransa Mısır'ı boşaltır. Fakat Rumeli'deki karışıklıklar artarak devam etmektedir. Pazvandoğlu'nun yanı sıra diğer ayanlardan Rusçuk ayanı Terseniklioğlu İsmail Ağa ve Dağdeviren Mehmet Ağa da devlet otoritesine baş kaldırmışlardır. Bu arada Sırp'lar da Kara Yorgi liderliğinde isyan etmişlerdir (1806). Büyükarkın, Balkanlar'da 19. yüzyılın başlarında oluşan bu karışık ortam karşısında geçmişe dönme ihtiyacı hisseder ve Türk akıncılarının Rumeli topraklarındaki mücadelelerini olumlu hatta destansı bir bakış açısıyla ifade eder:

"Asilerin geldiği yol yaz günleri tozlu olurdu. Vaktiyle Silistre'den kalkıp akına giden akıncılar bu yoldan geçerler, kartal kanatlarını dalgalandırarak atlarını sürerlerdi. Hepsi de göğüslerinde imanları kadar taze yaralar taşırlar, pırlanta düğmeli mintanlarının yakalarını açıp göğüslerini serinletmek isteyen rüzgâra yuva yaparlardı. Zafer türküleri hiç eksik olmazdı akıncıların... Bir karış topraklarını bile düşmana çiğnetmemek için gerilerde kendilerini gözyaşlarıyla bekleyen analarını, eşlerini, bacılarını dahi unutup akınlardan akınlara koşarlardı, serhadleri kanlarıyla sularlardı. Bu yoldan Malkoçoğulları, Evranosoğulları, Mihaloğulları, Koca Memiller, Kara Muratlar, Deli Durmuşlar geçmişti yüzyıllar evvel!" (s. 151–152)

Kocaların Mehmet ve Halil Ağa, ayanların bu isyanlarını bastırmak düşüncesiyle Terseniklioğlu'nun peşine düşerler. Sonuçta devlete isyan etmiş olan Rusçuk ayanı Terseniklioğlu'nu öldürüp yerine Hezargrad ayanı olan Alemdar Mustafa Ağa'nın gelmesini sağlarlar. Ayanların çıkardıkları karışıklıklara ek olarak Rusya 1806 yılının Ekim'inde

Balkanlara saldırıp, Eflâk ve Boğdan'ı işgale başlamıştır. Ancak Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Ağa ve Türk akıncılarının gayretleriyle hem ayanların isyanları bastırılmış hem de Rusya mağlup edilmiştir. Bu başarılar neticesinde III. Selim, Alemdar Mustafa Ağa'yı vezir yapmış bununla da yetinmeyip hem Silistre valiliğine hem de Tuna seraskerliğine tayin etmiştir. Rumeli'de bunlar yaşanırken İstanbul'dan üzüntü verici hadiselerin haberleri Rumeli'ye ulaşır. III. Selim'e karşı çıkan ve muhalefet eden Hafız Mehmet Derviş (Aygır İmam), Şeyhülislam Ataullah Efendi ve Sadrazam Keçiboynuzu Hilmi Paşa'nın yerine vekâlet eden Köse Musa Paşa gibi isyankârlar emellerine ulaşmışlar, kendi şahsî menfaatleri doğrultusunda Karadeniz boğazındaki kalelerde bulunan muhafız yamaklarının önde gelenlerinden olan Kabakçı Mustafa Ağa'yı kullanarak tertip ettikleri ayaklanmayla III. Selim'i tahtan indirip, yerine Şehzade Mustafa'yı (IV. Mustafa) padişah yapmışlardır (1807).

Yazar, okuyucuda, hedefine ulaşmış olan bu isyan hareketinin sosyal ve ekonomik açıdan bazı haklı tarafları olabileceği izlenimini, Halil Ağa'nın Kocaların Mehmet'ine söylemiş olduğu;

“ — Bey, diye devam etti. Asitane'de zenginler hepten keyif sürer olmuşlar. Fakirler ise onlara dış gıcırdatıp dururlar. Bizim Ramiz Efendi bile bir konak daha alıp Nevciyan için döşettirmiş. Atlar, arabalar, elmaslar, purlantalar, eğlenceler girila gider. Yalnız Sultan Selimcik çırpınır durur. Hazineye para kalmamış da sarayındaki şamdanları, bilmem ne kadar altın eşyasını eritip para kestirmiş. Ben onu da gördüm!” (s. 273)

sözleriyle uyandırırken, III. Selim'i tahtından eden bu ayaklanmaya liderlik eden Kabakçı Mustafa'yı ise son derece olumsuz bir bakış açısıyla karakterize etmiştir:

“Bir de Kabakçı Mustafa vardı ümitleriyle birlikte sürükledikleri! Kabakçı Mustafa! Baldırı çıplak bir yamak! Beş yüz kişiyle koca bir padişahı tahtından indirip hapsedirmişti! Tekrar tekrar kendilerine soruyorlardı; nasıl olmuştu bu? Şimdiye kadar adı, sanı işitilmemiş bir serseri nasıl becermişti bu işi? Kabakçı Mustafa kimdi?” (s. 323)

“Kabakçı Mustafa iri yarı, pala bıyıklı, korkunç bakışlı, cesareti ve kuvvetiyle etrafını sindirmiş, yenilik düşmanı, cahilin cahili bir adamdı. Fakat ne olursa olsun bu işi yalnız başına başaramazdı.” (s. 324)

Yaşanan bu hadise üzerine Alemdar Mustafa Paşa ile Kocaların Mehmet adamlarıyla birlikte, Topkapı Sarayı'na hapsedilmiş olan III. Selim'i tekrar tahta getirmek için hazırlık yaparlar. Yeni Padişah IV. Mustafa ile iyi ilişkiler kurarak İstanbul'da ve sarayda güç elde etmeye çalışırlar. Temmuz 1808 tarihinde harekete geçerler. Ancak bu girişim başarıya ulaşmaz ve sarayda oluşan kargaşa ortamında III. Selim, IV. Mustafa taraftarlarınca öldürülür. Şehzade Mahmut (II. Mahmut) ise hizmetkârlarının yardımı ile yaralı bir şekilde bulunduğu

binanın çatısına çıkarılmak suretiyle IV. Mustafa taraftarlarının elinden kurtarılır. Sonrasında IV. Mustafa tahtan indirilerek II. Mahmut padişah olarak ilan edilir (1808).

Romadaki vaka 1795–1808 yılları arasında geçer. Bu süreçte yaşanan olaylar sırasında Osmanlı tahtında III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmut yer almaktadır. Bunların dışında romanda yer alan Terseniklioğlu İsmail Ağa, Dağdevirenolu Mehmet Ağa, Pazvandoğlu Osman Ağa, Köse Musa Paşa, Alemdar Mustafa Paşa, Ayasofya Camii İmami Mehmet Derviş Efendi, Şeyhülislam Topal Ataullah, Kabakçı Mustafa, Mihrişah Sultan gibi karakterler de tarihî şahsiyetlerdir. Osmanlı tarihinin önemli askerî ve siyasî hadiseleri arasında yer alan Osmanlı-Fransa savaşı (1795–1802), Sırp İhtilâli (1806), Osmanlı-Rus savaşı (1806) ve Kabakçı ihtilali (1807) gibi olaylar vakaların gelişimi süresince bazen arka fonda bazen de işlenen konuyla olan bağlantısı nispetinde daha ön planda yer almaktadır. Büyükarkın'ın, eserini oluştururken tarihî/bilimsel nitelikteki bilgi ve belgelere sadık kaldığı anlaşılmaktadır.

Romanın baş karakterlerinden olan Kocaların Mehmet'inin eşi ve çocuğunun başbozuk yeniçeriler tarafından öldürülmesi, III. Selim'in gözdesi Nevcivan'ın Kocaların Mehmeti'ini, kendisini onun uğruna feda edecek kadar sevmesi ancak buna karşılık Ramiz Efendi tarafından da sevilmesi, Ramiz Efendi'nin kardeşi Cihan Hatun'un da Kocaların Mehmet'e âşık olması, III. Selim'in tam kurtulacakken IV. Mustafa taraftarlarınca sarayda öldürülmesi gibi hadiseler eserin dramatik unsurları olarak değerlendirilebilir.

Büyükarkın eserinde, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı itibariyle Osmanlı devlet sistemine, ekonomik yapısına ve ordu teşkilatındaki bozulmuşluklara olumsuz ve eleştirel birtavır ortaya koymaktadır. Bu soyut kavramlara karşı geliştirdiği tenkitleri özellikle Padişah III. Selim'in etrafında bulunan devlet yöneticileri ve bürokratlar vasıtasıyla somutlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Buna karşın özellikle III. Selim için daha olumlu bir bakış açısının ön planda yer aldığı söylenebilir. Zira III. Selim, Osmanlı siyasî tarihinde ilk geniş çaplı yenilik hareketlerini başlatan hükümdar olarak değerlendirilmektedir. Ancak en yakınında bulunanlar dahi padişahın gerçekleştirmek istediği ıslahat hareketlerinin özünü kavrayamamışlar ve onun fikirlerinin takipçisi olamamışlardır. Yazar, bu noktada III. Selim'e de bir pay çıkararak yeni düzenlemelerin yaygınlaştırılmadığını ve toplumun benimsemediği yeniliklerin başarısızlığa

uğramasının da doğal bir netice olarak görülmesi gerektiğinin altını kalın çizgilerle çizmektedir.⁵⁷⁶

Eserde III. Selim'in kişilik özelliklerine ve karakterine son derece olumlu bir bakışaçısı söz konusudur. Özellikle çok yönlü sanatkârlığı ön plana çıkarılarak bu noktadaki yetenekleri, eserlerinden örnekler verilerek vurgulanmaktadır.⁵⁷⁷ Yazarın olumlu bakış tarzını oluşturan bütün bu belirtilen hususlar III. Selim'in tarihî şahsiyetiyle de paralellik arz etmektedir. Zira tarihî kaynaklarda da bu sanatkâr ruhlu padişah için;

*“Arapça ve Farsça'yi, İslâmî ilimleri, ney ve tanbur çalmasını, musikî ve hattatlığı öğrenen III. Selim, “İlhamî” mahlasını kullanan Dîvân sahibi iyi bir şairdir. Ancak sanatkâr olarak, bestekârlığı çok ünlüdür. Osmanoğulları'nın yetiştirdiği en büyük bestekâr olan III. Selim, 18. Asır Türk Musikisi'nin sayılı şahsiyetlerinden biridir.”*⁵⁷⁸

*“Şehzâdeliği zamanında kendisini musikiye vererek bir hayli kâr, beste ve şarkılarını bu inziva âleminde yapan III. Selim, yukarıda adı geçen Kırımlı Ahmet Kâmilî Efendi ile Tanburî Hoca İshak'tan ders görüp, gerek bestekârlıkta ve gerek tanburda ve hattâ neyde üstat olmuştur.”*⁵⁷⁹

şeklinde övgü dolu ifadeler söz konusudur.

Bununla birlikte yine tarihî kaynaklara düşülmüş olan;

*“Güzel sanatları ve Türkiye'de her türlü gelişmeyi candan himâye eden bu hükümdar, çok nazik ve merhametliydi. Bu karakteri, icap ettiği takdirde sert ve amansız tedbirler almaktan onu alıkoyuyordu.”*⁵⁸⁰

tarzındaki kayıtlar da son derece dikkat çekicidir. Romanda, III. Selim'in yenilik girişimlerinde kesin tavırlı davranmamış olmasını ve bu teşebbüsleri zamana yaymaya çalışmasını olumsuz bir nokta olarak gördüğünü yer yer hissettiren Büyükarkın'ın da, III. Selim'in yukarıda vurgulanan yumuşak karakter özelliklerinden yola çıkarak doğru bir hükme vardığı söylenebilir.

Yazar, Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı'na da estetik biryaklaşımda bulunarak, hem sarayın sahip olduğu olumlu özellikleri tasvir eder hem de bu niteliklerin orada yaşayanlar üzerinde yaptığı önemli etkileri özellikle vurgulamaya çalışır:

“Topkapı Sarayı'nın yer yer loş, bazen de mehtap saklanmış gibi aydınlık, hatta ışıltılı Harem dairesi Selim'in hassas ruhunu büsbütün kamçılıyordu.”

⁵⁷⁶ Bkz. Büyükarkın, *a.g.e.*, s. 341-342.

⁵⁷⁷ Bkz. Büyükarkın, *a.g.e.*, s. 60-63.

⁵⁷⁸ Öztuna, *a.g.e.*, s. 385.

⁵⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, 3.b., Ankara, TTK Yayınları, 1988, s.565.

⁵⁸⁰ Öztuna, *a.g.e.*, s. 385.

Bir köşede güneşin bile görmesine izin verilmeyen bahar kadar taze cariyelerin memleket hasretlerini dile getiren içli türküleri işitilirken, diğer köşede paslı gönülleri dahi yıkayan çapkın kahkahalar duyulur, başka bir yerde ise çeşitli sazların üzerinde konuşan fildişi parmakların çıkardığı nağmeler insanın kanını çoşturur bambaşka ülkelere salıverirdi. Ekseri gecelerde raks ve musiki birleşir, Harem dairesinin ölüm sessizliği taşıyan koridorlarında taptaze bir hava dolaşmaya başlardı. Böyle gecelerde Selim de çoşar, sazını eline alır, şiirler okurdu.” (s. 62–63)

3.4. Gerileme ve Dağılma Dönemini Ele Alan Romanlarda Osmanlıya Bakış

19. yüzyılın başlarında Osmanlı merkezî yönetiminin zayıflamasıyla birlikte, idarenin eyaletlerdeki denetimi yerel eşraf ve ayâna geçmiştir. Buna karşın 17. yüzyıldan itibaren girişilen ıslahat hareketleri, bilhassa askerî alanı merkez alacak bir şekilde bu yüzyılda da devam ettirilmiştir. Bu süreçte Sultan III. Selim ile Sultan II. Mahmut’un köklü atılımlarla çağdaş bir çizgiyi yakalama gayretleri ön plana çıkmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nde siyasî ve idarî alanlarda da önemli açılımlar gerçekleştirilir. Bu noktada Tanzimat (3 Kasım 1839) ve Islahat Fermanları (18 Şubat 1856) ile meşrutî nitelikli anayasal bir düzleme geçiş aşaması olan Meşrutiyet’in ilânı (23 Aralık 1876) son derece dikkat çekici gelişmeler olarak görülmektedir. Ancak Meşrutiyet’in ilânını takip eden süreçte yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı’nın (1877-78/93 Harbi) olumsuz sonuçları ve devletin ekonomisinin iflas noktasına gelmesi ile birlikte Osmanlı Devleti dağılma aşamasına gelmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen Balkan Savaşları (1912-1913) ve hemen ardından çıkan I. Dünya Savaşı (1914-1918) Osmanlı Devleti’nin çöküşünü hızlandıran temel hadiseler olarak ön plana çıkmıştır.

Osmanlı Devleti’nin son iki yüzyılını kapsayan bu sıkıntılı, kargaşa dolu gerileme ve dağılma sürecinin, Cumhuriyet dönemi Türk romanlarında yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bu bağlamda temas edilecek olan ilk eser M. Turhan Tan’ın yazdığı, ilk baskısı 1939 yılında yapılan *Devrilen Kazanadlı* romandır. Eserde genel olarak Sultan II. Mahmut döneminin siyasi ve sosyal olayları ile o dönemde gittikçe yozlaşmış bir kurum hüviyetine bürünen yeniçeri ocağının ortadan kaldırılış serüveni anlatılmaktadır.

Osmanlı Padişahı II. Mahmut, Gülhane’de bahçıvanlık yapan Hüseyin’in sesini duyunca çok beğenir. Padişah huzuruna getirdiği delikanlıyla konuşur ve onu eğitim görmesi için enderuna gönderir. Ancak bu durumun gelenek ve usullere aykırı olduğunu düşünen yeniçeriler padişaha tepki gösterirler. Bu tepki üzerine geri adım atan padişah, Hüseyin’e maaş bağlayarak enderundan uzaklaştırır. Eserde yüzyıllardır devlet için çok önemli bir işleve sahip olan ancak 19. yüzyılın başlarında padişahları bile dinlemeyecek hale gelen, bozularak

bir fesat yuvasına dönüşen yeniçeri ocağına olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Lâkin Yeniçeriler, tıpkı mecrasından ayrıлып günde bir yatak değiştiren tabiat dışı bir nehir gibi devirici, yıkıcı bir coşkunluk içinde cinayetlerle, fezahatlarla, şenaatlerle dolu bambaşka bir tarih işliyorlardı.

(...)

Sonra disiplin bozuldu, ahlâk bozuldu. Yeniçeri palası, keçeden başka bir şey kesmez ve yeniçeri kurşunu testiden gayri bir nesneye işlemez oldu.”⁵⁸¹

Bunun yanı sıra eserde, yeniçeri ocağının gidişatına engel olamayan, bazı çıkarlar uğruna bazen ocak mensuplarıyla çatışan, hatta zaman zaman ona ayak uyduran 19. yüzyılın saray ricali, devlet idarecileri ve padişahları da olumsuz ve küçümseyici bir bakışla ele alınmaktadır:

“Saray da aynı tereddi içindeydi. Padişahlar, artık Viyana önlerinde, Tebriz bağlıklarında avlanamıyorlardı, kendilerinden evvel bu nimete erenlerin neş'esini bulmak için, öz yurdun böğründe hırslarını tatmine çalışıyorlardı.

Ocakla saray bu durumda dost olamazdı. Çünkü ikisi de aynı musluğa uzanan kör iştahlı ve rakip dudaklar gibiydi. Önlerindeki suyu birbirlerine kaptırmadan içmek istiyorlardı.” (s. 34)

Padişah II. Mahmut'un iradesiyle enderundan uzaklaştırılan Hüseyin bunun hesabını sormak için meşhur yeniçeri zorbalarından Nakilci Mustafa'nın bulunduğu yere gider. Ancak Nakilci Mustafa da gencin sesini çok beğenir ve konağına aldığı genci ocağa kaydettirir. Hüseyin, Nakilci'nin konağında daha evvelden görüp sevdiği Seher'i görünce çok şaşırır. Aslında Seher, Sadrazam Deli Abdullah Paşa'nın yakın adamı Kara Süleyman'ın karısıdır. Ama sadrazamın azledilmesiyle işsiz kalan Süleyman'ın karısına Nakilci Mustafa el atmıştır. Yeniçerilerden gelen bu son tepki padişahın öfkesini epeyce arttırır. Yazar bu noktada, yeniçeri ocağının içinde bulunduğu durum ile ne kadar yoldan çıkmış bir kurum haline geldiğini olumsuz bakış açısını yansıttığı şu tespitlerle ifade eder:“*Nizam, sükûn ve terbiye, bu çapulcu ocağın hoşlanmadığı şeylerdi. Küçük bir fısıltı orada büyük bir velvele uyandırabilirdi ve bir bardak suda fırtına yaratmak yeniçerilerin bayıldıkları işlerdendi.”* (s. 140)

Sultan II. Mahmut artık yeniçeri ağalarının sürekli iradesine müdahale etmelerinden sıkılmıştır. Yazar, sürekli baskı altında kalan, kemik bıçağa dayanana kadar harekete geçmeyen Sultan II. Mahmut için de olumsuz ve eleştirel bir tavır takınmaktadır. Eserde,

⁵⁸¹ M. Turhan Tan, *Devrilen Kazan*, İstanbul, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 34. (Alıntılar bu baskıdandır.)

başında bulunduğu devletin yükselme devrindeki padişahlarının azametiyle mukayese edilen II. Mahmut; pasif idaresi, cesaretli davranamayışı, çekingen oluşu gibi nitelikler bakımından olumsuz manada tenkit edilmektedir:

“Lâkin o; Yıldırımların, Fatihlerin, Kanunilerin aldıkları terbiyeye malik değildi. Onlar, mukaddes bir sel gibi coşa coşa, dalgalana dalgalana dünyanın dört bucağına kol kol akan Türk gücünün ilâhî cazibesine gönül verecek ve o selde bir köpük rolü oynayacak kudreti kazanmışlardı. Sultan Mahmut, aynı gücün fütura düşürüldüğü ve aynı feyizli selin kaynağına kapanıp da Türk namına söz söylemek hakkının Türk olmayanların ağızına düştüğü bir devirde yaşıyordu. Kendisi de o devre lâyük bir terbiye sahibiydi.

(...)

Yaşayan, kara bir cehille miskinliği maskeliyen kaldırım kabadayılığı idi. Fakat padişah o cehle boyun eğmekten, hamaset rolü oynayan o miskinliğe saygı göstermekten kendini alamıyordu. Çünkü aynı devrin adamı ve o kütlenin padişahı idi.” (s. 141-142)

Ancak bu duruma bir son vermek isteyen padişah harekete geçer. Önce ocağa güvenip kendisine yüksek perdeden konuşan Başçuhadarı Ömer Ağa'yı idam ettiren II. Mahmut, daha sonra eski Sadrazam Galip Paşa ile onun halefi Benderli Selim Paşa'nın desteklerini alır. Padişahın ocak aleyhindeki girişimlerini öğrenen Nakilci Mustafa ve arkadaşlarının telkinleriyle yeniçeriler saraya karşı kazan kaldırırılar. Fakat ulema ve halkın da desteğini arkasına alan padişah kendisine bağlı birliklerle yeniçeri ocağını topa tutar. Yerle bir olan ocaktan yaralı olarak kaçan Nakilci Mustafa ise el koyduğu Seher'in ele vermesiyle saklandığı Kocamustafapaşa'daki bir evde yakalanır. Padişah, huzuruna getirilen Nakilci Mustafa'yı diğer asi elebaşları gibi başını kestirerek idam ettirir. Ocağı ortadan kaldıran padişah, yeniçerilerin sıkı ilişki içerisinde olduğu Bektaşî tekkelerini de yıktırır. Sultan II. Mahmut ortadan kaldırdığı yeniçeri ocağının yerine de Asakir-i Mansure (Asakir-i Mansure-i Muhammediye) adıyla yeni bir askerî teşkilat tesis eder.

Eserin vaka zamanı 1808-1826 yılları arasındır. Bu zaman diliminde, en önemli tarihi olay olarak göze çarpan yeniçeri ocağının ortadan kaldırılması hadisesi, tarihi kronolojiye uygun olarak eserin kurgusuna yerleştirilmiştir.⁵⁸² Az sayıda kişiden oluşan şahıs kadrosunda, tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetler ile kurmaca karakterler dengeli bir şekilde dağılmıştır. Tarihi gerçekliği olan kişilerden Osmanlı Padişahı Sultan II. Mahmut, Sadrazamlar Abdullah Paşa, Selim Paşa (Mehmet Selim Paşa), Galip Paşa (Mehmet Sait Galip Paşa) ile Serasker Ağa Hüseyin Paşa ön plana çıkarken; fiktif karakterlerden de Gülhaneli Hüseyin, Kara Süleyman, Nakilci Mustafa ve Seher dikkati çekmektedir. Eserdeki vakaların geçtiği temel

⁵⁸² Bkz. Afyoncu-Önal-Demir,*a.g.e.*, s. 244-248.

mekân ise Osmanlı devletinin payitahtı İstanbul'dur. Dar mekân olarak ise Çırağan Sarayı'na sıklıkla yer verildiği görülmektedir.

M. Turhan Tan bu romanında, 19. yüzyılın başındaki Osmanlı Devleti'ne askerî açıdan, özellikle de yeniçeri ocağının durumunu ön plana çıkarmak suretiyle olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Enver Ziya Karal'ın Sultan II. Mahmut dönemindeki yeniçeri ocağına dair yapmış olduğu şu tespitler, yazarın bakış açısında haklı olduğunu göstermektedir:

“Bundan sonra, yeniçeriler zorbalıklarını arttırdılar. Kadın ve erkeklere sarkıntılık, birbirleriyle kavga, odaları arasında savaş, tüccar, esnaf ve ameleyi kesime bağlama veya kazançlarına ortak olma, tüccar gemilerine balta asma gibi hareketlerine harpten kaçma, ağalarını öldürme, reyaya her türlü zulüm ve işkence yapma gibi zorbalıklar ekleniyordu. Devlete ve millete düşmanın bile yapamayacağı hainlikleri yapan ve ancak kendi çıkarını düşünen bu kanun bilmez, hiçbir değer tanımayan çeteleşmiş ocağın akıbeti üzerinde durmak sırası gelmişti.”⁵⁸³

Eserde Sultan II. Mahmut'a da bilhassa idarî bakımdan olumsuz bir şekilde yaklaşıldığı görülmektedir. Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde, eserde II. Mahmut için ortaya konulan bakış açısının merkezini oluşturan edilgen olma, yumuşak huyluluk, idarî mekanizmada ağır davranma ve karar almada çekingenlik gibi unsurların gerçeği yansıtmadığını belirtmeliyiz. Şurası bir gerçektir ki Sultan II. Mahmut geniş kapsamlı, çok boyutlu ve sağlam temelli bir yenileşme hareketine girişmiştir. Bunu yaparken de her adımı düşünerek, ölçüp biçerek atmaya özen göstermiş ve yavaş ama radikal içerikli faaliyetlerde bulunmuştur. Gayet tabii olarak yavaş işleyen/işlemesi gereken bu süreç, M. Turhan Tan'a malum bakış açısını ilham etmiş olsa gerektir. Ama unutulmamalıdır ki, Sultan Mahmut tahta çıkış sürecinde amcası Sultan III. Selim'in ve Alemdar Mustafa Paşa'nın isyan çıkaran yeniçerilerce nasıl katledildiğine yakından şahit olmuş olan⁵⁸⁴ ve muhtemelen bu hadiselerden gerekli dersleri çıkarmış olan bir padişahdır. Ayrıca sonuç itibarıyla bu girişimlerin büyük oranda başarılı olmuş olması da, (Vak'a-i Hayriye/Hayırlı olay) yazarın II. Mahmut için sahip olduğu bakış açısındaki yanılğı payını somut bir şekilde göstermektedir.⁵⁸⁵

Eserde yazarın olumlu yaklaşım sergilediği tek husus, Sultan II. Mahmut'un musikiyle olan ilişkisi ve padişahın bu alanda neredeyse üstat derecesinde kendisini yetiştirebilmiş

⁵⁸³ Karal, *a.g.e.*, s. 145.

⁵⁸⁴ Karal, *a.g.e.*, s. 142-143.

⁵⁸⁵ Yılmaz Öztuna da II. Mahmut'un giriştiği yenilik hareketlerini değerlendirirken şunları kaydeder: “II. Mahmut, Türk tahtının 2,5 asırdan, Kanuni'nin ölümünden beri görmediği çapta bir hükümdardı. Böyle bir hükümdara her zaman tesadüf etmek mümkün değildi. Gene de, imparatorluğun zamanından önce dağılmasını önleyecek şahsiyetler yetişmiş, ancak II. Mahmut'un radikal reformları takip edilemediği için, Avrupa seviyesine erişmek mümkün olmamıştır.” Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. VII, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1978, s. 19.

olmasıdır. M. Turhan Tan, bu durumu vakanın akışını keserek hâkim bakış açısıyla şöyle ifade eder:

“II. Mahmut, sırası geldiği için söyleyelim, musikide üstat menzilesine erenlerdendi. Üçüncü Sultan Selim'den tambur, Kazasker Mustafa İzzet'ten ney çalmayı öğrenmişti. Dede Efendiler, Tellâzâdeler, Müezzinbaşı Şakir Ağalar onun devrinde kıymet ve şöhret bulmuşlardı. Rahmetli Rauf Yekta, II. Mahmut'un musikideki mevkiini tahlil ve tespit için yazdığı uzun bir bentte onun yirmi bir bestesinden bahseder ve muhtelif makamlarda vücuda getirilmiş olan bu eserlerin -tavr u seyr bakımından – çok parlak olduklarını söyler.” (s. 44)

Tarihî kaynaklarda bu hususla ilgili yer alan bilgiler, M. Turhan Tan'ın bu bakış açısında, tarihî gerçeklik bakımından isabetli olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁸⁶

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kaleme aldığı, 1921 yılında *Akşam* gazetesinde tefrika edildikten sonra ilk olarak 1922 yılında kitap şeklinde basılan *Nur Baba* adlı eserde; bir Bektaşî tekkesi çevresinde, o tekkenin Şeyhi Nur Baba'yla, evli bir genç kadın olan Nigâr Hanım arasındaki aşk ve bu aşkın çevresinde meydana gelen olaylar anlatılmaktadır.

Nur Baba, İstanbul'daki bir Bektaşî dergâhının müşşididir. Eserin baş kısmında bu dergâh tanıtılırken, gerek Nur Baba'nın gerekse de onun başında olduğu dergâhın; yüzyıllardır Osmanlı/Türk tarihinde yer alan, medeniyet tarihimizde önemli bir yer işgal etmiş bulunan ve dinî-tasavvufî anlayışı merkeze almış olan tarihî mürşit-dergâh kavramlarıyla somut/içerik olarak herhangi bir benzerlik taşımadığı özellikle hissettirilir. Yazarın, 19. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne, artık işlevini yitirmeye başlamış dinî eğitim müesseseleri üzerinden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığını gösteren şu cümleler bu bakımdan son derece dikkat çekicidir:

“Hele Nur Baba'nın dergâhında bu âkîbet derhal hissedilir; zira bu genç ve havaî mürşit, diğer mürşitler gibi, ilâhiler, neyler, sazlarla gerilen sınırları idare etmek kabiliyetinden mahrumdur ve onun riyaset ettiği sofralar, ekseriya, ya bir tekme ile devrilmek veya sesi fazla çıkan bir buse ile perişan olmak âkîbetine mahkûmdur.”⁵⁸⁷

Nur Baba'ya, işgal ettiği bu post makamı Afif Baba'dan yadigâr kalmıştır. Birçok evlilik yapan ama hiç çocuğu olmayan Afif Baba'nın Anadolu'nun ücra bir köşesinde bulup yanına aldığı Nuri, Afif Baba'ya bağlanmış ve onun vefatından sonra da dergâhın mürşitliğine soyunmuştur. Bununla yetinmeyen Nur Baba, Afif Baba'nın dul kalan eşi Bacı Celile Hanım'ı da nikâhına almıştır. Buna rağmen Nur Baba, dergâhına devam eden hanımlarla çok sıkı

⁵⁸⁶ “... II. Mahmut, Türkiye tarihinde de modern devrin açıcısıdır. İyi şair, bestekâr ve hattattı. Mahlası <<Adlî>> idi.” Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. VI, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1978, s. 420.

⁵⁸⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Nur Baba*, 7. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 34. (Alıntılar bu baskıdandır.)

ilişkiler kurmakta ve özellikle de hoşlandıklarını gözdesi yapmaktadır. Bu ilişkiler ağında Nur Baba'nın 10 yıldır çok sıkı bir şekilde görüştüğü gözdesi, Abdülaziz devrinin saray erkânından olan Safa Efendi'nin kızı Ziba Hanım'dır.

Eserde Nur Baba'nın, dergâhta kurulan toplu meclislerde bile utanmadan gözdelelerine sarkıntılık ettiği açıkça ifade edilir. Böylece olumsuz bir bakış açısıyla, yozlaşmış bir tarikat şeyhi olan Nur Baba güçlü bir şekilde karakterize edilmiş olur: “*Bu ses Ziba Hanımefendi'nin sesi idi. Nur Baba, faslın imtidadınca onu gizli gizli didiklemede devam etmişti.*” (s. 39) Ziba Hanım büyük bir tutkuyla Nuri'ye bağlanmış ve bu genç mürşiti “Nur” olarak görmüştür. Zaten daha sonraları Nuri'nin adı Nur Baba olarak anılmaya başlanmıştır. Nur Baba, yapılan ayinlerin birinde Ziba Hanım'dan bir istekte bulunur ve Ziba Hanım'ın merhum kardeşi Sacit Bey'in kızı Nigâr Hanım'ı da dergâha getirmesi ister. Kocası Eşref Paşa'nın Madrit'teki sefarete tayin olmasından beri iki çocuğuyla annesinin yanında Kanlıca'da oturan Nigâr Hanım'ın dergâha gelmesi Ziba Hanım'ı kıskandırır. Nur Baba, dergâhına zaman zaman gelip gitmeye başlayan Nigâr Hanım'a âşık olur. Nigâr Hanım da, Nur Baba'nın kendisine olan ilgisinden hoşnut olmaya başlar. Bu sürecin sonunda Nigâr Hanım ve onunla birlikte dergâha giden akrabası Macit Bey, Nur Baba'nın müridi olurlar. Macit Bey'in dergâha ayak basmasında en etkili olan şey ise Nigâr Hanım'ın ona anlattıklarıdır. Eserde Nigâr Hanım'a izafe edilen bilgilerle, çürümeye yüz tutmuş olan dergâh yapısı olumsuz bir bakış açısıyla şöyle aktarılmaktadır:

“ — *Evet Macit, pek canlı ve pek hususi bir âlem. Vakıa bu herkesin bildiği bir sürü hayat unsurlarından mürekkep... Muhabbet gibi, kin ve haset gibi, musiki, içki, mehtapta terennüm gibi şeyler bu âlemin esaslarını teşkil ediyor. (...) Bu âlemde her şeyin sonuna kadar gidiliyor. Musiki sabaha kadar devam ediyor, içki son damlasına kadar içiliyor, muhabbet ekseriya yıllarca sürüyor.*” (s. 88)

“*Sonra yavaş yavaş tafsilâta girdi. Nasib Hanım'la Rauf Bey'den, Nur Baba ile Ziba Hanım'dan bahsetti. Bunların nasıl pervasızca seviştiklerini anlattı. Meyi, sofrayı, mehtapta terennümleri, mürşidin bakışlarını, sesini söyledi.*” (s. 90)

Ancak sadece merak ettiği için dergâha gitmiş olan Macit Bey, karşılaştığı tuhaf ayin merasimi ve sonrasında yaşananlar karşısında büyük bir şaşkınlık yaşar. Eserde Macit Bey'in yapılan ayine dair tespitleriyle de, esas işlevinden büyük ölçüde uzaklaşmış olan dergâhlara olumsuz ve eleştirel bakış açısının sürdürüldüğü görülmektedir:

“*Bektaşî âyini bu kadarla da kalmıyor, daha doğrusu asıl bundan sonra başlıyor. Çok geçmiyor, aynı meydan garip bir meyhane haline giriyor, biraz evvel son derece huşu ile postların üstünde tek tek diz çökenler yine aynı meydanda kahkahalar, şakalar ve şarkılarla bir takım yuvarlak yer sofralarının etrafında gelişi güzel, çepçevre yığılıveriyorlar. Bu sofralar bir sarhoşluk ve coşkunkluk gecesinin beşikleri gibi duruyorlar. (...) Buza konulmuş iri karınlı rakı sürahileri bertaraf,*

yalnız mezeleri görmek burasının er geç nasıl bir mide bozukluğuna meydan açacağını anlamaya kâfi gelir.” (s. 115-116)

Yaşadıklarının, gördüklerinin şaşkınlığıyla dergâhta bulunan ortama ne kadar yabancı olduğunu anlayan ve Nigâr’ın nasıl oraya ayak uydurduğunu sorgulayan Macit Bey vakit kaybetmeden dergâhtan ayrılır. Eserde, dergâhtan ayrılıp Nur Baba’nın müritliğinden çıkmış olan Macit Bey’in, yaşadığı tecrübe sonunda kafasından geçirdiği fikirler de, yazarın Osmanlının son zamanlarındaki dergâhların çöküşüne ilişkin olumsuz bakış açısını somut bir şekilde yansıtmaktadır:

“Bunda, adeta tekemmül etmeden çürümüş, sakat, küçük bir beşeriyetin fecaat dolu ifadesi vardı ve Nur Baba denilen adam, büyüdüğüm memleketin ilk gördüğüm hususî ve tuhaf bir mahsulü idi. Baştanbaşa ihtiras, baştanbaşa iştiha olan bu adam İstanbul’un sakin bir köşesinde, orta zaman masallarındaki gibi, ateşî hiç sönmeyen bir ocak üstünde, bir çok ruhların kaynadığı şeytanî bir kazanı, fasılasız karıştırmakla meşgul oluyor. <<Nigâr’ı artık hiç görmeyeceğim...>>” (s. 127)

Macit Bey’in ayrılmasından sonra Nur Baba zamanla Nigâr Hanım’ı iyice kendisine bağlar. İradesi son derece zayıf olan Nigâr Hanım, Nur Baba’ya olan ilgisinin uğruna kocasından, çocuklarından, annesinden vazgeçerek dergâhta kalmaya başlar. Bu durum altı yıl boyunca devam eder. Ancak daha sonra Nur Baba kendisine Süheyla adında yeni bir gözde bulur ve nikâhlanır. Bu durum Nigâr Hanım’ı çok üzer. Onun dergâhtaki dert ortağı Derviş Çınarî olur. Yıllar sonra Avrupa’dan dönen Macit Bey, tesadüfen rast geldiği Derviş Çınarî vasıtasıyla Nigâr Hanım’la görüşür. Macit zayıf, iradesiz ve hastalıklı hale gelmiş olan Nigâr Hanım’ı bırakmak istemez. Ama Nigâr Hanım, tekrar dergâha dönmeyi tercih eder. Macit Bey de bu çökmüş kadına daha fazla ses çıkarmaz ve onun gitmesine izin verir.

Eserde vaka zamanının tespitini sağlayacak herhangi bir tarih bilgisi net olarak geçmemektedir. Ancak eserin 191. sayfasında, dergâhın müritlerinden Nesimi Bey’in aynı zamanda Muallim Naci ve çevresiyle kadeh arkadaşlığı yaptığı şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Muallim Naci’nin 1850-1893 yılları arasında yaşadığı göz önüne alınırsa, eserin vaka zamanının da geniş bir ifadeyle 19. yüzyılın ikinci yarısı olduğu söylenebilir. Eserin şahıs kadrosu yazarın kendisinin de ifade ettiği gibi tamamen muhayyel yani kurguya dayalı karakterlerden oluşmaktadır.⁵⁸⁸ Vakaların gelişimi içerisinde bunlardan Nur Baba (Nuri), Bacı Celile Hanım, Ziba Hanım, Nigâr Hanım, Nasib Hanım, Rauf Bey, Efka Müsteşarı Nesimi Bey, Adliye nezaretinin önemli memurlarından Necati Bey, Miralay Hamdi Bey, Derviş Çınarî, Udî Niyazi (Dergâhın udisi), Nuriye (Dergâhın sakiyesi) ve Macit Bey ön planda

⁵⁸⁸ Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 24.

gelmektedirler. Romanın geniş anlamdaki temel mekânı çeşitli semtleriyle birlikte İstanbul'dur (Çamlıca, Üsküdar, Kanlıca, Şişli, Beyoğlu, Nişantaşı, Kadıköy).

Eserde 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı Devleti'ne; o dönem için artık işlevini yitirmeye başlamış, çürümeye yüz tutmuş, hızlı bir çöküş sürecine girmiş olan dergâhlar vasıtasıyla olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Çünkü eserde anlatılmaya çalışılan dergâh yapısı, Osmanlı Devleti'nin tarihî sürecinde dinî-tasavvufî ağırlığı olan, devletin hemen hemen her kurumuna maddi-manevi olumlu manada katkısı bulunan dergâh ve mürşit anlayışından son derece farklı bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Aslında Nur Baba'nın şeyhliğini yaptığı Bektaşî dergâhında şekilde eksik olan hiçbir şey bulunmamaktadır. Dıştan bakıldığında mürşit, mürit, derviş, saki, musiki, mey/içki (Aslında manevi anlamda ama romanda maddi olarak kullanılıyor.), sema ve ayin gibi Bektaşîlik tarikatını temsil eden bütün kavramlar Nur Baba'nın dergâhında da mevcuttur. Ancak bu dergâhta yapılan ayinlerin niteliği, müritlerin birbiriyle ve şeyhle olan ilişkileri göz önüne alınırsa; Nur Baba dergâhının, Osmanlı/Türk medeniyetine yaklaşık yedi yüzyıl hizmet eden, belli bir tarihî-dinî misyonu bulunan tarikat ve dergâh yapısından çok uzak bir konumda bulunduğu açıkça görülmektedir. Nitekim pek çok dinî motifle süslü olan bu dergâhta yaşanan sosyal ve dinî hayatın içindeki pratikler, hem din dışı hem de gayri ahlâkidir. Mesela Nur Baba'ya mürit (aslında gözde) olan kadınların çoğu evli ve çoluk çocuk sahibidir. Dinin normlarına aykırı pek çok ilişki bu dergâhta çok doğalmışçasına yaşanmaktadır. Ayinlerde içki su gibi akmakta ve müritler sarhoş olup kendilerinden geçmektedirler. Erkek müritler kadın müritlerle aşırı bir "haşır neşir"lik (s. 37) içerisinde olmanın yanında, zaman zaman da "kucak kucağa" (s. 37), "dudak dudağa" (s. 37) vakit geçirmektedirler. Şeyh Nur Baba da müritlerine bu noktada örnek olmakta, kadın müritleriyle/gözdeleriyle tekke bahçesinin تنها köşelerinde gönlünü eğlendirmektedir. Ayrıca dergâhın parayla olan ilişkisi de zaman zaman kirlî ve gizli noktalara vardırılmaktadır. Yaşanan bu acı tablonun sosyal bünyeye olan zararı, Nigâr Hanım'la dergâha giden Macit Bey'in ağzından şöyle bir tespitle dile getirilir: "*Gittikçe Bektaşî dergâhlarının manasını daha iyi anlıyorum: Bunlar muhakkak aile hayatı aleyhine kurulmuş bir takım müesseseler olacak.*" (s. 109)

19. yüzyıldaki bir Bektaşî dergâhının yazar tarafından bu şekilde kurgulanmış olması, eserin yayımlandığı dönemde Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun sert tenkitlere muhatap olmasına neden olmuştur. Bunun üzerine 1914-1915 yıllarında kendisi de bir Bektaşî

dergâhıyla müritlik olarak değerlendirilebilecek kadar sıkı bir temas kurmuş olan⁵⁸⁹ Yakup Kadri, eserinin baş kısmına iki izah yazısı eklemek zorunda kalır ve eleştirilere cevap verir. Yakup Kadri'nin özellikle birinci izah yazısındaki şu ifadeleri son derece dikkat çekicidir:

“Kendi hakkımdaki bütün suizanlara rağmen derim ki, bugünkü günde bu tarikat gerek şeklen, gerek ruhen an’aneleri haricine çıkmış ve büsbütün tanınmaz bir hale girmiştir. Vaktü bu tereddînin, memleketin umumî ahvaliyle sıkı bir alâkası vardır; nasıl ki bugünkü Türk ailesi artık dünkü Türk ailesi değilse, bugünkü Bektaşî tekkeleri de dünkü Bektaşî tekkeleri değildir.”⁵⁹⁰

İzah yazılarında bu ve buna benzer açıklamalardan yola çıkarak Yakup Kadri'nin, bu eserinde; aslında dinî bir kurumu değil, onun yozlaşmış biçimini eleştirdiğini, Bektaşiliği özünden saptıranları tenkit ettiğini, bakış açısını da bu esaslar üzerine bina ettiğini ifade edebiliriz. Böylece Yakup Kadri'nin çökmekte olan bir devletin, sosyal kurumlara ve şahısların hayatlarına yansıyan görünümünü romanında somutlaştırmaya çalıştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yazar *Kiralık Konak* adlı eserinde, nasıl Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında çözülen bir aileyi tasvir ediyorsa, *Nur Baba*'da da aynı yıllarda bir din ve kültür müessesesindeki bozuluşu, çöküşü anlatmaktadır.⁵⁹¹

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın roman türündeki ilk denemesi olan, 1944 yılında tefrika edildikten sonra 1975'te kitap olarak yayımlanan *Mahur Beste* adlı eserin konusu genel olarak Abdülhamid ile Abdülaziz dönemlerinde geçer. Romanda hemen hemen aynı çevrelerde yaşayan farklı mizaç ve kişiliklere sahip insanların hayatları ele alınmaktadır.

Eserin önemli karakterlerinden olan Behçet Bey, Abdülhamid döneminin hatırı sayılan zenginlerinden İsmail Molla Bey'in oğludur. İsmail Molla Bey güçlü, çevresindekilerde hayranlık uyandıran, iradeli bir karaktere sahiptir ve musikişinastır. Oğlu Behçet Bey ise babasının aksine zayıf karakterli, silik ve güçsüzdür. Behçet Bey hayatına bir yön vermek için herhangi bir çaba göstermez ve pasif bir tavır takınır. Kitap ciltleme, saat tamir etmek gibi işlerle meşgul olarak oyalanır. Onun hayatı insanlara kapalı ve uzaktır. Babası İsmail Molla Bey, oğlunun bu pasifliğinin ve içine kapanıklılığının annesinden ve dadısından kaynaklandığı görüşündedir. Ayrıca İsmail Molla Bey kendine benzemeyen oğlu ile pek ilgilenmez. Behçet Bey, babasının padişahın fermanı ile Mekke'ye gönderilmesinin ardından, Ata Molla Bey isminde saray eşrafından bir kişinin kızı olan Atiye Hanım ile evlenir. Evlenene kadar çalıştığı memuriyetlerde, başarılar gösterip dikkati çeken Behçet Bey'in Atiye Hanım ile evlenmesi padişahın dileğiyle yani “irade-i seniyye” ile olmuştur. Aslında bu

⁵⁸⁹ Niyazi Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslup*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 100.

⁵⁹⁰ Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 23-24.

⁵⁹¹ Akı, *a.g.e.*, s. 99-100.

evliliği ne Ata Molla Bey ne de kızı Atiye Hanım arzu etmişlerdir. Onların evlilikleri böyle bir mutsuzluğun ve mecburiyetin üzerine kurulmuştur. Behçet Bey bu sevgisizlik ve ilgisizlik içinde eski meşguliyetlerini ve alışkanlıklarını devam ettirir. Babasını ardından da karısını kaybedince kendi alışkanlıkları içinde sıkışıp kalır ve huzursuz, mutsuz bir şekilde ömrünün geri kalan günlerini geçirmeye çalışır.

Tanpınar, eserini geçmiş zaman üzerine kurgulamıştır. Bu kurgunun arkasında Marcel Proust etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Tanpınar'ın sıklıkla kullandığı görülen geçmiş zaman ekleri ve vak'anın hikâye üslûbuyla kaleme alınmış olması da bu etkiyi somutlaştırmaktadır. Merkezine Behçet Bey oturtularak geliştirilen olay örgüsü içerisinde, Osmanlı Devleti'nin uzun soluklu son dönemi olan Abdülhamid devri İstanbul'u, saray yapısı, konaklar, eşyalar ve dönemin insan profili ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlarla yazar, okuyucuda geniş ve derin bir tarih perspektifi yaratır. Buna dayanarak *Mahur Beste*'nin bir medeniyetin, daha açık bir ifadeyle Osmanlı medeniyetinin romanı olduğu söylenebilir. Bu medeniyet algısı, eser içinde insan, eşya, mimarî ve musikî vasıtasıyla yansıtılır. Hâkim bakış açısıyla yazılan romanda vaka zamanı her ne kadar Sultan Abdülhamid ve Abdülaziz dönemlerine rastlasa da eser kapsadığı tarihî sınırlar bakımından çok geniş bir zaman dilimine yayılmıştır. Olayların arka planındaki zamana ait ayrıntılar göz önünde bulundurulursa somut olarak zamanın Abdülaziz'in tahta geçtiği 1861 yılından Tanpınar'ın Behçet Bey ile görüştüğü 1900'lü yılların ortasına kadar uzadığı görülür. Yazar, eserde maziye ve Osmanlı medeniyetini somutlaştıran unsurlara estetik bir bakış açısıyla yaklaşır ve son derece olumlu/yüceltici bir tavır sergiler. Bu durum daha eserin başlarında Behçet Bey okuyuculara tanıtılırken, özellikle eşyalara bakış tarzıyla net bir şekilde ortaya konulmaktadır:

“Eski saatler bakılması, iyileştirilmesi lâzım gelen temiz yüzlü, iyi yürekli hastalardı ve kitaplar, iyi ciltlenince birdenbire gençleşiyor, güzel giyinmiş kadınlara benziyorlardı. Birçok ahbap meclislerinde saz yapıyor, şarkılar, besteler, semailer okunuyordu. Antikacı dükkânlarında, üzerinde mazinin, yaşanmış zamanın izlerini taşıyan ve bu izlerle güzelliği, değeri artan, hülâsa zaman ve insan tecrübesini kutsî bir büyü gibi kendi varlıklarında taşıyan bir yığın eşya vardı. Halâ müzayedeler oluyor, geniş ve çıplak, her tarafını dolduran eşyaya rağmen çıplak salonlarda, çiğ ve yüksek tellâl sesleri, etraflarındaki faciaya kayıtsız, elleri arasından geçen şeylerin hakiki değerinden habersiz, telaşlı ve mütehakkim bir eda ile durmadan zengin koleksiyon parçalarını birbiri ardınca sayıyor, Bohemya billuru, Sevr porseleni, Çin kâsesi, İran halısı, Hint veya Bizans oyması fildişi, Empire usulü konsol, Aziz devri yazı takımı, Tebriz cildi, Herat minyatürü, Diyarbakır ve Bursa kumaşı, İstanbul yazması, Edirne kesmesi elden ele dolaşılıyor, sonunda ya bir müze salonunda yahut şahsî bir koleksiyonda, zaman dışında kalmış yekpare uykularını uyumak için sahip değiştiriyordu.

*Behçet Bey bütün eski, güzel, renkli ve kıymetli şeyleri severdi. Ona göre hayatın en manâli tarafı bu cins eşya arasında geçirilen zamandı.”*⁵⁹²

Tanpınar, bu ifadelerle aslında yüzyıllardır büyük bir birikimle oluşmuş olan kültür ve medeniyet unsurlarını hem eşya ve coğrafya hem de zaman vasıtasıyla işlemektedir. Bütün bu sayılan değerli şeyleri seven aslında yazarın kendisidir. Eserdeki bu ifadeler doğrudan doğruya Tanpınar’ın medeniyet algısını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte bu anlayışı, onun pek çok türdeki eserlerinde de görmek mümkündür. Tanpınar’ın kaleme aldığı “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan” adlı yazısındaki medeniyetle ilgili aşağıdaki değerlendirmeler buna örnek olarak gösterilebilir:

*“Bir medeniyet bir bütündür. Müesseseleri ve kıymet hükümleriyle beraber inkişaf eder. Onları lüzumsuz bulmaz, şüphe de etmez. Nasıl elimiz, ayağımız, kulağımız bulunduğunu düşünmeden bu uzuvlarla yaşarsak onlarla öyle yaşarız. Hakiki taazzuv (gelişme) budur.”*⁵⁹³

Tanpınar’ın mensup olduğu imparatorluğa ve içinde biçimlendiği medeniyete karşı geliştirmiş olduğu bu olumlu ve estetik yaklaşım, onun zaman kavramına yüklediği anlamla da doğrudan ilgilidir. Yukarıda yer verdiğimiz metinde geçen “*zaman dışında kalmış yekpareuykularını uyumak için sahip değiştiriyordu.*” cümlesi onun zaman kavramına olan bütüncül bakış açısını yansıtmaktadır. Bu noktanın üzerinde durulması da önemlidir çünkü Tanpınar mazi-hal ve istikbali parçalanmaz, bölünmez bir akış halinde düşünür ve zamanda sürekliliğin bu akışın kavranmasıyla sağlanabileceğini ileri sürer. Bu bağlamda etkilenmiş olduğu Fransız filozof Henri Bergson’un zamanla ilgili felsefesini eserlerine kuvvetle yerleştiren yazar, bu anlayışa bağlı olarak kültürel ve sanatsal devamlılığın mutlaka sağlanması gerektiğini vurgulamaya çalışır. Buna benzer bir ifade tarzı, Tanpınar’ın “Ne içindeyim Zamanın” adını taşıyan şiirinin ilk dördlüğünde de görülmektedir:

*“Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpâre, geniş bir ânın
Parçalanmaz akışında.”*⁵⁹⁴

Mahur Beste’de musiki de eski medeniyetimizin/Osmanlı’nın önemli bir unsuru olarak ele alınır. Tanpınar, çok boyutlu şahsiyetinin bir gereği olarak Klâsik Türk musikisiyle yakından ilgilenen, sanat anlayışını müzikal unsurlar ile zenginleştiren ve derinleştiren bir

⁵⁹² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste*, 10. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 16. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁵⁹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, 5. b., İstanbul, Dergah Yayınları, 2006, s. 35.

⁵⁹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Bütün Şiirleri*, 5. b., İstanbul, Dergah Yayınları, 1998, s. 19.

yazardır. Yazar Klâsik Türk müziğini Osmanlı kültürünün önemli öğelerinden biri olarak kabul eder ve hem romanına bu anlayışını gösteren bir başlık koyar hem de bu unsuru, mevcut kültürün nesilden nesile aktarılmasında önemli bir vasıta olarak görür. “Müzik giydirilmiş zamandır.” diyen Tanpınar, Türk musikisi vasıtasıyla da Osmanlıya dair estetik ve yapıcı bir bakış açısı geliştirir. Buna örnek olmak üzere, eserin sonuna yazar tarafından eklenen “Mahur Beste Hakkında Behçet Bey’e Mektup” adlı bölümde yer alan şu ifadeler verilebilir:

“Siz de biliyorsunuz ki dünkü hayatımızın en kuvvetli, hayata en çok tesir eden tarafı musiki idi. Musiki başka kültürlerde romanın, resmin, tiyatronun iştirakiyle yaptığı tesiri bizde tek başına, iyi kötü kendi hamlesiyle yapıyordu.” (s. 159)

Bütün bunlar Tanpınar’ın kendi geçmişine, mazisine, mensup olduğu imparatorluğa ve daha geniş bir ifadeyle içinde yoğrulduğu medeniyete neden olumlu ve estetik bir şekilde yaklaştığını göstermektedir. Ancak böyle bir anlayış ve algılayışla devamlılık sağlanabilecek, sahip olunan maddî/manevî değerler geleceğe aktarılacaktır. Fakat ne yazık ki Cumhuriyet devrinde bu süreklilik kesintiye uğramış ve hem zaman hem de kültür erozyona uğratılmıştır. Tanpınar kaleme aldığı “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan” adlı yazısında, kendisini de katarak içinde bulunduğu dönemin maziye/Osmanlıya olan hatalı/yanlış yaklaşım tarzını şu vurucu cümlelerle eleştirir: “*Cesaret edebilseydim, Tanzimat’tan beri bir nevi Oedipus kompleksi, yani bilmeyerek babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim.*”⁵⁹⁵

İşte yazar, *Huzur* da olduğu gibi *Mahur Beste* adlı eserde de hem bu çarpık anlayışı eleştirir hem de devam zincirinin kopmuş olan halkalarını tamir etmeye çalışır.

Yazar, vakanın devamında Atiye Hanım’ın babası Ata Molla Bey’in hayatından bahsederken Abdülhamid ve Abdülaziz devirlerini mukayese ederek, Abdülaziz döneminin ekonomik bakımdan daha parlak olduğu tespitinde bulunur. Zaten Ata Molla da bu yüzden Abdülhamid’in yönetiminden memnun değildir:

“Fakat Abdülhamit devrinde, Aziz devri gibi parlak ihsanlar yoktu. Bu devir kendi mensuplarını teşebbüslerinde serbest bırakmakla iktifa ediyordu. Bunun dışında, ihsanın yerini nişan almıştı. Pek nadir zamanlarda, herkes için bilinmeyen hizmetler için Abdülaziz zamanının efsanevi rakamları dönerdi. Geri kalan, beş lira ile elli lira arasında küçük “atıyeler”di.

(...)

Bu hâl onu yavaş yavaş kafası yeni olan hiçbir fikre açılmadan yaşadığı devrin aleyhine döndürdü.

⁵⁹⁵Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, s. 38.

(...)

Bütün bunların yanı sıra başında marazî bir can sıkıntısını, her şeyi tek bir adamın avuçları içine aldığı bir devirde içindeki gizli hareket ihtiyacını, bir şeyler devirmek, yıkmak arzusunu doyuramamanın verdiği azabı da koymalıdır.” (s. 43)

Hâkim bakış açısıyla kaleme alınan bu kısımlarda yazarın hem iktisadî bakımdan hem de siyasî bakımdan Abdülhamid devrine eleştirel yaklaştığı ve özellikle de istibdat/baskı vurgusunu yaparak olumsuz bakış açısını somutlaştırdığı görülmektedir. Buna benzer bir durum, eserin ilerleyen kısımlarında Behçet Bey ile İsmail Molla ve babasının medrese arkadaşı olan, Abdülaziz’in hâl’i sırasında Mithat Paşa’nın yakınında bulunan Sabri Hoca arasındaki konuşmada da dikkati çekmektedir:

“ — Fakat neyi beğenmedin?

— Asıl hedefi göremiyorlar. Sadece Abdülhamit ile meşgul oluyorlar. Onu yıkmak, onu devirmekten başka bir şey düşünmüyorlar. Abdülhamit tek adam... Beride otuz milyon adam var.

Behçet Bey dayanamadı:

— İyi ama, bu tek adam, bu otuz milyona göz açtırmıyor. Bütün hayat hakkını gaspetmiş.

— Orası doğru. Kimse itiraz edemez. Hepimiz onun nasıl bu memleketi yıktığını biliyoruz. Fakat mesele o değil...” (s. 88–89)

Aslında Tanpınar’ın Abdülaziz devrine de olumlu bir yaklaşım içinde olduğunu söyleyemeyiz. Ata Molla Bey o döneme özlem içindedir ama onun hasret kaldığı devir yeniçerilerin hâkim olduğu ve ihtilâllerin yaşandığı bir zaman dilimidir:

“Ata Molla Bey, bu yeniçerisiz, sipahisiz, kazansız, ihtilâlsiz İstanbul’u beğenmiyor, “ulema” sınıfını fetvahane kedisi haline getiren ve sarayında tek başına memleketi idare eden bu hükümdardan hoşlanmıyor, etrafındaki her şeyi küçük, bayağı, mânasız görüyordu.” (s. 44)

Yazar bununla da yetinmez ve en sonunda Sabri Hoca’ya sohbet esnasında şu sözleri söyletmek suretiyle eleştirel ve olumsuz bakış açısını daha genişleterek ortaya koyar:

“Bu adam tesadüfün şevkiyle hükümdar olmuş. Olmasa iyi olurdu, fakat olmuş... Küçük, miskin yaratılışı, bütün bir millete nefes aldurmuyor. Bütün talihsizliğimiz bundan mı ibaret?... Keşke bu kadar olsa... Mesele bu kadar olsaydı da biz Abdülaziz devrinde mesut olsaydık... Babalarımız Abdülmecit devrinde rahat etselerdi. Dedelerimiz Mahmut zamanını iyi geçirmiş olsalardı... O zaman çocuklarımızın gelecek devirde daha mesut olacaklarını düşünebilirdik... Tek tek al; ne Abdülhamit babasına, ne Aziz kardeşine benzer; birisi vehimli, hilekâr, fakat sebat sahibi, çalışkan; öbürü zalim ve deli, müsrif ve iradesiz...” (s. 90)

Böylece Tanpınar eserinde, konuyla bağlantılı olarak kısa kısa da olsa II. Mahmut, Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerine yer verir ve eleştirel tavrını ortaya koyar. Yukarıda yer verdiğimiz bu ifadeler aslında Osmanlı toplumunun bu dört padişah döneminde de rahat edemediğini göstermektedir. Ancak bu dört yöneticinin idarî olarak

birbirlerine üstünlük sağladığı alanlar bulunmaktadır ki yazar da satır aralarında bunları vurgulamıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste* adlı romanının odağına yerleştirdiği Behçet Bey'in etrafında Osmanlı toplum yapısının, Tanzimat'tan itibaren geçirmeye başladığı yenileşme sürecini kültürel, sanatsal, edebî, sosyal ve siyasî alanlardan yola çıkarak ele almaya çalışır. Eserde ön planda gelen her karakter (Behçet Bey-İsmail Molla-Ata Molla vb.) çökmekte olan imparatorluğun karşılaştığı sorunları, yaşadıklarıyla yansıtmaktadırlar. Yazar bu çerçevede Osmanlı musikisi, mimarisi ve edebiyatı üzerinden olumlu, yüceltici ve estetik bir bakış açısı geliştirir. Ancak Tanpınar'ın, siyasî ve sosyal olarak, özellikle padişahların (II. Mahmut- Abdülmecid- Abdülaziz- II. Abdülhamid) kendi dönemlerindeki bazı uygulamalarını ön plana çıkararak, Osmanlı'nın adı geçen dönemlerine karşı eleştirel ve olumsuz bir yaklaşım tarzını benimsediğini söylememiz mümkündür.

OğuzÖzdeş'in kaleme aldığı, 1962 yılında ilk baskısını yapan *Tuna Nehri Akmam Diyor* adlı eserde, Osmanlı tarihinde 93 Harbi diye de bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve bu savaşın adeta bir cephesini teşkil eden, Tuna kıyısındaki Plevne Kalesi'nin (Gazi) Osman Paşa tarafından Rus ordusuna karşı başarılı bir şekilde müdafaa edilişi anlatılmaktadır.

Osman Paşa'nın kumanda ettiği Plevne Kalesi, bir süredir Rus ve Romen askerlerden oluşan müttefik ordunun kuşatması altındadır. Kaleyi sayıca çok olan, güçlü bir ordu çevirmişse de savunma görevini üstlenmiş olan Osman Paşa ile yeni bir siper düzeniyle konuşlanmış Türk askeri, içinde bulunulan bu durumdan hiçbir endişe duymamaktadırlar. Yazar, Plevne'yi tarihte ilk defa farklı bir siper anlayışıyla savunmaya çalışan Osmanlı ordusuna, harp tekniklerindeki üstünlük bakımından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Üçüncü Plevne savaşı başlamak üzereydi. Türk askerleri dünya savaş tarihinde ilk defa Plevne'de yaptıkları boy siperlerinde, Osman Paşa'nın vereceği << ateş!...>> emrini bekliyorlardı.”⁵⁹⁶

Tuna kıyısındaki Plevne Kalesi'nin muhasara altında bulunması sebebiyle üzülen Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit derhal kaleye yardım gönderir. Eserde II. Abdülhamit'in bu tutumu ve hassasiyeti olumlu bir bakış açısıyla yansıtılmaktadır. Zira yazarın çizmeye çalıştığı portre, memleketinin dertleriyle dertlenen, toprak kaybetme ihtimalinden dolayı

⁵⁹⁶ Oğuz Özdeş, *Tuna Nehri Akmam Diyor*, 2.b., İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1965, s. 5-6. (Alıntılar bu baskıdandır.)

üzüntüsünden ağlayan ve devleti uğruna zor da olsa bazı kararları zaman geçirmeden alan bir padişah portresidir:

“Bir vakitler ecdadının, sınırlarında cirit oynattığı, Akdeniz’i bir göl haline getirdiği koca Osmanlı İmparatorluğu, Kanunî Sultan Süleyman’ın ölümünden sonra uzun yıllar duraklamıştı. Şimdi ise, yer yer kopup parçalanıyordu.

Uzun müddet daldı. Gözlerinde biriken ıslaklığı gidermek ister gibi başını iki yana salladı.” (s. 63)

Destek olarak yola çıkan birliklerden önce Sultan II. Abdülhamit, Hassa Subayı Binbaşı Kaya ile adamlarını Plevne’ye yollamıştır. Kaya Bey yolda, aynı zamanda kardeşi olan Türk casusu Saffet’in cesedine rastlar. Bu üzüntü ile kaleye yaklaşan Kaya Bey yaşanan çatışmada yaralanır. Onun yarasını bir şehit kızı olan ve kalede hemşirelik yapan Nimet Hanım tedavi eder. İkisi birbirlerine âşık olmuşlardır ancak önce vatana hizmet etmeyi düşünürler. Plevne’yi kahramanca savunan Gazi Osman Paşa, Sultan Abdülhamit’in gönderdiği askerlerle az da olsa rahatlar fakat içinde buldukları durumu daha fazla devam ettiremeyeceklerinin de farkındadır. Bundan dolayı da kuşatmayı kırmak için bir yarma harekâtı planlar. Eserde, sahip olduğu yüksek iradeyle Plevne’yi savunan ve düşmanın çokluğuna aldırmandan bir taarruz harekâtı yapmayı tasarlayan Gazi Osman Paşa’ya askerî bakımdan olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Osman Paşa, harbin cilvelerini ve sır saklamanın ne demek olduğunu çok iyi bilen bir kumandandı. Hususî istihbaratına dair en ufak meselelerini dahi başkaları yanında konuşmazdı. Neferinden en yüksek rütbeli subayına kadar her sınıftaki askerini bir evlâdı gibi sever, fakat itimadını da herkese bol bol dağıtmazdı.” (s. 47)

Bu arada Gazi Osman Paşa’nın erzak toplaması için civardaki köylere gönderdiği Remzi Çavuş, Bulgar çeteciler tarafından esir alınır. Remzi Çavuş’a yardım için giden Binbaşı Kaya ile Nimet Hanım da çeteciler tarafından yakalanır. Bunu öğrenen Gazi Osman Paşa bir müfrezeyi Bulgar çetecilerin üzerine yollayıp onların kurtulmalarını sağlarken, kendisi de ordusuyla kalenin dışına çıkarak kuşatmayı yarma teşebbüsünde bulunur. Osmanlı askerleri Ruslarla cesurca savaşır. Yazar, müttefik orduya karşı koyan ve korkusuzca saldıran Osmanlı ordusuna askerî yönden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yazar bu bakış açısını oluştururken yaptığı teşbih ve kullandığı nitelemelerle adeta destansı bir hava yaratmaya çalışmaktadır:

“Aydın zeybekleri, Rusların önünde bir şimşek gibi çakmıştı. Türk askeri, bir insan değil, sanki her biri bir arslandı. Başlarında uzun fesleri, yanlarından sarkan püskülleri ve bellerindeki yatağanlarıyla, düşmana adeta dehşet veriyor, süngü hücumuyla, Rusların siperlerine atladıkları zaman, düşman askeri korkudan silâhını yere bırakıyordu.

Türk askeri, şaha kalkmış bir at gibi, hiçbir korku bilmeden mermi ve şarapnel yağmuru altında kahramanca ileri atılıyor; kan, ateş, ölüm ve soğukla başbaşa ilerliyor ve Kur'an'ın emrini yerine getiriyordu.” (s. 188)

Ama mücadele sırasında Gazi Osman Paşa'nın yaralanması üzerine askerlerin maneviyatı kırılır. Ve savaş karşılıklı anlaşma ile son bulur. Gazi Osman Paşa ve askerleri Plevne'ye Rusların kontrolü altında girerler. Rus Çarı Aleksandr, Osman Paşa'ya saygı gösterir ve kılıcını ona iade eder. Ruslar sonunda Plevne Kalesini ele geçirmişlerdir ama esas hedefleri olan İstanbul'a ulaşamamışlardır. Gazi Osman Paşa, 3,5 aylık bir esaretten sonra Rusya'dan gelen bir vapurla İstanbul'a gönderilir. İstanbul halkı onu bağrına basar. Eserde bu durum da Gazi Osman Paşa'ya olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla şöyle tasvir edilmektedir:

“— Gazi Osman Paşa geliyor!...

Evet, o gün, bütün İstanbulluların dilinde dolaşan kelimeler hemen hemen sadece bunlardı... Plevne'de Türk'ün şanını bir daha göklere yükselten Osman Paşa'yı, sahillere birikmiş on binlerce İstanbul halkı, heyecanla ve iftiharla bekliyordu.” (s. 208)

Gemiye karşılayanlar arasında Rusların iki hafta önce serbest bıraktığı Nimet Hanım da bulunmaktadır. Ama Nimet Hanım'ın esas aradığı, savaşta izini kaybettiği Binbaşı Kaya Bey'dir. Romenlerin esir aldığı Binbaşı Kaya Bey de Osman Paşa'nın arkasından gözükmeye Nimet Hanım çok sevinir. Böylece iki sevgili, birbirlerine kavuşmuş olurlar.

Eserdeki vakaların meydana geliş zamanı 1877-1878 yıllarıdır. Konunun işlenişinde öne çıkan temel hadise olan Plevne Kalesi'nin müdafaası, tarihî gerçekliği bulunan bir olaydır.⁵⁹⁷ Ancak eserde yer verilmiş olan, Osman Paşa'nın idaresindeki Osmanlı ordusunun kazandığı zaferin, tarihi kaynaklarda 3. Plevne zaferi olarak adlandırılan savunma savaşı olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Çünkü Plevne Kalesi bu kuşatmadan önce 2 defa daha işgal edilmek istenmiş ve yine Osman Paşa'nın dirayetiyle kale Türklerin elinde kalmıştır. Şahıs kadrosu çok geniş olmayan eserde tarihi gerçekliği bulunan kişilerle, kurgu şahsiyetlerin neredeyse eşit oranda yer aldığı görülmektedir. Bunlardan Padişah II. Abdülhamit, Gazi Osman Paşa, Rus Çarı II. Aleksandr ile Romanya Kralı Şarl tarihî gerçekliği olan şahsiyetler olarak öne çıkarken; Hassa Subayı Binbaşı Kaya, Nimet Hanım (Hemşire) ve Remzi Çavuş ise fiktif karakterler olarak dikkati çekmektedir. Vakaların yaşandığı ana mekân ise coğrafi gerçekliği olan Plevne Kalesi ve civarıdır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul da Sultan II. Abdülhamit'in ikamet ettiği Yıldız Sarayı ile birlikte öne çıkmaktadır.

⁵⁹⁷Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. VII, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1978, s. 151-153.

Eserde Plevne'yi savunan Osmanlı ordusuna ve Gazi Osman Paşa'ya askerî açıdan olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Tarihi kaynaklarda yer alan bilgiler, yazarın bu bakış açısını doğrular niteliktedir. Nitekim Yılmaz Öztuna, Üçüncü Plevne Zaferi'nden bahsederken Plevne'yi almak için ilave 6 Rus tümeninin yetmediğini, bunun üzerine 50 bin civarında da Romen askerinin harekete geçirildiğini ifade eder. Buna rağmen zor durumda kalan Rus çarının, Romanya prensine çektiği şu telgrafa da eserinde yer vererek Osmanlı ordusunun zaferini açık bir şekilde ortaya koyar:

“İmdadımıza gel! İstedığın gibi, istediğin yerden, dilediğin şartlarla Tuna'yı geç! Acele Plevne'de yardımımıza yetiş! Türkler bizi mahvediyorlar! Hıristiyanlık, dâvasını kaybetmek üzeredir!”⁵⁹⁸

Oğuz Özdeş, dönemin Padişahı II. Abdülhamit için de devlet adamlığı yönünden olumlu bir yaklaşım sergilemektedir ki bu tutumun eserdeki vaka bağlamında tarihi bir karşılığının bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Sultan Hamit, Üçüncü Plevne Zaferi'ni kazanan Osman Paşa'ya “Gazi”lik unvanını vermiş ve Balkan coğrafyasında yaşanan gelişmelerle yakından ilgilenerek Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak oluşturmalarının önüne geçmek istemiştir.⁵⁹⁹

Asıl mesleği askerlik olan Faruk Güventürk'ün (Tümgeneral) kaleme aldığı ve 1965 yılında yayımlanan *Menekşe* adlı romanda, Balkan savaşları sırasında Rumeli'de yer alan bir köyde (Polos köyü) yaşayanların Bulgar askerleri tarafından şehit edilmesi ve buna bağlı yaşanan dramatik olaylar anlatılmaktadır.

Faruk Güventürk, 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlama ihtimali belirince Polos köyüne görevlendirildiğini, köydeyken tanıştığı bekçilik yapan bir Bektaşî dedesinden Balkan savaşlarında yaşanan zulümleri dinlediğini ve tanıştığı dedenin o tarihteki bir öğretmenin hatıra defterini kendisine verdiğini romanının önsözünde belirtmektedir. Yazar, *Menekşe* adlı romanı da duyduğu ve okuduklarının acısıyla kendi muhayyilesinden oluşturarak yazdığını ifade etmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın çıkma ihtimalinin kuvvetlenmesi neticesinde Kumandan Necati Bey, kendisine bağlı birliklerle Rumeli'de bulunan Polos köyüne gönderilir. Aslında bu köy, Necati Bey'in Balkan Savaşları öncesinde yine vazifeli olarak gittiği fakat savaşın patlak vermesinden sonra ayrılmak zorunda kaldığı köydür. Necati Bey köye vardığında tekrar eski

⁵⁹⁸ Öztuna, *a.g.e.*, s. 151.

⁵⁹⁹ Öztuna, *a.g.e.*, s. 152/236.

günlere döner. Köyde bulunan 3 kişiye ait olan mezarları düzenletip, şehitliğe çevirtir. Necati Bey'in uygulandığını gören yardımcısı Kemal Bey Balkan Savaşları öncesinde Polos'ta ne yaşandığını sorar. Necati Bey de o günlere ait hikâyesini yardımcısıyla paylaşır. Buna göre Necati Bey o köyde kaldığı sırada âşık olduğu Mehmet Ağa'nın kızı Emine (Menekşe) ile evlenmiş ve bir çocuk sahibi olmuştur. Ancak savaş nedeniyle başka bir bölgeye sevk edilince eşi ve çocuğundan bir daha haber alamamıştır. Yazar bu noktada, Necati Bey'in ağzından II. Abdülhamit döneminde uygulanan istibdat anlayışını ve bu baskı dolu dönemin olumsuz sonuçlarını dile getirmektedir. Necati Bey'e göre II. Abdülhamit'in çekingen, şüpheli, evhamlı ve otoriter yapısı nedeniyle ordunun yıllarca ihmal edilmiş olması, Balkan savaşlarında büyük bir hezimetin yaşanmasında önemli etkenlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Yazarın, II. Abdülhamit ile devrine idarî ve askerî yönden ortaya koyduğu olumsuz bakış açısı Necati Bey'e izafe edilen şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Düşman her taraftan mütemadiyen ilerliyor. Harp yüzü görmemiş sarayın etrafında paytonlar, konaklar ve debdebe içinde yaşamış kumandanlar böyle bir harbi nasıl idare ederlerdi. İstibdatla evhamın çürütüp uyuşturduğu ordu kol kol esir olup memleketler çiğnenirken, altı midye bağlamış donanma da, bir Yunan zenginin milletine hediye ettiği averof zırhlısının karşısına çıkıp, kara hareketlerine yardım edemiyordu. Geri teşkilat tamamıyla bozuk, açlık, sefalet alabildiğine, ikmal ve iâşe berbat bir halde, takviye için gönderilen fırkaların bambaşka yerlere çıkmaları vaki oluyor, bir düzensizliktir gidiyordu Kemal Bey...”⁶⁰⁰

Necati Bey'in vazife gereği köyden ayrılmasından kısa bir süre sonra Bulgar ordusu köyü zaptedince hem kendilerine direnen Emine'nin ölümüne sebep olmuşlar hem de oğlu Yavuz'u öldürmüşlerdir. Yazar, eşini ve çocuğunu Balkan savaşlarında yitiren Necati Bey'in olayları anlatırken giriştiği iç sorgulamasına da eserinde yer verir. *“Bugün uğradığımız felâketlerin biraz da mesulü biz değil miyiz?”* (s. 47) cümlesiyle başlayan bu iç hesaplaşma vasıtasıyla yazarın, genel anlamda Osmanlı Devleti'ne, Osmanlı Devleti'nin aşırı hoşgörü içeren fetih ve iskân politikasına, milliyetçi çizgiden tamamen aykırı hareket eden devlet anlayışına olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Yazar bu bakış açısını dile getirirken Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerine de göndermelerde bulunmakta ve bu suretle Osmanlı Devleti'nin hem askeri hem de siyasi açıdan hatalı bulduğu taraflarına dikkat çekmektedir:

“Fatih de, Yavuz da, Kanuni de hep aynı hatalı yollardan yürümediler mi? Sadece devşirme usulü ile toplanan yeniçeriler elbette ki böyle büyük bir davayı hal edemezdi. Türk çocukları Mohaç'ta, Mercidabık'ta, Yemen'de eriyip giderken bunlar için için kuvvetleştirdi, zenginleştirdi ve kinlerini bileyerek karşımıza dikiliverdiler. İstilâ devrinin haşmetli Padişahı Kanuni güyâ Fransa'ya lütüfkârlık karşılığı müsadelerde bulundu. Ne yazık ki bu lütüfler bilâhare bizi boğacak kapitülasyon ejderhaları olarak karşımıza çıktı.

⁶⁰⁰ Faruk Güventürk, *Menekşe*, Kayseri, Hâkimiyet Matbaası, 1965, s. 43. (Alıntılar bu baskıdandır.)

(...)

Kimisi Hindistan'a gidip Timur'un bilmem hangi torununu esir ederek Yıldırım'ın intikamını almak mâli hülyası peşinde koştu. Kimisi lüzumsuz ve boşuna Viyana dolaylarında dolaştı. Ve bir Rus asıllı Roksan'ın sözü ile tahriki ile Rusya'nın baskısı olan Kırım askerlerini sağda solda boşuna, gayesiz bozuk para gibi harcadı.” (s. 47-48)

Kemal Bey yaşanan bu dramı duyunca çok üzülür. Ve Necati Bey'in köye ilk vardığında mezarlarını düzelttiği 3 kişiden birinin eşi Emine olduğunu öğrenir. Ayrıca Kemal Bey, diğer mezarların da yine Bulgarlar tarafından şehit edilmiş bir subayla, bir köy öğretmenine ait olduğunu Necati Bey'den işitir. Kumandan Necati Bey, eşi ve çocuğunun akıbetini şehit edilen köy öğretmenin tuttuğu defterden öğrendiğini de sözlerine ekler. Eserde Necati Bey'in söyledikleri dışında, köy öğretmenin tuttuğu defterde yer alan ifadeler vasıtasıyla da hem II. Abdülhamit'e hem de Osmanlı padişahlarının geneline olumsuz bir bakış açısının ortaya konulduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda şehit edilen öğretmenin defterinde yer alan dikkat çekici ifadeler ise şunlardır:

“Harp mi edemiyoruz bilmem... Ah kızıl sultan... Yıkılası sarayından, tacından, tahtından korktun da, milletle orduyu böyle otuz üç sene uyuttun.” (s. 55)

“Bu tarihin günahının, bu bir sene ilerisini görmeyen padişahların günahının, bugün milletçe acısını çekiyoruz.” (s. 63)

Necati Bey'in olayı anlatmasından sonra Kemal Bey şehitliğe birlikte gidip dolaşmayı teklif eder.

Eserde zaman unsurunun iki türlü kullanıldığını görüyoruz. Vakanın anlatım zamanı 1939 yılıdır. Ancak geriye dönüşle, vakaların meydana geldiği zaman dilimi olarak Balkan savaşlarının yaşandığı 1912-1913 yılları ön plana çıkmaktadır. Eserde hadiselerin geçtiği ana mekân, coğrafi gerçekliği bulunan Polos köyüdür.⁶⁰¹ Romanın şahıs kadrosu çok geniş değildir ve daha çok tarihi gerçekliği olmayan, kurgu-kişilerden oluşmaktadır. Olayların içinde sıklıkla yer alan bu şahsiyetlerin önde gelenleri Kumandan Necati Bey, Kemal Bey, Emine Hanım (Menekşe) ve köyün ihtiyar bekçisi Musa'dır.

Eserde Osmanlı Devleti'ne genel olarak olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Özellikle fetihlerin gerçekleştirilmesinden sonra fethedilen, yüzyıllarca hüküm sürülen ülkelerdeki toplumların tek dilli yapılamaması, etnik aidiyetlerinin unutturulamaması, devlete tam manâsıyla bağlı bir hale getirilememesi Osmanlı padişahlarının önemli bir eksiği olarak değerlendirilmektedir. Ve böyle bir politika güdülmediği için de devletin zayıflamaya

⁶⁰¹ Ancak günümüzde Kırklareli iline bağlı olan bu köyün adı değişerek “Yoğuntaş” olmuştur.

başladığı dönemde padişaha bağlı pek çok milletin/unsurun Osmanlıya baş kaldırdığının altı çizilmektedir. Eserde Balkan savaşlarında yaşanan faciaların sebeplerinden birisi de bu durum olarak zikredilmektedir. Yazar mutlakiyet sistemini benimsemiş olan ve pek çok etnik unsuru bünyesinde barındıran bir devletin millî bir çizgiyi benimseyemeyeceğini göz ardı etmiştir. Avrupa’da siyasî ve sosyal olarak milliyetçiliğin yayılmasının 1789 Fransız İhtilaliyle başladığı düşünülürse bu durum daha manidar bir hal almış olacaktır. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren “Devlet-i ebed müddet” ve “İlâ-yı Kelimetullah” umdelerinin peşinden gitmiştir. Devletin ebediyen hayatiyetini muhafazası ve biraz da dinî merkezli olarak Allah’ın lafzının bütün dünyaya yayılması düsturlarını benimseyen Osmanlı yönetim kademesi; bu amaçlarına katı olmayan bir iskân politikası ve hâkimiyet altına alınan milletlerin benliklerinin/kimliklerinin bozulmaması vasıtasıyla ulaşabileceklerini düşünmüşlerdir. Zaten bu yüzden Osmanlı Devleti’ni siyasal anlamda bir “sömürge” devleti olarak sınıflamak pek mümkün değildir. Nitekim konuya bu açıdan yaklaşan tarihçilerin ve tarihi kaynakların da Osmanlı Devleti için, sömürgeciliği çağrıştıran “imparatorluk” kavramını değil “devlet-i âliye” tamlamasını kullanmaları da dikkat çekici bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır.

Eserde II. Abdülhamit’e de idarî (baskıcı ve otoriter bir rejimi benimsemesi) ve askerî (orduyu pasifleştirmesi, donanmayı ihmal etmesi/eskitmesi) yönden olumsuz bir bakış açısının yöneltildiğini görüyoruz. Faruk Güventürk’ün, Fatih Sultan Mehmet’e Asya seferi dolayısıyla (eserde Yıldırım Bayezid’in öcünü almak için şeklinde ifade edilen seferdir.), Yavuz Sultan Selim’e doğuya yaptığı seferler için (eserde bu seferler gereksiz görülüyor) ve Kanuni Sultan Süleyman’a da Fransa’ya verilen ayrıcalıklar nedeniyle olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Yazarın Kanuni Sultan Süleyman’a dair olan tespitinde haklı olduğu,⁶⁰² Fatih Sultan Mehmet için ortaya koyduğu görüşte çok da isabetli olmadığı⁶⁰³ ve Yavuz Sultan Selim’e ilişkin değerlendirmesinde de doğru tespitler yapamadığı görülmektedir.⁶⁰⁴

⁶⁰² “Bu ahidname ile Fransızlar, Osmanlı memleketlerinde önemli imtiyazlar sağlamışlar ve İngiliz, Sicilya, Ceneviz ve saire gibi devletlerin ticaret gemilerinin Fransız bayrağı ile tehlikesizce seyrüsefer ve ticaret yapmalarını temin ile bu devletlere karşı bir müddet üstün durumda kalmışlardır.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5. b., C. II, Ankara, TTKB, 1988, s. 506.

⁶⁰³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Memlûk devletleriyle Osmanlı devleti arasında yaşanan ihtilaflara uzun uzun temas ettikten sonra, Fatih Sultan Mehmet’in rahatsız olmasına rağmen bu sefere çıkmak zorunda kaldığını ve Asya’ya yapılan seferin gerekli olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “İşte hulâsa edilen yukarıki sebepler dolayısıyla gerginleşen münasebet harbe müncer olacak dereceye gelmişti; bunun için Osmanlı padişahı rahatsız bulunmasına rağmen 27 Safer 886’da Kapıkulu askerleriyle Üsküdar’a geçti;” Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 143.

⁶⁰⁴ “Yavuz Sultan Selim, büyük babası zamanındaki Akkoyunlu tehlikesi gibi olmayıp Osmanlı devletini kökünden sarsabilecek olan tarikat üzerine müesses Şah İsmail tehlikesine karşı zamanında yetişmiş ve kendisinin içeriden ve dışarıdan vurduğu kuvvetli darbe ile bu nazik durumu ıslah etmiş, Doğu Anadolu’yu ve Doğu Kürt beylerini

Mithat Cemal Kuntay tarafından kaleme alınan ve 1938 yılında yayımlanan *Üç İstanbul* adlı romanda Osmanlı devleti açısından son derece kritik ve birbirini izleyen üç karışık dönem; (II. Abdülhamit/İstibdat dönemi — İkinci Meşrutiyet/İttihat Terakki cemiyeti dönemi — Mütareke yılları) arka fonda İstanbul'un olduğu, vakanın ön planında ise şehit bir subayın oğlu Adnan Bey'in bulunduğu bir düzlemde ele alınmaktadır.

Şehit Lofçalı Miralay Salim Bey'in oğlu Mehmet Adnan Bey, Osmanlı-Rus Savaşından (93 Harbi) sonra annesi ve verem hastası olan teyzesi ile birlikte Edirne'den İstanbul'a göç ederler. İstanbul'da saray müşiri İngiliz Sait Paşa'nın yalısına sığınan Adnan Bey hukuk alanında doktora yapar. Ayrıca yaşadıklarından yararlanarak "Yıkılan Vatan" adlı siyasî bir roman yazmaya çalışan Adnan Bey, kendisi gibi 93 Harbi muhaciri olan ve aynı mesleği icra ettiği arkadaşlarıyla görüşmeyi sürdürür. Bu noktada Mithat Cemal Kuntay, Adnan Bey'in yazmakta olduğu "Yıkılan Vatan" adlı romanda yer alan bazı tespitlerle II. Abdülhamit'e askerî ve idarî bakımdan olumsuz bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Kuntay'ın, eserin kahramanı Adnan Bey'e izafe ettiği ve "Yıkılan Vatan" adlı romandan alıntılanıyormuş şeklinde yansıttığı görüşler şu şekilde ifade edilmektedir:

*"İki gün sonra Osmanlı-Rus harbi başlıyor. Bundan dokuz gün sonra da Sultan Hamit Şeyhülislam kapısının fetvasıyla gazi oluyor: Moskof'tan kutu kadar küçük Sohum Kalesi alındığı için saray imamı Ayasofya Camii'nde "Elgazi İbnülgazi Abdülhamit!" diye haykırıyor. O, İstanbul'da gazi olurken Moskof çarı cebinden yere düşmüş bir ipeklî mendil gibi Ardahan'ı alıyor; Moskof ordusu Tuna'yı haritadaki çizgiden atlar gibi telefatsız geçiyor."*⁶⁰⁵

Burada açık bir şekilde Osmanlı-Rus savaşındaki başarısızlık nedeniyle padişahın eleştiriye tabi tutulduğunu görmekteyiz. Çünkü küçük bir kalenin fethi münasebetiyle şeyhülislamın kâğıt üzerindeki fetvasıyla Sultan II. Abdülhamit gazi ilan edilirken, Rus ordusu hiç zorlanmadan Ardahan'ı almakta ve Tuna nehrini rahat bir şekilde geçmektedir.

Teyzesi veremden öldükten sonra annesi de aynı hastalığa tutulan Adnan Bey, yazmakta olduğu romanla ilgilenen ve etrafta saray için jurnalcilik yapmakla tanınan arkadaşı Hidayet Bey'in yardımıyla bir iş bulur. Bu iş Maliye Nazırı Sıddık Paşa'nın kızına edebiyat hocalığı yapmaktır. Derslerin başlamasıyla birlikte sık sık Sıddık Paşa ile görüşme imkânı yakalayan Adnan Bey'e, maliye nazırı devletin içinde bulunduğu içler acısı hali anlatmaktan çekinmez. Paşanın anlattıkları Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan çökme noktasında

kendi iradesi ve nüfuzu altına aldıktan sonra bu taraflarda emniyeti temin eylemiştir." Uzunçarşılı, a.g.e.,s. 305-306.

⁶⁰⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, 12.b., İstanbul, Oğlak Yayınları, 2011, s. 11. (Alıntılar bu baskıdandır.)

olduğunu açıkça göstermektedir. Yazar, o dönemki Osmanlı Devleti'ne ekonomik ve iktisadî açıdan olumsuz bakış açısını somutlaştırmak için bu acı tabloyu şu şekilde gözler önüne serer:

“İkisi de ağlayacak haldeydiler. Adnan memleketin haline sahiden gözleri dolan bir devlet adamına ilk defa rastlıyordu. Maliye Nazırı içini çekti:

“Ne talihsiz adamım, bilmezsin oğlum! Maliye'ye nazır olduğum gün hazinede kaç lira buldum? Ne tahmin edersin?” dedi. Sustu. Adnan'dan cevap bekliyordu.

Adnan:

“Nasıl bileyim efendim, mesela iki yüz bin lira.”

Nazır, zayıf vücudunun içinden bir başka adamın sesi çıkıyor gibi haykırdı: On yedi lira!”(s. 183)

Vakanın ilerlemesine paralel olarak sözü daha çok Maliye Nazırı Sıddık Paşa'ya getiren yazar, maliye nazırı ile onun yakın dostu Dağıstanlı Hoca arasında geçen konuşma vasıtasıyla II. Abdülhamit'e olan olumsuz bakış açısını devam ettirir. Bu bakış açısı çerçevesinde II. Abdülhamit'in kadına düşkünlüğü, pasif kişiliği ve idari zayıflığının altı kalın çizgilerle çizilmektedir. Bilhassa Dağıstanlı Hoca üzerinden ortaya konulan görüşlerde II. Abdülhamit, Kanuni Sultan Süleyman ve oğlu II. Selim ile mukayese edilmek suretiyle son derece ağır sözlerle eleştirilir:

“Bu sefer de sahte ciddiyetle, “Sultan Mahmut-ı Sani'nin hafidinden geliyorum!” dedi. Ve Dağıstanlı Hoca'nın çıldırmasını bekledi. Hoca, paşanın muzipliğini bilirdi, fakat sırası geldiği için kızdı.

“İsterse Süleyman'ın oğlu olsun, ne çıkar? Kanuni, at sırtında öldü; seninki kadın üstünde can verecek” dedi ve Abdülhamit'i düşünerek, “Be adam, Sarı Selim kadar da mı olamıyorsun? O hiç olmazsa ne küçük padişah olduğunu bildi de Sokullu'ya, Piyale'ye, Kılıç Ali'ye, Sinan Paşa'ya dayandı; ayakta yaşadı, ayakta öldü. Sen bir Mithat Paşa'ya tahammül edemedin” dedi. Sonra nazıra döndü; söylendi:

“Sen de bu adama Mahmut'un torunu diyorsun; tutalım ki Yavuz'un oğlu olmuş; ne çıkar? Herif tahtının altında kaplumbağa gibi!.. yüzünü yerden kaldıramıyor.”

Nazır: “Dil uzatma molla! Fatih'in tahtında oturuyor.”

Hoca, haykırdı: “Fatih'in tahtında tahtabiti gibi oturuyor ama.” (s. 50)

Maliye nazırının kızı Süheyla Hanım'a ders vermeye devam eden Adnan Bey, arkadaşları Moiz, Tevfik Hoca ve Hidayet Bey'le görüşmeye de ara vermez. Adnan Bey bu süreçte arkadaşı Hidayet Bey'in konağında verdiği toplantılara da sıklıkla katılır. Bu toplantılarda devlet işleri, siyasî gelişmeler, dış politika yoğun bir şekilde mevzu bahis edilmektedir. Bu toplantılardan birinde Adnan Bey ile Sefaret Müsteşarı Nail Bey arasında şiddetli bir tartışma vuku bulur. Nail Bey, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ni taksim etmesini

engelleyenin Sultan Hamit olduğunu ileri sürer. Ancak Adnan Bey bu duruma öfkelenir ve devletin hem içte hem de dışta yaşadığı itibar kaybından bahsederek padişahı suçlamakla kalmaz aynı zamanda II. Abdülhamit'in korkaklığından dem vurur:

“Adnan büsbütün öfkeleni ve Nail’e: “Memleketi taksim mi ederlermiş? Memleketin zaten neresi benim? Ereğli’de kömür Fransız! Haydarpaşa’da demir Alman! Yalnız Yemen’de dökülen kan Türk! Üstünde ölüp altında gömülecek kadar bir toprak; bu mu memleket? Elçi tercümanlarının çiğnedikleri leşe siz Osmanlı İmparatorluğu mu diyorsunuz? “Maliyeyi düzeltelim!” Bunu padişah baş başa kiminle düşünüyor? Sadrazamla mı? Hayır! Alman Baştercümanı Testa ile! Ermeni ihtilalinde yirmi beş Ermeni’yi Osmanlı Bankası’ndan çıkarmaya Sultan Hamit kimi gönderiyor? Zaptiye Nazırını mı? Hayır! Moskof Baştercümanı Maksimof’u... Siz ne diyorsunuz Nail Beyefendi? Hangi devlet; hangi imparatorluk? Diyarbekir’de bir Türk bir Ermeni’nin nasırına bassa devletler Galata’ya bir düzine karakol gemisi gönderiyor. Avrupa hariciye nazırları vilayetlerimize dahiliye nazırımız kadar karışıyor.

... Vallahi Avrupa efendimizden korkar mı bilmem; fakat efendimiz eskiden Moskof çarından korkuyordu, sonra elçisinden korkmaya başladı, şimdi tercümanından korkuyor. Zaten neden korkmuyor ki? Sahilden korkuyor; kalem sesinden ayak sesine kadar her gürültüden korkuyor; gazeteden, reçeteden korkuyor; kendi karyolasından korkuyor; kendi hafiyesinden korkuyor; öperken çocuğundan, çocuk yaparken karısından korkuyor... Korkacak kimse bulamazsa aynada kendisinden korkuyor... Abdülhamit sağ kaldıkça Osmanlı imparatorluğu masrafsız batacaktır, Avrupa para ve asker harcamayacaktır; onun için bizi taksim etmiyorlar!” (s. 88-89)

Yazarın, Adnan Bey’in bu ifadeleri üzerinden II. Abdülhamit’e olan olumsuz tavrını daha da netleştirdiğini söylememiz mümkündür. Bu satırlarla, Sultan Abdülhamit yönetimindeki devletin ekonomik açıdan büyük oranda dışa bağımlı hale geldiği, gerek iç politikada gerekse de dış politikada bağımsız bir şekilde hareket edemediğine dikkat çekilmektedir. Buna ek olarak yazar, Sultan Hamit’in “korkak”, “şüpheli” ve “vesveseli” bir karaktere sahip olduğu kanaatindedir. Üstelik Mithat Cemal, Adnan Bey’in söylediklerini, ilgili sayfanın altına koyduğu iki dipnotla da teyit etmek istemiştir.

Maliye nazırının kızı Süheyla Hanım’a ders veren Adnan Bey, Hidayet Bey’in ricasıyla Erkan-ı Harp Müşiri Kerim Paşa’nın kızı Belkıs’a da tarih hocalığı yapmaya başlar. Önceleri Süheyla’ya ilgi duyan Adnan Bey daha sonra Bahriye Miralay Hüsrev Bey’le evli olan Belkıs’a gönlünü kaptırır. Adnan Bey, yurt dışından dönen Hüsrev Bey’le tanışıklığını ilerletir. Bu arada Maliye Nazırı Sıddık Paşa, kızını Adnan’la evlendirme planları yapmaktadır. Ancak annesinin hastalığının Adnan Bey’e bulaşmış olduğu şeklindeki yanlış bir habere itibar eden Sıddık Paşa niyetinden vazgeçer. Adnan Bey için bu olumlu bir gelişmedir zira o, Belkıs’ı sevmektedir. Adnan Bey öğretmenliğin yanında arkadaşı Tefik Hoca ile avukatlık yapmaya da başlar. Bu süreçte Adnan Bey, arkadaşlarından Fransızca öğretmeni Kadri Bey’in karısı Zehra ile aşk hayatı yaşamaya başlar. Fakat Kadri’nin rahatsızlanıp vefat etmesiyle bu ilişkinin de sonu gelir. Zor durumda kalan Zehra ise

umumhane işletmeye başlar. Adnan Bey daha sonra yeni bir ilişkiye göz kırpar. Daha evvel kendisini kızı Melahat ile evlendirmeyi isteyen Tapu Müdürü Senih Efendi'nin felç geçirmesi üzerine geçmiş olsun ziyaretine giden Adana Bey, bu ziyaret esnasında Senih Efendi'nin karısı Macide ile gönül ilişkisi yaşar. Bu ilişkinin sonucunda Macide, Adnan Bey'den hamile kalır. Adnan Bey çocuğu aldırması için Macide'ye baskı yapınca da kadın çocuğu düşürdüğü yalanını söyleyerek sevgilisini kandırır. Aşk hayatı fırtınalarla geçen Adnan Bey, birlikte avukatlık yaptığı Tefik Hoca'dan ayrılır. İttihat ve Terakki'nin İstanbul'daki adamlarından biri olur. İttihat ve Terakki cemiyetiyle ilişkisi tespit edilen Adnan Bey hapse atılır. Adnan Bey hapisteyken onun çocuğunu doğuran Macide, geçimini sağlamak için evini umumhaneye çevirir. Bu duruma daha fazla dayanamayan Senih Efendi vefat eder. Bu vefat haberini Adnan Bey'in annesinin vefatı izler. Adnan Bey, annesinin vefatından önce Trablusgarp'a sürgün edildiği için bu ölümden haberdar olamaz. Bu arada Meşrutiyet ikinci defa ilan edilir ve hürriyet rüzgârları memlekette esmeye başlar. Hürriyetin ilanından sonra sürgünden dönen Adnan Bey hem İttihat ve Terakki cemiyetiyle ilişkilerini devam ettirir hem de avukatlığa yeniden başlar. Hayatı yeniden düzene giren Adnan Bey kısa bir süre sonra Hüsrev Bey'den boşanan Belkis Hanım'la evlenir. Ancak Adnan Bey karısını, I. Dünya Savaşı'ndan yararlanıp zengin olan ve Berlin'de bulunan arkadaşı Moiz'in eşi Raşel'le aldatmaya başlar. Kısa bir süre önce vefat etmiş olan arkadaşı Hidayet Bey'in konağında yapılan toplantılar, artık ticarî ve siyasî nüfuza sahip olan Adnan Bey'in salonunda yapılmaya başlanır. Bu toplantılardan birisine Adnan Bey ile yine o çevrenin önemli simalarından biri olan Şair Raif'in karşılıklı konuşması damga vurur. Bu diyalogda gerek Adnan Bey'in gerekse de Şair Raif'in dile getirdiği fikirler son derece dikkat çekicidir. İki karakter de Sultan Abdülhamit'in ve hatta o güne kadar Osmanlı Devleti'ni yönetmiş olan padişahların, bir kısmının olumsuz taraflarının öne çıkarılmasında birleşirler. Yazarın II. Abdülhamit'e ve genel olarak Osmanlı padişahlarına olan olumsuz yaklaşımına delil gösterilebilecek olan görüşler şu şekilde ifade edilmektedir:

“Şair Raif, “O'na ne zamana kadar katlanacağız? Ne zamana kadar? Hangi günahımızın cezasını çekiyoruz?” diyordu. Raif Abdülhamit'in adını ağzına almazdı, Abdülhamit “O” idi.

Adnan: “O ceza, meza değil; deli! Zirdeli! Onu delirten de Ali Suavî oldu.”

Raif: “Deli mi? Altından tahtını al, bak nasıl akıllanır.”

Adnan: “Doğru düşünmüyorsun; bu adama hekim de deli der, hâkim de... Zaten bu Osmanlı hanedanı Dostyevski'nin Karamazof ailesine benzer: içlerinde dâhisi var, budalası var; sarhoşu, delisi var; katili, bestekârı, şairi var; ne ararsan var.”

(...)

...Tamam! İşte birleştik. Onda 'irtifa hastalığı' var; Fatih'in tahtına oturunca başı döndü. Ve kendini herkesten evvel kendi, oraya layık görmedi; onun için hem korkak oldu, hem korkunç... Fakat asıl deliliği Suavî ihtilaliyle başlar. Ali Suavî Çırağan'ı basıp Sultan Murat'ı tekrar tahta geçirmek isteyinceye kadar Abdülhamit 'örfen' deliydi; sonra 'tıbben' çıldırdı. Düşün bir kere: Suavî vakasından sonra Prusya elçisine, "Beni muhafaza edin!" diye yalvarıyor. Belinde Osman'ın kılıcını taşıyan bir adamın bir kavas kadar haysiyeti yok. Bir ecnebi sefirine bunu söylemek için bir devlet reisi deli olmalı." (s. 139-140)

Yazarın, hem Sultan Abdülhamit hem de Osmanlı hanedanının bir kısmı için kullandığı "Zırdeli, deli, budala, sarhoş, katil, küçük adam, korkak, korkunç, tıbben çılgın" gibi olumsuz nitelermeleri, eserinin sürükleyici şahsiyeti Adnan Bey'e ve vakanın içerisinde nispeten olumlu olarak çizilen Dağıstanlı Hoca ile Şair Raif'e söyletmiş olması da Mithat Cemal'in Osmanlıya bakışı çerçevesinde manidar görünmektedir.

Adnan Bey'in zengin ve gösterişli hayatı harb-i umuminin bitmesi üzerine son bulur. İttihat ve Terakki'nin ileri gelen isimlerinin memleketi terk etmeleriyle birlikte Adnan Bey de nüfuzunu kaybeder. Bu durumdan faydalanan Mithat Cemal'in, sadece II. Abdülhamit'e değil İttihat ve Terakki partisinin ileri gelenlerinden Enver Paşa'ya da olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir. Özellikle Sarıkamış Harekâtı'ndaki başarısızlık ve karşı karşıya kalınan hazin tablo eserde ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu tabloyu yazar Adnan Bey ile Sarıkamış'tan dönen bir binbaşı arasında geçen konuşmayla şu şekilde canlandırmaya gayret eder:

"Adnan, hiç sevmediği Enver Paşa'nın ne yaptığını — kendi bir şey söylemeden misafirlerinin öğreneceğine sevinerek — sordu. Binbaşı içini çekti, "Ne mi yaptı? Kaçtı!" dedi; "kızıktan otomobile kadar bütün nakil vasıtalarına binerek kaçtı!" (s. 473)

Saygınlığını ve eşi Belkıs'ın kendisine olan ilgisini yitiren Adnan Bey, Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak bastığı haberiyle az da olsa sevinir. Adnan'dan boşanan ve bir Rus prensiyle evlenen Belkıs, maceralı bir yaşamın ardından Amerika'da hayatına son verir. Bir süre küçük otel odasında kalan sonrasında da tanıştığı Mısır'lı Prens Hasan ve eşi Bahire'nin köşküne taşınan Adnan Bey, Milli Mücadele'yi yakından takip etmeye başlar. Bu arada Ankara'dan kendisini görev için çağrılarını bekler ama bu beklentisi boşa çıkar. Prenses Bahire, bir gün evlerine bir şeyler satmak için gelen eski Maliye Nazırı'nın kızı Süheyla ile Adnan'ı evlendirmeye karar verir. Nikâhlanan çift, daha evvel Süheyla'nın babasıyla oturduğu konağa taşınır. Adnan Bey bu süreçte ismini de değiştirir ve Adnan Salim adını kullanmaya başlar. Süheyla, yeniden avukatlığa başlayan Adnan Bey'den hamile kalır. Oğlu Salim'in doğmasından kısa bir süre sonra verem hastalığına yakalanan Adnan Bey sonunda vefat eder. Onun ölüm haberi gazetelerde mason cemiyetiyle ilişkilendirilerek verildiği için

imam cenaze namazını kıldırmak istemez. Ama fazladan verilen ücret karşılığında imam görevini yerine getirir ve Cumhuriyet'in ilk günlerinde Adnan Bey toprağa verilmiş olur.

Mithat Cemal'in yazdığı tek roman olan ve büyük ölçüde kendi hayat tecrübelerine dayanan,⁶⁰⁶ *Üç İstanbul*'da anlatı zamanının kapsamı bir hayli geniştir. Roman, II. Abdülhamit döneminden başlayıp Meşrutiyet dönemine kadar süren ve oradan da Mütareke ile Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan bir zaman yapısına sahiptir.⁶⁰⁷ Böylesine geniş tutulan bir zaman perspektifi yazara, tarihe çok boyutlu bir şekilde yaklaşma imkânını sunmuştur. Bu zaman dilimi içerisinde, eserde arka fonda yer alsa da II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart hadisesi, Sarıkamış harekâtı, I. Dünya Savaşı, Mütarekenin imzalanması, Milli Mücadele süreci ve Cumhuriyet'in ilanı gibi Osmanlı/Türk tarihi için hayati öneme sahip olayların cereyan ettiği görülmektedir. Tarihi kaynaklardaki bilgilerle karşılaştığımızda eserde geçen bu hadiselerin tarihi gerçekliğe ve kronolojiye uygun bir şekilde yansıtıldığını görmekteyiz. Romandaki ana mekân İstanbul'dur. Osmanlı Devleti'nin başkentinin üç dönemi, (Sultan Abdülhamit dönemi İstanbul'u-II. Meşrutiyet'le İttihat ve Terakki'nin İstanbul'u-Mütareke dönemi İstanbul'u) iktisadî, siyasî ve sosyal alanlarda yaşanan gelişmeler ışığında sorgulanmaktadır. Eserdeki şahıs kadrosu içerisinde tarihi gerçekliği bulunup da ön planda yer alan şahıslar arasında Padişahlar II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat, Sultan Vahidettin; Şehzade Yusuf İzzettin, İttihat ve Terakki'nin üç önemli lideri Enver, Talat ve Cemal Paşalar; Salih Zeki ile İngiliz Sait Paşa bulunmaktadır. Yazarın muhayyilesinden çıkarıp da vakanın içerisinde çeşitli fonksiyonlar yüklediği kurgu-şahsiyetlerin önde gelenleri arasında da Mehmet Adnan Bey, Şair Raif, Dağıstanlı Hoca, Hidayet Bey, Belkıs Hanım, Süheyla Hanım, Sıddık Paşa, Tevfik Hoca, Moiz, Sefaret Müsteşarı Nail, Ateşenaval Naşit, Tapu Müdürü Senih Efendi, Cön Türk Süleyman ve Sakallı Vasfi yer almaktadır.

Romanda Adnan Bey, maliye nazırının kızı Süheyla ve erkân-ı harp müşirinin kızı Belkıs arasında üçlü bir aşk ekseninin oluşturulduğunu da görmekteyiz. İdeal kadın tipi olan ancak eserde silik kalan Süheyla'ya karşılık yozlaşan tabakanın tipik bir örneği olarak Belkıs ön plana çıkarılmıştır. Olaylar Adnan ve Belkıs çevresinde gelişip genişlemektedir. Yazar bu üçlü ilişkiyi de, içinde bulunulan döneme ait olumsuz çerçeveyi, insanî ilişkiler ve sosyal katmanlar bağlamında somut bir şekilde yansıtabilmek için kullanmaktadır.

⁶⁰⁶ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 3. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2002, s. 270.

⁶⁰⁷ Eserin başında Adnan Bey'in 1877-78 Osmanlı-Rus harbinden sonra İstanbul'a geldiği ifade edilirken, son kısımlarda da şu ifadeler yer almaktadır: "Cumhuriyet'in ilanı üzerine 391 numaralı Af Kanunu çıkmış, dün 10 Kânunusani'de Resmî Gazete'de basılmıştı. (340 senesinin 10 Kânunusani/10 Ocak 1924). Bu bilgiler bize zaman unsurunu somut bir şekilde göstermektedir.

Mithat Cemal, eserinde genel olarak 19. ve 20. yüzyıldaki Osmanlı Devleti ile II. Abdülhamit'e askerî, siyasi, idarî, iktisadî açılardan olumsuz yaklaşmaktadır. Ancak bu yaklaşım II. Abdülhamit ile de sınırlı kalmaz. Çünkü Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul üzerinden hem II. Meşrutiyet dönemine ve dolayısıyla İttihat-Terakki yönetimine (özellikle Enver Paşa merkezli) hem de zaman zaman ironik bir şekilde de olsa⁶⁰⁸ Mütareke dönemiyle bağlantılı olarak V. Mehmet (Reşat) ile VI. Mehmet (Vahidettin)'e aynı bakış açısının sürdürüldüğünü görmekteyiz. Kısaca Osmanlı Devleti'nin yıkılışının romanı diyebileceğimiz *Üç İstanbul*, İstanbul özelinde aydın ve bürokratların yozlaşmışlığını, çürümüşlüğünü, yalancılığını, ikiyüzlülüğünü, menfaatperestliğini, dalkavukluğunu ve servet avcılığını da açıkça gözler önüne sermektedir. Bu durum da yine yazarın o dönemdeki toplumsal yapıya ve devlet sistemine olan olumsuz bakış açısının bir yansıması olarak ifade edilebilir. Mithat Cemal bu noktada, asla iyi ve olumlu bir şeyden bahsetmez. Yazarın bu anlayışını Fethi Naci, Tevfik Fikret'le de mukayese ederek şu şekilde dile getirmektedir:

“Oysa M. Cemal, 1885'te doğmuş olmasına rağmen, bu üç İstanbul'u yaşayamaz, dışardan seyrederek, bir nesneyi seyrederek gibi seyrederek. Fikret kötümserdir, M. Cemal yergicidir. Fikret bir çıkar yol arar, M. Cemal kokuşmuşluğu gözler önüne sermenin tutkulu coşkunu içindedir, yetinir bununla. Sanki öç almak için yazmıştır bu romanı: “Durun, ben sizin ne mal olduğunuzu cümle âleme göstereyim, bir güzel rezil edeyim!” gibilerden.”⁶⁰⁹

Romanda Mithat Cemal'in, II. Abdülhamit ve devrine dair hiçbir olumlu hadise, durum veya şahsa eserinde yer vermeyerek ele alınan dönemin bir tarafını eksik bıraktığını belirtmemiz gerekir. 33 yıl hüküm süren bir yöneticinin olumlu ya da olumsuz icraatlarının olması, doğru veya yanlışlarının bulunması kaçınılmazdır. Mithat Cemal'in yararlı icraatlardan çok hatalar üzerinde durduğu ve kurgusunu bu bakış açısıyla oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Halide Edib Adıvar'ın kaleme aldığı, ilk olarak İngilizce *The Clown and His Daughter* (Soytarı ve Kızı) adıyla 1935 yılında Londra'da yayımlanan *Sinekli Bakkal*, Türkçe olarak ise ilk defa 1935 yılında *Haber* gazetesinde tefrika edilmeye başlanır. Sonrasında ilk olarak 1936 yılında kitap olarak basılan eserde; İstanbul'un Aksaray semtindeki Sinekli Bakkal adlı sokağında doğup büyüyen, yine burada evlenen Karagöz ustası Kız Tevfik'in kızı hafız Rabia ve çevresindekilerin, II. Abdülhamit'ten Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesine kadar olan zaman dilimindeki hayatları anlatılır.

⁶⁰⁸Bkz. Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, 2. b., İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2013, s. 61.

⁶⁰⁹Fethi Naci, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, 3. b., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 32.

İstanbul'da Sinekli Bakkal sokağında oturan ve İstanbul Bakkaliyesi adlı dükkânı çalıştıran Mustafa Efendi'nin yeğeni Tevfik, mahallede haylazlığıyla tanınmıştır. Daha önce karagöz oynatıcılığı ile sanatkârlığa başlayan ve sonrasında Orta Oyunundaki zenne rolüyle “Kız Tevfik” lakabını alan Tevfik, dayısının vefatından sonra kendisine kalan dükkânı işletmeye başlar. İstanbul Bakkaliyesini işletmeye başlayan Tevfik, aynı mahallede oturan İmam Hacı İlhami Efendi'nin kızı Emine'yle de evlenir. Eserin baş kısmında Emine'nin babası Hacı İlhami Efendi'yi tanıtmaya çalışan yazar, bunu yaparken dönemin padişahı II. Abdülhamit'e olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığını ortaya koyan şu ifadeleri kullanır:

“Eğer Sinekli Bakkal İmamı İkinci Abdülhamit'in tedhiş (Dehşetli, dehşet saçan) devrinde gelmeyip de on dördüncü asırda gelseydi, gözlerinin ateşi, akidesinin korkunçluğu, bilhassa üslubunun kudretiyle sürüleri başına toplayıp herhangi bir fikir peşinde sürükleyecek softa tiplerden biri olabilirdi.”⁶¹⁰

Tevfik, Emine'yi evliliğe ikna edebilmek için Orta Oyununda yer almayı bırakmıştır. Tevfik'le Emine'nin evliliğinde kısa süre sonra bazı sıkıntılar ortaya çıkmaya başlar. Bunun sonucunda Emine evi terk edip babasına sığınır. Tevfik, karısının kendisini bırakıp gitmesinden sonra dükkânı tamamen kapatır ve Orta Oyunculduğuna geri döner. Ancak halkın bir kısmı tarafından uygun görülmeyen bu oyunlar nedeniyle Tevfik'in üzerinde büyük bir baskı oluşur. Bu sürecin sonunda ise Tevfik padişaha şikâyet edilir. Bunun neticesinde Tevfik, sarayın emriyle Gelibolu'ya sürgün edilir. Bu hadiseyle yazar, Sultan II. Abdülhamit döneminde jurnallerin/şikâyetlerin, hafiyelerin, sürgünlerin ne kadar sıradan bir hale geldiğini anlatmak ister gibidir. Yazarın hem saraya hem de Sultan II. Abdülhamit'e olan olumsuz bakış açısını sezdirdiğini söyleyebileceğimiz şu ifadeler, padişahın Osmanlı Devleti'nde o dönemki baskılı yönetim şeklini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Fakat vak'a bununla kapanmadı, dedikodu çoğaldı. Din, iman gidiyor, şer-i şerife mugayir şeyler oluyor, diye önüne gelen padişaha jurnal veriyordu. Efkârı teskin için saray, Tevfik'i bir zaman İstanbul'dan ayırmaya karar verdi. Tevfik'i idareten Gelibolu'ya sürdüler.” (s. 24)

Emine bu sürgünden önce Tevfik'ten boşanmıştır ama daha sonra hamile olduğunu fark etmiştir. Hacı İlhami Efendi Rabia adını koyduğu torununu mahalle mektebine göndermez ve çocuğun ilk tahsilini kendisi verir. Rabia hem dedesi hem de annesinin teşvikiyle çok iyi bir hafız olur. Rabia'nın hafızlıktan para kazanması özellikle dedesini çok memnun eder. Rabia'nın daha fazla tanınmaya başlaması, Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın eşi

⁶¹⁰ Halide Edib Adivar, *Sinekli Bakkal*, 4. b., İstanbul, Can Yayınları, 2008, s. 13. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Sabiha Hanım'ın, tesadüfen dinlediği kızın Kur'an okuyuşunu beğenmesiyle gerçekleşir. Selim Paşa'nın, Hacı İlhami Efendi'den izin almasından sonra Rabia, Selim Paşa'nın konağına gidip gelmeye başlar. Hem Selim Paşa hem de oğlu Hilmi Bey, Rabia'nın sesini çok beğenirler. Eserde Selim Paşa'nın tanıtılması sırasında Padişah II. Abdülhamit için kullanılmış olan “*“Sakallı” Selim Paşadır. Zalim bir hükümdarın Zaptiye Nazırı sıfatıyla vazifesi hem müşkül hem de naziktir.*” (s. 36) şeklindeki ibareler de, yine yazarın bu padişaha olan olumsuz bakış açısını somut olarak yansıtmaktadır.

Sonrasında Selim Paşa, sesine hayran olduğu küçük kıza müzik eğitimi aldirmaya karar verir. Hilmi Bey babasına, Batılı ailelere piyano hocalığı yapan Peregrini'nin kıza ders vermesini önerir; fakat Selim Paşa Müslüman olmayan, İtalyan asıllı bir hocanın Rabia'ya ders vermesine sıcak bakmaz. Babayla oğul arasında yaşanan kısa süreli bir tartışmanın sonunda Selim Paşa'nın uygun görüp hoca olarak tuttuğu Mevlevî Vehbi Dede, Rabia'ya ders vermeye başlar. Katı bir mutaassıp olan dedesinden sonra dine bambaşka bir bakış açısıyla yaklaşan, tasavvuf konusunda çok derin olan Mevlevî Vehbi Dede'yi gören Rabia'nın bütün anlayışı değişmeye başlar. Bu arada Dâhiliye Nazırı Zâti Bey'in yardımıyla sürgünden dönen Tevfik, dükkânını tekrar açar ve Karagöz oynatmaya başlar. Eserde bizzat yazarın kendi ifadeleriyle ortaya koymuş olduğu, Tevfik'in Karagöz oyunuyla temsil ettikleri vasıtasıyla da, II. Abdülhamit dönemi Osmanlı devletine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Halk sınıfına mensup örnekleri Tevfik doğrudan doğruya açık ve realist bir ifadeyle yaşatıyordu. Zahiren muti, dalkavuk, büyüklerin yüzüne gülüyorlar, arkalarından alay ediyorlar, terzil ediyorlar; kalplerinde adalet hissinden doğma bir isyandan ziyade kıskançlıktan vücuda gelen bir gayz ve gizlet... Daha ziyade menfi sahalarda söyleyen, yaşayan Abdülhamit devrinin halkı.” (s. 121)

Babasının sürgünden döndüğünü duyan Rabia da dükkâna gider ve kendisini tanıtır. Rabia'nın babasının evinde kalmaya başlamasından kısa bir süre sonra Emine Hanım vefat eder. Kızının ölümü dolayısıyla hem torunu Rabia'ya hem de Tevfik'e öfkelenen İmam Hacı İlhami Efendi, Tevfik'i ve Zâptiye Nazırı Selim Paşa'yı çeşitli gerekçelerle saraya şikâyet eder. Dâhiliye Nazırı Zâti Bey, Selim Paşa'yla ilgili iddiaları izleme kararı verirken, Tevfik'in karagöz oynatmasını ve meddahlık yapmasını yasaklar. Zâti Bey, Tevfik'e kendisi için hafiyelik yapmasını da teklif eder ancak Tevfik bunu kabul etmez. Bu olayın üzerinden çok geçmeden Selim Paşa, oğlu Hilmi Bey'in padişah aleyhinde çalışan “Genç Türklerle” işbirliği içerisinde olduğu iddiasıyla saray tarafından uyarılır. Selim Paşa da kendi oğlunu izleyeceğini ve iddiaların doğru çıkması halinde ceza vermekten kaçınmayacağını ifade eder. Eserde Zaptiye Nazırı Selim Paşa'nın oğlunu uyardıktan sonra dairedeki ikinci mabeyinciyle yapmış

olduğu konuşma, devletin güvenliğinden sorumlu olan bir bakanın devletin işleyişine dair ortaya koymuş olduğu düşünceler açısından son derece dikkat çekicidir. Bu bağlamda eserde, bir buğday tanesi gibi gördüğü vatandaşını, değirmen misali öğütüp istediği şekle sokmayı en büyük vazife olarak gören bir devlet yapısına dair eleştirinin Selim Paşa'nın ağzından yansıtıldığını net bir şekilde görmekteyiz. Selim Paşa'nın şu ifadeleri, eserde II. Abdülhamit dönemine yönetim tarzı yönünden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını gösteren somut unsurlardan bir tanesini oluşturmaktadır:

“ — Herifin kalbi kadın gibi... Kafası da öyle. Devlet, hükümet, siyaset, padişah... Bunlardan bir şey anlamıyor. Karşıma aldım konuştum. Karınca kadar ehemmiyeti olmadığını kafasına sokmaya çalıştım. Fert bir buğday tanesi, hükümet ve devlet bir değirmen... Onlar her taneyi ezer, istediği şekle sokar. Garb'ı taklide başlayalı, çürük fikirlerini kendimize mal etmeye yelteneli bu hikmeti unutuyoruz.” (s. 196-197)

Sonrasında Hilmi Bey'in işleri dolayısıyla Beyrut'ta bulunduğu bir sırada Tevfik, kadın kıyafetleriyle gittiği bir Fransız postanesinde elindeki evrak kutusuyla çıkarken yakalanır. Yapılan sorgulamada Tevfik hiç kimsenin adını vermediği için, Hilmi Bey'in bu işle olan bağlantısı kanıtlanamaz. Fakat padişah iradesini gösterir ve Tevfik ile Hilmi Bey'i Şam'a sürgün eder. Ancak Tevfik, Hilmi Bey'in Şam'dan Avrupa'ya kaçmasına yardım ederken yakalanır ve Taif'e kalebent olarak gönderilir. Oğlu Hilmi Bey'le Tevfik'in başına gelenleri duyan Selim Paşa Zaptiye Nazırlığı'ndan istifa eder. Eserde bu istifa, Selim Paşa'nın da düşüncelerinde değişimin meydana geldiğini ve sâbık Zaptiye Nazırı'nın daha evvel katı bir şekilde savunduğu devlet anlayışından, yavaş yavaş oğlu Hilmi Bey'in fikirlerine doğru kaymaya başladığını göstermektedir. Selim Paşa'nın, yardımcılarından Şevket Ağa'ya söylemiş olduğu “ — Ben artık nazır değilim, Şevket. İnsanım.” (s. 358) cümlesi bu bağlamda vurgusu son derece derin bir cümle olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Sâbık Zaptiye Nazırı Selim Paşa, daha evvel bir parçası bulunduğu, şiddetle savunduğu devlet çarkının insanı insanlıktan çıkardığını bu cümleyle veciz bir şekilde dile getirmiş ve aslında II. Abdülhamit devri Osmanlı yönetimine eserdeki en ağır eleştirilerden birisini yapmıştır. Roman, Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı ve sürgünlerin geri dönmesiyle sona erer.

Eserin vaka zamanı 1885-1908 yılları arasındadır. Çünkü eserde aslı kadın kahraman Rabia'nın 21 yaşındayken Osman adını almış olan Peregrini'yle evlendiği, oğlunu da 1,5 yıllık evliken dünyaya getirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum göz önüne alınırsa (21+1,5=22,5/23) Rabia için 23 yıla yakın bir yaşam zamanı elde edilmektedir. Eserin sonunda ikinci kez ilan edilen Meşrutiyet'in tarihinden, Rabia'nın yaşam süresi çıkarıldığında ise (1908-23=1885) 1885 yılına ulaşmak mümkündür. Eserde ön planda yer alan şahısların

tamamı fiktif karakterlerden oluşmaktadır. Bunlardan hadiselerin içinde en işlevsel olanları arasında (Kız) Tevfik, Rabia, İmam Hacı İlhami Efendi, Zaptiye Nazırı Selim Paşa, Sabiha Hanım, Peregrini/Osman, Hilmi Bey, Dâhiliye Nazırı Zâti Bey, Cüce Rakım ve Emine Hanım yer almaktadır. Dönemin padişahı olan, etkisi hep hissedilen ancak vakaların arka planında kalan II. Abdülhamit ise eserin tek tarihî gerçekliği olan şahsiyeti olarak dikkati çekmektedir. Eserde olayların yoğun olarak geçtiği temel mekân geniş anlamda, çeşitli semtleriyle birlikte (Aksaray, Vanıköy, Beyoğlu, Göksu, Bebek, Beyazıt, Cihangir) İstanbul'dur. Bununla birlikte o dönemde İstanbul'da bulunan, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*bakkalıyla, çeşmesiyle, ahşap evleriyle, kendisine has hüznü havası ve sefaletiyle hepimizin gördüğümüz, tanıdığımız ve Beyoğlu İstanbul'u yutmadan evvel içinde oturduğumuz sokaklardan biri*"⁶¹¹ olarak tasvir ettiği Sinekli Bakkal sokağı da dar mekân unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra padişahın yapmış olduğu sürgünler nedeniyle Şam ve Lübnan gibi, o dönem için Osmanlı devletine bağlı olan yerler de ismen eserde yer almaktadır.

Eserde Osmanlı Devleti'ne Sultan II. Abdülhamit ve dönemi vasıtasıyla olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. II. Abdülhamit bilhassa, devleti aşırı otoriter bir şekilde yönetmek, baskı dolu bir idare şeklini benimsemek yönünden eserde eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bu bağlamda yazarın, eserinde, 1908 öncesi Abdülhamit döneminin genel tablosu içerisinde hafiyelere, işkencelere, sürgünlere, jurnallere/şikâyetlere ve çeşitli türden cezalara hadiselerle ilintili olarak devamlı yer verdiği görülmektedir. Abdülhamit devrinin korku salan bu uygulamalarının anlatıldığı kısımlar aslında eserin en canlı parçaları olarak göze çarpmakta ve böylece istibdada boyun eğmek istemeyen, bu yüzden çeşitli zulümlere maruz bırakılan Genç Türkler'in de okuyucuların gözünde yücelmesini sağlamış olmaktadır.⁶¹² Ayrıca eserde yazarın bu bakış açısına uygun olarak II. Abdülhamit ve dönemiyle ilgili pek çok olumsuz nitelenin de yer aldığını görmekteyiz: "*Tedhiş devri*" (s. 13), "*Zalim bir hükümdarın Zaptiye Nazırı...*" (s. 36), "*Kanlı katil bir padişah...*" (s. 52), "*Müstebit hükümdar...*" (s. 55), "*Kızıl Sultan...*" (s. 75), "*Tepelerindeki padişah zulüm ve istibdadına rağmen...*" (s. 349)

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin son yıllarına şahit olmuş olan Halide Edib Adıvar'ın kendisinden önceki geçmişe, yakın maziye olumlu yaklaştığını da vurgulamamız gerekmektedir. Ancak bu yaklaşım bilhassa, Osmanlı/Türk toplumunun yüzyıllar içerisinde oluşturduğu, geliştirdiği bazı değerler ve kültürel unsurlar vasıtasıyla sınırlıdır. Bunları

⁶¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 7. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2005, s. 371.

⁶¹² Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I (Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a)*, s. 166.

yakından tanıdığı Batı değerleriyle de mukayese eden yazarın, kendi milletinin estetik ve sosyal yönünü daha üstün bulduğu da bir gerçektir. Bu konu üzerine derinlikle eğilmiş olan İnci Enginün'ün şu tespitleri bu bağlamda son derece dikkat çekicidir:

*“Halide Edip'in olgunluk devrinin mükemmel romanı denilebilecek olan bu eserde, onun ferdiyetten topluma geçtiği, arkada kalmış yakın maziye ve onun değerlerine karşı anlayışlı bir müsamaha ile baktığı görülür. Sinekli Bakkal bir bakıma bugün için kaybolmuş bazı değerlere karşı bir çeşit hasreti de ihtiva eder. Bu hasret, yazarın eseri yazdığı yılları Türkiye'den uzakta geçirmiş olmasıyla da izah edilebilir. Halide Edip, kendi ülkesinin maziye ait değerlerini, siyaset ve suçlamanın dışında, yabancı batı kültürüyle karşılaştırır, hatta Türklüğün değerlerini daha da üstün bulur.”*⁶¹³

Ancak eserde daha çok din, musiki, halk sanatları, mistik anlayışlar, gelenekler bağlamında ortaya konulan ve romantik bir havayı hissettiren bu olumlu tavrın; yazarın II. Abdülhamit ve dönemiyle ilgili olarak ortaya koyduğu olumsuz bakış açısını hiçbir şekilde etkilemeyeceğini de belirtmemiz gerekmektedir. İnci Enginün'ün, yaptığı tespitler arasında satır arası yaparak yer verdiği “*siyaset ve suçlamanın dışında*” ibaresi, aslında tam da vurgulamaya çalıştığımız bu noktaya işaret etmektedir. Çünkü bu eserin siyasi okuması ancak II. Abdülhamit ile dönemi üzerinden yapılabilir ve yazar gerek eserde oluşturduğu genel iklimle gerekse de bizatihi kullandığı ifadelerle dönemin padişahını yönetim tavrı açısından açıkça suçlamaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından kaleme alınan, 1937 yılında *Ulus* gazetesinde tefrika edildikten sonra aynı yıl içinde kitap olarak da basılan *Bir Sürgün* adlı eserde; somut bir suçu olmamasına rağmen padişah tarafından İstanbul'dan İzmir'e sürgün edilen, İzmir'de bulunduğu gemiyle uzun zamandır düşlerini süsleyen Fransa'ya kaçan Doktor Hikmet'in, Paris'teki maceraları ve hazin sonu anlatılmaktadır.

Sultan Murat'a yakınlığıyla tanınan Ruşeyni Bey'in oğlu Doktor Hikmet, beklenmedik bir şekilde İstanbul'dan İzmir'e sürgün edilir. Dr. Hikmet sebebini anlayamadığı bu sürgünün, babasının Sultan Murat'la olan yakınlığından veya kendisinin bazı ecnebi çevrelerle olan ilişkilerinden kaynaklandığını düşünmeye başlar. Bununla birlikte daha rahat hareket etme imkânını yakaladığı için İzmir'de bulunmaktan son derece memnun olan Dr. Hikmet, okuduğu Rus ve Fransız yazarlarının etkisiyle uzun yıllardır düşlediği Fransa'ya gitme fikrini bu şehirde hayata geçirebileceğini fark eder. Sonunda Dr. Hikmet İzmir'den kalkıp Marsilya'ya giden bir gemiye zor da olsa biner. Gemide genç doktorun yanına gelen ve onunla sohbet eden yabancılardan birinin Türk siyasetine dair sarf ettiği cümleler, eserde Sultan II. Abdülhamit'e olumsuz bir bakış açısının yansıması olarak değerlendirilebilir.

⁶¹³ İnci Enginün, *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, s. 279-280.

Çünkü bu kısımda geçen “Kızıl Sultan” ibaresi (karşıt anlamlı niteleme içinse “Ulu Hakan” kullanılmaktadır.) kamuoyunda başlı başına olumsuzluk çağrıştıran bir niteleme olarak görülmektedir:

“Bu tefsir esas itibariyle doğrudur. Fakat müsaadenizle ben size asıl işin içyüzünü izah edeyim. Türkler “Jeune Turc” (Genç Türkler) “Vieux Turc” (Yaşlı Türkler) diye iki fırkaya ayrılmışlardır. İdare ve kuvvet “Vieux Turc” lerin elindedir. Ve bunların başında malûmunuz olan kızıl sultan vardır. “Jeune Turc” ler, elaltından mütemediyen bu rejimi ve bu adamı devirmeye çalışırlar.”⁶¹⁴

Doktor Hikmet’in, bir ara geminin Pire limanına demirleyip mola vermesinden yararlanıp gemiye binen Cemal isimindeki bir acenteye yapmış olduğu konuşma da, dönemin Padişahı II. Abdülhamit’e olumsuz bir bakış açısını ortaya koymaktadır:

“Doktor Hikmet birkaç defa yüksek sesle tekrar etti:

— Meşrutiyet Meydanı, Meşrutiyet Meydanı! Acaba bizim de bir Meşrutiyet Meydanımız olacak mı?

— A, haberiniz yok mu? Müşarünileyh yolcu imiş. Son günlerde yine kanseri tepmiş.

— Kim bu müşarünileyh?

— Abdülhamit keratası; be birader.

Doktor Hikmet, içinden sevinçle tekrar etti. “Abdülhamit keratası, Abdülhamit keratası!” Ve bunu söylerken kahramanca bir harekette bulunmanın coşkunluğunu duyuyordu.” (s. 38)

Marsilya’ya vardktan sonra trenle Paris’e geçen Dr. Hikmet, orada bir otele yerleşir. İlk günlerinde devamlı şehri dolaşan ancak sonraları yalnızlıktan sıkılmaya başlayan Dr. Hikmet, oturduğu bir kafede Ragıp Bey’le tanışır. 12 senedir Paris’te bulunan Ragıp Bey, Dr. Hikmet’e arkadaşlık ve rehberlik eder. Ragıp Bey, Dr. Hikmet’in bir süredir aradığı ama bulamadığı ünlü Jön Türklerden Ahmet Rıza Bey’le de yeni arkadaşını tanıştıır. Ailesini durumdan haberdar etmek için mektup yazmayı da ihmal etmeyen Dr. Hikmet, çok isteyerek ve hayranlıkla geldiği Paris’te gittikçe yalnızlaştığını hissetmeye başlar. Amaçsız, gagesiz bir şekilde Paris’te vakit geçirmeye çalışan Dr. Hikmet zamanla Jön Türk muhitlerine daha çok uğramaya başlar. Bu çevrelerde Ahmet Rıza, Dr. Nazım ve Sami Paşazâde Sezai gibi önemli isimleri yakından tanıma fırsatı yakalayan Dr. Hikmet’in, iş bulma çabaları ise sonuçsuz kalır. Bu süreçte Dr. Hikmet, Paris’e olan hayranlığını yitirdiği gibi Jön Türklere olan ilgisini de zamanla kaybetmeye başlar. Eserde Dr. Hikmet’in gözünden, dönemin Padişahı II.

⁶¹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bir Sürgün*, 3. b., İstanbul, Birikim Yayınları, 1979, s.29. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Abdülhamit'e karşı Fransa'da hürriyet mücadelesi veren Genç Türkler'e (Jön Türkler) de olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu noktada başını Ahmet Rıza'nın çektiği Genç Türk'lerin kendilerini geliştiremedikleri, Batı düşüncesiyle bütünleşemedikleri, sabit fikirlerden kurtulamadıkları ve kalıp nazariyelerle hareket etmekten bıkmadıkları özellikle vurgulanmaktadır:

“Bir iki “fikri sabit” Fransız ihtilâline dair bir iki fikra, bunların bütün kafa zenginliklerini teşkil eden unsurlardı.

(...)

Bundan başka, Jeune Turc'lar, o kadar kendi aralarında, kendi muhitlerinde mahsur yaşamaktadırlar ve bütün frenkperestliklerine rağmen Frenklerle o kadar az ülfet etmektedirler ki, bunların âdet ve seciyelerine, daha umumî surette, garp âleminin strüktürüne dair bir fikir ve malûmat edinmiş olmalarının ihtimali yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dair kalıplaşmış bir takım kanaatler... İşte, Doktor Hikmet'in Türk arkadaşlarıyla her konuşmasında, kendi şüphelerine, kendi suallerine karşı cevap olarak bulduğu şeyler bunlardan ibaretti.” (s. 139)

Eserin vaka zamanı 1902-1907 yılları arasındadır. Çok geniş olmayan şahıs kadrosunun büyük bir bölümü fiktif karakterlerden oluşmaktadır. Vakalarda oynadıkları rol bakımından bunlardan Ruşeyni Bey, Doktor Hikmet, Ragıp Bey, Acente Cemal, Şair Lavalieri, Albert, Arlette, Doktor Pienot, Henry Foissard ve Rus ihtilâlcisi Morotof ön planda gelmektedir. Eserde tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetler de mevcuttur. Bunlar Ahmet Rıza, Doktor Nazım, Sami Paşazâde Sezai ve Bahattin Şakir gibi Genç Türklerin içinde yer alan ve daha sonra İttihat-Terakki yapılanması içinde bulunacak olan şahsiyetlerdir. Romandaki mekân unsuru Dr. Hikmet'in sürgün edilmesi ve sonrasında da sürgün edildiği yerden gizlice kaçmasına bağlı olarak genişlemektedir. Romanın merkez karakteri olan Dr. Hikmet'in sürgün ve kaçış yolu üzerinde bulunan yerler, hadiselerdeki akış sırasına uygun olarak şunlardır: İstanbul, İzmir, Pire limanı (Yunanistan), Napoli (İtalya), Marsilya (Fransa) ve Paris (Fransa).

Eserde özelde Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'e baskıcı yönetim şekli bakımından; genelde ise Osmanlı Devleti'nin başında yer almış olan padişahlar ile devlet adamlarına idari acizlik yönünden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Dr. Hikmet'in, Paris'te bulunurken Morotof adlı bir Rus ihtilâlcisiyle girdiği diyalog ve bu konuşmada Morotof'un ağzından dile getirildikten sonra yazarın da Dr. Hikmet'in düşüncelerine izafe ederek hâkim bakış açısıyla sahiplendiği, gerek II. Abdülhamit gerekse de Osmanlıyla ilgili genel yargılar eserdeki bu bakış açısını somut olarak yansıtmaktadır:

“Evet, Osmanlı imparatorluğu, Morotof'un dediği gibi, bundan birkaç asır evveline gelinceye kadar yeryüzünün en azametli, en mehabetli ve en zengin devletlerinden biri ve belki bir tanesiydi.

Adeta, bugünün İngilteresi gibi bir şeydi. Fakat, birbirini takip eden sefih, divane, cahil ve kötü sultanlarla, bunların kullandığı devlet adamlarının elinde yavaş yavaş harap olup çökmeye başladı.

Üçüncü Selim’le, Mahmut’un bazı cezrî teceddüt ve kalkınma hareketlerine rağmen bu inhitat devresinin önüne geçilemedi. Nihayet, idare İkinci Abdülhamit’in eline düşünce işler büsbütün berbat oldu, Türkiye’nin mukadderatı meşûm bir safhaya girdi. Bu zâlim hükümdarın etrafını alan bir takım ahlâksız ve hırsız adamlar milleti soyup soğana çevirdiler. Şimdi Jön Türklük işte bu faciaya, bu galiz drama karşı bir reaksiyonu ifade etmektedir.” (s. 180-181)

Eserde Osmanlı Devleti’yle ilgili olumsuz yaklaşılan diğer bir unsur da Genç Türkler veya Fransızca olarak da ifade edilen “Jeune Turc” (Jön Türkler)lerdir. Bu olumsuz bakış açısı bilhassa Meşrutiyet’in ikinci kez ilan edilmesinden sonra devletin yönetiminde söz sahibi olacak olan İttihat-Terakki cemiyetinin, İstibdat Devri olarak adlandırılan dönemde Fransa’daki mücadelesinde ön planda yer alan Ahmet Rıza, Dr. Nazım, Bahattin Şakir gibi dikkat çeken isimler üzerinden dile getirilmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, özellikle eserin başkahramanı Dr. Hikmet’in gözünden, Paris’te bulunan ve padişaha karşı siyasi bir cephe oluşturmaya çalışan Jön Türkleri sığ ve yüzeysel olmakla eleştirmektedir. Jön Türklerin gerek sosyal gerekse de siyasi konulardaki basitlikleri, basiretsizlikleri, dar görüşleri, donanımsızlıkları bu çerçevede eserde dile getirilen hususlardır. Öne çıkarılan bu hususlar o kadar aşikârdır ki; sadece okuduğu Fransız ve Rus yazarlarının kendisinde yarattığı bir takım hayallerle hareket eden, son derece pasif bir kişiliğe sahip olan, daha önce somut olarak hiçbir siyasi mücadelenin içinde yer almayan Dr. Hikmet gibi romantik bir tip tarafından bile fark edilebilmektedir.

Reşat Nuri Güntekin’in kaleme aldığı, ilk baskısı 1942 yılında yapılan *Ateş Gecesi* adlı eserde; kardeşlerinden birinin Veliht Reşat Efendi’nin saraylılarından biriyle evlenmesi üzerine Padişah II. Abdülhamit’in gazabına uğrayıp Milas’a sürgün edilen Kemal Murat’ın sürgündeki ve sürgünden sonraki hayatı anlatılmaktadır.

Babası emekli bir binbaşı olan Kemal Murat, mühendis okulunun 2. sınıfında okurken ve henüz 17 yaşındayken padişah tarafından Milas’a sürgün edilir. Bu sürgünün sebebi, ağabeylerinden birinin Veliht Reşat Efendi’nin saraylılarından olan Sabiha Hanım’la evlenmiş olmasıdır. Kemal Murat Bey, bu sürgünün sebebini bir türlü anlayamaz ve babasıyla yaptığı bir konuşmada duygularını şöyle dile getirir:

“ — Memlekette işler bozuk gidiyor. Bir uçuruma doğru yuvarlanıyoruz... Hak, adalet, hürriyet kalmadı... Uzağa gitmeye ne hacet... En iyi misal kendimiz... Kardeşlerimizle ben, ne yaptık ki bizi sürdüler? Sizi bu yaşınızda gurbet yollarına düşürdüler.”⁶¹⁵

Kemal Murat'ın ağzından ortaya konulan bu ifadeler, eserde Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'e yönetim şekli yönünden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını net bir şekilde göstermektedir. Zira Kemal Murat henüz çocuk denilecek yaşta olmasına ve hiçbir somut suçu, devlet aleyhine zararlı herhangi bir teşebbüsü olmamasına rağmen; hiçbir şekilde mantıkla izah edilemeyecek bir gerekçeyle Abdülhamit dönemi sürgünlerinden biri olmuştur. Sadece bu uygulama bile eserde, II. Abdülhamit dönemi hakkında olumsuz bir tablonun yansıtılmış olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda yazar tarafından sürgünün sebebi olarak gösterilen gerekçenin mübalağalı bir anlayışla sunulduğunu da ifade etmemiz gereklidir. Ancak bu hususun, Reşat Nuri Güntekin'in meseleyi biraz da karikatürize etmesinden kaynaklandığını da belirtmeliyiz.⁶¹⁶

Sürgün edildiği Milas'ta Ermeni bir kadının evinde kalmaya başlayan Kemal Murat, nafia kondüktörü olarak çalışmaya başlar. Kemal Murat yeni yeni alışmaya başladığı bu küçük kasabada geleneksel olarak düzenlenen bir ateş yortusu gecesinde, babasının eski arkadaşlarından olan kasaba doktoru Selim Bey'in kız kardeşi Afife'ye (Fofa) âşık olur. Aslında Rıfkı adlı çapkın bir tüccarla evli olan ve İzmir'de oturan Afife sık sık Milas'a gidip gelmektedir. Bu arada Kemal Murat, kendisini ziyarete gelen annesiyle babasının kasabadan ayrılışından kısa bir süre sonra küçük bir kaza geçirir ve yaralanır. Doktor Selim Bey de Kemal Murat'ı iyileşene kadar evinde misafir eder. Kemal Murat doktorun evinde kaldığı süreçte, sık sık ağabeyini ziyarete gelen Afife'yi daha yakından tanıma fırsatını yakalar. Ve sonunda bütün cesaretini toplayan Kemal Murat, baş başa kaldıkları bir sırada Afife'ye aşkı ilan eder. Fakat Afife bu durumu olumlu karşılamayarak, kendisinin evli ve çocuklu bir kadın olduğunu hatırlatır. Bir daha bu şekilde bir münasebetsizlikte bulunmaması konusunda Afife tarafından uyarılan Kemal Murat da, daha fazla ileriye gitmemeye karar verir. Bu olaydan kısa bir süre sonra Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesiyle sürgün cezası biten Kemal Murat tekrar İstanbul'a döner. Sonrasında Kemal Murat, Nafia Nezareti vasıtasıyla tahsil için gönderildiği Almanya'da 5 yıl kalır. İstanbul'a döndükten sonra çalışma hayatına hızlı bir giriş yapan Kemal Murat işinden dolayı sık sık görüştüğü iktidarda bulunan İttihat ve Terakki

⁶¹⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Ateş Gecesi*, 6. b., İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1981, s. 81. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁶¹⁶ Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 196.

partisinin ileri gelenleriyle sıkı bir dostluk kurar. Eserde Kemal Murat'a izafe edilerek aktarılan bu sıkı ilişkiler, Osmanlı devletinin son yıllarında son derece aktif bir şekilde yönetimde bulunan İttihat ve Terakki partisine idari yönden olumsuz bir bakış açısıyla şöyle ortaya konulmaktadır:

“Yıkılan rejimin mirası İttihatçılar arasında kavga, dövüş pay edilmiş, kalburüstü kalan beş on kişiye mukabil ötekiler -zaman zaman yapılan temizliklerle- sindirilip susturulmuş yahut eski sürgünlerine iade edilmişlerdi. Parti, buna mukabil müsavi hak davasına kalkışacak karakterde olmayan ve inkılâp tarihinde rolü değilse de adı bulunan küçük ihvana şefkat kucağını açıyor ve onlara büyük memuriyetler, kârlı işlerle mesut bir hayat yaşatmaya başlıyordu.

Kardeşlerim ve ben, bu ikinci sınıf ihvanlardandık. Arzumuz hilâfına da olsa birkaç sene sürgün hayatı yaşamakla vatan ve inkılâba karşı kâfi bir hizmette bulunmuş sayılıyorduk.” (s. 237)

İktidar partisiyle kurulan bu dostluklar Kemal Murat'ın kısa zamanda küçük çaplı bir harp zengini olmasını sağlar. İlerleyen süreçte İttihat ve Terakki partisinin idarî mekanizmalarında da önemli görevler üstlenen Kemal Murat, nüfuzunu daha da artırır. Kemal Murat başlangıçta, birden ve hak etmeden zenginlik sahibi olmayı yadırgamıştır ancak zamanla o da sisteme uyum sağlar. Eserde bu durum Kemal Murat'ın ağzından, İttihat ve Terakki'nin yönetim tarzına ilişkin olumsuz ve eleştirel bir yaklaşımla şöyle yansıtılmaktadır:

“Vagon alım satımı, altın alışverişi nev'inden yolsuz kazançlar karşısında ilk önce biraz irkilir gibi olmuştum. Fakat erbabının bunları birer uçlarından kanuna uydurduklarını göre göre sonradan ben de yumuşadım. Kazancın tadını aldığım zaman ise bu işlere bu kadarını da aramayacak derecede alışmış bulunuyordum. Nihayet, bu yaşama tarzı bana sefahat itiyatları da vermişti.” (s. 241)

Bu sırada beklenmedik bir hadise olur ve Kemal Murat 10 senedir görmediği Afife'yi karşısında bulur. Kocasını vefat eden ve çocuğunu Kuleli idadisine yazdırabilmek için İstanbul'a gelen Afife, Kemal Murat'ı ziyarete gelmiştir. Afife bu ziyarette yıllar önce dile getiremediği gerçekleri anlatmaya başlar ve Kemal Murat'ı çok sevdiğini itiraf eder. I. Dünya Savaşının son günlerinin yaşandığı bu zaman diliminde Kemal Murat, aşkını itiraf eden Afife'yle yakınlaşır. Top seslerinin İstanbul yakınlarında işitmeye başlandığı bir “Ateş Gecesi”nde iki âşık birlikte olurlar. Ama artık ayrılık vakti gelmiştir. Afife, Kemal Murat'tan ayrılarak Galata rıhtımından kalkan bir gemiyle memleketine doğru yola çıkar.

Eserin vaka zamanı 1905-1908 yılları arasındadır. Eserde çok geniş olmayan şahıs kadrosunun büyük çoğunluğunu kurmaca karakterler oluşturmaktadır. Bunlardan Kemal Murat, Afife/Fofo (Dr. Selim'in kız kardeşi), Dr. Selim ve Matmazel Varvar ön planda gelirken; vakada işlevsel olmayan Velihaht Reşat Efendi ile Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit, tarihi gerçekliği bulunan şahsiyetler olarak dikkati çekmektedir. Hadiselerin geçtiği temel mekânlar ise İstanbul ve Milas'tır.

Tipik bir aşk romanı olarak görülebilecek olan *Ateş Gecesi* romanında, Osmanlı Devleti'ne gerek II. Abdülhamit gerekse de İttihat ve Terakki partisi üzerinden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Eserde II. Abdülhamit, koyu bir baskıyla memleketi idare eden, kendisine en ufak bir muhalefete dahi tahammülü olmayan, gerçek olsun olmasın kendi iktidarına yönelebilecek her türlü tehdidi derhal sürgünlerle cezalandıran ve kurduğu şikâyet mekanizmasıyla, kendi güvenliği için memlekette meydana gelen her şeyden haberdar olmak isteyen bir yönetici figürü olarak ortaya konulmuştur. Yazarın, romanın merkez kişisi için seçtiği Kemal ve Murat adlarının da, bu bağlamda bir mesaj içerdiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Yazar tarafından bilinçli bir şekilde tercih edildiğini düşündüğümüz bu adların Namık Kemal ve Sultan V. Murat'a işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir. Çünkü Sultan Abdülaziz döneminde olduğu gibi, Sultan Abdülhamit döneminde de sürgünlere gitmekten kurtulamayan Namık Kemal ve Çırağan sarayında bir nevi hapis hayatı yaşamak zorunda kalan Sultan V. Murat'ın isimleri, romanda, Sultan Abdülhamit dönemi mazlumlarının temsilcileri olarak yer almıştır.⁶¹⁷

Romanda Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine damga vuran en önemli siyasî örgütlerden biri olan İttihat ve Terakki yönetimine de bilhassa yönetim tarzı açısından olumsuz bir biçimde yaklaşıldığı görülmektedir. Buna göre, Sultan II. Abdülhamit'in koyu baskılı olarak nitelendirdikleri yönetimine son vermek iddiasıyla II. Meşrutiyet'in ilân edilmesini sağlayan İttihat-Terakki ileri gelenleri, devletin yönetimini üzerlerine aldıktan sonra sâbık padişahın daha sıkı bir baskı sistemi oluşturmuşlardır. Adalet, müsavât, ittihat, hürriyet ve uhuvvet gibi evrensel nitelikli değerleri muhalefetteyken kendilerine bayrak yapan, şiar edinen İttihat-Terakki yönetimi; devleti idare etmeye başladıktan sonra bu kavramların içini boşaltmışlar ve yönetim sürecinde bunların çoğunluğunu göz ardı etmişlerdir.⁶¹⁸ Eserde İttihat-Terakki yönetimiyle ilgili vurgulanan diğer bir nokta da, İttihatçıların devraldıkları yönetimin maddi-manevi mirasını paylaşmış olmalarıdır. Bu makam ve servet mirasının paylaşılması sürecinde İttihat-Terakki'nin hem ileri gelenleri hem de kıyısından köşesinden bu partiye menfaatleri gereği mensup olanlar pek çok yolsuzluğa bulaşmışlar ve bu durum da İttihatçıların yönetiminin fazlasıyla yozlaşmasına neden olmuştur. Bu süreç, eserde bilhassa Kemal Murat'ın yaşadıkları yoluyla somutlaştırılmıştır.

Reşat Nuri Güntekin tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1928 yılında yayımlanan *Yeşil Gece* adlı eserde; medrese talebeliğine uyum sağlayamayıp girdiği öğretmen okulundan

⁶¹⁷ Çelik, *a.g.e.*, s. 196.

⁶¹⁸ Çelik, *a.g.e.*, s. 198.

mezun olduktan sonra kendi isteğiyle Anadolu'ya atanan ilerici, genç bir öğretmen olan Ali Şahin Bey'in eğitim merkezli mücadele dolu hayatı anlatılmaktadır.

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'in son yıllarında Somuncuoğlu medresesinde tahsil görmeye başlayan Ali Şahin Bey, zamanla bu eğitim anlayışının hem kendisi hem de memleket için faydalı olamayacağını fark eder. Medreseye babasının da daima dediği gibi “*bir gün dünyayı gölgesi altına alacak yeni yeşil sancak gönüllülerinden biri olabilmek*”⁶¹⁹ tasavvuruyla giren Ali Şahin Bey, orada şahit olduğu “*kaba ve iptidai dünya*” (s. 21) algısının kendisinde yarattığı olumsuz etki sonrasında tahsilini yarıda bırakır. Bu noktada yazar, Osmanlı Devleti'nin köklü eğitim kurumlarından olan medreseleri merkeze alarak 20. yüzyılın Osmanlı eğitim sistemini olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alır. Bunu yaparken de hâkim bakış açısıyla hareket ederek, büyük bir ikilem içerisinde kalmış olan Ali Şahin Bey'in hislerine tercüman olmaya çalışır. Metinde geçen ve bizzat yazara ait olan şu değerlendirmeler eserdeki bu olumsuz yaklaşımı somut bir şekilde yansıtmaktadır:

“Evet, bir gün bütün cihanı gölgesiyle kaplayacak yeşil sancağın gönüllüleri bunlar mıydı? Bu ordudan çapul ve bozgundan gayri ne ümit edilebilirdi?”

(...)

Evet, yeşil ordunun kumandanlarının da gönüllü neferlerinden kalır yerleri yoktu. Onlar da dini ve ilmi, menfaatlerine âlet etmiş kimselerdi. Onlar da softalar gibi amansız bir ekmek kavgasına tutuşuyorlar, durmadan birbirlerini yiyorlardı. Aralarında namusuna, canına kast edercesine rekabetler vardı.

Bir zamanlar anlaşılmasız dillerini bir ibadet huşu içinde dinlediği nice heybetli dersiâmlar vardı ki genç softa, sonradan saray kölesi, Abdülhamit casusu olduklarını öğrenmişti.” (s. 28-29)

Eserde eğitim merkezli yapılan bu eleştiriler, sonunda daha da genelleştirilir ve hem devletin üst yönetim kademesini temsil eden saray hem de devletin başında olan padişah II. Abdülhamit, yazarın olumsuz bakış açısının içerisinde zikredilir:

“İstanbul'da ve cer mevsiminde dolaştığı Anadolu, Rumeli köylerinde gördüğü, işittiği şeyler ona saray hakkında kâfi bir fikir vermişti. Bir zaman sonra hükmetti ki bütün bu facianın mesuliyeti, günahı peygamber vekiline, yeşil ordunun zalim, korkak başkumandanına aittir.” (s. 29)

Öğretmen yetiştiren darülmuallimînden başarıyla mezun olan Ali Şahin Bey mezuniyetinin hemen ardından İstanbul'a atanır. Ancak o, Anadolu'da çalışmak için tekrar Maarif Müdürlüğü'ne başvurur. O dönem için sıra dışı görülen bu talep olumlu karşılanır ve

⁶¹⁹ Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, 3. b., İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1993, s. 20. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Ali Şahin Bey İzmir'e bağlı Sarıova kasabasına atanır. Böylece medrese eğitimi süresince bir türlü alışamadığı sarığını bir yana koyan genç öğretmen, başına fesini giyerek yola koyulur. Medrese talebeliğine uyum sağlayamayıp öğretmenliğe geçen ve kendisini "hedefine doğru durmadan yürümeye mecbur bir inkılâpçı" olarak hisseden Ali Şahin Bey, Sarıova kasabasındaki Emir Dede iptidaî okulunda başöğretmen olarak görev yapmaya başlar. Günler ilerledikçe kasabada bulunan bürokrat, ulema ve memurlarla sıkı bir ilişki içerisine giren Ali Şahin Bey, softalığın kasabada epeyce nüfuz kazanmış olduğunu görür. Dinî itikadı zayıflayan ama öğretmenlik idealine sınımsız sarılan bu genç öğretmenin ilk icraatı yeni bir okul binasının inşasına başlamak olur. Ali Şahin Bey ayrıca küçük öğrencilerinin sarık takmalarına ve daha okul sıralarında hocaya gönderilmelerine engel olmaya çalışır. Bu girişimler kasabanın softalarını rahatsız eder. Bu çekişme sonucunda Ali Şahin Bey aleyhinde pek çok rivayet üretilmeye başlanır. Bu dedikoduların üretilmesinde "Yeni Mektepçi"lere muhalif "Medreseci"lerden Hafız Eyüp ile Müderris Zühtü Efendi başı çekmektedir. Emir Dede Okulu, çocuklara dinsizlik, ahlâksızlık öğretildiği gerekçesiyle gözden düşürülmeye çalışılır. Bu süreçte Ali Şahin Bey müfettişler tarafından da teftiş edilir. Bu arada kasabalıların kutsal saydığı "Kelâmi Baba" türbesi kundaklanır. Bu hadiseden kasaba idadisinde riyaziye ve Fransızca öğretmeni olarak görev yapan Nihat Efendi sorumlu tutulur. Medreselilere mesafeli duruşu nedeniyle de hakkında dava açılan Nihat Efendi'ye, Ali Şahin Bey yardım eder. Mahkeme sonunda Nihat Bey'in suçsuzluğu kanıtlanır. Bu sonuç Ali Şahin Bey ile Mühendis Necip Bey'i rahatlatır. Davanın sonuçlanmasından kısa bir süre sonra da I. Dünya Savaşı patlak verir. Savaşı bitiren mütarekenin imzalanmasının ardından önce İzmir sonra da Sarıova kasabası Yunanlılar tarafından işgal edilir. Ali Şahin Bey de, kasabanın diğer ileri gelenleri gibi kasabadan ayrılmayı düşünür ancak daha sonra bu fikrinden vazgeçer. Kasabayı işgal eden Yunanlılar pek çok hocayı halkla iletişim kurmak için kendi hesapları namına çalışmak için zorlarlar. Ali Şahin Bey de halka yardımcı olabilmek ve daha serbest davranabilmek için Yunanlıların işbirliğini kabul eder. Genç öğretmen bu vesileyle de pek çok insanı Yunan zulmünden kurtarmayı başarır. Kasabada zaman zaman yaşanan çatışmalarda Komiser Kâzım Bey, öğretmen Rasim ve Mühendis Necip Bey şehit düşerler. Sıkı dostlarını kaybeden Ali Şahin Bey ise Türklerin lehine faaliyet yürüttüğü için tutuklanır. Bu olaydan kısa bir süre sonra Türk ordusunun kesin bir zafer kazandığı haberi etrafa yayılır. Yunan ordusu aldığı mağlubiyetlerin etkisiyle Anadolu'dan çekilmeye başlar. Bu süreçte Ali Şahin Bey, Yunanlılar tarafından Yunan adalarından birine sürgün edilir. Aradan belli bir süre geçtikten sonra Anadolu'ya geri dönen Ali Şahin Bey, hiç vakit geçirmeden çok özlediği Sarıova'ya gider. Tekrar Emir Dede okulunda çalışmak için izin isteyen Ali Şahin Bey'in bu

talebi, daha evvel mücadele ettiği Eyüp Hoca'nın telkinleriyle reddedilir. Ali Şahin Bey, Eyüp Hoca ile Zühtü Efendi'nin yine kasabada söz sahibi olduklarını görünce çok üzülür. Kendisine iş imkânı verilmeyince eşyalarını alarak kasabayı terk etmek zorunda kalan Ali Şahin Bey, inkılâpların bir günde olmayacağını anlamıştır.

Eserin vaka zamanı 1905-1924 yılları arasındadır. Eserde yer verilen şahısların tamamı yazarın kendi zihninden yarattığı karakterlerdir. Bu şahısların büyük bir bölümünün, hadiselerin başlangıcından bitişine kadar medrese taraftarı olanlar ve yeni mektepçiler olarak karşılıklı bir mücadele içerisinde konumlandırıldıkları görülmektedir. Bu bağlamda yazarın da olumsuz bir şekilde yaklaştığı medrese taraftarı kişiler olarak Müderris Zühtü Efendi, Hafız Eyüp, İdadi Müdürü Talip Bey ve Şeyh Naki Efendi ön plana çıkarken; Emir Dede İptidai Başöğretmeni Ali Şahin Bey, öğretmenler Rasim Bey ile Nihat Bey ve Komiser Kâzım Bey ise yeni mektepçiler olarak dikkati çekmektedir. Kasabadaki çatışma ortamını oluşturan bu şahsiyetlerin dışında Maarif Müdürü Basri Bey, Belediye Başkanı Hacı Selim Paşa, Mutasarrıf Aziz Bey ve İttihat-Terakki kâtip-i mesulü Tikveşli Cabir Bey de belli işlevlerle vakaların içerisinde yer alan bürokratlar olarak ön plana çıkmaktadır. Eserdeki vakaların geçtiği ana mekân ise Sarıova kasabasıdır.

Yeşil Gece adlı eserde Osmanlı Devleti'nin önemli eğitim kurumlarından olan medreselerin, özellikle 20. yüzyıldaki durumlarına olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazara göre bu kurumlar o dönemde o kadar çok yozlaşmışlardır ki; kendisini geliştirmek için, Allah yolunda hem Allah'a hem de halka hizmet etmek maksadıyla buralara giden gönlü saf insanlar karşılaştıkları zihniyet karşısında saflıklarını koruyamamakta, itikatlarını muhafaza edememekte ve hatta faydalı olmaktan çok zararlı bir şahsiyete sahip olmaya başlamaktadırlar. Bu durum Ali Şahin Bey'in ağzından şöyle dile getirilmektedir:“ — *Buraya düşmeseydim belki bugün dünyaya hiç zarar vermeyecek, temiz bir itikada sahip, nikbin, gayretli, namuslu bir çiftçi olurum, diye düşündü. Sonra yavaş yavaş medreseden çıktı.*” (s. 37)

Reşat Nuri Güntekin bu bakış açısını sadece, artık işlevini yitirmeye başlamış, belli oranda çürümeye yüz tutmuş medrese kurumuyla değil, buralarda görev yapan ilmiye sınıfına mensup olan ulemalar vasıtasıyla da ortaya koymaktadır. Eserde bizzat yazara ait olan şu ifadeler bunu net bir şekilde yansıtmaktadır:“*Onları Hak yoluna sevk etmek vazifesiyle mükellef olan ulema, baştanbaşa cahil, korkak, menfaatperest ve müfsitti. Halife-i Resulullah olan adam, zalim ve ahlâksızdı.*” (s. 30)

Ayrıca eserde Osmanlı Devleti'ne, sahip olduğu 3 önemli sosyal kurumundan biri olan ilmiye sınıfının yanında dolaylı yoldan da olsa Sultan II. Abdülhamit üzerinden de olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Vakanın içerisinde aktif olmayan ve ismi bile yer almayan Sultan II. Abdülhamit, bilhassa medreselilerle olan bağlantıları dolayısıyla eleştiriye tabi tutulmaktadır. Çünkü yazara göre padişah, medreselerdeki softa zihniyetli insanları casus olarak kullanmaktadır veya başka bir ifadeyle bu kurumlarda yer alanlar padişah ve devlet için casuslukla görevlendirilmişlerdir.⁶²⁰

Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde yazarın bilhassa medreselerin 20. yüzyıldaki durumuyla ilgili yapmış olduğu değerlendirmelerin büyük ölçüde doğru olduğu görülmektedir. Bu noktada İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı* adlı eserine atıfla, 16. yüzyıldan itibaren “aklî ilimlerin” medreselerin eğitim müfredatından çıkarılıp yerine “naklî” olarak nitelenen dalların getirildiğine temas eden Murat Belge, bozulmanın bu hayatî değişiklikten sonra başladığını belirtir ve tespitlerini şöyle sürdürür:

“Medrese eğitimi bundan sonra kaçınılmaz olarak bozuldu. Daha kurumsal denebilecek bir çerçevede bazı yozlaşma eğilimleri her zaman ve her yerde bulunabilir. Bunun temelinde “nepotizm” denilen tavır yatar (İtalyanca “yeğen” anlamında “nepot”tan): Adam kayırma sonucunda “ehil” olmayan kişilerin hak etmedikleri görevlere getirilmeleri. Benzer kurumlar ve örgütlenmelerde bu tehlike her zaman söz konusu olur. Osmanlı’da ilmiye -merkezin zayıflamasına da bağlı olarak- sık sık “hanedanlaşma” eğilimi göstermiştir.”⁶²¹

Reşat Nuri Güntekin eserinde, ifade etmeye çalıştığımız bu bakış açısını ortaya koyarken, aslında esas vermek istediği mesajı daha da güçlendirmek amacını taşımaktadır. Ortaya konulan metin, dönem ve yazar merkezli olarak tersten bir okumaya tabi tutulursa ulaşılabilecek olan sonuç şu olacaktır: Ali Şahin Bey’in temsil ettiği “ilerici” öğretmenler artık, “gerici” din adamlarının ve eğitimcilerin alternatifi olarak Cumhuriyet’in kurulmasında, gelişmesinde, çağa uygun yeni bir toplum kimliğinin inşa edilmesinde görevlendirilmişlerdir. Yeni ve modern Türkiye’nin modernleşmesine, ilerlemesine engel oluşturabilecek olan softalar, yobaz anlayışlı kişiler, ideal aydın tipi olarak görülebilecek olan genç öğretmenler tarafından mağlup edileceklerdir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından kaleme alınan, aynı zamanda yazarın ilk romanı olan *Kiralık Konak* ilk kez 1920 yılında yayımlanmıştır. Eserde, Osmanlı toplumunda Batı’nın çeşitli tesirleriyle, nesiller arasında fikir, his ve dünya görüşü bakımından meydana

⁶²⁰ Güntekin, *a.g.e.*, s. 29.

⁶²¹ Belge, *a.g.e.*, s. 219.

gelen ayrılıklar ve bu yaşanan kopuşun neticesinde bir ailenin çözülüşü/çöküşü anlatılmaktadır.⁶²²

II. Abdülhamit devri ricalinden olan, devlete yüksek kademelerde hizmet eden Naim Efendi, Meşrutiyet'in ilanından 2 sene evvel istifa etmiştir. Eserde Naim Efendi'nin çalıştığı dönem içerisinde nasıl ahlâklı ve namuslu kaldığı anlatılırken, çalıştığı dönemdeki bürokratik anlayış eleştiriye tabi tutulmaktadır. Yazar, çalışma hayatının büyük bir kısmını II. Abdülhamit devrinde geçiren Naim Efendi'den yola çıkarak, devletin o dönemdeki memuriyet hayatıyla bürokratik işleyişine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır: “*Memuriyet hayatında yakından gördüğü resmî ve gayri resmî bütün pisliklere rağmen, devlete ve devlet adamlarına karşı hâlâ derin bir saygısı vardı.*”⁶²³

Eserde, giyiniş tarzındaki farklılığa ve bilhassa devlet görevlilerinin elbiselerindeki belli başlı hususi değişikliklere dayanarak; Tanzimat dönemini/Abdülmecit devrini temsil eden “İstanbul”den farklı bir döneme, yani II. Abdülhamit devrini baskın olarak temsil eden “Redingot” devri nesline mensup devlet adamlarının da olumsuz bir bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. Bu noktada yazarın, Abdülmecit devrinden 15 yıl sonra başlayan II. Abdülhamit dönemine, hem nesillerin yozlaşmışlığı hem de sosyal yapıdaki bozulmalar yönünden genel olarak olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmış olduğu görülmektedir:

“*Sonra redingot devri geldi ve redingotu içinden yarı uşak, yarı kapıkulu, riyakâr, adi bir nesil türedi. Bu neslin en yüksek, en kibar simalarında bile bir saray hademesi hali vardı. Çoğu, İkinci Abdülhamit Han devri ricalinden olan bu adamların her biri bir hile ile efendilerinin arabasına binmiş seyisleri andırıyordular. Bunların elinde İstanbul'da konak hayatı birdenbire köşk hayatına intikal ediverdi. Ne yaşayıştın, ne düşünüşün, ne giyinişin üslubu kaldı; her şey gelenek dışına çıktı; her beyni tatsız ve soysuz bir Arnuvo ve bir Rokoko merakı sardı; binalarımız, eşyalarımız, elbiselerimiz gibi ahlâkımız, terbiyemiz de rokokolaştı. Abdülmecit devrinin o ağır, zarif ve için için gelenekçi Osmanlılığından eser kalmadı.*” (s. 11)

Romanda yazar, Naim Efendi'nin torunu Seniha'nın pervasızca hareket ederek ailece yaşadıkları konağı hatta ülkeyi terk etmesini Tanzimat dönemi üzerinden değerlendirerek, Seniha ve âşığı Faik Bey gibi yozlaşmış, gelenekten kopmuş tipleri, Osmanlı Devleti'nde batıya yönelişin ilk aşaması olarak görülebilecek olan 19. Yüzyılın ilk yarısının sonuna rastlayan Tanzimat döneminin birer bozulmuş ürünü olarak vasıflandırır. Çünkü son derece

⁶²² Akı, a.g.e., s. 99.

⁶²³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık Konak*, 43. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 10. (Alıntılar bu baskıdandır.)

makul ve yararlı bir şekilde başlayan Tanzimat düşüncesi de daha sonra büyük bir çözülmeye uğramıştır. Eserde bu durum yazarın olumsuz bakış açısını yansıtan şu ifadelerle yansıtılmaktadır:

“O kadar necabet ve salâbetle başlayan o büyük Tanzimat cereyanı, döne dolaşa, nihayet İstanbul’un ortasına Seniha gibi bir kadınla, Faik Bey gibi bir erkek örneği bırakıp geçmişti. Türk dehasının yaptığı bu son medeniyet tecrübesi de gelmiş ve gelecek nesillere acı bir imtihan olmaktan başka bir şeye yaramamıştı.” (s. 167)

Yazar, bu bakış açısını sadece bizatihi kendi ifadeleriyle ortaya koymakla kalmaz, belki de romanın en olumlu ve tek değişime/dönüşüme açık karakteri olan Hakkı Celis’e⁶²⁴ izafe ettiği tasavvurlarla da ifade etme yoluna gider. Zihniyetindeki farklılaşmanın sonucunda Hakkı Celis, sevdiği kızın da aralarında olduğu nesle ve bu neslin ait olduğu veya bu nesli doğuran âleme en sert tenkidi yapmaktadır: *“Hakkı Celis, şimdi böyle düşünüyordu ve onun için şimdi, geride kalan âlem, Senihalardan, Faik Beylerden, Naim Efendilerden, Sekine Hanımlardan müteşekkil olan karışık, mayasız ve çürümüş âlemdi.”* (s. 168)

Seniha’nın Avrupa’ya kaçmasından kısa bir süre sonra Faik Bey de Brüksel sefaretine kâtip olarak tayin edilir. Bu süreçte Seniha bulunduğu değişik şehirlerden İstanbul’a devamlı haber yollar ve büyükbabasının yolladığı parayla yaşamını sürdürür. Seniha’nın Avrupa’ya kaçmasından sonra konaktaki yaşantısından sıkılan babası Servet Bey de eşiyle Şişli’de modern bir apartmana taşınır. Konakta yalnız kalan Naim Efendi’yi kızı Sekine Hanım ile kız kardeşi Selma Hanım devamlı ziyaret ederler. Hakkı Celis’in harb-i umumi için cepheye gideceği sıralarda Seniha İstanbul’a döner ve Şişli’de oturan ailesinin yanına yerleşir. Hakkı Celis, Seniha’nın dönmesine çok sevinir ancak sevdiği kızın adının karıştığı dedikodular onu çok üzmektedir. Aşkına karşılık bulamamanın üzüntüsünü derinden yaşayan Hakkı Celis, sonrasında Çanakkale cephesine sevk edilir. Bu arada Seniha, nişanlanmayı planladığı Mebus Necip Bey tarafından kandırılır. Hakkı Celis, Çanakkale’ye hareket etmeden hem Seniha hem de Faik Bey’le görüşür. Eserde Hakkı Celis ve onun gibi hiç düşünmeden cepheye giden gençlerin bambaşka bir nesil oldukları özellikle vurgulanmaktadır. Çünkü vatanları için gözlerini kırpmadan canlarını vermeye hazır olan bu insanlar, gerek bozulmuş Tanzimat dönemi anlayışından gerekse de bu anlayıştan çok da farklı olmayan Meşrutiyet devri zihniyetinden kurtulmuş olan vatanseverlerdir. Bu yeni neslin romandaki en güçlü temsilcisi

⁶²⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun, yarattığı Hakkı Celis tipiyle ortaya koyduğu fikirler ve bakış açısı son derece önemlidir. Çünkü yazar, romanlarında sosyal ve ferdi hayata dair söyleyeceklerini belli tipler üzerinden vermeyi önemsemektedir. Niyazi Akı da bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Zaten Yakup Kadri’nin romanlarındaki tipler ekseriyetle umumi ve sosyal bir ruh durumunun, bir fikrin, bir kuvvetin, bir zaafın, bir metamorfozun ferdileşmesi halindedir. Vakalar da mevzii olmaktan ziyade cemiyetin hayatı ile alâkalıdır.”* Akı, a.g.e., s. 109.

olan Hakkı Celis'in, seve seve uğruna can vermeyi düşündüğü millet de artık başka bir millettir. Yazar, eserin sonunda yine Hakkı Celis'e izafe ettiği şu cümlelerle geride kalan nesle ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan önceki son dönemlerine genel olarak olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığını ortaya koymaktadır:

“Fakat bu ani buhran çok sürmüyor, genç adam, türbelerden, sebillerden, camilerden sızan hava içinde derhal kendini topluyordu: “Hayır! Hayır! Millet denilen şey Naim Efendi gibi müstehaselerle, Senihalar ve Faik Beyler gibi sefil iştahlı insanlardan mürekkep bir varlık değildi. Bunlar milletin çürüten ve dökülen tarafıydı. Ve havaya kalkan sekiz yüz bin kılıç, işte, bu kangren olmuş uzvu kesip atmak içindi.” (s. 175)

Bu arada Naim Efendi, kız kardeşi Selma Hanım'ın da zorlamasıyla konağını kiraya çıkarır. Hakkı Celis'in cepheye gitmesinden 15 gün sonra Servet Bey evinde bir ziyafet verir. Ziyafette göz kamaştıran Seniha, yemeğe katılan Binbaşı Hüsnü Bey'den Hakkı Celis'in şehit olduğunu duyar. Fakat bu şehadet ne yazık ki Seniha gibi sadece fizikî güzelliği ve bedenî hazları için yaşayan düşmüş kadın için hiçbir anlam taşımaz.

Eserin vaka zamanı 1906-1918 yılları arasındır. Hadislerin içinde yer verilen şahısların tamamı ise yazar tarafından kurgulanan şahsiyetlerdir. Bunlardan Naim Efendi, Sekine Hanım, Servet Bey, Selma Hanım, Seniha, Cemil, Hakkı Celis, Faik Bey, Madam Kraft, Necibe Hanım ve Mebus Necip Bey ön planda gelmektedir. Romanda vakaların geçtiği ana mekân bütün semtleriyle birlikte (Kanlıca, Beyoğlu, Karaköy, Vefa, Çemberlitaş, Pangaltı, Şişli, Cihangir, Büyükkada, Tarabya, Yeniköy, Taksim, Çatalca, Tepebaşı, Galata) İstanbul'dur. Ancak Seniha'nın Avrupa'ya kaçmış olması sebebiyle Viyana, Paris, Berlin; Faik Bey'in görev yeri olması hasebiyle Brüksel; Mebus Necip Bey'in ikamet ettiği düşünülen şehirlerden Münih ve Peşte de eserde mekân unsurunu oluşturan yerler olarak dikkati çekmektedir.

Eserde 19. (Tanzimat ve sonrası/1839+) ve 20. yüzyıllardaki (1876-1908) Osmanlı devletine genel olarak olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Romanda bu bakış açısı özellikle birbirini takip eden siyasî merkezli iki dönem üzerine oturtulmaktadır. Bunlardan birincisi olumlu başlayan ancak sonradan bozulmaya uğrayan Tanzimat dönemi ve anlayışıdır. İkincisi ise Meşrutiyet ilânlarını da içine alan, ancak istenilen düzelmeyi sağlayamayan II. Abdülhamit devridir. Eserde özellikle bu devirlerdeki toplumsal yozlaşma, devlet işleyişindeki sorunlar, bürokratik çürüme, iktisadî durgunluk üzerinde durulmaktadır. Bazen doğrudan ortaya konulan bazen de dolaylı yoldan, satır arasında hissettirilen bu alanlara ait tenkitler fert ve toplum temelli olarak iki ayrı düzlemde ele alınmaktadır.

Yakup Kadri bu eserinde somut olarak, kökleri Tanzimat dönemine dayanan ama kronolojik olarak Meşrutiyet dönemi içerisinde yer alan bir ailenin çözülüşünü anlatmaktadır. Ancak Naim Efendi'nin ailesiyle ortaya konulan bu çözülüş aslında genel olarak Osmanlı toplumunun bu dönemlerdeki çözülüşüne ve yozlaşmasına işaret etmektedir.⁶²⁵ Çünkü sosyolojik olarak aile, cemiyetin/toplumun en küçük birimidir, müessesesidir. Yani Naim Efendi ve ailesinin farklı nesillerinde göze çarpan sıkıntılar, çatlaklar, aykırılıklar; çok benzer bir şekilde Osmanlı toplumunda devletin yıkılışından önceki son iki yüzyıldaki buhranı temsil etmektedir. Bu noktadan yola çıkarak yine, bu ailenin oturduğu Naim Efendi'ye ait olan koca konak da, Osmanlı Devleti'ne kolaylıkla teşmil edilebilir. Zira nasıl ki, konak ailenin barındığı, hayatını sürdürdüğü, iyi kötü günlerini geçirdiği, şekillendiği bir yer ise; sahip olduğu coğrafi, fizikî yapı ve kurumsal sistem olarak Osmanlı Devleti de Osmanlı toplumunun hayatını idame ettirdiği, hatta gerektiğinde uğruna savaşmayı göze aldığı bir mekândır. Bu bağlamda, eserin sonunda Naim Efendi'nin konağını kiraya çıkarması da son derece manidar gözükmektedir. Yüzyıllardır yaşanan sıkıntılar sonucunda Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı tehlike de, maalesef Naim Efendi'nin konağının kaderiyle benzeşmektedir. Yazarın, Osmanlı Devleti'nin, Naim Efendi'nin konağıyla aynı kaderi paylaşmaması için cepheye koşan yeni neslin temsilcisi Hakkı Celis'i romanın sonunda öldürmesi de bu durumu güçlendiren hususlardandır. Bütün bu değerlendirmeler, Yakup Kadri'nin Millî Mücadele öncesindeki Osmanlı Devleti'ne, bilhassa 19. ve 20. yüzyıllar çerçevesinde olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığını ortaya koymaktadır.

İskender Fahrettin Sertelli'nin kaleme aldığı ve 1931 yılında yayımlanan *Abdülhamit ve Afrodit/Kızıl Sultan'ın Aşk*ı adını taşıyan eserde Sultan Abdülhamit döneminin son yılları anlatılmaktadır. Eserde özellikle padişahın baskıcı anlayışı ve bu anlayışın bilhassa hürriyet taraftarı Jön Türklere karşı devam ettirilebilmesi için kullanılan gizli hafiyelerle Sultan Abdülhamit'in ilişkileri ön plana çıkarılmaktadır.

Sultan Abdülhamit, bir cuma selamlığında mabeyn kâtiplerinden Cevdet Bey'in kızı Melahat'i görmüş ve beğendiği bu kızı sarayına davet etmiştir. Bu daveti kabul eden Melahat padişahla yemek yeme fırsatını da yakalar. O günden sonra sarayda kalmaya başlayan kızının istikbalinin olumlu olduğunu düşünen Cevdet Bey sevinçlidir. Yazar hâkim bakış açısıyla, sarayda geçirdiği birkaç günden sonra Melahat'in padişah hakkındaki düşüncelerini aktarırken, Sultan Abdülhamit için olumsuz yaklaşımını yansıtacak şu ifadeleri kullanır: “Genç

⁶²⁵ “... Kiralık Konak Meşrutiyet devrinin bir ailesini değil, devrin aile hayatında vuku bulan değişmeyi, dolayısıyla cemiyetin hayatını anlatır (lar).” Geniş bilgi için bkz. Akı, a.g.e., s. 110.

kızın kalbi hızla çarpıyordu. O, sarayda bulunduğu şu birkaç gün içinde Abdülhamit'in ne kadar baskıcı ve vesveseli bir hükümdar olduğunu anlamıştı."⁶²⁶

Melahat'ın Yıldız Sarayı'nda kalmaya başlaması başta Nazikter olmak üzere sultanın gözdelelerini endişeye düşürür. Sultan Hamit çok güvendiği Melahat'i, kendi aleyhine çalıştığını haber aldığı gizli bir teşkilatın ortaya çıkarılması için gizlice görevlendirir. Yazar padişahın bu faaliyetlerini, Abdülhamit'in karakterinin olumsuz yönlerini göstermek için iyi bir zemin olarak görür ve şu değerlendirmeleriyle Sultan Abdülhamit'e olan olumsuz bakış açısını devam ettirir:

"Abdülhamit'in kalbi esrarengiz bir kutuya benzerdi. Onun içinde muhabbet, kin ve ihtiras vardı. Fakat tüm bunların üstünde bir şey daha vardı: Korku!

O her zaman ve her şeyden korktuğu için kimseye tam anlamıyla güvenemez ve kimseyi candan sevmezdi." (s. 30)

Melahat'i muhbir olarak kullanmaya başlayan padişah ruhundaki vehim ve şüpheleri Ebülhüda adlı bir şeyhe sığınarak gidermeye çalışır. Ancak Melahat'i kıskanan Nazikter, padişaha yeni muhbir hakkında bazı yalanlar uydurur. Buna göre Melahat, sarayda gizlice hünkârın yaveri Yüzbaşı Kâzım Bey'le ilişki yaşamaktadır. Bu bilgiyi edinen padişah sarayın bahçesinde Kâzım Bey'le Melahat'i konuşurlarken görünce silahını çıkarır ve Kâzım Bey'i vurur. Melahat ise kendisine verilen muhbirlik vazifesi için Kâzım Bey ile görüştüğünü, ondan bilgi almaya çalıştığını söyleyerek sultanın hışmından kurtulur. Nazikter ise Melahat'e iftira attığı gerekçesiyle padişahın emriyle zindana kapatılır. Bu durum Nazikter ve onun arkadaşı İkbâl'in Melahat'e daha çok kıskançlık duymalarına yol açar. Nazikter ve İkbâl, Melahat'i Sultan Hamit'in gözünden düşürmek için bir plan yaparlar. Fakat sarayın düzenini çabuk kavrayan Melahat, bu planı öğrendiği için tedbirli davranmaya başlar. Bu arada Abdülhamit, bir gün Melahat'in kolundaki put resmini farkederek Melahat de aslında kendisinin Bursa'nın Apollon köyünden olduğunu, Cevdet Bey'in para karşılığında kendisini babası balıkçı Apustol'den evlatlık edindiğini, asıl adının Afrodit olduğunu ve Müslüman olduktan sonra ismini değiştirdiğini söyler. Bunları öğrenen padişahın ilk başta duyduğu kızgınlık geçer. Sultan Abdülhamit hemen hemen bütün zamanını bu saray içi çekişmelere harcarken yönettiği devletin farklı yerlerinden ayaklanma sesleri ayyuka çıkmaktadır. Yazar,

⁶²⁶ İskender Fahrettin Sertelli, *Abdülhamit ve Afrodit/Kızıl Sultan'ın Aşk*, İstanbul, Maya Yayınları, 2011, s. 15. (Alıntılar bu baskıdandır.)

padişahın bu tedbirsizliğini ve kayıtsızlığını padişah için olumsuz bakış açısını yansıtacak bir şekilde şöyle dile getirmektedir:

“Memleketin birkaç yerinde birden kopan isyan ve ihtilaller Osmanlı Devleti’nin siyasi vaziyetini günden güne tehlikeye düşürürken, Abdülhamit kendi zevkinden ve kendi canından başka bir şey düşünmüyordu.” (s. 53-54)

Sonrasında Sultan Hamit, Melahat’e yeni bir görev daha verir ve onu hürriyet taraftarı oldukları ihbar edilen tıbbiyelilerin kaldığı yalıya gönderir. Eserde padişahın hürriyet taraftarlarına karşı olan menfi tutumunu yazar, Sultan Hamit’e olan olumsuz bakış açısını somutlaştıracak şekilde şöyle ifade etmektedir:

“Başmusahip gittikten sonra, herşeyin fevkinde yalnız şahsını düşünen korkak ve zalim Hünkâr, hürriyet taraftarlarını mutlaka meydana çıkarma planları yapmaya başladı. Bunun için kimsenin hatır ve hayâline gelmeyen şeytanlıklar düşünüyor, emrindekilere ayrı ayrı buyruklar veriyordu.” (s. 89)

Kimlik ve kılık değiştirerek görevine başlayan Melahat, yalıda kaldığı süre içerisinde Jön Türk hareketinde yer alanların haklı olduklarını düşünmeye başlar. Yazar Melahat’ın düşüncelerindeki değişimleri de; *“Konuşmalar siyasî şekle döküldükçe, Melahat milletin ne müthiş bir zulüm ve istibdat ile idare edildiğini öğreniyor, saray facialarının dışarıdaki akislerini daha esaslı surette anlıyordu.”* (s. 96)

cümleleriyle ifade eder. Yazar hâkim bakış açısıyla ortaya koyduğu bu cümlelerle yine Abdülhamit yönetimini olumsuz manada eleştirmektedir. Ancak bu sefer memleketin içinde bulunduğu durumu saraydan değil halkın düşüncelerinden, halkın içine karışan Melahat’in vasıtasıyla yönetilenlerin tarafından dile getirmektedir. Melahat’in yalıda konuştuğu Tıbbiye Mektebi hocalarından Hekim Ali Bey’e izafe edilen fikirler de devletin nasıl yönetildiği, halkın ne durumda bulunduğu, padişahın oluşturduğu idarî sistemin vaziyeti hakkında çok net mesajlar içermektedir. Melahat’e, artık tahammüllerinin kalmadığını söyleyen Ali Bey, sarayın millet üzerindeki zulüm ve tahakkümünün, baskı ile yönetilen başka memleketlerdeki yapıya benzemediğini vurgular.⁶²⁷ Sultan Abdülhamit’in istibdatını Rusya’daki baskı rejimiyle mukayese eden Ali Bey, Rusya’daki durumu daha hafif bulduğunu belirtir ve şu cümlelerle sadece kendisinin değil aslında bütün hürriyet taraftarlarının fikirlerine tercüman olur:

“Ali Bey’in fikrine göre Rusya’da nihayet bir çar vardı ve onun gözü her yeri ve herkesi görüyordu. Türkiye’de ise bin tane çar vardı. Saray görevlilerinden her biri kendi çevresinde bir Abdülhamit kesilmişti. Milletın içi kan ağlıyordu. İki kişi bir araya gelip konuşamıyor, derhal bir

⁶²⁷ Sertelli, a.g.e., s. 97.

hafiyenin jurnaliyle Fizan'lara, Yemen'lere sürgün ediliyor, Akka Kaleleri'nde ve zindanlarda hapsedilerek diri diri öldürülüyordu. "Hürriyet" kelimesi lügatlerden bile çıkarılmış, ağızlara alınmaz olmuştur." (s. 98)

Hürriyet taraftarlarına (Jön Türklere) bakış açısı değişen Melahat'ın de yardımıyla yalıda bulunanlar gizlice kaçarlar. Padişahın sadık hafiyelerinden Fehim Paşa bu başarısızlığın mesuliyetini yalının dışında nöbet tutan diğer hafiyelere yükler. Tekrar saraya dönen Melahat, Nazikter'in, Sultan Hamit'ten hamile kaldığı için hapse atıldığını öğrenir. O sırada padişah, Melahat'e, Nazikter'i zehirleyip öldürmesi vazifesini verir. Buna yanaşmayan Melahat'i padişah tehdit eder. Bu tehdit üzerine Melahat zor da olsa görevini yerine getirir. Sadık bir hafiye gibi hareket eden Melahat'i hem Fehim Paşa hem de Sultan Abdülhamit'in 2. Başkâtibi Arap İzzet Paşa kıskanmaya başlarlar. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra padişah Melahat'e başka bir görev daha verir. Bu görev gereğince Melahat babasıyla Topkapı Sarayı'na gider ve padişahın istediği bir kitabı bulmaya çalışır. Bu kitap Sultan Abdülhamit'in tahta geçtiği dönemdeki Rüştü ve Mithat Paşa'ların yaşadıklarını, notlarını ihtiva eden bir kitaptır. Aslında Rüştü Paşa'nın tuttuğu bir defter olan bu kitabın içinde Sultan Hamit'in, V. Murat rahatsızlandığında geçici olarak tahta geçtiği ve rahatsızlığın iyileşmesinden sonra tahtı geri vereceğine ilişkin bir taahhütü bulunmaktadır. Cevdet Bey ve Melahat kitabı bulurlar. Melahat'in kitabı okuduktan sonra hissettikleri, eserde Sultan Hamit ve yönetim tarzı için ortaya konan olumsuz bakış açısıyla birebir örtüşmektedir. Yazarın Melahat'in duyguları vasıtasıyla öne çıkardığı ve padişahın aşırı hırsını vurguladığı ifadeler şunlardır:

*"Fakat Melahat, kitabın elindeki kopyasından, Sultan Murat'ın nasıl ortadan kaldırılmış olduğunu tüm detaylarıyla öğrenmişti."*⁶²⁸

"Demek ki," diyordu, "Padişah bu makama büyük bir hırsıyla bağlı. Kendi saltanatının devamı için tüm akrabalarını ve bu makama aday olan herkesi birer birer öldürüyor." (s. 189)

Ancak Melahat saraya döndüğünde padişaha kitabı bulamadıklarını söyler. Bunu öğrenen padişah sevinir ve rahat bir nefes alır. Sultan Hamit, Melahat'e Jön Türk'lerle ilgili gizli görevler vermeye devam eder. Ancak Melahat'in verilen görevlerden birinde padişahın gizli ve sakıncalı olarak hareket ettiği anlaşılınca Sultan Hamit, Melahat için ölüm emrini verir. Sultan Hamit'in karısı olacağını ümit ederek her verilen görevi yerine getiren Melahat, Kız Kulesi'nden denize atılmak suretiyle öldürülür. Yazar bu ölümden sonra Sultan

⁶²⁸ Eserde Sultan Murat'ın (V. Murat) II. Abdülhamit'le bağlantılı olarak öldürüldüğü, ortadan kaldırıldığı vurgusu dikkati çekmektedir. Ancak tarihi kaynaklarda bu türden bir kayıta rastlamak mümkün değildir. Sultan Murat, 29 Ağustos 1904 tarihinde yarı hapis bulunduğu Çırağan Sarayı'nda rahatsızlığı neticesinde 64 yaşındayken vefat etmiştir. Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 192.

Tarihi gerçekliği bulunmayan bu durumuyazarın, eserinin genelinde II Abdülhamit için oluşturmaya çalıştığı malum bakış açısıyla ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

Abdülhamit'in dönemi ve yönetim tarzı için son derece keskin, epeyce sert bir tespitte bulunarak eserini sonlandırır. İskender Fahrettin Sertelli, eserin başından beri hiç saptırmadığı, yönünü değiştirmedeği olumsuz ve eleştirel bakış açısını eserinin sonunda da devam ettirir. Yazar, adeta mahkemede yargıladığı ve suçlu gördüğü bir katil için hüküm verircesine, Sultan Hamit hakkındaki kararını açıklayarak şu cümleleri sarf eder:

“Fakat hayatını daima tehlikede görüyordu.

Millet mahvolsun... Birçok masum insan kalelerde, zindanlarda çürüsün... Fakat Kızıl Sultan, bu müthiş istibdat idaresi altında icrayı saltanat etsin.

İşte Abdülhamit'in gayesi ve emeli!

Baskıcı Hükümdar, beynini kara bulut gibi kaplayan korkunç düşüncelerden kurtulmak istedi. Duvar içinde gömülü olan ufak, çelik kapaklı dolabı açtı ve içinden bir konyak şişesi çıkararak üst üste iki kadeh içti.

Koltuğuna oturdu.” (s. 305-306)

Eserde somut bir kronolojik bilgi olmamakla birlikte vaka zamanının 1906 yılı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Hadiselerin akışı içerisinde Cevdet Bey, kızı Melahat'e Sultan Abdülhamit'in tahta geçtiği dönemki olaylardan bahsederken *“Efendimiz otuz sene evvel tahta gelirken...”* (s. 179) ifadesini kullanmaktadır. Bu ifadeden ve II. Abdülhamit'in Ağustos 1876'da tahta çıktığından hareketle vaka zamanını netleştirmiş oluruz (1876+30=1906). Ayrıca eserin son kısımlarında yer alan *“Abdülhamit, Yıldız'da son altıyıçinde cereyan eden bütün olayları gözünün önüne getirdi.”* (s. 305) ibaresi de bize bütün hadiselerin altı aylık bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Vakaların geçtiği temel mekân ise İstanbul'dur. Öne çıkan dar mekânlar olarak Yıldız Sarayı, Beyoğlu ve Beşiktaş semtleri dikkati çekmektedir. Vakaların içerisinde yer alan şahısların sayıca çok fazla olmadığını belirtmeliyiz. Tarihî gerçekliği olan Sultan Abdülhamit, Şehzade Burhanettin Efendi, Sadrazam Sait Paşa ile yazarın fiktif karakterli yarattığı Cevdet Bey ve kızı Melahat olayların gelişiminde sıklıkla yer alan şahsiyetler olarak göze çarpmaktadır.

İskender Fahrettin Sertelli, eserinde II. Abdülhamit'e ve onun üzerinden 20. yüzyılın Osmanlı Devleti'ne son derece katı bir şekilde olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yazarın bu bakış açısını iki düzlemde oluşturduğunu görmekteyiz. Birincisi Abdülhamit'in karakteriyle ve kişilik özellikleriyle ilişkilidir. Eserde çizilen Sultan Hamit karakteri kindar, zalim, korkak, güvensiz, ihtiraslı, menfaatçi ve vesveseli bir kişilik yapısını yansıtmaktadır. İkinci düzlemde ise II. Abdülhamit'in iktidarı boyunca nasıl bir yönetim sergilediği sorusu cevaplandırılmıştır denilebilir. Yazara göre bu noktada, devlet yönetiminde

zayıf, baskıcı, zamanın ve siyasetin tesadüflerine göre devlet yöneten bir hükümdarla karşı karşıya kalınmıştır. Yazar eserinde ortaya koyduğu bu bakış açısını daha da kuvvetlendirmek için Sultan Abdülhamit'e ilişkin pek çok olumsuz nitelermeyi ve vasfı sıklıkla kullanmaktan da kaçınmamıştır. Bu bağlamda “*Muhteris, baskıcı, vesveseli—korkak, kinci, ihtiraslı— Kızıl Sultan—Hürriyet düşmanı, zalim—baskıcı*” (s. 15, s. 30, s. 79, s. 89, s. 139) kelimelerine çoklukla vakanın içerisinde yer verildiği görülmektedir.

Yazarın bu eserde II. Abdülhamit'e dair ortaya koyduğu olumsuz bakış açısının, tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle yarı yarıya, belki biraz daha yüksek bir yüzdeyle uyum sağladığını söyleyebiliriz. Ancak II. Abdülhamit dönemi, günümüze kadar çokça tartışılan, hâlâ belirli/bazı noktaları karanlıkta bulunan, hatta üzerinde tarihçilerin bile zaman zaman ihtilafa düştükleri, tam bir anlaşma sağlayamadıkları ve bu nedenle de kesin bir hükme varmanın son derece zor olduğu bir devirdir. II. Abdülhamit'in tahttan indirilişinden bu yana süregelen tartışmalar sonucunda birbirine taban tabana zıt iki yargı ortaya çıkmıştır. Siyahla beyaz kadar birbirinden ayrılan bu yargılardan birisi II. Abdülhamit için “Ulu Hakan” nitelermesini kullanırken, diğeri de “Kızıl Sultan” tamlamasını tercih etmektedir.⁶²⁹ İskender Fahrettin Sertelli açık bir şekilde — daha eserine koyduğu başlıktan başlayarak — safını belli etmiş ve “Kızıl Sultan” tarafında yerini almıştır. Bu durum yazarın II. Abdülhamit'e taraflı/subjektif bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermektedir. Bu taraflı yaklaşımın bir sonucu olarak yazar, II. Abdülhamit'in olumlu yönlerini gözden kaçırmış ve devrin kendine has hususiyetlerini de görmezden gelmiş gibidir. Nitekim İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın şu tespitleri, ilgili dönemdeki bütün olumsuz faturanın Sultan Hamit'e kesilmesini engeller niteliktedir:

*“Abdülhamit II., Osmanlı tarihinde, I. Meşrutiyet'in de ilk padişahıdır. Kısa sürmüş olan bu devir ardınca gelen uzun istibdat devrinin sonunda ilan edilmiş olan II. Meşrutiyet'in de yine, ilk padişahıdır. Hal bu iken, I. Meşrutiyet'i Mithat Paşa'ya, II. Meşrutiyet'i İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve yalnız istibdatı Abdülhamit II. ye mâl etmek âdet olmuştur. Şurası da bir hakikattir ki, Mithat Paşa ile İttihat ve Terakki'nin istibdat devrinde herhangi bir hisseleri yok ise de Abdülhamit II. bu devirle de yakından ilgilidir.”*⁶³⁰

*“Abdülhamit II.'nin çekingen ve kuruntulu olması, korkak olduğu hususunda, yorumlara yol açmıştır. Gerçekte, korkaklığını ispat edecek olaylar göstermek mümkün değildir. Tersine, tehlikeli anlarda soğukkanlı ve metin olduğunu gösteren olaylar vardır.”*⁶³¹

⁶²⁹ Tarık Zafer Tunaya, “Kızıl Sultan” tamlamasının çıkış noktası için şu tespitte bulunmaktadır: “Yaşamı boyunca “Kızıl Sultan”, “Pinti Hamit” ve koyu bir müstebit olarak tanıtılmasında İttihat ve Terakki'nin büyük rolü olmuştur.” Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi)*, C. III, 5. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 193-194.

⁶³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3. b., C. X, Ankara, TTKB, 1988, s. 245.

⁶³¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 248.

“Abdülhamit II. 'nin büyük bir ıslâhatçı olduğuna dair olan hükümleri kabul etmek mümkün olmadığı gibi, istibdatçı bir karakter ile doğmuş olduğuna inanmak da güçtür. Bir gerçektir ki, Abdülhamit II. Kanunu Esasi 'nin ilân edicisi ve I. Meşrutiyet 'in ilk hükümdarıdır. Ayrıca uzun sürmüş olan istibdat devrinde memlekette, birçok demiryolları yapılmış, okullar kurulmuş ve sair bayındırlık tesisleri meydana getirilmiştir. Fakat bütün bunlar onun büyük ıslâhatçı olduğuna verilemez.”⁶³²

“Yukarıda açıklanan âmillerin tümü gözönünde bulundurulunca, Abdülhamit II. 'nin her çeşit fenalıklardan ve felâketlerden doğan sorumluluklara muhatap kaldığı görülür. Bu sorumluluğun onda yaratmış olduğu büyük korkunun etkisiyle de Meşrutiyet usulünden ayrılıp istibdata kaymış olmasını kabul etmek, tarih olaylarının açıklanmasında kullanılmakta olan usule daha uygun düşer kanaatindeyiz.”⁶³³

Ele aldığımız bağlamda Yılmaz Öztuna'nın II. Abdülhamit ve dönemiyle ilgili bazı tespitleri de Uzunçarşılı'nın görüşleriyle birebir örtüşmektedir.⁶³⁴

Bununla birlikte tarihî kaynaklarda, İskender Fahrettin Sertelli'nin eserdeki bakış açısını destekleyen bilgilerin de yer aldığını görmekteyiz. Bu durum yazarın malum yaklaşımının, tarihi gerçekliğin diğer yüzü ile kesiştiğini/benzeştiğini bize göstermektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bu kesişmeye/benzeşmeye uygun olan tespitleri ise şunlardır:

“En önemsiz gazete yazılarını ve olaylarını hep kendi aleyhinde düzenlenmiş kabul ederdi. Her tarafta gizli kuvvetler ve cemiyetler görürdü. Bu sebeple de hiç rahatı yoktu. Yediğine içtiğine zehir konulmasından korkardı. Sözün kısası, ne tarafa baksa kendisine karşı birçok düşmanlar görürdü. Şüphesiz zamanla o nispette arttı ki, öldürülmek korkusundan kendi kendisine traş olmaya başladı. Doktorlara ve verecekleri ilaçlara güveni kalmadı.”⁶³⁵

“Fakat istibdat ile olan ilgisi bakımından hakkında hüküm vermek için önemli olan nokta bu kuruculuğu olmaktan çok, istibdat devrindeki davranışdır. Bu davranışa hâkim olan düşüncenin temelini devlet otoritesini kendi nefsinde toplamak olmuştur. Bunun tabii bir neticesi de Osmanlı tarihinde örneği mevcut olmayan merkezîyetçi bir idare kurulmuş ve hesapsız, ölçsüz memur kullanılmıştır.”⁶³⁶

“Bundan başka devlet idaresinde esas olan bilgi, liyakat ve doğruluk yerine, bu gibi esaslarla bağdaşmayan kölelik vasıflarına, rüşvet, iltimas, jurnalcılık gibi ahlâkı kemiren âdetlere değer vermiştir. Bu suretledir ki, kendinden daha kültürlü insanları, bazen iş başına getirdiği halde onlardan faydalanamamıştır.

⁶³² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 572.

⁶³³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 574.

⁶³⁴ “1878 yılı, Sultan Hamid'i şahsî bir idare kurmakta haklı kılacak sebeplerle doludur. Hiç olmazsa, hükümdarın şahsî idaresi, sözün ayağa düşmesinden, buhranlar içindeki imparatorluğun anarşiye gitmesinden hayırlıydı. Bu şahsî idarenin istibdatı, zamanla liberalleşeceğine, aksi oldu.”

“II. Abdülhamit, doğuştan müstebit bir insan değildi. Kan dökmemeyi kesin bir prensip olarak kabul ve 30 yıl boyunca tatbik etmesi, çok merhametli olması, en büyük düşmanlarının bile rızıklarıyla oynamayıp ancak bol maaşlarla sürgüne göndermesi, klasik bir müstebidin klasik vasıfları arasında değildir. Ancak olaylar, Sultan Hamid'i müstebit, tab'an cesur olmasına rağmen, muhtemel hâdiselere karşı vehimlerle dolu, hatta bazan, gene şahsen taassupla alâkası olmamasına rağmen mürteci bir şahsiyet olmaya zorladı.”

“Bununla beraber Sultan Hamid devri, hiçbir şeyin yapılamadığı bir devir değildir. Büyük bayındırlık ve kültür eserleri gerçekleştirilmiştir. Sultan Hamid'in muhalifleri bile, onun kurduğu mekteplerde okuyarak aydınlanmışlar ve Türkiye'nin geriliğini, rejimin yetersizliğini anlayabilecek dereceye gelmişlerdir.”

Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 234-235-237.

⁶³⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 248.

⁶³⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 574.

Bu biçimde bir devlet idaresi ile imparatorluğun yeniden teşkilatlanmaya tâbi tutulmuş ve büyük ölçüde islahat yapılmış olduğuna inanmak doğru değildir. Ordu, eğitim ve bayındırlık alanlarında yapılmış olan işler, plansız, sistemsiz, ruhsuz olduğu gibi, 33 yıllık bir zaman için de devede kulak kabilindedir.”⁶³⁷

II. Abdülhamit’in yönetimi ve icraatlarının olumsuz yönleriyle ilgili Yılmaz Öztuna’nın eserinde yer verdiği bilgiler de, yine Uzunçarşılı’nın yukarıda belirttiğimiz tespitleriyle paralellik arz etmektedir.⁶³⁸

Nahit Sırrı Örik’in kaleme aldığı, ilk olarak 1957 yılında yayımlanan *Sultan Hamid Düşerken* adlı romanda; II. Meşrutiyet’in hemen öncesi, ilânı (24 Temmuz 1908) ve 31 Mart isyanını (31 Mart 1325/13 Nisan 1909) bastırmak için Mahmut Şevket Paşa’nın başında olduğu Hareket Ordusu’nun Selanik’ten Ayastefanos’a (İstanbul-Yeşilköy’e) gelmesi sürecindeki sıkıntılı dönem ele alınmaktadır.

II. Abdülhamit, özellikle Rumeli’de isyanda bulunan İttihatçıların yoğun baskıları sonucunda Meşrutiyet’i 2. kez ilân ederek, seçimlerin yapılmasına ve meclisin yeniden açılmasına izin verir (24 Temmuz 1908). II. Abdülhamit’in çabuk pes ettiğini düşünen bürokratların arasında sâbık Maliye ve Efka Nazırı Mehmet Şahabettin Paşa da bulunmaktadır. Meclis-i Hass-ı Vükelâ heyetinde yer alan Mehmet Şahabettin Paşa, eve döndüğünde, bu durumu güncel hadiselerle meraklı, siyasetle ilgili olan kızı Nimet Hanım’la paylaşır. Akıllı, ketum, zeki bir şahsiyet olarak öne çıkan Nimet Hanım, bu durumdan II. Abdülhamit’i sorumlu tutar. Mehmet Şahabettin Paşa’nın eşi İzzet Hanım ise bu konulara karşı oldukça kayıtsızdır. Zaten evin kâhyası Hilmi Bey’le gizli bir gönül ilişkisi içerisinde. Son olarak ortaya çıkan siyasî tablo Nimet Hanım’ın özel hayatına dair alacağı bazı kararları da etkiler. Çünkü o, 4 ay evvel II. Abdülhamit taraftarı olan Müşir Abdüllâtif Paşa’nın oğlu ve hünkâr yaveri olan Sedat Bey ile nişanlanmıştır. İlerleyen süreçte mevcut kabineden Maarif ve Maliye nazırlarının istifa etmeleri üzerine Nimet Hanım da babasının görevinden istifa etmesini ve böylece yakın zamanda kurulacak olan yeni kabinede görev alabilmesinin önünü

⁶³⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 574.

⁶³⁸“*Sultan Hamid, imparatorluğun bütün müesseselerini ve bütün meselelerini şahsî idaresine bağlamıştı. Tam bir diktatördü. Sadrâzamı ve nâzırları istediği gibi azil ve nasbediyordu. Basına konan sansür ve hürriyetleri sınırlayan nizamlar gittikçe sıklaşıyordu. Bizzat padişah bile, kendi kurduğu rejimin esiri olmuş, istibdadın ağırlaşması karşısında sessiz kalmıştı.*”

“*Bu 30 yıllık tatil devresinde Sultan Hamid’in şahsî idaresi gittikçe daha koyulaşmış, muğlâklaşmış, giriflesmiş, hürriyetler kısıldıkça kısılmış, bu devre << İstibdat Devri >> olarak tarihe geçmiştir.*”

“*XX. Asrın eşiğine kadar birçok sahada faydalı olabilen Sultan Hamid rejimi, bütün uzun iktidarların başına gelen âkibetten kendini kurtaramamış, yıpranmış, eskimış, soysuzlaşmıştır. Bir devletin bekası için şart olan gizli emniyet teşkilatı, aile fertlerinin birbirlerini jurnallediği bir müessese haline gelmiştir.*”

Bkz. Öztuna, a.g.e., s. 183-184/209-210/235.

açmasını ister. Ancak 40 yıllık vezir buna yanaşmaz. Nimet Hanım siyasî olarak sıkıntı yaratabilecek ve kendisini, ailesini zor durumda bırakabilecek olan bir durumdan kurtulmak için nişanlısı Sedat Bey'den ayrılır. Ama bu karar Mehmet Şahabettin Paşa'nın oluşan yeni kabineden çıkarılmasını önleyemez. Fakat Nimet Hanım, yeni kurulan Sait Paşa Hükümeti'nin uzun ömürlü olacağı düşüncesinde değildir. Bu gelişmelere paralel olarak İttihat ve Terakki'nin, içlerinde Mehmet Şahabettin Paşa'nın da olduğu bazı eski paşalara ve bürokratlara karşı müdahalede bulunacağı söylentisi halk arasında yayılmıştır. Bu sırada Servet-i Fünun dergisinde Mehmet Şahabettin Paşa'nın, Maliye Nazırlığı döneminde rüşvet aldığı iddiası yayınlanır. Paşa, bu durumu kabul eder ama parayı rüşvet maksadıyla almadığını, kendine göre bazı haklı sebepleri olduğunu ifade eder. Ancak bu sözler kızını Nimet'i bile tatmin edemez. Nimet Hanım bu durumu temizleyebilmek için bizzat Servet-i Fünun'un idarehanesine gider. Aynı zamanda İttihat ve Terakki mensuplarının da merkezi olan bu binada Nimet Hanım, cemiyetin önemli isimlerinden olan Erkân-ı Harp Binbaşısı Şefik Bey ile tanışır, ona babasıyla ilgili endişelerini iletir. Nimet Hanım'dan etkilenen Şefik Bey gerekli tedbirlerin alınacağı garantisini verir. Bu durum Mehmet Şahabettin Paşa'yı sevindirir ve kısa bir süre sonra Şefik Bey'i eve davet eder. Karşılıklı iyi ilişkilerle başlayan bu sürecin sonunda Nimet Hanım ile Şefik Bey evlenirler. Nimet Hanım bu izdivacı iki şarta bağlamıştır. Bunlar Şefik'in askerliği bırakıp mebus olması ve babasının âyân heyetine seçtirilmesidir. Yakın zamanda Tekirdağ mebusu olarak meclise giren Şefik Bey, Mehmet Şahabettin Paşa'nın da âyân meclisine seçilmesini sağlamıştır. Fakat Paşa bu mutluluğu fazla yaşayamaz ve kısa bir süre içinde vefat eder. Bunun yanında siyasî olarak da karışıklıklar ortaya çıkar ve cemiyet ile anlaşamayan Sadrazam Kâmil Paşa sadrazamlıktan çekilir. Bunun üzerine cemiyet Hüseyin Hilmi Paşa'yı yeni sadrazam olarak seçtirir. Nimet Hanım bu gelişmeleri dikkate alarak Şefik'i yeni kabinede nazır olarak görev alabilmesi için zorlar. Talat, Cavit, Doktor Nazım ve Rahmi Beyler gibi cemiyetin önde gelen isimlerinden habersiz bir şekilde Hüseyin Hilmi Paşa'ya başvuran Şefik istediği sonucu alamaz. Ayrıca bu girişim, cemiyetteki arkadaşları nazarında da itibarını kaybetmesine neden olur. Nimet Hanım, bu durumu düzeltmek için Talat Bey'i evlerine davet eder. Ancak Talat Bey hem cemiyet hem de Sultan Hamit'le alâkalı düşüncelerini dengeli bir şekilde ifade ederek, Nimet Hanım'a “kolay lokma” olmadığını düşündürür.

İlerleyen süreçte İttihat ve Terakki mecliste gücünü kaybederken, muhalefette bulunan Ahrar Partisi güçlenmektedir. Cemiyete muhalif olan gazeteci Hasan Fehmi'nin şüpheli bir şekilde öldürülmesi de cemiyet mensuplarını zora sokmuştur. Bu siyasî karışıklıklar 31 Mart

isyanının çıkmasıyla son bulur (31 Mart 1325/13 Nisan 1909). Bu isyan cemiyet mensuplarının köşeye sinmelerine neden olur. Ayrıca Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa da istifa etmiş ve Sultan Hamit tarafından Tevfik Paşa yeni sadrazam olarak ilân edilmiştir. Yeni kabinede kendisine Dâhiliye Nazırlığı teklif edilen Şefik Bey, bunu mutlulukla kabul eder. Her şey Şefik ve Nimet Hanım'ın istediği gibi giderken, Rumeli'den 3. Ordu'nun isyanı bastırmak için İstanbul'a gelmesi işleri bozar. Şefik Bey eşinin de zorlamasıyla Sultan Hamit'e giderek hem sadaret makamının hem de harbiye ve bahriye nazırlıklarının kendisine verilmesini talep eder. Bu cürete şaşırarak II. Abdülhamit, Şefik Bey'in teklifini reddederek sakin olmasını tavsiye eder. Bu teklif kabul görmeyince Nimet Hanım son kozunu oynar ve Şefik Bey'i hareket ordusuna katılması için ikna eder. Artık ümidini yitirmiş olan Dâhiliye Nazırı Şefik Bey, hareket ordusunun İstanbul'da hâkim olmasıyla birlikte tutuklanır. Eşinin akıbetini bu şekilde hazırlayan Nimet Hanım, çareyi Fransız konsolosluğuna sığınarak ülke dışına çıkmakta bulur.

Eserde vaka içerisinde yer alan Meşrutiyet'in yeniden ilanı, 31 Mart isyanı, Hareket ordusunun İstanbul'a gelerek isyanı bastırması gibi hadiseler tarihî gerçekliği bulunan hadiselerdir. Vaka zamanı 1908–1909 yıllarıdır. Olayların büyük bir bölümü İstanbul'da geçmektedir. Ancak Hareket ordusunun konuşlandığı ve hareket ettiği mekân olarak Selanik de vaka zincirindeki yerini almıştır. Şahıs kadrosunu oluşturan şahsiyetlerin çoğunluğu tarihî kişilerdir. Eserde tarihî atmosferin yaratılmasında önemli bir yararı bulunan bu şahısların en dikkat çekenleri arasında Sultan II. Abdülhamit, Sadrazamlar Kamil, Sait, Hüseyin Hilmi ve Tevfik Paşalar, gazetecilerden Hüseyin Cahit Bey, Hasan Fehmi Bey, Prens Sabahattin, Mahmut Şevket Paşa ile İttihat ve Terakki'nin önemli isimleri arasında yer alan Talat, Ahmet Rıza, Cavit Beyler bulunmaktadır. Bununla birlikte bu şahısların dışında yer alan ve yazarın yarattığı kurgusal karakterler olan Mehmet Şahabettin Paşa, Şefik Bey ve Nimet Hanım, olayların akışında ve sonuçlanmasında çok daha mühim konumda bulunmaktadır. Yazar bu üç şahsiyet üzerinden eserini olgunlaştırmaktadır. Şefik Bey ile, hayatının belli bir döneminde İttihat ve Terakki saflarında yer alan asker kökenli, idealist bir siyasetçi tipini ortaya koyan yazar; Mehmet Şahabettin Paşa özelinde ise 19. yüzyılın 2. yarısından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar ön plana çıkmış olan tipik bir Osmanlı bürokratını karakterize etmeye çalışmıştır. Fakat bu bürokratin kızı Nimet Hanım, hem babası için ifade ettiği anlam hem de eşi Şefik Bey'in hayatında oynadığı işlevsel rol bakımından son derece dikkat çekici bir karakter olarak öne çıkmaktadır.

Nahit Sırrı Örik, bu eserinde Osmanlının 34. Padişahı olan II. Abdülhamit döneminin son derece çalkantılı olan son yıllarını ele alırken, II. Abdülhamit'in dışında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamalarına da yer verir. Dolayısıyla yazarın bu eserdeki Osmanlıya bakış açısını iki başlık altında değerlendirmemiz ve tespit etmemiz, meselenin daha net bir şekilde anlaşılması açısından gerekli gözükmektedir.

1.Eserdeki Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'e Bakış

Yazar dikkat çekici bir şekilde, II. Abdülhamit'e Cumhuriyet döneminin genel anlayışının dışında bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Mesela daha eserin başlarında Cuma selamlığı için dışarıya çıkmış olan padişaha, - saraydakilerin beklentisinin aksine - halkın nasıl bir sevgi ve saygı duyduğu açıkça gösterilir:

“Yıldız Sarayı'nın harem dairesinde kadınefendiler, sultanlar, ikballer, gözdeler, hazinedar ve cariyeler, türlü derece ve mertebeleriyle bütün bir kadın ordusu, padişahın Cuma selamlığına çıkmamasını istemişler, tereddütlerden, asabiyetlerden ve buhranlardan sonra II. Abdülhamit karşısına da Sadrazam Sait Paşa ile Harbiye Nazırı Ömer Rüştü Paşa'yı alarak saraydan çıkınca da sonsuz, öldürücü bir heyecan içinde elemsiz, kedersiz, dönüşünü beklemişler ve Sultan Hamid'in misli hiç görülmemiş, hiç tasavvur edilmemiş bir kalabalığın ortasından, çılgın alkışlar, gidişinde olduğu gibi yüksele yüksele dönüp geldiğini, mabeyne girdiğini öğrenince bayram etmişler, birbirlerinin kollarına atılıp gözyaşı dökmüşlerdi.”⁶³⁹

Halkın bu ilgisi ve yazarın da bu ilgiye yaptığı vurgu oldukça mühimdir. Zira burada söz konusu olan 33 yıldır tahtta oturan ve tek başına Osmanlıyı yöneten Padişah II. Abdülhamit'tir. Meclisi kapatıp, anayasayı askıya alan ve böylece Meşrutî idareyi uzun bir süre kesintiye uğratan böyle bir şahsiyete halkın ilgisi gerçekten dikkat çekicidir. Yazar Sultan Hamit'e olan dengeli ve tarafsız bakış açısını Sadrazam Tevfik Paşa ile aralarında geçen konuşma vasıtasıyla da aktarmaktadır. Padişah, memleket ve özellikle İstanbul dâhilindeki olaylara dair sadrazamın verdiği bilgileri dikkatle dinler. Ancak Tevfik Paşa'nın pek çok şeyden habersiz olduğunu ve gelişmeleri doğru bir şekilde değerlendiremediğini görür. Sonra da bu olaylarla ilgili sahip olduğu bilgileri ve değerlendirmeleri oldukça tafsilatlı ve geniş bir şekilde sadrazamla paylaşır. Şaşkın bir şekilde kendisine bakakalan Tevfik Paşa'ya da şöyle hitap eder:

“Sen on üç yıl süren Hariciye Nazırlığı'nda da bazı politika hadiselerini benden öğrenir ve şaşıp kalırdın. Amma o zamanlar vaziyet böyle mühim ve vahim değildi, ben vaziyete hâkimdim. Öğrenememiş olmağının büyük ehemmiyeti, büyük zararı yoktu. Fakat şimdi ziyadesiyle tehlikeli, korkunç günler gelmek üzere. Sen de bizzat anlamış olacağın veçhile uykudasın!” diye düşündüğüne hükmetmek bir hata olmazdı.

⁶³⁹ Nahit Sırrı Örik, *Sultan Hamid Düşerken*, 8. b., İstanbul, Oğlak Yayınları, 2013, s. 57. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Tevfik Paşa “bunları kimden öğrendiniz? Hangi menbadan aldınız? Tarzında bir şey sormaya cesaret edemedi.” (s. 225)

II. Abdülhamit, Osmanlı padişahları içinde uzun sayılabilecek bir süre (33 yıl) hükümdarlık yapmış olması ve devletin en buhranlı dönemlerinden birinde yönetimde bulunması sebebiyle üzerinde oldukça tartışma yaşanan bir sultan olmuştur. Hatta pek çok kaynakta Sultan Reşat ve Vahidettin’in devlete çok da hâkim olamadığı görüşünden hareketle Osmanlı’nın II. Abdülhamit ile sona erdiği fikrine rastlamak mümkündür. Cumhuriyet döneminde bu padişah merkezde olmak üzere yaşanan tartışmalarda iki farklı tarafın ön plana çıktığı görülmektedir. Bir kesim Sultan Hamit’i hedef tahtasına oturarak hücum ederken, karşı taraf hep müdafaada kalmış ve hatta bu padişahın hiçbir hatasının olmadığı fikrini kuvvetle savunmuştur. Tarık Zafer Tunaya bu durumu şu şekilde tespit etmektedir:

“Yaşamı boyunca “Kızıl Sultan”, “Pinti Hamit” ve koyu bir müstebit olarak tanıtılmasında İttihat ve Terakki’nin büyük rolü olmuştur. Fakat ölüm haberi Mebusan Meclisi’nde çok saygılı bir dille belirtilmiş ayakta dinlenmiş ve 11 Şubat celsesi de tatil edilmiştir. Bugünkü kuşaklar, II. Abdülhamit’i İttihatçıların görüş açılarından ve yorumlarından tanımışlardır. Onu savunanlar da şartlanmaya karşı tepkinin temsilcileri olmuşlardır. Hiç borçlanmadığı ve ülkeden “bir karış bile toprak” vermediği gibi iddialar bu duruma bağlanabilir.”⁶⁴⁰

Nahit Sırrı’nın eserini oluştururken bu iki kutup arasında kaldığını ve aslında, zor da olsa Sultan Hamit için tarafsız, gerçekçi ve dengeli bir bakış açısı ortaya koyabildiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda yazarın böyle bir tavrı benimseyip, son derece kaygan olan bu tarihî zeminde belli oranda tutarlı davranabilmesi bir romancılık başarısı olarak görülmelidir. Eserde bu tutarlı bakış açısını yansıtan pek çok değerlendirmeyi görebiliyoruz. Yazar, II. Abdülhamit’e pek çok iftiranın atıldığını ancak bunların hiçbirisinin gerçekte bir alâkası olmadığını ve hatta padişahın kardeş kanı dökülmemesi için oturduğu tahttan da feragat edebilecek yaratılıştaki olduğunu özellikle vurgulama ihtiyacı hisseder. Ve Sultan Hamid’in 33 yıllık saltanatında işlediği günahların yanında sevaplarının da bulunduğunu şu ifadelerle dile getirmek suretiyle, hem Sultan Hamit’in hakkını kısmen de olsa teslim etmiş olur hem de tarafsız, dengeli ve gerçekçi bakış açısını güçlendirmiş olur:

“Tevfik Paşa bir kere padişahın ismini zikrettikten sonra bahsi onun vaziyetini teşrihe getirdi. Hükümdarın ecnebi himayesi istemiş olduğuna dair Ayastefanos’taki orduda çıkan şayialar hakikate tamamıyla zıt ve sadece birer iftira idi. Sultan Abdülhamit Han yardım istemek şöyle dursun, Rusya İmparatoru namına sefir tarafından bildirilen himaye teklifini de reddedmişti. Etrafında kendisini müdafaaya hazır bulunan kuvvetlere, tüfekçilerine ve bütün ikinci fırkaya, tek mil birinci orduya Selânik’ten gelen kuvvet şehre girdiği takdirde katiyen mukavemet etmeyerek silahlarını teslim etmelerini tebliğ ettirmişti.” (s. 234)

⁶⁴⁰Tunaya, a.g.e., s. 193-194.

“Zât-ı hazreti padişahî, eğer tahttan çekilmeleri iki ordu arasında bir çarpışmayı menedecek ve kan dökülmemeyi temin edecekse makam-ı hümayunlarından feragat etmeye hazır bulduklarını beyan buyurdular ve keyfiyetin hareket ordusu kumandanlığına tebliğini emrettiler.” (s. 235)

“Çünkü, otuz üç senelik saltanatının bütün suçları ve bilhassa cehaletiyle vehminin mahsulü bulunan seyyiatı yanında, Sultan Hamit’in hasenatı da yok değildi, 31 Mart günü bazı ümitlere kapılıp şahsî idaresinin yine avdet edeceğini ummuş olsa bile yeminine sadık kalarak Meşrutiyet aleyhinde bir harekete girişmemişti ve Selanik’ten gelen kuvvetleri dağıtacak kudrete hâlâ sahip bulunmasına rağmen işte kendiliğinden çekilmek teklifinde bulunuyor, şahsının emniyeti için herhangi bir ecnebi müdahalesini değil istemeyi fakat kabul etmeyi de hatır ve hayalinden geçirmiyordu.” (s. 235–236)

33 sene dünya ölçeğindeki bir devleti idare eden böyle bir şahsiyetin, hem olumlu hem de olumsuz görülebilecek uygulamalarının ve yönlerinin bulunması kadar doğal bir durum olamaz. Üstelik imparatorluk da olsa bir devletin, topyekûn bir milletin kaderini tek bir adamın yönetimine bağlamak da çok doğru gözükmemektedir. Yönetimin başarılı veya başarısız olması biraz da devlet adamları ve bürokratlardan oluşan kadroların işidir. II. Abdülhamit’in adeta eğitim seferberliği başlatarak, okullaşmayı arttırması ve Batı usulü yüksek dereceli okulları yaygınlaştırmaya çalışması bu bağlamda manidar gözükmemektedir.⁶⁴¹ Demek ki, II. Abdülhamit mevcut siyasî, sosyal yapıdan ve devlet adamlarının seviyesinden memnun değildi. Belki de bu kadrolarla bir yere varılamayacağı düşüncesini taşıyordu. Yazar muhtemelen bütün bu hususları göz önünde bulundurmuş olacak ki, II. Abdülhamit hakkındaki bazı haksız yargıları ortadan kaldırmaya ve olması gerekeni, kendisine göre gerçekleri eserinin satır aralarında okuyucuya vermeyi amaçlamaktadır. Yazarın bu amaç doğrultusunda zaman zaman II. Abdülhamit’in ruhî portresini tasvir etmeye çalıştığı ve saltanatı süresince yaşadığı olaylar karşısında şekillenen karakteri hakkında bilgi vermeye çalıştığı görülmektedir. Sultan Hamit’e karşı insanî, olumlu ve tarafsız bir bakış açısını veren şu ifadeler, yazarın belirtmeye çalıştığımız değerlendirmelerine bir örnek olarak gösterilebilir:

“Sultan Abdülhamit ayağa kalktı ve hareketsiz durdu. Ancak ortaya varan boyuna ve nahif vücuduna rağmen, her zaman uzun ve heybetli bir adam tesiri vermişti ve bu anda bu tesiri her zamandan çok veriyordu. Bütün saltanatı müddetince, yıllar ve yıllarca her an hal’edilmek ve öldürülmek korkusuyla titremiş, en gülünç yalanlara ehemmiyet vermiş ve çok kere inanmış bulunan bu adam, şu anda kendisine düşman bir ordunun ayak seslerini bu yarı metruk sarayın sessizliği içinde duymasına ve her tehlikenin, bütün tehlikelerin başının üzerinde kanat gerdiğini hissetmesine rağmen böyle müsterih ve mütevekkil konuşurken hakikaten büyük görünüyor, meşum vehimlerine mağlûp olarak işlediği bütün suçlardan da nefsinin temizliyordu.” (s. 249)

“Düşmanlarımla iddia ettikleri gibi gaddar ve zalim olsaydım, bu herifi Yıldız’dan dışarı sağ salım çıkarmazdım! diye düşündü. Fakat Sultan Hamit uzak cedlerinin değil fakat bizzat dedesi II. Mahmut’un tereddütsüz alabileceği böyle kanlı bir kararı değil, herhangi bir kararı da alamayacak kadar yorgun ve bitkin bir halde idi.” (s. 249–250)

⁶⁴¹Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 14. b., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 46.

Eserde II. Abdülhamit'e hoşgörülü ve olumlu bakış açısı o dereceye ulaşır ki, yazar, 28 yıl Çırağan Sarayı'nda adeta hapis hayatı sürmek zorunda kalan padişahın biraderi V. Murat'ın öldürülmemiş olmasını II. Abdülhamit'in anlayışlılığına bağlar ve "yaşattığı" ifadesiyle V. Murat'ın yaşamasını sağlayanın Sultan Hamit olduğunu vurgular. Bunun yanında 28 yıllık adeta hapis hayatına benzeyen son derece zor bir yaşanmışlığa ise hiç temas etmez:

"Rahat bırakılacağından, hayatına kasedilmeyeceğinden emin olabilese, tahtı terk edip Çırağan Sarayı'na gitmeyi, orada yirmi sekiz yıl, kılına dokunmaksızın yaşattığı büyük biraderi V. Murat'ın yerini almayı memnunlukla kabul edecek, bunu Padişah bırakılmaya tercih edecekti: Artık o kadar yorulmuş ve bezmişti." (s. 251)

Aynı eser üzerinde bir inceleme yazısı yazmış olan Fethi Naci de Nahit Sırrı Örik'in benzer konuları işleyen yazarlardan farklı davrandığı görüşündedir. Bu farklılığı vurgulayarak yazarın Sultan Hamit'ten yana tavır ortaya koyduğunu açıkça belirtir ama bu tavrın toplumla ilgili tarihî ve sosyal bazı gerçekleri belirtmeyi de engellemediğini özellikler vurgular:

"Nahit Sırrı Örik'in tutumu, İkinci Meşrutiyet'ten, İttihat ve Terakki'den, Sultan Hamit'ten söz açan öteki romancıların tutumlarına hiç mi hiç benzemiyor: İttihat ve Terakki'nin zorbalığına karşı çıkıyorlardı o romancılar, ama hiçbirinin aklından 31 Mart'ı sevimli göstermek ya da Sultan Hamit'i tutmak geçmiyordu; oysa Nahit Sırrı Örik'in gönlü de, kafası da Sultan Hamit'ten yana.

*... Nahit Sırrı'nın Sultan Hamit'ten yana olması da toplumumuzun belirli bir tarihsel kesitini bütün gerçekliğiyle yansıtmaya engel olmamış."*⁶⁴²

II. Abdülhamit, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında uzun bir müddet, tam bir şahsî idare ile Osmanlı devletinin başında bulunmuş, dünyanın en mühim siyasîlerinden biri sayılmış, hakkında pek çok dilde vagonlar dolusu yayın yapılmış, yerlerin dibinden göklerin zirvesine kadar batırıp çıkarılmış, Osmanlı/Türk imparatorluğu gibi Avrupa siyasetine de şiddetle tesir etmiş bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır. Böyle bir şahsiyete Nahit Sırrı Örik'in, eserinde kısmen olumlu ve daha çok da tarafsız/dengeli bir bakış açısı ortaya koyması isabetli gözükmektedir. Zira II. Abdülhamit'in yönetim şeklini ve idaredeki tercihlerini biraz da o dönemki siyasî, sosyal şartlar belirlemiştir. Yılmaz Öztuna bu durumu şöyle açıklar:

"II. Abdülhamit, doğuştan müstebit bir insan değildi. Kan dökmeyi kesin bir prensip olarak kabul ve 30 yıl boyunca tatbik etmesi, çok merhametli olması, en büyük düşmanlarının bile rızıklarıyla oynamayıp ancak bol maaşlarla sürgüne göndermesi, klâsik bir müstebitin klasik vasıfları arasında değildir. Ancak olaylar, Sultan Hamit'i müstebit, tab'an cesur olmasına rağmen, muhtemel hadiselerle karşı vehimlerle dolu, hatta bazen, gene şahsen taassupla alâkası olmamasına rağmen mürteci bir şahsiyet olmaya zorladı. II. Abdülhamit'in, sathî bir bakış neticesinde, tezatlarla dolu sanılacak

⁶⁴² Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1981, s. 113.

şahsiyeti, bir Sultan Aziz'in hal'i ve ölümü, bir ağabeyinin çıldırması ve hal'i, bir Ali Suâvi vak'ası, bir 93 Harbi trajedisi, bir Mithat Paşa problemi göz önünde tutulmadan izah edilemez.

XX. asrın eşiğine kadar bir çok sahada faydalı olabilen Sultan Hamit rejimi, bütün uzun iktidarların başına gelen âkıbetten kendini kurtaramamış, yıpranmış, eskimiş, soysuzlaşmıştır. Bir devletin bekası için şart olan gizli cemiyet teşkilatı, aile fertlerinin birbirini jurnallediği bir müessese haline gelmiştir.⁶⁴³

Tarihî kaynaklar bu dönemin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini net bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Mesela Tarık Zafer Tunaya bu dönem için;

“Abdülhamit yönetiminin en ağır mirası insanları geleceği düşünmekten yasaklamasıydı. Bu rejim insan kafasının, düşüncesinin gelişmesini önlemiş bir rejimdir. Bu bakımdan bu tek boyutluluk durumu geleceği keşfetme ve geleceğe bakma olanaklarını ortadan kaldırmıştır. İttihatçılar da bu iklimin etkisinden kurtulamamışlardır. Abdülhamit'le olan diyalogları aslında bu alanda bir süre devam etmişti.”⁶⁴⁴

değerlendirmesini yaparken, Yılmaz Öztuna ise;

“Bununla beraber Sultan Hamit devri, hiçbir şeyin yapılamadığı bir devir değildir. Büyük bayındırlık ve kültür eserleri gerçekleştirilmiştir. Sultan Hamit'in muhalifleri bile, onun kurduğu mekteplerde okuyarak aydınlanmışlar ve Türkiye'nin geriliğini, rejimin yetersizliğini anlayabilecek dereceye gelmişlerdir. Sultan Hamit, Doğu ve Batı kültürlerine hâkim, kalabalık bir nesil yetiştirmiş, maalesef bu nesil, başta Çanakkale olmak üzere, 1911'den 1922'ye kadar aralıksız devam eden savaşlarda harcanmıştır.”⁶⁴⁵

kaydını düşmektedir.

Bütün bu bilgiler bize, yazarın hem çok boyutlu hem de içerisinde pek çok çelişkiyi barındıran bir dönemi ve şahsiyeti ele alan bir eser ortaya koyduğunu göstermektedir. II. Abdülhamit ve Meşrutiyet dönemi gibi karmaşık ve belirsizliklerle dolu bir yapı içerisinde, Nahit Sırrı'nın doğru noktalara temas ettiği ve isabetli teşhislerde bulunduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

2.İttihat ve Terakki Yönetimine Bakış

Nahit Sırrı Örik, II. Abdülhamit'e ne kadar olumlu ve dengeli bir yaklaşımda bulunmuşsa, o dönemin önemli bir siyasî aktörü durumunda olan İttihat ve Terakki'ye ve mensuplarına da tam tersi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Eserde öncelikle İttihat ve Terakki'nin yapmış olduğu uygulamaların hukuksuz olduğu ve kanunî bir gerekçesinin bulunmadığı özellikle vurgulanır. Yaşanan kabine değişikliklerinde istedikleri bürokratları seçtirip, istemediklerini seçtirmeyen ve gözden düşmüş II. Abdülhamit taraftarı devlet

⁶⁴³ Öztuna, a.g.e., s. 235.

⁶⁴⁴ Tunaya, a.g.e., s. 193.

⁶⁴⁵ Öztuna, a.g.e., s. 237.

adamlarına karşı husumetle yaklaşan cemiyetin yaptıklarına eleştirel ve olumsuz bir yaklaşım şu şekilde ortaya konur:

“Fakat bu paşaların tevkif ve hapisleri için ortada kanuni bir sebep yoktu. Bu cihetle evvela İstanbul’dan tedarik edilmiş bir takım yeni İttihatçılar’ın, bu meyanda mahut Tahsin Bey’in idaresi altında ayak takımından sürüler teşkil edilip bu sürülerle paşaların konak ve yalılarını sardırarak münasip olacağı düşünülmüş, sürüler o konak ve yalıları sardıktan sonra da paşaların — meşru birer gazaba düşmüş halk tarafından parçalanmalarını önlemek üzere — mahfuzen alınıp Zaptiye ve oradan Harbiye nezaretlerine götürülmeleri kararlaştırılmıştı.” (s. 86–87)

“Yüzlerce kişiden mürekkep kalabalıklar tarafından sarılmış konak ve yalılarında alınıp arabalara bindirilerek, sersemlemiş ve zelil, türlü hakaretlere uğratılıp yüzlerine tükürüle tükürüle, sade eski serasker Rıza Paşa Vaniköyü’ndeki yalılarından istimbotla Sirkeci’ye gelmek şartıyla bunlar Zaptiye Nezareti’ne getirildiler. Eşyasız ve pis bir odaya hep birlikte tıkıldılar.” (s. 89)

O dönemde İttihat ve Terakki son derece güçlü görünmektedir. Siyasî ortam içerisinde maktadır bir şekilde hareket etmekte ve II. Abdülhamit’in etkin ve aktif bir iç/dış politika izlemesini engellemektedir. Ancak yazar bu durumun şeklen böyle olduğunu, aslında cemiyetin dıştan görüldüğü kadar güçlü olmadığını ve belki de en büyük başarısının halkta/siyasî kamuoyunda güçlü görüldüğü izlenimini/vehmini uyandırmaktaki başarısı olduğunu belirtir. Eserdeki şu ifadeler cemiyete olan olumsuz ve gerçekçi bakış açısının somut bir yansıması olarak görülebilir:

“Genç Reis vekilinin ancak bir itirafını unutulmamaya, hatırlanmaya layık bir şey olarak kabul etmişti: İttihat ve Terakki âcizdi ve malik bulunmadığı bir kuvvete sahip olduğu kanaatini telkin etmek sayesinde ayakta durabiliyordu. İttihat ve Terakki aylar, belki senelerle hükümeti ele alamayacak, Sultan Hamit yetiştirmesi paşa ve beyleri bir tarafa atıp iktidar mevkiine bizzat gelebilecekti.” (s. 203)

Yazar, eserde İttihat ve Terakki’nin meşruiyetini de sorgulamaktadır. Çünkü cemiyet, II. Abdülhamit’in uygulamalarıyla ilgili nelerden şikâyet etmişse, kendisi de benzer uygulamalara imza atmıştır. O halde İttihat ve Terakki’nin kuruluş amacındaki anlayış nedir ve siyasî olarak farklılığı nereden kaynaklanmaktadır? İşte yazar okuyuculara bu soruyu sordurtabilmek için elinden geleni yapar. Bunu da eserin önemli bir kısmı olarak görebileceğimiz Talat Paşa ile Nimet Hanım arasındaki konuşma vasıtasıyla ortaya koyar. Yazarın, cemiyete ilişkin olumsuz ve eleştirel bakışını içeren şu cümleler Nimet Hanım tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Çünkü itiraf edeceğim, anlamıyorum. Madem ki Sultan Hamit Meşrutiyet’i iadeye mecbur edildi, madem ki otuz üç yıl devam eden idaresi kusurlarla, suçlarla, hatta cinayetlerle dolu, meşum ve menhus sayılıyor, şu halde niçin adamlarının bir kısmı menkûb, horhâkir de diğer bir kısmı iş başında?

...İdare şekli değişiyor ve yeni idarenin başında eski idarenin birtakım unsurları kalıyor. Bazı eski adamların göğüslerine “Namuslu kalmıştır, ehliyetlidir!” işaretini koyup onları kullanıyor,

memleketi onlara teslim ediyorsunuz. İş başına geçmek cesaretini neden göstermiyorsunuz? Hiç değilse Kâmil Paşa'yı düşürünce yeni kabineyi bizzat, tamamen kendi adamlarınızla kurmalı değil miydiniz?" (s. 199–200)

Yazar cemiyet için ortaya koyduğu olumsuz ve eleştirel bakış açısını, cemiyetin önde gelen üyelerinden olan, belki de en önemli ismi konumunda bulunan Talat Paşa'nın Nimet Hanım'a söylediği cevap niteliğindeki sözleriyle sürdürmektedir. Yazarın, bu tutumunu yansıtmak için Talat Paşa'yı seçmiş olması da oldukça manidardır. Zira Talat Bey, İttihat ve Terakki'deki ortaklaşa önderlik (kolektif liderlik) anlayışı içerisinde ağırlığı olan iki kişiden biri olarak öne çıkmaktadır. Buna göre cemiyetin sivil kanadında Talat Bey yer alırken, asker kanadında ise Enver Bey bulunmaktadır.⁶⁴⁶ Böylece ortaya konan bakış açısının okuyucu üzerindeki inandırıcılığı artmış olacak ve gerçeklik hissi kuvvetlendirilmiş olacaktır. Çünkü cemiyet için en bilinçli ve isabetli değerlendirmeler kuşkusuz ki, bizatihi bu örgütün lideri konumundaki Talat Paşa tarafından yapılırsa daha anlamlı görülebilecektir. Bu bağlamda Talat Paşa'nın cemiyetle ilgili sarf ettiği dikkat çekici ifadelerle vakanın akışı içerisinde şu şekilde yer verilmektedir:

"İstibdadı yıktık, her şeye hâkim olduk, diyoruz. Hakikatte ise disiplinsiz, bilgisiz, hazırlıksız bir avuç insandan ibaretiz.

... Abdülhamit'i elini ayağını bağlayıp Yıldız'a kapadık, dünya ile alakası kalmadı diyoruz, bu da muhakkak değil ya, öyle olsa bile idaresini elinden aldığımız bütün bu imparatorluğu bu kuvvet heyulasıyla nasıl ayakta tutabileceğiz, dağılmaya başlamış kısımlarını nasıl muhafaza edebileceğiz? İttihat ve Terakki'nin kuvvetsizliğini bir esrar perdesi altında saklıyor, Her şeye hâkimiz, hükümetteki eskileri ancak bizden emir almaları şartıyla tutuyoruz diyoruz. Hâlbuki, onları tutuşumuz bizzat iş başına gelecek halde bulunmayışımızdan ileri geliyor. Büründüğümüz, arkasına gizlendiğimiz esrar perdesi altında hiç de kuvvetli olmadığımızı sezenler var, sezenler artıyor. Bunlar hep birden hücumla kalkar ve kalkınca Abdülhamit'ten yardım görürlerse ne olacak?" (s. 201)

İttihat ve Terakki, Türkiye'nin yakın tarihine egemen olmuş ve damgasını vurmuş ilk ve en büyük siyasal örgüt olarak görülebilir. İlk olarak 1889'da "İttihad-ı Osmanî" (Osmanlı Birliği) adıyla gizli olarak kurulan bir örgüt olan bu cemiyet, daha sonra aldığı İttihat ve Terakki adıyla siyasal nitelikli bir örgüt olarak 1906'dan 1918'e kadar Osmanlı/Türk siyasî hayatında oldukça etkili olmuştur. Nahit Sırrı Örik'in İttihat ve Terakki'ye olan olumsuz ve eleştirel bakış açısı tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu noktada da yazarın durduğu yerin oldukça isabetli olduğu görülmektedir. Zira eserde bu dönemle ve İttihat ve Terakki ile ilgili verilen bilgiler tarihî gerçeklerle birebir uyumlu gözükmektedir. Nitekim Tarık Zafer Tunaya bu örgütün siyasî anlayışını şu şekilde değerlendirir:

⁶⁴⁶Akşin,*a.g.e.*, s. 65.

“İttihat ve Terakki'nin anayasal anlayışı, ikinci parlamentarizme uyumlu düşmemiştir. Yasama-yürütme diyalogunun dayandığı karşılıklı eşitlik mekanizması onu yormuştur. Eylemciliğini durdurucu olmuştur. 1878 kâbusundan gelme, Meclis'in, padişah karşısında ağır basıcı olması fikrinden 1911'de kolaylıkla vazgeçmiştir. Çünkü saraya egemen olunca, Meclis'te çoğalan muhalefete de egemen olabilmek için bu mekanizmanın öğelerini, yürütmenin yetkilerini arttırmakla görmüştür.”⁶⁴⁷

Buna benzer şekilde Sina Akşin de, *Kısa Türkiye Tarihi* adlı eserinde İttihat ve Terakki'nin idare şekline dair, romanda verilen bilgilerle birebir örtüşen şu tarihî ve siyâsî gerçekleri şöyle dile getirmektedir:

“Başka bir özellik, İT'nin (İttihat ve Terakki) tedhiş (terör, yıldırı) yöntemlerini kullanmasıydı. Yasadışı bir örgütken İT'nin bu yöntemi kullanması belki anlaşılabilir. Ama 1908'den sonra bunu yapmasını anlamak zordur. 1908'de Abdülhamit'in baş hafiyesi İsmail Mahir Paşa'yı, 1909'da Hasan Fehmi'yi, 1910'da Ahmet Samim'i, 1911'de Zeki Bey'i öldürdüler. Son üçü sert muhalefetleriyle tanınmış gazetecilerdi. Ahmet Samim'in öldürülmesi Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* romanına konu olmuştur.”⁶⁴⁸

Burhan Cahit Morkaya'nın kaleme aldığı, ilk kez 1934 yılında yayımlanmış olan ve üç temel başlık altında oluşturulan *Dükkülerin Romanı* adlı eserde genel olarak, Osmanlı Devleti'nin 1908–1919 tarihleri arasında içinde bulunduğu sosyal ve siyâsî ortam ele alınmaktadır.

Hadiselerin aktarılmasında önemli bir işleve sahip olan Ahmet Reşit, Cemil Hakkı ve Ahmet Rıfki, Darülfünun'un son sınıfında okumakla beraber gazeteciliğe de meyletmiş olan millî düşünceye sahip, genç ve idealist karakterlerdir. Eserin merkez kişisi ise Mülkiye mektebinde okuyan Ahmet Reşit'tir. Ahmet Reşit okulunu bitirdikten sonra Paris'te eğitimine devam etmek ve Fransızcasını geliştirmek ister. Ancak başvurduğu Maarif Nezaretinden olumlu bir netice alamaz. Çünkü Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi işlemi iltimas ve kayırma anlayışına dayanmaktadır. Ahmet Reşit de annesi Nemide Hanım'ın onayını alarak Kadıköy'de bulunan daireyi satar ve elde ettiği maddî gelire Paris'e giderek Siyasal Bilimler (Science Politigue) okuluna kaydolar. Bu arada “Le Journal” gazetesinde çalışmaya da başlar. Ahmet Reşit'in Fransa'ya gitmesinden sonra artık vakalar çoğunlukla, üç arkadaşın aralarında mektuplaşması vasıtasıyla ortaya konulmaya başlar. Mektup tekniğinin çok geniş bir yer tuttuğu eserde toplam 22 mektup bulunmaktadır. Bununla birlikte zaman zaman yazar da hâkim bakış açısıyla araya girerek konunun geliştirilmesine ve vakanın devam ettirilmesine katkıda bulunmaktadır. Yazılan mektuplar aracılığıyla, Cemil Hakkı İstanbul ve daha sonra yapmış olduğu seyahatle Erzurum, Erzincan, Harput, Mardin, Konya ve Bursa gibi Anadolu

⁶⁴⁷Tunaya, a.g.e., s. 61.

⁶⁴⁸Akşin, a.g.e., s. 66.

şehirlerinden genel durumu aktarırken, Ahmet Rıfki İstanbul'daki siyasî ve sosyal durum hakkında edindiği bilgileri Ahmet Reşit'le paylaşmaktadır. Bu noktada Ahmet Rıfki'nın İstanbul'da dönemin önde gelen isimleri olan Talat Paşa ve Ziya Gökalp'la görüşmesi de dikkat çekici bir noktadır. Ahmet Reşit bu yolla hem uzakta bulunduğu memleketinin durumu hakkında bilgi sahibi olur hem de Paris'teki gözlemlerini arkadaşlarına aktarır. Ayrıca Ahmet Reşit Paris'te kaldığı pansiyonda resim tahsili yapmak için Fransa'ya gelmiş olan İsveç'li Gretta ile tanışır. Bu ilişki ileride evlilikle sonuçlanacaktır. İmparatorlukta ise İttihat ve Terakki hükümeti devletin başında bulunmaktadır. Bunun yanında sırasıyla II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve VI. Mehmet Vahidettin diğer önemli siyasî aktörler olarak göze çarpmaktadır. Eserdeki vaka Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine Mustafa Kemal'in Samsun'dan başlayarak Millî Mücadeleyi başlatması ve milliyetçi hassasiyeti bulunan üç arkadaşın Anadolu hareketi saflarında kurtuluş mücadelesine katılmasıyla son bulmaktadır.

Eserde Burhan Cahit'in Osmanlıya olan bakış açısını üç noktadan hareketle tespit etmemiz mümkündür.

1-İttihat ve Terakki Yönetimine Bakış

1908 yılında 2. kez ilan edilen Meşrutiyet ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin yönetim sisteminde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Seçimlerin yapılmasından sonra içinde hükümet erkinin de bulunduğu siyasal bir yapı ortaya çıkmıştır.⁶⁴⁹ Bu yapı içerisinde 1908 yılından I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar ülkede hâkim olan, iktidara geldikten sonra gittikçe gücünü ve baskısını arttıran parti İttihat ve Terakki olmuştur.⁶⁵⁰ Neredeyse eserin başından sonuna kadar çeşitli vesilelerle bu parti ile siyasal ve sosyal düzlemdeki uygulamalarına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Eserin başlarında İttihat ve Terakki'nin mevcut siyasî şartlar dâhilinde Osmanlılık ideolojisini gütmesi tenkit edilen önemli unsurlardan biri olarak göze çarpar.⁶⁵¹ Bu bakış açısı Ahmet Reşit'in, İstanbul'da

⁶⁴⁹ “Meşrutiyet rejiminin en hassas noktası yasama meclisi seçimleridir. 1908–1919 arasında dört gelen seçim yapılmıştır. 1908, 1912, 1914, 1919. Ayrıca 1911 ara seçimi de önemli sonuçları bakımından üzerinde durulacak niteliklidir.” Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler (2.Meşrutiyet Dönemi)*, C. I, 4.b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 38.

⁶⁵⁰ “1912 yılında muhalefete düşürülen İttihat ve Terakki Bab-ı âli Baskını ile yeniden iktidarı ele geçirince, Mahmut Şevket Paşa suikastı sonrasında çok partili rejimi fiilen kaldırmıştır. İkinci Parlamenter rejim de, Padişah yerine İttihat ve Terakki'nin egemenliğine dayanan tekçi parlamentarizme dönüşmüştür.” Bkz. Tunaya, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁵¹ “Osmanlılık çerçevesi ve sınırları yüzünden Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakki millî devlet şeklini savunamamıştır.” Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler (İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi)*, C. III, 5.b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.371.

bulunduğu sıralarda aynı gazetede çalıştığı Karnik Efendi'ye verdiği cevaplarda açık bir şekilde görülmektedir:

“Ahmet Reşit sinirlendi:

—Ters bir idare politikası, dedi. Memleketteki Türk başka milletlere Türkçe öğretecek, onları Türk cemiyetine alıştırarak yerde memurlara onların dilini öğretmeye kalkıyorlar.

Karnik Efendi elindeki gazeteyi bıraktı:

— Öyle amma, dedi. Osmanlı devleti sade Türklerden ibaret değil ki. Rum'u, Bulgar'ı, Arnavud'u, Ermeni'si, Arab'ı Türk'ten fazla!

Ahmet Reşit kızdı:

—Ben devletten bahsediyorum efendi, dedi. Bütün bu saydıkların Türk devletinin topraklarında yaşayan insanlardır. Devletin vazifesi toprağında yaşayan karışık milletleri bir dil, bir hars, bir nizam ve bir terbiye içinde pişirmektir. Cemaat mekteplerini kapatmalı, toplu unsurları dağıtmalı ve Türkçeyi, Türk âdetlerini yaymalı. Bak o zaman bir Arap davası, bir Ermeni komitesi olur mu?”⁶⁵²

İttihat ve Terakki, başlangıçta istibdadın son bulmasını sağlamış, anayasal bir düzende özgürlüklerin yeniden genişletilmesinde önemli roller oynamıştır. Ancak zaman ilerledikçe bütün bunlar şekilde kalmış, geniş halk kitlelerinin ihtiyacı olan sosyal, siyasî ve iktisadî iyileştirmeler yapılamamıştır. Ahmet Rıfki yazmış olduğu mektupta bu durumu şu sözlerle eleştirir:

“Müstebit bir hükümdarı indiriyor, meşrutiyet ilân ediyorlar. Fakat Avrupa'nın bugünkü vaziyetine göre milleti yürütmeye cesaret edemiyorlar. Halk hürriyetle beraber zindandan kurtulmuş, uykudan uyanmış gibi sevindi. Güzel, fakat bu kafası anlamaya, bilmeye, gözü görmeye, tanımaya teşne millete hürriyet namına iki bozuk düzen şarkı ile temcit pilavı gibi tekrarlanan bir alay (yaşasın)dan başka bir şey öğretmediler.” (s. 42)

Ayrıca İttihat ve Terakki, devlet yönetimindeki ağırlığını arttırdıkça baskı ve sansür mekanizmasına daha fazla ağırlık vermeye başlar, bu açıdan yıktıkları yönetimden pek bir farkları kalmaz. Ahmet Rıfki başka bir mektubunda da bu konuya değinir:

“İstibdadın ne olduğunu anlayamıyorum. Bir hükümdarın istibdadı ile bir heyetin istibdadı başka başka şeyler midir? Eğer bütün mücadele, dağa çıkmalar, Yıldızı basmalar yalnız bunun içinse buna inkılâp denemez.” (s. 30)

Cemil Hakkı da yazmış olduğu mektuplarda İttihat ve Terakki'yi eleştirmekten çekinmez. Özellikle partinin devlete hâkim olma politikasını ve devlet teşkilatına verdiği zararı şu sözlerle dile getirir:

⁶⁵² Burhan Cahit Morkaya, *Dünkülerin Romanı*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1934, s.10 (Alıntılar bu baskıdandır.)

“İttihat ve Terakki” memuriyetleri fırka, kulüp kapılarından geçilerek elde edilen birer ganimet şekline koymakla büyük bir hata işliyor. Bir kere kendi siyasî varlığını bu zayıf sınıfın omuzlarına yükletiyor. Sonra da memuriyeti fırkacılık haline getirip devletin esas teşkilâtını çürütüyor.” (s. 63)

Cemil Hakkı'nın Anadolu'da yapmış olduğu seyahatlerdeki gözlemleri ve tespitleri de son derece dikkat çekicidir. Meşrutiyet'in ilân edilmesinin halk üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını, hatta “Hürriyet” kavramından pek çok kişinin habersiz bulunduğunu ve merkez ile taşra arasında büyük bir kopukluğun söz konusu olduğunu, Cemil Hakkı Erzincan'dan Ahmet Reşit'e yazdığı mektupta şöyle anlatır:

“Hürriyet denilen vâhime buralara hiç uğramamış. Kanunu esasî, meşrutiyet falan gibi bizim gazeteleri dolduran kelimelerin manâsı bu muhitlerde tamamı ile meçhul.

Köylerde hattâ Abdülhamid'in hâlâ tahtında oturduğu zannediliyor. İttihat ve Terakki buralarda teşkilât yapmayı unutmamış. Eski devirde saraya arka vererek halkı kasıp kavuran ne kadar eşraf ve sergerde varsa onlar kulüplerin birinci sınıf azası... Ve memurlar her zamanki gibi dâhiliye nazırından fazla bunların emrinde.” (s. 88)

“Velhasıl azizim dört yıl geçtiği halde hürriyetin o meşhur nimetleri değil buralara, hattâ Bursa'ya kadar gelemediğini söyleyebilirim. Vakiâ memleket havasında değişen bir şey vardır. Fakat bu Yıldız tepesi ile Babiâli yokuşu arasında adeta zabita vukuatına benzer bir şeydir.” (s. 90)

Yazarın, Cemil Hakkı karakteriyle ortaya koyduğu bu eleştirel bakışta haklılık payı olduğunu belirtmek gereklidir. Bu noktada başvurduğumuz siyasî ve tarihî kaynaklar, İttihat ve Terakki'nin hükümet olan ancak gücünü tabandan almadığı için halk nezdinde muktedir olamayan ve gittikçe yalnızlaşan bir siyasî irade olduğunda hemfikirdirler. Buna örnek olmak üzere İdris Küçükömer'in konu bağlamındaki değerlendirmesine yer vermek uygun olacaktır:

“1908 Meşrutiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğa hâkim olmuştu. Devlet cemiyetin eline geçmişti. Fakat Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek, toplumu ele geçirmek değildi. Oysa onlar toplumu, daha doğrusu halkı elde edeceklerine, devleti elde etmek istemekteydiler ve bu yoldan elde edilen ya da kapılan devlet, kurtarılabilir sanılıyordu. Devletin toplumda (hiç değilse bazı sınıflarla) organik bütünlüğü olmaksızın kuvvetli olamayacağını, kurtulamayacağını göremeyen Osmanlı bürokratu, devlet gücünün temelini de anlamayacaktı. Türkiye'nin politik eliti böyleydi ve hep böyle kaldı. Sıçranarak elde edilen iktidar nispi bir yalnızlığa mahkûmdu.”⁶⁵³

Cemil Hakkı mektubun ilerleyen kısımlarında İttihat ve Terakki yönetimine isimler üzerinden de yüklenir ve sert eleştirilerine devam eder:

“Hâlbuki bizim beyler inkılâbı sanki kendilerini iş başına çıkarmak için yapmışlar gibi iş kırata gelince gevşediler. Devlet makamları tılsımlı birer zevk u safa koltuğu gibi o sert, o dayanıklı, o sporcu komitacıları yumuşatıverdi. Talât Paşa bile öyle yağ bağladı ki eritmek için iki doktor akşamı sabahlı masaj yapıyorlar.

⁶⁵³ İdris Küçükömer, *Batıllaşma & Düzenin Yabancılaşması*, 3.b., İstanbul, Profil Yayıncılık, 2012, s. 89.

Hürriyet kahramanına gelince damatlık adeta müşirlikten daha yüksek bir rütbe imiş gibi ona öyle gurur verdi ki artık en yakın arkadaşlarını bile göremez bir halde...” (s. 95)

Erzincan'dan Harput'a geçen Cemil Hakkı, oradan Ahmet Reşit'e yazdığı mektubunda İttihat ve Terakki hükümetini siyasî, iktisadî, içtimaî açılardan tenkit eder ve geçmişle mukayese edildiğinde aslında zihniyetin değişmediğini özellikle vurgular:

“Velhasıl azizim Reşit, mesele şudur: Hükümet şekli değişmiş, adı değişmiş hiç kıymeti yok. İdarenin şekli, kafaların düşünüşü değişmedikten sonra... İttihat ve Terakki'nin belli başlı iktisadî ve siyasî (doctrine) lerden biri ile alâkası yok. Hükümet ne renk siyaset kullanıyor. İktisatta himaye usulü mü, açık kapı sistemi mi? İçtimaî ve siyasî cephede muhafazakâr mı, liberal mi, sosyalist mi, devlet sosyalist mi, nasyonalist mi? Hangi cepheden baksan değil. Fakat yine hangi cepheden baksan hepsinden birer parça boya var.” (s. 134)

Yazar, eserinde İttihat ve Terakki'ye olan eleştirel ve olumsuz bakış açısını büyük ölçüde üç karakterin birbirleriyle yazışmaları vasıtasıyla yansıtmaya çalışmıştır. Ancak zaman zaman da hâkim bakış açısını kullanarak araya girer ve dönemle ilgili toparlayıcı değerlendirmelerde bulunarak hayalî karakterlerin görüşlerini pekiştirir. Bu duruma örnek olmak üzere şu ifadeler yer vermek yeterli olacaktır:

“Tanzimat'a kadar padişahlar mutlak bir zalim gibi vezirlerini lala diye kullanıyor, diledikleri zaman boyunlarını vurup mallarını müsadere ediyorlardı. Tanzimat onları yalnız bu zalimane hareketten alıyordu. On Temmuz inkılâbı ile padişahın nüfuzu biraz kırıldı. Fakat parçalanmış bu nüfuz inkılâp erkânı arasında taksim edildi. Eskiden bir saray vardı. Şimdi her köşede bir saray ve her sarayda bir hükümdar var.

Yavaş yavaş bu nüfuzu nefislerinde toplamaya başlayan ekâbir kendi muhitlerine göre eski vezirler gibi daire tertip ediyor, taraftar topluyor, devlet kuvvetini şahıslarına bağlayarak mevkilerini sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı.” (s. 68–69)

2-Dönemin Hükümdarlarına Bakış

Eserde vaka 1908–1919 yılları arasında cereyan etmektedir. Bu 11 yıllık zaman dilimi içerisinde Osmanlı tahtında 3 padişahın olduğunu görmekteyiz. Bunlar II. Abdülhamit (1876–1909), V. Mehmet Reşat (1909–1918) ve VI. Mehmet Vahdettin (1918–1922)'dir. Bunlar aynı zamanda Parlamentarizm mekanizması içinde İttihat ve Terakki'nin birlikte çalıştığı padişahlardır.⁶⁵⁴ Ancak romanın bütününe bakıldığında bu sultanlardan sadece II. Abdülhamit'in isminin açıkça zikredildiğini görmekteyiz. Bunun yanında 3. kısımda Ahmet Rıfıkı'nın Ahmet Reşit'e yazmış olduğu mektuptaki eleştirilerin, isim verilmemiş olsa da VI. Mehmet Vahdettin için yapıldığını tespit edebiliyoruz. Çünkü bu mektup 22 Temmuz 1919 tarihli yani Vahdettin'in tahta geçişinden sonradır.

⁶⁵⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (2.Meşrutiyet Dönemi)*, C. I, 4. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 57

Yazar, II. Abdülhamit için ortaya koyduğu eleştirel ve olumsuz bakış açısını özellikle Cemil Hakkı'nın yazmış olduğu mektuplardaki ifadelerle yansıtmaktadır. Buna göre Cemil Hakkı sık sık “yeniler” dediği İttihat ve Terakki mensupları ile “eskiler” diye nitelediği Meşrutiyet öncesi hükümdarları ve onlardan pek farklı görmediği II. Abdülhamit'i mukayese eder ve kendine göre tespitlerde bulunur. Bu noktada Cemil Hakkı'nın, iki tarafı eleştirse de yine “yeniler”den yana olduğu anlaşılmaktadır:

“Şimdi devran gene o devran, yalnız sarayın etrafındaki eski paşalar, seraskeri zafer peykerler, harami paşalar gitti. Yerlerine hürriyet kahramanları geldi ve gelir gelmez de ötekilerin bütün huyunu, suyunu kaptılar.

Eskilerle yeniler arasında ne fark vardır diye düşününce şunu buluyorum.

Yenilerde hamlık var. Yemesini, içmesini yeni öğreniyorlar. Sonra iyi bir tarafları var. Sıkışınca ekmek peynire katlanmaya kabiliyetleri çok. Takdir edilecek noktalarından biri de saray terbiyesine, saltanat nüfuzuna girmelerine rağmen millî duygulardaki asabiyetlerini kaybetmiyorlar.

Abdülhamit'in yedi kere sadrazam yaptığı Sait Paşa'nın sıkışınca İngiliz sefaretine iltica edip tatlı canını sigortaya koymak istediği malûmdur. İşte yenilerde bu küçüklüğü yapacak Türk oğlu Türk yoktur.” (s. 100)

Bu mektubunda II. Abdülhamit'i, sadrazamlık gibi önemli bir makama Sait Paşa gibi “millî duygulardan mahrum” olduğuna inandığı birini yedi kere ataması yönünden eleştiren Cemil Hakkı, Harput'tan Ahmet Reşit'e yazmış olduğu mektupta eski-yeni karşılaştırmasına devam eder ve iki tarafa da eleştirel yaklaşır:

“Harput'taki vaziyet budur.

Hani vaktiyle Abdülhamit isyan eden Arap aşiretlerini teskin için şeyhlerine maaş bağlar, göğüslerini nişanlarla donatır. Kabîle erkânına avuç avuç altınlar dağıtırdı.

İttihat ve Terakki'nin diğer unsurlara karşı kullandığı politika da bunun aynı. Onlar da mebusan meclisine düzinelerle Rum, Ermeni, Arap getiriyor ve onların kalabalık oldukları yerlerde hususî idareler yaparak adeta imtiyazlı olduklarını tasdik ediyor.” (s. 128)

“Abdülhamit devrinde imtiyazlı olanlar Araplar, Ermeniler, Arnavutlar vesaire idi. Meşrutiyet devrinin hürriyetinden istifade edenler yine onlar oldu.” (s. 131)

Cemil Hakkı, eleştirilerini sadece eski-yeni kıyaslaması çerçevesinde ve II. Abdülhamit merkezli yapmaz. Bursa'dan yazmış olduğu mektupta daha da geçmişe dönerek imparatorluğun güçlü devirlerinde tahta oturmuş olan hükümdarları bile cahillikle suçlar ve dini kullananların elinde oyuncak olduklarını söyleyerek onları şiddetle tenkit eder.

Eserin son kısmında Ahmet Rıfıkı'nın Ahmet Reşit'e yazdığı mektupta ise Osmanlının son padişahı olan VI. Mehmet Vahdettin'e son derece olumsuz ve eleştirel bir bakış açısı söz konusudur. Bu kısımda eleştirilerin şiddetinin artması hem mektubun yazıldığı kritik tarih (22

Temmuz 1919) ile hem de yeni padişahın İttihat ve Terakki mensuplarına karşı takındığı tavırla ilişkilendirilebilir.⁶⁵⁵ Çünkü 1919 yılı artık memleketin yer yer işgal edildiği bir zaman dilimidir. Ayrıca savaşın kaybedilmesinden mesul bulunan İttihatçılar da imparatorluğu terk etmişlerdir. İşte bu sıkıntılı siyasî ve sosyal zeminde Ahmet Rıfki'nin eleştirilerinden hem hükümet hem de Vahdettin fazlasıyla payını almaktadır:

“Korktuğumuza uğradık. Onlar kaçtılar ve memleket işgal ediliyor. İşgal ordusu kumandanlarının emirlerinde kukladan başka bir şey olmayan bir hükümet var ki hükmünü İstanbul sokaklarında bile geçiremiyor.

Sarayda birkaç Çerkes kızı ile sıcak hamamından başka her şeyi vermeye razı haysiyetsiz, şerefsiz bir padişah var ki hala halife-i ruy-i zemin olduğunu iddia ediyor.” (s. 265)

VI. Mehmet Vahdettin'e yöneltilmiş olan bu olumsuz bakış açısını, eserin yazıldığı tarih ile de ilişkilendirmemiz mümkündür. Eskinin tasfiyesi ile uğraşılan 1930'lu yıllarda son dönem Osmanlıya olumlu bir bakış beklemek pek de mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu olumsuz bakış açısında Cumhuriyet rejiminin veya Cumhuriyet hükümetinin kendini halka benimsetme çabasını ve bu çabaları konusunu tarihten alan yazarların son dönem Osmanlıyı hatalarıyla/yanlışlarıyla/çaresizliğiyle göstermek isteyeşlerinin de payı bulunmaktadır.

3-Mustafa Kemal'e Bakış

Eserde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal'e olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Yazarın meseleye yaklaşımını göz önünde bulundurursak bu durumu aslında Osmanlıya bakışla ilişkilendirmemiz/ilişkili görmemiz gereklidir. Çünkü Osmanlıya dair ortaya konan olumsuz ve eleştirel yaklaşım yazarın bir tezi olarak düşünülürse, imparatorluğun küllerinden yeni bir ülkenin doğmasında büyük rol oynayan Mustafa Kemal'e karşı gösterilen olumlu ve takdir edici tavır da bu tezin antitezi olarak değerlendirilebilir. Yani yazar eserinde bir karşıtlık yaratmış ve bu karşıtlıktan yararlanmak suretiyle okuyucuya vermek istediği mesajı - ki bu yazarın antitezidir - karşı tarafa daha güçlü bir şekilde aktarmak istemiştir.

TEZ

ANTİTEZ

⁶⁵⁵“VI. Mehmet (Vahdettin) İmparatorluğun yenilgiler yokuşundan hızla sürüklenmeye başlanıldığı sırada, koyu bir İttihatçı düşmanı olarak tahta çıkmıştır. Mondros Mütareke'sinden sonra 1918 yılında İttihatçı çoğunluğa sahip Mebusan'ı feshetmiştir ve otoriter rejimini kurmak istemiştir. Âyan'ı kendi politikasına yatkın bulmuştur.” Bkz. Tunaya, a.g.e., s. 57.

Osmanlıya Bakış > Olumsuz

Mustafa Kemal'e Bakış > Olumlu

* İttihat ve Terakki

*Cumhuriyet'in temsil ettiği değerlere bakış

*Devrin Hükümdarları

Eserdeki olay örgüsü içerisinde ilk Mustafa Kemal vurgusu, yazarın hâkim bakış açısıyla, isim zikredilmeden ortaya konulur. Buna göre Ahmet Reşit Paris'te, Trablusgarp'taki millî mücahitleri idare etmek üzere Paris üzerinden Cezayir'e geçmek isteyen birkaç fedakâr Türk zabiti ile görüşmüştür. Görüşüklerinden genç bir erkânıharp binbaşısı tavrı ve düşünceleriyle Ahmet Reşit'in dikkatini çekmiştir. Ahmet Reşit'in “*Bir mavi alev gibiparlayan gözlerle derinlere bakan genç erkânıharp*” (s. 27) diyerek nitelediği bu Türk zabitinin kahramanımıza yaptığı şu değerlendirme son derece dikkat çekicidir:

“ — *Ecnebler Osmanlı topraklarında hak iddia ediyorlarsa bunun mesulü bu imparatorluğu bir malikâne gibi idare edenlerdir, dedi. Medeniyet kendisini hazmetmeyi çığneyip yutan bir varlıktır. Onu tepmek imkânı yoktur. Ona intibak etmek mecburiyeti vardır.*” (s. 28)

Yazar böylece gerek Trablusgarp meselesi gerekse de Ahmet Reşit'le olan sohbetteki düşünce yapısıyla ismini vermeden Mustafa Kemal'i işaret etmektedir. Ahmet Reşit'in “mavi ve derin bakan göz” iltifatına muhatap olan genç Türk zabiti, daha sonra Ahmet Rıfkı'nın yazmış olduğu mektupta karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Rıfkı Çanakkale'de kazanılan zaferi Ahmet Reşit'e haber verirken Mustafa Kemal'den bahseder ve bu Türk kumandanını över:“*Ve yine orada bir Türk kumandanı Mustafa Kemal, Türk başbuğlarına mahsus yüksek askerliği Londra'nın başı dumanlı jenerallerini talim ettirir gibi ispat etti.*” (s. 228)

Eserin sonunda yazar Mustafa Kemal hakkındaki olumlu değerlendirmelerini artık herhangi bir karakterin ağzından değil, bizatihi kendi ağzından ortaya koymaktadır. Daha önce Ahmet Reşit'in Paris'te görüşükü genç zabitin Mustafa Kemal olduğunu da bu değerlendirmelerin içerisinde okuyuculara aktarmaktadır:

“*Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya girmesi ona büyük bir ümit vermişti. Harpten çok evvel Paris'te fikirlerini, hislerini takdirle karşıladığı bu erkânıharp cephelerde Türk silâhının şerefini muhafaza etmiş, bütün orduya kendini sevdirmiş yüksek bir askerdi.*” (s. 263)

Morkaya, artık kendi durduğu noktayı da netleştirmiştir. Türk tarihinin belki en uzun on yılı olarak nitelendirilebilecek 1908–1918 arasında yaşanan yenilgiler ve devletin dağılma sürecine girişi ile birlikte bu dönemde tahtta bulunan hükümdarlar ve onlarla birlikte çalışan İttihat ve Terakki ileri gelenleri kaybeden taraf olmuşlardır. Mustafa Kemal ve onunla birlikte yeni bir mücadeleye başlayan ekip ise yükselen değer olmuşlardır. Yazar bu noktada aslında

kendi bakış açısını ortaya koyan, ancak hâkim bakış açısıyla Ahmet Reşit'in düşüncelerine atfettiği olumlu ve hamasî fikirlerini şu şekilde ifade eder:

“Ne olursa olsun güvendiği, düşüncesine, duygularına emniyet ettiği bu kumandan imha edilmek istenen Türklüğün elinden tutacak bir kahramandı.

(...)

Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da bir millî kongre açtığı ve memleketin namuslu, genç zabitlerini etrafına toplama başladığı söyleniyordu. Ahmet Reşit bütün Avrupa'nın karşısında Türk'ün şerefi ve namusu, istiklâli için ayağa kalkan bu kumandanın yanında bulunamadığına teessüf ediyordu.” (s. 264)

Yazar, romanın bitiş cümlesi olan *“Ve büyük Mustafa Kemal'in işaret ettiği yola doğru yürüdüler.”* (s. 270) ifadesiyle de okuyucularına kendi bakış açısına uygun olarak takip edilecek yolu işaret eder ve eserini bitirir.

Eserde dikkati çeken bir diğer noktayı daha vurgulamak gereklidir. Yazar, Ahmet Reşit'in Paris'te tanıştığı ve sonrasında evlendiği Gretta isimli İsveç'li kızı da son derece olumlu bir karakter olarak çizer. Zira Gretta dürüst, iyi yetişmiş, karakterli, tarihî ve sosyal hadiselerle duyarlı ve vâkıf, samimi, bilgili, oldukça zengin bir aileden gelmesine rağmen mütevazı, Paris'in eğlence hayatına kendisini kaptırmayan, 18 yaşında olmasına rağmen yaşının çok üstünde olgun bir kişilik olarak karşımıza çıkar. Bu noktada yazarın genç Cumhuriyet'in yeni yetişecek olan kızlarına olumlu bir rol modeli yaratmaya çalıştığı görülmektedir. Gretta, ailesi ve çevresiyle eserde batılı ve çağdaş değerleri temsil eden bir sembol olarak görülebilir. Zira Mustafa Kemal'in izinden giden/gidecek olan Millî Mücadeleye gönül vermiş Ahmet Reşit gibi aydın gençler için Gretta, temsil ettiği değerler bağlamında en olumlu örnek olarak sunulmaktadır. Daha geniş manada bir değerlendirme yapılacak olursa Ahmet Reşit'in Doğulu değerleri ve geçmişi, Gretta'nın da Batılı/Çağdaş değerleri ve geleceği temsil ettiği söylenebilir. Ve bu değerlerin birbirine karışmasıyla elde edilecek sentez yıkılan imparatorluğun yerine ikame edilen/edilecek olan yeni Türk devletinin de temel taşı olacaktır.

Olumlu Bakış açısı { Batılı değerler > Avrupa >Fransa >Paris >Gretta }

Olumsuz Bakış açısı {Doğulu değerler >Osmanlı >İstanbul > Ahmet Reşit }

Eserde, daha çok arka fonda yer almakla birlikte Osmanlı-Türk tarihi için önemli olan ve olumlu/olumsuz etkileri ile Türk milletini derinden etkileyen tarihî hadiseler de bulunmaktadır. Vakanın gelişimi içerisinde yer alan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları,

I.Dünya Savaşı, Çanakkale zaferi, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ve Erzurum Kongresi'nin toplanması gibi olaylar tarihî kronolojiye uygun olarak verilmiştir. Bununla birlikte romanda Ahmet Reşit, Cemil Hakkı, Ahmet Rıfkı, Nemide Hanım ve Gretta gibi hayalî karakterlerin yanında, Mustafa Kemal, Enver-Cemal-Talat (Talat Paşa, belli bir süre sadrazamlık da yapmıştır.) Paşalar, Cavit Bey (Maliye Nazırı), Sadrazam Damat Ferit Paşa, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve VI. Mehmet Vahdettin gibi tarihî gerçekliği olan şahsiyetlerin de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Yazarın gerek tarih sahnesindeki hadiselerden gerekse de tarihî şahsiyetlerden yararlanmak suretiyle eserin, okuyucunun gözündeki inandırıcılık seviyesini arttırmaya çalıştığı ve bunda da nispeten başarılı olduğu söylenebilir.

Reşat Nuri Güntekin tarafından 1918 yılının sonlarında kaleme alınan fakat dönemin şartlarından dolayı ancak 1920 yılında Sedat Simavi'nin çıkardığı *Dersaadet* adlı gazetede ilk kez yayımlanma imkânını bulan *Gizli El* adlı eserde; hukuk tahsilini bitirdikten sonra maliye memuru olarak Gemlik'e atanan Şeref Bey'in, orada sâbık bir paşa olan Aziz Bey'le tanışması ve sonrasında paşanın kızı Seniha'yla evlenmesini müteakip değişikliğe uğrayan hayat serüveni anlatılmaktadır.

Hukuk tahsilini bitirdikten sonra babasını kaybeden Şeref Bey küçük bir maliye memurluğu göreviyle Gemlik'e tayin edilir. Eserde Şeref Bey'in, memuriyetinin ilk günlerindeki tespitleri Osmanlı devletine bürokratik yapı ve çalışma sistemi açısından olumsuz bir bakış açısıyla şöyle ortaya konulmaktadır:

*“İlk aylarda memur hayatı bana çok sıkıcı göründü. Gündüz basık odalarda renksiz, ehemmiyetsiz şeylerle uğraşmak, rica yahut kavga etmek; yemek kırıntıları ve sigara külleriyle dolu masalara başını dayayıp uyuklamak... Akşamüstü kahve bahçelerinde bir parça dedikodu, maişetten şikâyet...”*⁶⁵⁶

Burada görev yaparken tanıştığı Cemil isimindeki emekli bir askerî doktorla sıkı dost olan Şeref Bey, doktorun delâletiyle tanıştığı eski paşalardan Aziz Bey'in Galatasaray Lisesi'nde okuyan oğlu Adnan'a ders vermeye başlar. Bu arada İstanbul'daki bir Fransız okulundan mezun olan Aziz Paşa'nın kızı Seniha da Şeref Bey'den Türkçe dersi almaya başlar. Bu süreçte Şeref Bey, Doktor Cemil'le olduğu gibi sâbık bir paşa olan Aziz Bey'le de dostluğunu ilerletir. Bu dostluk çerçevesinde Aziz Bey, Şeref Bey'le olan sohbetlerinde pek çok siyâsî görüşünü dile getirir. Bu bağlamda eserde, Aziz Bey'e izafe edilerek genellikle

⁶⁵⁶ Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, 3. b., İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1959, s. 15. (Alıntılar bu baskıdandır.)

İttihat ve Terakki yönetiminin eleştiriye tabi tutulduğu görülmektedir. Bilhassa Aziz Bey'in sarf ettiği ve İttihat-Terakki'nin ileri gelenlerinden Enver Paşa'nın da adının geçtiği şu değerlendirmeler, yazarın Osmanlı devletinin yönetimini belirli bir süre için elinde tutmuş olan İttihatçılara olumsuz bakış açısını somut bir şekilde yansıtmaktadır:

“Paşa, << Nümayiş kelimesi çok yerinde! >> diyordu. Avrupa'daki seferberlik hikâyeleri nümayişten ibaret... Bu, muhakkak... Bunlara karşı biz de boş oturacak değiliz ya... Tabii bunlara karşı Enver de bir nümayiş yapacak... Yeni şehzade kırk beşini bulmamış en güzide zâbitleri ihtiyar diye ordudan attı. Şimdi, onları senin gibi giydirip kuşatıp karşısına dizecek, alay edecek...” (s. 97)

Sık sık Aziz Paşa'nın Gemlik yakınlarındaki çiftliğine gidip gelen Şeref Bey, sonunda Seniha'ya ilgi duyar. Bir vesileyle bunu öğrenen Aziz Paşa, takdir ettiği Şeref Bey'e kızını lâıyk görür. Şeref Bey, Seniha ile evlendikten sonra Aziz Paşa'nın hukukî işlerini de takip etmeye başlar. Ancak bu sırada I. Dünya Savaşı patlak verir. Seferberliğin ilan edilmesi üzerine Şeref Bey orduya alınır. Aziz Paşa, askere alınan damadını nüfuzundan yararlanarak Bursa'da cephe gerisinde bir göreve tayin ettirir. Seniha'yı Gemlik'teki çiftlikte bırakan Şeref Bey'i, kaldığı otelde kayınbabası Aziz Bey hiç yalnız bırakmaz. Zira Aziz Paşa kumar oynamak ve eğlence hayatına dalmak için sık sık Bursa'ya gelip gitmektedir. Sonrasında Doktor Cemil Bey, Şeref Bey'i eski arkadaşı İttihatçı Miralay Murat Bey'le tanıştırır. Miralay Murat Bey, devlet görevlisi olmasına rağmen üst yönetimi eleştiren ve kendisine göre bazı çözümler üretmeye çalışan bir askerdir. Yazar bizzat İttihat ve Terakki mensubu olan Miralay Murat Bey vasıtasıyla, I. Dünya Savaşı süresince Osmanlı Devleti'nin yönetiminde etkin bir rol oynayan İttihat-Terakki yöneticilerine olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yazarın eleştirilerinin bilhassa yöneticilik zaafiyeti, iktisadî durgunluk ve adaletsizlik noktalarında toplanmış olduğu görülmektedir:

“Ve izah etti: << Memleket içinde günden güne arttığını dehşetle gördüğümüz yokluk, hakiki yokluk ihtiyaç maddesi yokluğu değil, teşkilât yokluğu idi. Bir şehirde dirhemi kalmamış bir gıda yahut başka bir ihtiyaç maddesi bağursan işitilecek mesafedeki bir kasabada alıcısız yahut nakliye vasıtaları imkânsızlığından çürüyordu. Sefaletle bir tempoda artan ihtikârın ve devlet idaresinde görünen anarşi manzarasının sebebi bundan başka bir şey değildi. Bu gün istihsal, elbette eski istihsal olamazdı. Fakat bir el; teşkilât eli mevcudu rasyonel bir şekilde üleştirmesini bilsin; bu harbi ferah çıkarırdık.” (s. 109)

Miralay Murat Bey, Doktor Cemil'in çok övdüğü Şeref Bey'i beğenir. Bu tanışmadan sonra Şeref Bey, yazıcılık görevinden alınarak devletin gizli kuryesi olarak görevlendirilir. Şeref Bey savaş müddetince Viyana, Berlin, Romanya gibi şehirlere gidip gelir. Savaşın son bulmasıyla Şeref Bey, Miralay Murat Bey'le irtibatını kaybeder. Ancak o, artık büyük bir şirketin nüfuzlu bir idarecisi olmuştur. Savaş bütün kötü sonuçlarıyla memlekette yaşanır fakat bu süreç, her zaman olduğu gibi “gizli bir elin” yardımıyla Şeref Bey için zenginlik ve

refahın ön plana çıktığı bir zaman dilimi olur. Ancak hükümetin değişmesinden sonra Şeref Bey bir ara tevkif edilerek sorgulanır. Şeref Bey hapishanede yaptığı yolsuzluklarla yüzleşir ve pişmanlık duyar. Bununla birlikte Aziz Bey ve Seniha onu hapiste de yalnız bırakmazlar. Sonrasında hapisten çıkan Şeref Bey, kendisini almaya gelen kayınbabası ve eşi Seniha ile birlikte yeniden Gemlik'te bulunan çiftliğe döner.

Eserin vaka zamanı 1908-1918 yılları arasındır. Şahıs kadrosu geniş olmayan romanda daha çok fiktif karakterler yer almaktadır. Bunlardan Şeref Bey, Aziz Bey, Seniha, Miralay Murat Bey ve Doktor Cemil Bey ön planda gelmektedir. Tarihi gerçekliği bulunan İttihat-Terakki'nin önde gelen yöneticilerinden Enver ve Talat Paşalar ise eserde arka planda kalan ve sadece ismen zikredilen şahsiyetlerdir. Vakaların geçtiği temel mekânlar ise İstanbul, Bursa ve Gemlik'tir.

Reşat Nuri Güntekin, eserinin önsözünde, arkadaşı Sedat Simavi'nin ısrarı üzerine ilk roman denemesi olan *Gizli El*'i kaleme aldığını ve zihninde o dönemde devlet içinde dönen karanlık işler hakkında uzun zamandır taşıdığı bazı fikirleri bu romanla ortaya koyma fırsatı yakaladığını ifade etmektedir.⁶⁵⁷ Ancak dönemin bir gereği olarak meşhur sansürcü Şemsi Efendi'nin elinden geçen romanın büyük bir kısmı değiştirilmiş, başlangıçta sosyal bir konunun ön planda olduğu eserde aşk temel tema haline gelmiştir. Eseri adeta yeniden oluştururken zor durumda kalan Reşat Nuri'nin bizzat yaptığı müdahaleyle daha önceleri vakanın içerisinde geçen bir devlet adamının vurgunculukta kullandığı gizli el, daha sonra bir kadının (Seniha'nın) kocasını koruyan gizli eline dönüşmüştür. Ayrıca sansür heyetinin gördüğü lüzum gereğince metinde geçen “nâzır”, “Bebek”, “Nişantaşı” gibi kelimeler Damat Ferit Paşa hükümeti ile padişahın tepkisini çekmemesi için romandan çıkartılmıştır. Önsözün son kısmında ironik bir dille bu duruma temas eden yazar, bu nedenle ilk romanını sansürcü Şemsi Efendi'yle birlikte yazmış olduğunu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir.

Eserde Osmanlıya, devletin son yıllarında yönetim mekanizmasında son derece etkin bir hale gelmiş olan İttihat ve Terakki vasıtasıyla olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazar bu bakış açısını bürokratik yapıdaki sıkıntılar, iktisadi durgunluk ve yönetim zayıflığı gibi üç nokta üzerinde yoğunlaştırmıştır. İlk yazıldığı şekliyle sansür heyetinden geçer not alamayan eserin, ancak ayıklanarak yayımlanabilmiş olması da eserdeki bakış açısının ne yönde olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

⁶⁵⁷ Güntekin, *a.g.e.*, s. 5-7.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından kaleme alınan, 1927 yılında *Milliyet* gazetesinde tefrika edildikten sonra aynı yıl kitap olarak da yayımlanan *Hüküm Gecesi* adlı eserde; gazeteci Ahmet Samim'in öldürülmesiyle (1910) Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın uğradığı suikast sonucu ölmesi (1913) arasındaki siyasî ve sosyal olaylar, gazeteci Ahmet Kerim'in hayatı merkez alınarak anlatılmaktadır.

Nida-yı Hakikat gazetesinin başyazarı Ahmet Kerim, gazetesinin yayım politikasına uygun olarak iktidarda bulunan İttihat ve Terakki partisinin aleyhindedir. Eserin başlarında, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin yönetiminde önemli bir güç olarak öne çıkan İttihat ve Terakki partisine yönetim tarzı bakımından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir: “Çünkü İttihat ve Terakki, bütün o kaba ve vahşi sertliğine karşı memlekette tek kudreti temsil ediyordu.”⁶⁵⁸

Ahmet Kerim'in yakın çevresinde bulunan arkadaşları da aynı siyasî görüşü paylaşmaktadır. Bunlardan Ahmet Kerim'in yakın dostu ve ittihatçılara olan sert muhalif tavrıyla bilinen gazeteci Ahmet Samim bir gece vakti aniden öldürülür. Ahmet Kerim'i çok üzen bu hadiseden kısa bir süre sonra *Nida-yı Hakikat* gazetesi de kapatılır. Bu hadiseler Ahmet Kerim'i isyan ettirir ve genç gazeteci yaşananları kendi içinde sorgulamaya başlar. Eserde, yaşadığı kötü hadiselerin etkisiyle devletin yönetim tarzını kendi içinde sorgulayan Ahmet Kerim vasıtasıyla İttihat-Terakki'nin önde gelen isimleri Talât Bey/Paşa ile Mahmut Şevket Paşa'ya olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır:

“İktidara geçer geçmez hepsinin foyası meydana çıkıyor: İşte Talât Bey! İşte Mahmut Şevket Paşa! Bunlardan biri, daha düne kadar, alçak gönüllü ve fedakâr bir halk adamı idi. Nazır olur olmaz hemen değişti. Siyah kadife yeleğinin üstüne bir altın kordon geçirdi ve her tarafı camlı bir otomobile kurulup sokak kalabalığına bir bayram çocuğu gibi sırtıyor. Öbürü Hareket Ordusu'nun başında ne şanlı, ne heybetli idi! Sanki destan kişilerinden biri gibiydi. Şimdi, bilinmez bir elin oynattığı bir korkuluk kadar kaba, gülünç ve hor görülmektedir. Bu zavallı adama hattâ zorbalık bile yaraşmıyor.” (s. 27)

Bu arada Ahmet Kerim aynı mahallede oturduğu, İttihat ve Terakki hesabına çalışan Beyoğlu Belediye Başkâtibi Selim Necati'nin kız kardeşi Samiye Hanım'a platonik olarak âşıktır. Ahmet Kerim bu aşkın tesirindeyken ülkede muhalefet yeniden hareketlenmeye başlar. Bu hareketlilik daha çok mecliste somutlaşır. Ahmet Kerim'in tek taraflı olan aşkı ise, Samiye Hanım'ın yazdığı ve ona iletmiş küçük notlardan sonra karşılıklı bir ilişki halini alır.

⁶⁵⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, 3. b., İstanbul, Birikim Yayınları, 1982, s. 23. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Ahmet Kerim, Samiye Hanım'ın davet etmesi üzerine bir gece gizlice Selim Necati Bey'in evine girer. Fakat Ahmet Kerim âşık olduğu kızın odasına girdiğinde karşısında silahlanmış iki akrabasıyla Selim Necati Bey'i bulur. İttihatçı Selim Necati Bey, kız kardeşini kullanarak Ahmet Kerim'i tuzağa düşürmüştür. Fakat Ahmet Kerim'i bu tuzaktan garip bir şekilde kurtaran yine Samiye Hanım olur. Ahmet Kerim bu hadiseden sonra içinde yaşadığı aşka kendince bir nokta koyar ve mecliste muhalefetin oluşturduğu İtilaf ve Hürriyet partisinin yayın organı gibi görülen bir gazetede yazmaya başlar (Eserde bu gazete için önce *Alemdar* sonra da *Sada-yı Millet* adları kullanılmaktadır). Ahmet Kerim bu partinin ileri gelenlerinin düşüncelerini tam olarak benimsemese de, İttihat ve Terakki'ye karşı olmak noktasında onlarla ortak paydada buluşmaktadır. Eserde, İttihat-Terakki'ye muhalif olarak ön plana çıkmaya başlayan İtilaf ve Hürriyet hareketine de benimsediği bilinçsiz yönetim anlayışı, yenilik karşıtlığına sığınmaya çalışmaları, milliyetçiliğe aykırı tutumları ile partiye ad olarak seçtikleri ilkelere bağlı olmadıkları için olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Gerçekten gündelik siyasetin üstüne çıkılıp da duruma yüksekte, bakılacak olursa pek iyi hissedilir ki, memleketi ikiye ayıran İttihat ve Terakki aleyhtarlığı altında bir inkılâp ve bir yenilik düşmanlığı gizlenmektedir. Gerçi, muhalifler arasında hiç kimse bunu itirafa cesaret etmiyordu. Fakat, muhalefet akımı bütün kuvvetini, bütün manasını halkın ruhunda şuursuz halde yaşayan bu gericilik duygusundan alıyordu.” (s. 46)

“Fakat yeni parti adı <<İtilâf ve Hürriyet>> olmasına rağmen, bu konuda ne yeter derecede bir itilâfçılık, ne de ününe layık bir liberallik gösteriyordu.

(...)

Buradaki <<İtilâf>> yalnız Türkler arasında bir itilâf değil, Osmanlı devletini teşkil eden çeşitli unsurlar arasında bir kaynaşma manasını taşıyor; <<Hürriyet>>ten de, böyle bir kaynaşmaya yol açmak için Türkler tarafından öbür unsurlara karşı gösterilmesi gereken dini ve milli müsamahalalar anlaşılıyordu ve ne gariptir ki, böyle bir fırkanın başında en mutaassıp hocalar ve en katı gelenekçiler bulunuyordu.” (s. 110)

“Bundan başka Ahmet Kerim bunların hiç birinde Türk unsuruna karşı iyi niyetten eser görememekte idi. Hepsi de ağızdan <<Osmanlıyız>> diyordu ama gönülden, Osmanlı devletinin yıkılıp dağılmasından başka bir şey dilemiyordu.” (s. 111)

Ahmet Kerim'in bu gazetede yazmaya başlamasından hemen sonra İtalya, Trablusgarp'ı işgal eder ve Osmanlı devletine savaş ilan eder. Bu olayın iç politikadaki yansımaları olarak Sadrazam Hakkı Paşa istifa ederek görevinden ayrılır. Yeni sadrazam ise Sait Paşa olur. Yeni kabinenin kurulmasından hemen sonra muhalif gazetecilerden Zeki Bey bir gece vakti ansızın öldürülür. Bu hadise mecliste pek çok kargaşalığın yaşanmasına sebep olur. Yaşanan siyasî karışıklıklar karşısında istifa eden Sait Paşa'yı, Sultan V. Mehmet (Reşat) iradesini kullanarak 9. kez sadarete getirir. Sait Paşa'nın yeniden sadrazam olmasından sonra seçimler yenilenir (1912-sopalı seçimler). Yapılan seçimlerden sonra İttihat

ve Terakki'ye muhalif olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadarete getirilir. Ahmet Kerim, kendisine umut veren bu hadiseleri yakından takip ederken üzücü bir haberle sarsılır. Yakasını bir türlü bırakmayan ve her defasında yüz vermediği Samiye Hanım intihar etmiştir. Bu ölümden sonra Samiye Hanım'ın kendisini gerçekten sevdiğini anlayan Ahmet Kerim, uzun bir müddet bu intiharın etkisinden kurtulamaz. Bu arada mevcut hükümete alternatif bir kabine kurma hazırlıkları siyaseti sarmıştır. İstanbul bu karışıklıklarla uğraşırken Balkan Savaşı patlak verir. Bu savaşta yaşanan askerî hezimetin sonucunda hükümet bozulur ve Kamil Paşa yeni kabineyi kurarak sadrazam olur. Osmanlı Devleti'nin yeni sadrazamı olan Kamil Paşa, eserde olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla şöyle anlatılmaktadır:

“Gündüz bir maroken koltuk gece bir seyyar asker karyolası bu yillanmış devlet adamının yorulmuş kemiklerini bir tabut gibi taşımaktadır ve harap konağın geniş bir türbeden farkı yoktur. Seksenlik adam burada dış hayat ile bütün ilgilerini kesmiş gibidir. Ahmet Kerim, onu bir gün, bir an olsun pencereden sokağa bakarken görmedi.” (s. 194-195)

İttihat ve Terakki'ye muhalif üyelerden kabinesini oluşturan Kamil Paşa'nın ilk işi İngiltere'den barış istemek olur. Sonunda imzalanan mütareke ile Edirne Bulgaristan'a bırakılır. Daha önce Uşi (Ouchy) anlaşmasıyla Trablus'un İtalyanlara bırakılmasının ardından Edirne'nin de elden çıkması halkı isyan noktasına getirir. Bu isyan ruhunu fırsat olarak değerlendiren İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri, Kamil Paşa hükümetini Bâbîâli'de toplantı halindeyken basıp dağıtır. Bir hükümet darbesi olan bu baskından sonra Mahmut Şevket Paşa sadrazam olur ve yeni hükümeti kurar. Eserin ilerleyen kısımlarında da, devletin yönetimini zorla ele geçiren İttihat-Terakki'ye, yine Ahmet Kerim'e izafe edilen düşüncelerle olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda idealsizlikle suçlanan İttihat-Terakki partisinin ileri gelenleri memleketin üzerinde güçlü bir baskı uygulamaları ve halktaki vatan-hürriyet aşkını yozlaştırmaları noktasında eleştiriye tabi tutulmaktadır:

“Evet, İttihat ve Terakki adlı zindanın bir an önce yıkılması, yerle bir olması lâzımdı. Zira, bütün memleketi içine alan bu zindandan hiçbir delikten soluk almak, hiçbir delikten azıcık nur yüzü görmek imkânı kalmamıştı.

(...)

İttihat ve Terakki'nin ettiği kötülükler yine Ahmet Kerim'e göre, yalnız bundan ibaret değildi. Gençlikte ideal namına bir şey bırakmamıştı. Mekteplerde, daha küçükken bel kemiği kırılmış ve beyni uyuşturulmuş çocuklardan bir nesil yetiştirmeye çalışıyordu. Bu gidişle, vatan ve hürriyet aşkı bir nevi İttihatçılık taassubu halini alacak, vatanperverlikle komitacılık aynı manayı ifade edecekti.” (s. 112)

Yaşanan gelişmelerin ardından son iki hükümet döneminde ülke dışına kaçan İttihat ve Terakki mensupları geri dönerlerken, bu partiye muhalif olanlarsa memlekettten kaçmaya başlarlar. Bu süreçte *İkdam* gazetesi başyazarı Ali Kemal ile yine aynı gazetede yazı yazan

Ahmet Kerim de muhalif hareketteki pek çok kişi gibi tutuklanır. Sonrasında serbest bırakılan Ahmet Kerim muhalif tavrından asla ödün vermez. Fakat Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın düzenlenen bir suikast neticesinde öldürülmesiyle İttihat ve Terakki hükümetinin baskısı iyice artar. Bilhassa merkez kumandanı Cemal Bey'in girişimleriyle sürdürülen incelemeler sonucunda Ahmet Kerim bir kez daha tutuklanıp sorgulanır. Tutuklu bulunduğu süreçte, yaşadığı siyasi ve sosyal hadiseleri düşünen Ahmet Kerim, adeta bir nefis muhasebesi yapar. Bu arada öldürülen Mahmut Şevket Paşa'nın yerine, eserde olumsuz bir bakış açısıyla “*Bütün vücudunu romantizma ağırları sarmış yaşlı sadrazam, tuhaflık olsun diye, iğreti sakal takmış, raşitik bir çocuğa benziyordu.*” (s. 128) şeklinde tasvir edilen Sait Halim Paşa sadrazam olur. İdam edileceğini düşünen Ahmet Kerim'i, Ziya Gökalp'ın Cemal Bey'e olan ricası kurtarır ve Ahmet Kerim Sinop'a sürgün edilir. Sinop'a giden Ahmet Kerim iç sorgulamasına ve siyasi hesaplaşmasına orada da devam eder. Bunun yanı sıra Ahmet Kerim, Romanya'nın Bulgaristan'a savaş açmasından yararlanan Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi geri alması ile Ali Kemal'in İttihat ve Terakki saflarına geçerek bu partinin yardımıyla kurulan *Peyam* adlı bir gazete çıkarmaya başladığını da yine Sinop'tayken duyar.

Eserin vaka zamanı 1910-1913 yılları arasındır. Bu zaman diliminde vaka zinciri içerisinde yer verilen hadiselerden Trablusgarp Savaşı (1911), Balkan Savaşı (1912), Bab-ı âli Baskını (1913) ve Mahmut Şevket Paşa suikastı (1913) tarihi kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.⁶⁵⁹ Tam manasıyla siyasî ağırlıklı belge özelliği gösteren bir dönem romanı olarak nitelendirilebilecek olan eserin geniş şahıs kadrosu içerisinde, tarihî gerçekliği bulunan karakterlerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bunda yazarın; gençliğini içinde geçirdiği bir devrin hikâyesini yazması, buna bağlı olarak şahsî gözlemlerinden yararlanması ve dönemin yaşayan simalarını yakından tanıyışı gibi unsurların büyük bir etkisi olduğunu belirtmemiz gereklidir.⁶⁶⁰ Vakanın gelişimi içerisinde bu karakterlerden Padişah V. Mehmet Reşat (1909-1918), Sadrazamlar Hakkı Paşa, Sait Paşa, Kamil Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Mahmut Şevket Paşa, Sait Halim Paşa; Dâhiliye Nazırı Talât Bey/Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Eski Maliye Nazırı Cavit Bey, Ali Kemal, Ahmet Samim, Şahabettin Süleyman, Damat Salih Paşa, Refik Halit ve Ziya Gökalp ön plana çıkmaktadır. Bu tarihî şahsiyetlerin yanı sıra yazar tarafından tasarlanarak roman kişisi haline getirilen şahsiyetler de eserde belli ölçüde yer almaktadır. Bunların içinde bilhassa Ahmet Kerim, Samiye Hanım, Selim Necati Bey, Ömer Bey, Sırrı Bey ve Hasip Bey dikkati çekmektedir.

⁶⁵⁹Tunaya, *a.g.e.*, s. 344-345.

⁶⁶⁰Akı, *a.g.e.*, s. 101.

Eserin temel mekânı ise semtleriyle birlikte (Üsküdar, Teşvikiye, Nişantaşı, Beyoğlu, Eminönü, Tarlabası, Taksim, Aksaray, Beşiktaş, Cağaloğlu) İstanbul'dur. Ayrıca eserin son kısmında Ahmet Kerim'in sürgüne gönderildiği yer olan Sinop da mekân unsuru olarak öne çıkmaktadır.

Eserde Osmanlı Devleti'ne çeşitli unsurlar vasıtasıyla genel olarak olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığını görmekteyiz. Bu bakış açısını oluşturan öğelerin 3 başlık altında ele alınması, yazarın tutumunun hangi çerçevede oluştuğunu ve hangi noktalarda yoğunlaştığını göstermesi bakımından elzem görünmektedir:

1. İktidarda Bulunan İttihat ve Terakki Yönetimine Olumsuz Bakış

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 31 Mart hadisesinden sonra (31 Mart 1325/13 Nisan 1909) Osmanlı Devleti'nde iktidarı devralan, bu tarihten itibaren muktedir olabilmek için her türlü siyasî-sosyal faaliyeti harekete geçiren İttihat ve Terakki yönetimini bilhassa baskıcı yönetim şekli yönünden sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu tenkitler zaman zaman partinin tüzel kişiliğine yönelik olurken, kimi zaman da partinin önde gelen yöneticileri (Talat Bey/Paşa, Mahmut Şevket Paşa gibi) hedef alınmak suretiyle ortaya konulmaktadır. Eserde, İttihat ve Terakki Partisi'nin milletin sorunlarına çözüm üretmekten uzak politikaları, muhalefete giriştiği kısır çekişmeler ve belli bir süre sonra da, artık sadece şahsî menfaatçiliğe dönüşen yönetici profilleri; bilhassa muhalif gazeteci Ahmet Kerim gözüyle yansıtılmaktadır. Zamanla iktidar partisinin başını çektiği, muhalefette olan fırkanın da katılımıyla yapıcı olmaktan uzak bir makam-mevki kavgasına dönüşen meşrutiyet sonrası ortam, eserde son derece güçlü, canlı bir şekilde ve olumsuz bir yaklaşımla ele alınmaktadır. İttihat ve Terakki'nin, oluşmasında belirleyici rol üstlendiği bu siyasal sistem eserde şu cümlelerle somutlaştırılır:

"... bu dört tarafı çamurlu fesat ve iftira sisteminden, bu kokuşuk <<suizan>> ve <<suikast>> havasından başka ne idi? Memleketi soluk alınmaz bir hale sokan ve bütün vatandaşları enginde şaşırmuş, zahiresi tükenmiş bir geminin yolcuları gibi birbiri üzerine saldırtan, herkesin <<muhayyilesi>> sini cehennem hayalleriyle yakıp kavuran ve Türkiye'de her çeşit asil, yüksek geçim yollarını tıkayan sebepler ve âmiller hep bu ahlâk fesadından, bu dört yanı çamurlu siyaset sisteminin, bu tavırların, bu hareketlerin, bu demagogça militanlığın kayıtsız ve şartsız hüküm sürüşünden ibaret değil miydi?"(s. 39-40)

Tarihî kaynaklarda yer alan bilgilerle mukayese edildiğinde, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bu noktadaki bakış açısında büyük ölçüde haklı olduğu görülmektedir. Tarık Zafer Tunaya'nın dönemle ilgili şu tespitleri bu bakımdan son derece değerlidir:

“İkinci Meşrutiyet dönemi boyunca dernek kurma hakkına –ve tüm kamu özgürlüklerine- asıl sert sınırlamalar sürekli olarak uygulanmış olan “idare-i örfiye” (sıkıyönetim) den gelmiştir. Bu rejimle ordu, siyasal hayatın deneticisi ve siyasal iktidarın (İttihat ve Terakki’nin) vazgeçilmez ortağı olmuş, siyasal iktidardaki askerliği de sürdürmüştür. İktidar-muhalefet diyalogu bu olgunun etkisinde kalmıştır. Aynı şekilde siyasal hayatın çoğulcu niteliği de zaman zaman yitirilmiş, yasa dışı olaylarla (suikastler, darbeler, öldürmeler) karşılaşmıştır. Ve Meşrutiyet “düzmece” bir demokrasinin sığınağı olmuştur.”⁶⁶¹

2. Muhalefet Partisi Konumunda Olan İtilâf ve Hürriyet Fırkasına Olumsuz Bakış

Eserde, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki yönetiminin, baskıyı, zorlamayı, kaba güç kullanmayı olağan kılan yönetim anlayışı kıyasıya eleştirilirken; muhalefet de benimsediği riyakâr politika, yöneticilerinin şahsi ikbal düşkünlüğü ve toplumun gericiliğe meyleden kesimine müsamahakâr tavrı noktalarında somut olarak tenkit edilmektedir. Bu bağlamda metinde, aslında İtilâf ve Hürriyet fırkasının da, iktidardaki İttihat ve Terakki Partisi’nden pek farklı olmadığı, adeta ikiz kardeş gibi birbirine benzeyen bu iki siyasî yapının memleketin kaderinde yıkıcı bir rol oynadıkları alt/yan bir mesaj olarak verilmektedir. Bu durum eserde, yazarın olumsuz bakış açısını da yansıtacak şekilde şöyle aktarılmaktadır:

“Bereket versin ki, İttihat ve Terakki kabalıkta ve budalalıkta, muhalefetle yarışma halinde idi. Bu tarafın yaptığı yanlış, hemen öteki tarafın yanlış örtüyor! Birinin yaptığı gaf, ötekinin gafıyla silinip gidiyor ve sövüşmeden, dövüşmeden fesat ve fitneden göz gözü görmüyordu.” (s. 127)

Tarık Zafer Tunaya’nın, daha sonra Hürriyet ve İtilâf Partisi adını alacak olan bu siyasi yapıyla ilgili şu tespitleri, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun bakış açısında yine haklı olduğunu gösterir mahiyettedir:

“Ne var ki, İkinci Meşrutiyet koşullarına göre İttihat ve Terakki ve öteki partilerden farksızdır ve Osmanlı siyasal hayatının özelliklerini taşıyan bir siyasal partidir. Öteki partilere benzeyişinin en büyük kanıtı programında sosyal yönün yok denecek kadar zayıf olmasından da anlaşılmaktadır. Bu bakımdan sosyalist açıdan eleştirilmesine gerek yoktur. Hürriyet ve İtilâf, türdeş olmayan iktidar blokunun karşısında, aynı nitelikte bir başka blokun oluşması olayından başka bir özellik taşımamaktadır.”⁶⁶²

Böylece yazar, Osmanlı Devleti’nin 20. yüzyıldaki siyasî tablosunu hem iktidar partisi hem de muhalefet partisi açısından tahlil etmiş, iktidarı ve muhalefetiyle koca bir devletin/devrin fotoğrafını net bir şekilde çekmiştir. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki, yaşadığı dönemde bizzat bu siyasi mücadelenin içinde yer alan ve aslında muhalif kanata daha yakın bulunan⁶⁶³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu; gerek bakış açısını ortaya koyarken gerekse de buna bağlı olarak tenkitlerini dile getirirken tarafsız davranmaya gayret etmiş, herhangi bir

⁶⁶¹ Tunaya, a.g.e., s. 399.

⁶⁶² Tunaya, a.g.e., s. 309.

⁶⁶³ Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 315.

şekilde iki uçtan birine kaymamıştır. Kendisine ait olan eleştiri ölçütlerini iki taraf için de aynı nispette işletmeye çalışmıştır.

3. Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'e ve Osmanlı Sadrazamlarına Olumsuz Bakış

Eserde Meşrutiyet dönemi öncesinin en güçlü figürü olan 34. Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit'e idarî yönden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Ahmet Kerim'in eski bir tanıdığıyla yapmış olduğu karşılıklı konuşma vasıtasıyla ortaya konulan bu bakış açısı, II. Abdülhamit'in baskıcı idaresi noktasında yoğunlaşmaktadır. II. Abdülhamit'i “*Tanzimat Türkiyesi'nin en sorumlu padişahlarından biri*” (s. 163) olarak niteleyen ve adı geçen padişahı, “*Türk toplumunu ilmin ışığından mahrum bırakmakla*” (s. 163) itham eden genç tanıdığına, Ahmet Kerim de yazarın olumsuz bakış açısını yansıtacak şekilde şu cevabı vermiştir:

“<<Abdülhamit bundan daha acıklı bir şey yapmıştır.>> dedi. <<Türkten başka unsurlara sosyal sahada olsun, kültür sahasında olsun en büyük imtiyazları vermiştir. Biraz önce bir Türk sahnesinden, bir Türk ammesi önünde Türk milletinin yüzüne tükürmek küstahlığında bulunan Boşo'yu Abdülhamit idaresi hazırladı ve bize hatıra bıraktı.>>” (s. 163)

Eserde bunun yanı sıra Meşrutiyet döneminde sadrazamlık koltuğunda oturan Kâmil Paşa'ya, Sait Paşa'ya ve Mahmut Şevket Paşa'ya da olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Bu şahsiyetlerin bilhassa yaşlılıkları, hastalıklı halleri, zayıf iradeleri, güçsüzlükleri, dimağlarının yetersizlikleri ve pasiflikleri ön plana çıkarılmaktadır. Eserde bu nitelikler, adeta Osmanlı Devleti'nin yıkılışının son günlerindeki dış görünüşüyle özdeşleştirilmekte ve devletin, kendisini yönetenlerden pek de farklı bir yapıda olmadığı hissettirilmeye çalışılmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in ilk olarak tiyatro eseri biçiminde *İstanbul Kızıadı*yla kaleme aldığı, ancak Darülbedayi'nin teknik olarak sahnelenmesine sıcak bakmaması üzerine yazar tarafından romanlaştırılarak *Çalılıkuşu*yla yayımlanan eserde; çevresinde “Çalılıkuşu” lakabıyla tanınan genç ve idealist bir öğretmen olan Feride'nin Anadolu'da geçen macerası anlatılmaktadır. 1922 yılında tefrika edilmeye başlanan ve toplam 5 bölümden müteşekkil eserin ilk 4 bölümü Feride'nin hatıra defteri şeklinde oluşturulmuştur.

Nişanlısı Kâmrân'ın ihanetine uğrayan Feride Dame de Sion adlı Fransız okulundan aldığı diploması sayesinde öğretmen olabilmek için İstanbul'daki Maarif Müdürlüğü'ne başvurur. Uzun süren bekleyişten sonra iltimasla da olsa tayini yapılan Feride'nin ilk görev yeri Bursa vilayetinde bulunan bir okul olur. Bu noktada tayinin iltimasla yapılmış olması son

derece dikkat çekicidir. Zira bürokrasi öyle bir hale gelmiştir ki, hak eden değil güçlü ilişkileri olanlar devlet memuru olabilmektedir. Ayrıca bu süreçte Feride'nin sürekli muhatap olmak zorunda kaldığı Maarif Müdürü'nün, İstanbul'da bulunan Dame de Sion adlı bir okulun varlığından haberinin bile olmaması da son derece dikkat çekicidir. Yazar tarafından ön plana çıkarılan bu hususlar, eserde Osmanlı bürokrasisine ve bürokratlarına olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını somut bir şekilde göstermektedir. Feride Bursa'da atandığı okula geldiğinde ise çok daha garip bir durumla karşılaşır ve aynı kadroya kendisiyle birlikte başka bir öğretmen daha atandığını öğrenir. Bunun üzerine okul yönetimi ve Maarif Müdürlüğü tarafından 1 ay oyalanan Feride, en sonunda Bursa'ya bağlı Zeyniler köyündeki bir okula gönderilir. Bu noktada, aynı kadroya iki öğretmenin atanmış olması da devlet bürokrasisinin ne kadar işleyemez bir hale geldiğini göstermesi bakımından önemli gözükmektedir. Zeyniler'deki çalışma hayatı, okulun Maarif Müdürlüğü tarafından kapatılmasıyla son bulan Feride'nin bir sonraki görev yeri ise vilayette bulunan darülmüallimât olur. Zeyniler'deki okulun kapatılmasının altında yatan sebepler de, eserde dikkat çekici bir şekilde ele alınmıştır. Okulun ilgisizlik yüzünden gerek kadro gerekse de altyapı yönünden modern bir eğitimi veremeyecek durumda olması, ferdi kararların verildiği ve kanunun hiçe sayıldığı bir yönetim tarzının benimsenmiş olması bu bağlamda son derece dikkat çekicidir.⁶⁶⁴ Eserde çok canlı bir şekilde yansıtılan bütün bu olumsuzluklar, o dönemki Osmanlı Devletine eğitim-öğretim hizmetleri açısından da olumsuz bir şekilde yaklaşıldığını göstermektedir. Sonrasında Feride'nin vilayetteki okula atanması da yine iltimas usulüyle olur. Dame de Sion'dan yakın bir arkadaşı ve eşiyile karşılaşan Feride, onların da yardımıyla darülmüallimâtta görev yapmaya başlar. Belli bir süre bu okulda görev yapan Feride'nin tayini Bursa'dan sonra Çanakkale'ye, oradan da İzmir'e çıkar. İzmir'de uzun süre uygun bir okul bekleyen Feride, Fransızca öğretmeni olabilmek için açılan bir sınava girse de başarılı olamaz. Çünkü Osmanlı Türkçesi ile yazılan bir metni Fransızcaya çevirmesi istenmiş ancak Feride verilen metni anlamadığı için Fransızcaya çevirememiştir. Böylece yazar devrin kitabet üslubunu da eleştirmiş olmaktadır.

Daha sonra İzmir'deki Maarif Müdürü (ki Bursa'daki Maarif Müdürü'dür) Feride'yi tıpkı Zeyniler'deki okul için yaptığı gibi son derece olumlu bir şekilde anlattığı Kuşadası'ndaki bir okula tayin etmek ister. Feride'yi hatırlamayan Maarif Müdürü'ne, müdürün son sözünü tamamlayarak kendisini hatırlatan Feride'ye, müdür “*Sen gitme, o*

⁶⁶⁴ Reşat Nuri Güntekin, *Çalkışu*, 11. b., İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, 1962, s. 137-186.

gitmesin kim gidecek” diyerek karşılık verir. Bu durum da bürokrasideki çarpık işleyişi, ilgisizlik yüzünden Anadolu’daki eğitimin ne kadar kötü bir hale geldiğini net bir şekilde göstermektedir. Aynı zamanda Osmanlı Devletine olumsuz bir yaklaşımı yansıtan bu tablo, Feride’nin de idealist bir öğretmen olmasını sağlamıştır.

Romadaki vakalar 1910’lu yıllardan başlayıp Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı yıllarına kadar uzanan bir süreçte gelişmektedir. Bu vakaların içerisinde yer alan şahısların tamamı fiktif karakterlerdir. Bunlardan Feride (Çalığışu), Kâmran, Dr. Hayrullah Bey ve Munise ön planda gelmektedir. Eserin mekân yapısı daha çok Bursa, Zeyniler Köyü, Kuşadası, İzmir gibi Batı Anadolu coğrafyasına ait yerlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte Feride’nin eğitimini tamamladığı Fransız okulunun bulunduğu Osmanlı payitahtı İstanbul da eserin başlangıç ile sonuç kısmında önemli bir işleve sahiptir.

Eserde 20. yüzyılın Osmanlı Devletine eğitim sistemi, bürokrasi yapısı, iktisadî durum ve sosyal bünye bakımlarından son derece olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazarın, eğitim sistemi ve bürokratik yapıyla ilgili bakış açısını oluşturan malzemeler, Feride’nin gönlündeki yaranın da tesiriyle öğretmen olmak için Maarif Müdürlüğü’ne başvurmasıyla başlar ve sırasıyla atandığı okullarda yaşadığı tecrübeler, şahit olduğu hadiselerle birlikte gelişme gösterir. Verdiği sabırlı mücadelenin sonunda Anadolu’ya atanmayı başaran Feride, böylece devletin işlemeyen çarkıyla somut olarak yüzleşmeye başlar. Bu süreçte, uzun yıllar ihmal edildiği anlaşılan Anadolu’da devletle halk arasındaki uçurumun giderek derinleştiği gözden kaçmaz. Eserde bu durumun sebeplerinden biri olarak yavaş ve hantal işleyen bürokrasi ön plana çıkarılmaktadır. Bürokratik yapı içerisinde bulunan, devleti temsil eden insanların; tembel ve uyuşuk olmakla birlikte, hizmet etmekle yükümlü oldukları halka karşı da son derece acımasız, adaletsiz, keyfi bir davranış tarzı içinde oldukları görülmektedir. Bu idare-i maslahatçı anlayışın yanı sıra sorunlu eğitim anlayışı da, eserde irdelenen meselelerden birisidir. Eğitimin kalitesizliği, programsızlığı, öğrenciler için uygulanan ödül-ceza sistemindeki sakatlıklar, eğitimcilerin uğradığı haksızlıklar, rüşvet ve kayırmacılığın tayinlerde önemli rol oynaması gibi hususların hepsi eserde çizilen genel eğitim tablosu içerisinde zikredilebilecek olan noktalardır. Aslında Reşat Nuri Güntekin, Anadolu’ya gönderdiği Feride’yle birlikte hem Osmanlı bürokrasisinin hem de eğitim sisteminin geniş bir sorgulamasını yapmaktadır. Kendisi de bir eğitimci olan yazar, böylelikle yeni bir toplum inşası ile çağa uygun bir kültürel dönüşüm için gerekli gördüğü batı merkezli bir eğitim anlayışının önemini vurgulamaya çalışmakta ve bu vurguyu da batılı tarzda eğitim görmüş olan Feride’nin şahsında somutlaştırmaktadır. Eserle ilgili bu noktaya temas eden

Birol Emil de, yazarın kahramanını İstanbul'dan Anadolu'ya göndermesini, bir çeşit anket yapar gibi orada dolaştırmasını sadece ferdî bir macera olarak değil; Türkiye'de büyük bir sosyal değişme ve kültür değişmesinin Türk edebiyatına yansması olarak gördüğünü belirtmektedir.⁶⁶⁵

Çalikuşu romanında, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadî durum da olumsuz bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Eserde her şeyden önce halkın yoksul olduğu ve devletin şefkatli elinden yoksun bulunduğu altı kalın çizgilerle çizilmiştir. Ayrıca bilhassa Anadolu'da yaşayan insanlar, devletin hizmetlerinden büyük ölçüde mahrum bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki maddî iflasın bir sonucu olan bu durum, gerek fert bazında gerekse de devlet kurumları temelinde roman boyunca bir efekt gibi hissedilir. Okulların harap, perişan hali, aylıklarını alamayan öğretmenler, Zeyniler örneğinde olduğu gibi Anadolu köylerinin sefil durumu yazarın bu vaziyet karşısındaki tutumunu özetlemektedir.⁶⁶⁶ Eserde maddi yönden çökmekte olan bir devletin yaşadığı sıkıntılara paralel olarak, toplumun sosyal dokusundaki bozulmalar da dikkat çekici bir boyutta ele alınmaktadır. Yazar bu noktada olumsuz bir bakış açısıyla, bilhassa Feride'nin gittiği okullarda karşılaştığı dedikodu ortamını ön plana çıkarmaktadır. Güzelliği başına dert olan Feride, etrafında kendisinden habersizce üretilen gerçek dışı sözler ve yapılan yakıştırmalar dolayısıyla büyük zorluklar yaşamaktan kurtulamaz. Yabancı bir çevrede, bütün gücüyle kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan genç bir bayan öğretmen olan Feride'yi zorlayan başka bir husus da, gerek Maarif Müdürlüğü'nde gerekse de görev yaptığı okullarda karşılaştığı ikiyüzlü ve dalkavuk tipleridir. Yazar, tecrübesiz Feride'nin gözüyle 20. yüzyıldaki Osmanlı toplumunun sosyal yozlaşmışlıklarını ön plana çıkarmış ve eleştirel bir tutumla toplumun belli kesimlerinden çıkardığı kesitlerle sosyal bir bünye tahlili yapmaya çalışmıştır.

Münevver Ayaşlı tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1968 yılında yayımlanan *Pertev Bey'in Üç Kızı* adlı eserde; Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar olan geçiş sürecinde yaşanan siyasî, sosyal değişikliklerin hem kişiler hem de aile yapıları üzerindeki etkileri, Pertev Bey ve ailesi merkez alınarak anlatılmaktadır.

Tanzimat'tan itibaren bilhassa payitahtta oluşan havanın tesiriyle Fransız-İngiliz-Alman kültürüyle yetişmiş olan Miralay Pertev Bey ile eşi Azize Hanım'ın Selmin, Berrin ve

⁶⁶⁵ Birol Emil, "Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin I", *Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler*, C. II, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997, s. 320.

⁶⁶⁶ Çelik, *a.g.e.*, s. 104.

Nermin adlarını taşıyan üç kızı vardır. Henüz bebeklik çağında olan Nermin de dâhil bütün kızların eğitimi yabancı mürebbiyeler tarafından verilmektedir. Pertev Bey, ailesiyle Moda semtindeki bir köşkte otururken; ablası Nuhbe Hanım ise kışın Cihangir'deki konakta, yazın da Büyükkada'da bulunan köşkte ikamet etmektedir. Eserde bu aileden yola çıkılarak genel bir Osmanlı toplumu portresi çizilmektedir. Yazar bunu yaparken Osmanlı kadınlarına ve bu kadınların yarattığı gündelik hayattaki kültürel unsurlara olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

*“Osmanlı kültürünü bilmeyen ve Osmanlı hanımefendisini tanımayanlar tülbentın Osmanlı hayatındaki mevkiini bilemez, tahmin edemezler. Tülbent başlı başına bir kuvvet, vazgeçilmez bir ihtiyaçtı. Evvela tülbentın iyisi nerede satılır bunu bilmek lazımdı.”*⁶⁶⁷

Pertev Bey ve ailesinin bu düzenli hayat akışı, Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini müteakip çıkan Balkan Savaşıyla bozulur. Eserde, Balkan Savaşı'ndan önce hüküm süren, ancak çeşitli sebeplerle tahttan indirilmiş olan Osmanlı Devleti'nin 32. Padişahı Sultan Abdülaziz'e, 33. Padişahı Sultan V. Murat'a ve 34. Padişahı Sultan II. Abdülhamit'e son derece olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Arka arkaya üç padişah hal olundu. Güneşler gibi parlak, arslanlar gibi kuvvetli cennetmekân Sultan Abdülaziz Han önce hal oldu, sonra da katledildi.

(...)

Onun arkasından bedbaht ve hasta Sultan Beşinci Murat'ın hal'i. Arkasından koca hakan Sultan Hamit. İdaresi ve tedbirleriyle bütün hariç ve daha beter olan dâhildeki düşmanlara karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutan zeki, âkil, dahi koca sultanı feda ettiler.” (s. 17)

Osmanlı Devleti için bozgun haline gelen savaşın son bulmasıyla, Miralay Pertev Bey yaralı ve bitkin bir şekilde evine döner. Bu arada Nuhbe Hanım, Fransa'da tahsilini bitiren oğlu Halet Bey'in dönüşünü beklemektedir. Halet Bey'in dönmesi hem annesini hem de dayısı Pertev Bey'i çok sevindirir. Ailesiyle hasret gideren Halet Bey, kısa bir süre sonra da Harbiye Nezareti'nde mülâzım-ı evvel rütbesiyle çalışmaya başlar. Bu süreçte Pertev Bey'in büyük kızı Selmin'le Halet Bey arasında duygusal bir yakınlık oluşur. Bu yakınlık neticesinde Halet Bey ile Selmin kendi aralarında söz keserler. Halet Bey ve Selmin, bu durumdan tam ailelerini haberdar edecekken I. Dünya Savaşı patlak verir. Eserde, Osmanlı Devleti'ni savaşa sokan İttihat-Terakki yönetimi ağır bir dille eleştirilirken, bir önceki Padişah Sultan II. Abdülhamit'in politikası ise olumlu bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Öyle ki yazar, bu bakış

⁶⁶⁷ Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 12.(Alıntılar bu baskıdandır.)

açısı çerçevesinde II. Abdülhamit'in istibdadına bile özlem duymaktadır:“*Nerede gözünü seveyim okkası kuruşa Abdülhamit'in has ekmeği, nerede tatlı, börekli, kuzu etli istibdat? Türk milleti en karanlık istibdata da düşmüştü.... Hem de açlıkla.*” (s. 32)

Savaşın çıkması üzerine iki âşık, aile arasında yapmayı düşündükleri nişan merasimini savaş sonrasına bırakmaya karar verirler. Seferberliğin ilân edilmesinden sonra Halet Bey Çanakkale cephesine, Pertev Bey de Kafkas cephesine tayin edilir. Savaşın başlamasından bir sene sonra Halet Bey'in şehit olduğu haberi İstanbul'a ulaşır. Oğlunun şehadet haberiyle Nuhbe Hanım akıl sağlığını yitirirken, haberi metanetle karşılayan Selmin de ruhen büyük bir yıkım yaşar. Kafkas cephesinden sonra Galiçya cephesine tayin edilen Pertev Bey ise savaşta aldığı yaraların tedavisi nedeniyle zaman zaman izinli olarak İstanbul'a gelmekte ve sonrasında yeniden görev bölgesine dönmektedir. Bu arada sevdiğini savaşta kaybeden Selmin'e, babasının Galiçya cephesinden tanıdığı olan ve İstanbul'da Avusturya sefaretine adına görevli bulunan Graf Franz von Rollhausen ilgi duyar. Selmin de sık sık Moda'daki evlerini ziyarete gelen Rollhausen'le evlenmeye sıcak bakar. Ancak Rollhausen'in bu talebini Pertev Bey kabul etmez. Reddedilmesinin ardından Avusturyalı genç memleketine dönerken, tedavisi biten Pertev Bey de yeniden cepheye gider. 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi'yle savaş sona erince, Pertev Bey de yarı felçli olarak eve döner. Eserde, mütarekenin imzalandığı yıl vefat eden Sultan II. Abdülhamit ile Osmanlı Devleti'nin 35. Padişahı olan Sultan V. Mehmet Reşat'a olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“1918 senesi Şubat'ında büyük padişah Abdülhamit Han büyük mağlubiyet felaketini görmeden Beylerbeyi Sarayı'nda Hakk'a yürüdü. Millet, kendisine görülmemiş, muazzam bir cenaze merasimi yaptı, çok ağladı arkasından bizi bırakıp nereye gidiyorsun diye figan eyledi.

Yine aynı senenin temmuzunda Beşinci Sultan Mehmet Reşat Hakk'a yürüdü.

Sultan Reşat, gözleri berrak gök mavisi gibi, ferahlı ve munis, nur yüzlü mübarek bir padişahı. Tam velî lakabı takılacak bir padişahı. Çilesi büyüktü, zebaniler elinde manen mahpustu.” (s. 52)

Pertev Bey'in emekli olmasından sonra malî durumu kötüleşmeye başlayan aile, Moda'dan Kadıköy'deki küçük bir eve taşınır. Selmin de ailenin geçimine yardımcı olmak için Abdülgani Bey isimli bir tüccarın Sirkeci'de bulunan şirketinde çalışmaya başlar. Eserde, Pertev Bey ailesine mensup fertlerin ilk defa maddi olarak sıkıntıya girmeleri ve bu sıkıntı karşısında nasıl bir tavır alacaklarını bilmemeleri anlatılırken; yazar, bu durumu Osmanlı terbiyesiyle ilişkilendirir. Yazarın, Osmanlıya olumlu bakış açısını yansıtan şu ifadeleri bu bakımdan son derece dikkat çekicidir:

“İstanbul’un, İstanbul kibarının, Pertev Bey ailesinin hiç bilmediği, yeni yeni duyduğu kelimeler, cümleler vardı. Mali vaziyet... Para gibi... Osmanlı terbiyesinde para lakırdısı edilmez, para hakkında, daha doğrusu sual sorulmazdı. Para lakırdısı İttihatçılarla ve onların dönme maliyecisi Cavit’le Osmanlı lugatine, Osmanlı evine girmişti.” (s. 39-40)

Abdülğani Bey, yanında çalışmaya başlayan Selmin’in güzelliğinden etkilenir ve zamanla ona karşı gizli duygular beslemeye başlar. Zaman zaman Selmin’le yakınlaşmaya çalışan Abdülğani Bey, Selmin’den herhangi bir karşılık göremez. Ancak bir gece rahatsızlandığı için evine sabah dönmek zorunda kalan Selmin’i babası Pertev Bey evden kovar. Bu olay Selmin’in, Abdülğani Bey’in metresi haline gelmesine neden olur. Önceleri patronunun Tokatlıyan otelinde tuttuğu bir odada kalan Selmin, daha sonra Şişli’de kendisi için kiralanan bir apartman dairesinde yaşamaya başlar. Aslında evli olan Abdülğani Bey Selmin’den hiçbir şeyi esirgemediği gibi, iş nedeniyle gittiği Avrupa seyahatlerinde de sevgilisini yanında götürür. Bu gezilerden birinde Selmin, Osmanlı Şehzadesi Burhanettin Efendi’yle tanışır ve ondan etkilenir. Şehzade de Viyana’da tesadüf ettiği bu Türk kızına ilgi duyar. Ancak bu aşk, Abdülğani Bey’in aniden İstanbul’a dönmeye karar vermesiyle yarıda kalır. Bu arada Selmin’in ortanca kardeşi Berrin okulundan mezun olduktan sonra memur olmuş ve postanede çalışmaya başlamıştır. Ailenin bütün geçim yükü de Berrin’in üzerine kalmıştır. Ülkenin düşman işgalinden kurtulup, Cumhuriyet’in ilân edilmesinden sonra Pertev Bey vefat eder. Eserde, Cumhuriyet’in ilânından önce İstanbul’dan ayrılmak zorunda kalan Osmanlı Devleti’nin 36. ve son Padişahı olan Sultan VI. Mehmet Vahideddin’in gidişi de dikkat çekici bir şekilde ortaya konulmaktadır. Yazar, Osmanlı Devleti’nin son padişahının ülkesini terk etmek zorunda kalmasını onaylamamakta ve bu ayrılışı adeta bir felaket olarak nitelendirmektedir. Yazarın, Osmanlıya dair olumlu bakış açısının başka bir cepheden tezahürü olarak nitelenebilecek bu durum eserde şöyle aktarılmaktadır:

“Padişah VI. Sultan Mehmet Vahideddin, Malaya nam İngiliz gemisiyle vatanını terk etti. Türk milletine felek sanki bu büyük zaferi çok görmüştü de, aynı sıklıkta bir felaket vermişti. Evet, büyük zafer derecesinde, büyük bir felaket... Padişah gitmişti. Bedbaht padişah hakkında hüküm vermesi kolay değil. Kaba, basit, adi hükümler vermek, rencide olmuş Türk milletinin hislerini istismar etmek pek kolay. Pek kolay, fakat pek çirkin.” (s. 90)

Eserin vaka zamanı 1910-1938 yılları arasındadır. Romandaki şahıs kadrosunun tamamına yakını kurmaca şahsiyetlerden oluşmaktadır. Vakaların gelişiminde bunlardan Miralay Pertev Bey, Azize Hanım, Selmin, Berrin, Nermin, Nuhbe Hanım, Halet Bey, Graf Franz von Rollhausen, Abdülğani Bey, Cavidan Bey, Muammer (Reşit) Bey, Mürebbiye Matmazel Durand, Lala Dilaver Ağa, Çerkez Dadı Bezmiyar ve Mevlevi Şeyhi Arif Dede Efendi ön planda gelmektedir. Hadiselerin içinde yer verilen ve tarihi gerçekliği bulunan tek roman

kişisi ise Şehzade Burhanettin Efendi'dir (1885-1949/Sultan II. Abdülhamit'in 7 oğlundan biridir.). Eserdeki temel mekânlar ise çeşitli semtleriyle birlikte Osmanlı payitahtı İstanbul (Moda, Fenerbahçe, Cihangir, Büyükkada, Kadıköy, Beyoğlu, Beşiktaş, Galata, Beyazıt, Çamlıca, Sirkeci, Şişli, Pangaltı), Viyana ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin başkenti Ankara'dır.

Münevver Ayaşlı eserinde, Osmanlıyla ilgili her unsura olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu unsurlar arasında Osmanlı'nın kültürel bazı motifleri olduğu gibi, devletin yönetiminde en tepede yer alan son 5 padişah da bulunmaktadır (Sultan Abdülaziz, Sultan V. Murat, Sultan II. Abdülhamit, Sultan V. Mehmet Reşat ve Sultan VI. Mehmet Vahideddin). Bu noktada yazarın her şeyden önce bir ulus-devlet anlayışına karşı olduğu, çok milletli ve çok kültürlü bir imparatorluk düzenini benimsediği açık bir şekilde görülmektedir. Eserde, Osmanlı Devleti'nin yapısıyla özdeşleştirebileceğimiz Pertev Bey'in evindeki aile düzeninden yola çıkılarak yapılan bazı değerlendirmeler, bu durumu net bir şekilde göstermektedir:

“İşte böylece koca cânım imparatorluk “Misak-ı Milli'ye kadar düşer, yani saraydan konağa, konaktan eve, evden gecekonduya... İmparatorluklar büyüklük, azamet, müsamaha, genişlik, ferahlık ve alabildiğine cömertlik bekler ve isterler. Dar fikre ve dar çerçeveye saktunuz mu, kendi kendilerini mahveder, bitirirler.” (s. 12)

Dolayısıyla yazarın; Osmanlı Devleti'ni resmî olarak sonlandıran her türlü girişime, bu girişimi gerçekleştirenlere ve yıkılan devletin yerine ikame edilmeye çalışılan yeni devlet anlayışına son derece katı bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Eserde bu bağlamda, yeni yönetimin Osmanlı hanedanının ülke dışına çıkarılmasıyla ilgili kararı da şiddetle eleştirilmektedir:

“4 Mart 1924 Salı gecesi, dünya tarihinin en büyük ve en uzun sürececek olan bir faciasına sahne olmuştu. Osmanlı Hanedanı, Ankara'dan verilen bir emirle vatanlarını terk etmeye mecbur edildiler. Yani devletin banisi Sultan Osman'ın, Fatih'in ve Yavuz'un torunları, bilâ tefrik, kadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar hepsi. Altın kafesleri açıldı, uçmaya alışık olmayan ipek kanatlarıyla, memleketlerinden atıldılar. Manen ve maddeten adi iştilahlarla beklenen aç kurtlara ve kuşlara yem oldular.” (s. 97)

Münevver Ayaşlı eserinin her noktasında Osmanlıyı yüceltmiş, Osmanlıya ait her türlü motife mukaddes bir hava vermeye gayret etmiştir. Buna mukabil Cumhuriyet devri ise her şeyiyle kötülenmiş, yeni yönetime (Bu noktada CHP vurgusu yapılır.), yeni devlet sistemine, gerçekleştirilen inkılâplara (Harf inkılâbı özellikle vurgulanır.) eserin her bölümünde olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Romanın son kısımlarında yer alan şu mukayeseli yaklaşım, bu anlayışı net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Osmanlı Devleti, kırk senede çoktan kurulmuş, kendini bulmuş, fütuhata çoktan başlamış, cihan imparatorluğuna doğru dev adımlarla ilerlemişti. Hâlbuki Yeni Türkiye her şeyi hazır bulmuş, koca bir imparatorluğun mirasına konmuş. Yetişmiş adam bulmuş, devletin bütün defterleri, askerî, idari ve ilmî nizamını aksatmadan yürüten muntazam bir teşkilât bulmuştu. Ve bugün bile bir vatandaş tapuda bir kayıt bulabiliyorsa, hâlâ Osmanlı Devleti’nin kurduğu sağlam bir nizam ve teşkilât sayesinde. Esefle, üzümlere söyleyelim ki, bugüne kadar Türkiye kendi nizamını kuramamış ve adam yetiştirememiştir.” (s. 158)

Bu çerçevede yazarın Osmanlıyı yüceltmek, benimsediği yönetim anlayışını meşru bir zemine oturtmak için yeni tesis edilen Cumhuriyet sistemini ve bu sistemin içinde yer alan her türlü unsuru itibarsızlaştırma yolunu seçtiği görülmektedir.⁶⁶⁸ Zira yazara göre Osmanlı sonrası devir bir “dark age yani karanlık zamanlar” (s. 145) dönemidir. Böylece Münevver Ayaşlı Osmanlıya olan olumlu bakış açısını, yarattığı bu genel tezat noktası üzerinden daha güçlü bir şekilde yansıtmış olmaktadır.

Eserde Yer Alan Tezat Noktaları

Olumlu Yaklaşılan Unsurlar

- *Osmanlı terbiyesi
- *Osmanlı siyasal sistemi
- *Osmanlı payitahtı İstanbul
- *Osmanlı Hanedanı
- *Osmanlı Padişahları
- *Osmanlı ev yapısı (Köşk ve Konak)
- *Osmanlı toplumunun maddî ve manevî yaklaşımı
- *İmparatorluk sistemi

Olumsuz Yaklaşılan Unsurlar

- *Cumhuriyet’in kuruluş felsefesi
- *Ulus-Devlet düzeni
- *Yeni devletin başkenti Ankara
- *Yeni yönetim
- *İttihat ve Terakki Partisi
- *Cumhuriyet toplumunun maddî ve manevî değerlere yaklaşımı değerlere

Münevver Ayaşlı eserinde, sadece Cumhuriyet’le ilgili unsurlarla değil, Osmanlı devletinin son yıllarına damga vuran İttihat ve Terakki Partisi’nin yöneticileriyle ve idare anlayışıyla da bir hesaplaşma içerisine girmektedir. Bu noktada yazarın, Cumhuriyet devrinin

⁶⁶⁸ Yazarın bu bakış açısını özel hayatıyla da ilişkilendirmek mümkündür. Herşeyden önce Münevver Ayaşlı’nın eşi Nusret Ayaşlı, Cumhuriyet dönemi yöneticileriyle ters düşen bir şahsiyettir. Ayrıca yazarın ailesinin, Osmanlı devrinde edindiği sermayenin Cumhuriyet döneminde ellerinden alınmış olması da bu noktada Münevver Ayaşlı’yı etkilemiş olabilir. Çünkü ailenin Hatay’da bulunan arazileri kamulaştırılmaya tabi tutulmuş, Ulus, Ayaş ve Çubuk aileye aitken devlet tarafından istimlak edilmiştir.

ilk zamanları (Erken Cumhuriyet devri olarak da adlandırılabilir.) ile İttihat-Terakki dönemi arasında çok da büyük bir farklılık görmediği anlaşılmaktadır. Zira yazara göre iki yönetim de, (gerek Cumhuriyet Halk Partisi gerekse de İttihat ve Terakki Partisi) Osmanlıya zarar vermiş ve Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması sürecini hızlandıran adımlar atmışlardır.

Münevver Ayaşlı'nın, romanında ortaya koyduğu bu bakış açısı ile anlayışın son derece hissi ve taraflı olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Çünkü yazarın hareket ettiği noktalar arasında pek çok tutarsızlık söz konusu olduğu gibi, ortaya konulan yargıların da tarihi gerçekliklerden büyük ölçüde kopuk olduğu görülmektedir. Zira Münevver Ayaşlı, ele aldığı dönemde yaşanan Milli Mücadele sürecine neredeyse hiç temas etmemiş ve Anadolu'nun yaşadığı sıkıntılara vakaların akışında yer vermemiştir. Ön planda yer alan hadiselere bakıldığında, Osmanlı Devleti topraklarının düşmanlar tarafından işgal edilmiş olduğunu tahmin etmek bile zor gözükmemektedir. Yazar eserinde öyle bir algı oluşturmuştur ki; sanki Osmanlı Devleti durup dururken yıkılmış ve Cumhuriyet hiç gereği yokken, son derece kolay bir şekilde tesis edilmiştir. Bu bağlamda, yazarın toptancı bir anlayışla hareket ederek ele aldığı meseleleri ya çok kötü ya da çok iyi sunması bile; romanın kurgusunda ortaya konulan yaklaşımın büyük ölçüde yazarın siyasî ve idarî tasavvuruna/duygularına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in kaleme aldığı, ilk baskısı 1944 yılında yapılan *Değirmen* adlı eserde; Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, Anadolu'da bulunan Sarıpınar adını taşıyan bir kasabada gerçekleşen -aslında gerçekte olmayan ama meydana gelmiş gibi gösterilmek zorunda kalınan- bir zelzele sonucunda yaşanan trajikomik olaylar anlatılmaktadır.

Sarıpınar kazasının Kaymakamı Halil Hilmi Efendi ile beraberindeki bürokrat ve eşraftan bazı kimseler, eğlenceleriyle meşhur Ömer Bey'in bağ evinde felekten bir gece geçirirler. Ancak eğlencede, ortada oynayan Bulgar kızı Kızanlıklılı Naciye'nin (Nadya) etkisiyle orada bulunanlar deprem olduğunu zannederek kendilerini zorla dışarıya atarlar. Çıkan kargaşada kaymakam da düşmüş ve yaralanmıştır. Kasabada idarî olarak Osmanlı devletinin en yüksek temsilcisi olan Kaymakam Halil Hilmi Efendi için eserde kullanılan şu nitelermeler, Osmanlıya bilhassa idarî ve bürokratik yapı bakımından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını göstermektedir:

“O klâsik bir idare adamıydı, meslek hayatında vakaları daima olduklarından hafif göstermeyi bir idare kaidesi olarak bellemişti. Dolu, zelzele, dağ yangını, su baskını gibi insan mes’uliyetini aşan gök âfetleri karşısında da, ne olur ne olmaz bu kaideyi değiştirmezdi.”⁶⁶⁹

Yaşanan hadisenin hemen ardından deprem olduğunu düşünen Belediye Başkâtibi Rıfat Bey olayı zaman geçirmeden İstanbul’daki gazetelere duyururken; Jandarma Kumandanı İştıpli Niyazi Efendi de boş durmamış ve vilâyeti çektiği telgrafla haberdar etmiştir. Sarıpınar’ın yerle bir olduğu ve kaymakamın da ağır yaralılar arasında bulunduğu şeklinde gazetelerde yer alan abartılı haberler payitahta kadar ulaşır. Eserde gazetelerin bu olayı fazlasıyla önemsemesinin sebebi de, devletin son yıllarında yönetimde aktif olan İttihat-Terakki partisinin baskılı idare şekline olumsuz ve eleştirel bir bakış açısını yansıtan şu vurguyla verilmektedir:

“Mahmut Şevket Paşa vakasından sonra İttihatçılar İstanbul matbuatını suyu çekilmiş değirmene çevirmişlerdi. Gazeteciler tanrısının onlara bir soluk aldirmek için Sarıpınar’ı bir parça hırpalamış olmasından daha tabii bir şey olamazdı.” (s. 32)

Kısa bir süre içinde Kaymakam Halil Hilmi Bey’in yaralı olduğu düşüncesiyle, Kaymakam vekili olarak Eşref Bey Sarıpınar’a gönderilir. Bunun yanı sıra oluşturulan yardım heyetiyle birlikte Mutasarrıf Hamit Bey de kasabaya gelmek zorunda kalmıştır. Ancak kasabaya geldiğinde depremin gerçekleşmediğini gören mutasarrıf, Halil Hilmi Bey’den hesap sorar. Bu arada İstanbul gazetelerinin Sarıpınar haberleriyle dolup taşması üzerine Dâhiliye nazırı olaya müdahil olmak zorunda kalır ve valinin de Sarıpınar’a gitmesi talimatını verir. Bu noktada eserde yer verilen, günümüzün tabiriyle Osmanlı Devleti’nin Dâhiliye nazırıyla müsteşarı arasındaki diyalog da son derece dikkat çekicidir. Kasabaya gönderilen validen gelen haberler sonucunda bakan ve müsteşar arasında yaşanan konuşma, 20. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin yönetim kademesindeki zayıflığı, karmaşıklığı, niteliksizliği, yozlaşmışlığı net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum yazar tarafından, Osmanlı Devleti’nin idare ve bürokrasisine olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla şöyle ortaya konulmaktadır:

“Dâhiliye nazırı müsteşara:

— Yahu ne yapacağız, dedi. Nasıl çıkacağız bu işin içinden?

— Vallahi nasıl irade buyursanız öyle olacak. Vali zelzele haberinin maalesef mübalâğalı olduğunu...

— Maalesef mi?

⁶⁶⁹ Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, İstanbul, Semih Lûtfi Kitapevi, 1944, s. 23. (Alıntılar bu baskıdandır.)

— *Maalesef verilen yanlış haberlere raci... Kasabanın sapaşağlam yerinde durmasına sevinmekten başka ne yapılabilir?*

— *Peki, haberler yanlışmış da kendisi neden doğrusunu vermemiş?*

— *O da kabahati mutasarrıfa yıkıyor.” (s. 99-100)*

Ayrıca yaklaşan I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle, Osmanlı Devleti'ni yanlarına çekmek isteyen Almanya, Fransa ve İngiltere de depremin yaralarını sarmak için yardım heyetlerini yola çıkarırlar. Sarıpınar'a gelen vali de kasabada herhangi bir depremin yaşanmadığının farkına varmıştır ama o da, tıpkı Kaymakam vekili Eşref Bey ve Mutasarrıf Hamit Bey gibi Ömer Bey'in evinde eğlenmekten mahrum kalmaz. Eserde Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin yerine gönderilen Kaymakam Vekili Eşref Bey'in, Mutasarrıf Hamit Bey'in ve en sonunda da valinin, ortada hiçbir sorun yokmuş gibi eğlenmek için Ömer Bey'in bağ evine gitmeleri de son derece olumsuz bir yaklaşımla ortaya konulmaktadır. Yazar böylece Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilâtının yönetimini elinde tutan, görevli oldukları yerlerde devletin en yüksek temsilcileri konumunda bulunan idarecileri açıkça eleştirmektedir. Yazar, bunu yaparken de münferit bir olay ya da kişi üzerinden hareket etmez ve devletin merkeze bağlı olan yönetim kademesini kaymakam vekili-kaymakam-mutasarrıf-vali silsilesi içerisinde tenkit eder. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'ne idarî ve bürokratik yapı bakımından olumsuz bir bakış açısını yansıtan ifadeler, eserde şu şekilde yer almaktadır:

“*Ömer Bey'le bağdaşan kaymakam vekili Eşref, ikide birde onun çiftliğine giderek gece yarısına kadar kalıyor ve bazen de orada sabahladığı oluyordu. Cuma akşamı üç beş ahbap arasında yine bir saz âlemi yapılmış, bir takım uygunsuz kadınlar getirilerek oynatılmış ve sonunda bir kıskançlık kavgası çıkaran cemaat, birbirine girmiş ve tabancalar atılmıştı.” (s. 101)*

Kasabaya gelen bunca yardımın ve paranın ne olacağı, durumun payitahta nasıl açıklanacağı bir türlü kararlaştırılamaz. Bu belirsizlik devam ederken son olarak, padişah da yaşananlara kayıtsız kalamaz ve başına Şehzade Şemsettin Efendi'yi tayin ettiği bir yardım heyetini İstanbul'dan Sarıpınar'a gönderir. Padişahın gönderdiği yardım heyetinin yolda olması, Sarıpınar'daki endişeyi iyice arttırır. Vali derhal kasabanın ileri gelenlerini toplayarak duruma bir çözüm bulmaya çalışır. Sonunda belediye mühendisi Kâzım Bey'in teklifiyle merkezdeki evler yıkılmaya başlanır. Zaten kasabada viranelik olan yerler çoğunluktadır. Halkın büyük bir kısmı da sefalet içindedir. Kısa bir süre sonra şehzadenin başında bulunduğu heyet kasabaya ulaşır. Gerçekleşmeyen bir deprem, heyete olmuş gibi gösterilir. Şehzade Şemsettin Efendi gördüğü manzara karşısında gözyaşlarını tutamaz. Yabancı gazeteciler ise çektikleri fotoğraflarla tüm dünyaya Sarıpınar'ın, bir depremle nasıl yıkıldığını anlatma fırsatını yakalarlar. O güne kadar gerek mutasarrıfın gerekse de valinin suçladığı Kaymakam

Halil Hilmi Bey de, yaralanmasına rağmen gösterdiği vazife bağlılığı nedeniyle padişah tarafından altın bir Osmanî nişanıyla onurlandırılır.

Eserin vaka zamanı 1914 yılının başlarıdır. Vakaların içerisinde aktif olarak yer verilen şahısların tamamı fiktif karakterlerdir. Bunlardan Kaymakam Halil Hilmi Efendi, Kaymakam vekili Eşref Bey, Mutasarrıf Hamit Bey, Mal Müdürü Cevdet Bey, Ömer Bey, Kızanlıklı Naciye (Nadya), Doktor Arif Bey, Jandarma Kumandanı İштиpli Niyazi Efendi, Belediye Başkâtibi Rifat Bey, Belediye Reisi Reşit Bey, Mühendis Deli Kâzım ve Eczacı Ohannes Efendi ön planda gelen şahsiyetlerdir. Hadiselerin yaşandığı temel mekân ise Sarıpınar kasabasıdır.

Eserde Osmanlı Devleti'ne idarî yapıdaki yozlaşmışlık, bürokrasideki hantallık bakımından; yine devletin son yıllarına hâkim olan İttihat-Terakki yönetimine de uyguladığı baskılı yönetim anlayışı yönünden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Nitekim romana bilinçli bir şekilde ad olarak seçilen “Değirmen” de, aslında yeknesak, eserde ele alınan tarzda işleyen devlet çarkının sembolü olarak görülebilir.⁶⁷⁰ Reşat Nuri Güntekin, bu eserinde kendi bakış açısı çerçevesinde devlet-birey arasındaki kopukluğu, basının tutarsızlıklarını, yöneticilerin beceriksizliklerini, bürokratların menfaatçiliklerini, idarî işleyişteki yavaşlığı, devlet-millet arasındaki güvensizliği ve 20. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadî durgunluğu farklı boyutlarıyla ele almaya çalışmıştır.

Kemal Tahir tarafından kaleme alınan, 1953'te *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edildikten sonra 1956 yılında ilk kez kitap olarak yayımlanan *Esir Şehrin İnsanları* adlı eserde; Abdülhamit döneminin önemli vezirlerinden Selim Paşa'nın oğlu Kâmil Bey ve ailesi merkez alınarak, Mütareke devri İstanbul'u ile Millî Mücadele dönemi anlatılır.

Sultan Abdülhamit'in eski ve varlıklı vezirlerinden Selim Paşa'nın tek çocuğu olan Kâmil Bey, I. Dünya Savaşı'nın ilk yılından itibaren Madrid büyükelçiliğinde çalışmaya başlamıştır. İşe başladığı sıralarda büyük elçinin maaş konusunda Kâmil Bey'e söyledikleri, eserde 20. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne malî bakımdan olumsuz bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“Anlamasıyla da, hemen sesini değiştirip “Görev kutsaldır, çünkü parasızdır” dedi, gene de hiç duraklamadan ekledi: “Çünkü yüksek devletimiz, şu sıra, kapıcı aylığı ödeyecek güçte değildir”,

⁶⁷⁰Çelik,a.g.e., s. 67.

*biraz sustu, derin derin içini çekip ağır bir umutsuzlukla omuzlarını silkerek havaya açtığı ellerini masaya bıraktı.*⁶⁷¹

Ancak belli bir süre geçtikten sonra gerek mütarekeden sonra yaşanan karmaşa gerekse de İspanya'daki maddi sıkıntılar nedeniyle Kâmil Bey, eşi Nermin Hanım ve kızı Ayşe'yle İstanbul'a dönmeye karar verir. İstanbul'a dönen yapan Kâmil Bey ve ailesini, Nermin Hanım'ın halası misafir eder. İstanbul'a geldikten sonra işgal altındaki bir şehirde yaşanan sıkıntıları çok yakından görme imkânını yakalayan Kâmil Bey, eşinin eniştesi İbrahim Bey'in evinde son derece iyi bir şekilde ağırlanır. Eserde Kâmil Bey'in İstanbul için hissettikleri vasıtasıyla, mütareke dönemindeki Osmanlı payitahtına bilhassa bu şehirde yaşayan insanların menfi nitelikleri de vurgulanmak suretiyle olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Uzakta, İstanbul, kurşunilerden, bu rengin koyudan açığa, açıktan koyuya giden bütün zavallı ayrıntılarından ibaretti.

Ara sıra bulutları yaran güneş, bu yaşlı Esir şehre maskara renkleriyle makyaj rezilliği veriyordu.

Kâmil Bey, Tevfik Fikret'in “Sis” şiirini hatırladı. Şair, kocaman bir çocuk gibi, sevdiği şehrin taşına, toprağına öfkelenmiş, onu, biraz da haksız yere hırpalamıştı. Oysa İstanbul da, bütün öteki şehirler gibi, üzerinde yaşayan insanlar, iyi, haklı, güzel işler yaptıkları zaman, böyle kasvetli günlerde bile temizlenip gençleşir... Her yerinde korkaklık, âdilik, yeniklik varsa suç onun mu?” (s. 78)

Nişantaşı'nda oturan İbrahim Bey, işgal kuvvetleriyle ortak iş yapan ve onların müteahhitliğini üstlenen mütareke dönemi zenginlerindedir. İbrahim Bey'in işleri vesilesiyle çok iyi görüştüğü İngiliz jandarma müfettişliğiyle İngiliz haber alma şefliği görevlerini yürüten Henri Dikson, Kâmil Bey'in gelmesinden sonra Nişantaşı'na ziyaretlerini daha da sıklaştırır. Henri Dikson'un esas amacı, babası Selim Paşa'dan Kâmil Bey'e kalmış olan Kerkük'teki değerli toprakların hisselerini para karşılığında elde etmektir. Kâmil Bey, Henri Dikson'un tekliflerini kibarca reddeder ancak üzerine gelinmesinden dolayı da iyice bunalır. Bunun üzerine İbrahim Bey'lerde daha fazla kalamayacaklarını anlayan Kâmil Bey, büyükannesinden kalan köşke geniş bir tadilattan sonra yerleşir. Eşiyle kızının köşke yeni yeni alışmaya başladığı günlerde, İstanbul'un İngilizler tarafından ikinci kez ve resmî olarak işgal edilmesi Kâmil Bey'i derinden üzer. Bu süreçte evini geçindirmenin derdine düşen Kâmil Bey'i, Galatasaray lisesinden eski arkadaşı Ahmet bulur. Ahmet, Kâmil Bey'e Galatasaray'dan arkadaşları olan İhsan'ın Kuva-yı Milliye lehinde çalıştığı gerekçesiyle tutuklu bulunduğunu ve karısı Nedime Hanım'ın da Anadolu yanlısı olarak çıkarılan

⁶⁷¹ Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, 7. b., İstanbul, Adam Yayınları, 2004, s. 11. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Karadayı dergisini tek başına ayakta tutmaya çalıştığını anlatır. Duyduklarından etkilenen Kâmil Bey daha sonra Ahmet’le birlikte İhsan’ı yattığı hapisanede ziyaret eder. İhsan’ın sohbet esnasında Kâmil Bey’e anlattıkları, devletin adalet mekanizmasındaki aksaklıkları, haksızlıkları, kayırmacı anlayışları, devlet görevlilerinin yozlaşmışlıklarını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Yazarın Osmanlı Devleti’ne olumsuz bakış açısını da gösteren bu bozukluklar İhsan’ın ağzından şöyle dile getirilmektedir:

“ — *Elbette... Abdullah Ağa, müdür beye, devletten her ay aldığı maaşı haftadan haftaya veriyor. Sen olsan hangisini sayarsın?*

— *Rum kadının getirdiklerinden mi çıkıyor bu maaş?*

— *Hayır! Mahpuslardan... Kahve ocağının kârı Abdullah Ağa’nın, kumar haracı Abdullah Ağa’nın, esrar satışı Abdullah Ağa’nın, gelenden, gidenden toprak bastı parası, yani ‘Allah kurtarsın parası’ hep Abdullah Ağa’nın...*

— *Şaka ediyorsunuz. Sekiz yüz kişi bu bir tek adama soyulur mu?*

— *Oynaya oynaya...*

— *İstanbul şehrinde... Osmanlı İmparatorluğu’nun merkezinde!*

— *Evet...”* (s. 112)

Sonrasında Kâmil Bey, Ahmet’in, hamile olan Nedime Hanım’a dergi işlerinde yardım etme teklifini kabul eder. Hayatta ilk defa insanlara faydalı olabilecek bir işe girdiğinden dolayı mutlu olan Kâmil Bey, *Karadayı*’nın idarehanesine giderek Nedime Hanım’la tanışır ve yapılacak işleri öğrenerek çalışmaya başlar. Daha çok gazeteye benzeyen *Karadayı*, Kâmil Bey’in katkılarıyla gelişir. Bu idarehane aynı zamanda, Anadolu’yla İstanbul arasındaki gizli haberleşmeyi sağlayan stratejik bir yerdir. Nedime Hanım, daha ilk günden bu durumu Kâmil Bey’le paylaşmış, Kâmil Bey de bu büyük ve yararlı sorumluluktan kaçınmayacağını ifade etmiştir. Nermin Hanım ise işsiz gezen kocasının böyle işlerle uğraşmasına bir türlü anlam veremez. Kâmil Bey, gazetenin teknik işlerinde büyük bir başarı gösterirken, Anadolu’ya gemiyle yapılacak olan yüklü miktardaki bir silah ve cephane sevkiyatındaki büyük sıkıntıyı da kişisel ilişkilerini kullanmak suretiyle çözüme kavuşturur. Ancak bu olayın sevinci çok fazla sürmez çünkü sürekli gözetim altında bulunan Ahmet aniden tutuklanır. Beraber çalıştıkları Niyazi Efendi idarehaneye gelerek durumu Kâmil Bey’e anlatır. Niyazi Efendi ayrıca, gizlice ele geçirilen Yunanlılara ait saldırı planlarının Anadolu’ya gönderilmesi işi için Nedime Hanım’ı aramaktadır. Kâmil Bey, bu işi hamileliğinin son safhasında bulunan bir kadın için son derece tehlikeli bulur ve Nedime Hanım’ın karşı çıkmasına rağmen planların ulaştırılması işini kendisi yapmaya karar verir. Ancak yüksek sorumluluk ve fedakârlık duygusuyla hareket eden Kâmil Bey, çok önemli belgeleri içeren sandığı Gülcemal vapurunun

kahvecisi Ramiz Efendi'ye verirken suçüstü yakalanır. Tutuklanan Kâmil Bey'e, devlete hizmeti geçmiş, hürmet gösterilen bir paşanın oğlu olması hasebiyle belli ölçüde saygı gösterilir. Kâmil Bey tutukluluğu sürecinde hem kendisinin hem de devletin içinde bulunduğu duruma dair bir iç hesaplaşmaya gider. Bu noktada Kâmil Bey'e izafe edilen düşünceler vasıtasıyla eserde, Osmanlı Devleti'ne idari bakımdan olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“ *“Çöküntü devirlerinin en açık ispatı, iktidarın artık idare edemez hale gelmesidir” diye bir şeyler okuduğu aklına geldi. İmparatorluk, dünya harbinin son senelerinden beri böyle bir tarih devresi yaşamaktaydı.*” (s. 256)

Kâmil Bey bu düşünceler içerisindeyken kendilerine ihanet edenin Nedime Hanım'ın ağabey dediği ve çok güvendiği İzmir'li Niyazi Efendi olduğunu da anlar. Savcı Burhanettin Bey, Kâmil Bey'le dostça görüşür ve Nedime Hanım'ı kendilerine ihbar etmesini ister. Bu ihbar karşılığında Kâmil Bey'e, serbestlik ve Roma büyükelçiliğinde kâtiplik teklif edilir. Savcının sıkıştırmalarına, zaman zaman hapis haneye ziyaret için gelen Kâmil Bey'in eşi Nermin Hanım'la enişterisi İbrahim Bey de iştirak ederler. Ancak Kâmil Bey tavrını hiç bozmaz ve Nedime Hanım'ı ele vermez. Yapılan yargılamanın neticesinde sadece Kâmil Bey suçlu bulunarak yedi yıl kürek cezasına çarptırılır. Beraat etmeyi bekleyen Kâmil Bey, bu karar karşısında çok üzülür ve bu kadar yılı nasıl geçireceğini düşünmeye başlar.

Eserin vaka zamanı 1916-1921 yılları arasındadır. Vaka içerisinde yer alan şahısların tamamı fiktif karakterlerden oluşmaktadır. Eserde bunlardan Kâmil Bey, Nermin Hanım, Ayşe, İhsan, Ahmet, Nedime Hanım, Abuzer Ağa, Niyazi Efendi, İbrahim Bey, Sabriye Hanım, Derviş Fuat Bey, Sir Henri Dikson ve Ramiz Efendi ön planda gelmektedirler. Hadiselerin geçtiği temel mekân İstanbul'dur. Bununla birlikte eserin son kısımlarında dar mekân olarak yine İstanbul'da yer alan hapis hane yapısı dikkati çekmektedir.

Eserde 20. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne malî durgunluk, idari zayıflık ve adli yozlaşmışlık yönlerinden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Kemal Tahir bu bakış açısını özellikle romanın başkarakteri olan Kâmil Bey'in yaşadıkları, düşünceleri ve duygularıyla yansıtmaya çalışmaktadır. Mesela Kâmil Bey, paraya dönüştürülebilecek olan belge arayışında olduğu bir gün dedelerinden kalma eski bir sandığı açarak karıştırmaya başlar. Sandıkta gördüğü, okuduğu bir takım belgelerin ve vesikaların Kâmil Bey üzerinde yarattığı etki aslında, yazarın genel anlamda Osmanlıya/eskiye olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermektedir:

“Kâmil Bey, bu eski kâğıtları karıştırdıkça bir garip kedere kapıldı. Eski adamlar, bütün davranışlarını dine uydurmaya uğraşmışlardı. Yürüyen ve değişen hayatı donmuş kalıplara uydurmaya çalışmaktan daha zavallı bir iş olur mu? Zamanın hâkim sosyal fikri (din) olduğu, herkes servetini, canını, şerefini ona bağladığı halde, onu kurtarıp yaşatalım derken nasıl da kolayca berbat etmişlerdi. İşte, her vesika, her ferman, her kadı mahkemesi hükmü, dini, başka başka kazançlara alet edebilmek için, akıl almaz şeriat hileleriyle dolu...”

(...)

... Sözelimi: İstanbul’u dolduran büyük camilerin yanına neden hep böyle sürü sürü cemaatsiz mescit yapılmış? Devrin, bir fermanla baş kesip aynı fermanla bütün bir serveti yağma etmek düzenine çare bulmak için... Her vakıf, din perdesi altında garanti edilmiş bir servetten, güvene alınmış bir mirastan başka bir şey değil...” (s. 87)

Eserde Osmanlı Devleti’nin adalet yapısındaki bozukluk sadece, bir devlet kurumu olan hapishanelerdeki çürümüşlükle değil, Kâmil Bey’in alacaklarını hukuk yoluyla tahsil etmek için zaman zaman gitmek zorunda kaldığı Adliye Nezareti’nin (Adalet Bakanlığı) gerek fizikî yapısı gerekse de bu kurumun işleyişindeki çarpıklıklar yoluyla da ortaya koyulmaktadır. Eserde bu olumsuz tablo yine Kâmil Bey’in gözünden şöyle tasvir edilir:

“Fakat bütün bu kasıntısına rağmen, burada, “adalet”e zerre kadar saygı duyulmadığını sezerek, Kâmil Bey sıkıntıya kapıldı.

En ayıbı, her taraf toz içindeydi. Vaktiyle bu yapı tepeden tırnağa yağlı boyayla boyandığı halde yıllardan beri boyaların yerini kapkara kir tutmuştu. Bütün bu harap ve sefil görüntüye, tavanların, alçıları yer yer dökülmüş, yaldızlı süsleri gülünçlük katıyordu.” (s. 88)

“Burada, on dakika dolaşmak, temelleri birkaç yüzyıldır çatırdayan kocaman bir imparatorluğun neden çöktüğünü insana anlatabilirdi. Bir devletin, devrini tamamladığı, adaletinin bu halinden belliydi. Burası, karmakarışık, yırtık pırtık, mahvolmuş bir adaletin süründüğü “antika” bir yerdi.” (s. 89)

Kemal Tahir’in olumsuz bir yaklaşımla, Kâmil Bey’in gözünden çizdiği bu devlet manzarası, yıkılmak üzere olan Osmanlı Devleti’nin ayak seslerinin çok yakından hissedildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira eserde öne çıkarılan Adliye Nezareti, daha geniş çapta bir bozulmaya uğrayan Osmanlı devlet sisteminin somut örneklerinden sadece birisini temsil etmektedir. Yazar bu noktada devlet çarkının yalnızca bir parçasına temas etmekle yetinmiş, kitabı okuyanların parçadan bütüne ulaşması gerektiği anlayışıyla hareket etmiştir.

Yazar, Osmanlı Devleti için ortaya koyduğu olumsuz bakış açısını sadece devletin bazı kurumları üzerinden değil, o dönemde işgal altında bulunan ve eserin başlığında “esir” olarak nitelenen payitaht İstanbul vasıtasıyla da yansıtmaktadır. Mütareke dönemi İstanbul’unu ele alan başka yazarlarda olduğu gibi (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler* adlı eserinde İstanbul’u sahnenin dışı olarak nitelerken, Yakup Kadri

Karaosmanoğlu da *Sodom ve Gomore* adlı eserinde İstanbul'u lanete uğramış Sodom ve Gomore şehirlerine teşbih etmiştir.) Kemal Tahir'de de, Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul, gerek şehrin kendisi gerekse de içinde yaşayanların o dönemdeki durumları olumsuz bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Yazarın bu noktada şehir-insan bütünleşmesini sağladığı, eserinin başlığında hem şehri hem de o dönemde İstanbul'da yaşayan halkı "esir" olarak nitelediği görülmektedir. Bu bakımdan esaretin şehir ve içinde yaşayan insanlar için ortak bir payda olduğu söylenebilir. Çünkü şehrin işgal edilmesinden dolayı halkın da esir olduğu kabul edilebileceği gibi; halkın da esareti kendi ruhlarında çabucak kabul edip, hemen hemen hiç tepki göstermediği için şehrin kolayca esir konumuna düştüğü ifade edilebilir. Nitekim aynı dönemde İzmir üzerinden Anadolu'ya doğru başlayan işgaller İstanbul'daki kadar kolay ilerleme gösterememiştir. Bu bağlamda Sezai Coşkun'un eserle ilgili yapmış olduğu şu tespitler de, yazarın payitaht İstanbul için sahip olduğu bakış açısını somut bir şekilde göstermektedir:

"Döneme hâkim olan bu müphemiyet ve müphemiyetin doğurduğu ahlâksızlık ve yılgınlık, şehri tümüyle 'esir' alır. İstanbul'un her köşesinde bu 'esaretin' izleri görülür. Bu izler, şehrin bazı yerlerinde, esaretten duyulan ıstırap şeklinde ortaya konulurken; bazı yerlerde, işgalin farkında olmayan bir eğlence âlemi vasıtasıyla ifade edilir.

Kemal Tahir, gerek buradaki 'esir şehir' tanımlamasını, gerekse diğer eserlerinde değindiği Milli Mücadele dönemi İstanbul'unu, çok büyük oranda, Tevfik Fikret'in "Sis" şiiri çerçevesinde tasvir eder. Bu bağlamda İstanbul'u sıklıkla ahlâksız bir kadına benzetmesi, İstanbul'u ahlâksızlığın yuvası olarak değerlendirmesi, Tevfik Fikret'in 'bive-i bakir' ve 'facire-i dehr' nitelemelerini hatırlatmaktadır. İşgal İstanbul'unda güzellik adına hemen hemen hiçbir şey görülmez."⁶⁷²

Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından kaleme alınan, 1950 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edildikten sonra ilk kez 1973'te kitap olarak yayımlanan *Sahnenin Dışındakiler* adlı eserde; birbirini takip eden Mütareke ile Milli Mücadele dönemleri hem İstanbul hem de Anadolu ön plana çıkarılarak ve İstanbul'a tıp eğitimi için yeniden dönen Cemal Bey'in hayatı merkez alınarak anlatılmaktadır.

Romanın kahramanı Cemal'in çocukluğu İstanbul'da geçer. Ancak babasının Batı Anadolu'da bulunan bir sahil kasabasına devlet memuru olarak atanması nedeniyle lisenin son sınıfındayken İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalan Cemal, altı yıl sonra tıp tahsili için yeniden İstanbul'a döner. Bu süreçte Osmanlı payitahtı İstanbul'un çok değiştiğini fark eden Cemal; bir yanda düşman işgalinin şehirdeki tesirlerine, bir yanda da toplumun hayatında meydana gelen değişikliklere bizzat şahit olur. Cemal altı yıl içinde bambaşka bir hale gelen

⁶⁷² Sezai Coşkun, *Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir (İnsan, Eser, Fikir)*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 273.

İstanbul'un bir tarafında Millî Mücadele'ye dolaylı yoldan da olsa destek verenleri, bir tarafında da ferdî menfaatlerini öne alan ve ahlâkî bakımdan yozlaşmış olanları görür. Cemal, böylesine karmakarışık bir hale gelmiş olan İstanbul'da çocukluk arkadaşı ve aynı zamanda âşık olduğu Sabiha'yı aramaya başlar. Ancak Sabiha aradan geçen sürede, ahlâki yönden zayıf bir adam olan Muhtar Bey'le evlenmiştir. Buna rağmen Cemal, âşık olduğu kadını aramaktan vazgeçmez ve uzun aramalardan sonra Sabiha'yı bulur. Cemal'i yeniden gördüğü için çok mutlu olan ve Muhtar Bey'in hayatında olmasından artık iyice bunalmış olan Sabiha da, Cemal'i gördükten sonra hayatıyla ilgili önemli bir karar verir. Ve aradan çok uzun zaman geçmeden kocasından ayrılan Sabiha soluğu Cemal'in yanında alır. Bu hadiseden sonra Sabiha, hayatının amacını gerçekleştirme fırsatını da yakalar ve tiyatro oyuncusu ilk Türk kadını olarak sahneye çıkar.

Eserin vaka zamanı 1920 yılıdır. Eserdeki şahıs kadrosunun büyük çoğunluğunun kurmaca şahsiyetlerden oluştuğu görülmektedir. Bunlardan Cemal, İhsan, Sabiha, Süleyman Bey, Sündüz Hanım, Tevfik Bey, Kudret Bey, Arif Bey, Muhlis Bey, Muhtar Bey, Nasır Paşa ve Behçet Bey'in ön planda geldiği görülmektedir. Bununla birlikte şahıs kadrosunun içinde yer alan ve tarihi gerçekliği bulunan roman kişilerinden de Yahya Kemal, Ahmet Haşim ve Ali Kemal dikkati çeken şahsiyetler olarak görülmektedir. Eserin temel mekânı ise çeşitli semtleriyle birlikte (Sirkeci, Ortaköy, Moda, Şehzadebaşı, Horhor, Göztepe, Erenköy, Şişli, Beyazıt, Üsküdar, Tepebaşı, Kadıköy, Maçka, Beyoğlu) İstanbul'dur.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yazdığı *Mahur Beste* adlı romanın devamı, *Huzur*'un ise öncesi olan ve nehir roman üçlemesi içerisinde 2. sırada yer alan *Sahnenin Dışındakiler*'de Osmanlıya genel anlamda olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Zira Osmanlı Devleti'yle ilgili ön plana çıkarılan unsurların olumlu olmaktan çok olumsuz nitelikte olduğu dikkati çekmektedir. Bu çerçevede esere ad olarak benimsenen başlıktan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nin ve işgal altında bulunan payitaht İstanbul'un çöküşünün yazarın olumsuz yaklaşımıyla yansıtıldığı görülmektedir. Zira İstanbul çökmekte olan bir devletin hem çürümüş olan kurum ve değerlerini hem de düşünce ve hayat tarzını bütün varlığıyla temsil etmektedir. Eserde, son dönem Osmanlı devlet yapısı hakkındaki bilgiler anlatıcının ağzından şöyle aktarılmaktadır:

“Nazırları arasında, Sadrâzam Sait Paşa'dan başka kırkını aşmış pek az adam bulunmasına rağmen devlet ihtiyardı. Arkasında sade kendi altı asırlık mazisi değil, bütün ihtiyar şark vardı. Yaşlılığı, tecrübeyi galiba zincirleme felâketler görmeyi ve kabul etmeyi bir esas diye alıyordu.

*İsabetli tek bir hareket veya fikri olmadığını, her gün hâdiselerin yumruğuyla yeni baştan bir daha öğrenen bir toplulukta, bu tecrübe kelimesinden ne kastedilirdi, bunu çok sonra anladım.*⁶⁷³

“Artık Ferit Paşa kabinesinin politikası iflas etmişti. Nitekim biraz sonra da istifa etti.” (s. 253)

Romanda, Milli Mücadele’yi destekleyen İhsan Bey’in, Hürriyet ve İtilaf taraftarı olan Arif Bey’e söyledikleri de bu bağlamda örnek olarak ortaya konulabilir:

“ — Elde hiçbir şey kalmamıştır. Mahvedilecek bir şey yoktur. Zaten böyle vaziyetlerde bu tarzda düşünülmez. Dövüşmek lâzım olduğu zaman sadece dövüşülür. Bu gibi işlerde bütün hesaplar durur, anladınız mı? Yalnız, şeref, haysiyet, vazife duygusu kalır. Zat-ı şahaneye gelince, teklifini emrettikleri mütareke şartlarının ilk maddesini lütfen unutmasınlar. Bir devlet batarken hısum ve akrabanın selâmeti düşünülmez.

— Altı asırlık...

— Bırak şu altı asrı. Milletimizi duvarın dibine dayamışlar, siz hâlâ altı asırdan bahsediyorsunuz! Ben size bu güne, bu âna ait işten bahsediyorum. Siz hâlâ, bir devlet-i muazzama tutturmuş gidiyorsunuz! Derimiz yüzülüyor, haberiniz yok mu?” (s. 154)

Ahmet Hamdi Tanpınar böylece, romanda geri planda bırakılmış olan Milli Mücadele ile Anadolu’nun önemini ve olumlu yönünü daha da somut bir şekilde sunmuş olmaktadır. Çünkü yazara göre esas sahne, Türk milletinin kaderinin belirleneceği mücadelenin meydana geldiği Anadolu’dur.

KemalTahir’in kaleme aldığı, ilk kez 1961 yılında yayımlanan *Esir Şehrin Mahpusu* adlı eser, hem karakterler hem de zaman itibarıyla *Esir Şehrin İnsanları* adlı eserin devamı niteliğindedir. Eserde, Abdülhamit döneminin önde gelen vezirlerinden olan Selim Paşa’nın oğlu Kâmil Bey’in, Millî Mücadele sürecinde Anadolu’ya gizli belgeler gönderirken yakalanıp cezalandırılması ve hapisanede yaşadıkları anlatılmaktadır.

Millî Mücadele sırasında İstanbul’da yayımlanan ve Anadolu’yu destekleyen *Karadayı* dergisinde yazan Kâmil Bey, Anadolu’ya gizli belgeler içeren bir sandığı göndermeye çalışırken yakalanır. Aylar süren yargılama sürecinden sonra 7 yıl ceza alan Kâmil Bey, hapisaneye gönderilir. Kâmil Bey’i hapisaneye götüren aracın Beyazıt meydanından geçişi sırasında, yazar tarafından bu meydana ilişkin verilen bilgilerin sunuluş tarzı, eserde bilhassa II. Beyazıt’a olumsuz bir bakış açısının bulunduğunu ortaya koymaktadır:

⁶⁷³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, 4. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999, s. 55-56. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Sonra koca Beyazıt Meydanı... Beyazıt meydanında, Afyonkeş İkinci Beyazıt’ın camisi... Kardeşi Cem Sultan’ı Papa’ya zehirleten, kendisi de oğlu Yavuz Selim tarafından zehirlenen adamın camisi... Meydanı çeviren sıra kahvelerde ak sarıklı kalabalık...”⁶⁷⁴

Kâmil Bey’in hapisanedeki koğuğu, 2. kısımda yer alan ve bu kısmın padişahı olarak adlandırılan “Paytoncu Osman Ağa”nın koğuğu olur. Bu koğuğuta pek çok ahlâksızlıklara, kavgalara, türlü rezaletlere şahit olan Kâmil Bey, zamanla hapisane yönetimi ile kısım ağalarının işbirliği içinde olduklarını anlar. Bu durum eserde, Kâmil Bey’in, bilhassa koğuğuta yatanlardan mortocu lakaplı Zekeriya Hoca’yla girdiği diyaloglar vasıtasıyla ortaya konulmaktadır. Mortocu Zekeriya’nın hapisane içindeki işleyişı, hapisanenin yönetim tarzına ilişkin söyledikleri ve Kâmil Bey’in duydukları karşısında hissettikleri, 20. yüzyılın Osmanlı Devleti’ne özellikle adalet kurumu bakımından olumsuz bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“ — Mahpusane idaresi, sustalı çakı taşıdıklarını bilmiyor mu?

— Bilmez mi? -Sesini alçalttı: - Hepsi birlik, Kâmil Efendi, hepsi ortak. Kısım ağaları, topladıklarını hafta başında idareyle bölüşürler.” (s. 88)

“ — Ağa gönlün bilir. Sen istemeyince dünya düzeliyor mu? Karılar koğuğunun memişane deliği iki günde bir neden tıkanıyor bakalım? Hafta başında, kahpeler şu kadar aylık çocuk düşürüyorlar da ondan...

(...)

Kâmil Bey gözlerini utançla yere eğmişti. <<İnsanları bu kadar utanmaz yapan savaşlar mı acaba?>> diye düşündü. <<Şunlar sapıklıklarını neden meydana vurmamazlık edemiyorlar? Yoksa burada, temiz kalmak imkânsız mı? Namuslu bir adam, giderek kendisi de sezmeden namussuzlaşır mı?>>” (s. 137)

“ — Biliyorlar. Aslında kötek bu fukaraya atılmıyor, ötekilerin gözlerini yıldırmaya atılıyor.

— Gardıyanlar böyle işleri neden önlemiyorlar?

— Gardıyanlar, kısım işlerine karışamaz. Bize burada yalnız Osman Ağa karışır. Yukarda Allah, burada Osman Ağa...

— Karışmayacaklar da neden geliyorlar?

— Dayak yiyene: <<Bir şey yok.>> dedirtecekler.” (s. 149)

Yaşanan sıkıntılı sürecin sonunda Osman Ağa ve yandaşlarıyla çatışmaya giren Kâmil Bey, hatırlılar koğuğunda yatan eski ittihatçılardan Binbaşı Arif Bey’in devreye girmesiyle içinde bulunduğu zor durumdan kurtulur. Binbaşı Arif Bey’in hücreesine alınan Kâmil Bey, hapisanedeki en rahat günlerini geçirmeye başlar. Eserde Binbaşı Arif Bey’in Kâmil Bey’e

⁶⁷⁴ Kemal Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, İstanbul, Düşün Yayınevi, 1961, s. 16. (Alıntılar bu baskıdandır.)

anlattıkları vasıtasıyla da, Osmanlı Devleti'nin yıllardır süregelen siyaset anlayışına, yönetim tarzına olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“Köprüyü geçene kadar ayıya dayı demek, aylara yem olmayı başından kabullenmek demektir. -Elinin tersiyle Naimâ tarihinin cildine yavaşça vurdu: — <<Köprüyü geçene kadar ayıya dayı derler>> sözü, su katılmamış, Osmanlı sözü... Osmanlıların, tarihleri boyunca, iki karışlık köprüleri bile, neden geçememiş olduklarını, bundan daha iyi anlatan bir başka söz yoktur. Osmanlı, hiçbir zaman, aylara dayı demeden köprü geçmeyi göze alamadı. Bugün bile, İstanbul'un Osmanlı politikacıları, Ankara'yı aylara dayı demediği için yadırgıyorlar.” (s. 254)

Binbaşı Arif Bey ve yardımcısı Sefer'le aynı hücrede kalmaktan son derece mutlu olan Kâmil Bey, bu hücrede ayrıca eski ittihatçılardan olan Nuh Bey'le de siyasete dair sohbet etme imkânını yakalar. Nuh Bey bilhassa, II. Abdülhamit döneminden, içinde buldukları günlere kadar yaşadıklarını Kâmil Bey'e anlatmaktan zevk alır. Eserde Nuh Bey'in özellikle istibdat dönemine dair yapmış olduğu değerlendirmeler, Sultan II. Abdülhamit'e dolaylı yoldan da olsa idari bakımdan olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını göstermektedir:

“Orada da tam dört ay bir hücrede tek başımıza yatırdılar. Günde bir ekmek... Hepsi bu... İstibdadın namussuzluğunu anlayın ki şu kadar aydır kursağımıza sıcak yemek girmiyor.” (s. 262)

“İşte istibdat böyle bir belâdır, kardeşim, on beş konak ilerde olan bir iş için size burada suşuzken ceza verilir. İşte istibdat budur.” (s. 263)

Bu arada Kâmil Bey'in hapishaneye girdiğinden beri beklediği şey gerçekleşir ve eşi Nermin Hanım, kocasını ziyarete gelir. Müdür Bey'in odasında gerçekleşen görüşmede Kâmil Bey eşine, kendisinden boşanmaya hakkı olduğunu söyler. Nermin Hanım, kocasının bu sözlerini fazla insafsızca bulmuştur. Bu arada Kâmil Bey'le birlikte yakalanan Ramiz Efendi'nin hanımı Fatma Hanım'la oğlu da Kâmil Bey'i ziyarete gelmişlerdir. Fatma Hanım, odadakilere hem Anadolu'dan haberler verir hem de hapishanede Kâmil Bey'in başından geçenleri anlatır. Bu görüşmenin sonunda Kâmil Bey değişik duygu ve düşüncelerle hüccesine döner. Bu arada hapishaneye gelen gazetelerde, Anadolu'da cereyan eden savaş hakkında net olmayan ve çelişkili haberler yer almaya başlar. Dışarıdaki belirsizlik hapishanedeki ortamı da gerginleştirir. Binbaşı Arif Bey ve Kâmil Bey de kendilerine yönelebilecek olan tehditler için bazı tedbirler almaya başlarlar. Bu süreçte yayımlanan gazetelerde, yabancıların verdiği balolarda eşi Nermin Hanım'ın fotoğraflarını gören Kâmil Bey kesin kararını verir ve eşine hitaben yazdığı mektupta boşandığını bildirir.

Vaka zamanı 1921 yılı olan eserde yer verilen kişilerin tamamı fiktif niteliklidir. Vakanın akışında ön planda gelen şahsiyetler arasında şunlar bulunmaktadır: Kâmil Bey, Nermin Hanım, Binbaşı Arif Bey, Nuh Bey, Fatma Hanım, Paytoncu Osman Ağa, Fayrap

Ömer, Laz Ali, Pandeli oğları, Bahçivan Tanaş, Köprücü Aslan, Kömürcü İbrahim Efendi, Serafim Kaptan ve Mortocu Zekeriya Hoca. Eserin ana mekânı Osmanlı payitahtı İstanbul'dur. Ancak olayların tamamı Kemal Tahir'in 'dar yer' olarak nitelediği hapishanede geçmektedir. Bu bağlamda, kapalı mekânla sınırlandırılmış olan kurguda aksiyonun fazla yer kaplamadığı ifade edilebilir.⁶⁷⁵

Eserde, tarihi süreçte yapılan geriye dönüşlerle Osmanlı Sultanları II. Beyazıt'a, Yavuz Sultan Selim'e ve II. Abdülhamit'e olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda yazarın özellikle II. Bayezit ve Yavuz Sultan Selim için ortaya koyduğu yargıların, tarihi kaynaklarda yer alan bilgilerle büyük ölçüde örtüştüğünü görmekteyiz. Zira İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Cem Sultan'ın ölümü hakkında çeşitli yorumların bulunduğunu ancak bunlardan en kabul edilebilir olanının, genç şehzadenin ağabeyi II. Bayezit tarafından Papa'ya zehirletilmiş olması ihtimali olduğunu zikreder. Uzunçarşılı ayrıca hem II. Bayezit'in bilhassa şehzadelik döneminde uyuşturuca maddelerden afyon macununu kullandığını hem de adı geçen padişahın oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından zehirlenmiş olması ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu tespit etmektedir.⁶⁷⁶

Bunun yanı sıra eserde, 20. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nin adalet mekanizması da hapishaneler vasıtasıyla eleştiriye tabi tutulmaktadır. Yazar olumsuz bir yaklaşımla, Kâmil Bey'i de merkezde tutarak; hapishanelerde yaşanan adaletsizlikleri, mahkûmların bakımsızlıklarını, hapishanenin yetersiz fizikî koşullarını, başta kurumun müdürü olmak üzere bütün devlet görevlilerinin yozlaşmışlıklarını, siyasetin bir devlet kurumunda nasıl güçlü bir şekilde hissedildiğini, yaşanan ahlâksızlıkları, yasak olmasına rağmen kumarın yaygınlaşmış olmasını ve insanların iki yüzlülüğünü çok net bir şekilde tasvir etmiştir. Bu bağlamda Kemal Tahir'in Mütareke dönemindeki hapishane atmosferini, İstanbul'un küçük bir yansıması, laboratuvarı gibi kullanarak Kâmil Bey'in dışındaki mahpuslara da değindiği ve böylece 'Esir Şehir'de, esaretin çeşitli insan tiplerine ne şekilde yansıdığını da ortaya koyduğu görülmektedir.⁶⁷⁷

Kemal Tahir'in kaleme aldığı, ilk kez 1965 yılında yayımlanan *Yorgun Savaşçı* adlı eserde; mütarekeden sonra uğradıkları siyasî başarısızlık neticesinde dağılan, çözülmeye uğrayan, adeta toplumdan dışlanan İttihatçılardan bir kısmının Milli Mücadele içerisinde yer alması ve bu mücadeledeki olumlu rolleriyle yeniden doğuşları anlatılmaktadır.

⁶⁷⁵Coşkun, a.g.e., s. 290.

⁶⁷⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, 5.b., Ankara, TTKB, 1988, s. 174/245/246.

⁶⁷⁷Coşkun, a.g.e., s. 278.

İttihat ve Terakki cemiyetine mensup subaylardan “Cehennem Topçu” lakaplı Yüzbaşı Cemil, ikamet ettiği teyzesinin evinde yine eski ittihatçılardan olan Doktor Reşit Bey’i beklemektedir. Eski bir vali olan ve cezaevinden yeni kaçan Reşit Bey, mütareke sonrası işgal edilmiş olan İstanbul’da bütün ittihatçılar gibi bir yerlere gizlenmeye çalışmaktadır. Yüzbaşı Cemil aynı zamanda teyzesinin kızı olan eski ittihatçı subaylardan Teğmen Nazmi’nin eşi Neriman’la sohbet ederken, uzaktan polislerce kovalanan Doktor Reşit Bey’in intihar edişine şahit olur. Bu olay hem Yüzbaşı Cemil’i hem de daha hamileyken eşi Nazmi’yi Balkan savaşında kaybetmiş olan Neriman’ı üzer. Kısa bir süre önce teyzesinin de uygun görmesiyle Neriman’la nişanlanmış olan Yüzbaşı Cemil, bu hadiseden sonra ittihatçı arkadaşlarıyla irtibat kurmak için evden çıkar. Sonrasında inzibat subayı olarak görev yapan Yüzbaşı Arap Maksut’la görüşen Cemil’e gizli bir görev verilir. Buna göre Yüzbaşı Cemil, işgal güçlerince ve polislerce aranan Patriot Ömer’i sıkıştığı evden kadın kılığında çıkarıp, ittihatçıları muhafaza eden Doktor Münir Bey’in evine götürecektir. Nişanlısı Neriman’ın yardımıyla bu tehlikeli vazifeyi başaran Yüzbaşı Cemil, Patriot Ömer’i götürdüğü Doktor Münir Bey’in evinde 3 aya yakın saklanmak zorunda kalır. Önceleri İttihat ve Terakki cemiyetinde olan ancak daha sonra cemiyetten ayrılan Doktor Münir Bey’in evinde o sıralarda İttihatçıların çok saygı duyduğu, cemiyetin önemli isimlerinden Enver Paşa’nın dayısı olan Halil Paşa da bulunmaktadır. Yüzbaşı Cemil burada kaldığı süre içinde, eski İttihatçıların hem geçmiş hem de gelecekle ilgili düşüncelerini öğrenir. Halil Paşa, yeni bir yapılanmaya gidileceğini ve bu yeni teşkilâtın adının da “Karakol Cemiyeti” olacağını ifade eder. Eserde bilhassa Doktor Münir Bey ile Halil Paşa’nın karşılıklı konuşmaları vasıtasıyla ortaya konulan değerlendirmelerle, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin yönetiminde söz sahibi olan İttihat-Terakki yönetimi sert bir şekilde eleştirilmektedir. Dolayısıyla aynı zamanda öz eleştiri olarak nitelendirilebilecek olan bu yorumlar vasıtasıyla Osmanlıya olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Çünkü İttihat-Terakki yönetimini, Osmanlı Devleti’nin idarî kademesinden ayrı düşünmek mümkün değildir:

“Halil Paşa, Doktor Münir’in bu sözüne gerçekten şaşıtı.

— Acıydın mı? Neden acıydın, saklamaya yanaşmadığın adamın ölümüne?

— Ölümüne acımadım... Bahtına acıdım... Reşit Bey gibi adamlar, ne zaman, nerde, nasıl öleceklerini olsun bilmelidirler.

-Patriyot’un mangalda ısıttığı uzun parmaklı piyanist ellerine daldı:

— Reşit Bey’in aştığı bir sınır çizgisi var, orayı aşmak kolay değil... İnsanlığı bırakıp canavarlığa geçiyorsun. Vardır elbette ileri sürecek özürleri... Bunların en başında kişisel çıkar aramadığı gelir. Vatan için yaptı yaptıklarını... Oturup uzun boylu düşündü, sorumluluğu bilinçle

yüklenip çizgiyi geçti. Kollarını sıvayıp baltayı aldı eline, çoluk çocuk, genç yaşlı, kadın erkek ayrıntısını gözetmeden kesmeğe girişti.

Halil Paşa su istemenin kolaylığıyla karşılık verdi:

— *Girişir!*

Doktor Münir birden irkildi:

— *Girişir mi?*

— *Vatan tehlikedeyse hiç bakmaz.*

— *Vatanseverlik mi diyorsunuz, buna siz?''⁶⁷⁸*

“Halil Paşa biraz düşünüp başını salladı:

— *Aslına bakarsan, iktidara geçinceye kadar <<Kadro>> diye bir şeyin gerekliliğinden değil, dünyada var olduğundan bile haberimiz yoktu bizim... Anayasa geri getirilirse, bütün Osmanlılar memleketin kalkınması için el ele verecekler, her şey birden düzelecek sanmıştık. Otuz iki yıl süren despotluğa, bu süre içinde, kimler başkaldırıdıysa hepsini kendimizden sayıyorduk. Bunlar bizce, memleketin en namuslu, en vicdanlı, en işe yarar insanlarıydı. Var güçleriyle işe sarılacaklar vatani bir yıla varmadan cennete çevireceklerdi. Hele Avrupa'da bunca yıl, Abdülhamit despotluğuyla boğuşanların hepsi her zorluğun altından akılla kalkacak derin bilgili adamlardı. Meğer, kiminin bilgisi hiç yokmuş, kiminin tecrübesi... Kimi iyi niyetle saçma yollar gösterdi, işleri büsbütün karıştırdı, kimikendi çıkarı için, büsbütün yokuşa sürmeye kalktı bizi... Altı aya varmadan anladık içine düştüğümüz çıkmazı...” (s. 113)*

Bu arada Neriman'ın hamile olduğu haberini alan Yüzbaşı Cemil, Doktor Münir Bey'in evinde daha fazla kalamaz ve derhal teyzesinin evine gider. Gittiği gece sade bir nikâhla Neriman'la evlenen Yüzbaşı Cemil, peşinde olan işgal kuvvetleriyle polislerin evi basacakları haberi üzerine hiç zaman kaybetmeden oradan ayrılır. Doğruca Dr. Münir Bey'in evine giden Cemil Bey, oranın da polis tarafından basıldığını; Dr. Münir'in, Halil Paşa'nın ve Patriot Ömer'in tutuklandığını görür. Bunun üzerine Filistin cephesinden tanıdığı Teğmen Recep ve Yüzbaşı Maksut'un yardımıyla subay barınma evinde bir süre kalmaya başlayan Yüzbaşı Cemil, orada eski okul arkadaşı Binbaşı İsmail Üsküp'le karşılaşır. Sonrasında Yüzbaşı Cemil, Binbaşı İsmail Bey'in yardımıyla kılık ve kimlik değiştirerek Bandırma'ya gider. Amacı Çerkez Reşit kardeşleri bulmaktır. Bu arada Yunanlılar İzmir'i işgal etmişlerdir. Bandırma'da kendisi gibi Çerkez Reşit Bey'i arayan Bekir Sami Bey'le görüşen Yüzbaşı Cemil, kısa bir sohbetten sonra Bekir Sami Bey ve yaveri Yüzbaşı Selahattin Bey'le birlikte hareket etmeye başlar. Ortak amaçları, İzmir'i işgal ettikten sonra Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye başlayan Yunan ordusuna karşı asker ve silah toplamaktır. Bunun için de

⁶⁷⁸Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, 2. b., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968, s. 92. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Bandırma'dan Akhisar'a hareket ederler. Yolda Yüzbaşı Selahattin Bey'le memleketin durumu hakkında konuşan Yüzbaşı Cemil'e, Yüzbaşı Selahattin'in söyledikleri son derece dikkat çekicidir. Selahattin Bey'in değerlendirmeleri, Osmanlı Devleti'nin artık idare edilemediğini ve devletin her unsuruyla adeta dağılma sürecine girdiğini açıkça göstermektedir. Bu sözler siyasî olarak son yıllarını yaşamakta olan Osmanlı Devleti'ne bilhassa idari bakımdan olumsuz bir bakış açısını yansıtmaktadır:

“ — İçine düştüğümüz rezilliğin hakkından belki gelir, diye... Durum bildiğin gibi değil arkadaş... Dağıldık ki, kül-ufak olduk!...<<Sil, yeniden başla>> derler ya... Bizim başımıza gelen daha çapraşık... Ne silgi kalmış, ne silinecek kara tahta... Yoktan başlayacağız! İstanbul'u gözlerinle gördün! Koca Osmanlı İmparatorluğunun başkentinde Çingen çalıyor, kürt oynuyor. Bence ortada iki ümit kıvılcımı var: Biri kötü Yunan'ın, İzmir'e çıkararak başından büyük işe sıvanması... İkincisi, ordu müfettişliğiyle Samsun'a giden Mustafa Kemal...” (s. 207)

Kısa bir süre sonra Manisa'nın da Yunanlıların eline geçtiği duyulunca, Bekir Sami Bey birliklerin başına geçmek için onlardan ayrılır. Yüzbaşı Cemil ise Salihli kasabasına giderek orada bulunan eski bahriye nazırı Rauf Bey'e katılır. Rauf Bey, Yüzbaşı Cemil'e birlikte hareket ettiği Çerkez Ethem Bey'i tanıtır. Çerkez Ethem Bey'le tanışan Yüzbaşı Cemil de onunla birlikte Akhisar'a gider. Bu süreçte Çerkez Ethem'in halk üzerindeki etkisini yakından gören Yüzbaşı Cemil son derece şaşırır. Yaklaşık 1 yıl burada kalan Yüzbaşı Cemil, Yüzbaşı Selahattin'in çağrısıyla hemen Bursa'ya doğru yola çıkar. Eserde, Bursa'ya giderken devletin içinde bulunduğu durumu kendi kendisine gözden geçiren Yüzbaşı Cemil'in düşünceleri üzerinden de Osmanlı devletine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu noktada yazarın kullanmış olduğu benzetmelerin, sahip olduğu bakış açısını son derece etkili bir şekilde yansıttığı da söylenebilir:

“Cemil birdenbire atıyla bir dev ölüsü çiğniyormuş duygusuna kapılarak ürperdi. İki gündür çoğu tırısyla yol kesen hayvan, sanki yürümüyor, başını iki yana yorgun yorgun sallayarak bu dev ölüsünün üstünde dolap çeviriyordu. Ölen dev, Osmanlı İmparatorluğuydu. Çıplak gövdesi, tepeden turnağa yara içindeydi. Kolları bacakları, iki yana açık arka üstü yere serilmişti.” (s. 351)

Bursa'ya varmadan eşi Neriman'dan aldığı mektuptan bir oğlu olduğunu öğrenen ve çok sevinen Cemil Bey, İstanbul'un yeniden işgal edildiği haberiyle ise büyük bir üzüntü yaşar. Anadolu'daki genel durumun iyice hassas bir hale geldiği sırada Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da bulunan Yüzbaşı Cemil ve Selahattin Bey'le telgraf vasıtasıyla haberleşerek onlara gerekli emirleri tebliğ eder. Çok geçmeden Mustafa Kemal Paşa'dan yeni bir emir daha gelir. Bu emre göre padişaha yakın hareket eden ve bazı birlikleri teftiş etmek için Bursa'ya gelmiş olan 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa gerekirse zorla Ankara'ya gönderilecek, yerine de vekâleten Bekir Sami Bey bakacaktır. Yüzbaşı Cemil ve Selahattin Bey bu görevi de

başarıyla yerine getirirler. Bu arada İstanbul'u resmen işgal eden İngiliz askerlerinin meclisi basmaları üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın bütün milletvekillerini Ankara'ya çağırdığı duyulur. Bu karışık ortamda büyük çetelerden Anzavur'un da isyan başlattığı haberi etrafa yayılır. Ancak kısa bir süre sonra Çerkez Ethem birlikleri bu isyancı Anzavur çetesini dağıtmayı başarır. Bu gelişme Bursa'da olumlu bir havanın oluşmasını sağlar. Sonrasında Ethem Bey ile ağabeyi Tevfik Bey'in, adamlarıyla Bursa'ya gelmesi Yüzbaşı Cemil Bey ve etrafındakileri sevindirir. Çerkez Ethem ve adamları Bursa'da fazla kalamazlar çünkü Bolu taraflarında da başka çetelerin isyan ettikleri anlaşılır. Ankara'dan gelen emirle Çerkez Ethem Bey derhal yola koyulurken; Yüzbaşı Cemil Bey de, Bekir Sami Bey'in isteğiyle Bursa'da kalmaya devam eder.

Eserin vaka zamanı 1919-1920 yıllarıdır. Eserdeki şahıs kadrosunda hem tarihî gerçekliği bulunan hem de kurmaca olan karakterler yer almaktadır. Vakaların gelişiminde fiktif olan şahsiyetlerden Yüzbaşı Cemil, Neriman, Selime Teyze, Doktor Münir, Yüzbaşı Arap Maksut, Patriyot Ömer, Yüzbaşı Selahattin ön planda gelirken; tarihi gerçekliği bulunan kişilerden de Doktor Reşit Bey, Halil Paşa,⁶⁷⁹ Bekir Sami Bey, Çerkez Ethem, Rauf Bey, Yusuf İzzet Paşa ve Anzavur Ahmet dikkati çekmektedir. Eserde olayların geçtiği mekânlar, bilhassa romanın başkahramanı Yüzbaşı Cemil'in Milli Mücadeleye katılım sürecine uygun olarak çeşitlilik göstermektedir. Bu bağlamda öne çıkan mekânlar arasında Osmanlı devletinin payitahtı İstanbul, Bandırma, Akhisar ve Bursa bulunmaktadır.

Eserde Osmanlıya, hem belli bir süre devletin yönetiminde bulunmuş İttihat-Terakki yönetiminin yoğun baskılı idare anlayışı bakımından hem de devletin 20. yüzyılın başlarındaki siyasî ve askerî çözümlüğü, dağılımı yönünden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Dönemle ilgili tarihî kaynaklara bakıldığında, Kemal Tahir'in, İttihat-Terakki yönetimi merkezli tenkitleri genel itibariyle tutarlı gözükmektedir. Tarık Zafer Tunaya'nın konuyla ilgili şu tespitleri bu noktada yazarı doğrulamaktadır:

“İttihat ve Terakki ile muhalifleri arasındaki diyalog, her zaman uygarca olmamıştır. Meclis içindeki ağır sözler, sert tartışmalar, kavgalar ve düello çağruları, yanı sıra çatışma, gittikçe artan bir tempo ile yasallıktan sapmış, suikastlardan idam sehpaalarına götürücü çok sert bir ölüm-kalım savaşına dönüşmüştür.”⁶⁸⁰

⁶⁷⁹“Enver Paşa'nın eylemleri, amcası Halil (Kut) Paşa'dan ayrılmaz. Halil Paşa, yeğeninin doğrultusunda olmakla beraber, onu zaman zaman frenleyebilmiş tek insandır denilebilir. Birinci Dünya Savaşında, Çanakkale Zaferi kadar büyük bir zaferin, Kut-ül Amara zaferinin kahramanı, 6. Ordu Komutanı Mirliva Halil Paşa'dır.” Geniş bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi)*, C. III, 5.b., İstanbul, İletişim Yayınevi, 2011, s. 693.

⁶⁸⁰ Tunaya, *a.g.e.*, s. 488.

Bu bağlamda, Türk edebiyatında belli yıllar arasında yayımlanmış olan romanlarda İttihat-Terakki dönemini esas alarak incelemelerde bulunan Murat Koç'un tespitleri de aynı noktaya işaret etmektedir:

*“Bu dönemde İttihatçılar hakkında soru işareti uyandıran ve tepki toplayan bir nokta da muhalefet karşısındaki tahammülsüz tavırlarıdır. İttihatçılar suikast, sürgün veya hapisle bütün muhalifleri susturma yolunu seçerler. Kendileri hürriyet vaadiyle geldikleri halde,tenkit ettikleri Abdülhamit gibi muhaliflere söz hakkı tanımamış, hükümet gücüne dayanarak onları susturma yolunu seçmişlerdir.”*⁶⁸¹

Kemal Tahir üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Sezai Coşkun da, Kemal Tahir'in, II. Meşrutiyet İhtilâli'ni Osmanlı Devleti'ni yıkılışa götüren süreci hazırlayan önemli olaylardan biri olarak gördüğünü, birçok değerlendirmesinde İttihatçılar için ağır ithamlarda bulunduğunu ve İttihatçıların, bir sosyal hadisede alt yapının önemini kavrayamadıkları için suçlu görülmeleri gerektiğini söylediğini vurgulamaktadır ki; bu durum yine yazarın bakış açısı hakkında önemli bir referans sayılabilir.⁶⁸²

Yazarın, Osmanlı Devleti için siyasî ve idarî bakımdan genel anlamda ortaya koyduğu olumsuz yaklaşım da, tarihi süreç göz önünde bulundurulursa isabetli gözükmektedir. Zira eserin vaka zamanından yalnızca iki sene sonra Osmanlı Devleti resmen ortadan kalkmış, saltanatın kaldırılmasından yaklaşık bir sene sonra da yeni devletin ismi netleştirilmiştir.

Halide Edib Adıvar'ın kaleme aldığı ve ilk olarak 1923 yılı sonlarında *Akşam* gazetesinde tefrika edilmeye başlanan *Vurun Kahpeye* adlı eser, ancak üç yıl sonra yani 1926 yılında kitap olarak yayımlanır. İlki 1949'da olmak üzere üç kere de sinemaya uyarlanan eserde; Aliye ismindeki İstanbullu, genç bir öğretmenin ilkokul öğretmeni olarak Anadolu'ya gitmesi, Millî Mücadele sürecinde başladığı öğretmenliğinde görev yaptığı kasabada Kuva-yı Milliye'ye olan inancı pekiştirmeye çalışması ve bu gayretlerinin sonucunda Millî Mücadele aleyhindekiler tarafından öldürülmesi/şehit edilmesi anlatılmaktadır.

Bir asker kızı olan ve küçük yaşta annesini kaybeden Aliye Hanım, kız öğretmen okulunu bitirdikten sonra kendi isteğiyle Batı Anadolu'da bir kasabaya tayin olur. Eserin baş kısmında gerek Aliye öğretmenin gözünden çizilen Maarif Müdürlüğü binası ile çalışacağı okulun manzarası gerekse de Maarif müdürünün karakteri ve fizikî yapısıyla ilgili tasvirler; Osmanlı Devleti'ne eğitim kurumuyla, bu kurumda çalışan bürokratlar bakımından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını göstermektedir:

⁶⁸¹ Murat Koç, *Türk Romanında İttihat Terakki (1908-2004)*, İstanbul, Temel Yayınları, 2005, s. 247.

⁶⁸² Coşkun, *a.g.e.*, s. 297.

“Yerde kabarmış kirlerin, üzeri sulanmış, sıkça rastlanan, donmaya yüz tutmuş tükürük ve balgamlara basmamak için ihtiyatla yürümek gerekiyordu; loş ve tavanı örümcekli bu dairenin çok ağır, insanın içine çöken bir kokusu vardı.”⁶⁸³

“Okulun pis ve karanlık toprak avlusunda kokusuna engel olmadığı kırık kapılı helâ,” (s. 10)

“Maarif Müdürünün toparlak siyah sakalı, bulanık sünepe ve mürâî gözleri, hileci uzun yüzü altında iğrenç, ince dudaklı bir ağzı vardı.” (s. 8)

“ — ... O irz (ırz) düşmanı papas zıfatlı (sıfat) Müdür, gıza hemen goz (göz) attı.”

(s. 9)

Son derece idealist bir öğretmen olan Aliye Hanım’a, gittiği kasabada daha evvel kızları Emine’yi yitiren Ömer Efendi ile eşi Gülsüm Hala evlerini açarlar. Aliye Hanım büyük bir şevkle görevine başlar ancak Maarif müdürü, müdürün her işinde kullandığı okulun diğer öğretmeni Hatice Hanım, kasaba eşrafından Kantarcıların Uzun Hüseyin ve kasabanın ileri gelenlerinden İmam Hacı Fettah Efendi Aliye öğretmene devamlı olumsuz yaklaşırlar. Bu arada Yunan ordusu İzmir’den başlayarak yavaş yavaş Anadolu’yu işgale başlamıştır. Yunan ordusuna karşı koyan Kuva-yı Milliye çetelerinden kasabaya yakın olanının başında bulunan Tosun Bey de sık sık kasabaya gelmekte ve aynı zamanda idare meclisi üyesi olan, Milli Mücadele taraftarı Ömer Efendi’nin evinde kalmaktadır. Bu noktada, Ömer Efendi’yle Tosun Bey arasında geçen bir diyalog vasıtasıyla, Osmanlı toplumunda sosyal yozlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve cehaleti neticesinde dini yanlış algılayan/algılatan din adamlarına da olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Eserde bu bakış açısı İmam Hacı Fettah tipinde şöyle somutlaştırılmaktadır:

“ — Hiç gitme mi Tosun Bey? demişti. Sonra daha alçak ve karanlık bir sesle:

— Hacı Fettah Efendi için dediklerimi unutma ha! Bu, dün siz gelirken <<bıyüksızları, yakalıkları öldürün>> diyor, düşmanlara taraftarlık ediyor, ümmeti Müslümanı birbirine düşürüyordu. Mahalleliye namuslu bir kızı az daha yüzü açık diye parçalattıracaktı. Bunların yok edilmesi lâzımdır.” (s. 26)

Ömer Efendi’nin evinde tanışan Tosun Bey’le Aliye Hanım bu ziyaretlerin neticesinde birbirlerine âşık olur ve daha sonra nişanlanırlar. Tosun Bey’in kasabadan ayrılmasının arkasından kasaba Yunanlılar tarafından işgal edilir. Kasabayı işgal eden Yunan birliğinin başında bulunan, Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin’le işbirliği yapan Binbaşı Damyanos’un ilk önemli icraatı Ömer Efendi’nin tutuklanması olur. Kendisine Ömer Efendi için ricaya gelen Aliye Hanım’a âşık olan Binbaşı Damyanos, Ömer Efendi’nin serbest

⁶⁸³ Halide Edib Adivar, *Vurun Kahpeye*, 3. b., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963, s. 6. (Alıntılar bu baskıdandır.)

birakılmasını sağlar. Ancak Aliye Hanım'ın, Yunan kumandanının evlenme teklifine cevap vermemesi üzerine Ömer Efendi yeniden tutuklanır. Sonrasında Aliye Hanım, Ömer Efendi için ricacı olarak Hacı Fettah Efendiye de gider ancak olumlu bir sonuç alamaz. Eserde Hacı Fettah Efendi'nin takındığı bu tutum da yozlaşmış, menfaati merkeze almış din adamı ve din anlayışı açısından eleştiriye tabi tutulur. Yazar bu olumsuz bakış açısını Aliye öğretmene izafe ettiği şu cümlelerle yansıtmaktadır:

“Sonra kendi de nasıl olduğunu anlamayacağı bir fikir zinciri ile Mevlit akşamını hatırladı. Hayır, din bu değildi. Bu çirkin ve kaba Hacı Fettah Efendi'nin elçilik ettiği şey, dindeğildi. Din, nurlar içinde sonsuz bir rahmetin, şefaatin meydana çıkışıydı. Kundakta ümmeti için şefaati isteyen peygamberin, âsi ümmetine sığınak olan büyük Muhammet'in dini idi. Hacı Efendi, din perdesine bürünmüş, dünya yüzünde şeytanın insanları üzme için gönderdiği bir elçiydi.” (s. 95)

Genç öğretmenin içine düştüğü zor durumu kullanan Damyanos, Aliye Hanım'ı sürekli tehdit etmeye başlar. Kasabada bunlar yaşanırken Türk ordusunun ve Kuva-yı Milliyecilerin savaşı kazanmak üzere oldukları haberi etrafa yayılmaya başlar. Bir akşam Tosun Bey, kasaba yakınlarındaki düşman cephaneliğini ve köprüyü imha etmek göreviyle gizlice kasabaya gelerek Ömer Efendi'nin evine girer. Sırf nişanlısı Aliye Hanım'ı görebilmek için Ömer Efendi'nin evine uğrayan Tosun Bey'i gören Uzun Hüseyin, durumu hemen Yunan karargâhına bildirir. Damyanos'un emriyle Ömer Efendi'nin evi kuşatılır. Aliye Hanım içeride sıkışan Tosun Bey'in çıkmasını sağlamak için Yunan karargâhına giderek Binbaşı Damyanos'a, evlilik teklifini kabul ettiğini söyler. Binbaşı Damyanos da Aliye Hanım'ın isteklerini kabul ederek, hem askerleri evin çevresinden çeker hem de Hacı Fettah Efendi'yle Uzun Hüseyin'i tutuklatır. Evi saran askerlerin çekilmesinden sonra rahatça evden çıkan Tosun Bey hemen yola çıkar. Damyanos mutlu bir şekilde Aliye Hanım'la sohbet ederken büyük patlamalar duyulur ve ortalık karışır. Bu karışıklıktan yararlanan Aliye Hanım hiç vakit kaybetmeden karargâhtan kaçır. Binbaşı Damyanos ve askerleri daha sabah olmadan kasabayı terk ederler. Gün aydınlandığında Yunan askerlerinin gidişiyle serbest kalan Hacı Fettah Efendi'yle Uzun Hüseyin, halkı Aliye Hanım aleyhinde kışkırtırlar. Eserde, Yunan kuvvetlerinin çekilmesinden sonra kasabada asayişin bozulması, devletin ve hükümetin hiçbir şekilde kendisini gösterememesi özellikle vurgulanan hususlardandır. Aslında bir devletin artık çökme noktasına geldiğini gösteren bu durum, Osmanlı devletine idari bakımdan olumsuz bakış açısıyla şöyle ortaya konulmaktadır: *“Zaten kasabada düşmanların yerine yerli serserilerle yağmacılar geçmişti. Hiçbir hükümet, hiçbir teşkilât, hiçbir güven yoktu.” (s. 133)*

Hacı Fettah Efendiyle Uzun Hüseyin'in başını çektiği bu kışkırtma sonucunda yakalanan Aliye Hanım vahşice öldürülür. Bu hadiseden kısa bir süre sonra Türk askerleri

Binbaşı Ali Bey komutasında kasabaya girerler. Sonrasında yaşanan olayı öğrenen Tosun Bey'in arkadaşı Binbaşı Ali Bey'in emriyle, kurulan İstiklâl Mahkemesinde yargılanan Hacı Fettah Efendi ve Uzun Hüseyin derhal idam edilir. Çatışmalar sırasında yaralanan Tosun Bey ise iyileştikten sonra kasabaya gelerek, kahramanca vefat eden nişanlısı Aliye Hanım'ın mezarını ziyaret eder ve onun idealist anlayışını devam ettireceğine dair kendi kendine söz verir.

Eserin vaka zamanı 1919-1922 yılları arasındır. Çok geniş olmayan şahıs kadrosunun tamamı fiktif karakterlerden oluşmaktadır. Bunlardan vaka içerisinde ön planda gelen şahsiyetler arasında öğretmen Aliye Hanım, Tosun Bey, Ömer Efendi, Gülsüm Hala, Yunanlı Binbaşı Damyanos, Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi ve İmam Hacı Fettah Efendi bulunmaktadır. Eserde hadiselerin geçtiği kasabanın adı açık bir şekilde verilmez. Ancak eserde kullanılan mekânın genel olarak, Batı Anadolu coğrafyası olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Eserde yıkılmak üzere olan Osmanlı Devleti'ne genel olarak idarî zayıflık bakımından; devletin eğitim kurumuna da fizikî alt yapı eksiklikleri ve bürokratların yozlaşmışlığı yönünden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra hem son Osmanlı padişahı VI. Mehmet Vahideddin'e (1918-1922) hem de adı geçen padişahın döneminde belli bir süre sadrazamlık yapmış olan Damat Ferit Paşa ile hükümetine (1919-1920) dolaylı yoldan da olsa idari bakımdan olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı ifade edilebilir. Bu bakış açısı eserde vakanın geçtiği kasabada bulunan Maarif Müdürü (Osmanlı Devleti'ni temsil eden bürokrat örneği), Kantarcıların Uzun Hüseyin Efendi (Osmanlı zengin sınıfını temsil eden eşraf tipi) ve İmam Hacı Fettah Efendi (Osmanlı toplumunda din işlerinde kendisine danışılma noktasında bulunan yozlaşmış din adamı) vasıtasıyla ortaya konulmaktadır. Yazar tarafından olumsuz olarak karakterize edilen bu üç şahsın da ortak noktası padişah ve Damat Ferit Paşa taraflısı olmalarıdır. Ayrıca nasıl ki padişah ve hükümet öncelikle kendi yönetiminin güvenliğini ön plana alıp kısa vadeli düşünerek, memleketin düşmanlar tarafından yer yer işgal edilmesine ses çıkarmamışlarsa; bu üç şahsiyet de kendi menfaatlerinin zarara uğramaması noktasında, onlar için küçük bir vatan sayılabilecek olan kasabalarının Yunan askerleri tarafından ele geçirilmesine karşın hiçbir girişimde bulunmamışlar, hatta kendi çıkarlarını daha da güçlendirmek için düşmanla iş birliği yapma noktasına gelmişlerdir. Bu şekilde kurulabilecek bir benzerlik ilişkisiyle de değerlendirilebilecek olan yazarın bakış açısı, aslında çok temel bir çatışma noktasından güç almaktadır. Bu çatışma noktasının bir ucunu ilerici, vatansever, aynı zamanda dini dışlamayan

Aliye öğretmen oluştururken; diğer bir ucunu da gerici, dini kendi çıkarları için kullanan, hatta kendi menfaatleri uğruna vatan hainliğine bile soyunan İmam Hacı Fettah Efendi oluşturmaktadır. Uzun Hüseyin ile kasabada görev yapan Maarif Müdürü de Hacı Fettah Efendi'nin yer aldığı kutbun, daha güçlü ve somut bir şekilde hissedilmesini sağlayan karakterler olarak öne çıkmaktadırlar. Vakanın sonunda yazar tarafından idealist, ilerici, vatansever, Millî Mücadele taraftarı olarak tasvir edilen ve yeni Türkiye'nin gelecekteki kurucularının bir sembolü olarak görülebilecek olan Aliye öğretmen belki kişisel olarak kaybeder, ancak “galip sayılır bu yolda mağlup” düsturunca asıl kaybedenin Hacı Fettah Efendi'nin, Maarif Müdürünün ve Uzun Hüseyin'in temsil ettiği kesim olduğu anlaşılır. Çünkü padişaha ve onun hükümetine rağmen Anadolu'yu işgal etmeye kalkışan düşmanlara karşı Milli Mücadeleyi başlatan Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Kuva-yı Milliye güçleri Yunanlıları hem kasabadan hem de devletin topraklarından atma başarısını göstermişlerdir. Bunun, vakanın içerisindeki en somut göstergesi de yaşanan acı hadiselerin sonunda önce Binbaşı Ali Bey'in, sonrasında da Aliye öğretmenin nişanlısı Tosun Bey'in kasabaya gelmeleri ve Hacı Fettah Efendi'yle Uzun Hüseyin'in hak ettikleri cezayı almalarıdır. Bu noktada yanlış anlaşılmaya çok müsait olan bir hususun da açıklanması gerekmektedir. Halide Edib'in, oluşturduğu çatışma noktasının bir ucuna bir din adamını koymuş olması, kesinlikle onun dine karşı olduğu şeklinde yorumlanamaz. Yazar, Hacı Fettah Efendi'de somutlaşan dinin şekilci, taassupkâr ve sunî görünme biçimine karşıdır. Halide Edib'in, İslâm'ın gülen, barışçı, kuşatıcı, kapsayıcı ve tasavvufla da zenginleşen tarafını inkâr ettiğini söylemek mümkün değildir. Bu çerçevede Hacı Fettah Efendi'nin, yine yazarın kaleme almış olduğu *Sinekli Bakkal* adlı eserdeki İlhami Efendi'nin başlangıcı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kaleme aldığı, ilk olarak 1928 yılında yayımlanan *Sodom ve Gomore* adlı eserde; Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra düşman askerlerince işgal edilen Osmanlı payitahtı İstanbul'daki yozlaşma ve çöküş, düşmanla işbirliği halinde olan bazı çevrelerin ilişkileri merkez alınarak anlatılır.

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul, I. Dünya Savaşı'na son veren mütarekenin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri'nin askerlerince işgal edilir. Bu durumuyla Anadolu'dan tamamen kopuk bir hale gelen payitahtta, İngiliz ve Fransız askerleri itibarlı kişiler haline gelmiştir. Türklüğünü unutan pek çok aile de işgal kuvvetlerinin etrafında pervane olmaktadır. Birçok Türk kızı ise işgalci subaylarla görüşmekte ve bu subayların etrafında oluşan yüksek sosyete de yerini almaktadır. Bunlardan birisi de Düyun-ı

Umumiye'nin eski yüksek memurlarından Sami Bey'in kızı Leyla'dır. İngilizlere hayran olan Leyla, özellikle İngiliz Yüzbaşı Captain Gerald Jackson Read'le yakın ilişki halindedir. Dayısının oğlu ve aynı zamanda nişanlısı olan Necdet ise bu ilişkiyi hiç olumlu karşılamamaktadır. Ayrıca İngilizlere düşman olan Necdet, Leyla'nın zorlamasıyla zaman zaman gitmek zorunda kaldığı balolardan, ziyafetlerden, eğlencelerden de nefret etmektedir. Ahlâksızlığın hüküm sürdüğü bu eğlencelerde evli kadınlar kocalarının yanında, genç kızlar babalarının karşısında yabancı subaylara kur yapmaktan çekinmezler. Gittiği eğlencelerden birinde sıkılıp hava almak için dışarı çıkan Necdet uzaktan İstanbul'a bir göz gezdirir ve devletin başkentinin içine düşürüldüğü duruma çok üzülür. Eserde Necdet'e izafe edilerek yansıtılan bu hisler, Osmanlı Devleti'ne payitaht İstanbul üzerinden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığını göstermektedir:

“Genç adam, soluk bir karanlığın içinde bir şeyi bekliyormuş gibi duran İstanbul'a baktı. Tek tük ışıkların ancak yerini tespit edebildiği bu koyu kara şehir silüetinde hem akıcı, hem de katı bir hal vardı. Daha doğrusu sinsi sinsi yatan kocaman bir hayvana benziyordu. Öyle bir hayvan ki, başına ağır bir darbe indirilmiş de bir daha indirilmesin diye cansız rolünü oynamaktadır. Bu şehir 16 Mart işgali günü Necdet'e gene böyle bir canlı mahlûk manzarası göstermişti. O gün İstanbul kendisine zorla ve açıkça alçakça bir iş yapılmış ve utançtan yüzükoyun yere yatmış bir adamı hatırlatıyordu. Bu adam aylarca başını kaldırmaksızın hep aynı durumda sessiz ve hareketsiz kaldı. Lâkin Sakarya zaferinden sonra ortadan siliniverdi ve yerine, zincirlere bağlı bir dev geçti.”⁶⁸⁴

Leyla'yı çok seven Necdet bir türlü alışamadığı bu ortamdan çıkmanın yolunu bulamaz. O sıralarda ülkenin geriye kalan kısmı yani Anadolu büyük zorluklar yaşamakta fakat bu sıkıntılara rağmen mücadeleyi de bırakmamaktadır. Eserde, Anadolu'da olası bir zaferin kazanılması durumunda İstanbul'un düşeceği vaziyet anlatılırken, Osmanlı başkentine yine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. Bu noktada yazar İstanbul'u, eserine ad olarak benimsediği Sodom ve Gomore şehirlerine teşbih etmekten çekinmez: *“O vakit İstanbul, bu koca şehir, bu çağdaş Sodom, bu asi Gomore çatırdayarak her tarafından tutuşup yanmaya başlayacaktı.”* (s. 326) Bu arada sonu gelmeyen eğlencelerin ve sefahat dolu gecelerin neticesinde bir sinir buhranı geçiren Leyla, doktorun da tavsiyesiyle hava değişimi için Napoli'ye gider. Leyla'nın İtalya'da bulunduğu sırada Anadolu kuvvetleri Mustafa Kemal öncülüğünde büyük bir zafer kazanır. Eserde zaferin kazanılmasının payitahtta yaratacağı etki anlatılırken Osmanlı Devleti'ne, bu devleti yüzyıllarca yönetmiş olan Osmanlı saltanatının mensuplarına genel olarak olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı

⁶⁸⁴Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1966, s. 237. (Alıntılar bu baskıdandır.)

görülmektedir. Yazar bu bakış açısını, vakanın akışı içerisinde dâhil olarak bizatihi şöyle dile getirmektedir:

“Önce heyecanlı, heyecanlı bir sessizlik, sonra bazı kaygılı uğultular. İstanbul, asırlar var ki, bir zafere inanmak hassasını kaybetmiştir. Osmanlı saltanatı çökmeye başlayalıdan beri arkasında uzun bir bozgun dizisinin ağır ve paslı zincirini hafızası ve ruhuyla sürüklüyor. Bilmiyor ki, bu sefer susulan, saklanan ve fakat her gözde, her sözde hissedilen zafer Osmanlı saltanatının tarihine değildir. Anadolu'nun içinden yepyeni bir millet doğmuştur. Bu milletin, sarayının kafesleri arkasında titreyen aciz ve korku heyulasıyla, bu milletin Bâbiâli denilen viranede uluyan yıllanmış baykuşlarla hiçbir ilgisi yoktur.” (s. 338)

İşgal kuvvetlerinin mağlup olması üzerine İngiliz ve Fransız askerleri İstanbul'u boşaltmaya başlarlar. Türk ordusunun parça parça İstanbul'a girdiği günlerde dönen Leyla, şehirdeki kargaşalığı bir türlü anlayamayınca Necdet'e sığınmaya çalışır. Onunla düzelmeyen ilişkisini düzeltmek ve sağlamlaştırmak için çok uğraşan Leyla bunda başarılı olamaz. Çünkü Necdet bu süreçte tamamen değişmiştir. İşgal altındaki İstanbul'da gördüklerinden nefret eden Necdet, Türk ordusunun kazandığı zaferden sonra tamamen millî bir görüşe sahip olmuştur. Necdet, kendisiyle tekrar eski günlere dönmek isteyen Leyla'ya yüz vermez ve onu bırakır.

Eserin vaka zamanı 1920-1922 yılları arasındadır. Eserdeki şahıs kadrosunun tamamı kurmaca karakterlerden oluşmaktadır. Bu kişilerden yarıya yakını, ele alınan konuya da uygun olarak yabancı uyruklu asker ve sivillerdir. Geriye kalan şahsiyetlerin tamamına yakını ise yabancı hayranlığıyla ön plana çıkan şahsiyetlerdir. Bunlardan Captain Gerald Jackson Read, Major Will, Captain George Marlow, Miss Fanny Moore, Colonel de Roche Pierre, Müller Stein, Tibi Loor, Sami Bey, Leyla, Necdet, Nermin, Doktor Cemil Kâmil ve Atıf Bey eserde dikkati çeken karakterlerdir. Bu kişilerin içinde sadece Doktor Cemil Kâmil Bey, milliyetçi tutumu ve Anadolu yanlısı kimliğiyle farklılık göstermektedir. Eserde hadiselerin geçtiği ana mekân semtleriyle birlikte (Pangaltı, Beşiktaş, Nişantaşı, Beyoğlu, Harbiye, Taksim, Erenköy, Şişli, Büyükdere, Bebek, Arnavutköy, Yeniköy) İstanbul'dur.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu eserinde, Osmanlı Devleti'ne özellikle işgal altındaki payitaht İstanbul'un fizikî görünümü yönünden ve bu süreçte şehirde yaşayanların vurdumduymazlıklarıyla menfaatçilikleri bakımından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Buna paralel olarak yazarın, İstiklâl Savaşı sonuna kadar işgal güçleriyle iyi geçinen saltanatı, devletin idari ve siyasi varlığında hiçbir rolü kalmamış felçli bir hükümet merkezini de kendi bakış açısı çerçevesinde ele aldığı ifade edilebilir.⁶⁸⁵ Eserdeki bu bakış açısı daha çok, romanın sonuna doğru zihnen/fikren değişim geçirecek olan ve pasif de olsa

⁶⁸⁵ Akı, a.g.e., s. 104.

sonunda Anadolu'daki Millî Mücadeleye gönül verecek olan Necdet üzerinden ortaya konulmaktadır. Vakanın akışında Anadolu'daki milli mücadeleyi arka planda bırakan yazar, buna karşın *Kutsal Kitap*'ta geçen Tanrı'nın gazabına uğramış Ürdün'deki tarihî Sodom ve Gomora şehirlerine benzettiği işgal altındaki İstanbul'u ön planda tutmuştur. Yakup Kadri bunu yaparken gerek İstanbul'un genel görünümünü gerekse de o dönemde şehirde yaşayan insanlar ile aralarındaki ilişkileri çok güçlü, canlı bir şekilde yansıtmayı başarmıştır. Aslında bu başarı yazar için gayet doğal karşılanmalıdır çünkü Yakup Kadri, mütareke yıllarında İstanbul'da gazetecilik yapan ve işgal facialarına bizzat şahit olan bir şahsiyettir.⁶⁸⁶

Tarık Buğra tarafından kaleme alınan, ilk olarak 1964 yılında yayımlanan *Küçük Ağa* adlı eserde; I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türk milletinin Kuva-yı Milliye öncülüğünde başlattığı Millî Mücadele süreci ve bu süreçte yaşanan sıkıntılar, Anadolu'daki bir kasaba merkez alınmak suretiyle anlatılmaktadır.

I. Dünya Savaşı'nda Arabistan cephesinde bulunan (Kut'ülemare'de), savaş sırasında bir kolunu kaybeden Salih, mütarekenin imzalanmasından sonra memleketi Akşehir'e döner. İtalyanların kontrolünde olan kasabanın garında Salih'i ilk gören çocukluk arkadaşı terzi Niko olur. Sonrasında eve giden Salih'in kolunu kaybettiğini gören annesi büyük bir üzüntü yaşar. Ancak büyük oğlunu Çanakkale'de şehit veren Fatma Hanım, yine de oğlunun dönmüş olmasına sevinir. Belli bir süre kendisine dostça davranan Niko'yla görüşmeye devam eden Salih, günlerini başıboşluk içinde geçirmeye başlar. Bir kolunu kaybettiği için eski mesleği olan demirciliği artık yapamayacağını bilen Salih, Niko'nun da desteğiyle bir kahve açar. Bu arada kasabaya "İstanbullu Hoca" lakabıyla Mehmet Reşit Efendi gelir. İstanbul'lu Hoca, Dâhiliye Nazırı tarafından İstanbul hükümetiyle padişah lehine çalışmalar yapmak için, Kuva-yı Milliye'nin hâkimiyet kurmaya çalıştığı Konya ve civarına gönderilmiştir. Eserde, İstanbullu Hoca olarak adlandırılan Mehmet Reşit Efendi'ye izafe edilen düşüncelerle, Osmanlıya olumlu ve yüceltici bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Bu bakış açısı özellikle Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselme dönemlerinde padişahlık yapmış olan padişahlar vasıtasıyla ortaya konulmaktadır:

"Hoca sağlam tarih bilgisini didikle; Ertuğrul Gazi'yi, Osman'ı, Murad Hüdavendigâr'ı ve sonra Yıldırım'ı, Fatih'i, Kanuni Süleyman'ı düşündü. Büyük zaferleri, büyük bozgunları, bilhassa bunları hatırladı: Yıldırım'ı, o korkunç yenilişi, o yürek paralayıcı çöküp dağılışı bütün yönleri ile hatırladı. Bugünkü durum onun yanında bir avuntu gibi kalırdı. Böyle iken ne olmuştu?"

⁶⁸⁶ Akı, a.g.e., s. 104.

Osmanlı ruhu idi bu... Bu mucizeler pınarı idi, bitmez tükenmez iman, yaratıcılık ve kudret pınarı idi. Asıl felâket bu pınara sırt çevirmek, bu pınarın gözlerine taş tıkmak değil de ne olurdu?

Hayır. Hoca'nın akli ve gönli başka türlü düşünmeye, Çelebi Mehmet'e ve Yavuz Sultan Selim emanetine ihanete razı olamıyordu.”⁶⁸⁷

Mehmet Reşit Efendi'nin Akşehir'e gelip yerleşmesinden sonra kasabanın yetiştirdiği ilk doktor olan Gönülsüzlerin Haydar Bey de kasabaya gelir. Salih'le aynı cephede görev yapan Doktor Haydar Bey, Kuva-yı Milliye taraftarıdır. Bu süreçte camide verdiği vaazlarla halkı padişah ve halifenin izinden ayrılmamaya çağırın İstanbullu Hoca, ayrıca kasabanın ileri gelenlerinin uygun gördüğü Emine Hanım'la da evlenir. Kasaba halkı zaman geçtikçe, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi İstanbul hükümeti ile Kuva-yı Milliyeciler arasında kalmaya başlar. Zira başını Doktor Haydar Bey'in çektiği Kuva-yı Milliyecilerle, İstanbullu Hoca'nın yönlendirdiği padişah yanlıları gizliden gizliye mücadele etmeye başlamışlardır. Tesadüfen arkadaşı Niko'nun Pontus Devleti taraftarı olduğunu öğrenen Salih de, başıboşluğu bıraktıktan sonra Doktor Haydar Bey'le birlikte hareket etmeye başlar. Kuva-yı Milliyecilerin gayretleri sonucunda kasaba halkının büyük çoğunluğu ile kasabanın ileri gelenleri Doktor Haydar Bey'in safında yer almaya başlarlar. Kasabadaki asker kökenli Kuva-yı Milliyeciler ise Akşehir'in ceza reisi Mehmet Bey'in Ortaköy'deki çiftliğinde kalmaya başlarlar. Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgalini müteakip, Çakırsaraylı ve çetesinin Akşehir'e baskın yapacakları haberi etrafa yayılmaya başlar. Eserde, Osmanlı Devleti'nin ilk payitahtı olan Bursa'nın düşmanlar tarafından işgali dolayısıyla da Osmanlıya olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Ortaya konulan yaklaşım, Bursa'nın bilhassa Osmanlı için ifade ettiği sembolik ve mukaddes değer üzerinden yansıtılmaya çalışılmaktadır:

“Bursa sağlam Osmanlılar için en azından İstanbul kadar değerli, fakat İstanbul'dan daha aziz idi. Bursa büyük nûrun doğduğu, geliştiği ocaktı, aklın, bilginin, adaletin ve imanın fetih orduları yarattığı, kuvvet kaynağı olduğu ilk payitahttı. Ve Orhan orada, Murad orada, Osman, Osman... Osman orada.” (s. 175-176)

Ceza Reisi Mehmet Bey bu baskın haberi üzerine, İstanbullu hocadan aldığı bir mektupla Çakırsaraylı'nın hâkimiyet kurduğu Yalvaç Beli'ne gider. Araya giren Reis Mehmet Bey'in dik duruşu ve kurnazlığı neticesinde Çakırsaraylı çetesinin büyük kısmı Kuva-yı Milliyecilere destek olmak için kasabaya gelir. Yaşanan bu olay kasabadaki Kuva-yı Milliyecilerin elini epeyce kuvvetlendirir. Gittikçe yalnızlaşın İstanbullu hoca ise savunduğu davadan hiç geri adım atmaz. İstanbullu hocanın bu uzlaşmaz tavrı karşısında, Kuva-yı

⁶⁸⁷ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, İstanbul, MEB Yayınları, 1992, s. 164. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Milliyeciler istemeseler de hocayı ortadan kaldırmanın planlarını yapmaya başlarlar. Ancak kendisi için kurulan tertibi önceden haber alan İstanbullu hoca, kendisine bağlı kasabalıların tavsiyesiyle Kuva-yı Milliyecilere katılmayan ve Yakasaray Köyü'nde karargâh kuran Çakırsaraylı'ya sığınır. İstanbullu hocaya büyük bir saygı gösteren Çakırsaraylı ona “Küçük Ağa” lakabını uygun görür. İstanbullu hocanın Çakırsaraylı'ya sığındığını öğrenen Kuva-yı Milliyeciler ani bir baskınla Yakasaray Köyü'nü basarlar. Fakat Küçük Ağa bu baskından kısa bir süre önce kendisine bağlı adamlarla Çakırsaraylı'dan ayrılmıştır. Bu hadiseden sonra Çolak Salih, İstanbullu hocayı aramak için yola koyulur. Karlı bir havada zor durumda kalan Çolak Salih'e tesadüfen Küçük Ağa yardım eder. Kafası iyice karışmış olan İstanbullu hoca, kendisini tanıyan Çolak Salih'in teklifini kabul ederek Kuva-yı Milliyecilerle birlikte hareket etmeye karar verir. Sonrasında Küçük Ağa ve Çolak Salih, Kuva-yı Milliyecilerle iyi geçinen, Yunanlılara büyük zararlar verdiren Çerkez Etem'in ortanca kardeşi Tevfik Bey'e katılırlar. Tevfik Bey gerek Küçük Ağa'yı gerekse de Çolak Salih'i çok sever ve Küçük Ağa'ya bir müfrezesini emanet eder. Küçük Ağa bu mücadele şekline alışmıştır ama Tevfik Bey'in tuttuğu yolun sonunun kötü olduğunu görmektedir. Çünkü Tevfik Bey, Garp cephesi komutanı İsmet Paşa'yla çatışmakta ve düzenli orduya katılmayı istememektedir. Tevfik Bey'in başına buyruk hareket tarzından endişelenen Küçük Ağa, Çolak Salih'i Akşehir'e göndererek Kuva-yı Milliyecileri durumdan haberdar eder. Çolak Salih'in Akşehir'e doğru yola çıkmasından sonra Küçük Ağa da boş durmaz ve yapmış olduğu basit bir planla Tevfik Bey'in iki önemli adamını gizlice öldürür. Tevfik Bey de adamlarının öldürüldüğü haberini yaralı bir şekilde kendisine getiren Küçük Ağa'dan şüphelenmez ve onun yarasının sarılmasını emreder. Bu şekilde Ankara'ya karşı bir ayaklanma planlayan Çerkez kardeşlere önemli bir darbe indirdiğini düşünen Küçük Ağa, daha sonra gelecekle ilgili düşüncelere dalar gider.

Eserin vaka zamanı 1919-1922 yılları arasındır. Eserdeki şahıs kadrosunun tamamına yakını kurmaca karakterlerden oluşmaktadır. Fiktif nitelikli olan roman kişilerinden hadiselerin içerisinde işlevsel olanları arasında Çolak Salih, Mehmet Reşit Efendi (İstanbul'lu Hoca/Küçük Ağa), Doktor Haydar Bey, Yüzbaşı Hamdi, Ağır Ceza Reisi Mehmet Bey, Ali Emmi, Çakırsaraylı, Rum Niko, Mülâzım-ı Evvel Niyazi, Yüzbaşı Nazım, Sabri Usta, Mumcu Mustafa ve Kel Hacı bulunmaktadır. Tarihi gerçekliği bulunan ancak fazla ön planda yer almayan şahıslar arasında ise Sadrazamlar Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa; Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, Çerkez Etem, Tevfik ve Reşit kardeşler yer almaktadır (Eserde bunlardan

Çerkez Tevfik en aktif role sahip olanı olarak dikkati çekmektedir.). Hadiselerin geçtiği temel mekân ise coğrafi gerçekliği olan Akşehir kasabasıdır.

Eserde Osmanlıya; hem kuruluş ve yükselme dönemleri hem de devletin İstanbul'dan önceki başkenti olan Bursa şehri vasıtasıyla olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Tarık Buğra, eserinde işlediği konunun zamanı olarak 20. yüzyılın ikinci çeyreğinin ilk yıllarını seçmiştir. Bu zaman dilimi Osmanlı devletini yıkılışa götüren, son derece buhranlı bir dönemdir. Yazar ele aldığı bu dönemi devletin parlak geçmişiyle mukayese etmek ve Osmanlı'nın mazisinin ne kadar şanlı olduğunu göstermek için romantik nitelikli olan kendi bakış açısını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu noktada yazarın genel olarak Osmanlı tarihine olumlu bir yaklaşımının bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim vakanın akışında, Evliya Çelebi'ye ait bir kitap cildini gören Doktor Haydar Bey'e izafe edilen düşünceler kullanılarak Osmanlı tarihine karşı olumlu bir tutumun sergilendiği görülmektedir:

“ Evliya Çelebi onun için bir tek cümleden ibaretti:

“Gün akşamlıdır devletlim; dün doğduk, bugün ölürüz!..”

Yalnız Evliya Çelebi değil, fakat doktor için bütün bir Osmanlı tarihinin haşmeti işte bu cümleden ibaretti ve Evliya Çelebi de her hadiseyi noktlayan bu söz, tarih yaratan ruhun formülü, o ruhun tâ kendisiydi.” (s. 206-207)

Yazar bu yaklaşımını daha da kuvvetlendirmek için hem devletin yönetiminde 1919 ve 1920 yıllarında iki defa sadrazamlık yapan Damat Ferit Paşa'ya hem de onun başında olduğu hükümete son derece olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

“Şimdi düşman endişesine, vatani, istiklâli ve yaşama hakkını kaybetme endişesine bir de tedirginlik eklenmişti: Uzun tırnakları uzun saçlarından pis derisi de saçları gibi yağlı bir adam olan Damat Ferit Paşa, kaynağı meçhul bir hırsla Kuvva'yı Milliye'ye karşı çalışıyor, milleti millete karşı seferberliğe kışkırtıyordu.” (s. 209)

“Hükümet... Damat Ferit... ve nâzırların birçoğu!... Bunu biliyordu. İşgal kuvvetlerinin oyuncağı, âleti idi bunlar, böyle olmaya da mecburdurlar. Fakat ya Zât-ıŞahâne? Ya altı yüz yıllık şeref ve üstünlük düzeninin sahibi? Ya onda, yalnız onda toplanan, o var oldukça var olabilecek büyük devlet?” (s. 231)

Tarihî kaynaklarda dönemle ilgili yer alan bilgilerle karşılaştırıldığında, Tarık Buğra'nın bu olumsuz yaklaşımında büyük ölçüde isabetli olduğu görülmektedir. Zira Yılmaz Öztuna, Sultan VI. Mehmet devri sadrazamları hakkında bilgi verirken Damat Ferit Paşa için şu kaydı düşmektedir:

“Sultan Vahideddîn’in ablası Mediha Sultan’la evli olan bu adam, akılsızlığı yüzünden vatan haini derekesine düştü. 6 Ekim 1923’te Nice’te 69 yaşında öldü. Bahriye müsteşarı Hasan İzzet Efendi’nin oğlu idi. Diplomatluktan yetişmiş, kültürlü, fakat mağrur, kıt zekâlı, inatçı, kabiliyetsiz, tamamen tecrübesiz bir adamdı. İngiltere’nin her arzusunu yerine getirerek devleti kurtarabileceğini sandı. Bütün milletin nefretini kazandı.”⁶⁸⁸

Böylece eserde paradoks içeren bir tavırla da olsa, güçlü Osmanlı/şanlı mazi/özlenen geçmiş vurgusu daha canlı ve net bir şekilde ortaya çıkarılmış olmaktadır.

Reşat Nuri Güntekin’in kaleme aldığı, ilk baskısı 1928 yılında yapılan *Acımak* adlı romanda; küçük yaşta gördüğü kötü muameleden babasını sorumlu tutan, çocukluğunda yaşadıklarının etkisiyle acıma duygusu zayıflamış olan Zehra öğretmenin, babasının vefatından sonra onun hatıra defterini okuyarak babası ve hayatı hakkındaki gerçekleri öğrenmesi anlatılmaktadır.

Darülmualimât mezunu Zehra, Anadolu’nun bir kasabasında başöğretmen olarak görev yapmaktadır. Amiri olan Maarif Müdürü Tevfik Hayri Bey de dâhil tanıyan herkes Zehra’nın kimsesiz olduğunu sanmaktadır. Ancak Zehra’nın gizlediği gerçek, İstanbul’dan gelen babasının hasta olduğu yolundaki bir haberle ortaya çıkar. Zehra bir süre babasının hayatta olduğunu inkâr etse de sonrasında durumu itiraf etmek sorunda kalır. Zehra çocukluğunda yaşadığı bazı olumsuz hadiselerin müsebbibi olarak gördüğü babasından nefret ettiği için ailesini herkesten gizleme ihtiyacı hissetmiştir. Ayrıca babasıyla ilgili olumsuz hatıraları nedeniyle Zehra’nın duygu tarafı neredeyse hiç gelişmemiş, buna karşılık onun kişiliği mantık ağırlıklı bir karakter yapısına dönüşmüştür. Bu yapı onun öğretmenlik mesleğini icra ediş tarzına da tam manasıyla hâkim olmuştur. Babası Mürşit Efendi’nin durumunun ağır olduğunu öğrenen Zehra hiç istemese de İstanbul’a gitmek zorunda kalır. Ancak eve vardığında babasının vefat ettiğini gören Zehra’ya, komşular babasından kalma bir sandığı hatıra olarak verirler. Zehra yalnız kaldığında nefretle açtığı bu sandıkta babasının bazı eşyalarını görür. Sonrasında bu eşyalar arasından çıkan, babasının kendi el yazısıyla doldurduğu eski bir defteri okumaya başlayan genç öğretmenin, babası Mürşit Efendi’ye olan bakış açısı tamamen tersine dönmeye başlar. Bu defterde yazılanlara göre Mürşit Efendi, mülkiyeyi bitirdikten sonra ilk olarak Sivas’a tayin edilir. Eserde Mürşit Efendi’nin ilk memuriyetine atanmadan önce Dâhiliye Nezaretinde yaşadıkları, Osmanlı Devleti’nin rüşvet ve kayırmacılıkla örülmüş olan bürokrasi anlayışına olumsuz bir bakış açısıyla şöyle aktarılmaktadır:

⁶⁸⁸Öztuna, a.g.e., s. 303-304.

“Bu iki ayı Nezaret koridorlarında, kapı diplerinde iş dilenciliğiyle geçirdim. Neticede şuna kanaat ettim ki memuriyet almak için sade diploma kifayet etmiyor. Ayrıca tavsiye mektupları, selâmlar da istiyorlar.”⁶⁸⁹

Sivas'ta görevine başlayan Mürşit Efendi, çalıştığı dairede de devletin işlemeyen çarkıyla yüzleşmekte gecikmez. Dairede görevli memurların niteliksizliği, tembeliği, iş bilmezliği, vurdumduymazlığı Mürşit Efendi'nin dikkati çeker. Çalışmayan, sadece dedikodu meclislerinde birbirlerini çekiştirmekle vakit geçiren memurlar; düzgün çalışan ve mesaisine uyanları da ahmak olarak nitelendirirler.⁶⁹⁰ Bu bağlamda devlet bürokrasisinin Anadolu'daki temsilcileri olarak görülebilecek olan memurların bu tavırları ile çalışma (aslında çalışmama) alışkanlıkları, yine devletin yöneticiler vasıtasıyla da olsa bu tablo karşısında hiçbir tedbir almaması ve herhangi bir yaptırımında bulunmaması son derece dikkat çekici bir durum olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin “kalemiye” sınıfının 20. yüzyılda ne kadar yozlaşmış bir halde olduğu, nasıl büyük bir çıkmazda bulunduğu; Mürşit Efendi'nin gözünden olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla şu cümlelerle yansıtılmaktadır:

“Dairedeki arkadaşlar bir yiğın tembel alayı... Allah'tan ki, ben gelmişim... Yoksa halleri harapmış... Beni ağzı var, dili yok, çalışkan bir çocuk buldular ya... Yüklendikçe yükleniyorlar...

(...)

Yahut muhasebe müdürü yakama yapıyor: — Mürşit Efendi, dairemde insan suretinde bir alay hayvan var. En basit bir hesap işinin içinden çıkamıyorlar. Adi bir darp ve taksim ameliyesini beceremiyorlar. Lütfen şu hesapları bir kontrol ederseniz....” (s. 52)

Memuriyetinin başlarında çok iyimser ve idealist olan Mürşit Efendi yavaş yavaş bu anlayışını kaybetmeye başlar. Yaşadığı sıkıntılar ve anlaşmazlıklar neticesinde Sivas'tan ayrılıp R... kasabasına kaymakam olarak atanan Mürşit Efendi bu kasabada da, bilhassa eşrafın tavır ve davranışlarından rahatsızlık duyar. Mürşit Efendi, kasabanın eşrafı ve ileri gelenlerinin kendilerine göre kârlı bir sistem kurduklarını, hükümeti kendi nüfuzları altına aldıklarını ve devletin temsilcisi olarak kasabaya gelen kaymakamları da oluşturdukları sisteme uydurduklarını fark eder. Bu durum eserde, hem yönetim zafiyeti hem de sosyal yozlaşmışlık yönünden 20. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'ne ve toplumun refah seviyesi yüksek olan tabakasına olumsuz bir bakış açısıyla şu şekilde ifade edilir:

“Fakat halk ne kadar iyi ise eşraf o kadar küstah ve menfaatperest... Besbelli ahalideki yumuşaklık onları şımartmış... Eşraf, elbirliğiyle hükümeti kendi nüfuzu altına almış; elini kolunu kaskıvrak bağlamış; kaymakamlarda kıpırdanmağa mecal yok, teşkilât gayet mükemmel... Kazaya yeni

⁶⁸⁹Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, 3. b., İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1959, s. 45-46. (Alıntılar bu baskıdandır.)

⁶⁹⁰Çelik, a.g.e., s. 63.

bir kaymakam geldi mi hemen etrafını alırlar, bugün burada, yarın orada, kuzular, helvalar, rakılar, çalgılarla sünnet çocuğu gibi avuturlarmış. Bana da öyle yaptılar.” (s. 66)

Bu kasabada da idealinde olan çalışma ortamına kavuşamayan Mürşit Efendi'nin sonraki memuriyet yeri S... kasabası olur. Mürşit Efendi, kaymakam olarak görev yaptığı bu yeni kasabada da, daha öncekilerden farklı ve daha olumlu bir tabloyla karşılaşmaz. Mürşit Efendi S... kasabasında, özellikle kendisine gelen şikâyet dilekçeleriyle haberdar olduğu eğitimde yaşanan sorunlarla karşı karşıya kalır. Okullardaki öğretmen profillerinin yetersizliği, devletin kendi memurunu gerek muhafaza etme ve ihtiyaçlarını karşılama gerekse de gerektiğinde cezalandırma hususlarında gösterdiği ihmalkârlık, Kaymakam Mürşit Efendi'nin dikkatinden kaçmaz. Eserde bu tablo Mürşit Efendi'nin ağzından Osmanlı Devleti'ne idarî bakımdan ve eğitim yönetimi bakımından olumsuz bir bakış açısıyla şöyle ele alınmaktadır:

“Burada işe başladığımın haftasında bana kırk, elli imzalı bir mazbata geldi. Kazadaki iptidai muallimlerinin birinden şikâyet ediliyordu: Son derece cahil, müseyyep ve bunak bir ihtiyarmış. Bu yetmezmiş gibi dilenci tabiatlıymış... Mütemadiyen talebe ailelerini iz'aç eder, para istermiş... Akşamüstleri sırtında zembille çarşıda dolaşır, bakkalların, zerzevatçıların önünde durarak: Çocuklarınızın hocasıyım... Bana muavenet sizin için borçtur! dermiş...” (s. 70)

Mürşit Efendi S... kasabasından ayrıldıktan sonra ise Diyarbakır'a atanır. Bu süreçte devletin çeşitli kademelerinde görev yapan Mürşit Efendi, bütün idealistliğini ve saflığını artık yitirdiğini anlamıştır. Devlet dairelerinde şahit olduğu yolsuzluklar, yozlaşmışlıklar, bürokratik bozukluklar Mürşit Efendi'nin dengesinin bozulmasına neden olur. Mürşit Efendi, Diyarbakır'da çalışırken vefatına tanık olduğu Mal Müdürü Fâdıl Bey'in kızı Müvedded Hanım'la evlenir. Kayınvalidesi ve eşi ile mutlu bir aile kurduğunu sanan Mürşit Efendi'nin Feriha ve Zehra isminde iki kızı olur. Ancak bu mutluluk tablosu uzun sürmez zira kaynanası ve karısının müsrifliği yüzünden ailenin ekonomik durumu bozulmaya başlar. Ayrıca Mürşit Efendi zaman geçtikçe hem kaynanasının hem de karısının ahlâksız bazı ilişkiler içerisinde olduğunu fark eder. Karısının hastalık numaralarına inanan ve bu yüzden İstanbul'a tayin isteyen Mürşit Efendi, kızlarından Feriha'yı ise veremden kaybeder. İş ve aile hayatında çıkmazlara saplanan Mürşit Efendi teselliye gece yaşamında, içkide bulur. Bu buhranlı süreçte Mürşit Efendi, kızı Zehra'yı annesiyle büyükannesinin ahlâksızlıklarından korumak için son bir hamle yapar ve kızını bir arkadaşının vasıtasıyla yatılı okula kaydettirir. Böylece Mürşit Efendi ya ölecek ya da kötü yola düşecek olan kızının hayatını kurtarmış olur.

Zehra, babasının kendi el yazısıyla yazmış olduğu bu satırları okuduktan sonra her şeyi anlar. Babasına büyük haksızlık ettiğinin farkına varan genç öğretmen, hiç zaman

kaybetmeden babasının cenazesinin başına giderek gözyaşı döker. Bu gerçekler, o yaşına kadar hep mantığıyla hareket eden Zehra öğretmene duygusal davranmayı da öğretmiş olur.

Eserde açık bir zaman ifadesi yer almadığı için vakanın zamanını net bir şekilde tespit edebilmemiz mümkün değildir. Ancak Reşat Nuri Güntekin'in, romanlarının konusunu genel olarak kendi yaşadığı zaman diliminden aldığını ve şahit olduğu dönemin meselelerine eserlerinde yer verdiğini görmekteyiz. Bu durum göz önüne alındığında eserin vaka zamanını genel olarak 20. yüzyıl olarak ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Zira eserin vakası hem Cumhuriyet öncesini hem de sonrasını kapsamaktadır. Eserde olaylar 3-4 günlük bir zaman diliminde gerçekleşir. Ancak 125 sayfalık eserin 45. sayfasından başlayarak 125. sayfasına kadar devam eden Mürşit Efendi'nin hatıralarıyla, vakada neredeyse 35 yıllık bir geri dönüşün sağlandığını belirtmemiz gerekmektedir. Bu durumun da esere anlatım yönünden önemli bir genişlik sağladığı rahatlıkla söylenebilir.⁶⁹¹ Çok geniş olmayan eserin şahıs kadrosu tamamen fiktif karakterlerden oluşmaktadır. Bunlardan Mürşit Efendi, Zehra, Mebus Şerif Halil Bey ve Maarif Müdürü Tevfik Hayri Bey vakanın gelişiminde ön planda yer almaktadırlar. Eserde geniş manada Anadolu'nun mekân olarak kullanıldığı görülmektedir. Mürşit Efendi'nin görev yaptığı Anadolu kasabaları gerek açıkça (Sivas ve Diyarbakır gibi) gerekse de kapalı bir biçimde (R... ve S... kasabaları gibi) vakanın içerisinde kullanılmaktadır. İstanbul da, Mürşit Efendi'nin evinin bulunduğu Eyüp semtiyle romanın akışında yer almaktadır.

Eserde bürokratik aksaklıklar, devlet yönetimindeki zayıflıklar, memur-halk ilişkisindeki bozulmalar/kopukluklar, Anadolu'nun devlet tarafından ihmâl edilmişliği, eğitim sistemi ile eğitimcilerin alt yapılarındaki yozlaşmışlıklar yönünden 20. yüzyıldaki Osmanlı devletine olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Yazarın bakış açısını oluşturan unsurlar Mürşit Efendi'nin şahit oldukları ve yaşadıkları yoluyla yansıtılmaktadır. Mürşit Efendi'nin bizzat müşahede ettiği devletin hemen hemen bütün kurumlarındaki bu çöküntüler, yeni bir hayat anlayışı ve yüksek bir ideal algısıyla Anadolu'ya giden her kademedeki memuru bezdirmektedir. Mürşit Efendi de vicdanına uyacağını, meslektaşlarıyla iyi geçineceğini, kanun dairesinden asla ayrılmayacağını, yalan söylemeyeceğini, rüşvet almayacağını ve daima namuslu kalacağını kendi kendisine telkin ederek Anadolu'daki ilk vazifesine gitmiştir.⁶⁹² Ancak aradan geçen zaman ve ideal ile realite arasındaki farklılıklar, Mürşit Efendi'yi bu ilkelerinden tamamıyla ayrılmaya zorlamıştır.

⁶⁹¹ Mehmet Kaygana, "Acımak Romanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi", Afyon, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, S. 1, 2006, s. 48.

⁶⁹² Güntekin, a.g.e., s. 48.

Artık Mürşit Efendi de devletin bozulmuş ve yozlaşmış olan dışlilerinden biri haline gelmiştir. Romanda Mürşit Efendi merkezli ortaya konulan sosyal tenkitler, bir insanın tek başına belli değerlere sahip olmasının yeterli olmadığını da göstermektedir. Zira insan gerek işte gerekse de evde başkalarıyla birlikte. Bu ilişkiler ağı içerisinde hem sorumlulukları vardır hem de beklentileri bulunmaktadır. Bunların yanı sıra mesul olunan görevin getirdiği sorumluluklar, kanunî ve vicdanî bazı mecburiyetler söz konusudur. Bu bağlamda toplumda yetişen insanların münferit olarak iyi olması bozulmuş olan sistemin düzelmesi için yeterli olamaz. Devlet iradesini ve gücünü arkasında hissetmeyen memurların, görev aldığı devlet yapısındaki sıkıntıları tek başlarına düzeltmelerini beklemek büyük bir hayal kırıklığına sebebiyet verecektir.⁶⁹³ Ayrıca iyi niyetli ve çalışkan memurların, karşılaştıkları olumsuz tabloda devleti arkalarında hissedememeleri neticesinde; düzene ayak uydurma ihtimalinin de yüksek olması bir toplum için zarar hanesini büyütmeden başka bir işe yaramayacaktır. İşte Mürşit Efendi'nin içine düştüğü durum tam da budur ve bu durum yazarın ele aldığı dönem itibarıyla devlet-memur-halk ilişkisini düzenleyen temel unsurdur.

Kemal Tahir'in kaleme aldığı, ilk olarak 1969 yılında yayımlanan *Kurt Kanunu* adlı eserde; Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal'e 1926 yılında düzenlenmesi planlanan İzmir suikastı girişiminin arka planı, eski iktidar partisi İttihat-Terakki üyelerinin aralarında yaşanan çekişme ve hesaplaşmalar çerçevesinde anlatılmaktadır.

Romanda İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinden olan Kara Kemal'in ağzından Osmanlıya, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde devletin yönetiminde güçlü bir şekilde söz sahibi olan İttihat-Terakki vasıtasıyla olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir:

“İçini çekti

— Anlaşıyor neden batırbildik koca imparatorluğu on yıla vardırmadan... Bu kafayla becerilirdi bu iş, Abdal Kerim oğlum... Becerdik. Yazık bunca emeklerime... Kaç kez söyledim. <<Bizim memleketimizde, suikastçılığa yatkın serserilerle iş yapmaya kalkmak kuduz kaplana binmektir. Sürsen ipe götürür, ineyim desen paralar.”⁶⁹⁴

Geçmişe dair değerlendirmeler yapan Kara Kemal Bey'e izafe edilen tespitlerle, İttihat-Terakki yönetimine olan tenkitler sürdürülmektedir. Yazarın, İttihat-Terakki üzerinden

⁶⁹³ İnci Enginün, “Acımak Romanı ve Sosyal Tenkit”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 7. b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2012, s. 244.

⁶⁹⁴ Kemal Tahir, *Kurt Kanunu*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1969, s. 86. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Osmanlı Devleti için ortaya koyduğu olumsuz yaklaşımı yansıtan bu tenkitler, daha çok idari bakımdan ele alınmaktadır:

“ — *Bana öyle geliyor ki, Abdülkerim oğlum, ne yaptıksa, iyi kötü, hep Almanların isteğiyle, onların desteği sayesinde, onların çıkarına yaptık. Bugün başımıza bir felâket gelirse, artık bu desteğin, memlekette işlemez olmasından gelecektir.*

— *Aklım ermedi. Ordu, Devlet... Hükümet... Parti...*

— *Boş ver... İktidarı hak etmemiştik. İmparatorluk bu yüzden battı. Son umudu Ziya Hurşit serserisine bağlamakla bulduk hak ettiğimizi... Hak ettiğimiz... Rezillikti çünkü... Böyle serseriler direnemez, sıkıyı görünce...*” (s. 99-100)

Bu noktada yazar, Kara Kemal Bey’i kullanarak hem II. Abdülhamit dönemindeki hem de İttihat-Terakki yönetimindeki Osmanlı Devleti’ne (19. ve 20. yüzyıllar) idarî ve malî bakımdan olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir:

“ ... — *Bilir misin, iki milyon kilometre kareye yakın topraklara sahip, otuz beş milyon nüfuslu imparatorluğun kasasında kaç para bulduk, İkinci Meşrutiyet’te, biz iktidarı ele geçirdiğimiz zaman?.. Sadece otuz beş bin lira...*

Kısacık güldü:

— *Umduğumuz da çıkmadı ya. Abdülhamit’in hazinesinden... Bereket, Avrupa bankalarındaki birkaç milyonu, Selânik’teyken zorla alınabildi de, maliye biraz soluklandı. Abdülhamit’i indirip Reşat’ı bindirmek hiçbir yerli hesabın sonucu olamaz. Devleti dinamitlemek bu, ancak yabancı güçlerin işine gelirdi.”* (s. 291-292)

“*İmparatorluğu elimize geçirdiğimiz zaman nüfusu 35 milyondur. Yedi düvelin kâğıt üstünde de olsa bizim saydığı bir milyon sekiz yüz bin kilometre toprağı vardı. Sınırları Kongo’yu, Sudan’ı, Eritre’yi, Somali’yi içine alıyordu. Tunus, Fas, Libya, Mısır, Kıbrıs resmen kaybedilmiş değildi. Bu koca imparatorluk bizim elimizde ölmüştü. Suç ne kadar büyükse, çekilecek cezanın da o kadar büyük olması gerekir. Biz dünyanın en ağır suçunu biraz tartaklanmayla savuşturulur sandık. Bu anda, yüzüme vuran darağacı gölgesi, suikast suçlusu olduğumdan değildir Eminciğim... Büyük suçun gölgesidir bu... Tarihin örneğini yazmadığı kurtlar boğuşmasına girip yenik düştük. Kurtlukta düşeni yemek kanundur.”* (s. 318-319)

Eserin vaka zamanı 1926 yılıdır. Bu zaman diliminde vaka zincirinde yer verilen Mustafa Kemal’e suikast girişiminin ortaya çıkarılışı (16 Haziran 1926) ve Kara Kemal Bey’in yakalanacağı sırada intihar etmesi (27 Temmuz 1926) hadiseleri tarihî kronolojiye uygun olarak esere yerleştirilmiştir.⁶⁹⁵ Eserin şahıs kadrosunda yer alan karakterlerin büyük çoğunluğunu tarihî gerçekliği bulunan şahsiyetler oluşturmaktadır. Vakaların işlenişinde bunlardan Kara Kemal Bey (İttihatçılar Kara Kemal için küçük efendi tabirini, Talat Bey/Paşa için de büyük efendi lakabını kullanmışlardır.), Abdülkerim Bey (Kaynaklarda eski Ankara Valisi Abdülkadir Bey olarak geçmektedir.), Laz İsmail, Ziya Hurşit, Gürcü Yusuf, Giritli Şevki, Baytar Rasim, Abidin Bey, Şükrü Bey, Çopur Hilmi, Sarı (Edip) Efe, İstiklâl

⁶⁹⁵ Geniş bilgi için bkz. Tunaya, a.g.e., s. 710/714.

Mahkemesi Başkanı Kılıç Ali ve Savcı Necip Ali Bey'in ön planda geldiği görülmektedir. Yazarın, eserinde kurmaca olarak kullandığı roman kişileri ise Emin Bey, Gazeteci Murat, Perihan Hanım ve Semra Hanım'dır. Eserdeki hadiselerin geçtiği temel mekân İstanbul'dur.

Eserde Osmanlıya, hem İttihat-Terakki Partisi'nin iktidarda olduğu zaman dilimindeki hem de II. Abdülhamit dönemindeki siyasî, idarî ve malî sahalardaki sıkıntılar temel alınarak olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Yazar her ne kadar suikast ve bazı polisiye unsurları vakanın hareket noktası olarak kullanmışsa da, farklı okumalara tabi tutulduğunda, Kemal Tahir'in bu eser vasıtasıyla Osmanlı'nın son yüzyılını hatta daha çok 20. yüzyılın ilk çeyreğini çok yönlü değerlendirmeye çalıştığı görülecektir.⁶⁹⁶ Eserde bu değerlendirmelerin büyük kısmı, yazarın yansıtıcı karakter olarak kullandığı Kara Kemal vasıtasıyla ortaya konulmaktadır. Romandaki bakış açısı çerçevesinde İttihat-Terakki mensuplarına ilişkin olarak ortaya konulan en dikkat çekici tez; ittihatçıların iyi, adaletli bir yönetim tarzını oluşturamadıkları, kabadayılık ve komitacılık anlayışından kurtulup normal devlet düzenine geçemedikleri, başlarının sıkışması durumunda genellikle suikast gibi yasadışı fiillere başvurdukları üzerine kuruludur.⁶⁹⁷ Romanda ele alınan bu dönemi ayrıntılarıyla inceleyen bazı kaynaklar göz önüne alındığında; yazarın, kendi bakış açısını üzerine bina ettiği bu tezin büyük ölçüde tarihi ve siyasi gerçekliklerle paralellik arz ettiği görülmektedir. Nitekim İdris Küçükömer, İttihat ve Terakki'nin yönetimine dair:

“1908 Meşrutiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğa hâkim olmuştu. Devlet cemiyetin eline geçmişti. Fakat Osmanlı Devleti'ni ele geçirmek, toplumu ele geçirmek değildi. Oysa onlar toplumu, daha doğrusu halkı elde edeceklerine, devleti elde etmek istemekteydiler ve bu yoldan elde edilen ya da kapılan devlet, kurtarılabilir sanılıyordu. Devletin toplumda (hiç değilse bazı sınıflarda) organik bütünlüğü olmaksızın kuvvetli olamayacağını, kurtulamayacağını göremeyen (doğrusu Osmanlı toplumu içine doğmuş bürokrat için görebilmek gücü.) Osmanlı bürokrati, devlet gücünün temelini de anlayamayacaktı.

(...)

İktidar olan İttihat ve Terakki'ye açık iki yol kalıyordu:

a) Hürriyetçilik adına yapılan politika, kısa zamanda İttihatçıların azınlık olabileceğini gösterirken (ayrıca bazı azınlıkların milliyetçilik hareketlerinin de geliştiği ortamda), anarşiyi seçmek, ki bu İttihatçıların iktidardan düşmesi demektir.

b) Bünyelerine uygun olan, daha merkezîyetçi, halktan giderek tamamen kopulmaya yol açacak şiddet yolunu seçmek.

Mevcut ortamda ikinci yolun seçilmesi normal olanı idi.”⁶⁹⁸

⁶⁹⁶Coşkun, a.g.e., s. 307.

⁶⁹⁷Geniş bilgi için bkz. Koç, a.g.e., s. 532.

⁶⁹⁸Küçükömer, a.g.e., s. 89-90.

değerlendirmelerini yaparken; Niyazi Berkes de:

“İttihat ve Terakki'nin siyasal ideolojisi hiçbir zaman kesin bir devrimci ve ulusçu biçim alamamıştır. Koca bir imparatorlukta halkların temsilcisi olmak isteyen bir parti olarak yamalı bir ideolojiyle yetinmek zorunda kaldı.”⁶⁹⁹

tespitlerinde bulunmaktadır.

Eserde İttihat-Terakki ile II. Abdülhamit dönemleri merkez alınarak ortaya konulan olumsuz bakış açısı son derece güçlü ve yaygın bir şekilde göze çarpmaktadır. Ancak Kemal Tahir'in, bu genel yaklaşımına uygun olmasa da “Osmanlılık” kavramı çevresinde zaman zaman olumlu bir hava yaratmaya çalıştığını da ifade etmemiz gerekmektedir. Bu durum özellikle, eserde Kemal Tahir'in sözcülüğünü yaptığını söyleyebileceğimiz Kara Kemal'in Osmanlılığına sürekli vurgu yapılmasıyla ortaya konulmaktadır.

Bunun yanı sıra eserde, kaçak durumuna düşen Kara Kemal ile Abdülkerim'e evini açan Semra Hanım [“ — Yok, sanmam ! Osmanlıdır. Ama... söylerimgerekirse” (s. 128)], kaçakların belli çevrelerle iletişimini sağlayan Gurbet Hala [“Bineğine dilediğini yaptıran, başta meşe sopası olmak üzere her çeşit kesici, delici, ateşli silahlara gerçekten hakkını veren Osmanlı karılardandı.” (s. 130)] ve Kara Kemal Bey'i son derece tehlikeli olmasına rağmen içeriye kabul eden Perihan Hanım [“Suçluluk utancına benzeyen ilkşaşkınlığı atlatınca, eskinin pısrık Perihan'ı gitmiş, sanki yerine büsbütün başka bir kadın, <<Osmanlı>> dedikleri gerçekten yiğit bir başka kadın gelmişti.” (s. 258-259)] için de çeşitli vesilelerle olumlu “Osmanlı” nitelendirmelerinin kullanılması da son derece dikkat çekicidir.⁷⁰⁰ Bu noktada Kemal Tahir'in ele aldığı dönemlere ilişkin (İttihat-Terakki ve II. Abdülhamit) siyasî ve sosyal tespitlerinin olumsuz nitelikte olduğu; bununla birlikte yazarın “Osmanlılık” kavramını daha romantik bir yaklaşımla kullandığı ve bunu yaparken de işlediği dönemden önceki toplumun, devletin karakterini yansıtmaya çalıştığı net bir şekilde ifade edilebilir.

Halide Edib Adivar tarafından kaleme alınan, 1939'da *Yedigün* dergisinde tefrika edildikten sonra aynı yıl kitap olarak yayımlanan *Tatarcık* adlı eserde; çevresinde babasından ve Tatarcık sineği gibi çevresini rahatsız etmesinden dolayı “Tatarcık” olarak adlandırılan Lale'nin merkezde olduğu, Cumhuriyet'le birlikte gelişmeye başlayan yeni bir neslin hikâyesi anlatılmaktadır.

⁶⁹⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 16. b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 403-404.

⁷⁰⁰ Geniş bilgi için bkz. Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, 19. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 206.

Halide Edib Adivar, bu eserinde genel olarak Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte gelişmeye başlayan yeni Cumhuriyet nesillerini ve bu nesillerin özelliklerini anlatmaya gayret etmiştir. Bu çerçevede 7'ler olarak bilinen üniversiteli gençler ve idealist karakterli Lale (Tatarcık) vasıtasıyla Cumhuriyet sonrasında tesis edilmeye başlanan sağlıklı ve donanımlı toplum yapısı yansıtılmaya çalışılmıştır. Tatarcık ve 7 üniversitelinin her biri başka bir fikrin temsilcisidir. Bu fikirler, onların mensup oldukları sosyal sınıf ve yetiştirilme şekilleriyle ilişkili olarak farklılık göstermektedir.⁷⁰¹ Bu durum Cumhuriyet'ten sonra cemiyette yaşanan değişmeyi de somut olarak gözler önüne sermektedir. Zira Osmanlı Devleti döneminde hâkim olan tek elden yönetim ve mutlakiyetçi sistem değişmiş; farklı düşüncelere saygılı açık toplum yapısı ve bireyin ön plana çıktığı bir sosyal bünye meydana gelmiştir. Bu noktada Halide Edib'in Cumhuriyet'in getirilerini doğrudan olumlu karşıladığı, Osmanlı dönemine ise dolaylı yoldan da olsa olumsuz bir tutumla yaklaştığı ifade edilebilir. Yazar bu bağlamda Cumhuriyet'le birlikte değişen ve dönüşen Türk toplumunun somut bir kesimini, üniversiteli gençlerin hayatlarından yararlanmak suretiyle ortaya koyduğu kesitlerle sunma yoluna gitmiştir. Buna bağlı olarak eserde dolaylı şekilde de olsa, Cumhuriyet öncesi yani Osmanlı dönemi olumsuz bir bakış açısıyla; artık parlıtısını kaybetmiş, ihtişamlı yapısı bozulmuş bir unsur olarak yansıtılmaktadır. Mesela üniversiteli gençlerden Şinasi'nin en çok korktuğu şey “eski” etiketinin kendisine yapıştırılmasıdır. Çünkü o dönemde eskiye ait olmak ya da aitmiş gibi görünmek son derece tehlikelidir, zaten parlıtısını kaybetmiş bir maziye ait olmanın da kimseye bir faydası yoktur:

*“Şinasi öteki arkadaşları kadar yeni, eski tâbirlerine fazla ehemmiyet vermemekle beraber, “Eski” yaftasını üzerine vurulmasını hiç istemezdi. Yaşadıkları bu inkılâp ve intikal havasında herhangi genç için “Eski biçim” yaftası muzır olabilir, bilhassa Şinasi gibi babası vaktiyle sarıklı olan bir adam için.”*⁷⁰²

Bu noktada eserde; eskiyle, maziyle, Cumhuriyet öncesi yani Osmanlıyla bağıni koparmamış olan bir gencin, istikbalin Türkiye'sinde yerinin olmayacağı mesajının satır arasında da olsa çok güçlü bir şekilde hissedildiği açıkça ifade edilebilir. Nitekim eserin sonunda gerek Lale'nin gerekse de nişanlısı Recep'in ortaya koyduğu idealler, Osmanlı'dan tamamen bağımsız ve yeni bir anlayışın ürünü olarak ön plana çıkarılmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kaleme aldığı, ilk olarak 1949 yılında yayımlanan *Huzur* adlı eserde; genel olarak belli bir dünya görüşüne, somut bir hayat düzenine kavuşmamış, Doğu (Eski) - Batı (Yeni) ikilemi içerisinde bocalayan ve bu nedenle huzursuzluk içerisinde

⁷⁰¹Enginün, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, s. 341.

⁷⁰²Halide Edib Adivar, *Tatarcık*, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1939, s. 73.

kıvranan Cumhuriyet aydınlarının durumu anlatılmaktadır. “İhsan”, “Nuran”, “Suat” ve “Mümtaz” adlarını taşıyan 4 bölümden oluşan romanda, aslında romanın başkahramanı yazarın son bölüme ismini verdiği Mümtaz’dır.

Huzur romanı çok katmanlı bir zaman anlayışıyla kaleme alınmıştır. Bu durum Tanpınar’ın zaman şuuru son derece güçlü olan bir sanatkâr olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Eserde vakalar temel olarak güncel (aktüel) ve geçmiş (mazi) zaman içerisinde geçmektedir. Aktüel zaman olarak ele alınan 24 saatlik zaman dilimi II. Dünya Savaşı’nın bir gün öncesidir. Dolayısıyla savaşın başlangıcı 1 Eylül 1939 olduğuna göre eserdeki vakanın gerçekleştiği tarihi 31 Ağustos 1939 olarak tespit etmek yanlış olmayacaktır. Eserdeki geçmiş zamanı ise ikiye ayırarak ele almakta fayda vardır. Çünkü Tanpınar’ın Osmanlı’ya/geçmişe/eskiye bakış açısını yakalayabileceğimiz noktalar daha çok bu zaman dilimiyle işlenen bölümlerde önümüze çıkmaktadır. Eserde geçmiş zamanın, Mümtaz ile Nuran’ın 10 aylık ilişkisi ve bu karakterlerin çocukluklarından bahsedildiği düşünüldüğünde yakın maziyle; farklı devirlerdeki Osmanlı padişahlarına, musikişinaslara, edebiyatçılara, ortaya konan eserlere ve İstanbul’un tarihî mekânlarına temas edildiği göz önüne alınırsa uzak maziyle ele alındığı rahatlıkla söylenebilir.

Tanpınar eserinde ele aldığı meseleleri açıklayabilmek ve bunların çözümü noktasında bazı önerileri ortaya koyabilmek için daha çok İhsan, Mümtaz ve arkadaşları arasındaki tartışmaları kullanmaktadır. Ancak kendi görüşlerini romanın en olgun kişisi olduğu görülen İhsan’ın ağzından dile getirmektedir. Tanpınar’ın hocası ve yakın dostu olan Yahya Kemal’den ilham alınarak oluşturulmuş olduğu düşünülen İhsan, Avrupa görmüş, medenî âlemin teorik ve pratik unsurlarını öğrenmiş, memlekete döndükten sonra da kendi kültürüne ve millî zevklerine önem vermeye başlamış bir şahsiyettir. Kazandığı bu zengin manevî birikimi Mümtaz’a da aşlamıştır. Nitekim Mümtaz İstanbul’da dolaşırken etrafında gördüklerine son derece estetik bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

*“Adım başında modası geçmiş zevk kırıntularına, nerede ve nasıl devam ettiği bilinmeyen büyük ve eski ananelerin son parçalarına beraberce rastlanırdı. Eski İstanbul, gizli Anadolu, hattâ mirasının son döküntüleriyle imparatorluk, bu dar, iç içe dükkânların birinde en umulmadık şekilde ve birden parlardı.”*⁷⁰³

Mümtaz’ın bu bakış açısını Adile Hanım’ın eşi Sabih’le yaptığı konuşmada daha net bir şekilde görebilmekteyiz:

⁷⁰³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, 8.b., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, s.42. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Düşün bir kere, Dede gibi bir adamı yetiştirmişsin, Seyyid Nuh, Ebubekir Ağa, Hafız Post gibi adamlar gelmiş, muazzam eserler vermişler. Benliğimizin bir tarafı yapılmış, sen farkında değilsin; ruh açlığı içindesin. Felâket şurada; bugünkü nesil ortadan çekildi mi, çoğu ezbere olan bu eserler kaybolacak. Meselâ tek başına Münir Nurettin’in bildiklerini düşünün.” (s. 79)

Eserde Tanpınar’ı temsil ettiğini rahatlıkla söyleyebileceğimiz Mümtaz’ın, özellikle Osmanlı musikisi üzerine sarf ettiği bu düşünceler son derece önemlidir. Çünkü bu musiki maziye hale ve geleceğe bağlayan devam zinciri içinde en önemli halkayı teşkil etmekte⁷⁰⁴ ve bizim millî benliğimizin bir tarafını oluşturmaktadır. Millî kültürün önde gelen unsurlarından klasik musikinin yokluğu ise toplumun ruhen aç kalmasına neden olmaktadır. Nitekim eserin ilerleyen kısımlarında yazar hâkim bakış açısıyla araya girerek Osmanlı sanatına genel anlamda olumlu bir bakış açısı ortaya koyar. Ve Mümtaz’a söylediği sözlerin üzerinden daha kalın çizgilerle geçmek suretiyle, geçmişin öğelerine ve mazi ile istikbali birbirine bağlayan devam unsurlarına verdiği önemi vurgular:

“Mecit ve Aziz devirlerinde çok başka cûşîli birkaç ağır şarkı ile, Emin Bey gibi zamanımızda klâsik zevki en hâlis tarafından toprağını sevmiş bir egzotik nebat veya gecikmiş bir bahar gibi devam ettiren ustaların eserleri, saz semaileri ve Kârınâtık’lar bu sevgileri tamamlardı. Mümtaz’a göre bunlar eski musikimizin modern duygu ve anlayışıyla birleştiği taraflardı. Elli altmış seneden beri modern adı verilen resim cereyanlarının bin dört yüze bin beş yüz arasında yetişmiş eski ustalarda bulunduğu şeyi, asıl sanat ve duygu yeniliğini, o, bu bestelerde, semai ve şarkılarda, bu ağır ve yaldızlı, renkli oymalı tavanlara, mücevherlere gark olmuş sekiz çifteli kayıklarından seyredilen Boğaz manzaralarına benzeyen kârlarda bulurdu. Bunların dışında elbette kabuk, çekirdek, dal, ağaç kökü, hulâsa bir yığın şey daha vardı. Fakat asıl lezzet, zevkin çiçeği, değişmez fikir ve diriltici usare, az tesadüf edilir hayal, hulâsa hakiki ruh saltanatı bunlardaydı.” (s. 148)

Mümtaz, Osmanlıya/geçmişe dair bu olumlu ve estetik bakış açısını sadece Osmanlı musikisi üzerinden değil Osmanlı edebiyatı (Divan Edebiyatı/Klasik edebiyat) aracılığıyla da ifade etmektedir. Nuran’a söylemiş olduğu şu sözler aslında Osmanlı’nın sosyal hayatı içerisinde üretilen sanat ve edebiyat eserlerinin büyüleyici mütevazılığına ve sadeliğine dikkati çekmektedir:

“ — Meselâ Şeyh Gâlib... Genç yaşta, en parlak devrinde ölüyor. Başlı başına hikmet olan bir terbiyeden geçmiş. Bu terbiye onda birçok şeyleri, başında öldürmüş. Ne sabahı, ne ne ikindisi var. Sâkin bir akşam, hareket, ışığın oyunundan, sevilen şeylere sadakatten ibaret. Meselâ, Dede. Bine yakın eseri var. Hayatına bakıyoruz; herhangi bir hayat. Fakat sade kendisinin.” (s. 125)

Mümtaz ile Nuran arasındaki ilişkinin işleniş şekli bakımından Türkçe’de yazılmış en güzel ve anlamlı aşk romanı olarak görülen⁷⁰⁵ *Huzur*’da Tanpınar, Mümtaz’ın Nuran’a duyduğu aşkı geçmişe özlem hissiyle birleştirerek ortaya koymaktadır. Nuran giyiniş tarzı, fizikî özellikleri, davranışları ile Mümtaz için mazinin önemli hatırlatıcılarından biri olur.

⁷⁰⁴ Alev Sınar , “Tanpınar’ın Romanlarında Musiki Temi”, *Doğu Akdeniz*, S. I, 1998, s. 109.

⁷⁰⁵ Naci, *Yüz Yılın Yüz Türk Romanı*, s. 207.

Nuran'ın sebep olduğu bu çağrışımlar Mümtaz'ın mecazi ve yüzeysel aşk seviyesinden daha derin ve karmaşık bir yapıya ulaşmasına vesile olur. Bu yapı içerisinde Mümtaz, içinde buldukları 20. yüzyıldan 17. yüzyıla giderek, Nuran'ı o yüzyıldaki estetik unsurların çizdiği bir çerçeve içerisine oturtturur:

“Nuran geçmiş yılların imbiğinden çekilmiş bu iksiri tadıyordu. Mümtaz'ın muhayyilesi başka türlü çalışıyordu. Nuran'ı bir geçmiş zaman dilberi, Dördüncü Murat devrinin bir ikbali gibi giydirdiyordu. Mücevherler, şallar, sırmalı kumaşlar, Venedik tülleri, gül şeftali pabuçlar... Etrafında bir yığın yastık.” (s. 127)

Bu olumlu bakış açısıyla çizilen estetik çerçeve Mümtaz üzerinde o kadar etkilidir ki, romanın kurgusal içeriği bağlamında kahramanımızın bitirmeye çalıştığı “Şeyh Galib” konulu tez de bu tesirden payını alır:

“Bu gezintilerden dönüşlerinde Mümtaz'ı yazmakta olduğu Şeyh Gâlib için sıkıştırıyordu. Üçüncü Selim devrinin bu iç romanı kendisine ait bir şey olacaktı. Mümtaz Hatice Sultan'la Beyhan Sultan'ın portrelerini Nuran'ı düşünerek çizmişti.” (s. 169)

Romanın Suat adını taşıyan üçüncü bölümü içerisinde, kurulmuş olan bir dost meclisinde İhsan'ın Osmanlı tarihindeki vakalara dair öne sürmüş olduğu yorumlar da oldukça dikkat çekicidir. Zira İhsan, Cumhuriyet devriyle geçmiş arasındaki bağlantı zayıflığını ve millet için gerekli olan bir “yeniden doğuş”un tam manasıyla gerçekleştirilememiş olmasını 15. yüzyıldaki siyasi tabloyla ilişkilendirmektedir. İhsan'a göre o dönemki hadiseler daha farklı bir şekilde cereyan etmiş olsaydı bu durumun 20. yüzyıl Türkiye'sindeki yansımaları çok daha olumlu ve farklı olabilirdi. Yani İhsan, yaşadıkları dönemin sosyal ve siyasî açmazlarının çözümünü de tarihin/geçmişin izlerinde aramaktadır. İhsan'ın ifadeleriyle vurgulanan bu noktalar, geçmişle gelecek arasında bir devam fikri peşinde olan Tanpınar'ın geçmişe/Osmanlıya bakışıyla da doğrudan ilişkili gözükmektedir:

“İhsan onlara dikkat etmiyordu. O kendi düşüncesinin peşindeydi.

— *Cem galip gelse, yahut Fatih yirmi sene yaşarsa nolurdu acaba? En büyük felâket onun erken ölmesi. Tarihte uzun süren saltanat devirleri daima faydalıdır. Meselâ Elizabet devri, Viktorya devri gibi. Tabii, şartlar müsait olursa! Fatih yirmi sene yaşasaydı biz şimdi belki de rönesansı vaktinde idrak etmiş bir millet olurduk. Garip temenni değil mi? Zaman geriye dönmez. Fakat insan yine bilinen şeyden istenen şeye doğru hayal kuruyor.*

(...)

— *Fatih ölmeseydi... fakat ölmüş, Cem muvaffak olmamış. O kadar çılgınca hareket, hattâ ihanet, ihtiras, ümit, ıstırap hepsi küçük bir mezar olmuş. Annesiyle beraber alelâde bir kubbe altında ve bir yığın çini içinde yatıyor. Fakat onların ölüsü, yüzlercesi, binlercesi ile beraber Bursa'yı yapmışlar.”* (s. 242)

Zira Tanpınar, bilhassa Mümtaz ve Nuran aşkı çerçevesinde ortaya koyduğu olumlu veestetik bakış açısını İhsan'ın ifadeleriyle biraz daha farklı bir seviyeye taşımaktadır. Romanın kültürel ve sosyal açıdan en olgun kişisi sayılabilecek İhsan'ın sözleri maziyi/geçmiş/Osmanlıyı inceleyen ve tahlil eden bir tavır halini alır. İhsan bununla da yetinmez ve yine aynı sohbet içerisinde Orhan'a şunları söyler:

“ — Bir şairimiz, Selim-i Salis hendese öğreneceği yerde, biraz siyasî tarih öğrenseydi ne iyi olurdu, diyor. Buna Tanzimat biraz ekonomi politik bilseydi, diye ilave edebiliriz. Hâlbuki öğrenmeye de epeyce merak etmişti. Fakat kim? Münif Paşa'dan, Abdülhamid öğreniyor... Birisinin bilip bilmediği meçhul, öbürü ise vehminde mumyalanmış bir biçare. Otuz üç yıl kendisini bir köşkte hapseden bir iktidar delisi. Türkiye'nin bir numaralı kalebendi. Hani o yüz bir sene mahkûmu biçareler yok mu, onlardan! Ondan sonrası ise malûm... Birdenbire hadiselerin emrine geçeriz. Millî zafere kadar hep onların zarureti altında kaldık.” (s. 249)

Bu sözler artık eleştirel ve olumsuz bir bakış açısının somut yansımasıdır. Çünkü III. Selim siyasî tarih öğrenmediği, Tanzimat aydınları da ekonomi ve siyaset bağlantısını kavrayamadıkları için olumsuzlanmaktadır. Ve Tanpınar, İhsan vasıtasıyla en dikkat çekicidarbeyi II. Abdülhamit'e indirerek istibdat dönemini üç cümlede yerle bir eder. Sonrasında bu meclise iştirak eden Neyzen Emin Dede, sohbetin merkezine yine sanat ve estetik unsurların oturmasını sağlar. Bu noktada yine yazar, hâkim bakış açısıyla kendini gösterir ve “Ebediyet Yıldızı” olarak nitelediği Emin Dede'nin Mümtaz'a ilham ettiğini söylediği fikirleri okuyucuyla paylaşır. Tanpınar burada açıkça eski medeniyetimizin yani Osmanlı'nın temsil ettiği Türk-İslam anlayışının ürettiği sanatsal ve kültürel değerleri Batınkilerle mukayese eder ve bu kıyas sonucunda mensup olduğu medeniyetin unsurlarına estetik açıdan olumlu birtavır takınmaya devam eder:

“Bir Beethoven, bir Wagner, bir Debussy, bir Listz, bir Borodine bu gördüğü ebediyet yıldızından ne kadar ayrı insanlardı. Onların çılgın hiddet ve kinleri, bütün hayatı kendisi için hazırlanmış bir sofraya zanneden iştihaları ve bunları tek başına yüklenilemek için inkânsız bir Atlas gayretleriyle gerilmiş gururları, hiç olmazsa şahsiyetlerini değişik plânda göz önüne koyan bir yığın nazariyeleri, garabetleri, yumuşaklığı bile etrafındaki her şeye bir arslan pençesi gibi geçen mizaçları vardı. Halbuki bu şöhretsiz dervişin hayatı üst üste kendi şahsını inkârdan ibaretti. Bu inkârlar, mutlaka karşı beslenen bir aşkıta ve hayatın umumî gürültüsü içinde bu çifte kaybolma kararı sadece Nuri Bey'e ait bir şey değildi. Bu kendi iradesiyle yahut medeniyetinin terbiyesiyle silinmiş çehreyi sonsuz itişleriyle geriye doğru götürerek ondan bir Aziz Dede, bir Zekâî Dede, bir İsmail Dede, bir Hafız Post, bir İtrî, bir Sadullah Ağa, bir Basmacızâde, bir Kömürcü Hafız, bir Murad Ağa, hattâ bir Abdülkadir-i Mürâgî, hulâsa bizim bir tarafımızı, belki en zengin his tarafımızı yapan insanların hepsini çıkarmak mümkündü.” (s. 260)

Bu dost meclisinin sonlarına doğru Neyzen Emin Dede'nin başını çektiği sanatkarlar eski âyin usulüyle İsmail Dede Efendi'ye ait olan Ferahfeza makamını icra ederler. Bu icra Mümtaz'ı bu sefer de 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarına götürür ve o dönemdeki iki Osmanlı padişahının, III. Selim ile II. Mahmut'un sanatkarlıkları ve sanata verdikleri değerler

bağlamında, eserin genelinde görülen estetik ve olumlu yaklaşımın yazar tarafından devam ettirildiği görülür:

“Üçüncü Selim’i, hiç dinlemediği, fakat son yıllarında, bahçesine en nefis bir gül fidanını gelecek zamanlar için olduğunu bile bile diken bir bahçıvan gibi, imkânlarını hazırladığı bu muhteşem nağmelerin arasında, parmağında büyük yüzüğü, o Horasan Erenleri çehresiyle mahfilde altın ve sırmadan bir sanem gibi diz çökmüş gördü.

Fakat Dede kendisi nasıldı? Bu ruh macerasını bu kadar intizamla hazırlayan adam kimdi ve nasıldı? Ferahfeza âyininin ilk okunduğu gün ikinci Mahmut hasta döşeğinden kalkarak Yenikapı Mevlevîhanesi’ne gelmişti. Bütün İstanbul en süzme taraflıyla, kibar ecnebi davetlileri, saray adamları ile, ikbalin eşiğine ilk adımını koymak ümidiyle çıldıranlarıyla hep oradaydı. Hepsi bu yeni âyini, Ser-müezzîn-i Hazret-i Şehriyârî Hamamîzâde İsmail Dede Efendi’nin hazırladığı âyini dinlemeğe gelmişti. Mümtaz bu acayip kasırganın arasında İkinci Mahmut’un veremle eski bir muşamba gibi sararmış yüzünü, ağır püsküllü fesinin altında ve kendi icat ettiği Avrupa biçimi lâcivert, sırmalı elbisenin yakası üstünde aradı. Bu nağmeleri İkinci Mahmut’la beraber, iyi beslenmiş Arap atları üzerinde, geçtikleri yolun iki tarafını saran halkın alkışları arasında ve henüz kaybolmamış eski şark teşrifatı içinde gelenlerin hepsi dinlemişti. Hepsi musikinin ocağında bir an için, Anadolu’yu ve bütün imparatorluğu saran vak’aları, başlarının üzerinde bir kılıç gibi asılan yarının tehdidini unutmuşlar. Allah’ın küçük, yalnız ruhun selâmetini düşünen bir kulu olmuşlar, kısa fasıllarla ömürlerinin hesabına dalmışlar, “Bu cinsten eserler yapılırken bu batmaz, daha baharımızdayız!” demişlerdi.” (s. 270–271)

Ahmet Hamdi Tanpınar, eserlerinde zaman unsurunu son derece güçlü kullanabilen, hadiselerle geçmiş ve gelecek bağlamında çok farklı açılardan yaklaşabilen bir sanatkârdır. Gerçek bir kültür milliyetçisi ve estetik bir yazar olan Tanpınar, bu romanında aktüel zamanı kısa tutarak maziye çok geniş bir yer vermiştir. Yazarın oluşturduğu bu zengin mazi yapısı içerisinde Neşatî, Bâki, Nef’î, Nedim, Şeyh Gâlib, Naili, Nâbî gibi Osmanlı edebî ve kültürel hayatında yeşerip gelişen Divan Edebiyatına mensup şairler ve İtrî, Aziz Dede, Tanburî Cemil Bey, Neyzen Emin Dede, Hamâmîzâde İsmail Dede Efendi, Tab’î Mustafa Efendi, Hacı Arif Bey, Zekai Dede, Hafız Post, Sadullah Ağa, Basmacızâde, Kömürcü Hafız, Seyyid Nuh, Murat Ağa, Abdülkadir-i Mürâgî, Eyyûbi Bekir Ağa gibi Osmanlı döneminde şekillenen klâsik Türk musikisine hizmet etmiş sanat dehaları bulunmaktadır. Yazar, geçmişin büyüleyici ve derin ruhunu daha iyi hissettirebilmek için bunlara ilave olarak yine klâsik Türk musikisinin önde gelen makamlarına da eserinde yer vermekten kaçınmaz: Ferahfezâ, Acemaşiran, Beyatî, Sultanîyegâh, Nühüft, Mahûr, Hüseyinî, Nevâkâr.

Yazarın bütün bu unsurları kullanarak kendi estetik ve güzellik anlayışı çerçevesinde Osmanlıya özellikle musiki ve edebiyat alanları üzerinden olumlu ve estetik bir bakış açısı ile yaklaştığını söylemeliyiz. Eserde Osmanlı’nın sanat ve kültür hayatı merkez alınarak geliştirilen bu yaklaşımın, Osmanlı devlet hayatında sanatçı kimliğiyle öne çıkan, sanata ve sanatkâra verdikleri değerle dikkati çeken III. Selim ve II. Mahmut gibi padişahlar üzerinden de sürdürüldüğünü görmekteyiz. Huzur romanında bu iki hükümdarın dışında vakayla

bağlantılı olarak çeşitli vesilelerle ismi zikredilen başka padişahlar ve şehzadeler de bulunmaktadır. Bunların arasında Osmanlı siyasî tarihinde önemli roller oynayan Fatih Sultan Mehmet (1451–1481), Cem Sultan (1459–1495), I. Ahmet (1603–1617), IV. Murat (1623–1640), IV. Mehmet (1648–1687), III. Ahmet (1703–1730), Abdülmecit (1839–1861), Abdülaziz (1861–1876) ve II. Abdülhamit (1876–1909) yer almaktadır.

Çok kültürlü bir şahsiyet olan Tanpınar kuşkusuz ki, Osmanlıya ait olan bütün bu öğeleri son derece bilinçli bir şekilde kullanmaktadır. Mazi, hâl ve geleceği bir arada düşünen ve yekpare geniş bir zaman anlayışının peşinde olan yazar, Cumhuriyet'ten sonra devlet ve toplum hayatında oluştuğunu düşündüğü kopukluğu, geçmişimizden/Osmanlı'dan bize miras olarak gelen kültürel ve sanatsal unsurları muhafaza etmek ve bu unsurları çağın gerektirdiği şekilde geliştirmek suretiyle gidermeye çalışmaktadır. Meseleye bu açıdan bakıldığında, yazarın, *Huzur*'da Osmanlıya dair ele aldığı hususlardaki estetik ve olumlu yaklaşımı son derece tutarlı gözükmemektedir. Ancak Tanpınar, siyasî ve sosyal açıdan aynı yaklaşımı devam ettirmez. İhsan karakterinin ağzından III. Selim'i devlet adamlığı yönünden, Tanzimat aydını/bürokratını ekonomiye ve politikaya hâkim olmadıkları için, II. Abdülhamit'i de istibdat yönetimi nedeniyle şiddetli tenkitlere tabi tutmaktadır. Bu eleştirilerin ve tespitlerin İhsan tarafından yapılması da son derece manidardır. Çünkü Tanpınar daha eserin başında bize İhsan hakkında şu bilgileri vermektedir:

“İhsan büyük bir Türk tarihi yazmak istiyordu. Bu, onun içtimaî doktrinini toplayacaktı.

...İhsan kronolojik bir tarih olmasını istiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na Bizans'tan devredilmiş iktisadî şartlardan başlayacak, sene sene bu güne kadar getirecekti.” (s. 39–40)

Yazar tarafından verilen bu bilgiler bize, yapılan tespitlerin Osmanlıyı bilen, Osmanlı tarihini araştıran bir şahsiyet tarafından ortaya konulduğunu göstermektedir. Ayrıca Osmanlı tarihini ele alan kaynaklara bakıldığında, eserde söz konusu dönem ve kişilere yöneltilen eleştirel bakışın haklı tarafları olduğu da görülmektedir. Bu durum bize Tanpınar'ın, olumsuz ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı noktalarda da tutarlı ve isabetli bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Farklı kaynaklarda Osmanlı Beyliği, Osmanlı Devleti, Osmanlı İmparatorluğu, Devlet-i Âliyye, Âl-i Osman, Devlet-i Âl-i Osman şeklinde adlandırılan kültürel, idarî, askerî ve siyasî yapı; kuruluş tarihi olan 1299'dan son bulduğu 1923 yılına kadar geçen süreçte, hem dünya tarihinde hem de Türk-İslâm tarihinde son derece aktif bir biçimde rol oynayan önemli bir tarihî gerçeklik/olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Zira adını kurucusundan alan bir hanedan devleti olan Osmanlı Devleti, altı yüz yılı aşan bir zaman diliminde Asya, Avrupa, Afrika, Ortadoğu, Balkanlar ve Anadolu'yu kapsayan muazzam bir coğrafyada, belirli tarihî koşullar sonucunda üstün bir örgütleyici güç olarak ortaya çıkan ve bu sayede farklı dine, dile, kültüre sahip pek çok milleti de egemenliği altında toplamak suretiyle kendi iradesini hâkim kılmayı başarmış bir Türk devletidir. Ancak Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca dünya ölçeğinde hükümlanlığını sürdürmüş olmasına rağmen, 19. yüzyılın ağır sosyal-siyasî ve tarihî koşullarının olumsuz etkisine dayanamamış ve Batılı devletlerle girişmiş olduğu siyasî, askerî ve idarî rekabeti 20. yüzyılın başlarında kaybetmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti için son derece sancılı olan bu süreç, yine aynı siyasî yapının farklı boyutlarda da olsa devamı olarak kabul edilebilecek olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tesis edilmesiyle neticelenmiştir. Bu noktada, Türk tarihine genel bir çerçevede bakıldığında Orta Asya'dan beri kademe kademe başlayan, İslâmiyet öncesi Türk devletlerinden İslâm'ı kabul ettikten sonraki Türk devletlerine, oradan da Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'ne, en sonunda da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kadar uzanan bir Türk varlığından söz etmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte son aşamada gerçekleşmiş olan Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçiş süreci belli başlı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Çünkü yeni kurulan devlet, çağın koşullarına da uygun olarak 1923 yılında Cumhuriyet'in ilân edilmesiyle birlikte köklü bir yönetim şekli/rejim değişikliğini benimsemiş ve bu rejimin gereklerini kendi ideolojisi doğrultusunda hayata geçirmeye başlamıştır. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin temel kadroları ve kurumları yeni teşkil eden devlete belli oranda intikal etmişse de; yeni kurulan devletin, temel siyasî-hukukî yapısı, devletlerarası münasebetleri ile kültürel yönelimleri açısından son derece farklı bir düzlemde hareket etmeye başladığı da bir vaki'dir. Zira yeni Türk devletinin kurucu kadrosu sadece devletin biçiminde yaşanacak bir farklılaşmayı değil, çok daha derin bir ayrışmayı ve dönüşümü amaçlayarak yola çıkmıştır. Genel anlamda ümmetten millete geçişi de beraberinde getiren bu süreçte saltanatın kaldırılması, milâdî takvimin kabul edilmesi, kadınlara siyasî hakların tanınması, Lâtin harflerinin ve rakamlarının kullanılması gibi bazı önemli girişimlerde bulunulduğu

görülmektedir. Bunların bir kısmı Osmanlı devlet anlayışında hiç mevcut olmayan, o dönem göz önüne alındığında Osmanlı aydınları için bile son derece yabancı ve yeni uygulamalardır. Bir bölümü de hem devlet hem de toplum yapısında yüzyıllardır yaşatılan geleneklerden tamamen ayrılmayı gerektiren çabalardır. Kültürel anlayışı neredeyse temelinden değiştiren, kurumları tamamıyla farklı kılan bu süreç; geçmişten geniş çaplı bir kopuşun söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Cumhuriyet sonrasında kendisini toplumun her kesiminde son derece güçlü bir şekilde hissettiren bu kopuş psikolojisi, kurulmuş olan yeni devletin, her bakımdan Osmanlı Devleti'nin bir antitezi olarak algılanmasına ve karşılıklı bir reddetme/inkâr etme/itibarsızlaştırma mekanizmasının işlemesine neden olmuştur. Bu psikoloji ayrıca eski-yeni, Doğu-Batı, muhafazakâr-modern gibi gittikçe derinleşen iki kutuplu kavramların ortaya çıkmasını da tetiklemiştir. Yaşanan bu problemler ile yeninin ikame edilmesi sürecinde eskinin tamamen ortadan kaldırılması anlayışı, sosyal ve kültürel bağlamda günümüzde dahi devam etmekte olan pek çok sıkıntının, çatışma noktasının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. “Osmanlı Devleti” merkezli sabit iki zıt yaklaşımı (Olumlu/Olumsuz bakış açısı) doğuran bu durumun geniş bir yansımaları, Cumhuriyet sonrasında kaleme alınmış olan Türk romanlarında tespit etmek de mümkündür. Çünkü roman, içinde yaratıldığı toplumun pek çok farklı tarihi olayına tanıklık eden, bunlardan etkilenen ve kendisini etkileyen unsurları dolaylı ya da dolaysız yoldan sergileyen edebî bir türdür. İşte “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Osmanlıya Bakış (1920-1970)” adını taşıyan bu çalışmada, Cumhuriyet sonrasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin, Cumhuriyet döneminde eser veren romancıları nasıl etkilediği, bu etkilenmenin sonucunda inceleme kapsamına alınan yazarların, ortaya koydukları eserler vasıtasıyla Osmanlıya nasıl bir bakış açısıyla yaklaştıklarının ve bakış açıları hangi unsurlar aracılığıyla ortaya koyduklarının genel bir değerlendirmeye tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda toplamda yirmi dokuz farklı yazara ait yüz dört eser incelenmiştir. Bu yazarların büyük bir kısmını Abdullah Ziya Kozanoğlu, Bekir Büyükarkın, Ekrem Reşit, Feridun Fazıl Tülbetçi, İskender Fahrettin Sertelli, Oğuz Özdeş, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Reşat Ekrem Koçu, M. Turhan Tan, Zuhurî Danışman, Ragıp Şevki Yeşim gibi “tarihî roman” türünde eser veren yazarlar oluştururken; geriye kalan kısmını da Nahit Sırrı Örik, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mithat Cemal Kuntay, Reşat Nuri Güntekin, Halide Edib Adıvar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi “dönem/çağ/devir” romancıları olarak sınıflandırılabilir olan şahsiyetler oluşturmaktadır.

İncelenmiş olan eserlerin elli dokuz tanesinde genel olarak Osmanlıya olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığı, kırk beş tanesinde ise olumsuz bir bakış açısının hâkim olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit, Cumhuriyet sonrasında genelgeçer bir şekilde devamlı dillendirilen Osmanlı Devleti'ne ve Osmanlıyla ilgili unsurlara olumsuz bir yaklaşım olduğu şeklindeki yargının, en azından Cumhuriyet dönemi Türk romanı bağlamında çok da doğru olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü bu tespite zemin oluşturan sayısal veriler, çeşitli alanlarda son derece geniş bir şekilde geçerli olduğu düşünülen — aslında belli oranda gerçekliği de inkâr edilemeyecek olan — Cumhuriyet sonrasında Osmanlıya olumsuz bir biçimde yaklaşıldığı yargısının, aynı süreçte kaleme alınmış olan Osmanlıyla ilgili Türk romanlarına benzer yönde ve güçte yansımadağını göstermektedir. Yazarlar eserlerinde oluşturdukları bakış açılarını Osmanlıyla ilgili belli başlı unsurları kullanmak suretiyle yansıtmaya çalışmaktadırlar. Bu unsurların, ele alınış şekli bakımından 3 madde altında toplanması mümkündür:

- a) Olumlu Bakış Açısıyla Yaklaşılan Unsurlar
- b) Olumsuz Bakış Açısıyla Yaklaşılan Unsurlar
- c) Hem Olumlu Hem de Olumsuz Bakış Açısıyla Yaklaşılan Unsurlar

- a) Olumlu Bakış Açısıyla Yaklaşılan Unsurlar

İncelenen eserlerin tümü dikkate alındığında sadece olumlu yaklaşılan unsurların büyük çoğunluğunu Osmanlı hanedan üyelerinin, devlette görev yapan asker ile bürokratların ve manevî önder olarak kabul edilebilecek olan bazı şahsiyetlerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi'ye/Bey'e adil oluşu, güçlü karakter yapısı, yüksek idarecilik vasıfları; devletin kurucusu Osman Bey'e idarî vizyonu, zekâsı, askerî nitelikleri; 2. padişah Orhan Bey'e/Gazi'ye güçlü kişilik yapısı (İtaatkâr, güvenilir olması yönlerinden); 3. padişah I. Murat'a imar faaliyetlerine önem vermesi, bilime olan saygısı; 5. padişah Çelebi Mehmet'e (I. Mehmet) bilhassa idarî olarak devleti yeniden derleyip toparlaması; 6. padişah II. Murat'a devlet adamlığı, şairlik kabiliyeti, askerî nitelikleri; 7. padişah Fatih Sultan Mehmet'e (II. Mehmet) hoşgörülü yapısı, siyasî dehası ve askerî kudreti; 9. padişah Yavuz Sultan Selim'e (I. Selim) şairlik yeteneği, askerî başarısı; 16. padişah II. Osman'a (Genç Osman) yenilikçi düşüncesi, atılımcı olması; 26. padişah III. Mustafa'ya idareciliği, askerî kabiliyeti; 27. padişah I. Abdülhamit'e idareciliği; 28. padişah III. Selim'e sanatkârlığı, yenilikçi yapısı; 32. padişah Abdülaziz'e idareciliği; 33. padişah Sultan 5. Murat'a sakin kişilik yapısı; I. Murat'ın oğlu Şehzade Savcı Bey'e düzgün

karakterli olması; Fatih Sultan Mehmet'in oğlu Şehzade Cem'e (sultan) yönetim tarzı (Bilhassa Karaman'daki valiliği ön plana çıkarılarak), şairliği, akıllılığı, kuvvetli bir fizikî yapıya sahip olması, millî bir bilinçle hareket etmesi ve Kanunî Sultan Süleyman'ın (I. Süleyman) oğullarından Şehzade Mustafa'ya da idareciliği, askerliğe yatkınlığı yönlerinden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığını görmekteyiz. Bunlara ilave olarak incelenen eserlerde, Osmanlı Devleti'nin yüksek kademelerinde hem asker ve bürokrat olarak görev yapan hem de devletin yönetici kadrosuna manevî yönden yol gösteren kutlu şahsiyetlerin de olumlu unsurlar olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Çelebi Mehmet'in yardımcılarında olan, ayrıca Bursa subaşı olarak da görev yapan Hacı İvaz Paşa, İstanbul'un fethinde kahramanlığıyla efsaneleşen Ulubatlı Hasan, Karaca Paşa, Fatih dönemi Kaptan-ı deryası Baltaoğlu Süleyman, Kurtoğlu Muslihittin Reis, Kemal Reis, Oruç Reis, Kaptan-ı derya Barbaros Hayrettin Paşa (Hızır Reis), Turgut Reis, Kaptan-ı derya/Trablusgarp Sancak Beyi Uluç Ali Paşa (Kılıç Ali Paşa), Salih Reis, Piyâle Paşa, Tiryaki Hasan Paşa ve Plevne savunucusu Gazi Osman Paşa askerî nitelikleri dolayısıyla; Mimarbaşı Mimar Sinan mimarî ve teknik bilgisi bakımından; Veziriazam Pirî Mehmet Paşa, Lala Mustafa Paşa, Lala Mehmet Paşa, Veziriazam Baltacı Mehmet Paşa da idarî ve askerî başarıları yönünden olumlu bir bakış açısıyla yaklaşılabilir unsurlar olarak tespit edilmiştir. Devletin askerî ve idarî yapısında mühim roller oynayan bu karakterlerin yanı sıra devletin kurucusu Osman Bey'in kararlarında etkili olan Şeyh Edebali ve İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmet'in hemen yanı başında bulunan Akşemsettin de eserlerde olumlu bakış açısıyla yansıtılan unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Yazarlar olumlu yaklaşımlarını zaman zaman da bazı kültürel kurumlar, dinî gruplar, çeşitli teşkilâtlar, dönemler, görev birimleri, mekânlar aracılığıyla ortaya koymaya çalışmışlardır. Eserlerin büyük bir kısmında genel kavramlar şeklinde kullanılan bu unsurları şöyle ifade etmek mümkündür: Ahilik teşkilâtı, tasavvuf kurumu, Bektaşilik tarikatı, Mevlevilik tarikatı, Alplık, Abdallar/dedeler, akıncılar, Osmanlı edebiyatı (Divan ed.), Osmanlı musikisi (Klasik Türk musikisi), Osmanlı mimarisi, Osmanlı Türklüğü, payitahtlar Bursa ve İstanbul, Lale Devri, Topkapı Sarayı ve kuruluş döneminden yükseliş devrinin sonlarına kadarki Osmanlı kara ordusu ile deniz kuvvetleri. [Olumlu unsurların yoğunlukta bulunduğu olumlu bakış açısıyla yazılmış olan eserler şunlardır: *Cem Sultan* (Feridun Fazıl Tülbentçi), *Turgut Reis* (Feridun Fazıl Tülbentçi), *1453 İstanbul'un Fethi/İstanbul'un Kapılarında*, *Hürrem Sultan* (Feridun Fazıl Tülbentçi), *Kanuni Sultan Süleyman*, *Savcı Bey*, *Sarı Benizli Adam*, *Tan Yeri*, *Fatih İstanbul Kapılarında*, *Seyit Ali Reis*, *Malkoçoğlu*, *Sencivanoğlu*, *Türk Korsanları*, *Kızıl Kadirga*, *Hayrettin Barbaros*, *Barbaros Hayrettin Geliyor*, *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*, *Sultan Hamit Düşerken*, *Osmanoğulları*, *Yıldırım ve*

Prenses Olivera, Sultan Yıldırım Bayezid, Suların Gölgesinde, Son Akın, Mahur Beste, Huzur, İstanbul'un İlk Günleri/Surların Dışından, Konstantiniye'nin Son Günleri/Surların İçinden, Fatih'in Çocukları/Surların Altından, Karapençe, Karapençe Estergon'da, Karapençe'nin İntikamı, Karapençe Voyvoda'ya Karşı, Karapençe'nin Oğlu, Kartal Başlı Kadırga, Yavuz'un Pençesi, Tuna Nehri Akmam Diyor, Denizler Delisi, Midilli Önlerinde, Doğan Reis, Beyaz Atlı Sipahi, Bizanslı Beyaz Güvercin, Zümrüt Gözlü Sultan, Uluç Reis, Turgut Reis (Halikarnas Balıkçısı), Deli Kurt, Kara Davud, Patrona Halil, Kabakçı Mustafa, Gönülden Gönüle, Cem Sultan (M. Turhan Tan), Akından Akına, Hürrem Sultan (M. Turhan Tan), Ciğerdelen, Devlet Ana, Küçük Ağa, Peçeli İmparatoriçe, Baltacı ile Katerina, Katerina'nın Gözyaşları, Pertev Bey'in Üç Kızı.]

b) Olumsuz Bakış Açısıyla Yaklaşılan Unsurlar

İncelenen eserlerin tamamına bakıldığında, yazarların olumsuz bakış açılarını yansıtırken de yine, hem Osmanlı hanedan üyeleriyle devletin yüksek kademelerinde görev yapmış olan asker ve bürokratlardan hem de genel bir takım olgulardan hareket ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin 11. padişahı II. Selim ile halefi III. Murat'a zayıf iradeli olmaları, zevke ve sefahate aşırı düşkünlük göstermeleri; 13. padişah III. Mehmet'e pasif bir idarecilik anlayışını benimsemesi; 15. padişah I. Mustafa, 18. padişah I. İbrahim ve halefi IV. Mehmet'e hem idarî hem de askerî açıdan yetersiz olmaları; son padişah VI. Mehmet Vahideddin'e idarî bakımdan iradesiz olması; Yıldırım Bayezid'in oğullarından Şehzade Süleyman Çelebi'yle Şehzade Musa Çelebi'ye menfi karakter özelliklerine sahip olmaları yönlerinden olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. İncelenmiş olan eserlerdeki olumsuz bakış açısı, sadece padişahlar ve şehzadeler vasıtasıyla değil hanedanın diğer önemli mensupları olan kadın sultanlar aracılığıyla da ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda gerek padişahlar gerekse de şehzadeler üzerinde son derece etkili olan, bu yolla da devletin idaresinde güçlü bir şekilde söz sahibi olarak yönetim sistemi üzerinde olumsuz etkisi olduğu düşünülen Hürrem Sultan, Safiye Sultan, Nurbanu Sultan, Kösem Sultan, Hümaşah Sultan (Telli Haseki) ve Turhan Sultan'ın isimlerine devamlı olumsuz bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'ne çeşitli mevkiilerde hizmet etmiş olan çok sayıda devlet adamı ve asker de yine romanlardaki olumsuz yaklaşımın yansıtılmasında önemli birer vasıta unsuru olarak kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminin sadrazamlarından olan Çandarlı Halil Paşa kıskanç ve haris olması; Kanuni Sultan Süleyman döneminin sadrazamlarından Ayaz Paşa yetersiz ve basiretsiz idareciliği; yine aynı dönemin sadrazamlarından Rüstem Paşa zayıf karakteri, yozlaşmış yönetim şeklini benimsemesi

(Bilhassa rüşvetçiliği vurgulanarak, Osmanlı Devleti'nde rüşveti başlatan şahsiyet olarak zikredilmektedir.); Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında görev yapan, aynı zamanda İttihat-Terakki Cemiyeti'nin önde gelen şahsiyetlerinden olan Enver Paşa (dönemin Harbiye Nazırı), Talat Paşa (dönemin Dâhiliye Nazırı) ve Mahmut Şevket Paşa (Sadrazam) idarî ve askerî açıdan öngörüsüz olmaları; yine devletin son dönem sadrazamlarından olan Kamil ve Sait Paşalar da kendi menfaatlerini ve ikballerini merkeze alan bir yönetim sergilemeleri yönlerinden olumsuz olarak ele alınmışlardır.

Eserlerdeki olumsuz bakış açısının zaman zaman da bazı sistemler, gruplar, kurumlar ve çeşitli yapılar aracılığıyla ortaya konulduğu görülmektedir. Bu çerçevede yazarlar tarafından ön plana çıkarılan unsurlar ise şöyle özetlenebilir: Kardeş katli sistemi, devşirmelik sistemi, saltanat sistemi, Osmanlı hanedanı, İttihat-Terakki Cemiyeti (İktidardaki yönetimi nedeniyle), İtilaf ve Hürriyet Fırkası (Muhalefet etme şekliyle), Jön Türkler/Genç Türkler (Ahmet Rıza, Dr. Nazım, Bahattin Şakir ön plana çıkarılarak), Duraklama ve Gerileme dönemlerindeki bürokratik yapı, iktisadî durum, adalet mekanizması, sosyal devlet düzeni, askerî teşkilât (özellikle Yeniçeriler ve sipahilerdeki bozulma öne çıkarılarak), eğitim sistemi (Medrese merkeze alınarak) ve dinî nitelikli bazı kurumlar (Dergâhlar ve tarikatların aksayan yönleri vurgulanarak).

[Olumsuz unsurların yoğunlukta bulunduğu olumsuz bakış açısıyla yazılmış olan eserler şunlardır: *Sultanların Aşkı, Dağlar Delisi, Bir Sel Gibi, Padişahın Öfkesi, Patronalılar, Ayşim, Dünkülerin Romanı, Belki Bir Gün, Üç İstanbul, Saraylarda Mecnunlar, Telli Haseki Hümaşah Sultan, Deliler Saltanatı, Abdülhamit ve Afrodit, Menekşe, Genç Osman, Deli Deryalı, Esircibaşı, Forsa Halil, Viyana Dönüşü, Devrilen Kazan, Osmanlı Rasputini Cinci Hoca, Safiye Sultan, Çalikuşu, Gizli El, Yeşil Gece, Acımak, Ateş Gecesi, Değirmen, Vurun Kahpeye, Sinekli Bakkal, Tatarcık, Kiralık Konak, Nur Baba, Hüküm Gecesi, Sodom ve Gomore, Bir Sürgün, Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu, Cellât Çeşmesi, Deli Hüseyin Paşa, Saraydaki Kadın, Sultanın Hazinesi, Sahnenin Dışındakiler.*]

c) Hem Olumlu hem de Olumsuz Bakış Açısıyla Yaklaşılan Unsurlar

İncelenen eserlerde az sayıda da olsa iki türlü bakış açısının yansıtıldığı unsurlar da bulunmaktadır. Bu ikili durum, bazı şahsiyetlerin ve dönemlerin ele alınışında, yazardan yazara belli başlı farklılıkların bulunduğunu bizlere göstermektedir. Toplam sayısı on iki olan bu unsurların hepsi tarihî gerçeklikten ilham alınarak kurgulanmış olan karakterlerdir.

Bunlardan dokuz tanesi Osmanlı hanedanına mensup olan padişah ve şehzadeler, geriye kalan üçü ise devlette veziriazamlık görevinde bulunan şahsiyetlerdir. Buna göre Osmanlı Devleti'nin 4. padişahı Yıldırım Bayezid (I. Bayezid), bazı eserlerde sahip olduğu askerî nitelikleri, liderlik vasfı, idareciliği ve teşkilatçılığa önem vermesi ile olumlu bir biçimde ön plana çıkarılırken; bazılarında da aşırı ihtiraslı olması, acımasızlığı, kişisel zaafiyetleri (zevk ve sefaya düşkünlük) bakımından tenkit edilmektedir (*Sarı Benizli Adam, Yıldırım ve Prenses Olivera, Sultan Yıldırım Bayezid*). Osmanlı Devleti'nin 8. padişahı II. Bayezid de merhametli olması, dine bağlı olması ve âlimlere olan saygısı bakımından olumlu bir şekilde yansıtılırken; pasif bir askerî ve idarî tutumla hareket etmesi, kişisel bazı zaafiyetleri bulunması (zevk, sefaya, içkiye düşkünlük) yönünden ise olumsuz bir şekilde ele alınmaktadır (*Suların Gölgesinde, Yavuz Sultan Selim Ağlıyor, Cem Sultan/Feridun Fazıl Tülbentçi, Yavuz'un Pençesi*). Sultan II. Bayezid özelinde eserlerde çok sık rastlanılan bu durum son derece çelişkili bir tablo arz etmektedir. Ancak yazarların, kendi bakış açılarını oluştururken büyük ölçüde tarihî gerçekliklerden hareket ettiklerini de vurgulamak gerekmektedir. Zira başvurduğumuz tarihî kaynaklarda adı geçen padişahın hayatı iki devreye ayrılmakta ve ilk devrede (şehzadeliğinden saltanatının ortalarına kadar) kişisel zayıflıklarına mağlup bir karakter olan II. Bayezid'in, ikinci devrede (saltanatının ortalarından sonuna kadar) tamamen değişerek ibadet ve zikirle uğraşan bir şahsiyete dönüştüğü (tarihte “veli” lakabıyla anılacak kadar) ifade edilmektedir. Bu noktada bazı eserlerde, yazarın dünya görüşü ve bakış açısıyla bağlantılı olarak söz konusu olan padişahın birinci devresinin, bazılarında da ikinci devresinin ön plana çıkarılarak konunun işlendiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin zirve döneminde padişahlık yapan Kanuni Sultan Süleyman (10. padişah) için de aynı ikili yaklaşımı görmek mümkündür. Eserlerin çoğunda her yönden (askerî, idarî, siyasî, kişilik yapısı) olumlu bir şekilde ele alınan “muhteşem” lakaplı padişahın, bilhassa Hürrem Sultan'a olan aşkı ve bu aşkın devlet yönetiminde zafiyet göstermesine sebep olacak kadar onu etkilemesi zaman zaman tenkit edilen bir husus olarak ön plana çıkmaktadır (*Seyit Ali Reis, Malkoçoğlu, Sencivanoğlu, Türk Korsanları, Hayrettin Barbaros, Turgut Reis/Feridun Fazıl Tülbentçi, Hürrem Sultan/F.F.T., Kanuni Sultan Süleyman, Kartal Başlı Kadırga, Beyaz Atlı Sipahi, Zümrüt Gözlü Sultan, Uluç Reis, Turgut Reis/Halikarnas Balıkçısı, Deli Deryalı, Hurrem Sultan/M. Turhan Tan*). Devletin 17. padişahı Sultan IV. Murat da başarılı idarî ve askerî yönetim tarzı bakımından olumlu bir şekilde yansıtılırken, aşırı duygusal olması (çok hiddetli, şiddetli ve öfkeli olması) yönünden ise olumsuz bir şekilde karakterize edilmektedir (*Dağlar Delisi, Bir Sel Gibi, Karapençe'nin Oğlu, Cellât Çeşmesi*). 23. padişah Sultan III. Ahmet ise daha çok kişisel bazı zayıflıkları (eğlenceye, zevk ve sefaya düşkünlük) öne çıkarılarak

aktarılrken, bazen de sanatkârlığı vurgulanarak övölmektedir (*Patronalılar, Ayşim, Esircibaşı, Patrona Halil, Baltacı ile Katerina, Katerina'nın Gözyaşları*). 19. yüzyılın başlarında, 30. padişah olarak Osmanlı tahtına geçen yenilikçi sultan II. Mahmut da, Sultan III. Ahmet'e benzer bir şekilde sanatkârlık ve musikişinaslık yönlerinden olumlu olarak ele alınırken; idarî bakımdan olumsuz bir şekilde yansıtılmaktadır (*Belki Bir Gün, Mahur Beste, Devrilen Kazan, Peçeli İmparatoriçe*). Bu başlık altında ele alınan unsurlardan hem olumlu taraflıyla hem de olumsuz yönüyle son derece güçlü bir şekilde yansıtılan en dikkate değer şahsiyet ise hiç kuşkusuz ki devletin 34. padişahı II. Abdülhamit'tir. Çünkü aynı dönemi/şahsiyeti işleyen eserlerin bazılarında II. Abdülhamit yönetim tarzı, karakter yapısı bakımından son derece olumlu yansıtılırken; bazılarında ise yine aynı yönlerden tamamen tersi istikamette bir karakterizasyon söz konusudur (*Sultan Hamid Düşerken, Huzur, Mahur Beste, Dünkülerin Romanı, Üç İstanbul, Abdülhamit ve Afrodit, Menekşe, Tuna Nehri Akmam Diyor, Gizli El, Yeşil Gece, Ateş Gecesi, Sinekli Bakkal, Kiralık Konak, Nur Baba, Bir Sürgün*). Bu durumu, II. Abdülhamit'in Osmanlı padişahları içinde en uzun süre tahtta oturanlardan birisi olmasıyla (33 yıl), son derece buhranlı bir zaman diliminde görev yapmasıyla (19. ve 20. yüzyıllar) ve tabî bu dönemi ele alan yazarların düşünce dünyalarıyla ilişkilendirmek gerekir. Bu bağlamda şu net bir şekilde ifade edilebilir ki; II. Abdülhamit ve dönemi, Cumhuriyet dönemi romancıları için her yönüyle ele alınabilecek, son derece verimli bir malzeme kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır. İki farklı bakış açısıyla yansıtılan son padişah ise devletin sondan bir önceki padişahı olan V. Mehmet Reşat'tır (35. padişah). Çok fazla eserde yer almamasına rağmen bu padişah da yönetim şekli bakımından bazen olumlu bazen de olumsuz bir yaklaşımla ele alınmaktadır (*Menekşe, Gizli El, Yeşil Gece, Ateş Gecesi, Değirmen, Hüküm Gecesi, Pertev Bey'in Üç Kızı*). Bu sekiz padişahın dışında Osmanlı hanedanına mensup olan Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından Şehzade Bayezid'e de çok yönlü bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görölmektedir. Şehzade Bayezid bazı eserlerde olumlu kişilik özellikleriyle (cesur, kararlı, girişken) ortaya konulurken bazen de kişisel zaafiyetleriyle (zevke ve sefahate düşkünlük) ele alınmaktadır (*Hayrettin Barbaros, Hürrem Sultan/Feridun Fazıl Tölbentçi, Kanuni Sultan Süleyman, Zümriüt Gözlü Sultan*). Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin en yüksek ikinci makamı olan veziriazamlık görevinde bulunan İbrahim Paşa/Pargalı İbrahim Paşa (Kanuni Sultan Süleyman dönemi), Sokullu Mehmet Paşa (Kanuni Sultan Süleyman-II. Selim-III. Murat dönemleri) ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya (III. Ahmet dönemi) da temas etmek gereklidir. Zira bu şahsiyetler de bazen olumlu özellikleri öne çıkartılarak bazen de olumsuz nitelikleri vurgulanarak eserlerdeki genel bakış açısının oluşturulması için kullanılmış olan unsurlar arasında yer almaktadır. Buna göre,

bazı eserlerde İbrahim Paşa'ya sanatçı kişiliği, entelektüel birikimi, idarî ve askerî donanımı açısından olumlu bir bakış açısıyla yaklaşılırken; bazılarında ise aynı şahsiyetin kişilik yapısından kaynaklanan çeşitli zaafiyetlerin (fazla kibirli, gururlu, hırslı olması ve maddiyata aşırı meyletmesi) ön plana çıkarıldığı görülmektedir (*Seyit Ali Reis, Türk Korsanları, Hayrettin Barbaros, Hürrem Sultan/Feridun Fazıl Tülbentçi, Kanuni Sultan Süleyman, Zümrüt Gözülü Sultan, Deli Deryalı, Hurrem Sultan/M. Turhan Tan*). Toplamda üç padişaha veziriazamlık yapmış olan Sokullu Mehmet Paşa için de aynı durumun geçerli olduğunu ifade etmeliyiz. Sokullu Mehmet Paşa genel olarak askerî donanımı ve idarî becerisi yönüyle eserlerde olumlu olarak yansıtılırken, zaman zaman da bilhassa Kıbrıs'ın fethedilmesine muhalefet etmesi noktasından yola çıkılarak tenkit edilmektedir. Hatta bu olumsuz yaklaşım bazı eserlerde daha da genişletilmekte ve Sokullu Mehmet Paşa'nın devşirme kökenli olduğunun altı kalın çizgilerle çizilmektedir (*Kızıl Kadırğa, Son Akın, Sultanların Aşkı, Safiye Sultan, Saraydaki Kadın*). Konuya bu açıdan yaklaşan yazarların, Sokullu Mehmet Paşa vasıtasıyla devşirme/Türk ayırımına gittikleri ve yozlaştığını düşündükleri devşirmelik sistemini somut bir şekilde tenkit etmek istedikleri anlaşılmaktadır. Bu tavrın, yaygın bir şekilde Osmanlıya olumsuz yaklaşımı benimseyen yazarların eserlerinde farklı unsurlar vasıtasıyla da ortaya konulduğunu görmekteyiz (İbrahim Paşa/Pargalı, Rüstem Paşa, kadın sultanların büyük bir kısmı vb.). Lale Devri'nin sadrazamı olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa için de benzer bir ikili yaklaşımın söz konusudur. İbrahim Paşa bazı eserlerde eğitime verdiği önem, kültür sahasındaki girişimleri bakımından övülürken, bazılarında ise sefahat ve eğlence dolu bir hayatı tercih etmesinden dolayı tenkit edilmektedir (*Patronalılar, Ayşim, Esircibaşı*).

Osmanlı Devleti'ne genel olarak olumlu bir bakış açısıyla yaklaşıldığını tespit ettiğimiz elli dokuz eserin büyük bir kısmında, tarihte Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almış olan, onunla askerî, siyasî, idarî yönden rekabet etmeye çalışan bazı devletlerin ve şahsiyetlerin de bakış açısı oluşturmada birer unsur olarak kullanıldığını görmekteyiz. Vakaların işlenişinde bu unsurların devamlı olumsuz bir bakış açısıyla yansıtılmış olması son derece dikkat çekicidir. Bu noktada, Osmanlı Devleti için olumlu bir yaklaşım geliştirmeyi tasarlayan yazarların, bu unsurları kullanarak bir karşıtlık ilişkisi oluşturmaya gayret ettikleri ve oluşturdukları bu iki kutuplu karşıtlık ilişkisini kullanmak suretiyle okuyucularda yaratmak istedikleri olumlu Osmanlı algısını daha da kuvvetlendirmeyi hedefledikleri net bir şekilde ifade edilebilir. Söz konusu eserlerde (*Devlet Ana, Savcı Bey, Sultan Yıldırım Bayezid, Yıldırım ve Prenses Olivera, Tan Yeri, Deli Kurt, Fatih İstanbul Kapılarında, Denizler Delisi,*

Akından Akına, Barbaros Hayrettin Geliyor, Hayrettin Barbaros, Kanuni Sultan Süleyman, Türk Korsanları, Kızıl Kadirga, Bir Sel Gibi) bu bağlamda kullanılan unsurlar ise şunlardır: Bizans tekfurları, Bizanslı Rumlar, Bizans İmparatorluğu, Timurî Gürgânî (Timurlenk), Bedrettinliler hareketi (Şeyh Bedrettin Mahmut/Simavnalı Bedrettin, Torlak Kemal, Börklüce Mustafa), Karamanoğlu Devleti, Haçlı ordusu (Kara-deniz), İspanyollar (Endülüs Müslümanlarına yapılan baskı nedeniyle), Andrea Doria ve Batılı devletler.

İnceleme kapsamında ele alınmış olan eserlerin büyük çoğunluğunda şahıs kadrolarının genellikle tarihî gerçekliği bulunan karakterlerden ilham alınarak oluşturulduğu, olay örgülerinde yer verilen vakaların kronolojik yapıya/sıralamaya uygun olduğu ve mekân unsurlarının da genelde coğrafi gerçekliği bulunan yerlerden seçildiği görülmektedir. Bütün bu hususlar hem eserlerdeki tarihî atmosferin başarılı bir şekilde oluşturulmasını hem de tarihî dokunun güçlü bir şekilde tesis edilmesini sağlamış olmaktadır. Buna karşın eserlerde tamamen hayalî/fiktif şahsiyetlerin de hiç azımsanmayacak nispette kullanıldığı, aşk/sevda-ölüm-savaş gibi dramatik unsurların da bazen başarılı bazen de kusurlu olarak olayların içerisine yedirildiği görülmektedir. Böylece yazarların hem eserlerini belli bir estetik yapıya dayandırmaları hem de kurgu-gerçek dengesini belli bir seviyede tutabilmeleri mümkün olmuştur.

Tarihî roman türünde eser veren bazı yazarların da, eserlerini oluştururken yerli-yabancı pek çok tarihçiye göndermede buldukları, hatta adeta akademik bir metin oluşturur gibi gerek sayfa altı dipnotlarla gerekse de eserlerin başında veya sonunda yer verdikleri kaynakçalarla eserlerini besledikleri, yargılarını desteklemeye çalıştıkları görülmektedir. Bu duruma örnek olmak üzere eserlerde tespit ettiğimiz şu isim ve eslere yer vermek yeterli olacaktır: Feridun Bey/Münşeât, Kâtip Çelebi, Gelibolulu Âlî, Ahmet Refik, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hammer, Celâlzâde Mustafa Çelebi, Ahmet Rasim/Osmanlı Tarihi, Solakzâde Tarihi, Ruznâme-i Süleymanî, Silâhtar Tarihi, Hayrullah Efendi Tarihi, Fındıklı Tarihi, Spandochino Tarihi (İtalyan tarihçi), Peçevî Tarihi ve Naima Tarihi. Roman sanatının tekniğine aykırı olduğu gibi, estetik yapının zedelenmesine de yol açan bu tutumu; yazarların gerçeklerden ayrılmama endişesi/kaygısı ve bazı tarihî hususiyetler hakkında okuyuculara bilgi verme, eğitici-öğretici olma gayreti ile açıklamamız mümkündür. Yazarların büyük çoğunluğunda tespit ettiğimiz bu hususlar, tarih konulu romanların aynı zamanda tarihe katkı verme, tarihin romanlardan öğrenilmesini sağlama ve tarih eğitimi için yardımcı bir unsur olma amaçlarını taşıdığını da göstermektedir.

Ele alınan tarihî dönemler açısından eserlerin geneli değerlendirildiğinde de bazı önemli sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre Kuruluş ve Yayılış Dönemi'nde (13.-14. yüzyıllar) geçen altı eserin tamamında (*Osmanoğulları, Devlet Ana, Gönülden Gönüle, Savcı Bey, Sultan Yıldırım Bayezid, Yıldırım ve Prenses Olivera*) olumlu; Yükseliş Dönemi'ni (15.-16. yüzyıllar) konu alan kırk iki adet eserin otuz yedisinde olumlu (*Tan Yeri, Deli Kurt, Sarı Benizli Adam, Fatih İstanbul Kapılarında, Kara Davud, 1453 İstanbul'un Fethi/İstanbul Kapılarında, Konstantiniye'nin Son Günleri, Fatih'in Çocukları, İstanbul'un İlk Günleri, Bizanslı Beyaz Güvercin, Denizler Delisi, Midilli Önlerinde, Doğan Reis, Akından Akına, Cem Sultan/M. Turhan Tan, Cem Sultan/Feridun Fazıl Tülbentçi, Suların Gölgesinde, Yavuz Sultan Selim Ağlıyor, Yavuz'un Peçesi, Barbaros Hayrettin Geliyor, Hayrettin Barbaros, Turgut Reis/F.F.T., Turgut Reis/Halikarnas Balıkçısı, Uluç Reis, Kanuni Sultan Süleyman, Türk Korsanları, Kartal Başlı Kadirga, Hürrem Sultan/F.F.T., Hürrem Sultan/M. Turhan Tan, Beyaz Atlı Sipahi, Malkoçoğlu, Zümrüt Gözlü Sultan, Sencivanoğlu, Seyit Ali Reis, Kızıl Kadirga, Son Akın, Karapençe*), beş tanesinde olumsuz (*Deli Deryalı, Safiye Sultan, Sultanların Aşkı, Saraydaki Kadın, Forsa Halil*); Duraklama Dönemi (17.-18. yüzyıllar) olaylarının anlatıldığı yirmi altı eserin onunda olumlu (*Karapençe Estergon'da, Karapençe'nin İntikamı, Karapençe Voyvoda'ya Karşı, Karapençe'nin Oğlu, Patrona Halil, Ciğerdelen, Baltacı ile Katerina, Katerina'nın Göz Yaşları, Peçeli İmparatoriçe, Kabakçı Mustafa*), on altısında olumsuz (*Genç Osman, Cellât Çeşmesi, Dağlar Delisi, Bir Sel Gibi, Osmanlı Rasputini Cinci Hoca, Saraylarda Mecnunlar, Telli Haseki Hümaşah Sultan, Deliler Saltanatı, Deli Hüseyin Paşa, Padişahın Öfkesi, Sultanın Hazinesi, Viyana Dönüşü, Aysim, Esircibaşı, Patronalılar, Belki Bir Gün*); Gerileme ve Dağılma Dönemi'ndeki (19.-20. yüzyıllar) vakalardan yararlanılarak oluşturulmuş olan toplamda otuz eserin de yirmi dördü olumsuz (*Devrilen Kazan, Nur Baba, Menekşe, Üç İstanbul, Sinekli Bakkal, Bir Sürgün, Ateş Gecesi, Yeşil Gece, Kiralık Konak, Abdülhamit ve Afrodite, Dünkülerin Romanı, Gizli El, Hüküm Gecesi, Çalığışu, Değirmen, Esir Şehrin İnsanları, Sahnenin Dışındakiler, Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı, Vurun Kahpeye, Sodom ve Gomora, Acımak, Kurt Kanunu, Tatarcık*), altısı olumlu bir bakış açısıyla kaleme alınmıştır (*Mahur Beste, Tuna Nehri Akmam Diyor, Sultan Hamid Düşerken, Pertev Bey'in Üç Kızı, Küçük Ağa, Huzur*). Bu tabloyu, Osmanlı Devleti'ne olumlu bakış açısıyla yaklaşmayı düşünen yazarların bilinçli olarak daha çok ilk iki dönemi tercih ettikleri; olumsuz bakış açısıyla yaklaşmayı tasarlayan yazarların da yine bilinçli olarak genellikle son iki dönemi seçtikleri biçiminde yorumlamak yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, söz konusu rakamların ele alınan dört dönem genelindeki sayısal dağılımının manidar olduğu ve tesadüf olarak kabul edilemeyeceği açıktır. Çünkü siyasî ve

idarî yönden Osmanlı Devleti tarihine bakıldığında, 16. yüzyıldan önceki dönemlerin olumlu bakış açısı ortaya koymayı düşünen bir romancı için — devletin kuruluşu ve yükselişine paralel olarak — daha fazla olumlu malzeme ihtiva ettiği; 16. yüzyıldan dağılmaya doğru giden sürecin ise olumsuz yaklaşımı benimseyen bir yazar için ifade ettiğimiz bağlamda son derece verimli bir zaman dilimi olduğu tarihî bir gerçeklik/olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Osmanlı Devleti tarihinin iki ayrı düzlemde oluşan bu çıkışlı ve inişli yapısı, roman yazarları için, kendi bakış açıları nispetinde bilinçli bir şekilde tercih edebilecekleri iki farklı kaynak noktasını teşkil etmektedir. Olay örgülerinde yer verilen hadiseler, vakaların biçimlendirilişi, olaylarda yer alan fiktif veya gerçeğimsi şahsiyetler, oluşturulan zaman yapısı, seçilen mekânlar, kullanılan üslubun niteliği gibi unsurlar hep bu birbiriyle tezatlık ilişkisi içerisinde olan iki kaynak noktasından etkilenilmesi sonucunda şekillenmektedir. Bu nedenle de incelenen eserlerde, yazarların tarihî gerçekliği bulunan mevcut bir durumu ya da şahsiyeti aktarırken bile, belli bir bakış açısıyla hareket ettiğini ve bu bakış açısı dâhilinde roman dünyasının kendi gerçekleri doğrultusunda eserlerini oluşturmuş olduklarını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla yazarlar tarafından tarihten adeta ödünç alınan hadiselerin, şahsiyetlerin ve diğer bir takım unsurların gerçekte de olumlu ya da olumsuz nitelikte olması, yazarların bakış açılarının tespit edilmesinde herhangi bir hata oluşturmamaktadır. Çünkü burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, yazarların kendi çıkış noktaları, amaçları ve hedefleri çerçevesinde eserlerini oluşturmuş oldukları gerçeğidir. Bu bağlamda yazarlar kendi düşüncelerine, sanat anlayışlarına, duygularına, ideolojilerine, ideallerine en uygun olan dönemi, olayı, şahsiyeti vb. unsurları seçerek hem bakış açılarını temellendirmeye ve yansıtmaya hem de geçmişe dönük bir takım sorgulamalara zemin hazırlamaya çalışmaktadırlar.

1920-1970 yılları arasında yayımlanmış olan eserlerde tespit edilen Osmanlıyla ilgili bakış açısının, 1950 yılında önemli bir kırılmaya uğradığı da görülmektedir. Buna göre 1920-1950 yılları arasında yayımlanmış olan toplam elli iki eserin yirmi ikisinde olumlu (*Sarı Benizli Adam, Savcı Bey, Malkoçoğlu, Türk Korsanları, Sencivanoğlu, Seyit Ali Reis, Mahur Beste, Huzur, Hayrettin Barbaros, Yıldırım ve Prenses Olivera, Sultan Yıldırım Bayezid, Yavuz Sultan Selim Ağlıyor, Barbaros Hayrettin Geliyor, Konstantiniye'nin Son Günleri, İstanbul'un İlk Günleri, Fatih'in Çocukları, Kara Davud, Ciğerdelen, Gönülden Gönüle, Akından Akına, Hürrem Sultan/M. Turhan Tan, Cem Sultan/M. Turhan Tan*), otuzunda ise genel anlamda olumsuz bir yaklaşımın bulunduğu tespit edilmiştir (*Patronalılar, Dünkülerin Romanı, Aysim, Saraylarda Mecnunlar, Tatarcık, Vurun Kahpeye, Sinekli Bakkal, Deliler*

Saltanatı, Telli Haseki Hümaşah Sultan, Abdülhamit ve Afrodit, Üç İstanbul, Padişahın Öfkesi, Deli Deryalılar, Esircibaşı, Çalığışu, Gizli El, Yeşil Gece, Acımak, Ateş Gecesi, Değirmen, Viyana Dönüşü, Safiye Sultan, Osmanlı Rasputini Cinci Hoca, Devrilen Kazan, Kiralık Konak, Nur Baba, Hüküm Gecesi, Sodom ve Gomore, Bir Sürgün, Cellât Çeşmesi). Bu zaman diliminde olumsuz bakış açısıyla kaleme alınmış eser sayısının fazla olmasını, Cumhuriyet dönemi romanının üzerinde geliştiği siyasî ve kültürel zeminle ilişkilendirmek gerekmektedir. Çünkü bu yıllarda eskinin tasfiyesiyle uğraşmış, sâbık bir devir oluşturularak geçmişle hesaplaşılma yoluna girilmiş, mevcut devlet ideolojisi yaygınlaştırmaya çalışılmış, Cumhuriyet'in temel niteliklerinin benimsetilmesine hız verilmiş ve merkez ideolojinin karşıtlığının oluşturulması (Cumhuriyet X Osmanlı) için büyük bir gayret sarf edilmiştir. Dolayısıyla böyle bir dönemde/ortamda/iklimde yazılmış olan eserlerin çoğunluğunda, Osmanlıya olumlu bir bakış açısının bulunmasını beklemek çok da gerçekçi gözükmemektedir. Bu bağlamda ortaya konulan sayısal verilere dayanan tespitler de zaten bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca ortaya çıkan bu tablo 1920-1950 yılları arasında eser veren yazarların büyük bir bölümünün zamanın ruhuna uygun davrandıklarını, yeni rejimin çabalarına destek verdiklerini ve bilhassa Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine eğilerek yapılan hataları, yanlışlıkları ve çaresizlikleri Cumhuriyet'in yeni nesillerine göstermeyi amaçladıklarını da göstermektedir. Ancak bu durumun 1950 yılından sonra belli oranda tersine dönmüş olduğu görülmektedir. Zira 1950-1970 yılları arasında yayımlanmış olan toplam elli iki eserin otuz yedisinde Osmanlıya olumlu (*Kızıl Kadirga, Tan Yeri, Son Akın, Suların Gölgesinde, Fatih İstanbul Kapılarında, Turgut Reis/Feridun Fazıl Tülbentçi, Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Sultan/F.F.T., Osmanoğulları, İstanbul Kapılarında, Cem Sultan/F.F.T., Turgut Reis/Halikarnas Balıkçısı, Uluç Reis, Devlet Ana, Deli Kurt, Katerina'nın Gözyaşları, Baltacı ile Katerina, Pertev Bey'in Üç Kızı, Sultan Hamid Düşerken, Yavuz'un Pençesi, Karapençe, Karapençe Estergon'da, Karapençe'nin İntikamı, Karapençe'nin Oğlu, Karapençe Voyvoda'ya Karşı, Tuna Nehri Akmam Diyor, Kartal Başlı Kadirga, Zümrüt Gözlü Sultan, Beyaz Atlı Sipahi, Bizanslı Beyaz Güvercin, Kabakçı Mustafa, Patrona Halil, Küçük Ağa, Denizler Delisi, Midilli Önlerinde, Doğan Reis, Peçeli İmparatoriçe*), on beşinde ise olumsuz bir bakış açısının hâkim olduğu tespit edilmiştir (*Dağlar Delisi, Sahnenin Dışındakiler, Belki Bir Gün, Bir Sel Gibi, Menekşe, Sultanların Aşkı, Esir Şehrin İnsanları, Esir Şehrin Mahpusu, Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu, Genç Osman, Forsa Halil, Saraydaki Kadın, Deli Hüseyin Paşa, Sultanın Hazinesi*). Bu dönemde üretilmiş olan romanlardaki bakış açısı değişikliğini de, yine ülkenin içinde bulunduğu siyasî ve sosyal ortamla bağlantılı olarak değerlendirmek gereklidir. 1950'li yıllar Türkiye'de çok

partili bir siyasî iklimin egemen olmaya başladığı, demokrasi kültürünün geliştiği, çok sesliliğin ön plana çıktığı, Cumhuriyet kazanımlarının belli bir olgunluğa eriştiği, kültürel çeşitliliğin artmaya başladığı, popüler eğilimlerin genişlediği, siyasi erkin/gücün biraz daha esnek bir tutum takındığı ve geçmişe yönelik farklı fikirlerin daha rahatça ifade edilebildiği bir dönemi ifade etmektedir. Siyasî ve sosyal bu gibi özelliklerin ön plana çıktığı bir zaman diliminde de “Osmanlı”yı merkeze alan yazarların hem Osmanlı Devleti’ne hem de onun devamı niteliğinde görülen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne biraz daha tarafsız, objektif, dengeli ve farklı bir bakış açısıyla yaklaşmalarını da gayet tabii karşılamak gereklidir. Dönemin özellikleriyle de bağlantılı olarak 1950-1970 yılları arasında eser veren ve genellikle olumlu bakış açısıyla Osmanlıya yaklaşan yazarların (Feridun Fazıl Tülbentçi, Halikarnas Balıkcısı/Cevat Şakir Kabaağaçlı, Murat Sertoğlu, Münevver Ayaşlı, Oğuz Özdeş, Ragıp Şevki Yeşim, Safiye Erol, Tarık Buğra, Ziya Hanhan); genel olarak okuyuculara tarih bilinci kazandırmayı, tarihe/geçmişe/maziye olan merakı/ilgiyi arttırmayı, vatan sevgisini aşlamayı, millete ve devlete olan bağlılığı sağlamlaştırmayı, Osmanlı Devleti’yle Türk kimliğine karşı olumlu bir anlayış geliştirmeyi, Türk toplumunun geçmişle olan bağı kuvvetlendirmeyi, çeşitli şekillerde tarihle yüzleşmesini ve çoğunlukla da didaktik bir şekilde kendi bakış açılarını eserleri vasıtasıyla topluma empoze etmeyi amaçladıkları net bir şekilde ifade edilmelidir.

Yazarların roman sayıları temel alınarak genel bir değerlendirme yapıldığında ise bazı yazarların Osmanlıya daha olumlu, bazılarının ise daha olumsuz bir bakış açısını benimsedikleri görülmektedir. Bu iki grubun dışında kalan ve dengeli bir tavrı benimseyen yazarların sayısının da küçümsenmeyecek ölçülerde olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Abdullah Ziya Kozanoğlu (7 olumlu / 2 olumsuz), Feridun Fazıl Tülbentçi (9 olumlu / 1 olumsuz), Oğuz Özdeş (8 olumlu), Ragıp Şevki Yeşim (3 olumlu / 1 olumsuz), Ziya Hanhan (3 olumlu) ve Halikarnas Balıkcısı/Cevat Şakir Kabaağaçlı (2 olumlu) eserlerinin çoğunluğunda Osmanlıya genel olarak olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Buna karşılık Halide Edib Adıvar (3 olumsuz), Kemal Tahir (4 olumsuz / 1 olumlu), Reşat Nuri Güntekin (6 olumsuz), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (5 olumsuz) ve Zuhurî Danışman (4 olumsuz / 1 olumlu) ise Osmanlıya olumsuz bir yaklaşımı benimseyen yazarlar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bu bağlamda birinci grupta yer alan yazarların genellikle “tarihî roman” tarzında eser yazan yazarlardan oluştuğu; ikinci grubun ise ağırlıklı olarak “dönem/çağ/devir romanı” türünde eser veren yazarlardan meydana geldiği dikkati çekmektedir. Bu ayrımı, “dönem/çağ/devir romancısı” olarak kabul edilen yazarların hem Osmanlı Devleti’nin son

derece buhranlı geçen son yüzyılına bizzat şahitlik etmeleri ve yaşanan sıkıntılardan etkilenmeleriyle hem de bir kısmının Cumhuriyet devrinin yönetici kadrosuyla yakın bir ilişki içerisinde olmalarıyla açıklamak mümkündür. Bu iki yazar grubunun dışında kalan, eserlerinde yer verdikleri Osmanlı Devleti'yle ilgili unsurları dengeli ve tarafsız bir şekilde kullanmaya gayret eden yazarlar arasında da Ahmet Hamdi Tanpınar (2 olumlu / 1 olumsuz), Bekir Büyükarkın (3 olumlu / 2 olumsuz), İskender Fahrettin Sertelli (3 olumlu / 3 olumsuz), M. Turhan Tan (4 olumlu / 4 olumsuz), Nahit Sırrı Örik (1 olumsuz / 1 olumsuz) ve Reşat Ekrem Koçu (2 olumlu / 2 olumsuz) bulunmaktadır. Eserlerinde yer verdikleri unsurları kullanışları göz önüne alındığında; bu yazarların Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde maziden tam olarak kopamadıkları, buna karşın Cumhuriyet sonrasında çok güçlü bir şekilde uygulanan politikalara da mesafeli yaklaştıkları, başka bir deyişle de "arafta" kaldıkları için böyle bir yaklaşımı benimsediklerini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada Türk milletinin kurduğu en uzun süreli devlet olan Osmanlı Devleti, kuruluşundan yıkılışına kadarki belli başlı dört dönem temel alınarak, bir bütün şeklinde incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede 1920-1970 yılları arasında yayımlanmış romanlarda Osmanlı Devleti'ne nasıl bir bakış açısıyla yaklaşıldığı tespit edilmiş ve bu romanları kaleme alan yazarların kendi bakış açılarını hangi unsurlar aracılığıyla ortaya koydukları açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca buna bağlı olarak eserlerde kullanılan tarihî unsurların ne kadar tarihî gerçekliğe uygun olup olmadığı da çeşitli mukayeseler vasıtasıyla tespit edilmiştir.

Sonuç olarak olumlu bakış açısıyla kaleme alınmış olan eserlerin, sayıca, olumsuz bakış açısıyla oluşturulmuş olan eserlerden daha fazla olduğu yargısına ulaşılmıştır. Bu noktada 1970'ten günümüze kadar uzanan süreçte yayımlanmış olan ve Osmanlı tarihini konu alan Türk romanlarında hangi bakış açısının bulunduğuna yönelik çalışmaların yapılmasının, önemli bir ihtiyacı gidermiş olacağının altını çizmemiz gerekmektedir. Böylece Osmanlı Devleti'ne, Türk romanı vasıtasıyla nasıl bir yaklaşım sergilendiği hem daha geniş bir perspektifte hem de daha bütüncül bir şekilde yansıtılmış olabilecektir.

KAYNAKÇA

I. İncelenen Eserler

- ADIVAR Halide Edib, *Sinekli Bakkal*, 4. B., Can Yayınları, İstanbul, 2008.
- ADIVAR Halide Edib, *Tatarcık*, 1. B., Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1939.
- ADIVAR Halide Edib, *Vurun Kahpeye*, 3. B., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.
- ATSIZ Hüseyin Nihal, *Deli Kurt*, 62. B., Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.
- AYAŞLI Münevver, *Pertev Bey'in Üç Kızı*, 1. B., Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- BUĞRA Tarık, *Küçük Ağa*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1992.
- BÜYÜKARKIN Bekir, *Belki Bir Gün*, 5.B., Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- BÜYÜKARKIN Bekir, *Bir Sel Gibi*, 6.B., Ötüken Yayınları, Ankara, 2010.
- BÜYÜKARKIN Bekir, *Son Akın*, 5.B., Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.
- BÜYÜKARKIN Bekir, *Suların Gölgesinde*, 5.B., Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- BÜYÜKARKIN Bekir, *Tan Yeri*, 6.B., Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.
- DANIŞMAN Zuhuri, *Cellât Çeşmesi*, 1. B., Cep Yayınevi, Ankara, 1948.
- DANIŞMAN Zuhuri, *Deli Hüseyin Paşa*, 1. B., Cep Yayınevi, Ankara, 1950.
- DANIŞMAN Zuhuri, *Peçeli İmparatoriçe*, 1. B., Sinan Matbaası, İstanbul, 1964.
- DANIŞMAN Zuhuri, *Saraydaki Kadın*, 1. B., Sinan Matbaası, İstanbul, 1964.
- DANIŞMAN Zuhuri, *Sultanın Hazinesi*, 1. B., Sinan Matbaası, İstanbul, 1964.
- EROL Safiye, *Ciğerdelen*, 1. B., Becid Basımevi, İstanbul, 1946.
- FAZLI Necip, *Saraylarda Mecnunlar*, 1. B., Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.
- GÜNTEKİN Reşat Nuri, *Acımak*, 3. B., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1959.

GÜNTEKİN Reşat Nuri, *Ateş Gecesi*, 6. B., İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1981.

GÜNTEKİN Reşat Nuri, *Çalıküşu*, 11. B., İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1962.

GÜNTEKİN Reşat Nuri, *Değirmen*, 1. B., Semih Lütüfî Kitapevi, İstanbul, 1944.

GÜNTEKİN Reşat Nuri, *Gizli El*, 3. B., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1959.

GÜNTEKİN Reşat Nuri, *Yeşil Gece*, 3. B., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1993.

GÜVENTÜRK Faruk, *Menekşe*, 1. B., Hakimiyet Matbaası, Kayseri, 1965.

HANHAN Ziya, *Denizler Delisi*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969.

HANHAN Ziya, *Doğan Reis*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1970.

HANHAN Ziya, *Midilli Önlerinde*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969.

KABAAĞAÇLI Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı), *Turgut Reis*, 6. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.

KABAAĞAÇLI Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı), *Uluç Reis*, 3. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1982.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Bir Sürgün*, 3. B., Birikim Yayınları, İstanbul, 1979.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Hüküm Gecesi*, 3. B., Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Kiralık Konak*, 43. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Nur Baba*, 7. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Sodom ve Gomora*, 1. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1966.

KOÇU Reşad Ekrem, *Esircibaşı*, 2. B., Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001.

- KOÇU Reşad Ekrem, *Forsa Halil*, 1. B., Koçu Yayınları, İstanbul, 1962.
- KOÇU Reşad Ekrem, *Kabakçı Mustafa*, 1. B., Koçu Yayınları, İstanbul, 1968.
- KOÇU Reşad Ekrem, *Patrona Halil*, 1. B., Koçu Yayınları, İstanbul, 1967.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Dağlar Delisi*, 5.B., Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1975.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Kızıl Kadirga*, 3.B., Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1970.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Malkoçoğlu*, 1.B., Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Patronalılar*, 4.B., Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1962.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Sarı Benizli Adam*, 1.B., Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Savcı Bey*, 1.B., Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Sencivanoğlu*, 1.B., Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Seyit Ali Reis*, 1.B., Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, *Türk Korsanları*, 1.B., Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- KUNTAY Mithat Cemal, *Üç İstanbul*, 12. B., Oğlak Yayınları, İstanbul, 2008.
- MORKAYA Burhan Cahit, *Düinkülerin Romanı*, 1.B., Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934.
- ÖRİK Nahit Sırrı, *Padişahın Öfkesi*, 2.B., ILT Publications, Fransa/Paris, 1933.
- ÖRİK Nahit Sırrı, *Sultan Hamid Düşerken*, 8. B., Oğlak Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖZDEŞ Oğuz, *Karapence Estergon'da*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966.
- ÖZDEŞ Oğuz, *Karapence Voyvoda'ya Karşı*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1967.
- ÖZDEŞ Oğuz, *Karapence*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1965.

- ÖZDEŞ Oğuz, *Karapençe'nin İntikamı*, 1.B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1966.
- ÖZDEŞ Oğuz, *Karapençe'nin Oğlu*, 3. B., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976.
- ÖZDEŞ Oğuz, *Kartal Başlı Kadırğa*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1963.
- ÖZDEŞ Oğuz, *Tuna Nehri Akmam Diyor*, 2. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1965.
- ÖZDEŞ Oğuz, *Yavuz'un Pençesi*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964.
- REŞİT Ekrem, *Hayrettin Barbaros*, 1. B., Deniz Matbaası, İstanbul, 1937.
- SERTELLİ İskender Fahrettin, *Abdülhamit ve Afrodit/Kızıl Sultan'ın Aşkı*, 1. B., Maya Yayınları, İstanbul, 2011.
- SERTELLİ İskender Fahrettin, *Deliler Saltanatı*, 1. B., Maya Yayınları, İstanbul, 2012.
- SERTELLİ İskender Fahrettin, *Fatih'in Çocukları/Surların Altından*, 1. B., Maya Yayınları, İstanbul, 2011.
- SERTELLİ İskender Fahrettin, *İstanbul'un İlk Günleri/Surların Dışından*, 1. B., Maya Yayınları, İstanbul, 2011.
- SERTELLİ İskender Fahrettin, *Konstantiniye'nin Son Günleri/Surların İçinden*, 1. B., Maya Yayınları, İstanbul, 2011.
- SERTELLİ İskender Fahrettin, *Telli Haseki Hümaşah Sultan/Osmanlı'yı Çökerten Kadın*, 1. B., Maya Yayınları, İstanbul, 2011.
- SERTOĞLU Murat, *Baltacı İle Katerina*, 1. B., Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1966.
- SERTOĞLU Murat, *Katerina'nın Göz Yaşları*, 1. B., Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1967.
- ŞAPOLYO Enver Behnan, *Ayşim*, 1. B., Cumhuriyet Kitabevi, Ankara, 1934.
- ŞAPOLYO Enver Behnan, *Fatih İstanbul Kapılarında*, 2. B., Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul, 1965.
- ŞAPOLYO Enver Behnan, *Yıldırım ve Prenses Olivera*, 1. B., Ali Bitik Kitabevi, Ankara, 1944.

- TAHİR Kemal, *Devlet Ana*, 17. B., Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003.
- TAHİR Kemal, *Esir Şehrin İnsanları*, 7. B., Adam Yayınları, İstanbul, 2004.
- TAHİR Kemal, *Esir Şehrin Mahpusu*, 1. B., Düşün Yayınevi, İstanbul, 2012.
- TAHİR Kemal, *Kurt Kanunu*, 1. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
- TAHİR Kemal, *Yorgun Savaşçı*, 2. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.
- TAN M. Turhan, *Akından Akına*, 2. B., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1960.
- TAN M. Turhan, *Cem Sultan*, 1. B., Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1933.
- TAN M. Turhan, *Devrilen Kazan*, 1. B., Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.
- TAN M. Turhan, *Gönülden Gönüle*, 1. B., Agâh Sabri Kitabevi, İstanbul, 1931.
- TAN M. Turhan, *Hurrem Sultan*, 11. B., Oğlak Yayınları, İstanbul, 2011.
- TAN M. Turhan, *Osmanlı Rasputini Cinci Hoca*, 1. B., Sühulet Kitabevi, İstanbul, 1938.
- TAN M. Turhan, *Safiye Sultan*, 1. B., Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.
- TAN M. Turhan, *Viyana Dönüşü*, 2. B., Remzi Kitapevi, İstanbul, 1949.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *Huzur*, 8.B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *Mahur Beste*, 10. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *Sahnenin Dışındakiler*, 4. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999.
- TEPEDELENLİOĞLU Nizamettin Nazif, *Deli Deryalı*, 2. B., Ak Kitabevi, İstanbul, 1971.
- TEPEDELENLİOĞLU Nizamettin Nazif, *Kara Davud*, 2. B., Ak Kitabevi, İstanbul, 1966.
- TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *[1453] İstanbul'un Fethi (İstanbul Kapılarında)*, 1.B., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2008.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Barbaros Hayrettin Geliyor*, 1.B., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Cem Sultan*, 1.B., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Hürrem Sultan*, 1.B., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2008.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Kanuni Sultan Süleyman*, 1.B., İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2009.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Osmanoğulları*, 1.B., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Sultan Yıldırım Bayezid*, 1.B., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Sultanların Aşkı*, 1.B., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Turgut Reis*, 5.B., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1985.

TÜLBENTÇİ Feridun Fazıl, *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*, 1.B., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2008.

YEŞİM Ragıp Şevki, *Beyaz Atlı Sipahi*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964.

YEŞİM Ragıp Şevki, *Bizanslı Beyaz Güvercin*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964.

YEŞİM Ragıp Şevki, *Genç Osman*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964.

YEŞİM Ragıp Şevki, *Zümrüt Gözlü Sultan*, 1. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964.

II. Yararlanılan Eserler

AÇA Mehmet Aça-Metin EKİCİ-A. Müge YILMAZ, “Anonim Halk Edebiyatı” *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 10. B., (ed.) M. Öcal Oğuz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013.

AFYONCU Erhan-Ahmet ÖNAL-Uğur DEMİR, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî İsyanlar ve Darbeler*, 2.B., Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

AKI Niyazi, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslup*, 1. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

AKŞİN Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, 14. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

AKTAŞ Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 5. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

AKYOL Gizem, *1923-1950 Arası Türk Romanında Osmanlı İmajı*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir, 2011.

ALATLI Alev, “Belki de Hiç Romanı Olmadığı İçin Osmanlıyı Anlayamadık” *Kültür Dünyası*, S. 19, İstanbul, 1998, ss. 29.

ALPTEKİN Ali Berat, *Efsane ve Motifleri Üzerine*, 2. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2014.

ALTUĞ Fatih, “İstinat Duvarı Olarak Cezmi: Tarihe Müstenit Hikâye”, *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, 1. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 158.

ARGUNŞAH Hülya, “Tarihi Romanın Yükselişi”, *Hece Dergisi /Türk Romanı Özel Sayısı*, 2. B., S. 65/66/67, Ankara, 2010, ss. 454.

ARGUNŞAH Hülya, *Tarih ve Roman*, 1. B., Kesit Yayınları, Ankara, 2016.

ARGUNŞAH Hülya, *Türk Edebiyatında Tarihi Roman (Türk Tarihiyle İlgili)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1990.

ARMAĞAN Mustafa, *Osmanlı Sultanları Albümü*, 1.B., Paradoks Yayınları, İstanbul, 2011.

ARSLAN Fatih, “Tarihin Dirildiği Gün: Maziden Roman Ütopyasına”, *Erdem Dergisi/Mustafa Necati Sepetçioğlu Özel Sayısı*, S. 49, Ankara, 2007, ss. 381-382.

ARSLAN H.Çetin, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300–1451)*, 1.B., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

ÂŞIK Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, 1. B., K Kitaplığı, Yay. Haz. Hayati Develi-Samih Rifat, İstanbul, 2003.

ATALAY Birsen, "Tarih ve Roman İlişkisi Üzerine", *Tarih ve Toplum*, S. 198, İstanbul, 2000, ss. 352.

BARKAN Ömer Lütfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara, 1942, ss. 292.

BELGE Murat, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, 2.B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

BERKES Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 16. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

BEYDİLLİ Kemal, "Osmanlılar (Siyasî Tarih/Yakın Dönemler)", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, ss. 498.

BİLGEGİL Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 1.B., Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2015.

BOSTAN İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, 4. B., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

CARR Edward Hallett, *Tarih Nedir?*, 18. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

COŞKUN Sezai, *Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir (İnsan, Eser, Fikir)*, 1. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.

ÇELEBİ Kâtip, *Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, Yay. Haz. Seda Çakmakçıoğlu-Çetin Sarı, 1. B., Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

ÇELİK Hüseyin, *Reşat Nuri'nin Romanlarında Sosyal Tenkit*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

ÇELİK S. Dilek Yalçın, *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, 1. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

ÇELİK Yakup, "Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler", *Bilig*, S. 22, Ankara, 2002, ss. 56.

- ÇETİN Altan, *Tarihten Tefekküre*, 1.B., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.
- ÇETİN Nurullah, “Tanzimat Döneminde Türk Romanı”, *Hece Dergisi /Türk Romanı Özel Sayısı*, 2. B., S. 65/66/67, Ankara, 2010, ss. 28/29/31/33.
- ÇETİŞLİ İsmail, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, 6. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- ÇETİŞLİ İsmail, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, 1. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2008.
- ÇETİŞLİ İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş 2 (Hikâye-Roman-Tiyatro)*, 2. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- ÇIKLA Selçuk, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece Dergisi /Türk Romanı Özel Sayısı*, 2. B., S. 65/66/67, Ankara, 2010, ss. 108.
- ÇORUHLU Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 3. B., Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.
- DAYANÇ Muharrem, “ “Yeni Türk Edebiyatı” Kaynağı Olarak Tarih ve Tarihî Eleştiri”, *Turkish Studies*, C. 4, S. 1, Ankara, 2009, ss. 1878.
- DELİORMAN Altan, *Tarih Boyunca Türkcülük*, 1. B., Bayrak Yayınları, İstanbul, 2010.
- DOĞAN Kuba, “Osmanlı Mimarlığı”, *Osmanlı Uygarlığı*, Yayına Haz. Halil İnalcık-Gürsel Renda, C. II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- DOĞAN Mehmet Can, “Tarihî Romanın Dinamikleri ve Son On Beş Yılın Tarihî Romanları”, *Türk Yurdu*, C. 20, S. 153-154, Ankara, 2000, ss. 142.
- DUYMAZ Recep, *Türk Edebiyatı Tarihinde Milli Edebiyat Dönemi (1911-1923)*, 1. B., 3F Yayınevi, İstanbul, 2008.
- EMECEN Feridun, “Osmanlılar (Siyasî Tarih/Klâsik Dönem)”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, ss. 487.
- EMİL Birol, “Öğretmenler Romancısı Reşat Nuri Güntekin I”, *Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler*, C. II, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, ss. 311-334.

EMİL Birol, *Türk Kültür ve Edebiyatından Meseleler I*, 1.B., Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

ENGİNÜN İnci, “Acımak Romanı ve Sosyal Tenkit”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 244.

ENGİNÜN İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 3. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.

ENGİNÜN İnci, *Halide Edip Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

ERGİN Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, 5. B., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.

EROL Kemal, “Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, C. 1, S. 2, İstanbul, 2012, ss. 61.

GÖĞEBAKAN Turgut, *Tarihsel Roman Üzerine*, 1. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

GÖKDAĞ Bilgehan Atsız-Kemal ÜÇÜNCÜ, *Başlangıcından Günümüze Türk Destanları*, 1. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

GÖKYAY Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, 1. B., Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

IGGERS Georg G., *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, 5. B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

İNALCIK Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, 17. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

İNALCIK Halil, *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler*, 1. B., NTV Yayınları, İstanbul, 2015.

İNALCIK Halil, *Devlet-i ‘Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar–I Klâsik Dönem (1302–1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, 51.B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

İNALCIK Halil, *Devlet-i 'Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar–II (Tagayyür ve Fesâd 1603-1656: Bozuluş ve Kargaşa Dönemi)*, 1. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

İNALCIK Halil, *Devlet-i 'Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar–III (Köprülüler Devri)*, 1. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

İPÇİOĞLU Mehmet, “Hayal ve Gerçek: Tarihî Romanların Toplumsal Hafızaya Katkısı”, *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 119.

KAFADAR Cemal, “Ortaçağ Anadolu’su ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine”, *Cogito/Osmanlılar Özel Sayısı*, 13. B., S. 19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 75.

KAPLAN Mehmet, “Türk Romanlarında Şahıslar Nasıl Konuşturulmalı?”, *Türk Edebiyatı*, S. 54, İstanbul, 1997, ss. 7.

KAPLAN Mehmet, *Kültür ve Dil*, 15. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.

KAPLAN Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, 8.B., C. I, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.

KAPLAN Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, 8. B., C. II, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.

KAPLAN Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3/ Tip Tahlilleri*, 6. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.

KAPLAN Mehmet-İnci ENGİNÜN-Birol EMİL, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*, 1. B., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.

KARA Halim, “Mazinin Edebi Temsili: Tarihsel Romanda Fatih’in Karakterizasyonu”, *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, 1. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 337.

KARA Halim, *Osmanlı’nın Edebî Temsili/Tarihsel Romanda Fatih*, 1.B., Hat Yayınevi, İstanbul, 2012.

KARAALIOĞLU Seyit Kemal, *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, 1. B., İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul, 1975.

KARADENİZ Hasan Basri, *Osmanlılar ve Rumeli Uç Beyleri (Merkez ve Uç)*, 1. B., Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.

KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, 5.B., C.VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

KAVAZ İbrahim, “Tarihselcilik Anlayışı ve Tarihî Romanlarda Gerçeklik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilig*, S. 63, Ankara, 2012, ss. 105.

KAYA Muharrem, *Türk Romanında Destan Etkisi*, 1. B., Kesit Yayınları, İstanbul, 2015.

KAYGANA Mehmet, “Acımak Romanı Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, S. 1, Afyon, 2006, ss. 48.

KEFELİ Emel, “Haremdeki Hayatlar: Tutkulu Bir Aşkın Hikâyeleri”, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri/Zeynep Kerman’a Armağan*, (ed.) Alev Sınar Uğurlu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2013, ss. 141-151.

KIRILMIŞ İlknur Tatar, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili 1961-1965)*, 1. B., Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2015.

KOÇ Murat, *Türk Romanında İttihat Terakki (1908-2004)*, 1. B., Temel Yayınları, İstanbul, 2005.

KOÇİ BEY Mustafa (Göriceli), *Koçi Bey Risaleleri*, 1. B., Yay. Haz. Seda Çakmakiçioğlu, İstanbul, 2008.

KOÇU Reşad Ekrem, *Yeniçeriler*, 1.B., Koçu Yayınları, İstanbul, 1964.

KÖPRÜLÜ Fuad, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 7. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

KÖROĞLU Erol, ““Milli Hakikat” Üzerine Tezler: Atilla İlhan'ın Gâzi Paşa'sında Tarihyazımı ile Tarihsel Roman Arasındaki Sınır İhlalleri” *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, 1.B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 219.

KÜÇÜKÖMER İdris, *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*, 3.B., Profil Yayıncılık, İstanbul, 2012.

LUKACS György, *Tarihsel Roman*, 1. B., Epos Yayınları, Ankara, 2010.

MİTHAT EFENDİ Ahmet, *Ahmet Metin ve Şirzad*, 1. B., Yay. Haz. Sacit Ayhan-Levent Ali Çanaklı, Dörtrenk Yayınları, Bursa, 2011.

MİYASOĞLU Mustafa, *Kültür Hayatımız*, 1. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

MORAN Berna, *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış 1*, 10. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

MORAN Berna, *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış 2*, 19. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

NACİ Fethi, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1. B., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1981.

NACİ Fethi, *Yüz Yılın Yüz Türk Romanı*, 3.B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

NAMIK Kemal, *Celâleddin Harzemşah*, 1. B., Yay. Haz. Oğuz Öcal, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

NAMIK Kemal, *Evrak-ı Perişan*, 1. B., Yay. Haz. Raif Karadağ-Ömer Faruk Harman, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, (Tarihsiz).

NECATİGİL Behçet, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 24. B., Varlık Yayınları, İstanbul, 2007.

ORTAYLI İlber, “Rasputin’in ve Rusya’nın Ölümü”, Milliyet. com. tr, [http: || www.milliyet.com.tr/rasputin-in-ve-rusya-nin-olumu/ilber-ortayli/pazar/yazar-detay/default.htm](http://www.milliyet.com.tr/rasputin-in-ve-rusya-nin-olumu/ilber-ortayli/pazar/yazar-detay/default.htm), (01.01.2011).

ORTAYLI İlber, *Son İmparatorluk Osmanlı*, 16. B., Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

ORTAYLI İlber, *Tarihimiz ve Biz*, 8. B., Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

ORTAYLI İlber, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, 3. B., Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.

OSMANLI ANSİKLOPEDİSİ, C. I, 1. B., Semih Ofset, Ankara, 1999.

ÖNAL Mehmet, *Yeni Türk Edebiyatı (En Uzun Asrın Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım)*, 3. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2008.

ÖZCAN Ahmet, *Türkiye’de Popüler Tarihçilik 1908-1960*, 1. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

ÖZÖN Mustafa Nihat, *Türkçede Roman*, 2. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

ÖZTUNA Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. II-III-IV-V-VI-VII-VIII, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1977–1978.

ÖZTÜRK Ali, *Çağları İçinde Türk Destanları*, 1. B., Alioğlu Yayınevi, İstanbul, 2000.

PALA İskender, *Namık Kemal’in Tarihî Biyografileri*, 1. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

RASİM Ahmet, *Osmanlı Tarihi*, C. I, 1. B., İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.

SAĞLIK Şaban, *Popüler Roman Estetik Roman*, 1. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

SAKAOĞLU Saim, *Masal Araştırmaları*, 4. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

SALUK Reyhan Gökben, “Mit ve Mitoloji”, *Türk Mitolojisine Giriş*, 1.B., (ed.) Fatma Ahsen Turan-Meral Ozan, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015.

SCHMİD Wolf, *Narratology: An Introduction*, de Gruyter, 2010.

SEPETÇİOĞLU Mustafa Necati, *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, 6. B., İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998.

SINAR Alev, “Tanpınar’ın Romanlarında Musiki Temi”, *Doğu Akdeniz*, S. I, DoğuAkdeniz Üniversitesi Basımevi, Kıbrıs, 1998, ss. 107–124.

ŞİMŞEK Ahmet, “Tarihsel Romanın Eğitimsel İşlevi”, *Bilig*, S. 37, Ankara, 2006, ss. 67-69.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 8. B., Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1997.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *Bütün Şiirleri*, 5. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 7. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, 5. B., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.

TANZİMAT'TAN BUGÜNE EDEBİYATÇILAR ANSİKLOPEDİSİ, C. II, 1.B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

TARIM Rahim, *Kültür, Dil, Kimlik/Behçet Necatigil'in Şiir Dünyası*, 2. B., Özgür Yayınları, İstanbul, 2004.

TAŞTAN Zeki, "Tarihî Gerçekler ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihî Roman", *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 162.

TAŞTAN Zeki, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2000.

TEKİN Mehmet, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) I*, 4.B., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.

TİMUR Taner, *Osmanlı Kimliği*, 5. B., İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

TİMUR Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. B., İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

TOPDEMİR Ramazan, "Tarihî Romanda Zaman Meselesi", *International Journal of Social Science*, C. 5, S. 2, Elazığ, 2012, ss. 293.

TÖRENEK Mehmet, *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, 2. B., Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler (2. Meşrutiyet Dönemi)*, 4.B., C. I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler (İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi)*, 5. B., C. III, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

TURAL Sadık, “Tarihî Roman Geleneği veya Cezmi” *Doğumunun Yüz Ellinci Yılında Namık Kemal*, 1. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, ss. 69.

TURAL Sadık, “Tarihî Roman ve Atsız’ın Tarihî Romanları Üzerine Düşünceler”, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 225.

TURAN Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe)*, 6.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010.

TÜRKEŞ A. Ömer, “Romana Yazılan Tarih”, *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, 1. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 92.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, 2.B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I-II-III-IV-V-VI-X, 4.-5. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

ÜLKEN Hilmi Ziya, *Millet ve Tarih Şuuru*, 2. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

ÜNAL Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 1.B., Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011.

YALÇIN Alemdar, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946*, 6. B., Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

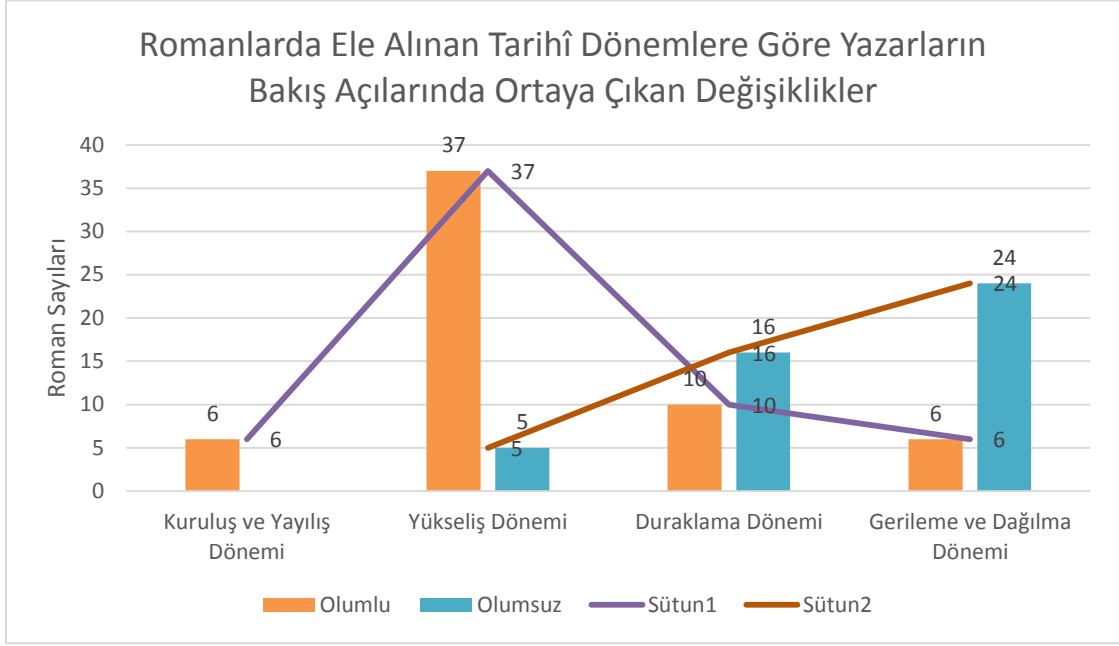
YARDIMCI Mehmet, *Destanlar*, 4. B., Ürün Yayınları, İzmir, 2010.

YILMAZ Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 1.B., Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2010.

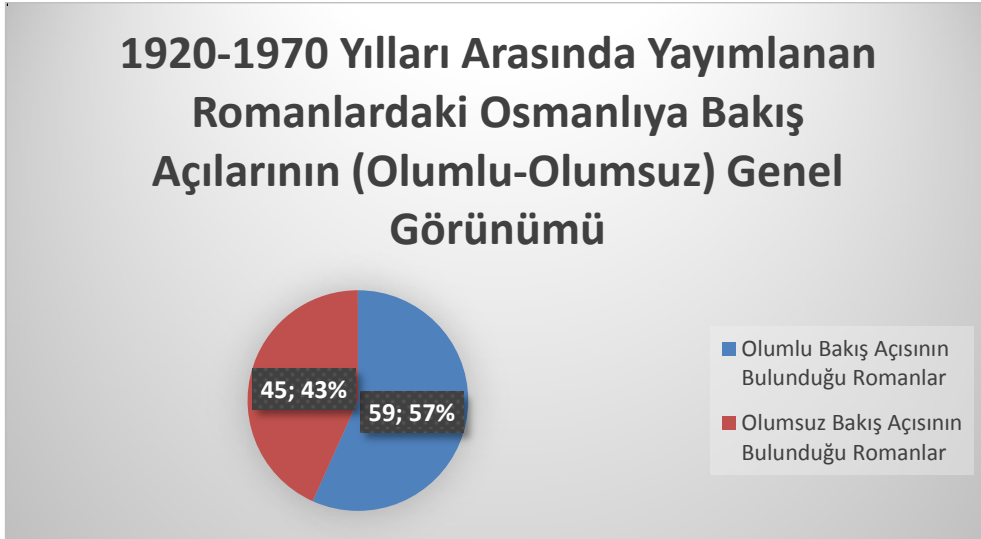
YUVA Gül Mete, *Modern Türk Edebiyatı’nın Fransız Kaynakları*, 1. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

YÜCEL Yaşar-Ali SEVİM, *Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, 1. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

EKLER

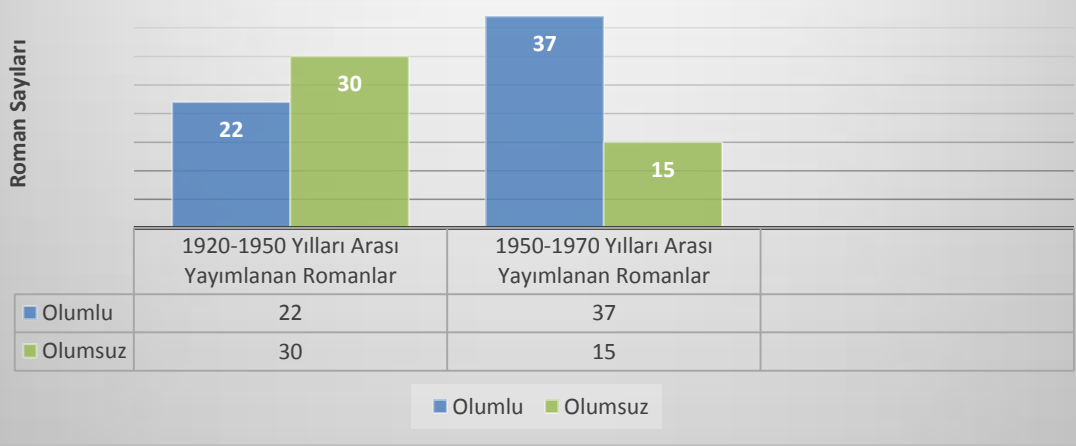

Grafik 1

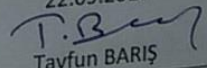
Grafik 2

Romanların Yayımlanma Yıllarına Göre Tespit Edilen Osmanlı Devletine İlişkin Bakış Açısı Değişiklikleri

Grafik 3

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Tayfun		BARIŞ
Doğum Yeri ve Yılı	Edirne		1980
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	Orta		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1994	1998	Balıkesir Gönen Ömer Seyfettin Lisesi
Lisans	1999	2003	Trakya Üniversitesi
Yüksek Lisans	2007	2010	Trakya Üniversitesi
Doktora	2010		Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2010	2017	Uludağ Üniversitesi
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	Türk Kızılayı Uludağ Üniversitesi Şubesi		
Yayımlar:	"Romana Yansıyan Türk Denizcilik Tarihi: Abdullah Ziya Kozanoğlu Örneği", <i>Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri Zeynep Kerem Armağanı</i>, Ankara, 2013. "Tarihî Romanda Dilin Kullanımı: Bekir Büyükarkın Örneği", <i>VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı</i>, Bursa, 2014. "Tanzimat Aydınlarının İsmail Bey Gasıralı Üzerindeki Etkileri", <i>Her Yıl Bir Büyük Türk Bilgi Şölenleri: 1 / İsmail Bey Gasıralı</i>, 2014. (Derya Aybakan Saliya ile) "Osmanlı Fikir Hayatında Felsefi Bir Çaba: Felsefe Mecmuası", <i>U. Ü. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi</i>, S. 29, 2015. "Türk Edebiyatına Yansıyan Yönleriyle Türk Savaş Tarihinin Kara Bir Sayfası: Balkan Savaşları", <i>Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi</i>, C. 9, S. 42, 2016. "Feridun Fazıl Tülbentçi'nin Tarihî Romanlarında 16. Yüzyılın Yansıması Olarak Osmanlıya Bakış/Yaklaşım", <i>Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi</i>, S. 24, 2016. "Meşrutiyet Döneminin Uzun Soluklu Yayınlarından Biri Olarak Resimli Kitap Dergisi", <i>U. Ü. Fen-Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi</i>, S. 31, 2016.		
İletişim (e-posta):	tayfun.baris@hotmail.com		
	Tarih İmza Adı Soyadı	22.09.2017 Tayfun BARIŞ	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA ve ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Tayfun BARIŞ
Tez Adı	Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Osmanlıya Bakış (1920-1970)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Türü	Doktora
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 22.05.2017

İmza : T. Barış